

DOĞUMUNUN 140. YILINDA ATATÜRK ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

19 Mayıs, 2021
Samsun, Türkiye

SEMPOZYUM
KİTABI

Editör(ler)

Dr. Mustafa Latif EMEK

Dr. Fahri ÖZTEKE

ISBN 978-625-7636-86-5

DOĞUMUNUN 140. YILINDA ATATÜRK ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

19 Mayıs, 2021 / Samsun, Türkiye

SEMPOZYUM KİTABI

Editör(ler)

Dr. Mustafa Latif EMEK

Dr. Fahri ÖZTEKE

Bu kitabın tüm hakları İKSAD'a aittir. İzinsiz kopyalanamaz ve çoğaltılamaz. Kitapta bulunan eserlerin yasal ve etik sorumluluğu yazarlara aittir.

İksad Publications - 2021©

Yayın Tarihi: 25.05.2021

WWW.IKSADKONGRE.ORG

ISBN 978-625-7636-86-5

KONGRE KÜNYESİ

KONGRE ADI

DOĞUMUNUN 140. YILINDA ATATÜRK ULUSLARARASI
SEMPOZYUMU

TARİHİ VE YERİ

19 Mayıs, 2021
Samsun, Türkiye

DÜZENLEYEN KURUM

İKSAD- İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü

DÜZENLEME KURULU

Doç. Dr. Güray ALPAR, Stratejik Düşünce Enstitüsü, Tümgeneral
Doç. Dr. Osman Kubilay GÜL, Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ, Gaziantep Üniversitesi
Dr. Murathan KEHA, Atatürk Üniversitesi
Dr. Mustafa Latif EMEK, İKSAD Başkanı
Dr. Aygün MEHERREMOVA, Bakü Devlet Üniversitesi
Dr. Ayşe ERKMEN, Gaziantep Üniversitesi
Elvan CAFAROV, Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

COORDINATOR

Alina AMANZHLOVA

SUNUM ŞEKLİ

Sözlü Sunum

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

Kongre Başkanı

Prof. Dr. Necati DEMİR, Gazi Üniversitesi

Düzenleme Kurulu

Doç. Dr. Güray ALPAR, Stratejik Düşünce Enstitüsü, Tümgeneral

Doç. Dr. Osman Kubilay GÜL, Cumhuriyet Üniversitesi

Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ, Gaziantep Üniversitesi

Dr. Murathan KEHA, Atatürk Üniversitesi

Dr. Mustafa Latif EMEK, İKSAD Başkanı

Dr. Aygün MEHERREMOVA, Bakü Devlet Üniversitesi

Dr. Ayşe ERKMEN, Gaziantep Üniversitesi

Elvan CAFAROV, Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Bilim ve Danışma Kurulu

Prof. Dr. A. Beril TUĞRUL, İstanbul Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet OKUR, Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Mahire HÜSEYNOVA, Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa TALAS, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Prof. Dr. Ramazan GAFARLI, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi

Prof. Muntazir MEHDİ, Pakistan Modern Diller Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Salih MERCAN, Bitlis Eren Üniversitesi

Dr. Abbas KARAAĞAÇLI, Giresun Üniversitesi

Dr. Abuzer KALYON, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

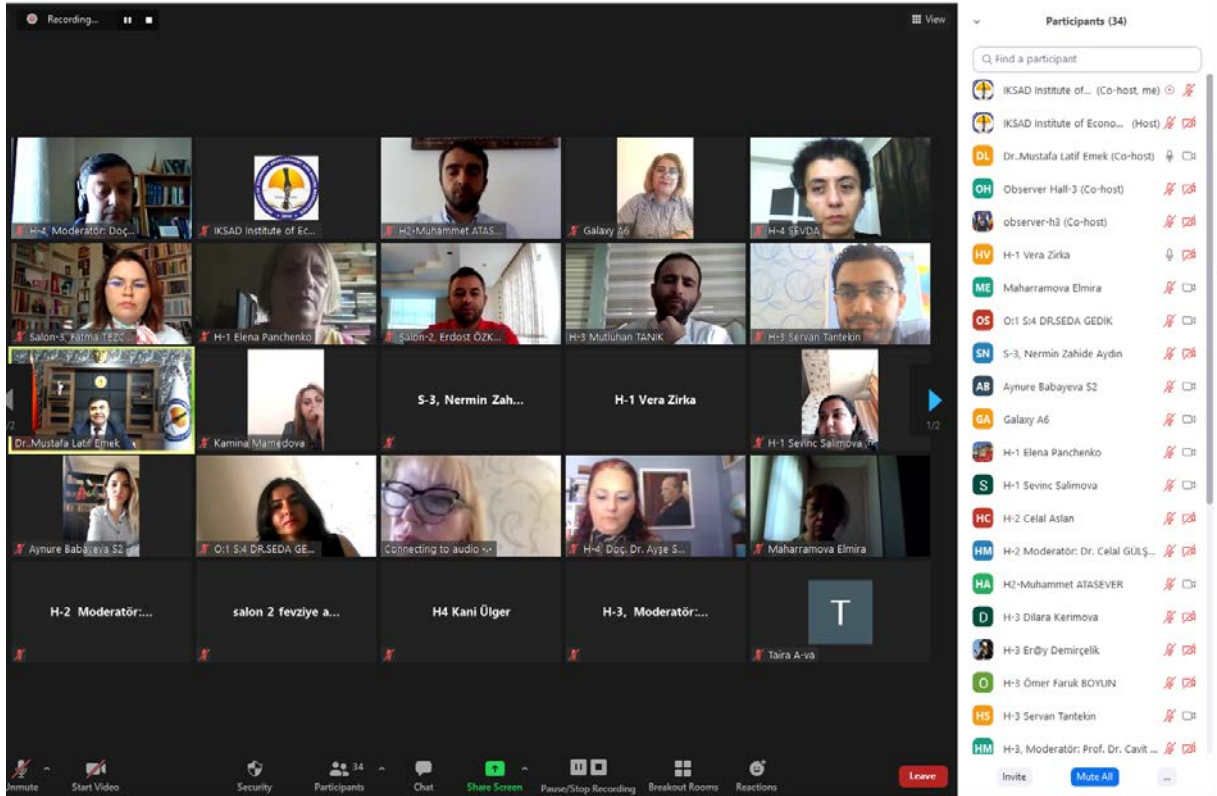
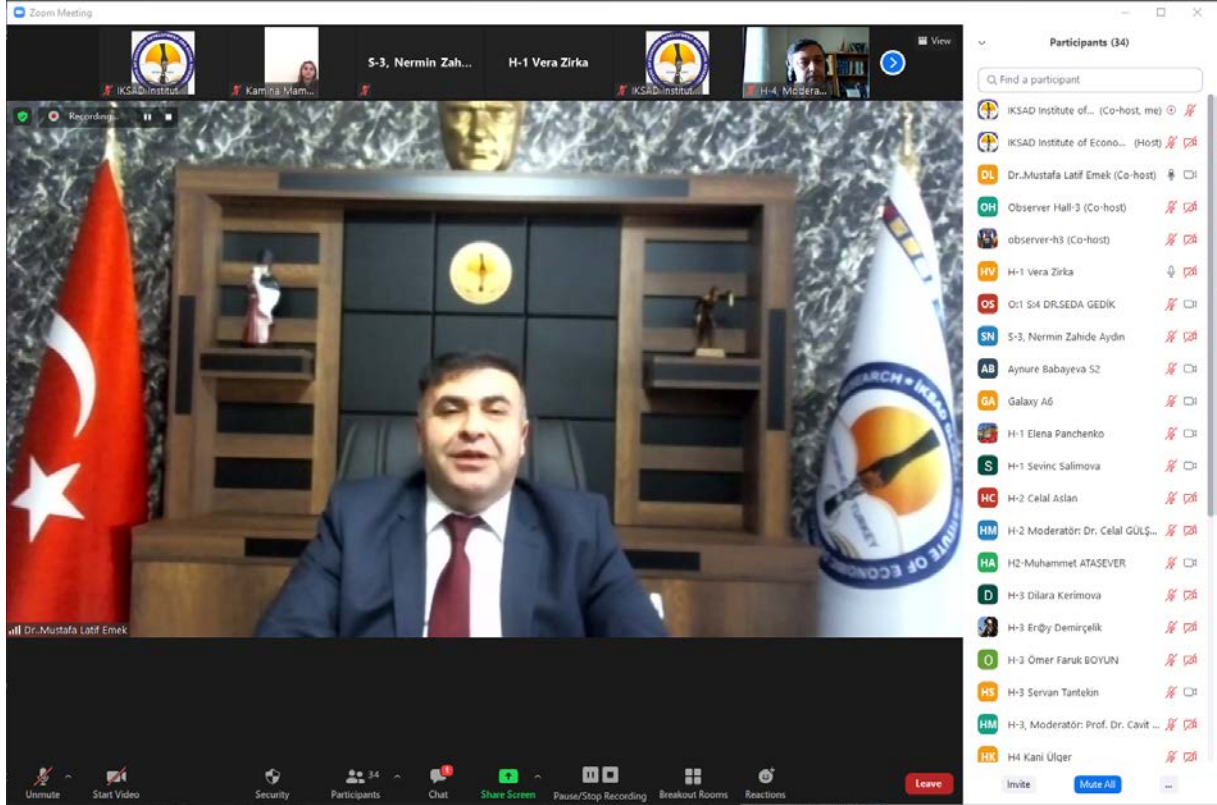
Dr. Ayşe ERKMEN, Gaziantep Üniversitesi

Dr. Gülşen MEHERREMOVA, Azerbaycan Diller Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Murathan KEHA, Atatürk Üniversitesi

Dr. Terane NAĞIYEVA, Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

FOTOĞRAF GALERİSİ

Zoom Meeting - Salon-2

You are viewing Hulya KAYA HASDEMİR's screen

Recording... Remaining: 09:48:56

Participants (8)

Find a participant

- IKSAD Institute of E... (Co-host, me)
- Hulya KAYA HASDEMİR
- H2 Moderator: Prof. Dr. Selim Ö...
- H2 Yunus EKİCİ
- Ali Telli-KDPU
- Cinare Seferova
- H2 Erhan Arslan
- H2 Lütfi ARSLAN

4 unassigned participants

Unmute Start Video Participants Chat Share Screen Pause/Stop Recording Breakout Rooms Reactions Leave Room

Mute All Reclaim Host

Zoom Meeting - Salon-2

Recording... Remaining: 07:45:22

Participants (9)

Find a participant

- IKSAD Institute of E... (Co-host, me)
- H2 Moderator: Dr. Celal GÜLŞEN
- Aynure Babayeva S2
- Feride Tagiyeva
- H2 Celal Aslan
- H2 Emin ONUŞ
- H2-Muhammet ATASEVER
- salon 2 fevziye alsaç
- Salon-2, Erdost ÖZKAN

H2 Celal Aslan

IKSAD Institute of Economic Development and Social Researches

H2-Muhammet ATASEVER

H2 Moderator: Dr. Celal GÜLŞEN

Aynure Babayeva S2

Salon-2, Erdost ÖZKAN

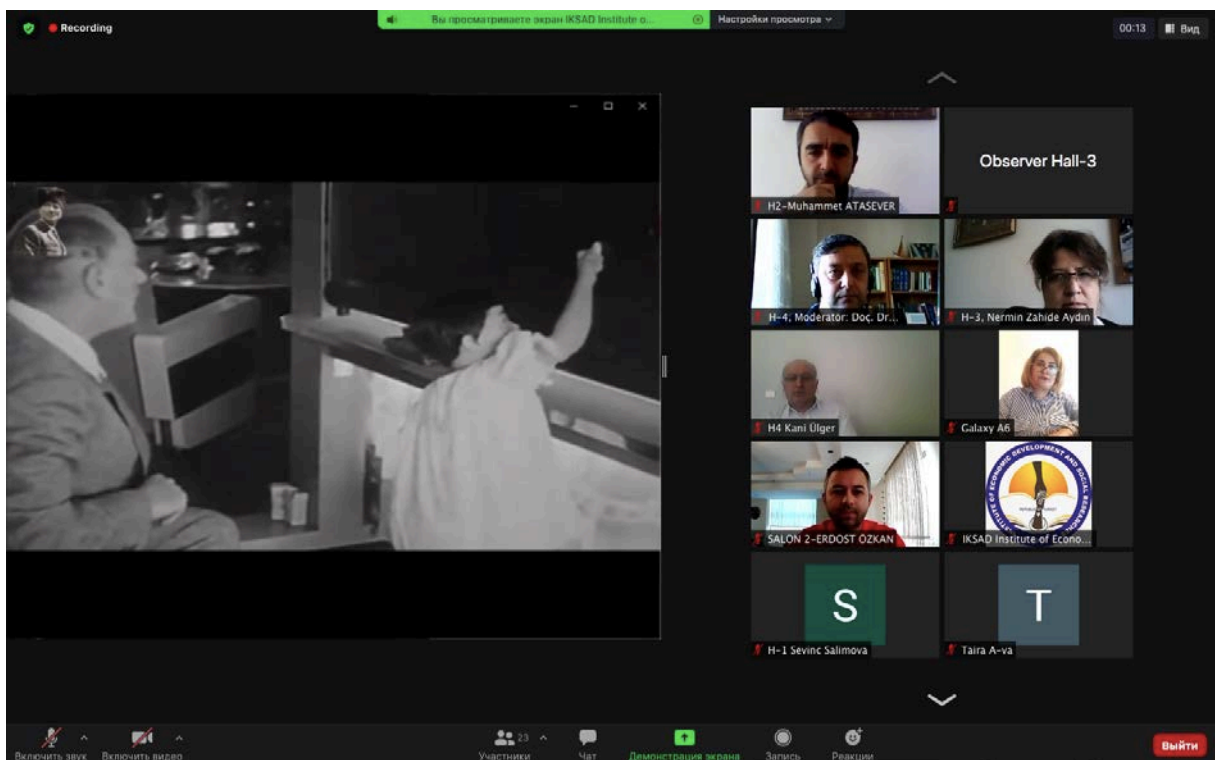
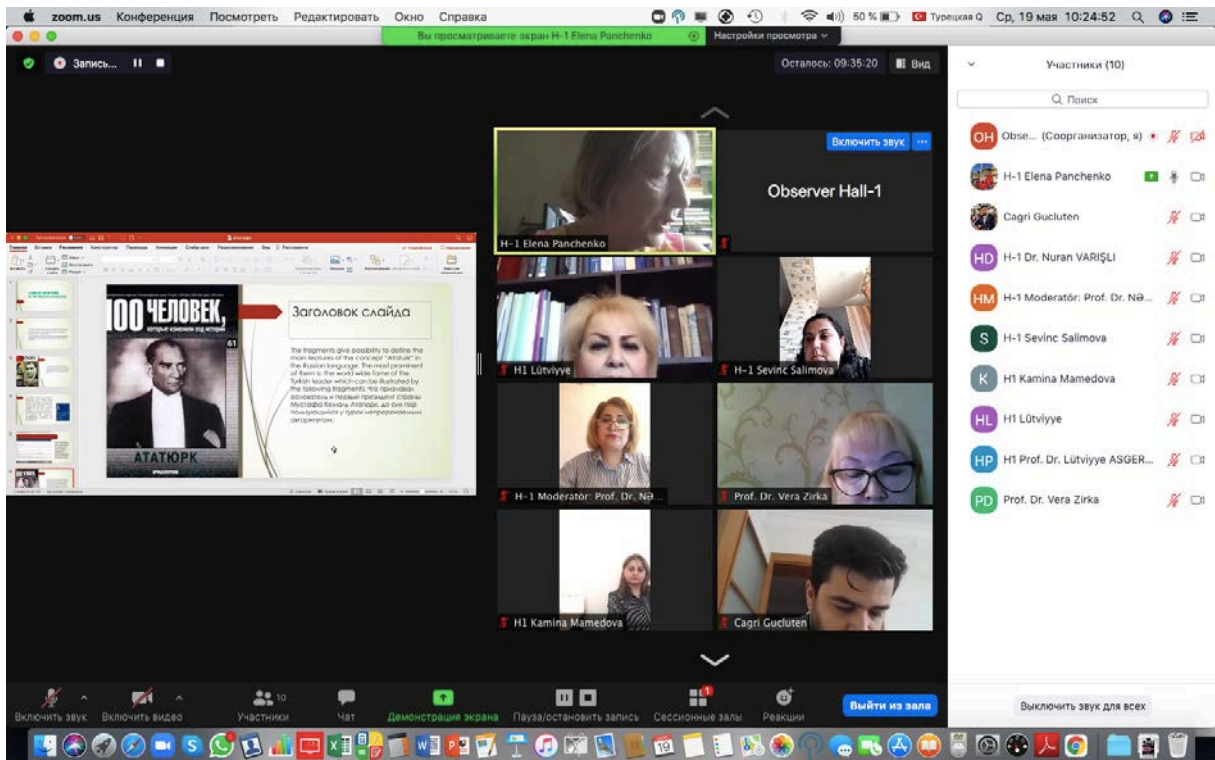
H2 Emin ONUŞ

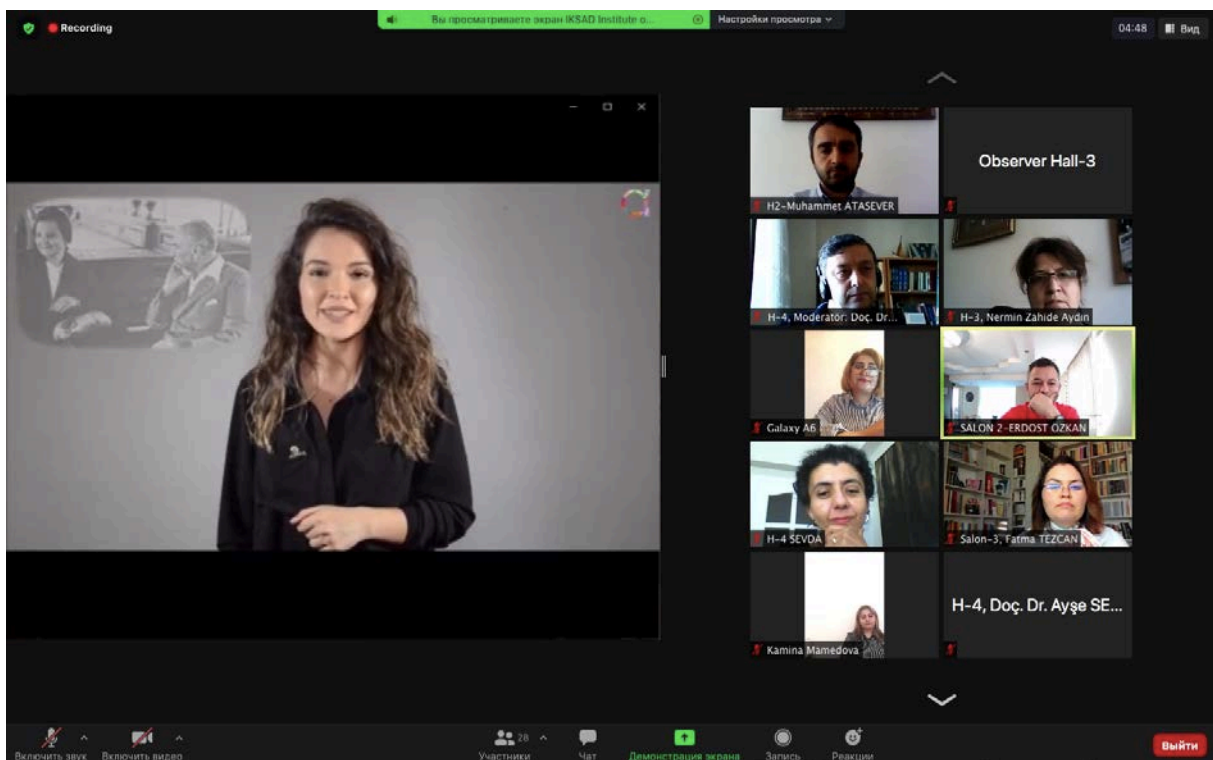
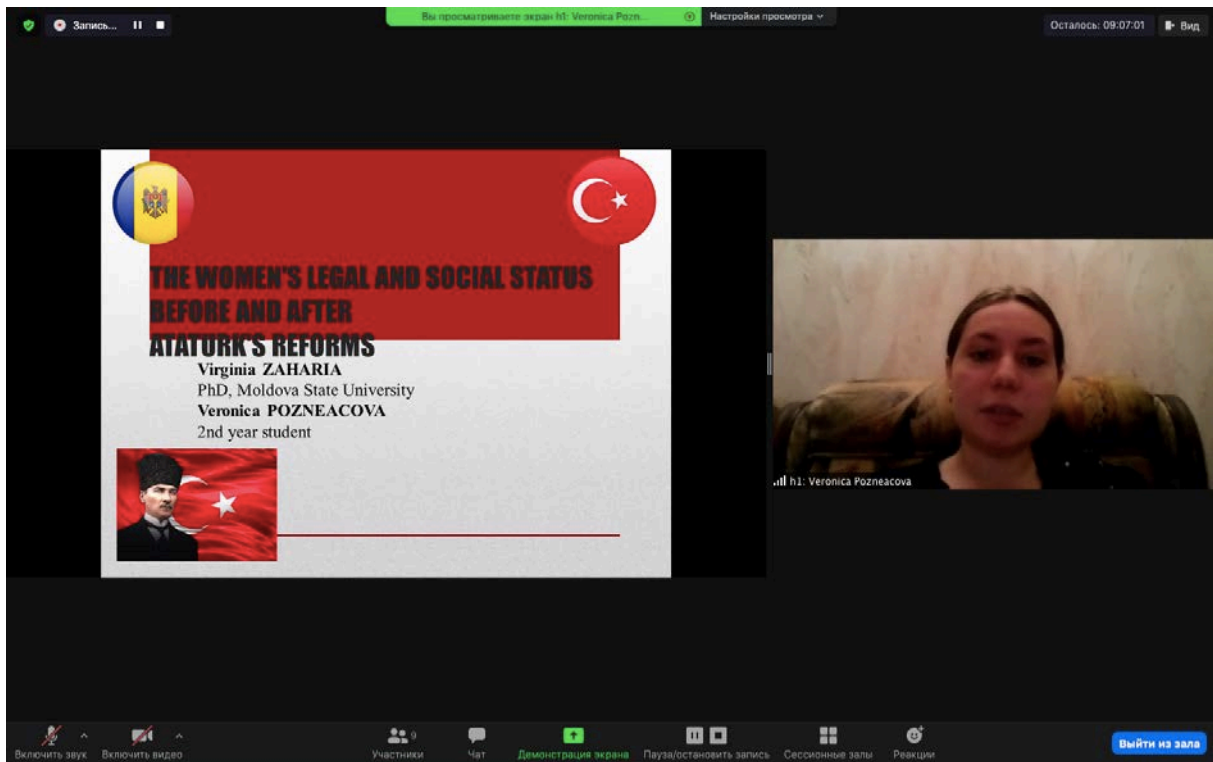
salon 2 fevziye alsaç

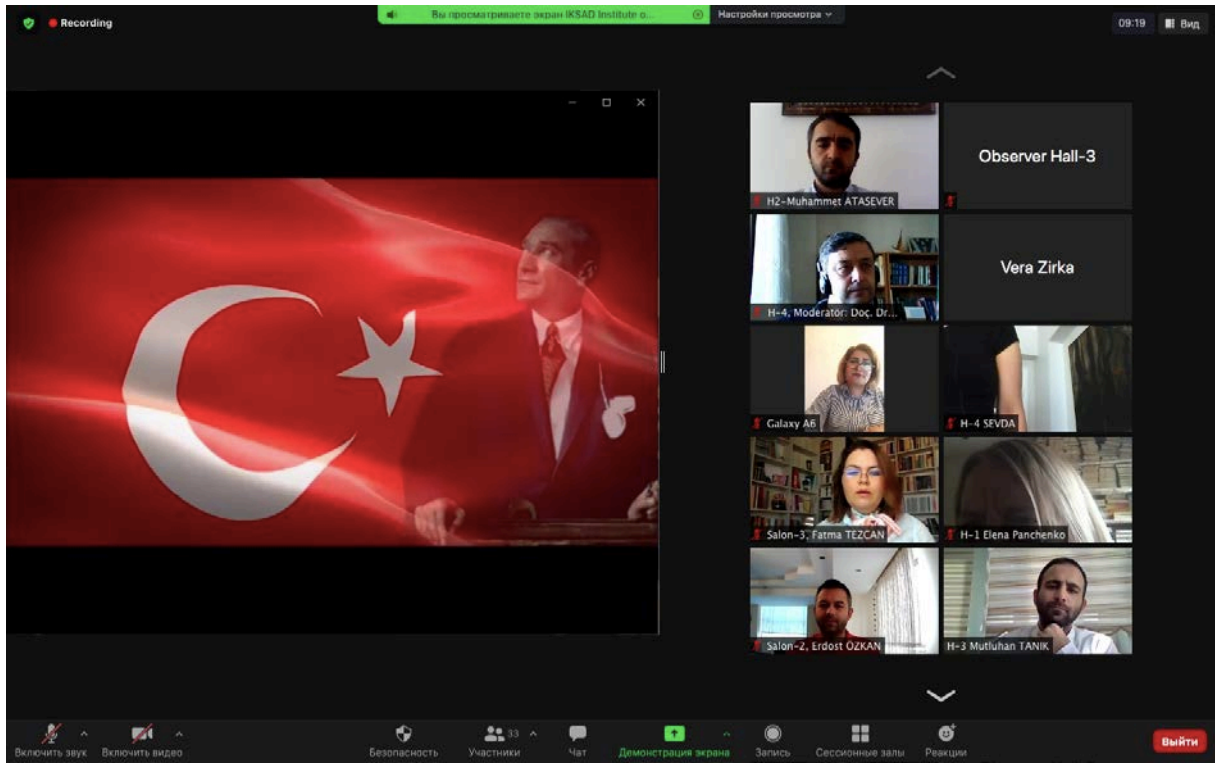
Feride Tagiyeva

Unmute Start Video Participants Chat Share Screen Pause/Stop Recording Breakout Rooms Reactions Leave Room

Mute All Reclaim Host

Recording... Remaining: 07:58:01

Millet Mektepleri (Ulus Okulları)

A (okuma yazma) ve B (hesap, sağlık bilgileri, yurttaşlık eğitimi) derslikleri

Vatandaşlık eğitimi: Millet Mektepleri'ni bitirenlere Atatürk tarafından Anayasa metni hediye edilmiştir.

1928-1936: Bir milyonun üzerinde yetişkin, okuma yazma belgesi almıştır.

Recording... Remaining: 09:28:01

İbrahim YIKILMAZ

Arş. Gör. / Kocaeli Üniversitesi/ İİBF/
İşletme/ Yönetim Organizasyon
Anabilim Dalı/

POST-MODERN LİDERLİK TARZLARI
AÇISINDAN MUSTAFA KEMAL
ATATÜRK'ÜN LİDERLİK
DAVRANIŞLARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ

**DOĞUMUNUN 140.
YILINDA ATATÜRK
ULUSLARARASI
SEMPOZYUMU**

19 MAYIS 2021
Samsun, Türkiye

**MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE
ANADOLU AJANSI'NIN
PROPAGANDA ROLÜ**

**THE PROPAGANDA ROLE OF
ANATOLIAN AGENCY IN THE
NATIONAL STRUGGLE ERA**

- ATATÜRK VE BASIN
- MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ VE BASIN
- MİLLİ MÜCADELE'NİN İKİNCİ CEPHESİ VE PROPAGANDA GÜCÜ:AA

Recording... sunu - Microsoft PowerPoint Remaining: 09:56:03

Salon-3: Ersin AFACAN

**SPORDA
PSİKOSOSYAL
ALANLAR
AÇISINDAN
NUTUK**

Dr. Ersin AFACAN
Milli Eğitim Bakanlığı

Not eklemek için tıklayın

Slayt 30 / 30 "Özel Tasarım"

Recording... Remaining: 09:38:07

H-3: Büşra Güler

ATATÜRK'ÜN ENDÜSTRİYEL SOSYAL HİZMET UYGULAMALARINA HAK TEMELLİ KATKISI

- Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü,
- Doç. Dr. Buğra YILDIRIM
- Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı
- Yüksek Lisans Öğrencisi- Sosyal Hizmet Uzmanı Büşra GÜLER

**DOĞUMUNUN 140.
YILINDA ATATÜRK
ULUSLARARASI
SEMPOZYUMU**

**19 MAYIS 2021
Samsun, Türkiye**

PROGRAM

Meeting ID: 816 6555 6766 / Passcode: 806268

Önemli, Dikkatle Okuyunuz Lütfen

- ❖ Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildiriler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- ❖ Online sunum yapabilmek için <https://zoom.us/join> sitesi üzerinden giriş yaparak “Meeting ID or Personal Link Name” yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- ❖ Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- ❖ Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- ❖ Uygulama tablet, telefon ve PC’lerde çalışıyor.
- ❖ Her oturumdaki sunucular, sunum saatinden 15 dk öncesinde oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- ❖ Tüm kongre katılımcıları canlı bağlanarak tüm oturumları dinleyebilir.
- ❖ Moderatör – oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.

Dikkat Edilmesi Gerekenler - TEKNİK BİLGİLER

- ◆ Bilgisayarınızda mikrofon olduğuna ve çalıştığına emin olun.
- ◆ Zoom'da ekran paylaşma özelliğine kullanabilmelisiniz.
- ◆ Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir
- ◆ Kongre programında yer ve saat değişikliği gibi talepler dikkate alınmayacaktır

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- ❖ To be able to attend a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- ❖ The Zoom application is free and no need to create an account.
- ❖ The Zoom application can be used without registration.
- ❖ The application works on tablets, phones and PCs.
- ❖ The participant must be connected to the session 15 minutes before the presentation time.
- ❖ All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- ❖ Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

- ◆ Make sure your computer has a microphone and is working.
- ◆ You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- ◆ Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- ◆ Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.

Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

Exp. Salon-1, Ahmet ALİ

Zoom'a giriş yaparken lütfen adınızı, soyadınızı ve salon numaranızı belirtin,

Örnek: Salon-1, Ahmet ALİ

AÇILIŞ PROGRAMI

19.05.2021

Ankara Yerel Saati: 09:⁴⁰ – 09:⁵⁵

Azerbaycan Yerel Saati: 10:⁴⁰ – 10:⁵⁵

Kongre Başkanı

Prof. Dr. Necati DEMİR - Gazi Üniversitesi

Oturum-1 Salon-1

19.05.2021

Moderatör: Prof. Dr. NƏCƏFOVA Mərziyyə
Meeting ID: 816 6555 6766 / Passcode: 806268

Saat: 10:00 – 12:30

YAZAR (lar)	KURUM	BİLDİRİ BAŞLIĞI
Sevinc Səlimova	<i>Azərbaycan Dillər Universiteti</i>	MUSTAFA KAMAL ATATÜRK VƏ AZƏRBAYCAN
Olena PANCHENKO	<i>Prof. Dr., Oles Honchar Dnipro National University, Department of Translation and Linguistic training of Foreigners, Dnipro, Ukraine</i>	CONCEPT ATATURK IN THE RUSSIAN LANGUAGE
NƏCƏFOVA Mərziyyə	<i>Prof. Dr., Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi</i>	TÜRK ŞİİRİNDE ATATÜRK İMGESİ
Vera Zirka	<i>Prof. Dr., Head of Dnipro Department of Research and Education Center of Foreign Languages, National Academy of Sciences of Ukraine</i>	MUSTAFA KEMAL - A SYMBOL OF TURKEY
KEMINE HEVİLKIZI	<i>Doç. Dr., Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi</i>	MUSTAFA KEMAL ATATÜRK ÇAĞDAŞ AZERBAIJAN ZİYALILARININ ARAŞTIRMALARINDA
Tahira Aliyeva	<i>Arş. Gör., Azərbaycan Milli İlimler Akademisi M.Fuzuli adına Elyazmalar Enstitüsü</i>	MUSTAFA KEMAL ATATÜRK VE TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ
Lütviyyə ASGERZADE	<i>Prof. Dr., Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi, Nizami Gencevi adına Edebiyat institüsü</i>	MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN KURTARICILIK MİSYONU EDEBİYATDA (H.Cavid'in Mustafa Kemal timsalında örneklediği üst insan, kurtarıcı Elhan)
Çağrı GÜÇLÜTEN	<i>Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Akademik Yazım Birimi</i>	ATATÜRK CUMHURİYETİ'NİN İLK YILLARINDA TÜRK-YUNAN MÜBADELESİ
Nuran VARIŞLI	<i>Dr., Uzman, Sosyal Güvenlik Kurumu</i>	ATATÜRK'ÜN DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİK SİRLERİ: BİLİŞSEL ETMENLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRME

Oturum-1 Salon-2

19.05.2021

Moderatör: Dr. Öğr. Üyesi Celal GÜLŞEN
Meeting ID: 816 6555 6766 / Passcode: 806268

Saat: 10:00 – 12:30

YAZAR (lar)	KURUM	BİLDİRİ BAŞLIĞI
Məlahət Babayeva	<i>Fil. ü.f.d Dos., ADPU, Ədəbiyyat Kafedrası</i>	H.CAVİDİN «İBLİS» FACİƏSİNDƏ ELXAN SURƏTİ ATATÜRKÜN BƏDİİ OBRAZI KİMİ
Muhammet ATASEVER	<i>Öğr. Gör. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi OZDK Türk Dili Bölümü</i>	YA İSTİKLAL YA ÖLÜM DİZİSİNDE DEYİM VARLIĞI
Fevziye ALSAÇ	<i>Dr., MEB, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Elazığ/Türkiye</i>	GENÇLİĞE HİTABEDE METAFORLAR DÜNYASI
Erdost Özkan	<i>Öğr. Gör. Dr, Pamukkale Üniversitesi</i>	ATATÜRK ŞİİRLERİ ANTOLOJİSİNDE ALIŞILMAMIŞ BAĞDAŞTIRMA
Celal ASLAN	<i>Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimleri Eğitimi Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi ABD</i>	BİR BAŞKA O -ORATORYO- / ATATÜRK ORATORYOSU
Aynurə Babayeva	<i>Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin “Türk araşdırmaları” Elmi-tədqiqat Mərkəzinin böyük laborantı</i>	TÜRKİYƏ TÜRKÇƏSİNİN MİLLİLƏŞMƏSİNDE ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCƏ SİSTEMİ
Emin ONUŞ	<i>Girne Amerikan Üniversitesi Beşerî Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Üyesi</i>	YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU’NUN İDEAL İNSAN ARAYIŞI ve ATATÜRK
Celal GÜLŞEN	<i>Dr. Öğr. Üyesi, Beykent Üniversitesi, MYO Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü-Bölüm Başkanı</i>	CUMHURİYET DÖNEMİYLE TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNDEKİ TEFTİŞ UYGULAMALARINDA YAŞANAN DEĞİŞİMLER
Fəridə Tağıyeva	<i>Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun tədqiqatçısı</i>	AZƏRBAYCAN MƏTBUATINDA ATATÜRKÜN ZƏFƏR YÜRÜŞLƏRİNİN ƏKSİ

Oturum-1 Salon-3

19.05.2021

Moderatör: Dr. Fatma TEZCAN

Meeting ID: 816 6555 6766 / Passcode: 806268

Saat: 10:00 – 12:30

YAZAR (lar)	KURUM	BİLDİRİ BAŞLIĞI
Dilara KARİMOVA	<i>Sheki branch of Azerbaijan Pedagogical University, Azerbaijan / Sheki</i>	A CHARISMATIC PERSONALITY NAMED SEVEN
Nermin Zahide AYDIN	<i>Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Muallim Rifat Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü</i>	MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN TÜRK KADININA VERDİĞİ DEĞER: FATMA REFET ANGIN ÖRNEĞİ
Servan Tantekin	<i>Sosyal Bilgiler Öğretmeni, Tevfik Fikret Ortaokulu, Diyarbakır</i>	8. SINIF T.C. İNKILAP TARİHİ VE ATATÜRKÇÜLÜK DERS KİTABINDAKİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK TEMALİ GÖRSELLERİN İNCELENMESİ: BİR KAHRAMAN DOĞUYOR ÜNİTESİ ÖRNEĞİ
Eray DEMİRÇELİK Başak DEMİRÇELİK	<i>Dr., Milli Eğitim Bakanlığı</i>	ATATÜRK'ÜN EĞİTİM LİDERLİĞİ
Menekşe Seden TAPAN BROUTIN Ömer Faruk BOYUN Hatice Kübra GÜLER SELEK	<i>Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü Matematik Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü Matematik Eğitimi Anabilim Dalı Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü Matematik Eğitimi Anabilim Dalı</i>	ORTAÖĞRETİM MATEMATİK ÖĞRETMENİ ADAYLARININ ATATÜRK'ÜN YAZDIĞI "GEOMETRİ" KİTABI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ
Fatma TEZCAN	<i>Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü</i>	ATATÜRK VE HALK (YETİŞKİN) EĞİTİMİ
Şıxəliyeva Validə	<i>Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti</i>	MUSTAFA KAMAL ATATÜRKÜN TÜRK ƏDƏBİYYATINDA VERDİYİ DƏYƏR
Metin ELKATMIŞ Mutluhan TANIK	<i>Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü. Bağımsız Araştırmacı</i>	MUSTAFA KEMAL ATATÜRK HAKKINDA YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZ ÇALIŞMALARININ BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Oturum-1 Salon-4

19.05.2021

Moderatör: Doç. Dr. Haluk ÖLÇEKÇİ

Meeting ID: 816 6555 6766 / Passcode: 806268

Saat: 10:00 – 12:30

YAZAR (lar)	KURUM	BİLDİRİ BAŞLIĞI
İrem KETMEN Ebru ÇORUH	<i>Moda ve Tekstil Tasarımcısı/Yüksek Lisans Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Moda ve Tekstil Tasarım Bölümü Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Moda ve Tekstil Tasarım Bölümü, Gaziantep/Türkiye</i>	M. KEMAL ATATÜRK VE CUMHURİYET DÖNEMİ MODASI
Engin UĞUR	<i>Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümü</i>	YENİ TÜRKİYE CUMHURİYETİNİN İLK YILLARININ GRAFİK SANATLAR ÇALIŞMALARI PENCERESİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ
Kani ÜLGER	<i>Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü</i>	ATATÜRK'ÜN EĞİTİME BAKIŞI ve 21. YÜZYILDA EĞİTİM
Nurgül ERGÜL	<i>Öğr. Gör., Cumhuriyet Üniversitesi Yıldızeli Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık Programı Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü</i>	BOLMAN VE DEAL'İN DÖRT ÇERÇEVE MODELİ BAĞLAMINDA SEMBOİLİK LİDERLİK: MUSTAFA KEMAL ATATÜRK ÖRNEĞİ
Haluk ÖLÇEKÇİ	<i>Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü</i>	GÜLERYÜZ GAZETESİ'NİN MİLLİ MÜCADELE KARİKATÜRLERİNDE MUSTAFA KEMAL PAŞA İMGESİ
Ayşe SEZER	<i>Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Resim Bölümü</i>	ATATÜRK PORTRELERİNE SANAT PSİKOLOJİSİ AÇISINDAN YAKLAŞIM
Merve ÇOKAMAY	<i>Dr., Öğretim Elemanı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Devlet Konservatuvarı</i>	ATATÜRK'ÜN MÜZİK POLİTİKALARI IŞIĞINDA YETİŞEN BİR SANATÇI: FLÜTİST MÜKERREM BERK
Seda GEDİK	<i>Bağımsız Araştırmacı</i>	ATATÜRK VE ÇOCUK
Sevda KARASEYFİOĞLU PAÇALI	<i>Dr. Arş. Gör., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Resim-İş Eğitimi ABD</i>	MUSTAFA KEMAL ATATÜRK VE GÖRSEL SANATLAR

Oturum-2 Salon-1

19.05.2021

Moderatör: Prof. Dr. Kezban ACAR

Meeting ID: 816 6555 6766 / Passcode: 806268

Saat: 13:00 – 15:30

YAZAR (lar)	KURUM	BİLDİRİ BAŞLIĞI
Əli FƏRHADOV	<i>Dr., Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi</i>	M.F.AXUNDZADƏDƏN M.K.ATATÜRKƏ TÜRK-İSLAM DÜNYASINDA DÜNYƏVİLİK PROSESİNƏ TARİXİ BAXIŞ
İsmayıl Hacıyev	<i>Prof. Dr., Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Naxçıvan Bölməsinin sədri</i>	MUSTAFA KAMAL ATATÜRK VƏ NAXÇIVAN
Meherremova ELMİRA	<i>ADPU-nun Tətbiqi tədqiqatlar Mərkəzinin əməkdaşı</i>	MUSTAFA KEMAL ATATÜRK VE AZERBAIJANÇILIQ
Günseli Gümüşel	<i>Öğr. Gör. Dr., Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Ortak Dersler Bölümü, Ankara/Türkiye</i>	LÜTHERCİLİK VE ATATÜRK
Virginia ZAHARIA Veronica POZNEACOVA	<i>PhD, Moldova State University, Faculty of Law, Department of International and European Law, Chisinau, Republic of Moldova 2nd year student, Moldova State University, Faculty of Law, Chisinau, Republic of Moldova</i>	THE WOMEN'S LEGAL AND SOCIAL STATUS BEFORE AND AFTER ATATURK'S REFORMS
Kezban ACAR	<i>Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü</i>	BEYAZ RUS MÜLTECİLERİN HATIRATINDA VE NOTLARINDA MUSTAFA KEMAL VE KEMALİSTLER
Rəşad ƏSGƏROV Novruzəli RƏHİMOV Bağır BABAYEV	<i>Doç. Dr., Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Doç. Dr., Naxçıvan Dövlət Universiteti Doç. Dr., Naxçıvan Dövlət Universiteti</i>	ATATÜRK VƏ ƏHMƏD AĞAOĞLU- TÜRK DÜNYASININ İKİ BÖYÜK İNSANININ DOSTLUQ HEKAYƏSİ
Tülay AYDIN	<i>Arş. Gör. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü</i>	ATATÜRK'ÜN BİLİNMEYEN FİKİR ADAMLARINDAN ZEKİ MESUT ALSAN'IN ULUS YAZILARINDA 'ULUS VE DEVLET'

Oturum-2 Salon-2

19.05.2021

Moderatör: Prof. Dr. Selim ÖZARSLAN

Meeting ID: 816 6555 6766 / Passcode: 806268

Saat: 13:00 – 15:30

YAZAR (lar)	KURUM	BİLDİRİ BAŞLIĞI
Bağır BABAYEV Rəşad ƏSGƏROV Novruzəli RƏHİMOV Abbas ƏHMƏDOV	<i>Doç. Dr., Naxçıvan Dövlət Universiteti</i> Doç. Dr., Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası <i>Doç. Dr., Naxçıvan Dövlət Universiteti</i> Doç. Dr., Naxçıvan Dövlət Universiteti	ATATÜRK VƏ ƏHMƏD AĞAOĞLU RUSİYA SOVET DİPLOMATI SEMYON ARALOVUN XATİRƏLƏRİNDƏ
Hülya KAYA HASDEMİR	<i>Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü</i>	ATATÜRK DÖNEMİNDE UYGULANAN ARKEOLOJİ POLİTİKALARININ ESKİ ANADOLU TARİHİ ÇALIŞMALARINA KATKILARI
Səfərova Çinarə Qabil qızı Əhmədova Türkan Yusif qızı	<i>Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti, müəllim Gəncə Dövlət Universiteti</i>	MUSTAFA KAMAL ATATÜRK VƏ TÜRKÇÜLÜK İDEYALARI
Selim ÖZARSLAN	<i>Prof. Dr., Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelâm Anabilim Dalı, Elazığ/ Türkiye</i>	ATATÜRK'ÜN DİN (İSLAM) TASAVVURU
Ali TELLİ	<i>Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Kütahya Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu Sivil Savunma ve İtfaiyecilik Programı</i>	ATATÜRK'ÜN ORMAN VE AĞAÇ SEVGİSİ
Lütfi ARSLAN	<i>Dr. Bağımsız Araştırmacı</i>	ATATÜRK DÖNEMİNDE ÖĞRETMEN EĞİTİMİ VE KÖYE ÖĞRETMEN GÖTÜRME ÇALIŞMALARI
Erhan ARSLAN Mehmet ÜLKER	<i>Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü</i>	DİJİTAL ÇAĞDA BÜYÜK VERİ VE ATATÜRK
Yunus EKİCİ	<i>Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Kadirli Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Osmaniye, Türkiye</i>	MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN ÇAĞDAŞ EĞİTİM ANLAYIŞI VE UYGULAMALARI

Oturum-2 Salon-3

19.05.2021

Moderatör: Prof. Dr. Cavit YAVUZ

Meeting ID: 816 6555 6766 / Passcode: 806268

Saat: 13:00 – 15:30

YAZAR (lar)	KURUM	BİLDİRİ BAŞLIĞI
Ersin AFACAN	<i>Dr., Manisa Şehzadeler İsmet İnönü Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi</i>	SPORDA PSİKOSOSYAL ALANLAR AÇISINDAN NUTUK
Günel HÜSEYNOVA	<i>Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü</i>	MUSTAFA KAMAL ATATÜRK'ÜN MƏDƏNİYYƏTƏ DAİR BAXIŞLARI
Büşra GÜLER Buğra YILDIRIM	<i>Yüksek Lisans Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, 45030 Uncubozköy Manisa/ Türkiye Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, 45030, Uncubozköy Manisa/ Türkiye</i>	ATATÜRK'ÜN ENDÜSTRİYEL SOSYAL HİZMET UYGULAMALARINA HAK TEMELLİ KATKISI
İbrahim YIKILMAZ	<i>Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, İİBF, İşletme, Yönetim Organizasyon Anabilim Dalı, Kocaeli/TÜRKİYE</i>	POST-MODERN LİDERLİK TARZLARI AÇISINDAN MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN LİDERLİK DAVRANIŞLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ
Turan KAÇAR	<i>Dr., TOBB Ferdi Yiğit Anadolu İmam Hatip Lisesi, Diyarbakır / Türkiye</i>	SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMINDA ATATÜRK TEMALI KAZANIMLARIN, ÖĞRENME ALANLARININ VE KONULARIN BELİRLENMESİ
Ragıp YILMAZ Bahadır Emre KÜÇÜKKALAY	<i>Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü</i>	BİRİNCİ İZMİR İKTİSAT KONGRESİNDE "PATİKA BAĞIMLILIĞIN" İZLERİ
Nurettin GÜRCAN	<i>Doktora Öğrencisi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim ve Organizasyon Programı</i>	YÖNETİMDE KARİZMATİK LİDERLİK TARZI VE ATATÜRK
Cavit YAVUZ Melis Nur DALAR	<i>Prof. Dr., Ordu Üniversitesi Turizm Fakültesi Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı</i>	MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE ANADOLU AJANSI'NIN PROPAGANDA ROLÜ

İÇİNDEKİLER

SEMPOZYUM KÜNYESİ	i
BİLİM KURULU	ii-iii
FOTOĞRAF GALERİSİ	iv-xi
SEMPOZYUM PROGRAMI	xii-xxi
İÇİNDEKİLER	xxii-xxv

SEMPOZYUM KİTABI

Selim ÖZARSLAN <i>ATATÜRK'ÜN DİN (İSLAM) TASAVVURU</i>	1
Ali TELLİ <i>ATATÜRK'ÜN ORMAN VE AĞAÇ SEVGİSİ</i>	9
Lütfi ARSLAN <i>ATATÜRK DÖNEMİ'NDE ÖĞRETMEN EĞİTİMİ VE KÖYE ÖĞRETMEN GÖTÜRME ÇALIŞMALARI</i>	19
Əli FƏRHADOV <i>M.F.AXUNDZADƏDƏN M.K.ATATÜRKƏ TÜRK-İSLAM DÜNYASINDA DÜNYƏVİLİK PROSESİNƏ TARİXİ BAXIŞ</i>	28
Sevinc Səlimova <i>MUSTAFA KAMAL ATATÜRK VƏ AZƏRBAYCAN</i>	37
Yunus EKİCİ <i>MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN ÇAĞDAŞ EĞİTİM ANLAYIŞI VE UYGULAMALARI</i>	41
Engin UĞUR <i>YENİ TÜRKİYE CUMHURİYETİNİN İLK YILLARININ GRAFİK SANATLAR ÇALIŞMALARI PENCERESİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ</i>	49
İsmayıl Hacıyev <i>MUSTAFA KAMAL ATATÜRK VƏ NAXÇIVAN</i>	58
KEMINE HEVİLKIZI <i>MUSTAFA KEMAL ATATÜRK ÇAĞDAŞ AZERBAJYCAN ZİYALILARININ ARAŞTIRMALARINDA</i>	65
Ersin AFACAN <i>SPORDA PSİKOSOSYAL ALANLAR AÇISINDAN NUTUK</i>	70
Seda GEDİK <i>ATATÜRK VE ÇOCUK</i>	81
Kani ÜLGER <i>ATATÜRK'ÜN EĞİTİME BAKIŞI ve 21. YÜZYILDA EĞİTİM</i>	87
Meherremova ELMİRA <i>MUSTAFA KEMAL ATATÜRK VE AZERBAJYCANÇILIQ</i>	97
İbrahim YIKILMAZ <i>POST-MODERN LİDERLİK TARZLARI AÇISINDAN MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN LİDERLİK DAVRANIŞLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ</i>	101
Dilara KARİMOVA <i>A CHARISMATIC PERSONALITY NAMED SEVEN</i>	117
Günel HÜSEYNOVA <i>MUSTAFA KAMAL ATATÜRK'ÜN MƏDƏNİYYƏTƏ DAİR BAXIŞLARI</i>	123

Tahira Aliyeva <i>MUSTAFA KEMAL ATATÜRK VE TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ</i>	127
Günseli Gümüşel <i>LÜTHERCİLİK VE ATATÜRK</i>	1347
Virginia ZAHARIA & Veronica POZNEACOVA <i>THE WOMEN'S LEGAL AND SOCIAL STATUS BEFORE AND AFTER ATATURK'S REFORMS</i>	140
Kezban ACAR <i>BEYAZ RUS MÜLTECİLERİN HATIRATINDA VE NOTLARINDA MUSTAFA KEMAL VE KEMALİSTLER</i>	149
Lütviyye ASGERZADE <i>MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN KURTARICILIK MİSYONU EDEBİYATDA (H.Cavid'in Mustafa Kemal timsalında örneklemediği üst insan, kurtarıcı Elhan)</i>	158
Çağrı GÜÇLÜTEN <i>ATATÜRK CUMHURİYETİ'NİN İLK YILLARINDA TÜRK-YUNAN MÜBADELESİ</i>	166
Nurgül ERGÜL <i>BOLMAN VE DEAL'İN DÖRT ÇERÇEVE MODELİ BAĞLAMINDA SEMBOLİK LİDERLİK: MUSTAFA KEMAL ATATÜRK ÖRNEĞİ</i>	173
Nermin Zahide AYDIN <i>MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN TÜRK KADININA VERDİĞİ DEĞER: FATMA REFET ANGIN ÖRNEĞİ</i>	180
Rəşad ƏSGƏROV, Novruzəli RƏHİMOV, Bağır BABAYEV <i>ATATÜRK VƏ ƏHMƏD AĞAOĞLU- TÜRK DÜNYASININ İKİ BÖYÜK İNSANININ DOSTLUQ HEKAYƏSİ</i>	193
Tülay AYDIN <i>ATATÜRK'ÜN BİLİNMEYEN FİKİR ADAMLARINDAN ZEKİ MESUT ALSAN'IN ULUS YAZILARINDA 'ULUS VE DEVLET'</i>	201
Servan TANTEKİN <i>8. SINIF T.C. İNKILAP TARİHİ VE ATATÜRKÇÜLÜK DERS KİTABINDAKİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK TEMALİ GÖRSELLERİN İNCELENMESİ: BİR KAHRAMAN DOĞUYOR ÜNİTESİ ÖRNEĞİ</i>	214
Eray DEMİRCELİK & Başak DEMİRCELİK <i>ATATÜRK'ÜN EĞİTİM LİDERLİĞİ</i>	225
Menekşe Seden TAPAN BROUTIN, Ömer Faruk BOYUN, Hatice Kübra GÜLER SELEK <i>ORTAÖĞRETİM MATEMATİK ÖĞRETMENİ ADAYLARININ ATATÜRK'ÜN YAZDIĞI "GEOMETRİ" KİTABI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ</i>	230
Erhan ARSLAN & Mehmet ÜLKER <i>DİJİTAL ÇAĞDA BÜYÜK VERİ VE ATATÜRK</i>	238
Bağır BABAYEV, Rəşad ƏSGƏROV, Novruzəli RƏHİMOV, Abbas ƏHMƏDOV <i>ATATÜRK VƏ ƏHMƏD AĞAOĞLU RUSİYA SOVET DİPLOMATI SEMYON ARALOVUN XATİRƏLƏRİNDƏ</i>	253
Haluk ÖLÇEKÇİ <i>GÜLERYÜZ GAZETESİ'NİN MİLLİ MÜCADELE KARİKATÜRLERİNDE MUSTAFA KEMAL PAŞA İMGESİ</i>	261

Rağıp YILMAZ & Bahadır Emre KÜÇÜKKALAY <i>BİRİNCİ İZMİR İKTİSAT KONGRESİNDE “PATİKA BAĞIMLILIĞIN” İZLERİ</i>	282
Mələhət Babayeva <i>H.CAVIDİN «İBLİS» FACİƏSİNDƏ ELXAN SURƏTİ ATATÜRKÜN BƏDİİ OBRAZI KİMİ</i>	296
Muhammet ATASEVER <i>YA İSTİKLAL YA ÖLÜM DİZİSİNDE DEYİM VARLIĞI</i>	301
Büşra GÜLER & Buğra YILDIRIM <i>ATATÜRK’ÜN ENDÜSTRİYEL SOSYAL HİZMET UYGULAMALARINA HAK TEMELLİ KATKISI</i>	312
Hülya KAYA HASDEMİR <i>ATATÜRK DÖNEMİ’NDE UYGULANANAN ARKEOLOJİ POLİTİKALARININ ESKİ ANADOLU TARİHİ ÇALIŞMALARINA KATKILARI</i>	320
Fevziye ALSAÇ <i>GENÇLİĞE HİTABEDE METAFORLAR DÜNYASI</i>	329
Fatma TEZCAN <i>ATATÜRK VE HALK (YETİŞKİN) EĞİTİMİ</i>	342
Ayşe SEZER <i>ATATÜRK PORTRELERİNE SANAT PSİKOLOJİSİ AÇISINDAN YAKLAŞIM</i>	351
Erdost Özkan <i>ATATÜRK ŞİİRLERİ ANTOLOJİSİNDE ALIŞILMAMIŞ BAĞDAŞTIRMA</i>	362
Celal ASLAN <i>BİR BAŞKA O -ORATORYO- / ATATÜRK ORATORYOSU</i>	375
Şıxəliyeva Validə <i>MUSTAFA KAMAL ATATÜRKÜN TÜRK ƏDƏBİYYATINDA VERDİYİ DƏYƏR</i>	380
Metin ELKATMIŞ & Muıluhan TANIK <i>MUSTAFA KEMAL ATATÜRK HAKKINDA YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZ ÇALIŞMALARININ BİBLİYOMETRİK ANALİZİ</i>	387
Aynurə Babayeva <i>TÜRKİYƏ TÜRKÇƏSİNİN MİLLİLƏŞMƏSİNDƏ ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCƏ SİSTEMİ</i>	406
Merve ÇOKAMAY <i>ATATÜRK’ÜN MÜZİK POLİTİKALARI IŞIĞINDA YETİŞEN BİR SANATÇI: FLÜTİST MÜKERREM BERK</i>	413
Celal GÜLŞEN <i>CUMHURİYET DÖNEMİYLE TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNDEKİ TEFTİŞ UYGULAMALARINDA YAŞANAN DEĞİŞİMLER</i>	426
Səfərova Çınarə Qabil qızı & Əhmədova Türkan Yusif qızı <i>MUSTAFA KAMAL ATATÜRK VƏ TÜRKÇÜLÜK İDEYALARI</i>	436
Cavit YAVUZ & Melis Nur DALAR <i>MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ’NDE ANADOLU AJANSI’NIN PROPAGANDA ROLÜ</i>	441
Emin ONUŞ <i>YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU’NUN İDEAL İNSAN ARAYIŞI ve ATATÜRK</i>	450

Turan KAÇAR <i>SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMINDA ATATÜRK TEMALI KAZANIMLARIN, ÖĞRENME ALANLARININ VE KONULARIN BELİRLENMESİ</i>	458
Nuran VARIŞLI <i>ATATÜRK'ÜN DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİK SIRLARI: BİLİŞSEL ETMENLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRME</i>	467
Fəridə Tağıyeva <i>AZƏRBAYCAN MƏTBUATINDA ATATÜRKÜN ZƏFƏR YÜRÜŞLƏRİNİN ƏKSI</i>	477
Sevda KARASEYFİOĞLU PAÇALI <i>MUSTAFA KEMAL ATATÜRK VE GÖRSEL SANATLAR</i>	482
İrem KETMEN & Ebru ÇORUH <i>M. KEMAL ATATÜRK VE CUMHURİYET DÖNEMİ MODASI</i>	490
NƏCƏFOVA Mərzıyyə <i>TÜRK ŞİİRİNDE ATATÜRK İMGESİ</i>	492
Vera Zirka <i>MUSTAFA KEMAL - A SYMBOL OF TURKEY</i>	493
Nurettin GÜRCAN <i>YÖNETİMDE KARİZMATİK LİDERLİK TARZI VE ATATÜRK</i>	494
Olena PANCHENKO <i>CONCEPT ATATURK IN THE RUSSIAN LANGUAGE</i>	496

ATATÜRK'ÜN DİN (İSLAM) TASAVVURU ATATÜRK'S DEFINITION OF RELIGION (ISLAM)

Selim ÖZARSLAN

Prof. Dr., Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelâm Anabilim Dalı, Elazığ/ Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-4881-6987

ÖZET

Modern Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kuran Mustafa Kemal Atatürk'ün kendisinin mensup olduğu Türk milletinin kültürünün aslı ögesi olan İslam dinine yaklaşımının, onun mukaddesatına olan saygı ve bağlılığının bilinmesi, her zamankinden daha çok günümüz Türk vatandaşları ve Müslüman dünya açısından önem arz etmektedir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün düşünce sisteminde din, özellikle mensup olduğu İslâm dini ve onun peygamberi Hz. Muhammed'in hayatı, yapıp ettikleri ve özelde kendisinden sonraki Müslümanlara genelde ise bütün insanlığa bıraktığı ilmî ve kültürel miras önemli ve öncelikli bir yere sahip olmuştur. Bunu sivil, asker ve siyasî hayatındaki söylem ve eylemlerinde görmek mümkündür. Atatürk'ün gerek İslam dini ve bu dinin hüküm koyucusu olan Allah hakkındaki sözleri ve gerekse Balıkesir Zağnos Paşa Camii'ndeki hutbesinde dile getirdiği Tanrı tasavvuru, İslam İlahiyatının (kelam/ teoloji) kabul ettiği Tanrı anlayışına isim, zat, sıfat ve fiil açısından uygunluk arz etmektedir. Atatürk'ün Peygamber tasavvuru da Tanrı tasavvurunda olduğu gibi İslam Kelamı'nın kabul ettiği nübüvvet (peygamberlik) anlayışıyla örtüşmektedir. Atatürk'ün dinin aslı unsurlarından (iman-inanç, ahlak ve ibadet) olan ibadetle ilgili düşünceleri de dinin belirlediği ve Hz. Peygamber'in uygulamasıyla aktüelleştirdiği formel biçimiyle, yaratan-yaratılan/ tanrı- insan arasındaki samimi irtibatı temsil eden ibadet felsefesiyle ahenkli bir uyum halindedir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Din, İslam, Allah, Hz. Muhammed, Zağnos Paşa Camii, Hutbe.

ABSTRACT

The modern Republic of Turkey who founded Mustafa Kemal Atatürk, himself a member that the essential elements of the culture of the Turkish nation approach to Islam, respect for its sacredness and knowing the commitment, ever more present is important Turkish citizens and Muslims in terms of the world. In the thought system of Gazi Mustafa Kemal Atatürk, religion, especially the religion of Islam and his prophet. The scientific and cultural heritage of Muhammad's life, his actions, and in particular to the Muslims after him, and to all humanity in general, has had an important and priority place. It is possible to see this in his discourse and actions in his civil, military and political life. Atatürk's words about the religion of Islam and God, the ruler of this religion, as well as the concept of God expressed in his sermon at the Balıkesir Zağnos Pasha Mosque, are compatible with the understanding of God accepted by Islamic Theology (theology / theology) in terms of name, person, attribute and deed. Atatürk's vision of a prophet also coincides with the understanding of prophethood (prophethood) accepted by the Islamic Word, as it is in the imagination of God. Atatürk's thoughts about worship, which are the main elements of religion (faith-belief, morality and worship), are also determined by religion and Hz. It is in harmony with the philosophy of worship, which represents the sincere connection between the creator-created / god-human, with its formal form actualized by the practice of the Prophet.

Keywords: Atatürk, Religion, Islam, God/Allah, Prophet Mohammed, Zagnos Pasha Mosque, Khutbe.

1. GİRİŞ

Altı yüzyıl Türk ve İslâm dünyasının idaresini elinde tuttukten sonra zayıflamaya başlayan Osmanlı Devleti'nden modern Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kuran Mustafa Kemal Atatürk'ün milletin kültürünün aslı ögesi olan İslam dinine yaklaşımı, onun mukaddesatına olan saygı ve bağlılığının bilinmesi her zamankinden daha çok Türk milleti, İslam dünyası ve dünya insanlığı açısından önem arz etmektedir.

2. ATATÜRK'ÜN DİNE YAKLAŞIMI

Devletimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün düşünce sisteminde din, özellikle mensup olduğu İslâm dini ve onun peygamberi Hz. Muhammed'in hayatı, yapıp ettikleri ve özelde kendisinden sonraki Müslümanlara genelde ise bütün insanlığa bıraktığı ilmî ve kültürel miras önemli ve öncelikli bir yere sahiptir. Atatürk'ün sivil, asker ve siyasî hayatına baktığımızda onun bu süreç içerisinde gönülden benimseyerek içselleştirdiği İslâm inancının kendisine kazandırdığı erdem ve doğruluk, dürüstlük, şefkat, şecaat, vefakârlık, sabırlılık vb. gibi faziletlerle hareket ettiği görülmektedir. Mustafa Kemal Atatürk denince onun tevazusu, hoşgörüsü, barışçı ve uzlaşmacı kişiliği, duygusallıktan uzak akılcı yapısı, ahlak anlayışı, dinine karşı olan hassasiyeti, kararlılığı, giyim ve kuşamına, temizlik ve bakımına, sanat ve estetiğe verdiği engin değer akla gelir. Bütün bunlar onun inanıp içselleştirdiği İslam dininden edindiği üstün insanî nitelikleridir.

Atatürk kurtuluş savaşı yıllarında olduğu gibi sonrasında da İslâm inançlarına, onun mukaddeslerine derinden bağlı olmuş; İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in manevî şahsına derin hürmet ve muhabbet beslemiştir. Dine olan saygı, hürmet ve muhabbet duygularından olacak Mustafa Kemal, Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılışını Müslümanların kutsal kabul ettikleri cuma gününe denk getirmiş, Cuma namazını topluca Hacı Bayramı Veli Camii'nde eda ettikten sonra hatim duası ve salavatlarla¹ meclisin açılışı gerçekleşmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, kolordu komutanlıklarına, bütün valiliklere, müstakil livalara, müdafa-i hukuk cemiyetlerine ve belediye başkanlıklarına yolladığı 21/04/1920 tarihli tezkeresinde söz konusu açılış gününe şu şekilde değinmektedir:

¹ “Allahümme salli alâ Muhammedin” demek salât, “Esselâmu aleyke eyyühe'n-nebiyyü” demek ise selâmdır. Müminlerin peygamberlerine salât ve selam getirmeleri, Allah'ın bu yöndeki buyruğunu yerine getirme ve ona duydukları hürmet ve saygının ifadesidir. İslam dini peygamberlere saygıyı emredip, saygısızlığı kesin biçimde yasakladığı gibi Hz. Peygamber'in adının anılmasını dinî bir ritüele dönüştürmüştür. Allah'ın elçisi Hz. Muhammed, Yüce Allah'ın katında/ nezdinde o kadar değerli ve muazzez bir yere sahiptir ki, Yüce Allah, kendisinin ve meleklerinin ona salât (salavat) ettiklerini, inananların da ona salât ve selâm etmekle emir olduklarını belirtir: “İnnellâhe ve melâiketehû yusallüne ale'n- nebi, ya eyyühe'l-lezine âmenû sallû aleyhi ve sellimû teslimâ”/ “Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât ve selâm edin.” Ahzâb 33/56. Peygamberler içerisinde kendisine salât ve selam getirilmesi istenen Allah'ın elçisi Hz. Muhammed olmuştur. Salât ve selam getirilmesi Hz. Peygamber'e özgü kılınmıştır. Dil bilginlerinin çoğuna göre salât kelimesi, dua, tebrik/ kutlama ve övme manalarına gelmektedir. Selâm'ın kökü olan Sılm ve selâme ise, görünen/zâhir ve görünmeyen/bâtın noksanlıklardan uzaklaşmak demektir. Salât kelimesi genel olarak insanın Allah'a dua etmesi anlamına gelirken Allah'ın insanları dolayısıyla peygamberi bağışlaması, kurtuluşa erdirmesi anlamına gelmektedir. Buna göre Peygamber'e Allah'ın salât etmesi, rahmet etmesi, bağışlayıp, kurtuluşa erdirmesi; meleklerin salât etmesi, şanınin yüceltilmesini dilemeleri; müminlerin salât etmesi ise, dua ve istiğfar etmeleri anlamına gelmektedir. Yüce Allah bütün inananlara, peygamberlerine salât ve selam getirmelerini emretmek suretiyle ona saygı göstermelerini istemektedir. Ayrıntılı bilgi için Bk. İsfahanî, Ebu Kasım Hüseyin b. Muhammed Rağıb, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'an*, İstanbul, 1986, 350, 421; Zemahşerî, Muhammed b. Ömer, *Tefsiru'l-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidi't -Tenzili ve Uyunu'l-Ekâvili fî Vucuhi't-Te'vil*, thk. Abdurrazzak el-Mehdî, Daru't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1417/1997, III, 566-567; Razi, Fahreddin, *et-Tefsiru'l-Kebîr*, (*Mefâtihu'l-Gayb*), Daru'l-Fikr, Beyrut, 1415/ 1995, XXV, 228; Suyûtî, Cemaluddin b. Kemaliddin, *el-Hasâisü'l-Kübrâ* (Olağanüstü Yönleriyle Peygamberimiz), Çev., Naim Erdoğan, İstanbul, 2003, 1092; Özarslan, Selim, “Kur'an'da Hz. Peygamber'e Yönelik Saygı İfadeleri”, *Diyanet İlmi Dergi*, C.43, Sayı: 3, Temmuz-Eylül 2007, ss. S. 125-144, 138-139

“1- Bimennihilkerim (Kerim olan Allah’ın yardımıyla) Nisan’ın 23 üncü cuma günü, Cuma namazını müteakip Ankara’da Büyük Millet Meclisi küşat edilecektir (açılacaktır).

2- Vatanın istiklâli, makam-ı refi-i hilafet (yüce hilafet makamı) ve saltanatın istihlâsı (kurtuluşu) gibi en mühim ve hayatî vezaifi ifa edecek olan bu Büyük Millet Meclisinin yevmi küşadını (açılış gününü) Cuma’ya tesadüf ettirmekle yevm-i mezkurun mebrukiyetinden (anılan günün uğurlu oluşundan) istifade ve bilûmum meb’usin-i kiram hazaratı (bütün kıymetli ve saygın Milletvekilleri) ile Hacıbayramı Veli cami-i şerifinde Cuma namazı eda olunarak envar-ı Kur’an (Kur’an ışıkları) ve salâttan da istifaza olunacaktır. Badesselât (namazdan sonra) lihye-i saadet (Peygamber’in sakalı) ve sancak-ı şerifi hamilen (taşınarak) daire-i mahsusaya gidilecektir. Daire-i mahsusaya dahil olmazdan evvel bir dua kıraatiyle kurbanlar zebholunacaktır (kesilecektir). İş bu merasimde cami-i şeriften bed’ile (başlanarak) daire-i mahsusaya kadar kolordu kumandanlığınca kıtaat-ı askeriye ile tertibat-ı mahsusaya (askeri birliklerle özel düzenlemeler yapılacaktır) alınacaktır.

3- Yevm-i mezkurun (anılan günün) teyidi kudsiyeti için bugünden itibaren merkez-i vilayette Vali Beyefendi hazretlerinin tertibiyle hatim ve Buhari-i şerif tilâvetine bed’olunacak (başlanacak) ve hatm-i şerifin son aksanı (bölümü) teberrüken (uğurlu olması için) cuma günü namazdan sonra daire-i mahsusaya önünde ikmal edilecektir (tamamlanacaktır).”²

Yine Mustafa Kemal Atatürk kurtuluş savaşı sürecinde bir yandan düşmanların vatan sathından kovulmasıyla uğraşırken, diğer taraftan yeni Bağımsız Türk Devletinin kuruluşunu hazırlayan organizasyon ve teşkilatların kanunlarını milletin dini değerlerine bağlı kalarak hazırlamaya çalışıyordu. Bu cümleden olarak 20 Kânunusani 1921 tarihinde Büyük Millet Meclis’inde kabul edilen Teşkilât-ı Esasiye Kanununun 7. maddesinde Ahkam-ı Şer’iyyenin tenfizi yani dinî hükümlerin uygulanması ve hayata geçirilmesi salâhiyet ve yetkisi Büyük Millet Meclis’inin iradesine bağlanmıştır.³

Atatürk’ün inanıp benimsediği din olan İslâm’a bağlılığı, dinî bütün bir Müslüman olduğu, İslâm’ı yücelten ifadeler kullandığı tarihi belgelerle ve bizzat kendi sözleriyle sabittir. Bunlardan bir kaçını burada anmayı anlamlı buluyoruz. Öncelikle ona göre yeryüzündeki dinlerin en makulü İslam dinidir. Bu yadsınamaz gerçeği şu şekilde ifade etmiştir:

“Bizim dinimiz en makul (akla uygun) ve en tabii bir dindir...Ve ancak bundan dolayıdır ki, son din olmuştur!.. Bir dinin tabii olması için akla, fenne, ilme, mantığa tetâbuk etmesi lâzımdır... Bizim dinimiz bunlara tamamen mutabıktır!.. (31.1.1923)

Atatürk, İslam Dini’nin akıl ve mantığa uygun bir din olduğunu her fırsatta dile getirmiştir, bunu belirlemenin ölçüsünü de şu şekilde açıklamıştır:

“Bilhassa bizim dinimiz için herkesin elinde bir ölçü vardır. Bu ölçü ile hangi şeyin bu dine uygun olup olmadığını kolayca takdir edebilirsiniz. Hangi şey ki akla, mantığa halkın menfaatine uygundur; biliniz ki o bizim dinimize de uygundur. Bir şey akıl ve mantığa, milletin menfaatine, İslam’ın menfaatine uygunsa kimseye sormayın. O şey dîndir. Eğer bizim dinimiz aklın mantığın uyduğu bir din olmasaydı mükemmel olmazdı, son din olmazdı.”

"Biz Türk’üz!.. Her mânâsıyla Türk’üz!.. Bize iyi Müslüman olmak yeter!.."

Allah’a şükürler olsun, hepimiz Müslüman’ız!.. Hepimiz inanmış kişileriz!.. (16.3.23)

² Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, (1919-1927), Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 4.bs., Ankara,1997, 288.

³ Atatürk, *Nutuk*, 375-376.

Din vardır ve lâzımdır!.. Temeli çok sağlam bir dinimiz var... Malzeme iyi, fakat binâ asırlardır ihmâl uğramış!..

Türk milleti daha dindar olmalıdır!.. Yâni bütün sâdeliği ile dindar olmalıdır... Dinime, bizzat hakikate nasıl inaniyorsam, buna da öyle inanıyorum. Düşünceye aykırı, ilerlemeye hiçbir engel içermiyor...

Din lüzumlu bir müessesedir!.. Dinsiz milletlerin devamına imkân yoktur!..

Atatürk, halka açık konuşmalarında ve özel sohbetlerinde pek çok kez dindar olmanın gerekliliğinden, dinin lüzumlu bir kurum olduğundan, İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in hayatından, Asr-ı Saadet (Hz. Peygamber'in yaşadığı dönem) ve Hulefa-i Raşidîn (dört halife) dönemlerinden, İslam dininin temelleri sağlam, ilme ve fenne uygun, eşsiz ve yüce bir din olduğundan bahsettiği gibi Allah'ın güç ve kudretinden de söz etmiştir. O, İslam dininin son ve en kamil /mükemmel din, Peygamberi Hz. Muhammed (sav)'in de son resul olduğunu her fırsatta belirtmiş, Türk milletinden daha dindar olmalarını istemiş ve dinlerini layık olduğu biçimde öğrenmelerini salık vermiştir.

Atatürk, kimi çevrelerin Türk milletini din anlayışları ve İslam'a bağlılıklarının geri bıraktığı şeklindeki iddialarını anlamsız ve doğru olmayan bir görüş olarak değerlendirmektedir:

“Düşmanlarımız bizi dinin tesiri altında kalmış olmakla suçlar... Duraklama ve gerileyişimizi bu sebeplere bağlıyorlar!.. Bu, hatâdır!..”

19. yüzyılın ikinci çeyreğinde yani 1865 yılında Genç Osmanlılar adıyla İstanbul'da dernek kuran yeni Osmanlılar⁴ ve İslamcılar ise toplumun geri kalmasını İslam'ın özünden uzaklaşmada görmekteyler ve bunu şu şekilde ifade etmekteyler: “Biz İslam'ın aslı değerlerine yabancılaştığımız için geri kaldık. Batı'da ortaya çıkan iktisadî ve teknolojik gelişme özü itibarıyla İslam'ın ruhuna aykırı değildir. İslam'a aykırı olan, toplumun hurafelerin içerisinde kalması, cehalet ve bilgisizliğin yaygınlaşması ve daha vahimi insanların artık İslamiyet'ten hiçbir şey anlamaz hale gelmesidir.” İçine düşülen bu durumdan kurtulmak için şunları yapmak gereklidir:

- a- Kur'an'a ve Sünnet'e dönüş,
- b- Abbasiler devrinde onların politikası sonucu kapanan içtihat kapısının tekrar açılması,
- c- Cihat ruhunun tekrar uyandırılması.

Kur'an ve Sünnet'e dönüşten maksat, dinden hurafelerin ayıklanması, hayatın içinde yeni bir olayla karşılaşıldığı zaman geleneksel müçtehitlerin⁵ yaptığı gibi tekrar Kur'an ve Sünnet'e yönelmektir. Gelişen ve değişen toplum katmanlarının yeni sorun ve açmazlarına çözüm bulmak için içtihat yapmak zorunlu hale gelmiştir. Geleneksel fıkıh kitaplarının sunduğu çözüm önerileri şu anki sorunları çözmekten uzaktır. Bilindiği gibi içtihat en önemli faktör akıldır yani akıllı kullanmak, akıl yürütmektir. İctihadın gelişmesi, entelektüel hayatın canlanmasına yol açacaktır. Onların cihada yükledikleri iki anlam vardı: Birincisi, sömürgeciler ve sömürgeciliğe karşı etkin fiilî savaş, ikincisi ise, bireysel ve toplumsal geri

⁴ Tanzimat'tan sonra yetişen insan kimlik ve kişiliğine önem veren, cebriyeci kader anlayışına karşı durup onu değiştirmeye gayret eden ve akıllı kullanmayı öneren, dalkavukluğa karşı çıkan ilkin Genç Osmanlılar sonra Genç Türkler, en sonrada Yeni Osmanlılar adını alan genç Müslüman Türk aydınların kurduğu etkili bir muhalefet cemiyetidir. Yeni Osmanlılar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Çubukçu, İbrahim Ağah, *Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri*, Ankara, 1986, 32-33; Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İstanbul, 1996, s. 20 vd; Fatma Acun, *Atatürk ve Türk İnkılâp Tarihi*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 12. baskı, 2013, 46-47.

⁵ İslam'ın aslı kaynaklarına (Kur'an, Sünnet, İcma', Kıyas) dayanarak yeni olay ve hadiseler için hüküm ortaya koyan din bilginlerine verilen isim. Bk. Ali b. Muhammed Cürcanî, *Kitabü't-Ta'rifât*, Beyrut: Daru'l-Kütübu'l-İlmiyye, 1416/1995, 204.

kalmışlığı engellemek için toplumsal bir güdüleme ve teşviktir.. Bu yaklaşıma göre gelişme ve kalkınma bir tür cihat olarak değerlendirilebilir.

3. ATATÜRK'ÜN PEYGAMBER ANLAYIŞI

Atatürk'ün dinle ve dinin olmazsa olmazlarından olan nübüvvet (peygamberlik) kurumuyla ilişkin değerlendirmeleri de onun dinî sahadaki derin bilgisini gözler önüne sermektedir. Nübüvvet yani peygamberlik kurumuna ilişkin düşünceleri ve Hz. Muhammed'in son peygamber oluşunu ifade etmesi her şeyden önce onun nübüvvet kurumuna inandığını ve Hz. Muhammed'i elçi olarak tanıdığını göstermektedir.

Atatürk'ün peygamberler tarihinden haberdar olduğunu da aşağıdaki konuşmasından anlıyoruz:

“Hz. Adem aleyhisselamdan itibâren bilinen ve bilinmeyen sayısız denecek kadar nebîler, peygamberler ve elçiler gönderilmiştir... Türk milletinin atası, Nuh aleyhisselamın oğlu Yafes'in oğlu olan kişidir.” (3.3.1924)

Atatürk, 30 Ekim 1922 tarihinde Büyük Millet Meclis'inde saltanatın kaldırılmasına ilişkin yaptığı konuşmasında Allah'ın peygamber gönderme ve Hz. Muhammed'i son peygamber olarak görevlendirme gerekçesini/ hikmetini şu şekilde dillendirmektedir:

“Ey arkadaşlar! Tanrı birdir, büyüktür. Adât-ı ilahiyyenin tecelliyatına bakarak diyebiliriz ki, insanlar iki sınıfta, iki devirde mütâlâa olunabilir. İlk devir, beşeriyetin sebâvet /çocukluk ve şebâbet /gençlik devridir. İkinci devir, beşeriyetin rüşd ve kemal devridir. Beşeriyetin, birinci devrede tıpkı bir çocuk gibi, tıpkı bir genç gibi, yakından maddi vasıtalarla kendisiyle iştilal edilmeyi iltizam eder. Allah kullarının lazım olan nokta-ı tekâmüle vüsûlüne (geriği gibi olgunlaşmıca) kadar, içlerinden vasıtalarla dahi kullarıyla iştilali, lâzime-i ulûhiyyeden addeylemiştir. Onlara Hz. Adem as'dan itibaren mazbut ve gayr-i mazbut bildirilen ve bildirilmeyen nâmütenâhi denecek kadar çok nebîler, peygamberler ve rasuller göndermiştir. Fakat peygamberimiz vasıtasıyla en son hakâyıkı diniyye (dini gerçekleri) ve medeniyyeyi verdikten sonra, artık beşeriyetle bilvasıta/ aracıyla temasta bulunmaya lüzum görmemiştir. Beşeriyetin derece-i idrak, tenevvür ve tekâmülü yani insanlığın idrak derecesi, aydınlanma ve olgunlaşması, her kulun doğrudan doğruya ilhâmât-ı ilahiyye (ilâhi ilhamlar) ile temas kabiliyetine vasıl olduğunu kabul buyurmuştur. Ve bu sebeptir ki, Cenab-ı Peygamber, Hâtemü'l-enbiyâ (son peygamber) olmuştur ve kitabı, Kitab-ı Ekmel'dir...”⁶

Mustafa Kemal Atatürk, Hz. Muhammed'in son peygamber olduğunu ifade ettikten sonra onun “Usve-i Hasene” /en güzel örnek, model insan olduğunu ölümünden önce yayımladığı bir mesajında bütün insanlığa şu şekilde ilan etmiştir:

“Bütün dünyanın Müslümanları Allah'ın son peygamberi Hz. Muhammed'in (s.a.s) gösterdiği yolu takip etmeli ve verdiği talimatları tam olarak tatbik etmeli. Tüm Müslümanlar Hz. Muhammed'i örnek almalı ve kendisi gibi hareket etmeli, İslâmiyet'in hükümlerini olduğu gibi yerine getirmeli. Zira ancak bu şekilde insanlar kurtulabilir ve kalkınabilirler”.⁷

Atatürk, Kur'an'a olan bağlılığını ve sevgisini de onu 'Kitab-ı Ekmel' yani (En Mükemmel (Şahane) Kitap) diye isimlendirerek belirtmiştir. Onun Kur'an'a olan muhabbeti her yerde sürmüş, Dolmabahçe Sarayı ve Çankaya Köşkü onun bu sevgisine hafızları çağırarak sık sık Kur'an okutmasıyla tanık olmuştur. Yine o Kur'an ayetleri üzerinde araştırma ve

⁶ Borak, Sadi, *Atatürk ve Din*, İstanbul, 1962, 17.

⁷ Sehbâî, Nedim, *Urduca Yayınlarında Atatürk*, Çev. Hanif Faruk, Ankara, 1979, 102; Erşahin, Seyfettin, 'Atatürk'ün Hz. Muhammed Tasavvuru', *Diyanet Aylık Dergi*, Mayıs, 2003, s. 16.

incelemelerde bulunmuş, meşhur din bilginleri ve hafızlarla meal ve tefsir konularında fikir teatisinde bulunmuştur.

4. ATATÜRK'ÜN DİN EĞİTİMİNİ GEREKLİ GÖRMESİ

Dinin milletin geleceği ve mutluluğu için gerekli olduğunu bilen Atatürk, Din eğitiminin önemini de farkındadır. Ona göre Din eğitimi planlı ve programlı bir şekilde örgün eğitim kurumları olan mekteplerde/ okullarda verilmedir. Atatürk bu konudaki düşüncesini şu sözlerle dile getirmiştir: “Her fert din ve diyanetini, imanını öğrenmek için bir yere muhtaçtır. Orası mekteptir. Fakat nasıl ki her hususta yüksek mektep ve ihtisas sahipleri yetiştirmek lazımsa, dinimizin hakikatini tetkik, tettebbu ilmî ve fennî kudretine sahip olacak güzide ve hakiki ulema yetiştirecek yüksek müesseselere sahip olmalıyız.”

İslâm ve onun peygamberi Hz. Muhammed ile kutsal kitabı Kur'an ve din eğitim ve öğretiminin gerekliliği hakkındaki bu değerlendirmeleri Atatürk'ün İslam'ı ve berrak mesajlarını iyi özümlediğini göstermektedir. Onun İslâm'ın gerçek manada bilinmesi ve yaşanması doğrultusunda önemli gayretler içerisinde olduğunu da bilmekteyiz. O, bu doğrultuda Kur'an-ı Kerim'in Müslüman Türk milleti tarafından iyi anlaşılmasını sağlamak için Meclis'ten kanun çıkartarak Mehmet Akif'e mealini, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'a da Türkçe tefsirini yapma görevini vermiştir. Bunlara ilaveten Hz. Muhammed'in hayatını kapsamlı bir şekilde anlatan bir siyer kitabının dilimize (Türkçe) çevrilmesini de istemiştir.⁸ Atatürk'ün bu yaklaşımı kimi çevrelerce ‘cumhuriyetin din projesi, dinde reform’ bağlamında değerlendirilmişken, kimi çevrelerce de Atatürk'ün dinin anlaşılmasında gösterdiği içtenlik/samimiyet, tarihi bir çıkış olarak yorumlanmıştır.

Bunların ötesinde İslam'ın aslı kaynaklarından biri olan hadislerin ilk defa Türkçeye çevrilmesini sağlamış, bu meyanda Sahih-i Buhârî Muhtasarı'nın yayınlanmasına da öncülük etmiştir. Söz konusu bu çalışmalarla Müslüman Türk Milletinin kendi dinini ana metinlerinden öğrenme imkânına kavuşmasını sağlayan Mustafa Kemal Atatürk olmuştur.

Atatürk'ün din anlayışının oluşmasında XIX. yüzyılda İslâmî uyanışı etkileyen fikir ve siyaset adamı Cemâleddin Efgânî (1838-1897)'nin düşünceleri etkili olmuştur. Atatürk'ün düşünce ve fikirlerinden yararlandığı daha başka Müslüman din bilginleri de vardır. Ona göre, içinde bulunduğumuz durumun aşılması için dinden, öncelikle geleneklerin, hurafelerin, yalan yanlış bilgilerin arındırılması gerekiyordu. Bu, dinin özüne /aslına dönmekle mümkün olacaktı. Bunu sağlamak için de yukarıda isimleri geçen bilginlerden Kur'an-ı Kerim'in Türkçe tercüme ve tefsirinin yazılmasını istemiştir. Kamil Miras ve Ahmet Naim de yine bu çerçevede Tecrid-i Sarih'i kaleme alıyorlardı. Ömer Nasuhi Bilmen'in Istılah-ı Fıkhiye Kamus'u da bu çerçevede yazılmıştır. Ancak dönemin sosyal ve politik şartları bu projenin devamlılığına imkân tanımamıştır. Söz konusu proje ulema sınıfından da çeşitli yönlerden eleştiriye maruz kalmıştır.

Bununla birlikte Mustafa Kemal Atatürk cuma günü camide minberden cemaate (camideki topluluğa) hutbe okuyan ilk cumhurbaşkanıdır.

Atatürk'ün din ve Tanrı tasavvurunu en güzel anlatan konuşmalarından birisi de 7 Şubat 1923'te Balıkesir Zağnos Paşa Camisinde yapmış olduğu hutbesidir. Bu hutbede Atatürk,

“Ey millet, Allah birdir. Şanı büyüktür. Allah'ın selâmeti, âtîfeti/ esirgemesi ve hayrı üzerinize olsun. Peygamberimiz Efendimiz Hazretleri, Cenâb-ı Hak tarafından insanlara hakâyık-ı diniyyeyi (dinî hakikatleri) tebliğ memur resûl olmuştur. Kanun-u Esâsîsi, cümlemizce

⁸ Bkz. Tüfekçi, Gürbüz, *Atatürk'ün Düşünce Yapısı*, Ankara, 1981, 171.

malûmdur ki, Kur'an-ı azümişşan'daki nusustur. İnsanlara feyz vermiş olan dinimiz, son dindir. Ekmel (en olgun, mükemmel) dindir. Çünkü dinimiz akla, mantığa, hakikate tamamen tevâfuk ve tetâbuk ediyor. Eğer akla, mantığa, hakîkate tevâfuk etmemiş olsaydı, bununla diğer kavânin-i tabiiyye-ı ilâhiyye beyninde tezaad olması icab ederdi. Çünkü bilcümle (bütün) kavânin-i kevniiyyenin (kâinattaki kanunların) menbaı (kaynağı) Cenab-ı Hak'tır.

Arkadaşlar; Cenab-ı Peygamber mesaisinde iki dâra, iki hâneye mâlik bulunuyordu. Biri kendi ikâmet eylediği hânesi, diğeri din işleriyle iştigal buyurduğu Allah'ın evi idi. Kendi husûsi işlerini kendi evinde görür, âmmenin, ümmetin hizmetini de Allah'ın evi olan cami-i şerifte ru'yet eylerdi. Biz de Hazret-i Peygamber'in usûlüne iktidâ (uyarak) ederek, milletimize taalluk eden husus için şu Beytullah'ta toplandık. Şimdi Hazret-i Allah'ın huzurundayız. Bunu bana müyesser eden Balıkesir'in dindar ve kahraman insanlarına arz-ı şükran ederim. Çok memnunum ve bu vesile ile büyük bir sevâba nâil olacağımı ümit ediyorum.

Efendiler, câmiler birbirimizin yüzüne bakmaksızın yatıp kalkmak için yapılmamıştır. Her şeyden evvel itâat ve inkıyâd-ı tâmmе (tam teslimiyet) ile ibâdet, din ve dünya için neler yapılması lâzım geldiğini düşünmek için yapılmıştır. Millet işlerinde her fert başlı başına bir hizmet ifa etmelidir. İşte biz de burada din ve dünya için istiklâl ve istikbâlimiz için, bilhassa hâkimiyetimiz için neler düşündüğümüzü meydana koyalım. Ben yalnız kendi düşüncemi söylemek istemiyorum. Hepinizin düşüncelerini anlamak istiyorum. Amal-i milliyye, (milli emeller) irâde-i milliye (milli irade) yalnız bir şahsın düşüncesinden değil, bil'umum efrâd-ı milletin (bütün millet fertlerinin) arzularının, emellerinin muhassalasından ibârettir. Binaenaleyh benden ne öğrenmek, ne sormak istiyorsanız serbestçe sormanızı rica ederim".⁹

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Atatürk'ün gerek İslam dini ve bu dinin hüküm koyucusu olan Allah hakkındaki yukarıda değindiğimiz sözleri ve gerekse Balıkesir Zağnos Paşa Camii'ndeki hutbesinde dile getirdiği Tanrı tasavvuru, İslam ilahiyatının (kelam/teoloji) kabul ettiği Tanrı anlayışına isim, zat, sıfat ve fiil açısından uygunluk arz etmektedir.

Atatürk'ün Peygamber tasavvuru da Tanrı tasavvurunda olduğu gibi İslam Kelamının kabul ettiği nübüvvet (peygamberlik) anlayışıyla örtüşmektedir.

Atatürk'ün dinin aslî ilkelerinden (iman-inanç, ahlak ve ibadet) olan ibadetle ilgili düşünceleri de dinin belirlediği ve Hz. Peygamber'in uygulamasıyla ortaya koyduğu biçimiyle, yaratan-yaratılan/ tanrı- insan arasındaki samimi irtibatı temsil eden ibadet felsefesiyle ahenkli bir uyum halindedir.

KAYNAKÇA

Acun, Fatma, *Atatürk ve Türk İnkılâp Tarihi*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 12. baskı, 2013.

Borak, Sadi, *Atatürk ve Din*, İstanbul, 1962.

Cürcanî, Ali b. Muhammed, *Kitabü't-Ta'rifât*, Beyrut: Daru'l-Kütübu'l-İlmiyye, 1416/1995, 204.

Çubukçu, İbrahim Ağah, *Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri*, Ankara, 1986, 32-33.

⁹ Özarslan, Selim, "Atatürk'ün Peygamber Anlayışı", *Diyanet Aylık Dergi*, Kasım 2009, sayı: 227, ss. 48-49.

- Erşahin, Seyfettin, ‘Atatürk’ün Hz. Muhammed Tasavvuru’, *Diyanet Aylık Dergi*, Mayıs, 2003.
- İsfehanî, Ebu Kasım Hüseyin b. Muhammed Rağıb, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*, İstanbul, 1986.
- Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, (1919-1927), Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 4.bs., Ankara,1997.
- Özarслан, Selim, “Kur’an’da Hz. Peygamber’e Yönelik Saygı İfadeleri”, *Diyanet İlmi Dergi*, C.43, Sayı: 3, Temmuz-Eylül 2007, ss. S. 125-144, 138-139
- Özarслан, Selim, “Atatürk’ün Peygamber Anlayışı”, *Diyanet Aylık Dergi*, Kasım 2009, sayı: 227, ss. 48-49.
- Razi, Fahreddin, *et-Tefsirü'l-Kebîr*, (*Mefâtîhu'l-Gayb*), Daru'l-Fikr, Beyrut, 1415/1995.
- Sehbâî, Nedim, *Urduca Yayınlarında Atatürk*, Çev. Hanif Faruk, Ankara, 1979.
- Suyûtî, Cemaluddin b. Kemaliddin, *el-Hasâisü'l-Kübrâ* (Olağanüstü Yönleriyle Peygamberimiz), Çev., Naim Erdoğan, İstanbul, 2003, 1092.
- Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İstanbul, 1996.
- Tüfekçi, Gürbüz, *Atatürk’ün Düşünce Yapısı*, Ankara, 1981.
- Zemahşerî, Muhammed b. Ömer, *Tefsiru'l-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidi't -Tenzîli ve Uyunu'l-Ekâvîli fî Vucuhi't-Te'vil*, thk. Abdurrazzak el-Mehdî, Daru't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1417/1997.

ATATÜRK'ÜN ORMAN VE AĞAÇ SEVGİSİ ATATÜRK'S LOVE OF NATURE AND TREES

Ali TELLİ

Öğr. Gör., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Kütahya Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu
Sivil Savunma ve İtfaiyecilik Programı

ORCID 0000-0002-2285-351X-05333570823

ÖZET

Atatürk'ün doğa sevgisi ve çevrecilik anlayışı önemli boyutlarda kendisini göstermiştir. Gazi Atatürk, tam bir doğa aşığı olduğu kadar çevreye verdiği önemle de kendisini tanıtmış ender rastlanan bir devlet adamıdır. Bir bozkır kasabası olan Ankara'yı modern bir şehir haline getiren Atatürk, günümüzde çok sözü edilen "şehircilik" ve "çevre" kavramlarına o yıllarda yapmış olduğu çalışmalar ve örnek davranışlarıyla ışık tutmuştur. Her gittiği yerde ağaçlandırmaya büyük önem veren Atatürk'ün, Ankara'yı çağdaş bir kent olarak görme arzu ve özlemi, kentin olabildiğince yeşillendirilmesi çalışmalarını hızlandırmıştır. Bu anlayış içerisinde Ankara'nın imar planında yapılan değişiklikler ve düzenlemeler, O'nun çevreye verdiği önemin ve çevrecilik anlayışının ne derece yüksek seviyede olduğunun birer ispatıdır. Bunlara örnek olarak; Atatürk Orman Çiftliği, Gençlik Parkı, Hipodrom ve Ankara caddelerinin ağaçlandırılması çalışmalarını verebiliriz. Atatürk'ün doğayı, ağacı sevmesinin en belirgin örneklerinden birisi de kuşkusuz Atatürk Orman Çiftliği'dir. Ankara'yı Türkiye Cumhuriyetinin başkenti yapan ve bir bozkır kasabasında modern bir şehir kuran Atatürk, bu yönüyle de, günümüzdeki, şehircilik, çevre ve tabiat güzelliği kavramlarına, 1920'li yılların şartları içinde ışık tutan bir dehadır. Bu kavramların bilinmediği ve konuşulmadığı o yıllarda, şehircilik uzmanlarını getirterek, Cumhuriyetin başkenti Ankara'yı düzene sokan, ağaç diktiren, bulvarlar açtıran, Çiftliği kuran, sefaret bahçelerinde yeşillığe imkan veren Atatürk, diğer yönleriyle olduğu gibi, bu yönüyle de her zaman örnek alınması gereken eşsiz büyük bir önderdir. Atatürk'ün ağaç ve yeşillik sevgisi, yalnız Ankara'ya has bir özlem değildi. "Bu vatan, çocuklarımız ve torunlarımız için cennet yapılmaya değer" diyen Atatürk'ün özlemi, tüm ülkeyi ağaçlandırmak ve yeşillendirmektir. Bu çalışmada Atatürk ün Orman ve Ağaç sevgisi ile ilgili anıları kaynak gösterilerek derlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Orman, Ağaç sevgisi

ABSTRACT

Atatürk's love of nature and understanding of environmentalism showed itself in significant dimensions. Gazi Atatürk is a rare statesman who has introduced himself to the environment as much as a true lover of nature. Atatürk's desire and longing to see Ankara as a modern city accelerated the efforts to make the city green as much as possible. Within this understanding, the changes and arrangements made in the development plan of Ankara are a proof of how high the importance he attaches to the environment and his understanding of environmentalism. As an example to these; We can give afforestation works of Atatürk Forest Farm, Youth Park, Hippodrome and Ankara streets. One of the most prominent examples of Atatürk's love of nature and trees is undoubtedly the Atatürk Forest Farm. Ankara which is the capital of the Republic of Turkey and Ataturk founded the modern city in a prairie town, from this perspective, today, urbanism, the concept of environmental and natural beauty, is a genius, shedding light of the conditions of the 1920s. In those years, when these concepts were not known and spoken, Atatürk brought urban planning experts to order, planted trees, opened

boulevards, established a farm, and enabled greenery in the embassy gardens, and this aspect should always be exemplified. Atatürk's love of trees and greenery was not only a longing for Ankara. Saying that "This homeland is worth making paradise for our children and grandchildren", Atatürk's longing is to afforest and green the whole country. In this study, Atatürk's memories of her love for Forest and Tree were compiled by referring to it.

Keywords: Atatürk, Forest, Love for trees

GİRİŞ

Atatürk'ün kişiliğini oluşturan etkenler arasında bitki ve hayvan sevgisinin de önemli bir yeri bulunmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk'ün de anılarında bahsettiği gibi babası Ali Rıza efendinin, ölümünden sonra dayısı Hüseyin ağanın yanına yerleşirler. Hüseyin ağa Selank'e 30 km uzaklıktaki Langazada Rapla çiftliğinde kahyalık yapmaktaydı. Burada, ovanın yazın kurak, kışın bataklık olan kırmızı toprağında çeşitli ekinler yetişiyor ve hasattan sonra ekin diplerinde hayvanlar otluyordu. Mandalarla çift sürülürken peşlerinden giden uzun bacaklı leylekler saban izleri gagalıyor ve gıcırtilı kağnılar ürünleri pazara taşıyordu. Yeşilin, toprağın, suyun ve gübrenin kokusunu içine çeken Mustafa Kemal ömründe ilk olarak toprağa ve tabiata karşı bir sevgi duymaya başladı. Dayısının çiftliğinde, Atatürk'ün doğa sevgisi, babası öldükten sonra annesi ve kardeşi ile beraber Selanik'in otuz kilometre yakınlarında Zübeyde Hanımın ağabeyi olan Hüseyin Ağa'nın çiftliğine yerleşmeleri ile başlamıştır. Burada, Atatürk çiftçilik işleri ile uğraşarak, yeşillığe, toprağa ve doğaya ilgi duymuştur. O'nun bitki ve hayvan sevgisinin ilk belirtileri, bu çiftlik yaşamından kaynaklanmaktadır. Açık havada yaşamaktan hoşlanıyor, çiftlik işlerinin kolayca üstesinden geliyordu. Yeşille, toprakla, kuşla, böcekle kısacası doğayla iç içe olduğu çiftlik yaşamının Atatürk'ün kişiliğinin oluşmasında önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Çünkü O yaşamı boyunca çiftlikler kuracak, hayvan yetiştirecek ve ağaçlandırmaya büyük önem verecektir.

Atatürk'ün sınıf arkadaşlarından Ali Fuat Cebesoy, O'nun doğa sevgisini belirtirken bir anısını şöyle anlatır: "Harp Akademisi'nin üçüncü sınıfına geçtiğimiz zaman Mustafa Kemal, Selanik'e silya gitmeden önce bizde misafir kaldı. O günlerin birinde Satılmış Çavuş'u da alarak Alemdağı'na uzandık. Arkadaşım samimi bir doğa aşığı idi. Ormanlık yerlerden çok hoşlanırdı. Öğleye doğru pınar başında mola verdik. Uzaklarda bir kasır vardı ve manzarası harikulade güzeldi. Adeta Mustafa Kemal'i büyüledi. Oradan ayrılırken Mustafa Kemal: "Fuat" dedi," "İnsan yaşlandıktan sonra şehirlerin gürültülü hayatından uzaklaşmalı, böyle sakin ve ağaçlık bir yere çekilmelidir. Bak, şu karşıdaki köşk insanın ruhuna nasıl bir ferahlık veriyor."

Ülkemiz toprakları üzerinde Atatürk'ün yakın ilgisi ve sevgisiyle Yalova yeşil bir cennet köşesi haline gelmiştir. Muhsin Zekai Bayer, Atatürk'ün Yalova'yı ağaçlandırma çabalarını şöyle anlatır: "Yalova kaplıcalarının yeşil cennet diyarı ve çam ormanları, Atamızın çabaları ile meydana gelmiştir. İlk iş olarak o zamanın ünlü bahçıvanlarından Pandeli Efendi'yi Boğaz içindeki çiçek bahçesinden alarak işin başına geçirtmiştir. Onun yakın ilgileriyledir ki, bu gün "Çam Burnu" adı verilen ormanlık Alan yaratılmıştır."

Atatürk, Türkiye Büyük Millet Meclisi açış konuşmalarında, doğal varlıklarımız olan ormanların korunması, dengeli ve tekniğe uygun şekilde işletilmesine yönelik konulara da yer vermiştir. 1 Mart 1922 yılında 1. Dönem 3. Yasama Yılı konuşmasında, ormancılığın kurallarını şöyle belirtmiştir: "Gerek tarım, gerek memleketin varlık ve genel sağlığı konularında önemi kesin olan ormanlarımızı da modern önlemlerle iyi duruma getirmek, genişletmek ve en yüksek faydayı sağlamak da önemli kurallarımızdan biridir."

Atatürk, bir ağaç dalının kesilmesine rıza göstermeyecek kadar yeşili ve ağacı seven bir insan idi. Yalova'da yapılan bir köşkün çevresindeki meşelerin korunması için orman mühendislerine

sık sık öğüt vermiştir. Gazi Mustafa Kemal, Türklerin Orta Asya'dan kuraklık ve ağaçsızlık yüzünden göç ettiklerini pek iyi bildiği için ağaca karşı sevgi ve saygı gösterilmesini teşvik etmiştir.

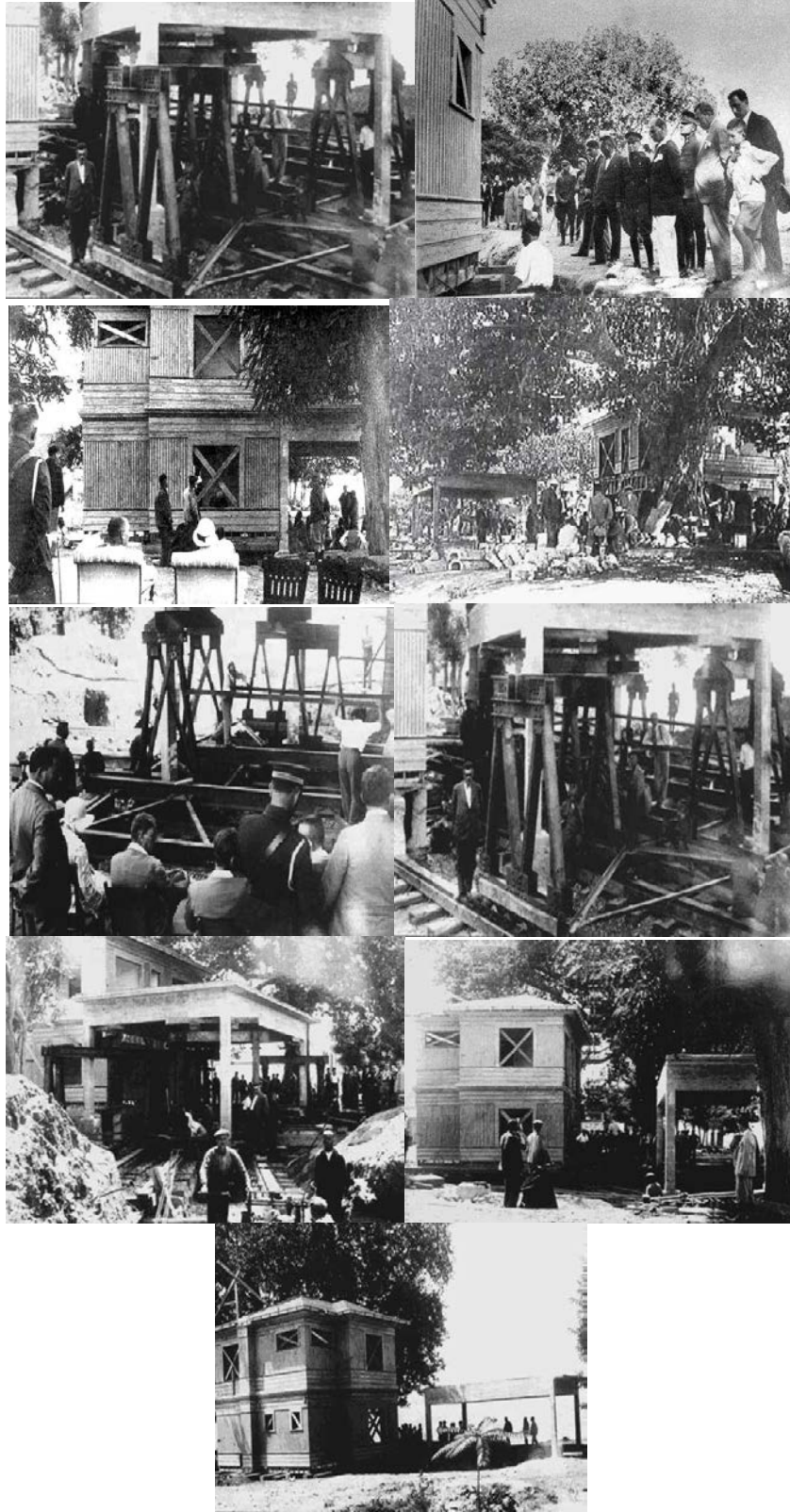
Atatürk son günlerinde yeşile duyduğu özlemi şöyle dile getirmiştir: “Yurt toprağı! Sana her şey feda olsun. Kutlu olan sensin. Hepimiz senin için fedaiyiz. Fakat sen Türk ulusunu sonsuzluğa dek yaşatmak için verimli kalacaksın. Türk toprağı sen, seni seven Türk ulusunun mezarı değilsin. Türk ulusu için yaratıcılığı göster.”

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

1.YÜRÜYEN KÖŞK "AĞAÇ KESİLMEMEYECİK BİNA KAYDIRILACAK"

Atatürk'ün sağlık nedeniyle Yalova'daki köşkte kaldığı yıllarda buraya görevli ya da konuk olarak gelip gidenler artmıştı. Üstelik, köşkün bütün gereksinimleri İstanbul'dan karşılanıyordu. Denizyolu ile Atatürk'ün çiftliği ve termal tesislerine giden karayolu arasında bir bağlantı istasyonu görevi görsün diye bir binanın yapımına girişildi. Vapur bekleyenler ya da vapurdan inenler burada dinlenebileceklerdi. Ayrıca Atatürk'ün deniz kıyısına indiğinde soluklanacağı bir yer olarak düşünülmüştü. Bu bina iki katlı ahşap bir köşk olarak tasarlandı. Yetkililer, Atatürk'ün doğa sevgisini bildikleri için asırlık bir ağacın altına yaptırdılar. Ne var ki, ağacın o kadar yakınına sokulmuşlardı ki, bina yükselince koca koca dallar arasında kalıverdi. Asırlık ağaç yeni sürgünler verip yapraklanınca köşkü tehdit eder oldu. Bu durum karşısında akla gelen ilk şey ağacı kesmek oldu. Ancak Atatürk'e danışmadan bu işe cesaret edemediler. Atatürk, “Bir köşk için bir ağacı feda edemem.” dedi. İstanbul'dan, Tramvay şirketinden mühendis ve teknisyenler getirtti. Bina “caraskal” ile askıya alındı. Altına raylardöşendi. Ağır ağır kaydırılarak ağaçtan uzaklaştırıldı. Bütün bu işler olurken Atatürk olan biteni dikkatle izledi ve oradan ayrılmadı.

2. ANKARA'NIN TOPRAĞINDAKİ ZAFERLER

Kurtuluş Savaşı sürecinde birgün, Atatürk, Ankara karargâhında, yemek yedikleri masanın üstünü çok çıplak bulmuştu. “Şöyle bir iki çiçek yok mu, ıslatıp masaya koysanız!” demişti.

O zamanlar Ankara’da Mustafa Kemal Paşa’nın masasını bile süsleyecek bir demet çiçek bulunamamıştı. Daha sonraları Çankaya’ya yerleştiği zaman, Paşa bahçesinde çiçek yetiştirmeye başladı. Gazi, Mayıs 1922’de Ankara’ya gelen Moskova Sefiri Ali Fuat Cebesoy’u, Çankaya’da çiçek tarlalarının arasında kabul etti. Silah arkadaşlarından biri, ötekine, Moskova izlenimlerini anlatıyor, ondan da Sakarya zaferinin ayrıntılarını öğrenmek istiyordu. Gazi bir ara, tarlalarda filizlenen çiçek fidanlarını gösterdi: “Bakınız Ali Fuad Paşa” dedi. “Bunlar da, bizim Ankara toprağı üzerinde kazandığımız zaferler.”

3. KİMSE ÇİÇEK ALMAZSA BEN ALIRIM

Cumhuriyetin ilanı günlerinde İstanbul’un ünlü çiçekçisi Yorgo Sabuncakis, Şehremini Nevzat Bey tarafından adeta apar-topar Ankara’ya getirildi, Gazi’nin huzuruna çıkartıldı. Gazi, Sabuncakis’ten Ankara’da bir hafta içinde bir çiçekçi dükkânı açmasını istedi. Sabuncakis için böyle bir iş yeri açmak o kadar zor değildi. Henüz bir sosyetesini gelişmemiş, kocaman bir yangın yeri olan kasaba kılıklı bu Anadolu kentinde çiçeği kime satabilirdi? Ankara’da o tarihlerde doğru dürüst bir manav bile yoktu. İstanbul’da da kurumlaşmış tek çiçekçi kendisiydi. Bu kaygısını açıkça dile getirdi.

Gazi ona: “Kime çiçek satacağını soruyorsan, bana tabii...” diye karşılık verdi. “Kimse çiçek almazsa, hepsini ben alırım.”

Yeni başkentin yeni sosyetesini kısa zamanda çiçek alıp, çiçek armağan etmeye, törenlere çiçekler göndermeye alıştı.

Sabuncakis’e o zamanlar adı Taşhan olan Ulus meydanına bakan Millet Bahçesi köşesinde bir yer verildi ve Ankara’nın ilk çiçekçi dükkânı, Cumhuriyetle hemen hemen yaşıt olarak orada açıldı. Yeni başkentin yeni sosyetesini kısa zamanda çiçek alıp, çiçek armağan etmeye, törenlere çiçekler göndermeye alıştı.

4. SEN HİÇ ÖMRÜNDE BÖYLE BİR AĞAÇYETİŞTİRDİN Mİ

Gazi, Latife Hanım’la evlendikten sonra, Çankaya’daki bağ evi onarılarak büyütülmüştü. Bu arada köşkün bahçesini yeniden düzenlemek üzere İzmir’den bir bahçe uzmanı da getirilmişti. Bahçe uzmanı (Bir anlatışa göre bu kişi Bahçe Mimarı Mevlüt Baysal’dı) birkaç gün bahçeyi inceledi, bir takım planlar çizdi.

Sonunda tasarladıklarını Gazi’ye sunma sırası geldi. Bahçeyi birlikte gezerlerken, nerelerde neler yapılması gerektiğini anlatıyor, Gazi de dikkatle onu dinliyordu. İrikiyım bir kayın ya da karakavak ağacının önüne geldiklerinde konuk uzman:

“Bu ağacı da keseceğiz Gazi Hazretleri” dedi. “Çünkü yolu engelliyor.”

Atatürk birden durdu. Kızdığı, gerilen yüzünden ve çakmak gibi yanan gözlerinden belli oluyordu.

“Vay beyim vay” dedi. “Ömründe böyle bir ağaç yetiştirmişliğin var mı ki fütursuzca ‘Keselim’ diyorsun?”

Adamcağızı bir daha Gazi’nin huzuruna çıkarmadılar. Geldiği yere, İzmir’e geri gönderdiler.

5. AH BE KEMAL SEN ZİRAAT Mİ OKUDUN!

İlk yıllarında, Gazi Çiftliği’nin işleri o kadar iyi gitmiyordu. Bir yıldönümü akşamı, küçük çiftlik köşkünün havuzunun başındaydı. Gazi’yi bir sürpriz bekliyordu. Çiftlik Müdürü Tahsin

Bey, fıskiye altlarına renkli ampuller yerleştirmiş, birden akşam karanlığında sular çeşitli renklerde kesik kesik fişkirip dökülmeye başlamışlardı. Oysa Gazi o sırada hayli üzüntülüydü. Üzüntüsü bir yılın hesaplarının zararla kapanmış olmasını o gün öğrenmiş olmasından ileri geliyordu.

Renkli suları öyle görünce acı acı güldü.

“Ah be Kemal” dedi. “Sen Ziraat mı okudun? Baban da çiftçi miydi sanki? Bilmediği işe girip de kaybedene işte böyle, sular bile güler...”

İlk yılın zararı önemli değildi. Çiftlik kısa zamanda gelişecek, tüm Ankara’ya yararlı hale gelecekti.

6. ANKARA’YI TERCİH ETTİREN TEK DUYGU ULUSAL DÜŞÜNCE DİR

Ünlü tarihçi Arnold Toynbee, “Contemporary Review” dergisinin Ekim 1929 sayısında yayımlanan “Türkiye’yi dördüncü ziyaretim” isimli makalesinde şöyle yazıyor:

“Benim en çok dikkatimi çeken, Ankara’nın ağaçlarını dikenler, Sakarya üzerindeki İnönü’de Yunanlara karşı verdikleri savaştakilere benzer zorluklarla kahramanca savaşmaktadırlar. Bu kez Türkler, insanlarla savaşmıyor, bizzat doğa ile savaşıyorlar. Türkler bu ikinci savaşı da kazanırlarsa ki, kuşkusuz öyle olacaktır, gerçekten amaçlarına ermiş olacaklardır.”

Elbette amaç, sadece ağaç dikmek değildir; kendi kendilerine beslenip büyüyünceye kadar bunları korumaktır. Buzahmetli ve yorucu türden bir çalışmayı gerektirmektedir.

Niçin böylesine zorlu bir yol seçildi?

Bugün, Türkiye gibi, çabalayan bir ulus için bakir bir başkent inşa edilmektedir; bu niçindir. Güçsüz Osmanlı İmparatorluğunun başkenti İstanbul, genç Türkiye Cumhuriyeti’nin merkezi olmaya layık değildir...

Ankara’yı tercih ettiren tek duygu, ulusal düşüncedir. Çünkü Ankara, Türklerin kendi başlarına başarmaya başladıkları bütün işlerin somut örneğidir.

7. BAHAR GELMİŞ, NE GÜZEL

Atatürk, 1938 baharında beyaz çiçeklerle bezenmiş bir badem dalını vazoda görünce şunları söylemişti:

“Bahar gelmiş, ne güzel! Fakat bu çiçekler meyve vermeden solacak ve sadece bizim birkaç günlük zevkimizi tatmin edecek.”

Dolmabahçe Sarayı’ndaki son günlerinde yatağının tam karşısına ormanları gösteren yağlıboya bir tablo asılmıştı. Afet Hanım’a: “Bana memleketimizin ormanlık, güzel yerlerinden tanıdıklarını anlat” diyordu. “Oralara gidelim, ağaçlar arasında dolaşabileyim, basit bir hayata kavuşalım.

Arzum, yeşillik ve ağaçlık, fakat yaz kış yeşil duran ağaçlar arasında olmaktır.”

8. AFET İNAN

Afet İnan, Çankaya Köşkü’nden meclis binasına giderken, o günün Ankarasında bir tek iğde ağacı vardı, diye yazıyor. Atatürk, onun önünden geçerken arabasını durdurup iner, selam verirmiş. Neden böyle yaptığı sorulunca; “O, yediğim meyvenin, sığındığım gölgenin, soluduğum havanın bir neferi. En az öbür neferler kadar bunun da selama hakkı var” diye cevap

vermiş. Bir gün bir de bakmış ağaç kesilmiş; yolu genişletmek için kesmişler. “Yahu”, diyor, “Bana sorsaydınız, o ağacı kurtaracak yol bulurdum.” Sonra dayanamıyor, arabaya biniyor, sürücüsüyle arkadaşının önünde, hüngür hüngür ağlıyor.

Afet İnan, “Hatıralar ve Belgeler” adlı kitabında; “Mustafa Kemal, bir sahil çocuğu olduğu için denizi çok severdi. Fakat son hastalık günlerinde hasret çektiği yer, bir çam ormanlığı olmuştur. ‘Bana memleketimizin ormanlık güzel yerlerinden tanıdıklarını anlat. Arzum, yeşillik ve ağaçlık ve de yaz kış yeşil duran ağaçlar arasında olmaktır’ diyen sesi hala kulaklarımda akisler yapıyor” diye yazmaktadır. Kendi adını taşıyan Atatürk Bulvarı’na çam fidanları dikildiği vakit pek sevinmiş, “Bunlar tutarsa, Ankara’nın yaz kış yeşil duracak bir tabiat zenginliği olacak” demiştir.

Atatürk bir gün, İstanbul’un eski vali ve belediye başkanlarından Muhittin Üstündağ ve Afet İnan ile birlikte, Boğazda bir motor gezisinde Salacak önlerinden geçerken, “Bu güzel yerleri ağaçlarla bir kat daha güzelleştirmek için, İstanbul Belediye Başkanı olmak istiyorum” diyerek Valinin ağaçlandırma yapmasını imalı bir şekilde ifade etmiştir. Atatürk, ağaç sevgisi ve yeşile olan tutkusunu şu sözlerle ifade eder: “Ağaç, çiçek ve yeşillik medeniyet demektir. Yeşil görmeyen gözler renk zevkinden mahrumdur. Burasını öyle ağaçlandırınız ki, kör insan bile yeşillikler arasında olduğunu fark etsin. Son arzum, yeşillik ve ağaçtır. Fakat yaz ve kış yeşil olan ağaçlar arasında olmaktır. Son arzum, vasiyetim gerek ziraat ve gerek memleketin servet ve sıhhat-i umumiyesi noktayı nazarından ehemiyet-i muhakkak olan ormanlarımızı da asrî tedavi ile üst seviyede bulundurmak, temsil etmek ve azamî ifade ile temin etmek esas düsturlarımızdan biridir.”

Söğütözü’nde dinlenmeyi severmiş. Bir gün sohbet sırasında, “Ah, şurada bir kulübem olsa, ama de kulübe yapılırken buradaki ağaçlar ne olacak?” diye söylenmiş. Etrafında bulunanlar, “Aman Paşam, bunlar söğüt ağacı, o gönülsüz ağaçtır, söker başka yere dikeriz, mutlaka tutar” demişler. Atatürk bir an düşünmüş, sonra; “Buradaki ağaçları kendi ellerimle sökeceğim, kendi ellerimle dikeceğim, tuttuklarını göreceğim, o zaman kulübenin yapımına izin veririm” demiş. Ağaçlar başka yere dikilmiş ve hepsi tutmuş. Ağaçların yerine küçük bir kulübe yapılmış.

Afet İnan, Atatürk ve Çankaya’nın ilk Cumhurbaşkanlığı Köşkü için seçilmesini anlatırken şöyle diyor: “Atatürk’ün Çankaya’yı seçmesinde etken, birkaç büyük karakavak ve söğüt ağaçlarının bulunması idi. Onların rüzgarlı günlerdeki hışırtısından daima zevk duyardı.”

9. FALİH RIFKI ATAY

Falih Rıfki Atay, “Babamız Atatürk” kitabında, kendi ağzından dinlediğini, bir gün Kurmay Başkanı İsmet Bey’le Diyarbakır çöllerinde atla giderken

Mustafa Kemal’in “Çabuk bana yeni bir din bul. Ağaç dini... Bir din ki ibadeti ağaç dikmek olsun” dediğini, Atatürk’ün çiftlik dağlarının ormanlaşması ile bizzat uğraştığını, hemen hemen her ağaçta hakkının olduğunu, nerede bir söğüt görse pikniğe gittiğini yazmaktadır.

10. ÇANKAYA

Çankaya’nın ağaçlandırılmasında da Atatürk’ün büyük emeği vardır. Atatürk İstanbul’da iken, Çankaya Köşkü’nde yapılan genişletme çalışmaları sırasında, büyük bir ağacın kesilmesi gerekmiş. Yaz bitiminde dönüşte Atatürk, bu ağacın yokluğunu hemen anlamış. “Şu yanda bir ağaç vardı, ne oldu?” diye sormuş. Kimsede bu soruyu yanıtlayacak cesaret olmamış.

“Yazık, çok yazık... Yahu bu iş ağaca dokunulmadan yapılamaz mıydı sanki?”

Bana söyleseydiniz bir çaresini bulurdum” demiş ve öfkelenip yeni yapıya girmeden geri dönmüş.

11. SABIHA GÖKÇEN

Atatürk, yalnız doğayı sevmekle kalmamış, ağaçları, yeşili, çiçekleri de koruması altına almıştır. Bir gün Sabiha Gökçen’e, “Sabiha kızım, ben hayattayken çiçeklerimle kendim meşgul oluyorum. Onlara bakıyorum, baktırıyorum. Biz bakmasak dilleri mi var, bizden su isteyecek, gübre isteyecek, ışıklı bir yer ya da gölgelik isteyecek” der. Bir keresinde de, bir dal badem baharını vazoya içinde gördüğünde, Afet İnan’a yakınmış; “Bahar gelmiş ne güzel, fakat bu güzel çiçekler meyve vermeden solacak ve sade bizim birkaç günlük göz zevkimizi tatmin edebilecek, ne yazık” demiştir. Değil ağaçların kesilmesi, Çankaya’daki eski köşkün önüne dikilmiş akasya ağaçlarını bahçıvanın biraz fazla budaması bile onu üzüntüye boğmaya yetiyormuş.

12. ORMAN ÇİFTLİĞİ

Atatürk’ün doğayı, ağacı sevmesinin en belirgin örneklerinden birisi de kuşkusuz Atatürk Orman Çiftliği’dir. Atatürk, 1925 yılında kendi aylığından ödeyerek çiftliğin bugünkü yerini satın almıştır. O yıllarda bu topraklar, ortasından demiryolu geçen bataklık ve boş bir araziydi. O, toprağa karşı zafer kazanabileceğini de kanıtlayarak çiftliği burada kurdu. Bugün, Ankaralılar için çiftlik bir dinlenme yeri haline gelmiş, Atatürk’ün önderliğinde dikilen ağaçlar büyümüş, gölgesinde insanlar dinlenir olmuştur. O doğadan zevk alan bir insan olarak, yeşilliği ve ormanı daima sevmiştir.

Falih Rıfki Atay: “Atatürk çiftlik dağlarının ormanlaşması için bizzat uğraştı. Hemen her ağaçta hakkı vardır” derken; Afet İnan da “Orman Çiftliği’nin her ağaçlandırma evresinde Atatürk’ün bakışı, görüşü, emeği vardır” diyor. Eski adı Orman Çiftliği olan yerde orman yetiştirmeyi amaç edinmişti. Onun için her ağaç eski ve yeni, kıymetli birer varlıktı.

Atatürk’ün doğayı, ağacı sevmesinin en belirgin örneklerinden birisi de kuşkusuz Atatürk Orman Çiftliği’dir.

Atatürk’ün özelliklerinden birisi de ağaç sevgisidir. Ankara’nın ağaçlanmasında onun büyük rolü olmuştur. Gazi Orman Çiftliğinin kuruluş günlerine ait şu öykü anlatılır:

Ankara civarında çorak araziye satın aldığı zaman Gazi:

-“Burada büyük çiftlik kuracağım. Bu çiftlikte hayvanlar yetiştireceğim. Bir küçük ormanın kenarında zirai endüstrimize ait bacalar tütecek” demiştir.

Bu sözlerine inanan Tahsin Bey Isminde bir ziraatçıyı Orman Çiftliği’nin başına tayin ettiği zaman, çiftlikte dikili dört söğüt ağacı ince ve çorak bir derenin kenarında boynu bükük duruyormuş.

Bir küçük çadırda Gazi bizzat ilk çalışmaları idare ederken civar köylüler yavaş yavaş etrafını sarmışlar. Gazi geniş hayallerini onlara anlatmış.

-“Paşam, demişler, bu dediklerin burada olmaz. Bu toprak verimsizdir.” Gazi:

-“Bu hükmü nereden çıkarıyorsunuz?” Dediği zaman, köylüler:

-“Bizim dedelerden kalma bir usulümüz vardır. Akşam su dolu testiye toprağa gömeriz. Öbür gün testide ne kadar su kalmışsa o toprağın o kadar ekime elverişli olduğuna hükmederiz.”

Cevabını vermişler. Hemen o akşam denemeye başlanmış. Büyücek bir testi toprağa su dolu olarak gömülmüş.

Ertesi günü, toprak testi erkenden çıkarıldığı zaman içinde bir dirhem su bulunamamış. Bu durum karşısında herkesin inancı sarsılmış. Yalnız Gazi fikrini değiştirmemiştir:

-“İşe devam edeceğiz, emrini vermiş.”

Ertesi yıl çiftliğin toprakları bol ürün verdiği ve bu mahsuller makineyle toplandığı zaman Gazi, köylüyü toplamış ve kısaca şöyle demiştir:

-“Toprak en yumuşak başlı arkadaştır. Ne istenirse verir. İstemesini bilmek gerekir.”

13. ASAF İLBAY

Atatürk'ün çocukluk arkadaşlarından biri olan ve Ankara Belediye Başkanı olarak görev yapan Asaf İlbay, Gazi'nin ağaçlandırmaya verdiği önemi şöyle anlatmaktadır:

Belediye Başkanı olarak görev yaparken şehir bütçesi kabul edildikten sonra bir gün; şehrin imar planı hakkında bilgi vermek, bu konuda onun uyarılarını da yerine getirdiğimizi belirtmek amacıyla Belediye Meclisi olarak huzuruna çıktık.

Atatürk, kendisine takdim ettiğimiz bütçeyi inceledi. Sonra “Şehrin ağaçlandırılması için ayrılan ödenek başka bir bölümde mi?” diye sordu. Biz şaşırmıştık. Ben: “Bu önemli konuyu ayrı bir iş olarak ele aldık. En kısa zamanda bu konuda bilgi vereceğim” dedim.

Yanından ayrıldıktan sonra hemen Orman Genel Müdürü Bekir Beyin yanına gittim. Onun başkanlığında bir heyet kurduk. Belediyemizin bütçesinden ödenek ayırdık ve çalışmalara başladık.

Atatürk'ün ağaçlandırmaya verdiği önem sayesinde Ankara'nın bugün yemyeşil olmasının temelleri o zaman atılmıştır.

Günümüz insanı bugün çevre sorunlarıyla boğuşurken Atatürk'ün 1930 yılında söylediği şu söz onun ne kadar ileri görüşlü olduğunu bir daha göstermektedir:

“Çevreyi korumak aklın gereğidir.”

“Yeşil görmeyen gözler renk zevkinden mahrumdur. Burasını öyle ağaçlandırınız ki, görmeyenler bile yeşillikler arasında olduğunu anlasın.”

“Ağaç, çiçek ve yeşillik uygarlık demektir.”

“Ormansız ve ağaçsız toprak vatan değildir.”

14. TAHSİN COŞKAN

Yıl 1925. Atatürk birgün, Tarım Bakanı Tahsin Coşkan'a, şimdiki Atatürk Orman Çiftliğinin, toprak şartları en berbat bir bölümüne götürür. Orada bir Orman Çiftliği kurmak istediğini belirterek, arazi hakkındaki görüşünü öğrenmek ister. Bakan olumsuz görüş bildirir. Atatürk, araziye uzmanlara inceletip bir rapor hazırlatmasını ister.

Bakanın talimatı üzerine, uzmanlar gerekli incelemeleri yaparak bir rapor hazırlarlar. Rapor da olumsuzdur. Bakan raporu Atatürk'e takdim eder. Atatürk raporu Bakanın yanında okur, gülümser ve raporun altına birşeyler yazıp geri verir. Bakan, tüylerini diken diken eden notu okur. Atatürk oraya şöyle yazmıştır: “Burası vatan toprağıdır ve kaderine terk edilemez”

SONUÇ

Atamızın Ağaca olan sevginin iki türlü oluştuğunu düşünüyorum.

Birinde, yaşamını ağaç zenginliğinden çok uzak bir ortamda sürdüren Kisi, bir nedenle ağaçlarla bezenmiş bir ortamda bulunduğu, gördüğü güzellikten yoksun yıllarına adeta acıyarak, ağaç sevgisi ile donanır.

Diğerinde Kisi çocukluk ve gençlik çağını ağaçların çok olduğu bir ortamda yaşamıştır. Bu nedenle ağaç sevgisi yaşamının ilk yıllarıyla oluşmaya başlar ve artık onlarsız olmayı düşünemez.

Onun doğup büyüdüğü Selanik ve çevresi ağaçlarla kaplıdır. Babasının ölümünden sonra yerleştikleri dayısının çiftliğinde yaşamı ağaçlarla adeta içiçe olmuştur. Bahar geldiğinde yeşermeleri ve çiçeklenmeleri yaşama sevincine katkı yapmıştır. Onların, güzellik yaratma dışında diğer bitkiler, hayvanlar, yöresel iklim, su rejimi ve toprak üzerinde olumlu etkilerini fark etmiştir. Ağaca olan sevgisi adeta benliğine işlediğinden asker yaşamında bulunduğu, ağaç ve ormanlardan yoksun yerlerde ağaçlara duyduğu özlem ve sevgi hep canlı kalmış ve artmıştır

Atatürk'ün Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde görev yaparken karşılaştığı doğa fakirliğine, yeşil örtü yokluğuna doğa sevgisi yüzünden isyan ettiğini düşünmek yanlış olmaz. O büyük insan, eline geçen ilk imkanda ülkenin bu ana meselesine de yönelmiş ve ilk iş olarak, Anadolu bozkırının ortasında, tam bir bozkır kendi olan Ankara'nın doğasına hayat vermeye girişmiş, yalnız Ankara'da değil, tüm yurt sathında da tarım ve ormancılığın geliştirilmesi için hayati boyunca uğraş vermiştir.

Atatürk, yaşamının son günlerinde de yeşillikler arasında olma özlemini duymuştur. Yeşilliği olduğu kadar barışı da seven Atatürk'ün Anıtkabiri'ne dünya uluslarının gönderdikleri fidanlarla meydana gelen Barış Parkı, ölümünden sonra da Ata'nın kişiliğiyle bütünleşmiştir.

KAYNAKLAR

1. Ateşi Tutan Eller - ATEŞ KAHRAMANLARI (2010) Prof. Dr. Abdurrahman Kılıç
2. Bütün Dünya Dergisi, Temmuz 2013
3. Atatürk'ten Gençliğe Unutulmaz Anılar, Ahmet Gürel, Mayıs 2009 1 Münir Hayri Egeli, Atatürk'ten Bilinmeyen Hatıralar, Ankara 1959, s. 80–81.
4. Ege Orman Vakfı Adres İşçiler Cad. Ege Mah. No:105/31 Konak İZMİR Telefon (0232) 464 51 60 - (0232) 463 80 80 Faks (0232) 464 50 73
5. T.C. ÇEVRE VE ORMAN BAKANLIĞI Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığının Atatürk'ün Doğumunun 125. Yılı Anısına "Atatürk'ün Çevre ve Doğa Anlayışı"
6. Birand H.1968. Alıç ağacı ile sohbetler.

ATATÜRK DÖNEMİ'NDE ÖĞRETMEN EĞİTİMİ VE KÖYE ÖĞRETMEN GÖTÜRME ÇALIŞMALARI

TEACHER EDUCATION AND RELEASE OF VILLAGE TEACHERS DURING ATATÜRK'S ERA

Dr. Lütfi ARSLAN

ORCID ID: 0000000258447732

ÖZET

İyi eğitim görmüş, bilinçli bir toplumun varlığını, cumhuriyet yönetiminin yerleşmesi ve yaşamasının ön şartı olarak gören Atatürk, eğitim sisteminin ülkemizin ve çağın ihtiyaçlarına uygun olarak yeni baştan kurulmasını ve bunun da toplumun bütün kesimlerine yaygınlaştırılmasını gerekli görmüştür. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye’de millî eğitim politikası, Millî kültür birliğinin sağlanması, vatandaşlık eğitiminin ve ilköğretimin yaygınlaştırılması, Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu eğitilmiş insan gücünün yetiştirilmesi olarak üç önemli noktada temellendirilmiştir. Bu amaçları gerçekleştirmek için çok emek sarf eden Atatürk, az zamanda çok işler yapıp diğer alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da ani ve etkili değişimi gerçekleştirmiştir. Atatürk, başka alanlarda karşılaşılan zorlukların giderilmesinde eğitimin anahtar bir rolünün olduğuna inandığı için eğitime çok önem vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Cumhuriyet, Kültür, Değişim

ABSTRACT

Considering the existence of a well-educated and conscious society as a prerequisite for the establishment and survival of the republican administration, Atatürk deemed it necessary to re-establish the education system in accordance with the needs of our country and the age and to spread it to all segments of the society. national education policy in Turkey in the early years of the Republic, to ensure unity of national culture, citizenship, education and dissemination of primary education, as Turkey needs the cultivation of trained manpower is based on three important points. Atatürk, who worked hard to achieve these goals, did a lot of work in a short time and realized a sudden and effective change in the field of education as in other fields. Atatürk gave great importance to education as he believed that education had a key role in overcoming difficulties encountered in other fields.

Keywords: Education, Republic, Culture, Change

GİRİŞ

Osmanlıdan devralınan eğitim kurumlarından biri olan ‘*Darülmüalliminler*’in köylerin civarında kurulan ‘Çiftlik Mektepleri’nde açılması düşünülmüştür. Bununla köy eğitiminde ve köye gönderilecek öğretmenlerin yetiştirilmesinde önemli bir aşamaya geçilmiş oldu. (Ahmet Tevfik, Kanun-ı Sani 1328, s.4) Ancak Türkiye’de genç ve eğitilmiş nüfusun önemli bir kısmı I. Dünya Savaşı’nda kaybedilmişti. Millî Mücadele’nin başarıyla sonuçlanmasından sonra eğitim için adeta bir seferberlik başlatılmıştır. 1925’e kadar Türkiye’de yalnızca 20 tane öğretmen okulu bulunmaktaydı. 1924’te ‘*Muallim Mektebi*’, 1935’te de ‘*İlköğretmen Okulları*’ olarak eğitim vermeye devam etmiştir. 1923–1938 yılları arasında Türkiye nüfusu 16.916.000’e yükselerek %38’lik bir artış göstermiştir. İlköğretimdeki öğretmen sayısında ise %28’lik artış olmuştur. Eğitim alanında yapılan yatırımlarla geniş kitlelere hizmet götürmek hedeflenmiştir. (Karagözoğlu, 1985, s. 196,197) “*Benim asıl kişiliğim öğretmenliğimdir*” diyen Mustafa Kemal

Paşa'nın Eğitimle ilgili ilk çalışması, 15 Temmuz 1921'tarihinde 'Maarif Kongresi' ni toplamasıdır. *Heyet-i İlmiye Toplantıları*, *Tevhidi-i Tedrisat Kanunu* ve Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey'in çalışmaları neticesinde hem öğretmenlik bir meslek haline getirilmiş hem de köye gönderilecek öğretmenlerin nitelik ve niceliklerinde önemli iyileşmeler olmuştur.

1. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

İnsan Eğitimi, tarihsel süreç içerisinde insanlığın tüm düşünsel serüvenine kalıcı parametreler olarak konumlandırılmıştır. Atatürk'ün, düşünce ile yaşamı, idealizm ile realizmi birleştirmiş bir lider olduğu bilinmelidir. Türk düşünce tarihi ve dolayısıyla eğitim felsefesini bu birleşime göre belirlemiştir. O'nun eğitim felsefesi, çok yönlü ve ilerlemecidir. Akla dayalı, akılcı yöntemi ile idealist; yaşam ve reel olgular bakımından da realisttir. Tarihsel süreç içinde bakıldığında geçmişe dönük eğitsel olgu ve pratikler, Cumhuriyetle birlikte ilerlemeci felsefeyle değerlendirilmiştir. Çağdaş, laik, demokratik ve modern bir eğitim yöntemine yükselmeye Atatürk'ün ve O'nun kurmaya çalıştığı eğitim modelinin idealist ancak, ütopyacı olmadığı bu çalışmada ortaya konmaya çalışılmıştır.

2. TÜRKİYE'DE ÖĞRETMEN EĞİTİMİ VE KÖYE ÖĞRETMEN GÖNDERME ÇALIŞMALARININ BAŞLANGICI

Öğretmen yetiştirilmesi konusunda Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinden devralınan kurum ve kuruluşların Cumhuriyetin ilanına kadar varlıklarını korudukları görülmektedir. XX. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti genç ve eğitilmiş nüfusun önemli kısmını I. Dünya Savaşı'nda kaybetmişti. Millî Mücadelenin başarıyla tamamlanmasından sonra yeni Türk Devletinde eğitim için birtakım çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Eğitimin ilerlemesinin paraya, onun da ziraate bağlı olmasından hareketle, yürürlükte olan 'Darülmualiminler'in köylerde veya köylerin civarında kurulan 'Çiftlik Mektepleri' nde açılması düşünülmüştür. (Ahmet Tefvik, 1328, s. 4)

2.1. Erken Cumhuriyet Döneminde Öğretmen Eğitimi ve Köye Öğretmen Gönderme Çalışmaları

Cumhuriyet'in ilanından 1925'e kadar Türkiye'de 20 tane öğretmen okulu bulunmaktaydı. Bu hususta ilk göze çarpan kurum yine 'Darülmualiminler' olmaktadır. 'Darülmualiminler', 1924'te 'Muallim Mektebi', 1935'te de 'İlköğretmen Okulları' olarak eğitim vermeye devam etmiştir. Köy okullarının ihtiyaca cevap vermemeleri, çağın gereklerine uygun olarak eğitim yapılamaması ve ayrıca öğretmenlerin köye gitmek istememeleri, kırsal kesimin eğitiminde önemli sorunlar oluşturmaktaydı. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde köy halkının eğitimi için dönemin siyasetçileri ve aydınları köy ve köylüye münhasır eğitim politikaları geliştirmek için birçok alternatif yöntemleri tartışmışlardır. Özellikle Atatürk'ün eğitime çok önem verdiği bilinmektedir. 1923-1938 yılları arasında Türkiye nüfusu 16.916.000'e yükselerek %38'lik bir artış göstermiştir. İlköğretimdeki öğretmen sayısında ise %28'lik artış olmuştur. Eğitim alanlarında yapılan yatırımlarla daha önce eğitimden yararlanamayan geniş kitlelere hizmet götürmek hedeflenmiştir. İlköğretimde en büyük yükseliş %352 ile kadın öğretmenlerde ve %323 ile kız öğrencilerde olmuştur. Bu durum kadın erkek eşitliğine önem verilerek, Türk kadınının iş hayatına atılmasına teşvik edildiğinin de bir göstergesidir. (Karagözoğlu, 1985, s. 196,197)

"Benim asıl kişiliğim öğretmenliğimdir" diyen Mustafa Kemal Paşa'nın Eğitimle ilgili ilk çalışması, 15 Temmuz 1921'tarihinde 'Maarif Kongresi' ni toplamasıdır. İlkokul programlarının geliştirilmesi, öğretim süreleri ve ortaöğretim kurumlarının program ve

derslerinin ele alındığı kongre, Millî Mücadele Döneminde yapıldığı için eğitimdeki eksiklikler derinlemesine ele alınamamıştır. Kongreyi Mustafa Kemal Paşa, cepheden gelerek açmış ve çok önemli bir açış konuşması yapmıştır. Kongreden Türkiye'nin millî eğitimini kurmasını isteyerek, millî eğitimi şöyle açıklar:

“Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin gerileme tarihinde en önemli bir etken olduğu kanaatindeyim. Onun içindir millî terbiye programından bahsederken, eski devrin batıl inançlarından ve doğuştan sahip olduğumuz özelliklerle hiç ilgisi olmayan yabancı fikirlerden, Doğu'dan ve Batı'dan gelebilen tüm etkilerden tamamen uzak, millî ve tarihî özelliğimizle uyumlu bir kültür kastediyorum. ...Çocuklara ve gençlere özellikle varlığı ile hakkı ile birliği ile çatışan tüm yabancı unsurlarla mücadele lüzumu ve millî fikirlerin kendinden geçerek her zıt fikre karşı şiddetle ve fedakârca koruma gereği telkin edilmelidir”¹

TBMM içerisinde gerek kongreye ve gerekse gerçekleştirilmesi düşünülen eğitim planlamasına karşı eleştiriler de olmuştur. Bunlardan Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey, kongre için harcanan parayı eleştirmiş, millete yazık edildiğini söylemiştir. Karahisar-i Sahip Mebusu Mehmet Şükrü Bey ise kadın ve erkek öğretmenlerin beraberce katıldıkları bu kongrenin “kadınlığı tahrik” anlamına geldiğini öne sürmüştür. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 2006, s. 19-20 ayrıca Özalp & Ataünal, 1983, s. 106,107)

Heyet-i İlmiye Toplantıları” ile 21 Temmuz 1921’de Milli Eğitim Bakanı İsmail Safa tarafından hazırlanan “Maarif Misakı” genelgesinde Okula gidemeyecek durumda olanlar için yatılı bölge okullarının açılmak istenmesi, öğretmen ihtiyaçlarının bir an önce karşılanmak istenmesi eğitim planlamalarında önemli girişimler olmuştur. (Öztürk, 1996, s.60) Mustafa Kemal Paşa, 1922 Yılı Meclis açılış konuşmasında, öyle bir program izlemeye mecburuz ki, o program milletimizin bugünkü durumuyla sosyal hayatın ihtiyaçlarıyla, çevre şartlarıyla ve çağın gerekleriyle tamamen orantılı ve uyumlu olsun, diyerek, toplumsal ve ekonomik alanlarda öğrencileri etkin kılmak için ihtiyaç olan bilgileri yaparak-yaşayarak onlara öğretme yaklaşımının ulusal eğitimin temel ilkesini oluşturduğunu vurgulamıştır. (Altunya, 2010, 34; Karagözoğlu, 1985, s. 196, 197)

Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitime giderek artan bir değer ve önem verilmiştir. Bu eğitim politikalarının temelinde, önce laikleşme, ikinci olarak yurttaşlık, üçüncü olarak da var olan tarım ekonomisinin gereği, köylüyü eğitmek, ona iş ve meslek vermek yer alır. Özellikle öğretmen yetiştirme konusunda temel politika olarak belirlenen köye yönelik öğretmen yetiştirme düşüncesi, cumhuriyet dönemi eğitim politikalarının temelini oluşturur. “*Millî terbiye*” kavramı ise Cumhuriyet dönemi eğitim politikalarında temel kavram ve önemli bir yaklaşımdır. Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1923 Yılı TBMM açılış konuşmasında;

“İşleyen ve kapsamlı bir maarif için vatanın hudutları içersinde önemli merkezlerde çağdaş kütüphaneler, bitki ve hayvanat bahçeleri, konservatuarlar, çalışma alanları, müzeler ve güzel sanatlar sergileri kurulması gerektiği gibi özellikle şimdiki idari teşkilata oranla ilçe merkezlerine kadar bütün memleketin matbaalarla donatılması gerekmektedir. Bütün bu güzel şeylerin bir an içinde meydana getirilmesi mümkün olmamakla birlikte mümkün olduğu kadar az zamanda bu sonuçların alınması önemle arzu edilen bir istektir”

diyerek, Türkiye'nin sosyo-kültürel ve ekonomik durumuna göre bir eğitim planlaması yapılması gerektiğini ifade etmiştir. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 2006, s. 315) O'na göre bilgiyi insan için medeni bir zevkten ziyade, uygulamalı ve hesaplanabilir bir hale getirmek eğitim-öğretimin en temel ilkesi ve amacı olmalıdır.

Eğitim politikaları ile ilgili yapılan bir diğer düzenleme, 3 Mart 1924'te TBMM'de kabul edilen 'Tevhidi-i Tedrisat Kanunu' olmuştur. Tevhidi-i Tedrisat Kanunu'nun "Türkiye'deki bütün bilim ve öğretim kurumları Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlıdır" şeklindeki ilk maddesiyle çeşitli kurumlara bağlı devlet okulları, medreseler, azınlık okulları ve yabancı okulların tamamı Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Böylece tüm eğitim kurumları Türk milletinin bağımsızlığını, ilerleme ve gelişimini sağlayacak şekilde düzenlenmiştir. 'Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulü ilerde kabul edilecek olan Latin harflerine zemin oluşturması bakımından önemlidir.

Öğretmen eğitimi ve okulların durumuyla ilgili olarak yapılan çalışmalardan bir diğeri 'III. Heyeti İlmîye Toplantısı' dır. Cumhuriyetin ilk yıllarında öğretmenlik bir meslek haline getirilmeye çalışılmıştır. 13 Mart 1924 "Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu'nun" 1. Maddesinde, "Muallimlik devletin umumi hizmetlerinden talim ve terbiye vazifesini üzerine alan müstakil sınıf ve derecelere ayrılan bir meslektir" denilmiştir. 26 Aralık 1925- 8 Ocak 1926 tarihleri arasında Millî Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey başkanlığında yapılmıştır. Toplantıda okul öğrenci okul kapasitelerini arttırıcı tedbirler alınması, belirli yerlerde liseler açarak giderek çoğaltılması, öğretmen okulları ile diğer meslek okullarının belirli merkezlerde toplanarak güçlendirilmesi, yatılı olmayan ortaokullarda karma öğretim uygulaması, stajyer öğretmenlere verilecek eğitim formasyonunun esaslarının tespit edilmesi, "Talim ve Terbiye Dairesi" kurulması gibi önemli kararlar alınmıştır. 'Talim ve Terbiye Dairesi' kurulması kararı, '22 Mart 1926 Tarih ve 789 Sayılı Maarif Teşkilatına Dair Kanun'a göre de Maarif hizmetlerinde asıl olan muallimlikdir" denilerek öğretmenlik ilk kez bir meslek haline getirilmiştir.

2.2. Atatürk'ün Yabancı Eğitim Uzmanlarından Yararlanma Çalışmaları

Mustafa Kemal Paşa'nın eğitim alanında ikinci icraatı dünya çapında tanınmış eğitimcileri Türkiye'ye davet etmesidir. Burada amaç, genelde eğitim sorunları özelde ise köy halkının eğitimi üzerine çeşitli fikir alışverişinde bulunmaktır. 1924 yılında Amerikalı eğitimci J. Dewey, "Türkiye Maarifi Hakkında Rapor" adlı eserinde program, Bakanlık teşkilatı, öğretmenlerin yetiştirilmesi ve terfileri, okul sistemi, sağlık, okul güvenliği ve diğer konular ele alınmıştır. Raporda Türk eğitim sistemi tarım-ziraat, ilköğretim Programları, okuma yazma ve okuma alışkanlığı şeklinde dört başlık altında ele alınmıştır. Genel eğitim konusunda topluma önderlik edecek uzmanların yetiştirilmesinin yetmeyeceğini, herkesin buna hazırlanması gerektiğini belirtmiştir. Dewey'in raporu dikkate alınarak 1926 yılında "Talim ve Terbiye Dairesi" ve "Gazi Eğitim Enstitüsü" kurulmuştur. (Ata, 2000, s. 120) Köy halkı eğitimi üzerine görüşlerini de açıklayan Dewey, Ülkenin eğitime ilişkin sorunlarını kendi insan kaynaklarıyla çözebilmesi için öğretmenlerin yurt dışına gönderilmesinin de büyük bir önem arz ettiğini belirtmiştir. Dewey'in köy halkının eğitimi ile ilgili görüşleri gelenekselci yaklaşıma göre planlanmıştır. Türk köylerini Amerikan çiftlikleri gibi düşünmüştür. (Efendioğlu & Berkant & Arslantaş, 2010, s. 56,59)

1925'te Alman eğitim uzmanı Georg Kershensteiner'in asistanı Alfred Kuchne, 1927'de Belçikalı eğitim uzmanı Omer Buyse ve 1933 yılında Kemerrer, Türkiye'ye gelerek eğitim faaliyetleri hakkında inceleme yapmışlardır. Kuchne, Köylerde görev yapacak öğretmenlerin köylülere daha verimli, daha modern ziraat yapmayı öğretmeleri gerektiğini, bu, öğretmenlerin birer ziraat uzmanı olarak yetiştirilmeleri anlamına gelmediğini dile getirmiştir. Öğretmenlerin eğitimleri sürecinde özel bir deneme bahçesinde bahçe ve tarla işlerini uygulamalı olarak öğrenmelerini önermektedir. Kuchne, her bölgeye uygun sanat okullarının açılması önerisinde de bulunmuştur. Latin harflerine geçilmesinin gerekliliğini ifade etmiştir. (Kirby, 1961, s.60) Kuchne ve Heinrich Pestalozzi'nin fikirleri, İsmail Hakkı Tonguç'u etkileyerek 'Köy Enstitüleri'nin yeni Türk köylüsüne özgü bir model-sistem olarak yapılmasında ilham

kaynağı olmuştur. Dönemin İlköğretim Genel Müdür Vekili İsmail Hakkı Tonguç, köyün memleket demek olduğunu, Köyün kalkınmadıkça memleketin kalkınamayacağını, köy gerçeğini olduğu gibi kabul edip onun gereklerini yerine getirmenin elzem olduğunu dile getirmiştir. Köylünün bilinçlendirilmesiyle, köylülerin arasına yeni değerlerin gireceğini ve yeniliklerin de şehrin dışına çıkamayacağını iddia etmiştir. (Tonguç, 1998, s. 23)

3. BULGULAR

Öğretmen yetiştirme ve köye öğretmen götürülmesi konusunun Mustafa Necati Bey'in bakanlığı döneminde (1925–1929) daha pozitivist bir yaklaşımla ele alındığı görülmektedir. Mustafa Necati Bey, en kısa zamanda çok sayıda öğretmen yetiştirme gereğine dikkat çekerek, öğretmen okullarını ihtiyaca göre arttırmak gerektiğini belirtmiştir. Okullara mali kaynak sağlamak için İl Özel İdareleri'nin gelirlerinden %10 hisse ayrılmasını öngören, '*Muallim Mekteplerine Muavenet Hakkında Kanun Tasarısı*' TBMM'ne sunulmuştur. (Akyüz, 1983, s.353) 4133 olan bu okullardaki öğrenci sayısı, 1928–1929 öğretim yılında 5749'a ulaşarak %39'luk bir artış göstermiştir. Ayrıca 1925-1926'da 403 olan '*İlk Öğretmen okulları*'nın yıllık mezun sayısı da 1928–1929 öğretim yılı sonunda 856'ya yükselerek %100'ün üzerinde bir artış olmuştur. (Öztürk, 1996, s.73,77)

1927 '*Maarif Eminleri Kongresi*'nde de köy muallim mektepleri açılması konusu gündeme gelmiş ve bu konuda bazı önemli kararlar alınmıştır. Buna göre kız ortaokulları kapatılarak öğrencileri erkek ortaokullarına nakledilecek, üç köy öğretmen okulu açılacaktı. Ayrıca, öğretim kadrosu ve araç bakımından bir türlü gelişme göstermediğinden dolayı, şehir öğretmen okullarından birisinin köy öğretmen okuluna dönüştürülmesi kararı alınmıştır. (Öztürk, 1996, s. 134,135)

Köy Öğretmen Okulları'nın Köy Enstitülerinin temelini oluşturması bakımından oldukça önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. 1930'lu yıllarda ülke nüfusunun %80'inin yaşadığı köylerde okul sayısı çok azdı. Şehirlerden gönderilen az sayıda öğretmen de köylerde kalamamakta ve başarılı olamamaktaydı. Köylünün eğitim ihtiyacı sadece okuryazar olmakla sınırlı değildi. Bulaşıcı hastalıklarla savaşmak, üretimi ilkel yöntemlerle yapmak köy halkının diğer önemli sorunlarıydı. Köylere hizmet götürmek de çok zordur. Cumhuriyetle birlikte girilen köye hizmet çabaları ya köylünün beklentilerine uymadığı ya da yeterli mali kaynak olmadığı için yarım kalmıştır. (Aysal, 2005, s. 267) Köye bu kadar önem verilmesinin nedeni ekonomik sebepler yüzündendi. Türkiye'nin bir tarım ülkesi olması ve ülke nüfusunun yaklaşık %75'inin köylerde yaşaması, üretim ve kalkınma açısından köylünün önemini artırmıştır. Ancak bu dönemde köylü geleneksel usul ve tarım aletleri ile üretim yapmakta olup, bu üretim bir kalkınma hamlesi yapılmasını sağlayacak yeterlilikte değildir. Zira kuruluş yıllarında ülkenin sosyal yapısı ve ekonomik etkinlikleri, Osmanlı dönemindeki hem üretimde kullanılan tarımsal aletler hem de üretilen mahsuller açısından geleneksel üretim karakterini korumuş, saban ile temel ihtiyaç maddesi olan buğday ve arpa üretimi yapılmıştır. Oysa kalkınmada ihtiyaç duyulan tütün, pamuk, pirinç, ayçiçeği, mısır, incir, üzüm gibi pazar ürünleri ve sınaî bitkilerdir. Bu durumda sanayi veya endüstriyel ürünleri üretecek, verimi artıracak bilginin verilmesi ve geleneksel üretim tarzının yeni yöntemlerle yeni bir mekanizmaya dönüştürülmesi sıkıntısı ortaya çıkmıştır. Kayseri-Zincirli dere ve Denizli'de açılan Köy öğretmen okullarında verilen derslere bakıldığında tarım, hayvancılık, doğa, sağlık vb. alanlarda uygulama eğitiminin verilmesinin boşuna olmadığı görülmektedir. İşte bu zorunluluklar köylünün eğitilmesi gerekliliği fikrini ortaya çıkarmıştır. (Kaya, 2001, s.136)

4. MİLLET MEKTEPLERİ ve HALKEVLERİ FAKTÖRÜ

1928’de açılan ‘Millet Mektepleri’ ile 1932’de açılan ‘*Halkodaları*’ ve ‘*Halkevleri*’ Atatürk Dönemi eğitim politikalarında yapılan önemli çalışmalarındandır. ‘Millet Mektepleri’ 20,000 dersliği ile şehirlerde süratle yayılmış ve köylere kadar etkisini göstermiştir. (Oğuzkan, 1956, s.19,20) Millet Mektepleri, sabit ve seyyar olmak üzere iki çeşit ve A, B ve C dershaneleri olmak üzere üç kademedен oluşmuştur. Şehir, kasaba ve köylerde okul binalarında açılan ‘Millet Mektepleri’ne “sabit” okul bulunmayan yerlerde açılanlara “seyyar” adı verilmiştir. A dershaneleri yeni harflerle okuma-yazma öğretmiş, B dershaneleri kıraat, tahrir, hesap, sağlık bilgileri ve vatandaşlık bilgilerinden oluşan bir program sunmuştur. C dershanelerinde ise B’yi bitirenler için daha üst düzey bilgiler verilmesi hedeflenmiştir. Yaşları 15-45 aralığında olan her kadın-erkeğin okula gitmemiş sayılıp, herkes ‘Millet Mektebi’nin öğrencisi olarak değerlendirilmiştir. (Alp, 2009, s. 110)

Halkodaları, Halkevlerinin küçük yerleşim birimlerindeki yapılanma şekli olup okuma-yazma seferberliği çalışmalarında rol alan kurumlardan birisi olmuştur. Millet mektepleri, halkevleri ile yalnızca şehirlerde verilen eğitim-öğretim programını uygulamak, problemin çözülmesi için yeterli değildir. Köye uygun hazırlanacak bir eğitim programıyla etkili bir vatandaş yetiştirme programının yanında, etkin üretici bir nesil yetiştirerek toplumun kalkınmasına katkı sağlanabilirdi. Millet Mektepleri ve Halkevlerinin eğitim-öğretim yoluyla kırsal bölgelerde yaşayan halka yönelmeleri hedeflense de etkili çözümler getirememiştir. (Oğuzkan, 1956, s. 27)

5. ÖĞRETMEN EĞİTİMİ ve KÖY EĞİTİMİNİN YENİDEN ELE ALINMASI

Mustafa Necati Bey’in ölümü ve 1929 Dünya Ekonomik Krizi nedeniyle Türkiye’de eğitim politikalarında aksamalar olmuş, eğitim harcamalarında kısıntıya gidilmesine neden olmuştur. Bu dönemde ilk öğretmen okullarının sayısı azalmıştır. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı, Türkiye’de eğitimle üreten bir nesil yetiştirmenin ekonomik sıkıntılar nedeniyle az parayla gerçekleştirilmesini gerekli kılmıştır. İsmet İnönü’nün “*Eğitimde amaçlarımızı gerçekleştirmek için az masrafla çok okutabilmek yöntemlerinin uygulanmasına özellikle çaba gösterme kararındayız*” yaklaşımı bu düşünceyi desteklemektedir. CHP’nin hükümet programında köy halkının eğitimle ülke ekonomisine sunacağı katkılarının ne kadar önemsendiği açıkça görülmektedir.² (CHF.-Cumhuriyet Halk Fırkası 4. Büyük Kurultayı Parti Programı, 1935, s.30. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.eser_bilgi_q?ptip=SIYASIPARTIYAYINLARI&pdemirbas=197000602. 20.06.2015’ adresinden alınmıştır.)

1933 Yılından itibaren yeniden köye göre öğretmen yetiştirme çalışmaları başlatılsa da 1930’lu yıllarda şehir ve kasaba okulları için öğretmen yetiştirme politikası, yeni ilk öğretmen okulları açmak yerine mevcut okullardan azami derecede istifade etmek şeklinde olmuştur. 1933 yılında Milli Eğitim Bakanı olan Dr. Reşit Galip, öğretmen yetiştirmek için çalışmalar yaptırıp “*Mıntika Muallim Mektepleri*” kurulmasını düşündüyse de uygulamaya koyamamıştır. (Akyüz, 1983, 353) Ancak Atatürk Devri’nin son yıllarında izlenen bu politika beklenen sonucu vermemiş, ilk öğretmen okullarından mezun olanların sayısında kayda değer bir artış olmamıştır. (Öztürk, 1996, s. 80-82) İsmail Hakkı Tonguç 1933–1934 öğretim yılında 40.000 köyde 4999 okul ve 6786 öğretmen olduğunu, sayıları 2 milyon olan mecburi öğrenim çağındaki köylü çocuklarının 313.000 tanesinin 3 yıllık ilkokullarda okumakta olduğunu, bu

²“Normal ilköğrenim devri, beş yıldır. Şehirlerde, köylerde yahut köyler bölgesinde durum ve ihtiyaca göre, ilkokullar, bir program altında arttırılacaktır. Köylerdeki okullarda sağlık, yaşayış ve içinde bulunduğu çevre şartları ile ilgili olan tarım ve zanaat fikirleri verilecektir. Köy çocuklarımıza kısa zamanda pratik hayat için lüzumlu bilgiyi verebilecek üç veya dört sömestrli köy okulları açılacaktır”

durumun ilköğretim tarihimiz bakımından bir sorun olduğunu söylemiştir. (Tonguç, 1947, s. 492)

1930’lu yıllarda fikirlerine başvurulmuş Hıfzısrâhman Raşit Öymen, yüksekokulların kurulması ve burada okuyacak öğrencilerin köylere gönderilmesini tavsiye etmiştir.³ Nusret Köymen yine bu konuda Meksika’da uygulanan ‘*Köy Rehberleri Uygulama Okulu*’nu örnek gösterirken, Kazım Nami Duru, Polonya ve Cezayir’deki köy öğretmenini yetiştirme projelerine benzer çalışmalar yapılmasını tavsiye etmiştir. Vedat Nedim Tör ise kooperatifçilikten yararlanılmasını önermiştir. Bedii Ziya Egemen, köylü halkı eğitmenin Türkiye için önemini belirtmiş, Yunus Nadi de köy ilköğretiminin ilkelerini ve köy öğretmenin özelliklerini incelemiştir. Bu eğitimcilerin raporlarına bakıldığında ise Köy Enstitülerine doğru bir sürecin daha o dönemlerde başladığı söylenebilir. 1933’te Maarif Vekâleti görevine Reşit Galip’in getirilmesi ile eğitim çalışmaları güncellenmiş, ‘Köy İşleri Komisyonu’ kurulmuştur. Komisyon çalışmalarında köye gidecek öğretmenlerin çok iyi yetiştirilmesi üzerinde durulmuştur. (Binbaşoğlu, 1980, s.64)

1935 Tarihli “*Eğitmen Kursları*” ve 1937 tarihli “*Köy Öğretmen Okulları*” eğitim çalışmalarının üçüncü aşaması olmuştur. (Akdoğan, 2016, s.19) Atatürk, 10 Haziran 1935’te Saffet Arıkan’ı Maarif Bakanlığı’na getirirken, Arıkan da aynı yıl içerisinde İsmail Hakkı Tonguç’u İlköğretim Genel Müdür Vekilliğine atamıştır. Atatürk, Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan’dan, Türk çocuğunun kişiliğinin doğuşundaki yaratılışından gelen niteliklerine göre özen gösterilerek eğitilmesini istemiştir. Eğitmen kursları Köy Enstitüsü Sisteminin ilk adımı olmuş ve bizzat Atatürk tarafından önerilmiştir. (Aysal, 2005, s.270) 1936’da Eskişehir’in Çifteler (Mahmudiye) Kazasında deneme amaçlı ilk eğitmen kursu eğitim faaliyetine başlamıştır. Kurs, Millî Eğitim Bakanlığı ve Ziraat Bakanlığı’nın iş birliği ile devam ettirilmiştir. Kursu, askerliklerini başarı ile tamamlamış (çavuş ya da onbaşı)ya yükselebilmemiş), köy gençleri kabul edilmiştir. (Özsoy, 1990, s. 51) Eğitmen kurslarının başarılı olmasından sonra Maarif, Dâhiliye ve Ziraat Bakanlıkları Encümenlerinin hazırlayıp Meclise sundukları rapor üzerine, 11 Haziran 1937’de ‘*3238 Sayılı Köy Eğitmenleri Kanunu*’ kabul edilmiştir. 8 maddeden oluşan kanunda, kanunun çıkarılma sebepleri Türkiye’nin siyasi içtimai, kültürel ve ekonomik gerekçeleriyle birlikte anlatılmıştır. Bu kanunda ayrıca köyde görevlendirilecek öğretmenlerin nasıl yetiştirilecekleri ve öğretmen-eğitmenlerde bulunması gerekli özellikler pozitivist bir şekilde gerekçeleriyle birlikte anlatılmıştır. (TBMMZC., 1937, s. 258, **BCA**, 030.01/76.51.2) Öğrenim çağında bulunan çocuk sayısı öğretmen sayılarıyla kıyaslanarak, o dönemin sosyo-kültürel ve ekonomik şartlarında ülkenin eğitim-öğretim profili üzerinde çalışılarak ilk kez realist bir eğitim vizyonu belirlenmesi bakımından bu kanun önemli olmuştur.

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

Türkiye’de Millî Mücadeleden itibaren bilinçli bir eğitim seferberliği başlamıştır. Bir taraftan bağımsızlık ve özgürlük için büyük bir mücadele verilirken Türklüğün kendi öz kimlik ve kültürüne kavuşturulması ve dünyada hak ettiği yere gelmesi için eğitim en önemli araç olarak görülmüştür. Atatürk, dünyanın bize saygı göstermesini istiyorsak önce bizim kendi benliğimize ve milliyetimize bunu göstermemiz gerektiğini vurgulamıştır. 1919-1938 arası

³ Hıfzısrâhman Raşit Öymen (D. 1899- Ö. 1979); Yükseköğrenimini, Almanya’da pedagoji alanında yaptı. Trabzon, Kastamonu ve İstanbul öğretmen okullarında çalıştı. 1934’te Ankara’da Gazi Eğitim Enstitüsü Pedagoji Bölümünde Maarif Teşkilatı ve Resim- İş Bölümünde iş pedagojisi derslerini okuttu. 1943’te Bolu Milletvekili seçildi. 1946’da Okullar Müzesi Müdürü iken emekliye ayrıldı. 1955’te Eğitim Hareketleri adlı bir meslek dergisi çıkarmaya başladı. 1960’tan sonra Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi ile İlahiyat Fakültesinde pedagoji dersleri verdi.

dönemde, Türk Milleti Millî Mücadele ile var oluşa kavuşmuş bu var oluş ise eğitim felsefesiyle somutlaştırılarak idealist ve realist yöntem çok kısa bir zaman diliminde gerçekleşmiştir. Türk ulusu öğretmen eğitimi ve köy halkı eğitiminde yapılan önemli çalışmalarla diğer milletlerle yarışa girebilecek bir realizmi başarabilmiştir. Türkiye’de eğitim politikaları yeniliğe ve ilerlemeci mantığa uygun olarak devam ettirilmelidir.

KAYNAKLAR

1. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.01/76.51.2
2. TBMMZC., Dönem 5, Bir. 71, C. 19, s. 258
3. Akyüz, Y. (1983), “Atatürk ve 1921 Eğitim Kongresi: Cumhuriyet Döneminde Eğitim”, Devlet Kitapları, İstanbul
4. Altunya, N. (2010), “Köy Enstitüsü Sistemi”, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul
5. Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I. (2006), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları
6. Kirby, F. (1961), “Türkiye’de Köy Enstitüleri”, İmece Yayınları
7. Oğuzkan, T. (1956), “Türkiye Cumhuriyeti’nde Halk Eğitimi”, Ankara
8. Özalp, R. & Ataüenal, A. (1983), “Milli Eğitimde Kongreler ve Şuralar: Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi”, Devlet Kitapları, İstanbul
9. Öztürk, C. (1996), “Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası”, TTK Ankara
10. Tonguç, İ. H. (1947), “Canlandırılacak Köy”, Remzi Kitapevi, İstanbul
11. Tonguç, İ. H. (1998), “Eğitim Yolu ile Canlandırılacak Köy”, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, Ankara
12. Kaya, Y. (2001), “Köy Enstitüleri”, Tıglat Matbaası, C.I, İstanbul
13. Özsoy, Y. (1990), “Köy Enstitüleri Programları”, Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri, Eğit-Der. Yayınları, Ankara
14. Ahmet, Tefrik. (1328), Darümualliminler-Çiftlik Mektepleri, Yeni Mektep Dergisi, Sayı 9
15. Ata, B. (2000), The Influence of an American Educator (John Dewey) On The Turkish Educational System, The Turkish Year Book, Sayı 31
16. Efendioğlu, A. & Berkant, H. G. & Arslantaş, Ö. (2010), John Dewey’in Türk Maarifi Hakkında Raporu ve Türk Eğitim Sistemi, I. Eğitim Programları ve Öğretim Kongresi Bildirisi, Balıkesir Üniversitesi Necati Bey Eğitim Fakültesi 13-15 Mayıs
17. Aysal, N. (2005), Anadolu’da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 35-36, Mayıs-Kasım, 267-282.
18. Binbaşıoğlu, C. (1980), Hıfzısrâhman Raşit Öymen, Eğitim Hareketleri Dergisi, C, XXIII, No:286, Ankara
19. Karagözoğlu, G. (1985), Atatürk’ün Eğitim Savaşı, Atam Dergisi, C. II, Sayı 4, T.T.K. Basımevi, Ankara
20. Akdoğan, E. M. (2016), “Köy Enstitülerinde Eğitim Anlayışı ve Tarih ve Yurttaşlık Bilgisi Öğretimi”, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum

21. Alp, H. (2009), “Tevhid-i Tedrisat’tan Harf İnkılabına İlköğretim (1924-1928)”, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul
22. CHF.-Cumhuriyet Halk Fırkası 4. Büyük Kurultayı Parti Programı. (1935), s.30.
[https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.eser_bilgi_q?ptip=SIYASI
PARTIYAYINLARI&pdemirbas=197000602](https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.eser_bilgi_q?ptip=SIYASI_PARTIYAYINLARI&pdemirbas=197000602). 20.06.2015’ Adresinden alınmıştır.

M.F.AXUNDZADƏDƏN M.K.ATATÜRKƏ TÜRK-İSLAM DÜNYASINDA DÜNYƏVİLİK PROSESİNƏ TARİXİ BAXIŞ

HISTORICAL VIEW OF THE PROCESS OF SECULARISM IN THE TURKISH- ISLAMIC WORLD FROM M.F.AKHUNDZADE TO M.K.ATATURK

Əli FƏRHADOV

Dr., Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi

ORCID ID: 0000-0002-9322-3670

XÜLASƏ

XIX əsr və XX əsrin əvvəllərində Türk-İslam dünyasında bir sıra dəyişikliklər baş verdi. Qacar Türkləri tərəfindən idarə olunan on doqquzuncu əsrdə İranda Şah və mürtəcə ruhanilərə qarşı mübarizə Babilik hərəkatı, tənbəki üsyanı və Nəsrəddin Şahın öldürülməsi ilə nəticələndi. Sonra iyirminci əsrin əvvəllərindəki konstitusiya inqilabı hadisələri, Məhəmmədəli şahın qovulması və Xiyabani hərəkatı davam etdi. Ölkədə parlament quruldu və şahın hakimiyyəti qismən məhdudlaşdırıldı. Lakin İran və Güney Azərbaycan xalqı irticaçı ruhanilərin təzyiqi, korrupsiyalaşmış Şah hökuməti və sarayda Rusiya və İngilislərin köməyi səbəbiylə monarxiya və molla rejimindən xilas olmadı və demokratik azadlıqlarını qorunmadı. İranda şah rejimi Qacarlardan sonra Pəhləvilərlə davam etdi. Şimali Azərbaycan XIX əsrdə Rusiya tərəfindən işğal edildi. İşğala baxmayaraq, M.F.Axundzadə, M.Şahtaxtı, C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Rəsulzadə kimi ziyalılar ölkəni monarxiya və molla rejiminə qarşı mübarizəyə hazırladılar. 1918-ci ildə Azərbaycanın Rusiya işğalından azad edilməsi ilə burada demokratik, dünyəvi bir Cümhuriyyət quruldu. Dini və milliyyətindən asılı olmayaraq bütün vətəndaşların hüquqları qorunurdu. Ancaq Şərqdəki bu ilk demokratik respublika qısa müddətli oldu və 1920-ci ildə bolşevik Rusiyası tərəfindən işğal edildi.

Orta əsrlərdən bəri dünyanın ən güclü dövlətlərindən biri olan Osmanlılar, Tanzimat fərmanı ilə XIX əsrdə İslam dövlətindən dünyəvi bir dövlət qurmaq üçün ilk addımlarını atdı. XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərində, II Əbdülhəmid dövründə bir konstitusiya qəbul edildi və parlament quruldu. Ancaq bu islahatlar sultan rejiminin təzyiqi altında davam etmədi. Daha sonra Osmanlılar Birinci Dünya Müharibəsində məğlub oldular və Mudros və Sevres müqavilələri ilə Anadoludakı torpaqlarını az qala itirdilər. Qurtuluş Savaşı, Türk millətini yox olmaqdan qurtaran Mustafa Kamal Paşa tərəfindən başlandı və Osmanlı İslamçı dövlət sisteminin yerinə demokratik, dünyəvi bir Türk dövləti quruldu. Beləliklə, Atatürk sayəsində Türk-İslam dünyası özünü məhv olmaqdan qurtara bildi. Atatürk milli azadlığı təmin etdi. Sonra krallıq, xilafət ləğv edildi, inqilabi islahatlar aparıldı. Cümhuriyyət quruldu, din və vicdan azadlığı təmin edildi. Bu, Türkiyədə dünyəvi, demokratik, xalq hakimiyyətinin qurulmasına gətirib çıxardı.

Açar sözlər: İran, Azərbaycan, Türkiyə, islam, demokratiya, dünyəvilik

ABSTRACT

In the 19th and early 20th centuries, a number of changes took place in the Turkish-Islamic world. In nineteenth-century Iran, ruled by the Qajar Turks, the struggle against the Shah and reactionary clerics resulted in the Babism movement, the tobacco uprising, and the assassination of Nasireddin Shah. Then the events of the constitutional revolution of the early twentieth century, the expulsion of Muhammad Ali Shah and the Khiyabani movement continued. A parliament was established in the country and the shah's power was partially limited. However, the people of Iran and South Azerbaijan did not escape the monarchy and mullah regime and

did not protect their democratic freedoms due to the pressure of the reactionary clergy, the corrupt Shah's government and the help of Russia and the British in the palace. In Iran, the Shah's regime continued with the Pahlavis after the Gajars. Northern Azerbaijan was occupied by Russia in the 19th century. Despite the occupation, intellectuals such as M.F.Akhundzadeh, M.Shahtakhtli, J.Mammadguluzadeh, M.A.Rasulzadeh prepared the country for the struggle against the monarchy and the mullah regime. With the liberation of Azerbaijan from Russian occupation in 1918, a democratic, secular Republic was established here. The rights of all citizens, regardless of religion or nationality, were protected. However, this first democratic republic in the East was short-lived and was occupied by Bolshevik Russia in 1920.

The Ottomans, one of the most powerful states in the world since the Middle Ages, took the first steps to establish a secular state from the Islamic state in the 19th century by the decree of Tanzimat. In the late 19th and early 20th centuries, during the reign of Abdulhamid II, a constitution was adopted and a parliament was established. However, these reforms did not continue under the pressure of the sultan's regime. Later, the Ottomans were defeated in the First World War and almost lost their lands in Anatolia with the treaties of Mudros and Sevres. The War of Independence was started by Mustafa Kemal Pasha, who saved the Turkish nation from extinction, and a democratic, secular Turkish state was established instead of the Ottoman Islamist state system. Thus, thanks to Atatürk, the Turkish-Islamic world was able to save itself from destruction. Atatürk ensured national freedom. Then the kingdom, the caliphate was abolished, revolutionary reforms were carried out. The republic was established, freedom of religion and conscience was ensured. It led to the establishment of a secular, democratic, people's government in Turkey.

Keywords: Iran, Azerbaijan, Turkey, Islam, democracy, secularism

1. GİRİŞ

XIX əsr - XX əsrin əvvəllərində bir çox Şərq ölkəsi demokratik inqilablara və dəyişikliklərə səhnə oldu. Qacar İranda şah və molla rejimini məhdudlaşdırmağa çalışan babilər hərəkatı, tənbəki üsyanı, daha sonra məşrutə inqilabı və Xiyabani hərəkatı, Şimali Azərbaycanda çar Rusiyasının işğalı sonrası müstəqilləşməyə cəhd və Xalq Cümhuriyyətinin qurulması, Türkiyədə əsrlərlə davam etmiş xilafət və səltənət sisteminin İstiqlal savaşı sonrası Mustafa Kamal Paşa tərəfindən ləğv edilməsi və Cümhuriyyət qurulması nümunə göstərilə bilər. Lakin bu dəyişikliklər asanlıqla başa gəlmədi. İranda XIX əsrin sonunda Nəsrəddin şahın qətl edilməsi, Məhəmmədəli şahın ölkədən qovulması və məşrutə inqilabı şah rejimini sonlandırır Respublika sisteminin qurulmasına şərait yarada bilmədi. Bunda həm İran və Cənubi Azərbaycan xalqlarının bütün təbəqələrinin məşrutəyə tam dəstək olmaması, həm ruhanilərin xalq üzərindəki nüfuzu, həm İngiltərə, çar Rusiyası kimi xarici dövlətlərin həm İran məşrutə inqilabını, daha sonra Xiyabani hərəkatını boğmaqda şah rejiminə kömək etməsi səbəb oldu. Pəhləvilər Qacarlara son qoysalar da, ruhanilərin təzyiqi səbəbilə Respublika sistemini qurmağa imkan tapmadılar (Kurtuluş, 2008, 67) və İranda şah rejimi davam etdirildi. Azərbaycanda Xalq Cümhuriyyəti qurulsada, ömrü qısa oldu. 20 aprel 1920-ci il işğalı ilə demokratik Azərbaycan Rusiya işğalına məruz qaldı. Lakin Mustafa Kamal Paşanın əzmlı siyasəti məhv olmaqda olan sultan Osmanlısını demokratik Türkiyə Respublikasına çevirə bildi. İşğal altındakı digər türk xalqları üçün bir ümid qığılcımı oldu.

2. AZƏRBAYCANDA DÜNYƏVİLƏŞMƏ PROSESİNƏ TARİXİ BAXIŞ

Orta əsrlərdən bəri monarxiya və şəriət qanunları ilə idarə olunmuş Azərbaycanda dini xurafat və cəhalətə qarşı ilk maarifçi mübarizəni XIX əsrdə M.F.Axundzadədə görürük. O,

“Kəmalüddövlə məktubları”nda, digər məktub və əsərlərində “külli ədyanı (dinlər-Ə.F.) puç və əfsanə” sayır (Axundzadə, 2005, 30), islamı və ərəb əlifbasını əsarət və cahillik mənbəyi saydığı üçün onlardan qurtulmağı, dəyişdirməyi təklif edirdi (Axundzadə, 2005, 106, 132). M.F.Axundzadə O, islamı “protestantizmə möhtac” sayıb müasirləşdirmək istəyir, şəriət cəzalarının ləğv edilməsini və şəriətdən qaynaqlandığını zənn etdiyi despotizmin və qadın-k kişi bərabərsizliyinin ortadan qaldırılmasını təklif edirdi (Axundov, 1987, 247, 300).

M.F.Axundzadə özü ateist olsa da, - “Müəllif istəmir ki, xalq ateist olsun, dinsiz və imansız olsun. Bəlkə müəllifin əsl məqsədi islam dininin əsr və zəmanəyə müvafiq olaraq protestantizmə möhtac olduğunu göstərməkdir” (Axundov, 1987, 300), deyərək əsl məqsədinin dində reform olduğunu ortaya qoymuşdur. O, bu reformun “tərəqqi və sivilizasyon şərtlərinə müvafiq”, “bəşərin hər iki cinsinin azadlıq və hüquq bərabərliyinə” uyğun, “Şərqi padşahlarının despotizmi”ni yumşaldan və “kişili-qadın bütünü islam tayfasının savadlı olmasını vacib” edən bir xüsusiyyətə malik olmasını arzu edirdi (Axundov, 1987, 300).

XIX əsrin sonlarından etibarən bəzi Azərbaycan ziyalıların dinə və din xadimlərinə qarşı M.F.Axundzadə kimi mübarizə etdiyini görürük. Bunlara nümunə olaraq S.Mehmandarovu, M.Şahtaxtlını, C.Məmmədquluzadəni nümunə göstərə bilərik. Məsələn, S.Mehmandarov “Novoe obozrenie” qəzetinin 1894-cü il, 29 yanvar tarixli nömrəsindəki “Necə edək?” və s. məqalələrində VII əsr ərəb hüquq normalarının XIX əsrdə tətbiqini imkansız, Quranı “insan biliyinin uşaqlıq dövrünün məhsulu”, “öz elmi əsaslarına görə əhəmiyyətsiz”, “öz dövrünü keçirmiş” sayır, islamı qılinc dini, müsəlman ruhanilərini “avara, tüfeyli, imansız, pozğun, fitnə-fəsadla dolu bir zümrə” kimi təqdim edirdi (Həsənov, 1982, 18-19 və Həsənov, 1983, 213). O, eyni zamanda “Müsəlmanların geriliyinin səbəbləri”, “Müsəlman ətələtinə qarşı” və s. məqalələrində dini mövhumatı Şərqi despotizminin, siyasi, iqtisadi, mədəni geriliyin səbəbi olaraq göstərirdi (Azərbaycan tarixi, 2000, 350).

M.Şahtaxtlı da müsəlman Şərqi Qərb mədəniyyəti istiqamətində inkişaf etdirmək istəyirdi. O, 1906-cı ildə “Kavkazskiye vesti”nin 9-cu nömrəsində dərc olunmuş “Avropaya baxış” adlı məqaləsində bu məqsədini belə ifadə etmişdi: “Əgər biz ziyalı müsəlmanlar xalqımızın həyatı mənafeyi naminə ... hər şeydə Avropa baxışı, elmi görüşü təbliğ etsək, onda öz xalqımızı mədəni xalqlar silsiləsinə tez cəlb etmiş olarıq” (Şahtaxtlı, 2006, 10). M.Şahtaxtlı “Türkiyəni necə xilas etməli” əsərində də Avropa mədəniyyətinin köməyi olmadan, avropalılışmadan Şərqi təkamülünü, tərəqqisini imkansız sayırdı (Şahtaxtlı, 1999, 24). M.Şahtaxtlı Avropanın despotizm və ruhani zülmündən xilas olaraq inkişaf etməsi kimi müsəlman Şərqi Qərb də eyni yol ilə getməsi gərəkdliyini müdafiə edir, ruhaniləri əqli inkişafın, düşüncə azadlığının düşməni kimi təqdim edirdi (Şahtaxtlı, 1999, 24-26). M.Şahtaxtlı islamı insan azadlığının, qadın hüquqlarının düşməni kimi göstərərək cəmiyyətin dünyəviləşməsinə, xilafətin ləğvini, dünyəvi dövlət yaradılmasını təklif edir, islamın siyasiləşməməsini, ancaq əxlaqi norma olaraq qalmasının mümkünlüyünü təklif edirdi (Şahtaxtlı, 1999, 28, 31).

Daha öncə M.F.Axundzadə tərəfindən qaldırılan əlifba məsələsi də M.Şahtaxtlının əsas diqqət etdiyi məsələlərdən biri olmuşdur. 1879-cu ildə Tiflisdə nəşr edilən “Təkmilləşdirilmiş müsəlman əlifbası” onun bu sahədəki ilk təşəbbüsünün nəticəsi idi. M.Şahtaxtlı daha sonralar 1902-1903-cü illərdə bu istiqamətdə beş kitab daha yazmış, ərəb əlifbasında xüsusi işarəsi olmayan sait səslərin hər birinə aid konkret işarə təklif etmişdir (Şahtaxtlı, 2006, 12). M.Şahtaxtlının bir digər fəaliyyəti “Şərqi-Rus” qəzetini nəşr etdirməsi olmuşdur. Qəzetdə “Hər gün bir az” və sair məqalələri ilə çıxış edən M.Şahtaxtlı müsəlman Şərqi Qərbdəki geriliklərin səbəbini və çıxış yollarını göstərir, sünni və şiələrin qardaşlığı ideyasını təbliğ edir (Şahtaxtlı, 2006, 205), üzvü açıq qadınların cahil müsəlmanlar tərəfindən dinsiz adlandırılmasını dini qaynaqlara əsaslanaraq tənqid edirdi (Şahtaxtlı, 2006, 184, 195). Qəzetdə Osmanlının “ittihad-islam” siyasəti, panislamizm də qınanır, Qərb dəyərləri ideallaşdırılırdı (Şahtaxtlı, 2006, 207).

“Molla Nəsrəddin” jurnalının baş redaktoru C.Məmmədquluzadə də yaradıcılığının ilk dövründə açıq-aşkar islam əleyhdarlığı içində olmayıb, hətta “Baş yarmaq”, “Qayıрма hədislər”, “Orucu batil eyləyən şeylər”, “Hicab məsələsi və cavabımız”, “Niyə məni döyürsünüz?”, “Məscidlərimiz” və s. məqalələrində islamla yox, din pərdəsi altındakı xurafat və mövhumatla, qadınları din adı altında əsarətdə saxlayanlarla mübarizə apardığını qeyd etmiş, müsəlmanların cahil və nadan ruhanilər tərəfindən istismarına qarşı çıxmışdır.

C.Məmmədquluzadənin namaz, oruc kimi ibadətlərin, ümumiyyətlə şəriətin insanlığa zərərli olmasını ifadə etməsi (Məmmədquluzadə, 2004 (3), 6-9), müsəlmanların cəhalət və fəlakət içində qalmasının səbəbini islamda görməsi (Məmmədquluzadə, 2004 (4), 62-63), ruhaniliyi maarifçiliyə zidd sayması (Məmmədov, 1962, 29), onun dindar olmamasının nümunəsi idi. C.Məmmədquluzadə inqilabdan əvvəlki yazılarında açıq-aşkar ateist olduğunu elan etməsə də, sonralar hələ bu dövrdə də “dinsiz” olduğunu etiraf etmişdi (Məmmədquluzadə, 2004 (4), 62-63) və onun öz ifadəsilə zamanın şərtləri buna imkan vermədiyi üçün (Məmmədquluzadə, 2004 (4), 277) o, islama açıq-aşkar hücum etməyib, onun əsaslarına hücumla öz qayəsini ortaya qoyur, ateizmin xalqa təcridən təbliğ edilməsinə üstünlük verirdi (Məmmədov, 1962, 10).

Qeyd etmək lazımdır ki, Şimali Azərbaycan uzun əsrlər boyu müxtəlif şah və xan rejimlərinin, daha sonra da monarxiya ilə idarə olunan çar Rusiyasının tabeliyində olsa da, XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəlində başlayan demokratik hərəkat, M.Ə.Rəsulzadənin rəhbərlik etdiyi Müsavat partiyasının milli azadlıq uğrunda davamlı çalışmaları 1918-ci ilin 28 mayında ölkədə Xalq Cümhuriyyətinin qurulması ilə nəticələndi. Bir tərəfdə ölkəni Rusiyaya tabe etməyə çalışan N.Nərimanov və S.Şaumyan kimi kommunistlər, digər tərəfdə Osmanlıya birləşməyi təbliğ edən Ə.Ağaoğlu, şeyxülislam M.Pişnamazzadə kimi islamçılar, hətta Qafqazda Azərbaycan adını qəbul etmək istəməyən və bölgəni zəbtə çalışan Qacar İrən Azərbaycan Cümhuriyyətini qəbul etmək istəmirdi.

Belə bir şəraitdə qurulan dünyəvi Azərbaycan Cümhuriyyətinin qurucuları həm islamçılarla, həm kommunistlərlə, həm Qacar İrən ilə, həm də daşnak terroru ilə mübarizədə qalib gələ bildilər. Cəmi iki il olsa da bolşevik Rusiyasının işğalına qədər öz müstəqil dünyəvi dövlətlərini qoruya bildilər. Dini siyasətdən ayrı görən, din xadimlərinin məmurluqdan kənar olmasını vacib sayan (Məmmədov, 1962, 67) M.Ə.Rəsulzadənin dünyəvilik ideyaları Xalq Cümhuriyyətini Şərqi ən demokratik, ən azad ölkəsinə çevirmiş, din və vicdan azadlığının ölkədə təməlini qoymuşdu. Təbii ki, ilk başlarda Cümhuriyyətin azadlığının qorunmasında və bolşeviklərə, daşnaklara qarşı hərbi nailiyyətlərdə Osmanlının İttihad və Tərəqqi hökuməti, Ənvər Paşanın göndərdiyi Qafqaz İslam Ordusu böyük rol oynadı.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin (AXC) Milli Şurasının ilk sədri M.Ə.Rəsulzadə idi. Milli Şuranın 28 may 1918-ci ildə qəbul etdiyi “İstiqlal Bəyannaməsi”nin 4-cü və 5-ci maddələrində “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti millət, məzhəb, sinif, silk və cins fərqi gözləmədən qələmrəvində yaşayan bütün vətəndaşlarına hüquqi-siyasiyyə və vətəniyyə təmin edər. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ərazisi daxilində yaşayan bil cümlə millətlərə sərbəstane inkişafı üçün geniş meydan buraxır” (İstiqlal bəyannaməsi) deyilərək multikultural ideyaların, din, millət fərqi olmadan bütün vətəndaşlara bərabər münasibətin siyasi formada təzahürü ortaya qoyulmuşdur.

Xalq Cümhuriyyətinin ömrü qısa olub bolşevik Rusiyası tərəfindən işğal edilsə də, M.Ə.Rəsulzadənin - “Bir kərə yüksələn bayraq bir daha enməz”, dediyi kimi Azərbaycanın istiqlal ümidini əbədi yaşatdı və XX əsrin sonunda xalqımızı öz milli azadlığına yenidən qovuşdurdu.

3. TÜRKİYƏDƏ DÜNYƏVİLƏSMƏ PROSESİNƏ TARİXİ BAXIŞ

Müasir demokratik Türkiyə Osmanlını “xəstə adam” sayan imperialist Avropanın ordularını məhz Mustafa Kamal Paşanın sayəsində ölkədən qova bilmiş, artıq ömrünün tamamlamaqda olan xilafət və səltənətə son qoymuşdur. Əsrlərlə dini zehniyyətlə idarə olunan Türkiyəni modern, müasir elmi dünyagörüşünə, dünyəvi demokratik dövlət quruculuğu prosesinə cəlb edə bildi və Türkiyə Respublikasını qurdu. Təbii ki, bu proses birdən birə başa gəlmədi.

Osmanlıda dünyəviləşmə tarixi, “ənənəvi və daha çox dini dəyərlərin nümayəndələri ilə Qərb ideyalarına açıq bir maarifçi elitanın (Tanzimat bürokratları, Gənc Osmanlılar, Gənc Türklər və Kamalistlər) mübarizəsi” ilə irəliləyən və nəticədə dünyəvi cümhuriyyətə çatan dialektik bir proses olaraq xarakterizə edilib. Türkiyəli tədqiqatçı Niyazi Berkes Osmanlının dünyəviləşmə tarixini “dəyişikliyi və tərəqqini dəstəkləyən qüvvələr ilə din və şəriət hökmranlığını dəstəkləməyə meyilli olan ənənəçi qüvvələr arasındakı əsas qarşıdurma” tarixi olaraq təyin edir (Azak, 2019, 17).

Osmanlı İmperiyasında xəlifəlik sistemi I Sultan Səlimin 1514-cü ildə Səfəviləri, 1516-cı ildə Misir Məmlüklərini məğlub edib Abbasi xəlifəsi Mütəvəkkil Aləllahın əsir edilməsi, Ərəbistan yarımadasının zəbti, arxasınca I Səlimin özünü “Xadimul-Hərəməyn” (Məkkə və Mədinənin qoruyucusu) elan etməsilə başladı. Dövrün bəzi qaynaqlarında I Səlim “xilafət taxtının sultanı” şəklində zikr edilir (Emecen, 2009, 407-414). Bu tarixdən sonra Osmanlı xəlifələri dünya müsəlmanlarının rəhbəri rolunu oynamağa başladılar. Osmanlıda dünyəvilik istiqamətindəki ilk islahatlar II Mahmudun dövründə (1808-1839) görüldü. Saraya qarşı üsyan etməyi adət halına gətirən, lakin Misir üsyanları qarşısında məğlub olan, dövrün din xadimləri tərəfindən də dəstəklənən yeniçəri Ocağının Avropa hərbi qanunlarına əsasən yenidən təşkili mühüm addım idi. II Mahmud yeniçərilərin “təlim gavur icadıdır” deməmələri üçün şeyxülislamdan “hərb elminin əsgərə öyrədilməsi şəriətə görə vacibdir”, deyə fətva aldı (Agras, 2010, 31). Lakin islahatlara baxmayaraq, Yeniçəri Ocağı saraya qarşı üsyankar rəftarından vaz keçmədiyi üçün 17 iyun 1826-cı ildə qaldırıldı. Bu hadisə qaynaqlarda “vaq`a-yi xeyriyyə” (“xeyirli hadisə”) kimi keçir. II Mahmudun etdiyi islahatlardan biri də ənənəvi hökmdar geyimindən imtina edib Qərb tipli geyim tərzini qəbul etməsi idi (Agras, 2010, 120). II Mahmudun açdığı mühəndislik, tibb, hərbi məktəblərdə də Avropa dillərinə, xüsusilə fransızcaya üstünlük verildi. Avropaya ilk dəfə tələbələr göndərildi.

II Mahmuddan sonra hakimiyyətə gələn I Əbdülməcidi dövründə (1839-1861) Tənzimat fərmanı qəbul edildi. Tənzimata qədər qeyri-müsəlman təbəə şəriətə görə müsəlmanlarla bərabər səviyyədə qəbul edilmirdi. 1856-cı il İslahat fərmanı ilə bütün vətəndaşlar Osmanlı sayıldı (Akyıldız, 2010, 1-10). Dinə əsaslanan fərqlilik qismən qaldırıldı. Bu, adi müsəlman üçün “gavura gavur demənin qadağan edildiyi yeni bir vəziyyət idi”. Lakin qanunla mürtədlərə verilən ölüm cəzasının qaldırılmaması Avropanın etirazlarına səbəb oldu. 1858-ci ildə ilk qız rüşdiyyə (orta) məktəbi açıldı, Fransız Cəza Qanunu əsas alınaraq yeni bir cəza qanunnaməsi nəşr edildi (Akyıldız, 2010, 1-10).

II Əbdülhəmidin dövründə dünyəvi islahatlar davam etdirildi, 1876-cı ildə “Qanun-i Əsasi” - konstitusiyaya qəbul edildi. 1877-ci ildə isə ilk parlament - Məclis açıldı. Konstitusiyanın memarı Midhət Paşa isə guya respublika sistemi quracağı iddiaları səbəbilə sürgün edildi. İlk məclis partiya qruplarından daha çox millət qruplarının mübarizə və fitnə səhnəsinə çevrilmişdi. Konstitusiyaya tərəfindən təmin edilən şəxsi azadlıq, qeyri-müsəlman ünsürlər tərəfindən milli azadlıq, hətta muxtariyyət və müstəqillik hüququ kimi şərh edildi. Konstitusiyaya görə rəsmi dil türk dili olmasına baxmayaraq, erməni və yunan millət vəkili dillərinin rəsmi dil kimi qəbul edilməsini tələb edirdilər. Bu da ölkədə separatçılığa yol açdı. Konstitusiyaya uyğun olaraq seçilən İkinci Məclis 1878-ci il yanvar ayının əvvəlində toplansa da fevral ayında müddətsiz tətillə göndərildi (Küçük, 1988, 216-224).

II Əbdülhəmid xarici təhlükələr qarşısında dövlətin təbii dəstəyi saydığı müsəlman əhaliyə, panislamizm siyasətinə üstünlük verməyə başladı. Bu siyasət Qərbin, xüsusilə İngiltərənin ərəblərdən Osmanlı əleyhinə istifadə etməsinə mane oldu. Qərb siyasətçiləri - "İslam dirilir", "qeyri-müsəlmanlara bərabər münasibət göstərilir" (Küçük, 1988, 216-224) iddiası ilə Osmanlıya təzyiqlərini artırdılar. Dövlətin daxili işlərinə müdaxilələri böyük diplomatik böhranlara və gərginliyə səbəb oldu.

II Əbdülhəmid ölkənin inkişafı üçün mədrəsələrin yeni metodlarla təhsil verən məktəblərə çevrilməsini sürətləndirdi. İxtisaslı mütəxəssislər və dövlət qulluqçuları yetişdirmək üçün liseylər açıldı. Hüquq, sənaye, maliyyə, ticarət, qadın və kişi müəllim məktəbləri, universitet II Əbdülhəmidin dövründə açıldı. Ali məktəblər üçün tələbə hazırlamaq üçün ibtidai və orta təhsil də önəm verilirdi. Xüsusilə Qərb üslubunda ibtidai və orta təhsilin qurulması bu dövrdədir. Kəndlərdə ilk dəfə dünyəvi ibtidai məktəblər açıldı. Xarici dil təhsili orta məktəblərdə məcburi idi. Ölkədəki mədəni səviyyəni yüksəldən II Əbdülhəmid muzeylər, kitabxanalar da açdı. Sərt senzuranın olmasına baxmayaraq, şəxsən öz nəşrlərini dəstəklədiyindən kitab, jurnal və qəzet sayı çox artdı. Səhiyyə sahəsində də mühüm addımlar atıldı. Tibbdə tədris dili fransızcadan türkcəyə keçildi. Xəstəxanalar, qocalar evləri tikdirdi.

23 iyul 1908-ci ildə Makedoniyada bir araya gələn bəzi türk zabidləri II Əbdülhəmidə Qanun-i əsasini (konstitusiya) yenidən elan etməyə məcbur etdi. İkinci konstitusiya monarxiyası adlanan bu hadisə, gözləntilərin əksinə olaraq imperiyanın dağılmasını sürətləndirdi. 17 dekabr 1908-ci ildə sultanın özünün açdığı Məclisdəki türk millət vəkillərinin sayı digər ünsürlərdən daha az idi. Parlamentin açılışının ilk günlərində Osmanlının xristian ünsürləri, həmçinin ərəb və alban kimi müsəlman ünsürlər türklərdən uzaqlaşmağa başladılar. Məclisi-məbusan Osmanlıdakı müxtəlif millətlərin türklüyə qarşı mübarizəsinin səhnəsinə çevrildi. 13 mart 1909-cu ildə 31 mart hadisəsi baş verdi. Şəriət tələb edən üsyançılar hakimiyyətdəki İttihad və Tərəqqi hökumətinin istefasını tələb etdilər. İttihadçılara sadıq II və III Ordudan ibarət "Hərəkət Ordusu" 31 mart hadisəsində II Əbdülhəmidə günahlandıraraq Makedoniyadan İstanbula hərəkət etdi və II Əbdülhəmid taxtdan endirildi (Küçük, 1988, 216-224).

Niyazi Berkese görə, Sultan II. Əbdülhəmidin hakimiyyəti dövrü əvvəlki Tənzimat islahatı dövrünə nisbətən mürtəce bir dövrdür. Əbdülhəmid rejimi, bütün dini icmaları Osmanlı vətəndaşlığı altında toplayan Tənzimat doktrinası əvəzinə panislamizmi dövlət ideologiyası olaraq qəbul etdi. Qərb sivilizasiyası əvəzinə islam mədəniyyətini təriflədi və Xilafəti Qərb imperializminə məruz qalan dünya müsəlmanlarının lideri olaraq vurğulamağa başladı. Yenə də N.Berkese görə, Əbdülhəmid dövrü həm də repressiv və dolayısı ilə qaranlıq bir dövr idi, güclü senzura və geniş bir casusluq şəbəkəsi ilə müxalifəti və azadlıqları basdırdı (Azak, 2019, 18).

II Əbdülhəmiddən sonra hakimiyyətini möhkəmlədən tək partiyalı İttihad və Tərəqqi hökuməti türkcülüyə daha meyilli olsa da, osmanlıçılıqdan və panislamizmdən dövlətin yararına olan bütün sahələrdə istifadə etdilər. Lakin I Dünya savaşında məğlub olub hakimiyyəti itirdilər. Osmanlı da Antanta dövlətlərinin istilasına məruz qaldı. 30 oktyabr 1918-ci il Mudros müqaviləsinin 7-ci və 24-cü maddəsi ilə Türkiyənin, xüsusilə ermənilərin yaşadığı Şərqi və Cənub-Şərqi Anadolu vilayətlərinin işğalına yol açıldı. Anadolunun bir çox bölgəsi və İstanbul işğal edildi. İmperialist dövlətləri yunanları və erməniləri silahlandırmağa başladı. Daha sonra Sultan Vəhdətdinin başçılıq etdiyi Osmanlı hakimiyyətinin 10 avqust 1920-ci ildə imzaladığı Sevr müqaviləsi ilə Anadolu ərazisində ermənilərin və kürdlərin öz dövlətlərini qurma haqqı tanındı (Erim, 1955, s.552, 559), Osmanlı Türkiyəsinin Avropa dövlətləri tərəfindən parçalanmasının yolu açıldı. Belə bir şəraitdə Mustafa Kamal Paşanın başlatdığı İstiqlal savaşı ölkəni demək olar ki işğaldan xilas etdi. Dünyəvi Türkiyə Cümhuriyyətinin əsası qoyuldu.

Osmanlı Dövləti 1876-cı ilə qədər mütləq monarxiya ilə idarə olunmuşdur. Bu dövrdə sultanlıq qurumu xalq üzərində mütləq suverenliyini qorudu. Cümhuriyyət ideyası Tanzimat dövrü ilə xatırlanmağa başlasa da, Osmanlı ziyalıları məşruteliyyətin - konstitusionalizmin qurulmasını yetərli saydılar; konstitusiya monarxiyası tələb olunmadı. Osmanlı Dövləti II Əbdülhəmidin sultanlığı dövründə, 1876-1878, 1908-1918-ci illər arasında konstitusiya monarxiyası tərəfindən idarə olunurdu. Birinci Dünya Müharibəsindən sonra Mustafa Kamal Paşanın rəhbərliyi ilə başlatılan və Osmanlı İmperiyasının dağılması ilə nəticələnən milli mübarizənin ilk illərindən etibarən xalqın iradəsinin rəhbərliyə hakim olacağı açıq şəkildə bildirildi. 23 iyul 1919-cu ildə Ərzurum Konqresindən sonra yayımlanan bəyannamənin 3-cü maddəsindəki "Milli qüvvələrin təsirli olması və milli iradənin suveren olması vacibdir" qərarı bu anlayışın ifadəsidir. Milli iradəni konkret şəkildə göstərəcək məclis, İstanbulun işğalı və Məclisin dağılmasından sonra 23 aprel 1920-ci ildə "Böyük Millət Məclisi" adı altında Ankarada toplandı. Fövqəladə səlahiyyətlərlə təchiz edilmiş 390 nəfərlik məclisin başçısı Mustafa Kamal Paşa da hökumət və dövlət başçısı seçildi. 20 yanvar 1921-ci ildə TBMM tərəfindən qəbul edilmiş konstitusiya olan "Təşkilat-i-Əsasiyyə Qanunu" adlı qanunla, suverenliyin Türk millətinə məxsus olduğu elan edildi. Bu konstitusiyanın 1-ci maddəsinə görə - "Hakimiyyət bila qeydü şərt (qeydsiz-şərtsiz-Ə.F.) millətidir" (1921 Anayasası). Bu maddə sonralar da konstitusiyada qorunub saxlandı. Müqayisə üçün deyək ki, 1876-cı il konstitusiyasında deyilirdi ki, "Zati həzrəti padişah hasbəl xilafə dini islamın hamisi və bilcümlə təbəai osmaniyyənin (Osmanlı təbəələri-Ə.F.) hökmdar və padşahıdır. Zati həzrəti Padişahın nəfsi hümayunu müqəddəs və qeyri-məsuldur" (1876 Kanun-ı Esasi). Bu konstitusiyaya görə hakimiyyət də Osmanlı sülaləsinin böyük övladına keçirdi. Mustafa Kamal Paşa inqilabi bir dəyişiklik edərək hakimiyyəti bir sülalənin əlindən alıb xalqa qaytara bildi.

Sultan dövlətinin hələ də Türk millətinin təmsilçisi olmasına qarşı bir reaksiya olaraq, parlament, 1 Noyabr 1922-ci il tarixli qərarı ilə sultanlığı ləğv etdi. Mustafa Kamal Paşa bu qərarı əsaslandıraraq, "Osmanlı xanədanı və səltənətinin davam etdirilməsinə çalışmaq Türk millətinə ən böyük pisliyi etməkdir. Çünki millət hər cür fədakarlıqla öz müstəqilliyini təmin etsə də, səltənət davam etdiyi təqdirdə bu müstəqilliyin qorunması mümkün olmazdı" (Gazi, 2015, 39) demişdir.

29 oktyabr 1923-cü ildə isə Respublika elan edildi. Ardından 3 mart 1924-cü ildə xəlifəlik ləğv edildi. Bu inqilablarla xalq hakimiyyətinin üzərindəki əsarət zənciri qaldırılmış oldu. Mustafa Kamal Paşa Cümhuriyyəti "milli hakimiyyət əsasına dayanan xalq hökuməti" (Gazi, 2015, 338) adlandırmış, onu Osmanlıların əvəzinə xəlifə seçmək istəyənlərə də rədd cavabı vermiş, "Müsəlmanları bir xəlifə xəyalı ilə aldatmaq istəyənlər Türkiyənin düşmənidir" (Gazi, 2015, 636) demişdir.

Yeni Türkiyənin inqilablarından biri də 1925-ci ildə təkyə, zaviyə və türbələrin bağlanması oldu. "Türkiyə Cümhuriyyəti şeyxlər, dərvişlər, müridlər, məczublar (dəlilər) məmləkəti ola bilməz. Ən doğru, ən həqiqi təriqət, mədəniyyət təriqətidir" (Din kurumlarının düzenlenmesi) deyən Mustafa Kamal Paşa bu qanunla Türkiyəni din adı altında saxtakarlıqla məşğul olanlardan xilas etməyi qarşısına məqsəd qoymuşdu. Türk xalqının Quranı tam anlaması üçün onun türk dilinə tərcümə və təfsir edilməsini də əmr etmiş, bu məqsəd üçün İstiqlal şairi Mehmed Akif Ersoy və Elmalılı Məhəmməd Həmdi Yazır vəzifələndirilmişdir (Zümrüt, 13-14).

Növbəti inqilablardan biri də ərəb əlifbasının latın əlifbası ilə əvəz olunması idi. Türklər müsəlman olduqdan sonra ərəb əlifbasını əsrlərlə işlətdilər. Lakin ərəb əlifbasının kifayətsiz olması haqqında Əhməd Cövdət Paşa, Münif Paşa kimi ziyalılar müzakirələr başladılar. Daha sonralar maarif naziri olmuş Münif Paşa 1862-ci ildə verdiyi bir konfransda ərəb əlifbasında islahata ehtiyac olduğunu, avropalıların öz asan əlifbaları ilə 6-7 yaşındakı uşaqların da oxuyub-yazma öyrəndiyini ifadə etdi. XIX əsrin sonunda Namiq Kamal, Əli Suavi, Şəmsəddin

sami kimi ziyalılar da ərəb əlifbasının islahatına çalışdılar. Ziya Gökalp da ərəb əlifbasından latın əlifbasına keçməyi müdafiə etmi, ərəb əlifbasının türk dilinə uyğun olmadığını iddia etmişdir (Ulu, 279). 1928-ci ildə Mustafa Kamal Paşanın əmrilə ərəb əlifbasından latın əlifbasına keçidlə bu proses öz həllini tapdı. Eyni ildə konstitusiyanın 2-ci maddəsindən “Türkiyə Dövlətinin dini, dini islamdır” bəndinin çıxarılması və 1937-ci ildə dövlətin “laik” – dünyəvi olmasının konstitusiyaya salınması (1924 Anayasası) dövlətin dünyəviləşməsi yolunda mühüm addımlar oldu.

Atatürkə görə - "Din bir vicdan məsələsidir. Hər kəs vicdanının əmrinə tabe olmaqda sərbəstdir. Dinə hörmət edirik. Lakin dini işləri millət və dövlət işləri ilə qarışdırmamağa çalışırıq". Atatürk başqa bir izahında dünyəviliyin başqa bir cəhətini də vurğulayaraq "Dünyəvilik yalnız din və dünya işlərinin ayrılması demək deyil, eyni zamanda bütün vətəndaşların vicdan, ibadət və din azadlığı deməkdir", demişdir. O, saxta dindarlıqla mübarizənin həqiqi dindarlığın inkişafına yol açdığını da bildirmişdir (Şam, 2003, 55).

4. NƏTİCƏ

Son olaraq deyə bilərik ki, XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəllərində bütün inqilabi hərəkatlara, mübarizəyə baxmayaraq Azərbaycan və Qacar İrani əhalisi demokratik quruluşu təmin edə bilmədi. Onlardan fərqli olaraq Atatürk Türkiyəsi isə XX əsrin 20-ci illərində müstəqil, demokratik Cümhuriyyət quruluşuna keçə bildi. 1925-ci ildə Şeyx Səid üsyanı, 1930-cu ildə Menemen hadisəsi kimi, demokratik inqilabları həzm edə bilməyən yerli və xarici qüvvələrin çırpınışları bu inqilablara mane olmağa çalışsa da Atatük ölkəni dini cəhələtin, monarxiya bataqlığının içində məhv olmaqdan xilas etdi. XX əsrin sonunda isə kommunist Rusiyasının işğalı altında olan Azərbaycan Respublikası da öz azadlığına qovuşdu və müasir dünya millətləri sırasında öz yerini tutdu. Anadolu və Azərbaycan xalqlarının bütün bu uğurları isə ilk növbədə XX əsrin əvvəlində Azərbaycanda və Türkiyədə müstəqil, dünyəvi Cümhuriyyətin təməlini quran M.Ə.Rəsulzadə və M.K.Atatürkün əməyinin nəticəsidir və biz bu azad günlərimiz üçün ilk növbədə onlara minnətdar olmalıyıq.

QAYNAQLAR

1. “1876 Kanun-ı Esasi”, URL:<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1876-k%C3%A2n%C3%BBn-i-es%C3%A2s%C3%AE/>
2. “1921 Anayasası”, URL:<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1921-anayasasi/>
3. “1924 Anayasası”, URL:<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/>
4. Agras, N. (2010), “II. Mahmud Dönemi Islahat Hareketleri Ve II. Mahmud'un Eğitim Öğretim Faaliyetleri”, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Selçuk Üniversitesi, Konya.
5. Axundov M.F. (1987), “Bədii və fəlsəfi əsərləri”, Yazıçı, Bakı.
6. Axundzadə M.F. (2005), “Əsərləri”, Cild 3, Şərq-Qərb, Bakı.
7. Akyıldız, A. (2011), “Tanzimat”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 40, İstanbul, 1-10.
8. Azak, U. (2019), “Türkiyə'de Laiklik Ve İslâm”, İletişim, İstanbul.
9. “Azərbaycan Tarixi” (2000), Cild 4, Məsul redaktor: M.İsmayılov, Elm, Bakı.

10. Beydilli, K. (2003), “Mahmud II”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 27, Ankara, 352-357.
11. “Din Kurumlarının Düzenlenmesi”,
URL:http://www.meb.gov.tr/belirligunler/10kasim/inkilaplari/toplumsal/din_kurumlari.htm
12. Emecen, F. (2009), “Selim I”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 36, İstanbul, 407-414.
13. Erim, N. (1955), “Devletlerarası Hukuku Ve Siyasi Tarih Metinleri”, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
14. Gazi Mustafa Kemal (2015), “Nutuk”, Kaynak yay., Ankara.
15. Həsənov Ə. (1983), “Azərbaycan maarifçiləri tərəfindən islamın tənqidi (XIX əsrin II yarısı XX əsrin əvvəlləri)”, Yazıçı, Bakı.
16. Həsənov Ə. (1982), “XIX əsr Azərbaycan maarifçiləri din haqqında”, Elm və Həyat, 9: 18-19.
17. “İstiqlal bəyannaməsi”, URL:<https://axc.preslib.az/az/page/iKYoaVNIso>
18. Kurtuluş, R. (2008), “Rıza şah Pehlevi”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 35, İstanbul, s.67.
19. Küçük, C. (1988), “Abdülhamid II”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 1, İstanbul, 216-224.
20. Məmmədquluzadə, C. (2004), “Əsərləri”, Cild 3, Öndər nəşriyyat, Bakı.
21. Məmmədquluzadə, C. (2004), “Əsərləri”, Cild 4, Öndər nəşriyyat, Bakı.
22. Məmmədov, M. (1962), “C.Məmmədquluzadənin din və mövhumat əleyhinə mübarizəsi”, AzSSR EA nəşriyyatı, Bakı.
23. Məmmədzadə, M. (1992), “Milli Azərbaycan hərəkatı”, Nicat, Bakı.
24. Şahtaxlı, M. (2006), “Seçilmiş əsərləri”, Çəşioğlu, Bakı.
25. Şahtaxlı, M. (1999), “Türkiyəni necə xilas etməli”, Ağrıdağ, Bakı.
26. Şam, E.A. (2003), “Türk Tarihi Boyunca Laikliğin Aşamaları Ve Atatürk Laikliği”, Türk Dünyası Araştırmaları, 144: 47-58.
27. Ulu, C. “Osmanlıda Alfabe Tartışmaları Ve Latin Alfabesinin Kabulü Sürecinde Mustafa Kemal'in Çıktığı Yurt Gezileri: Tekirdağ Örneği”,
URL:<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/1900/19970.pdf>, 277-302.
28. Zümrüt, O. “Atatürkün Kur`ana Bakışı”,
URL:<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/188578>, 9-24.

MUSTAFA KAMAL ATATÜRK VƏ AZƏRBAYCAN MUSTAFA KAMAL ATATURK AND AZERBAIJAN

Sevinc Səlimova

Azərbaycan Dillər Universiteti

ÖZET

Mustafa Kamal Atatürk Türkiyənin və dünyanın tarixində dərin iz qoymuş görkəmli osmanlı – türk paşası , marşal , islahatçı və dövlət xadimidir. O, 1922 –ci ildə Türkiyədə monarxiyanı ləğv etdi və respublikanın əsasını qurdu və 1923-cü ildən vəfatına qədər (1938 –ci il) Türkiyənin prezidenti olmuşdur.

Dahi dövlət xadiminin keçirdiyi islahatlar arasında Türkiyədə Monarxiyanın ləğvi (1922), Türkiyənin respublika elan edilməsi (29 oktyabr 1923), Xilafətin ləğvi (1924) , Türk Mədəni Qanununun qəbulu (1926) və s. islahatların adlarını çəkmək olar Atatürk tərəfindən rəhbərlik etdiyi Türk Qurtuluş Savaşının əsas mərhələlərinə aşağıdakıları aid etmək olar: Sarıqamış (20 sentyabr 1920), Qars (30 oktyabr 1920) və Gümrünün (7 noyabr 1920) azad edilməsi.

Çukurova, Qaziantep, Qəhrəmanmaraş və Şanlıurfanın müdafiəsi (1919-1921). I İnönü zəfəri (6-10 yanvar 1921).

II İnönü zəfəri (23 mart-1 aprel 1921). Mustafa Kamal Atatürkün Azərbaycana xüsusi rəğbəti, sevgisi ilə tanınırdı.

Mustafa Kamal Atatürk Azərbaycan haqqında bu sözləri demişdir : “Azərbaycanının sevinci bizim sevincimiz, kədəri bizim kədərimizdir. Azərbaycan bizim qardaşımızdır. Heç nəyə baxmayaraq ona yardım etmək borcumuzdur” . Bu sözlər Atatürkün Azərbaycan haqqında işlətdiyi məşhur ifadələrdən biridir.

Atatürkün irsi haqqında Heydər Əliyev belə deyirdi: “Türkiyə Cümhuriyyətinin böyük tarixi var. Böyük öndər, dahi Mustafa Kamal Atatürk demokratik Türkiyənin əsasını qoymuş, böyük dövlət yaratmışdır. Sonra gələn nəsillər onun işini davam etdirərək Türkiyəni bütün dünyada nüfuzlu, əzəmətli bir dövlətə çevirmişlər”.

Azərbaycanda Mustafa Kamal Atatürkün irsi və xatirəsi həmişə hörmətlə anılır. Təsadüfi deyil ki , 2004-ci ildə Azərbaycanda Atatürk Mərkəzinin təntənəli açılışı olmuşdur. Həmin açılışda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev , Türkiyədən dəvət olunmuş qonaqlar- baş nazir Bəsin Alatay , professor Sadiq Tural iştirak etmişdilər.

Atatürk Mərkəzinin ilk nəşr etdiyi kitablardan biri "Heydər Əliyev Atatürk haqqında" adlanır. Bu kitabda Atatürk haqqında dünyanın müxtəlif alimlərin , siyasi xadimlərin və s. maraqlı fikirləri toplanmışdır. Mərkəzin əsas amalı Atatürk irsinin tədqiqi, türkçülük ideyalarının təbliğidir.

Bundan əlavə , Azərbaycanda Mustafa Kamal Atatürkün adına küçə və prospektlər, parklar, Bakının mərkəzində isə heykəli ucaldılmışdır.

2010-ci ildə Bakıda Türkiyə səfirliyinin önündə Mustafa Kamal Atatürkün abidəsi ucaldılmışdır. Həmin heykəlin açılış mərasimində Azərbaycan Respublikasının prezidenti cənab İlham Əliyev və onun xanımı Mehriban Əliyeva , Türkiyənin baş naziri Rəcəb Tayyip Ərdoğan və onun xanımı Əminə Ərdoğan və başqa rəsmi şəxslər iştirak etmişdilər.

Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında hərbi əməkdaşlıq çərçivəsində Mustafa Kamal Atatürkün adını daşıyan müxtəlif taktiki təlimlər keçirilmişdir.

Açar sözlər: türkçülük , əməkdaşlıq , amal , monarxiya , respublika

ABSTRACT

Mustafa Kamal Atatürk played an important role in the history of Turkey . Being a prominent osman- turk pasha, marshal , politician , reformist he was known for his reforms changing totally the governmental system of Turkey from monarchy into republican . Among his reforms one can mention reforms such as the announcement of Turkish Republic (1923) , liquidation of Khilafat (1924) , adoption of Cultural Law(1926) ,etc.

The main stages of Atatürk’s struggle for Turkish Revival Struggle are ;

Liberation of Sarigamish (2- September 1920), Qars (30 October 1920), Gumru (7 November 1920), the defence of Chukurova, Qaziantep, Qahramanmarash, Shanliurfa (1919-1921)

I Victory in Inonu (6-10 January 1921);

II Victory in Inonu (23 March- 1 April 1921)

Throughout his life he was loyal to the ideas of Turkism , doing his best for prosperity of his native land – Turkey. Mustafa Kamal Atatürk was also known for his love for Azerbaijan . Once he said his famous words:” The joy of Azerbaijan is our joy , the grief of Azerbaijan is our grief “

Heydar Aliyev said about heritage of Atatürk: “ Turkish Republic has a great history . Mustafa kamal Atatürk laid the foundation of democratic Turkish Republic. The next generations turned Turkey into powerful, strong country “

Azerbaijan always remembers with honours the life and activity of Mustafa Kamal Atatürk. The opening of Atatürk Centre in Azerbaijan is one of the examples of love and respect of azerbaijani people to the memory of Atatürk. The President of Azerbaijan Ilham Aliyev and other honourable guests took part in its opening ceremony. One of the first books issued by the centre is “ Heydar Aliyev about Atatürk “ where one can find valuable thoughts of different people about Atatürk and his heritage.

In 2010 a monument devoted to the memory of Mustafa Kamal Atatürk was opened in front of Turkish Embassy in Baku . President of Azerbaijan Ilham Aliyev and first lady Mehriban Aliyeva , prime minister of Turkey Recep Tayyip Erdogan and his first lady Amina Erdogan took part in an official ceremony.

Some streets , prospects ,centres in Azerbaijan are named after the prominent politician . Recently a new monument of Atatürk was opened in the centre of Azerbaijan . Azerbaijan together with Turkey conducted several military trainings named after Mustafa Kamal Atatürk.

Key words: turkism , cooperation, aim, monarchy , republic

GİRİŞ

Mustafa Kamal Atatürkün xatirəsi müasir Azərbaycanda həmişə hörmətlə anılır. Lakin tarixə nəzər salsaq müəyyən tarixi dövrlərdə ona qarşı fərqli münasibətin olduğunun şahidi ola bilərik . Belə ki , 20-ci illərdə Azərbaycanda Atatürkə ideoloji münasibət əsasən müsbət olmuşdur. Lakin 30-cu illərin əvvəllərindən başlayaraq atatürkçülük və türkiyəçilik ideologiyası türkçülük və anti-türkçülüyə çevrilmişdir.

XX əsrin ortalarından başlayaraq Azərbaycanda Mustafa Kamal Atatürkə münasibət müəyyən qədər dəyişmişdir və daha liberal olsa da , 30-cu illərdə formalaşan ideoloji təzyiq XX əsrin 80-ci illərinə qədər davam etmişdir. XX əsrin 80-ci illərində SSRİ-nin dağılması, Azərbaycanın müstəqillik uğrunda mübarizəsi Atatürk və türkçülük ideyalarına bir növ ikinci nəfəs verdi .

ARAŞDIRMA

1988-ci ildə Azərbaycanda milli azadlıq hərəkatı başlandı. Həmin dövrdə müstəqillik uğrunda, öz soyumuzu , tariximizi tanınması yolunda mübarizə başlandı . Həmin mübarizənin əsaslarından biri də məhz vətənpərvərlik, ümumbəşəri humanizm, türkçülük, milli şüur və milli kökə bağlılıq ideyaları da güclü inikas etdirilmişdir

Azərbaycanda atatürkçülük ideologiyasının yayılması XX əsrin 90-cı illərin ortalarından başlamışdır. Həmin dövrü səciyyələndirən əsas cəhət kimi Atatürkün dövlət quruculuğu təcrübəsindən müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurulması prosesində istifadə olunmasını adlandırmaq olar.

Mustafa Kamal Atatürk öz xalqını çox sevirdi , ona çox bağlı idi . Belə ki , rəvayətə görə ondan soruşanda harada dəfn olunmaq istəyir Atatürk cavabında "millətim məni harada istəsə, orada dəfn etsin. Yetər ki, unutmasın" deyib. Atatürkün ideologiyasının əsasını isə məhz türkçülük , milli şüur ideyaları təşkil edirdi.

Heydər Əliyev Türkiyə Cümhuriyyətinin banisi Atatürkə yüksək dəyər verərək , onun ideologiyasını yüksək qiymətləndirmişdir. H. Əliyevin qeyd edirdi ki, gorkəmli siyasətçi yalnız öz dövrü üçün progressiv ideyalar irəli sürməklə kifayətlənməmiş, həmin ideyaları həyata keçirmiş, yaratdığı dövlətin inkişaf edib möhkəmlənməsi üçün zəngin ideya qaynaqlarını , mənbələrini ortaya qoymuşdur .

Azərbaycan müstəqillik əldə etdiyi illərdə (XX əsrin sonu) Mustafa Kamal Atatürkün irsinə olan maraq daha da artmışdır. Türkçülük ideyaları daha da qabarıq ortaya çıxmağa başlamışdır. Buna bariz nümunə kimi , Azərbaycan Prezidentinin Sərəncamı ilə mart ayının 2001 –ci ildə Atatürk Mərkəzinin yaranmasını göstərmək olar. Bu mərkəzin əsas amalı Atatürk irsinin öyrənilməsi , türkçülük ideyalarının təbliği , türk dünyasının ədəbiyyatının , tarixinin , ənənələrinin tədqiqi və təhlilidir. Mərkəz tərəfindən bu mövzu ilə bağlı müxtəlif kitablar nəşr olunmuşdur. Bu nəşrlərə misal kimi , N. Əhmədilin “ Mustafa Kamal Atatürk “ , P. Məmmədova , S. Məmmədova , Ə. Yolçuyevin “Azərbaycan türkologiyası 1920-1938. Biblioqrafiya", N. Cəfərovun "Türkiyə Atatürkün, Azərbaycan Heydər Əliyevin əsəridir" və bu kimi əsərlərin adlarını çəkmək olar.

Mustafa Kamal Atatürk mövzusunda biz çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatında və poeziyasında da rast gələ bilərik .

Azərbaycan şairlərindən Bəxtiyar Vahabzadə, Xəlil Rza Ulutürk, Qabil, Zəlimxan Yaqub, Abbas Abdulla, Rəfiq Zəka Xəndan və digərlərinin yaradıcılığında Atatürkə həsr olunan və ya Atatürkün adı çəkilən çoxlu şeirlərə rast gəlmək mümkündür. Bundan başqa Türkiyədə yaşayan həmyerlimiz Qədir İbadoğlu 2002-ci ildə "Atatürk dastanı", Niftalı Yusifov isə 2000-ci ildə "Altun saçlı qəhrəman" adlı poema çap etdirmişlər.

Bəzi şeirlərdən götürülmüş misralara nəzər salaq

Yeni fikrin küləyindən qoca millət darana,

bizi birləşdirəcək bir Atatürküm yarana!

(Bəxtiyar Vahabzadə "Atatürk" şeiri)

Məsləki varlığından böyükdür,

Min qat böyük.

Böyüklük heykəlidir Dədə Heydər - Atatürk!

(Xəlil Rza Ulutürk "Heydər Dədə -Atatürk" şeri)

2004-cü ildə Bakıda isə "Türküm mənim Atatürküm " adlı azərbaycanlı şairlərin antologiyası çap olunmuşdur.

Nəhayət , 44 günlük Vətən müharibəsində qazandığımız qələbə günün tarixi 10 noyabrdan 8 noyabra dəyişdirildi. Məsələ ondadır ki , noyabrın 10 Mustafa Kamal Atarürkün anım günüdür. Bunu nəzərə alaraq , Prezident İlham Əliyevin fərmanı ilə Qələbə Günü 8 noyabr tarixinə keçirildi. Bütün bunlar Azərbaycanda böyük şəxsiyyət Mustafa Kamal Atatürkə olan sevgi və hörmətin bariz nümunəsidir.

NƏTİCƏ

Mustafa Kamal Atatürk türk dünyasının ən tanınmış simalarından biridir. Türkiyə tarixində dərin iz qoyan görkəmli siyasətçi xadim həmçinin Azərbaycanda da dərin hörmətlə anılır. Onun ideyaları H. Əliyev və Azərbaycan xalqı tərəfindən böyük maraq və rəğbətlə qarşılanır. Türkcülük ideologiyası Azərbaycan siyasətində də mühüm rol oynayır. “ Bir millət , iki dövlət “ kimi şüarı Azərbaycanda tanımayan yəqin ki yoxdur. Bu ideologiyanın əslində əsasını Mustafa Kamal Atatürk “ Azərbaycanın sevinci bizim sevincimiz , kədəri bizim kədərimizdir “ kimi sözləri ilə qoymuşdur. Azərbaycan və Türkiyə həmişə iki qardaş xalq olaraq bir- birinin yanında olacaq və həmişə bir-birini dəstəkləyəcəklər. 44 günlük Vətən müharibəsi Türkiyə- Azərbaycan qardaşlığının necə möhkəm olduğunu bir daha bütün dünyaya sübut etdi. Təsadüfi deyil ki , Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev Mustafa Kamal Atatürkün xatirəsinə ehtiram olaraq Zəfər gününü noyabrın 10 dan noyabrın 8 keçirdi. Bildiyimiz kimi , noyabrın 10 Mustafa Kamal Atatürkün anım günüdür və zəfər gününün də tarixini dəyişmək məhz bununla əlaqədar idi.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT :

1. Cahangirli H.C. (2004) Azərbaycan Türkiyə...- B.: "Çaşıoğlu",.- 104 s.
2. Əhmədli N. Mustafa Kamal Atatürk: (portret cizgiləri).(2002) - B.: AzAtaM, 218 s.
3. Məmmədova P. Atatürkün dil siyasəti.- (2003) B.: "Nurlan".- 232 s.
4. Aliyev H. About Ataturk (Tərtib edən: S.Nəzərli) (2004) - B-AzAtaM, ,- 58 s.

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN ÇAĞDAŞ EĞİTİM ANLAYIŞI VE UYGULAMALARI

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'S APPROACH TO NATIONAL EDUCATION

Yunus EKİCİ

Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Kadirli Sosyal ve Beşerî Bilimler
Fakültesi, Osmaniye, Türkiye

ORCID ID: 000000163006555

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğundaki gerileme sebeplerinin en önemlisinden biri olarak eğitim algılanmış ve bu hususta XIX. yüzyıl sonları ile XX. yüzyıl başlarında birtakım ıslahatlar gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Fakat Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Harbi sonunda fiili olarak son bulması ve Anadolu'nun istila altında bulunmasıyla beraber eğitim faaliyetleri de savaş şartları içinde sürdürmek zaruriyetinde olmuştur. Kurtuluş Savaşının zaferle sonuçlanması ve 29 Ekim 1923 yılında yeni Türk devletinin mevcudiyeti olan cumhuriyetin ilan edilmesiyle Türk milletinin sosyal, siyasi, ekonomik ve hukuki teşekküllerini değişikliğe uğratabilecek reform hareketlerine eğitim ve kültür hususları da eklenmiştir. Böylelikle devleti modern medeniyetler düzeyinin üzerine taşıyacak özellikle de yeni kuşakların daha millî ve daha da laik bir eğitim görmelerini sağlayabilecek bir model oluşturulmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün benimsemiş olduğu eğitim modeli milli özelliklere sahip, çağdaş ve muvaffakiyetli olması için her şeyden önce eğitim ve öğretimde birliğin sağlanması gerekmektedir. Bu birliğin sağlanması için 3 Mart 1924 tarihinde "Tevhid-i Tedrisat Kanunu" çıkarılarak ulusal eğitimde birlik ve bütünlük oluşturulmuştur. Dolayısıyla medrese ve okullar Millî Eğitim Bakanlığına bağlanarak; tekke, türbe ve zaviyeler de kapatılmıştır. Azınlık okulları ve yabancı okullar devlet denetimine geçmiştir. Böylelikle daha evvel mektepli-medreseli şekilde ikiye bölünen milletin toplumsal bütünleşmesi ve modernleşmesi, eğitimin ilmi esaslara göre yürütülmesinin de ilk adımları atılmıştır. Bu çalışmada Mustafa Kemal Atatürk'ün eğitim hususundaki fikirleriyle birlikte kendi döneminde eğitim faaliyetlerindeki çalışmaları ve gerçekleştirdiği inkılaplarda ulusal ve çağdaş eğitimin önemi ve gereklilikleri amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, Çağdaş, Eğitim, Reform.

ABSTRACT

Education was perceived as one of the most important reasons of the decline in the Ottoman Empire and in this regard, the XIX. with the end of the century XX. at the beginning of the century, some reforms were tried to be carried out. However, as the Ottoman Empire finally ended World War I and Anatolia was under the invasion, it was necessary to continue educational activities under war conditions. With the victory of the War of Independence and the proclamation of the republic with the existence of the new Turkish state on 29 October 1923, the reform movements that would change the social, political, economic and legal organizations of the Turkish nation were added to the educational and cultural issues. Thus, a model was created that would carry the state above the level of modern civilizations, and in particular, enable new generations to receive a more national and even more secular education. In order for the education model adopted by Mustafa Kemal Atatürk to have national characteristics, modern and successful, first of all it is necessary to provide unity in education and training. In order to ensure this unity, the "Law of Unification of Education" was enacted on March 3, 1924, and unity and integrity in national education was created. Therefore,

madrassahs and schools are connected to the Ministry of National Education; Dervish lodges, tombs and lodges were also closed. Minority schools and foreign schools came under state control. Thus, the first steps were taken in the social integration and modernization of the nation, which was divided into two as a school-madrasa before, and the conduct of education according to scientific principles. In this study, together with the ideas of Mustafa Kemal Atatürk on education, the importance and necessities of national and contemporary education in his studies in educational activities and the reforms he carried out were aimed.

Keywords: Mustafa Kemal Atatürk, Contemporary, Education, Reform.

1. GİRİŞ

Çağdaş ve gelişmiş toplumların muayyen bir mertebeye ulaşmalarında en etkili etmenin eğitim olduğunu açıklamak yerinde kullanılmış bir söylemdir. Modern anlamda ilerleyerek halklarını yeterli saadet eviyesine ulaştıran ülkelerin genel görünümüne bakıldığında bu ülkelerin kuvvetli eğitim müesseselerine hem sayı olarak hem de özellik açısından ihtiyaçları karşılayan öğretim kadrosu ve bilim adamlarına sahip oldukları dikkati çekmektedir. Batı dünyasının ileri milletlerinde sahip olan bu olanaklar, bu devletlerde ‘‘insan yetiştirme’’ kavramının tamamıyla anlaşılmiş olduğuna bağlanabilmektedir. Toplumların yükselişi, huzur ortamında mutlu olması ve bunun dışında devletin kuvvetli ve itibarlı olması, eğitim-öğretim meselelerinin de geniş anlamda çözümlenmiş olmasıyla ifade edilebilmektedir. Geri kalmış devletlere bakıldığında ise bunlarda halkın çoğunluğunun belirli bir eğitim düzeyine sahip olmadığı hatta halen okumaz yazma problemlerini dahi çözemedikleri dikkate çarpmaktadır. Dolayısıyla bir toplumun geri kalmışlığı eğitimden yoksun olmakla paralel bir seyir izlediği görülmektedir (Erendil, 1989, s.523).

Bir toplumun sağlam bir şekilde kalkınarak güçlü bir sisteme sahip olabilmesi, eğitim ve öğretime yeterli ehemmiyeti göstermesine bağlıdır. Çağdaş eğitim ve kültür ifadeleriyle vasıflandırılan hareketler bir ulusun en mühim ruhani kıymetleridir. Çağdaş ve milli eğitim yardımıyla ulusun en çok ihtiyaç duyulan güç ve kuvvet kaynağı olan genç nesil yetiştirilebilmektedir. Bu genç nesillerin bilinçli hale getirilmesi, dışarıdan müdahale edecek güçlerin ve grupların tesirinde kalmalarının engellenmesi sadece iyi bir eğitim sayesinde olabilmektedir. İşte Mustafa Kemal Atatürk’ün özellikle kültür alanındaki inkılapların üzerinde durmasının ve özellikle eğitime ayrı bir ehemmiyet vermesinin yegâne nedeni budur. Mustafa Kemal, genç neslin öncelikle kendi benliğine, milli geleneklerine ayrıca ulusun birlik ve bütünlüğüne zararı dokunacak harici unsurlarını bilmesi ve onlarla savaşıma yollarını öğrenmesi gerektiğinin dikkatini çekerek eğitimin amacını daha anlaşılır hale getirmiştir. Ayrıca Türk ulusunun daha da güçlenip refah seviyesini yakalamış olmasını ve halkın her bireyinin mutluluğunu elde etmesini eğitimin esas gayesi olarak değerlendirmiştir (Ekiz, 2010, s.24).

Kurtuluş Savaşının zaferle sonuçlanmasıyla cumhuriyet ilan edilmiştir. Böylece Türk halkını çağdaş uygarlık düzeyine çıkarmak, ülkenin ilerlemesine engel olan unsurları bertaraf etmek, çağdaş ve ulusal bir sistem meydana getirmek için Atatürk inkılapları uygulanmıştır. Bilhassa Türk inkılaplarının başarısı eğitim yönündeki başarılarla bağlı olduğu gerçekliği, eğitimin yaygınlaşarak değişmesine ve acil adımların atılması için birtakım kararların alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu maksatla Mustafa Kemal Atatürk zamanında eğitim ve öğretimin ilkokuldan başlayıp yükseköğretime kadar geçen her aşamasında kalıcı sonuçlar getirilmiştir. Getirilen köklü sonuçlar eğitimin hem nicelik hem de kalitesini arttırdığı gibi Atatürk’ün büyük ölçüde arzuladığı yeni Türkiye’nin esas taşlarını meydana getirmiştir (Demirtaş, 2008, s.156).

Mustafa Kemal Atatürk’e göre eğitim çağdaş ve ulusallığa dayanmalıdır. Evvelki süreçlerin ulusallığa dayanmayan eğitimini musibetlerimizin yegâne nedenleri içerisinde bulan Mustafa

Kemal, kurulacak yeni Türk devletinin eğitim modelinin milli ve çağdaş olmasını arzu etmiştir. Kendisi çağdaş eğitimi Temmuz 1921 Maarif Kongresinde şu şekilde açıklamaktadır:

“Çağdaş bir eğitim programından bahsederken, eski dönemin hurafatından ve evsaf-ı fitriyemizle hiç de uygun olmayan yabancı düşüncelerden, Doğudan ve Batıdan gelen tüm etkilerden tamamıyla uzak, karakterimize ve tarihimize uygun bir kültür kastetmekteyim. Çünkü büyük ulusallığımızın gelişimi ancak böyle bir kültür ile elde edilebilir” (Akyüz, 1987, s.79).

2. MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN EĞİTİME BAKIŞI

Mustafa Kemal Atatürk, devletin bekasını, toplumun yaşama düzenini ulusal ve çağdaş eğitime bağlı hissettiğinden, Millî Mücadelenin henüz ilk günlerinden beri eğitim sıkıntılarıyla uğraşmıştır. Düşman askerlerinin Anadolu'dan çıkarılmasıyla bazı kesimler, eski yaşam biçiminin ve alışkanlıklarının devam edeceğine inanarak yaşama kalitelerinin yükseleceğini düşünüyorlardı. Fakat Mustafa Kemal böylesi bir fikri sakıncalı görmüştür. Toplumun Millî Mücadelede elde ettiği heyecanı sürdürmek ve önemini kaybetmiş hayat tarzı ile mücadele etme zorunluluğuna inanmaktaydı. Mustafa Kemal böylesi bir mücadelenin heyecanını o kadar güçlü görüyordu ki “vatanı kurtardınız şimdi ne yapacaksınız” sualine Maarif Nazırı olarak çalışmak en büyük gayemdir diye cevaplamıştır. Mustafa Kemal Maarif Nazırı olmamasına rağmen her zaman milli eğitim meseleleri ile yakından alakadar olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk Türk milli eğitiminin temel siyasetinin oluşmasında ve yön verilmesinde gerek farklı dönemlerde yaptığı konuşmalarla ve gerekse de milli eğitim ile alakalı gayretleri ve düzenlemeleri yakından takip etmesinin neticesi olarak gerçekleşmiştir. (Doğan, 1981, s.5).

Mustafa Kemal Atatürk, çağdaş Türk eğitiminde Doğu ve Batıyı örnek almayı aklından geçirmemiştir. Doğunun ve Batının sahip olduğu eğitim yapısını gözden geçirmiş; ara sıra dış devletlerden John Dawey gibi bazı tanınmış eğitimcileri ülkeye çağırarak onların fikirlerinden istifade etmiş; metotlarından da fayda sağlamayı arzu etmiştir. Ayrıca hiçbir şekilde taklitçiliğe ve kopyacılığa gitmeyerek Doğusu ve Batısından gelecek kopya ve aktarmaları da her zaman için çok tehlikeli görmüştür.

Mustafa Kemal Atatürk'e göre;

“Çağdaş Türk eğitimi; dilde ulusal olacak, metotta ulusal olacak, araç ve gereçte ulusal olacaktır. Atatürkçü eğitimle yetişen genç nesiller, egemenliğin teminatı olacaktır. Vatan ve millet menfaatlerini her şeyin üzerinde tutacak milletler olarak yetiştirilecektir.”

“Yetişecek evlatlarımıza ve genç nesillerimize eğitim sınırı ne olursa olsun öncelikle Türkiye'nin egemenliğine, kendi benliğine, ulusal geleneklerine aykırı davranan tüm kesimlerle savaşmayı öğretilmelidir. Dünyada uluslararası vaziyete göre buna benzer bir mücadelenin icap ettiği manevi değerlere sahip olmayan kişilerden oluşan toplumlara yaşam ve egemenlik hakkı tanınmamıştır.”

“Kültür tamamıyla ulusal bir mevzudur ve programlarımız ulusal olacaktır.” Fakat “İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve milletin kafasına sokacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur. Eğitimin çağdaş kültüre dayanması; eğitimdeki ulusallık esasını bozmaz” (Senemoğlu, 2001, s.3-4).

Mustafa Kemal Atatürk birçok konuda olmakla birlikte medeniyet Avrupa'sının bir bölümü olabilmek amacıyla eğitim konusunda da memleketi Batı normlarına ulaştırmayı amaçlamıştır. Atatürk, halkın ve memleketin içerisinde bulunduğu mevcut durum karşısında, öncelikli hedefinin eğitim hususunda yeni inkılapların edinilmesi gerektiğini hissederek, çağdaş ve millî eğitime ayrı bir ehemmiyet vermiştir. Böylece eğitim; *“Bir milleti ya hür, bağımsız, şanlı, yüce*

bir sosyal toplum halinde yaşatır veya bir milleti esaret ve sefaletle terk eder” sözünü ifade ederek, eğitimin toplum için ne derece büyük öneme sahip olduğunu açıklamıştır. Mustafa Kemal Atatürk, eğitim ve öğretimi, çağdaş, lâik, demokratik bir alan içerisinde ilerletmenin ve iyi bir eğitim ve öğretim vasıtasıyla, kişilikli, hür, yaratıcı, çalışkan kuşaklar yetiştirmenin esas gayemiz olduğunu açıklamış, bunu da topluma ve öğretmenlere ana gaye olarak belirtmiştir. Böylece yeni ve çağdaş bir millet meydana getirmenin ve yükselmenin her şeyden evvel eğitim ile gerçekleşebileceğinin damgasını vurmuştur (Dönmez, 2006, s.93-94).

Atatürk, Türk eğitim sisteminin dayanağı olan ana ilkelerini TBMM açılış konuşmalarında, eğitimle alakalı düzenlenen toplantılarda, öğretmen ve okul kurumlarına yaptığı görüşmelerinde de açıklamayı sürdürmüştür. Eğitimi, cumhuriyetin ana koruyucusu, ilerlemenin en mühim araçlarından biri ve yeni kuşağın güvencesi olarak gören Mustafa Kemal Atatürk, 1922 tarihindeki TBMM açılış toplantısında aynen şunları ifade etmiştir: *“Efendiler! Yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekleri tahsilin hududu ne olursa olsun en evvel ve her şeyden evvel Türkiye'nin istiklâline, kendi benliğine an'ânât-ı millîyesine düşman olan bütün anasırla mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir. Beynelmilel vaziyeti cihana göre, böyle bir cidalin istilzam eylediği anasır-ı ruhiye ile mücehhez olmayan fertler ve bu mahiyette fertlerden mürekkep cemiyetlere hayat ve istiklâl yoktur”.*

Atatürk ulusal, ilim ve fenne dayanan, okula ve okulun sahip olacağı bilim ve tekniğe ehemmiyet veren bir diğer konuşmasında, orduların galip geldiği başarıların sürekliliğinin, eğitimde elde edilecek başarılarla kazanılacağı ve bu hususta özellikle öğretmenlere önemli vazife ve mesuliyet düştüğünü ifade etmiştir. Mustafa Kemal'in eğitime dair bu düşüncelerinde ulusal niteliği olmayan, bilimsel fikirlerden uzak ve ezbere dayalı gelenekçi eğitim yöntemini tenkit ettiği ve onun yerini almasını arzu ettiği eğitimin temel esaslarını açıkladığı ortaya çıkmıştır (Ergin, 2019, s.817).

1923 tarihinde yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla ön plana çıkan Türklük temeline dayalı millileşme siyaseti devletin bütünlüğünü sağlama gayesini ortaya koysa da bununla birlikte geri kalmışlığın verdiği rahatsızlık için de bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bir başka ifadeyle millileşme siyaseti bir yandan tek parça bir ulus olmayı sağlarken öbür taraftan Garplılaşmayı da içinde saklamaktadır. Cumhuriyet'in önde gelen siyaset adamı Mustafa Kemal'e göre Türk halkının geri kalmışlığının nedenlerinin başında milliliğe dayanmayan bir eğitim sistemi yatmaktadır. Bir ulusun meydana gelmesinde dilin, kültürün ve ideal birliğinin değerini belirleyen Mustafa Kemal 1924 tarihindeki bir konuşmasında: eğitimde “millilik” temel alındıktan sonra onun dili, sistemi ve vasıflarının da ulusal olmasının tartışılmaz bir zaruriyet olduğunu açıklamaktadır. Bu düşünceler çerçevesinde Türk dili ve Türk tarihi hususunda derinlemesine yapılacak araştırmalarla meydana gelecek kültürel değerlerin “milli şuur” uyandırmadaki tesiri dikkate alınmıştır (Kanbolat, 2017, s.59).

Mustafa Kemal Atatürk'ün getirdiği eğitim anlayışının ana noktaları içerisinde öncelikli hedef millilik, bilimsellik ve laiklik, eğitimde birliğin sağlanması, halkın eğitilmesi, karma eğitim ve fırsat eşitliği yatmaktadır (Ülkü, 1998, s.280).

3. ÇAĞDAŞ EĞİTİM ALANINDA YAPILAN İNKILAPLAR'IN ÖNEMİ

Mustafa Kemal Atatürk'ün eğitime ne şekilde değer verdiğini, onun birçok kapalı ve açık hava toplantılarında yaptığı konuşmalardan, bu konudaki pratiklerinden ve alanla alakalı araştırmalardan öğreniyoruz. Büyük Taarruz'un zaferle neticelenmesinden sonra İstanbul'dan Bursa'ya Mustafa Kemal'i kutlamak amacıyla gelen öğretmenlere Atatürk, şu şekilde hitap etmiştir: *“Hanımlar, Beyler! Görülüyor ki en önemli ve aydınlatıcı görevlerimiz eğitim ve öğretim işleridir. Eğitim ve öğretim işlerinde mutlaka başarılı olmak lazımdır. Bir milletin*

gerçek kurtuluşu, ancak bu yolla olur. Bu zaferin sağlanması için hepimizin tek can ve tek fikir olarak esaslı bir program üzerinde çalışması lazımdır.” Atatürk bu ifadeleriyle gerçek kurtuluşun eğitim ve öğretime verilecek önemle elde edilebileceğini açıklamaktadır. Ayrıca; “Eğitim ve öğretimde hızla yüksek bir seviyeye çıkacak bir milletin hayat mücadelesinde maddi ve manevi bütün kudretlerinin artacağı gerçektir.” ifadeleriyle konunun önemini açıklamaktadır. Mustafa Kemal, milleti medeni çağdaşlık seviyesinin üstüne çıkarmayı amaç edindiği için ulusal eğitim sorunlarıyla oldukça yakından alakadar olmuş ve bir milli eğitim programı oluşturabilmek için de işe milli mücadelenin ilk yıllarında girişmiş ve bu çabalarını savaşla beraber devam ettirmiştir. Atatürk, çağdaş ve ulusal eğitimi aciz olan bir toplumun hiçbir zaman gelişme gösteremeyeceğini de çok iyi kavramıştı.

Mustafa Kemal Bursa’da yaptığı toplantısında “En önemli ve en verimli görevlerimiz, eğitim ve öğretim işleridir. Eğitim ve öğretim işlerinde kesinlikle başarı sağlamak gerekir. Bir milletin gerçek kurtuluşu ancak bu yolla olur” ifade ederek, eğitime vurgu yapmış ve unutulmamalıdır ki, “Cumhurbaşkanı olmasaydım Milli Eğitim Bakanı olmak isterdim” diyerek eklemiştir (Kaya-Bahçeci-Kaya, 2016, s.298).

Mustafa Kemal Atatürk zamanında eğitim alanında yaşanan gelişmeler cumhuriyet öncesi dönemle kıyaslanamayacak seviyede meydana gelmiştir. Eğitim ve öğretim etkinliklerinin medeni bir seviyeye ulaşması için birçok inkılâp gerçekleştirilmiştir. Bu inkılaplar içerisinde en başta eğitimdeki tertipsizliğe noktayı koyacak olan Tevhid-i Tedrisat Kanunu’dur. 1923 tarihinden itibaren öğretimin birleştirilmesi hususunda öngörülen münakaşalar, 1 Mart 1924 tarihinde Atatürk’ün TBMM’nin açılışı zamanındaki beyanları ile sonuçlanmıştır. Böylelikle 2 Mart günü Cumhuriyet Halk Fırkası grubunda tartışılarak onaylanan üç mühim kanun tasarısı 3 Mart günü TBMM’ye getirilerek kabul edilmiştir. Halifeliğin kaldırılması ve Osmanlı hanedanının yurt dışına çıkarılması, Şer’iyye ve Evkâf Vekâletinin kaldırılmasına yönelik ikinci kanun önerisini Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun onayı izlemiştir. Kabul edilen bu yasa ile ülkedeki tüm eğitim ve öğretim kurumları; mahalle mektepleri, medreseler, liseler, sultâniler, yabancı dilde eğitim veren kolej ve azınlık okulları Millî Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. Kanunun hayata geçirilmesinden sorumlu olan Milli Eğitim Bakanı Vasıf Bey de bir süre sonra adı geçen yasa da yer almamasına rağmen medreselerin kapatılmasını da sağlamıştır. Böylelikle eğitim ve öğretim birliği hakiki anlamda oluşurken, eğitimde yaşanan ikilik de ortadan kalkmıştır (Demirtaş, 2008, s.161).

Atatürk 1 Kasım 1928 tarihinde Harf İnkılâbını ortaya koyarak, eğitim alanındaki ikinci büyük hamleyi gerçekleştirmiştir. Buna istinaden Arap alfabesine son verilmiş ve yerine daha uygar olan Latin alfabesi kullanımına geçilmiştir. Bu sıralarda toplumun %90’ına yakını okuma yazmadan mahrumdu. Ülke genelinde büyük bir “Yaygın Eğitim” kampanyası tertiplenerek halkın Latin alfabesi ile okuma yazma öğrenmesi sağlanmaya çalışılmıştır (Erdem, 2011, s.165). Atatürk, 9/10 Ağustos 1928’de Türk yazı inkılabı hususunda İstanbul Sarayburnu parkındaki gece toplantısında: “*Türk harflerinin, Türk içtimai heyetini teşkil eden yüksek insanların, kalb membalarından yükselen hislerin, arzuların, heyecanların, kasdlerin, bir noktada, bir hedefte, bir gayede birleşmesidir*” diye ifade etmiştir (Atatürk Araştırma Merkezi, 2006 a, s.378). Mustafa Kemal Atatürk 21 Eylül 1928 tarihinde yeni harflerin tatbiki münasebeti ile başbakanlığa gönderdiği yazıda da halkın özellikle Latin Alfabesinin kolaylığından memnuniyet duyduğunu aktarmıştır (Atatürk Araştırma Merkezi, 2006 b, s.452). Kendisi bizzat kara tahtaya geçerek halka okuma ve yazmayı öğretmiştir. “Başöğretmen” olarak 1 Ocak 1929 tarihinde ise ülke genelinde “Millet Mektepleri”ni açarak 15–45 yaş aralığındaki kesime bu okullarda çağdaş eğitim alma zorunluluğunu getirmiştir. Böylelikle Harf İnkılâbının gerçekleşmesiyle Türkçenin eğitim, bilim, sanat, kültür ve konuşma dili olarak yazıyla da ifade edilmesi oldukça kolay ve anlaşılır olmasını sağlamıştır (Erdem, 2011, s.165).

Ayrıca Harf İnkılabının hukuken kabul edilmesiyle birçok yerde halk dersaneleri ve kurslar açılarak büyük gayretlerle yeni harfler öğrenilmeye başlanmıştır (Uluskan, 2010, s.197).

Tevhid-i Tedrisat, Latin harflerinin kabulü ve Millet Mekteplerinden sonraki evre, özünde yine ulusal özellikler taşıyan tarih ve dil alanındaki faaliyetler yer almıştır. Millî tarih etkinliklerine ayrı bir değer gösteren Atatürk, ileri sürdüğü Türk Tarih Tezi ile Anadolu Türklüğünün tarihî hakikatler ışığında araştırılmasını öne sürmüştür. Tarihi, gelecek ile geçmiş arasında bir bağlantı olarak gören Atatürk, 1930 tarihinde “Türk Tarihinin Ana Hatları” ismiyle bir kitap yayımlatmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk tarih yazımı ile alakalı şu şekilde ifade etmiştir: “Tarih yazmak, tarih yapmak kadar önemlidir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır.”

23 Nisan 1930 tarihinde gerçekleşen “Türk Ocakları Kurultayı”nda Türk tarihi ve medeniyetinin ilmi açıdan araştırılması gayesiyle bir “Türk Tarih Heyeti”nin kurulması kararlaştırılarak bu heyetin 4 Haziran 1930 tarihinde ilk toplantısının yapılması gerçekleştirilmiştir. Türk Ocakları’nın kapatılmasıyla özgür olan bu heyet, Türklerin menşei üzerine yanlış bilgilerin düzeltilmesi ve Türk tarihinin tanınmayan devrelerinin ilmi açıdan incelenmesi amacıyla 12 Nisan 1931 yılında “Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti” ismiyle tekrardan oluşturulmuştur. İlk kongrelerini 02 Temmuz 1932 tarihinde Ankara’da yapan cemiyet, 1935 tarihinde “Türk Tarih Kurumu” ismiyle anılmıştır.

Mustafa Kemal’in tarih ile beraber dil konusunda durduğu iki dönem mevcuttur. İlk dönem 11 Temmuz 1932 tarihinde “Türk Tarih Kongresi”nin neticelerinin konuşulması zamanında yaşanmıştır. Bu kongrede alınan kararla 12 Temmuz 1932 yılında “Türk Dili Tetkik Cemiyeti” kurularak 26 Eylül 1932’de bir “Dil Kurultayı” toplanması kararı alınmıştır. Bu ilk dönem kurultay neticelerinin devreye girdiği Ekim 1932 tarihinde son bulmuştur. İkinci dönem ise Mustafa Kemal’in “Güneş Dil Teorisi” ile ilgilendiği 1935 tarihinin son zamanlarına denk düşmektedir. Böylelikle Türkçenin devlet eliyle düzeltilmesi için mühim çalışmalar yapılmıştır. Eğitimin bir diğer gelişmesi de yükseköğretim alanında gerçekleşmiştir (Ergin, 2019, s.818).

Fikirselsel hususlarda olduğu gibi fertlerin bedeni gelişimine de önem veren eğitim programları, insanların ulusal karakterlerinin güçlü seviyelere erişmesini sağlamaktadır. Eğitim ve öğretimdeki yöntemin amacı; halkın maddi konularda başarı göstermesini elde etmek için bilgiyi bir vasıta şekline getirileceği belirtilmektedir. Eğitimin niteliklerini açıklayan kısımda; eğitimin ilme dayalı yürütülmesini sağlamak için her çeşit hurafelerden ve yabancı düşüncelerden sadeleştirilmiş olmasına ehemmiyet sağlayan programın ulusal ve vatanperver olacağı vurgulanmaktadır (Albayrak, 2019, s.51).

Türkiye’nin bütün sıkıntılarından kurtulup büyümesi ve çağdaş dünyada yer alabilmesi için ana çözüm yolunun eğitim ve öğretimde düzenlemeler gerçekleştirerek çağdaşlaştırılması, eğitim kurumlarının ve politikalarının yenileştirilmesini sağlamasıdır. Bu bakımdan hükümet programlarında eğitime ayrı bir önem verilmiştir (Okur, 2005, s.101).

4. SONUÇ

Osmanlı Devleti’nin ilerleyememesinin nedenlerinden bir tanesi de eğitim hususunda dönemin ihtiyaçlarına göre ayak uyduramamış olmasıdır. Bunun için özellikle son zamanlarda gerçekleşen ıslahatlar çözüm getirmemiştir. Okullardaki yetersiz kalan eğitim, mektepli ile medreseli arasındaki ikililik, kesimin her alanında olumsuzluklara neden olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu itibarıyla eğitim hususunda gerçekleşen inkılaplarla öncelikle eğitimdeki ikililikler giderilmiş ve tüm eğitim kurumları Millî Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır.

Çağdaş ve Laik bir eğitim sistemine geçilmiştir. Diğer yandan ilköğretimden üniversiteye kadar okullara büyük önem verilerek okul sayılarında arttırılmaya gidilmiştir. Arap alfabesi yerine çağdaş düzeyde kullanılan Latin alfabesi kullanılarak aynı zamanda yeni Türk alfabesine geçilmiştir.

Eğitim ve öğretim alanında elde edilen birlikten ve eğitim faaliyetlerinin tamamı devletin kontrolüne geçmesiyle oluşturulan yasalarla birlikte yeni bir çağdaş eğitim ve öğretim düzeni faaliyete geçirilmiştir. Harf inkılabının yürürlüğe girmesiyle açılan ilkokul, ortaokul, lise ve yükseköğretim gibi kurumlar Türkiye'nin kısa sürede üstün ve uygar bir eğitime kavuştuğunu kanıtlamıştır. Türk milletinin gelecekteki muazzam zaferi, Atatürk'ün eğitim prensipleri doğrultusunda geliştirilecek, Atatürk'ün eğitim politikasını yaygınlaştıracak ve güçlendirecek çalışkan nesillerle ve onlara ışık tutan bilge öğretmenlerle gerçekleşecektir.

KAYNAKÇA

Albayrak, Abbas (2019). *Felsefi Akımların Atatürk Dönemi Türk Eğitim Sistemi Üzerine Yansımaları* Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan.

Akyüz, Yahya (1987). "Atatürk'ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 4 (10), ss.71-90.

Atatürk Araştırma Merkezi (2006 b), *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV (Açıklamalı Dizin ile)*, Ankara.

Atatürk Araştırma Merkezi (2006 a), *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III (Açıklamalı Dizin ile)*, Ankara.

Demirtaş, Bahattin (2008). "Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler" *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, ss.155-176.

Doğan, Hıfzı (1981). "Atatürk'ün İşlevsel Eğitim Anlayışı", *Millî Eğitim Dergisi*, sayı: 52, ss.5-11.

Dönmez, Cengiz (2006). "Atatürk'ün Eğitim ile İlgili Görüş ve Uygulamalarına Toplu Bir Bakış" *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7 (1), ss.91-109.

Ekiz, Can (2010). "Atatürk ve Eğitim Anlayışının Milli Karakteri" *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0 (16), ss.22-36.

Erdem, Ali Rıza (2011). "Atatürk'ün Eğitim Liderliğinin Başarısı: Türk Eğitim Devrimi" *Belgi Dergisi*, (2), ss.163-181.

Erendil, Muzaffer (1989). "Atatürk Çağdaş Eğitimden Yana", *Atatürk Yolu Dergisi*, 1 (04), ss.523-534.

Ergin, İsmet (2019). "Atatürk Dönemi Eğitim Siyaseti", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (63), ss.815-822.

Kanbolat, Erhan (2017). "Atatürk Döneminde Eğitimde Millilik ve Modernleşmeye Dair Tartışmalar", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 16 (31), ss.57-80.

Kaya, Volkan Hasan-Bahçeci, Zafer-Kaya, Elif (2016). "Atatürk'ün Eğitime Bakışı Üzerine Bir Çalışma", *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 6 (3), ss.297-303.

Okur, Mehmet (2005). "Türkiye'de Milli ve Modern Bir Eğitim Sistemi Oluşturma Çabaları," *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4 (11), ss.93-109.

Senemoğlu, Nuray (2001). “Atatürk ve Eğitim”, *Eğitim Dünyası Dergisi*, ss.1-7.

Uluskan, Seda Bayındır (2010). *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Ülkü, Vural (1998). “Atatürk, Cumhuriyet ve Millî Benlik” *Erdem Dergisi*, 11(31), ss.273-288.

YENİ TÜRKİYE CUMHURİYETİNİN İLK YILLARININ GRAFİK SANATLAR ÇALIŞMALARI PENCERESİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF THE FIRST YEARS OF THE NEW REPUBLIC OF TURKEY THROUGH THE WINDOW OF GRAPHIC ARTS STUDIES

Engin UĞUR

Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümü

ORCID ID: 0000-0001-7831-5449

ÖZET

Atatürk'ün önderliğinde kazanılan zaferler ve ardından kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti, her alanda muasır medeniyet seviyesine ulaşma mücadelesine hızlı ve kararlı bir şekilde başlamıştır. Atatürk'ün liderliğindeki devlet yönetimi hem devletin kurumlarını oluşturup sağlıklı bir şekilde çalışması için gayret sarf ederken bir yandan da ülkenin ihtiyacı olan üretim alanlarına yönelik (ziraat, madencilik, sanayi vb.) büyük hamleler başlatmıştır. Yapılan devrim niteliğindeki çalışmalardan halkın bilgi sahibi olması ve gerekli katkıyı vermesi için iletişim faaliyetlerine gereksinim ortaya çıkmıştır. O günkü var olan basım yayın imkanları dahilinde çeşitli çalışmalar yapılmaya çalışılmıştır. Yapılan bu çalışmalar o dönemlere ışık tutacak birer tarihi vesika değerine sahiptir.

O dönemde parmakla gösterilecek kadar az grafik sanatçısı çok başarılı çalışmalara imza atmıştır. Bu çalışmalar ülkemizin grafik tasarım serüveninin ilk örneklerini oluşturmaktadır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, savaş sonrası geçmişten çok az kurumsal mirasa sahip olmasından dolayı hemen hemen her alanda sıfırdan yeni yapılar oluşturma yoluna gitmek zorunda kalmıştır. Ayrıca özel teşebbüsün olmadığı piyasa koşullarında devlet öncü bir görev üstlenmek zorunda kalmıştır. Bu yeni kurumlar ve uygulamalar hakkında insanların bilgilendirilmesi büyük öneme sahiptir. Fakat okur-yazar oranı çok düşük olduğu için anlatılmak istenen mesajlar grafik çalışmaları yolu ile özellikle afişler yardımı ile yapılmaya çalışılmıştır.

Makalede o dönemin sınırlı sayıdaki grafik sanatçılarına ait çalışmalar arasından seçilen örnekler üzerinden o dönemin koşulları ve yapılan çalışmalar değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti, grafik sanatlar

ABSTRACT

The victories won under the leadership of Atatürk and the new state of the Republic of Turkey, which was established after, quickly and decisively began the struggle to reach the level of contemporary civilization in all areas. The state administration, led by Atatürk, strives to create and operate the institutions of the state in a healthy way, while at the same time targeting the production areas that the country needs (agriculture, mining, industry, etc.) they have started major moves from the revolutionary work that has been carried out, the need for communication activities has become middle in order for the public to have knowledge and make the necessary contribution. Various works were tried to be carried out within the existing printing and publishing facilities of that day. These studies have a historical record value that will shed light on those periods.

At that time, few graphic artists signed very successful works. These studies constitute the first examples of our country's graphic design adventure. After the war, the newly established Republic of Turkey had to go on the path of creating new structures from scratch in almost all areas due to the fact that it had little institutional heritage from the past. In addition, in market conditions where there was no private enterprise, the state had to assume a leading role. Informing people about these new institutions and practices was of great importance. But since

the literacy rate is very low, the messages that need to be described have been tried to be done through graphic studies, especially with the help of posters.

In the article, an attempt was made to evaluate the conditions of that period and the works performed on the examples selected from among the works of a limited number of graphic artists of that period.

Keywords: Atatürk, Republic of Turkey, graphic arts

1. GİRİŞ

Padişahlık yönetim sisteminden halkın iradesine dayanan çoğulcu demokratik yönetim sistemine geçen Yeni Türkiye Cumhuriyeti, her alanda çok büyük bir faaliyet sürecine girmiştir. Bir ülkede rejim değişikliğinin sağlıklı bir şekilde gerçekleşip işleminde halkın desteği ve benimsemesinin büyük önemi vardır. Cumhuriyet'in ilk döneminde devlet, toplumsal düzeni kuran, belirleyen, düzenleyen ve denetleyen en önemli eyleyen olmuştur (Bourdieu, 2006: 117). Atatürk ve ekibinin samimi ve özverili çalışmaları, çok kısa zamanda toplumun her alanında olumlu neticeler vermiştir.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde başlatılan değişimin benimsenmesi ve yerleşmesinde toplumun bilinçlendirilmesi stratejik önem taşımaktaydı. Topluma yönelik her türlü bilgilendirme faaliyetlerinde iletişim araçları ve faaliyetlerine büyük görevler düşmektedir. Savaştan yeni çıkmış ve imkânsızlıklar içinde yapılandırma mücadelesi veren ülkemizin birçok alanında olduğu gibi basım ve yayın alanında da durum hiç iç açıcı değildi. Hem teknik olarak hem de yetişmiş iş gücü olarak basım ve yayın alanı yok denecek kadar az imkânlarla sahipti. Fakat sınırlı sayıdaki bu insanların özverili çalışmaları çok büyük başarılı sonuçlar elde edilmesini sağlamıştır. Özellikle grafik sanatlar alanında sanatsal açıdan çok başarılı kabul edilecek örnekler ortaya konulmuştur.

2. GRAFİK SANATLARIN ÜLKEMİZDEKİ TARİHİ SERÜVENİ

Ülkemizde grafik sanatların başlangıcını Osmanlı İmparatorluğu döneminde önemli bir yere sahip minyatür çalışmaları kabul edilmektedir. 18.yy.'a kadar resimsel anlatımın en önemli türüdür. Nakkaşlar, minyatürlerde kompozisyon, renk, çizgi, konu gibi temel tasarım anlayışlarında estetik değeri yüksek yapıtlar üretmişlerdir. Minyatür sanatındaki estetiğin en önemli bulgularından birisi tasarım öğeleri ve düzenidir (Atalay, 2012: 8).

<https://birsanatbirkita.com/sanat/sanat-tarihi/minyatür-sanati/>

Görsel 1. Minyatür örnekleri

Osmanlı döneminde kullanılan Arap alfabesi bırakılarak Latin alfabesine geçilmesi eğitim alanında bir devrim oluşturduğu gibi grafik sanatlar alanında da büyük değişime neden olmuştur. Osmanlı döneminde sanatsal çalışmalar (hat, tezhip ve tezyinat çalışmaları) Arap alfabesi ile yapıldığı için bu çalışmaları yapanların ekseri çoğunluğu yeni harflere geçiş yapmadan geçmiş yazı unsurları ile çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Bu nedenle yeni harflerle grafik çalışmaları sıfır konumundan başlamak zorunda kalmıştır.

Osmanlı döneminde basının merkezi olan Babiâli yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin de hem gazetecilik hem de basım ve yayın merkezi haline gelmiştir. Gazete ve yayınevlerinin ihtiyacı olan illüstrasyon ve grafik tasarımlar 'ressam' olarak anılan çizer zanaatkârları tarafından hazırlanıyordu. 1800'lerin sonlarından itibaren sanat eğitimi olmayan fakat çizim becerisi kuvvetli kişiler kadar; klasik resim yapan devrin isim yapmış ressamı, sanat hocaları da Babiâli'de boy gösterdi. Yurt dışından 'hakkâk' diye isimlendirilen zanaatkârların getirildiği ya da yabancı dergilerdeki illüstrasyonların kopyalanıp kullanıldığı uzunca süren bir geçiş döneminden sonra, Babiâli kendi ressamlarını yetiştirir hale geldi. Babiâli'nin görselliğini inşa eden bu ressamlar, iç içe girmiş kurum ve yapıların arasında, kısa sürede kendilerine farklı bir yer edinip önemli bir meslek grubunu oluşturdu. Sanatkâr kişilikleri ve üretimlerindeki zenginlik; öne çıkmalarını, belleklerde iz bırakmalarını sağladı. Babiâli, çok okunmak, çok satmak gibi türlü amaçlarla bu kişilerin maharetlerine başvuruyordu. Bu yüzden uzun yıllar Babiâli'nin en yüksek maaşlı çalışanları gazeteci-yazarlar değil geniş anlamıyla çizerler oldu. Hızlı üretmek ve tüm yayının görselliğini inşa etmek mecburiyetinde olduklarından ağır bir işçilikleri vardı. Üstelik hemen hepsi gazete ve dergilerin yanı sıra yayınevlerine, reklam ajanslarına çalışmakta; güzel yazı, ilan, afiş, kapak, ambalaj, etiket, logo gibi grafik eserler üretmekteydiler. Güzel yazı, çizim ve resimleme işlerinde çok yetenekli olan bu zanaatkârlar grafik tasarımcıların öncüleri olarak kabul edilmektedir.

Birçok sanat dalının doğuşu birbirini destekler ve tamamlar nitelikleri bünyesinde barındırır. Grafik tasarım, yaratıcılık ve buluş açısından hat, tezhip, minyatür, ebru gibi geleneksel sanatlarımızdan oluşabilecek temeller üzerinden gelişmiş olduğu kabul edilebilir. Türkiye'de de grafik sanatlar basımcılıkla birlikte oluşmuş ve kimlik kazanmıştır. (Kalafat Alpaslan, 2006: 193).

<http://www.gercek hayat.com.tr/kultur-sanat/rengarenk-bir-zerafet-ebru-sanati/>
<https://husnihateserleri.com/tezhip-nedir-nasil-yapilir/>
<https://tr.pinterest.com/pin/404972191473098679/>

Görsel 2. Ebru, hat ve tezyinat örnekleri

Sanayi atılımlarının yapılması ile birlikte üretilen ürünlerin ambalajı, etiketi, tanıtılması ihtiyacı ortaya çıkmaya başlamıştır. O dönemlerde bu tür grafik tasarım çalışmalarını yapacak donanımdaki tek kişi kuşkusuz İhap Hulusi'ydi. İhap Hulusi bu yıllarda onlarca ürün için afiş, etiket ve reklam tasarladı. İhap Hulusi'nin genç Türkiye için yaptığı tasarımlar elbette Alfabe

kapağı ile sınırlı kalmadı. İhap Hulusi; Ziraat Bankası, Zirai Donatım Kurumu, Sümerbank, İş Bankası, Devlet Demiryolları, Devlet Deniz Yolları, Tekel, Millî Piyango İdaresi vb. kurumların kurumsal kimliklerini oluşturdu. İhap Hulusi, Tayyare Piyangosu (bugünkü adıyla Milli Piyango) idaresi için 45 yıl, Tekel İdaresi için ise 35 yıl çalıştı.

3. CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA GRAFİK SANAT ÇALIŞMALARINA GENEL BİR BAKIŞ VE YAPILAN ÇALIŞMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Cumhuriyetin ilk döneminde Arap alfabesinden Latin alfabesine geçmiş olmasının bir sonucu olarak okur-yazarlık oranı çok düşük oranlara sahip olduğu için iletişim çalışmalarında zorluklarla karşılaşmıştır. Bu nedenle özellikle halkın bilgilendirilmesi amacıyla kullanılan bir iletişim aracı olan afiş çalışmalarında yazı unsurları çok sınırlı tutularak ağırlıklı olarak görsellerle mesajları oluşturma yoluna gidilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak uzun yıllar afiş; ürün, hizmet tanıtımı ve propaganda amaçlı kitle iletişim aracı olarak kullanılmıştır (Gençtürk Hızal, 2012: 74).

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında reklam veren taraf devlet olduğu için devletin resmi görevlisinin beğenisi ve onayından geçerek yayımlanıyordu. Devlet hazırlattığı reklamlarla vatandaşlara devlet tarafından kurulan kuruluşların ürünlerini kullanmaya teşvik ediyordu. Aynı zamanda modern yeni yaşam biçimini de halka göstermeye çalışıyordu. Ayrıca geleneksel üretim yapısının yerine sanayi toplumuna geçişte önemli bir etki oluşturacak arz-talep hareketliliğinin hız kazanmasını istiyordu. Reklam veren kuruluşlar; Sümerbank, Ziraat Bankası, Devlet Demiryolları, İş Bankası, Kızılay, Yeşilay, Tayyare Cemiyeti gibi devlet kurumlarından birkaçıdır.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında; İhap Hulusi Görey, Ramiz Gökçe, Münif Fehim, Salih Erimez, Muvaffak İhsan Garan, Sabiha Bozcalı grafik sanatların farklı türlerindeki çalışmaları ile öncülük etmişlerdir.

3.1. İhap Hulusi Görey

İhap Hulusi'nin çalışmalarında verimlilik, başarı, yaşama sevinci, güvenilirlik gibi yüksek değerleri içeren mesajlar verilmeye çalışılmıştır. Böylece ülkenin ve dünyanın değişen koşulları vurgulanmakta, uyum sağlama çalışmaları yapılmaktadır. Çalışmalarında fotoğraf tekniğinden yararlanarak çizdiği illüstrasyonlarda ülkemizin insan portreleri ve güzellikleri ile harmanlayarak sanatsal değeri yüksek çalışmalar ortaya koymuştur. Görey'in hazırladığı afişlerdeki görseller incelendiğinde yeni kurulan cumhuriyetin her ferdinin üzerine düşen vatandaşlık görevinin en iyisini yapmasına yönelik mesajlar içerdiği görülmektedir.

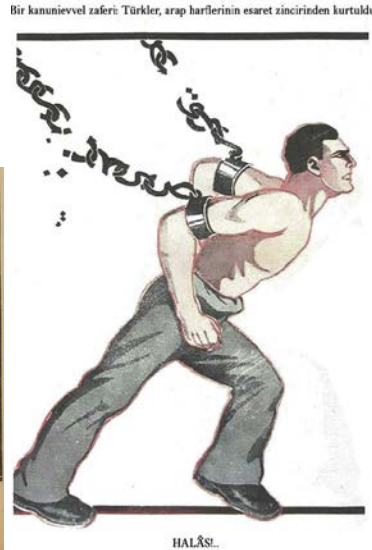

<https://www.bidolubaski.com/blog/turkiye-grafik-sanatinda-ilklerin-ihap-hulusi-gorey>

Görsel 3. İhâp Hulusi Görey'in tasarladığı afiş örnekleri

3.2. Ramiz Gökçe

'Tombul Teyze', 'Sıksa Dayı' ve 'Çömez' tiplerini çizerek grafik sanatlar çalışmalarına adım atmıştır. Daha sonra farklı mizah dergilerinde başarılı çalışmalar ortaya koymuştur. Osmanlı döneminin hatalı ve aksayan unsurlarını ve geçmiş uygulamalarla yeni yapının farklılıklarını hicveden karikatürler çizmiştir. Ramiz Gökçe'nin çalışmaları incelendiğinde cumhuriyetin kazanımları ile ilgili mesajlar veren çalışmalar yaptığı görülmektedir.

<https://www.karikaturculerdernegi.com/onculerimiz/ramiz-gokce/>

Görsel 4. Ramiz Gökçe'nin tasarladığı çalışmalardan örnekler

3.3. Münif Fehim Özerman

Çok üretken bir resim ve grafik sanatçısıdır. Çizgi romanlar için çizimler yapmanın yanında yayınevleri için kitap kapağı tasarımları ve tiyatro afiş tasarımları yapmıştır. Ağırlıklı olarak siyah-beyaz illüstrasyon çalışmaları yapmıştır. Çalışmalarında geçmiş kültürümüzün esintilerini ağırlıklı olarak kullanmış bir grafik sanatçısıdır. Geçmişten günümüze gelen

yanışları etkileyici illüstrasyon çalışmaları ile günümüze ulaşmasını sağlayan ender sanatçılardandır.

<https://odatv4.com/turkiyenin-oncu-illustratoru-15111933.html>

Görsel 5. Münif Fehim Özerman'nın tasarladığı çalışmalardan örnekler

3.4. Salih Erimez

Karikatür ve illüstrasyon çalışmaları ile çok sayıda esere imzasını atmış bir grafik sanatlar sanatçısıdır. Çalışmalarında Osmanlı döneminin kültürel hayatını ağırlıklı olarak kullanmıştır. Geçmişin güzel ve yanlış olan yönlerini çizimlerinde abartılı bir şekilde ele almıştır. Çizimleri özellikle Osmanlı dönemine ayna tutacak birer tarihi vesika değerine sahiptir. Modern yaşam biçimine geçiş yapmış toplumun hafızası olacak bu çalışmalar toplumun geçmişi ve bugün sahip olunanları kıyaslama için çok değerli dokümanlardır.

<https://www.artiummodern.com/urun/3130252/salih-erimez-1901-1974-karikatur-imzali-kagit-uzerine-cini-ve-guaj-boya>

<https://www.levant.com.tr/urun/2924835/gecmis-zaman-icinde-salih-erimez-1-album-istanbul>

<http://lebrizimages.net/img/glr/0369/web/muz0623/html/files/assets/seo/page229.html>

Görsel 6. Salih Erimez'in tasarladığı çalışmalardan örnekler

3.5. Muvaffak İhsan Garan

Çizerliğe karikatür çizerek başlamıştır. Batı ile olan yakın temasından dolayı çizimlerinde batı esintileri karşımıza çıkmaktadır. Kitap kapağı tasarımından devlet kurumları ve özel firmalar için reklam ve tanıtım amaçlı grafik çalışmalarında başarılı çalışmalar ortaya koymuştur. Garan grafik tasarım tekniği açısından çok ayrı bir yere konulacak modern çalışmalara imza atmıştır. Gerçek grafik özellikler taşıyan bu çalışmalar yakın zamana kadar aynı üslupla kullanıla gelmiştir.

<https://manifold.press/1930-larin-grafik-tasarimecisi-muvaffak-ih-san-garan>

Görsel 7. Muvaffak İhsan Garan'ın tasarladığı çalışmalardan örnekler

3.6. Sabiha Rüştü Bozcalı

İlk kadın illüstratör olarak kabul edilmektedir. Resim çalışmalarından daha fazla serbest illüstrasyon ve desen çalışmaları ortaya koymuştur. Yeni Türkiye Cumhuriyetinin fabrikalarını siyah-beyaz çizimlerle çalışmıştır. Afiş, kitap kapağı tasarımları ve çeşitli reklam ve tanıtım amaçlı illüstrasyon çalışmaları yapmıştır. Avrupa'da uzun yıllar aldığı eğitimin etkisi ile Avrupa resim kültürü ile kendi kültürümüzün harmanlandığı çok güzel çalışmalar ortaya koymuştur.

<http://gmk.org.tr/news/turkiyeden/ben-turkiyenin-ilk-kadin-illustratoruydum>

Görsel 8. Sabiha Rüştü Bozcalı'nın tasarladığı çalışmalardan örnekler

SONUÇ

Atatürk'ün liderliği ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kararıyla, padişahlık kaldırılarak demokratik yönetim yapısına geçiş yapıldı. Ardından yeni yönetim yapısının ihtiyacı olan kurumlar oluşturuldu. Geçmişten gelen hilafet kaldırıldı. Arap alfabesi yerine Latin alfabesine geçilerek köklü değişikliklere imza atıldı. Bu sürecin diğer bir boyutu da her alanda sanayileşme hamlesidir. Başlatılan tüm değişiklikler ve hamleler, ülke insanının inanması ve katılımıyla olacağı gereğinden yola çıkılarak halkın bilgilendirilmesine büyük önem verilmiştir. Yeni alfabeğe geçişten kaynaklanan okur-yazar oranının düşüklüğü ve basım yayın imkânlarının yetersizliği iletişim çalışmalarında problem oluştursa da bu konuda başarılı çalışmaların yapıldığını günümüze kadar gelen örneklerden anlamaktayız. Bu başarıda özellikle büyük çoğunluğu Osmanlı döneminde yurtdışında sanat eğitimi almış grafik sanatçıların büyük payı vardır. Özellikle devlet tarafından kurulan sanayi, maden, taşımacılık vb. kuruluşların reklam ve tanıtım çalışmalarında dünyayla yarışacak çalışmalara imza atılmıştır.

Grafik sanat çalışmaları, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki sosyal, kültürel ve ekonomik değişimi bir arada kolay bir şekilde gözlemlene imkânı sağlayan ilginç bir parametre olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle propaganda ve reklam-tanıtım amaçlı hazırlanan afişler değerlendirildiğinde yapılan çalışmaları çok net bir şekilde görme imkânı bulmaktayız. Harf devrimi, hilafetin kaldırılması, kıyafet devrimi, yeni adalet ve eğitim sisteminin nasıl algılanıp yorumlandığı bu çalışmalarda karşımıza çıkmaktadır.

Sınırlı sayıdaki grafik sanatçısı hem çalışmayı hazırlatanların isteklerini hem de kendi duygu ve düşüncelerini katarak o döneme ışık tutacak çalışmalar ortaya koymuşlardır. Önceleri batıdan taklit çalışmalarla başlayan grafik çalışmalarında ilerleyen zamanlarda ülkemizin tarihinden, kültüründen esinlenen kendi tarzımız ortaya çıkmıştır.

Çalışmaların görsel iletişim ve grafik tasarım tekniği açısından değerlendirilmesi ayrı bir konuya sayfa açmak olacaktır. Bu çalışmada o dönemde yapılmış grafik sanatlar çalışmalarının mesaj yapısına göre fikir sahibi olmaya çalışılmıştır. Mesaj yapısının çözümlemesinde genel olarak iki konu karşımıza çıkmaktadır;

1. Üretimden tüketime, her alanda yerli olana vurgulama yapılmıştır.
2. Geçmiş dönemin kurumları ve uygulamaları eleştirilerek yeni yapı kutsanmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Atalay, M. C. (2012) “Minyatür Sanatının Tasarım Öğeleri”, Akdeniz Sanat Dergisi, Cilt 5, Sayı 10

Bourdieu, P. (2006) Pratik Nedenler. Çev.: Hülya Uğur Tanrıöver. İstanbul: Hil

Gençtürk Hızal, G. S. (2012) “Kültürel Üretim Mekânlarında Bir Aracı: İhap Hulusi Görey”, folklor/edebiyat, cilt:18, sayı:70

Kalafat Alpaslan, T.U. (2006) “Türk Grafik Sanatının Doğuşu ve İbrahim Müteferrika”, Türkbilig, Sayı 12

MUSTAFA KAMAL ATATÜRK VƏ NAXÇIVAN MUSTAFA KEMAL ATATURK AND NAKHCHIVAN

Prof. Dr. İsmayıl Hacıyev

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Naxçıvan Bölməsinin sədri

ÖZET

Makalede 1918-1921 yıllarında Nahçıvan bölgesinde askeri-politik durum, Ermenilerin Nahçıvan iddiaları ve Ermenistana birleştirilmesi için askeri saldırıları, Nahçıvanın Azerbaycanın sınırları içerisinde tutulması, ona özerklik statüsünün verilmesi ve üçüncü devlete verilmemesi için Mustafa Kemal Atatürkün bütün emirlerinin yerine getirilmesi, Moskova ve Kars antlaşmalarında bu ilkelerin uygulanması ve Nahçıvanın korunmasından bahsedilmektedir. Makalede aynı zamanda Nahçıvanın Türk Dünyası için oynadığı rol ve önemine de geniş yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Nahçıvan, Mustafa Kemal Atatürk, özerklik statüsü, Moskova antlaşması, Kars antlaşması

ABSTRACT

The article provides information about the military-political situation in Nakhchivan in 1918-1921, the Armenian claims to Nakhchivan and the military aggression to annex it to Armenia, fulfillment of Mustafa Kemal Ataturk's instructions to keep Nakhchivan under the control of Azerbaijan, give it the status of autonomy and turn it into a third state, the application of these principles in the treaties of Moscow and Kars and the preservation of Nakhchivan. It also discusses the role and importance of Nakhchivan for the Turkic world.

Keywords: Azerbaijan, Nakhchivan, Mustafa Kemal Pasha, status of autonomy, the treaty of Moscow, the treaty of Kars

GİRİŞ

1918-ci ilin may ayında Azərbaycan dövlət müstəqilliyini elan etmiş, lakin düşdüyü ağır vəziyyətə görə Naxçıvan diyarına lazımi qədər diqqət yetirə bilməmişdir. Bundan istifadə edən ermənilər və Ararat Respublikası Naxçıvan diyarına sahib olmaq üçün bura hərbi təcavüz etmiş, dağıntılar törətmiş, naxçıvanlıları soyqırımına məruz qoymuşlar. Yerli əhali Cəfərqulu xan, Rəhim xan, Kəlbali xan və başqalarının rəhbərliyi ilə diyarı qoruyub saxlaya bilmiş, lakin böyük dövlətlərin siyasi oyunları, Naxçıvanı Ermənistana birləşdirmək üçün göstərdiyi cəhdlər Naxçıvan əhalisini çətin vəziyyətə salmışdı. Belə vəziyyətdə Naxçıvan əhalisinin güvənə biləcəyi yeganə dövlət Türkiyə hökuməti idi.

Həmin dövrdə Türkiyənin də vəziyyəti yaxşı deyildi. İmperialist dövlətləri, onların dəstək verdiyi Ermənistan Türkiyəni parçalamaq, İstanbulu tutmaq, Şərqi Anadolunun bir hissəsini Ermənistana birləşdirmək üçün hər vasitələrdən istifadə edirdilər. Belə bir çətin və mürəkkəb vəziyyətdə Mustafa Kamal paşanın göstərişi ilə Şərq cəbhəsinin komandanı Kazım Qarabəkir paşa müəyyən ordu hissələrini Naxçıvan diyarına yeritdi və buranı xilas etdi. 1920-ci illərdə rus-türk münasibətlərinin yaranması, türk nümayəndə heyətinin Moskvaya getməsi, danışıqlar aparması və nəticədə “Dostluq və qardaşlıq” müqaviləsinin imzalanması ilə nəticələndi. Moskva və Qars müqavilələri Naxçıvana muxtariyyət statusunun verilməsinin və Türkiyə ilə

Cənubi Qafqaz respublikalarının ərazi-sərhəd məsələlərini həll etdi Bu Mustafa Kamal paşanın uzaqgörən siyasətinin nəticəsində baş tutdu.

MƏQALƏNİN TƏHLİLİ

Türkiyə Cümhuriyyətinin banisi Mustafa Kamal paşanın uzaqgörən ideyaları və istiqlal savaşı uğrundakı şanlı mübarizəsi ilk növbədə Anadolu türkləri üçün mühüm tarixi əhəmiyyətə malikdir. Bununla belə, böyük öndərin çoxcəhətli fəaliyyəti Türkiyəyə qonşu olan çevrə ölkələri və xalqları, habelə bütün türk dünyası üçün faydalı bir nümunədir. Bu mənada ulu Atatürkün mübarizəsi və ölməz ideyaları qardaş Türkiyəyə həm milli mənsubiyyət və dil, həm də sərhəd-ərazi baxımından daha çox yaxın və doğma olan Azərbaycanda, o cümlədən Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan Naxçıvan Muxtar Respublikasında xüsusi önəmi ilə diqqəti cəlb edir.

Naxçıvan diyarı 1918-ci ilin əvvəlindən ağır vəziyyətlə-erməni hərbi qüvvələrinin buraya basqınları ilə üz-üzə qalmışdı. Naxçıvan təmsilçiləri kömək üçün Şərqi cəbhəsinin komandanı Kazım Qarabəkir paşaya yardım üçün müraciət etdilər. K.Qarabəşir paşa həmin təmsilçiləri hörmətlə qəbul etmiş, onlara yardım edəcəyinə söz vermişdi. Bu hadisələrdən xəbər tutan Mustafa Kamal paşa da Naxçıvana yardım göstərməyin zəruri olduğunu bildirmişdir. Mustafa Kamal paşa Naxçıvan qapısının mühafizə edilməsini ancaq Azərbaycan üçün deyil, eyni zamanda Türkiyə üçün də böyük əhəmiyyət daşıdığını əvvəlcədən görürdü. Təsədüfi deyildir ki, Türkiyə Cümhuriyyətinə bağlı İğdir bölgəsinin Aralıq, Dilucu məntəqəsi ilə Naxçıvan qəzasının Sədərək kəndi arasından keçən Araz çayı vasitəsilə sərhəd olan 11 km-lik məsafə mühüm strateji əhəmiyyətə malik olduğu üçün istiqlal savaşının sonunda Mustafa Kamal Atatürk tərəfindən İran hökumətindən qızıl pul ödəməklə dinc yolla alınmışdır. Bu fakt Mustafa Kamal paşanın Azərbaycana və onun ayrılmaz parçası olan Naxçıvana, türk birliyinə münasibətini parlaq şəkildə ifadə edir. Böyük öndərin aşağıdakı müdrik və uzaqgörən kəlamları da həmin münasibəti bir daha təsdiqləyir: “Naxçıvan türk dünyasının qapısıdır. Onu qorumaq lazımdır”[14, s.58].

Mustafa Kamal paşa istiqlal savaşı illərində Naxçıvanı qurtarmaq vəzifəsini də müvəffəqiyyətlə yerinə yetirmişdir. Ulu öndər üçün Naxçıvanın istiqlalı Ərzurumun, Qarsın, Vanın, Ərdahanın qurtuluşu ilə eyni idi. Ona görə də Milli Mücadilə illərində Şərqi cəbhəsi komandanlığına Naxçıvanla da əlaqədar tapşırıqlar vermişdi. Bu tapşırıqlarda Naxçıvanın erməni işğalından, amerikan-ingilis hegemonluğundan qorunmasına və qurtuluşuna dair göstərişlərdə öz əksini tapmışdır. Böyük öndərin sadıq məsləkdaşı, Şərqi cəbhəsinin qüdrətli komandanı Kazım Qarabəkir paşa verilmiş tapşırıqların uğurla həyata keçirilməsi üçün ağıllı, düşünülmüş mövqelər seçmiş, düzgün planlar hazırlamışdır. Düzgün və düşünülmüş tədbirlər nəticəsində bir tərəfdən Naxçıvan bölgəsi ermənilərdən təmizlənmiş, digər tərəfdən isə o zaman müxtəlif yollarla Rusiyadan yardım alan Anadolu üçün Naxçıvan-Zəngəzur koridoru açılmışdı [8, s.198].

Kazım Qarabəkir paşaya görə Naxçıvan uğrunda mücadilə Türkiyənin Şərqi əyalətinə bağlı olan ciddi strateji məsələdir. K.Qarabəkirin düşüncəsində Naxçıvan “Şərqi qapısı” kimi dəyərləndirilmişdir. Alınan tapşırıqlar və mükəmməl icraçılıq Naxçıvanın xilasını ilə nəticələnmişdir. Buna görə də ulu Atatürk həm də Naxçıvanın xilaskarı kimi də mühüm tarixi vəzifələri həyata keçirmişdir.

1918-ci ildə yaranmış vəziyyətdən istifadə edən erməni daşnakları qaniçən cəllad A.Ozanyanın quldur dəstəsi Naxçıvan ərazisinə basqınlar edir, əhaliyə olmazın divan tuturdular. Ermənilərin Naxçıvan bölgəsində yerli Azərbaycan türklərinə vəhşicəsinə divan

tutmalarını eşidən K.Qarabəkir paşanın göstərişi ilə yüzbaşı Xəlil bəy, topçu Hüsnü bəy, atlı zabıt Osman Nuri bəyin iştirakı ilə bir heyət Naxçıvana köməyə göndərildi. Beləliklə, 1918-ci ilin 7 iyulunda Cavid bəyin komandanlığında türk ordusu Naxçıvana daxil oldu [9, s.]. Bir ay sonra isə K.Qarabəkir paşanın özü Naxçıvana gəldi. Bununla da türk hərbiçiləri yerli özünümüdafiə dəstələri ilə birlikdə Naxçıvanda erməni zülmünə son qoydu. Lakin, Birinci dünya müharibəsində məğlub olan Türkiyə öz hərbi hissələrini Cənubi Qafqazdan, eləcə də Naxçıvandan çıxarmalı oldu.

Sonra K.Qarabəkir paşa Ərzuruma gəlmiş, burada Mustafa Kamal paşa ilə görüşmüş, ona naxçıvanlıların fikri və düşüncələrini söyləmişdir. Mustafa Kamal paşa da gələcəkdə Naxçıvanın düşmən hücumlarından qorunması üçün burada bir cümhuriyyət qurulmasının çox zəruri və vacib olduğunu bildirmişdir. Bunlardan sonra Naxçıvan əhalisinin ciddi səyi və K.Qarabəkir paşanın fəal yardımını ilə 1918-ci ilin noyabrın 18-də Araz-Türk Cümhuriyyəti yaradıldı [2, v. 29]. Bu Cümhuriyyətin sahəsi 8,7 min kv. km, əhalisi 1 milyon nəfərə yaxın idi. Cümhuriyyətin hüduqları Naxçıvan, Şərur-Dərələyəz və Ordubad qəzalarını, Sərdərad, Uluxanlı, Vedibasar, Qəmərli, Mehri və s. əhatə edirdi; mərkəzi Naxçıvan şəhəri idi [3, v. 9-9arx.]. Araz-Türk Cümhuriyyətinin rəhbərləri hərbi-müdafiə problemlərinin həll edilməsində Türkiyənin yardımından istifadə edirdi. Ermənilər Naxçıvan bölgəsini ələ keçirməklə həm böyük bir əraziyə sahib olmaq, həm də Türkiyənin Azərbaycan və bilavasitə Orta Asiya ilə əlaqəsini təmin edən yeganə koridoru bağlamaq istəyirdilər. Lakin Milli Mübarizənin liderləri Mustafa Kamal paşa və Kazım Qarabəkir paşa Naxçıvanın strateji əhəmiyyətini çox yaxşı başa düşürdülər.

1919-cu ilin əvvəlində ingilis qüvvələri Naxçıvana gəlmiş, burada general-qubernatorluq yaratmış, sonra hakimiyyəti ermənilərə verərək bölgəni tərk etmişlər. Naxçıvan özünümüdafiə qüvvələri erməniləri buradan qovmuşlar. Sonra Amerika nümayəndələri bölgəyə gəlmiş, Naxçıvan və Şərur bölgələrində “bitərəf zona” yaratmaq istəmişlər. Nə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti rəhbərləri, nə də yerli qüvvələr buna imkan verməmişlər. Yerli əhali Türkiyənin Naxçıvana hərbi və siyasi yolla yardım göstərməsi üçün fəaliyyət göstərirdi.

Mustafa Kamal paşa Azərbaycanın Naxçıvan bölgəsi ilə bağlı erməni iddialarının diplomatik vasitələrlə dəf edilməsi sahəsində çox mühüm rol oynamışdır. Mustafa Kamal paşa hələ qurtuluş savaşına başladığı ilk aylarda Naxçıvanın tanınmış adamları ilə əlaqə saxlatmış, Naxçıvan nümayəndələrinin Ərzurum Konqresinə (1919, 23 iyul – 7 avqust) qatılması üçün ciddi səylər göstərmişdir [4, s. 130]. Bununla əlaqədar Naxçıvan əhalisi Ərzurum konqresinə qatılmaq üçün Hacı Cabbar (Kömək) bəyi nümayəndə seçmişdilər. Burada əsas məqsəd Ərzurum konqresinə qatılmaq və orada Naxçıvanın istiqlalı və ərazi bütövlüyünün çözülməsi idi. Hacı Cabbar Bəyazitə gəlmiş və buradan Ərzurum Müdafiə Cəmiyyətinə 1 iyun 1919-cu ildə aşağıdakı teleqramı göndərmişdi:

“Ümumən Naxçıvan, Şərur (Şəril), Ordubad, Vedibasar bölgələrinin müsəlman əhalisi tərəfindən seçilmiş nümayəndə heyəti sifəti ilə Ərzurumda təkrar təşkil edilən Konqresdə iştirak edib və ya edə bilməyəcəyinizi yazılı şəkildə xəbər verilməsini xahiş edirik.

Naxçıvanlı Cabbar (Kömək) bəy” [15, s.31]

Birinci teleqramına cavab almayan Hacı Cabbar bir neçə gündən sonra – 13 iyun 1919-cu il tarixdə aşağıdakı teleqramı Cəmiyyətə göndərirdi:

“Böyük islam aləminin həyati məsələləri haqqında məsləhətləşmələr aparmaq üçün oraya gəlmək əsas məqsədimizdir. Lakin Bəyazit sancağından (hələ) konqresə nümayəndə (üzv) seçilmədiyi üçün təbidir ki, təkbaşına gələ bilməyəcəyəm.

İngilis əsgərinin Naxçıvandan çəkilməsi, islam əhalisinə edilən zülmün öyrənilməsi ilə vəziyyətin dəyişməsinə səbəb olmuşdur. Erməni qüvvələri sanki yox imiş. Son əmr və tövsiyyələrinizi gözləyirəm.

Naxçıvan Vəkili Hacı Cabbar (Kömək)” [13, s.19-20].

Təəssüf ki, “nizamnaməyə” uyğun gəlmədiyindən bu teleqrama da cavab verilməmişdir.

Konqres Mustafa Kamal paşanın sədrliyi ilə keçirildi və Osmanlı dövləti torpaqlarında bir Türkiyə qurulmasının əsasını qoydu. “Qeyd şərtsiz istiklal və milli hakimiyyət” düşüncəsinə dayanaraq Konqresdə bütün bölgə əhalisinə yardım ediləcəyi qeyd olundu. Konqresin sonunda Naxçıvan bölgəsinin erməni istilasından qorunması və bölgəyə yardım edilməsi ayrıca müzakirə olundu.

Ərzurum konqresindən sonra mayor Veysəl bəyə və XI ordu komandanı Cavid bəyə göndərdiyi məktubda Kazım Qarabəkir paşa belə yazırdı: “Hər tərəfdən mühasirədəyik, yalnız Azərbaycana açıq Naxçıvan pəncərəsi vardır, onun qapanmamasını istəyirəm” [6, s. 10]. Kazım Qarabəkir paşa Azərbaycana və bilavasitə Orta Asiya türk dünyasına açılan yeganə koridor sayılan və əhalisinin çoxunu türklərin olduğu Naxçıvan bölgəsinin əhəmiyyətini əvvəlcədən bilmiş və bu bölgədə yerli əhalidən könüllülər alayı yaratmışdı. Mustafa Kamal paşa Naxçıvandakı vəziyyət haqqında məlumatlar alır və onları təhlil edirdi [16, s.118].

Naxçıvan ərazisindəki azərbaycanlılara qarşı törədilən vəhşiliklər XV topçu ordusu tərəfindən təmsilçilər heyətinə bildirilmiş və Mustafa Kamal paşa da 22 və 28 mart vəziyyətini dünya dövlətləri qarşısında etiraz etmişdi [12, s.281].

1920-ci ilin sonlarında Naxçıvan bölgəsində daxili vəziyyət mürəkkəb olaraq qalmaqda idi. Bununla əlaqədar danışıqlar getdikcə artır, beynəlxalq əhəmiyyət daşımağa başlayırdı. Naxçıvan məsələsi də bu dövrdə Rusiya-Türkiyə və Rusiya-Ermənistan danışıqlarında önəmli yer tuturdu. Türkiyə ilə Ermənistanın Daşnak hökuməti arasında bağlanan Gümrü müqaviləsinin (1920, 2 dekabr) 2 və 12-ci maddələri Naxçıvan bölgəsi ilə bağlı idi. Bu bölgə ilə əlaqəli olan tərəflər aşağıdakı razılığa gəlmişdilər: Ermənistan Kükü dağı, Həməsür dağı, Qurdqulaq kəndi, Saat dağı, Arpaçay evləri, Kəmərli dağı, Saray-Bulaq dağları, Ağrı (Ararat) stansiyası, Araz çayı yaxınlığındakı Aşağı Qarasuyun töküldüyü yerdən zolağın cənubundakı – Naxçıvan, Şahtaxtı, Şəhur-əraziyə, daha sonra referendumla təyin olunacaq idarə formasına və bu idarənin əhatə edəcəyi torpaqlara qarışmayacaq, həmin ərazilərdə hələlik Türkiyənin himayəsində yerli idarə yaradılacaqdır [17, s.19-23]. 12-ci maddəyə görə isə Türkiyə hökuməti Şəhur-Naxçıvan-Şahtaxtı və Culfa yolu ilə İran-Maku-Ermənistan arasında tranzit yolunun təhlükəsizliyinə təminat verməyi öz üzərinə götürürdü.

Mustafa Kamal paşa Gümrü müqaviləsinin yeni Türkiyə Cümhuriyyətinin qurulması yolunda böyük siyasi qələbə olaraq dəyərləndirmiş və bu qələbə münasibətilə Kazım Qarabəkir paşanı və heyət üzvləri olan Ərzurum valisi Hamit bəyi və Ərzurum millət vəkili Süleyman Necati bəyi təbrik etmişdi.

Türkiyə ilə Sovet Rusiyasının yaxınlaşması, qarşılıqlı əlaqələrin gerçəkləşməsi bu iki dövlət arasında görüşlərin keçirilməsini və müqavilələr bağlanmasını zəruri etdi. Bu məqsədlə Türkiyədən Moskvaya bir heyət göndərildi. Mustafa Kamal paşanın təklifi ilə Sovet Rusiyası hökuməti ilə danışıqlar aparmaq üçün gedən xarici işlər naziri Yusif Kamal bəy, Əli Fuad və Rıza Nurdan ibarət türk nümayəndə heyətinin ən vacib məsələlərindən biri də Naxçıvan məsələsi idi. Türkiyənin bu məsələyə xüsusi əhəmiyyət verməsi bölgənin strateji və geosiyasi vəziyyəti ilə, həm də Naxçıvanın Türkiyə-Azərbaycan əlaqələrində ən yaxın məsafədə yeganə ərazi olması ilə bağlı idi. Mustafa Kamal paşa Yusif Kamal bəyə Naxçıvanın türk qapısı olduğunu xatırlatmış və buna görə də hərəkət edilməsini istəmişdi [14, s.5-6]. Yusif Kamalın

“Paşam! Ruslar Naxçıvan üzərində israr edərlərsə nə yapalım?” – sualına Mustafa Kamal paşa: “Naxçıvan türk qapısıdır, bunu xüsusi olaraq nəzərə alaraq onun mövcudiyyətini qorumaq üçün əlinizdən gələni yapınız” – cavabını vermişdi.

Moskva müqaviləsi danışıqlarına qatılan nümayəndələrin xatirələrindən bəlli olur ki, Naxçıvan mövzusu ilə əlaqədar olan müzakirələr, fikir ayrılığı bir xeyli uzanmışdı.

Hətta İosif Stalinin “Naxçıvan üzərində nə üçün bu qədər israr edirsiniz” – sualına da “orasi türk qapısı, ondan” – cavabı vermişdir.

Türkiyə ilə Rusiya arasında aparılan danışıqlarda Naxçıvanın əhəmiyyəti hər zaman türk nümayəndə heyətinin diqqətində olmuş və Moskva müqaviləsinin (1921, 16 mart) 3-cü maddəsinə əsasən belə bir qarşılıqlı qərara gəlinmişdi: “Naxçıvan vilayəti bu müqavilənin I (C) əlavəsində göstərilən sərhədlərdə Azərbaycanın himayəsi altında, həmin protektoratı Azərbaycanın heç bir üçüncü dövlətə güzəştə getməməsi şərti ilə muxtar ərazi təşkil edir” [1, iş 58, v.143 arx., 146]. Göründüyü kimi, burada ən əhəmiyyətli şərt Naxçıvan məsələsində Azərbaycanın himayə haqqının üçüncü dövlətə verilməməsi idi.

Türkiyə nümayəndə heyətinin ciddi fəaliyyəti nəticəsində Moskva danışıqlarında Azərbaycanın ərazi bütövlüyü qismən də olsa qorunmuş, Naxçıvanın Azərbaycana bağlı muxtar ərazi təşkil etməsi məsələsində razılığa gəlinmişdi.

Beləliklə, memarı böyük Mustafa Kamal paşa olan Moskva müqaviləsi ilə Naxçıvan məsələsi özünün ədalətli həllini tapdı. Türk nümayəndə heyəti Ankaraya döndüyü zaman Mustafa Kamal paşaya müraciətlə “Naxçıvan üzərində əldən gələni yaptım” – deyər söylədiklərində O, “Qapımızın mövcudiyyətini mühafizə edin, bizim üçün mühüm olan budur” – deyər cavab vermişdi.

Moskva müqaviləsindən sonra Türkiyə hökuməti Naxçıvanın statusunu bölgə ölkələrinə qəbul etdirmək üçün fəaliyyət göstərirdi. Bu məqsədlə Türkiyə Cənubi Qafqaz cümhuriyyətləri ilə müqavilə bağladı. Qars müqaviləsi (1921, 13 oktyabr) nəticəsində Türkiyə ilə onlar arasında ərazi mübahisələri həll edilmiş və qonşuluq münasibətlərinin təməli qoyulmuşdu [7, s. 176].

Qars müqaviləsində Naxçıvanla əlaqədar mühüm bir maddə yer aldı. Türk hökuməti Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistan sovet hökumətləri belə bir ortaq fikrə gəldilər ki, bu müqavilənin 5-ci maddəsi və 3-cü əlavədə göstəriləni kimi, qeyd olunan sərhədlər içərisində Naxçıvan bölgəsi Azərbaycanın himayəsində muxtar bir ərazi təşkil edir [1, v.9-19; 9, s.307].

Bu müqavilə ilə Naxçıvanın sərhədləri dəqiqləşdirildi. Qars müqaviləsinin fəvqəladə dərəcədə əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, Ermənistan Naxçıvanı Azərbaycanın torpağı olaraq qəbul etmişdi.

NƏTİCƏ

Beləliklə, 1918-ci ildən başlayaraq Naxçıvan bölgəsini tutmaq niyyətində olan Ermənistan Mustafa Kamal paşanın ağıllı diplomatiyası nəticəsində Moskva və Qars müqavilələri vasitəsilə Naxçıvanın Azərbaycan torpağı olduğunu etiraf etmək məcburiyyətində qalmışdı.

Yusif Kamal bəyin sözləri ilə desək, Naxçıvan müsəlmanları bir daha soyqırım məruz qalarsa, o zaman türk ordusunun buna seyrçi qalmayacağı rəsmi olaraq qeyd edilmişdi.

Bu müqavilələrin böyük əhəmiyyət daşıdığından bəhs edən ümummilli lider, böyük dövlət adamı Heydər Əliyev demişdir: “Naxçıvanın statusunu qoruyub saxlamaq üçün Moskva müqaviləsinin və xüsusən Türkiyənin imzaladığı Qars müqaviləsinin burada böyük

əhəmiyyəti olubdur. Naxçıvan Azərbaycanın əsas torpağından ayrı düşdüynə görə Naxçıvanın bütövlüyünü, təhlükəsizliyini, dövlətçiliyini, muxtariyyətini gələcəkdə də təmin etmək üçün Qars müqaviləsi bizim üçün çox böyük, əvəzi olmayan bir sənətdir” [8, s.153].

Naxçıvan Muxtar Respublikasının yaradılmasında böyük əhəmiyyəti olan Moskva və Qars müqavilələri Mustafa Kamal paşanın gerçək diplomatiyasının nəticəsi olaraq ortaya çıxmışdır. Müqavilələrə görə qədim türk yurdu olan Naxçıvan Azərbaycanın sərhədləri daxilində saxlanıldı. Hətta, 1924-cü ildə Azərbaycana bağlı Naxçıvan Muxtar Respublikasının təşkili də beynəlxalq müqavilələr nəticəsində mümkün olmuşdur.

Beləliklə, Mustafa Kamal paşanın uzaqgörən siyasəti nəticəsində bölgə dövlətləri Naxçıvan ərazisini muxtar ərazi olaraq tanıdı. Türkiyənin qarantında olan bu bölgəyə dövlətlərarası hüquqi təminat verdi.

XX yüzilliyin sonlarında Türkiyə Cümhuriyyəti ilə Naxçıvan Muxtar Respublikası arasında Araz çayı üzərində Sədərək-Dilucu körpüsünün (Ümid körpüsü) açılması böyük Mustafa Kamal Atatürkün uzaqgörən siyasətinin gerçəkləşməsinin bir nəticəsidir.

İndi Naxçıvan şəhərinin mərkəzində Atatürk prospektinin, Atatürk parkının, Atatürkün heykəlinin, Kazım Qarabəkir məscidinin olması Azərbaycan xalqının Türk Dünyasının ulu öndərinə böyük sevgi və məhəbbətini ifadə edir.

MƏNBƏLƏR

1. Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxivi (ARDA), f.28, siy. 1, i. 69, v.9-19
2. ARDA, f.970, siy. 1, iş 54, v.50-64
3. ARDA, f. 970, siy. 1, iş 215, v.5-21
4. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ensiklopediyası, 2004, İki cildə, I Cild, Bakı, 440 s.
5. “Azərbaycan” qəzeti
6. General Veysəl Ünüvar. Naxçıvan: təlatüm və burulğanlar (1920-1921), 2006. Türkiyə türkcəsindən çevirən Ə.Quliyev. Naxçıvan, 104 s.
7. Qasımov, M. 1998: Xarici dövlətlər və Azərbaycan. Bakı, s.127-138, 164-180.
8. Qədim Naxçıvanda bayram – 75. 1999: Bakı, s.180-201.
9. Musayev, İ. 1996: Azərbaycanın Naxçıvan və Zəngəzur bölgələrində siyasi vəziyyət və xarici dövlətlərin siyasəti (1917-1921-ci illər), Bakı, s.297-315.
10. Mustafa Kamal Atatürk və türkçülük. Elmi konfransın materialları. 29 oktyabr 2005-ci il. Bakı, 2006. s.52-61.
11. Naxçıvan Mərkəzi Dövlət Arxivi (NMDA), f. 63, siy. 1, iş 15, v.5-17
12. Atatürkün teleqraf və beyannamələri. 1991: IV Cilt, Ankara
13. S.Esin Dayı, 1997: Erzurum konqresi və elviye-i selase meselesi. Erzurum.
14. Faruk Sümer. 1992: Mustafa Kamal Paşa: Naxçıvan türk qapısıdır. Türkiyə, “Türk dünyası” tarix dərgisi, Nisan, Ankara
15. M.Fahretin Kırzıoğlu, 1993: Bütünlüylə Erzurum Konqresi. I C., Ankara.
16. Mustafa Kamal Atatürk, 1967: Söylər və deməçlər. III Cilt, İstanbul

17. Soysal İsmail, 1989: Tarihçileri ve açıklamaları ile birlikte Türkiyenin siyasal andlaşmaları. I Cilt (1920-1945). İkinci baskı, Ankara, s.19-47

18. Madatov, Q, 1968. Pobeda Sovetskoy vlasti v Naxiçevane i obrazovanie Naxiçevanskoy ASSR. Baku, 152 s.

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK ÇAĞDAŞ AZERBAIJAN ZİYALILARININ ARAŞTIRMALARINDA

M.K. ATATURK IN THE RESERCH OF THE AZERBAIJAN SCIENTISTS

Doç. Dr. KEMINE HEVİLKIZI

Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi

ORCID ID: 0000-0002-9955-6812

Azerbaycanın sevinci bizim sevincimiz, kaderi bizim kaderimizdir.

M.K.Atatürk

ÖZET

Beşeriyet tarihi birçok şahsiyetler yetirmiştir. Her ülkenin kendi yöneticileri, liderleri, kendi askeri komutanları olmuştur. Böyle şahsiyetlerle halk hep övünüp, iftihar edip, onların isimleri dildən-dile, nesilden nesile geçmiştir. Her halkın milli kimliği onun yüzyıllar boyunca siyasi mirasçı adetleri üzerinde şekillenen ve zenginleşen devletçilik mirasında dolgun karakterini tapmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk adı her zaman Azerbaycan aydınlarının - edebiyatçıların, tarihçilerin, dilçilerin, siyasetçilerin ve bir çoklarının yüreğinde iz salmış, Atatürk dünyasına vararak, onu severek, Atatürk adına tetkikatlar yapılmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk en yeni tarih döneminde Türkiye'nin dahi devlet, siyasi ve askeri adamı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanı olmuştur. Şunu söylemek olur ki, bu, çok büyük ve şerefli bir hayat, hem de mücadeleler yoluyla geçmiş büyük insan halkın tekdüze talebi ile 1934 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kendisine verilen Atatürk soyadını sadece son nefesinedek onurla taşımıştır, hem de kendisinden sonra sosyal ve siyasi hayatın tüm alanlarında öyle zengin miras bırakmıştır ki, bu irsi derinden öğrenen ve sırayla hayata geçiren türk halkı bugün de onun belirlediği şanlı şekilde güvenle ilerliyor. Tanrı, türk milletini kurtarmak için onu gönderdi. Atatürk fenomeni daha birçokları için açılmamış hazinedir. O, gerçek bir liderdi, milyonlarca Türk insanı onun peşinden gitmeye hazır ve o toprak, millet uğrunda gidiyordu. Tüm insan özelliklerinin bir örneğiydi. Atatürk örneği. Bir çok liderler onu kendileri için örnek görüyorlardı.

Unutulmaz Atatürk'ün kutsal adı, binlerce yıldır var olan Türkiye ve Azerbaycan'ın kardeşliğinin ve dostluğunun geleceği yoluna ışık saçır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti, Zafer, mücadele, Türk halkı

ABSTRACT

Throughout the history, the world welcomed a lot of great personalities. Each country had its own leaders, own soldiers. These people went down in history and people have always been proud of such personalities.

The name Mustafa Kemal Ataturk has always been in the spotlight of philologists, historians, linguists, politicians and a lot of research has been done related to him. Mustafa Kemal Ataturk was the Turkish field marshal, statesman, founder of the Republic of Turkey and the first president. The Turkish parliament granted him the surname Ataturk in 1934 and he carried this name with pride until the last day of his life. He had such a rich heritage in all fields of social and political life that people still go after the path he opened.

The Atatürk phenomenon is an unopened treasure for many people.

The holy name of unforgettable Atatürk paves the way to the future of long-standing friendship between Turkey and Azerbaijan.

Keywords: Mustafa Kemal Atatürk, the Republic of Turkey, victory, struggle, Turkish people

Beşeriyet tarihi birçok şahsiyetler yetirmiştir. Her ülkenin kendi yöneticileri, liderleri, kendi askeri komutanları olmuştur. Böyle şahsiyetlerle halk hep övünüp, iftihar edip, onların isimleri dildən-dile, nesilden-nesile geçmiştir. Her halkın milli kimliği onun yüzyıllar boyunca siyasi mirasçı adetleri üzerinde şekillenen ve zenginleşen devletçilik mirasında dolgun karakterini tapmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk adı her zaman Azerbaycan aydınlarının - edebiyatçıların, tarihçilerin, dilçilerin, siyasetçilerin ve bir çoklarının yüreğinde iz salmış, Atatürk dünyasına vararak, onu severek, Atatürk adına tetkikatlar aparılmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk en yeni tarih döneminde Türkiye'nin dahi devlet, siyasi ve askeri adamı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanı olmuştur. Şunu söylemek olur ki, bu, çok büyük ve şerefli bir hayat, hem de mücadeleler yoluyla geçmiş büyük insan halkın tekidli talebi ile 1934 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kendisine verilen Atatürk soyadını son nefesinedek onurla taşımıştır, hem de kendisinden sonra sosyal ve siyasi hayatın tüm alanlarında öyle zengin miras bırakmıştır ki, bu irsi derinden öğrenen ve sırayla hayata geçiren türk halkı bugün de onun belirlediği devletle şanlı şekilde güvenle ilerliyor.

Tanrı, türk milletini kurtarmak için onu gönderdi. Atatürk fenomeni daha birçokları için açılmamış hazinedir. O, gerçek bir liderdi, milyonlarca Türk insanı onun peşinden gitmeye hazır ve o, toprak, millet uğrunda gidiyordu. Tüm insan özelliklerinin bir örneğiydi. Atatürk örneği. Bir çok liderler onu kendileri için örnek görüyorlardı.

Atatürk'ün en berilgin özelliklerinden biri de fikir adamı niteliği taşıması idi. Fikir ve düşüncelerinin özünü oluşturan Atatürkçülük, her türlü dogmatik unsurdan sıyrılmış akılcı bir dünya görüşüdür.... Atatürk milli mücadilede milli birliği kuran eşsiz bir lider, müharibe meydanlarında efsanevi bir komutan, devlet kuran büyük siyaset adamı, milletin çehresini değiştiren güçlü bir inkilapçıdır. Atatürk gerçeyin adamıdır...(6; s.5-6)

Bahsettiğimiz gibi, Azerbaycan aydınları da Atatürk'e her zaman saygı duymuş ve bu bilge adam için özel bir sevgi göstermişlerdir. Her alanda olduğu gibi Atatürk'e olan bu sevgi, bu aşk edebiyatta da belirgindir. Böylece, aydınlarımızın birçoğu Atatürk mirasına hitap etmiş ve çeşitli şekillerde araştırmışlar.

Böyle aydınlarımızdan biri olan, yetenekli azerbaycanlı bilim adamı, millet vekili Ganira hanım Pashayevanın, Atatürk sevgisile yazılan en değerli kitaplardan biri “Dünyanın kaybetdiği büyük adam” adlı kitabıdır. Hacme çok büyük olmayan bu kitabda, büyük insan sevgisi, Atatürk'ün varlığı, yaşadığı mühit o kadar güçlü yansılır ki, insan kitabı okudukca, kendini sanki hemin zamanda – Atatürk zamanında hiss ediyor.

Kitap, büyük siyasi şahsiyet ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Atatürk'ü yansıtır. M.K. Atatürk, azerbaycanlı okuculara kapsamlı bir şekilde sunuluyor: “Tarih yapan, tarih yazan bir insan”, “Tüm dünyada bir gipta, kıskançlık duygusu yaratan M.K. Atatürk”, “Atatürk: dün, bu gün, yarın”, “O, elifba inkilabı yaptı” və qeyri... Sonda Atatürk haqda tüm

bibliyografik bilgiler verilmiştir. Atatürk hakkında böyle bir kitabın yayınlanması gerçekten bir kurur veriyor.

Kitabın başlangıcını – ön sözünü yazan Akbar Kocalı haklı olarak şöyle yazıyor: M.K.Atatürk hakkında yazmak, bilgelik, zafer, şehitlik, kahramanlık ve nihayetinde büyük Türk ruhu hakda yazmak demektir. Onun türk dünyasına yaptığı üstün hizmetler inkar edilemezdir” (3; s.6) Büyük lider Haydar Aliyev böyle söylemiş: “Atatürk, dünyadaki insani değerleri kullanarak, halkının manevi değerlerini birleştirdi ve kendi halkını yükseklerle ucaltdı”. Gerçekten tarih yazmak, tarih yaratmak kadar çok önemli.

Onu diğer liderlerden ayıran en önemli şey, yalnızca ülkenin kurtuluşu değil, aynı zamanda kurtardığı topraklar üzerindeki tüm ulusların sorumluluğudur. (3; s.11)

M.K. Atatürk, her zaman gençleri düşündü ve onlara deyer verdi. Kitapta ayrıca, Atatürk’ün 20 Ekim 1927’de gençlere müracieti de yer alıyor. Atatürk konuşmasında gençlere hitapen deyirdi:

“Ey Türk gençliği! İlk görevin, Türkiye bağımsızlığını, Türkiye Cumhuriyetini korumak ve müdafie etmektir. Mevcudiyetin ve bağımsızlığın tek temeli budur! (3; s.43)

Gerçekten, bu kitabı okuduğumuz zaman, “Biz kimsenin düşmanı değiliz, yalnızca insanlığın düşmanı olanlara düşmanız” – söyleyen Atatürk’ün insanlıkla hayatta kalma mücadelesini görüyoruz.

M.K.Atatürk’ü sadece sevmek değil, onu halka, gelecek nesillere de sevdirmek gerekiyor. Ganira Pashayeva, edebiyat ve bu kitap vasitesile Atatürk’ü bir daha halka sevdirdi.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan büyük dahi ATATÜRK - “Ne mutlu türküm deyene” – dedi. Türk milletinin ruhunun ataletden qurtulub yükselmesinde misilsiz ve evezolunmaz hizmetlerin müellifi oldu. Qenire hanım Paşayeva ise hepimizin adından böyle diyor: “Ne mutlu Atatürkü sevene!”

Akademisyen Nizami Cafarov ve Mehmet Akif Tural tarafından yazılan “Atatürk’ün Azerbaycan Politikası” adlı kitabı da Atatürk’ü seven azerbaycanlı okurlar için bir hediyedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu M.K. Atatürk’ün konuşmaları, nıtkları ve deyimleri üzerinde dayanan ve son olarak da Atatürk’ün kendi dilinde söylediği gibi yapılan kitap, büyük liderin Azerbaycan politikasını yansıtıyor.

Atatürk’ün Azerbaycan politikası, onun genel dış politikasının dahili bir parçasıydı (1; s.4).

İlk olarak “Atatürk’ün Azerbaycan Politikası” üzerine çalışmalarını yayınlayan yazarların bu kitabı, Azerbaycan tarihinin en tartışmalı dönemlerinden birinin daha objektif bir şekilde öyrenilmesi için çok değerli bir çalışmadır.

En ilginç ve çarpıcı yönlerden biri, koleksiyonda yer alan metinlerin, Atatürk’ün dediği gibi – yani, dil stillerine dokunmadan olmasıdır. Kitapta çeşitli başlıklar yazılmış ki, her birini okudukca Atatürk dühasını bir daha keşfetmiş oluyoruz.

Dikkate değer incelemelerden biri de, Sefalı Nezerli tarafından toplanan ve lider Haydar Aliyev’in M.K. Atatürk’ün çeşitli noktalarda değerli içgörülerinden oluşan bir koleksiyon olan “H.Aliyev Atatürk hakkında” adlı kitabıdır. Bildiğimiz gibi, M.K. Atatürk, 20. yüzyılda UNESCO tarafından bir numaralı şahsiyyet ilan edildi. H.Aliyev her zaman Atatürkü kendisi için bir siyasi model sanmış ve tecrübesinden her zaman yararlanmıştı. Sonuç olarak, H.Aliyev, 1999’da Atatürk Uluslararası Barış Ödülü’ne ve 2002’de Atatürk Baş Öğretmen Ödülü’ne layık görüldü. Kitabın danışmanı, akademisyen Nizami Cafarov yazıyor: "Atatürk, Türk halkını, Türk devletçiliğini, Haydar Aliyev, Azerbaycan halkını, Azerbaycan devletçiliğini kurtarmışlar.”

Hacmi çok küçük olmasına rağmen, mezmunca zengin olan kitapda bir ulusal kurtarıcının diğer bir ulusal kurtarıcı hakkındaki düşünceleri içeriyor. Atatürk hakda dünyanın en tanınan şexsiyetleri bir-birinden maraklı, değerli fikirler söylemişler. Ancak bu kitap sadece bir dahinin başka bir dahi hakkında konuşması değil, aynı zamanda, bir büyük Türkün farklı zamanlarda diğer büyük Türk hakkında söylemiş olduğu bir eserdir. (5; s. 3)

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in fermanı ile Azerbaycanda - Baküde faaliyete başlayan Atatürk Merkezinde "Mustafa Kemal Atatürk" (portret çizimleri), "Atatürk Ansiklopedisi" (1920-1938), "Bibliyografya", "Türkiye Atatürkün, Azerbaycan Haydar Aliyevin eseridir", "Atatürk'ün Dil Politikası" adlı kitapları dahil olmak üzere Azerbaycan Atatürk Çalışmaları'nı zenginleştirecek diğer birçok kitaplar yayınladı. "M.K. Ataturk ve türkçülük" adlı bilimsel konferansın materyallerinde de Azerbaycan aydınlarının Atatürk ile ilgili farklı görüş ve düşünceleri içeriyor. Genel olarak, Azerbaycan'da faaliyet gösteren Atatürk Merkezinin, Atatürk mirasının incelenmesinde çok değerli olduğunu söyleyebiliriz. Akademisyen Nizami Cafarov'un öncülüğünde, merkezin her çalışması Azerbaycanlı okurlara her zaman Atatürk ile ilgili yeni katkıları bağışlıyor.

Elimizdeki bir başka kaynak da Zulfiya Mehdiyeva'nın "M.K.Atatürk. Zafer Sırları" adlanıyor. Kitap, Türkiye Kurtuluş Ordusu'nun askeri ve siyasi lideri Mustafa Kemal Atatürk'e, 1923'ten bu yana ilk cumhurbaşkanına adanmıştır. İşte burada yazıları, gazeteleri, dergileri, devrimleri, savaşları, arkadaşları, ailesi vb. bilgi verilmiş ve ünlü sözler dahil edilmiştir. Son olarak zafere giden yolda büyük başarı ve başarının sırları yayınlanıyor.

"Bir Türk dünyaya beraberdir", "Atatürk ve milli şuur", "Atatürk ve din" ve diğer başlıkların altında geniş bir tanım vardır.

"Zafer", Zafer benimdir, söyleye bilenindir. Başarı ise "Başaracağım" diye başlayıp, sonda "bacardım" söyleyenindir.

Akademisyen N.Jafarov, eser hakkında yaptığı açıklamada, "Yazar, yalnızca Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusunun biyografisi hakkında ayrıntılı bilgi sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda, ayrıntıların yer aldığı kompakt, okunaklı, akılda kalıcı (ve kutsal!) görüntü veriyor. Bu izlenimler samimi duygu ve düşüncelerin tezahürleridir. (2; s. 4) – diye söylüyor.

Sadık Tural "Atatürk ve ya Yüzyıla möhür vurmuş lider" adlı kitabında "ya istiklal ya ölüm!" başlıklı bölümünde Atatürk'ün sözlerinin birçok örneğini vererek şöyle yazmaktadır: "Esas prensip, Türk halkının saygın, şerefli ve onurlu bir millet olarak yaşaması demektir. (4; s. 64)

Unutulmaz Atatürk kutsal ismi, uzun yıllardır var olan Türkiye ile Azerbaycan arasındaki kardeşliğin ve dostluğun geleceğine ışık tutuyor.

Son olarak, Atatürk'ün her zaman Azerbaycan halkının kalbinde var olduğunu, her zaman yaşadığını ve her zaman yaşayacağını söyleyebiliriz. M.K.Ataturk zenginliyi gelecekte birçok Azerbaycan aliminin araştırmasına dahil edilmeye devam edeceğini güvenle söyleyebiliriz.

EDEBİYAT

1. Ceferov Nizami, Mehmet Akif Tural. Atatürk'ün Azerbaycan politikası. Bakü 2008. 84 sayfa
2. Mehdiyeva Zulfiya. M.K.Atatürk. Zaferin sırları. Bakü. 2017. 312 sayfa.
3. Pashayeva Ganira. Dünyanın kaybettiği büyük adam. Bakü. 2010.63 sayfa.
4. Sadık K.Tural. Atatürk veya yüzyıla imza atmış bir lider. Bakü. 2016. 80 sayfa.

5. Sefalı Nezerli. Haydar Aliyev Atatürk Hakkında. Bakü, 2003. 23 sayfa.
6. Utkan Kocatürk. Atatürk'ün fikir ve düşünceleri. Ankara. 1999.

SPORDA PSİKOSOSYAL ALANLAR AÇISINDAN NUTUK NUTUK IN TERMS OF PSYCHOSOCIAL AREAS IN SPORTS

Ersin AFACAN

Dr., Manisa Şehzadeler İsmet İnönü Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

ORCID ID: 0000-0002-3382-4116

ÖZET

Mustafa Kemal Atatürk'ün Nutuk'ta söylediklerinden siyaset, tarih, sosyoloji, psikoloji ve askeri alanda olduğu gibi spor alanına ait çıkarımlar yapmak olasıdır. Özellikle sporun psikososyal alanlarının temelini oluşturan spor felsefesi, spor sosyolojisi, spor psikolojisi bu bağlamda önem göstermektedir. Çünkü bu alanlar, spor insanlarını ve onların oluşturduğu gruplar ile toplulukları incelemektedir.

“Ben burada söylediklerimi geçmiş günlere ait bazı hatıra ve belgeler ile bir kere daha belirtmeyi, gelecek nesillerin siyasi ve sosyal ahlak terbiyesi açısından bir görev sayarım.” (Atatürk, 2005) diyen Mustafa Kemal Atatürk'ün bu açıklamasından esinlenerek Nutuk'ta söylediklerinden, gelecek nesiller olarak kastettiği bizlerin sosyal ahlak terbiyesine katkısı açısından sportif yansımaları yapılmaya çalışılmıştır. Çünkü spor, sosyal bir olgudur ve aynı zamanda bir ahlak terbiyesi aracıdır.

Günümüzde özellikle profesyonel spor ortamlarında yaşanan değişken insan ilişkileri ve bu bağlamda ortaya çıkan kültürel öğeler dikkat çekmektedir. Böyle bir bireysel ve toplumsal ortam göz önüne alındığında; spor insanlarının sportif kimliklerinin gelişimi ve gelecek nesiller açısından daha sağlam bir spor bilincinin oluşturulması için Türk tarihinde önemli yeri olan önder isimlerin hayata ve olaylara bakış açılarının sporda psikososyal alanlar açısından incelenmesinin gerekli olduğu düşünülmüştür. Bu neden ile çalışmada örnek olarak Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kurucusu olan Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Nutuk adlı eseri metin çözümleme yöntemi ile incelenmiştir. Böylelikle, Atatürk'ün açıklamalarından sporda psikososyal alanlara uyarlanabilecek açıklamalar belirlenmeye çalışılmıştır. Belirlenen açıklamalar başarı, özgüven, hedef, önderlik, takımdaşlık adı altında beş kategoride sınıflandırılmıştır.

Bu sınıflandırmalar altında yapılan yorumlar ve açıklamaların Atatürk'ün düşünme yapısının spor insanlarına esin kaynağı olmasını sağlayacağı gibi, Atatürk gibi önder isimlerin bazı açıklamalarının sporda psikososyal alanlara uyarlanması konusunda örnek olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Nutuk, Spor, Psikososyal

ABSTRACT

From what Mustafa Kemal Atatürk said in his Nutuk, it is possible to make inferences about the field of sports as in politics, history, sociology, psychology and military. Especially sports philosophy, sports sociology, sports psychology, which form the basis of the psychosocial fields of sports, are important in this context. Because these areas examine sports people and their groups and communities.

"I consider it a duty to state what I have said here, with some memories and documents from the past, in terms of the political and social moral upbringing of future generations (Atatürk, 2005)." Inspired by this statement of Mustafa Kemal Atatürk, who said in Nutuk, we tried to

make a sportive reflection in terms of social moral upbringing, which he meant as future generations. Because sports is a social phenomenon. It is also a moral training tool.

Today, the variable human relations experienced especially in professional sports environments and the cultural elements emerging in this context draw attention. Considering such an individual and social environment; In order to develop the sportive identity of sports people and to create a stronger sports awareness in terms of future generations, it is considered necessary to examine the perspectives of the leaders on life and events in terms of psychosocial areas in sports. This is why, for example in working with the founder of the Republic of Turkey Mustafa Kemal Atatürk's work has been studied Speech and text analysis method. Thus, it has been tried to determine the explanations from Atatürk's statements that can be adapted to psychosocial areas in sports. The explanations determined were classified in five categories under the name of success, self-confidence, goal, leadership, and teamwork.

It is thought that the comments and explanations made under these classifications will ensure that Atatürk's thinking structure is a source of inspiration for sports people, and will be an example for the adaptation of some of the leading names such as Atatürk to psychosocial areas in sports.

Keywords: Atatürk, Nutuk, Sport, Psychosocial

1. GİRİŞ

Türkiye’de demokratikleşme sürecinin ilk önderi Gazi Mustafa Kemal Atatürk’tür. Birinci Dünya Savaşından sonra fakir ve bitkin düşen bir milleti özgürlüğünü kazanmak için örgütlenmeye ve tekrar savaşıma ikna etmek herkesin başarabileceği bir iş değildir. Atatürk, daha sonra halkın alışık olmadığı bir yönetim şekli olarak cumhuriyeti kurmuş ve halkın bu yönetime uyum sağlaması için çalışmıştır (Deniz ve Tarakçı, 2019). Dolayısıyla Atatürk, her alandaki insanlar için yaşadıkları ile ibret alınacak bir önder ve söyledikleri ile örnek alınacak bir insandır.

Cumhuriyet Halk Partisi’nin 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında toplanan İkinci Büyük Kongresinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kurucusu olan Gazi Mustafa Kemal Atatürk tarafından söylenen Nutuk, her açıdan önemli bir eserdir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu’nun parçalandığı dönemlerden başlayıp yeni devletin kuruluş aşamasında yaşananların birincil kaynak tarafından aktarılan bilgileri içermektedir.

Eserin başlangıcında 19 Mayıs 1919 yılında Samsun’a çıktığını ifade eden Atatürk, milletin yorgun ve fakir olduğundan bahsedip devletin ve ordunun zayıflığını anlatarak “Efendiler, bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da milli hâkimiyete dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak!” demiştir (Atatürk, 2005). Nutuk’ta siyaset, sosyoloji, psikoloji bilimleri başta olmak üzere hayatın çeşitli alanlarına değinen bilimler için dikkat çekici açıklamalar bulunmaktadır.

Bütün bunların doğrultusunda, çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün sporda psikososyal alanlara uyarlanabilecek ifadeleri hangileridir?
2. Bu ifadeler hangi başlıklar altında toplanabilir?

Çalışma, bugüne kadar Mustafa Kemal Atatürk ve Nutuk ile ilgili sporda psikososyal alanlar açısından herhangi bir bilimsel çalışma bulunmamasından dolayı önem arz etmektedir.

2. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Tarih sürecinde kahraman rolünü üstlenip bu rolü başarılı şekilde yerine getiren insanlar bulunmaktadır. Türk tarihinde de pek çok kahraman isim yer almaktadır. Bu isimlerin toplumların siyasi, askeri, eğitim ve sanat gibi alanlarına ciddi katkıları yaptıkları bilinmektedir. Bu katkıların çeşitli boyutlarla incelenmesi gerekliliği düşünülmüştür. Bu sebeple, çalışmada Türk tarihinin en önemli isimlerinden biri olan Mustafa Kemal Atatürk'ün Nutuk adlı eserindeki bazı açıklamaları inceleme yöntemleri arasında yer alan metin çözümleme yöntemi ile incelenmiştir.

Metin; anlaşılabilen, yorumlanabilen ve çeşitli bağlamlara göre, içerisinde belli mesajlar barındıran dilsel bir bütünlüktür. Bu nedenle metin çözümlemelerinde metindeki tümceler tek tek değil bir bütün olarak ele alınmaktadır (Torusdağ ve Aydın, 2017). Dolayısıyla metin çözümleme yöntemi, herhangi bir alanla ilgili var olan metni oluşturan unsurları değerlendirip birbirleri ile olan ilişkilerini belirlemek ve başka bir alana uyarlamak işlemidir.

Metin çözümleme yöntemi ile çeşitli alanlarda pek çok sayıda çalışma yapılmıştır. Örneğin Kara Harp Okulu Bilim Dergisi'nde yayımlanan İkna Teknikleri Açısından Nutuk adlı makale bunlardan biridir. Ancak, Mustafa Kemal Atatürk'ün Nutuk adlı eserinde yer alan bazı ifadelerinin sporda psikososyal alanlara uyarlanması ile ilgili bir çalışma bulunmamaktadır. Böyle bir çalışmanın olmaması, bu tür bir çalışmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın, benzer çalışmaların yapılmasına ve Atatürk'ün düşünme yapısı, zihniyeti ve olaylara bakışından sportif alanda da yararlanması konusunda önemli bir örnek olacağı düşünülmektedir.

Çalışmada Mustafa Kemal Atatürk'ün kaleme aldığı Nutuk adlı eser incelenmiştir. İncelenen eserden sporda psikososyal alanlara uyarlanabilecek ifadeler seçilmiştir. Seçilen ifadeler sporda psikososyal alanları oluşturan spor felsefesi, spor sosyolojisi ve spor psikolojisinin temel kavram ve konularına göre metin çözümleme yöntemi ile sınıflandırılıp yorumlanmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Başarı

Sporcular başta olmak üzere spor insanı, her şeyi bir kenara bırakarak kendisini spora vermek isterse daha yüksek düzeyde bir performans elde edebilir. Buna gömülme denir. Bu tamamen gömülme durumu pek çok etkili performans için temel unsurdur. Yapılan işe bütünüyle gömülme tutumundan uzak olup kendi başarı derecesini veya kalitesini yükseltmek amacını zihninde kararlı şekilde taşımayanlar kolay kolay başarılı olamazlar. Ayrıca istenilen bir başarıya ulaşmak yeterince beceri geliştirmiş olmaya da bağlıdır. Çünkü gömülme durumu beceriyle artar (Özbaydar, 1983). Atatürk böyle bir durumu şu ifadelerle açıklamıştır; “Bir millet varlığını ve istiklalini kurtarabilmek için düşünülebilen her türlü teşebbüs ve fedakârlığı yaptıktan sonra başarıya ulaşır. Ya başaramazsa demek, o milletin ölmüş olduğu hükmüne varmak demektir. Öyle ise millet yaşadıkça ve fedakârca teşebbüslerine devam ettikçe başarısızlık da söz konusu olamaz” (Atatürk, 2005). Ayrıca, “Ya başaramazsa” veya “Ya başaramazsak” gibi ifadeler sporda da yer almaktadır. Örneğin ligin son maçına çıkan ve kazanamazlarsa küme düşecek olan takımın oyuncularının başarısızlık korkusunu yaşaması ile aynı takımdaki herhangi bir oyuncunun kötü performans sergilemek ile ilgili kendi düşüncelerinden kaynaklanan performans kaygısı gibi (Afacan ve Afacan, 2021) durumlar başarısızlığa neden olabilmektedir. Bu nedenle gömülme veya bir başka tabirle kendini adama sporda başarılı olmak için gerekli olan motivasyonun temel öğelerinden biridir.

Atatürk, başarı konusunda ayrıca, “Efendiler, bilirsiniz ki hayat demek, mücadele ve müsademe demektir. Hayatta başarı kazanmak, mutlaka mücadelede başarı kazanmaya bağlıdır. Bu da maddi ve manevi güç ve kudrete dayanır bir husustur” (Atatürk, 2005) ifadelerini kullanmıştır. İnsanlar zorlanma şartları altında iki şekilde tepki gösterirler. Bunlardan biri, daha çok coşku sahibi olup kararlılıkla mücadeleyi sürdürmektir. Bir diğeri ise küsüp mücadeleyi terk etmektir. Bir sporcunun zorlanma şartları altında coşkulu şekilde mücadelesini arttırması çok önemlidir. Sporda başarılı olmak için gerekli olan psikolojik özelliklerden bir tanesi de budur (Başer, 1996). Bu bağlamda özellikle profesyonel sporcular, spor kamuoyunun ilgisini ve dikkatini çekebilmek için sıradanlığı aşmaları gerekmektedir. Bir farklılık mutlaka ortaya konulmalıdır. Sporcular, bu farkı ortaya koyabildikleri ve böylece seyircilerin ilgisini, dikkatini çekebildikleri ölçüde başarılı olurlar (Afacan;2020,214). Bu farklılık, Atatürk’ün bahsettiği mücadele ve müsademe ile doğrudan ilgilidir.

Atatürk yapılan işlerin başarıya ulaşması için bir an önce sonuca varılmasının önemini “Çalışmalarınızı yılmadan ve soğukkanlılıkla olumlu bir şekilde sonuçlandırmaya himmet ediniz” (Atatürk, 2005) ifadesi ile anlatmaya çalışmıştır. Sporda da aynı durum söz konusudur. Özellikle sporcular için başarının sırlarından biri de en basit hareketi en hızlı bir şekilde yapabilmektir (Başer, 1996). Bunun için de antrenmanlarda öğrenmenin yeterli şekilde gerçekleşmiş olması gerekir. Sporda öğrenme konusunda antrenör ve sporcu arasındaki iletişim ve etkileşim önemlidir. Çünkü antrenörlük etkinliği, sporcuların öğrenmesini ve performansını etkilemektedir (Eklund ve Tenenbaum, 2014). Yani antrenör ile sporcu arasındaki bireysel ilişkiler, sporcunun kişisel başarılarının yanında takım performansı üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir (Singer, 1972). Takım uyumunu etkileyen en önemli faktör başarıdır. Bu nedenle antrenörlerin çoğu, başarıya ulaşmak için uyum sağlamayı amaçlamaktadır (McMorris ve Hale, 2006). Uyum konusunda spor kulüplerinin başkan ve yöneticilerinin de tutumları önemlidir. Çünkü sportif başarılar da başarısızlıklar da yöneticilerin tutumlarıyla doğrudan ilgilidir. Çünkü çalışanları işe alanlar, onları yönlendiren, teşvik eden veya küstürenler, çalışmalarını ölçüp değerlendirenler yöneticilerdir (McCarthy, 1986). Bu nedenle başkan ve yöneticiler, Atatürk’ün ifade ettiği şekilde soğukkanlılıkla çalışmalarını yılmadan olumlu şekilde sonuçlandırmayı amaçlamalıdır.

Atatürk’e göre “Başarı için pratik ve güvenilir yol, her safhayı vakti geldikçe uygulamaktır” (Atatürk, 2005). Özellikle futbol gibi takım sporlarında takımı kuracak başkan, yönetici ve antrenörlerin başarıya ulaşmak için oyuncuların kişisel yeteneklerinin yanında kişilik özelliklerini de hesaba katmaları başarı için pratik ve güvenilir bir yoldur. Transfer zamanında bu duruma dikkat etmek gerekir. Çünkü birbirini kıskanan veya mizaçları bağdaşmayan iki sporcu yan yana oynatıldıklarında, istedikleri kadar yetenekli ve becerikli olsunlar takıma faydadan çok zararları dokunur (Özbaydar, 1983). Dolayısıyla başarı, pratik ve güvenilir yollar için hazırlanmış zihinlere gelir. Zihinlerin hazırlanması için de sabırlı olmak ve eyleme geçmek için uygun zamanı beklemek gerekmektedir.

Güdü, açlık güdüsü gibi organizmanın fizyolojik bir ihtiyacından doğabileceği gibi, başarı güdüsü gibi psikososyal gelişme sürecinde öğrenme ile de doğabilir. Açlık güdüsü, açlığı karşılayan ve onu ortadan kaldırmak için gerekli davranışları başlatan bir durumdur. Başarı güdüsü, başarı ihtiyacını karşılayacak bir davranışı başlatan bir durumdur (Öztürk, 1990). Dolayısıyla başarı güdüsü sevgi, sosyal onay ve statü gibi sonradan kazanılmış veya öğrenilmiş güdülerden biridir. Bütün bu güdülere de ihtiyaç (gereksinim) denilmektedir (Sayar ve Dinç, 2003). Bu durum, Atatürk’ün Nutuk’taki şu ifadelerini akıllara getirmektedir: “Memleketin kurtuluşunu sağlayabilmek için dürüstlük ve içtenlikle düşünenlerin, akıl ve vicdan bakımından yapmaya mecbur oldukları akla gelebilecek her şeyi yapmaya çalışıyoruz.” (Atatürk, 2005). Yani insanın aklına gelebilecek her şey öğrenilmiş güdülerdir

ve bu güdüler gereksinimlerden doğmaktadır. Spor insanları için de başarı güdü gereksinimlerden doğan bir öğrenilmiş güdüdür.

3.2. Özgüven

Atatürk, Osmanlı'nın dağılma döneminde manda fikrinin yaygın olduğunu “Kurtuluş çaresi ararken İngiltere, Fransa, İtalya gibi büyük devletleri gücendirmemek temel ilke olarak kabul edilmekte idi. Bu devletlerden yalnız biri ile bile başa çıkılamayacağı kuruntusu hemen bütün kafalarda yer etmişti.” (Atatürk, 2005) ifadesiyle anlatmaya çalışmıştır. Benzer durum sporda da geçerlidir. Düşük benlik algısı, özgüvenin de azalmasına sebep olabilmektedir. Çünkü genel olarak, daha düşük öz yeterlik, özgüven ve benlik saygısı seviyeleri, daha yüksek öz-handikap seviyeleri ile ilişkilidir (Eklund ve Tenenbaum, 2014). Hâlbuki kendisi ile barışık olan, kendisini beğenen, kendisine saygı duyan, sportif hedeflerine ulaşmak için yeteneklerine ve becerilerine güvenen, başarısız olma konusunda anlamsız korku ve kaygılarından kurtulmuş bir sporcu, psikolojik açıdan sağlam benlik algısına sahip sağlıklı bir sporcudur. Yani sportif karakterin meydana gelmesinde ve değişmesinde ego önemli rol oynar.

Özgüveni ve özsaygısı yetersiz insanların manda ve himaye düşüncesine karşı Atatürk şu sözleri ile tepki vermeye devam etmiştir; “Yabancı bir devletin koruyup kollayıcılığını kabul etmek, insanlık vasıflarından yoksunluğu, güçsüzlük ve miskinliği itiraftan başka bir şey değildir. Gerçekten de bu seviyesizliğe düşmemiş olanların, isteyerek başlarına bir yabancı efendi getirmelerine asla ihtimal verilmez.” (Atatürk, 2005). İnsan, hayatında her şeyden önce güven içinde yaşamayı ister. Kişiye bu güven duygusu aile ve toplum tarafından verilmelidir. Bu güvenliği bulamayan insanlar endişeye kapılır. Zor dönemlerde insanlara yeni bir güven duygusu kazandırmak önderlerin görevidir. Önder kişi, herkesin bu güven duygusunu kendi içinde bulmasına yardımcı olmaya çalışır. İnsanlara sorunları açık ve seçik olarak görme yetisi kazandırarak bozulan toplumsal dengeyi sağlar. Herkesle kendi diliyle konuşur ve kelimelerin etkili bir güce sahip olduğunu bilir (Daco, 1989). Atatürk de tam böyle bir önder idi. Spor insanları da zor zamanlarda Atatürk'ün bu özgüven ve özsaygı dolu ifadelerini kendilerini için rehber yapmalıdır.

Özgüven konusunda Atatürk'ün şu ifadeleri de dikkat çekicidir; “Kendilerinde az çok liyakat görenler, hemen hükümete geçmek heves ve hırsına kapılıyorlar.” (Atatürk, 2005). Özgüven tanım olarak kişinin tavırlarını ve davranışlarını belirleyen, kendi özelliklerine yönelik duygu, düşünce ve yorumları içeren bir kavramdır (Lauster, 2000). Bu bağlamda gerçekliği doğrudan algılıyorsa, insanlarla güven ve samimiyete dayalı ilişkiler kurabiliyorsa, yaşadıklarının sorumluluğunu üstlenebiliyorsa o spor insanı psikolojik olgunluğa sahiptir. Böyle bir anlayışa sahip olan spor insanı heves ve hırs içine girmez, kendisinde az veya çok yeterlilik görüp yerine getiremeyeceği görevleri üstlenmeye çalışmaz.

Atatürk, özgüveni korku ile de bağdaştırmaya çalışmıştır. Bu konuda şöyle bir ifadesi vardır; “Efendiler, maddi ve özellikle manevi çöküş korku ile güçsüzlükle başlar. Gücsüz ve korkak insanlar, herhangi bir felaket karşısında milletin de uyuşukluğa düşmesine ve çekingen bir duruma gelmesine yol açarlar. Güçsüzlük ve kararsızlıkta o kadar ileri giderler ki adeta kendi kendilerine hakaret ederler. Derler ki biz adam değiliz ve olamayız!” (Atatürk, 2005). Sporda da benzer durumlar olmaktadır. Örneğin, kötü performans gösteren sporcular bazen antrenör tarafından tamamen görmezden gelinir. Bu durum, sporcunun özgüveni ve özsaygısı üzerinde olumsuz bir etki oluşturabilir (McMorris ve Hale, 2006). Halbuki, insanların bir araya gelmeleri ve topluluklar oluşturmalarının temel nedeni, topluluğun sağladığı güven duygusudur. Özellikle insanlığın ilk çağlarında, doğaya ve diğer insanlara karşı yetersiz, zayıf ve korumasız olan insan, yalnızlığının neden olduğu güvensizliğe karşı ilk çözümünü, kalabalıklaşmada ve bir araya gelerek çoğalmada bulmuştur. Bu çoğalma ise insan yaşamına

iki yeni kavramı getirmiştir. Bunlar, iş bölümü ve işbirliği kavramlarıdır (Başer, 1996). Dolayısıyla spor kulüplerinde sporcular başta olmak üzere her spor insanı öncelikle güvende olmak ister. Çünkü spor insanı kendisini güvende hissetmezse enerjisini ve dikkatini, etrafında olup bitenleri gözlemlemeye ve tehdit unsurlarına karşı kendisini koruma yollarına harcar. Hâlbuki kendisini güvende hisseden spor insanı enerjisini ve dikkatini, gelişimine ve performansına ayırır. Aksi durumda bir kulüpte insanların birbirleri ile uğraşması gelişime ve performansa ciddi zararlar verir. Çünkü birbirine güvenmeyen insanların aynı ortamda olmaları ve aynı havayı solumaları takım olmak adına tehlikeli bir durumdur. Bu nedenle olumsuz tutumlar yerine olumlu tutumların sergilendiği bir spor kulübünde var olan güven duygusu, aidiyet duygusunu da arttıracığı için takımında yer alan sporcular hem başarılı, hem de mutlu ve huzurlu olacaktır.

3.3. Hedef

Davranış değişiklikleri sürecini inceleyen bilim insanları, kişinin bir hedefe ulaşması için nereye gideceği üzerinde bir düşüncesi olması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Yani insanların hayata anlam vermeleri ve başarıya ulaşmaları için, bir hedefe ihtiyaçları vardır (Slaikeu ve Lawhead, 2003). Atatürk, bu durumu Nutuk adlı eserinde “Efendiler, dünya imtihan meydanıdır.” (Atatürk, 2005) şeklinde kısa ve öz olarak açıklamıştır. Her imtihan karşısında insanın ulaşılabilir ve gerçekçi hedefleri olması gerekir ki imtihanı başarıyla geçmek için çalışsın ve çaba göstere. Spor ortamı da bu şekildedir. Örneğin sadece maçlar ve karşılaşmalar değil, antrenmanlar da sporcular için bir imtihan meydanıdır. Çünkü fiziksel ve zihinsel olarak daha sağlam ve daha güçlü olanlar, olmayanlara göre imtihanda başarılı olmaktadır.

Bununla birlikte hedefi, amaç ve görev ile karıştırmamak gerekir. Çünkü bunlar birbirlerinden farklı kavramlardır. Amaç, stratejik yapıya sahip olan bir kavramdır. Görev ise isteğin dile getirilmesini yani anlatımını içeren bir kavramdır. Örneğin kişinin hedefi doktor olmaksızın bu kişinin bitirmek zorunda olduğu çeşitli okullardan mezun olması amaçlarıdır (Tiryaki, 2000). Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılma döneminde verilen Kurtuluş Savaşı mücadelesinde Atatürk, temel hedefi; “Temel ilke, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır.” (Atatürk, 2005) olarak ifade edilmiştir. Bu hedef doğrultusunda çeşitli cephelerdeki savaşları kazanmak amaç olmuştur. Ayrıca şunu da ifade etmek gerekir ki hedefe ulaşmak için cesaret vermek, ilham olmak ve imrendirmek başarı için gerekli olan özgüveni oluşturmada gerekli olan öğelerdendir.

Spor ortamları için kullanılan Hedef Belirleme Kuramı, E.A.Locke ve G.Latham tarafından geliştirilmiştir. Bu kurama göre hedefler özel güdüsel strateji olarak ele alınmaktadır. Buna göre hedeflerin iki temel işlevi vardır. Bunlardan biri hedef belirlemenin dikkati yönlendirmesidir. Diğer ise hedeflerin kişinin davranışını değiştirmede en önemli ara değişken olmasıdır (Tiryaki, 2000). Bu konuya Atatürk “Kudret ve kabiliyetten yoksun olanlara değer verilmez.” (Atatürk, 2005) şeklinde bir açıklama getirmiştir. Çünkü belirli bir hedef doğrultusunda davranışı değiştirmede güç ve yetenek olması gereken öğelerden biridir.

Hedef doğrultusunda davranışı değiştirmek için yapılması gerekenlerden biri, her defasında küçük adımlar atmaya karar vermektir. Geniş kapsamlı, köklü ve büyük değişikliklere hemen kalkışmamak gerekir. Kişi, her zaman o anda yapabileceği kadarını yapmalıdır (Slaikeu ve Lawhead, 2003). Atatürk bu durumu Nutuk adlı eserinde şöyle açıklamıştır “Uygulamayı bir takım safhalara ayırmak, olaylardan ve olayların akışından yararlanarak milletin duygu ve düşüncelerini hazırlamak ve basamak basamak ilerleyerek hedefe ulaşmaya çalışmak gerekiyordu.” (Atatürk, 2005). Yani hedefe ulaşma konusunda sabırlı olmak önemli bir gerekliliktir. Dolayısıyla sporcu ve takım bir hedefe ulaştığında, yeni hedeflere geçiş yapma

zamanı gelmiş demektir. Eğer hedefe ulaşılmazsa, hedefin ölçütleri değiştirilir ve yeni bir hedef belirlenebilir. Ayrıca hedefin neden karşılanmadığını belirlemek ve gelecekte nasıl karşılanacağına karar vermek için yetkililer sporcunun potansiyeline ve takımın yapısına bakabilir. Örneğin kulüp, hedeflediği şampiyonluğu kazanmadıysa, bunun nedenlerinden biri başkanın kaliteli antrenörleri işe almaması veya en iyi oyuncuların kulübe ilgi duymaması olabilir (Robinson, 2010).

Atatürk'e göre "Olağandışı durumların süreklilik kazanamayacağı bir kuraldır." (Atatürk, 2005). Sporda olağandışı durumlara örnek olarak performansın düşüklüğü gösterilebilir. Spor ortamında hedefler performansı değerlendirmede bir araç olarak kullanılırsa ikiye ayrılmaktadır. Bunlar sonuç hedefleri ve performans hedefleridir. Sonuç hedefleri Şampiyonlar Liginde yarı finale çıkmak veya Dünya Kupası turnuvasına katılmak gibi hedefleri içermektedir. Performans hedefleri ise performans için konulan standartlara ve sayılara ulaşmaktır. Örneğin bir futbol maçında topa sahip olma yüzdesini % 30'dan % 50'ye çıkarmayı hedeflemek gibi (Tiryaki, 2000). Dolayısıyla spor insanları, olağandışı durumların süreklilik kazanamayacağı ilkesinin bilincinde olarak performans hedefleri doğrultusunda antrenmanlar yapmalı ve karşılaşmalara çıkmalıdır.

Hedef ortaya konulurken hedefi belirlemenin akıllıca olup olmadığını anlamak zor değildir. Hedefin ulaşılabilir ve gerçekçi olması yeterlidir. Fakat bu durum, belli bir ölçüde tarafsızlık gerektirir. Kişi kendisine karşı tarafsız olmakta zorlanıyorsa yakın bir arkadaşı veya bir danışman gerekli tarafsızlığı sağlamakta yardımcı olabilir (Slaikeu ve Lawhead, 2003). Çünkü Atatürk'e göre "Felaket başa gelmeden önce, onu önleme ve ona karşı savunma çarelerini düşünmek gerekir. Geldikten sonra üzülmenin yararı yoktur." (Atatürk, 2005). Atatürk'ün Nutuk eserindeki bu ifadesi spor için de geçerlidir. Spor insanları ve takımlar, akıl temelinde ulaşılabilir ve gerçekçi hedefler belirleyip bu doğrultuda çalışmalarını yaparlarsa hedefe ulaşmasalar bile felaketten uzak durabilirler.

3.4. Önderlik

Sporda önder kişiler, başkan ve yöneticiler ile antrenörler ve takım kaptanlarıdır. Bunlar arasında en etkili ve göz önünde olan antrenörlerdir. Çünkü önderlik bu meslek grubu için çok gerekli bir kavramdır. Spor dünyası yakından incelenirse görülür ki mesleki bilgi ve becerisi çok yüksek pek çok antrenör, sırf yeterli liderlik niteliklerine sahip olmadığı için başarılı olamamaktadır (Başer, 1996). İşte bu noktada Atatürk'ün Nutuk'taki şu ifadesi önemli olmaktadır; "Efendiler, tarih itiraz edilemez bir şekilde ispatlamıştır ki büyük davalarda başarı için sarsılmaz bir kabiliyet ve kudrete sahip bir önderin varlığı şarttır." (Atatürk, 2005). Yani sporcuların ve takımların sarsılmaz bir kabiliyet ve kudrete sahip antrenörlerle çalışması psikososyal açıdan büyük bir avantajdır. Böyle bir önder sayesinde sportif gelişim sağlanır ve hedeflere ulaşmak daha kolay olur.

Orduda önder olan kişiler komutanlardır. "Komutanlar, emir vermiş olmak için emir vermezler. Gerekli, uygulanabilir olan hususları emrederler ve emir verirken kendini, o emri yerine getirecek olanın yerine koymak ve emrin nasıl yerine getirilip uygulanacağını düşünmek ve bilmek gerekir." (Atatürk, 2005) diyerek Atatürk, komutanların akılcı davranmasının ve empati yapmasının önemine dikkat çekmiştir. Bu özellikler antrenörler için de geçerlidir. Çünkü antrenör, sporcusunun ve takımının teknik kapasitesini yükseltmek ve taktik açıdan gelişmesini sağlamak için çalışmalar ve hazırlıklar yapar. Bu nedenle antrenör, iyi bir strateji uzmanı olmalıdır (Başer, 1996). Her spor insanı gibi önder rolü oynayan antrenör de hem kendisine hem de başkalarına saygı duyabilmek için empati yapabilmelidir. Empati becerisi, kaliteli bir spor insanının temel özelliklerindedir. Bu özellik, antrenörden takımın sporcularına ve kulübün diğer çalışanlarına doğru genişledikçe, sosyal bilinç ve

güven artmaya başlar. Böylece antrenörün önderliğinde daha sağlam ilişkiler kurulur. Sporcular birbirleriyle daha çok ve daha nezih zaman geçirir. Takım geleceğe daha büyük bir istek ve umutla bakar.

Önderin geleceğe istekli ve umutlu bakması konusunda Atatürk Nutuk'ta şunları aktarmıştır: “Bizim görevimiz ve durumumuz, onların üzüntü ve heyecanına katılarak halkın maneviyatını kırmak değildir. Aksine, acılara direnme gücü, sebat ve ümit verecek şekilde hareket etmektir.” (Atatürk, 2005). Bu durumla ilgili olarak spordan örnek vermek gerekirse bir maçta yenilen futbol takımının kaptanı bu yenilgiyi, sahaya yabancı olmaları veya yağmur yüzünden zeminin kayganlığı ile açıklayabilir (Baymur, 1994). Hâlbuki kaptanın liderliği takım için çok önemlidir. Çünkü kaptanın liderliği saha dışında da devam eder. Oyuncuların çoğu kaptanı, hareketlerine yön verdiği bir kişi olarak görür. Yani kaptan takım arkadaşlarını hem temsil eder, hem de onları etkiler (Orkunoğlu, 1988). Dolayısıyla kaptan, tıpkı antrenör gibi takımın bir önderidir. Fakat böyle bir açıklama sporunun ve takımın maneviyatını kırar. Direnme gücünü olumsuz etkiler. Dolayısıyla sporun içindeki önder kişiler her türlü olumsuz durum ve kriz ortamlarında sporcu ve takımlara iyi örnek olacak şekilde tutum sergilemelidir.

Atatürk'e göre “Her başarılı savaşa katılan kimsenin, hakkı olmadığı halde kendisini başarının tek kazanıcısı ve galibi ilan etmesi, örnek alınacak bir ahlak kuralı değildir.” (Atatürk, 2005). Sporda da aynı durum geçerlidir. Sporunun ve takımın başarısını bir kişinin sahiplenmesi sportif etik açısından yanlıştır. Çünkü özürlerimizi kendimiz için inkâr ettiğimiz ve kendimize yakıştıramadığımız gibi bunları başkalarında görmek de kolaydır. Kendi tembelliğini ve kendi kişilik bozukluklarını inkâr edip başkalarına aktaran ve hep başkalarını eleştiren kişilerin sayısı çok fazladır (Öztürk, 1990). Hâlbuki takım sporlarında başarı da, başarısızlık da ortak bir sonuçtur. Dolayısıyla spor ortamında önder rolü oynaması gereken başkan, yönetici, antrenör ve kaptanın başarıda kendisine büyük bir pay biçmesi psikososyal açıdan hatalı bir davranış olur.

3.5. Takımdaşlık

Sporda takımdaşlık denildiğinde akıllara gelen kavramlardan biri grup kavramıdır. Bir durum için çıkarlar veya duygular yoluyla birbirlerine bağlanmış bireylerden oluşan topluluğa grup denir. Gruplar doğar, gelişir ve sonra ya devam eder veya dağılır (Külebi, 1986). İnsanların gruplaşmaları ve topluluklar oluşturmalarının temel nedenlerinden biri, topluluğun sağladığı güven duygusudur. Özellikle insanlığın ilk çağlarında, doğaya ve diğer insanlara karşı son derece aciz, zayıf ve korumasız olan insan, yalnızlığının neden olduğu güvensizliğe karşı ilk çözümü, kalabalıklaşmada ve bir araya gelerek çoğalmada bulmuştur. Bu çoğalma ise insan yaşamına iş bölümü ve işbirliği kavramlarını getirmiştir (Başer, 1996). Atatürk de Nutuk adlı eserinde işbölümü ve işbirliğinin önemine şöyle değinmiştir: “Efendiler, sırası gelmişken arz edeyim. Bütün telgrafçılarımızın, teşebbüslerimiz ve Milli Mücadelemiz için yaptıkları fedakârca hizmetlerinin milli tarihimizde önemli bir yeri vardır. Kendilerine bugün açıkça teşekkür etmeyi bir borç sayarım.” (Atatürk, 2005).

“Bir toplumun yaşamasının ve mutluluğunun ancak gayelerinde ve gayelerinin gerçekleştirilmesinde tam bir birlik halinde bulunmasına bağlı olduğunu açıkladık.” (Atatürk, 2005) diyen Atatürk'ün Nutuk adlı eserinde yer alan bu sözlerinden, özellikle futbol gibi grup sporlarında takım kuracak spor insanlarının başarıya ulaşmak için oyuncuların kişisel yeteneklerinin yanında kişilik özelliklerini de hesaba katmaları gerektiği ortaya çıkmaktadır. Örneğin, birbirini kıskanan, karakterleri veya mizaçları bağdaşmayan iki oyuncu yan yana oynatıldıklarında, istedikleri kadar usta olsunlar takıma faydadan çok zararları dokunur (Özbydar, 1983). Dolayısıyla sporda takımdaşlık sağlarsa gaye birlikteliğinin de

sağlanması konusunda önemli bir adım atılmış olunur. Bu gaye birlikteliği de Atatürk'ün ifade ettiği gibi küçük bir topluluk olan takımın yaşaması ve mutluluğu için gereklidir.

“Vatanın kurtuluşu, istiklalin kazanılması hedefine yönelmiş bulunan milli birliğimizin, köklü ve düzenli bir teşkilatın varlığına ve bu teşkilatı iyi yürütüp yönetebilecek yetenekli kafaların ve enerjilerin, bir tek beyin ve bir tek enerji halinde birleşmiş ve kaynaşmış olmasına bağlı bulunduğunu söyledik.” (Atatürk, 2005) diyen Atatürk'e göre belirli bir hedef için birlik olmak ve takım karakterine sahip olmak önemli ve gereklidir. Özellikle spor ortamlarındaki stres düzeyi yüksek zamanlarda spor insanları faydasız düşüncelerle zihinlerini meşgul edebilirler. Buna örnek olarak takımın mevcut durumu veya gelecek durumu ilgili olumsuz tahminlerde bulunmayı gösterebiliriz. Bireysel olarak da kendi performansı ile ilgili olumsuz odaklanmak, gelecek maçlarla ilgili olarak kötü senaryoları zihinde tasarlamak örnek gösterilebilir. Böyle düşünceler spor insanları için faydasızdır ve devam ederse kaygıyı artırabilir. Dolayısıyla gereksiz yere veya "kafam bozuldu" diyecek tarzda sınırlanan sporculardan oluşan bir takımın, daha derli toplu ve sakin sporculardan oluşan bir takıma karşı başarısız olma ihtimali yüksektir. Yani Atatürk'ün deyişi ile yetenekli ve enerjik kafaların bir tek beyin ve bir tek enerji haline gelmesi sportif başarılar için çok önemlidir.

“Her işi, bütün idari kabiliyetleri ve şahsi faziletleri ile mükemmel yetişmiş adamlara vermek, pek değerli ve tatlı bir dilek olmakla birlikte, kendi toplumumuz için değil, dünyanın en ileri gitmiş milletleri için bile her çevre, her bölge ve her meslek sahibi tarafından saygıya değer görülecek bu kadar çok adam bulmak imkânsızdır.” (Atatürk, 2005) diyen Atatürk için her zaman ve her yerde olanaklar ve insan kalitesi açısından mükemmelliği aramak gereksiz bir hamledir. Dolayısıyla mükemmel yetişmiş spor insanlarını her zaman bulmak olanak dışı olduğu için mevcut spor insanlarını geliştirmeye çalışmak gerekir. Bunun için de motivasyon anahtar bir kavramdır. Spor insanını tutkulu şekilde bir davranışta bulunmaya ve bir işi yapmaya yönelten, kimi zaman da bir davranışı yapmaktan alıkoyan etken, motivasyonun gücü ve şiddetidir. Çok defa başarısızlığın ve kötü yapılan işlerin altında da motivasyon eksikliği ve yokluğu yatmaktadır (Özbaydar, 1983). Bu nedenle sporcuların, sporun etik ve manevi normlarına saygı gösterip olumlu şekilde antrenman ve maç tutumuna sahip olmaları, takım bütünlüğü ve grup dinamiğine katkı sağlayıp takımdaşlık bilincini geliştirmeleri gibi konularda iyi bir eğitime gereksinimleri bulunmaktadır (Baacke, 2009). Dolayısıyla mükemmel başkan, yönetici, antrenör ve sporcu aramak yerine psikososyal açıdan gelişime açık spor insanlarını bir araya getirmek ve onlara bu alanla ilgili destek ve eğitim vermek takımdaşlığı geliştirmek için yapılacak faydalı işlerden biridir.

4. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Nutuk adlı eser Türkiye Cumhuriyeti Devleti için en önemli eserlerden biridir. Çünkü vatan ve milletin kurtuluşunun hikâyesini anlatmaktadır. Bu nedenle her Türk vatandaşı Nutuk adlı eseri anlayarak okumalıdır. Spor insanları ise bu kitapta geçen ifadeleri ve kavramları spora uyarlayarak uygulamaya geçirmelidir.

İncelenen Nutuk adlı eserinde Atatürk'ün sporda psikososyal alanlara uyarlanacak ifadeleri beş başlık altında toplanmıştır. Bunlar; başarı, özgüven, hedef, önderlik, takımdaşlık başlıklarıdır. Bu başlıklar spor sosyolojisi ile spor psikolojisinin temel konularından bazılarıdır. Giriştiği mücadelelerde başarılı olmuş bir askeri ve siyasi önderin bildiklerinden ve yaşadıklarından hareketle başarı hakkında yaptığı açıklamalar spor insanları için rehber özelliğindedir. Çünkü sporun içinde olan insanların temel amaçlarından biri istenilen başarıya ulaşmaktır. Başarı konusunda hedeflerin belirlenmesi, yeterli ve sağlam özgüvene sahip olunması ve birlik bilincine ulaşmış takımdaşlık olgusu, spor için temel tartışma ve araştırma konularından biridir.

Önümüzdeki dönemlerde bu çalışmanın benzerlerinin Atatürk gibi başka önder isimlerin de dâhil edilerek yapılmasının spor insanlarının sporda psikososyal alanlarda daha bilinçli olması konusunda faydalı olacağı düşünülmektedir. Metin çözümleme yöntemi ile önder isimlerin yaptığı açıklamaların ve yazdığı eserlerin yorumlanması sayesinde bu isimlerin spor insanları tarafından daha sistematik bir şekilde anlaşılacağı ve kavranılacağı tahmin edilmektedir.

Bu çalışma ve buna benzer ileride yapılabilecek çalışmalar; Gazi Mustafa Kemal Atatürk gibi Türk önderlerin eserlerinin ve konuşmalarının sporda psikososyal açılardan kayıt altına alınması, böylece gelecek nesillere aktarılması, gelecek nesillerin daha sağlam spor bilincine sahip olması ve spor kültürümüzün gelişerek değiştirilmesini sağlaması açısından faydalı olacaktır.

KAYNAKLAR

1. Afacan, E. (2020). *Beden Eğitimi ve Sporun Sosyolojik Boyutları*, Akademisyen Kitabevi, Ankara.
2. Afacan, E., & Afacan, M. (2021). *Psikososyal Açıdan Voleybol*, Nobel Yayınevi, Ankara.
3. Atatürk, M. K. (2005). *Nutuk 1919-1927*, Hazırlayan; Zeynep Korkmaz, ATAM, Ankara.
4. Baacke, H. (2009). *Voleybol Antrenmanı Üst Düzey Koç ve Takımlar için El Kitabı-1 ve -2*, Çeviri: Ekim Pekünlü, Voleybol Antrenörleri Derneği, Ankara.
5. Başer, E. (1996). *Futbolda Psikoloji ve Başarı*, Sporsal Kuram Dizisi, Ankara.
6. Baymur, F. (1994). *Genel Psikoloji*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul.
7. Daco, P. (1989). *Çağdaş Psikolojinin Olağanüstü Başarıları*, Çeviri; O.A.Gürün, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
8. Deniz, K., & Tarakcı, R. (2019). İkna Teknikleri Açısından Nutuk. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 29(1), 111-138.
9. Eklund, R.C., & Tenenbaum, G. (2014). *Encyclopedia Of Sport and Exercise Psychology*, Sage Publications, London.
10. Külebi, A. (1986). *Grup Dinamiğinde İnsan Davranışı*, Bilim Yayınları, İstanbul.
11. Lauster, P. (2000). *Kendine Güven*, Çeviri; Nuretin Yıldırım, Doruk Yayınları, Ankara.
12. McCarthy, J. J. (1986). *Başarısız Yöneticiler*, Çeviri: Belkıs Çorakçı, İlgi Yayıncılık, İstanbul.
13. McMorris, T., & Hale, T. (2006). *Coaching science: theory into practice*. John Wiley & Sons, New York.
14. Slaikeu, K., & Lawhead, S. (2003). *Yenilgilerle Başarı*, Çeviri; Lütfi Yarbaş, İlya Yayınevi, İzmir.
15. Orkunoğlu, O. (1988). *Voleybol'da Temel Eğitim*, Spor Eğitimi Dairesi Başkanlığı, Ankara.
16. Özbaydar, S. (1983). *İnsan Davranışlarının Sınırları ve Spor Psikolojisi*. Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
17. Öztürk, M.O. (1990). *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*, Evrim Basım, İstanbul.
18. Robinson, M. (2010). *Sport Club Management*, Human Kinetics, Champaign.
19. Sayar, K., & Dinç, M. (2003). *Psikolojiye Giriş*, Dem Yayıncılık, İstanbul.

20. Singer R. N. (1972). Coaching Athletics and Psychology. McGraw-Hill, Boston.
21. Tiryaki, Ş. (2000). Spor Psikolojisi, Eylül Yayınevi, Ankara.
22. Torusdağ, G., & Aydın, İ. (2017). Metindilbilim ve Örnek Metin Çözümlenmeleri. Pegem Akademi, Ankara.

ATATÜRK VE ÇOCUK ATATURK AND CHILD

Dr. Seda GEDİK

ORCID ID: 0000-0001-2345-6789

ÖZET

Mustafa Kemal Atatürk, sadece Türk milleti tarafından değil evrensel olarak tanınan ve saygı duyulan bir liderdir. Onun hem iyi bir lider hem iyi bir insan olarak nitelendirilmesinin temelinde birçok özellik yatmaktadır. Bu özelliklerin başında çocuklara verdiği değer gelmektedir. Çocukların birer birey olduğunu, onları geleceğin büyükleri olarak görmek gerektiğini gerçek anlamda dile o getirmiş, bunun için birçok çalışmada bulunmuştur. Atatürk, çocukları sadece sevip korumamış, aynı zamanda onlara bir birey olarak saygı duymuştur. Bu bakımdan büyük bir lider olmasının yanı sıra bu özelliğiyle de dünyada tanınmıştır.

Atatürk, çocukların çok yönlü gelişmesi ve eşit şartlarda eğitim alması için çeşitli adımlar atmıştır. Bu adımların başında eğitimi köylere getirmek amacıyla kurulan Köy Enstitüleri gelmektedir. Köy Enstitüleri sayesinde şehre gelip eğitim alma imkânı olmayan çocuklar eğitim almıştır. Ayrıca savaşa giderken dahi kitaplarını yanına alan ve asıl savaşın cehaletle olduğunu farkında olan Atatürk bu bilinçle kitap okumaya ve çocuklar başta olmak üzere herkese rol model olmaya özen göstermiştir. Yabancı terimlerle matematik öğrenmenin zor olduğunu düşünerek bizzat kendisi Geometri kitabı yazmıştır. Ayrıca Atatürk, sadece Türk çocuklarına değil tüm çocuklara değer vermiş, tüm çocukları sahiplenmiştir. Bunun en güzel örneği başta Türk çocukları olmak üzere dünya çocuklarına armağan ettiği 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'dır. Bu bayram çocuklara armağan edilen ilk ve tek bayramdır. Savaşların gölgesinde yok olmak üzereyken Türk milletini var eden Atatürk'ün o zor şartlarda dahi çocukları unutmadan onlar için her alanda çalışmalar yapması onun çocuklara verdiği değerinin en güzel örneğidir.

Atatürk'ün çocuk sevgisini sadece sevgi bazında ele almak yanıltıcı olur. Atatürk, çocukları sevmenin yanında onları birer birey olarak görmüştür. Aslında Atatürk günümüz eğitiminde ve çocuklara yönelik her alanda temele oturtulan "çocuk bir bireydir" yaklaşımının yıllar önce temelini atmıştır.

Bu çalışmanın amacı; Atatürk'ün çocuk sevgisinin sadece sevgi boyutuyla ele alınamayacağına, onun çocuklara yönelik yaklaşımının temelini çocukları birey olarak görmenin oluşturduğunun örneklerle ortaya konulmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, çocuk, eğitim, sevgi.

ABSTRACT

Mustafa Kemal Atatürk is a leader who is universally recognized and respected not only by the Turkish nation. Many characteristics underlie his characterization as both a good leader and a good person. The most important of these features is the value it gives to children. He really stated that children are individuals and that they should be regarded as the elders of the future, and he has made many studies for this. Atatürk not only loved and protected children, but also respected them as individuals. In this regard, in addition to being a great leader, it has also been recognized in the world with this feature.

Atatürk has taken various steps to ensure that children develop multi-faceted and receive education under equal conditions. The most important of these steps is the Village Institutes

established to bring education to the villages. Thanks to the Village Institutes, children who could not come to the city and receive education received education. In addition, Atatürk, who took his books with him even while going to war and was aware that the main warrior was in ignorance, paid attention to reading books with this awareness and to be a role model for everyone, especially children. Thinking that learning mathematics in foreign terms is difficult, he wrote a book on Geometry himself. In addition, Atatürk valued not only Turkish children, but all children, and adopted all children. The best example of this is April 23 National Sovereignty and Children's Day, which he presented to the children of the world, especially Turkish children. This holiday is the first and only holiday gifted to children. The fact that Atatürk, who created the Turkish nation when he was about to disappear in the shadow of wars, works for them in every field without forgetting children even in those difficult conditions is the best example of the value he gives to children.

It would be misleading to consider Atatürk's love for children only on the basis of love. Besides loving children, Atatürk saw them as individuals. In fact, Atatürk laid the foundations of the "child is an individual" approach years ago, which is based on today's education and in every field for children.

The aim of this study is; It is to demonstrate with examples that Atatürk's love for children cannot be addressed solely with the dimension of love, and that seeing children as individuals constitutes the basis of his approach towards children.

Keywords: Atatürk, child, education, love.

GİRİŞ

Mustafa Kemal Atatürk kazandığı zaferler, yaptığı devrimler, ileri görüşlülüğü, millet ve vatan sevgisi vb. değerleriyle ulusal değil evrensel olarak saygınlık ve sevgi kazanmış bir liderdir. Yok olmak üzere olan bir milletin küllerinden doğmasını sağlayan ve bu uğurda ölümü dahi göze alan Atatürk her şeyden önce iyi bir liderdir. “*Hem savaş yöneten, ulusunun kurtuluşunu planlayan bir komutan hem de siyasal alanda iç ve dış kısır döngülere karşı gerçek bir lider, aynı zamanda dış dünyanın askeri ve siyasi baskılarının yanı sıra onları inceleyip, gerçeğe uygun kararlar çıkararak içerdeki bütün güçleri elinde tutmayı başaran bir devlet adamı.*” (İnan,1996:197) olarak betimlenen Atatürk’ün başarıları ulusal değil evrensel boyutta bilinmektedir. Öyle ki onun bu özelliğinden dolayı sadece Türk milleti değil tüm dünya kendisine hayranlık duymuştur. Bunu George Bennet isminde bir yazar şu şekilde ifade etmiştir: “*Tarihte büyük bir diplomatın veya meşhur bir kumandanın hayatını okuduğumuz zaman, onun yüzünü, sözünü, bakışlarını tahayyül etmekten zevk duyar ve kendi kendimize 'Onu görsek ve tanısak ne iyi olur' deriz... Bugün Türkiye'nin mukadderatını idare eden, büyük diplomat, büyük bir asker ve inkılapçı Kemal Atatürk'ün heyecanlı hayatını yıllar geçtikten sonra, hayranlıkla öğrendikleri zaman, hiç şüphesiz çocuklarımız da böyle düşüneceklerdir.*” (İnan, 2007: 39). Bennet’in Atatürk hakkındaki düşüncelerinden de anlaşılacağı üzere; Atatürk sadece içinde yaşadığı zaman diliminde değil gelecekte de hem iyi bir komutan hem de iyi bir lider olarak bilinecektir.

Atatürk, bir liderde bulunması gereken “... etkileşim içerisinde bulunduğu kişilerin ihtiyaçlarını, beklentilerini, mevcut koşulları doğru ve hızlı biçimde değerlendirebilmek (analiz becerisi), uygun kararları alabilmek ve çözümsüz gibi görünen durumlarda mantıklı çözümler üretebilmek...” (Kolburan ve Tasa, 2016: 82) gibi özelliklerin tümüne sahip olması açısından hem içinde bulunulan şartları doğru ve etkili şekilde kullanmış hem de Türkiye Cumhuriyeti’nin temellerini sağlam bir şekilde atmıştır. Bunu yaparken de özellikle geleceğin büyükleri olarak gördüğü çocuklara yönelik birçok çalışma yapmıştır (İnan, 1996: 202). “*Kendi*

toplumunu ve vatanını seven bir insanın, kesinlikle iyi ve yararlı bir insan olacağı düşüncesiyle yola çıkıldığında, tüm bu özellikteki insanlar gibi Atatürk de, iyi bir kişilik sergileyen seçkin bir önder olarak karşımıza çıkmaktadır.” (İnan, 1996: 202). Atatürk'ün bu özelliğini de yaptığı inkılaplarda görmekteyiz.

Atatürk ileri görüşlü ve attığı her adımın sonuçlarını iyi hesaplayan bir liderdi (Aydemir, 2019: 210). Bu nedenle de sağlam temeller atmanın ve çalışmalarını bu sağlam temeller üzerine yerleştirmenin önemini çok iyi biliyordu. Bundan dolayı çocuklara yönelik çalışmalar yaparak aslında geleceği şekillendiriyordu. Eğitime önem vermesinin temelinde de bu vardı. Atatürk çocukluğundan itibaren gelişmeye ve geliştirmeye istek duymuştur. Eğitime bu kadar önem veren Atatürk aynı zamanda kendisi de çok çalışkan ve başarılı bir öğrenci olmuştur. *“Okumayı ve araştırmayı çok seven ve öğretmenlerinin sorduğu soruları doğru cevaplayan bir öğrenci olarak adından söz ettirmiştir.”* (Atay,1999: 760). Bu nedenle de çocukluktan itibaren çok okumuş daha sonraki yıllarda da cehaletle savaşmanın tek yolunun okumak olduğunu belirtmiştir. Bu düşüncesiyle de özellikle eğitime çok önem vermiş ve çocukların düzenli ve çağdaş uygarlık düzeyinde iyi bir eğitim alması için çalışmalar yapmıştır. Aynı zamanda Atatürk, olaylara çocuk gözüyle ve kalbiyle bakmasını bilen, çocuk ruhunu kaybetmeyen bir liderdi. Ayrıca Atatürk çocukluğu; *“Çocukluk bir karakter biçimidir ve o yeniliğin, dönüşümün yılmadan ardından koşabilme, meraklı, araştırmacı ve düş dünyası geniş olabilme, her dem taze ve yaratıcı kalabilme, başka bir deyişle olgunluğu çocuk ruhuyla yoğurabilme anlamlarına da gelir.”* (Koç, 2010: 74) düşüncesinden yola çıkarak ele alan ve farkındalığı yüksek bir liderdi.

Kendisi de “çocukluk karakterini” kaybetmemiş ve sürekli araştırarak en iyisini yapmaya çalışmıştır. Gelişmeden geliştirmenin mümkün olmadığı bilinciyle Atatürk cephelerde dahi sürekli okumuş, araştırmış ve her zaman en iyisini yapmaya çalışmıştır. Hatta bizzat kendisi kitaplar yazmıştır: *“Mustafa Kemal Atatürk'ün doğrudan kaleminden çıkan belli başlı kitapları şunlardır: Cumalı Ordugâhı, Tabiye Tatbikat ve Seyahati, Takımın Muharebe Talimi, Bölüğün Muharebe Talimi, Zabit ve Kumandan ile Hasbihal, Tabiye Meselelerinin Halli ve Emirlerin Sureti Tahririne Dair Nesayih; Arıburnu Muharebeleri Raporu, Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe, Karlsbat Hatıraları, Hatıra Defteri, Nutuk, Medeni Bilgiler, Geometri... Ve bunlara eklenebilecek Söylev ve Demeçler... Aynı zamanda dört cilt olarak onun döneminde Maarif Vekâleti tarafından yayınlanmış olan Tarih kitabında, İslam Tarihi'ni onun yazdığı biliniyor... Tam on dört kitap...”* (Arı, 2006: 16). Atatürk en büyük savaşın cehaletle ve yobazlıkla olması gerektiğini bildiği içi hayatı boyunca yobazlık ve cahillikle savaşmıştır (Kinross, 2018:681). Özellikle çocukların iyi bir eğitim alması için uğraşmasının temelinde bu düşünce yatmaktadır.

Cehaletin en büyük düşman olduğunu bilen Atatürk bu neden de çok değer verdiği ve bir birey olarak gördüğü çocukların iyi bir eğitim alması için uğraşmıştır. Atatürk, çocukları sevmenin yanında onları birey olarak görmüştür. Bu farkındalık aslında onun gerçek anlamda bir lider olduğunun en güzel kanıtıdır. Atatürk, eğitime önem vererek çocukların gelişmelerini amaçlamıştır. Günümüz eğitim anlayışının temelini aslında bizler Atatürk'ün çocuklara yaklaşımında görüyoruz. *“Ulu Önder Atatürk'ün çocuklara yaklaşımı ise, Avrupalı pedagogların görüşleri doğrultusunda olmuş, çocukları bir büyük insan olarak kabul etmiş, onların, yanında içlerinden geldiği gibi konuşma ve davranmalarına izin vermiştir. Çocuklar, Ata'nın yanında düşüncelerini hiç çekinmeden açıkça ifade edebilmişlerdir.”* (Şahin, 2000: 234). Atatürk'ün gittiği yerlerde çocuklarla konuşması ve onların olaylara bakış açılarını merak etmesi onun çocukları bir birey olarak görüp onların düşüncelerine saygı göstermesi ve onlar için çalışmalar yapması bunun en güzel örneğidir.

Ayrıca kaynaklardan öğrenildiği üzere Atatürk'ün çok sevdiği kişilere “Çocuk!” diye hitap etmesi de yine onun çocuk sözcüğüne yüklediği anlamdan ve sevgisinden gelmektedir. Atatürk için çocuk, sadece neslin devamı değil aynı zamanda milletin, vatanın, kültürün, devletin vb.

emanetçidir. Bu nedenle de Atatürk, uğruna binlerce şehit verilen vatani ve bin bir zorlukla kazanılan ulusal egemenliği çocuklara emanet etmiştir. “Zira 23 Nisan’ın Milli Egemenlik Bayramı’nın yanı sıra Çocuk Bayramı olarak da kutlanması çok anlamlıdır. Bu suretle milli egemenlik kavramı ile milletin yarınlarını, geleceğini yansıtan çocuk kavramı arasındaki ilişki de vurgulanmış olmaktadır. Geleceğimizi kime emanet edeceğimizi isabetle tayin eden Atatürk, çocukları ve gençleri önemsemiş ve onlara ilgi göstermiştir.” (Koç, 2010: 75). Ulusun egemenliğini yani vatanın geleceğini bir arkadaşına, siyasetçilere, askerlere vb. değil de çocuklara emanet etmesi dahi onun çocuklara güvendiğinin ve inandığının kanıtıdır. “Türk çocuklarında kabiliyet, her milletinkinden üstündür. Türk kabiliyet ve kudretinin tarihteki başarıları meydana çıktıkça, büsbütün Türk çocukları kendileri için lâzım gelen hamle kaynağını o tarihte bulabileceklerdir. Bu tarihten Türk çocukları bağımsızlık fikrini kazanacaklar, o büyük başarıları düşünecekler, harikalar yaratan adamları öğrenecekler, kendilerinin aynı kandan olduklarını düşünecekler ve bu kabiliyetle kimseye boyun eğmeyeceklerdir.” (Kocatürk, 1999: 115).

Atatürk, içinde bulunulan savaş ortamına rağmen çocukları unutmamış ve 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı’nı onlara armağan etmiştir 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı başta Türk çocuklarına olmak üzere dünya çocuklarına armağan edilen ilk ve tek bayramdır. Atatürk’ün çocuk sevgisinin salt kendi milletinin çocuklarına özgü olmaması tüm dünya çocuklarını kapsaması onun çocuklara sözde değil özde verdiği değer ve çocukları çok sevdiğinin kanıtıdır. Atatürk, tüm çocukları kucaklayan yaklaşımıyla çocuk sevgisini gerçek anlamda hissetmiş ve hissettirmiştir. Bu nedenle de tarihe adını yazdıran eşsiz bir lider olmuştur.

Atatürk, çocukları sevmenin yanı sıra kendi yaşantısıyla da onlara rol model olmuştur. Atatürk, hem davranışları ve düşünceleri hem de aldığı kararlarla küçükten büyüğe herkese örnek olmaya çalışmış ve bunu da en güzel şekilde başarmıştır. Onun için de çocukları sevmenin yanında onları çağdaş uygarlık seviyesinde bireyler olarak yetiştirmeye özen göstermiştir. Bunun için eğitimi köylere götürüp her çocuğun eğitim almasına çalışmış ve bu amaçla Köy Enstitülerini kurmuştur.

Bir milletin ancak eğitimle var olabileceğini bildiği için kendisi de bizzat bu yönde çalışmalar yapmıştır. “Daha çocukken, dersler, kitaplar arasında yuvarlanırken hissederdim ki bu dilin bir şeye ihtiyacı var. O ihtiyacın ne olduğunu, nasıl elde edileceğini bilmezdim. Fakat mutlaka bir şey lâzım olduğunu duyardım.” (Kocatürk, 1999:101). Düşüncesinden yola çıkarak dil üzerine çalışmalar yapmış ve çocukların yabancı sözcükler nedeniyle derslerde zorlandığını görüp bu zorluğu ortadan kaldırmak amacıyla Geometri kitabı yazmıştır. Atatürk’ün bu yaklaşımı dahi çocukların eğitim hayatına yönelik atılmış yararlı bir adımdır. Atatürk’ün bu davranışı günümüz eğitiminde benimsenen “Eğitim yöntemi, toplumun gereksinimleri doğrultusunda saptanır,” (Koç, 1980: 16) felsefesine de uygunluk göstermektedir. Bu nedenle Atatürk’ün askeri alanda olduğu gibi eğitimde de ileri görüşlü biri olduğunu söylemek mümkündür.

Sevginin her şeyin temeli olduğuna ve sevgiyle birçok zorluğun üstünden gelinebileceğine inanan Atatürk; çocukları, insanları, doğayı ve hayvanları ayrı tutmamış ve tüm canlıları sevmiştir. “Çok kuvvetli bir iradeye sahip olan Atatürk’ün duygu yanı da çok zengindi. Son derece merhametliydi. Zayıflara acır ve yardıma koşardı. Hayvanları da çok severdi.” (Gürkan,1971: 72). Atatürk’ün doğaya ve hayvanlara sahip çıkıp sevmesi onun sevgi dilini felsefe edindiğine dair çocuklara gösterilecek çok güzel bir örnektir. Ayrıca Atatürk, sevginin birleştirici gücünün de insan topluluklarını millet yapan bir unsur olduğunun bilincindedir ve her zaman da bu bilinçle hareket edip bunu da dile getirmiştir. “Aynı milletin çocuklarının hep beraber bulunarak birbirlerini tanımaları, birbirlerini sevmeleri ve bu birlik sevgisinden

çıkacak yüksek hislere aynen tâbi olmaları güzel bir şeydir.” (Kocatürk, 1999: 102). Atatürk’ün başarılı ve saygın bir lider olmasının dışında vatanını, milletini, çocukları, doğayı ve hayvanları sevmesi aslında onun yaşadığı evrene duyarlı bir insan olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bu yönüyle Atatürk özellikle gelecek nesillere yani çocuklara dünya insanının portresini çizmektedir.

Çocukları seven ve onların her anlamda donanımlı birer birey olmalarını isteyen ve bu yönde de çalışmalarda bulunan Atatürk, çocuklara inandığını da sık sık dile getirmiştir. Başta Türk çocukları olmak üzere tüm çocuklara armağan ettiği 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı’nda çocuklara *“Küçük hanımlar, küçük beyler... Sizler hepiniz, geleceğin bir gülü, yıldızı, bir yüceliş nurusunuz. Yurdu asıl nurla dolduracak sizsiniz. Kendinizin ne denli önemli, değerli olduğunuzu düşünerek, ona göre çalışınız. Sizlerden çok şeyler bekliyoruz.”* (İnan, 1999: 314) sözleriyle seslenen ve onlardan beklentisini dile getiren Atatürk aslında çocukları sevmenin yanı sıra onlara nasıl bir kişiliğe ve hayata sahip olmaları gerektiğini de belirtmektedir.

Nutuk okunduğunda da Atatürk’ün gelecek nesiller olan çocuklara sözleriyle ve davranışlarıyla rehberlik ettiği ve onlara yol gösterdiği görülmektedir. Çocuklara; çalışmanın, vatan ve millet sevgisinin önemini, tüm canlıların yaşam hakkına sahip çıkılması gerektiğini, bilginin gücünü, erdemli davranmanın gerekliliğini vb. anlatmaktadır. Bir milletin tarih sayfasından silinmemesi ve varlığını sağlam ve doğru bir şekilde devam ettirebilmesi ancak çocuklarını doğru ve bilinçli yetiştirilmesiyle mümkündür. Bunun bilincinde olan Atatürk de aldığı kararlarda ve davranışlarında bunu açıkça göstermiştir.

SONUÇ

Mustafa Kemal Atatürk’ün sadece iyi bir lider ve komutan olarak ele alınıp bu şekilde nitelendirilmesi eksik bir yaklaşım olacaktır. Liderlik ve komutanlığın Atatürk’ün başta gelen özellikleri olması açısından önemli olmasının yanı sıra onu asıl özel kılan çok yönlü bir lider olmasıdır. Atatürk, yaptığı çalışmalarla sadece vatani düşmandan kurtarmamış, gelecek nesilleri yani çocukları da cehaletten kurtarmayı amaçlamıştır. Bu hedef doğrultusunda da öncelikle eğitime önem vermiş ve her çocuğun çağdaş uygarlık seviyesine uygun eğitim alabilmesi için çalışmalar yapmıştır.

Ayrıca çocukları birer birey olarak görmüş ve onları sevmenin yanında onlara saygı duyup inanmıştır. Özellikle içinde bulunulan şartlar düşünüldüğünde savaştan çıkmış ve kendine gelmeye çalışan bir devletin lideri olarak gelecek nesillere yani çocuklara bu şekilde değer yüklemek Atatürk’ün çocuklara verdiği değer en güzel kanıtıdır. Bir lider olarak çocuklara bu şekilde yaklaşmak ve çocukları birer birey olarak görmek Atatürk’e, tarihe adını yazdıran diğer liderlerden farklı bir değer katmıştır. Çünkü Atatürk Türk milletinin ve vatanın geleceğini çocuklara emanet ederek aslında onlara ne kadar çok güvendiğini göstermiştir.

Sonuç olarak; Mustafa Kemal Atatürk, çocukları sevmenin yanında onları birey olarak görmüş ve hem davranışlarında hem de yaptığı çalışmalarda bunu göstermiştir. Bu nedenle Atatürk’ün çocuk sevgisini sadece büyük bir insanın küçük bir çocuğu sevmesi olarak ele alamayız. O çocukları severken onlara saygı duymuş ve bir ulusun geleceğini onlara emanet etmiştir. Bu nedenle çocuk sevgisinin anlamı ve önemi Atatürk’te somut olarak görülmüştür.

KAYNAKÇA

1.Arı, Kemal (2006). “Atatürk’ün Yazarlığı ve Gazeteciliği. “ *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* , 5 (13) , 3-23.

2. Atay, Falih Rıfki (1999). *Çankaya*. İstanbul: Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık.
3. Aydemir, Şevket Süreyya (2019). *Tek Adam Mustafa Kemal (1919-1922) Cilt: III*. İzmir: Remzi Kitabevi.
4. Gürkan, Turhan (1971). *Atatürk'ün Uşağının Gizli Defteri*. İstanbul: Fer Yayınları.
5. İnan, Afet (2007). *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*. (Yeni Baskıya Hazırlayan: İnan, Arı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
6. İnan, Arı (1999). *Düşünceleriyle Atatürk*. Ankara: TTK Basımevi.
7. İnan, Ali Mithat. (1996). *Atatürk'ün Not Defterleri*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
8. Kocatürk, Utkan (1999). *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi
9. Koç, Emel (2010). "Atatürk, Cumhuriyet ve Çocuk Ruhu". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. S. 45, Bahar 2010, ss. 71-82.
10. Koç, Nizamettin (1980). *Eğitim ve Çocuk*. Ankara: Şafak Matbaası.
11. Kolburan, Ş. Güliz ve Tasa, Hande (2016). "Atatürk'ün Lider Kişiliği: Bilişsel Faktörler Çerçevesinde Bir Değerlendirme". *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 2 (4) . ss. 79-98.
12. Lord, Kinross (2018). *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*. İstanbul: Altın Kitabevi.
13. Şahin, Hülya (2000). "Atatürk'te Çocuk Sevgisi ve Atatürk Döneminde Çocuklara Yönelik Yapılan Çalışmalar", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, s.234-235.

ATATÜRK'ÜN EĞİTİME BAKIŞI ve 21. YÜZYILDA EĞİTİM

Kani ÜLGER

Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü,

ORCID ID: 0000-0001-7435-175X

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde eğitim, ezberci bir öğretim yöntemine dayanan, pozitif bilimlere çok yer vermeyen bir görüntüye sahipti. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde eğitim alanında bazı yenileşme çabalarına girilmiş, eğitim devleti felâketten kurtaracak bir yol olarak görülmüştü. Bu bağlamda eğitim Atatürk için bağımsızlık kadar önemliydi. Atatürk'e göre, Türk milletini o günkü bilgisiz bıraktırılmış durumundan kurtarıp, Batı uygarlığı seviyesinin üstüne çıkarma hedefine ulaşmak için, okuyup yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak, memleketin istediği insan kaynağını temin etmek, eğitim sistemimize düşen başlıca görevlerdendir.

Bu araştırma, Atatürk'ün eğitim sorununa bakışı ve günümüzdeki eğitimin nasıl şekillendiği üzerinedir. Mevcut araştırma alan yazın taraması tekniğinde doküman analizi yönteminde yapılmıştır. Araştırma problemiyle ilgili olarak Google Akademik veri tabanında tarama yapılmış, ulaşılan kaynaklar doküman analiziyle değerlendirilerek ilgili alana özgün bir katkı getirilmesi amaçlanmıştır.

Araştırma sorularına ilişkin bulgular, Atatürk'ün eğitim sorununa bakışı açısından, cumhuriyetin ilk yıllarında mevcut okuma-yazmada alfabeden kaynaklanan zorluklar ve halkın okuma-yazma oranının düşüklüğü konularında tedbir almanın gerekliliği merkezindedir. Bu nedenle Atatürk, Latin esasından alınan Türk Alfabesi ile halka kolay bir okuma-yazma olanağı vermeyi düşünmüş, eğitim sisteminin çağın gereklerine uygun olarak yeniden düzenlenmesini ve eğitimin bilimsel olması gerekliliğini savunmuştur. Araştırmanın ulaştığı diğer bir bulgu ise, günümüzde eğitimin bilgi aktarım yönünün zayıflayarak, teknolojik gelişme sayesinde bilginin kolay erişilebilirliğine uygun olarak, bilginin kullanımına doğru evirildiği biçimindedir. Son on yıllarda bilim, teknoloji ve iletişim alanlarında meydana gelen gelişmeler, bilişim teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla bilgi akışının hızlanması, sürekli öğrenmeyi, bilgiyi bilmeyi, bilgi ile yaşamayı sağlayan bir süreç başlatmış, bu süreç eğitimde öğrencinin bilgiyi araştırarak, sorgulayarak, eleştirerek, analiz ederek öğrenmeyi öne çıkarmış ve eğitimde bilimsel temeli sağlamlaştırmıştır.

Bu araştırmanın sonucu, Atatürk'ün bir yüzyıl önce eğitimde yaptığı reformların Türkiye için ne kadar değerli bir çaba olduğunu kanıtlar niteliktedir. Günümüz eğitim alanında dünya ölçeğinde gelişmenin yönü, Atatürk'ün eğitime bakış açısının, ülkemizi gelişmiş uygarlık seviyesinin en üst noktasına taşıyacak, sönmez bir meşale olduğunu bir kez daha göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti'nde Eğitim, Atatürk'ün Eğitim Düşüncesi, Eğitim.

ABSTRACT

The education system in the Ottoman Empire based on a rote learning method and was not give much place to positive sciences in the curriculum. The Ottoman Empire made some innovation efforts in the education system during the Tanzimat periods, and education field was seen as a way to save the state from disaster. For Atatürk in this context, the education was an important issue as much as independence. Atatürk thought that main duty of the education system is to not leave a single citizen who cannot read-write. The other duty was to provide the human resources that the country wants in order by saving the Turkish nation from its current state of ignorance. This was necessary to raise the Turkish nation above the level of Western

civilization. This research is about Atatürk's view of the education problem and how education is shaped today.

This research was carried out the document analysis through the literature review technique. This study searched research problem in the Google Academic database, and aimed to make an original contribution to the related field by evaluating the obtained resources with document analysis.

Findings regarding the research questions follows: Atatürk's view of the education problem in the early years of the republic was the necessity of taking precautions regarding the current literacy difficulties in terms of alphabet, and the low literacy rate of people. For this reason, Atatürk thought to give the people an easy literacy opportunity with the Turkish Alphabet, which is taken from the Latin basis, and defended the necessity of the education system to be rearranged in a frame of requirements of the age and science. Another finding of the study is that today's education has evolved towards the use of knowledge in accordance with the easy accessibility of knowledge thanks to technological development rather than the transfer of it. Improvements in the technology and science with the spread of information technologies in the last decades have started a process that accelerates the flow of information, continuous learning, knowing information and living with information. This process promotes the learning by researching, questioning, criticizing and analyzing the student's knowledge in education and supports the scientific basis in education.

This result shows us how valuable Ataturk's efforts to make reforms in the education a century ago. The direction of the world regarding the development in today's education field has once again demonstrated that Atatürk's point of view on education is an unquenchable torch that will carry our country to the highest level of developed civilization.

Keywords: The Education in the Ottoman Empire, Atatürk's View of the Education, The Education, The Direction of Today's Education.

1. GİRİŞ

Osmanlılarda eğitim açısından yaygın ve örgün eğitim kurumları olarak Medreseler ön plandaydı. Bununla birlikte, azınlık çocuklarının öğrenim gördükleri “Enderun” adında örgün eğitim kurumu da faaliyetini sürdürmekteydi. Osmanlılarda ilkökul kademe üstü örgün eğitim kurumları bakımından son dönemlere kadar yalnızca erkekler öğrenimlerine devam edebilmişti. Bu okullar daha çok ezberci bir öğretim yöntemine dayanan müfredatlarıyla dikkat çekmekte, pozitif bilimlere ilginin ferdi, istisnai ve süreksiz olduğu bir görüntüye sahipti (Akyüz, 2012, 60). Osmanlıda mevcut eğitim önceleri toplumun ihtiyaçlarını karşılamakla birlikte daha sonralarda yaşanan değişimlere ayak uyduramamıştır. Osmanlı Devleti Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde eğitim alanında bazı yenileşme çabalarına girişmiş olmakla beraber eğitim alanındaki önemli değişimlere askeri sınıfın yeniden üretilmesiyle başlanmıştır (Sağ, 2003, 16-18). Bu kapsamda Osmanlı Devleti, 1734 yılında Hendesehane ve 1776 yılında *Mühendishane-i Bahr-i Hümayun*) askeri okullarını açmıştır (Akyüz, 2012, 143). Bu yenileşme döneminde, sivil öğretim açısından, çocukların rüşd yaşına kadar okuması için planlanan Rüşdiye mekteplerinin (1839) öğretim programlarında Arapça, Farsça, Lügat, Ahlâk ve Türkçe İnşa dersleri dikkat çekmektedir (Akyüz, 2012, 148).

1839'da Tanzimat fermanında eğitim başlığında öne çıkan maddeler arasında; eğitimin bir bilim olarak kabul edilmesinin yanında, eğitimin devleti felâketten kurtaracak bir yol olarak görülmesi sayılabilir (Akyüz, 2012, 157). Namık Kemal (1840-1888) eğitim sorunları üzerine düşünen bir aydın olarak, Avrupa milletlerinin gelişmesinde eğitimin önemi görmüş, her türlü felâketin kaynağı olarak eğitimsizliğe işaret etmiştir (Akyüz, 2012, 199). Atatürk'ün de önemle

üzerinde durduğu konu eğitimidir (Göksel, 1985, 921). Çocukluğuna dair hatırladığı ilk şeyin mekteple ilgili olması (Akyüz, 1992, 233), hayatında eğitimin ne denli yer ettiği konusunda bize bir fikir verebilir. Atatürk'e göre, milletin eğitim ve kültürü bağımsızlık kadar önemliydi (Göksel, 1985, 926). Kurtuluş savaşı döneminde, Erzurum Kongresi'nin yapıldığı günlerde Mazhar Müfit Kansu'ya, düşüncelerini not ettirirken, “Lâtin harfleri kabul edilecektir” sözünden sonra, yakın arkadaşı Kansu, Mustafa Kemal Paşa'yı "hayalperest” bularak not defterinin kapağını kapatması üzerine Atatürk; "Bunu zaman tayin eder” karşılığı vermiştir. Oysa Atatürk, eğitim konusunda düşüncede planlarını yapmaya (Göksel, 1985, 928) başlamıştı. Atatürk, düşünce ve tasarılarını Samsun'da bir plan haline getirmiş, Türk milletini o günkü şartlarda, eğitimden yeterince yararlanamadığı durumundan kurtarıp, Batı uygarlığı seviyesinin üstüne çıkaracak bir hayata kavuşturmak, bu planın ana hedefini oluşturmaktaydı (Göksel, 1985, 929). Atatürk'ün eğitime verdiği önem, ilkokuldan üniversiteye kadar her öğretim kademesinde toplumun ihtiyaçlarına uygun yön ve yolların bulunmasından ileri gelir (İzgi, 1984, 269). Atatürk'e göre, okuma-yazma oranının artırılması, ülkenin ihtiyaç duyduğu insan kaynağını temin etmek, okullarımıza, üniversitemize ve yüksekokullarımıza düşen başlıca görevlerdendir (Namal ve Karakök, 2011, 30).

Akyüz'ün (1987, 73-74) belirttiğine göre; cumhuriyet ilan edilmeden önce, Atatürk'ün memleketteki eğitim durumuna ilişkin başlıca gözlemleri arasında; ‘toplumda yaygın bir bilgisizlik ve okur-yazar oranının düşük olması’ önde gelmektedir (Akyüz, 1992, 234). Osmanlılar Arap ve Acemlerin kullandığı Arap alfabesini kullanılmaktaydılar ancak bu alfabe, Türkçenin seslerine uymaktan uzaktı. Yeteri kadar sesli harfi olmayışının yanında, alfabenin harf ve işaretlerinin karışıklığı, okunuşunun çeşitli anlamlara göre değişimi yüzünden okunması da oldukça zordu (Kinross, 1994, 600). Bu durum, gerçek hayatta iki ayrı dilin varlığına yol açmıştı: Biri yazılan ama konuşulmayan bir dil, diğeri de halkın yaygın biçimde konuştuğu ancak yazılamayan Türkçe (Kinross, 1994, 601). Cumhuriyet kurulmadan önce, 13 milyon nüfuslu Osmanlı Devleti'nde ortaokullarda 543, liselerde ise 270 kız öğrenci okuyordu. 153 ortaokul ve lisenin yanında sadece bir de üniversite vardı (Dönmez, 2005, 256). Cumhuriyet dönemine girildiğinde, bu tablonun sonucu olarak okuma-yazma oranları kadınlarda %3, erkeklerde %10 idi (Feyzioğlu, 1985, 391). Osmanlı Devleti'nde bilim hayatı ve düşüncesi, araştırmaya dayalı olmayan, nakilci öğretim yöntemleriyle yapılan eğitimin etkisinde neredeyse yok denilecek düzeydeydi (Dönmez, 2005, 256).

1.1. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ve ilerleyen yıllarda Yüksek Öğretim

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) 1933 yılında Darülfünun'un yerine “İstanbul Üniversitesi”ni onaylayarak, Türk yükseköğretimi “Kıta Avrupası Modeli” ne dayandırılmıştır. Bu Türkiye’de modern üniversite tarihinin başlangıcıdır (Akt.: Erdem, 2012, 382). İsviçreli pedagoji uzmanı Profesör Albert Malche'in önerileri doğrultusunda, yükseköğretimde eğitim-öğretim yöntemleri açısından, serbest sınıf ortamında, sohbet şeklinde dersin verilmesi, ders konusyla ilgili günlük yaşamdan örnekler verilmesi yoluyla, soru-cevap tekniğinde etkin bir öğretim yöntemine geçilmiştir. Malche'in, üniversite hocalarının öğrencileri öğretimde daha etkin kılacak, ifade, araştırma ve düşünme açısından teşvik ederek, modern aktif öğretim yönteminin benimsenmesinde katkısı olmuştur (Erdem, 2012, 385). Atatürk'ün öncülüğünde gerçekleştirilen 1933 “üniversite reformu” ile yükseköğretimde uygulanan eğitim-öğretim yöntemlerinin modernleşmesinde ve buna bağlı olarak, uluslararası alanda çok sayıda yayın yapılarak, öğretim üyelerinin yetişmesini sağladığı için, eğitim hayatımızda önemli bir aşama olmuştur (Erdem, 2012, 386). 1971 yılında ise, Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) arasında en önemli işbirliği konularından birini “eğitim” oluşturmuştur. AB düzeyinde *Leonardo Da Vinci* ve *Socrates* gibi eğitimle ilgili çeşitli projeler geliştirilerek uygulamaya konulmuş, eğitim

alanındaki politika ve yenileşme hareketlerine katkıda bulunmak ve değişik ülkelerdeki eğitim yöntem ya da yaklaşımlarından faydalanılması konusunda programlar geliştirilmiştir (Dönmez, 2005, 263).

1.2. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ve ilerleyen yıllarda Öğretmen Yetiştirme Politikaları

Yüksek Öğretmen Okulları 1983 yılında Eğitim Fakülteleri formatında, 4 yıllık bir programa YÖK tarafından dönüştürülmüş ve öğretmen yetiştirmede yeni bir döneme geçilmiştir (Dönmez, 2005, 266). 1998 yılında Eğitim Fakülteleri YÖK tarafından yeniden yapılandırılmıştır (Dönmez, 2005, 267) ancak, öğretmen yetiştirmedeki sorunlar çözülememiştir. Bu nedenle, 2005 yılında YÖK ve MEB işbirliğiyle eğitim sorunlarına çözüm yolları aranmıştır (Dönmez, 2005, 267). Bu araştırmanın amacı; Atatürk'ün yaklaşık yüzyıl önce eğitim sorununa bakışı ve günümüzdeki eğitimin nasıl şekillendiği üzerinedir. İlgili tarihsel gelişim ve mevcut durum karşısında, bu araştırmanın yanıt aradığı sorular şunlardır:

Birinci araştırma sorusu: Atatürk'ün Türkiye'deki eğitim sorununa bakışı nasıldır?

İkinci araştırma sorusu: 21. Yüzyılda eğitim nasıl şekillenmektedir?

2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu araştırma alan yazın taraması tekniğinde doküman analizi yönteminde yapılmıştır. Literatür taraması bir bilgi kaynağı olarak araştırmacıya pek çok önceki araştırmayı tarayıp eleştirel bir değerlendirmeden geçirebilmesine olanak verir. Literatür taramasına araştırma problemiyle ilgili anahtar kelimelerin seçilmesiyle başlanır. Anahtar kelimeler araştırmanın problem cümlesi analiz edilerek belirlenir. Sonraki aşamada tarama yapılacak ilgili veri tabanına ulaşılmaya çalışılır (Balcı, 2018, 77-79). Literatür taramada anahtar kelimeler ile *YÖK Ulusal Tez Merkezi Ulakbim, Science Direct, Ebsco ve Google Akademik* veri tabanlarında tarama yapılabilir (Üstün, t.y.). Bu çalışmada veri tabanlı taramaya dayalı olarak, *google akademik* veri tabanında, "Atatürk" ve "Eğitim" anahtar kelimeleriyle tarama yapılmıştır. Ulaşılan kaynaklar, doküman analiziyle ele alınmıştır. Doküman analizinde araştırmanın veri setini oluşturan dokümanlardan örneklem seçilir (Bailey, 1982'den aktaran: Yıldırım ve Şimşek, 2018, 197). Hangi dokümanın önemli olduğu araştırmanın yanıt aradığı sorularla ilişkilidir (Yıldırım ve Şimşek, 2018, 189). Bir sonraki aşama için, *Atatürk ve eğitim* ile *eğitim* kategorileri geliştirilmiştir. Buna göre araştırma veri setinde ilgili kategoriler *var* ya da *yok* biçiminde kodlanarak incelenmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2018, 200). Böylece, araştırma problemleriyle doğrudan ilgili dokümanlar gözden geçirilerek özetlenmiş, bu yolla özgün değerlendirmeler yapılması mümkün olabilmiş, ilgili alana katkı getirilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Birinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Atatürk, mevcut okuma-yazmadaki zorluklar ve okuma-yazma oranının düşüklüğü konularında tedbir almanın gerekliliğini görür. Bu önemli konunun hal yoluna konmasının gerekmektedir, zira vatandaşlara temel okuma-yazma becerisi kazandırılmadan ülkede kalkınmanın istenilen başarı seviyesinde gerçekleşmeyeceği aşikârdır. İzmir konuşmasında şöyle demiştir: "Efendiler, memleketimizde cehalet varsa umumîdir. Yalnız kadınlarımıza değil, erkeklerimize de şâmindir." Zira Osmanlı toplumunda genel olarak kadınların öğrenim görmeye ihtiyaçları olmadığına dair bir görüş yaygındır (Cunbur, 1992, 259). Atatürk, ülkenin gençlerinin öğrenim görmesi için, eğitimin her öğretim kademesinde çalışmalar yapmış (Dönmez, 2005, 256),

öncelikle cahilliği süratle ortadan kaldırmak ve memlekette okur-yazar oranının arttırılması gerekmektedir (İzgi,1988'den aktaran: Dönmez, 2005, 256).

Atatürk milleti kendi güzel diline uyan Latin esastndan alınan Türk Alfabesi ile kolay bir okuma-yazma olanağı vermeyi düşünmüştür (Senemoğlu, t.y., 5). Atatürk'e göre, insanlar mutlu olduğunda, çalışmak için daha çok istekli olabilirlerdi. O halde toplumu oluşturan bireylerin mutluluğunu sağlamak gerekiydi (Arıkan, 2001, 246). Atatürk, insanların daha kolay okuma yazma öğrenme mutluluğunu tatmaları ve bilgisizlikten kurtarmak için Harf İnkılâbını yapmak istiyordu (Akyüz, 1992, 234). Diğer yandan, 1926 yılında yapılan Bakû şehrindeki kongrede Sovyetler Birliği'ndeki bütün Türk-Tatar cumhuriyetleri Latin alfabesini kabul etmesi önemli bir gelişme olarak ortaya çıkmış, Türk dünyasının yazın açısından birbirlerinden uzaklaşmaları sonucunu doğuracaktı. Bu gelişme, Gazi'nin alfabe değişikliğinin gerekliliği konusundaki düşüncelerini daha da netleştirmiş oldu (Kinross, 1994, 601). Atatürk, herkesi dinler, dinlediklerinin bir sentezini yapar ve sonuçta kararını verirdi (Arıkan, 2001, 245). Harf inkılabı için de bu durum geçerliydi. Atatürk herkesle konuşmuş ve toplumdaki aydın kesimi buna ikna ettikten sonra Harf inkılabı uygulamasına geçmiştir (Arıkan, 2001, 250). Gazi, alfabedeki bu değişimi, "Türk milletinin kolayca okuyup yazmasını sağlayacak bir anahtar" olarak Türk harfleri diye sunmuştur (Kinross, 1994, 604). Atatürk'e göre eğitimin mutlaka bir işlevi olmalı (Kara, t.y., 5), toplum ihtiyaçlarına cevap vermeli ve çağın gereklerine uygun olmalıydı (Kara, t.y., 7). Bu nedenle, Arap harflerinin yerine Latin harflerinin kabul edilmesi ve başöğretmen olarak topluma önderlik etmesini (Kara, t.y., 6) bu bağlamda değerlendirmek gerekir.

Atatürk şimdiye kadar yapılan geleneksel eğitimin yaratıcılığı engelleyici olması ve ezberciliğe dayanmasından dolayı, çağın gerçeklerine uygun olmaktan uzak olduğunu, gelişmeye açık olmadığı görüşündeydi (İzgi, 1984, 271). Atatürk'ün eğitime ilişkin görüşleri arasında ise; eğitim bilime dayanmasının gerekliliği önde gelir (Akyüz, 1987, 80). Atatürk, hayatı boyunca yaptığı gözlemlerinden yola çıkarak, eğitimin bilime dayanma, işe yarar, üretici, hayatta başarılı olacak etkin insanlar yetiştirmesi gerektiği üzerinde durmuştur (Akyüz, 1992, 236). Atatürk, her fırsatta çağdaş uygarlık hedefine ulaşmak için izlenecek yolun bilim ve teknoloji olduğunu vurgulamış, 29 Ekim 1933'te, Onuncu Yıl Nutkunda belirttiği gibi: "Milli kültürümüzü çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız." (Dönmez, 2006, 104) diyerek, söylevdeki amacın gerçekleşmesi için, eğitimin bilimsel olmasının gerekliliğini ortaya koymuştur.

Ulusun ve ülkenin içinde bulunduğu durum karşısında Atatürk, eğitim alanında yeni bir planlamaya gidilmesinin aciliyetini görerek, konuya öncelik vermiştir (Dönmez, 2006, 93). Bu çalışmalar kapsamında Atatürk, doğru bir eğitim modeli hazırlamak için, mevcut uygulanan öğretim yöntemleri hakkında bazı tespitler yapmakla işe başlamıştır (Dönmez, 2006, 94). Atatürk'ün tespitlerine göre, mevcut öğretim yöntemleri uygun değildir. Zira Atatürk, öğrencilik yıllarında deneye, akla dayanan yöntemlerle ezbere dayanan nakilci-aktarımcı yöntemlerin birbirinden farkını görmüş, bu durumun sonuçlarını gözlemlerine dayalı olarak değerlendirmiştir (Akyüz, 1992, 234). Bu nedenle Atatürk, eğitim sisteminin çağın gereklerine uygun olarak yeniden düzenlenmesini ve eğitimin bilimsel olması gerektiğini savunuyordu (Dönmez, 2006, 95-100). Ülkenin akla ve bilime verdiği değer ölçüsünde kalkınabileceğini düşündüğü için, bilime çok önem vermiştir (Erdem, 2012, 384). Bu öneme paralel olarak, dünyadaki eğitim sistemlerini incelemiş, zaman zaman farklı ülkelerden önemli eğitim bilimcileri ülkeye davet ederek, onların görüşlerinden yararlanmıştır (Senemoğlu, t.y., 3). Profesör Albert Malche bu dönemde Türkiye'ye davet edilmiş, kendisinden Darülfünun konusunda bir rapor hazırlaması istenmiştir. 29 Mayıs 1932 tarihli ilgili raporda hali hazırda uygulanan eğitim-öğretim yöntemleri bir problem olarak saptanmıştır (Erdem, 2012, 377-379). Bu rapor bağlamında, Atatürk'ün İstanbul Darülfünun'un en büyük eksiğinin araştırmaya sevk eder tarzda bir eğitimin olmaması noktasındaki tespiti (Erdem, 2012, 379) sonucunda, eğitim

sisteminin bilim ve teknik üzerine planlanmasını istemiştir (Karagözoğlu;198'den aktaran: Dönmez, 2006, 103). Atatürk'ün ayrıca, eğitimin uygulamalı olması yönündeki vurgusu özellikle, eğitimin işe yarar üretici ve hayatta başarılı olacak nesiller yetiştirmesi (Dönmez, 2006, 106) açısından kayda değerdir. Bu bağlamda, “yaparak, yaşayarak öğrenme” ilkesi açısından önemli bir eğitim düşünürü olan, çağın önemli bilim insanları arasında görüşleri ile öne çıkmış John Dewey dikkat çekicidir.

Nitekim cumhuriyetin ilanından sonraki dönemde Atatürk, John Dewey ile birlikte, Kühne, Buyse ve Kemerrer gibi birçok önemli eğitimci uzmanını Türkiye'ye davet ederek, mevcut eğitim sistemiyle ilgili yaptıkları tespit ve önerileri gözden geçirmiştir (Eski, (2017, 473). Atatürk, “yaparak öğrenme” İlkesinin ilk ve orta öğretimde uygulanması gerektiği düşüncesindedir. Bu yolla, sanatkâr ve iş insanlarının yetiştirilebilmesi mümkün olabilecektir (Göksel, 1985, 933). Atatürk'ün düşüncesinde eğitim etkinliklerinin öncelikle geniş halk kesimlerine ulaştırılarak, yaygınlaştırılması olduğu için, öğretmen yetiştirecek okullarının açılması, eğitimin toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde düzenlenmesi üzerine çalışılır. Orta öğretim bu çerçevede yeni nesilleri üretken, hayata hazırlayan, iş okulları olarak düşünülür (Kaplukan, 2012, 179). Atatürkçü felsefe, okul programlarında 1936 yılından itibaren yer alarak, eğitimdeki gelişmelere rehber olmuştur (Kaplukan, 2012, 180). Bu bağlamda Köy Enstitüleri fikri, hayatla okulu birleştirdiği için, ekonomik kalkınmada çok önemli bir yere sahiptir (Kaplukan, 2012, 186). Türk Milletinin uygarlık seviyesinin en üst düzeyine çıkartılması amacıyla Köy Enstitüleri Atatürk döneminde eğitim reformunun en önemli kurumlarından biri olarak görülür (Kaplukan, 2012, 193).

3.2. Atatürk'ün sanat eğitimine ilişkin görüşleri

Atatürk, güzel sanatlarda ilerleyip, eserler üreten ülkelerin çağın uygar memleketleri arasında yer alabileceğini belirtmiş ve şöyle demiştir: “Bir millet ki resim yapmaz, heykel yapmaz, bilimin gerektirdiği şeyleri yapmaz; itiraf etmeli ki o milletin ilerleme yolunda yeri yoktur. Oysaki bizim ulusumuz, gerçek nitelikleriyle uygarlığa erişmeye lâyıktır, uygarlığa erişecektir ve ilerleyecektir.” (Akt.: Evcin, 2011, 524). Atatürk, sanat eğitimini, bilim ve kültür inkılâbından ayırmamış, eğitimle Türk sanatının gelişerek, milletin düşünce ve sosyal yaşamında önemli bir yere sahip olacağını vurgulamıştır (Akt.: Evcin, 2011, 524). Bunun sonucunda, günümüzde sanat alanında elde edilen başarılarla bu düşüncede temellenen etkiler söz konusudur (Evcin, 2011, 550).

Esasında, Atatürk'ün eğitim sitesinde milliyetçi bir yaklaşımda olduğunu söyleyebiliriz zira eğitimi bir taraftan cehaleti ortadan kaldırmak için önemini ortaya koyarken, diğer taraftan gelişme için gerekli insan kaynağını sağlama, diğer taraftan millî kültürü yükseltme amacına yönelmede realist olduğunu görüyoruz (İzgi, 1984, 271). Atatürk, eğitimsiz çağdaşlaşma ve kalkınma olamayacağı görüşündedir (Namal ve Karakök, 2011, 30).

Atatürk, insanların düşünceleri değişip gelişmeden yapılan reformların, başlatmış olduğu çağdaşlaşma hareketinin kalıcılığının gerçekleşmesinin zorluğunu görmüştü (Büyükdüvenci, 1990, 593). Bu bağlamda, Atatürk, devletin bağımsızlığını, ülkenin refahını ve milletin uygarlık seviyesini yükseltmede eğitime önem vermiştir (Kara, t.y., 4). Atatürk'ün eğitime bakışının temelinde akıl ve fen olduğunu (Kara, t.y., 1) söyleyebiliriz. O'na göre, bilim, fen ve uygarlık insanların ortak mirası olarak neredeyse oradan alınabilir bir değerdir. Bu durum, eğitimdeki millilik esasını bozmaz ve bir batı medeniyeti taklitçiliği olarak görülemez. Yapılan şey, iyi olanın ve bünyeye uygun olanların benimsenmesinden ibarettir (Senemoğlu, t.y., 4-5).

3.3. İkinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Eğitimin temel işlevleri arasında kültürel mirasın birikimi, sürekliliğini sağlamak, bireyin toplumsallaştırılmasının kazandırılarak, gereken değerlerin verilmesi ve yenilikçi, değişmeyi sağlayıcı bireyler yetiştirmektir. Yenilikçi bireyler eğitim yoluyla sağlandığı için öğretimin yeniliklere açık olması gerekir (Tezcan, 1981'den Akt.: Sağ, 2003, 13-14). Eğitimin diğer bir işlevi de toplumsal değişmeyi destekleyen bireyler yetiştirmektir (Sağ, 2003, 23). Günümüzde bilişim teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla bilgi akışının hızlanmış olması üzerinde durulması gereken bir olgudur (Balay, 2004, 63). Bu bağlamda, dünya toplumlarının geleceğinin eğitime bağlı olacağı (Çalık ve Sezgin, 2005, 58) ve eğitim yoluyla nitelikli nüfusa ihtiyaç olacağı açıktır (Balay, 2004, 64). Günümüzde geçerli eğitim, sürekli öğrenme ve bilgi üretmeyi amaçlayan bir sürece (Doğan, 2002'den Akt.: Çalık ve Sezgin, 2005, 61) doğru evirilmektedir.

Dünyadaki İnsanlar eğitim yoluyla ortak anlayışlar gelişmeye başlamıştır (Balay, 2004, 65). 18 yy. sonlarında Sanayi toplumunun paradigması açısından bilgiyi elde etmeyi amaçlayan eğitim, bilgiyi kullanmak ve yayılımını sağlamak biçiminde temellenmişti (Özdemir, 2011, 91). Oysa bilim ve teknolojideki gelişmeler, özellikle 20. yüzyılın sonlarında ve geçen 10-15 yılda, internet aracılığıyla bilginin sadece okullarla tekelinde olmadığı ortaya çıkarmıştır (Özdemir, 2011, 92). Günümüzde eğitim, öğrencilere yaratıcı düşünme ve işbirliği yaparak takım halinde çalışabilme gibi özelliklere sahip olacak bir yönelişe girmiştir (Yıldız, 2008, 25). Yine bu süreçte, öğrenci merkezli eğitim ve öğrencilerin bilgiyi araştırarak, sorgulayarak, eleştirerek, analiz ederek öğrenmesi eğitimde öne çıkmaktadır (Özdemir, 2011, 97). Dünyada eğitim, öğrenenlerin bilgi ve beceri düzeylerini yükseltmek için teknolojiyi daha çok kullanmaktadır (Balay, 2004, 65). Bu tür eğitimde insan kendini ve yaşadığı toplumu yeniden yapılandırmakta (Balay, 2004, 66), problem çözme, yaratıcı düşünme, karar verme ve araştırma yapma becerilerinin nasıl öğrenileceğinin üzerinde önemle durulmaktadır (Akt.: Özdemir, 2011, 97). Günümüzde eğitimin rolü, insanlara yeni koşullara uyum sağlayacak bireyler sağlamak olduğunu söyleyebiliriz (Balay, 2004, 66). Bu bağlamda günümüzde değişim, ancak eğitim tarafından desteklenirse gerçekleşebilmektedir (Sağ, 2003, 24). Dolayısıyla, bilginin sürekli değişimi de eğitimin bireylere kazandırması gereken becerilerin günümüz koşullarına uygun biçimde gelişmesini dayatmaktadır (Özdemir, 2011, 104).

Son yıllardaki bilim ve teknolojideki gelişmelerin hemen hemen her alan getirdikleri fırsatları göz önünde bulundurduğumuzda (Özden, 2002'den aktaran: Balay, 2004, 66), günümüz toplumların varlığını sürdürmelerinde eğitim kurumlarının yanında, toplumun kendisinden de geldiğini bilmek zorundayız (Büyükdüvenci, 1990, 589). Buna göre eğitim bir etkinlik olarak, yaşam boyu sürmelidir (Çalık ve Sezgin, 2005, 61). Dolayısıyla, bireyin içinde bulunduğu çevre potansiyel olarak gizli eğitici (Büyükdüvenci, 1990, 590) olarak, eğitimde bilgiyi temel alan eğitim programlarının uygulanması, yetişkinleri eğitim sürecinin dışında bırakılmaması gerekecektir (Balay, 2004, 67). İnsanların sürekli eğitilmeleri özellikle eğitim ve teknolojiye uyumları konusunda yerinde olacaktır. Kurallı eğitim açısından dersler derinliğine anlamayı, problem çözme becerilerine odaklanmalı ve eleştirel düşünmeyi temel almalı, okullarda öğrenmeyi öğrenmeye geçilmesi beklenmelidir (Balay, 2004, 67; Çalık ve Sezgin, 2005, 61-63). Eğitim günümüzde bireyin çok yönlü zihni gelişimi hedeflemeli (Balay, 2004, 67), bilgi yüklemesinden ziyade, bireye kullanabileceği bilgiye ulaşım yollarının öğretilmesi konusu daha fazla öne çıkmaktadır (Çalık ve Sezgin, 2005, 63). Bunun yanında, bireyin çözümlemeli düşünerek, değerlendirme yapabilme ve problem çözme gibi becerilerin geliştirilmesi eğitimde diğer bir ön plana çıkan özellik olarak söz edilebilir. Günümüz eğitiminde bireyin her bilgiden haberdar olmasından çok, işine yarayan bilgiyi arayıp, bulmasını bilen bireylerin yetiştirilmesine yönelik söz konusudur (Numanoğlu, 1999'den aktaran: Balay, 2004, 67). Gelecekte nasıl öğreneceğini bilmeyen kişi cahil olarak niteleneceği yönündeki öngörü, belki

de önümüzdeki dönemde öğrenme yol ve yöntemlerin önemini açıkça ortaya koyacaktır (Boydak, 2001'den aktaran: Balay, 2004, 68).

Yakın gelecekte bireyin başarısı bilgiyi üretme ve kullanmadaki yetkinliğine bağlı olarak gelişecektir (Yıldırım, 2001'den aktaran: Balay, 2004, 68). Bu çerçevede eğitim, sürekli yeni bilginin üretildiği, geliştirildiği ve kullanıldığı, öğrencinin yaratıcı düşünmesini teşvik eden bir yapıda olmak zorundadır (Balay, 2004, 69). Eğitim kurumlarında esnek programlar uygulanması, zorunlu ve seçmeli derslerin yanı sıra, her öğrenci grubu için ayrı programların yapılması da yine bu çerçevede düşünülmelidir (Kuzgun ve diğerleri, 1997'den aktaran: Balay, 2004, 70). Dolayısıyla, eğitim programlarında yalnız temel bilimler değil, edebiyat, sanat ve felsefe gibi özgürleştirici disiplinlere de yer verilmesi gerekmektedir (Büyükdüvenci, 1990, 596). Bu bağlamda eğitim programları bireyin becerilerin geliştirilmesinde (Doğan, 1997'den aktaran: Balay, 2004, 70) ve eğitimde potansiyel gücün artırılmasında önemli (Büyükdüvenci, 1990, 589) olacaktır.

Günümüzde öğrenci merkezli, insani ve evrensel değerlere önem veren, yaşamın gerektirdiği bilgi ve beceriyle donanımlı birey eğitimde giderek yer etmektedir (Çalık ve Sezgin, 2005, 65). Dünyada geçerli eğitimde benzer biçimde araştırıp, deneyerek öğrenen ve öğrendiği bilgileri içselleştiren bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmaktadır (Çelen, Çelik ve Seferoğlu, 2011, 768). Bu nedenle, günümüzde eğitim hızla değişmekte, çağın ihtiyaçlarına cevap verebilmek için teknolojik olanaklardan yararlanmaktadır (Karasar, 2004, 117). Dolayısıyla, dünyada ilk kez, internet teknolojisi sayesinde, “kitlesele, bireysel ve evrensel” bir eğitimden söz edilebilmektedir (Karasar, 2004, 122). 21. Yüzyılda eğitim çok yönlü ve çok amaçlı olarak, teknolojinin en üst seviyede kullanıldığı, üretken bireylerin yetiştirilmesinin öncelikli olduğu bir yapıya doğru gelişmektedir. Bu bağlamda Atatürk'ün yıllar önce eğitim için öngörülerini açısından akıl ve bilimin öncülüğünde yapılanmanın çok doğru tespitler olduğu söyleyebiliriz. Büyük önder, eğitimde de milletine aynı askeri alanda olduğu gibi stratejik bir liderlik yapmıştır.

4. SONUÇ

Sonuç olarak, tüm dünyanın askeri dehasını kabul ettiği Atatürk, ülkesinde yaptığı reformlarla eğitim alanında doğru öngörülerıyla dünyaya bu yönde de örnek olmuştur. Yıllar içindeki gelişmeler onun eğitimde yaptığı liderliğin ülkesi için ne kadar değerli bir çaba olduğunu göstermiştir. Askeri bir jargonla, o'nun düşüncesinde eğitim alanı ülkesinin uygarlık seviyesinin en üst noktasından daha öte hedeflere ulaşmada stratejik önemde muhkem bir tepeydi diyebiliriz. Atatürk, kadınların ana olarak bir nevi eğitici olmalarından dolayı, kadınların eğitilmesini gerekli görmüş (Kara, t.y., 5), toplumun eğitiminde kızların, kadınının, ananın eğitiminin ne denli önemli olduğunu tespit etmiştir. Atatürk, alfabeden, öğretim yöntemlerine, öğretmenlerin yetiştirilmesinden, kızların, kadınların, köy halkının eğitimine kadar eğitimin her yönüyle ilgilenmiş, fikir üretmiş ve uygulamaya geçirmiştir. Yıllar sonra günümüz eğitiminin dünya ölçeğinde gelişme yönü, Atatürk'ün yüz yıl önceki öngörülerinden uzak değildir. Bu bakış açısidir ki, ülkemizi uygarlık seviyesinin en üst noktasından daha öte hedeflere er ya da geç ulaştıracaktır.

KAYNAKLAR

Akyüz, Y. (2012). *Türk Eğitim Tarihi*. (22. Baskı). Ankara: Pegem Akademi

Akyüz, Y. (1992). Atatürk'ün Eğitim Düşüncesinin Kökenleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 8(23) 233-240. <https://dergipark.org.tr/en/pub/aamd/issue/55195/757215> Adresinden 10.04.2021 Tarihinde Alındı.

Akyüz, Y. (1987). Atatürk'ün Türk Eğitim Tarihindeki yeri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 4(10) 71-90. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aamd/issue/55300/758715> Adresinden 10.04.2021 Tarihinde Alındı.

Arıkan, S. (2001). Otoriter ve demokratik liderlik tarzları açısından atatürk'ün liderlik davranışlarının değerlendirilmesi, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 19, Sayı 1, 2001, s. 231-257. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/311045> Adresinden 10.04.2021 Tarihinde Alındı.

Balay, R. (2004). Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 61-82. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/144/1022.pdf> Adresinden 10.04.2021 Tarihinde Alındı.

Balcı, A. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma*. (13.Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Büyükdüvenci, S. (1990). Demokrasi, Eğitim ve Türkiye. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 23(2), 13-32. <https://dergipark.org.tr/en/pub/auebfd/issue/47899/605659> Adresinden 10.04.2021 Tarihinde Alındı.

Cunbur, M. (1992). Atatürk Döneminde Kadın Eğitimi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 8(23) 259-272. <https://dergipark.org.tr/en/pub/aamd/issue/55195/757300> Adresinden 10.04.2021 Tarihinde Alındı.

Çelen, F. K., Çelik, A. ve Seferoğlu, S. S. (2011). Türk Eğitim Sistemi ve PISA Sonuçları http://yunus.hacettepe.edu.tr/~sadi/yayin/AB11_Celen-Celik_Seferoglu_PISA-Sonuclari.pdf Adresinden 10.04.2021 Tarihinde Alındı.

Dönmez, C. (2005). Atatürk ve Cumhuriyet Döneminde Ortaöğretim. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 14. 255 – 268 <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/644> Adresinden 10.04.2021 Tarihinde Alındı.

Dönmez, C. (2006). Atatürk'ün Eğitim ve Üniversitelere Bakış Açısı. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (Ahi Evran Üniv. Kırşehir Eğt. Fak. Derg.) Dergisi*, 7(1). 91-109. <https://app.trdizin.gov.tr/publication/paper/detail/TmpRNU1URXg> Adresinden 10.04.2021 Tarihinde Alındı.

Erdem, A. R. (2012). Atatürk'ün liderliğinde üniversite reformu: yükseköğretim ve bilim tarihimizde dönüm noktası. *Belgi*, Sayı, 4(11). 376-388. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/417283> Adresinden 08.04.2021 Tarihinde Alındı.

Eski, M. (2017). *İlhan Başgöz, Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*. http://english.isam.org.tr/documents/_dosyalar/_pdfler/osmanli_arastirmalari_dergisi/osmanli_sy49/2017_49_25_eski.pdf Adresinden 08.04.2021 Tarihinde alındı.

Evcin, E. (2011). Atatürk'ün Güzel Sanatlara ve Sanatçılara Bakışı, *Atatürk Yolu Dergisi*,12(47), 521-555. https://doi.org/10.1501/Tite_0000000335 <https://dergipark.org.tr/en/pub/ankuayd/issue/1842/22470> Adresinden 10.04.2021 Tarihinde Alındı.

Feyzioğlu, T. (1985). Atatürk ve Milliyetçilik. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1(2) 353-412. <https://dergipark.org.tr/en/pub/aamd/issue/54887/751267> Adresinden 10.04.2021 Tarihinde Alındı.

Göksel, B. (1985). Atatürk'ün Eğitim Hakkında Görüşleri ve Misak-ı Maarif. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1(3) 921-958.

<https://dergipark.org.tr/en/pub/aamd/issue/54970/753757> Adresinden 10.04.2021 Tarihinde Alındı.

İzgi, Ö. (1984). Atatürk'ün Eğitim ve Üniversitelere Bakış Açısı. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1(1), 267-276. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1145353> Adresinden 12.04.2021 Tarihinde Alındı.

Kapluhan, E. (2012). Atatürk dönemi eğitim seferberliği ve köy enstitüleri, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı 26, 172-194. <https://dergipark.org.tr/en/pub/marucog/issue/473/3883> Adresinden 10.04.2021 Tarihinde Alındı.

Kara, N. N. (t.y.). *Atatürk ve Eğitim*. <http://atailkuyg.ege.edu.tr/files/atailkuyg/icerik/nnurhankara.pdf> Adresinden 10.04.2021 Tarihinde Alındı.

Karasar, Ş. (2004). Eğitimde yeni iletişim teknolojileri -internet ve sanal yüksek eğitim. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 3(4), 117-125. <http://tojet.net/articles/v3i4/3416.pdf> Adresinden 10.04.2021 Tarihinde Alındı.

Kinross, L. (1994). *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*. İstanbul: Altın Kitaplar.

https://scholar.google.com/scholar?start=10&q=Atat%C3%BCrk&hl=tr&as_sdt=0,5
Adresinden 08.04.2021 Tarihinde Alındı.

Namal, Y. ve Karakök, T. (2011). Atatürk ve Üniversite Reformu (1933) . *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1(1). 27-35. <https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/> Adresinden 10.04.2021 Tarihinde Alındı.

Özdemir, S. M. (2011). Toplumsal Değişme ve Küreselleşme Bağlamında Eğitim ve Eğitim Programları: Kavramsal Bir Çözümleme. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 85-110. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1492631> Adresinden 10.04.2021 Tarihinde Alındı.

Sağ, V. (2003). Toplumsal değişim ve eğitim üzerine. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(1). 11-25. <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/79.pdf> Adresinden 10.04.2021 Tarihinde Alındı.

Senemoğlu, N. (t.y.). *Atatürk ve Eğitim*. <https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/> Adresinden 10.04.2021 Tarihinde Alındı.

Üstün, B. (t.y.). Araştırma sürecinin adımları. https://www.phdernegei.org/wp-content/uploads/2016/03/ara%C5%9Ft%C4%B1rma_s%C3%BCreci.pdf Adresinden 01.04.2021 Tarihinde Alındı.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (11.Baskı). Ankara: Seçkin Yay.

Yıldız, N. (2008). Neoliberal küreselleşme ve eğitim. *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 11, 13-32. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/787152> Adresinden 10.04.2021 Tarihinde Alındı.

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK VE AZERBAJCANÇILIQ MUSTAFA KEMAL ATATURK AND AZERBAIJAN

Meherremova ELMİRA

ADPU-nun Tətbiqi tədqiqatlar Mərkəzinin əməkdaşı

Mustafa Kemal Atatürk, tüm dünyaya, yüzyıllardır din etkisi altında dini bir devlet olarak yaşayan bir Müslüman ülkede, cumhuriyete layık bir cumhuriyet inşa etmenin, demokratik bir yol izlemenin mümkün olduğunu kanıtladı. Dünyanın evrensel değerlerini kullanarak, halkının manevi değerlerini onlarla birleştirerek, halkını daha da yükseltti." (Haydar Aliyev)

"Türk halkından çıktıktan sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun külleri olan kalıntıların bulunduğu yerde yeni bir modern devlet yarattı.

Ataletin üstesinden gelmek ve Türk milletinin ruhunu yükseltmek için eşsiz ve paha biçilmez liyakatlerin yazarı oldu. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan bu büyük deha, Atatürk'tü " / diyorum ki, Mutlu'yu Seven Atatürk'tür!

"MUTLU TÜRKÜM ne dedi:" dedi, Türk milletinin ruhunu ataletten kurtarmak ve yükseltmek için eşsiz ve yeri doldurulamaz liyakatlerin yazarı oldu. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan bu büyük deha, Atatürk'tü " / diyorum ki, Mutlu'yu Seven Atatürk'tür!

"Mutlu Türküm deyana nedir" sloganı altında, tüm dünyadaki Türkleri kimlikleriyle gurur duymaya, savaşmaya, Atatürk dehasıyla birleşmeye çağırdı.

10 Kasım, onu kaybettiğimiz gün. Tüm Türk dünyası için en üzücü tarihlerden biri. Hayattan bir adam, bir lider değil, bir dahi, bir hikaye " / "bir hikaye yazmak, bir hikaye yaratmak kadar önemlidir" dedi . Atatürk yeni bir hikaye yarattı ve yeni bir hikaye yazdı. Türk milletinin en görkemli sayfalarından birinin tarihini yarattı. Ve ayrıca tüm dünyayı bu tarihle hesaba kattı.

Onun hakkında çok şey söylendi, çok şey yazıldı. Türk halkının onu sevmesi, onun hakkında en güzel sözleri söylemesi doğaldır. Yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan, görkemli bir devlet Kuran, Türk milletinin kurtarıcısı olan goshkok'un memleketi harabelerden kaldırdı. Tanrı onu Türk milletini kurtarmak için gönderdi.

"Tanrı yardım etmek, topluma yardım etmek istediğinde, bu topluluğun başında Mustafa Kemal Paşa gibi bir lider getiriyor!"

30 Ağustos 1922 Zaferinden sonra yabancı şair duygularını şöyle dile getirdi:"Tanrı yardım etmek, topluma yardım etmek istediğinde, bu topluluğun başına Mustafa Kemal Paşa gibi bir lider getiriyor!"

Bu tartışılmaz bir gerçektir. Dahi Atatürk, Türk milletinin en zor zamanlarında Tanrı tarafından gönderilen kurtarıcı oldu! Büyük Atatürk'ün Türk milletine olan eşsiz erdemlerini listelemek imkansız. O, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olarak, adı Türk milletinin tarihine altın harflerle yazılmış vazgeçilmez bir liderdir. Bugünkü Türkiye Cumhuriyeti, varlığını Atatürk'e ve milyonlarca yoldaşına borçludur. Atatürk'ü unutmamalıyız:

35 yaşında General,

40 yaşında Başkomutan olan,

Cumhuriyet'i 42 yıl önce kim inşa etti,

Şapka devrimini ve ayaklanmayı yöneten 44 yıl,

46 yaşında "konuşmasını" yazan kişi,

47 yaşında Türk alfabesini uygulayan genç bir adam.

Onu diğer liderlerden ayıran en önemli şey, sadece ülkesini kurtarmakla kalmayıp, kurtardığı d Amerikalı tarihçi ve psikiyatrist Profesör Arnold Ludwig, 11 farklı kategoride yapılan 18 yıllık bir çalışmanın sonucu olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün yirminci yüzyılın en büyük lideri olduğunu ortaya koydu. Profesöre göre, araştırmasının kriterleri “hiçbir şeyden bir ülkenin yaratılması, bölgelerin genişlemesi, iktidarda kalma süresi, askeri başarılar, sosyal planlamanın gücü, ekonomik başarılar, devlet faaliyetleri, ideolojinin yazarlığı, ahlaki örnek, siyasi miras ve ülkenin nüfusu” idi. Değerlendirme, 199 ülkede iktidarda olan ve insanlık tarihinde bir iz bırakan 1941 liderden seçilen 377 lider arasında gerçekleştirildi. Ünyadaki tüm varlıkların sorumluluğunu omuzlarında hissetmesidir.

Atatürk, rakipleri, devlet adamları haline gelen insanlar tarafından çok takdir edilen nadir kişiliklerden biridir. Ona rakip olan insanlar bile, Batı arenasında düşman, kıskançlık duygusuyla bu büyük kişiliğin başarısından bahsetti. Bu yazıda, yabancıların Atatürk hakkındaki görüşüne daha çok odaklanacağım. Eğer kurbanlar bu kişiliğin düşmesinden önce başarılarını eğerse, onunla gurur duyarsa, iki kat gurur duymalıyız.

1922'de, Türk ordusunun zaferi sonucunda, Anadolu'daki politikaları çökmüş olan İngiltere Başbakanı David Lloyd, ülkesinin parlamentosunda karşılaştığı suçlamalara ve eleştirilere yanıt verdi: "arkadaşlar, yüzlerce kişi nadiren dahi yetiştiriyor. Bu kadere bak, bu büyük deha modern zamanlarda Türk milletine verildi. Mustafa Kemal'in dehası önünde ne vardı"/. İnsan gurur duyuyor " / Atatürk, bugün dünyanın en büyük güçleri olan neredeyse tüm güçlerle yüz yüze geldi. Atatürk ve yoldaşları, her taraftan Türk topraklarına bakan, Türkiye'yi yok etmek isteyen, onu parçalara ayırmayı hayal eden ve dünyaya güç, azim, Türk milletinin iradesini, yıkımının imkansızlığını gösterenlerle savaştılar." |

O gerçek bir liderdi, milyonlarca Türk insanı onu ölüme kadar takip etmeye hazırды ve toprağını, milletini takip etti. 1918'de Çanakkale Savaşı sırasında "sana saldırmamanı emrediyorum, ölmeni emrediyorum" dedi! " Batı tarihinin en büyük zaferlerinden birini bir ifadeyle imzaladı " | İngiliz yazar alan Moorhead şöyle yazıyor: "O zamanlar genç ve parlak bir Türk liderinin Çanakkale'de olması, Amerikalı tarihçi ve psikiyatrist Profesör Arnold Ludwig, 18 yıllık bir 11 yıllık çalışmanın sonucu olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün yirminci yüzyılın en büyük lideri olduğunu gösterdi. Profesöre göre, araştırmasının kriterleri “hiçbir şeyden bir ülkenin yaratılması, bölgelerin genişlemesi, iktidarda kalma süresi, askeri başarılar, sosyal planlamanın gücü, ekonomik başarılar, devlet faaliyetleri, ideolojinin yazarlığı, ahlaki örnek, siyasi miras ve ülkenin nüfusu” idi. Değerlendirme, 199 ülkede iktidarda olan ve insanlık tarihinde bir iz bırakan 1941 liderden seçilen 377 lider arasında gerçekleştirildi.

Atatürk, rakipleri, devlet adamları haline gelen insanlar tarafından çok takdir edilen nadir kişiliklerden biridir. Ona rakip olan insanlar bile, Batı arenasında düşman, kıskançlık duygusuyla bu büyük kişiliğin başarısından bahsetti. Bu yazıda, yabancıların Atatürk hakkındaki görüşüne daha çok odaklanacağım. Eğer kurbanlar bu kişiliğin düşmesinden önce başarılarını eğerse, onunla gurur duyarsa, iki kat gurur duymalıyız.

1922'de, Türk ordusunun zaferi sonucunda, Anadolu'daki politikaları çökmüş olan İngiltere Başbakanı David Lloyd, ülkesinin parlamentosunda karşılaştığı suçlamalara ve eleştirilere yanıt verdi: "arkadaşlar, yüzlerce kişi nadiren dahi yetiştiriyor. Bu kadere bak, bu büyük deha modern zamanlarda Türk milletine verildi. Mustafa Kemal'in dehası önünde ne vardı"/. İnsan

gurur duyuyor " / Atatürk, bugün dünyanın en büyük güçleri olan neredeyse tüm güçlerle yüz yüze geldi.

Atatürk ve yoldaşları, her taraftan Türk topraklarına bakan, Türkiye'yi yok etmek isteyen, onu parçalara ayırmayı hayal eden ve dünyaya güç, azim, Türk milletinin iradesini, yıkımının imk O gerçek bir liderdi, milyonlarca Türk insanı onu ölüme kadar takip etmeye hazır ve toprağını, milletini takip etti. 1918'de Çanakkale Savaşı sırasında"sana saldırmamamı emrediyorum, ölmeni emrediyorum" dedi!“ Batı tarihinin en büyük zaferlerinden birini bir ifadeyle elde etti "İngiliz yazar alan Moorhead şöyle yazıyor: "genç ve ustaca bir Türk liderinin O zamanlar Çanakkale Boğazı'nda olması, müttefikler için kaderin en ağır darbelerinden biridir." Azerbaycan Milli lideri Haydar Aliyev şöyle konuştu: "şahsen ben Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk halkına olan kredilerinin paha biçilmez olduğuna inanıyorum. Yani, o kadar büyük ki, ona bir puan vermek zor. Ama aralarında iki büyük hizmeti var. Birincisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması; ikincisi, Türk ordusunun kurulması."ansızlığını gösterenlerle savaştılar."|”

O gerçek bir liderdi, milyonlarca Türk insanı onu ölüme kadar takip etmeye hazır ve toprağını, milletini takip etti. 1918'de Çanakkale Savaşı sırasında"sana saldırmamamı emrediyorum, ölmeni emrediyorum" dedi!“ Batı tarihinin en büyük zaferlerinden birini bir ifadeyle elde etti "İngiliz yazar alan Moorhead şöyle yazıyor: "genç ve ustaca bir Türk liderinin O zamanlar Çanakkale Boğazı'nda olması, müttefikler için kaderin en ağır darbelerinden biridir." Azerbaycan Milli lideri Haydar Aliyev şöyle konuştu: "şahsen ben Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk halkına olan kredilerinin paha biçilmez olduğuna inanıyorum. Yani, o kadar büyük ki, ona bir puan vermek zor. Ama aralarında iki büyük hizmeti var. Birincisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması; ikincisi, Türk ordusunun kurulması.

“Türk ordusu güçlü bir ordudur. Bu Mustafa Kemal Atatürk tarafından yaratıldı. Bugün Türk ordusunun her zaman fikirlere, iradeye, Türk askeri Mustafa Kemal Atatürk'ün yoluna sadık olduğunu söylemekten büyük memnuniyet duyuyorum” dedi .

1938; en zorlu, en zorlu ve en kriz anındaki Amerikan General Mc Arthur'u aniden çöktü, etrafındaki 120'den fazla kişiye hitap etti: "şu anda herhangi biriniz değil, yanımda Mustafa Kemal'i görmek için ne yapardım, büyük yeteneğimle!"Mustafa Kemal, böyle bir özlem ile onurlandırıldı"|

1938, 10 Kasım " / İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Alman profesörü o gün acı haberi duydu ve sınıfa girmeye cesaret edemedi. Rektöre gidiyor ve Profesör ile Rektör arasında böyle bir diyalog var: ”“

Bu durumda nasıl devam edeceğimi bilmiyorum.

"Böyle büyük bir devlet adamı öldüğünde, yaptıkları gibi yap.

"Biz böyle büyük bir devlet adamı ölmedi|/

Dünyada kıskançlık hissi yaratan Mustafa Kemal"|

Fransız Profesör Maurice Beaumont şöyle yazdı: "eski Osmanlı İmparatorluğu bir rüya olarak yok edilirken, ulusal bir Türk devletinin kurulması bu dönemin en şaşırtıcı başarılarından biridir. Mustafa Kemal Büyük bir iş yarattı. Atatürk'ün parlak başarısı, tüm somaliler(koloniler) için bir rol modeliydi.”

1971. Türkiye'den 15 bin kilometre uzaklıkta, Karayipler ve Atlantik Okyanusu arasında Haiti Cumhurbaşkanı ölüyor. Başkan bir vasiyet mektubu bıraktı. Mektup açılır, mezar taşına yazmayı isteyen bir metin çıkar. Bugün Haiti Cumhurbaşkanı'nın mezar taşındaki bu metin

şöyle diyor:"Türk lideri Mustafa Kemal Atatürk'ten örnek alarak hayatım boyunca yaşadığım için çok şanslıyım."

Atatürk, okul yıllarından beri ülkesinin sorunları ile ilgilenmeye başladı. Keskin zekasıyla, ülkesinde ve dünyasında meydana gelen değişikliklerin toplulukların geleceğini ve onları neyin beklediğini nasıl etkileyeceğini fark etti. Bu sezgiyle gelecek için planlar yapabildi. Her ne kadar bu planlar o dönemde birçok kişi tarafından hayal edilemez olarak görülse de, Atatürk ufkun ötesine doğru kararlı bir adım atmadı. Bu yolla modern Türkiye bir hayalden gerçeğe dönüştü.

Batı Akademisi'nde okurken, Atatürk'e düşman saldırısına karşı bir plan hazırlaması istendi. Haritanın önüne geçerken, yıllar önce İzmir'den denize bir düşman ordusunun nasıl döküleceğini açıkladı.

Kaynakça

- 1.O.Musayev Mustafa Kamal Atatürk ve türkçülük. Bakı,2005
- 2.Q.Paşayeva Dünyanın itirdiyi ən böyük insan.Bakı, 2000-ci il.

POST-MODERN LİDERLİK TARZLARI AÇISINDAN MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN LİDERLİK DAVRANIŞLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

AN EVALUATION OF THE LEADERSHIP BEHAVIOR OF MUSTAFA KEMAL ATATÜRK IN TERMS OF POST-MODERN LEADERSHIP STYLES

İbrahim YIKILMAZ

Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, İİBF, İşletme, Yönetim Organizasyon Anabilim Dalı,
Kocaeli/TÜRKİYE

ORCID ID: 0000-0002-1051-0886

ÖZET

Küreselden yerele her türlü ortamda değişmeyen gerçek olarak karşımıza çıkan belirsizlik ve mutlak değişim zorunluluğu, Post-Modern yönetim süreci olarak adlandırılan günümüz yönetim pratiğinin inkar edilemez bir gerçeğidir. Post-modernist yönetim dönemi belirsizlik ve öngörülemez bir ortamda, kurumların müşteri veya vatandaş beklentilerinin kişiselleştiği, çeşitlendiği ve buna ek olarak örgütler arasında rekabetin yıkıcı ve zorlu bir hal aldığı dönemi ifade etmektedir. Post-modern yönetim döneminin hızlı gelişen durumlara karşı esneklik ve çeviklik ihtiyacı, sadece verimlilik odaklı geleneksel liderlik yaklaşımlarından çok vizyoner, katılımcı, demokratik ve dönüşümcü liderlerin hakim olduğu örgüt ortamlarına ihtiyacı arttırmaktadır. Bu ihtiyacın kaynağında beklenmedik gelişmeler ve yıkıcı inovasyon karşısında, yenilikçi ve stratejik kararların geliştirilmesi yer almaktadır. Sürdürülebilir ve etkin bir yönetim pratiği için örgütlerin ihtiyaç duyduğu rekabet avantajını sunan ve gelişmekte olan Post-Modern liderlik tarzları (Karizmatik, Vizyoner, Dönüşümcü ve Demokratik Liderlik) çalışma kapsamında incelenmek üzere ele alınmıştır. Çeşitli platformlarda ve sıralamalarda ismi hep ilk sıralarda anılan, çağın ötesinde liderlik davranışı sergileyen Mustafa Kemal ATATÜRK'ün liderlik davranışları, post-modern liderlik tarzları özelinde, ikincil kaynaklardan elde edilen bilgiler kapsamında incelenmiş ve gelişen bu kavramlara örnek teşkil eden özellikleri özetlenmiştir. Ulu Önderin katılımcı, vizyoner, demokratik ve karizmatik yönleri ile tüm liderlik tarzlarına örnek teşkil ettiği görülmektedir. Çalışmanın sonuçlarının başta yeni gelişen post-modern liderlik tarzlarına olan anlayışımızı geliştirirken, somut örneklerle literatüre önemli katkılarının olduğu değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karizmatik, Vizyoner, Dönüşümcü, Demokratik Liderlik, Mustafa Kemal ATATÜRK

ABSTRACT

The uncertainty and the absolute necessity of change, which appear as unchanging reality in every environment from global to local, is an undeniable fact of today's management practice, which is called the Post Modern management process. The post-modernist management approach refers to the period in which customer or citizen expectations of institutions become personalized and diversified, and also, competition between organizations becomes destructive and difficult in an uncertain and unpredictable environment. The need for flexibility and agility in the fast-growing situations of the post-modern management period increases the need for organizational environments dominated by visionary, participatory, democratic, and transformational leaders rather than just a productivity-oriented traditional leadership approach. The source of this need is the development of innovative and strategic decisions in the face of unexpected developments and "disruptive innovation". Post-Modern leadership styles (Charismatic, Visionary, Transformational, and Democratic Leadership) that offer the

competitive advantage that organizations need for sustainable and effective management practice and are developing are discussed within the scope of the study. Leadership behaviors of Mustafa Kemal ATATÜRK, whose name is always mentioned in the top ranks in various platforms and rankings and who exhibit leadership behavior beyond the age, have been examined within the scope of information obtained from secondary sources, especially in post-modern leadership styles, and his characteristics that set an example for these developing concepts are summarized. It is seen that the Great Leader sets an example for all leadership styles with his participatory, visionary, democratic, and charismatic aspects. The results of the study are considered to have significant contributions to the literature with concrete examples while improving our understanding of the newly developing post-modern leadership styles.

Kewwords: Charismatic, Visionary, Transformational, Democratic Leadership, Mustafa Kemal ATATÜRK

1. GİRİŞ

Köklü değişim ve yeniliklerin deneyimlendiği günümüz dünyasında gerek toplumsal yaşam pratiği içerisinde gerekse örgüt ortamlarında bu belirsiz ve ön görülemeyen değişimlerden doğan ihtiyacı karşılayacak cevabı geliştiren bireylere ihtiyaç duyulmaktadır. Değişimi yöneten ve mevcut durumu geliştirmek adına misyon yüklenen, örgütüne, kurumuna ve ülkesine vizyon yüklemeye çalışan bireylere yani liderlere düşen rol her geçen gün daha da hayati bir önem kazanmaktadır. Liderler tek bir kavramla tanımladığımız ama bir çok özelliği bünyesinde barındıran kişilerdir. Çok eski dönemlere dayanan lider ve liderlik kavramı, toplumun veya örgüt gibi sosyal yapıların yeniden yapılanması ve gereken koşullara uyum sağlamasında aktif rol alırlar (Barutçugil, 2014). Beklenilmeyen durumlara cevap geliştirmede; takipçilerini kendi iradeleriyle onu takip etmelerini, onları değişimin gerektiği yönde kanalize edebilmeyi, yeniliği ve fütüristik çözümleri iç dirençlere rağmen uygulamaya koyabilmeyi başarırlar. Karanlığın ortasında paydaşlarına bir mum yakan, inancına ortak kılan, onları yüksek bir bağlılık hissi ile vizyoner amacına yönlendiren, gerek düşünsel gerekse yaşam pratiği açısından farklı ve özel kişilerdir. Derin ve yüksek düşünme kabiliyeti, yüksek iletişim becerileri, küresel bakan yerel düşünen yanları, etik ve evrensel değerleri öncülleyen bakış açıları ile sıradan yöneticiden ayrılırlar. Ayrıca sadece mantık ve rakamlar üzerinden değil, gönül ve maneviyat dünyasını da yönetim sanatına dahil eden liderler vardır (Fındıkçı, 2009). Yüksek iç motivasyonları, ortak amaca inancını toplumsallaştırabilen yanı ve toplumun mevcut koşulları ile harmanlanan ilkesel duruşu ile tarihin her döneminde ve her sosyal örgüt içerisinde çeşitlenen ihtiyaçlara ve durumlara cevap geliştirecek liderler doğmuştur. Bu liderler arasında sadece askeri bir deha olmakla kalmayıp, bir toplumun yeniden inşasında aktif rol almış, geçmiş, gelecek ve günümüz arasında ki bağın kopmasını, hayati boyunca verdiği mücadele ile engellemeye çalışmış, bilimsel yönünden karizmatik duruşuna, entelektüel sermayesi ile farklı dilleri konuşmadan dönemin önde gelen çoğu kitabına ve yaklaşımına hakim olan vizyoner bir lider vardır. 20. yy.'la damgasını vuran gerek siyasi alanda gerek sosyoekonomik alanda çoğu ülke ve lider tarafından benimsenmiş bir lider, Mustafa Kemal ATATÜRK. Ulu Önder'in çok yönlü özellikleri, sözleri, eserleri ve bulunduğu çağı aşan vizyonerliği, bugünde her fırsatta yönetimsel pratik içerisinde karşılaşılan sorunların çözümünde bizlere örnek olmuştur. Liderliğin karşılaştığı yönetim zemininin postmodernizm olarak adlandırılan daha öngörülemez ve belirsiz bir yapı kazandığı bugünlerde, vizyon sahibi, yenilikçi ve demokratik liderlik vasıflarına sahip olmak, sürdürülebilir bir yönetim anlayışı için hayati bir rol üstlenmiştir. Bu kapsamda sadece 20. yy.'a değil evrensel ilke ve yaklaşımları ile başta Milletimize ve tüm dünyaya örnek olmuş Ulu Önderin liderlik davranışlarının kavramsal olarak literatürde derinleşmeye devam eden Vizyoner, Demokratik, Dönüşümcü ve Karizmatik Post-Modern

Liderlik tarzlarına örnek teşkil edecek yönleri çalışma kapsamında ele alınmıştır. Çalışmanın temel amacı Ulu Önder'in liderlik davranışlarının Post-modern liderlik yaklaşımları kapsamında incelenmesidir. Çalışmanın Mustafa Kemal ATATÜRK'ün çok yönlü liderlik davranışlarını Vizyoner, Demokratik, Dönüşümcü ve Karizmatik Post-Modern Liderlik tarzları açısından örneklerle açıklaması ile liderlik kavramına yönelik anlayışımızı geliştirirken, Ulu Önder'in liderlik tarzını esas alan sınırlı sayıdaki çalışmalara katkıda bulunacağı değerlendirilmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Post-Modern Liderlik Teorileri

Liderlik ve lider kavramı üzerinde tam bir fikir birliği olmamakla birlikte; belirlenen amaçlara ulaşmada bir grubu yada bir örgütü başarılı kılmaya yönlendiren, bu doğrultuda çaba ve becerilerini organize edebilen ve onları paylaştığı vizyon etrafında bir arada tutarak etkileyebilen, ikna yeteneği yüksek kişilerdir. (George & Jones 1999; Türker, 2004; Koçel, 2010: 569). Liderlik ise; bu etkileyebilme ve belirlenen amaç ve hedeflerin gerçekleştirilmesi aşamasında deneyimlenen süreçtir. Tanım ve bakış açısına göre liderlik farklı ölçülerle ele alınmış ve çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlardan ilki Özellikler yaklaşımı; liderlik durumunun bireyin sahip olduğu bazı özelliklerden kaynaklandığını savunmuştur (Erkutlu, 2014). Yani liderin sahip olduğu fiziksel görünüm, sosyal beceri ve kişisel özellikler onun liderlik kapasitesini belirlemektedir. Ayrıca liderin zeka, psikolojik durumu, girişkenliği ve gerçekçiliği gibi farklı özelliklerini ele almaktadır (Barutçugil, 2014). Bir diğer yaklaşım olan Davranışsal yaklaşım ise; liderin sergilediği davranışların ve bunların takipçileri üzerindeki etkisine yoğunlaşmanın, kavramın daha iyi anlaşılması adına önemli olduğunu vurgulamıştır (Erçetin, 2000). Yani görece soyut kişisel bazı özellikler yerine izleyiciler üzerinde bıraktığı etki ve bu süreçteki davranış kalıplarının liderliği anlamada daha etkili olacağı savunulmuştur (Güney, 2012). Durumsallık yaklaşımı ise; iki kutuplu bir yaklaşım yerine önceki yaklaşımların eksik yönlerini ele alarak, daha gerçekçi bir yaklaşımla hem işin gereklerini hem de durumun gereklerini gözeten liderin davranışlarını inceleyen bir yaklaşımı temsil eder (Zel, 2011). Değişen durum ve şartlara uygun olarak; liderin sergilediği davranış ve sahip olduğu özellikler liderlik performansını oluşturmaktadır. Burada her ne kadar bu performansın oluşmasında davranış ve kişisel özelliklerden bahsedilse de, ana aktör liderin duruşunu belirleyen durumlar ve koşullardır (Fındıkcı, 2013). Bu anlayış mutlak bir liderlik tarzının mümkün olmadığını ve ideal liderlik tarzının duruma ve içinde bulunulan çevrenin şartlarına göre değişeceğini ifade eder (Güney, 2012; Zel, 2011). Bu yaklaşım durum ve çevresel şartlara göre bazı durumlarda görev odaklı bazı durumlarda bazı durumlarda insan odaklı, bazen ise; denge niteliği taşıyan çok yönlü ve göreceli bir durumun varlığına işaret etmiştir. Bu kapsamda özellikle kendini belirsizlik, durumsallık ve öngörülemezlik özellikleri ile tanımlayan postmodern yönetim dönemi (Kemp, 2013) yeni liderlik yaklaşımları ve türlerinin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Küresel rekabette etkinlik verimlilik tutkusu, çeşitlenen ve kişiselleşen müşteri beklentileri ve rekabet avantajı için esnek ve çevik olma zorunda kalan yönetimsel süreç, post-modernizm olarak ifade edilen belirsizlik ve öngörülemezlik yoğun günümüz yönetim pratiğine yeni bakış açıları sunma arayışı içerisinde. Bu bakış açılarına cevap geliştirmek üzere bazı liderlik teorileri literatürde ön plana çıkmakta ve post-modern liderlik yada yeni liderlik tarzı olarak anılmaktadır (Yeşil, 2016). Bu liderlik tarzlarına; Karizmatik, Etkileşimci, Paternalist, Rezonant, Pragmatist, Vizyoner, Demokratik, Stratejik ve Dönüştürücü Liderlik gibi örnekler verilebilir.

Post-modernite; içerisinde belirsizliği ve öngörülemezliği barındırmaktadır. Bu belirsizlik ve göreceliğin hakim olduğu çevrenin etkisi ile liderlerin özelliklerinden davranışlarına bir

dönüşüm deneyimlenmektedir. Liderin performansını ve uygun tarzın seçimini etkileyen bu dönem, akademisyenlerin ve sahada uygulayıcıların çok farklı başlıklar altında liderlik tarzlarını ele aldıkları görülmektedir. Ele aldıkları liderlik tarzlarından bazıları daha çok mevcut örgüt kültürünün devamlılığını esas alan, liderin daha çok devrimsel bir vizyon arayışından ziyade etkinlik ve verimliliği çalışanla kurduğu bağın kalitesi ile açıklayan paternalistik liderlik (Robbins, 1996), yönetsel sürecin etkinliğini ödül ceza ile belirlendiği işlemsel liderlik (Stone, Russell & Patterson, 2004) veya pragmatik liderlik tarzı (Bedell-Avers, Hunter, Angie, Eubanks & Mumford, 2009) yerine daha çok vizyoner, yaratıcılığı, yenikçiliği esas alan liderlik tarzları çalışma kapsamında ele alınmıştır. Bu kapsamda çalışmanın post-modern liderlik tarzlarını daraltmasının sebebi, öngörülemez ve belirsizlik ortamında daha çok vizyoner, çevik, esnek ve yıkıcı inovasyonla rekabet üstünlüğü tesisinin, salt verimlilik kaygısından daha hayati olmasıdır. Bu kapsamda aşağıda yer alan liderlik tarzları incelenmiştir.

2.1.1. Karizmatik liderlik; ilk olarak Robert House (1977) tarafından kullanılan karizmatik liderlik kavramı, karizma kelimesinin farklı yorumları nedeniyle çeşitli çalışmalarda farklı tanımlar almakta ve bir karmaşıklık kendi içerisinde barındırmaktadır (Van Knippenberg & Sitkin, 2013). House (1977) çalışmasında karizmanın kapsamını; izleyicilerini ikna edebilme noktasında gereken yeteneklere sahip olma olarak açıklamıştır. Diğer liderlik tarzlarından farkına da vurgu yapan yazar, bazı özellikleri yönüyle incelenebilir bir liderlik tarzı olduğuna değinmiştir. House'a (1977:189) göre karizmatik lider; *"kişisel yeteneklerinin sağladığı güç kaynağı ile takipçileri üzerinde derin ve olağanüstü etkilere sahip olan kişi"*dir. Kendi yetenek ve takipçilerine duydukları güven ile yüksek beklentiler oluştururlar. Takipçileri de liderlerinin sahip olduğu bu özellikleri kapsamında liderlerini rol model ve özdeşleştikleri bir ölü olarak belirlerler. Bu liderlerin beklenti ve hedeflerini kendi hedefleri olarak görerek başarıya giden yolda çaba gösterirler (Antonakis, 2012). Conger (2015) Karizmatik liderlerin temel ayırt edici özellikleri arasında olumsuzluklara, adil olmayan durum ve olaylara karşı hassasiyet göstermelerini, reformist ve girişimci olmalarını, örgütsel hedeflere ulaşmada izleyenlerinin duygusal gereksinimlerine cevap verme kabiliyetlerinin ve radikal değişimi hisseden bir yanlarının olduğunu, vizyoner bir stratejik amaca sahip olduklarını ifade eder. Ayrıca izleyicileri üzerinde tesis ettiği güven ve risk alma yönündeki cesareti ile onlara örnek olur.

Literatürde davranışçı yaklaşım içerisinde Conger ve Kanungo (1998) karizmatik liderin; izleyiciler üzerinde saygı, güven, lidere yönelik doyum, görevde güçlendirme, yüksek performans ve örgütün unsurları arasında yüksek uyumu tesis ettiğini ifade etmektedir. Liderin bu olumlu çıktılarını tesis etmesi sürecinin üç aşamadan oluştuğunu ifade eder. İlk aşama *"çevresel değerlendirme"* aşaması olarak tanımladığı, çevrede gelişen fırsat ve zorlukların değerlendirilmesidir. Bu aşama liderin daha vizyoner bir amaç belirlemesi açısından çevresel sinyalleri ele aldığı aşamadır. İkinci aşama olan *"vizyon formülasyon aşaması"* ise; söz konusu çevresel değerlendirmeye yönelik olarak geliştirilen, örgütün geleceğine yönelik stratejinin belirlenmesi aşamasıdır. Paylaşılan, etkin ve idealize edilmiş gelecek vizyonu, diğer liderlerin yaklaşımlarının aksine daha ilham verici ve katılımcıları heyecanlandıracak fütüristtik öğeleri içerir. Son aşama olan *"uygulama aşaması"*nda ise; güven ve bağlılık zemininde belirlenen stratejik amaca doğru gereken alt hedef ve taktiklerin uygulandığı aşamadır. Ayrıca karizmatik liderliğin *"Vizyonu belirleme ve açıklama, çevresel duyarlılık gösterme, sıra dışı davranışlar sergileme, kişisel risk üstlenme, üye ihtiyaçlarına duyarlılık gösterme ve mevcut durumu sürdürmeme"* boyutlarından oluştuğu ifade edilmektedir. Liderin davranışlarına yönelik özelliklerin sıralandığı bu 6 boyutlu yaklaşım, karizmatik liderin davranışsal aşamalarını ifade etmektedir.

2.1.2. Demokratik Liderlik

Post-modern liderlik teorileri kapsamında Demokratik lider, iş süreçlerinde yetki devrini esas alan, karar süreçlerinde tüm paydaşların katılımını teşvik eden ve entelektüel bilgi birikimi ve uzmanlığı ile izleyicilerini karar sürecinde destekleyen ve etkileyen bir liderdir (Daft, 1991). Örgütte işlerin akışında ve karar süreçlerinde etkin bir katılım mekanizması ile çalışırlar (Genç, 2007). Sahip oldukları temel anlayış esasında yetki devrine dayanır (Eren, 1993) ve her fırsatta izleyicilerin görüş ve önerilerine başvurur. İletişim kabiliyetleri ve kanalları sürekli açıktır. Bu durum izleyicilerde yüksek motivasyon ve örgütsel vatandaşlığın oluşumuna katkıda bulunabilir. Cevap verme hakkına sahip olan çalışanlar, katılımcı ve yetki devri ile güçlendirilmiş bir liderlik tarzı altında pozitif iş tutumları sergileme eğilimi gösterirler. Çetin ve Beceren (2007) çalışmalarında en etkili liderlik tarzlarından biri olarak demokratik liderliği göstermektedir. Yazarlar Demokratik liderin bazı temel özelliklerinin ise: grup üyelerinin fikirlerini paylaşmasına imkan kılan ve yaratıcılığın teşvik edilerek ödüllendirildiği bir liderlik tarzı şeklinde özetlemektedir. Demokratik liderin etkin iletişim kanalları sayesinde tesis ettiği samimiyet zemininin; güven ve saygının oluşumuna, izleyicilerinde bir ilham kaynağı gibi görünmelerine ve doğrunun arayışında farklılıklara tolerans göstermeleri konusunda izleyicilerini teşvik ettiği ifade edilmektedir (Kaygın, 2011).

2.1.3. Vizyoner Liderlik

Dönüşümcü liderliğin bir formu olarak ta ifade edilen, karmaşık ve belirsizliğin hakim olduğu dönemlerde beliren; önceliklerin belirlenmesi, politika, prensip ve süreçlerin tayininde gereken yapının inşasında görev alan liderlerdir. İzleyicilerine yada çalışanlara açık ve net bir vizyon sunarlar (Sashkin, 1992). Bu durum anlaşılması güç bir vizyon etrafında gelecek hayali benimseyememiş yada benimserken verdiği çaba esnasında enerjisini gereksiz yere kaybetmiş bir izleyici yerine, açık ve net bir vizyon ifadesi tanımı ile hedefe yönelik gereklerin yerine getirilmesinde tüm gücünü kanalize eden bir sürecin oluşumuna imkan sunar (Heath & Heath, 2010). Pro-sosyal davranış olarak ifade edilen örgütün veya toplumun tamamının faydasına olacak davranışlar sergiler (Sashkin & Sashkin, 2002). Örgüt ortamında özellikle yeni örgütlerde çalışanlar arası bağlılık, uyum ve güvenin tesisinde ve bunun doğal sonucu olan yüksek performans ve örgütsel etkinliğin elde edilmesinde önemli katkıları olduğu ifade edilmektedir (Hogan & Kaiser, 2005; Zhu vd., 2005; Taylor, Cornelius, & Colvin, 2014).

2.1.4. Dönüşümcü (Transformasyonel) Liderlik

Çevresel şartlar ve değişimin kaçınılmaz olduğu ortamlarda gereken cevabı geliştirmek adına üstün performans ortaya koyan liderlik tarzıdır. Örgütün ihtiyaç duyduğu vizyona yönelik olarak geliştirilen hedeflere ulaşmada, çalışan ve izleyicilerin sahip olduğu yerleşik algı ve tutumları değiştirerek amaca doğru yola koyulmada gereken bağlılığı tesis eden bir liderlik tarzıdır (Yukl, 1999). Dönüşümcü lider çalışanı veya takipçiyi, grubun ve örgütün amaçları etrafında toplayabilen, sahip olduğu karizmanın yanında izleyicilerinin duygusal yönlü beklentilerini de karşılayan ve bunu yaparken örgüt vizyonuna ve misyonuna bağlı kalan lider olarak tanımlanmaktadır (Bass, 1990; Yıkılmaz, 2020). Örgütsel hedeflere ulaşmada ve örgütün iş yapış süreçlerinde yetki devrini öncülleyen bir liderlik tarzıdır. Mevcut iş ve işlemlerin etkin bir şekilde yönetilmesinden sorumlu yönetici veya geleneksel liderlik yaklaşımlarının aksine, değişim ve yeni gelişen duruma uyum aşamasında ön plana çıkan bir liderlik türüdür.

Dönüştürücü liderliğin 4 temel özelliklerle tanımlandığı görülmektedir (Avolio & Bass, 1995; Avolio, Bass, & Jung, 1999). Bu boyutlardan ilki olan idealize etki; izleyicilerin lidere atfettiği özellikler, liderin rol model olarak doğruyu yapması ve doğru amaca yönelmesi ile ilişkilidir. İlham verici motivasyon; kapsayıcı, güzel ve olumlu bir gelecek hayali çerçevesinde izleyicilere yüksek beklentilerin sunulması ile ilişkilidir. Entellektüel uyarım; ortaya konan vizyon ve belirlenen hedeflere ulaşmada izleyicilerin yenilikçi tavır ve düşüncelerini

destekleyen ve yeni uygulamalara açık bir liderlik tarzının benimsenmesi ile alakalıdır. Bireysel destek ise; liderin sadece ortaya hedef koyup izleyicilerinin onu yerine getirmesini beklemesi yerine, bu süreçte onların ihtiyaçlarını iyi okuyarak gereken yerde koçluk gereken yerde yetenek ve bilgi açıklarını kapatacak şekilde sürece dahil olması ile ilişkilidir. İzleyicilerin kaygı ve karşılaştıkları sorunların çözümünde şefkatle yanlarında olmaları da, bu boyut altında ele alınmaktadır. Bu dört özelliği bünyesinde barındıran dönüşümcü lider, astlarının performansının artması yönünde gereken her türlü desteği vermeye hazır ve isteklidir. Yapılan çalışmalarda izleyici ve çalışanların performanslarını (Jiang vd., 2017), yaratıcı ve yenilikçi değer üretmelerini (Akbar vd., 2015), iş tatminlerini (Tanrıverdi & Paşaoğlu, 2014; Bateh & Heyliger, 2014; Eren & Titizoğlu, 2014; Yıkılmaz, 2020) ve örgütsel vatandaşlıklarını arttırdığı (Çetin vd., 2012) görülmektedir. Oluşturduğu olumlu iklim ve performansa yönelik katkısı açısından önemli ve üzerinde çok çalışmanın yürütüldüğü bir liderlik tarzıdır.

2.2. Post-Modern Liderlik Tarzları Kapsamında Mustafa Kemal ATATÜRK'ü İnceleyen Çalışmalar

Post-modern liderlik tarzları kapsamında Ulu Önderimizi esas alan çalışmalar literatürde taranmıştır. Yapılan literatür çalışmasında sınırlı sayıda çalışmanın yer aldığı görülmektedir. Elde edilen bulgular kapsamında çalışmalar bu kısımda özetlenecektir.

Murat'ın (2016) Askeri ve Siyasi Yönleriyle Mustafa Kemal Atatürk'ün İleri Görüşlülüğü başlığı ile Ulu Önder'in ileri görüşlülüğünü ele aldığı çalışması, tanım ve kapsam açısından vizyoner liderlik kapsamında değerlendirilmiş ve tespitleri paylaşılmıştır. Ulu Önderimiz Mustafa Kemal ATATÜRK'ün dönemin ağır şartları ve atılan yanlış adımlar noktasında iyi bir tahlil yeteneğinin olduğu, ülkenin sürüklendiği felaketin muhtemel sonuçlarını ön görebildiğine değinmektedir. Balkan Savaşı kapsamında ordu içerisinde deneyimlenen ve savaşın seyrini olumsuz yönde etkileyecek şekilde tesir eden siyasetin ordu ve yönetsel süreç içerisinde derhal uzaklaşması gerektiğine yapılan vurgu ve savaşın muhtemel sonucuna yönelik öngörüsünün örnek olarak işlendiği görülmektedir. Yine I. Dünya Savaşı kapsamında Almanya'nın yanında yer almanın ve Mondros Mütakeresi maddelerinin açık olmaması sebebiyle doğacak riskleri öngörmesinin önemli bir liderlik özelliği olarak ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Ayrıca bu öngörülere ek olarak dönemin şartlarına ve görece Osmanlı Devleti'nin son dönem çabalarının bağımsızlık yönünde istenilen sonucu vermeyeceğine yönelik öngörüsü ve buna yönelik oluşturduğu vizyon kapsamında Kurtuluş Savaşı'nda Türk Milleti'nin tüm paydaşlarını ikna ederek, bir gelecek hayali etrafında toplayabilmesinin, Vizyoner Liderlik kapsamında önemli bir Lider olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Tekeli (2018) Türk tarihindeki dönüşümcü liderleri ele aldığı tezinde; Mustafa Kemal ATATÜRK'ü de ayrı bir başlık olarak incelemiştir. Ulu Önderin; karşılaştığı belirsizlik durumunda akılcı ve bilgi temelli yaklaştığı, çalışkan ve kararlarında cesur adımlar attığı, vizyon sahibi ve idealist biri olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca aldığı kararlarda kendisine yüksek güvenin olduğu, karşıt tarafı dinleme ve görüşlerini karar sürecinde ciddiyetle dikkate aldığı belirtilmektedir. Görüşlerinin çağın çok ilerisinde olduğu, iletişim, ikna ve beden dilini iyi kullandığı, mutlak bir karizma ile dikkatleri üzerine topladığı, yönetim ve süreçlerin planlanmasında bir deha olduğu da paylaşılmıştır. Karar ve süreçlerde halka kulak vermiş, ulusu dinlemiş ve popülizm olarak ifade edilen seçkin bir kesimin menfaat ve görüşleri yerine halkın refahı ve geleceği için adımlar ortaya koymuştur.

Aktaş, Aktaş ve Erol (2015) dönüşümcü liderliğin boyutları özelinde Mustafa Kemal ATATÜRK'ün liderlik özelliklerini ele almışlardır. Dönüşümcü liderin birinci özelliği olan İdealleştirilmiş Etki (karizma) kapsamında; Ulu Önder'in çağdaş ve uygar bir toplum olma yolunda ilerlemesi, en büyük davanın, medeni ve refah devleti olma arzusu, sürekli bir inkılapçılık anlayışı ile yüksek bir vizyon oluşturma niyetinde olduğunu ifade etmiştir. Hakikati

konuşmanın ve belirtmenin önemine yapmış olduğu vurgu ile şeffaf ve güvenilir bir algı çizdiğine değinmiştir. İkinci boyut olan İlham Verici Motivasyon kapsamında; yapılan işlerin büyüklüğünün ortaya konan fedakarlık ve çalışma azmi ile alakalı olduğunu ve Sakarya Meydan Muharebesi'nde sağlık durumunun kritik düzeyde olmasına karşın Ulusal Egemenlik vizyonu için kaburga kemiklerinin birinden vazgeçmesi örnek olarak gösterilmektedir. İzleyicilerine kötü sağlık koşullarına rağmen, ulusal vizyona ve hedefe sadık kalarak gereken fedakarlığı göstermenin önemini ilham verecek bir örnekle göstermiştir. Entelektüel teşvik boyutunu ise; gerek eğitimi esnasında, gerekse devam eden kötü ve ağır savaş şartlarına rağmen eğitim ve gelişimine önem veren ve eğitilmiş insanların sözlerine itibar ederek dinleyen ve her yerde ve koşulda entelektüel sermayenin gelişimine önem veren duruşu ile göstermektedir. Dünya harp tarihine yeni bir yaklaşım kattığı “*Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O sath bütün vatanıdır. Vatanın her karış toprağı, vatandaş kanıyla ıslanmadıkça terk olunamaz.*” sözü, entelektüel açıdan bilen, uygulayan ve hatta uygulamayı yeni bir doktrin veya yaklaşım ortaya koyacak şekilde zenginleştiren bir liderin, izleyicileri tarafından vizyon ve hedefe bağlılıkları kaçınılmazdır. Bu özellik aynı zamanda izleyicilerinin ona güvenini de pekiştirir. Yazarlar bireysel düzeyde ilgi boyutunda ise; talimat ve emirlerin uygulanması sürecinde oluşan aksaklık veya görüş farklılıklarını büyük bir anlayışla karşılaması, bu itibarla kendisine gelen itirazları şahsen tartışarak yanıtlamaya çalışmasını bu boyutta ele almışlardır. Ortaya konan yeniliklerin uygulanmasında öncü olmuş ve uygulayıcıların yanında olduğunu her fırsatta belirtmiştir.

Arıkan (2001) Mustafa Kemal ATATÜRK'ün otoriter ve demokratik liderlik özelliklerini incelediği çalışmada; demokratik liderlik özelliklerini şu şekilde özetlemiştir. Ulu Önderin karşıt seslere ve görüşlere önem verdiği ve bir keresinde mecliste kendisine muhalif olan bir vekilin, öldürülmesine yönelik teklifle gelen bir subaya karşı, böyle bir şeyin düşünülmesinin dahi kendisini üzdüğünü, kendi liderlik anlayışında ikna, iletişimin ve en önemlisi karşıt görüşlerin önemli olduğunu vurgulamıştır. Almış olduğu kararlarda tüm komutan ve meclis üyelerinin vicdanlarına, akıllarına yatan alternatifleri gözden geçirdiğini ve kişisel beklenti yerine milletin menfaatine yönelik karar almanın önemine işaret etmiştir. Atatürk'ün karşılıklı diyalog ve görüş alışverişleri ile mevcut öngörü ve kabulü karşıya nakletmek yerine, karşıdan gelen yeni bilgi ve durumlarla mevcut kabulünü sentezlediği ve bütüncül ve kapsayıcı bir karar üzerinde durduğu ifade edilmektedir. Sürekli bir bilgi akışı ve yapılan kongrelerle katılımı arttırmaya çalıştığı ve mümkün merteye demokratik bir liderlik tarzı sergilemeye çalıştığı ifade edilmektedir.

Aslan (2008) Mustafa Kemal ATATÜRK'ün özellikle otoriter ve demokratik liderlik perspektifinden ele aldığı çalışmada; Ulu Önder'in ilerlemeci, mevcut durum içerisinde değişimi, doğru ve zamanında görebilen, kararlı, çağdaş ve demokratik bir lider olduğuna vurgu yapmıştır. İkna kabiliyeti ile karşı görüşleri etkilediği ve çeşitli karar mekanizmalarını devreye sokarak demokratik bir lider davranışı sergilediği ifade edilmiştir.

Derman'nın (2019) Mustafa Kemal ATATÜRK'ün liderlik özelliklerini dönüşümcü ve karizmatik liderlik açısından özetlediği çalışmada; risk alması, “ Ya bağımsızlık ya ölüm” vizyonu ile milleti etrafında toplamasını dönüşümcü liderlik ve sahip olduğu yüksek iletişim, ikna ve kahramanlık gibi özellikleri ile halk arasında bir karizmasının olduğuna vurgu yaparak, Karizmatik bir lider olduğunu vurgulamıştır.

3. YÖNTEM

Mustafa Kemal ATATÜRK'ün liderlik özelliklerinin Post-Modern Liderlik teorileri açısından değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması kullanılmıştır. İkincil kaynaklar içerisinde özellikle Ulu Önderin liderlik özelliklerini genel

çerçevede ele alan yayınlar, Ulu Önderin yazmış olduğu Zabıt ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl (2010) ve liderin sahadaki tavır ve hareketlerine yönelik ayrıntılı bir çerçeve çizdiği Taktik Meselesinin Çözümü ve Emirlerin Yazılmasına İlişkin Öğütler (2011) kitabı gibi çeşitli yayınlar incelenmiştir. Bu kapsamda elde edilen bilgiler çerçevesinde, Ulu Önder'in bazı söz ve eylemlerinin Post-Modern Liderlik tarzlarından hangisine ve hangi boyutu içerisinde değerlendirildiğine yönelik tespitler paylaşılmıştır.

4. BULGU ve TARTIŞMALAR

Ulu Önder'in liderlik özelliklerine vurgu yapan ve ele aldığı eserlerden de alıntı yapmak suretiyle liderlik davranışlarının hangi liderlik tarzı kapsamında yer aldığına yönelik değerlendirmeler aşağıda ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.

4.1. Karizmatik Liderlik ve Mustafa Kemal ATATÜRK

Karizmatik lider izleyicilerini ikna etmede üstün yeteneklere sahiptir. Bu ikna sürecinde kişisel yeteneklerini kullanır (House, 1977). Karizmatik lider hem kendine hem de izleyicilerine güvenir. Nitekim Ulu Önder'in hem kendine hem de milletine inanç ve güveninin “ *Düşmanı behamehal yeneceğimize dair güvenim bir dakika olsun sarsılmamıştır*” (Borak, 1998:204, Akt. Geçikli, 2012) bu sözleri ile yüksek olduğu görülmektedir. Vermiş olduğu kararlarda rol model olmuş ve “ *Büyük kararlar vermek kâfi değildir. Bu kararları cesaret ve kesinlikle tatbik etmek lâzımdır* (Utkan, 1999)” sözü ile alınan karar ve uygulamaların devamlılığına yönelik tutumunu dile getirmiştir. Karizmatik bir lider olarak olumsuz durumlara başkaldırı ve haksızlıklara karşı sonuna kadar mücadele eder (Conger, 2015) . Ulu Önderin “ *Fakat şunu bilmenizi isterim ki, biz emperyalistlerin pençesine düşen bir kuş gibi yavaş yavaş, sefil bir ölüme mahkûm olmaksızın babalarımızın oğlu sıfatı ile vuruşa vuruşa ölmeyi tercih ediyoruz* ” sözü ile milletin gönlünde vermiş olduğu mücadelenin kutsallığı ve ortaya koyduğu cesaret ile karizmasını yükseltmiştir.

4.2. Vizyoner Liderlik ve Mustafa Kemal ATATÜRK

Karmaşa ve belirsizliğin hakim olduğu süreçlerde daha belirgin bir şekilde ortaya çıkan bir liderlik türü olan Vizyoner liderliğe, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine tanıklık etmiş, her bir cephesinde aktif rol almış ve akabinde siyasi ve sosyal yapılanmanın her aşamasına dahil olmuş Ulu Önder, belki de gösterilebilecek en uygun liderdir.

Vizyoner liderler açık bir vizyon ifadesi ile yola çıkarlar. Vizyon tanımı itibari ile içinde bulunulan durumdan uzakta, “ *bir gelecek hayalidir*”. Nitekim Mustafa Kemal ATATÜRK her fırsatta temel vizyonun; “ *Ulusal Egemenliğe Dayalı Kayıtsız Şartsız Yeni Bir Türk Devleti*” olduğunu belirterek daha henüz işgal kuvvetleri topraklarımızda zafer turları atarken planlı ve kapsamlı bir şekilde bu vizyonu hazırlamıştır (Koroğlu, 2014). Vizyoner lider, sadece ortaya vizyon koymakla kalmaz, gereken planlama, politika ve süreçleri de belirler. Ulu Önder Şişli günümüzde müze olarak görülebilecek olan evde, Samsun'a gitmeden önce 5 ay kalmış, perdesi inik duran 2. Kattaki odasında Rauf ORBAY'dan, Ali Fethi OKYAR'a, Fevzi ÇAKMAK'tan İsmet İNÖNÜ'ye kadar ağırladığı kıymetli isimlerle ayrıntılı bir vizyon, stratejik amaç ve hedefleri tayin etmiştir (Coşkun, 2008:292). Nitekim Ulu Önderimiz kurtuluş savaşı sonrası yapılan inkılaplar, cumhuriyetin kurularak hükümet şeklinin değişmesi, buna uygun olarak hanedanlığın ve saltanatın kaldırılması, kılık kıyafetten, dile, ekonomik ve sosyal alanda bir çok yeniliği zamanına ve koşullarına uygun olarak sırası gelince uygulamaya koymuş, bizzat uygulama safhasında kendisi yer almıştır. Vizyoner lider izleyicilerinin temel vizyon ifadesini açık bir şekilde anlaması ve buna uygun olarak tüm enerjilerini ortaya koymalarını bekler. Milli mücadele esnasında kurulan cemiyetler, konferanslar ve çeşitli istişare toplantıları ile topluma vizyonu açıklamayı ve gerekeni görmelerini mümkün kılmıştır. Nitekim 4 Eylül 1919 Sivas

Kongresi Kararları içerisinde yer alan Prof. Dr. Recep TOPARLI tarafından latin harflerle yazılan genel kongre bildirisinde “*Aynı amaç ve gayeye hizmet eden tüm milli oluşumların Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla birleştirilmesi.....*” ve “*Millet iradesi her türlü gücün üstündedir*” (Basın Bülteni (4 Eylül 1919 Sivas Kongresi Kararları), 2015) ifadeleri ile temel vizyonu halkın anlayacağı platformlarda sunmaya çalışmıştır. Her fırsatta halkın egemenliğine yaptığı vizyoner vurgu kapsamında, İstanbul’daki meclisin baskı altında kalması nedeniyle dönemin şartlarını zorlayarak Ankara’da cumhuriyetçi temellerin atıldığı bir meclis kurmuş ve sırasıyla tüm izlenecek adımların tartışılmasına ve görüşülmesine zemin sağlamıştır.

4.3. Dönüşümcü (Transformasyonel) Liderlik ve Mustafa Kemal ATATÜRK

Dönüşümcü liderler içinde bulunulan şartların ve yaratıcılığı gerektiren köklü bir değişim sürecinin zorunlu olduğu hallerde üstün performans ortaya koyan liderlerdir. Bu kapsamda dönemin şartlarını ele aldığımızda dönüşümcü liderliğe verilebilecek önemli bir örnek olarak Mustafa Kemal ATATÜRK’ün olduğunu söylemek yerinde bir değerlendirme olacaktır. Dönüşümcü lider sadece değişime yönelik bir vizyon ortaya koymaz. Aynı zamanda izleyicilerinin yerleşik algılarını da değiştirmeye ve amaca onların yüksek bağlılığı ve iradesi ile yürümek ister (Yukl, 1999). Daha önce de belirtildiği gibi Ulu Önder; işgal altında olan Osmanlı topraklarında 19 Mayıs 1919’da Samsun’la başlayan Kuvayı Milliye hareketi ile ortaya konan tam bağımsız Türk Devleti için her platformda düzenlenen bilgilendirme ve işbirliği çağrısı ile katılımı ve iknayı temel bir yaklaşım olarak benimsemiştir. Dönemin şartlarında manda gibi Türk Milleti’nin tarihine uymayan alternatifler olmasına karşın, tüm Milli düşünen örgüt ve grupları Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti altında Sivas Kongresi kapsamında toplamış ve “*Büyük işler, önemli girişimler, ancak birlikte çalışma ile elde edilebilir* (ATATÜRK’ün Söylev ve Demeçleri, 1999:231) ” diyerek vizyona bağlı gereken irade ve düşünsel gücün oluşmasında etkili olmuştur. Savaşlardan yılmış, yorulmuş, maddi ve manevi her konuda ağır yükler altında olan bir Millet’i yeniden mücadele ruhu etrafında toplayabilmiştir.

Dönüşümcü lider izleyenlerinin duygusal yönlü beklentileri üzerinde yoğunlaşırken aynı zamanda hedeflerine de bağlı kalarak rasyonel çizgiden uzaklaşmaz (Bass, 1990). Şenol’un (2012) çalışmasında da değindiği gibi; Ulu Önder’in “*Bizim, akıl, mantık ve zekâ ile hareket etmek prensibimizdir: Bütün hayatımızı dolduran vakalar; bu hakikatin delilidir* (Çankaya, 1985:356)” sözü olaylara yaklaşımını özetlemektedir. Aslan’ın da (2008) çalışmasında yer verdiği; her şeyi zamanında ve sırasıyla yapan, gerçekçilikten uzaklaşmadan ve aceleci davranmadan hareket eden bir lider olduğu tespiti de bu durumu desteklemektedir.

Dönüşümcü liderin bir özelliği olan idealize etki; lidere atfedilen özelliklerin ve rol model olma yaklaşımının, doğruyu söyleme ve eylemlerinde bunu ortaya koymak suretiyle izleyicilerini etkilediği bir özelliktir. Ulu Önder’in “*kendilerine faydalı olduğunuz, onlara müsbet yolda hizmet ettiğiniz müddetçe, milletin sevgisini kazanabilirsiniz. Vaatlerinizi yerine getirmez, milletin refahına hizmet etmezseniz, bugün bizi alkışlayan bu topluluk yarın bizi yuhalar.*” (Borak, 1966: 82) sözleri ile hem doğru ve sözünün eri bir lider olmanın hem de eylemlerindeki samimiyet ve doğruluğun izleyiciler üzerinde yarattığı karizma ve idealize etkiye vurgu yapmıştır. Ayrıca Aslan’ın da (2008) belirttiği gibi; Ulu Önderimiz; liyakat hususuna her aşamada dikkat etmiş, düzenlenen akşam istişare toplantılarında farklı mevki sahiplerine görüşlerini beyan etmelerine yönelik sorular sormuş ve “*Benim gözümde hiçbir şey yoktur. Ben yalnız liyakat aşığıyım*” (Banoğlu, 1955: 481) sözüyle milletin menfaatini bir grubun menfaatinin üstünde tuttuğunu ve önemli olanın liyakat sahibi olmak olduğunu vurgulayarak izleyicilerinin güvenini, desteğini ve hayranlığını kazanmıştır.

İlham verici motivasyon kapsamında Ulu Önder'in kıymetli sözleri ve eylemleri bulunmaktadır. Ulu Önder; uzun yıllardır toprak kaybeden, küçülen ve çeşitli alanlarda inkılaplar geliştirmeye çalışsa da gidişatı savaşın sonuçları itibari ile olumsuz bir duruma düşen toplumun hayal ve beklentilerini, belirlediği yüksek vizyon ile değiştirmiştir. Türk Milleti'nin hakkettiği şekilde yüksek hedefler belirlemiş ve bu hedeflere yönelik yüksek bir motivasyon inşa etmeyi başarmıştır. Ulu Önder Nutuk'ta *"Bir millet; varlığını ve istiklalini kurtarabilmek için düşünülebilen her türlü teşebbüs ve fedakârlığı yaptıktan sonra başarıya ulaşır. Ya başaramazsa demek, o milletin ölmüş olduğu hükmüne varmak demektir. Öyle ise, millet yaşadıkça ve fedakârca teşebbüslerine devam ettikçe başarısızlık da söz konusu olamaz."* sözleri ile Milli Mücadele'nin anahtar kelimesinin her türlü girişim ve fedakarlıktan geçtiğini, bu şekilde yola koyulanların başarısız olma olasılığının olmadığını vurgulamıştır. Ayrıca Ulu Önder'in 1915 yılında ilham verici sözleri kadar eylemlerinde de amaç ve hedeflerine bağlılığı hissedilmekteydi. Afetinan'ın (1999:11) Mustafa Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları isimli eserinde paylaştığı şekliyle Ulu Önderin Nisan 1915'te Kemalyeri'nde verdiği emir *"Benimle beraber burada muharebe eden bilcümle askerler kat'iyen bilmelidir ki, uhdemize tevdi edilmiş namus vazifesini tamamen ifa etmek için, bir adım geri gitmek yoktur. Hâbü istirahat aramanın, bu istirahatten yalnız bizim değil, bütün milletimizin ebediyen mahrum kalmasına sebebiyet verebileceğini cümlenize hatırlatırım. Bütün arkadaşlarımla hemfikir olduklarına ve düşmanı denize dökmedikçe yorgunluk âsârı göstermeyeceklerine şüphe yoktur."* sözleri ile bağımsızlık ve başarı odaklı vizyonunu gereken motivasyonu sağlayan bir iletişim ve ikna kabiliyetine ve takipçilerine ilham veren bir motivasyonla ana amaca bağladığı görülmektedir.

Ulu Önder Entellektüel uyarım noktasında da önemli örnekler sunmuştur. Entellektüel uyarım liderin ortaya koyduğu vizyonda yenilikçi tavır ve düşünceleri destekleyen, girişim ve farklılıkları gözetken, yeniliklere açık ve bilgili bir lider olmak anlamını taşımaktadır. Ulu Önderimiz *"Bir insan hayatında büyük bir muvaffakiyet kazanabilir, fakat yalnız onunla övünerek kalmak isterse, o muvaffakiyet de unutulmaya mahkûmdur. Onun için çalışmak ve daima muvaffakiyet aramak, herkes için esas olmalıdır."* (Afetinan, 1999:56) sözü ile sürekli bir gelişim ve ilerlemenin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Kendisinin Taktik Meselesinin Çözümü ve Emirlerin Yazılmasına İlişkin Öğütler Kitabında (2011:7) *"kararlarımızda, mevzilere kayıtsız şartsız bağlı olmamalıyız"* sözü ile, yenilikçi ve alternatif yönlerin gerek savaşta gerekse bir yansıması olduğunu düşündüğü gerçek hayat ortamında farklılıkları benimsemenin önemine ve yaratacağı değere işaret etmiştir. Ayrıca yeniliklere ve bunların uygulanmasında engel teşkil eden kabullenilmiş algının değişiminde şu sözü *"İnkılap hareketlerinde dikkat edilecek nokta, insan cemiyetlerinin emellerini, fikirlerini teşhis ettikten sonra, onlara yenilikleri kabul ettirebilmektir."* ile izleyicilerin kabul ve iknasına ne denli önem verdiği anlaşılmaktadır. Yine kurmay yarbay rütbesinde iken yazmış olduğu Zabıt ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl Kitabında (2010:37); *"Daha düne kadar, Osmanlı ordusunun komutanlarında, subaylarında, askerlerinde inisiyatif bedel tembellik fikri görülüyordu. Bilindiği üzere, bir orduyu meydana getiren herkes, her fert canlı bir makinenin parçalarıdır. Bu makineyi işleten, can veren, her parçasını harekete geçiren vasıta, buharla çalışan motorlar, o hareketi sağlayan, ordu makinesini teşkil eden canlı azaların zihinlerindeki kuvvet ve kanlarındaki ruhdur. Bu zihinlerde ve bu kanlarda lazım olan kuvvet ve akış hızı bulunmazsa makine durur ve başka hiçbir güç onu çalıştıramaz. Böyle bir makinenin yürütülmesi için her hangi bir veya birkaç makinistin sanatkâr maharetleri de yeterli olmaz. Uyuşuk zihinlerden, durgun kanlardan meydana gelen kitleler, taş, demir, odun yığınlarından daha boş ve çirkindir"* sözü ile akıl, muhakeme, idrak ve kavramının önemine vurgu yapılmış, Ulu Önder gelişime ve entellektüel birikime verdiği önemi bir kez daha dile getirmiştir. Ulu Önder entellektüel sermayesi ile de izleyicileri üzerinde önemli bir etkiye sahipti. Harp okuluna kaydolduğu dönemde batılı bir yerde doğmuş olmanın getirdiği farklı bakabilme eğilimi ile farklı düşüncelerini özgür bir şekilde, arkadaşlarının hayranlıklarını üzerinde toplayacak şekilde

paylaşıyor, yüksek hitap yeteneği ile onları etkilemeyi başardığı sınıf arkadaşı Asım Gündüz'ün hatırlarında yer aldığı ifade edilmektedir (Özdemir, 1999). Ayrıca yine sınıf arkadaşı olan Asım Gündüz, ülkede deneyimlenen olumsuz duruma ilişkin bir farkındalık yaratmak adına Harp Okulunda eski bir dershanede bir gazete çıkarmaya başladıklarını ifade etmektedir. Oluşturulan bu el yazması gazetenin elden ele dağıtıldığı ve herkesin faydalanması için özenle hazırlandığı belirtilmektedir. Ulu Önderin herkesin bilgi sahibi olmasını istemesi ile ilgili olarak şu sözleri paylaştığı ifade edilmektedir (<http://www.kho.edu.tr>): *Binlerce kişiden ibaret olan Harbiye talebesine bu keşfimizi (memleketin idaresinde ve siyasetinde fenalıklar olduğu konusundaki keşfi) anlatmak hevesine düştük. Mektepte el yazısıyla bir gazete tesis ettik. Sınıf dâhilinde ufak teşkilatımız vardı. Ben heyet-i idareye dâhildim. Gazetenin yazılarını ekseriyetle ben yazıyordum*". Bu durumun dönemin Okullardan sorumlu komutanı tarafından tespit edilerek yasaklanması üzerine, bir ev tutmak suretiyle inandıkları ve ülkelerine verdikleri değer için yazmaya ve hakikati tartışarak yaymaya devam ettiler. Ulu Önder ele aldığı her konuda okumaya kendini geliştirmeye yoğun muharebe ve savaş imkansızlıkları içerisinde de devam etmiştir. Sadece iyi bir asker değil, iyi bir devlet ve fikir adamı olmak adına her fırsatta entelektüel sermayesine katkıda bulunmak için mücadele vermiştir. Hatta kendini geliştirme sürecinde ve kitaplara olan ilgisinde o kadar kararlıydı ki, söz konusu kitabı uzun süreler okuyabilmek ve başlayınca bitirebilmek için yaşanan gözlerini tülbentle kurulama çaresine başvurduğu paylaşılmaktadır (Özdemir, 1999:7). Dönemin şartları için gerçekten saygı duyulması ve izleyicileri için gerçek bir entelektüel uyarım örneğidir.

Bireysel destek liderin paylaşılan vizyona hizmet etmek adına çabasını ve potansiyelini ortaya koyan izleyicinin davranışlarını iyi bir şekilde değerlendirerek gereken yerde ilk hamleyi ve mentorluk faaliyetini icra etmekle alakalıdır. Onların kaygı ve önyargılarını aşacak şekilde yanlarında olmalı ve karşılaşılan sorunlarında şefkatle yaklaşmaktır. Ulu Önderin bu konuda da örnek davranışlarının tarihe not düşüldüğü görülmektedir. Ortaya koyduğu medeni ve çağdaş medeniyetler seviyesinde bir Türkiye için uygulamaya koyulan her bir inkılapta, uygulayıcılara örnek olmayı, esaslı anlatmayı ve değişimin gereklerine yönelik hem izleyiciyi hem de bundan faydalananı bireysel olarak desteklemiştir. Örneğin harf inkılabında, şapka kanununda, çağdaş bir eğitim için yazdığı ilk kitap ile hem bir örnek hem de vizyona inananların bireysel gelişimlerine katkıda bulunmak istemiştir. Taktik Meselesinin Çözümü ve Emirlerin Yazılmasına İlişkin Öğütler Kitabında (2011:15); *"İyi yetişmiş astlarla iş görüldüğü zaman, onlara sadece elde edilmesi istenilen maksadı söylemek ve uygulamada alınacak önlemleri onlara bırakmak yeterlidir"* sözleri ile başta takipçilerin iyi bir şekilde gereken mentorluk faaliyeti ile geliştirilmesi gerektiği, iş ve işlemlerin yürütülmesinin de ise; onlara gereken serbestinin tanınmasına vurgu yapmaktadır.

4.4. Demokratik Liderlik ve Mustafa Kemal ATATÜRK

Demokratik liderler; katılımı, uzmanlık gücünü, güçlü iletişimi ve yetki devrini öncülleyen liderlerdir. Ulu Önder gerek eylemlerinde gerekse yazdığı eserlerde halkın ve astların katılımına ve işi bilen görüşlerini ifade etmesine büyük önem vermiştir. Aslan (2008) Ulu Önder'in liderlik özelliklerini ele aldığı çalışmasında aktardığı şekliyle şu sözü *"Bir meselenin tartışmasına katılan kimse düşündüğünü, kanaatini açık söylemeli, yaptıklarını da kendi namına yapmalı, yaptığının sorumluluğunu da kendi üzerine almalı"* (Karaalioğlu, 1984: 245) sözü hem katılıma hem yetki devri noktasında astlarının sorumluluk almalarına yönelik olumlu duruşunu ortaya koymaktadır. Yine yetki devrine ve inisiyatif kullanmaya olan inancını Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl Kitabında (2010:35) *"Tarih diyor ki orduların, ağırlıklı olarak sağlam bünyeli, yetenekli askerlerden meydana geldiği devirlerde, yani eski askerlik usulünün geçerli olduğu zamanlarda, ordularda inisiyatif o derecede belirgindi ki üstler bu hususiyetin yokluğundan değil, aksine aşırılığın endişeye düşerlerdi."* sözünü ifade etmektedir. Bu sözüne dek konuşmanın teması tehlikeyi veya riski sezen bir astın kendince önlem almasını,

savaşın veya durumun riskinin karargaha kadar taşınmasını beklemenin yersiz olduğunu, buna göre astların yetki kullanmalarının önemine ve kendilerine yetki kullanımını öğretmenin hayatiliğine vurgu yapar. Katılımcılığı ve görüş beyanını öncülleyen özellikleri ile Ulu Önderin Demokratik bir lider olduğunu söylemenin yerinde bir değerlendirme olduğu düşünülmektedir.

5. SONUÇ

Değişimin ve öngörülemezliğin hakim olduğu günümüz yönetim pratiği içerisinde, sürdürülebilir rekabet üstünlüğü ve etkin bir yönetim için vizyoner, demokratik, katılımcı, karizmatik liderlere duyulan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Post-modern yönetim dönemi olarak ifade edilen bu karmaşa ve belirsizlik yoğun süreçte, post-modern liderlik tarzı olarak karşımıza çıkan Karizmatik, Demokratik, Dönüşümcü, Vizyoner Liderlik tarzları çalışma kapsamında ele alınmış, bu liderlik tarzları çerçevesinde hem bulunduğu çağ içerisinde hem de günümüz gerçekleri açısından her konuda yolumuzu aydınlatan Mustafa Kemal ATATÜRK'ün liderlik davranışları örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Çok yönlü bir liderlik anlayışına sahip olan Ulu Önder, çevresel koşullara yönelik yerinde tespit ve gözlemleri, kaynakları ve mevcut durumu etkin bir şekilde sentezleme yeteneği ile çeşitlenen liderlik tarzlarının her birine güzel örnekler sunmuştur. Katılımcılığı, bilimi, gerçekçiliği, etkin bir iletişimi ve ikna sürecini savunan ve her davranışında vizyoner ve demokratik tutumu ile çağının çok ötesinde bir liderdir. İyi ve açık bir vizyon ifadesi, ayrıntılı planlama, yüksek ikna yeteneği ile birleştirerek takipçilerini paylaşılan vizyona kendi iradeleri ile katılmalarını mümkün kılmıştır. Sahip olduğu karizma ve her koşulda önemini vurguladığı entelektüel sermayesi ile, takipçilerinin saygı, güven ve motivasyonlarını kazanmış ve ortaya koyulan hedeflere bağlılıklarını arttırmıştır. Her fırsatta yapılması gerekene ilişkin rol model olması, karar alıcı ve uygulayıcıların yanında bir mentör gibi destekleyici faaliyetlerde bulunması, takipçilerinin ihtiyaç duyduğu yer ve zamanda müdahale etmesi, onların tüm güçleri ile paylaşılan vizyona doğru mücadelelerine kanalize etmiştir. Eğitime, tartışmaya ve karşıt görüşün paylaşılmasına yönelik demokratik tarzı ise, popülist beklentilerden çok daha yüksek bir amaç olan kapsayıcı ve grubun ortak hedefi haline gelecek vizyonun oluşmasına ve gerçek manada paydaşlarınca kabullenilmesine imkan sağlamıştır. Daha önceki bölümde detaylı bir şekilde açıklanan özellikleri ve davranışları ile gerek yazdığı eserlerinde gerekse sahada tarih kitaplarına konu olmuş karar ve uygulamaları ile post-modern liderlik tarzlarının hepsini kapsayacak özellikler sergilemiştir. Çalışma kapsamında özetlenen bu özelliklerin özellikle yeni gelişen bu kavramlara somut ve güzel örnekler teşkil ettiği açıktır. Bu kapsamda karar mekanizmalarının, akademisyenlerin ve geleceğin liderlerinin Ulu Önderi daha iyi anlamaları, eserlerini ve gelecek vizyonu özümsemelerinin, hem kurumlarına hem de ülkemize çağın ötesinde etkin ve insan odaklı bir yönetim pratiği sunabilme açısından önemli olduğu değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Afetinan, A. (1999). Mustafa Kemal Atatürk'ün Karlıbad Hatıraları. Cumhuriyet.
- Akbar, A. A.; Sadegh, R. Chehrazi, R. (2015). Impact of Transformational and Transactional Leadership Style On Employees' Creativity and Innovation. *IJAB R*, 13(6), 3489-3505
- Aktaş, Z., Aktaş, M.T. & Erol, H. (2015). Örgütsel gelişmenin sağlanmasında dönüşümsel liderlik özellikleriyle Mustafa Kemal Atatürk. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(39), 222-236.
- Antonakis, J. (2012). Transformational and charismatic leadership. *The nature of leadership*, 256-288.

Arıkan, S. (2001). Otoriter Ve Demokratik Liderlik Tarzları Açısından Atatürk'ün Liderlik Davranışlarının Değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 231-257.

Aslan, T. (2008). Siyasi, sosyal ve kültürel açıdan Atatürk'ün liderliği üzerine bir deneme. *Sosyal Bilimler Dergisi/Journal of Social Sciences*, 32(2).

Atatürk'ün Kara Harp Okulu'na Girişi. Erişim Adresi: http://www.kho.edu.tr/hakkinda/harbiyeli_ataturk/okula_girisi.html, Erişim Tarihi: 13.04.2021

ATATÜRK'ün Söylev ve Demeçleri, C I-II. (1997). *ATATÜRK Araştırma Merkezi*, Ankara, 1997.

Avolio, B. J., & Bass, B. M. (1995). Individual consideration viewed at multiple levels of analysis: A multi-level framework for examining the diffusion of transformational leadership. *The Leadership Quarterly*, 6, 199-218. [http://dx.doi.org/10.1016/1048-9843\(95\)90035-7](http://dx.doi.org/10.1016/1048-9843(95)90035-7)

Avolio, B. J., Bass, B. M., & Jung, D. I. (1999). Re-examining the components of transformational and transactional leadership using the Multifactor Leadership. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 72, 441-462. <http://dx.doi.org/10.1348/096317999166789>

Banoğlu, N. A. (1955). *Nükte, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk*, İstanbul: Nurgök Matbaası

Barutçugil, İ. S. (2014). *Liderlik*. Kariyer Yayınları.

Basın Bülteni (4 Eylül 1919 Sivas Kongresi Kararları) (2015). Erişim adresi: <http://www.sivas.gov.tr/basin-blteni-4-eylul-1919-sivas-kongresi-kararlari>, Erişim tarihi: 15.04.2021

Bass, B. M. (1990). From transactional to transformational leadership: Learning to share the vision. *Organizational dynamics*, 18(3), 19-31.

Bateh, J.; Heyliger, W. (2014). Academic Administrator Leadership Styles and The Impact on Faculty Job Satisfaction. *Journal of Leadership Education*, 13/13/R3, 34-49.

Bedell-Avers, K., Hunter, S., Angie, A., Eubanks, D. ve Mumforf, M. (2009). Charismatic, ideological, and pragmatic leaders: an examination of leader-leader interactions, *The Leadership Quarterly*, 20, 299-315.

Borak, S., (1998). *Atatürk'ün Özel Mektupları*. Kaynak Yayınları,

Borak, S. (1980). *Öyküleriyle ATATÜRK'ün Özel Mektupları*, Çağdaş Yayınları, İstanbul

Conger, J. (2015). *Charismatic leadership*. Wiley encyclopedia of management, 1-2.

Conger, J. A., & Kanungo, R. N. (1998). *Charismatic leadership in organization*. London: SAGE

Conger, J. A., & Kanungo, R. N. (1994). Charismatic leadership in organizations: Perceived behavioral attributes and their measurement. *Journal of Organizational Behavior*, 15(5), 439-452.

Coşkun, A. (2008). *Samsun'dan Önce Bilinmeyen 6 Ay. İşgal, Hüzün, Hazırlık*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

Çankaya, N. (1985). *ATATÜRK'ün Hayatı, Konuşmaları ve Yurt Gezileri*, Tifdruk Matbaası, İstanbul.

- Çetin, G., & Beceren, E., (2007). Lider Kişilik: Gandhi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(5), 111-132.
- Daft, R.L.,(1991). *Management*, The Dryden Press, Second Edition,
- Derman, G. S. (2019). The Main Differences Between Leadership and Management "Atatürk's Leadership". *International Journal of Social and Economic Sciences*, 9(1), 12-16.
- Erçetin, Ş. Ş. (2000). *Lider Sarmalında Vizyon*. Ankara: Nobe
- Eren, E., (1993). *Yönetim ve Organizasyon*, İstanbul: Beta Basım Yayım-Dağıtım A.Ş
- Eren, M. Ş., & Titizoğlu, Ö. Ç. (2014). Dönüşümcü ve Etkileşimci liderlik tarzlarının örgütsel özdeşleşme ve iş tatmini üzerindeki etkileri. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(27), 275-303.
- Erkutlu, H. V. (2014). *Liderlik, kuramlar ve yeni bakış açıları*. Efil Yayınevi.
- Fındıkçı, İ. (2009). *Bir gönül yolculuğu: Hizmetkâr liderlik*. Alfa Yayın.
- Fındıkçı,İ. (2013). *Hizmetkar Liderlik*. Alfa Yayınları.İstanbul
- Geçikli, F. (2012). Liderlik ve Duygusal Zekâ: Mustafa Kemal ATATÜRK Örneği. *Atatürk İletişim Dergisi*, (3), 19-38.
- Genç, N. (2007). *Yönetim ve Organizasyon*, Ankara: Seçkin Yayınevi
- George, J. M. & Jones, G. R. (1999). *Organizational Behavior*, Addison- Wesley Pub. Co, Inc, USA
- Güney, S. (2012). *Liderlik*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Heath, C. & Heath, D. (2010) *Switch: How to Change Things When Change is Hard*, Crown Publishing Group, New York, NY
- Hogan, R. & Kaiser, R.B. (2005). What we know about leadership, *Review of General Psychology*, 9(2), 169-180
- House, R. J. (1977). A 1976 theory of charismatic leadership. In J. G. Hunt, & L. L. Larson (Eds.). *Leadership: The cutting edge* (pp. 189-207). Carbondale: Southern Illinois University Press.
- Jiang, W.; Zhao, X.; Ni, J. (2017). The Impact of Transformational Leadership On Employee Sustainable Performance: The Mediating Role of Organizational Citizenship Behavior. *Sustainability*, 9, 1-17.
- Karaalioglu, S.K. (1984) *Resimlerle Atatürk, İlkeleri, Devrimleri*, İstanbul: İnkılap ve Aka Yayınevi.
- Kaygın, E., (2011) *Girişimcilik Sürecinde Dönüşümcü Liderlik Anlayışı-Bir Uygulama, Doktora Tezi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kemp, L. J. (2013). Modern to postmodern management: developments in scientific management. *Journal of Management History*,19(3): 345-361
- Koçel, T. (2010) *İşletme Yöneticiliği: Yönetim ve Organizasyon, Organizasyonlarda Davranış, Klasik, Modern, Çağdaş ve Güncel Yaklaşımlar*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım 12. Baskı
- Köroğlu, V. (2014). Örgütlerin stratejik yönetiminde vizyon ve Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmak için ortaya koyduğu vizyon yönetimi. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 41-55.

- Murat, T. M. (2016). Askeri ve Siyasi Yönleriyle Mustafa Kemal Atatürk'ün İleri Görüşlülüğü. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 307-317.
- Özdemir, N. (1999). Atatürk'te Okuma Tutkusu ve Kitap Sevgisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 217-228
- Robbins, P. S. (1996). *Organizational Behaviour*, New Jersey, Prentice Hall.
- Sashkin, M. (1992) Strategic leadership competencies: what are they? How do they operate? What can be done to develop them?", in Phillips, R.L. and Hunts, J.G. (Eds), *Strategic Leadership: A Multiorganizational-Level Perspective*, Quorum Books, Westport, CT, pp. 139-160
- Sashkin, M. & Sashkin, M.G. (2002) *Leadership that Matters: The Critical Factors for Making a Difference in People's Lives and Organization's Success*, Berrett-Koehler Publishers Inc., San Francisco, CA.
- Stone, A., Russell, R. & Patterson, K. (2004). Transformational versus servant leadership: a difference in leader focus, *The Leadership & Organization Development Journal*, 25(4), 349-361
- Şenol, M. (2012). Atatürk'ün Askerlik ve Liderlik Anlayışı. *Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 2012*, 1,1-14
- Taktik Meselesinin Çözümü ve Emirlerin Yazılmasına İlişkin Öğütler. (2011). Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, Ankara, 2011. Erişim Adresi: <http://ataturkicimizde.com/wp-content/TaktikMeselesinin.pdf>, Erişim Tarihi:16.04.2021
- Tanrıverdi, H.& Paşaoğlu, S. (2014). Dönüşümcü Liderlik, Örgütsel Adalet ve iş tatmini arasındaki ilişkileri belirlemeye yönelik okul öncesi öğretmenler üzerinde bir araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*,13 (50), 274-293.
- Taylor, C. M., Cornelius, C. J., & Colvin, K. (2014). Visionary leadership and its relationship to organizational effectiveness. *Leadership & Organization Development Journal*. 35(6), 566-583
- Tekeli, M. A. (2018). Dönüşümcü liderlik, Türk tarihindeki dönüşümcü liderler ve yönetsel etkileri, *Yüksek Lisans Tezi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Türker, B. (2004). *Liderlik*. Elma Yayınevi, Ankara, 2004
- Utkan, K. (1999). *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara,
- Van Knippenberg, D., & Sitkin, S. B. (2013). A critical assessment of charismatic-Transformational leadership research: Back to the drawing board? *The Academy of Management Annals*, 7(1), 1-60
- Yıkılmaz, İ. (2020). Aile İşletmelerinde Dönüşümcü Liderlik. O.YILMAZ ve G. BAYRAMOĞLU (Der.). *Aile İlişkileri Bağlamında Aile İşletmeleri içinde* (ss 59-78). İstanbul, Kriter Yayıncılık.
- Yeşil, A. (2016). Liderlik ve motivasyon teorilerine yönelik kavramsal bir inceleme. *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 158-180.
- Yukl, G. (1999). An evaluation of conceptual weaknesses in transformational and charismatic leadership theories. *The leadership quarterly*, 10(2), 285-305.
- Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl. (2010). Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, Ankara

Zel, U. (2011). *Kişilik ve Liderlik*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım

Zhu, W., Chew, I.K.H. & Spangler, W.D. (2005). CEO Transformational leadership and organizational outcomes: the mediating role of human-capital-enhancing human resource management, *The Leadership Quarterly*, 16(1), 39-52.

A CHARISMATIC PERSONALITY NAMED SEVEN

Dilara KARİMOVA

Sheki branch of Azerbaijan Pedagogical University, Azerbaijan / Sheki

ORCID ID: 0000-0002-3663-7148

ABSTRACT

This article deals with Mustafa Kamal Atatürk, the founder, leader, statesman, politician and military figure of the Turkish Republic, a charismatic figure. Information on the declaration of Turkey as a republic on his initiative, the establishment of the Republic of Turkey and the development and personal life of the Republic of Turkey during his presidency was provided.

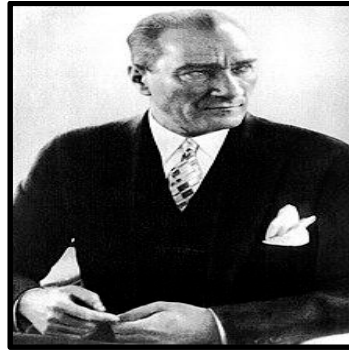
I would also like to note that it is no coincidence that both the Republic of Turkey and the Republic of Azerbaijan declared their independence in October. This is a clear sign of the closeness of our brotherhood.

Ataturk saved the Turkic world, the Turkish people, the Turkish statehood, and Heydar Aliyev saved the Azerbaijani people, the Azerbaijani statehood.

The article also discusses the inseparable friendly and fraternal relations between Azerbaijan and Turkey. Here are the thoughts of the great leader Heydar Aliyev, two historical and unforgettable personalities, on Atatürk and his appreciation of his historical services, and Atatürk's views on the Republic of Azerbaijan. Special attention was paid to its important role in history.

Keywords: Turkish Republic; About Gazi Mustafa Kamal Atatürk; Brotherhood of Azerbaijan and Turkey; Establishment of the Republic; Development

INTRODUCTION

"Of course, my humble body will one day be earth, but the Republic of Turkey will remain immortal forever."

Ataturk, Gazi Mustafa Kamal was a charismatic leader, the founder of the Turkish Republic, a Turkish statesman, military and political figure.

Ataturk's parents, Ali Rza bey and Zubeyda khanum , married in 1871 and lived in the house of Ali Rza bey's father in Selanik in Yenigapi. Ataturk was born in 1881 in the Selanik as the son of this couple.

Ali Rıza bey and Zubeyda khanum's, Fatma (1872-1875), Ahmad (1874-1883), Omar (1875-1883), Mustafa (Kemal Ataturk) (1881-1938), Makbule (Boysan, Atadan) (1885-1956) and had six children named Najia (1889-1901). Fatma four, Ahmed nine, Omar died of diphtheria at the age of eight. The youngest child, Najia, died of tuberculosis at the age of twelve. Makbula khanum lived until 1956.

Mustafa, son of Ali Rza: From 1890 to 1911: Mustafa Kamal; Between 1911-1916: Mustafa Kamal bey; 1916-1921: Mustafa Kamal Pasha; 1921-1934: Gazi Mustafa Kamal Pasha; Kemal Ataturk in 1934-1935, after 1935: Kamal Ataturk's speeches received. He is known and remembered as Mustafa Kamal for most of his life. Time magazine wrote on May 19, 1941: "Seven Personalities" This blonde, blue-eyed, honorable man had seven names before he died as Kamal Ataturk.

On January 29, 1923, he married Latifa Khanum, the daughter of Uşakizade Muammer Bey, one of the well-known rich people of İzmir. This marriage lasted until August 5, 1925. Atatürk's spiritual sons were Abdurrahim Tuncak, Afife, Zehra Aylin, Rukiye Erkin, Nebile İrdelp, Sabiha Gökçen, Afet İnan, Sığırtmaç Mustafa and Ülkü Adatepe.

Mustafa Kamal received the rank of general and the title of pasha for his bravery in defending the Dardanelles during the First World War. He led the "Kamalists" movement, which began in Anatolia in 1919 and was later named after him. After the Entente army occupied Istanbul and the British destroyed the Majlisi-Mabusan (Chamber of Deputies), Ataturk established a new parliament, the Turkish Grand National Assembly, in Ankara on April 23, 1920. to Greek invaders led the war of national liberation against. In 1922, under Atatürk's leadership, the Turkish army completely crushed the invaders.

On his initiative, Turkey was proclaimed a republic on October 29, 1923, thus establishing the Turkish Republic.

He achieved a number of reforms and rapid development of the country. In 1923-1938, he was the first president of Turkey and led the country. The name Ataturk was given to him in 1934 by the decision of the Turkish Grand National Assembly.

During his presidency, economic privileges granted to foreigners were abolished and the means of production and railways were nationalized. Education came under the control of the Turkish government by the Law on the Unification of Education. Secular and scientific education was taken as a basis. Thousands of new schools were built. primary education was made free and compulsory. Foreign schools were placed under state control. Heavy taxes on villagers have been reduced. Men's coats and clothes were changed. Changes were made to the calendar, time and dimensions. Instead of Mecelle, the secular Turkish Legal Civilization came into force. Women's civil and political rights were recognized before many Western countries. Polygamy was forbidden. Women's inheritance rights were equal to men's rights. Similarly, women were given the right to vote and stand for election in local elections (1930) and general elections (1934). The Law on Promotion of Industry was adopted. Land reform was carried out. Instead of the Ottoman alphabet based on Arabic letters, a new Turkish alphabet based on Latin letters was adopted. Educational mobilization has begun to educate the public. University reform was carried out. The first Five-Year Industrial Plan was implemented. Nicknames and surnames that

took into account class and status differences were abolished and surnames came into force. The policy of Turkification was pursued to create a homogeneous and united nation.

Turkish Republic State Railways, Turkish Airlines, General Directorate of Mineral Research and Exploration, Sumerbank, Eti Bank, Turkish Historical Society, Turkish Language Association, National Agriculture, Textile, Mechanical Engineering, Aircraft and Automotive Industry Development and many other government agencies Founded by Atatürk with the support of Atatürk. The following are some of the institutions created by Atatürk: (This includes institutions that were later closed or renamed)

- Anatolian Agency April 6, 1920 Ankara
- Ministry of Health and Social Welfare 2 May 1920 Ankara
- Child Protection Agency June 30, 1921 Ankara
- İzmir International Exhibition February 17, 1923 İzmir
- Directorate of Religious Affairs March 3, 1924 Ankara
- August 26, 1924 Istanbul Turkish Business Bank
- Forestry 1925 Ankara
- Ankara Faculty of Law November 5, 1925 Ankara
- Anadolu Insurance agency April 1, 1925 İstanbul
- Bank of Industry and Mining of Turkey 1 May 1925 -
- State Statistics Institute April 26, 1926 Ankara
- State Railways and Ports Administration General 1927 Ankara
- Central Cleaning Institute May 27, 1928, Ankara
- Turkish Historical Research Society April 12, 1931 Ankara
- Central Bank of the Republic of Turkey, October 3, 1931 in Ankara
- Peoples February 19, 1932 Ankara
- Turkish Language Research Society July 12, 1932 Ankara
- Schools of Agriculture and Institute of Higher Agriculture 1933 Ankara
- State Airlines 20 May 1933 İstanbul
- Sumerbank July 11, 1933 -
- Turkkuşu 3 May 1935 Ankara
- Etibank June 14, 1935 -
- Institute of Mineral Research and Exploration June 14, 1935 Ankara
- Faculty of Language, History and Geography 14 June 1935 Ankara
- Electrical Works Administration June 24, 1935 Ankara
- Ankara Turkey Sugar Factories July 6, 1935
- Bursa Merinos Factory February 2, 1938 Bursa

Ataturk's writings:

- Team Combat Instructions, Thessaloniki Century Printing House, Thessaloniki, 1908 (translated from German).
- Jumali Army Corps - Cavalry: Company, Regiment, Liva Training and Maneuvers, Thessaloniki, 1909.
- Medical and Sports Journeys, Thessaloniki Military Press, 1911.
- Company Battle Order, 1912 (translated from German).
- The Situation of the Problem of Nature and the Advice of the Emir's Order, Edirne Industrial School Press, 1916.
- Education and Training, Military Points, Edirne Industrial School Press, 1916.
- With hasb-i Hâl Officer and Commander, Minber Printing House, 1918.
- Speech, Turkish Aircraft Society, Ankara, 1927.
- Civil Information for Citizens, Milliyet Printing House, Istanbul, 1930.
- Geometry, 1937.

There are also diaries in which Atatürk wrote his memoirs in Anafartalar, the Eastern Front and Carlsbad between 1915 and 1918. One of them, the History of the Battle of the Anafartalar, was published as a book by the Turkish Historical Society. Kaynak Publishing is also preparing an encyclopedia called Atatürk's All Works, which contains all the personal notes that Atatürk signed, wrote and said in 1908-1938.

Ataturk influenced today's culture in areas such as cinema, television, music and poetry. The Republic of Turkey, some institutions have been named after Ataturk in order to keep his name and memories alive. some of them; Ataturk Airport, Ataturk Olympic Stadium, Ataturk Warehouse, Ataturk Bridge, Ataturk Forestry, Ataturk University, Gazi University, Mustafa Kemal University. In addition, commemorative names such as Nineteen May University and One Hundred Year University for its 100th anniversary were used for Atatürk's visit to Samsun. Statues and busts in honor of Ataturk were erected in every city and district of Turkey. At the same time, portraits, photographs, pencil cases, etc. of Ataturk were displayed in state institutions. There are ornaments. as well as Ataturk badge, Ataturk's signature label, tie pins, rings, etc. in Turkey. It is possible to see many citizens using Atatürk-themed ornaments. Issued during the Democratic Party government on July 31, 1951 and known as the Ataturk Protection Act, it openly insulted the memory of Ataturk and removed statues, busts, monuments, etc. of Ataturk. destruction or pollution was considered a crime.

An Ataturk corner is mandatory in all public and private schools in Turkey. In addition, the portrait of Ataturk should be at the beginning of primary and secondary school textbooks and in every class. Atatürk's love and the reforms carried out at all stages of formal education are studied as a separate lesson or as part of some lessons. May 19 is celebrated annually as a national holiday as the Republic of Turkey, the Turkish Republic of Northern Cyprus and Turkey's foreign representative Ataturk Remembrance, Youth and Sports Day.

Atatürk has written about 379 works by many writers and historians for his important role in history. He is among the top 100 people who have written the most works in this regard. As well as being the first and only example in the world, the United Nations UNESCO recognized 1981 as the "Year of Ataturk" due to its 100th anniversary and the unanimity of all countries. Ataturk and Turkey were discussed in the November 1981 issue of the magazine.

Today, I would like to emphasize that it is no coincidence that both the Republic of Turkey and the Republic of Azerbaijan declared their independence in October. This is a clear sign of a lawfulness and closeness of destiny.

Ataturk saved the Turkish people, Turkish statehood. Heydar Aliyev saved the Azerbaijani people, the Azerbaijani statehood.

Although Atatürk founded the Turkish Republic as a military-political figure, in the following years, after the mid-1920s, he paid special attention to the development of science, culture, national public consciousness and education to achieve all this. The activity of the founder of the Republic of Azerbaijan Heydar Aliyev is of special interest. It is possible to compare Ataturk and Heydar Aliyev in this respect: their activities in this direction are similar, there are many general typological features.

Evaluating Ataturk's historical services, Heydar Aliyev draws attention to the second issue: "The Turkish army is a strong army. It was created by Mustafa Kemal Ataturk Today, I am very pleased to say that the Turkish army has always been loyal to the ideas of the Turkish soldier Mustafa Kemal Ataturk, his will and path. "

Azerbaijan's joy is our joy, sorrow is our sorrow. Azerbaijan is our brother. It is our duty to help him no matter what, "Mustafa Kamal Ataturk said in 1921 while accepting the credentials of Ibrahim Abilov, the representative of the Azerbaijani SSR in Turkey these words are one of the most famous thoughts of Ataturk about Azerbaijan. Never forget that no one but the Turks will help the Turks. "

The Ataturk Center was established in Azerbaijan on March 9, 2001 by the order of the President of Azerbaijan The task was set to "study and promote Ataturk's heritage, Turkish history and culture in general." Only a few months after the approval of the charter of the Ataturk Center in Azerbaijan, from the first days of 2002, it's quite productive activity began.

According to many sources, Ataturk:

He loved to read, listen to music, dance, ride horses and swim. He enjoyed playing backgammon and billiards. He always carried Rashad Nuri Gultekin's book "Chalikushu" with Ataturk, who had a rich library, and read at least two pages a day. Zeybek was interested in dances, wrestling and Rumelian folk songs. A folk dance belonging to the Artvin region and formerly known as "Artvin Bar", a local game played against Atatürk in 1936, was renamed Atabarı after Atatürk's popularity. The horse and dog Fox, whom he named Sakarya, were valuable to him. He wanted to dress neatly and neatly. All his shirts were white. Although these shirts were previously made in Switzerland specifically for Ataturk, they were later made in Turkey as part of a campaign to use more local goods. He designed the costumes himself. Loved nature. Ataturk, who loved birds, kept pigeons in the Cankaya Palace. He spoke good French and a little German.

Mustafa Kamal Ataturk's number 9 was of special importance in his life.

1. Mustafa Kamal Ataturk - consists of 19 letters.
2. Year of entering the military school: 1899
3. Going to Samsun to protect the homeland: 19.05.1919
4. Number of passengers on the "Bandirma" on its way to Samsun: 19 people.
5. Sivas Congress established Anatolian and Rumeli Defense Legal Society Board: 04.09.1919

6. His candidacy was accepted on 19.10.1919.
7. Ataturk lived in the 19th century for 19 years.
8. Ataturk's first military service was the 19th Colordu Command.

Ataturk's health began to deteriorate in 1937. He was diagnosed with cirrhosis in early 1938. Ataturk died on November 10, 1938 at 09.05 in İstanbul Dolmabahçe Palace. His body was sent to Ankara with a ceremony, and his body was laid to rest in the temporary tomb at the Ankara Ethnographic Museum on November 21, 1938. 15 years later, on November 10, 1953, he was buried in the eternal resting place in the Mausoleum built for him. In his will, he donated his assets to the Turkish Historical Society and the Turkish Language Association, Makbule Atadan to live in Çangaya, Makbule Atadan and his spiritual daughters to be paid, and İsmet İnönü'nu children to be given the necessary support for higher education.

Ataturk, who was elected president four times in a row until his death in 1938, was the longest-serving president.

We remember with great respect the valuable leader of the Republic of Turkey.

REFERENCE

1. National Library of France BnF identifier: open data platform - 2011.
2. Ataturk Mustafa Kemal - The Great Soviet Encyclopedia
3. <https://web.archive.org/web/20111228211832/http://www.kultur.gov.tr/TR/belge/1-359/ataturkun-hayati.html>
4. www.ataturk.az (in Azerbaijani)
5. Gazi Mustafa Kemal Atatürk - İlber Ortaylı
6. Atatürk- Abbasov A.N. Baku 2007
7. Mustafa Kemal Ataturk's struggle and private life - İpek Çalışlar

MUSTAFA KAMAL ATATÜRK'ÜN MƏDƏNİYYƏTƏ DAİR BAXIŞLARI MUSTAFA KAMAL ATATÜRK'S VIEWSON CULTURE

Günel HÜSEYNOVA

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

ORCID ID: 0000-0001-7976-9434

ÖZET

XX əsrin birinci yarısında yetişmiş və geniş fəaliyyətdə olmuş dünya miqyaslı görkəmli dövlət xadimi, müasir Türkiyə dövlətinin yaradıcısı və ilk prezidenti Mustafa Kamal paşa (Atatürk) milli mədəniyyətlərin məzmunu mahiyyəti və inkişafı haqqında geniş bir təlim yaratmışdır. M.Atatürk bu fəaliyyəti Osmanlı türkləri dövlətində hakim ideologiyanın sırf islam dini olduğu bir dövrdə başlamışdı. M.Atatürk demişdir: “Din bir vicdan məsələsidir. Hər kəs vicdanının səsinə eşitməkdə sərbəstdir. Biz dinə hörmət edirik, düşüncəyə müxalif deyilik. Biz sadəcə olaraq dini işləri milli və dövlət işləri ilə qarışdırmamağa çalışır, kasta və digər cinayətkar fəaliyyətlərə əsaslanan fanatizim qəbul etmirik “M.Atatürk mədəni inqilab yolunu işıqlandırarkən milli birlik və bərabərlik amalına xüsusi fikir verirdi. Milli mədəniyyətin ifadə vasitəsi olan ana dili üzrə inqilabi tədbirlər, latın əlifbasına keçid Türkiyədə mədəni inkişafa böyük bir təkan oldu. M.Atatürkün əsas qayəsi Türkiyə Cümhuriyyətini elan edildikdən sonra mədəni quruculuq işlərini genişləndirmək və dövlətin əsasını mədəniyyətlə qurmaq idi. Bütövlükdə milli birlik tərəfdarı olan M. Atatürk cəmiyyətdə sinif bölgünü ,siniflərarası mübarizəni rədd edirdi. Mustafa Kamal Paşanın bütün bu baxışları və modernləşmə siyasəti bu məqalədə araşdırılmışdır.

Anahtar Kelimələr: Atatürk, kültür, kültürel gelişim.

ABSTRACT

Mustafa Kemal Pasha (Ataturk), a world-renowned statesman, founder and first president of the modern Turkey, who grew up and became active in the first half of the twentieth century, created an extensive doctrine on the content, essence and development of national cultures. Ataturk's activity began at a time when the dominant ideology in the Ottoman Empire was purely islamic. M. Ataturk said: “Religion is a matter of conscience. Everyone is free to hear the voice of his conscience. We respect religion and we are not against thought. We think that religious affairs should be separated from national and state affairs. We do not accept fanaticism based on caste and other criminal activities”. While illuminating the path of the cultural revolution, M. Ataturk paid special attention to the process of national unity and equality. Reform on mother language, which is a means of expression of national culture, and the transition to the Latin alphabet was a great impetus to cultural development in Turkey. After the proclamation of the Turkish Republic, Ataturk's main goal was to expand cultural construction and build the state on the cultural base. Being a supporter of national unity, M. Ataturk, rejected class division and inter-class struggle in society. All of these issues as well as Mustafa Kemal Pasha's modernization policy are examined in this article.

Keys work: Ataturk, culture, cultural development

GİRİŞ

XIX yüzilliyin ikinci yarısı və XX əsrin əvvəlləri Osmanlı dövləti üçün xüsusilə xoşagəlməz oldu. I Dünya müharibəsində Almaniya tərəfindən döyüslərə qatılan Osmanlı imperatorluğu Almaniyanın məğlubiyyəti nəticəsində ağır vəziyyətə düşdü. İqtisadi, siyasi çətinliklərin

fonunda, bir dövlət kimi tarixin xəritəsindən silinmək təhlükəsi qarşısında qalan Osmanlı dövlətində təhsil xüsusilə ağır vəziyyətdə idi. Savadlı adamlar az idi. Millətin çox qismi yazıb-oxumaq belə bilmirdi. Dünyəvi məktəblər yox dərəcəsinə idi. Dini məktəblər, mədrəsələr üstünlük təşkil edirdi. Müəllim kadrlarının hazırlanması diqqətdən kənar qalmışdı.

Belə bir mühitdə təhsil almasına baxmayaraq, zəmanəsinin çox daha irəlisində olan Mustafa Kamal Paşa, özünün müasir dünyagörüşünə əsaslanan mədəniyyət siyasətini Türkiyə Cumhuriyyətinin ilk illərindən etibarən həyata keçirməyə başladı.

ATATÜRKÜN MƏDƏNİ İNKİŞAF HAQQINDA DÜŞÜNCƏLƏRİ

Mustafa Kamal Atatürk nəsillərə örnək ola biləcək nümunə göstərmiş insanlığın zirvəsinə ucalmışdır. O, mədəniyyətin, incəsənətin, elmin, təhsilin inkişafı, Türkiyədə dünyəvi məktəblərin açılması, türk xalqının maariflənməsi və savadsızlığın ləvği sahəsində də səmərəli və faydalı işlər görmüşdür. Atatürkün fikrincə, ölkəni respublika elan etməklə iş bitmir, Türkiyədə mədəni inqilabi həyata keçirmək lazımdır. Bu, ölkənin modern olması, türk xalqının, türk millətinin mövhumatdan, savadsızlıqdan, gerilikdən çıxması, onların müasirləşdirilməsi, dərin düşüncə tərzinə yiyələnmələri üçün çalışmaq; ölkənin iqtisadiyyatının, sənayesinin kənd təsərrüfatının, hərbi qüdrətinin artması qayğısına qalmaq lazımdır. Atatürk bu məsələ ilə bağlı öz fikirlərini belə ifadə edirdi: “Mədəni inqilabın əsas məqsədi Türkiyə Respublikasını və Türk xalqını həm formaca, həm də məzmunca moderinləşdirilmiş milli cəmiyyət halına gətirməkdir” (Baydır, 1960: 79-81).

Hər bir ölkədə müəyyən vaxt ərzində elə adət və ənənələr, elə qurumlar mövcud olur ki, onlar ölkənin inkişafına, tərəqqisinə əngəllər törədir. Bu kimi hallara da gənc Türkiyə Respublikasının qurulduğu ilk illərdə daha çox rast gəlmək mümkündür. Bu mövzuda Atatürk çıxışlarının birində belə deyirdi: “İnqilabların məqsədi, Türk millətini son əsrlərdə geri qoymuş olan qurumları yıxıb, yerinə millətin ən yüksək sivilizasiya tələblərinə uyğun olaraq irəliləməsini təmin edəcək yeni qurumları bərqərar etməkdir” (Ergün, 1943: 112, 115, 118).

Türk millətinin böyük oğlu, ulu öndər Mustafa Kamal Atatürk mədəniyyət sahəsində həm nəzəri, həm də təcrübə qazanılması yolunda zəngin bir irs yaratmışdır. Azərbaycan xalqının ümummillə lideri Heydər Əliyev Atatürkün dövrünün çox irəlisində olan fikirlərini şəhr edərkən belə demişdir: “Mustafa Kamal Atatürk bütün dünyaya sübut etmişdir ki, müsəlman ölkəsində, əsrlər boyu dinin təsiri altında dini dövlət kimi yaşayan bir ölkədə cümhuriyyət, dünyəvi (laik) cümhuriyyət qurmaq, demokratik yolla getmək olar”.

Avropa və Asiya xalqlarının mədəni həyatı ilə yaxından tanış olan M.K. Atatürk bu iki qitənin ayrıcında yerləşən Türkiyə üçün müasirləşmə siyasətinə üstünlük verdi. Səltənət ləvğ edildi və Türkiyə “Cümhuriyyət” olaraq elan edildi, xəlifəlik institutu aradan qaldırıldı. Türkiyədə mədəni quruculuq işlərinin məzmununu nəzərdə tutaraq M. Atatürk 1930-cu ildə belə demişdi: “Mədəniyyət bir insan cəmiyyətinin, dövlət həyatında, mənəvi həyatda və incəsənətdə, iqtisadi həyatda edə bildiyi tədbirlərin bərabər təsir göstərən qüvvəsidir, dövlətin əsası mədəniyyətdir”.

XX əsrin 20-30-cu illərində Türkiyədə aparılmış islahatlar ölkədə mədəni inkişafın “Türk-Dünyəvilik-Müasirlik” sistemi əsasında həyata keçirildi, mədrəsələr bağlandı, İslam təqvimini beynəlxalq təqvimlə əvəz edildi. Dünyəvi məktəblər açıldı və bu məktəblərdə oğlan və qızlar şagirdlər birgə təhsil almağa başladı; öyrənilməsi çox çətin olan ərəb əlifbası əvəzinə Latın qrafiki əsasında hazırlanmış yeni Türk əlifbası qəbul edildi, İslam dininin dövlət dini olması haqqındakı Konstitusiya maddəsi ləvğ edildi, qadınlara seçki hüququ verildi. Bütün bu tədbirlər mədəni inqilabın tərkib hissəsi kimi müəyyən etirazlarla qarşılandı da, Atatürkün

uzaqgörən və qətiyyətli siyasəti nəticəsində xalq tərəfindən çox da uzun sayılmayan bir müddətdə qəbul edildi (Vakit Gazetesi, 1931).

ATATÜRKÜN MƏDƏNİYYƏT KONSEPSİYASINDA ELM VƏ DİL AMİLİ

Atatürk mədəniyyətin inkişafında elmin roluna xüsusi əhəmiyyət vermişdir. Çıxışlarının birində Atatürk bu mövzuda belə deyirdi: “Dünyada hər şey üçün, mədəniyyət üçün, həyat üçün, müvəffəqiyyət üçün həqiqi mürşid elmdir, fənnidir. Elm və fənnədən xaricdə mürşid axtarmaq qəflətdir”.

Milli mədəniyyətin ifadə vasitəsi olan ana dil üzrə inqilabi tədbirlər Türkiyədə mədəni inkişafa böyük bir təkan oldu. M.Atatürk dil məsələsi haqqında belə deyirdi; Türk dili ahəngli, zəngin dildir. Nəhayət, 1928-ci ilin 9 avqustunda Böyük Atatürkün təklifi ilə Türkiyədə Latın qrafikası əsasında yaradılmış yeni əlifba qəbul edildi. Mədəni inkişafa yol açan islahatların ümumi məzmununu nəzərdə tutaraq, M.K.Atatürk demişdir: “Etdiyimiz və etməkdə olduğumuz inqilabların məqsədi, Türkiyə Respublikası xalqını hər baxımdan sivilizasiyalı bir cəmiyyət halına gətirməkdir. İnqilablarımızın təməl şərti budur”. Atatürkün qəti inamına görə, türk dilinin özünəməxsus əlifba və yazı ilə ifadə edilməsinə ehtiyac vardır. Türk dili müxtəlif səbəblər ucbatından uzun əsrlər boyu ərəb hərfləri və ərəb əlifbası ilə yazılmaq məcburiyyətində qalmışdı. Halbuki, bu əlifba, bu yazı türk dilinin zənginliyini, onun genişliyini ifadə etməkdən çox uzaqdı. Bu xətanın nəticəsidir ki, türk dili öz qanunları ilə yazılan və söylənən bir dil olmaqdan çıxmışdı. Ərəb və fars dili qanunlarının təsiri altında düşmüşdü. Əslində Türkiyədə yeni türk hərflərinin qəbulu nəticəsində yazıda milli məniyyət dönmüşdür (Sami, 1952: 56, 58, 70).

Böyük öndər Atatürk, Azərbaycan xalqına müstəqilliyi uğrunda mübarizədə həmişə dayaq olmuş, heç vaxt köməyini əsirgəməmişdir. Türkiyə dövlətinin inadlı təklifləri nəticəsində Türkiyə və Rusiya arasında 1921-ci ildə bağlanmış Kars Müqaviləsində Naxçıvanın Azərbaycana mənsubiyyəti haqqında ayrıca bir maddə yer almaqdadır ki, son dövrdəki hadisələr də göstərdi ki, Atatürkün bu məsələdə uzaqgörən siyasəti Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin qorunması və Türkiyənin türk dünyası ilə əlaqələrinin qurulması baxımından son dərəcə böyük önəmə malikdir.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin banisi Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin Türkiyə Cümhuriyyətinin qurucusu Mustafa Kamal Atatürkün vəfatından dərhal sonra yazıb Varşovada dərc olunan “Şimali Kafkasiya - Severniy Kavkaz” məcmuəsində (1938, Sayı: 55-56) çap etdirdiyi məqaləsində Atatürkün, əsasən, üç mühüm (tarixi) xidməti göstərilir ki, onlardan birincisi, tamamilə çökmüş (və dünyanı idarə etmək iddiasında olan qüvvələr tərəfindən get-gedə daha da sömürülən) Osmanlı imperiyasının xarabaları üzərində müstəqil bir dövlət yaratmasıdır (Caferov, Məhəmməd Əmin Rəsulzadə Atatürk haqqında, <https://525.az/news/51600-mehemmed-emin-resulzade-ataturk-haqqinda>).

M.Ə.Rəsulzadənin dərin inamına görə, Atatürkün ikinci mühüm (tarixi!) xidməti ondan ibarət oldu ki, xalqı səfərbər edərək müasir, modern bir Türkiyə yaratdı. Özü də qısa bir dövrdə. M.Ə.Rəsulzadə Atatürkün üçüncü mühüm (tarixi!) xidməti olaraq Türkiyənin sürətlə formalaşdırıb uğurla həyata keçirdiyi sülhsevər xarici (beynəlxalq) siyasəti göstərir. M.Ə.Rəsulzadə Türkiyədə həyata keçirilən mədəni inqilaba xüsusi dəyər verərək yazır: “Mədəniyyət sahəsində əsl möcüzələr baş vermişdir. Yaxın Şərqi işıqlı zəkalarının əsrlər boyu qəlblərində yaşatdıqları arzu - ərəb əlifbasının islahı Kamalın zamanında həyata keçirilmişdir. İndi Türkiyə latın əlifbasından istifadə edir. Bir vaxtlar demək olar ki, başdan-başa savadsız kəndlilərdən ibarət Türkiyə əhalisinin böyük əksəriyyəti indi oxuyub- yazmaq bacarır. Milli mədəniyyətə və tarixə yeni istiqamət verilmişdir. Gənclərə elm, incəsənət və texnika sahəsində dünyanın mədəni xalqları ilə ayaqlaşmaq yönündə nəci b hissələr

aşılarmışdır” (Rəsulzadə Atatürk haqqında, <http://anl.az/down/meqale/525/2016/fevral/477189.htm>).

Atatürkün düşüncə sisteminin xüsusiyyətlərindən söz açarkən Utkan Qocatürk aşağıdakıları diqqətə çatdırır: “Atatürkçü düşüncə sisteminin ən gözəçarpan xüsusiyyəti, aqlın və elmin işığında inkişafa açıq bir istiqamət verməsidir. Atatürk prinsipini ehkam halından qurtaran, onları ehkamçılıqdan uzaqlaşdıran yönü əslində bu nöqtədə düynlənmişdir. Atatürkçü düşüncə sisteminə görə, dünyada hər şey üçün, mənəviyyət üçün, həyat üçün, müvəffəqiyyət üçün ən doğru yol göstərən mədəniyyət, elm və texnikadır” (**Atatürk`ün Söylev ve Demeçleri, 1961: 12,17, 20**).

NƏTİCƏ

Türkiyə Cumhuriyyətinin banisi Mustafa Kamal Atatürk XX əsrdə Türk Dünyasının ən dahi liderlərindən biri olmuşdur. Onun böyüklüyü təkə fəvqəladə bir dövrdə millətə liderlik etməsi və onu bir millət olaraq yox olmaqdan xilas etməsi və dünya siyasi səhnəsindən sililən böyük bir imteriyanın küllərindən yeni bir dövlət yaratmasına dayanmır, həmçinin öz mənliyinə hopan və millətini müasir millətlərin səviyyəsinə çıxarmağı hədəfləyən çağdaş dünyagörüşünə dayanaraq cumhuriyyət yaratmasıdır. Cumhuriyyət demək, dövlətin əsasında millətin iradəsinin dayanmasıdır, cumhuriyyət demək, onu quran millətin müasir dövrün tələblərinə cavab verən yüksək elmi-mədəni inkişaf səviyyəsinə yüksəlməsi deməkdir. Məhz bu prinsiplər doğrultusunda da Atatürk öz millətinin düşdüyü gerilik girdabından xilas olaraq mədəni, elmi, iqtisadi cəhətdən inkişaf etməsini sürətləndirəcək inqilabların həyata keçirilmişdir. Bu gün Türkiyə Cumhuriyyətinin İslam Şərfinin ən inkişaf etmiş, güclü və modern dövlətinə çevrilməsində ulu öndər Atatürkün həyata keçirdiyi inqilabların böyük rolu var. Məhz bu addımlar sayəsində bu gün Türkiyə elmə, təhsilə, mədəniyyətə əsaslanan güclü dövlətə çevrilmişdir.

KAYNAKÇA

1. Atatürk`ün Söylev ve Demeçleri Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, İkinci Baskı, 1961.
2. Baydır, Mustafa. Atatürk Diyor ki, İstanbul, 1960.
3. Caferov, Nizami. Məhəmməd Əmin Rəsulzadə Atatürk haqqında, <https://525.az/news/51600-mehemmed-emin-resulzade-ataturk-haqqinda>, Son Erişim: 13 Nisan 2021.
4. Ergün, Osman, Türkiye Maarif Tarihi, Ankara, 1943.
5. Milliyet Gazetesi, 1929, 26 Aralık.
6. Özdemir, Sami. Harf Devriminin Öyküsü. Ankara, 1952.
7. Rəsulzadə Atatürk haqqında, <http://anl.az/down/meqale/525/2016/fevral/477189.htm>, Son Erişim: 12 Nisan 2021.
8. Vakit Gazetesi, 1931, 19 Şubat.

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK VE TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ MUSTAFA KEMAL ATATURK AND TURKEY – RUSSIA RELATIONS

Tahira Aliyeva

Arş. Gör., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi M.Fuzuli adına Elyazmalar Enstitüsü

ÖZET

Esası ve gelenekleri ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal bey Atatürk və Sovyet devletinin kurucusu V.İ.Lenin tarafından koyulmuş Rusya-Türkiye ilişkileri zamanın sınavından geçmiş ve yıllarca farklı ictimai düzene malik devletlerin dostluk ilişkileri kurarak barış içinde yanyana yaşayabilmesine bir örnektir.

XX yüzyılın evvelerinde Türkiyenin kaderi önceden halledilmiş gibi görülüyordu ve “muttefik devletler” asırlar boyu amaçları olmuş Türkiyenin parçalanmasına, aslına bakılırsa mahvedilmesine yaklaşmışlardı. Paris barış konferansında (1919) Türkiye hakkında sanki yokolmuş, mevcut olmayan bir ülke gibi konuşulurdu. Büyük Britanya, İtalya, Fransa, Amerika gibi büyük devletlerin diplomatları Osmanlı İmparatorluğunu “hasta insan” sanırlardı. Böyle zor durumda şehir ve köylerde mitingler, isyanlar baş kaldırmış, silahlı takımlar meydana gelmişti. Türk halkı onu bu zor durumdan kurtaracak bir insan arıyordu.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, Rusya, Türkiye, barış, ilişkiler

ABSTRACT

Russia-Turkey relations, basis and traditions of which were established by the first President Mustafa Kemal Ataturk and V.I.Lenin, the founder of the Soviet state, are an example of the states that have passed the test of time and have had different social order for years, establishing friendly relations and living side by side in peace.

Before the 20th century, Turkey's fate seemed to have been settled beforehand, and “allied states” almost reached their centuries-old aim, disintegration, in fact, destruction of Turkey. At the Paris peace conference (1919), Turkey was spoken about as if it were an extinct, nonexistent country. Diplomats of great states such as Great Britain, Italy, France, and the US thought the Ottoman emperor was a "sick person". In such a difficult situation, meetings, riots and armed teams were formed in the cities and villages. The Turkish people were looking for a person who would save them from this difficult situation.

The brigadier general Mustafa Kemal Pasha, who came to Anatolia from Istanbul on May 19, 1919 as an inspector of the third army at that time, took the lead of the liberation operation (he was given the ancestry of Ataturk since 1934). Convinced that the national liberation popular movement in Anatolia should take wide measures, Mustafa Kemal decided to use it to prevent the division of the country by the imperialists. At the All-Turkish Congress held in Sivas on 4-12 September, 1919 Mustafa Kemal was elected as the the head of the representative committee of the Congress.

This committee fulfilled the temporary government power and led the war of independence. In 1920, the Turkish Grand National Assembly was established under the chairmanship of Mustafa Kemal. The new government decided to save the country from invaders and establish an independent sovereign state. In response to the TBMM election attempt (meeting), the Entente states attacked the Turkish national forces with the Greek army equipped with new military equipment. In such a difficult situation, Mustafa Kemal Pasha applied to Russia, which had the Great October Socialist Revolution in 1917. Three days after the establishment

of the Turkish Grand National Assembly on April 26, 1920, Kemal Atatürk applied to the Soviet government with an official letter. Atatürk always emphasized the importance of friendship with Russia for Turkey's independence in his letters to Lenin.

Key words: Mustafa Kemal Atatürk, Russia-Turkey relations, peace

GİRİŞ

Kurtuluş hareketinin başına 1919 yılının 19 mayısında İstanbul'dan Anadolu'ya o zaman 3.ordu müfettişi görevinde gelen tuğay generali Mustafa Kemal Paşa geçti (1934 yılından itibaren ona Atatürk soyu verildi). Anadolu'da milli kurtuluş halk hareketinin geniş ölçüler almasına kanaat getiren Mustafa Kemal onu memleketin emperyalistlerce bölünmesini önlemek amacıyla kullanmaya karar verdi. 1919, 4-12 Eylül Sivasta düzenlenen Ümumtürek kongre toplantısında Mustafa Kemal beyin başkanlığı ile temsili komitesi seçildi. Bu komite muvakkat hükümet görevini yerine getirdi ve bağımsızlık savaşını yönetti. 1920 yılında Mustafa Kemal beyin başkanlığı ile TBMM kuruldu. Yeni hükümet memleketi işgalcilerden kurtarmak ve bağımsız egemen devlet kurmaya karar verdi. TBMM seçim denemine (toplantısına) karşılık Antant devletleri Türk milli kuvvetleri üzerine yeni savaş tekniği ile donatılmış Yunan ordusunu saldırdılar. Böyle zor durumda Mustafa Kemal Paşa o zaman 1917 yılı Büyük Ekim Sosyalist Devrimi yapmış Rusyaya müracaat etti. 1920 yılının 26 Nisanında TBMM kurulmasından 3 gün sonra Kemal Atatürk Sovyet hükümetine resmi mektupla müracaatta bulundu. Dış İşleri Bakanı görevini yerine getiren G.V.Çiçerin Türkiye irtibat subayları İbrahim ve Hüslü beylerin aracılığı ile Atatürke cevap mektubu gönderdi. Mektupta Sovyet hükümeti Türk halkının bağımsızlık ve egemenliğine saygıyla yanaştığını ve türk-rus halklarının sağlam ve dayanıklı arkadaşlık temelini atmalarından memnunluk duyduğunu ve mutlu olduğunu söylüyordu.¹

Atatürkün nutkundan:”14 Ağustos 1920 Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine,

.....16 Haziranda, akdemce tarafımızdan Moskova'ya gönderilmiş olan murahhaslarımızdan birisi memleketimize avdet etti. Bu zat, cümlemizce malûm olan Sovyet Cumhuriyeti Hariciye Nazırı (Çiçerin)in mektubunu getirdi. Diğer bir takım zevatın dahi hususî, resmî rapor ve mektuplarını getirdi. Diğer raporlar ve mektuplar muhteviyatından sarf-ı nazar Rusya Sovyet Cumhuriyeti Hariciye Nazırının, hükûmetleri namına Meclisi âlinize, Meclisi âliniz riyasetine hitaben yazmış olduğu mektup burada okunmuştu. Tahattur buyurulursa denmişti ki; Ermenistan, Acemistan ve Türkiye hudutlarının tesbitinde Rus Sovyet Hükûmetinin tavassutiyle meselenin siyaseten halli mümkündür.”

Sovyet hükümeti dünyada TBMM-i hukuken tanıyan ilk devlet oldu. (1920) kasım ayında general Ali-Fuat Paşa (Cebesoy) TBMM-nin Rusyada büyükelçisi atandı. V.İ. Lenin Sovyet-Türk ilişkilerini kutluyor ve her iki devletin yararlarına uygun sağlam dostluk ilişkileri kurmanın gerektiğini belirtiyordu. “Her iki halk son yıllar emperyalist devletlerinden görülmemiş ve duyulmamış çok belalar çekmişler” diyordu Lenin.² Hala 1920 yılının 5 mayısından evvel TBMM Dış İşleri Bakanı Bekir Sami Beyin başkanlığı ile Moskova'ya delegasyon göndermeye karar verdi, 1920, 14 ağustos Bekir Sami Bey Lenine Türk halkının ve TBMM-nin selamını söyledi ve Sovyet hükümetinin Türk halkına yardımda bulunacağına ümit ettiğini belirtti.³

¹Документы внешней политики СССР. Т. II. М., 1958, с.554-555.

²В.И. Ленин. Речь на заседании пленума Московского Совета рабочих и крестьянских депутатов 28 января 1921 г. – Т.42, стр.353.

³A.F.Cebesoy. Moskova hatıraları, s.72.

Yine Atatürkün nutkuna müracaat edelim:“Efendiler; bir de bolşeviklik âleminden bahsolundu. Yine diğer zamanlarda da bahsolunmuştur ki; biz bolsevikleri aramış ve bulmuşuzdur ve en son temasımız az çok maddi ve kati bir şekle girmiştir. Resmen Sovyet Cumhuriyetiyle muhabere edilmiştir. Pekâlâ cereyan eden muhabere muhteviyatını biliyorsunuz. Sovyet Cumhuriyeti bizim muhtaç olabileceğimiz maddi muavenetin hepsini vadetmiştir. Silâh, top, para vadetmiştir (bravo sesleri, alkışlar). Eğer şimdiye kadar maddi olan bu muavenetlerden istifade edememiş isek o kabahat ne bizde ve ne de Sovyet Cumhuriyetindedir. Belki son günlerde Kafkasya’da vukua gelen suitefehhümat neticesidir.Bu suitefehhümatın tamamıyla önüne geçilmek üzere bulunuluyor efendim.”

1920, 4 Ekim Sovyet diplomatik misyonu büyük zorlukları aşarak tehlikeli seferle Moskovadan Ankaraya geldi ve diplomatları Mustafa Kemal kabul etti. Bir gün sonra “Hakimiyeti-Milliyeye” gazetesi Atatürkün selam mesajını yayınladı.⁴ Sovyet diplomatik misyonu Türkiye’ye vad edilmiş 200,6 kg altın külçesi getirmişti.⁵ Hala Karakesede altın türk tümen komutanı albay Cavit beye verilmiş ve 8 eylül Erzuruma getirilmişti. Külçe altının bir kısmı Doğu cephesi subaylarının ücretine sarfedilmiş, diğer kısmı da Ankaraya gönderilmişti.⁶ Bazı sebepler yüzünden Sovyet-türk dostluk antlaşmasının imzalanması uzadı ve 16 mart 1921 yılında gerçekleşti. Atatürkün söylediklerinden:

“Efendiler! Bu sene münasebat-ı hariciyemiz netayici itibarile bizce, hayırlı birçok vekayi ile memlûdur.

Umumiyetle münasebat-ı hariciyemizi iki kısma ayırmak kabildir : Rusya ve şark devletleriyle, garp devletleriyle.

Rus Şûralar Cumhuriyetiyle mevcut münasebat ve revabıt-ı hasenemiz bu geçirdiğimiz sene zarfında en mükemmel bir surette inkişafında devam etmiştir (alkışlar).16 martta Moskova’da bir muhadenet muahedenamesi akdettik.Bu muahede ile emperyalizmin savlet-i ihtiraskâranesine hedef olan iki devlet arasında avamil-i tahliyeden mütehassıl tesanüt, bir seldi hukukî ile de tesbit edilmiş oldu.Yakında umur-u iktisadiye ve ticariye ile şehbenderlik mesailini tanzim edecek olan mukavelâtın da akdi musammemdir.

Türkiye - Rusya muahedesini, Rusya’nın müttefiki olan diğer devletlerle yaptığımız mes’ut muahedatın birincisidir. Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Sovyet Cumhuriyetleriyle Moskova Muahedenamesi esasları dairesinde Kars’da 13 teşrinievvel tarihli muahedenameyi akdettik. Bu muahede ile Şarkta hukukî bir şekil alan vaziyet-i fiiliyemiz de Sevr Muahedenamesinin gayri kabil-i tatbik olduğunu gösteren vakayiden biridir (şiddetli alkışlar).

Ermeni meselesi denilen ve Ermeni milletinin menafii hakikîyesinden ziyade cihan kapitalistlerinin menafii iktisadiyesine göre halledilmek istenilen mesele Kars Muahedesiyile en doğru suret-i hallini buldu (alkışlar).Asırlardan beri dostane yaşayan iki çalışkan halkın revabıt-ı hasenesi maalmemnuniye tekrar teessüs etti.

Ukrayna Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti ile de 2 kânunusanide, Ankara’da, yine Moskova Muahedenamesi esasatı dairesinde bir muahede akdettik. Bu muahedenameyi akdetmek üzere şehirimize gelen fevkalâde murahhas ve kıymettar asker Frunze Yoldaş’ın pek samimî ve dostane etvar ve ef’aliyle aramızda ne kadar iyi tesirat ve hatırat bırakmış olduğunu zikretmek isterim (alkışlar).

Kars Muahedenamesi ahkâmına tevfikân tarafeyn-i âkîdîn arasında ticarî ve iktisadi münasebatın tanzimi ve bir konsolosluk mukavelenemesi akdi için Tiflis’e bir heyet-i

⁴R.N.İleri. Atatürk ve komunizm. İstanbul, 1970, s.170.

⁵R.N.İleri. Atatürk ve komunizm. İstanbul, 1970, s.675.

⁶Kazım Karabekir. İstiklal harbimiz, s.882.

murahhasa gönderdik. Bu heyet elyevm Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan cumhuriyetlerinin murahbaslarile müzakerattadır.Tarafeynin menafiine muvafik mukarrerat ittihaz edilerek müzakeratın yakında hüsnü hitama ermesi memuldur.

Rusya Şûralar Cumhuriyetinin kıymetli mümessili olarak, Ankara'da bulunan Aralof Yoldaş'ın (alkışlar) Büyük Millet Meclisi'ne hitaben gönderdiği mektup münderecatında memleketimiz hakkında beslediği har ve samimî hissiyata muttali oldunuz....

Azerbaycan Sovyet Cumhuriyetinin sevimli mümessili İbrahim Abilof Bey'i ise (alkışlar), geçen yazdan beri Ankara'da aramızda, görmekle mahzuzuz.Rusya Sovyet Cumhuriyetine müttefik devletlerden Buhara Halk Sovyet Cumhuriyeti de Ankara'ya kaasitler göndererek mevcut revabıt-ı muhadenetin (alkışlar) şeklen de tesbitini arzu etmiş ve bu arzunun ifasına tarafımızdan meserretle hitap olunmuştur.Buhara'ya bugünlerde mühim ricalimizden bir zatın tahtı riyasetinde bir heyet-i sefaretimiz gitmek üzeredir.

Rusya Şûralar Cumhuriyeti ve müttefikleriyle en iyi münasebatı tesis ve hüsnü idame ettiğimiz gibi bizimle hemhâl ve hemdert olan Şark islâm devletleriyle de revabıt-ı mevcudeyi hasenenin takviyesini bir gaye ittihaz eyledik (alkışlar).”

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Belgelerde Atatürkün Sovyetler Birliğinin milli siyasetine münasebeti de geçiyor. Azerbaycanlı olduğumdan dolayı Mustafa Kemal Beyin Azerbaycanla ilgili söyledikleri dikkatimi çekti: “Bu meyanda Azerbaycan'dan da bahsolundu. İttisalizimde bulunan Azerbaycan'a bir seneden beri propagandacılar gönderilmesi ve saire... Zannediyorum ki bendenizden evvel idare-i kelâm eden arkadaşımız Azerbaycan'la yakından alâkadardır. Bittabi kendileri çok iyi bilirler ki, orada yakın zamana kadar büsbütün başka mahiyette bir hükûmet mevcut idi. Halbuki son zamanlarda Azerbaycan içinde bir takım inkılâbat oldu.Bu inkılâbatın esbab-ı hakikîyesini tetkik buyurmanızı rica ederim.Binaenaleyh Türkiye, Azerbaycan kardeşine kendi nokta-i nazarlarını, hissiyat-ı uhuvvetkâranesini ve âtiye ait bütün mütalâatını iblâğ etmiştir ve Türkiye Azerbaycan'a kumandan göndermiş, zâbit göndermiş, her şey göndermiştir.Azerbaycan askerî mevcudiyetini bu suretle kendine lâıyk bir tarza ifrağ etmiştir.Binaenaleyh Türkiye Azerbaycan'la çok alâkadar olmuştur.Fakat biz arzu ederdik ki Azerbaycan bizimle bizden daha çok alâkadar olsun. Binaenaleyh soruyorum, Azerbaycanlılar niçin kuvvet göndermediler ?Fakat biz gönderdik Efendiler.Biz gönderdik ve semerat-ı nafiasını da aldık.”

Dağıstanın milli muhtariyetinin ilanı ile ilgili olarak Atatürk Lenine gönderdiği telegrafta Rusya Cumhuriyetinin ferasetli politikasına göre ona müteşekkir olduğunu belirtiyordu.⁷ 1921 yılında Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyetinin TBMM hükümetinde delegeşi (murahhas) S.P.Nasarenus Leninin itimatnamesini Mustafa Kemal beye sundu. Bu olaylarla ilgili Ukrayna ve Kırım silahlı kuvvetleri başkomutanı Türkiye büyükelçisi M.V.Frunzeyi anmak istiyoruz. 1921 yılında Türkiyenin bağımsızlık harbinin en zor günlerinde Frunze çok tehlikeli yolla Ankaraya geliyor ve TBMM millet vekillerine yazılı çağrıda bulunuyor. O nutkunda Türkiye ile dostluğun Lenin siyasetinin esaslarından olduğunu, düşmanların Türkiye devletini yıkmak isteğini ve türk halkının kahramanca mukavemetiyle karşılaştığını, düşmanların Türkiye-Rusya dostluğunu sarsmak niyetini ve s. söylüyor.⁸1921 yılı 20 aralık Frunze cepheden Ankaraya yenice dönmüş Mustafa Kemal beye itimatname sundu. Mustafa Kemal Ukrayna hükümeti büyükelçisi Frunzeyi büyük memnunlukla kabul ettiğini ve Ukrayna halkına Türkiye ve Rusya ilişkilerinin kuvvetlenmesine büyük katkıda bulunması

⁷Советско-турецкие отношения. Сборник документов. Т.1. (1917-1926гг.) М., 1947, с.69.

⁸СССР и Турция. 1917-1979. Изд-во Наука. Москва, 1981, с.42.

dolayısıyla müteşekkir olduğunu bildiriyor. 1922 yılının 5 ocak tarihinde Nasarenusun yerine atanan yetkili temsilci S.İ.Aralov hatıralarında Leninin onu kabul ettiğini ve milli kurtuluş savaşı yapan Türkiye'ye onu harp sanatını iyi bilen uzman görevinde gönderdiğini yazıyordu.⁹ Türk kuvvetlerinin işgalcilere karşı genel saldırısının hazırlığı sırasında 1922 yılının ilkbaharı Aralov, askeri ataşe K.K.Zvonaryov ve Azerbaycan büyükelçisi İbrahim Abilov Mustafa Kemal Atatürk'ün davetiyle seyyar ordu birliklerine uğradılar. Hem sovyet, hem de türk kaynaklarına göre Novorossiysk, Tuapse ve Batumiden Türkiye'ye 1920-1922 yılları süresinde 39 bin tüfek, 327 makineli tüfek, 54 top, 63 milyar harp fişegi, 147 bin mermi, binlerce kılıç, süngü, el bombası, şarapnel, gaz maskesi ve diğer askeri teçhizat gönderilmişti. Aynı rakamları türk kaynakları da tesbit ediyor.¹⁰ Sovyet hükümeti Atatürk'ün ricası üzerine Ankarada barut bafrikası inşa etmek için donatım ve ham maddeler göndermiş, Azerbaycandan Karsa türk ordusunun ihtiyaçları için 30 sarnıç petrol, 2 sarnıç benzin, 8 sarnıç gaz yağı gönderilmişti. 1921 yılının 9 nisanında muvakkaten büyükelçi görevini yerine getiren Budu Mdivani Sovyet hükümeti adından Mustafa Kemal beye işgalcilerin yıktığı arazilerdeki insanların ihtiyaçlarını gidermek amacıyla 30 bin altın vermişti. Frunze Trabzonda türk makamlarına cephede ana-babalarını kaybetmiş çocuklar için barınacak yerinin teşkili amacıyla 100 bin rus rublu (altınla) vermişti. Atatürk Lenine mektuplarında daima Türkiye'nin bağımsızlığı için Rusya ile dostluğun önemini belirtiyordu:

“... Rusya Türkiye'ye hem manevi, hem de maddi yardımda bulundu. Milletimizin bu yardımı unutulması cinayet olur”.¹¹ Atatürk'ün Aralova söyledikleri: “Sizin bilmeniz gerekir, ben size söz veriyorum ki, ben hayatta var iken Türkiye Leninin ona ettiği yardımı unutmayacak”.¹² 1923 yılı 29 ekim Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı ile ilgili SSCB Merkezi İcra Komitesi Başkanı Kalinin Mustafa Kemal beye tebrik telgrafı gönderdi. Türk halkı Sovyetler Birliğindeki olayları büyük ilgiyle takip ediyordu. 1924 yıl 23 ocak Türkiye'ye Leninin ölüm haberi geldi.

Ankarada Sovyet Büyükelçiliğine çoğu sayıda insanlar geliyor ve Leninin ölümü ile ilgili sovyet halkına başsağlığı diliyorlardı. O zaman İzmirde bulunan Atatürk M.İ.Kalinine taziyelerini bildiren tel vurmuşdu. Her zaman olduğu gibi bu devirde de aynen bazı düşman kuvvetler Türkiye-Rusya ilişkilerinin gelişmesine engel olmaya gayret ediyordu. Türkiye tarafından Celal Nuri, İsmet Paşa, Fethi bey Şükrü Kaya, Tevfik Rüştü, Zekya bey ve b., Rusya tarafından Kalinin, Surits, Çiçerin, Frunze, Litvinov ve başkaları her zaman bu ilişkilerin tam bir samimiyetle gelişmesine katkıda bulunmuşlar. 1927 yılının 7 kasım tarihinde Ankarada Sovyet Büyükelçiliğinde Büyük Ekim Sosyalist İnkilabının 10. Yıldönümü ile ilgili törenli kabule katılan Mustafa Kemal SSCB yetkili temsilcisi Y.Z.Suritsle konuşmasında kendisinin rus-türk dostluğuna sadıklığını daha sert belirtti ve Sovyet yönetmenlerine şunu söylemeyi rica etti ki, “Ben bu devletin başında bulunduğum sürede Türkiye'nin dış politikasının esasını Sovyet cumhuriyetleri ile müttefiklik oluşturacak.”¹³ Türkiye Cumhuriyeti ilanının 5.yıldönümü ile ilgili Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemale kutlama mesajında SSCB Merkezi icra Komitesi Başkanı Kalinin Türkiye ve Sovyetler Birliğini zor yıllarda birleştiren dostluk bağlarının kopmaz, sarsılmaz olduğunu söylüyordu.

Sovyet-Türkiye ticaret görüşmelerine gelince o devirde bir az zorluklarla karşılaşılıyordu. Çiçerin Sovyet-Türkiye iktisadi ilişkilerini şöyle niteliyordu: “Türkiye ile başlayan ekonomi tartışma sona erdi: biz oraya buğday ve petrol gönderiyoruz, Türkiye bizim mallarımıza

⁹С.И.Аралов. Воспоминания советского дипломата. М., 1960, с.35.

¹⁰Документы внешней политики СССР. Т.III, с.675. Kazim Özalp. Milli mücadele 1919-1922. Ankara, 1971, s.219.

¹¹Международная жизнь», 1960, №8, с.115.

¹²А.Глебов. Линия дружбы, с.49.

¹³Документы внешней политики СССР. Т.X.1965, с.481.; SSCB Dış Politika belgeleri, X cilt, sayfa 481.

yasakları kaldırdı. Biz ticari antlaşma imzalanmasını beklemeden mal ithaline müsaade ediyoruz.¹⁴Tüm zorluklara rağmen 1923 yılında Sovyetler Birliği Türkiye'ye 3 milyar lira tutarında mal vermiş ve onun iç piyasasında 1,7 milyar lira tutarında tarım ve hayvancılık ürünleri almıştı¹⁵. 11 Mart 1927 yılında uzun süren görüşmeler sonucu Ankarada SSCB ve Türkiye Cumhuriyeti arasında ticaret ve denizcilik Antlaşması imzalandı. Bu Sovyet devletinin Doğu memleketi ile ilk ticari antlaşması idi. Türkiye ve Rusya arasında politik ilişkilerin gelişmesinde o zamanki siyasi liderlerden Celal Bayar, Z. Apaydın, İ. İnönü, Cevad bey, Tevfik Rüştü, Hüseyin Ragıp bey, Erkin, İsmet Paşa, Fevzi Paşa, L.M. Karahan, Sovyetler önderi Stalin, Molotov, Vorosilov, Çiçerin, Litvinov, Surits, Bubnov, Budyonny, Krjijanovskiy, Kalinin ve başkaları büyük katkıda bulunmuşlar ve bu ilişkiler dostluk, kardeşlik ve karşılıklı güven şeklinde devam etmiştir. 1933 yılının 29 Ekiminde Sovyet hükümet delegasyonu Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. yıldönümü ile ilgili geçit resmine katılmıştı. Kemal paşa, Fevzi Paşa ve İsmet paşa ile birlikte Vorosilov da silahlı kuvvetleri dolaşarak geçit resmini teftiş etti. Bu görülmemiş bir gerçek vaka idi ve tüm seyircilere akıl durdurucu bir etki bırakmıştı. Türkler Batının onların bolşevizm ve Moskova siyasetine bağlılıkta suçlandırmaları korkusunu bir yana atmışlardı.

Atatürk'ün nutkundan: “Efendiler; her münasebet düştükçe arz etmişim ve bu münasebetle de bir defa daha tekrar ve teyid etmek isterim ki; biz memleket ve milletimizin mevcudiyetini ve istiklâlini kurtarmak için karar verdiğimiz zaman kendi nokta-i nazarlarımıza tâbi bulunuyorduk ve kendi kuvvetimize istinadediyorduk. Hiçbir kimseden ders almadık, hiç kimsenin muğfil mevaidine aldanarak işe girişmedik. Bizim nokta-i nazarlarımız, bizim prensiplerimiz cümlece malûmdur ki, Bolşevik prensipleri değildir ve Bolşevik prensiplerini milletimize kabul ettirmek için de şimdiye kadar hiç düşünmedik ve teşebbüste bulunmadık. Bizim itikadımıza göre, milletimizin temin-i hayat ve tealisi kendi kabiliyet-i hazmiyesiyle mütenasip olan nokta-i nazarlardır. Fakat esas itibarıyla tetkik olunursa bizim nokta-i nazarlarımız —ki halkçılıktır— kuvvetin, kudretin, hâkimiyetin, idarenin doğrudan doğruya halka verilmesidir, halkın elinde bulundurulmasıdır. Yine şüphe yok ki, bu dünyanın en kuvvetli bir esası, bir prensiptir. Elbette böyle bir prensip Bolşevik prensipleriyle te'aruz etmez. Vakaa bize milliyetperver derler. Fakat biz öyle milliyetperveranız ki, bizimle teşriki mesai eden bütün milletlere hürmet ve riayet ederiz. Onların bütün milliyetlerinin icabatını tanırız. Bizim milliyetperverliğimiz her halde hodbinane ve mağrurane bir milliyetperverlik değildir ve bahusus biz islâm olduğumuz için, İslâmiyet nokta-i nazarından bizim ümmetçiliğimiz vardır ki, milliyetperverliğin çizmiş olduğu daire-i mahdudeyi nâmütenahi bir sahaya nakledecek ve bu itibarla da bu nokta-i nazardan bizim istikametimizde Bolşevik istikameti görülebilir.”

Dünya ekonomik bunalım yıllarında bile Sovyet-Türkiye ilişkileri geliyordu. 1931 yılında Ankarada düzenlenen uluslararası ziraat sergisine uğrayan Mustafa Kemal Sovyet temsilcilerini tarım alanındaki başarılarıyla kutladı, 1934 yılının 20 Mayıs'ında Kayseride Türkiye'de Sovyet uzmanlarının yardımıyla kurulan ilk tekstil fabrikasının temel atma töreni oldu. Kültürel işbirliğine gelince 1933 yılının Mart'unda Türk bilim kurulları ile ilişki kurmak amacıyla Türkiye'ye gelen ord. prof. Marr ve Samoyloviç (bu alimleri Mustafa Kemal bizzat kabul etmişti), prof. Jukovskiy, yazarlar Nikulin, Seyfullina, Pavlenko ve b., Türkiyeden Rusyaya gelen Parlamento üyesi Hasan Cemil, yazar Fatih Rıfkı (Atay), ünlü film yöneticisi ve aktör Muhsin Ertoğrul ve b. örnek olarak verebiliriz. Sovyet-Türk ilişkileri tarihi iki ülkenin dostluğunun tesadüf diplomatik bir tedbir, kombinezon değil, hem Sovyet cumhuriyetlerine, hem de Türkiye'ye karşı askeri müdahalede bulunan emperyalist istilacılara karşı mücadele ihtiyacı olduğunu gösterdi. Türk halkının dış müdahalecilere karşı kendi milli

¹⁴Документы внешней политики СССР. Т. VI, с. 594.

¹⁵İstatistik Yıllığı, 1930, cilt 3. Ankara.

bağımsızlığı savaşı yıllarında yaranan Sovyetler-Türkiye dostluğu 1920-1930 yıllarında barış, ekonomi ve kültürel kalkınma zemininde arttı ve geliyordu. 30. yılların ikinci yarısından maalesef Türkiye ve SSCB arasında ilişkilerde bazı politik nedenler yüzünden zorluklar yarandı. Tüm bunlara rağmen ticari ilişkiler devam ediyordu. 1937 yılının 9 Ekim tarihinde Nazilli’de tekstil fabrikasının törenli açılışına K. Atatürk ve başbakan Celal Bayar katıldılar. Sovyetlerin teknik yardımıyla kurulan bu müesseseye Atatürk yüksek değer verdi. Fakat gitgide sıhhatinin bozulması nedeniyle Mustafa Kemal bey ülkenin hükümet ve iş çevrelerinin hareketlerini etkileyemiyordu. Sovyet büyükelçisi A.V. Terentyev 1938 yılının 17 ekiminde “Atatürkün politik faaliyete bir daha dönmeyeceğinin kuşkusuz olduğunu ve bu nedenle dış siyasette değişiklik olacağını” yazıyordu.¹⁶ Ölümünden birkaç gün önce 1 Kasım 1938 yılında Atatürk TBMM- ne son mesajında Sovyetler Birliğini Türkiyenin büyük arkadaşı ve komşusu adlandırıyor ve 1937 yılı Sovyet-Türkiye sınır antlaşmasının önemli olduğunu söylüyordu. 10 Kasım 1938 yılı Atatürkün ölüm haberini SSCB hükümeti ve toplumu derin keder ve teessüfle karşıladı ve Türkiye-Sovyetler dostluğunun esasının ve gelişmesinin onun ismi ile bağlı olduğunu belirtti.

SONUÇ

Allahtan bu güzel insana rahmet diliyor ve onun İslam dinine olan bağlılığını belirtmek için bir daha nutkuna yüz tutuyorum:

“Umuru Şeriye Vekâletimizin bir senelik mesaisini kemali ehemmiyetle tetkik ettim.....Efendiler! Camilerin mukaddes minberleri halkın ruhanî, ahlâkî gıdalarına en âli, en feyyaz menbalardır. Binaenaleyh camilerin ve mescitlerin minberlerinden halkı tenvir ve irşat edecek kıymetli hutbelerin muhteviyatına halkça ittilâ imkânını temin, Şeriye Vekâleti celilesinin mühim bir vazifesidir (şiddetli alkışlar, bravo sadaları). Minberlerden halkın anlayabileceği lisanla ruh ve dimağa hitap olunmakla ehli islâmın vücudu canlanır, dimağı saflanır, imanı kuvvetlenir, kalbi cesaret bulur (alkışlar). Fakat buna nazaran huteba-i kiramin haiz olmaları lâzım gelen evsaf-ı ilmiye, liyakat-ı mahsusa ve ahvali âleme vukuf haiz-i ehemmiyettir.”

“Efendiler; İstanbul, Cenabı Peygamberin bizzat alâka gösterdiği, Ebaeyyubülensarî Halit Hazretlerinin on dört asırdan beri mesnedinin temas ve nezaret-i mâneviyesi altında tuttuğu bir şehirdir. Beş asır müddet Türkiye’nin makarrı hükûmeti olmuş bir şehirdir (yine olacaktır sadaları). Milletimiz bu şehri dilârada beş asır makam-ı muallâ-yı hilâfeti muhafaza etmektedir.”(T.B.M.M.-de ve CHP Kurultaylarında (1919-1938) Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 5.Baskı,2006).

KAYNAKÇA

1. СССР и Турция 1917-1979. Изд-во «Наука». Москва, 1981.

¹⁶Документы внешней политики СССР. Т. XXI, с.592.

LÜTHERCİLİK VE ATATÜRK LUTHERIANISM AND ATATÜRK

Öğr. Gör. Dr. Günseli Gümüşel

Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Ortak Dersler Bölümü, Ankara/Türkiye

ORCID ID: 0000-0001-8068-4294

ÖZET

Büyük Savaş'a giden yolda tüm dünyaya yayılan milliyetçilik etkisi Türkiye'de Cumhuriyet rejimine geçilmesinden sonra kendisini en çok modernleşme adımlarında hissettirir. Modern Türkiye'nin kurucusu Atatürk, çağdaşlaşma programında Türk diline dönüşü ve dinde reformu ilk sıralara almıştır. Belirlenen bu önceliklere uygun olarak Almanya'daki Reformasyon hareketinin lideri Martin Luther'in tarihsel yaratımları takip edilerek Atatürk ve Türk aydınları tarafından Türk tipi Lüthercilik oluşturulmuştur. Bu laik oluşumun ilk adımı olarak ise Kuran Türkçe'ye çevrilmiştir. Kuran'ın Türkçe'ye çevrilmesi dini bir etkiden çok sosyal ve siyasi bir etki bırakmıştır.

Çalışmada Atatürk dönemi Türkiye'sinde temelde Kuran'ın Türkçe'ye çevrilmesi ile başlatılan dinde reform ve çağdaşlaşma hareketinin sosyal ve siyasi boyutları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Lüthercilik, dinde reform, Türk Modernleşmesi, Türk aydını, Türkçe Kuran, milliyetçilik.

ABSTRACT

The influence of nationalism which was spread to the whole world through the way which was paved to the Great War, makes its presence felt majorly in the steps towards modernity after the establishment of the republican regime in Turkey. Atatürk, the founder of modern Turkey has made reform in religion and a return to Turkish language a top priority in his modernity programme. Suitable to this determined priority, Atatürk and Turkish intellectuals created a Turkish-Lutheranism, which follows the historical creations of Martin Luther, the leader of the reformation movement. The first step of this secular formation was the translation of the Qur'an into Turkish language. This translation made more of a social and a political impact rather than a religious one

In this study, all of the social and political dimensions of the religious reform and modernity movement fundamentally initiated by the translation of the Qur'an into Turkish Language are going to be reviewed in its stages.

Keywords: Lutherianism, Religious Reform, Turkish Modernity, Turkish Intellectual, Turkish Qur'an, Nationalism.

GİRİŞ

1914-1918 I. Dünya Savaşındaki milliyetçilik faktörü ve rejim değişiklikleri göz önünde tutulduğunda başlaması pek de beklenmedik olmayan Türk Bağımsızlık Savaşı (1919-1922), aslında Osmanlı Devleti'nin de çöküşünü hazırlayan şartları aşma mücadelesidir. Devlet kurucusu Atatürk artık yaşamın ve uygarlığın gereklerinin bütün gerçekliğiyle belirlediği ve bu gerçekliğe aykırı tutum ve davranışların hayata temel olamayacağı görüşündeydi. Özellikle üçüncü dünya sahnesinde var olan Modern Türkiye deneyimi düşünüldüğünde, Türk çağdaşlaşma savaşımı sadece bir modernleşme deneyimi değil, aynı zamanda aslen Ortadoğulu

ancak Batı ile bütünleşmeyi hedefleyen bir İslam ülkesinde ortaya çıkmış olması bakımından ilginç ve özgün bir olaydır. Laik bir ulus devletin oluşturulması çabaları bu bütünleşme hedefinin özüdür.

Bu tür bir çağdaşlaşma hareketi Türk toplumu için hem bir hümanizm hem de Reform hareketidir. Bu hareketin akılcı ve insancıl değerlerle ilerlemesi beklenmekteydi. Yeni Türkiye'nin hedefi tıpkı Reformistler gibi bireysel dindarlığı ortaya koymaktı. Luther'in 95 Tez ile Papalığın otoritesini ve yetkilerini sorgulaması (Luther, 2017) nihayetinde Reformasyon hareketinin ilk somut sonuçlarını ortaya çıkarması gibi Modern Türkler de Tanrı ile insan arasına kurumsal bir otorite girmesini istememişlerdir. Bu da modern laiklik anlayışına vücut vermiştir. Modern laiklik anlayışında herkesin kendi aklıyla anladığı şekilde dinini yaşaması öngörülür. Reformasyon ile birlikte Hristiyan adı altında sakladığı niyetleri bir yandan da İncil'in sağladığı özgürlüğü kötüye kullanarak (Luther, 2016) kurduğu düzeni devam ettiren Kilise'nin egemenliğinden kurtulan insan başta Atatürk olmak üzere Türk aydınlarının ilgisini ve hayranlığını cezbetmiştir. Özellikle dinin Kilise'nin ilkeleri doğrultusunda değil de insan aklına göre yorumlanması modern düşünceye giden yolun Türkiye için de açılması isteği bakımından ilham verici olmuştur. İnsan aklına duyulan sonsuz güvenle desteğini büyük ölçüde bilimden alan ilerleme düşüncesi, Türkleri eski düzenden kurtarıp daha iyi olan aklın düzenine sokma biçiminde kendini göstermiştir. Yargıların içeriği sadece eleştirel akılla belirlenmeliydi. Bu yüzden her türlü önyargıdan kurtulmak şarttı (İmamoğlu, 2013)

LÜTHERCİLİK VE ATATÜRK

Modern düşünceye giden yolda din arayışları herkesin kendi aklıyla anladığı şekilde dinini yaşamasını öngören bir dönüşümü kapsıyordu. Luther'in başardığı buydu. Martin Luther nasıl ki Alman milliyetçiliğinin atası olarak anılır, Atatürk de ismine uyacak şekilde Türk milliyetçiliğinin atası olacaktı. Bunun için en doğal yol bireysel dindarlığı, akli ve milliyetçiliği oluşturan yeni bir kombinasyon yaratmaktı. Luther bu noktada da Atatürk'ün ve Türkiye aydınlarının motivasyonu olmuştur: O, Alman ulusunda bir bilinç doğmasının yolunu açarken (Ökten, 2003) İncil'i Almanca'ya tercüme ederek örnek bir Almanca'nın doğmasına ve yurt içinde ortak bir yüksek dilin kullanılmasına imkan sağlamıştı. Bu yüksek dil milli motiflerden ve özelliklerden meydana geldiği gibi, Tanrı inancı ile vatan sevgisini birbirine eş tutmaktaydı. Adeta Alman milletinin Germanik köklerine bu yolla dönüş sağlanmaktaydı. Aynı dönüşü hedefleyen Atatürk, İslam dininin temelini teşkil eden Kuran'ı her Türk'ün anlayabilmesi için Türkçe'ye çevirtmeyi ve zamanı gelince ibadetin de Türkçe yapılmasını sağlamayı programına almıştır (Soyak, 2019). Ona göre insanın aklıyla anlamadığı ve bilmediği şeye tam ve içten inanması imkansızdı ve Osmanlı Devleti'nin çöküşünden de bu ders çıkarılmalıydı. Atatürk'ün "akla, fenne, ilme uygun" (Yamak, 2010) dediği Kuran'ın anlaşılmasının sağlanması gerekiyordu. Bu yoldaki faaliyetlerin ilki ezanı Türkçeleştirmek olurken en önemlisi Kuran'ın en milliyetçi içgüdülerle Türkçe'ye çevrilmesi olacaktır.

Türkiye'nin ilk ulusal lideri Atatürk, Batı ile savaşan bir lider imajına rağmen tam anlamıyla bir Batılıdır. Çünkü onun da takipçisi olduğu Batı uygarlığı tezi gerçekçi esaslara dayanmaktadır: bütün insanların dinden bağımsız olarak onurluca ve insanca yaşama hakkı vardır (Tunaya, 1981). Atatürk'e göre çağdaşlık, kurulu devletin Batı tarafından temsil edilen evrensel ilkelere uygun olarak millileştirilmesidir (Subaşı, 1996).

Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan devrimlerin çoğu Türk toplumundaki değerler sistemini değiştirmeye yöneliktir. Osmanlı Devleti'nin II. Anayasacılık döneminden gelen (1908-1918) siyasal düşünce akımlarından Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük, Sosyalistlik ve Batıcılık'tan sadece sonuncusu Cumhuriyet rejiminde diğer düşüncelere üstün gelebilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal düşüncesi esas olarak Batıcılığın çeşitli yorumları çerçevesinde

geçerliliğini korumuştur. Ayrıca “dini Türkçülük” (Gökalp, 2004) olarak adlandırabilecek ve Türkiye’de ibadetin Türkçe yapılmasını savunan bir akım doğmuştur ki bu akım ulusalcılığa hizmet eder (Jaschke, 1972). Ayrıca ulusal devlete ve ulusal devletin amaçlarına meşruiyet sağlayacak bir ideolojinin benimsenmesini isteyen Atatürk, bu amacını gerçekleştirmek için devletin otoritesini sıklıkla teyit etmek zorunda kalmıştır. Kitlelerin mobilize edilmesiyle birlikte ulusal bilinci yaratmak istemiştir. Yeni bir Türk milli devleti kuruluyordu (Lewis, 2009).

Cumhuriyet 1924’te Hilafeti kaldırdı. Meclis 1928’de İslam’ı devlet dini olarak tanımlayan anayasanın 2. maddesini iptal edip dinsel reformları bütünlükte dini kamusal bir hale getirdi (Kinross, 2004) ve 1937’de laiklik ilkesini anayasallaştırdı. Geçersiz kıldığı İslam Hukukunun yerine 1926’dan itibaren İsviçre Medeni Hukukunu koydu. Medreseleri, türbeleri ve tekkeleri kapattı. Tarikatları yasakladı. Vakıfları, Vakıflar Genel Müdürlüğüne bağladı. Eğitimin ve adaletin kontrolü devlet otoritesinde birleştirdi. Türk dilinin kullanımını genelleştirdi ve dinin millileşmesinin ilk adımı olarak ezanı Türkçeleştirdi. Sonrasında Latin alfabesini zorunlu hale getirdi. Arapça ve Farsça eğitimini ise üniversitelere bıraktı. Dini amaçlı derneklerin tamamını yasakladı. Türk İslam bilincini yaymak için 1912’de kurulan Türk Ocaklarını kapatarak yerine laik Halkevlerini koydu.

Takip edilen çizgi Türklerin laiklik anlayışına ilham veren Fransız laikliğinden farklı olarak, dinin devletten ayrılması değil devlete bağlanması amacıyla ilerler. Bunun için Müslüman dünyanın ilk Cumhuriyeti olan Türkiye, 1924 yılında doğrudan başbakanlığa bağlı olarak Diyanet İşleri Başkanlığını kurmuştur. Bu bir tür Cumhuriyet ve milli İslam üretimi olarak kabul edilebilirdi. Aslında Türk ulus devleti Osmanlı yıkıntılarında değil bu görevdeşlikten var olmuştur. Atatürk modern devletin bir yurttaşlık dini ile desteklenebileceğine inanır. Bu noktada dinin dünyevi hakimiyetine itiraz olsa da dinin kendisine temelde müdahale edilmemiştir (Borak, 1997).

Dini ıslahat milliyetlerin doğmasına son derece yardımcı dokunmuş bir hareketti. Hatta Alman yazarların üzerinde fikir birliğine vardığı bir görüş vardır: “Dini ıslahat hareketi, milliyet devrinin başlangıcıdır.” (Tanrıöver, 2000). Bu noktada Alman yazarlara referans verilmesi tesadüf değildir. Çünkü dönemin aydınları, Martin Luther ve Reformasyon hareketi ile ayrıca ilgilenmişlerdir. Hatta Erken Cumhuriyet Döneminde Kuran’ı Türkçe’ye çevirtme girişimlerinden dolayı Atatürk’e “Türk Luther’i” adını verenler dahi vardır

Almanya’da Reformasyon hareketinin önderi ve Protestanlığın kurucusu Martin Luther 1517 yılında ortaya attığı 95 Tez ile dini ıslahatın özünü şöyle açıkladı:

“İnsan sezgi gücü sayesinde Tanrı ile iletişim kurabilir; her ferdin kilisesi kendi yüreğidir; kutsal kitap herkes tarafından okunup anlaşılabilir ve uygulanabilir.” (Olgun, 2001)

O zamana kadar papazlar verdikleri vaazlarla, halkın belirli bir miktar parayı kiliseye bağışlaması suretiyle günahlarının affedileceği hatta cennette yer satın almalarının bile mümkün olacağını anlatıyorlardı. Bunu ileri sürerken de İncil’i referans gösteriyorlardı. Gerçekte ise İncil’de böyle bir kayıt yoktu. Ama elde mevcut bütün İnciller eski Latince diliyle yazılıydı ve o dönem için papazlardan başkası bu dili bilmediklerinden onların söylediklerini kabulden başka çare kalmıyordu. Kendisi de papaz olan Luther Kilise’nin Tanrı ile inanan arasına giremeyeceğine inanıyordu. Oysa İncil, Kilise mensupları tarafından tarihi ya da eleştirel bir yaklaşımla değil, kendi dogmalarına destek bulmak amacıyla okunuyordu (Smith 2001). Modern dünyanın babalarından Luther’e göre ise, Tanrı tarafından görevlendirildiğini iddia edebilecek hatta Tanrı’nın kelamını tanımlayabilecek bir dini topluluk yoktur, hiçbir zaman var olmamıştır ve olmayacaktır. Bu konuda hiç kimse vicdanların körü körüne itaat etmesini bekleyemezdi (Febvre, 2016)

Görüşleri yüzünden aforoz edilen ve aforoznameyi halkın önünde yakan Luther, ölüme mahkum edildikten sonra kaçıp saklandığı Wartburg Şatosunda gerçekleri ortaya koymak ve insanlara gerçek İncil'i ve Hristiyanlığı göstermek amacıyla kutsal kitabı “evdeki annenin, sokaktaki çocukların, pazardaki adamların” anlayacağı şekilde (Aytaç, 2012) ilk kez Yunanca aslından Almanca'ya çevirmiştir. Bu sadece donuk bir çeviri değil, İncil'in Almanlar için titiz ve canlı bir biçimde yeniden yazılmasıydı ve sonrası için Alman toplumsal dini ıslahat tarihinin temeliydi (Dickens, 1967).

Dinde ıslahat ya da Reformasyon hareketinin geniş halk kitlelerine yayılmasında İncil'in konuşulan dilde yayınlanmasının çok yardımı olmuştu. Luther, halkın verilen vaazların içindeki öğretilerin anlaşılması konusunda hassas davranmakta; bunun için rahip ve vaizlerin oldukça net, basit ve anlaşılabilir bir dilde konuşup öğretmeleri konusuna da büyük önem vermekteydi (Luther, 2011).

Artık anadiller kendilerini geçmişin katılığından kurtarılmalıydılar (Elton, 2012). Bu tür bir olgu aynı zamanda Alman dilinin atılım yapmasında ve en önemlisi Alman halkının uluslaşmasında büyük rol oynamaktaydı (Forte, 1983).

Aynı durum Türkler için de geçerliydi. O halde İslamı, Kuran'ı Türkçeleştirmeyi ya da halkın zihnine “milli bir din” tasavvurunu yerleştirmeyi hedef haline getiren Atatürk'ün ve Türk aydınlarının Luther'e ve Reformasyon hareketine ilgi duymasından daha doğal bir şey olamazdı. O dönemin koşullarında yüzünü Batı'ya dönmüş herkes uluslaşma sürecinin ancak dinin millileşmesi ile mümkün olabileceğine inanıyor; dinin düşüncenin modernleşme kriterleri belirlenmedikçe hayali kurulan ideallerin gerçekleştirilebileceğini düşünmüyorlardı. İstenen şey dinsiz bir dünya değildi; tam aksine yenilenmiş, ıslah edilmiş, modern çağın gereklerine cevap verebilir hale getirilmiş bir din şarttı.

20. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti aydınlarının çok kısıtlı bir bölümü İslami konulara entelektüel düzeyde kafa yormaya başlamışlardı. Onlar göre hurafelerden arındırılmış bir İslamiyet modernleşmeye engel değildi.

Osmanlıların en önemli modernleşme atılımı sayılabilecek 1839 yılında başlayan Tanzimat döneminden sonra dil alanında fikirlerin oluşmaya başlaması, 1908'de ilan edilen II. Anayasal dönemde bu fikirlerin olgunlaşması ve 1923 yılında ilan edilen Cumhuriyet rejiminin yenilikçi yapısıyla reformların ulusal ve milliyetçi bir nitelik kazanması sonucunda, Türk din reformunun da dil alanındaki ulusçu yaklaşımı belirgin hale gelmiştir.

Kuran'ın da anadile çevrilmesinin aynı neticeyi doğurması kuvvetle muhtemeldi.

Böylece 10. yüzyıla kadar herhangi bir dile çevrilmeyen ve 1922'de ilk kez Türkçe'ye Çağatay lehçesiyle çevrilen ancak bu çevirisi de yeterli olmayan Kuran'ın, bu kez tam anlamıyla Türkçe'ye çevrilmesi gündeme geldi.

Atatürk, Kuran'ın Türkçe'ye çevrilmesinin gerekçesini şu sözlerle açıklamıştır:

“Türkler dinlerinin ne olduğunu bilmiyorlar. Bunun için Kuran Türkçe olmalıdır...Türk Kuran'ın arkasından koşuyor fakat onun ne dediğini anlamıyor, içinde neler var bilmiyor ve bilmeden tapınıyor. Benim maksadım arkasından koştuğu kitapta neler olduğunu Türk anlasın.” (Bozkurtoğlu, -)

SONUÇ

Kendisine “uygulayıcı” rolünü biçen Atatürk, bu motivasyonla milli dil ve milli duygunun birbirine bağlı güçlü atılışını din yoluyla gerçekleştirmek için kolları sıvadı ve Kuran'ın Türkçe'ye yeterli ve doğru şekilde çevrilmesi konusunda kamuoyu oluşturabilmek üzere

adımlar atmaya başladı. Bu girişimler onun ilahiyatçı veya hukukçu olarak değil, ulusal bilinç sorunuyla ilgilenen bir siyasal önder olarak yaptığı deneyler olacaktır. Zaten Atatürk'e göre de konunun temeli din değil dildi.

İlk tam Kuran tercümanı Elmalılı Hamdi Yazır metin dili ve düzeni konusunda titiz davranmıştır. Yaptığı çeviride dini tutumunun ağır basması ve yapılabilecek her çeviri hatasından dolayı günahkar olma korkusu yazarı ister istemez dikkatli çalışmaya sevk etmiş olmalıdır. Diğer taraftan Elmalılı Hamdi Yazır'a Atatürk tarafından Kuran çevirisini nasıl yapması beklendiğine dair direktifler de çoktan verilmiştir. Buna göre, ayetler arasında münasebetler gösterilecek, ayetlerin iniş sebepleri kaydedilecek, ön okuma tarzını geçmemek üzere kıraatler hakkında bilgi verilecek, gerektiği yerlerde kelime ve terkiplerin dil izahı yapılacak, itikatta ehli-sünnet ve amelde Hanefi mezhebine bağlı kalınarak hükümler açıklanacak, ilgili konularla ilgili İslam tarihi olayları anlatılacak ve Türkçe Kuran'ın başına Kuran gerçeğini açıklayan bir mukaddime eklenecekti. Türkçe Kuran kitapları ülkenin her yerine ücretsiz dağıtılacaktı.

Özetle Atatürk, dönemin aydınlarının ve din adamlarının da desteğini alarak bu yolla Türklere milli çıkarlarını tekrar hatırlatmıştır. Türkler kendi konuşma dilleriyle dua ve ibadetlerini yaparak inandıkları dinin sorumluluklarını daha bilinçli şekilde uygulamaya başlamışlardır. Böylece laiklik anlayışına uygun uygarlık yoluna daha hızlı yönelmişlerdir. "Türkçeleştirme" sloganıyla özdeşleştirilen bu dönemde Atatürk, Türk aydınlarının desteğiyle Türkiye'yi bir silkinişte modern bir devlet yüksekliğine çıkarmaya çalışırken direnç ve çaba içindeydi.

KAYNAKLAR

- 1) Aytaç, G. (2012), "Yeniçağ Alman Edebiyatı", Doğu Batı Yayınları, İstanbul.
- 2) Borak, S. (1997), "Atatürk ve Din", Öz Yılmaz Matbaası, İstanbul.
- 3) Bozkurtoğlu, M. Z. (-), "Cumhuriyet Faziletir: Atatürk'ün İslam Görüşü ve Hayatı, Hurafeye Cevap", Gen Ajans, Ankara.
- 4) Dickens, A.G. (1967), "Martin Luther and the Reformation", The English Universities Press Ltd, Londra.
- 5) Elton, G. R. (2012), "Reformasyon Avrupası 1517-1559", çeviren: Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul.
- 6) Febvre, L. (2016), "Martin Luther Alinyazısı", çeviren: Serpil Güner, Cümle Yayınları, Ankara.
- 7) Forte, D. (1983), "Martin Luther ve Thomas Münzer ya da Muhasebenin Başlangıcı", çeviren: Sargut Sölcün, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- 8) Gökalp, Z. (2004), "Türkçülüğün Esasları", Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- 9) İmamoğlu, T. (2013), "Modern Batı Düşüncesinin Felsefi Temelleri Din ve İnsan Algısı Üzerine Bir Değerlendirme", İz Yayıncılık, İstanbul.
- 10) Jaschke, G (1972), "Yeni Türkiye'de İslamlık", çeviren: Hayrullah Örs, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- 11) Kinross, P (2004), "Atatürk The Rebirth of a Nation", Remzi Kitabevi, İstanbul.
- 12) Lewis, B. (2009), "Modern Türkiye'nin Doğuşu", çeviren: Babür Turna, Arkadaş Yayınevi, Ankara.

- 13) Luther, M & Calvin, J (2016), “Seküler Otorite ve Sivil Yönetim”, çeviren: İsmail Hakkı Yılmaz, Pinhan Yayıncılık, İstanbul.
- 14) Luther, M. (2017), “ 95 Tez”, çeviren: C. Cengiz Çevik, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- 15) - (2011), “Martin Luther’in Uzun İlmihali”, çeviren: Nur Nirven, GDK Yayınları, İstanbul.
- 16) Olgun, H. (2001), “Luther ve Reform”, Fecr Yayınları, Ankara.
- 17) Ökten, K. H. (2003), “Reformasyon Dönemi Siyasal ve Dinsel Düşünce Tarihine Giriş”, Alfa Yayınları, İstanbul.
- 18) Smith, P. (2001), “Rönesans ve Reform Çağı Bir Sosyal Arkaplan Çalışması”, çeviren: Serpil Çağlayan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- 19) Soyak, H. R (2019), “Atatürk’ten Hatıralar”, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- 20) Subaşı, N. (1996), “Türk Aydınının Din Anlayışı” Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- 21) Tanrıöver, H. S. (2000), “ Dağ Yolu (I)”, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- 22) Tunaya, T. Z. (1981), “Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük”, Turhan Kitabevi, İstanbul.
- 23) Yamak, H. (2010), “Atatürk’ün Din Anlayışı”, Kilim Matbaası, İstanbul.

THE WOMEN'S LEGAL AND SOCIAL STATUS BEFORE AND AFTER ATATURK'S REFORMS

Virginia ZAHARIA

PhD, Moldova State University,

Faculty of Law, Department of International and European Law, Chisinau, Republic of
Moldova

Veronica POZNEACOVA

2nd year student, Moldova State University, Faculty of Law, Chisinau, Republic of Moldova

ABSTRACT

Women's legal and social status has been changed during humanity's evolution. Traditionally, women's did not have any political rights. This situation had been changed in the XXth century. The women's social status required a deep reform all over the world, in general, and in the Ottoman Empire, in particular. The women's equality movements have begun in the XIXth century. Turkey was one of the first states that regulated women's political rights due to the activity of the first Turkey president Ataturk. At the global level, the international community paid attention to this problem after the foundation of the OUN in the middle of the XXth century. This shows the importance and the innovation of Ataturk's reform bought for Turkey and for the international community. This research paper focuses on Ataturk's reform of women's legal status from the prism of their social position before and after this reform. This research highlights the most important aspects of the women's social status for determining the essence and importance of this reform.

Keywords: Women's legal status, Ottoman Empire, Ataturk's reform, international community.

INTRODUCTION

Traditionally, the women's role in society was closely associated with family and family's responsibilities. The woman was seen as a mother, daughter, sister that needs support, protection and guardianship. Their responsibilities were limited by the interests of their families. The women's movement, as a separate socio-political phenomenon, was developed only in the XIXth century. The women's movement as an organized movement began in the United States (1840s), England (1850s), France, Germany (1860s) and the Scandinavian countries (1870s -1880s.) The movement for women's rights was aimed at getting the civil and the political rights, especially, the right to vote in the late XIXth and early XXth centuries. Women fought for the right to education, the opportunity to work, the right to divorce and the property rights. Political rights were granted to women in New Zealand in 1893, in Australia in 1902, in Finland in 1906, in the Norway in 1913, in Denmark and Iceland in 1915, in Russia in 1917, in Canada in 1918, in Austria, Germany, the Netherlands, Poland, Sweden, Luxembourg in 1919, in the USA in 1920, in Great Britain in 1928, in Spain - in 1931, in France, Hungary, Italy, Japan, Yugoslavia in 1945, in Greece in 1952.[1] In this context we should mention that the first women's association in Turkey, the Ottoman Women's Welfare Organization, was founded in 1908. Turkey granted women's political rights, including the right to vote and to be elected at the municipal level in 1930 and at the national level in 1934. The Turkish Constitution [2] prohibits any discrimination, public or

private, on the basis of gender. Turkey is the first country in the world where a woman has become the president of the Constitutional Court. The Turkish Constitution also states that the family is "based on equality between spouses." [3] We can conclude that Turkey, due to Atatürk, adopted the most innovative regulation of the women's legal rights of those times.

The legal and social women's status in the Ottoman Empire in the middle XIXth century

The Ottoman Empire, the predecessor to the modern Turkish Republic, was a theocratic regime with Islam comprising a central part of the governmental affairs. From the early days of the Empire, Islam was the Empire's official "state" religion. The Sultan, head of the Empire, also served as the caliphate, the Islamic spiritual leader. Before Atatürk's reforms, peasant women were working, helping their husbands in the farming fields; while the women who lived in the cities were not permitted to work. In some areas, women were allowed to earn a living, on condition that their work did not involve association with men. They could work in the family businesses, such as helping to run a bakery, or earn money by knitting, embroidering, or weaving carpets. They had minimal inheritance rights; whereas, men had ample rights in every area, including the right for polygamy (up to four wives), and the unilateral right to divorce their wives by simply uttering the word "divorce". Women were segregated from the mainstream society. They were mostly illiterate. These women could not, therefore, contribute to the economy or to the overall development of their countries. [4]

The process of social reformation and the regulation of women's rights in Turkey could be divided into several stages. The first state is the formation of the movement for women's emancipation. The second period could be characterized by the opening of schools for girls. The next period represent the Atatürk's reform, which changed the life of the whole country.

Prior to Atatürk and his reforms, the first movement to regain social and educational rights of women started right after the ottoman reformation which took place in 1839 with the declaration of a creed called in Turkish "Gulhaney-i Hatti Humayun" which with a literary translation means "The royal creed of Gulhane". This declaration which aimed to the modernization of the Empire was fostered by the Grand Vizier (Prime Minister) of the time K. Resit Pasa. So, Turkish women (or Ottoman women) started the emancipation movement in the first half of the XIXth century. The movement also included men who were in favor of emancipation of women. At that time there was a small minority of enlightening women in Istanbul, then the capital of the Ottoman Empire, who had been exposed to western culture and fervent supports of change. [5]

The emancipation of women was heard from a handful of intellectuals, including women writers and poets. By this time there was a minority of enlightened women in Istanbul who had been exposed to western culture and were dissatisfied with their suppressed status. These movements expanded among big cities of Anatolia but hardly reached the rural areas. [5] So, in this period of time, the movement for emancipation of women was supported by high educated women, being concentrated in major cities. At the same time, this movement was not supported by the majority of the population, especially by the rural residents. We would like to highlight that in this period of time the junior high schools for girls started being opened. This step was initially taken in Istanbul in 1858. Late in 1869, schools were open. In 1870 the first Teacher's Training College for Women was established. [5] We could note that this period represents the beginning of the future reforms that would be implemented by Atatürk.

The legal and social women's status in the Turkey in the XXth century

The period of constitutional monarchy in Turkish history (1908) was full of wars and defeats, yet this period witnessed enormous intellectual affords. A social movement was initiated in favor of liberty, equality, education of women, monogamy and a place for woman in social life.[5]

With the second constitution in the year 1908 at the time of Sultan Abdul Hamid the Second, secondary schools for girls were founded and for the first time the University of Istanbul admitted women in a separate department for the training of secondary school teachers. The year was 1915.[5]

During the Balkan War (1912-1913) and the 1st World War (1914-1918) some Turkish women entered labor markets, municipal and administrative services replacing the men who went to the front. They also took jobs in hospitals doing voluntary work. They dressed less rigidly in the public and the veil covering their faces became more transparent. This picture was true for the urban elite and urban middle classes because the majority of women, who lived in rural areas, shared the hard work of men in the fields. [5]

Turkish women were also very active during the Turkish War of Independence (1918-1923). These women who took an active part in the War of Independence will always be remembered by the Republic with deep respect and pride. Several of them became famous for acts of patriotism; but, as in every national struggle countless more, unknown women contributed their bit without which the war might well have failed. With the country under occupation, they helped organize protest meetings and marches in cities and towns and prayers in every mosque. As the war developed, they picked up the work of the men in the fields, trundled food and ammunition to the soldiers at the front and nursed the wounded. Some even were soldiers themselves. [5]

The first organized women's revolutionary movement in Anatolia took place in Erzurum (north eastern part of Turkey). The second mass movement was the foundation of the ANADOLU KADINLARI MODAFAA-I VATAN CEMİYETİ (Anatolian Women's for Patriotic Defense). This Association held a meeting in Sivas at 1919 calling for all Turkish women to exercise close cooperation. Women flocked to join this organization and its support was greatly appreciated by the Grand National Assembly seated in Ankara. The Association was very active during the war in helping the resistance movement, in making large scale contributions and in protesting vigorously against the occupation. On the other hand Anatolian peasant women took a very active part in the war of independence. They carried ammunition, cannon balls on their shoulders to the battle fields. They even organized military attacks. [5]

The Ataturk's reform of the women's legal and social status

The next period of the full emancipation of Turkish women took place after the proclamation of the Turkish Republic in 1923, [5] by Atatürk. Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938), the founder of modern Turkey, “was one of the greatest men of the XXth century. His leadership gave inspiration to the Turkish nation, farsightedness in the understanding of the modern world, and courage and power as a military leader. It is without a doubt that another example cannot be shown indicating greater successes than the birth of the new Turkish Republic, and ever since then Atatürk's and Turkey's broad and deep reforms undertaken, as well as the confidence of a nation in itself”. These were the words of John F. Kennedy on the 25th Commemoration of Ataturk's death. Indeed, Atatürk was a great soldier, an incredible strategist and a brilliant statesman – one of the greatest leaders of our era. [4] Atatürk was a military genius, a charismatic leader, also a comprehensive reformer in his life. It was

important at the time for the Republic of Turkey to be modernized in order to progress towards the level of contemporary civilizations and to be an active member of the culturally developed communities. Mustafa Kemal modernized the life of his country. [6]

Kemal Atatürk was a Lieutenant Colonel in 1915 and, at Gallipoli (the Dardanelles), he led the Ottoman forces to victory against the Allied forces. The next year, he was promoted to General at the age of 35. He then was awarded high ranking posts in the military chain of command until 1919. When the World War I ended, according to the Treaty of Sèvres signed, the Ottoman Empire was completely divided and occupied by the Allied forces. Kemal Atatürk defied the Ottomans' orders and built a small army to fight for Turkish independence. Between 1919 and 1922 Kemal Atatürk and his army, successfully fought off foreign forces and ended foreign occupation. This was the Turkish War of Independence (Kurtuluş Savaşı) to which the entire nation, men and women, contributed. The Treaty of Lausanne, which recognized the current boundaries of the modern Turkey, was signed on July 24, 1923, after seven-months of deliberations. And on October 29, 1923, the first Turkish (Grand) National Assembly announced the establishment of the new Turkish Republic, and elected Mustafa Kemal Atatürk as President.[4]

As the first president of the new Republic, Kemal Atatürk led one of the world's most effective modernization campaigns ever. He was well ahead of his time; he prepared an extraordinary reform strategy to the finest detail, in order to create the new modern and secular state that exists today. He said that "As an advanced and civilized nation, we will live in the midst of contemporary civilization... Those nations which insist on the maintenance of irrational traditions and irrational beliefs, do not progress". As part of his strategy, he launched a program of revolutionary social, political, cultural, and judicial reforms. These reforms included the separation of religion and state affairs (secularism); introduction of modern, contemporary education; co-education for boys and girls; a new alphabet; equal rights for women, and the introduction of Western legal codes, dress, and calendar. [4]

Atatürk introduced reforms which he considered of vital importance for the salvation and survival of his people between 1924-1938 [6] such as abolition of the Sultanate (1922), drafting of the Treaty of Lausanne (1923), the proclamation of the Republic of Turkey with capital at Ankara, the abolition of Caliphate (1924) and Sheriat, the adoption of the Constitution, civil, commercial, and penal codes based on European models (1926), that ended Islamic polygamy and divorce by renunciation and introduced civil marriage, the adoption of the New Turkish alphabet (1928), the declaration of the secular State, the regulation of the women's right to vote and the right to hold office (1934) and other important reform, that were enthusiastically welcomed by the Turkish people.[6] Atatürk introduced modern, secular education; banned Islamic robes, fez and the veil; adopted western clothing for himself and required these for the others; stressed the importance of western ideas of free-market economies and human rights; and, strongly defended girls' education, gender equality and women's rights.[4] Atatürk founded the Central Bank of Turkey, as a result of which foreign capital ceased to play a dominant role in the country's financial system. [7]

A great statesman, leader and reformer, Kemal Atatürk converted a backward, illiterate, Islamic society to a modern, secular (laic), educated and progressive State, governed by the rule of law. He pursued a foreign policy of neutrality, establishing friendly relations with Turkey's neighbors. Atatürk's Turkey became an example of hope towards independence for many emerging nations around the world. He was admired as a pioneer of national liberation. 29 nations around the world followed his example and gained independence. [4]

Atatürk's reforms led to the Europeanization of Turkey. We would like to note that Atatürk founded the national state based on the idea of patriotism and national independence. The

secular education system is based on the idea of national unity. Mustafa founded the Vatan party, which means "Homeland" in Turkish. Today, "Vatan", having survived some modifications, still stands on the positions of Kemalism, remains a significant opposition party in the political arena of Turkey.[7] So, the most important Atatürk's ideas are developed by his successor. [6]

The first step that the National Assembly took in forming a democratic regime was the adoption of the first Constitution of the Republic of Turkey in 1921. This Constitution (Teskilat-i Esasiye Kanunu) was the first to declare, repeating Atatürk's own words, that "sovereignty is fully and unconditionally vest[ed] in the people." "Sovereignty could not be transferred to any other authority, including the religious authority". These statements represented a strong departure from the former theocratic regime, where sovereignty was vested in Allah (God) and delegated to the Sultan (Emperor). With this declaration, the Constitution established that the Republic of Turkey would be a democracy, where the will of the people, as opposed to God's word, would determine the laws and regulations.[4]

On assuming office, Atatürk initiated a series of radical reforms in the country's political, social, and economic life that aimed at rapidly transforming Turkey into a modern state. For him, modernization meant Westernization. On one level, a secular legal code, modeled along European lines, was introduced that completely altered laws affecting women, marriage, and family relations.[6] Traditional views of gender roles and relations have persisted in tandem with changes in the status of women both within and outside the family. These changes began during the latter years of the Ottoman Empire, when women were given opportunities to work as teachers, clerks, and industrial workers. Change accelerated during the early republican era.[8] Mustafa Kemal Atatürk made the advancement of women, a central aim of his social, religious and legal reforms by means of which he transformed Turkey into a Western Democracy. Thus, Turkish women have been able to realize their potential after hundreds of years of waiting and striving. Under the leadership of Atatürk and his colleagues, laws recognizing the principles of equal citizenship were passed.[5] With the establishment of the Republic of Turkey, women's equality in the public sphere became more or less a national policy, in which many laws were changed, new laws were adopted, and women were encouraged to get involved in professional and political life etc.[9] In his public speeches Atatürk made this very clear. In 1923 he said "If our nation now needs sciences and knowledge, men and women must share them equally. Obviously society creates a division of labor, and in this division women should carry out their own duties as well as contribute to the general effort to improve the happiness and well-being of our society." [5]

The adoption of a new civil law in 1926 based on the Swiss Civil Code was the most important of Atatürk's reforms which tremendously improved the status of Turkish women. [5] The new Civil Code granted women unprecedented legal rights.[8] According to this Code women's were given a status of "person" and therefore, equal rights to men in some aspects (including marriage, divorce, inheritance etc.) were adopted. It was under these new changes that religious and polygamous marriages were banned.[9] With the clothing reform, women stopped wearing veils; they started to wear modern women's clothing.[6] So, providing equality before the law, it also replaced religious marriage with civil marriage, made polygamy illegal and gave women equal rights of inheritance, guardianship of children and divorce. Previously, Turkish men could have as many as four wives at a time, and divorce them at will with no recourse to legal action. When the Military law was discussed at a debate in the Grand National Assembly in 1927 the subject of eligibility of men for the office of deputy arose. Every speaker came out in favor of granting women the right to vote and to be elected to office. But still there was no movement to amend the electoral laws. Four years later, in 1930 when public opinion had been prepared for change, the municipal electoral laws

were modified. [5] On the 5th of December 1934 a law concerning the election rights of women was debated in the Grand National Assembly. It had been signed by 191 of the deputies as it was presented. The bill for the new legislation is highly important in Turkish history and for the women of Turkey because it proposed that: [5] “1. Every Turkish citizen who has reached the age of twenty-two, man or woman alike, has the right to vote in general elections. 2. Every Turkish citizen thirty years of age or older, man or woman alike is eligible for election to parliament.” The Turkish women were given right to vote in 1934, only 14 years after the USA (1920) and several decades earlier than Switzerland (1971).[4] Prior to that date, the number of countries where women had the right to vote and be elected as members of parliament was 28 and the number of countries where women actually were elected as members of parliament was 17. When it is taken into consideration that women obtained the right to vote in 1944 in France, in 1945 in Italy and in 1948 in Belgium, it appears that Turkey was way ahead compared with many countries. [10]

On March 1st, 1935, eighteen women deputies were elected to the Grand National Assembly. In the years following 1935, a total of 102 women have been elected to the parliament. Some of them served for successive terms. Most of those elected to the Parliament have come from the teaching profession. They have been both primary school teachers and university professors. The second largest group had been lawyers. Medical doctors formed the third largest professional group. Women deputies in Parliament have always shown great interest in every aspect of public life, but they have particularly been active in public health, education, and care for the elderly and child welfare. [5]

A well-educated woman, capable of being equal partner in life, contributing to both family and the society with dignity and self-confidence, was Atatürk’s vision for Turkish women. With this vision, he introduced the following reforms: Emphasis on Girls’ modern contemporary education and making primary education compulsory; Making modern, contemporary schools co-educational so that girls could attend the same schools with boys; Abolishment of carsaf and veil, allowing women to have the freedom to wear modern clothing; Abolishment of the Sharia Law and replacement of it with the Swiss Civil Code which gave equality to men and women, and equal rights to women (1926); Legal equality between the genders was instituted between 1926-1934 with changes in a multitude of rules and regulations.[4]

Women’s rights reforms, provided by Atatürk, led the Turkish Republic giving to the world its “first female Supreme Court Judge” (Tulay Tugcu) and its “first female fighter pilot” (Sabiha Gokcen). In 1993, the first female Prime Minister of Turkey took office. [4] Keriman Halis became the first Turkish lady who attended the international beauty contest that took place in Brussels in 1932. Sabiha Gokcen-the adopted daughter of Atatürk-became Turkey’s first woman combat pilot.[11] [9] Since the 1950s, their participation in the labor force, the professions, and in politics has increased steadily but unevenly. By 1991 women made up 18 percent of the total urban labor force.[8] As of 2001, more than 30 percent of the academicians in Turkish universities were women. Also, in 2001 the Presidents of both the Turkish Constitutional Court (Anayasa Mahkemesi) and the highest administrative court, Council of State (Danistay) were female. [4]

The women’s legal and social status after Atatürk's reform

After the Atatürk’s reforms, there was in 1920s and 30s a vibrant and visible public enthusiasm for change and progress. Halkevleri (public education centers) opened and served millions of people with libraries, performing arts, concerts, publications, sport activities, etc. throughout the country. As a result, literacy in Turkey today reached 80 % and its economic potential is rated among the first twenty in the world. In the past 90 years Turkey produced

internationally acclaimed female musicians, operatic performers, physicians, engineers, lawyers, business executives, and Olympic champions. The contribution of Turkish women to the contemporary civilization has been remarkable.[4]

During the 1950s, rural women who migrated to the urban gecekondu generally found work as maids in private homes. Since the 1960s, employment opportunities for women in industry, especially light manufacturing, have been expanding. By 1991, the most recent year for which detailed statistics are available almost 20 percent of employees in manufacturing were women. [8] Although family planning has been a state policy since 1965 only in 1983 a new law was adopted which enables women to exercise their birth control rights, and makes abortion legal under certain conditions. [5]

In education, according to 1995 census, the literacy rate of women is 75% versus 89% for men. This literacy rate of women is remarkable when compared with the literacy rate of men back in 1935 when it was only 9.8%. Today, in professional and academic activity, Turkish women are at an exceptionally high level. In the prestigious professions which are generally considered men's domain such as law, medicine, engineering, architecture, they have excelled their counter-parts. [5] An analytical survey conducted in 1989 shows that of the 30.000 members in 30 universities there are women chair holders, deans and institute directors. They have served as university president and member of higher Education Council. Studies show that academic women are not faced with sex discrimination in their careers. A woman's research and Education Center is in operation at the Istanbul University since 1990. The principal aim of this center is to initiate and support research on woman's position in social life, in politics and in legal system. [5]

According to the United Nations studies in 1989, at the cabinet level, only 3,5 % of the ministries in 155 countries are held by women. Out of those 155 countries 99 countries have no women ministers. In 1989 elections Prof. Tansu Ciller a woman professor of economics and a parliamentarian was elected to the prime minister's office in Turkey. In 1985 Turkey signed the UN Convention on the elimination of all forms of discrimination against women. [5]

An important factor was the signing of the Convention to Eliminate All Forms of Discrimination against Women (CEDAW) by Turkey in 1985. By signing the CEDAW that was adopted by the UN General Assembly in 1979, Turkey committed itself to undertaking some measures to end discrimination against women in all forms.[12] In 1989, the first Women's Research and Education Center opened at Istanbul University. This was later followed by the opening of some more centers including the Research and Implementation Center on the Problems of Women at Ankara University, the Research and Implementation Center for the Employment of Women at Marmara University and the Women's Research and Implementation Center at Cukurova University.[13] The year 1993 was another symbolic turning point for Turkey; for the first time a Turkish woman named Tansu Ciller from the True Path Party, became the prime minister of Turkey. Furthermore in 1998, Turkey adopted the Family Protection Law (Law no: 4320)[14]. The Law was amended in 2007, and its scope was enhanced by the Law to Protect Family and Prevent Violence against Women (Law no:6284)[15], that entered into force in March 2012. Despite its shortcomings, (exclusion of divorced and unmarried women), the Family Protection Law, was important in providing "a protection system if a spouse or child or another member of the family living under the same roof is subject to abuse".[14] During the first years of the AKP government, some reforms were made in Turkish legislation, due to the efforts of women's rights lobbies that continued since the 1980s and the campaign by 126 women groups from all around the country in 2001. The reform of the penal code to recognize women as "individuals", changes regarding sexual

crime as “crime against an individual”, laws criminalizing sexual harassment, marital rape, laws that increased punishments (imposing life sentences) for honor killings or changes that abolished the discrimination applied to unmarried women in many cases, could be regarded as examples of such reforms.[16] These are undoubtedly important steps for the legal and institutional developments of women’s rights in Turkey. [9]

CONCLUSION

We would like to close our paper by quoting from Atatürk the following lines: "There is a straighter and more secure path for us to follow than the one we have been. This is to have Turkish women as partners in everything, to share our lives with them, and to value them as friends, helpers and colleagues in our scientific, spiritual, social and economic life. Women are the pillars of the society and wellspring of the nation. They must bring up, and educate strong new generations but, they can only perform these tasks if they themselves are enlightened. Turkish women must be well educated, virtuous, dignified and capable of gaining respect in the society". [4] So, the Ataturk reform meant the fundamental change of the legal and social position of women in the society and the beginning of the most important reforms in this field. Since 1920, women began to occupy a well-deserved place in society working for the prosperity of their homeland.

REFERENCES

1. КОРОЛЕВА Т.А. “ЖЕНСКОЕ ДВИЖЕНИЕ: ГЕНЕЗИС И ЭВОЛЮЦИЯ” Вестник Томского государственного университета. 2013. № 368. С. 44–50
2. CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF TURKEY [Turkish Constiution | Anayasa Mahkemesi](#)
3. Права женщин в Турции [\(i\) Права женщин в Турции — комплекс исследований о положении же \(google-info.org\)](#)
4. Aynur Uluatam Sumer, Ilknur Boray – ASA Board Members *ATATURK’S REFORMS EMPOWERED TURKISH WOMEN AND SET EXAMPLE FOR THE DEVELOPING WORLD* A look at the remarkable transformation of a Nation (Pioneer of the Millennium Development Goals: Ataturk) April 20, 2013 ATATÜRK SOCIETY OF AMERICA (ASA) [www.ataturksociety.org](#)
5. Turkish Women, a brief historical survey [Turkish Women, a brief historical survey \(business-with-turkey.com\)](#)
6. ATATURK’S REFORMS Father of Turkey [Ataturk's reforms | All About Turkey](#)
7. Мустафа Ататюрк MUSTAFA ATATÜRK [Мустафа Ататюрк – биография, фото, личная жизнь, реформы, цитаты, смерть - 24СМИ \(24smi.org\)](#)
8. The Status of Women [Turkey - The Status of Women \(countrystudies.us\)](#)
9. Women’s Rights and Social Problems in Turkey [Women’s Rights and Social Problems in Turkey | Al Jazeera Center for Studies](#)
10. WOMEN IN TURKISH SOCIETY [Women in Turkish Society \(turkishculture.org\)](#)
11. J.B White (2003), “State Feminism, Modernization, and the Turkish Republican Woman”, NWSA Journal, Vol:15/3, p.151;
12. The Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination against Women (CEDAW), [http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/](#)

13. N. Arat (1996), “Women’s Studies in Turkey”, Women’s Studies Quarterly, Vol:24/1-2, pp.404-406.
14. Family Protection Law Full Text of Law No. 4320 [4320 Family Protection Law \(lawsturkey.com\)](#)
15. LAW TO PROTECT FAMILY AND PREVENT VIOLENCE AGAINST WOMEN Law No. 6284 Date of Acceptance: 8/3/2012 [6284 Law to Protect Family and Prevent Violence against Woman \(lawsturkey.com\)](#)
16. Women for Women’s Human Rights-The Campaign for Full Gender Equality in the Civil Code, <http://www.wwhr.org/category/the-campaign-for-full-gender-equality-in-the-civil-code>

BEYAZ RUS MÜLTECİLERİN HATIRATINDA VE NOTLARINDA MUSTAFA KEMAL VE KEMALİSTLER

MUSTAFA KEMAL AND KEMALISTS IN MEMOIR AND NOTES OF WHITE RUSSIAN REFUGEES

Kezban ACAR

Prof. Dr. Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

ÖZET

Ekim 1917'deki İhtilalden sonra, Rusya'da eski çarlık rejimi yanlıları ile iktidarı ele geçiren Bolşevikler arasında bir iç savaş yaşanmış ve bu savaşı kaybeden çarlık rejimi yanlıları ülkeyi terk ederek, Balkan ülkelerine ve Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardır.

Bunların bir kısmı Nisan 1919'da, büyük çoğunluğu Kasım 1920'de İstanbul'a gelmişlerdir. 1920'de gelenlerin sayısının 145.000 kadar olduğu belirtilmektedir. Bunların arasında 30.000 kadarını Bolşeviklere yani Kızıllara karşı savaşan Beyaz Ordu mensupları oluşturmaktaydı. Geri kalanları da sivillerden müteşekkildi. Bu Orduya Beyaz Ordu'nun yanı sıra Gönüllü Ordusu veya onları komuta eden General Aleksis Vrangel'den dolayı Vrangel Ordusu veya mültecileri de denmektedir.

Türkiye'de Beyaz Rus mültecilerini ele alan birçok çalışma bulunmaktadır. Bunların büyük çoğunluğu onların İstanbul'un sosyal ve ekonomik yaşamına etkilerini veya katkılarını ele alan çalışmalardır. Ayrıca spesifik olarak Beyaz Ordu'yu konu edinen çalışmalar da mevcuttur.

Bunlar dışında özellikle Beyaz Ruslarla Ankara hükümeti ilişkilerini ele alan az sayıda çalışma da mevcuttur. Ancak bunların hiç birisi özellikle Mustafa Kemal ve Kemalistler algısına yer vermemiştir. Bu bildiri Ankara-Moskova ilişkileri ve bu bağlamda Beyaz Rus mülteciler yerine, bu konuya da değinmekle birlikte, doğrudan Mustafa Kemal'in veya Kemalistlerin Beyaz Rus mültecilerle bir şekilde yolunun kesiştiği her alanı ele almayı ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Beyaz Ruslar, Mustafa Kemal, Kemalistler, Rus İç Savaşı, Milli Mücadele

ABSTRACT

After October Revolution of 1917, a civil war broke out between the Bolsheviks that took power and the supporters of the Tsarist regime and those who lost the Civil War left the country and migrated to the Ottoman Empire and the Balkan states.

Some of those refugees came to Istanbul in April 1919, while the rest in November 1920. The number of those that came in 1920 was approximately 145-150.000. About 30.000 of those was consisted of the White Army Corps that fought against the Reds. The rest was composed of civilian refugees. Because of their commander Alexis Wrangel, these army corps were also called Wrangel Refugees or Russian Volunteer Army.

There have been many studies on the White Russian Refugees in Turkey. Most of these deal with social and economic lives and contributions of Russian refugees in and to Istanbul. In addition, there are some specific studies on the White Army in Turkey.

Besides those, there are also several studies about Ankara-Moscow relations during the early 1920s. In some of these, there are some references to Mustafa Kemal and Kemalists. However, there is no specific study dealing with perception and definition of Mustafa Kemal and Kemalists in White Russian refugees. Based on the examination of some Russian memoirs, this paper aims to demonstrate on what White Russian refugees wrote about Mustafa Kemal and his supporters and why.

Keywords: White Russians, Mustafa Kemal, Kemalists, Russian Civil War, Turkish War of Independence

GİRİŞ

Rus mültecilerinin büyük çoğunluğu Kasım 1920'de İstanbul'a geldiklerinde, karşılarında hali hazırda ülkenin değişik yerlerinden gelmiş mültecilerle dolu, İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmiş ve kontrol edilmekte olan bir başkent buldular. Bunların yanı sıra, ekonomik anlamda hem çok önemli fırsatların bulunduğu hem de paranın pul olduğu bir şehirdi İstanbul. Bu yüzden bazı Rus mültecileri çok zenginleşirken, bazıları kısa sürede sıfırı tüketerek çeşitli işlerde çalışmak veya hayatta kalmak için farklı yollara başvurmak zorunda kalmışlardır.

Bu manzara dışında o dönemde öne çıkan diğer, hatta en önemli gelişme, liderliğini Mustafa Kemal ve arkadaşlarının yaptığı Milli Mücadele idi. Her ne kadar çoğu İstanbul ve çevresinde ve Gelibolu'da olan Rus mültecilerini doğrudan etkileyen bir gelişme olmasa da, Rus mültecileri ile Mustafa Kemal'in veya Kemalistlerin yolu bir şekilde kesişmiştir. Bu yollarda karşılaşan Rus mülteciler Mustafa Kemal'e ve özellikle onun destekçilerine dair sayıca kısıtlı ama son derece önemli gözlemlerde bulunmuşlar, bilgiler vermişlerdir.

1.MUSTAFA KEMAL, KEMALİSTLER VE SAVAŞ

İncelenen hatıratlardan görüldüğü kadarıyla Beyaz Rus mültecilerden bu hatıraların yazarlarından hiçbiri Mustafa Kemal'le doğrudan tanışmış değildir. Ancak buna rağmen hepsinde güçlü bir Mustafa Kemal ve Kemalist algısı vardır. Genellikle Kemal olarak söz ettikleri Mustafa Kemal veya Kemalistlere dair öne çıkan bir kaç konu bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Kemalistlerle Yunanlılar arasında devam eden savaş dair bilgilerdir. Onlara göre Mustafa Kemal veya Kemalistler, Yunanlılarla ve onların destekçileri olan işgalci İtilaf Devletlerine karşı mücadele veren bir taraftır. Ancak bu savaşla ilgili çok fazla bilgi vermezler. Daha çok savaşın sonucuna ve bu sonucun kendilerini nasıl etkileyeceğine dair bazı tahmin veya gözlemlerde bulunurlar.

Beyaz Ruslardan olup, Kasım 1920'de Beyaz Ordu birlikleri içerisinde İstanbul'a gelen ve oradan da Gelibolu'ya nakledilen, 15 Aralık'a kadar da burada kalan subaylardan V. Sahanev, Prag'da kaleme aldığı hatıratında, Yunanlılarla Türkler arasındaki savaşın Gelibolu'daki yansımalarından bahseder. 27 Kasım 1920 tarihli notunda, Gelibolu kampında Mustafa Kemal'den çok söz edildiğini; geceleri Anadolu yakasında gerçekleşen bombaların patlamalarının kamptan görüldüğünü ama kimin ve nereden ateş açtığını söylemenin mümkün olmadığını ifade eder. Ancak bu patlama sesleri ve topçu atışlarının Kemal Paşa'ya karşı olduğunu tahmin ettiklerini belirtir.¹

¹ V. Sahanev, "Gallipoli. 23 Noyabrya 1920 g.-15 Dekabrya 1921 g.," *Vospominaniya*. Praga, 1929-1931 g., GARF (Gosudarstvennyi Arhiv Rossiiskoy Federatsii/Rusya Federasyonu Devlet Arşivi), f. 5881, op. 2, d. 612, s. 4.

1920'lerin başında İstanbul'da yaşayan Georgii Fedorov ise hatıratında, mültecilerin İstanbul'da çıkardığı gazetelerden ve sokakta yine mültecilerce satılan *Presse du Soir* gazetesine atıfta bulunarak, Yunanlıların Karaçi-Bugaz köyünden 3 verst—yaklaşık 3.2 km-uzakta olduğunu belirtir ve İstanbul'un hiçbir şekilde askeri harekât alanı olmaması gerektiğini ifade eder.² Hatıralarına yansıdığı kadarıyla Rus mülteciler, Kemalistlerin İstanbul'a gelmesinden veya onu ele geçirmesinden son derece endişeliydiler. Bunun en önemli nedeni, kuşkusuz onların İstanbul'a İtilaf Devletleri, özellikle Fransa'nın kararı ile gelmeleri ve bir anlamda onların himayesi ve denetiminde olmaları ve daha da önemlisi İtilaf Devletlerinin işgalci olup, Kemalistlerle devam eden bir savaş içinde bulunmalarıdır. Bu yüzden Fedorov'un Ağustos 1921 tarihli notlarında aktardığı üzere, Kemal Paşa'nın İstanbul'a gelmesinden, İngilizler, Fransızlar, Rumlar ve hatta Rus mülteciler de çekinmekteydiler. Aslında Fedorov'a göre, Rus mültecilerin çekincesinin nedeni, Mustafa Kemal'e veya Kemalistlere karşı olmalarından değil, kendi başlarına ne geleceğinden emin olmamalarıydı. Onlar, "ne İtilaf Devletlerinden ne de Kemal Paşa'dan yana idiler. Tek düşündükleri bir parça ekmek ve kalacak bir yer bulmaktı."³

Rus mültecilerin Kemalistlerle ilgili endişesinin kuşkusuz bir nedeni de, Kemalistlerin Bolşeviklerle olan iyi ilişkileri; hatta işbirliğiydi. Bu endişe son derece haklı bir endişeydi çünkü malum olduğu üzere, Milli Mücadele Döneminde Ankara-Moskova hattında yoğun bir iletişim ve bunun sonucunda gelen ciddi bir iş birliği vardı.⁴

Rus mültecilerden N. N. Çebyşev de Bolşeviklerle Mustafa Kemal'in işbirliği yaptığından söz eder ve bu yüzden İngilizlerin İstanbul'da büyük çaplı bir Bolşevik-Kemalist avına giriştiklerini ve bu bağlamda yaklaşık 50 kişinin tutuklandığını yazar. Çebyşev'in aktardığına göre, Beykoz'da yeraltında/gizli çalışan bir kızıl karargâhı da bulunmuştu. Burada birçok şeyin yanı sıra, Anadolu'ya geçiş için kullanılmak üzere sahte vize verilmesini sağlayan ve Kemal'in ordusuyla işbirliği içerisinde çalışan bir de vize-pasaport şubesi vardı. Konstantinapol'e bulunan bütün mültecilerin fotoğrafları ve listeleri bulunmaktaydı. Ayrıca bomba, silah ve sahte İngiliz belgeleri mevcuttu.⁵

Bu endişenin en yoğun yaşandığı dönem, yine Rus mültecilerden bazılarının anılarına yansıdığı kadarıyla 1922 yılı sonu ve 1923 yılı başıdır. Bu endişeyi en etkili biçimde aktaran isim, Mayıs 1921'de İstanbul'a gelen ve altı ay burada yaşayan F. P. Burtsev isimli bir Rus subaydır. Burtsev, notlarında, 1922 yılında Kemalistlerin Yunanlılar karşısında elde ettiği

² Georgii Fedorov, *Puteşestvik bez sentimentov (Krym, Gallipoli İstanbul)*, (Leningrad, Moskva: Kniga), s. 112.

³ Fedorov, *Puteşestvik bez sentimentov*, s. 154, 165.

⁴ Kezban Acar Kaplan, "Beyaz Rus Mültecilerinin Gözünden Milli Mücadele ve Ankara Hükümeti İle Olan İlişkileri," *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 2017, 32 (2): 297-325; Bülent Bakar, *Esir Şehrin Misafirleri: Beyaz Ruslar* (İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2012); Umut C. Karadoğan, "İşgal Döneminde İstanbul ve Gelibolu'da Bolşevik Aleyhtarı Wrangel Ordusu." *Bilig 2* (2011): 135-157; Oya Dağlar Macar ve Elçin Macar, *Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de* (İstanbul: Libra Kitap, 2010); Kerime Şahiner, *Vrangel Ordusunun İstanbul'a Gelişi* (Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, 2001); Kerime Şahiner, "Bolşevik İhtilalinden Sonra Türkiye'ye Gelen Wrangel Ordusu ve Faaliyetleri," *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2003, 1 (1): 135-159; Saime Yüceer, *Milli Mücadele Yıllarında Ankara-Moskova İlişkileri* (Bursa: Sentez Yayıncılık, 2016).

⁵ N. N. Çebyşev, *Blizkaya Dal'* (Parij, 1933), s. 308-309.

zaferin İstanbul'da büyük bir paniğe neden olduğunu belirtir. Bu panikten Rus mültecilerin de nasibini aldığını çünkü kendisi de dâhil çoğu mültecinin Kemalistlerin zaferiyle Bolşeviklerin de İstanbul'a gelmesinden korktuğunu ifade eder. Ancak, Burtsev, daha sonra bu korkuların yersiz olduğunu gördüklerini belirtir. Çünkü İstanbul'a Bolşevikler gelmediği gibi, zafer sevinciyle İngilizlerin aldıkları önlemlere rağmen farklı yollardan buraya akın eden, Beyoğlu ve Galata bölgesini dolduran Türkler, sadece coşkulu bir şekilde zaferi kutlamışlar; Rus mültecilere veya yerel halka—burada kastedilen muhtemelen Rumlar- hiçbir şey yapmamışlardır. Burtsev'in anılarında Mustafa Kemal, zaferin adıdır. Galip gelmenin coşkusunu yaşayan halkın posterlerini taşıdığı bir halk kahramanıdır. Burtsev bu tabloyu şu sözlerle anlatır: “Tüm sokaklar, ara sokaklar ve çıkmaz sokaklar bile bayraklı, posterli, Kemal Paşa portreli yürüyenlerle, atla, binek arabasıyla ve arabayla gelip giden insanlarla doluydu. Her taraftan çığlıklar, gürültü patırtı, şarkı söylemesi, mantar tabancasının atışlar duyuluyordu. İnsanlar o kadar mutluydu ki, Burtsev'in aktardığına göre, sokakta müzik yapan kör bir Rus müzisyene ve diğer bazı Rus sanatçılara Türkler bol bol paralar veriyorlardı.”⁶

İngilizler Türklerin İstanbul'a gelişini engellemeye çalışırken, daha önce Kemal Paşa ile ittifak yapan Fransızlar bekleme tercih etmiş ve şehri karışıklıklardan korumak amacıyla hiçbir şey yapmamıştır.⁷ Zaten zamanla ilk baştaki coşkulu kutlamalar da yerini zamanla cılız ve parçalanmış bir sevince bırakmıştır. Bunun nedeni yine Burtsev'in aktardığına göre, Kemal Paşa tarafından tayin edilen Doğu Trakya ve İstanbul'un yeni Genel Valisi Refet Paşa'nın aldığı bazı tedbirler ve Paşa'nın Müttefik Komiseri ile olan anlaşmazlığının İstanbul'a ekonomik bir ambargoya neden olmasıydı. Bu ambargo yüzünden İstanbul'da yaşayanlar neredeyse 3 gün ekmeksiz kalmışlar, ekmek yerine patates, meyve v. şeyleri yemek zorunda kalmışlardır. Yazara göre, İstanbul'a erzaklar, Anadolu'dan ve Bulgaristan, Sırbistan ve Romanya gibi komşu ülkelerden geldiği için şehrin ablukası ekonomik durumunu çok ciddi biçimde etkilemiştir. Burtsev, ekonomik durum ve buna ilaveten İstanbul'a Kemalistlerin gelişinin şehirde genel olarak bir karmaşaya neden olduğunu, bu yüzden yerel halktan bazılarının şehri terk etmeye başladığını belirtir.⁸ Bu anlatımlardan Mustafa Kemal adının hem zaferle hem de zafer sonrası İstanbul'da yarattığı maddi depremle anıldığı anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki tablonun aksine bazı günlüklerde de, Kemalistlerle Bolşevik işbirliğinin, Rus mültecilerine özellikle Gelibolu'da tam tersine bir etki yarattığı belirtilir. Rus mültecilerinden N. Karpov, Gelibolu'daki günlerini de yer verdiği eserinde, bu işbirliğinin Gelibolu'daki yerli Türk halkını Ruslarla iyi ilişkiler kurmak zorunda bıraktığını ifade eder. Yazara göre, Osmanlı Devleti aralarında Rusya'nın da bulunduğu Antant ülkeleriyle yaptığı savaşı kaybetmişti ve Kemal'in de Bolşeviklere sempati duyduğu biliniyordu; bu yüzden Gelibolu Türk halkı Beyazların gözünde suçluydular. Ayrıca bunlara ilaveten Türkler Rumların kontrol bölgesinde yaşamaktaydılar ve bu dönemde ülkeleri Yunanistan'la savaş halindeydi. Bu yüzden hem Rumlarla hem de Ruslarla iyi ilişkiler içerisindeydiler.⁹ Bazı diğer günlüklerde ise Türklerin Rus mültecilere iyi davranması, aşağıdaki başlık altında açıklanacağı üzere, başka nedenlerle açıklanmıştır.

⁶ Burtsev, s. 62ob.

⁷ Burtsev, s. 61.

⁸ Burtsev, s. 65ob.

⁹ N. Karpov, *Krym, Gallipoli, Balkany* (Moskva: Russkii Put', 2002), s. 47.

2.RUS MÜLTECİLER VE KEMALİSTLERİN İŞBİRLİĞİ

Beyaz Rus mültecilerin Mustafa Kemal ve Kemalistlerle ilintili olarak sıkça vurguladıkları bir diğer konu aralarındaki işbirliğidir. Her ne kadar bir önceki başlık altında, bazı mültecilerin Kemalistlerin İstanbul'a gelmesinden çekindiklerine yer versek de, bazı mülteci hatıratında da Kemalistlerle olan olumlu veya iyi ilişkilerden bahsedilir. Bu ilişkilerin en önemli nedeni, iki grubun da İtilaf Devletlerinin kötü muamelesinden duydukları rahatsızlıktır.

Her ne kadar Beyaz Rus mültecileri İstanbul'a İtilaf Devletlerinin, özellikle İngiltere ve Fransa'nın himayesi altında gelmiş olsalar da, İstanbul'a geldikten ve askeri birlikler Gelibolu, Limni ve Çatalca'daki kamplara yerleştirildikten sonra taraflar arasındaki ilişkiler kötü bir seyre girmiştir.

İngiltere, Rus mültecilere destek veren ve 1919 yılı baharında ülkeden ayrılan Rus mültecilerin sorumluluğunu üstelenen ilk ülkeydi. Ancak o dönemde General Anton Denikin komutanlığındaki Gönüllü Ordusu/Beyaz Ordu'nun, 1919 yılı sonu ve 1920 yılı başında Bolşevikler karşısında aldığı yenilgiler üzerine Beyaz Ordu'ya verdiği desteği kesmiş, bu tarihten sonra ise Beyaz Ordu'ya en çok destek veren ülke olarak Fransa öne çıkmıştır. Fransızlar, Kırım'ın Kasım 1920'deki tahliyesinden önce Beyaz Ordu Komutanı General Vrangel ile yaptıkları bir anlaşma karşılığında eski Rus donanmasındaki gemilere ve Rus Ordusunun birçok mühimmatına el koymuşlar; bunun karşılığında Beyaz Ordu birliklerinin tayın, yerleşim vs.nin sorumluluğunu kendi üzerlerine almışlardır.¹⁰ Ancak 1921 yılı baharından itibaren, bunun fazla masraflı olduğunu belirterek Nisan 1921 itibarıyla, Rus askeri mültecilerini sivil konuma geçerek, Brezilya, Arjantin gibi Latin Amerika ülkelerine, Balkan ülkelerine göç etmeleri veya Sovyet Rusya'ya geri dönmeleri için teşvik etmeye başlamıştır. Bunlardan herhangi birisini kabul etmeyenlerin ise kendi başlarının çaresine bakması gerektiğini belirtmiştir.¹¹

Rus mültecilerin günlüklerinde görüldüğü üzere, İngilizler ve Fransızlar, Rus mültecilere İstanbul'a gelmelerinden itibaren oldukça kötü muamele etmişlerdir. Bununla ilgili bazı çalışmalarda ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Bu bildirinin konusu bağlamında önemli olan nokta, bu kötü muamelenin Rus mültecileri Kemalistlerle iyi ilişkilere itmesidir. Diğer bir ifadeyle Kemal veya Kemalist algısının olumlu yönde değişmesinin en önemli sebebi, hem Türklerin hem de Rus mültecilerinin İtilaf Devletleri mensuplarının kötü muamelesine maruz kalmasıdır.

Rus mültecilerden olup hem Gelibolu'da hem de İstanbul'da bir süre yaşayan İ. M. Kalinin, eserinde İtilaf Devletleri subay ve askerlerince uygulanan kötü muamelenin, Rus mültecilerle Türkler arasında kendilerine karşı bir işbirliği ihtimalinden özellikle silah alışverişi yapmalarından duydukları endişeden kaynaklandığını belirtir. Türklerin, özellikle limanlardaki hamalların, sokak satıcılarının ve ayakkabı boyacılarının, her zaman Ruslara yaklaşmaya çalıştıklarını; bu olunca da Fransız nöbetçilerin ve elleri kırbaçlı subayların hemen harekete geçtiğini ve ellerindeki kırbaçları sağa sola salladıklarını yazar. Kalinin, bu

¹⁰ A. Zubarev, *Russkaya Armiya i flot v izganinii (1920-1923 gody)* (Sevastopol': SPD Bakulin, 2007), s. 4.

¹¹ L. Vladimirov, *Vozvratite ih na rodinu! Jizn' Vrangelevtsev v Gallipoli i Bolgarii* (Prag, 1925), 25; Knyaz Aleksandr Ratiyev, "To, çto sohranila mne pamyat'y," *Belaya Emigratsiya v Bolgarii 1918-1945*. Tom pervii (Sofiya: İzdatel'stva softiiskogo universt. Sofiya 1999), S. 460.

muamelenin aynı zamanda Kemal'in başarılı olmasından ve Versay Barışı'nın çatırdamaya başlamasından ileri geldiğini belirtir.¹²

Kalinin'in anılarında yer verdiği anekdotlar, Fransızların bütün çabasına rağmen Türklerin ve Rusların bir yolunu bulup bir araya geldiğini ve sohbet ettiklerini, hatta silah alışverişi için bağlantıya geçtiklerini gösterir. Bu anekdotlardan birinde, Kalinin, Sirkeci İstasyonunda görevli, "Yahudi tipli" bir gencin vagonlardan birine gelerek, Kossaklara Almanca, revolver satıp satmadıklarını sorduğunu ve onları "ama dikkatli olun, Fransızlar takip ediyor" dediğini aktarır. Bir diğer hikâyesinde ise, bir akşam İstanbul'da deniz kıyısındaki bir restorana gittiğini ve yan masada oturan bir Türk subay ile sohbet ettiğini yazar. Aktardığına göre, Kalinin Türk subayının Almancasından etkilenmiş ve ona Almanca'yı nerede öğrendiğini sormuştur. Türk, "Almanya'da askeri okula gittiğini" söylemiş; ardından da Fransızların kendisini sürekli takip ettiklerini belirtmiştir. Kalinin'e göre, "bütün Türkler Fransızlardan nefret ediyorlardı ve Kemal'i ikinci bir Tanrı gibi görüyorlardı."¹³

Ruslarla Türklerin işbirliğinin ve yakınlığının bir nedeni de, Rus günlüklerinde dile getirildiği üzere, Rus mültecilerin içinde buldukları, zor yaşam şartları ve ekonomik durumdan dolayı, karınlarını doyurmak amacıyla bir çıkış yolu bulmaya çalışmalarıydı. Bazıları için bu yol, İtilaf Devletlerinin hizmetinde işe girmek, mesela memur, subay, polis veya ajan olarak çalışmak; bazıları için ise Kemalistler için veya Kemalistlerle çalışmaktı. Bu bağlamda Kemalistlerin Rus mültecileri için ekonomik anlamda bir ekmek kapısı olduğu görülür. Bu durumu en iyi ifade edenlerden biri de Beyaz Ordu subaylarından Grigorii Rakovskii'dir. Rakovskii hatıratında, İstanbul'da da varlığını hissettiren dünyadaki sanayi krizi düşünülürse, iş bulmanın mümkün olmadığını, büyük firmaların birbiri ardına kapandığı ve sokaklardaki kalabalıklara yeni işsizlerin katıldığını belirtir. Rakovskii'ye göre, "kendi endüstrisinden yoksun ve doğu ile batı arasındaki ticarete büyük bir dağıtım noktası olan şehir, hiçbir yerde bulunması mümkün olmayan mallara boğulmuş durumdaydı. İstanbul limanında navlun/yüklerini bekleyen binlerce gemi vardı; Galata ofislerinde ölümcül bir durgunluk vardı. Böylesi bir dönemde Boğazın kıyılarına bırakılan yüz binlerce Rus göçmeni trajik bir çaresizliğin beklediği aşikârdı."¹⁴

Yazara göre, Rus mülteciler, sadece ekonomik olarak değil, moral olarak da son derece kötü durumdaydı. Kırım'ın Bolşeviklerin eline geçmesiyle çoğunun hayatta kalma düşüncesi büyük yara almıştı. Oradan tahliye olup, bir umut İstanbul'a gelenlerin ise umutları kısa sürede tükenmişti. Mülteciler, "tam bir plan ve perspektif yokluğu yaşamaktaydılar. Bunu özellikle Kossakların arasında görmek mümkündü."¹⁵ Rakovskii'nin aktardığı üzere, Rus mülteciler için, sınırdan Bulgaristan'a gitmenin veya Fransız lejyonlarına kaydolmanın yanı sıra, bu açmazdan çıkmanın bir yolu da Kemalistlere başvurmaktı.¹⁶

Sahanev de, Rus mültecilerin İstanbul'da içinde buldukları kötü ekonomik koşulların altını çizer ve Kemalistlerle işbirliğinin bu kötü şartlardan çıkış yollarından biri olduğunu belirtir. Onun aktardığı üzere, Rusya'dayken o kadar zor şartlarda biriktirilmiş ve şimdi sürgüne gönderilmiş Ruslar bütün paralarını daha ilk günlerde tüketmişlerdi. Bunun nedeni onların

¹² İ. M. Kalinin, *Kazaçii İshod pod znamenem Vrangelya, Beloe Delo*, Kniga XII (Moskva 2003), s. 242

¹³ Kalinin, s. 243.

¹⁴ Grigorii Rakovskii, *Konets Belykh. Ot dnepra do Bosfora (Vyrojdenie, agoniya i likvidatsiya)* (Praga, 1921), s. 211.

¹⁵ Rakovski, a.g.e, 211.

¹⁶ Rakovskii, 211.

müsrif olması değil, her şeyin çok pahalı olmasıydı. Mesela, “bir incirin fiyatı 1 gümüş Ruble idi. Gümüş Ruble bittikten sonra altın saat, değerli taşlı yüzükler, bilezikler, zincirler ve silahlar satışa sunulmaya başlanmıştı. Bütün ürünlerde de fiyatlar yükselmişti.” Yazar, durumun vahametini vurgulamak için gözlerinin önünde bir subayın bir altın saate iki ekmek ve üç tane incir; bir başka subayın bir silahına bir ekmek ile iki tane incir, bir diğersinin ise bir silahına bir ekmek ile bir incir aldığını yazar. Sahanev’e göre bu şartlar altında Rus mültecilerin birçok konuyu veya söylentiye dile getirip, değerlendirdiğini belirtir. Bunlar arasında, Beyaz Ordu’nun Sırp Ordusu gibi yeniden yapılandırıldıktan sonra Bolşeviklere karşı silahlı saldırıya devam etmek için yine Rus sahillerinden birine indirileceği, Rus asker ve subayların Afrika’ya gönderileceği ve orada Fransız lejyonuna veya Anadolu’da Kemal Paşa’ya katılacakları söylentileri yer almaktaydı.¹⁷ Ancak incelenen günlüklerde ve hatıratla, Mustafa Kemal’e katılan Ruslar olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Rus mültecilerin Kemalistlere silah sattığına dair bazı bilgiler mevcuttur.

Örneğin Prens Ratiyev, bir Rus mülteci olarak kendi başından geçenleri kaleme aldığı eserinde, İstanbul’daki ilk günlerinde, daha gemide iken ve henüz karaya çıkmamışlarken, bir diğer mülteci gemisinden birisinin, Fransızların onlardan silahlarını teslim etmelerini isteyeceklerini söylediğini belirtiyor; yazara göre bunun nedeni, İtilaf Devletleri’nin silahların Türklerin eline geçmesinden endişe duymalarıydı. Ratiyev, bununla bağlantılı olarak Anadolu’da Rumlarla Türkler arasında devam eden savaştan da bahseder ve savaşın nedeninin Rumların I. Dünya Savaşı’ndan sonra toprak kazanma arzuları ve şovenist duyguları olduğunu belirtir ve ekler: “Bunun dışında savaş hakkında hiçbir fikrimiz yok ama bizim gönlümüz Türklerden yana” derç¹⁸

Ratiyev’e göre, kendisinin de içinde bulunduğu gemideki Rus mülteciler, Fransız askerler ve yetkililer gemiye geldiklerinde ve onlardan silahlarını teslim etmelerini istediklerinde sadece 15 tüfek teslim etmişler, gerisini saklamışlardır. Daha sonra, bu silahları depodan çıkartarak geceleyin kıyıya yaklaşan bir motorla Kemalistlere vermişlerdir; hatta bazılarını onlara satmışlardır. Ratiyev’in verdiği bilgiye Kemalistler, bir revolver için 50 Frank ödemişlerdir.¹⁹ Rus mültecilerle Kemalistlerin iş birliğinde Kemalistlerin zor durumda olan Beyaz Ruslara, sağladıkları silah ve cephane karşılığında iyi para ödüyor olmalarının da önemli bir katkısı vardı.²⁰

SONUÇ

İncelenen günlükler, Rus mültecilerin Mustafa Kemal’e ve onun komuta ettiği Milli Mücadele’ye yakından ilgi gösterdiklerine işaret eder. Bu ilginin birkaç nedeni bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi, hatıralarda sıkça karşımıza çıktığı üzere, Kemalistlerin Rus mültecilerle iletişime geçmesi ve onlardan silah temin etmeye çalışmasıdır. Bu çaba özellikle, Rus Ordu birlikleri içinde en kötü koşullara sahip olan, Limni ve Çatalca’dan sonra sivil mülteci olarak İstanbul’a sığınan Kossaklar arasında büyük ilgi görmüştür. Kossaklar, hem Kemalistler çok iyi fiyat verdikleri hem de kendilerini aşağılayan Fransızlara teslim etmemek için silahlarını Kemalistlere vermişler veya satmışlardır.

¹⁷ Sahanev, s. 3.

¹⁸ Ratiyev 1999, 438.

¹⁹ Ratiyev 1999, 438-440.

²⁰ Ratiyev 1999, 455-456.

Bazı ikincil kaynaklarda bazı Rus mültecilerinin, özellikle Müslüman ve Türk asıllı olanların bizzat Kemalist birliklere katıldıklarına dair önemli bilgiler bulunmaktadır. Ancak bu çalışma için incelenen hiçbir günlükte veya hatıratına buna dair bir bilgi sunulmamıştır. Bu konu, Rusça diğer kaynaklara da bakılarak üzerinde durulması ve çalışılması gereken bir konudur.

Ayrıca Rus mülteciler Kemalistlere ve Mustafa Kemal'e, Ankara Hükümeti ile Moskova arasındaki iyi ilişkiler yüzünden ilgi göstermişlerdir. Buna dair hali hazırda birçok çalışma olduğu için bu ilişkilere bu çalışmada yer verilmemiştir. Ancak Rus mültecilerinin yazdıkları eserlere yansıdığı kadarıyla, bu ilişkinin Rus mültecilerde derin bir endişe ve korkuya neden olduğu açıktır. Ama bu korkuya rağmen, Türkler Rus mültecilere, 1922'de Kurtuluş Savaşı bitip, Kemalistler, mültecilerin deyişiyle İstanbul'a akın ettikten sonra bile çok iyi davranmışlardır. Konuyla ilgili çok sayıda modern çalışmada da Rus-Türk ilişkilerinin olumlu yansımalarına dair çok sayıda tespit ve örnek bulunmaktadır.

Son olarak, Rus mültecilerinin hatıratında veya eserlerinde Mustafa Kemal ve Kemalistler, Kurtuluş Savaşı sırasında hem İtilaf Devletlerine hem de Yunanlılara karşı, Gelibolu'dan ve İstanbul'dan uzak da olsa duyulan top ve silah seslerinin işaret ettiği üzere askeri anlamda mücadele veren insanlar olarak tasvir edilmişlerdir. Bu mücadelede kullanmak amacıyla silah sağlamak için İtilaf Devletlerinin sıkı kontrolünde bile riske girerek, Rus mültecilerle iletişime geçen vatanseverler olarak resmedilmişlerdir. Liderleri Mustafa Kemal ise destekçilerinin gözünde neredeyse "Tanrı" kadar sevilen, önemi bir komutan olarak tanımlanmıştır. Bu tür tanımlamaların bizzat Mustafa Kemal'in yolunun kesiştiği Beyaz Rus mültecilerinin anıları araştırılarak daha da derinlemesine analiz edilmesi ve zenginleştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Acar Kaplan, Kezban. "Beyaz Rus Mültecilerinin Gözünden Milli Mücadele ve Ankara Hükümeti İle Olan İlişkileri," *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 2017, 32 (2): 297-325.

Bakar, Bülent. *Esir Şehrin Misafirleri: Beyaz Ruslar* (İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2012)

Burtsev, F. P. "Vospominaniya Burtseva F. P. "Poltara goda emigrantom v Konstantinopole." 1939, GARF, f. 5881, op. 2, d. 276, çast 1.

Çebyşev, N. N. *Blizkaya Dal'* (Parij, 1933).

Dağlar Macar, Oya ve Elçin Macar, *Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de* (İstanbul: Libra Kitap, 2010).

Fedorov, Georgii. *Puteşestvik bez sentimentov (Krym, Gallipoli İstanbul)*, (Leningrad – Moskva: Kniga, 1925).

Kalinin, İ. M. *Kazaçii İshod pod znamenem Vrangelya, Beloe Delo*, Kniga XII (Moskva, 2003)

Karadoğan, Umut C. "İşgal Döneminde İstanbul ve Gelibolu'da Bolşevik Aleyhtarı Wrangel Ordusu." *Bilig* 2 (2011): 135-157.

Karpov, N. *Krym, Gallipoli, Balkany* (Moskva: Russkii Put', 2002).

Rakovskii, Grigorii. *Konets Belykh. Ot dnepra do Bosfora (Vyrojdenie, agoniya i likvidatsiya)* (Praga, 1921).

Ratiyev, Knyaz Aleksandr. “To, çto sohranila mne pamyat’y,” *Belaya Emigratsiya v Bolgarii 1918-1945*. Tom pervii (Sofiya: İzdatel’stva sofiiskogo universt. Sofiya, 1999)

Sahanev, V. “Gallipoli. 23 Noyabrya 1920 g.-15 Dekabrya 1921 g.” *Vospominaniya*. Praga, 1929-1931 g. GARF, f. 5881, op. 2, d. 612.

Şahiner, Kerime. *Vrangel Ordusunun İstanbul’a Gelişi* (Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, 2001).

Şahiner, Kerime. “Bolşevik İhtilalinden Sonra Türkiye'ye Gelen Wrangel Ordusu ve Faaliyetleri,” *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2003, 1 (1): 135-159.

Vladimirov, L. *Vozvratite ih na rodinu! Jizn’ Vrangel’evtsev v Gallipoli i Bolgarii* (Prag, 1925)

Yüceer, Saime. *Milli Mücadele Yıllarında Ankara-Moskova İlişkileri* (Bursa: Sentez Yayıncılık, 2016).

Zubarev, A. *Russkaya Armiya i flot v izganinii (1920-1923 gody)* (Sevastopol’: SPD Bakulin, 2007)

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN KURTARICILIK MİSYONU EDEBİYATDA

(H.Cavid'in Mustafa Kemal timsalinde örnekleği üst insan, kurtarıcı Elhan)

MUSTAFA KEMAL PASHA'S MISSION OF SALVATION IN LITERATURE

Lütviye ASGERZADE

Prof. Dr.Azerbaycan Milli Blimler Akademisi, Nizami Gencevi adına Edebiyat instütüsü

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8078-3484>

ÖZET

Dahilerin gökten yeryüzüne gönderildiği ve her birinin Yüce Allah'ın belirlediği olağanüstü görevleri olduğu inancı vardır. Dahiler, insanlığın kültürel ve tarihsel gelişimini hedefleyen yüce eylemlerin müjdecileridir. Özel bir görevle cihana gönderilen dahiler, ölümünden sonra da insanların anısında sonsuza kadar yaşarlar. Dahileri bin bir acıya katlandıkları iyilikler, her zaman hayatta tutar. İnsanlık tarihine çeşitli dahiler damgasını vurub. Ünü bugünlere gelmiş dahilerin pek çoğu ebediyyen yaşamak hakkı kazanıp. Bunlara en güzel örnek Türkiye'nin kurtarıcısı Mustafa Kemal Atatürk'dür.

Bildiride, üst insan-dahi Mustafa Kemal Paşa'nın kurtarıcı missiyonu ve bu misyonun edebiyatda yankılanması incelenmeye alınacak.

Anahtar Kelmeler: üst insan, Mustafa Kemal Paşa, Kurtarıcı misyonu, edebiyat

ABSTRACT

There is a belief that geniuses were sent from heaven to earth and each had extraordinary duties determined by Almighty God. Geniuses are heralds of lofty actions aimed at the cultural and historical development of humanity. Geniuses sent to the world on a special mission live forever in the memory of people after their death. The favors that geniuses endure a thousand and one pain always keep them alive. Various geniuses have left their mark on human history. Many of the geniuses whose reputation has come to this day have earned the right to live forever. The best example of these is Mustafa Kemal Atatürk, the savior of Turkey.

In the declaration, the savior mission of the top man-genius Mustafa Kemal Pasha and the reverberation of this mission in literature will be examined.

Key words: Top human, Mustafa Kemal Pasha, Mission of the Savior, literature

1. GİRİŞ

20.y.y. büyük devlet adamı Mustafa Kemal Atatürk (19 Mayıs 1881-10 Kasım 1938) vatanını ve ülkesinin insanını çok seven, milletleri birbirinden ayıran sınırların üstünde bir anlayışa sahip barışçı kişiliğine rağmen ülkesinin özgürlüğü için savaşan, savaş teknikleri ve stratejiler üreten, tüm yenilikleriyle yepyeni bir devlet ve yaşam anlayışını Türk Ulusu'na sunan, Gençliğine Hitabesi'yle hala günümüze ve ötesine seslenebilen bir zeka, ülkesinin zorlu dönemlerini en iyi şekilde yöneterek, bir ülkenin kaderinde söz sahibi olmuş bir liderdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanı Atatürk tarihte oynadığı önemli rolden dolayı pek çok yazar ve tarihçi tarafından incelenmiş, hakkında 379 eser yazılmıştır. Bu yönüyle hakkında en çok eser yazılan ilk 100 kişi arasında yer almaktadır. Ayrıca dünyada ilk kez ve tek örnek olmak üzere, UNESCO tarafından, kendisinin 100. doğum yılı olması

sebebiyle ve tüm ülkelerin oy birliğiyle 1981 yılı “Atatürk Yılı” olarak kabul edilmiştir. Dergilerinin Kasım 1981 sayısında da, Atatürk ve Türkiye konusu ele alınmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı ordusuna hizmet eden Atatürk; Çanakkale Cephesi'nde albaylığa, Sina-Filistin Cephesi'nde ise Yıldırım Orduları generalliğine atanmıştır. Savaşın sonunda Osmanlı imparatorluğu'nun yenilgisini takiben Türk Kurtuluş Savaşı'ndaki Türk Ulusal Hareketi'ne önderlik etmiştir. Türk Kurtuluş sürecinde Ankara Hükümeti'ni kurmuş, askeri eylemleriyle İtilaf Devletleri tarafından gönderilen askeri güçleri bozguna uğratmış ve Türk milletini zafere götürmüştür. Atatürk daha sonra eski Osmanlı İmparatorluğu'nu modern ve seküler bir ulus devletine dönüştürmek için politik, ekonomik, toplumsal ve kültürel reformlar başlatmıştır. Liderliği altında binlerce yeni okul inşa edildi. İlköğretim ücretsiz ve zorunlu hale getirildi. Kadınlara sivil eşitlik ve politik haklar verildi. Köylülerin sırtına yüklenen ağır vergiler azaltıldı. Türk Orduları Başkomutanı olarak Sakarya Meydan Muharibesi' başarısından dolayı 19 Eylül 1921 tarihinde "Gazi" unvanını almış ve mareşalliğe yükselmiştir. 1938 yılındaki vefatına kadar arka arkaya 4 kez cumhurbaşkanı seçilen Atatürk, bu görevi en uzun süre yürüten cumhurbaşkanı olmuştur. Laik milliyetçi bir ideolojisi olan Atatürk'ün politika ve teorileri Kemalizm olarak adlandırılır. Mustafa Kemal Paşa' hakkında en çok kitap yazılan liderlerdendir. Yazılma tarihine bakılırsa, eserlerden biri daha farklıdır. Bu Hüseyin Cavid'in 1918' yılında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde yazdığı ve Osmanlı'nın dramatik tarihini sanatsal ifade edildiği “İblis” trajedisidir. Uzun süren devlet geleneği olan Osmanlı İmparatorluğu'nun XX y.y. başlarında iyiye geteğin durumu, İstanbul'un Avrupa birlikleri'nin tehtiti altında olması durumundan endişelenen, medeniyetin doğduğu yer olarak düşündüğü Orta Doğu'nun tarihini, dününü ve bugününü (o zamanki durumunu) karşılaştırıp çeşitli imgeler üzerinden anlatan Cavid Efendi, “İblis” eserinde Elhan imgesi ile Mustafa Kemal Paşa'nı üst-insan, kurtarıcı gibi sunar.

2. HÜSEYİN CAVID EFENDİ: 24 Ekim 1882' tarihinde Nahçıvan'da dünyaya gelmiş Hüseyin Cavid efendi Azerbaycan edebiyatının en çok okunan, en çok konuşulan filozof yazarlarından biridir. O'nun şahsiyetinin, eğitimci dünyagörüşünün şekillenmesinde bir sıra Avrupa ülkelerine ettiği ziyaretlerin derin etkisi vardır. İran ve Türkiye'de tahsil alması, mahsus da İstanbul muhiti O'nun sanat anlayışını ve fikriyatını sürekli beslemiştir. Hayatının beş yılını İstanbul'da geçirmiş Cavid efendi, bu yıllarda, Türkiye matbuatı ile de yakından ilgilenmiş, türkçülük, islamçılık ve çağdaşlık ideyaları ile tanışmak imkanı kazanmıştı. Sovyet döneminde Azerbaycan edebiyatının yegane “efendisi” ve “İstanbul mümessili” gibi görülen Cavid efendi, diline, uslubuna, düşüncelerine, eserlerini İstanbul Türkçesi ile kaleme alması nedeniyle tenkit ve takip edilmişti. Bölşevik-sosyalist rejim, ısrarla O'nu çizgisini değiştirmeye, “doğru yol”a davet etseler de muvafak olamayınca binlerce müslüman Türk aydını gibi Cavid Efendi de Sibiryaya sürülmüş, 1941' yılında Uzak Tayşet'te, Sakatlar hastanesi'nde vefat etmişti. Yaratıcılığı Doğu estetik fikir tarihi, dünya romantizm gelenekleri ile bağlı olmuş Cavid Efendi, beşeri problemleri içine alan manzum faciaları; “Şeyh-i Senan”, “Ucurum”, “Peyğamber”, “Topal Timur”, “Seyavuş”, “Hayyam” ile edebiyatda yeni bir aşama yaratmıştı. 1918'de Orta Doğu'nu içine alan en sensasiyon “İblis” faciasını yazmıştı.

3. CAVID EFENDİ VE MUSTAFA KEMAL PAŞA (ATATÜRK)

Atatürk'ün geniş ölçüde Namık Kemal ve Tefik Fikret'in etkisi altında kalması, Hatip Okulu ve Harp Akademi si'nden sınıf arkadaşları olan Ali Fuat Cebesoy ile Asım Gündüz, öğrencilik yıllarında Namık Kemal'in eserlerini nasıl gizlice okuduklarını ve Mustafa Kemal'in Namık Kemal'i “Türk milletinin yüzyıllardan beri beklediği sesi” olarak değerlendirdiğini anlatmaktadırlar (Şerafeddin, 1989). Tıpkı Atatürk gibi, Cavid Efendi de bir Namık Kemal,

Tevfik Fikret hayranı ve takipçisiydi. Söylüyorlar Mustafa Kemal'in Birinci Dünya Savaşı sırasında Şark cephesinde okuduğu kitaplar arasında Mehmet Emin Yurdakul'un, Namık Kemal'in ve Tevfik Fikret'in de eserleri bulunuyordu. Milli Mücadelenin en bunalımlı yıllarında Mustafa Kemal Paşa, Namık Kemal'in düşüncelerini, şiirlerini TBMM kürsüsünden dile getirmekten geri kalmamıştır. Kaldı ki, harf ve dil devriminden önce yazılan Büyük Nutuk, bir bütün olarak Namık Kemal'in kullandığı dil ve anlatım özelliklerini kusursuz bir biçimde yansıtan anıtsal bir eser olarak görülmektedir” (Arıkan, 1998). Mustafa Kemal Paşa, Birinci İnönü Savaşı hakkında 13 Ocak 1921 tarihinde mecliste yaptığı konuşmayı şöyle bitirmişti: "Arkadaşlar..., kendilerinin dediği gibi cennet vatanımıza nıgehban (koruyucu) olan merhum Kemal demişti ki;

Vatanın bağına düşman dayadı hançerini

Yok mudur kurtaracak bahtı kara maderini

İşte bu kürsüden bu yüce meclisin başkanı olarak yüce kurulu oluşturan bütün üyelerin herbiri adına ve bütün ulus namına diyorum ki:

Vatanın bağına düşman dayasın hançerini

Bulunur kurtaracak bahtı kara maderini (Sürekli alkışlar)” (Arıkan, 1998)

Birinci Dünya Savaşı sırasında, Milli Mücadelenin en bunalımlı yıllarında kalben ve ruhen can kardeşlerinin yanında olan, İstanbul'un işğalı ile barışamayan Cavid Efendi` eserinde “Vatanı bağına dayanan düşman hancerinden kurtaracak üst insanı, Elhan karakterinde Mustafa Kamal timsalında örneklemiştir. Hala yıl 1918`di ve şair, kurtarıcı olarak gördüğü Mustafa Kemal`in “bahtı kara maderinin bağından düşmanın hancerinden” kurtaracağına emindi. Cavid Efendi`nin Mustaf Kemal`i tanınması mümkündü, bes Mustafa Kemal Paşa nasıl, Cavid Efendi`ni tanıyormuydu? Düşünmemek elde değil.

4. NAHÇIVAN, KAZIM KARABEKİR PAŞA VE CAVID EFENDİ

1918`de Nahçıvan'daki sosyo-politik durum da çok zordu. Balkan Savaşı sırasında toprak iddiaları başarısız olan ermeniler, Çarlık Rusyası'nın kıskırtmasıyla yeniden savaşımaya başladı, ardından Nahçıvan yeniden hedef alındı ve Daralayız, Şarur, Vedibasara, Karabağ'ın savaş alanı oldu. Dönemin önde gelen isimleri: Eynali Sultanov, Bahram Han ve Aziz Han Nahçıvanski`ler, Ali Sabri Gasimov, Aziz Şarif, Behbud aga Şahtatinski, Mir Haydarzade, S.Aşkerhanov, Bağir Rzayev, S. Camilinski, Kalbali Han, Kerim Han, Halılağa Hacılarov`la birlikte Cavid de Nahçıvan'da mücadile edirdi. “Türk ordusunun ve komandan Kazım Karabekir Paşa`nın Nahçıvan`a gelişi Nahçıvan`ın hayatında yeniden canlanma yaratmış, özellikle Kazım Karabekir Paşa ile Cavid Efendi`nin dostluğunun bu çalışmada mühim rolü olmuşdu” (Hüseynzade, 2001). Bu olaylara bizzat şahitlik etmiş Latif Hüseynzade, “Nahçıvan`ın geleceğini daima düşünen Kazım Karabekir Paşa, bir taraftan ordunun gücünü ve kudretini artırmak için tedbir alıyor, diğer taraftan Cavid Efendi`nin mektebimizde yarattığı “Edebiyat” meclisinde feal iştirak ediyordu. Şairleri dinler, kendisi de yazdığı şiirleri okuduğundan”, “Kazım Karabekir Paşa`nın Cavid Efendi ile görüşmek için onlara geldiğini” görmesinden bahış edir (Hüseynzade, 2001). Gözüktüğü gibi, 1918'de Doğu Anadolu'daki Türk Silahlı Kuvvetleri komutanlığına yapılan çağrının ardından 16 Mayıs'ta küçük bir heyetle Nuru Paşa, 7 Ağustos'ta ise Kazım Karabekir Paşa Nahçıvan'a geldiğinde Cavid Efendi Nahçıvan`da, olayların merkezinde idi.

Nahçıvan'a gelen Türk askerlerinin yerel halkı katliamdan kurtardıktan sonra Cavid`in 1919'da Nahçıvan'dan Bakü'ye, Bahram Han Nahçıvanski ile birlikte gelmesi de siyasi önem taşımaktadır. Hüseyn cavid Efendi`nin aktivitesi yalnız medeni ve öğretim meseleleri ile

sınırlı değildi. O, aynızamanda Nahçıvan'ın ictimai-siyasi hayatında da feal iştirak ediyordu. Nahçıvan'da Türk-Aras Cumhuriyetinin teşkilinde, Türk ordusunun Nahçıvan'dan getdikden sonra Nahçıvan'ın Azerbaycan'a kabağlanması gibi düşünelerin yaranmasında o'nun öneri ve teklifleri dikkate alınıyordu” (Hüseynzade, 2001). “Huseyn Cavid'in Nahçıvan'ı ziyareti, defalarca bahsedildiği gibi sıradan bir öğretmenin görevi değildir. Cavid bu kez Bakü'ye Nahçıvan'ın veya daha doğrusu Güney Kafkasya'nın resmi temsilcisi olarak geldi. Güney Kafkasya ve Nahçıvan'ın siyasi ve askeri çıkarlarını görüşmek üzere Bakü'ye gelen dört temsilciden biri, Araz Türk Hükümeti Dışişleri Bakanı Bahram Han Nahçıvanski ve diğer üç kişiden biri Hüseyn Cavid idi” (Turan, 2010).

Aynı gerçeğe ilgili olarak 9 Mart 1919'da “Azerbaycan” gazetesi yazıyordu: “Uzun zamandır hayalini kurduğumuz ünlü şair Hüseyn Cavid Efendi, şehrimizi tekrar ziyaret etti ve dün ofisimizi ziyaret etti. Hüseyn Cavid Efendi, üç arkadaşı ile birlikte, eski Araz Türk hükümeti ve ardından ulusun genel kanaatiyle Azerbaycan'ın bir parçası ilan edilen Güney Kafkasya tarafından belli bir yetki ve mevki ile geldi” (Azerbaycan Gazetesi, 1919). Bir kaç gün sonra, 30 Temmuz 1919'da “Azerbaycan” gazetesi, Cavid Efendi'nin Bakü'ye özel bir görevle gönderilmesi hakkında yazıyordu: “Azerbaycan hükümetine resmi protokolü sunarak ve cevap ve sonuçları Nahçıvan hükümeti ve topluluğuna bilgilendirmeleri için her birine seyahat masrafı olarak cemaatin parasından 5.000 ödeme yaparak Nahçıvan tarafından temsilci olarak Huseyn Cavid Efendi ve Bagir Rzayev cenapları seçilip gönderilmiştir” (Azerbaycan 1919). Görüşmede Azerbaycan'dan maddi, manevi ve askeri yardım istenmesine karar verildi. Kararı Azerbaycan hükümetine iletmek ve Nahçıvan'daki sosyo-politik durum hakkında ayrıntılı bilgi vermek üzere Bakü'ye bir heyet gönderilmesine karar verildi. Bu toplantıda aralarında Araz-Türk hükümetinin Dışişleri Bakanı Bahram Han'ın da bulunduğu, halkın sevdiği Mirza Abbas Gadimov, Ali Sabri Gasimov ve Huseyn Cavid hükümet temsilcisi seçildi. 1919 yılının Mart ayı başlarında, Araz-Türk hükümetinin Azerbaycan Cumhuriyeti'ne gönderdiği ilk temsilciler, halkın kararını ilettikten sonra Azerbaycan devleti başkanı Fatali Han Hoyski ile görüşerek Nahçıvan'ın ermeni işgali tehdidi altında olduğunu belirterek yardım sorarak sağlanması ricasında bulunmuşlar” (Hüseynzade, 2001). Temsilciler birkaç gün sonra Nahçıvan'a dönmelerine rağmen Cavid Efendi, Nahçıvan'a dönmemiş, Bakü'de kalmıştı. Kalbi milli duygularla dolu olan Cavid Efendi'nin Bakü'de kalmasının nedeni cumhuriyetin kurucularının yanında olmak istemesiydi. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurucularının birçoğu, başta Memmed Emin Resulzade olmak üzere Cavid Efendi'nin iyi tanıdığı kişilerdi. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurucusu Mehmet Emin Resulzade önderliğindeki Azerbaycan Milli Hükümetinin, Nahçıvan'da faaliyet gösteren Cavid'i Bakü'ye davet etmiştir (Asgerzade,2019) ve . Cavid Efendi 1919'da Bakü'ye getdiğinde Kazım Karabekir Paşa'dan Memmed Emin beye mektup götürmüştü. Kazım Karabekir Paşa ile yakınlığı Cavid Efendi'nin Mustafa Kemal'i tanınması, plan-programından haberdar olması gümanını kuvvetlendirir. Aynı zamanda, Mustafa Kemal Paşa da Cavid Efendi'nin yazdıklarından haberdarmış. Cavid Efendi'nin öğrencisi Türkiye'ye gönderilen heyette tercüman olarak uzun süre çalışan Rza Tahmasib hatıralarında Mustafa Kemal Paşa'nın Elhan imgesinde kendini gördüğünden bahs eder: “Rza Tahmasib Türkiye'de çalışmanın yanı sıra yetim performanslarına da katılıyor. Mustafa Kemal Atatürk de gösterilerini izlemeye geldi. Bu gösterilerden birinin sonunda Rza Tahmasib, Cavid'in "İblis" oyunundan bir monolog okur. Bundan sonra, onu din ve devlete karşı komünist propaganda yapmakla suçlayarak Türkiye'den sınır dışı etmek istiyorlar. Ancak Atatürk'ün müdahalesinden sonra bu tehdit azaldı. Daha sonra Atatürk, düzenlediği toplantılara Tahmasib'i bizzat davet etmiş ve kendisinden aynı monoloğu okumasını istemiştir: “Rıza bey, lütfen bu monoloğu tekrar okuyunuz” (Cebiyeva, 2013;Hüseynova,2007).Atatürk'ün yakından görmek şerefına nail olmuş Rza Tahmasib'in hatıralarından Paşa'nın Cavid

Efendi'nin Elhan imgesinde bizzat kendisinin üst insan, kurtarıcı gibi taktim etmesinden haberdardı.

5. “İBLİS” ESERİNİN MAZMUNU

Eserdeki olaylar gayri sabit bir yerde - Orta Doğu'da - Bağdat civarında, sonrasında Türkiye'de yaşanıyor. İblis'in söylediklerinde savaşın resmi cizilir; “Toplar veriyor aleme dehşet, Dehşet! ... Kopuyor sanki kıyamet” (Cavid, 2007). Genellikle, eserdeki imgeler hemen hemen Osmanlı sarayı ve Türk ordusunun görevlileridir..

Yazar, eserde I. Cihan Savaşı'nın facialarını, Doğu ve Batı hayatını, onların sosyal, ruhsal ve siyasi moralini ve yaşamak için çarpınan Türk halkının mutlu yaşamasına engel olan tüm manileri göstermişti. Eserde Türk ordusunda ihanetkarlık eden arap zabıtları de nasipini almış, yazar O'nları İbn Yemin ve arap zabıtları imgelerinde cemleştirmişti. Örneğin, Osmanlı'nın çok güvendiği arap paşası İbn-Yemin ve hemşire Rana'nın öldürülmüş babası saray görevlisidir. Rana babasının katilini bulup ondan intikam alacağına yemin etmişti. Rana'ya aşık olmuş İbn-Yemin O'na sözde babasının katilini bulmasına yardımcı olmağa çalışır, halbuki babasının katili ta kendisidir. O'nları birlikte yola koyulur. Rana babasının katilini aradığı gibi, Arif de çocukluktan ayrı düşdüğü kardeşi Vasıf'ı arıyor. Vasıf'la Arif bir birlerini tanımazlar. Her ikisi de Rana'ya aşık. Vasıf Rana'nın babasının katilinin kim olduğunu bilir. Arif se bunu daha sonra İbn-Yemin'in söhbetlerine tesadüfen kulak müsafiri olarak öğrenir. Katilin kimliğini öğrendiğinde şaşır kalır, çünkü Osmanlı'nın yolunda canını feda eden Türk'lerin hiç bir itibarı yok iken, devlet butcesini savuran arap'ların Peyğamber soyundan geldikleri için itibarı daha çoktu. Osmanlı sarayının görevlisi olmasına rağmen arap oğlu İbn-Yemin Türk ordusu'na etdiği ihanetden dolayı memnundur: “Bir büyük ordu, bir yığın insan/Benim uğrumda oldu hep kurban/Keyfe sarf eyledim de milyonlar/Yine devletce itibarım var/Ben kimim? Bir arap...ne zan etdin/Bir çocuktanmı korkar İbn-Yemin?” (Cavid, 2007). Hileger bir siyasetçi olan İbn-Yemin Rana'nın babasının katili olmasına rağmen, Rana'yla birlikte sahrada katil arıyor. Osmanlı'daki bütün cinayetlerin kimler tarafından yapıldığını bilen Türk subayı Vasıf ise, katilin-İbn-Yemin'in, peşinden koşmakta, O'nu takip etmektedir. Vasıf sorunun kaynağının Osmanlı olduğunu bildiği halde kaynağı kurutmak yerine, bir katilin peşinde olması dikkatçecikidir. Peki neden? Çünkü Vasıf, Osmanlı'nı yıkacak gücde değildir. Vasıf bir Türk subayıdır. Bu kadar. Bu kaynağı kurutmağa bir üst insan lazım. Cavid Efendi, bu üst insanı, Elhan'ı ortaya çıkarır. Vasıf, bu gedişten endişelidir. Vasıf'ın endişesini gören diğer subay der: “Türk ordusu etrafa bu gün hemle ederken,/İrana ve ya Kafkaz'a imdada giderken,/Rus ordusu durmaz, çekilirken önümüzden,/Vasıf! Ne revadır ki, bu parlak günümüzden,/Feyz almayarak biz olalım kaflete mail,/Satmaz, satamaz milleti şahsiyete akıl” (Cavid, 2007). Vasıf endişelerini şöyle dile getirir: “Efsus ki, hiçtir sonu, Türk ordusu varsın, /İsterse, bütün Hindi de, Afgan'ı da sarsın/İsterse, bütün karşı çıkan manii yıksın,/Turan'ı basıp bağına, Altay'lara çıksın, /Mümkün değil, asla olamaz naili-amal/Etdikce ihanet eli bu milleti pamal” (Cavid, 2007). Akabinde Vasıf, Osmanlı sarayı'ndaki siyasi satılmışlığı şöyle dile getirir: “Türk ordusu daim basarak ülkeler almış/En sonra siyasetde basılmış ve bunalmış/İdrakı sönük başçıların gafleti ancak, /Etmiş, edecek milleti ellerde oyuncak” (Cavid, 2007). İleri görüşlü Cavid Efendi'nin bu söylemi az sonra Mustafa Kemal Atatürk'ün hitabında farklı bir şekilde dile getirilecek: “İşte milleti ellerde oyuncak eden bir siyasi otorite ortadadır. Durumun bu şekilde irelilemesi elbet ki, “Sevr” anlaşması'nı doğuracaktı. Şair dühası düşüncelerini “İblis”te kaleme almakta, açıkca “Osmanlı devrilmedikçe Türke hürriyet yoktur. Bu eskimiş zihniyeti tarihe gömecek bir lider çıkmalıdır!” Görüşünü ortaya koymakta, Osmanlı sarayı'nda olup bitenleri tablolaştırarak ifade etmektedir. Türk ulusunun kurtuluşu, yalnız ulusal uygarlık ve çağdaşlaşma zemininde

mümkün ola bilir. Daima milliyet fikrine sadık kalan şair, düşüncelerini milli mefküremizin ana sözüne, düsturuna çevrilmiş bu misralarla “Turana kılıctan daha keskin ulu kuvvet,/Yalnız medeniyet, medeniyet, medeniyet!” (Cavid, 2007) ifade edir.

Trajedide Türk-Rus ordularının karşıdurmasında yaralı halde rehin alınmış bir tatar imgesinin yer alması da rastgele değil. Yaralı halde rehin alınan tatar Kazan türküdür. Rus ordusunda görevlidir. Rus ordusunda görevli olmasına rağmen, o bir türkdür. O`ndan kimliğini soranlara; Tatar`ın verdiği cevap dikkatcekicidir: “Afv edersin, hayır, ne bir rusum,/Ne lehim ben, ne kirlî casusum, /Bir müslüman, kazanlı bir türküm” (Cavid, 2007). Der. Fakat yaralı tatarın kendinin bir Türk olduğunu söylemesi Türk ordusu mensuplarını daha da kızdırır, cezasının idam olduğunu söylerler: “Başka milletten olmuş olsaydın,/Yene mümkündü affın,.. Ah, azgın!/Türk olup, Türke ateş etmek için/Yalnızca bir cezaya layıksin. O da idam...” (Cavid, 2007). Rus ordusu görevlisi olduğu halde kendine “Türküm” deyen Yaralı subayın aksine, Osmanlı`da görevli olan arap subay Türklerin mağlup edildiklerine sevinir: “Açı vermiş hüdudu bulgarlar,/Kevkebi-tale eylemiş de üful,/İngilislerle dolmuş İstanbul” (Cavid, 2007). Arap subayın sevindiğini görünce Yaralı Tatar bir ah çekir, Anadolu`da Türk ulusunun yenilgesini içine sindiremez. Arap subayın İstanbul`un ingilizler tarafından işgal edildiğine sevindiğini duyunca az kala kalbi durann Tatar der: “Ah arap, ruhu, kalbi arap,/Hem de memnun... nedir bu hala sebep?” (Cavid, 2007: 62). Kaderi O`nu rus ordusunda asker etmişse de O, gerçek bir Türktü ve Anadolu`nun kurtuluşu için savaşamaması için üzgündür. Hatta rehin tatar Türk ordusu`na ihanet edib Rus`ların yararına casusluk eden Arap`ı tanıyınca dayanamaz, arap subayını öldürür ve Türk ordusuna katılarak Anadolu`nun kurtuluşu uğruna savaşmak ister. Böylece, Rus vatandaşı olan Tatar, Anadolu`nu Osmanlı`da subay olan Arap`tan daha çok sevdiğini kanıtlar. Ulu önder Mustafa Kemal Atatürk`ün daha sonra dile getireceği “Türkün türkten başka dostu yoktur” – fikrine Cavid Efendi, daha önceden eserinde vurğu yapmıştı.

6.CAVID EFENDİ`NİN ANADOLU`NUN KURTULUŞU İÇİN DÜŞLEDİĞİ MUSTAFA KEMAL TİMSALINDA ÖRNEKLENMİŞ ELHANI – ÜST İNSAN – KURTARICI ÖNDER

Cavid Efendi, Anadolunun kurtuluşu için düşlediği Mustafa Kemal timsalinde örneklediği kurtarıcı önder Elhan`nın sahneye çıkışını bu sözlerle tanımlar: “Bu sırada omuzunda eski siyah atkı - plaş, vügarlı, müsallah, subay kılıklı, kalın bıyıklı, gur, siyah sakallı, zinde ve mühib (dostca) simalı Elhan ağaçlar arasından çıkar” (Cavid, 2007). Eserin kararsız, şüpheli karakteri Arif Elhan`ı görür görmez O`nun görünümünü karşısında hayretten donar: “Parlıyor çöhrenizde fezli zeka,/Siz`e haydut denirmi?-Yok, asla!” (Cavid, 2007). Elhan: “Doğru, pek doğru... hiç yanılmadınız,/Değilim haydut, işte ben yalnız/Etdim isyan, bir asgeri kaçığım,/Yurdum orman, mağaralar yatağım” (Cavid, 2007). Arif: “Bir sebep var ya?” (Cavid, 2007). Elhan isyan edişinin, devlete karşı gelişinin nedenini böyle anlatır: “Var evet, bir miskin,/Bir arap subay, işte bir hain, /ben açarken onun ihanetini,/Baktım astırmak istiyor o beni,/Burakıp ordugahı...ah, ne deyim!/Böyle haydutca gün geçirmediğim” (Cavid, 2007). Elhan, haydutca yaşasa da, yurtunu kurtarma fikrinden asla vaz geçmemiş, uykun zamanı beklemiş, bu zaman içinde kurtuluşun boyutlarını iyice düşünüp hazırlamış, hüküm vermii; Türk ordusu arap hainlerinden temizlenmeli; Türk ordusu Türk ulusunun bireylerinden oluşturulmalı, ihanet faktörleri ortadan kaldırılmalıdır. Anadolu`nun kurtuluşu için planlar hazırlayan Elhan, bir taraftan da kendine yandaş toplamaktadır. Yandaşları O`na ve adaletine inanırlar. Elhan`ın dürüstlüğü ve cömertliği bütün dürüst Türk insanların dikkatini çekmektedir. Haksız tökülen kanların ve ihanetlerin karşısını yalnız Elhan`ın demir iradesi alabilir. Bütün yollar Elhan`ın barındığı bu ormanlıktan geçer. Elhan ormanlıkta Osmanlı ile, Osmanlı`nı temsil

eden bütün kötülüklerle karşılaşır. Hain İbni-Yemin'in de yolu Elhan'ın sığındığı ormanlıktan geçer. Arap İbni-Yemin Türk ulusuna, Türk ordusuna ettiği ihanetlerinden dolayı Elhan'ın karşısında hesap vermelidir. Not edelim ki, İbni-Yemin burada yalnız bir fert değil, O, bir zihniyeti, Osmanlı sarayı'nda yuvalanmış bir anti-Türk akımın temsilcisidir. Türk ulusunun kurtarıcı önderi gibi düşlenen Elhan bu akımlara karşı kesin kendi iradesini ortaya koymalı ve de koyar. Elhan arap İbni-Yemin'i görür görmez tanır: “Beni astırmak isteyen şu lein/İşte bir av ki, izler avcısın” (Cavid, 2007). İbni-Yemin Elhan'ın mühakimesinden kurtulamaz. Cavid Efendi, islaholunmazların gerekli cezalarına yetmeşi makamını büyük ustalıkla verir. Bazı islaholunmazların; İbn Yemin, zenci çavuş, papas, haham, iranlı şeyh, kötü hastalığa tutulmuş siyah çarşafly bayan ve kendisi gibi sağalmaz derde düçar olmuş on yaşlı bir çocuğun ölmesi şarttır. Peki neden? Çünkü Papas İncil adı ile Ermenistan'a milli davayı tetiklemek için silah taşıyormuş, Tövrat'ı elinde tutarak fransıza casusluk yapan haham, Arabistan'da çaknaşmalar yaratmış, eli Kuran'lı şeyh ise ingilislere para için casusluk yapıyormuş. Hastalıktan burnu kuruyup düşmüş siyah çarşafly kadın, kendi gibi hasta çocuğu ile kendi zöhrevi azarını binlerle sağlam kişiye bulaştıracağını düşünmeden, şifa tapmak ümidi ile Kabe'ye getmek istiyor. Elhan islaholunmazların hepsine ölüm hükmü kesir. Haydutlar hükmü icra edir. Hastalıklı kadın, sarıklı cübbeli şeyh, fransız casusu haham, İncil adı ile Ermenistan'a silah taşıyan papaz, arap, ermeni üsürleri mahv edilir. Yalnız bundan sonra Türk ulusunun düşüncede kurtuluşu sağlana bilir. Elhan'ın ölüm hükmü kesdikleri Türk kimliğinin, Türk varlığının karşısındaki engellerdir. Elhan'ın adalet mahkemesini gördükten sonra İblis bile manevi cihetden sarsılır ve iblisleşmiş insanları ittiham eden son monologunu söyler. Böylece, Elhan'ın divanı olan yerde İblis'e yer olmadığını anlar. İblisin tora saldığı insanlar ya tövbe edip hakk yoluna dönmeli, ya da ölmelidir. Başka yol yok. Elhan'ın divanından kimse kurtulamaz. Aslında, bu Tanrı'nın kiyameti gibi yoldan azmışlara haberdarlıktı.

Genellikle, Cavid Efendi'nin İblis eseri tesadüfi bir olay değil, devrimin zihinlerdeki ilk tezahürlerinden biridir ve bu anlamda literatürde büyük bir adımdır. Bu, çürümüş binaları yok eden ve onların yerine güçlü ve sağlıklı bir yaşam felsefesini destekleyen yeni bir çalışma idi.

7. SONUÇ

Hala 1918'de Cavid Efendi'nin Anadolu'nun kurtuluşu için düşlediği Mustafa Kemal timsalinde örneklenmiş Elhan karakterinin yaptıkları ile sonraki yıllarda Mustafa Kemal Atatürk'ün yaptıklarında ve davranışlarında benzerlik çok; Elhan Osmanlı'nı devirmek için saraydan ayrılmış, Mustafa Kemal da. Elhan, Osmanlı gözünde bir kanun kaçağıdır, Mustafa Kemal da. Elhan Osmanlı'nı devirmeden kurtuluş olmaz, inancına sahipti, Mustafa Kemal da. Elhan'ın ormanlıkta hesablaştığı hainlerle ve Osmanlı değerleri ile Mustafa Kemal Paşa aynı şekilde hesaplaştı, Osmanlı'nı ortadan kaldırıp bütün değerleri ve yönetim şekli ile tarihe gömdü. “İblis”te yönetimi arap ve ermeni casuslarından temizleyen Elhan – Mustafa Kemal Paşa 1921'de Türk Ocakları Konferansı'nda “Devletin kurucusu olan biz türkler “necib millet” adı altında araplara, sadık millet adı altında ermenilere ve arnavutlara kul edilmiştik” - der. İşte, Cavid Efendi'nin tablolaştırdığı Elhan imgesi gerçek hayatta kendi tecesümünü bulmuş olur. Böylece, Cavid Efendi'nin düşlediği üst insan, kurtarıcı Elhan, gerçek yaşamda meydana çıkar. Hem de yalnızca ulusun kurtarıcısı gibi değil, tarihin de kurtarıcısı gibi. Biri Cavid Efendi'nin düşünde, diğeri ise gerçek yaşamda. Geline sonuclara göre, “Mustafa Kemal Atatürk'ün düşünce yapısını belirleyen etkenler arasında Aydınlanma dönemi filozoflarından Namık Kemal'e, Tevfik Fikret'e kadar birçok şair ve yazardan etkilendiğinin” (Şerafeddin, 1989) ve bu yazarlardan birinin de Cavid Efendi olduğuna şüphe yoktur. Yazar, Mustafa Kemal Paşa'nın imgesini o kadar mükemmel, o kadar

gerçekci yaratmış ki, acaba Cavid Efendi Mustafa Kemal Paşa ile tanışma fırsatı mı bulmuştu? Düşünmemek elde değil. Bu iki dühanın görüşmesini kanıtlayan belgeler olmasa da, Mustafa Kemal'in Cavid Efendi'nin Elhan'ından haberdar olduğunu kanıtlayan fikirler var. Mustafa Kemal Paşa'nı yakından görmek şerefine nail olmuş Rza Tahmasib'in hatıralarında Paşa'nın Cavid Efendi'nin yaratıcılığından ve Elhan imgesinde bizzat O'nu üst insan, kurtarıcı gibi taktim etmesinden haberdar olduğundan bahs etmesi rastgele değil. Cavid Efendi'nin yarattığı Elhan imgesinin karakterinde, şahsiyetinde, ahlakında ulusseverlik, adalet, sulhseverlik, insanseverlik duyguları barınmaktadır. Cavid Efendi'nin; "Kesse her kim dökülen kan izini,/Kurtaran dahi odur yer yüzünü" fikri, Mustafa Kemal Paşa'da "Yurtta sulh, Cihanda sulh" sözlerinde yankısın bulur. O'nlar bir biriyle tanışmasalar da I. Cihan Savaşı'nın sonlarında Nahçıvan'da olan Kazım Karabekir Paşa ile yakın dostluk kuran Cavid Efendi'nin Kazım Karabekir Paşa vasıtasıyla Mustafa Kemal Paşa'nın plan programından haberdar ola bilirdi. Cavid Efendi'nin İblis eserini 1918'de yazdığını ve Mustafa Kamal Paşa'nın şairin eserinden ve eserdeki Elhan imgesinden haberdar olduğunu göz önünde tutarak Mustafa Kemal Atatürk, Cavid Efendi'nin kurtarıcı önder olarak düşlediği Elhan'ının düşüncelerini gerçek hayatta yapan bir üst insan, bir dahidir, bir kurtarıcıdır. Türk ulusu için Mustafa Kemal Atatürk'le aynı düşnceni paylaşan Cavid Efendi, Türk dünyasının büyük adamlarından biridir. Bunlardan birincisi, düşünce alanında, ikincisi de hem düşünce hem eylem planında kendilerini kabul ettirmişlerdir.

Her koldan kuşatılmış bir ülkeyi yeniden özgürlüğüne kavuşturmak için çok yönlü zekasıyla ve akılcı planlamalarıyla bugünkü Türkiye'nin özgür bir şekilde yaşaması için doğru stratejiler kurmuş Mustafa Kemal Atatürk, ülke yoksulluk içindeyken, devleti ileri devletler arasına sokmak için yeniden planlayarak çağın ötesindeki fikirlerini uygulayarak ekonomik, eğitim, spor, sanayi, zirai ve bir çok dalda yaptığı kalkınma hamleleri ile Türkiye'yi çağdaş bir ülke yapmak için çalışmış ve başarmıştır. O'nun o gün düşünebildiği ve adımlarını attığı her şey, bugünkü yaşamda hala etkindir. Bütün bunlar çok özel bir dehayı, üst insan olmayı gerektirir. Çok özel bir dehaya sahip olan Mustafa Kemal Atatürk vatani için yaptıkları ile ismini yüreklere kazıyan ve ebediyen yaşamak hakkı kazanan bir dahidir.

KAYNAK

Arıkan, Zeki (1998). Türkiye'nin çağdaşlaşmasında Tefvik Fikret ve Atatürk/Atatürk yolu Dergisi, Cilt VI, Sayı 22, s. 119-140

Asgerzade, Lütviyye (2019). Hüseyin Cavid/Türk milliyetçiliği portreler (Editör Durgun Şenol). Ankara, s.77-89

Cavid, Hüseyin (2007). Eserleri. 5 ciltte., II cilt. Bakü

(1919). Cavid Efendi'nin vürudu/Azerbaycan Gazetesi, 9 Mart, sayı: 52

Cebiyeva, Tarana (2013). Diplomatiya tarhimizden/Pespublika gazetesi, 17 Şubat

Şerafettin, Turan (1989). Atatürkün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar, TTK, Ankara, , 6-8, 16, 51.

TAŞ, Sait (2010) Atatürk'ün Düşünce Yapısına Etki Eden Unsurlar

(öğretmenleri/okudukları) SDU International Journal of Technologic Sciences. Say, 2, ,s. 72-84

Hüseynova, Fergane (2007). Bağımsızlık dövründe Azerbaycan – Türkiye alalalarının kulturoloji aspektleri (bilim, eğitim, kültür). Bakü

Turan, Azer (2010). Cavidname. Bakü

ATATÜRK CUMHURİYETİ'NİN İLK YILLARINDA TÜRK-YUNAN MÜBADELESİ TURK-GREEK EXCHANGE OF POPULATION IN THE FIRST YEARS OF REPUBLIC OF ATATURK

Çağrı GÜÇLÜTEN

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Akademik Yazım Birimi

ÖZET

Lozan Barış Konferansı'nda Türkiye'de bulunan Rumlar ile Yunanistan'da bulunan Türkler için Türkiye ile Yunanistan arasında "Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol"ü imzalanmıştır. Bu sözleşme, 10 yıl boyunca Rumların ve Türklerin azınlıktan göçmenliğe geçişine yol açan bir anlaşma anlamına gelmektedir. Yüzbinlerce insanın kendi topraklarından ayrılması anlamına gelen bu süreç, kitlesel göç yolculuğuna neden olmuş ve Cumhuriyet'in ilk yıllarda geçmesi gereken önemli bir sınav haline gelmiştir. Özellikle ulus-devlet anlayışının oluşturulmak istendiği 1920 ve sonraki yıllarda, böylesine bir mübadelenin temel amacı, kültürel ve dini kimliklerin korunması olmuştur. Dini kimliklerin bütünleşmesi anlamında önemli bir adım olarak değerlendirilse de, Türkiye'den göç eden bireylerin büyük oranda ticaret ile uğraştıkları ve Türkiye'ye gelen Türklerin büyük ölçüde tarım ile uğraştıkları göz önüne alındığında, giden göçmenlerin ekonomik durumları ve nitelikli insan göçü, gerçekleşen bu mübadelede Türkiye'den Yunanistan'a doğru nitelikli iş gücünün yaşandığını destekler niteliktedir.

Bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan arasında 1923-1925 yılları arasında gerçekleşen nüfus mübadelesinin nedenleri ile birlikte Lozan Konferansında bu mübadeleye nasıl yer verildiği ve mübadelenin uygulanma süreci ile ilgili araştırmalara yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk, Yunan, Mübadele, Göç, Cumhuriyet

ABSTRACT

At the Lausanne Peace Conference, a contract was signed between Turkey and Greece for the Greeks in Turkey and the Turks in Greece. This contract means an agreement that led to the exchange of Greeks and Turks from minority to immigration for 10 years. This process, which meant the departure of hundreds of thousands of people from their own territories, caused a mass migration experience and became an important test that the Republic had to pass in the first years. Especially in 1920 and the following years, when the understanding of the nation-state was desired to be established, the main purpose of such an exchange was the protection of cultural and religious identities. Although it is regarded as an important step in terms of the integration of religious identities, given that the individuals who migrated from Turkey are mostly engaged in trade and the Turks who came to Turkey are mainly engaged in agriculture, Considering that the individuals immigrating from Turkey are dealing with trade to a large extent and the Turks coming to Turkey are mostly engaged in agriculture, economic conditions of the migrants and qualified human migration have proven to lead to loss of the number of qualified work force.

In this study, the reasons for the population exchange between the Republic of Turkey and Greece between 1923-1925, how this exchange was included in the Lausanne Conference and the application process of the exchange will be included.

Keywords: Turkish, Greek, Exchange, Immigration, Republic

1. GİRİŞ

Osmanlı Devletinin duraklama ve gerileme dönemine girmesi ile birlikte, kaydedilen toprakların sayısı artmıştır. Topraklarda yaşanan bu kayıplar, Osmanlı Devletinin çekildiği bölgelerde Türk ve Müslüman nüfusun yaşamlarına devam etmesini zorunlu kılmıştır. Kültürel ve coğrafi yakınlık göz önüne alındığında, en fazla Türk ve Müslüman nüfusun bulunduğu bölgelerin başında şüphesiz Balkanlar gelmektedir. Balkan devletleri arasında Hristiyanlığın en çok hissedildiği ülke olan Yunanistan'da Türk ve Müslüman nüfusunun önemli ölçüde yüksek sayılarda olması, buna ek olarak Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde yaşayan Rumların varlığı, her iki devleti de bir nüfus değişikliği fikrini düşünmeye itmiştir.

İsviçre'nin Lozan (Lausanne) kentinde toplanan Lozan Barış Konferansına kadar Osmanlı Devleti'nin çözmek için mücadele ettiği azınlıkları sorunu, bu konferansta ele alınmıştır. Konferansa katılan diğer devletlerin de bu süreci destekleyen tavırları sonrasında alınan mübadele kararı, 30 Ocak 1923'te imzalanan "Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" ile uygulanmaya başlanmıştır. Gerek Osmanlı Devleti'nin gerekse Yunanistan'ın bu sözleşmeyi bir an önce uygulamaya koyma düşüncesi hâkim olsa da, karşılaşılan zorluklar nedeni ile mübadelenin tamamlanması 1930'lu yılların ilk yarısını bulmuştur.

Lozan görüşmeleri, Türkiye ile Batılı devletler arasında devam eden savaş sonlandırmış, bununla beraber azınlık sorunu konusunda da önemli bir gelişmenin yaşanmasına öncülük etmiştir. Türkiye'de bulunan Rumlar ile Yunanistan'da bulunan Türkler için Türkiye ile Yunanistan arasında yapılması planlanan nüfus değişimi ile gündeme gelen Türk-Yunan mübadelesi konusu Lozan Konferansında el alındı. Atatürk'ün talimatı ile görevlendirilen Türkiye delegasyonu reisi İsmet Paşa ve Yunanistan delegasyonu reisi Venizelos'un önerisiyle, bir bağımsız, bir Türk ve bir Yunanlı delegenin yer alacağı, Doktor Nansen'in de danışmanlık yapacağı bir komisyon oluşturuldu. Söz konusu toplantıya Osmanlı Devleti'ni temsil etmek üzere İsmet Paşa ve Türk Murahhas Heyeti katıldı. Başkanlığını İtalyan delegesesi Montagna'nın yaptığı komisyon 2 Aralık 1922'de toplandı (Arı, 2003: 17, 18).

Nüfus mübadelesinin uygulanmasına yönelik Lozan Konferansında karar alınmasının ardından, mübadelenin uygulanması konusunda zorluklarla karşı karşıya kalınmıştır. Her iki devletin de henüz savaştan çıkmış olması, buna bağlı olarak gerçekleşen ekonomik sıkıntılar ve vatandaşların bu durumlar nedeni ile yıpranmış olması, her iki devletin Türk ve Rum azınlıkları için büyük bir sosyolojik değişimin, psikolojik travmanın önünü açmıştır (Tepealtı, 2019: 91).

Lozan Barış Konferansı'nda, İsmet Bey önderliğindeki Türk tarafı, Rumların İstanbul'da ikamet etmelerini kabul ederken, Yunanistan'a göç eden bireylerden başka Anadolu'da esir alınmış Rum erkeklerinin ailelerinin ikamet ettiği yerlere gönderilmesini ve bu değişimin 1923 yılının Mayıs ayına kadar uygulanmasını talep etmiştir. Taraflarca benimsenen bu isteğin ardından mübadeleye katılacak nüfusun mülkiyetinin ne olacağı sorusu da ayrı bir komisyon kurularak karara bağlanacak şekilde görüşüldü. Konferansta tarafsız başkan şartı ile 11 alt komisyon kurulmuştur. Söz konusu komisyonların dördü Danimarkalı, üçü Hollandalı, ikisi İsviçreli ve birer olmak üzere Norveçli ve İsveçli başkanlar şeklinde oluşturuldu (Akgün, 1986: 243).

Takvimler 30 Ocak 1923 tarihini gösterdiğinde, Türk-Yunan mübadelesi iki devletin temel ilkelerde anlaşması üzerine uygulanacak olan protokol ve sözleşme imzalanmıştır. Söz konusu anlaşmada, İstanbul ve Batı Trakya dışında kalan Türk topraklarında yaşatan Ortodoks Rumlar ile Osmanlı Devleti'nin çekildiği Yunan topraklarında kalan Türkler 1 Mayıs 1923 itibari ile zorunlu mübadeleye tabi tutulmuştur.

2. TÜRK-YUNAN MÜBADELESİNİN NEDENLERİ

Osmanlı Devleti'nin farklı etnik kökenleri ve dini inançları bir arada bulunduran “Osmanlıcılık” ideolojisi, Osmanlı Devleti'nin asırlar boyunca milletleri bir arada tutan bir düşüncenin ürünüydü. Ancak; on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan “milliyetçilik, akımı “millet” kavramının daha çok ön planda olduğu bir düzeni oluşturmuştu. Farklı milletlerin bir arada bulunduğu bölgelerin başında ise şüphesiz Balkan ülkeleri gelmekteydi. Bu bakımdan, balkan devletlerindeki milliyetçilik akımının etkisi hemen hissedilmeye başlandı ve Osmanlı Devleti on dokuzuncu yüzyılda dağılıp döneminin hızlanacağı bir döneme girmişti. Çoğunluğun ve azınlığın birbirine karşı olacağı bu dönem, azınlıkları kendi anavatanlarına dönmek konusunda teşvik etmiş, azınlıkları göçmenlere dönüştüren bu süreç resmen başlamıştı (Tepealtı, 2019: 92).

Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü ve şimdiki Ege Bölgesi olarak tarif edilebilecek topraklarda var olan Rum nüfusu, itilaf devletlerin desteği ile Osmanlı'ya karşı ayaklanmış ve bağımsızlık istemişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'nda Yunanistan'ın Ege bölgesini işgali ile Anadolu'da da hissedilen Rum isyanı, sonunda 30 Ağustos zaferinin ardından Yunan birliklerinin yenilmesi sonucunda bastırılmıştır. Elbette, böylesine bir isyanın yaşanmış olması, Rum azınlıklara karşı yerel halkın bakış açısını değiştirmiş ve olası bir nüfus mübadelesi fikrinin tohumları bu noktada atılmıştır. 1910'lu yıllarda küçük çaplı nüfus mübadeleleri de gerçekleşmiştir. Bir örnek olarak, 1913 yılında Bulgar ve Müslümanların gönüllü olarak sınırdan 15 km kadar uzaklıktaki bölgelerde yaklaşık 85.000 kişi nüfus mübadelesini gerçekleştirmiştir (Önder, 2000: 343). Buradaki mübadele ile Türk-Yunan mübadelesi arasındaki fark ise gönüllülük esasına bağlı olma durumudur. Türk-Yunan nüfus değişiminde halkların gönüllü yer değiştirme hareketliliği söz konusu değildir.

Türk-Yunan nüfus mübadelesini yalnızca bir fikir ürünü sonucu ortaya çıkan bir olgu şeklinde okumak yeterince nesnel olmayacaktır. Nedenine gelince, söz konusu olan Anadolu'ya göçün ve Anadolu'dan göçün inceleneceği en kritik dönem Kurtuluş Savaşı dönemidir. Bu dönemde Rum nüfusu Anadolu'da Yunan işgali ile yükselişe geçmiş olsa da, Türklerin direnişi ve başarısı sayesinde Rum nüfusun çoğunluğu zaten mübadele kararı olmadan Yunan topraklarına göç etmiş, bunun sonucunda da Yunan topraklarında yaşayan Türk ve Müslümanlara yapılan zulümler söz konusu olmuştur. Bunun sonucunda da, Yunan topraklarında yaşayan Türk ve Müslümanlar da Anadolu'ya göç etmek durumunda kalmıştır. Öyleyse, hem isyanların, hem savaşların; sonucunda da masada üretilen fikirlerin ürünü Türk-Yunan nüfus mübadelesinin nedenleri olarak değerlendirilebilir.

Söz konusu mübadelenin nedenlerinin altında devletlerin aktif rol oynadığı açıktır. Bu çalışmada, bu göç hareketliliğinin kaynak ülkede tek bir kişi kalmayınca kadar devam etmediğini vurgulamak son derece önemlidir. Türk Tarafı, yüzyıllar boyunca hüküm sürdüğü topraklarda Türk adının silinmesini istememiş ve Yunan topraklarında bu ismin anılmasına devam edilmesini arzulamıştır. Aynı şekilde Yunan tarafı da, Ortodoks Hristiyanlar için son derece önemli bir kent olan İstanbul ile bağlarını tamamen koparmak istememiş ve bu topraklarda Rum toplumunun varlığını sürdürmeyi amaçlamıştır.

3. NÜFUS MÜBADELESİNE GİDEN SÜREÇ

Türk-Yunan mübadelesinin deneyimlenmesi noktasında Türk tarafında Kurtuluş Savaşı yıllarının dönüm noktası olduğu görülmektedir. Henüz Kurtuluş Savaşı sona ermeden, dönemin Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Tengirşek, Avrupa seyahati sonrasında, 4 Nisan 1922 tarihinde TBMM'nin gizli oturumunda yaptığı konuşmada konuyu şöyle özetlemektedir:

Avrupa'da bizim aleyhimize düşmanların kullanabileceği en büyük silah bu ekalliyetler silahıdır. Binaenaleyh ben ikinci gün kendisine (yani Lord Curzon'a)gittim ve ilk evvel kendisine ekalliyetlerden bahsettim ve bunu ikiye ayırdık. Rum ekalliyetleri için mübadele esasını teklif ettim ve dedim ki "Biz, devamlı bir sulh istiyoruz ve bunun için bu suretle bizi onlardan, onları bizden emin kılmaktır. Bundan sonra bizde kalacak Rumlarda harici bir fikir vardır. Bir gün Türkiye'yi parçalayacağız, burayı oraya (Yunanistan'a) raptedeceğiz. Buraların Türkiye'de kaldığı sabit olmalıdır ki, birbirimizin elini tutalım. Birbirimizle iyi geçinelim. Bundan iyisi ise onları rahat yaşayabilecekleri yerlere göndermek ve Müslümanları da rahat yaşayabilecekleri bir yere celbetmek lazımdır (Sezer, 2012, s. 20).

Bu konuşmada da ifade edildiği gibi, Rum azınlıkların özellikle dış güçler tarafından destekleniyor olması, Türk tarafı için ulusal güvenliğin temini konusunda sorun teşkil etmiştir. Buna bağlı olarak, Osmanlı Devletinin çekildiği Yunan topraklarında yaşanan Türk ve Müslümanların Türk topraklarına gelişlerinin, bu topraklardaki Rum azınlığın ise Yunan topraklarına gönderilmesinin önünü açacak değerlendirmeler konuşulur olmuştur.

14 Ağustos 1922 tarihinde Londra seyahatinde bulunan Ali Fethi Bey de, mübadele konusunun önemine işaret etmiş, İngilizlerin Yunanlılar adına ateşkes istemesi üzerine Türkiye'ye gönderdiği telgrafta şu ifadelere yer vermiştir:

İngiltere acele mütareke istiyor. Fransa ve İtalya Yunanlılara yardım etmeyecektir. Trakya'nın alınması, azınlıkların değiştirilmesi, harp tazminatı ve ülkede yapılan tahribatın tamiri istenmelidir (Sezer, 2012, s. 21).

Ali Fethi Bey'in mektubunda da görüldüğü gibi, mübadele konusu, bu düşüncelerin ürünü olarak Lozan Barış Konferansında mübadelenin önemini bir kez daha ortaya koymaktaydı. Öyle ki, Lozan Barış Konferansı'na katılmadan önce İsmet Bey ve onun heyetine Bakanlar Kurulunca verilen 14 maddelik talimatnamede 9. maddenin azınlıklar konusu olması da mübadelenin Lozan'ın konusu olacağını işaretliydi.

4. YUNAN VE TÜRK HALKLARININ MÜBADELESİNE İLİŞKİN PROTOKOLÜN UYGULANMASI

Türk ve Yunan halklarının 29 Ekim 1923 itibari ile Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan topraklarında yer değiştirme hareketliliğinin başlangıç noktası farklı görüşleri barındırmıştır. Bu düşünce farklılıklarının en belirgin münazarası, mübadelenin gönüllü olarak ya da zorunlu olarak gerçekleşeceği tartışmasıdır. Yunan tarafı, mübadelenin gönüllülük esasına dayanması gerektiğini iddia ederken, Türk tarafı bu göç hareketliliğinin zorunlu olması gerektiğini belirtmiştir. Sözleşme komisyonunda görüşülen bu konu, uygulamanın süresinin uzayacağı ve nüfus değişiminin eşzamanlı yapılmasının zorlaşacağı gerekçeleri ile dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un da Türk tarafını desteklemesi ile zorunlu göç başlığında değerlendirilmiştir.

Lozan Konferansı'ndan 1 hafta önce, Milletler Cemiyeti, Mülteciler Yüksek Komiserliği görevini yürüten Norveçli Fritjof Nansen'i gözlemlerde bulunmak üzere görevlendirmiştir. Türk tarafını ve Yunan tarafını ayrı tarihlerde ziyaret eden Nansen, araştırma ve gözlemlerinin sonucunda gönüllülük esasına bağlı olarak Anadolu'daki Rum azınlığın ve Yunanistan'daki Türk ve Müslümanların nüfus değişiminde bulunabileceğini önermiştir (Budak, 2010, s. 135). Buradan da anlaşılacağı gibi, Türk-Yunan mübadelesi hem ulusal, hem de küresel düzeyde destek gören bir göç hareketliliği halini almıştır.

Lozan Konferansı başladığında, azınlık meselesi her ne kadar ulusal ve uluslararası arenada tam destek görse de, görüşmeler son derece çetin geçmiş, nüfus mübadelesi konusunda Türk tarafı bazı koşulların gerçekleşmesi şart koşmuştur. Bu şartlar şu şekildedir:

1. Türk uyruğu olmayan bütün Rumlar ile İstanbul doğumlu olmayan Türk uyruğu Rumların İstanbul'dan çıkarılması,
2. Son üç yıl içinde Türkiye'ye karşı düşmanca davranışlar içinde bulunan Rum derneklerinin ve birliklerinin İstanbul'dan çıkarılması,
3. İstanbul Rumlarına tanınan ayrıcalıktan yalnızca Beyoğlu, İstanbul ve Üsküdar Rumlarının yararlanması, 4. Evrensel Patrikliğin bütün kurulları ve organlarıyla birlikte İstanbul'dan uzaklaştırılması (Oran, 2002, s. 332).

Lozan Konferansında sunulan bu maddeler, Yunan tarafı ve diğer taraflarca tamamen kabul edilmemiştir. Sunulan üç şartın ikincisini kabul eden Yunan tarafı, birinci şartı reddetmiştir. Mübadelenin sözleşme maddeleri görüşülmeye başlandığında da ikili düşünceler ortaya çıkmıştır. Sözleşme'nin 1. ve 2. maddeleri farklı yorumlara neden olmuştur.

Sözleşmenin 1. Maddesi, mübadelenin kapsamını belirtmektedir:

Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, zorunlu mübadelesine girişilecektir. Bu kimselerden hiçbiri, Türk Hükümetinin izni olmadıkça Türkiye'ye, Yunan Hükümetinin izni olmadıkça Yunanistan'a yeniden dönerek orada yerleşmeyecektir.

2. Madde ise, 1. Maddeye getirilen istisnaları düzenlemektedir:

Birinci Maddede öngörülen mübadele: Birinci Maddede öngörülen mübadele: a) İstanbul'da oturan Rumları (İstanbul'un Rum ahalisini); b) Batı Trakya'da oturan Müslümanları (Batı Trakya'nın Müslüman ahalisini) kapsamayacaktır. 1912 Kanunıyla sınırlandırıldığı biçimde, İstanbul Şehremaneti daireleri içinde, 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş (établis) bulunan bütün Rumlar, İstanbul'da oturan Rumlar sayılacaklardır. 1913 tarihli Bükreş Antlaşması'nın koymuş olduğu sınır çizgisinin doğusundaki bölgeye yerleşmiş tüm Müslümanlar Batı Trakya'da oturan Müslümanlar sayılacaklardır (Bozdağlı, 2014: 19).

Söz konusu mübadelenin mülkiyetlerin taşınması konusunda da önemli maddeleri bulunmaktaydı. Burada, zorunlu bir göçün söz konusu olduğunu belirtirken, aynı zamanda taşınmazlar konusunda sağlanan kolaylıklara da değinilmelidir. Bu noktada, Türk ve Yunan tarafı, göçü gerçekleştirecek tüm bireylerin menkullerini yanında götürebilmeleri kolaylığı konusunda mutabık kalmıştır. Buna göre;

Mübadele Sözleşmesinin 5. Maddesinde, *Mübadele kapsamına giren kişilerin mülkiyet haklarına ve alacaklarına hiçbir zarar verilmeyecektir.* ibaresi, 8. Maddesinde ise *bu kişiler, herhangi bir vergiye tabi olmaksızın, cemaat taşınır malları da dâhil, her türlü mallarını yanlarında götürmekte serbest olacaklardır.* (Oran, 2002, s. 332) denilmiştir.

5. ARAŞTIRMA VE BULGULAR

1920'li yılların başında başlayan Türk-Yunan mübadelesi görüşmeleri ve sonrasında imzalanan protokol ile yasal zemine oturtulan Türkiye ve Yunanistan arasındaki göç hareketliliği, azınlıklara yönelik düzenlenen bir uygulama olmuştur. Söz konusu göç hareketinin Balkan devletleri arasında neden tüm Balkan ülkeleri ile değil de Yunanistan ile yapıldığı düşünülmelidir. Burada göç teorilerinden biri olan "Sosyal Ağlar Teorisi" incelenmelidir. Sosyal ağ teorisi 'ne göre, birey göç hareketini gerçekleştirirken, tarihsel, kültürel ve sosyal

bağları olan bölgelere göç etmek eğilimindedir. Öyle ki, bir bireyin bağlı olduğu düğümler, o bireyin sosyal temaslarıdır. Aynı durum devletler için de geçerlidir. Tarihsel, coğrafi ve kültürel değerleri ile yıllar boyunca Osmanlı Devleti hâkimiyetinde bir arada yaşan Yunan ve Türk halkları arasında gerçekleşen bu göç yolculuğu, dini farklılıklar, savaşların yaşanması ve fikir ayrılıklarından sonra azınlık değişimi olarak gerçekleşmiştir. Her iki taraf da, soydaşlarını bu çıkmazda yalnız bırakmamış, Sosyal ağ teorisine göre gerçekleşen göçleri tersine göç şeklinde okumuştur.

6. SONUÇ

Osmanlı Devleti, on dokuzuncu yüzyılda duraklama dönemi yaşamış ve sonrasında gerileme ve çöküş dönemine girmiştir. Bu yüzyılda gerçekleşen toprak kayıpları, Anadolu'ya büyük oranda göç hareketliliğinin başlamasına neden olmuştur. Bu göç hareketi, Osmanlı Devleti'ne vatandaşlarını iskan etme deneyimini kazandırmış, göç meselesi konusunda da tecrübe sahibi olmasını sağlamıştır. Lozan Barış Konferansı'nda ele alınan azınlıklar sorununun çözümü için imzalanan “Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol” neticesinde Yunanistan'dan gelen Türklerin iskan edilmesi deneyimi de bu sürece katkıda bulunmuştur.

Mübadele öncesinde cereyan eden ekümenik tartışmalar, Türk ve Müslümanların Yunanistan'da ayrımcılığa maruz kalmaları ve Türk tarafında yaşayan Rum azınlığın dış güçlerin desteği ile ayaklanma başlatması gibi nedenler bir nüfus değişimini zaruri kılmıştır. Türkiye'nin zaruri ve kısmen başarılı bir eylemi olarak yorumlanabilecek Türk-Yunan mübadelesi, dini kimliklerin bütünleşmesi açısından başarıya ulaşmıştır. Böylece, ulus-devlet inşasını oluşturmak isteyen Atatürk Cumhuriyeti'nin Türk nüfusu artmış ve Müslüman nüfusu bir araya gelmiştir. Ancak; giden Rum azınlığın büyük çoğunluğunun ticaretle uğraşması ve gelen Türk ve Müslümanların büyük oranda çiftçilikle uğraşması, ekonomik açıdan kayba neden olmuştur.

Türkiye ve Yunanistan arasındaki vatandaş değişimini bizzat yaşayan mübadillerden geriye kalan bireyler ise, geldikleri yerler ile bağlarını koparmamak için Türkiye'de ve Yunanistan'da vakıf, dernek ve dini cemaatler yolu ile varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadır. Bu tür diaspora oluşumlar, varlıklarını devam ettirebilmek adına yaşamlarını sürdürmektedir. Bu çalışmanın ardından Türk-Yunan mübadelesinden sonra Türkiye ve Yunanistan'da yaşayan Türk ve Yunan azınlıkların diaspora çalışmalarının da başka bir çalışmada incelenmesi, literatüre önemli katkı sağlayacaktır.

7. KAYNAKÇA

1. Akgün, Seçil,(1986), “Birkaç Amerikan Kaynağından Türk-Yunan Mübadelesi Sorunu” III. Askerî Tarih Semineri, Türk-Yunan İlişkileri, Ankara.
2. Arı, K. (2012). *Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*. 6. Basım, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
3. ARI, K., (1999). *Türkiye'de Mübadele Dönemi Toprak Mülkiyeti ve Tarımda Değişim. 75.Yılda Köylerden Şehirlere*, İstanbul, Bilanço, Türkiye Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
4. Bozdağlı, Y. (2014). “Türk-Yunan Mübadelesi ve Sonuçları”. *TSA* Yıl:18- 3: 9-32.
5. Oran, B. (ed.) (2002). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
6. Önder, S. (2000). “1913 Türk-Bulgar Mübadelesi”, *Yeni Türkiye Dergisi*, No:31: 342-346.

7. Sezer, S. (2012). *Lozan ve Mübadele*, İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Atatürk ilkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.

8. Tepealtı, F. (2019). “Lozan Nüfus Mübadelesi Göçleri ve Türk Mübadillerin İskânı” *Coğrafya Dergisi*, İstanbul, 39 (5), 89-98.

Çevrimiçi Kaynaklar

1. <https://populationexchange.ku.edu.tr/tr/exchange.html>
2. <http://www.lozanmubadilleri.org.tr/arastirma/turk-yunan-nufus-mubadelesi-ve-bir-kent-bursa-nesim-seker/>
3. <https://iletisim.com.tr/kitap/nufus-mubadelesi-kayip-bir-kusagin-hikayesi/7748>
4. http://madde14.org/index.php?title=T%C3%BCrkiye-Yunanistan_N%C3%BCfus_M%C3%BCbadelesi_Anla%C5%9Fmas%C4%B1
5. <https://avim.org.tr/tr/Yorum/TURKIYE-YUNANISTAN-MUBADELESI-UZERINE>

BOLMAN VE DEAL'İN DÖRT ÇERÇEVE MODELİ BAĞLAMINDA SEMBOLİK LİDERLİK: MUSTAFA KEMAL ATATÜRK ÖRNEĞİ

SYMBOLIC LEADERSHIP IN THE CONTEXT OF THE FOUR FRAME MODELS OF BOLMAN AND DEAL: THE EXAMPLE OF MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

Nurgül ERGÜL

Öğr. Gör., Cumhuriyet Üniversitesi Yıldızeli Meslek Yüksekokulu
Pazarlama ve Reklamcılık Programı Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü,
ORCID ID: 0000-0002-9473-1474

ÖZET

İnsanlık tarihi boyunca yönetme sanatı ve liderlik konuları, insan yaşamının başlıca sorunlarından birisi olmuştur. Yönetim olgusu aileden başlayarak kabileler, topluluklar ve toplumlar arasında en ilkel kabilelerden; günümüz toplum yapısına dek önemini koruyan bir gerçekliği ifade etmektedir. Yönetim şekillerinin değişimi, gelişen teknoloji, çağdaşlaşma süreçleri birçok alanda olduğu gibi ihtiyaç duyulan liderlik özelliklerinde de değişim göstermiştir. Bir kabile liderinden beklenen kas gücünün çağdaş toplumlarda zihinsel, sembolik davranışsal özelliklere evrilmesi söz konusu olgunun artan önemine ve değişimine işaret eden önemli göstergelerden birisidir. Bu çalışmada Bolman ve Deal'in Lider ve Liderlik yönelimlerini ifade eden Dört Çerçeve Modeli esas alınarak; sembolik liderlik özellikleri perspektifinden Mustafa Kemal Atatürk 'ün sembolik liderlik özellikleri bağlamında yapmış olduğu çalışmalar incelenmiştir. Bolman ve Deal örgütleri ve liderlik özelliklerini açıklamak için dört çerçeve modelini geliştirmiştir. Bunlar; yapısal özellikler, insan kaynağı, politik özellikler ve sembolik özelliklerdir. Sembolik Çerçeve kavramlar ve görüntülerin çoğunlukla antropoloji alanı olan birçok disiplin ile sentezlenmesidir. Bu yaklaşıma göre sembolik liderler sergiledikleri davranışlar ve karizmatik duruşlarıyla toplumlarına coşku ve bağlılık duygusu aşılarlar. Bu tür liderler törenlere, hikâyelere, kutlamalara ve diğer sembolik biçimlere özen gösterirler. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. M. Kemal Atatürk'ün kullanmış olduğu semboller: Törenler, söylemler ve eylemler olmak üzere üç farklı kategori bağlamında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dört Çerçeve Modeli, Liderlik Özellikleri, Sembolik Liderlik, Sembolik Çerçeve, Mustafa Kemal Atatürk

ABSTRACT

Throughout human history, the art of management and leadership issues have been one of the main problems of human life. Governance is one of the most primitive tribes among tribes, communities and societies, starting with the family; It expresses a reality that preserves its importance until today's social structure. Changes in management styles, developing technology and modernization processes have changed in the leadership qualities needed as in many areas. The evolution of the muscular power expected of a tribal leader to mental and symbolic behavioral characteristics in contemporary societies is one of the important indicators that point to the increasing importance and change of the phenomenon in question. In this study, based on the Four Frame Model, which expresses the Leader and Leadership orientations of Bolman and Deal; From the perspective of symbolic leadership traits, Mustafa Kemal Ataturk's studies in the context of symbolic leadership traits were examined. Bolman and Deal developed four framework models to explain organizations and leadership characteristics. These; structural features, human resources, political features and symbolic

features. Symbolic Framework is the synthesis of concepts and images with many disciplines, which are mostly anthropology fields. According to this approach, symbolic leaders instill a sense of enthusiasm and commitment to their societies with their behaviors and charismatic stances. Such leaders take care of ceremonies, stories, celebrations, and other symbolic forms. Descriptive analysis method, one of the qualitative research methods, was used in the study. The symbols used by M. Kemal Atatürk are examined in the context of three different categories: Ceremonies, discourses and actions.

Keywords: Four Frame Model, Leadership Traits, Symbolic Leadership, Symbolic Frame, Mustafa Kemal Atatürk

1. GİRİŞ

Sosyal bir varlık olan insan toplumun öznesidir. Yaşamını sürdürmek için temel ihtiyaçlarını karşılamak ve başka bir grup insan ile birlikte yaşamak durumundadır. Bu süreç içerisinde bir takım ihtiyaçlar bireysel olarak karşılanabilirken bazı ihtiyaçlar toplumla birlikte gerçekleştirilir. Bir topluluk içerisinde tek başına yerine getiremediğimiz amaç ve hedefler için bize yol gösterecek, hedeflerimize ulaşmakta kolaylık sağlayacak, iş birliği yapabileceğimiz bir motivasyon kaynağına yani lidere ihtiyaç duyulmaktadır.

Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde liderlik ve liderlik özellikleri ile ilgili pek çok model ve tanımlamanın yapıldığını görmekteyiz. Warren Bennis liderliği: ‘‘Liderlik güzellik gibidir, tarifi çok zordur ama gördüğün vakit hemen bilirsin onu’’ şeklinde tanımlamıştır. Buradan hareketle birçok kavrama yönelik anlam dünyasının hızla değiştiği bu çağda tek ve ortak bir tanımdan bahsetmek söz konusu değildir. Bu nedenle liderlik birçok yönüyle: Liderlik özellikleri, teorileri, modelleri, güç kaynakları ve liderlik yönelimleri vs. incelenmiştir. Tüm bu incelemeler sonucunda tarihsel süreç içerisinde her zaman geçerli olan, tek ve en iyi bir liderlik tarzının olmayacağı ifade edilmiştir.

Etkili bir liderlik anlayışının ortaya koyulması için ise Bolman ve Deal (1991) grubu amacına ulaştırarak, amacına ulaştırırken de sorunları tanımlamak ve çözmek için kullandıkları farklı yöntemleri, liderlik yönelimleri olarak ifade etmiştir. Bolman ve Deal (1991) örgütleri ve liderliği anlamak için dört çerçeve modelini geliştirmiştir. Bunlar; yapısal, insan kaynağı, politik ve semboliktir (Bolman ve Deal, 1991:511). Bolman ve Deal’e (2003) göre etkili liderler birden fazla çerçeveyi etkili bir şekilde kullanabilen liderlerdir. Hampton ve Turner’ın (1992, s.167) ‘‘zihinsel bir model yoksa gerçekler organize edilmez’’ ifadesinden yola çıkarak, çerçeveleri birer zihinsel model olarak düşünen Bolman ve Deal (2003), çerçevelerin liderlerin karşılaştıkları olayları analiz etmede onlara yardımcı olacağını iddia eder. Bolman ve Deal’e (2003) göre, liderlerin kararlarının doğruluğu; ellerinde bulunan bilgiyle, zihinsel haritalarla ve bunları kullanmayı ne kadar iyi bildikleri ile doğrudan ilintilidir (akt. Tanrıoğen, Baştürk ve Başer, 2014). Bu kapsamda Mustafa Kemal Atatürk’ün dört çerçevenin bütününde başarılı bir lider olarak ele alınabileceği ancak özellikle sembolik değerler (Bilişsel, duygusal, davranışsal) özellikleri, eylemleri incelenmiştir.

2. LİDERLİK

Liderlik ile yöneticilik kavramları birbirine yakın ancak temelde birbirinden kesin çizgilerle ayrılması gereken çok önemli iki kavram. Literatüre baktığımızda düzeni sürdürmek üzere görev ifa eden, sistem ve yapı merkezli, neyi ne zaman ve nasıl yapacağı sistem tarafından belirlenmiş, mevcut durumu korumak ve sürdürmek amacıyla hareket eden; yerleşik normlar üzerinden eylemlerini gerçekleştiren kişilere yönetici denilir. Liderlik ise üç temel teori

bağlamında: Davranışsal teori, özellik teorsisi, durumsallık teorisi olarak sınıflandırabileceğimiz çok daha kapsamlı bir olguya işaret etmektedir.

2.1.Özellik Teorisi:

Özellik teorisine göre liderlerin taşıması gereken belli özellikler vardır: Fiziksel olarak enerjik olma; zekâ ve yetenek bağlamında: Akıcı konuşma, mantıksallık, algı ve analiz yetisi; Kişilik özellikleri kapsamında ise: Samimi, yaratıcı, etik ve dürüst. Eylemsellik açısından bu teori kapsamında bir liderin daima ileriye hedefleyen, sorumluluk sahibi, amaçlara ulaşmada iradeli ve kararlı olması beklenmektedir. Özellik teorisinin son parametresi olarak Sosyallik: Nezaket, zerafet, katılımcı kültür ve işbirliği yeteneği bir liderin sahip olması gereken popülaritesi kapsamında öne çıkmaktadır.

2.2.Davranışsal Teori:

Bu teoriye göre bir lideri başarılı yapan temel unsurların liderin sahip olduğu özelliklerden ziyade; aktif liderlik sürecinde sergilemiş olduğu davranışlardır. Liderin as kadrosu ile iletişim biçimleri, yetkisini kullanma ve paylaşma biçimi, planlama, denetleme ve kontrol süreçleri, etkinliği belirleyen temel unsurlar olmuştur.

Davranışsal Teori kapsamında: Ohio Devlet Üniversitesi Liderlik Modeli, Michigan Üniversitesi Liderlik Araştırması, Harvard Üniversitesi Araştırmaları, Blake ve Mouton'un Yönetim Tarzı Matriksi Modeli, X ve Y Yaklaşımları, Yukl'un Liderlik Davranış Modelleri, Rensis Likert'in Sistem 4 Modelleri bulunmaktadır. Tüm bu modellerin ortak noktası lider davranışlarında iki temel parametreyi öne çıkarmaktadır: Kişiyeye yönelik liderlik biçimi ve eyleme yönelik liderlik biçimi.

Yapılan araştırma sonuçları eylem (işe) yönelik liderliğin uzun vadede daha başarılı olduğu hipotezini doğrulamıştır.

2.3.Durumsallık Teorisi:

Son olarak Durumsallık Teorisinin temel varsayımı farklı koşulların, farklı liderlik biçimlerini gerektirdiği yönündedir. Fiedler'in Durumsallık Kuramı, Ardışık Liderlik Kuramı, Yol Amaç Kuramı (Robert House ve Martin Evans), Vroom ve Yetton' un Normatif Kuramı, Hersey ve Blanchard'in Durumsal Liderlik Kuramı, Reddi'nin Üç Boyutlu Liderlik Kuramı başlıca Durumsallık yaklaşımlarıdır.

Bu teoriye göre: Tüm durumlara uygun olan tek bir liderlik modelinden söz edilemez. Liderlerin göreve yönelik tutumları(görev merkezli), ilişkisel tutumları ve eylemler içerisinde hazır olma seviyeleri (ilişki merkezli) önemli parametrelerdir.

Tüm bu teorilerden hareketle başarılı lider özelliklerinden söz edebilmek için öncelikli olarak liderlik olgusunun hangi bağlamda ele alındığı ortaya konulmalıdır.

3. BOLMAN VE DEAL'İN DÖRT ÇERÇEVE MODELİ

Bolman ve Deal liderlik teorilerine farklı bir perspektiften bakarak dört farklı kategori kapsamında; örgüt yapılarının liderlerce doğru analiz edilebilmesi ve liderlerin kişilik özelliklerine göre başarılı olabilecekleri dört model kapsamında değerlendirilmiştir.

Bu modele göre:

3.1.Yapısal Çerçeve: Bu görüneye göre örgütsel-toplumsal amaçlar ve bu amaçlara ilişkin tüm görevlerin açıkça belirtilmesi esas alınır. Örgüt yapısı ile çevre arasında sağlıklı ilişkiler kurulmasına yönelik bir yapılanma temel noktadır. Bu çerçevenin ana varsayımı kurumsal hedefler doğrultusunda oluşturulmuş bir yapılanma ve rol dağılımının hiyerarşik olarak ortaya

konulmasıdır. Açık talimatlara ve sınırları önceden belirlenmiş normlara dayalı bir sistem yönetimi esas alınır.

3.2.Politik Çerçeve: Topluluk üyeleri; aralarında farklılıklar bulunan, kaynakları sınırlı, birbirinden bağımsız ve çatışan isteklere sahip olma özellikleri kapsamında ele alınır. Sınırlı kaynakların birbiriyle çatışan istekler oluşturacağı varsayımı temel çerçevedir. Bu çerçeveye göre liderler çatışmayı uzlaştıracak olan politikaların belirleyicisi konumunda ele alınırlar. Realizm, müzakerecilik, ikna gibi özelliklerin ön planda olduğu görülür.

3.3.İnsan Kaynakları Çerçevesi: Bu perspektif birey, toplum, lider olgularının ilişkisel süreçlerine odaklanılır. Örgüt ve toplum içerisinde iletişime vurgu yapılır. Açık iletişim, liderlerin duygulara önem vermesi, şeffaflık, etkili takım çalışması gibi temelde insan ilişkilerinin ön planda olduğu çerçevedir.

3.4.Sembolik Çerçeve: Bireylerin anlam dünyaları, toplumsal kültür, inançlar, gelenekler, algı ve kültür düzeyleri, paylaşılan anlamlı kurallar; temelinde anlam ve inanç sembollerinin yer aldığı çerçevedir. Bolman ve Deal' a göre sembolik liderlerden beklenen temel özellikler: toplumda heyecan oluşturan, temel inanç ve değerleri harekete geçiren, güçlü bir vizyon oluşturarak toplumsal bağlılığı güçlendiren kişilerdir. Mitler, törenler, söylem ve eylemler toplumsal kültür ve anlam dünyasına uygun biçimde toplumu harekete geçirici temel unsurlar olarak görülür. Bu kapsamda tüm bu çerçeveler kapsamında başarılı bir lider olarak inceleyebileceğimiz Mustafa Kemal Atatürk özellikle Sembolik çerçeve kapsamında ele alınmıştır.

4. ATATÜRK VE SEMBOLİK LİDERLİK:

4.1. Törenler:

23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı:

Yılın kutlanan ilk milli bayramı olma özelliği taşımaktadır. 23 Nisan hem Türkiye Cumhuriyeti'nin hem de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin milli bayramları arasında yer almaktadır. Bu milli bayramın önemi ise Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ve Türkiye Cumhuriyeti kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün bugünü çocuklara armağan etmesidir. İlk kez saltanatın kaldırılması ile birlikte 1922 yılında kutlanmaya başlanmıştır.

19 Mayıs Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı:

Her yıl 19 Mayıs'da kutlanır. Atatürk'ün Samsun'a Bandırma Vapuru ile çıkmasını atfeden bu bayram Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcı olarak kabul edilir ve Türk gençliğine armağan edilmiştir.

29 Ekim Cumhuriyet Bayramı:

Cumhuriyet'in ilan edilmesine yönelik bir semboldür. Aynı zamanda Türkiye dışında Kuzey Kıbrıs'ta da yine milli bayram olarak kutlanmaktadır

30 Ağustos Zafer Bayramı:

Yunanlıların İzmir'den çıkarılması ve yurdun düşman işgalinden kurtarılmasını anlatan bir semboldür. 30 Ağustos'ta kutlanmaktadır. Büyük Taarruz'un zafere ulaşması ve Türk yurdunun düşmandan arındırılmasına atfedilmiştir.

Köy, Kasaba ve şehirlerde bu bayramlar bir şölen niteliğinde kutlamalar şeklinde icra edilmiştir. Fener alayları, askeri geçitler, halk oyunları gibi halkın anlam dünyasında değerli olan birçok sembol bir araya getirilerek(görsel, işitsel, bilişsel, duyuşsal) bayram gelenekleri milli değerlerle bütünleştirilmiştir.

Her yörenin kendine has oyunları, güreşler, zeybek vb. törenlerle yurdun dört bir yanında bayram atmosferi emboller üzerinden inşa edilmiştir. Resmi tatil edilen bu günlerde halkın yoğun katılımı ve sempatisi temel değerler üzerinden ekilmiştir.

4.2. Söylemler:

Nutuk:

Türk tarihinde bir dönüm noktası olan İstiklal Savaşı başta olmak üzere, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kuruluş amacını, inkılap ve öz değerlerini, devlet ilkelerini, siyasi, ve milli tarihin idelerini ifade eden temel sembol kaynak olarak kabul edilmektedir.

Gernçliğe Hitabe:

Nutuk içerisinde yer alan önemli sembollerden birisidir. Türk istiklali ve Türk Cumhuriyet kavramları üzerine kurulmuş olan bu metin gençliğe armağan edilen sembolik miras niteliği taşımaktadır. Türk gençliğinin temel ödevi olarak Türk istiklal ve Cumhuriyetini korumanın önemine işaret edilmiştir.

Ne mutlu Türk'ün Diyene:

Ne mutlu Türk'üm diyene, Mustafa Kemal Atatürk'ün, Onuncu Yıl Nutku'nun bitiminde Cumhuriyet Bayramı tebriği için söylediği sözdür. Milli değerleri sembolize eden temel söylemlerden birisidir.

4.3. Eylemler:

Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı kültür milliyetçiliğidir. Bolman ve Deal'in sembolik çerçeve kuramına paralel olarak Atatürk'ün Türk Halkının kültürel özelliklerinden kareketle ve anlam dünyasını dikkate alarak oluşturmuş olduğu ilke ve inkılaplar birer sembol olarak toplum nezdinde büyük bir teveccüh ve destekle kabul görmüştür.

Atatürk İlkeleri:

1. Cumhuriyetçilik
2. Milliyetçilik
3. Halkçılık
4. Devletçilik
5. Laiklik
6. İnkılâpçılık

Atatürk İnkılâpları:

- Cumhuriyet'in ilan edilmesi
- Latin alfabenin duyurulması
- Saltanatın kaldırılması
- Halifeliğin lağvedilmesi
- Tekke ve Zaviyelerin Kaldırılması
- Soyadı kanunu
- Türk tarih kurumunun kuruluşu
- Türk medeni kanununun kabulü

Şapka ve kıyafet kanunu

Kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması

Yeni uluslararası saat ve takvimin kabulü

Bir sembol olarak Bandırma Vapuru:

Mustafa Kemal, Ordu Müfettişliği yetkisini aldıktan sonra duygularını şu sözlerle şöyle anlatmıştır: ‘‘Talih bana öyle uygun koşullar hazırlamış ki, Bakanlıktan çıkarken, duyduğum coşkudan dudaklarımı ısırduğımı anımsıyorum. Kafes açılmış, önünde geniş bir evren, kanatlarını çırparak uçmaya hazırlanan bir kuş gibiydim.’’

Mustafa Kemal Paşa Samsun’da güvenliği sağlamak amacıyla görevlendirilmiştir ve Samsun’a gitmek için hazırlıklara başlar. Bandırma Vapuru, Mustafa Kemal ve arkadaşlarını Samsun’a götürmek için hazırlanır. Bu Vapur zorlu deniz koşullarına dayanabilecek bir gemi değildir. Bu nedenle bazı önlemler alınır. Bununla birlikte İngiliz işgal kuvvetlerinin Bandırma Vapuru’nu geri göndermek istediklerini öğrenen Mustafa Kemal ve arkadaşları rotayı değiştirerek ve gizli bir şekilde Samsun’a ulaşmayı planlarlar. Bu plan başarıyla sonuçlanarak 19 Mayıs 1919 Pazartesi günü Samsun Limanı’na ulaşır. Mustafa Kemal Paşa, Samsun’a ayak basar ve burada halka seslenerek Milli Mücadele’yi başlatır.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ü, 9’uncu Ordu Müfettişi olarak kurmayları ile birlikte İstanbul’dan Samsun’a getiren Bandırma Vapuru, Milli Mücadele’nin (ilk adım) sembolü olarak kabul edilmiştir.

5. SONUÇ

Lider, toplum birliği bütünlüğü üzerinde gözle görülür etkide bulunan ve bir önceki durumdan farklılığı ayırt edilebilen eylemleri gerçekleştiren kişidir. Liderliğin ölçüsü bu etkilerin oluşturduğu değişimler ve bu değişimlerin toplum açısından kısa sürede kabul edilebilirlik düzeyine bağlıdır. Mustafa Kemal Atatürk askeri, ekonomik, sosyal ve kültürel birçok alanda yapmış olduğu devrimlerle etkileri görülen ve toplumda tüm bu eylemlerin kısa sürede kabul edilmesiyle onaylanan başarılı bir dünya lideridir. Çerçeveleme kuramı bağlamında incelemiş olduğumuz sembolik özellikler kapsamında Atatürk’ün gerçekleştirmiş olduğu başlıca sembolik devrimler:

Törenler, Milli bayram ve kutlamalar;

Söylemler: Nutuk başta olmak üzere, Andımız, Gençliğe Hitabe, Marşlar;

Eylemler kapsamında ise ilke ve inkılâplarının hayata geçirilmesidir.

Şüphesiz Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kurulması ve Devlet geleneğinin oluşturulması lider Mustafa Kemal Atatürk’ün kişisel özellikleri ve Sembolik Liderlik eylemleri vasıtası ile hayat bulmuştur. Bir sembol lider olarak yaşamının hemen her safhasında, hoşgörülü, adil, kararlı, azimli, çalışkan, iradeli, vatansever oluşuyla halkının teveccühünü kazanmıştır. Kendisine uzun yıllar hizmette bulunan Cemal Granda’nın notlarında Atatürk’ün kişilik özelliklerine dair önemli bir anısı şu şekilde nakledilmiştir:

‘‘Bilenler bilir, Muhsin Ertuğrul kuralıdır,

oyun başladıktan sonra asla seyirci alınmaz.

Bir gün Ulu Önder Atatürk oyuna gelecektir ve geç kalır.

Oyun başlar.

Herkes gerilmiştir.

Bir tarafta disipliniyle nam yapmış usta tiyatrocusu Muhsin Ertuğrul, diğer tarafta da ülkenin kurucusu; Mustafa Kemal Atatürk...

Paşa, merdivenleri çıkar, fuayeye gelir ve bir koltuğa oturur.

"İçeri girmeyecek misiniz?" diye sorarlar.

"Geç kaldık çocuk, ikinci perde gireriz!" der ve eline aldığı bir dergiyi okumaya koyulur.

Perde arası olur, koca ülkenin lideri Atatürk,

ikinci perdeyi izlemek üzere salondaki yerine oturur.

Işıklar söner ve büyük usta oyuna Gazi'ye olan sevgi ve saygısından tekrar ilk perdeden başlar." (Granda, C. 2010)

Topluma yön veren bir liderin, öncelikle kendi yaşamında örnek olmasına dair önemli bir kişi kültürüdür Mustafa Kemal Atatürk. Bir kişiden, bir liderden çok daha fazlasıdır:

Bağımsızlığın, iradenin, hürriyetin, vatanseverliğin, milli iradenin sembolüdür.

KAYNAKÇA

1. Bolman, Lee G. ve Deal, Terrence (1991), "Liderlik ve Yönetim Etkinliği: Çok Çerçevesel, Çok Sektörlü Bir Analiz", İnsan Kaynakları Yönetimi Dergisi, S.30(4), ss.509-534
2. Bolman, Lee. G. ve Deal, Terrence (2003), Reframing organizations: Artistry, choice, and leadership (3rd ed). San Francisco: Jossey-Bass.
3. Bolman, Lee G. ve Deal, Terrence (2014), How Great Leaders Think: The Art Of Reframing, John Wiley & Sons Publisher, New Jersey.
4. Burns, M. G.(1978). Leadership. Harper-Row, Newyork.
5. Dursun, M., Günay, M. Ve Yenel, İ. F. (2019) Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi <https://doi.org/10.33712/mana.596370> Yıl: 2019, Cilt: 2, Sayı: 2, ss.333-347
6. Granda, C. (2010) Atatürk'ün Uşağının Gizli Defteri S,399. ISBN:9789944915038
7. Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri II, Cumhuriyet Kitapları s. 33-34
8. Şimşek, E., Garipağaoğlu B. Ç. (2016) Bahçeşehir University, Faculty of Educational Sciences İnönü University Journal of the Faculty of Education Vol 17, No 1, 2016 pp. 81-94 DOI: 10.17679/iuefd.17126525
9. Tanrıöğen, Z. M., Baştürk, R., ve Başer, M. U. (2014). Bolam ve Deal'ın dört çerçeve kuramı: Müdürlerin liderlik tarzları ve örgüt kültürü. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 36 (2), 191-202.
10. URL 1. [Milli Bayramlarımız Nelerdir? İsimleri Ve Tarihleri İle Milli Bayramlar - En Son Haberler - Milliyet](#)
11. URL 2. [TASAM | Bandırma Vapurunun Hikâyesi](#)
12. URL 3. [LİDERLİK VE LİDERİN ÖZELLİKLERİ – Sümerliler \(sumerliler.com\)](#)
13. URL 4. [Bandırma Vapuru'nun tarihi önemi nedir? - Son Dakika Milliyet](#)

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN TÜRK KADININA VERDİĞİ DEĞER: FATMA REFET ANGIN ÖRNEĞİ

THE VALUE GIVEN BY MUSTAFA KEMAL ATATÜRK TO TURKISH WOMAN: THE EXAMPLE OF FATMA REFET ANGIN

Nermin Zahide AYDIN

Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Muallim Rifat Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü, ORCID: 0000-0001-7772-6764

ÖZET

İlk Türk devletlerinde kadına büyük önem verilmiş, kadınlar evin direği olarak kabul edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin kurulduğu ilk yıllarda kadın aynı ilk Türk Devletlerinde olduğu gibi üstün bir konumda yer almıştır. Fakat daha sonraki yıllarda kadın, toplumsal hayatın dışında kalmıştır. Tanzimat döneminde ise kadına verilen değer artmaya başlamıştır. Çünkü bu dönemde kadının güçlü olması ile toplumun güçlü olacağı fikri yaygınlaşmıştır. Fakat kadınların hak ettiği statüyü kazanması kolay olmamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması ve erkeklerin askere gitmesi, Türk kadınının sorumluluğunun artmasına neden olmuştur. Kadınlar erkeklerden boşalan iş alanlarında çalışmaya başlamışlardır. Milli Mücadele döneminde ise kadınlar, cephe ardında düşmanla mücadele etmişlerdir. Cemiyetler kurmuşlar, mitingler düzenlemişlerdir. Kadının sosyal statüsüne kavuşması için gerekli adımlar ancak Cumhuriyetin ilanından sonra atılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, kadın hakları konusunda somut ve radikal kararlar almıştır. Cumhuriyet döneminde Medeni Kanun kabul edilmiş, kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, toplumun gelişmesi için bütün bireylerin eğitilmesini istemiştir. Fatma Refet Angın, Cumhuriyet döneminin ilk kadın öğretmenlerinden biridir. Fatma Refet Angın, küçük bir öğrenci iken Mustafa Kemal Atatürk'le karşılaşmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün öğütlerini dinleyerek, öğretmen olmak istemiştir. İyi bir öğretmen olmak için çok çalışmıştır. Bu çalışmada Mustafa Kemal Atatürk'ün kadın hakları konusunda yaptığı çalışmalar incelenmiştir. Ayrıca Fatma Refet Angın'ın meslek hayatı üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, kadın, kadın hakları, Fatma Refet Angın, öğretmen

ABSTRACT

In the first Turkish States, women were given great importance and women were accepted as pillars of the house. In the early years of the establishment of the Ottoman Empire, women took a superior position, just as in the first Turkish States. But in later years, women remained outside of public life. During the Tanzimat period, the value given to women began to increase. Because in this period, the idea that society will be strong with the fact that women are strong became widespread. But it was not easy for women to gain the status they deserve. The outbreak of the First World War and the recruitment of men increased the responsibility of Turkish women. Women began to work in areas of work vacated by men. During the national struggle, women fought with the enemy behind the front. They formed societies, held rallies. The necessary steps to achieve the social status of women were taken after the proclamation of the Republic. Mustafa Kemal Atatürk made concrete and radical decisions on women's rights. During the Republican period, the Civil Code was adopted and women were given the right to choose and be elected. Mustafa Kemal Atatürk wanted all individuals to be trained for the development of society. Fatma Refet Angın is one of the first female teachers of the Republican era. Fatma Refet Angın encountered Mustafa Kemal Atatürk when she was

a young student. She wanted to be a teacher by following the advice of Mustafa Kemal Atatürk. She worked hard to be a good teacher. In this study, Mustafa Kemal Atatürk's studies on women's rights have been examined. In addition, the professional life of Fatma Refet Angın was emphasized.

Keywords: Mustafa Kemal Atatürk, women, women's rights, Fatma Refet Angın, teacher.

1. GİRİŞ

Günümüzde kadınlar, toplumun her sahasında aktif olarak yer almaya başlamıştır. İş dünyasında yerlerini alan kadınlar, işgücü olarak toplam çalışma saatlerinin büyük bölümünü karşılmasına rağmen, toplam gelirin çok az kısmından yararlanmıştır (Akal, 1994: 27). Kadınların haklarını elde etmesi ise, oldukça uzun ve meşakkatli bir süreç gerektirmiştir. Türkiye’de kadınların haklarına kavuşması, I. Meşrutiyet’in ilanı ile başlamış ve II. Meşrutiyet döneminde büyük bir ivme kazanmıştır. Kadının statüsü Tanzimat döneminde tartışılmaya başlanmış, 1900’lü tarihlerin başlarından itibaren yaygınlaşan kadın gazetelerinde eğitim, sokağa çıkma ve çalışma haklarından söz edilmiş, kadınların bilinçlendirilmesine çalışılmıştır. Ayrıca konferanslar düzenlenip yardım, eğitim, kültür gibi değişik amaçlı kadın dernekleri kurulmuştur. Derneklerde görev alan kadınlar başta olmak üzere, birçok kadın kendi haklarının kazanılması için çalışmışlardır (Bürgin ve Diğerleri, 2017: 123). Kadının hak ettiği yere gelmesi ise Cumhuriyet döneminde Mustafa Kemal Atatürk’ün çabaları sonunda olmuştur.

2. MUSTAFA KEMAL ATATÜRK VE KADIN HAKLARI

Mustafa Kemal Atatürk, Türk Milletini çağdaş bir toplum haline getirmek amacıyla birçok alanda yenilikler yaptı. Millet kavramını oluşturmaya özen gösteren Atatürk, yaptığı yeniliklerde millet egemenliğini esas aldı, batıcılığı benimsedi ve Türk toplumunu bu amaçlar doğrultusunda değiştirmeye çalıştı (Kaplan, 1998, 170). Bu kapsamda kadınların eğitimine çok önem verdi. 15 Temmuz 1921’de Sakarya Savaşı’ndan önce Ankara’da toplanan maarif kongresinde Atatürk öğretmenlere hitap ederek, kadın ve erkek öğretmenlerin işbirliği ile Milli Maarifin kurulacağını belirtti. *“Silahı ile olduğu gibi dimağı ile de mücadele mecburiyetinde olan milletimizin birincisinde gösterdiği kudreti ikincisinde de göstereceğine asla şüphem yoktur. Milletimizin saf seviyesi istidat ile malidir. Ancak bu tabii istidadı inkişaf ettirebilecek usullerle mücehhez vatandaşlar lazımdır”* diyerek, Türk milletinin sadece silahlı mücadele değil aynı zamanda eğitim mücadelesini de vermesi gerektiği üzerinde durdu (İnan, 1982: 149). Atatürk’ün kadınların hak ettiği yere gelmeleri ile ilgili düşüncesi, Cumhuriyetin ilanından çok daha önceki tarihlere kadar eskiye dayanmaktaydı. Atatürk 1-18 Temmuz 1918 tarihlerinde Viyana-Karlsbat ‘ta tedavi olduğu sırada tuttuğu günlüğünde, Avrupalı kadınlar ile Türk kadınlarının durumunu karşılaştırarak, orada bulunan bazı Türk hanımlarıyla konu ile ilgili yaptığı tartışmalara yer verdi (İnan, 1982: 147). Günlüğünde, 6 Temmuz 1918 gecesi otel salonunda bazı Türk hanımlarıyla konuşurken, batılılaşmanın Türkiye’de zor olacağını ifade eden bir Türk hanımına, eline büyük yetki ve kudret geçerse, arzu edilen inkılabı bir anda tatbik edeceğinden bahsetmişti (İnan, 1982: 148). Ertesi akşam 7 Temmuz 1918 tarihinde ise bir Türk hanımının Türk kızlarının biraz fazla tahsil ve terbiye gördükten sonra validelerini beğenmedikleri ile ilgili şikâyetlerine: *“Hanımefendi bu pek tabiidir. Yüksek seviyede olan kendi seviyesinde irfanen dün olanı beğenmez. Fakat bu hal haddizatında şayanı takdir ve teşvik görülmek lazım gelmez mi? Her yeni yetişen kadın eskisini beğenmeyecek kadar yükselirse o zaman ancak o zaman emsali atıye yekdiğerinden kademe kademe yüksek seviyede bir silsilei aliye vücuda getirebilir ki terakkil beşerin gayesi de*

budur. Onun için genç kızlarımızı ve genç erkeklerimizi fikren, ilmen maziye bağlı bırakmak, muayyen yerleri hududun ilerisine geçmesine mümnaat fikrini tercih etmeyelim” şeklinde cevap verdi. Kadınların eğitimi için çalışılması gereği üzerinde durdu (İnan, 1982: 148-149).

Türk kadını, mücadeleciler bir ruha sahipti. Örneğin Birinci Dünya Savaşı’nda cephedeki askere yardım için bir araya gelen bazı kadınlar, ordunun yardımcı hizmetlerine yazılarak, yaralıların tedavisinde görev aldılar. Diğer bir mücadeleciler Türk kadını Halide Edip Adıvar, 1920 yılının ilkbaharında Ankara’ya gelerek, kadınlarla Milli Mücadele konusunda konuşmalar yaptı (Avcıoğlu, 1978: 910). Adana bölgesinde Celal Paşa’nın buyruğu ile asker kadınlar bölükleri kuruldu, ordunun geri hizmetleri kadınlara emanet edildi. Kadınların Milli Mücadele döneminde gösterdikleri cesaret ve özveri, Mustafa Kemal’in etkileyerek, Türk kadınına bazı hakların tanınması yönündeki kararlılığının artmasına neden oldu (Caporal, 1999: 151). Türk kadınının bilim, ahlak, sosyal konular, siyaset ve ekonomide erkeğin yanında eşit şartlarla yer alması için çalışan Atatürk, “*Milletimiz kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bugünün levazımından biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini sağlamaktır*” diyerek, Milli Türk Kadını kimliği oluşturma çabalarına hız verdi (Kaplan, 1998, 173). Değişik kültürlerin olumsuz etkilerinin kadını cahil ve aşağı bir konuma düşündüğüne dikkat çeken Atatürk, çeşitli tarihlerde yaptığı konuşmalarda kadına verilmesi gereken değer üzerinde durarak kadınların İstiklal Savaşı’ndaki mücadelesinden bahsetti (Kaplan, 1998, 171). Atatürk, Kurtuluş Savaşı’nda Türk kadınının gösterdiği fedakârlığı çok iyi bilmekte ve “*Dünyada hiçbir milletin kadını ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştı. Milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar emek verdim diyemez*” sözleri ile bunu açıkça ifade etmekteydi (Bozkurt, 2004: 95). Bu çerçevede kadınların kültür seviyelerinin yükselmesini esas alan Atatürk, savaş sonrası dönemde kadınların her meslekte çalışma yeteneğinin gelişmesi için gayret gösterdi (İnan, 2013: 360). Öte yandan 1924 yılında Türk Kadınlar Birliği tarafından Türk kadınının hak ettiği yere gelmesi yönünde çalışmalar yapıldı (Zürcher, 2015: 267). Fakat Kurtuluş Savaşı sırasında ve hemen ertesinde hava toplumsal yaşamda kadının durumunun özgürleştirilmesine hiç müsait değildi. Büyük Millet Meclisinde konuyla ilgili birçok tartışmalar olmaktadır. 1921’de Bolu milletvekili Fuat Bey’in, frenginin izlenip önlenmesi amacıyla kadınların ve genç kızların tıbbi muayeneden geçirilmesi ile ilgili olarak verdiği bir yasa önerisine, bazı milletvekilleri sert tepkiler verdi (Caporal, 1982: 637).

Atatürk, kadınların eğitimlerine de çok önem vermekteydi. 1 Mart 1922 tarihindeki Büyük Millet Meclisi’nin açılışında yaptığı konuşmada köylü vatandaşların eğitimi üzerinde duran Atatürk, kadınların eğitilmelerinin gereğini belirtti (İnan, 1982: 149). 27 Ekim 1922’de ise henüz işgal altında olan İstanbul’dan bir öğretmen heyeti Bursa’ya Atatürk’ün yanına geldi. Kadın ve erkeklerin bulunduğu toplulukta konuşan Atatürk, “*Hanımlar, beyler. Ordularımızın kazandığı zafer sizin ve sizin ordularınızın zaferi için yalnız zemin hazırladı. Hakiki zaferi siz ihraz ve idame edeceksiniz ve behemal muvaffak olacaksınız*” diyerek, gerçek zaferin öğretmenlerin eseri olacağını belirtti (İnan, 1982: 149-150). Atatürk, Türk kadınlarının erkeklerden daha çok eğitim görmeleri ve daha bilgili olmaları gerektiğini konuşmalarında sık sık dile getirdi. Ocak 1923 yılında yaptığı konuşmasında toplum için gereken ilim ve fennin hem erkek ve hem de kadınlar tarafından kazanılması gerektiğini, her safhada olduğu gibi toplumda da görev dağılımı olduğunu, kadınların kendilerine ait olan görevlerinin yanı sıra aynı zamanda toplumun refahı için gerekenleri yapacağını ifade etti (Onay, YIL: 79-80).

Mustafa Kemal 1923 yılından başlayarak, ülke içinde yaptığı birçok gezide yaptığı konuşmalarda kadının durumunu, reform sorununu ele alarak, bunun dinsel buyruk ve yasaklara aykırı olmadığını ileri sürdü (Caporal, 1982: 642). Yurt gezilerindeki konuşmalarında özellikle cehaletle savaşı ön plana almaktaydı. “*Memleketimizde cehil varsa umumidir. Yalnız kadınlarımıza değil erkeklerimize de şamildir*” diyen Atatürk cehaletin

ortadan kalkması için okuma yazma öğrenmenin yeterli olmadığını, müspet ilmin yaratacağı zihniyetin kökleşmesi gerektiğini ifade ediyordu (İnan, 1982: 149). Konya’da Kızılay Kadınlar Şubasının 21 Mart 1923’de düzenlediği toplantıda, kadın hak ve görevleri bakımından pek çok meselelere değindi. Kızılay’ın kadın kollarının Kurtuluş Savaşı esnasındaki çalışmalarının, Milli Mücadelenin başarısında orduya yapılan hizmetlerin en değerlilerinden biri olduğunu söyleyerek, ordunun başkumandanı sıfatıyla teşekkür etti. Anadolu’daki köylü kadınlarının gösterdiği fedakârlıktan da bahseden Atatürk, Dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir milletin Anadolu köylü kadınının yaptığı işleri yapamadığını belirtti. Erkeklerin oluşturduğu ordunun hayat kaynağını kadınların işlettiğini, memleketin varlık sebebinin kadınlar olduğunu ifade etti (İnan, 1982: 144-145). Ayrıca kadınların toplumdaki ve aile içindeki yeri üzerinde durdu. Ülkenin ekonomik yaşamına olan katkısını vurgulayarak, her fırsatta Anadolu kadınına yüceltti (Caporal, 1982: 643).

Mustafa Kemal Atatürk’ün kadınların haklarına kavuşmaları için başlattığı mücadele ile birlikte kadınların isimleri farklı alanlarda duyulmaya başlandı. Batıda olduğu gibi Türkiye’de de güzellik yarışmaları düzenlendi. Güzellik yarışmasının ilki 1929 yılının Mart ayında Cumhuriyet gazetesi tarafından yapıldı. Yarışmanın seçici kurulunda erkek ve kadın üyeler vardı. 1923 yılı Türkiye güzeli olan şeyhülislamın torunu Keriman Halis, Dünya güzeli seçildi. Mustafa Kemal yarışma neticesini, *“Türk ırkının necip güzelliğini daima mahfuz olduğunu gösteren dünya hakemlerinin bu Türk çocuğu üzerindeki hükümlerinden memnunuz. Fakat Keriman hepimizin işittiğimiz gibi söylemiştir ki o bütün Türk kızlarının en güzeli olmak iddiasında değildir. Bu güzel Türk kızımız, ırkının kendi mevcudiyetinde tabii olarak tecelli ettirdiği güzelliğini dünyaya, dünya hakemlerinin tasdikiyle tanıttırmuş olmakla elbette kendini memnun ve bahtiyar addetmekte haklıdır. Türk gençliğine bu münasebetle şunu anımsatmayı lüzumlu görüyorum. Övündüğümüz tabii güzelliğinizi fenni tarzda muhafaza etmesini biliniz ve bu yolda bir tekâmülün mütemadi tahakkukunu ihmal etmeyiniz. Bununla beraber asıl uğraşmaya mecbur olduğumuz şey analarımızın ve atalarımızın oldukları gibi yüksek kültürde ve yüksek fazilette dünya birinciliğini tutmaktır.”* dedi (Caporal, 1982: 652-653). Zaman geçtikçe kadınların isimleri daha sık duyulmaya başlandı. Atatürk’ün manevi kızlarından ve Türk Tarih tezinin yayınlanmasında payı olan Afet İnan, İsviçre’de tarih doktorasını tamamladıktan sonra Ankara’da öğretmenlik yapmaya başladı (Yelsalı Parmaksız, 2017: 58-59).

Mustafa Kemal Atatürk’ün kadınların haklarını elde etmesi için yaptığı çalışmalar kısa bir süre sonra sonuç vermeye başladı. 1926 Türk Medeni Kanunu ile kadın erkek eşitliği getirilerek, kadının sırf cinsiyet nedeni ile haklarından mahrum bırakılması engellendi (Bozkurt, 2004: 95). Medeni Kanun ile çok eşlilik kaldırıldı. Kadın ve erkek için eşit haklarla medeni evlilik ve boşanma geldi (Lewis, 2000: 272). Medeni Kanunun kabul edilmesini sağlayan Atatürk, ailenin toplum hayatındaki önemine her fırsatta dile getirdi. O *“Uygurluğun temeli, ilerlemenin dayanağı, gücün kaynağı aile yaşamındadır. Eksik bir aile yaşamı, mutlaka belli bir toplumsal, ekonomik ve politik zayıflama doğurur”* diyerek, ailenin önemine vurgu yaptı (Kaplan, 1998, 172).

Mustafa Kemal Atatürk, kadınların sosyal hayatta da yer almasını istemekteydi. Terbiye, nezaket ve kültürüne duyduğu hayranlık nedeni ile evlendiği Latife Hanım (Turgut, 2005: 528), cumhuriyetin ilanından sonra Ankara’da bulunduğu yıllarda şehrin sosyal hayatının kadınlar açısından değişmesine neden olmuştu. Latife Hanımın yalnızca cumartesi günleri ziyaretçileri kabul etmesi bu tür ziyaretleri kurumsallaştırdı. Öte yandan Çankaya’daki kabul günlerinde görgü kuralları, kadın ve erkek eşitliği gibi çeşitli konular hakkında konuşmalar yapması, kabul günlerinin kadınlara yönelik haftalık derslere benzer biçimde kamusal bir nitelik kazanmasını sağladı (Yelsalı Parmaksız, 2017: 50). Fakat bütün bu çabalara rağmen kadının, erkeğin yaşamında toplumsal yaşamla bütünleşmesi önünde birtakım engeller vardı.

Kılık kıyafetin yanı sıra, tramvay, tren ve vapurlarda erkekle kadını birbirinden ayıran perdelerin veya özel bölümlerin olması, seyir ve gösteri salonlarında erkeklerle kadınların ayrı ayrı oturmaları, bu engellerden bazılarıydı. İstanbul Valisi, 1924 yılının Aralık ayında yayınladığı bir genelge ile tüm bu ayırımları kaldırdı. Bu gelişmeler yaşanırken Ankara’da Türk Ocağında ilk kez bir balo düzenlenmesine karar verilmiş, düzenlenen balo ise oldukça sönük geçmişti. Baloya davet edilenler, duvar boyunca dizili koltuklarda oturmakla yetinmişlerdi. İkinci baloyu bizzat Mustafa Kemal verdi. Çağrısına yalnız üç kadın Yakup Kadri, Falih Rıfkı ve Ruşen Eşref’in eşleri olumlu yanıt verdi. Bu durumdan oldukça rahatsız olan Yakup Kadri’nin eşi Mustafa Kemal Atatürk’e “*Paşam bu devrimin kurbanları yalnız bizler miyiz? Subayların, milletvekillerinin, Bakanları karıları nerde?*” şeklinde bir soru yöneltti (Caporal, 1982: 650). Cumhuriyetin yıldönümünün ilanlarından birinde verilen ve yabancı temsilcilerle beraber devlet yüksek yöneticilerinin de çağrılı olduğu bir baloda üniformalı subayların dans etmediklerini gören Mustafa Kemal Atatürk, bunun nedenini sordu. Komutanlardan biri suçun her dansa çağrıyı geri çeviren kadınlarda olduğunu söyleyince, Mustafa Kemal bu durum karşısında yetkisini ve ağırlığını kullanmaktan çekinmedi ve yüksek sesle topluluğa “*Arkadaşlar, dünyada subay üniforması giymiş bir Türk erkeğinin dans önerisini geri çevirebilecek bir kadının bulunabileceğini düşünemiyorum. Şimdi emrediyorum. Hemen salona dağılın. İleri Mars! Dans edin.*” dedi. Bunun üzerine dans önerilerini geri çeviren kadınlar dans etmek için ayağa kalktı. Kadınların sosyal hayata dâhil olmasıyla birlikte, parklar ve plajlarda da kadınlar görülmeye başlandı. Çok geçmeden kadın spor kulüpleri kuruldu (Caporal, 1982: 651).

Kadınların eğitilmesini, kılık ve kıyafetleri, toplumdaki yeri konusunda önemli çalışmalar yapan (Kaplan, 1998, 171), Türk kadınının hak ettiği konuma gelmesi için çalışan Mustafa Kemal Atatürk, bu yönde yaptığı çalışmalarını arttırdı. Atatürk’ün manevi kızlarından Afet İnan’ın öğretmenlik yaptığı dönemde yaşadığı bir olay, kadınların diğer önemli haklarını elde etmesinde oldukça etkili oldu. Sınıfta bir siyasal seçim çalışması yapılırken kadınların seçme ve seçilme hakkı bulunmadığı için kız öğrencilerin yer almaması gerektiğini söyleyen bir erkek öğrencinin itirazı Afet İnan’ın bu durumu Atatürk’e anlatmasına neden oldu. Bunun üzerine Atatürk, Afet İnan’ı konuyu inceleyerek Türk Ocağı’nda bir konuşma yapmakla görevlendirdi. Afet İnan yaptığı konuşmasında kadınlara seçme ve seçilme haklarının verilmesini gerekçeleri ile anlattı (Yelsalı Parmaksız, 2017: 58-59). Yaşanan bu olayın ardından kadınların siyasi hayata katılması ile ilgili olarak birçok önemli gelişme yaşandı. 3 Nisan 1930 tarihinde Türk kadınlara belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanıyan yasa kabul edildi. 26 Ekim 1933 tarihinde ise Türk kadınlara muhtar, köy ihtiyar heyetleri seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanındı. 5 Aralık 1934 tarihinde Türk kadınlara milletvekili seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanıyan yasa Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından benimsendi (Koçak, 2002: 153-154). Ankara’da Afet İnan başkanlığında bir grup kadın, büyük bir toplantı yaptıktan sonra Millet Meclisi’ne giderek oturuma katıldı. Türk kadınları adına teşekkür mektubunun okunmasını alkışlarla dinlediler. Türk Kadınlar Birliği’nin çağrısıyla 8 Aralık tarihinde kadınlar Beyazıt Meydanı’nda toplandılar. Çağrıda Türk kadınının bu hakka “*İstiklal Savaşının kara günlerinde sırtında cephane taşıyarak, karasabanla toprak kazıyarak eriştiği*” vurgulandı. Beyazıt’ta toplananlar arasında şehir meclisi azası olan kadınlar, Türk Kadın Birliği üyeleri, Üniversitede okuyan İzmir Kız Liseliler, Anneler Birliği, Çocuk Esirgeme Kurumu, Hilaliahmer San’at Evi, Türk Hastabakıcılar Kurumu üyeleri ve üniversite öğrencileri bulunuyordu (Yelsalı Parmaksız, 2017: 60-61). 8 Şubat 1935 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimlerinde kadınlar ilk kez milletvekili seçme ve seçilme hakkını kullandılar. Bu seçimde 18 kadın milletvekili seçildi (Koçak, 2002: 153-154). Osmanlı döneminde hakları için büyük mücadele vermesine rağmen amacına ulaşamayan Türk kadını, Mustafa Kemal Atatürk’ün çabaları ile kişi, insan ve vatandaş olarak tüm siyasi, hukuki, ekonomik haklarına kavuştu (Bozkurt, 2004: 96). 2 Mart

1935 tarihinde Büyük Millet Meclisi Ankara’da toplandığı zaman Cumhuriyet tarihinde ilk olarak Mustafa Kemal Atatürk toplanan milletvekillerine “*Bayanlar, Baylar*” şeklinde hitap etti. Milletvekili seçilen kadınlardan 16’sı şehirlerde yetişmiş, uzun dönem öğrenim görmüş kişilerdi. Milletvekili seçilen diğer kadın ise Anadolu köylüsü olan Satı Hanım idi. Satı Hanım, Kazan köyünün muhtarı olmuştu. Milletvekili seçilmeden önce Mustafa Kemal Atatürk, onun köyünü ziyaret ettiğinde erkekler çok çekingен davrandığı halde Satı Hanım, Mustafa Kemal Atatürk’ün arabasına yaklaşmış ve Onu ayran içmeye davet etmişti. Satı Hanımın, Atatürk’ün yaptığı yenilikleri kavrayışı Ata’yı pek etkilemiş ve onu Meclise kadar getirmişti (Onay, YIL: 84-85).

Florya Köşkü’nde yaptığı toplantıların birinde Behçet Kemal Çağlar’a kendisinin milletin öğretmeni olduğunu söyleyen (Akyüz, 2015: 342) Atatürk, kadınların sosyal ve siyasi hayatta yer almasının eğitimle sağlanacağını savundu. Kız çocuklarının yetiştirilmesine önem verdi. Kadınlara tanınan hakların kullanılması için halkın bilinçlendirilmesi gerektiğine inanmakta, basın ve cemiyetler aracılığıyla inkılapların yerleştirilmesini amaçlayan çalışmalar yapmaktaydı (Kaplan, 1998, 173).

3. CUMHURİYETİN İLK KADIN ÖĞRETMENLERİNDEN FATMA REFET ANGIN

Refet Angın 18 Mart 1915 tarihinde Gelibolu’da doğdu (Öğretmen Kurak Yerleri Sular, Gölgeye Işık Verir, Milliyet, 26 Kasım 1996, s.25). Ailesi önce adını Afet koydu, fakat daha sonra Refet olarak değiştirdiler (Hoca Değil Sanki Abla, Milliyet, 16 Haziran 1986, s.11). Doğduğu tarih olan 18 Mart 1915, Çanakkale Zaferi’nin kazanıldığı gün olduğu için doğum tarihinden sürekli övgüyle bahsetti (Bırakınız Kızınız Gitsin Öğretmenlik Güzeldir, Milliyet, 08 Eylül 1991, s.13).

Babası aynı zamanda hafız ve emniyet amiri (Milli Eğitim’de Yarım Asır, Milliyet, 17 Aralık 1993, s.5) Şerif Angın, annesi ise Halime Angın’dı (Vefat, Milliyet, 09 Eylül 1981, s.12). Harbin devam ettiği günlerde Emniyet amiri olan babası, Mustafa Kemal’in Anadolu’ya geçmesi ile birlikte dört, iki ve sıfır yaşında üç çocuğunu gencecik karısıyla bırakıp, Sakarya Savaşı’nın sonuna kadar Milli Mücadele’ye katıldı. Babası döndükten sonra Fatma Refet Hanımı kendi okuttu. 1923’te Cumhuriyet ilan edildi. Cumhuriyetin ilanı ile okullar açılınca sekiz yaşındayken (Bırakınız Kızınız Gitsin Öğretmenlik Güzeldir, Milliyet, 08 Eylül 1991, s.13), 1925 yılında Gelibolu’da ilkokula başladı (Öğretmen Kurak Yerleri Sular, Gölgeye Işık Verir, Milliyet, 26 Kasım 1996, s.25). Sekiz yaşında olduğu için sınavla üçüncü sınıfa alındı. İlkokuldaki öğretmenine hayranlık duyması, öğretmenlik mesleğini sevmesine ve küçük yaşlardan itibaren öğretmen olmak istemesine neden oldu. Öyle ki Bolayır’da ailesi ile birlikte gittiği Gazi Süleyman Paşa türbesinde yanına gelen görevliye öğretmen olursa, tekrar buraya gelip kurban keseceğini söyledi. Öğretmen olunca da oraya gidip kurban kesti. Mustafa Kemal Atatürk’le ilk karşılaşması da öğretmen olma arzusu ile çalıştığı bu günlere denk geldi (Bırakınız Kızınız Gitsin Öğretmenlik Güzeldir, Milliyet, 08 Eylül 1991, s.13). 1926 yılında Gazi Mustafa Kemal, yurt ziyaretlerinden birinde Gelibolu’ya da uğramaya karar vermişti. İlkokul son sınıfta okuyan Fatma Refet, her şeyden habersiz okulunda dersleriyle uğraşırken, öğretmenleri Mustafa Kemal Paşa’nın geleceğini bu nedenle onu karşılamaya gideceklerini söyledi. O zaman Gelibolu’da iki veya üç ilkokul vardı. Gazi’yi karşılama töreni düzenlendi. Çiçek vermek için tüm öğrenciler adına Fatma Refet Angın seçildi. Gelibolu’da o dönemde rıhtım olmadığı için Mustafa Kemal Atatürk, motorlarla getirildi. Fatma Refet Angın, elindeki çiçeği vermek için koşururken ayağı kayarak yere düştü. Düştüğü yerden kendisini Mustafa Kemal Atatürk kaldırdı. Çiçeği vermek için uğraşırken, Mustafa Kemal Atatürk ise çevresindekilere “*Çocuğun dizi kızarmış, ilgilenin*” dedi. Fatma Refet Angın “*Yok bir şeyim efendim*” dedi. Mustafa Kemal Atatürk kendisine büyüünce ne olacağını sorması

üzerine öğretmen olacağını söyledi. Mustafa Kemal Atatürk memnun bir ifadeyle “Çok iyi” diye karşılık verdi (Hoca Değil Sanki Abla, Milliyet, 16 Haziran 1986, s.11). Mustafa Kemal Atatürk’ün bu cevabı, onun öğretmen olma isteğini arttırdı. Babasına, kendisini Edirne’ye Öğretmen Okulu’na götürmesi için ısrar etti. Kızının ısrarları üzerine babası Şerif Bey, üç gün süren bir yolculuktan sonra kızıyla birlikte Edirne’ye gitti. Fatma Refet Angın, babası yanında olmadan direk okul yetkilisinin yanına giderek öğretmen olmak istediğini söyledi. Okul yetkilisinin sınava girdikten sonra okula gelebileceğini söylemesi üzerine tekrar memleketine dönemeyeceğini, yalnız geldiğini söyledi (Bırakınız Kızınız Gitsin Öğretmenlik Güzeldir, Milliyet, 08 Eylül 1991, s.13). Bunun üzerine 1927 yılında Edirne Kız Öğretmen Okulu’na parasız yatılı olarak girdi (Refet Angın Deneme Lisesi’nin Kurucularından, Milliyet, 16 Haziran 1986, s.11). Fatma Refet Hanım, okul hayatında da zorluklar yaşadı. Kendi ifadesiyle yaşadığı bu zorluklardan hiç yılmadı. Amacı matematik öğretmeni olmaktı. Mustafa Kemal Paşa ile ikinci karşılaşması ise Edirne’de eğitimini sürdürürken gerçekleşti (Bırakınız Kızınız Gitsin Öğretmenlik Güzeldir, Milliyet, 08 Eylül 1991, s.13). O dönemde Fatma Refet Angın, Edirne Darülmuallimini bitirmeye çalışan genç bir kızdı. Mustafa Kemal Atatürk, Edirne’ye ziyarete gidince çiçek sunma görevi yine Fatma Refet Hanıma verildi. Ata’nın yanında Afet İnan’da bulunmaktaydı. Mustafa Kemal’e “*Efendim. Öğretmen olma sözü vermiştim. Şimdi de öğretmen namzedi olarak karşınıza çıkıyorum*” dedi. Mustafa Kemal ise cevaben “*Ha sen Gelibolu’da düşüp dizi kanayan küçüksün. Daha okuyacak mısın?*” diye sordu. Fatma Refet Hanım, Matematik öğretmeni olacağını söyledi (Hoca Değil Sanki Abla, Milliyet, 16 Haziran 1986, s.11). Mustafa Kemal Paşa ise Fatma Refet Hanıma “*Sen tarih öğretmeni ol*” dedi (50 Yıllık Öğretmenler Konuşuyor, Milliyet, 26 Kasım 1983, s.9). Fatma Refet Hanım nedenini sorduğunda ise “*Her yerde benim karşıma seni çıkarıyorlar. Demek ki sen iyi konuşuyorsun*” dedikten sonra (Öğretmen Kurak Yerleri Sular, Gölgeye Işık Verir, Milliyet, 26 Kasım 1996, s.25), herkesin riyaziye hocası olabileceğini, fakat kendisinin araştırmacı bir kişiliğin olduğunu söyledi (Refet Öğretmen, Milliyet, 24 Kasım 2001, s.15). Mustafa Kemal’in bu sözlerinden etkilenen Fatma Refet Hanım, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi’ne gitmeye karar verdi (Bırakınız Kızınız Gitsin Öğretmenlik Güzeldir, Milliyet, 08 Eylül 1991, s.13). 1932’de Edirne’deki okuldan mezun olduktan sonra (Refet Angın Deneme Lisesi’nin Kurucularından, Milliyet, 16 Haziran 1986, s.11), aynı yıl Gazi Terbiye Enstitüsüne girdi. Burada eğitimine devam ederken Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesine kaydını yaptırdı. 1936 yılında her iki okuldaki eğitimini tamamladı (Öğretmen Kurak Yerleri Sular, Gölgeye Işık Verir, Milliyet, 26 Kasım 1996, s.25).

Fatma Refet Angın, yükseköğrenimini öğretmen vekilliği yaparak sürdürdü. 1936 yılında Gelibolu Ortaokulu’nda tarih öğretmeni olarak mesleğe başlayan Angın sırasıyla Biga Ortaokulu ve Bursa Kız Lisesi’nde öğretmen, Antakya Kız Meslek Lisesi’nde müdür olarak görev yaptı (Refet Angın Deneme Lisesi’nin Kurucularından, Milliyet, 16 Haziran 1986, s.11). Refet Angın henüz çiçeği burnunda bir öğretmenken Atatürk ile tekrar karşılaştı. 1937 yılının Eylül ayında Dolmabahçe Sarayı’nda yapılan İkinci Tarih kongresine (Öğretmen Kurak Yerleri Sular, Gölgeye Işık Verir, Milliyet, 26 Kasım 1996, s.25) katılmak için okul adına ona görev verildi. On beş gün süren kongrede Afet İnan konuşma yapıp tebliğ sunacaktı. Asistan olarak Fatma Refet’i yanına aldı. Onlar çalışırken Atatürk gelip kontrol ettiği sırada Afet Hanım Atatürk’e “*Size genç pırl pırl bir tarih öğretmeni tanıtacağım*” dedi. Atatürk ise Afet Hanıma “*Çocuk, sen geç kaldın. Ben onu tanıyorum. Her yerde karşıma çıktı*” diyerek cevap verdi. Refet Angın bunun üzerine “*Paşam sözünüzü yerine getirdim. Tarih öğretmeni oldum*” dedi (Hoca Değil Sanki Abla, Milliyet, 16 Haziran 1986, s.11). Bunun üzerine Atatürk, “*Öğretmen olmak değil, iyi bir öğretmen olmak önemli. İş şimdi başlıyor çocuk. Çok iyi bir tarih öğretmeni olmalısın*” diye cevap verdi (Refet Öğretmen, Milliyet, 24 Kasım 2001, s.15). Mustafa Kemal Atatürk, bir kez daha Fatma Refet Hanımı etkiledi ve iyi bir öğretmen olabilmek için çok çalıştı. Fatma Refet Hanım daha sonra Ankara

Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nde eğitim şefliği, Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu'nda müdür yardımcılığı, Gaziantep, Erzurum, Trabzon, Balıkesir ve Kayseri Kız Meslek Liselerinde müdürlük yaptı (Refet Angın Deneme Lisesi'nin Kurucularından, Milliyet, 16 Haziran 1986, s.11). Balıkesir'deyken 1954'te İsmet İnönü'yü karşıladığı için Kayseri'ye sürüldü. Bu sırada istifa edip milletvekili adayı olması istendi. Ama o bunu kabul etmedi. *“Ben sonuna kadar mesleğimde kalacağım”* dedi. Altı ay sonra 1955 yılında Ankara'ya alındı. Ankara'da Deneme Lisesini kurarak (Bırakınız Kızınız Gitsin Öğretmenlik Güzeldir, Milliyet, 08 Eylül 1991, s.13), aynı okulda müdür yardımcısı ve müdür olarak görevini sürdürdü (Refet Angın Deneme Lisesi'nin Kurucularından, Milliyet, 16 Haziran 1986, s.11). 1975 yılına kadar Ankara'da kaldı (Bırakınız Kızınız Gitsin Öğretmenlik Güzeldir, Milliyet, 08 Eylül 1991, s.13). 1975 yılında İstanbul'a geldi. 100. Yıl Komitesine seçildi (Öğretmen Kurak Yerleri Sular, Gölgeye Işık Verir, Milliyet, 26 Kasım 1996, s.25). Ortaköy Kız Meslek Lisesi tarih öğretmeni iken 1981'de yaş haddinden emekliye ayrıldı (Refet Angın Deneme Lisesi'nin Kurucularından, Milliyet, 16 Haziran 1986, s.11). Aynı yıl, yılın öğretmeni seçildi (50 Yıllık Öğretmenler Konuşuyor, Milliyet, 26 Kasım 1983, s.9). 1983 yılında (Öğretmen Kurak Yerleri Sular, Gölgeye Işık Verir, Milliyet, 26 Kasım 1996, s.25), İstanbul'da Milli Eğitim Bakanlığı Özel Danışmanı olarak göreve başladı (Refet Angın Deneme Lisesi'nin Kurucularından, Milliyet, 16 Haziran 1986, s.11).

Atatürk'ün tanımlamasıyla *“Gelibolulu Çocuk”* Fatma Refet Angın'ın (İki Nesil İki Öğretmen, Milliyet, 24 Mart 2000, s.23), uzun yıllar mesleğini icra etmesi öğretmenlik mesleği ve öğretmenlerin sorunlarını yakından takip etmesinde etkili oldu. (50 Yıllık Öğretmenler Konuşuyor, Milliyet, 26 Kasım 1983, s.9). Öğretmenlik mesleğinin diğer mesleklerden farklı olduğunu, öğretmenin insan yetiştirdiğini, bir toplumun bütün elemanlarının eğitimden nasibini almışsa o toplumun çağdaş uygarlık seviyesine çıkmaya hakkı olduğunu, bunun da öğretmenlerin sayesinde gerçekleştiğini ifade etti. Öğretmenin kurak yerleri suladığını, gölgedeki yerlere ışık verdiğini belirtti. Buna rağmen öğretmenlerin çok geniş imkânlarla sahip olmadıklarını bu nedenle kanaatkâr bir insan olmak zorunda olduklarını ifade etti (Öğretmen Kurak Yerleri Sular, Gölgeye Işık Verir, Milliyet, 26 Kasım 1996, s.25). Fatma Refet Angın, ilkökul öğretmenlerinin çok geniş kapsamlı eğitilmesini gerekli görmekteydi. Okullarda sanat tarihi ve turizm derslerine ise yeterince önem verilmediğini düşünmekteydi (Seminerimiz Büyük İlgiyle Karşılandı, Milliyet, 17 Şubat 1984, s.6). Nail Güreli'nin kendisi ile yaptığı söyleşide, öğretmen okullarının kaldırılışının, öğretmenliği olumsuz yönde etkilediğini, yerine 1970'lerde getirilen öğretmen liselerinin başarılı olamadığını, çünkü oraya gelen öğretmenlerin hiç birinin mesleki formasyonu olmadığını ifade etti. Fatma Refet Angın, öğretmen okulundaki öğretmenlerin, branş öğretmenlerinden farklı olarak, başta kişisel hijyen kuralları olmak üzere bir çok konuda öğrencilere rehberlik ettiğini ifade etmekteydi. Geçmişteki öğretmenlerle mevcut öğretmenlerin bir mukayesesini yaparak, eskiden öğretmenlerin önce rehber, sonra öğretmen olduğunu, fakat bu durumun zamanla değiştiğini, artık öğretmenlerin rehberlik yapmadığını vurguladı. Ona göre, öğretmenin insanı ve çocuğu sevmesi, çevresine sevgi ve saygı aşılması gerekti. Üniversiteyi bitirmeyle iyi öğretmen olunamayacağını inanıyor, ancak iyi bir öğretmenin, öğretmen yetiştirebileceğini savunuyordu. Fatma Refet Angın, Milli Eğitimde yaşanan bazı hatalı durumları da eleştiriyordu. Örneğin O, Öğretmen okullarında en iyi öğretmenlerin olması gerektiğini, fakat bunun tam aksinin yapıldığını, öğretmen okullarındaki iyi öğretmenlerin düz liseye verildiğini, bu nedenle öğretmen okullarının özelliğini ve kalitesini kaybettiğini belirtmekteydi. Talim Terbiye Kuruluna seçilecek kişilerin liyakatli kişilerden oluşturulup, kurulun değiştirilmemesi gereğini savunuyordu. Bu nedenle Talim Terbiye Kuruluna seçimle, ilkökul öğretmenliği yapan, lisan bilen, kariyer yapan ve eser ortaya çıkaran kişilerin seçilmesi gerektiğini belirtti. Öğretmen kökenli Milli Eğitim Bakanlarının, öğretmene değer verdiklerini ifade eden Angın, kendi öğrenciliği zamanında

ilçede Kaymakamdan sonra öğretmenin geldiğini, protokolde Kaymakamdan sonra öğretmenin yer aldığını (Öğretmenlik Mahvoldu, Milliyet, 09 Eylül 1991, s.13) hatta cumhuriyet balolarında öğretmenin en başta olduğunu belirterek, bu durumun öğretmenin aleyhine değiştiğini söyledi. Öğretmen okuluna girildiği andan, mezun oluncaya kadar altı yıl boyunca, devamlı öğretmenlik formasyonunun verildiğini fakat artık gerek ilköğretmen okulunda, gerekse yüksek öğretmen okulunda durumun değiştiğini ifade etti. Ona göre 1980'den sonra bu okulların üniversiteye bağlanmasıyla, öğretmenlik mesleği özelliğini kaybetmişti. Emeklilik konusunun ise bir sorun olduğunu belirterek, emekli olanlara özel dersanelerde ve özel okullarda çalışma imkânının sağlandığını, bu nedenle 40 yaşında emekli olanların arttığını ifade etti (Öğretmenin Değeri Kalmadı, Milliyet, 9 Ocak 1988, s.14). Atatürk'ün *“Bir toplum yaşlı vatandaşlarına ve emeklilerine saygı göstermek zorundadır. Bunun birinci ödevi budur. Vaktiyle muktedirken kendilerinden azami şekilde faydalanılan daha sonra ilgi göstermeyen bir toplumun yarınlarına bakmaya hakkı yoktur”* sözünden hareket eden Fatma Refet Angın, gösterdiği gayret sonunda her yıl emekli öğretmenleri toplayarak, onlara özel bir gün ve albüm hazırlanmasında öncülük etti. Refet Angın'a göre öğretmenin sevgi dolu bir insan olması gerekirdi. Öğretmenlerin 20-25 yılda emekli olmasına karşı çıkan Refet Angın, öğretmenlerin 20 yıllık deneyiminin çok önemli olduğunu, tecrübeli öğretmenin emekli olduktan sonra yerine diğer bir öğretmenin 20 yılda yetiştirileceğini, bunun öğrenciye faydası olmadığını, okullarda istenilen öğretimin verilemediğini, bu nedenle maddi değerlerden uzaklaşarak manevi değerlere değer verilmesi gerektiğini anlattı (Öğretmen Kurak Yerleri Sular, Gölgeye Işık Verir, Milliyet, 26 Kasım 1996, s.25). Fatma Refet Angın, öğretmenlerin, fedakâr insanlar olduklarını her fırsatta dile getirmekteydi. Cumhuriyetin kuruluş yılları ile onuncu yılında görev yapan ve hayatta bulunan 130 emekli öğretmene plaket vermek için düzenlenen törende emekli öğretmenler adına konuşan Refet Angın, öğretmenleri pelikan kuşuna benzeterek *“Pelikan kuşu yavrularını beslemek için kendi kendini gagalayarak, ciğerinden kopardığı parçaları yavrularına yedirerek, yaşamalarını sağlamıştır. İşte öğretmen budur. Öğrencilerini her yönü ile yetiştirmek için kendinden her şeyini hatta gerektiğinde canını bile vermeye hazırdır”* demesi aslında bir bakıma kendi hayatını özetlemesiydi (Cumhuriyetin İlk Öğretmenlerine Plaketler Verildi, Milliyet, 06 Mart 2005, s.22).

Uzun yıllar meslek hayatını sürdüren Fatma Refet Angın, paylaşmayı seven bir insandı. Bu nedenle meslek hayatı boyunca aldığı ödül, plaket, kitap ve fotoğraflarını İstanbul Ortaköy'de bir okula bağışladı (Refet Angın, Milliyet, 24 Mayıs 2006, s.13). İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından, meslek yaşamının 65. yılına girmesi nedeni Kadıköy Halk Eğitim Merkezi'nde bir gece düzenlendi. Tarih öğretmeni olarak başladığı öğretmenlik mesleğine emekli olduktan sonra da İstanbul'da “Bakanlık Danışmanı” olarak sürdüren Fatma Refet Hanım (Teşekkürler Öğretmenim, Milliyet, 01 Nisan 2000, s.21), maddiyata hiç değer vermemişti. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kadın öğretmenlerinden olmasına ve 65 yıl çalışmış olmasına rağmen bir evi bile yoktu (65 Yıllık Öğretmen Refet Angın'ın Evi Yok, Milliyet, 24 Kasım 2000, s.24). İlerlemiş yaşına rağmen çalışkan, yenilikleri takip eden, beyni ve ruhu genç bir kişilikti. “Eğitim 2001-Eğitimde Geleceğin Teknolojileri” toplantısında konuşan Bill Gates'in yardımcısı Steve Ballmer'i dinlemek için toplantıya katıldı. Toplantı arasında büyük ekranlarda gençlerin internetle bilgisayarda gezintisini izledi. *“İnterneti ben de öğrenip torunumla birlikte dünyayı ve bilgiyi paylaşacağız”* derken aslında öğrenmenin yaşının olmadığını da açıkça sergilemekteydi (84 Yaşında Sörf Yapacak, Milliyet, 18 Nisan 1998, s.5).

Fatma Refet Angın idealist bir öğretmendi. Bu nedenle öğretmenlerin tayin edildiği yer neresi olursa olsun seve seve tayin edildiği yere gitmesi gerektiğini savunuyordu (Öğretmenlik Mahvoldu, Milliyet, 09 Eylül 1991, s.13). Nail Güreli ile yaptığı söyleşide 19 yaşında iken,

Erzurum'a öğretmen olarak gittiğini, müdürün odasında tezek yakarak ısındıklarını, sebze başta olmak üzere birçok ihtiyaçlarını karşılamakta çok zorlandığını, her tarafın kar, buz, olduğunu, fakat bütün bu zorluklara rağmen hiç şikâyet etmediğini, çünkü öğretmenliğin güzel meslek olduğunu ifade etti. Çalışkan bir kişilik olan Fatma Refet Angın, Erzurum'a gittikten sonra hemen bir koruma derneği kurdu. Öğretmen arkadaşlarından para toplayıp okulda yemek yaptı. Yapılan bu yemeği bütün öğretmenler, durumu iyi olmayan öğrencilerle birlikte yedi. Bu nedenle yöre halkının sevgisini kazandı (Bırakınız Kızınız Gitsin Öğretmenlik Güzeldir, Milliyet, 08 Eylül 1991, s.13). Aynı zamanda mesleğinde titiz bir insandı. Bahçelievler Deneme Lisesi'nde çalıştığı sırada, Çanakkale Savaşları'yla ilgili olarak, bir ödev verdi. Altıncı sınıftan bir öğrenci 18 Mart Çanakkale Şehitlerini Anma Günü için verdiği ödevini gününde hazırlayamadığı için kendisinden özür diledi. Buna çok sinirlenen Fatma Refet Hanım, “*Bak kızım, benden değil, vatanımız için canlarını veren şehitlerden özür dile.*” dedikten sonra, sınıfın kapısını çekerek çıkıp gitti. 1984 yılında Deneme Lisesi Mezunları Derneği'nin bir toplantısına katıldığı sırada, ödevini yapmayan o öğrenci, yıllar sonra yanına gelerek, “*Hocam beni affettiniz mi*” diye sordu. Fatma Refet Hanım, ancak o zaman öğrencisini affetti (Hoca Değil Sanki Abla, Milliyet, 16 Haziran 1986, s.11). Onun en büyük arzusu öğrencilerinin çok çalışması, inançlı olması ve kendilerine güvenmeleriydi (Refet Angın'dan Gençlere, Milliyet, 27 Mart 1998, s.25).

Fatma Refet Angın öğretmenlik mesleğini sürdürdüğü dönemde birçok öğrencisi oldu. Bütün öğrencilerinin özelliklerini çok iyi bilirdi. Her öğrencinin anne ve babasının adını, adreslerini, telefon numaralarını, kaç kardeş olduklarını, aylık gelirlerini bir deftere yazardı. İki ders sonra her öğrencinin adını, numarasını hepsini ezberlerdi. Bu nedenle kendisine kütük öğretmen denmeye başlanmıştı. 43 kişilik sınıfta yoklama yaparken bile, bir öğrencinin numarasını okuduğu sırada, cevap veren kişinin öğrencinin sesi olmadığını fark ederdi (Öğretmenlik Mahvoldu, Milliyet, 09 Eylül 1991, s.13). Öğrencilerine göre Fatma Refet Hanım, alışlagelmiş öğretmenlerden farklı bir öğretmendi. Örneğin Türkiye Gübre Fabrikaları TAŞ'ın Genel Müdürü ve Refet Hocanın Biga Ortaokulu öğrencilerinden olan Fatih Mehmet Utku, Tarih dersini sevmediğini fakat Refet Hanımın kendi okullarına gelmesi ile derse merakının arttığını, çünkü Fatma Refet Hanımın tarihi ezberletmediğini, adeta hatmiettirdiğinden bahsetti. Kendilerine sürekli olarak, “*Tarihimize bağlı olun, tarihine bağlı olan milletler daha çok kalkınmıştır*” diye telkinlerde bulunduğunu da sözlerine ekledi. Yine Biga Ortaokulundan Refet Hoca'nın öğrencisi ve Kadıköy PTT Muhabere memurluğundan emekli Kemal Şen, Refet Hocanın dersi derste öğrettiğini, örneğin Refet Hanımın öğrettiği ve Atatürk'ün cumhurbaşkanı olduğu gün ettiği yemini hala hatırladığını dile getirdi. Refet Hanımın Bursa Kız Lisesi'nde müdürlük yaptığı dönemdeki öğrencilerinden bir diğeri ise kısa sürede Refet Hanımın kendi adlarını ve numaralarını öğrendiğini, kendilerine bir hoca gibi değil de bir abla gibi davrandığını ve öğrenciler arasında hiç ayırım yapmadığını belirtti. İngilizce öğretmeni olan ve Bahçelievler Deneme Lisesi'nde Refet Hanımın öğrencisi olan Yeşim Dölen ise Refet Hanımın hem tarih hocası, hem de müdür yardımcısı olduğunu, onuncu sınıfta tarihten bütünlemeye kalan tek öğrenci olduğu için üzüldüğünü, bunun üzerine Refet Hanımın “*Bak Yeşim, tarihten bütünlemeye kalmanın önemini anlayacaksın*” diyerek teselli ettiğini söyledi. Refet Hanımın sözlerinden çok etkilenen Yeşim Dölen, girdiği mezuniyet sınavından en yüksek puanı sadece kendisinin aldığını ifade etti. Kendisi de öğretmen olan Yeşim Dölen, Refet Hanımın branşının avantajını çok iyi kullandığını, Atatürkçülüğün ve milli birliğin kurulmasını çok iyi öğrettiğini, özel hafta ve günlerde kutlamalar yaparak, törenler düzenleyerek, ödevler vererek, tarihi ve tarih konularını sürekli canlı tuttuğundan bahsetti. Diğer bir öğrencisi Eczacı Ayşe Sorguç'a göre ise Refet Hanım disiplinli bir öğretmendi. Bahçelievler Deneme Lisesi'nde öğrenciyken, Refet Hanım, okula giderken giydiği beyaz ve kolalı fistolu bluzu görür görmez hemen eve gönderip değiştirtmişti. Fatma Refet Hanım, sadece disiplinli, etkileyici, araştırmacı bir öğretmen

değildi. O, aynı zamanda kırıp dökmeden öğrencilerine nasihatler vererek, doğru yolu göstermeye çalışan bir öğretmendi. Öğrencilerin dersler dışında, sosyal yönlerinin gelişmesi için de çaba gösterdi. Kayseri’ye düzenlenen bir gezide, kız öğrencilerin biraz aşırı hareketler yaptığını gören ve yüzü asılan Refet Hanım, yeri ve zamanı çok iyi ayarlayarak “*Bakın, goncalar gibi açın, kabak çiçeği gibi açmayın*” şeklinde öğrencilerine uyarıda bulundu. Refet Hanımın bir diğer öğrencisi olan Zeynepkamil Hastanesi eski Başhekim Dr. Burhanettin Üstünel’e göre ise Refet Hanım, insanların hatalarını incitmeden söyleyen bir eğitimciydi. Biga Ortaokulunda yazılı sınavda, bilemediği bir sorunun cevabını öğrenmek için sırasındaki kitabı açarak sorunun cevabını yazdığını ve Refet Hanımın görmediğini düşünürken kendisinin yavaşça yanına gelerek kulağına “*Neden öyle yaptın, sorsaydın ben söylerdim*” diye cevap verdiğini hala unutamadığından bahsetti. Fatma Refet Hanım, öğrencilerinin bütün özelliklerini biliyordu. Türk Hava Yolları’nda uçuş mühendisi Ali Zarakol da Bahçelievler Deneme Lisesi’nde okurken Refet Hanımın kendi dersleri ile ilgili 200 soruluk bir test hazırladığını, kendilerinin soruları ele geçirdiklerini, sınav sonucunu çok iyi beklerken zayıf not aldığını, bunun nedenini sormaya gittiklerinde Refet Hanımın kendilerine arkadaşıyla birbirlerine baktıklarını söylediğini ifade etti. Bu duruma oldukça şaşırın ve herkesin cevabı aynı olduğu için Refet Hanımın yanına giderek soruları çaldıklarını itiraf eden Zarakol, Refet Hanımın bu itiraf karşısında durumu bildiğini, bu nedenle elebaşı oldukları için kendisine ve arkadaşına zayıf not verdiğini ifade ettiğinden bahsetti (Hoca Değil Sanki Abla, Milliyet, 16 Haziran 1986, s.11).

4. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Atatürk, Türk Milletini çağdaş bir toplum haline getirmek amacıyla birçok alanda yenilikler yaptı. Kadınların eğitimine çok önem verdi. 15 Temmuz 1921’de Sakarya Savaşı’ndan önce Ankara’da toplanan maarif kongresinde öğretmenlerle yaptığı konuşma aslında eğitime çok önem verdiğinin ve milli eğitimin oluşması için kadın ve erkek öğretmenlerin işbirliğinin ne denli önemli olduğunun da bir işaretiydi. Bununla birlikte Atatürk, kadınların hak ettiği yere gelmelerini istiyordu. Türk kadınının Birinci Dünya Savaşı’nda cephedeki askere yardım için bir araya gelmesi, ordunun yardımcı hizmetlerine yazılarak, kendilerini yaralıların hizmetine adanması Atatürk’ü derinden etkilemişti. Milli Mücadele döneminde Türk kadınının yaptığı hizmet, gösterdiği cesaret ve özveri, Mustafa Kemal’in etkileyerek, Türk kadınına bazı hakların tanınması yönündeki kararlılığının artmasına neden oldu. Bu nedenle Türk kadınının bilim, ahlak, sosyal konular, siyaset ve ekonomide erkeğin yanında eşit şartlarla yer alması için çalıştı.

Kadınların eğitilmesini, kılık ve kıyafetleri, toplumdaki yeri konusunda önemli çalışmalar yapan Türk kadınının hak ettiği konuma gelmesi için çalışan Atatürk Cumhuriyetin ilanından sonra bu yönde yaptığı çalışmaları arttırdı. 1930 tarihinde Türk kadınlarına belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanıyan yasa kabul edildi. 26 Ekim 1933 tarihinde ise Türk kadınlarına muhtar, köy ihtiyar heyetleri seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanındı. 5 Aralık 1934 tarihinde Türk kadınlarına milletvekili seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanıyan yasa Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından benimsendi. 8 Şubat 1935 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimlerinde kadınlar ilk kez milletvekili seçme ve seçilme hakkını kullandılar. Bu seçimde 18 kadın milletvekili seçildi. Osmanlı döneminde hakları için büyük mücadele vermesine rağmen amacına ulaşamayan Türk kadını, Atatürk’ün kurduğu Cumhuriyet ve tüm gücüyle desteklediği kanunlarla kişi, insan ve vatandaş olarak tüm siyasi, hukuki, ekonomik haklarına kavuştu.

Mustafa Kemal Atatürk’ün eğitime ve kadına önem vermesi, uzun yıllar milli eğitim camiasında çalışan Fatma Refet Angın’ı da derinden etkiledi. Gelibolu’da Çanakkale

Zaferinin kazanıldığı tarihte doğan Fatma Refet Angın'ın kariyeri esasında doğduğu yer ile doğru orantıda gelişti. Fatma Refet Angın'ın hayatında Mustafa Kemal Atatürk'ün oldukça önemli bir yeri vardı. Emniyet amiri olan babasının Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçmesi ile birlikte kendilerini bırakarak Milli Mücadeleye katılması onu derinden etkiledi. Mustafa Kemal'in yurt ziyaretlerinden birinde Gelibolu'ya uğraması, onun küçük yaşta geleceğini şekillendirmesinde etkili oldu. Öğretmen olmak istiyordu ve bu isteği Mustafa Kemal Atatürk tarafından olumlu karşılanmıştı. Daha çok çalışmaya başladı. Mustafa Kemal Paşa ile ikinci karşılaşması ise Edirne'de okurken oldu. Matematik öğretmeni olmak isterken Mustafa Kemal Paşa'nın tarih öğretmeni olmasını istemesi üzerine bu kez de tarih öğretmeni olmak için çalıştı. Mustafa Kemal Atatürk ile son kez karşılaşması ise tarih öğretmeni olarak 1937 Eylül ayında Dolmabahçe Sarayı'nda yapılan II. Tarih kongresine katıldığında gerçekleşti. Burada Mustafa Kemal Atatürk'ün çok iyi bir tarih öğretmeni olması için daha çok çalışması gerektiğini söylemesi, onun öğretmenlik mesleğini daha çok sevmesine ve daha çok çalışmasına neden oldu.

Fatma Refet Angın, Mustafa Kemal Atatürk'ün tavsiyelerini hiçbir zaman unutmadı. Mustafa Kemal Atatürk'ün kendisine dediği gibi öğretmen olmanın yeterli olmadığını, alanında çok iyi olmak için çalışmak gerektiğini her fırsatta dile getirdi. Sürekli çalıştı ve kendini geliştirdi. Fatma Refet Angın, öğrencilerinin anlattıklarına göre titiz, disiplinli, öğrencilerinin çalışkan olmasını ve kendisine güvenmesini isteyen, bütün öğrencilerinin özelliklerini çok iyi bilen, tarih dersini sevdirek anlatan, öğrencilerine bir abla gibi davranan, onları rencide etmeden nasihatlerde bulunan bir öğretmendi. Aynı zamanda yenilikleri takip eden beyni ve ruhu genç, idealist bir öğretmendi. Uzun yıllar öğretmenlik yapması, mesleğine dair birçok durumu yerinde tespit etmesinde etkili oldu. Talim Terbiye kuruluna seçilecek öğretmen adaylarında bulunması gereken özelliklerden tutun da genç yaşta emekliliğin olumsuzluklarına dair birçok tespiti vardı. Refet Angın'ın bu tespitlerinin önemli bir kısmının günümüzde de hala var olması, aslında onun ne kadar donanımlı bir eğitimci olduğunu göstermektedir.

KAYNAKLAR

- 1.Akal, C. B. (1994). *Siyasi İktidarın Cinsiyeti*. Ankara: İmge Kitabevi.
- 2.Akyüz, Y. (2015). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2015*. Ankara: Ayrıntı Basımevi.
- 3.Avcıoğlu, D. (1978). *Milli Kurtuluş Tarihi 1938'den 1995'e*. Üçüncü Kitap. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- 4.Bırakınız Kızınız Gitsin Öğretmenlik Güzeldir. (1991, 08 Eylül). Milliyet, s.13.
- 5.Bozkurt, G. (2004). Hukuk İnkılabı. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II* içinde (s. 73-96). Ankara: Can Reklamevi Basın Yayın Ofset Matbaacılık.
- 6.Bürgin, D. E., Yalçın, Y., Erciyeş, G., Aydınoglu, N. (2017). Yerel Yönetimlerde Kadın: İzmir İli Örneği, Konca Yumlu ve Özlem Belkis (Der.). *Kadın ve Siyaset içinde* (s. 121-172). Ankara: İmge Kitabevi.
- 7.Caporal, B. (1982), *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I*. Ercan Eyüboğlu (Çev.). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- 8.Caporal, B. (1999). *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I*. Ercan Eyüboğlu (Çev.). Yeni Gün Haber Ajansı Basın e Yayıncılık.
- 9.Cumhuriyetin İlk Öğretmenlerine Plaketler Verildi. (2005, 06 Mart). Milliyet, s.22.
- 10.Hoca Değil Sanki Abla. (1986, 16 Haziran). Milliyet, s.11.

11. İki Nesil İki Öğretmen. (2000, 24 Mart). Milliyet, s.23.
12. İnan, A. (1982). *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
13. İnan, A. (2013). *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*. İstanbul: Yaylacık Matbaacılık.
14. Kaplan, L. (1998). *Cemiyetlerde ve Siyasal Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*. Ankara: Yükseköğretim Kurulu Matbaası.
15. Koçak, C. (2002). Siyasal Tarih (1923-1950). *Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980 içinde* (s.127-211), C.4. İstanbul: Cem Yayınevi.
16. Lewis, B. (2000). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
17. Milli Eğitim'de Yarım Asır. (1993, 17 Aralık). Milliyet, s.5.
18. Onay, Perihan (1967?). *Türkiye'nin Sosyal Kalkınmasında Kadının Rolü*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
19. Öğretmen Kurak Yerleri Sular, Gölgeye Işık Verir. (1996, 26 Kasım). Milliyet, s.25.
20. Öğretmenin Değeri Kalmadı. (1988, 9 Ocak). Milliyet, s.14.
21. Öğretmenlik Mahvoldu. (1991, 09 Eylül). Milliyet, s.13.
22. Refet Angın. (2006, 24 Mayıs). Milliyet, s.13.
23. Refet Angın Deneme Lisesi'nin Kurucularından. (1986, 16 Haziran). Milliyet, s.11.
24. Refet Angın'dan Gençlere. (1998, 27 Mart). Milliyet, s.25.
25. Refet Öğretmen. (2001, 24 Kasım). Milliyet, s.15.
26. Seminerimiz Büyük İlgiyle Karşılandı. (1984, 17 Şubat). s.6.
27. Teşekkürler Öğretmenim. (2000, 01 Nisan). Milliyet, s.21.
28. Turgut, H. (2005). *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
29. Kültür Yayınları.
30. Vefat. (1981, 09 Eylül). Milliyet, s.12.
31. Yelsalı, P., Pınar, M. (2017). *Türkiye'nin Modernleşmesinde Kadınlar 1839'dan Günümüze*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
32. Zürcher, E. (2015). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. Yasemin Saner (Çev.). İstanbul: Sena Ofset.
33. 50 Yıllık Öğretmenler Konuşuyor. (1983, 26 Kasım). Milliyet, s.9.
34. 65 Yıllık Öğretmen Refet Angın'ın Evi Yok. (2000, 24 Kasım). Milliyet, s.24.
35. 84 Yaşında Sörf Yapacak. (1998, 18 Nisan). Milliyet, s.5.

ATATÜRK VƏ ƏHMƏD AĞAOĞLU- TÜRK DÜNYASININ İKİ BÖYÜK İNSANININ DOSTLUQ HEKAYƏSİ

ATATURK AND AHMED AGHAOGLU - THE STORY OF FRIENDSHIP BETWEEN TWO GREAT PEOPLE OF THE TURKIC WORLD

Rəşad ƏSGƏROV

Doç.dr., Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası

Novruzəli RƏHİMOV

Doç.dr. Naxçıvan Dövlət Universiteti

Bağır BABAYEV

Doç.dr. Naxçıvan Dövlət Universiteti

ÖZET

Atatürk Mustafa Kamal-Türkiyə Cümhuriyyətinin-Yeni Türkiyənin qurucusu, Əhməd Ağaoğlu onun ideoloji, elmi-mədəni həyatında, milli maraqlarının qorunmasında biliyini, intellektual potensialını əsirgəməyən, yalnız Türkiyənin, Azərbaycanın deyil, eyni zamanda bütün türk dünyasının görkəmli şəxsiyyətləridirlər. Əhməd Ağaoğlu XX yüzillikdə Çanakkala Zəfərinin müəllifi, təkcə Anadolu türklərinin deyil, bütünlüklə türk dünyasının-Türkiyənin ölüm-dirim mübarizəsində-Qurtuluş Savaşında Lideri, çağdaş hərbi tarixindəki ən parlaq şəxsiyyəti kimi yüksək qiymətləndirdiyi Mustafa Kamal Paşa- Atatürkdən həmişə böyük sevgi ilə söz açmışdır.

Əhməd Ağaoğlu 1919-cu ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti nümayəndə heyətinin tərkibində Parisə yola düşməli olarkən İstanbulda ingilislər tərəfindən həbs edilmiş, 1919-1920-ci illərdə Limnos və Malta adalarında sürgündə olmuş, yalnız 1921-ci ildə mayın 28-də Türkiyə Böyük Millət Məclisi hökumətinin səyləri nəticəsində sürgündən xilas olub, İstanbula dönmüşdü. O, türklərin yeganə qurtuluş imkanının Türkiyə türklüyündən qaynaqlandığına inanırdı və həyatını bu işə xidmət etməyə həsr etməyi özünə bir namus borcu hesab edirdi. Atatürk 1920-ci illərin siyasi mühitində bir sıra hallarda yüksək rütbəli dövlət məmurlarının Əhməd Ağaoğluna olan haqsız hücumların qarşısını alır, ona yaxın ətrafında inanlı, türklük ideallarına bağlı şəxsiyyət kimi yüksək dəyər verirdi.

Əhməd Ağaoğlu özünü daima Atatürkün əsgəri hesab edirdi. Zaman-zaman Atatürkün də Ağaoğlu ailəsi ilə bağlılığı daha da artır, bu ailənin uşaqlarını, xüsusən də, qızlarını yeni türk gəncliyinin örnəyi hesab edir, onların Ankaradakı evlərinə tez-tez gəlirdi. Atatürk səmimi ailə ab-havası, ənənəvi və müasir çalarlarla zəngin valideyn-övlad münasibətlərinə diqqət yetirərək, məmnun qalırdı. O, Ağaoğlu ailəsinin övladlarına münasibətdə həmişə diqqətli, qayğıkeş olmuşdu. Atatürkün vəfatından çox az sonra (cəmi yeddi ay) Əhməd Ağaoğlu da 1939-cu ildə vəfat etdi. Ağaoğlu həqiqi türk millətçisi kimi, Atatürk ideyalarının alovlu davamçısı olmuşdu. Araşdırmaçılara görə, "Azərbaycan türkü Əhməd Ağaoğlu" Mustafa Kamal Atatürkün "ən sadıq müttəfiqlərindən, silahdaşlarından biri idi və həyatının sonuna qədər də belə qalmışdı".

Açar sözlər: Atatürk, Türkiyə Cümhuriyyəti, Əhməd Ağaoğlu, böyük insanlar, dostluq hekayəsi

ABSTRACT

Atatürk Mustafa Kemal-the founder of the Republic of Turkey-the new Turkey, Ahmed Aghaoglu-outstanding personalities not only of Turkey, Azerbaijan, but also of the entire Turkic world, who do not spare their knowledge, intellectual potential in the ideological, scientific and

cultural life, and the protection of national interests. Ahmed Agaoglu always spoke with great love about Mustafa Kemal Pasha-Ataturk, the author of Canakkale in the twentieth century, the leader not only of the Anatolian Turks, but also of the entire Turkic world-Turkey in the struggle for life - in the Liberation War, as the brightest personality in the history of the modern World.

Ahmed Agaoglu was arrested by the British in Istanbul in 1919, when he was supposed to go to Paris as part of the delegation of the Azerbaijan Democratic Republic, in 1919-1920 he was in exile on the islands of Limnos and Malta, and only on May 28, 1921, as a result of the efforts of the Government of the Grand National Assembly of Turkey, he was released from exile and returned to Istanbul. He believed that the only way to save the Turks came from Turkish rule, and considered it a duty of honor to devote his life to the service of this cause. In the political environment of the 1920s, Atatürk in a number of cases receives a list of unfair attacks on high-ranking government officials of Ahmet Aghaoglu, in whose close circle he highly valued as a person tied to the ideals of Turkism.

Ahmet Aghaoglu always considered himself a soldier of Ataturk. From time to time, Ataturk's connection with the Agaoglu family was further strengthened, he considered the children of this family, especially the daughters, a model of the new Turkish youth, and often visited their home in Ankara. Ataturk was pleased with the sincere family atmosphere, attention to the parent-child relationship, rich in traditional and modern shades. He was always attentive and caring towards the children of the Agaoglu family. Shortly after the death of Atatürk (only seven months) Ahmed Aghaoglu also died in 1939. Agaoglu, as a true Turkish nationalist, was an ardent follower of the ideas of Ataturk. According to the researchers, " the Azerbaijani Turk Ahmed Aghaoglu was one of the most loyal allies, associates of Mustafa Kemal Ataturk and remained so until the end of his life."

Keywords: Ataturk, Republic of Turkey, Ahmed Aghaoglu, great people, history of friendship

1. GİRİŞ

Atatürk Mustafa Kamal-Türkiyə Cümhuriyyətinin-Yeni Türkiyənin qurucusu, Əhməd Ağaoğlu zəruri məqamlarda Cümhuriyyət Türkiyəsinin ideoloji, elmi-mədəni həyatında, milli maraqlarının qorunmasında bilik və bacarıqlarını, intellektual potensialını heç zaman əsirgəməyən, yalnız Türkiyənin, Azərbaycanın deyil, eyni zamanda bütün türk dünyasının görkəmli şəxsiyyətləridirlər. "Əhməd Ağaoğlu Türk düşüncə tarixində yetişmiş görkəmli şəxsiyyətlərdən biridir" (Asker,2017:40). XX yüzillikdə Anadolu türklərinin-bütünlüklə türk dünyasının-Türkiyənin ölüm-dirim mübarizəsində-Qurtuluş Savaşında Atatürkü milli Lider, xalqı birləşdirməyə qadir Öndər şəxsiyyət kimi qiymətləndirən Ağaoğlu ondan həmişə böyük sevgi ilə söz açmışdı. Çanakkala Zəfərinin müəllifi, XX əsr Türkiyəsinin çağdaş hərbi tarixindəki ən parlaq şəxsiyyəti Mustafa Kamal Paşa bir Öndər kimi "millətinin, dininin, torpağının şərəf və şanını, qürurunu, müstəqilliyini son damla qanı ilə müdafiəyə başladı" (Quliyev, 2019:13).

Atatürk bir millət atası kimi, milli-mənəvi zənginliyi, müdriklik və nəcibliyi ilə Türkiyəni, ümmünilikdə, türklüyü xilas etmişdi. O, ölkəyə, vətənə, böyük türk yurduna nicat vermiş, onu əsarətdən, amansız yağdı düşmənlərin didib-parçalamasından birdəfəlik qurtarmışdı. Son nəticədə isə ölkənin simasını dəyişdirərək, bugünkü, müasir global dünya ilə sadəcə ayaqlaşmaq deyil, eləcə də, orada söz sahibliyi edən Qərb qarşısında ləyaqətlə və şərəflə Şərqi haqq səsinə deməkdən çəkinməyən lider ölkələrdən birinə çevrilməsinin təməlini qoymuşdur. Onun parlaq idealları Türkiyədə və bütün türk dünyasında hər zaman və hər yerdə istisnasız olaraq daima uca tutulmaqdadır.

Əhməd Ağaoğlu türklərin yeganə qurtuluş imkanının Türkiyə türklüyündən qaynaqlandığına inanırdı və həyatını bu işə xidmət etməyə həsr etməyi özünə bir namus borcu hesab edirdi. Onun nəzərinə görə, "Türklük-bölmə qəbul etməyən bir bütündür. Məqsəd ona xidmətdən ibarətdir. Bu xidmət harada edilirsə, mübarəkdir, müqəddəsdir" (Ağaoğlu, Ahmet.,2013:141).

2.ARAŞTIRMA VE BULGULAR

O zamanlar-Qurtuluş Savaşı illərində "Bir ovuc Anadolu türkü (8 milyon nəfərə yaxsın!) 600 illik tarixə malik dövlətin bütün yükünü çiyinlərində daşımali olurdu" (Topçubaşov,2018). Onlar Türkiyə dövlətinin istiqbalı və türklərin öz vətəninə sahib çıxması uğrunda mübarizəyə başladılar. Əhməd Ağaoğlu Yeni Türkiyənin, türklüyün tarixinin Ankarada yazıldığına inanırdı. O, bilirdi ki, qarşıda duran əsas-başlıca vəzifə "xalqı Atatürkün və TBMM hökumətinin ətrafında sıx birləşdirməkdən ibarət idi" (Quliyev,2019:33). "Milli Mücadilənin bir ittihadçı hərəkatı kimi başa düşülməsinin qarşısını almaq üçün Mustafa Kamal onun liderləri ilə münasibətlərində ehtiyatlı olub, xarici siyasətdə rasionallığa əsaslanırdı" (Fatma Zehra,2020:244). Mustafa Kamal Paşanın Ənvər paşaya olan münasibətində Əhməd Ağaoğlu haqlı olaraq Atatürkün mövqeyini dəstəkləyənlərdən olmuşdu. "Yeni Türkiyədə onlara yer olmamalı idi" (Aralov,1963:126).

1919-1920-ci illərdə Əhməd Ağaoğlu Böyük Britaniya imperiyasının nəzarəti altındakı Limnos və Malta adalarında sürgündə olmuşdu. O, 1919-cu ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti nümayəndə heyətinin tərkibində Parisə yola düşməli olarkən İstanbulda ingilislər tərəfindən ermənilərə qarşı zorakılıqlara görə məsuliyyət daşdığı" (Hekimoğlu,2018:55), "erməni soyqırımını" ideoloqlarından biri kimi qəsdən həbs edilib, sürgünə göndərilmişdi. "İngilislərin hesabatlarında Əhməd Ağaoğlu ilə bağlı həqiqətə uyğun gəlməyən bir çox yalan və qərəzli fikirlər var idi" (Asker,2017:43). "Britaniya kəşfiyyatının sənədlərində onun yəhudi əsilli Tatar olduğuna dair faktlarla bir araya sığmayan ittihadlar irəli sürülüb" (Hekimoğlu,2018:55). Rusiya Sovet diplomatı Semyon Aralovun xatirələrində bu haqda belə bəhs olunurdu: "Samsunda bu haqda qəzəblə danışdılar ki, ingilislər İstanbulda (Aralovun xatirələrində İstanbulun adı Konstantinopol kimi keçir) Məclisi qovdular, deputatları isə həbs edərək Malta adasına apardılar. Bütün mütərəqqi düşüncəli aydınları həbs etdilər, həbsxanaya saldılar və sürgünə göndərdilər. Əhməd bəy Ağaoğlu da Maltaya sürgünə göndərilmişdi" (Aralov,1963:60). "Ağaoğlu bildirib ki, onun Maltaya həbsi və sürgünü ədalətsiz siyasi qərar olub" (Hekimoğlu,2018:55). Ağaoğlu yalnız 1921-ci ildə mayın 28-də TBMM hökumətinin söyləri nəticəsində sürgündən xilas olub, İstanbula dönə bilmişdi. "Bu sürgün başa çatdıqdan sonra Ağaoğlu dərhal Anadoluya keçir və Atatürklə birlikdə Milli Mücadilədə iştirak edir" (Sakal,1999:36).

Əhməd Ağaoğlu kimi inancılı türkcüləri Mustafa Kamalın ətrafında sıx birləşməyə vadar edən "ən mühüm səbəb onun yalnız Türkiyənin deyil, türklüyün müdafiəçisi kimi bütün cəbhələrdə böyük savaşa girməsi idi" (Quliyev,2019:37). 1921-ci ilin iyun ayının sonunda Ankaraya gələn Əhməd Ağaoğlu artıq iyul ayında Qarsa göndərilən "İrşad Heyəti"-nin rəhbəri oldu. "İstiqlal marşının yazarı Mehmet Akif Ersoy da belə "İrşad Heyətləri"dən birinə rəhbərlik etmişdi" (Bacanlı,2018:1). "Mehmet Akif "İrşad Heyəti"ndə xidmətə başlamış, Maarif Əncüməni'ndə də üzərinə düşən vəzifələri yerinə yetirmişdir" (Çarkçı,2020). Əhməd Ağaoğlu dostu Əli Bəy Hüseynzadəyə göndərdiyi 23 dekabr 1922-ci il tarixli məktubunda yazırdı ki, "Mustafa Kamal Paşa qüvvətli bir türkcüdür və indi fəlon bu cəryanın başına keçmişdir" (Özkaya,2011:31).

Ağaoğlu Qarsda olarkən 1922- ci il dekabrın 27-də aldığı bir teleqramla onun Ankaraya yeni vəzifəyə təyin oldunduğu bildirilirdi. Əhməd Ağaoğlu Ankaraya Sovet Rusiyasının TBMM hökuməti yanında səlahiyyətli nümayəndəsi diplomat Semyon Aralovla birlikdə 1923-cü il yanvarın 5 də gəlmişdi.

“Hissiyata qapılma hallarının tez-tez üzə çıxdığı həyəcanlı Ankara mühitində Əhməd Ağaoğlunun” (Sakal,1999:36), Türkiyə Cümhuriyyətinin elan olunmasından dərhal sonra konstitusiyaya hazırlayan komissiyanın tərkibindəki fəaliyyəti Atatürkün onun dövlət və millət üçün necə dəyərli olduğuna və ölkənin daha gözəl gələcəyinin quruculuğunda çox faydalar verə biləcəyinə bir örnəkdir. Çünki Ağaoğlu “gözləmə mövqeyində qalanları, ehtiyatlı davrananları qəbul etmirdi” (Şissler,2005:296). Çar Rusiyasında, Osmanlı dövlətinin ərazisində, sonralardan isə Türkiyə Cümhuriyyəti dövründəki yaşadığı illərdə təslimçi, barışdırıcı mövqelərdən uzaq olan Ağaoğlu türklük sevgisindən həmişə ilhamlanaraq, bütün əcdadlarından belə, damarlarında türk qanı axan dönməz, iradəli bir türk olaraq, bütün türk gəncliyinə türk milli şüurunun aşılmasının gərəkliliyini ömrünün sonunadək təlqin etməkdən bir addım belə geriyyə çəkilməmişdi. Ona görə də türklüyün müqəddəs ocağı bildiyi Ankara həyatında Ağaoğlu həmişəlik olaraq bu sevdasında sədəqətli olmuşdu. Əhməd Ağaoğlunun tamamilə mübarizələrdə keçən ömründə-bütünlüklə ruhunda gəzən türklüyü həyatı boyunca onun ən ülvi hisslərinə birdəfəlik hakim kəsilərək, ömrünün sonuna qədər bir an belə onu tərk etməmişdi.

Belə görkəmli böyük şəxsiyyətin həyatı və yaşadığı mühit onun siyasi dünyagörüşünü formalaşdıraraq, bütün gələcək nəsillərimizin də unutmayaacağı, əslində, bu hissləri daha da coşduracaq türklüyümüzün milli-mənəvi dəyərlərinin daha da zənginləşməsinə səbəb olacaqdır. Bu mənada Ağaoğlunun türklük ideoloji düşüncəsində Atatürkü və atatürkcülüüyü əsaslandırılmış şəkildə müdafiə etməsi əvəzsizdir, çox dəyərli və anlaşılındır. O, haqlı olduğu halda, susmağı, bir kənarda dayanmağı heç zaman ağılından belə keçirməmişdi.

Əhməd Ağaoğlu Mətbuat naziri vəzifəsində çalışdığı dövrdə, TBMM hökumətinin rəsmi orqanı sayılan “Hakimiyyəti-milliyə” qəzetində 1922-1923-cü illərdə baş redaktor kimi, qəzeti Milli Mücadilənin parlaq aynasına çevirmişdi. Atatürkün 1922-1923-cü illərdə Türkiyənin və türk xalqının gələcək gözəl həyatı ilə bağlı həyata keçirmək istədiyi düşüncələrini Əhməd Ağaoğlu “Hakimiyyəti-milliyə” qəzetinin 1922-ci ildəki saylarında dərc etdirdiyi yazılarında xüsusilə ifadə etmişdi. Bununla da, getdikcə Ağaoğlunun rəqibləri-əleyhdarları artır, çoxalır. O, “çox yaxşı bilirdi ki, böyük bir düşmən cəbhəsinin mühasirəsinə düşəcək. İki şeyə arxalanırdı: inandığı fikirlərə və Mustafa Kamal Paşaya” (Ağaoğlu Samet.,2013:150).

Atatürk 1920-ci illərin siyasi mühitində bir sıra hallarda yüksək rütbəli dövlət məmurlarının Əhməd Ağaoğluna olan haqsız hücumların qarışısını alırdı. Atatürk yaxın ətrafında Ağaoğluna inanclı bir adam, türklük ideallarına bağlı olan şəxsiyyət kimi yüksək dəyər verirdi. Aydın idi ki, o, “Əhməd bəyi qruplardakı çəkişmələrə, münaqişələrə qurban verməyəcəkdi” (Quliyev,2019 :54).

Əhməd Ağaoğlu düşünürdü ki, Mustafa Kamal Paşa Qurtuluş Savaşı başa çatan kimi, inqilabi islahatlar yolu ilə Türkiyənin yeni simasını kökündən dəyişdirməyə ən yaxın strateji vəzifəsi kimi baxır. Bu sahədə insanların, cəmiyyətin, ölkə vətəndaşlarının maariflənməsi, savadlanması dövlətin qarşısında dayanan birinci dərəcəli əhəmiyyət daşıyan vəzifələrdən idi. Atatürk də Ağaoğlunun bu sahədəki mühüm xidmətlərini yüksək qiymətləndirir və həmişə də onu dəstəkləyirdi. Əhməd Ağaoğlu düşünürdü ki, altı yüz illik hökmranlığı dövründə Osmanlı dövlətinin təkcə Qərbdə deyil, eləcə də Şərqdə-İslam dünyasındakı çoxsaylı düşmənləri olduğundan, onun apardığı savaşın, ilk növbədə, Avropada tanınması yolunda addımlar atılmalıdır. Odur ki, Ağaoğlu mətbuatın, qəzetlərin həqiqi mənada Milli Mücadilənin aynasına çevrilməsinə, yeni hakimiyyətin Qurtuluş Savaşı obyektiv işıqlandırılmasına önəm verirdi, “xalqın maariflənməsinin zəruriliyi haqqında yazırdı” (Sakal,1999:36). Milli Mücadilədə birliyi və bərabərliyi təmin etmək, “xalqı maarifləndirmək məqsədi ilə daxildə də bir fikir və ideya savaşı tələbi cəbhədəki qələbələr qədər vacib idi” (Atılbaş, 2013). Ona görə də Əhməd Ağaoğlunun belə prinsipial mövqeyi ona çoxlu düşmən qazandırsa da, Atatürk tərəfindən özünün gələcək həyatında davam etdirəcəyi köklü islahatları-inqilabi dəyişiklikləri ifadə etdiyinə görə dəstəklənirdi.

Əhməd Ağaoğlu da, öz növbəsində, istər mətbuatda, istərsə də TBMM-də ölkənin gələcəyi ilə bağlı islahatçı fikirlərini, baxışlarını, xüsusilə də, Türkiyənin və türklüyün köklü problemləri ilə bağlı uzaqgörən ideallarının müdafiəsində heç nədən çəkinmədən mövqelərində qalmaqda davam etməyi çox böyük inadkarlıqla bacarırdı. Ağaoğlu onu başa düşmək istəyənlərə hətta tək bir kəlmə ilə öz mövqeyini anladır. Bu da heç kəsə sirr deyildi və onun qəlbinin, ruhunun, saf niyyətlərinin və əməllərinin parlaq ifadəsi idi. Elə ona görə də bütün bunlar Sovet diplomatı Semyon Aralovun diqqətindən qaçmamış, o, Əhməd Ağaoğlunu “Atatürkə son dərəcə sədaqətli həqiqi vətənpərvərlərdən” (Aralov,1999:112) saymışdı.

Ağaoğlu özünü daima Atatürkün əsgəri hesab edirdi. Zaman-zaman Atatürkün də Ağaoğlu ailəsi ilə bağlılığı daha da artırdı. O, bu ailənin uşaqlarını, xüsusən də, qızlarını yeni türk gəncliyinin örnəyi hesab edirdi. Əhməd bəyin oğlu Səməd Ağaoğlu ilk dəfə 13 yaşında Ankarada gördüyü Atatürkü xatırlayanda onun yaddaşında Atatürk “incə üzlü, gözləri yumşaq işıqla dolu gənc, çevik bir insan” (Ağaoğlu,Samet,2013:152) kimi qalmışdı.

Atatürk Ağaoğluların Ankaradakı evlərinə tez-tez gəlmiş. O, səmimi ailə ab- havası, ənənəvi və müasir çalarlarla zəngin valideyn-övlad münasibətlərinə diqqət yetirərək, məmnun qalmış. Atatürk Ankaranın “yüksək cəmiyyətində” Ağaoğlu ailəsi ilə olan özəl səmimi münasibətlərinin olduğunu hamının nəzərinə çarpdırırdı. Atatürk Ağaoğlular ailəsinin “ictimai məzmunlu məişət problemlərinə də müdaxilə edir, həm də, bu yolla cəmiyyətə lazımı mesajlarını ötürürdü” (Quliyev,2019:171).

Atatürk, xüsusilə də, Türkiyə Cümhuriyyətində qadın azadlığı məsələsindən, türk qadınına seşki hüququndan bəhs edərkən, bu məsələlərin hələ illər öncə Əhməd Ağaoğlunun öz mühazirələrində ortaya qoyulduğunu, onları “hüquqi- mənəvi cəhətdən necə əsaslandırıdığını qeyd etmişdi” (Quliyev, 2019:172). Çünki Əhməd Ağaoğlu türk qadınına seçmək və seçilmək haqqının verilməsinin vacibliyini göstərmişdi. O, türk qadının sahibləncəyi haqq- hüquq məsələsində də “Atatürkün yaxın köməkçisinə çevrilmişdi” (Quliyev,2019: 172).

Azərbaycandan olan aradırmaçıların rəyinə görə, zaman-zaman Əhməd Ağaoğlu ilə Atatürk arasında tərəddüdlər, münaqişələr yaransa da, Atatürk Ağaoğlu ailəsinin övladlarına münasibətdə həmişə diqqətli, qayğıkeş olmuşdu. Ağaoğlu ailəsi isə, öz növbəsində, Atatürkdən hər zaman faydalanmaq, güzəştlər əldə etmək fikrindən uzaq olmuşlar və hər hansı çətin problemlərin həlli üçün “yənə də onu narahat etmək istəməmişlər” (Quliyev,2019:176).

Atatürklə Əhməd Ağaoğlu arasındakı münasibətlərdə Ağaoğlular öz əsil- nəcabətlərinə sadıq qalmışlar, özlərinin səmimi simalarını, sabit mövqelərini qoruyub saxlamışlar. Burada da “Atatürkün böyüklüyü və nəcibliyi müstəsna rol oynamışdı” (Quliyev,2019:177).

1933-cü ildə ömür- gün yoldaşı və həyatda ən yaxın məsləhətçisi Sitarə xanım vəfat etdi. Ağaoğlu Universitet professorluğu vəzifəsindən də çıxmağa məcbur edildi. Bu, onun “yaşına uyğun olmayan həyat tərzinə” çevrildi (Ağaoğlu,Ahmet.2013:152). 1938-ci ildə Atatürkün vəfatından çox az sonra (cəmi yeddi ay) Əhməd Ağaoğlu da 1939-cu ildə vəfat etdi. Ağaoğlu həqiqi türk millətçisi kimi, Atatürk ideyalarının alovlu davamçısı olmuşdu. O, qurucusu Atatürk olan Türkiyə Cümhuriyyətinin inançlı, imanlı, dönməz, səmimi, yüksək nəzəri bilikli ideoloqlarından, Şərq və Qərb mədəniyyətinin dərin bilicilərindən olmuşdu. O, Cümhuriyyəti bir din, iman hesab edirdi və Türkiyədə yeni düşüncə sistemini meydana gətirən “Atatürkə hər zaman sonsuz inam bəsləyirdi” (Quliyev,2019: 180).

Əhməd Ağaoğluna görə, söz- fikir azadlığını, demokratik, humanist dəyərləri qorumaq vəzifəsini türk aydınları yerinə yetirəcəklər. Onun fikrincə Atatürk Türkiyə Cümhuriyyətini qurmaqla ölkəni orta əsrlərdən çıxarıb, çağdaş dünya ilə qovuşdurdu. Türk ziyalıları da bu yolda aparıcı qüvvə olmalı idilər.

1938-ci il noyabrın 11-də Atatürkün vəfatı Ağaoğlular ailəsinin ən sarsıntılı- kədərli tarixi oldu. Əhməd Ağaoğlu nəvəsinə Mustafa Kamalın adını vermişdi. Səməd Ağaoğlu xatırlayırdı ki, "Atatürk öldüyü günlərdə atamın həyatında böyük daxili sarsıntı keçirdiyini gördük" (Ağaoğlu Səməd, 2016:136)

Əhməd Ağaoğlunun fikrincə, Cümhuriyyət dövründə Türkiyədə cərəyan edən bütün proseslərin ilhamçısı məhz inanılmaz qüdrətli şəxsiyyət, daim sabaha doğru- gələcəyə yönələn iti zəkası, ölkəni, milləti və cəmiyyəti dəyişdirmək, çağdaş dünyaya uyğun yeniləşdirmək istəkləri ilə geniş qəlbi coşub- daşan, yanardağ- vulkan kimi od- alov saçıb püskürən Atatürk olmuşdu. Ağaoğlu yazırdı: "Onun daim coşqun, öz içinə sığmayan, aşıb- daşan ruhu durmadan hərəkət istər" (Ahmet Ağaoğlu. Serbest fırka, 46).

Ağaoğluna görə, Atatürkün ölümü Türkiyə və türklüyün böyük itkisi olmuşdu. Atatürkün ölümü Ağaoğlunu "ciddidən ciddi düşüncələrə daldırmışdı. Həmişə gözəl və cazibədar saydığı həyata sevgisi də, bəlkə, ilk dəfə bu ölüm qarşısında sarsılmışdı" (Ağaoğlu Səməd,2016:136)

SONUÇ

Əhməd Ağaoğlu həyatının sonuna qədər Atatürkə- Türk dünyasının böyük oğlunun adına və əməllərinə qarayaxma işində ad çıxarmaq yarışına düşənlərə utansınlar deyər belə səslənmişdi: "Napoleon öləndən sonra heç bir fransız onun əleyhinə yazı yazmaq ağına gətirməmişdi" (Ağaoğlular, 185). Öz qəlbinin və ruhunun dərinliklərindən müdrik Əhməd Ağaoğluna bu sözləri yazdıran həyatının son anlarınacan onun türklüyə- türk millətinə tükənməz alovlu sevgisi, Atatürkün bütün gələcək zamanlar üçün ədəbiyaşar Öndər şəxsiyyətinə sonsuz ehtiram hissləri olmuşdu.

Əhməd Ağaoğlu həm Anadolu türklərinin, həm də ümumən, bütünlüklə türk xalqlarının tarixində, mədəni həyatında önəmli rol oynayan və böyük töhfələr verən bir türk oğludur. O, bütün mənalı həyatı boyunca türk xalqına, millətinə, onun dilinə, dininə, qədimlərdən qədim olan zəngin mənəvi tarixi keçmiş irsinə, milli- mənəvi dəyərlərinə böyük sevgi ilə, məhəbbətlə xidmət göstərmişdir. O, Şərq və Qərb mədəniyyətlərinin dərinədən bilicisi kimi, həyatını dünyanın hər iki qədim sivilizasiyasının, eləcə də, zəngin tarixi keçmişlə bugünün və gələcəyin arasında doğru- dürüst, etibarlı mənəvi körpü qurulmasına həsr etmişdir.

Əhməd Ağaoğlu kimi bütünlüklə türklük ruhuna bürünən və hər an bu ruhla nəfəs alan, türk milli ruhunu damarlarında coşdurən böyük intellektual zəka- müdrik fikir adamı, dönməz, yenilməz iradəli türkçü olmaqla qalmayıb, həm də "türkçülüyn patriarxı" (Balayev,2018) sayılmaqla nə qədər də haqlı görülməkdə və görünməkdədir. Bugün də belə böyük türklük eşqi ilə son nəfəsinə qədər coşqu ilə bu sevdasından dönməyən böyük türkçü Əhməd Ağaoğlunun hər zaman xatırlanması- anılması onun bəxtiyarlıqla halal haqqı olmaqdadır. Onun haqqında hər zaman danışmaq və yazmaq onun mənalı həyat yaşamağına bir nümunədir. Əhməd Ağaoğlu haqqında Türkiyə, Azərbaycan, Rusiya, İslam dünyası və Qərb tədqiqatçıların yazdıqlarında onun həyatının və elmi- nəzəri, publisistik yaradıcılığının, eləcə də görkəmli xadim kimi, fəaliyyətinin son dərəcə zənginlikləri işıqlandırılarkən, amansız dövrün, zamanın çətinliklərinə onun necə mətanətlə qalib gəldiyini gördükcə daha çox heyrətlənməli olursan. Onun Atatürklə münasibətləri isə mübarizliyi, yenilikçiliyi, islahatçılığını, uzaqgörənliyi və ən əsası, qərəzsizliyi, obyektivliyi və sonsuzadək millətsever, türkçü vətənpərvərliyi heyrətamizdir, nadir şəxsiyyətlərdə olan əlçatmaz dəyərlərdəndir.

O, həyatının son anlarına qədər bütün cismi, ruhu, varlığıyla millətinə, xalqına, türklüyünə böyük eşqlə yaşamışdır. Əhməd Ağaoğlu Atatürkə məhz belə bir eşqlə- belə tükənməz türklüyə xidmət sevgisiylə yaxınlaşmışdı. Bu isə onun Atatürkün türk milli idealına, türklük və türkçülük ideallarına cani- köndən bağlanmasına səbəb oldu, müqəddəs, sönməz bir eşqə çevrildi.

Araştırmacılara göre, "Azərbaycan türkü Əhməd Ağaoğlu Atatürkün ən sadıq müttəfiqlərindən, silahdaşlarından biri idi və həyatının sonuna qədər də belə qalmışdı" (Quliyev,2019:192)

KAYNAKÇA

1. Ağaoğlu Ahmet. Mütareke ve Sürgün Hatıraları. İstanbul. Baskı: 2, 2013
2. Ağaoğlu Ahmet.Serbest Fırka Hatıraları.
3. Ağaoğlu Samet. Hayat Bir Macera!- Çocukluk ve Gençlik Hatıraları, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013. 184 s.
4. Ağaoğlu Səməd. Atamın dostları. Tərcüməçi: Vilayət Quliyev. Bakı, 2016, "Qanun" nəşriyyatı. 336 səh.
5. Asker Ali, Canan Yıldırım, Duygu Özken, "Günümüz Penceresinden Ahmet Ağaoğlu "İslamiyet'te Kadın" Eseri Üzerine Notlar", II. Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı, Editörler: Hasan Kara, Turhan Çetin, Yusuf İnel, Ankara, 2017, 440 sah. s. 40-50.
6. Bacanlı Hakan (2018). "Birinci TBMM'de Burdur Milletvekili Mehmet Akif Ersoy ve Faaliyetleri", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt.1, Sayı.34, ss. 1-54.
7. Balayev Aydın. Türkcülük Patriarxi. Əhməd Bəy Ağaoğlu (1869-1939). Bakı, 2018, 508 səh.(rus dilində).
8. Bilal N.Şimşir (2009). Malta Sürgünleri, 5. Basım, Bilgi yayınları, Ankara 2009
9. Çarkçı Akif. Meşrutiyetten Cumhuriyete Mehmet Akif Ersoy'un Siyasi Faaliyetleri ve Düşünsel Biyografisinde Yer Alan Siyasal Kavramlar. Sosyal bilimler dergisi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi. Mart/ 2020, sayı: 3, sah. 9- 43.
10. Fatma Zehra Fatsa. Türk-Arap İlişkileri: Eski Eyaletler Yeni Komşulara Dönüşürken (1914-1923). Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1, Kabul Tarihi: 11.04.2020, ss. 241-246
11. Fikri Atılbaz. "İrşad Heyeti ve Mehmet Akif". Ortadoğu Gazetesi, 7 Mayıs 2013.
12. Hekimoğlu Vecihi Sefa Fuat (2018). Gazeteci Kimliğiyle Ahmet Ağaoğlu. Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi. Cilt: 3, Sayı:1 Ocak 2018, ss. 47-59.
13. Quliyev Vilayət. Atatürk və Əhməd Ağaoğlu. Bakı, "Qanun" Nəşriyyatı. 2019. 192 səh.
14. Quliyev Vilayət. Əlimərdan bəy Topçubaşov: Portret cizgiləri. Əlimərdan bəy Topçubaşov. " Qalqımızın müstəqil yaşayacağına inanırdıq". Bakı, 2018, s. 9-36. (688 s.)
15. Sakal Fahri. Ağaoğlu Ahmet Bey, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 36-40.
16. Shissler Holly. İki İmparatorluk Arasında Ahmet Ağaoğlu ve Yeni Türkiye, İstanbul Bilgi Üniv. Yay., İstanbul, 2005
17. Topçubaşov Əlimərdan bəy. Xalqımızın müstəqil yaşayacağına inanırdıq. Tərtib, tərcümə, müqəddimə, izah və şərhlərin müəllifi Vilayət Quliyev. Azərbaycan Tərcümə Mərkəzi, Bakı, 2018. 688 s.
18. Özkaya Yılmaz. Ahmet Ağaoğlunun Hüseyinzade Ali Beye Mektupları. Türk Yurdu, Nisan 2011, Cilt: 31, sayı: 284 (100. Yıl özel Sayı)

19. Аралов С.И. Воспоминание Советского дипломата. Москва, 1963, Издательство Института Международных отношений. (Sovet diplomatının xatirəsi. Moskva, 1963, Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutunun Nəşriyyatı). 222 səh.

ATATÜRK'ÜN BİLİNMEYEN FİKİR ADAMLARINDAN ZEKİ MESUT ALSAN'IN ULUS YAZILARINDA 'ULUS VE DEVLET'

'NATION AND THE STATE' IN THE ATATÜRK'S UNKNOWN INTELLECTUAL ZEKİ MESUT ALSAN'S ARTICLES PUBLISHED IN THE NEWSPAPER OF ULUS

Tülay AYDIN

Arş. Gör. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih
Bölümü, Öğretim Elemanı

ORCID ID: 0000-0003-0308-1240

ÖZET

Osmanlı devletinin ardından Kemalist çizgilerle belirlenen ulus devletin modern, akılcı ve laik fikri planının halka anlatımı için o vizyona sahip bir aydın ekibine ihtiyaç vardı. Halkla devlet arasındaki köklü kopukluğu giderecek ve rejime sözcülük yapacak yeni tip bir aydın ve bürokrat ihtiyacı Osmanlı okullarından mezun olan aydın ve bürokratların yeni sisteme evirilebilenlerinden giderilmişti. Bu aydın ve bürokrat ekibe verilen başat rol ulusu, Kemalist ilkeler çerçevesinde eğitmektir. Kentli-köylü, kadın-erkek-çocuk gibi bütün toplum kesimlerinde bariz bir etki ve dönüşüm yapılması hedeflenmekteydi. Devleti yüceltecek ulus topluluğu, devlete yurttaşlık yolu ile bağlı akılcı, seküler, kalkınma odaklı, sorumluluk sahibi bireyler üretecekti.

Atatürk Döneminin başarılı, akılcı ama pek fazla bilinmeyen aydın-bürokratlarından biri de Zeki Mesut Alsan'dır. Birinciliklerle dolu eğitim hayatını hukuk alanında taçlandıran, birçok bürokratik görevde bir görev adamı kimliğini ortaya koyan Alsan'ı bu çalışmanın gündemine yerleştiren en önemli yönü ise rejimin sözcülüğünü yapan Ulus gazetesindeki yazılarıdır. 1935 yılında aralıksız olarak 6 ay süren ve devamında da aralıklarla yazılarını devam ettiren Alsan'ın en önemli gündemi ulus devlet algısının toplumda yerleşmesini sağlamaktır. Bilhassa gazetenin başyazarı olan Falih Rıfkı Atay'ın köşe yazılarına ara verdiği sıralarda başyazarları ile dikkat çeken Zeki Mesut Alsan'ın ulus birliği, yurt sevgisi, yurttaşın devlete sorumlulukları gibi yazılarının yanında dış politika odaklı yazıları da bulunmaktaydı. Çalışmada Alsan'ın Ulus'taki ulus ve devlet konulu yazıları çerçevesinde rejimin sözcülüğünü yapan yazılarına ve bu yazılarda ki mesajlarının toplumu yönlendirme konusundaki etkilerine değinilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Zeki Mesut Alsan, Kemalist, ulus-devlet, Ulus Gazetesi.

ABSTRACT

In order to explain the modern, rational and secular idea of the nation-state, which was determined by Kemalist lines after the Ottoman Empire, to people intellectuals who had this vision were needed. The need for a new type of intellectuals and bureaucrats to overcome the deep-rooted disconnect between the people and the state and to act as a spokesperson for the regime was chosen from among the intellectuals and bureaucrats who graduated from Ottoman schools and adopted the new system. The main duty of this intellectual and bureaucrat group was to educate the nation within the framework of Kemalist principles. In this regard, they aimed to make an obvious impact and transformation in all segments of society such as urban-peasant, female-male-child. Thus, rational, secular, development-oriented and responsible individuals who are loyal to the state based on individual and citizenship values would be produced.

Zeki Mesut Alsan was one of the successful, rational but not well-known intellectuals-bureaucrats of the Atatürk Period. This study focuses on Alsan, who crowned his education life

full of first places in the field of law and reveal his identity as a man of duty in many bureaucratic duties, mostly because of his articles in the newspaper of Ulus, which was the spokesman of the regime. The main purpose of Alsan, who wrote in the newspaper of Ulus 6 months in 1935 continuously and then at intervals, was to establish the perception of the nation-state in society. Zeki Mesut Alsan, who drew attention with his editorials, especially when Falih Rıfkı Atay, the newspaper's editor-in-chief, took a break from his columns, had articles focusing on foreign policy as well as articles such as nation unity, love of homeland, and citizen's responsibilities to the state. Zeki Mesut Alsan rose to prominence with his editorials, in particular when Falih Rıfkı Atay, the newspaper's editor, took a break from his columns. In this process, Alsan had articles focusing on foreign policy as well as writings such as nation unity, love of the country, responsibilities of citizens to the state. This study deals with Alsan's writings, which were the spokespersons of the regime within the framework of his writings on nation and state in the newspaper of Ulus, and the effects of his messages on directing the society.

Keywords: Zeki Mesut Alsan, Kemalist, nation-state, the Newspaper of Ulus.

GİRİŞ

Cumhuriyet Türkiye'sinin Osmanlı Devletinden almış olduğu en önemli unsur aydınlanma ve reform sürecinin kesintisizce uygulanması idi. Bir kafa değişiminin yaşanmaya başladığı Osmanlı son döneminde bilhassa aydınlar ve bürokratlar nezdinde başlayan değişim Atatürk'ün sınırlarını kesin çizgilerle belirlediği bir reformist planla devam ettirilmişti. Bu süreçte Osmanlı son döneminde açılan Batılı tipteki Mülkiye ve Tıbbiye gibi okullar yeni devletin kurucu aydın ve bürokrat ekiplerini de bu değişime hazırlamaktaydı.

Yeni Türkiye ve Kemalist çizgide bir ulus devlet yaratımı için halkla devlet arasındaki kopukluğu giderecek ve rejime sözcülük yapacak yeni tip bir aydın ve bürokrat ihtiyacı göze çarpmaktaydı. Osmanlı okullarından mezun olan bu kesimlerin Osmanlı son döneminde imparatorluğun kurtarılması yönündeki faaliyetleri yeni ulus devlet yaratımında ise Kemalist ilkeler ışığında bir toplum yaratımı üzerine kurgulanmıştır. Bu noktada aydınların misyonu Sartre'ın ifade ettiği üzere egemen devlet gücü altında hem araştırmacı bir aydınlık ile egemen gücün hizmetkârı olmak hem de rejimin alt görevlerini yerine getirmektir. Keza Sartre'a göre bu aydınlar değer aktarımı yapmak rolüyle gerektiğinde bilgi ve tekniği kullanarak bütün sınıfların değer ve gerekçelerine karşı savaşmayı da göze almaktaydılar.¹ Bu noktada aydın, rejimin gereklilikleri doğrultusunda hemen her kanalı kullanmak yoluyla kitleleri yönetmek ve yönlendirmek için bilgi ve kalemini kullanmak üzere şartlandırılmıştı. Rejimin ideolojisini yaymak konusunda bütün aydın sınıflarını ortak roller içinde gören Bodin'de aydınları toplumsal ve siyasal rolleri olan varlıklar olarak yorumlamaktadır.² Aydınların en önemli işlevleri ise kültür değişimine öncülük etmek, değişeni popüler ve yaygın hale getirmek, yeni bir zevkin veya üslubun öncülüğünü yapmak, halkın politik ve sosyal tercihlerini etkilemektir.³

Kemalist ilkeler çerçevesinde belirlenen ulus devletin ulus ve devlet ile ilişkileri kentli-köylü, kadın-erkek-çocuk gibi bütün toplum kesimlerinde bariz bir etki yapmayı hedeflemekteydi. Devleti yüceltecek ulus topluluğu, devlete bireysel ve yurttaşlık yolları ile bağlı akılcı, seküler, kalkınma odaklı, sorumluluk sahibi bireyler üretecekti. Bunun için basın, halkevleri ve eğitim aracılığıyla hem aydınlar hem bürokratlar hem de rejimin hedeflerini toplumun alt kesimlerine

¹ Jean-Paul Sartre, *Aydınlar Üzerine*, Çev. Aysel Bora, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2014, s. 9-10.

² Louis Bodin, *Aydınlar*, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2000, s. 41-42.

³ Sabri Ülgener, "Aydınlar Sosyolojisi ve Çağımız Aydını", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 35. 1-4 (2012), s. 9.

ulaştırılacak olan öğretmenler, rejimin biricik araçları konumuna getirilmekteydi. Bu noktada bizzat partinin fikirlerini politik ve felsefi olarak üreten organik aydınların yanında bu organik aydınlarla geleneksel aydınların birleşimi ile toplumun geneline ulaşan yeni bir aydın tipi yaratımı sağlanmıştır. ⁴ Falih Rıfkı, Yakup Kadri, Yunus Nadi gibi aydınlar partinin sözcülüğünü yaparken alt kesimlerde ki aydınlara da öncü bir fikir demeti oluşturmaktaydılar. Bu aydın ve bürokratlardan biri de Atatürk Döneminin başarılı, akılcı ama pek fazla bilinmeyen aydın-bürokratlarından Zeki Mesut Alsan'dı. Birinciliklerle dolu eğitim hayatını hukuk alanında taçlandırılan, birçok bürokratik görevde bir görev adamı kimliğini ortaya koyan Alsan'ı bu çalışmanın gündemine yerleştiren en önemli yönü ise rejimin sözcülüğünü yapan Ulus gazetesindeki yazılarıdır. 1935 yılında aralıksız olarak 6 ay süren aralıklı olarak ta uzun süre yazılarını devam ettiren Alsan'ın en önemli gündemi ulus devlet algısının toplumda yerleşmesini sağlamaktır. Bilhassa gazetenin başyazarı olan Falih Rıfkı Atay'ın köşe yazılarına ara verdiği sıralarda başyazarları ile dikkat çeken Zeki Mesut Alsan'ın ulus birliği, yurt sevgisi, yurttaşın devletle karşılıklı sorumlulukları gibi yazılarının yanında dış politika odaklı yazıları da bulunmaktaydı. Çalışmada Alsan'ın Ulus'taki ulus ve devlet konulu yazıları çerçevesinde rejimin sözcülüğünü yapan yazılarına ve bu yazılardaki mesajlarının toplumu yönlendirme konusundaki etkilerine değinilmektedir.

1.Zeki Mesut Alsan Kimdir?

Zeki Mesut Alsan Osmanlı son döneminde 1890⁵ yılında Aydın'da dünyaya gelmiştir. Babası Süleyman Ağa, annesi Ayşe Hanım'dır. İlk adı Mustafa olan Zeki Mesut, 1916 yılında eşi Sıdıka Hanımla evlenmiştir. Süleyman Necip isminde bir çocuğu olan Alsan, ilköğrenimini Aydın'da Zeyniye Mektebinde almıştır. İyi derece ile ilköğrenimini tamamlayan Alsan, Aydın İdadisinde orta eğitimine devam etmiş, 1900-1905 yılları arasındaki bu idadi eğitiminden de başarıyla ve birincilikle mezun olmuştur. Lise öğrenimini ise İzmir İdadisinde yine birincilikle bitiren Zeki Mesut Bey, Mülkiye giriş sınavlarını da başarıyla geçerek Mülkiye eğitimine başlamıştır.⁶

Başarılarıyla dikkat çeken Zeki Mesut Bey, Mülkiye eğitimini de birincilikle tamamlamış ve 1910 yılında Divan-ı Muhasebatta göreve başlamıştır. Alsan, Milli Eğitim Bakanlığının açmış olduğu yurtdışı sınavını kazanarak Paris'te Serbest Siyasi İlimler Mektebinde eğitim hayatına 3 yıl devam etmiştir. Bu okuldan da pekiyi derece ile mezun olan Alsan, 1913 yılında Maliye Islahiyat Tahrirat Kalemî Mümeyyizliği ve Maliye Bakanlığı Özel Kalem 2. Mümeyyizliğine daha sonra da Özel Kalem Tercüme Şubesi Mümeyyizliğine atanmıştır.⁷ Alsan, Sayıştay Denetçi Yardımcılığı, Mülkiye Mektebi Öğretmen Yardımcılığı çalışmalarından sonra Milli Eğitim Bakanlığı Özel Kalem Müdürlüğü yapmıştır.⁸ Bu sıralarda Prag'ta toplanacak olan Uluslararası Öğretmen Kongresi'ne de Maarif müfettişi sıfatıyla Zeki Mesud Bey murahhas tayin edilmiştir.⁹ Aynı zamanda Paris dönüşünde Hukuk Fakültesinde hocalığa başlayan Alsan, 1914 yılında MEB bünyesinde Talebe Umumi Müfettişliğine atanmıştır. Alsan, 1918 yılında Galatasaray Sultanisi ikinci müdürlüğüne atanmıştır. Daha sonra ikinci defa Avrupa'daki Türk

⁴ Antonio Gramsci, *Aydınlar ve Toplum (Denemeler)*, Çan Yayınları, Paris, 1959, s. 35.

⁵ Bazı eserlerde doğum yılı 1889 olarak geçmektedir. Bkz İbrahim Alaattin Gövsa, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, Yedigün Neşriyat, İstanbul, 1946, s. 42; İbrahim Aleattin, *Meşhur Adamlar Hayatları-Eserleri*, Cilt: 3, Haz. Sedat Simavi, İstanbul, 1933-1936, s. 1595.

⁶ Mücellidoğlu Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, II. Cild Mülkiye Tarihinin Devamı 1859-1968, Mars Matbaası, Ankara, 1968-1968, s. 845.

⁷ *BCA MF. MKT.*, 1244-35, 30.11.1340; Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM III. Dönem 1927-1931 III. Cilt*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 10, s. 218.

⁸ *TBMM Albümü 1920-2010*, 1. Cilt 1920-1950, s. 146.

⁹ *BCA HR. İM*, 77-37, 28.06.1923; *BCA HR. İM*, 78-09, 07.07.1923.

Talebesi Umumi Müfettişliğine gönderilmiştir. Bu görevin ardından 1923 yılında yeni kurulan Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Dairesi üyeliğine tayin edilmiştir.¹⁰

Zeki Mesud Bey'in milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde yabancı ülkelerde ki eğitim sistemleri ile ilgili hazırladığı çeşitli rapor ve inceleme yazıları da söz konusuydu. Bunlardan bazıları şu isimler altında yayımlanmıştır: Almanya ve Fransa'da Lisan-ı Ecnebi Tedrisatı (tetkik), 1925; Almanya'da Vatani Terbiye Meselesi (tetkik), 1925; Fransa'da Maarifin Teftişi ve Maarifin Müfettişleri (tetkik), 1926; Muasır Alman Terbiye Âlimleri (tetkik), 1926; Almanya'da Yeni Terbiye Cereyanları, 1926.¹¹ Öte yandan Zeki Mesud Bey eğitimde devlete yardımcı olmak üzere ve eğitimi organize etmesi amacıyla 1928 yılında Atatürk'ün yüksek koruyuculuğunda ve İnönü'nün ilk genel başkanlığı altında kurulan Türk Maarif Cemiyetinin merkez yönetiminde kurulunda yer almıştır.¹² Aynı zamanda 1930 yılında Sofya'da düzenlenen Balkan Ülkeleri Gazetecileri çalıştayına da Alsan gönderilmiştir.¹³ Yine Belgrat'ta toplanacak olan Uluslararası Parlamentolar Ticaret Konferansına Türkiye'yi temsilen katılanlar arasında Diyarbakır Milletvekili Zeki Mesud Bey'de bulunmaktaydı.¹⁴ Bu konferansta kendi ekibi tarafından sunulan Türk tezi gayet başarılı bulunmuştur.¹⁵

Zeki Mesud Alsan, Mülkiye Mektebi Müdürü olarak 1925 yılında başladığı görevini iki yıl sürdürmüş, iki yıllık müdürlükten sonra fakülte de dersler vermeye devam etmiştir.¹⁶ 1927 yılında Mülkiye Mektebi Müdürlüğünde bulunan Alsan, bu sıralarda TBMM Genel Seçimlerinde Edirne'den milletvekili seçilince Mülkiye Mektebi Müdürlüğü ve profesörlükten ayrılmıştır.¹⁷ Alsan'ın siyasi hayatı III. Dönem Edirne, IV., V., VI. Dönem Diyarbakır milletvekillikleri ile devam etmiştir.¹⁸ Böylece üniversite hocalığına bir süre ara veren Alsan, milletvekili olarak sürdürdüğü 16 yıllık siyasi hayatının ardından Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinin ilköğretim yılı açılış töreninde Hukuk Fakültesi Dekanı ve Devletler Hukuku Profesörü sıfatıyla bir hukuk dersi de vermiştir. Bu dersinde devletlerarası hukukun gelişimi tarihini izah eden Alsan, milletvekilliğinin ardından 1943 yılında yeniden fakülte bünyesinde ders vermeye başlamıştır.¹⁹ Bu sırada okul müdürlüğüne getirilen Alsan, 1944 yılında Ankara Üniversitesi Milliyetçi Gençliği tarafından düzenlenen komünizm karşıtı miting ile ilgili üç öğrenci hakkında soruşturma açılması üzerine müdürlük görevinden ayrılmıştır. Davanın ardından 1946 yılında fakülte dekanlığına getirilen Alsan, Siyasal Bilgiler Fakültesi çatısı altında profesörlüğüne devam etmiştir. Alsan, 1956 yılına kadar hocalık vazifesini devam ettirmiştir. Son dersini fakültede bir törenle veren Alsan, konuşmasını *aziz hukuk öğrencileri* hitabıyla bitirmiştir.²⁰ Bu yıldan itibaren emekliye ayrılan²¹ Zeki Mesud Bey, 1951 yılında düzenlenen Ahlak Terbiyesi Kongresinde kurulan İlim Heyetinin başkanlığında bulunmuş ve

¹⁰ BCA, 30.18.1.1.18-20-14, 10.03.1926.

¹¹ Cengiz Aslan, "Atatürk Döneminde Türk Uzmanların Yabancı Ülkelerin Eğitim Sistemleri Hakkında Hazırladıkları Raporlar", *Bilig*, Sayı: 96, Kış 2021, s. 290-291.

¹² Anıl Çeçen "Yeni Koşullarda Türk Eğitim Derneği", *Eğitim Ve Bilim*, 1. 1 (1976), s. 18.

¹³ BCA, 30.18.1.2.15-78-8, 30.11.1930.

¹⁴ *Milliyet*, 28 Ağustos 1934, s. 1.

¹⁵ *Milliyet*, 28 Eylül 1934, s. 1.

¹⁶ BCA, 30.11.1.0.30-2-16, 23.01.1927; A. Suat Bilge, "Sayın Profesör Zeki Mesud Alsan Hakkında", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 11.03 (1956), s. III-IV.

¹⁷ Çankaya, a.g.e., s. 846.

¹⁸ *TBMM Albümü 1920-2010*, 1. Cilt 1920-1950, s. 197.

¹⁹ Zeki Mesud Alsan, "Hukuk Fakültesi Dekanı ve Devletler Hukuku Profesörü Zeki Mesud Alsan'ın Ankara Üniversitesinin İlk Öğretim Yılına Açış Dersi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 3. 2, s. 252-267; *Ulus*, 22 Ekim 1946, s. 2; 7.

²⁰ Zeki Mesud Alsan, "Profesör Zeki Mesud Alsan'ın Veda Dersi Milletlerarası Hayatta Bir Hukuk Nizamının Tesisi Problemi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13. 1, s. 1-18.

²¹ Çankaya, a.g.e., s. 848.

bu kurulun hazırladığı raporu kendisi okumuştur.²² Bunların yanında Alsan'ın yayınlanmış çok sayıda eseri mevcuttur. Bunlardan en önemlileri ise şöyledir: *Devletler Hukukunda Yeni Gelişmeler, Milletlerarası Hayatın Yeni Düzeni ve Panamerikanizm, Yeni Devletler Hukuku.*²³ *Mustafa'nın Romalı Memleket Çocuğu.* Ayrıca Milliyet, Hâkimiyet-i Milliye, Son Posta, Ulus gazetelerinde kaleme aldığı çeşitli içerikte yazılmış sayısız makale ve köşe yazısı bulunmaktadır.²⁴ Zeki Mesut Alsan iyi derecede Almanca ve Fransızca bilirken, İngilizceye de oldukça vakıftır. Ankara Hukuk Fakültesi mezunlarından ve Alsan'ın da öğrencilerinden olan Coşkun Üçok, Alsan'ı sessiz, kültürlü, ağırbaşlı ve herkesi kendine saygı aşıl原因 bir kişilik olarak tanımlamaktadır. Bu kapsamda fakülte kurulunun 40. yıldönümünde kendisine fahri doktora unvanı verilmiştir.²⁵ Zeki Mesut Alsan bu başarılarla dolu hayatına 1984 yılında veda etmiştir.²⁶

2. Zeki Mesut Alsan'ın Ulus Yazıları

Cumhuriyet döneminde ulus devlet yapımı sürecinde birçok aydının, siyasi elitin, bürokratin alt sınıf entelektüellerin görev aldığı muhakkaktır. Bu dönemde aydınların halkı yönlendirmek gibi bir misyonu varken hem kanuni hem de ideolojik bir altyapı sağlanması hedeflenmiştir.²⁷ Bilhassa Atatürk'e yakınlığı ile dikkat çeken üst elit gruplar içinde bulunan aydınlar bu amaca yönelik faaliyete geçmişlerdi. Bu aydın sınıf toplumu ve alt sınıf aydınları ulus devletin gereklilikleri konusunda aydınlatan yazılar kaleme almaktaydı. Kemalizm prensipleri içinde ulus devletin, ulus, devlet ve ulusçuluk şeması içinde belirlenen sınırları bu kapsamda topluma aktarılmaktaydı. Bu noktada aydınlar ve siyasi elitler tarafından en çok vurgulanan nokta yeni kurulan ve büyük emekler ve savaşlar sonunda ortaya çıkan devletin kendi varlığını koruyabilmesi için bütünleşmiş bir ulusa olan ihtiyacın deklare edilmesiydi. Aydınlar, halkı yerellikten kurtararak onları pozitif bilimlere inandırmak görevini üstlenmişlerdir.²⁸ Bu görüşe uygun olarak devletin ulusuna ulusun da devletine olan karşılıklı borcun dile getirilmesi önem taşımaktaydı. Bireyden beklenen temel şeyde bireyselliklerini ulus devlet için feda etmesi ve bunu ulusal bir iradeye dönüştürmesi için çaba göstermesiydi.²⁹ Bu genel arzusunun sıklıkla vurgulandığı yazılarda yurttaşlık bilinci öne çıkarılmaktaydı.

Zeki Mesut Alsan'ın Ulus gazetesinde günlük olarak kaleme aldığı yazılara bakıldığında belirtilen vurgunun çokça öne çıkarıldığı görülmektedir. Bu dönemin hemen bütün yazılarında öne çıkan toplumcu gerçekçilikten ve halkın sorunlarından uzak bir düşünsel tutuma Alsan'ın yazılarında da rastlamak mümkündür.³⁰ Keza ulus devlet iktidarını soyut bir temele dayandıran ancak somut bit toprak parçası üzerinde anlayışını şekillendiren mantık içindedir.³¹ Ulus devlet fikrini tematik olarak yurttaşına sunan ve onun kabulünü sağlayan bu yazılarda koşulsuz bir tabiyet arzusu yer almaktadır. Yurttaş olarak bireyin devletine karşı sorumluluklarının tanımlandığı yazılarda bireyin iradesinden devleti için vazgeçebilmesi istenen temel şeydi. Alsan'ın yazılarında bu yönde verdiği ilk mesaj ulusun bir bütün olduğu fikridir. Zaman zaman

²² *Ulus*, 24 Nisan 1951, s. 1.

²³ A. Suat Bilge, "Sayın Profesör Zeki Mesud Alsan Hakkında", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 11.03 (1956), s. III-IV.

²⁴ Gövsa, *a.g.e.*, s. 42.

²⁵ Coşkun Üçok, "Aramızdan Ayrılanlar", *Prof. Dr. Osman F. Berki'ye Armağan*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi yayınları No. 411, Ankara, 1977, s. 17.

²⁶ *Parlamento Tarihi*, s. 218.

²⁷ Halil İnalçık, *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 64.

²⁸ Şerif Mardin, "Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk", *Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler 1*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 232. ss.204-242.

²⁹ Mehmet Ali Ağaoğulları, *Ulus Devlet Ya Da Halkın Egemenliği*, İmge Kitabevi, Ankara, 2010, s. 328.

³⁰ Evren Altınkaş, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Aydınlar: Kurucu İdeolojinin Seçkileri", *CTAD*, Yıl: 7, Sayı: 14, Güz 2011, s. 119.

³¹ Ozan Erözden, *Ulus-Devlet*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 54.

yaptığı kıyaslamalarla da bu yöndeki fikrini destekleyici mesajlar sunmaktadır. Ulusal birlik konusunda “birçok ulusların kıskanç gözler ile gördükleri bu birliğin siyasal olgunluğumuzun da en parlak örnekleri arasında bulunduğu kuşku yoktur”³² ifadelerini kullanan Alsan’a göre Türk ulusal birliği diğer hiçbir ulusta görülmeyecek şekilde kazançlı ve yüksek bir uyum içerisinde bulunmaktadır.³³ Ona göre ulus içindeki bu uyumun en önemli sebebi ve motive edici gücü ise ülkü birliği olarak adlandırdığı devlet ve halkın aynı hedef çerçevesindeki iletişimidir. Bu konudaki şaşmaz birlik ve beraberlik ulus devletin temel gereğidir. Dönemin temel söylemi de siyasette demokrasi ve eşitliği, kültürde ise toplumsal birlik ve dayanışmayı savunan Gökalp halkçılığı üzerinedir.³⁴ Bu nedenle de sarsılmaz olan temel amaç bu ülkü birlikteliğini sağlamak olmalıdır. Çünkü ona göre devlet olmanın temel gereği ülkü birliğidir. Alsan’a göre ülkü birliği ise bu ulus birliğinin esası konumunda yer almaktadır. Bu sıralarda Yunanistan’da gerçekleşen iç karışıklıkları topluma bir örnek olarak sunan Alsan içteki kavgaların ve farklılıkların ulusları zayıflatacağını savunmaktadır. Bu nedenle Türk ulusuna verdiği ilk mesaj birlik ve beraberliği sağlayarak farklı görüşleri susturmaktır. Çünkü ona göre ülkü ayrılığı ve hedef farklılığı ulusları diktatörlüğe götürmek için önemli bir sebeptir.³⁵ Bir yazısında bu minvalde şu cümlelere yer vermektedir: “Türk Cumurluğu kadar Türk ulusuna birlik ve bunun bitimi olarak erk veren bir rejim olamaz. Yaban ellerde bölük kavgalardan yaka silkinirken Türkiye’de ulusal birlik her gün yeni düzenler ile bir kat daha pekiştirilmektedir. Öyle ki bugün siyasa alanında Türk ulusu kadar birlikle ve güven ile kendi ulusunun yolundan yürüyen bir gösterilemez.”³⁶

Zeki Mesud Alsan’ın bir ve bütün toplum yaratma arzusu doğal olarak rejimin halkçı, sınıfsız bir toplum beklentisi ile paralel bir öneriydi. Keza parti programında da ulus kavramı *dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlı yurttaşlardan meydana gelen siyasal ve sosyal bir bütün* olarak tasvir edilmekteydi.³⁷ Alsan bu ülkü birliği öneri ve tavsiyelerini sunarken siyasal olarak bütün bir toplum mesajını sunmaktadır. Alsan, bu önerilerini güçlü bir lider önderliğindeki ulus devlet önerisi ile desteklemektedir. Bu yüzden de bir, bütün ve ülkü birliği içindeki ulusun partisine ve liderine tam bir sadakat içinde olması gerektiğini savunmaktadır. Demokrasi ile ilişkiyi de bu minvalde değerlendiren Alsan, demokrasinin fikir farklılıkları nedeniyle bir ayrışmaya fırsat sunmamasını istemektedir. Demokrasi fırsatçılığı ile ülke içinde ülkü ayrılığına sebep olacak bir parti kavgasının olmaması gerektiğini savunan Alsan’a göre parti kavgası ile oluşacak ülkü ayrılığı ülkenin kaynaklarını kurutacak ve ulusal enerjiyi eritecektir.³⁸ Farklı bir yazısında bu fikrini desteklemek adına Fransa üzerinden bir örneklendirme yapmaktadır. Fransa’da ki iç çatışma ortamını sunarken bu çatışmanın temel sebebini ise *partilerin çok olduğu ve içlerinden hiçbirinin ulus çoğunluğunu orantılayamadığı bir sisteme* bağlamakta bu durumda *ülkede hükümet duruluğuna* imkân vermediğini belirtmektedir. Alsan, yazısını *devir artık parti hükümetlerinin değil ulusal hükümetlerin devridir* cümlesiyle bitirirken tek partili rejimin kendince olumlu dayanaklarını sunmaktadır.³⁹ Dönemin ruhuna uygun olarak Alman yanlısı bir eğilim ve yorumun hissedildiği bir yazısında ise Hitler rejimi ile ilgili her türlü düşüncenin öne sürülebileceğini ifade etse de Alman ulusunun ırk ve kan bağıını birleştiren, Almanlık düşüncesini her şeyin üstüne çıkaran ve alman birliğini en iyi şekilde sağlayan şeyin bir lider olduğunu ifade eder. Bunu pekiştirecek şekilde Almanya’da artık kişi düşüncesi ya da kişi duygusu yerine yığın politikasının uygulandığını belirtirken Almanya’da

³² Zeki Mesud Alsan, “Ulusal Birlik”, *Ulus*, 9 Şubat 1935, s. 1.

³³ Zeki Mesud Alsan, “Hep İleri”, *Ulus*, 13 Şubat 1935, s. 1.

³⁴ Taha Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm*, Deniz Yayınları, İstanbul, 2009, s. 149.

³⁵ Zeki Mesud Alsan, “Ülkü Birliği”, *Ulus*, 12 Mart 1935, s. 1.

³⁶ Zeki Mesud Alsan, “Yaratıcı Cumurluk”, *Ulus*, 6 Ocak 1935, s. 1.

³⁷ Cemil Koçak, “Kemalist Milliyetçiliğin Bulanık Suları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*, Cilt 4, İletişim yayınları, İstanbul, 2008, s. 38; *1935 C.H.P. Programı*, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, s. 3.

³⁸ Zeki Mesud Alsan, “Siyasal Erginlik”, *Ulus*, 6 Şubat 1935, s. 1.

³⁹ Zeki Mesud Alsan, “Fransa’nın İç Durumu”, *Ulus*, 19 Haziran 1935, s. 1.

yığınların konuştuğu, düşündüğü, ağlayıp, güldüğünü bin kafanın, bin düşüncenin hareket ettiğini söyler. Alsan bu düşüncesini devletin tek ülkü için hareket etme amacı ile bağdaştırır.⁴⁰ Demokrasi ve ülkü birliği ilişkisini siyasi bir olgunluk seviyesine erme durumu olarak nitelerken geçmişe göndermeler yapan Alsan'a göre Türk ulusu kendinden alınmış olan siyasi hakların yeniden kendisine iade edilmesi ile belirli bir siyasal olgunluğa erişmiştir. Ancak Alsan bu lütuf ve fırsatın bir bölünmeye doğru evirilmemesi gerektiğini de savunmaktadır. Nitekim ona göre “*demokrasi hiçbir vakit ulusun siyasal ve sosyal türlü bölüklere ayrılması demek değildir*” ve demokrasi parti kavgası ile değil ülkü birliği ile anlaşılabilir bir olgudur.⁴¹ Demokrasi de esas öncelik ülkü birliğini gerçekleştirmektir. Ona göre Meclis'te ki parti tartışmaları da bu birliğe zarar vermektedir. Bu ise demokrasinin özünün iyi anlaşılmasından kaynaklanmaktadır.⁴² Bu yorumlarda ülkü önceliği fikrini demokrasi önceliğinden üstün tutar ve tek parti rejiminin alt yapısını kuvvetlendirir.

Alsan, tek partili rejim-halk ilişkisi içinde lider ve partinin dayanaklarını ve meşruiyetini de açıkça çizmektedir. Partisinin temel niteliği ve meşruiyetinin kurtarıcılık misyonu olduğunu izah eden Alsan, bunun tek başına yeterli olmadığı kanaatini de taşımaktadır. Partiyi ‘*gerçek ve sonrasız bir parti yapmak ulusun bugün ki ve yarın ki yaşayış koşullarını yükseltmek ve hedefler koymak*’ partinin temel görevi olmalıydı. Parti, kurtarıcılık misyonunu şimdi *yükselticilik* misyonu ile tamamlamak durumundadır ve toplumun bütün kesimlerini koruyup, kollayan ayırım gütmeyen bir parti konumunda olmalıdır. Keza parti, toplumda ayrıcalıklı bir sınıf yaratmamıştır ve her kesimin hakkını gözeten bir parti olmakla övünmektedir.⁴³ Alsan, bu noktada patinin devrimci, inkılapçı ruhunu topluma anlatırken bu devrimlerin toplumun ruhuna ve ihtiyaçlarına uygun olarak gerçekleştirildiğini, işlevsel ve fonksiyonel olarak uygun olanların yürürlüğe konduğunu da ifade eder. Bu nedenle parti halk için en iyisini düşünüp uygular felsefesini halka da lanse etmeye çalışır. Bu noktada tek parti yönetimi altında ulusal güven ve ulusal gurur açısından motive edilmiş Türk ulusu diğer ülkelerden çok ilerdedir.⁴⁴ Partinin önemi yanında liderin gücü ve etkinliği de ulus devlet yapımında önem taşımaktaydı. Alsan'a göre ‘*altın yürek demir el..*’ bir devlet adamında olması gereken iki temel niteliktir. Güçlü, cesur ve kararlı liderin kuvvetli ve ortak bir ülkü ideali içinde toplumla bütünleşmelerinin ulus devletin kalkınması için önemli bir fırsat olacağı da ifade edilir.⁴⁵

İmparatorluk sonrası ulus devletin kurulan yeni şemasında yeni bir devlet anlayışının yanında yeni bir toplum yaratımı da öngörülmekteydi. Devlet hem kendi formunu güncellerken ve ilkesel bir sınır dahilinde çizerken öte yandan ulus toplum ve ulus bireyi de inşa edip yaratmayı hedeflemekteydi.⁴⁶ Bu noktada yurttaşlık bilinci çerçevesinde ulus-birey çeşitli ödev ve sorumlulukların yüklendiği kimliği oluşturmaktaydı. Zeki Mesud Alsan, yazılarında bireyin kendine ve başkalarına karşı bazı ödevleri olduğu gibi yurttaş olarakta ülkeye ve devlete karşı çeşitli sorumluluklar taşıdığını belirtmektedir. Ulusa olan ödevlerin iyi anlaşılıp iyi uygulandığı toplumlarda devlet ve sosyal yaşamın çok ilerlemiş olduğunu ifade ederken bireye ödevler konusunda bir farkındalık yaratır. Alsan bu ifadesini bu işin bir gönül işi olduğu kanaatiyle güçlendirir. Ona göre ulus bireyin bu sosyal ödevlerinin yasal bir takibi söz konusu olmadığı için her birey bunu bir görev gibi algılamalı ve uygulamalıdır. Ona göre kişi kendi çıkarından evvel devlet ve ulus çıkarını baz almalıdır. Keza devlet çıkarını düşünen kişi dolaylı olarak

⁴⁰ Zeki Mesud Alsan, “Büyük Bağ”, *Ulus*, 23 Ocak 1935, s. 1.

⁴¹ Zeki Mesud Alsan, “Siyasal Erginlik”, *Ulus*, 6 Şubat 1935, s. 1.

⁴² Zeki Mesud Alsan, “Kamutay Açılırken”, *Ulus*, 3 Mart 1935, s. 1.

⁴³ Zeki Mesud Alsan, “Ülkü Partisi”, *Ulus*, 12 Mayıs 1935, s. 1.

⁴⁴ Zeki Mesud Alsan, “Ulusa Hizmet”, *Ulus*, 24 Mayıs 1935, s. 1.

⁴⁵ Zeki Mesud Alsan, “Kutlu Bir Yıldönümü”, *Ulus*, 4 Mart 1935, s. 1.

⁴⁶ Fethi Açıkel, “Devletin Manevi Şahsiyeti ve Ulusun Pedagojisi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*, Cilt 4, İletişim yayınları, İstanbul, 2008, s. 118.

kendi çıkarımı da gözetmiş olmaktadır.⁴⁷ Bu noktada Alsan'ın birey-devlet ilişkisine devlet merkezli bakması önemlidir. Önce ulus devletin yaşatılması, güçlendirilmesi o çatı altındaki ulus bireyleri de kuvvetlendirecektir. Ona göre birey kendi özgürlüğünden ziyade toplumu ve devleti düşünmeli ve ona odaklı düşünmelidir. Bu yorumlardaki alt gerekçelerden biri de dünya da giderek artan olumsuz siyasi havanın bir savaş emaresi göstermesiydi. Bireyi devlet içinde ve devlet adına yok edip, eriten bu bakış açısı uluslararası konjonktürde çatışmasız, güçlü ve kenetlenmiş bir toplum yapısı için öngörülmekteydi. Alsan'a göre kişi bu şekilde bireysel özgürlüğünü kaybederken toplum ve devlet bağı ona daha çok şey kazandırmaktadır.⁴⁸ Bu düşünceye göre yurttaşların bir görevi de dünyada değişen ve farklılaşan yeni savunma politikalarına karşı yurttaşların da bir sorumluluk almalarıdır. Uyanık ve her yönüyle kuvvetli bir rejim için hükümetine yardım eden yurttaş profili önemle altı çizilen bir noktaydı.⁴⁹ “Ulusal güç yurttaşların ayrı ayrı çalışmalarından doğan bir kaimdir. Bu ferdi çalışmalar ne kadar kuvvetli ne kadar verimli olursa ulusal güçte o nispette yüksek ve etkili olur” diyen Alsan, özellikle devlet kadrolarında bulunan çalışanların ve memurların çalışma hayatlarında teknik ve bilgi sahibi olarak kendilerini sürekli geliştirmeleri gereğinden bahseder.⁵⁰ Devlet kalkınması odaklı bu düşüncenin alt yapısında ‘Türk devriminin en büyük ideallerinden birinin rasyonel ve metodik çalışma prensipleri etrafında ülkenin bayındır hale getirilmesi’ düşüncesi yer almaktadır. Öte yandan Alsan, ulusal kalkınma için ulusal bir hareketlenmenin olması gerektiğini şöyle vurgulamaktadır: “İş ile yurt, çalışma ve yurt arasında her vakit göz önünde tutulması gereken iyi olan karşılıklı bir ölçü vardır. Ulusal varlığın dirliği ve düzeni bakımından bu ölçü başta gelir.”⁵¹

Zeki Mesut Alsan, Türk ulusal önderinin ulusun olanaklarını, yeteneklerini, iç ve dış kaynakları ve gücünün farkında olarak hareket ettiğini ifade etmektedir. Türk ırkı ve Türk tarihinin güçlü doneleri ulus devletin dayandığı temel mitler olarak lanse edilir. Ona göre “ulusal enerji yalnız para ile teknikle ölçülen varlıklardan değildir. O bir kaynaktır ki derinlikleri Türk ırkının binlerce yıllık yaşayışına uzanır.” Yine “Ulusun bir kez kendine olan güveni artıp sağlamaştıktan sonra ulusal enerjinin yapamayacağı, başaramayacağı bir şey yoktur. Türk ulusu enerjisini kendi erginlik ve olgunluğunda bulmaktadır. O ulu önderin kılavuzluğu ile çok çetin deneme ve sınamalardan sonra bu olgunluğunu kazanmıştır” ifadeleri ile ulus, önder ve güç paralelliğini savunmaktadır.⁵² Ona göre ulusla önderi arasındaki karşılıklı güven ve sevgi ulusun gücü ve enerjisinin kaynağıdır.⁵³ Alsan, Türk ırkının ulusçuluk fikriyle hareket ederek, yeni bir düzen kurma konusunda daha da kilitlenmiş ve engelleri aşma konusunda korkusuz bir halde bütün olanaklarını ülkesi için seferber edeceğinden bahsetmektedir. Gerektiğinde parasını ulusu için vermekten kaçınmayacak olan Türk ulusu yüzyıllardır yabancıların sömürsünden kendi mutluluğu ve refahı için kurtulma yolunu seçecektir. Bu sebeple yabancılar bu uyanışı fark etmişlerdir.⁵⁴ Alsan, ‘Türk ulusu sözünün eridir. Türk’ün sözü onuru’dur lafzıyla önderinin çizdiği yolda ilerleyen bir ulus profili çizmektedir.⁵⁵

Ulusların bilgi ve karakter nitelikleri ile ilgili olan bir yazısında Alsan, bilginin kişinin dış dekoru olduğunu ve değişebildiğini bununla birlikte karakterin ise daha önemli olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre karakter ise güç isteği ve gücü artırma hedefi olarak belirir. Ulusları oluşturan kişilerin de bilgiden ziyade karakterleri ön plana çıkmaktadır. Alsan ulusların kaos

⁴⁷ Zeki Mesud Alsan, “Sosyal Ödevler”, *Ulus*, 23 Mart 1935, s. 1.

⁴⁸ Zeki Mesud Alsan, “Sosyal Özgenlik”, *Ulus*, 2 Mayıs 1935, s. 1.

⁴⁹ Zeki Mesud Alsan, “Savga Rejimi”, *Ulus*, 14 Haziran 1935, s. 1.

⁵⁰ Zeki Mesud Alsan, “Çalışma Tekniği”, *Ulus*, 7 Haziran 1935, s. 1.

⁵¹ Zeki Mesud Alsan, “İş Gücü”, *Ulus*, 10 Şubat 1935, s. 1.

⁵² Zeki Mesud Alsan, “Ulusal Güç”, *Ulus*, 19 Ocak 1935, s. 1.

⁵³ Zeki Mesud Alsan, “Kamutay Açılırken”, *Ulus*, 3 Mart 1935, s. 1.

⁵⁴ Zeki Mesud Alsan, “Ulusal Güven”, *Ulus*, 12 Ocak 1935, s. 1.

⁵⁵ Zeki Mesud Alsan, “Sözümüz ve Gücümüz”, *Ulus*, 14 Şubat 1935, s. 1.

ve karışıklık zamanlarında bilgiden ziyade dayanıklılık, peklilik gibi karakter özelliklerinin öne çıktığını belirtirken Türk gençliğinin de bu değerler ile eğitilmesi gerektiğini savunmaktadır.⁵⁶ Yani katıksız ve keskin bir ulusçuluk fikrinin gençleri ulus devlet savunmasına iteceği fikri öne çıkarılır. Ulusun kalkınması için devamlı çalışmayı öneren Alsan, her yeni buluşun ve tekniğin de öğrenilmesini bir görev olarak önermektedir. Çağın teknik ve bilgi çağı olduğu ve ilerleme için de çağın gereğinden uzaklaşmaması gerektiği belirtir. Şimdiye dek bundan geri kalındığını artık bu çağı yakalamanın gerçekleşmesi gerektiğini ifade eder. Ona göre bilgi de olduğu gibi duyguda da bu tekniği yakalamak temel esas olmalıdır.⁵⁷ Çoban metaforu üzerinden verilen bir örnekte Alsan, Sovyetlerde çobanlara verilecek mesleki ve teknik eğitimle beraber toplumların artık değişimden kaçamayacaklarını ifade etmektedir.⁵⁸

Devrimlerin sınıfsız ve eşit bir halk düzeni için yapıldığını ifade eden Alsan'a göre halk çoğu zaman demogolar etkisinde kalarak kendisi için iyi ve doğrunun ne olduğu konusunda aldanabilmektedir. Bu nedenle halkı sürekli olarak yapılan işler konusunda aydınlatmanın önemli olduğunu belirtir. Bununla birlikte hükümette halk için yaşamalı ve ulusun faydası için iyi işler yapmalıdır. Her konuda olduğu gibi belli bir program dâhilinde çalışan hükümet ekonomide de halkın bağımsızlığını sağlamak ve toplum faydasını gözetmektedir.⁵⁹ Öte yandan Alsan, toplumun bütün kesimlerine olduğu gibi çocuklara da iki görev yüklemektedir. Ona göre çocuklar ulusal güce yardımcı olmak ve ona taze ve yeni bir güç katmak gibi iki önemli görevi yerine getirmelidir.⁶⁰ Çocuklar gibi gençlerin de eğitimi ve bir yurttaş olarak yetiştirilmesi konusuna da eğilen Alsan, bilhassa İtalya ve Almanya örneklerinden hareketle oralarda çocukların daha dört yaşından itibaren devletin ülküleri çerçevesinde fiziksel ve fikirselsel olarak yetiştirildiğini ifade etmektedir. Buna uygun olarak sağlam kafa ve sağlam vücutların yetiştirilmesinin savaş şartlarında en önemli esas olduğunu iddia eder.⁶¹

Zeki Mesud Alsan ulusun bir yekûn olarak ve ulusu oluşturan bireylerin yurttaş olarak ulus devlete olan bağlılıklarını, sorumluluklarını; ulus devletin de ulusa olan hizmet ve sorumluluklarının eksiksiz yerine getirebilmesi için temel unsurun ülkü birliğini sağlamak ve yurt sevgisini artırmak olarak görmektedir. Alsan, ulus devletin sosyal ödevlerinin, sosyal morale bağlı olduğunu sosyal moralin ise ulusal ülkülerin gücüne dayalı olduğunu ifade etmektedir.⁶² Ona göre yurt sevgisi yurttaşın bütün iş ve eylemlerine yön veren bir sevgi niteliğini taşımaktadır:

“Yurt sevgisi de bugün yalnız bir kıvılcıkta bir hız işi değildir. Yurt sevgisinin bütün gündelik hayatımızda bizi durmadan kovalayan, bizi her vakit düşündüren, özel ve genel işlerimizde bize klavuzluk eden devamlı bir duygu haline girmesi gerektir. Büyük işler devamlı ve sabırlı çalışmalardan doğar. Hızı ve atılganlığıyla dünyayı şaşırta bir ulusun bu türlü çalışmayı da başaracağına şüphe yoktur. Yarattığımız büyük enerji kaynaklarını damla damla besleyerek Türk savga rejimini her yönden berkitmek yolunda durmadan ilerleyeceğiz.”⁶³

Alsan bu yorumunu yaparken değişen şartları ve ortaya çıkan savaş koşullarını da baz alarak topluma itici bir güç olarak yurt sevgisini sunmaktadır. Dönemin otoriter ve totaliter devletlerinin hemen hepsinde öne çıkan nokta aşkın bir ulus ve yurt sevgisinin ulusa lanse edilmesiydi. Türk ulus devletinin kurucu normları içinde de belki en önemli kapsayıcı ve moral unsuru yurt sevgisiydi. Alsan'a göre yurt sevgisi bütün sevgileri içinde toparlayan ve barındıran

⁵⁶ Zeki Mesud Alsan, “Bilgi ve Karakter”, *Ulus*, 20 Şubat 1935, s. 1.

⁵⁷ Zeki Mesud Alsan, “Yöndem ve Teknik”, *Ulus*, 15 Ocak 1935, s. 1.

⁵⁸ Zeki Mesud Alsan, “Çoban Okulu”, *Ulus*, 2 Haziran 1935, s. 1.

⁵⁹ Zeki Mesud Alsan, “Halk İçin”, *Ulus*, 12 Haziran 1935, s. 1.

⁶⁰ Zeki Mesud Alsan, “Çocuk Devri”, *Ulus*, 6 Nisan 1935, s. 1.

⁶¹ Zeki Mesud Alsan, “Gençliğin Rolü”, *Ulus*, 15 Nisan 1935, s. 1.

⁶² Zeki Mesud Alsan, “Sosyal Ödevler”, *Ulus*, 23 Mart 1935, s. 1.

⁶³ Zeki Mesud Alsan, “Savga Rejimi”, *Ulus*, 14 Haziran 1935, s. 1.

bir sevgidir. Her sevginin değişebileceği birbirinin yerine geçebileceğini ifade ederken yurt sevgisinden doğacak boşluğun hiçbir sevgi ile dolduramayacağını izah etmektedir. Ona göre gerçek bir yurttaş bu sevgiyi en üst düzeye çıkarmalıdır. Çünkü bir adamın değeri onun ülkü yüksekliği ve aksiyon gücü ile ölçülebilmekte ve toplu yaşayışın özü de yurt sevgisi ile gerçekleşebilmektedir. Alsan'a göre 'yükselen adam sadece kendini değil ulusunu da yükseltmektedir.'⁶⁴ Alsan bir başka yazısında yurt sevgisini şöyle tanımlamaktadır: "Sağlam temellere dayanmayan daha doğrusu kafamızı gönlümüzü sarmayan sevgi saman yalazı gibidir. Bir vakit aldatur, oyalır fakat bir gün her nedense işkillenerek inanında sarsılır. Böyle bir sevginin aksiyon gücü olamaz. Ve adamı gerektiği vakit her şeyi göze alacak durumda ileri atamaz. Onun için yurt sevgisi ince bir yetiştirme, öğretme ve alıştırma işidir."⁶⁵ Böylece Alsan yurt sevgisinin doğal yollardan benimsetilmesi gereği kadar eğitim ve öğretim yoluyla da gençlere ve çocuklara aşılması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca ona göre ulusal moral ve motivasyon değerlerini güncel tutacak olan yurt sevgisi bireyi bütün gündelik hayatında durmadan kovalayan, her vakit düşündüren, özel ve genel işlerinde ona kılavuzluk eden sürekli bir duygu halinde yaşamalıdır. Çünkü Alsan'a göre büyük işler devamlı ve sabırlı çalışmalardan doğmaktadır. *Hızı ve atılganlığıyla dünyayı şaşırtan bir ulusun* ise bu duygu ile yüklü olmaması için hiçbir sebep olmayacaktır."⁶⁶

Zeki Mesut Alsan uluslararası ilişkiler ve Türk Ulus devletinin bu ilişkiler arasındaki seyrini değerlendiren yazılar da kaleme almıştır. Bu yazılarda da öne çıkan temel vurgu ulusçuluk ilkesi etrafında topluma bir uyarıda bulunmak onu her tehlikeye karşı ayakta tutma çabasıdır. Türk dış politikasının başkalarının yıkımı ve kendi kazancı üzerine bir politika üretmediğinin altını çizen Alsan'a göre uluslar arasında bir yarış vardır. Alsan, her ulusun güç ve hızına göre 'kimi iter, kimi itilir, kimi ulus düşer, kimi ulus koştüğünü' ancak Türk ulusunun kimseyi düşürmeden ama kendisinin de düşürülmesine izin vermeden koşmak arzusunda olduğunu ifade eder.⁶⁷ Uluslararası güvenlik ve sıkıntının baş gösterdiği dönemlerde ulusal savunma ve farkındalığı öne çıkaran yazılar kaleme alan Alsan, Avrupa'nın merkezi güç olma yetisini elinden kaybettiğini her soruna bencilce ve kendi sorunu olduğu sürece ilgi duyduğunu belirtmektedir.⁶⁸ Buna karşın uluslararası sistemde artık her ulusun kendi kaderini kendi çizmek konusunda yalnız bırakıldığını ifade ettiği bir yazısında ise Alsan, Türk ulus devletinin başka devletler gibi bir ekonomik savaş ve pay alama çabası içinde olmadığını kendi içinde bir kalkınma hedefi güttüğünü belirtir.⁶⁹ Böylece Alsan ulus devletinin hem barışçı çizgisine hem de şaşmaz bir şekilde kalkınma hedefine odaklandığını ifade etmektedir.

SONUÇ

Zeki Mesut Alsan Atatürk döneminin ulusçu yazarlarından biri olarak bilhassa cumhuriyetin erken dönemlerinde rejimin sözcülüğünü yapan önemli ilim insanlarındandı. Bununla birlikte Osmanlı köklerinden aldığı aydın ve bilgin kişiliği cumhuriyet döneminde yeniden şekillenen rejim değerleri ile bütünleşerek ulus devlete adapte olmayı başarmıştır. Başarılı ve güçlü eğitimi, yabancı dil bilgisi onu ulusal ve uluslararası ölçekte iyi bir yorumcu yapmak için yeterli bir durum ortaya koymaktaydı. Öte yandan yeni rejimin değerleri ile bütünleşen Alsan'ın bir yönetim sözcüsü olması da kaçınılmaz görünmekteydi.

⁶⁴ Zeki Mesud Alsan, "Yurt Sevgisi", *Ulus*, 11 Ocak 1935, s. 1.

⁶⁵ Zeki Mesud Alsan, "Yurt Sevgisi", *Ulus*, 11 Ocak 1935, s. 1.

⁶⁶ Zeki Mesud Alsan, "Halk İçin", *Ulus*, 12 Haziran 1935, s. 1.

⁶⁷ Zeki Mesud Alsan, "Doğru Yol", *Ulus*, 27 Ocak 1935, s. 1.

⁶⁸ Zeki Mesud Alsan, "Avrupa'nın Tasası", *Ulus*, 30 Ocak 1935, s. 1.

⁶⁹ Zeki Mesud Alsan, "Ökonomik Kalkınma", *Ulus*, 4 Şubat 1935, s. 1.

Zeki Mesut Beyin yeni rejimde temel misyonu üniversite hocalığı ile şekillenen aydın ve öğretici kimliğinin yeri geldiğinde bir yazar olarak öne çıkmasını sağlamıştır. Dönemin rejim sözcüsü olarak öne çıkan gazetesi *Ulus*'ta kaleme aldığı yazılar ulusu ve devleti dönüştürücü, yönlendirici ve mevcut değerleri aktarıcı yönleriyle öne çıkmaktaydı. Toplumsal gerçekçilikten çoğunlukla uzak ama teorik olarak Kemalist değerle örtüşen fikir ve yorumları yer yer faşist ve baskın bir devlet idealini gündeme getirmekteydi. Onun yazılarında öne çıkan en önemli nokta ulus devleti ulus bireyin sorumluluk ve ödevleri ile kalkındırmaktı. Bunun için birey gerekirse özgürlüğünden ve bireyselliğinden vazgeçebilmeliydi. Dönemin koşullarına uygun bir algıyı gösteren bu yorumlarda her şey yeni devleti kalkındırmak ve yükseltmek uğrunda belirlenmektedir. Bu noktada lider, parti ve ulus bireyler arasında kurulan olumlu ilişki yurt sevgisi ve ülküsü ile derinleştirilerek işe koşulmaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

BCA, 30.18.1.1.18-20-14, 10.03.1926.

BCA, 30.11.1.0.30-2-16, 23.01.1927.

BCA, 30.18.1.2.15-78-8, 30.11.1930.

BCA, FK. HR. İM., 77-37, 28.06.1923.

BCA, FK. HR. İM., 78-09, 07.07.1923.

BCA, MF. MKT., 1244-35, 30.11.1340.

Araştırma-İnceleme Eserler

1935 C.H.P. Programı, Ulus Basımevi, Ankara, 1935.

AÇIKEL, Fethi, “Devletin Manevi Şahsiyeti ve Ulusun Pedagojisi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*, Cilt 4, İletişim yayınları, İstanbul, 2008.

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, *Ulus Devlet Ya Da Halkın Egemenliği*, İmge Kitabevi, Ankara, 2010.

ALEATTİN, İbrahim, *Meşhur Adamlar Hayatları-Eserleri*, Cilt: 3, Haz. Sedat Simavi, İstanbul, 1933-1936.

ALSAN, Zeki Mesud, “Hukuk Fakültesi Dekanı ve Devletler Hukuku Profesörü Zeki Mesud Alsan'ın Ankara Üniversitesinin İlk Öğretim Yılına Açış Dersi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 3. 2, ss. 252-267.

ALSAN, Zeki Mesud, “Profesör Zeki Mesud Alsan'ın Veda Dersi Milletlerarası Hayatta Bir Hukuk Nizamının Tesisi Problemi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13. 1, ss. 1-18.

ALTINKAŞ, Evren, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Aydınlar: Kurucu İdeolojinin Seçkileri”, *CTAD*, Yıl: 7, Sayı: 14, Güz 2011.

ASLAN, Cengiz, “Atatürk Döneminde Türk Uzmanların Yabancı Ülkelerin Eğitim Sistemleri Hakkında Hazırladıkları Raporlar”, *Bilgi*, Sayı: 96, Kış 2021.

BİLGE, A. Suat, “Sayın Profesör Zeki Mesud Alsan Hakkında”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 11.03 (1956), s. III-IV.

BODİN, Louis, *Aydınlar*, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2000.

ÇEÇEN, Anıl, “Yeni Koşullarda Türk Eğitim Derneği”, *Eğitim Ve Bilim*, 1. 1 (1976), ss. 17-20.

ERÖZDEN, Ozan, *Ulus-Devlet*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2013.

GÖVSA, İbrahim Alaattin, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, Yedigün Neşriyat, İstanbul, 1946.

GramSCI, Antonio, *Aydınlar ve Toplum (Denemeler)*, Çan Yayınları, Paris, 1959.

İNALCIK, Halil, *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2007.

KOÇAK, Cemil, “Kemalist Milliyetçiliğin Bulanık Suları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*, Cilt 4, İletişim yayınları, İstanbul, 2008.

MARDİN, Şerif, “Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk”, *Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler I*, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 204-242.

MÜCELLİDOĞLU Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, II. Cild Mülkiye Tarihinin Devamı 1859-1968, Mars Matbaası, Ankara, 1968-1968.

ÖZTÜRK, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM III. Dönem 1927-1931 III. Cilt*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 10.

PARLA, Taha, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm*, Deniz Yayınları, İstanbul, 2009.

SARTRE, Jean-Paul, *Aydınlar Üzerine*, Çev. Aysel Bora, Can Sanat Yayınları, İstanbul 2014.

TBMM Albümü 1920-2010, 1. Cilt 1920-1950.

ÜÇOK, Coşkun, “Aramızdan Ayrılanlar”, *Prof. Dr. Osman F. Berki’ye Armağan*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi yayınları No. 411, Ankara, 1977.

ÜLGENER, Sabri, “Aydınlar Sosyolojisi ve Çağımız Aydını”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 35. 1-4 (2012).

Gazeteler

Ulus, 22 Ekim 1946.

Ulus, 24 Nisan 1951.

Milliyet, 28 Ağustos 1934.

Milliyet, 28 Eylül 1934.

Zeki Mesud Alsan, “Yaratıcı Cumurluk”, *Ulus*, 6 Ocak 1935.

Zeki Mesud Alsan, “Yurt Sevgisi”, *Ulus*, 11 Ocak 1935.

Zeki Mesud Alsan, “Ulusal Güven”, *Ulus*, 12 Ocak 1935.

Zeki Mesud Alsan, “Yöndem ve Teknik”, *Ulus*, 15 Ocak 1935.

Zeki Mesud Alsan, “Ulusal Güç”, *Ulus*, 19 Ocak 1935.

Zeki Mesud Alsan, “Büyük Bağ”, *Ulus*, 23 Ocak 1935.

Zeki Mesud Alsan, “Doğru Yol”, *Ulus*, 27 Ocak 1935.

Zeki Mesud Alsan, “Avrupa’nın Tasası”, *Ulus*, 30 Ocak 1935.

Zeki Mesud Alsan, “Ökonomik Kalkınma”, *Ulus*, 4 Şubat 1935.

Zeki Mesud Alsan, “Siyasal Erginlik”, *Ulus*, 6 Şubat 1935.

Zeki Mesud Alsan, “Ulusal Birlik”, *Ulus*, 9 Şubat 1935.

- Zeki Mesud Alsan, “İş Gücü”, *Ulus*, 10 Şubat 1935.
- Zeki Mesud Alsan, “Hep İleri”, *Ulus*, 13 Şubat 1935.
- Zeki Mesud Alsan, “Sözümüz ve Gücümüz”, *Ulus*, 14 Şubat 1935.
- Zeki Mesud Alsan, “Bilgi ve Karakter”, *Ulus*, 20 Şubat 1935.
- Zeki Mesud Alsan, “Kutlu Bir Yıldönümü”, *Ulus*, 4 Mart 1935.
- Zeki Mesud Alsan, “Ülkü Birliği”, *Ulus*, 12 Mart 1935.
- Zeki Mesud Alsan, “Sosyal Ödevler”, *Ulus*, 23 Mart 1935.
- Zeki Mesud Alsan, “Çocuk Devri”, *Ulus*, 6 Nisan 1935.
- Zeki Mesud Alsan, “Gençliğin Rolü”, *Ulus*, 15 Nisan 1935.
- Zeki Mesud Alsan, “Sosyal Özgenlik”, *Ulus*, 2 Mayıs 1935.
- Zeki Mesud Alsan, “Ülkü Partisi”, *Ulus*, 12 Mayıs 1935.
- Zeki Mesud Alsan, “Ulusa Hizmet”, *Ulus*, 24 Mayıs 1935.
- Zeki Mesud Alsan, “Çoban Okulu”, *Ulus*, 2 Haziran 1935.
- Zeki Mesud Alsan, “Çalışma Tekniği”, *Ulus*, 7 Haziran 1935.
- Zeki Mesud Alsan, “Halk İçin”, *Ulus*, 12 Haziran 1935.
- Zeki Mesud Alsan, “Savga Rejimi”, *Ulus*, 14 Haziran 1935.
- Zeki Mesud Alsan, “Fransa’nın İç Durumu”, *Ulus*, 19 Haziran 1935.

8. SINIF T.C. İNKILAP TARİHİ VE ATATÜRKÇÜLÜK DERS KİTABINDAKİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK TEMALI GÖRSELLERİN İNCELENMESİ: BİR KAHRAMAN DOĞUYOR ÜNİTESİ ÖRNEĞİ

Servan TANTEKİN

Sosyal Bilgiler Öğretmeni, Tevfik Fikret Ortaokulu, Diyarbakır

ORCID ID: 0000-0001-6890-2666

ÖZET

Ders kitapları, gerek öğretmenlerin gerekse de öğrencilerin öğretim ortamlarında veya öğretim ortamları dışında sıklıkla kullanılan önemli araçlardır. Ders kitapları genel olarak; ders içerikleri, etkinlikler, görseller ve ölçme-değerlendirme gibi bölümlerden oluşmaktadır. Ders kitaplarında önemli olan unsurlardan biri de görsellerin sunuluş biçimidir. Bu açıdan bu çalışmanın amacı 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Millî Eğitim Bakanlığının (MEB) ülkemizde okuttuğu MEB (2019) yayınlarına ait 8. Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında yer alan görselleri değerlendirmektir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman incelemesi tekniğinden faydalanılmıştır. Bu çalışma kapsamında 8. Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında yer alan *Bir Kahraman Doğuyor* ünitesindeki Mustafa Kemal Atatürk temalı görseller incelenmiştir. Veri toplama aracı olarak araştırmacının geliştirdiği ders kitaplarında görsellerin sunuluş biçimini inceleyen görsel değerlendirme kriterleri formu kullanılmıştır. Bu çalışmadan elde edilen veriler *betimsel analiz* yöntemiyle analiz edilmiştir. Bu çalışma sonuçlarına göre *Bir Kahraman Doğuyor* ünitesinde toplam 31 görsele ve 3 haritaya yer verilmiştir. Bu 31 görselden 19'u doğrudan Mustafa Kemal Atatürk temalı fotoğraflardan oluşmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk temalı bu 19 görselden 11'i görsel değerlendirme kriterlerine oldukça uygunken 8'i ise kısmen uygun bulunmuştur. Araştırmacının geliştirdiği görsel değerlendirme kriterlerine kısmen uygun olan görsellerin tamamı Mustafa Kemal Atatürk'ün dış görünüşüyle ilgilidir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, Ders kitabı, Bir kahraman doğuyor ünitesi, Görsel, 8. Sınıf

GİRİŞ

Ders kitapları, öğretimi yönlendiren ve hedeflere ulaşmayı en kısa sürede sağlayan ve uzmanlar tarafından hazırlanan bir araçtır. Bu açıdan ders kitapları öğretmen, öğrenci, eğitim yöneticileri ve eğitim programları açısından önemlidir (Pilatin, 2016). Gülersoy'a (2013) göre ise ders kitapları, dersini öğrenmesini sağlayan ve derslerde kullanılan araçlardır. Şahin (2004) ve Mentiş Taş'a (2007) göre ders kitaplarının öğretim programlarının yer verdiği içeriğin öğrencilere aktarılmasında mühim görevleri söz konusudur. Bu açıdan ders kitaplarının bir bütün olarak iyi hazırlanması gerekir.

Bu açıdan hazırlanan ders kitapları görsel öğelerle, metinlerle, oyunlarla, etkinliklerle ve ölçme-değerlendirme bölümleriyle zenginleştirilirse daha yararlı olur (Çakmak ve Kaçar, 2020a, 459). Ders kitaplarında resimler, karikatürler, yazılı materyaller, tarih şeritleri, fotoğraflar, grafikler, etkinlikler, ölçme-değerlendirmeler ve haritalara yer verilir. Bu açıdan ders kitaplarında yer verilen ve oldukça mühim olan iki unsurun resimler ve metinler olduğu söylenebilir (Çakmak ve Kaçar, 2020b, 1631). Görsel öğeler insanların ilgisini çekebilecek nitelikte hazırlanırsa vermek istediği amacına ulaşabilir. Aksi takdirde iyi hazırlanmamış görsel öğeler okuyucunun ilgisini çekmekten uzak kalabilir.

Türk Milli Eğitiminin temel amaçları düşünüldüğünde, milli birlik ve beraberliğimizin güçlenmesinde,devletimizin ve milletimizin 2023-2053 ve 2071 hedeflerine ulaşmasında gençlerimize ilham kaynağı olması açısından,tarihe mal olmuş büyük Türk liderlerinin, ailelerinin ve çalışma arkadaşlarının en iyi ve en doğru görseller ile verilmesi daha etkili olacaktır.Bundan dolayıdır ki ders kitaplarını hazırlayan yayın evlerinin görsel arşivinin kuvvetli olması gerekmektedir. Bu doğrultuda öğrencilerin konulara ve ders kitaplarına olan ilgisi artıka, özel yayın evlerinin hazırladığı çalışma kitapları ve kurs kitaplarına olan bağımlılıkta azaltılmış olacaktır. Bu bağlamda şanlı tarihimizi ve Mustafa Kemal Atatürk gibi liderlerimizi anlatan metinlerin ve görsellerin seçimi daha büyük bir önem arz etmektedir.

Bu açıklamalar ışığında Millî Eğitim Bakanlığının (MEB) hazırladığı bu ders kitaplarından biri de sekizincisınıflarda okutulan T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabıdır. Bu kitapta Osmanlı'nın son dönemlerine, Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatına, Milli mücadele dönemi ve sonrasına, Atatürkçülük, Atatürk'ün ilkelerine, Atatürk'ün yaptığı inkılaplara, Atatürk'ün milli dış politikasına ve Atatürk sonrası dönemde yaşanan gelişmelere önemli ölçüde yer verildiği söylenebilir.

Bu bağlamda MEB yayınlarına (2019) ait sekizinci sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı toplam yedi üniteden oluşmaktadır. Bu ünitelerden *Bir Kahraman Doğuyor* ünitesi ise toplam dört bölümden oluşmaktadır. Bu ünite de daha çok Atatürk'ün hayatına yer verilmiştir. Bu ünitenin birinci bölümünde Avrupa'daki gelişmeler ve Osmanlı Devletiyle ilgili konulara yer verilmiştir. Bu bölümde Mustafa Kemal Atatürk temalı görsellere hiç yer verilmemiştir. Ünitenin ikinci bölümünde Mustafa Kemal Atatürk'ün çocukluk dönemine ve öğrenim hayatına yer verilirken üçüncü bölümde ise Mustafa Kemal Atatürk'ün askerlik hayatına daha çok yer verilmiştir. Bu açıdan Mustafa Kemal Atatürk temalı görsellere *Bir Kahraman Doğuyor* ünitesinin iki ve üçüncü bölümlerinde yer verilmiştir. Bir Kahraman Doğuyor ünitesinin son bölümünde ise ünitenin ilk üç bölümünü pekiştirmek için ölçme değerlendirme aşamasına yer verilmiştir.

Bu bilgiler ışığında bu çalışmanın amacı 2020-2021 eğitim-öğretim yılında MEB'in ülkemizde okuttuğu MEB (2019) yayınlarına ait 8. Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında yer alan Bir Kahraman Doğuyor ünitesindeki Atatürk temalı görsellerideğerlendirmektir. Alan yazında doğrudan bu çalışmayı yansıtan bir araştırmaya ulaşılabilmesi bu çalışmaya duyulan ihtiyacı göstermektedir. Bu çalışmayla 8. Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitaplarında yer verilen Atatürk temalı görsellerde daha titiz olunması gerektiği söylenebilir. Zira ders kitaplarında yer verilen görsellerin öğrencilerin ilgisini çekecek nitelikte olması öğrenme açısından oldukça önemlidir. Çünkü öğrenciler görsellere odaklanarak konuya daha fazla ilgi duyabilir. Bu yaklaşım zaten ders kitaplarında dikkate alınması gereken bir unsur olarak bilinmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli ve Kapsamı

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinde sıklıkla uygulanan doküman incelemesi tekniğiyle yürütülmüştür. Doküman incelemesi tekniği, araştırılması amaçlananolgu veya olgulara ilişkin bilgileri içeren ve yazılı materyallerin analizini kapsayan bir tekniktir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışmada, doküman olarak MEB'in ülkemizde 2019-2020 eğitim-öğretim yılında okuttuğu MEB yayınlarına (2019) ait 8. sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabındaki görseller incelenmiştir. Sekizinci sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı toplam 7 üniteden oluşmaktadır. Bu 7 üniteden doğrudan Atatürk temalı olan *Bir Kahraman Doğuyor* ünitesindeki görseller (31 görsel) bu çalışma kapsamında incelenmiştir. Ancak 31 görselden sadece 19'u doğrudan Mustafa Kemal temalı olduğu için sadece bunlar değerlendirmeye alınmıştır.

2.2. Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Veri toplama aracı olarak araştırmacının alan yazın ve uzman görüşleri doğrultusunda geliştirdiği ders kitaplarındaki görsellerin sunuluş biçimini inceleyen görsel değerlendirme kriterleri formu kullanılmıştır. Toplam yedimaddeden oluşan bu formun geçerli ve güvenilir olması için iki alan uzmanı Profesör (Bir sosyal bilgiler ve bir Türkçe eğitimi) tarafından bu form incelenerek değerlendirilmiştir. Alan uzmanlarından alınan dönütler sonunda ders kitaplarındaki görsellerin değerlendirme kriterlerine ilişkin gerekli düzenlemeler yapılarak forma son hali verilmiştir.

Bu bağlamda sekizinci sınıf T. C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabının *Bir Kahraman Doğuyor* ünitesinde toplam 31 görsel ve 3 haritaya yer verilmiştir. Bu 31 görselden sadece 19'u Mustafa Kemal Atatürk'ü doğrudan yansıtan fotoğraflardan oluşmaktadır. Araştırmacının geliştirdiği görsel değerlendirme kriterleri göz önünde bulundurularak 19 görsel için form, araştırmacı tarafından doldurulmuştur. Daha sonra araştırmacı doldurduğu formu tekrar iki alan uzmanına göndermiştir. Alan uzmanlarından alınan dönütlerden sonra araştırmacı forma son şeklini vermiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Bu çalışmanın verilerinin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek'e (2008) göre betimsel analizin amacı elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde okuyucuya sunmaktır. Betimsel analiz yöntemi; analiz için bir çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve bulguların yorumlanması gibi aşamalarından oluşur (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışma kapsamında incelenen görseller değerlendirme kriterlerine uygunsa 2, kısmen uygunsa 1 uygun değilse 0 puan almıştır. Bu doğrultuda toplamda 9,34 ve üstü puan alan görseller değerlendirme kriterleri açısından oldukça uygun, 4,67 ile 9,33 arasında puan alan görseller kısmen uygun ve 0 ile 4,66 arasında puan alan görseller ise değerlendirme kriterlerine uygun değil biçiminde belirlenmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde sekizinci sınıf inkılap tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı *Bir Kahraman Doğuyor* ünitesinde yer verilen Mustafa Kemal Atatürk temalı toplam 19 görsel değerlendirme kriterlerine göre incelenmiştir.

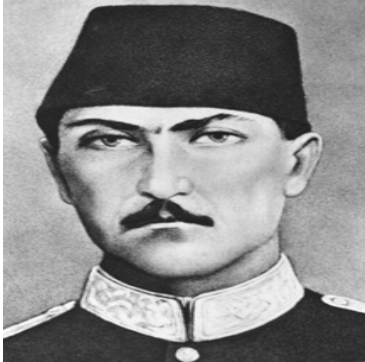

Görsel 1. Mustafa Kemal'in Doğduğu Ev, Selânik

Tablo 1. Mustafa Kemal'in Doğduğu Ev

Görsel Değerlendirme Kriterleri	2	1	0
Görselin Netliği	X		
Görselin Yeterliliği	X		
Görselin Uygunluğu	X		
Görselin Anlaşılabilirliği	X		
Görselin Renk Uyumu	X		
Görselin Açıklayıcılığı	X		
Görselin Zemin-Fon Zıtlığı	X		
Toplam Puan	14 Puan		

Tablo 1'e göre Mustafa Kemal'in doğduğu ev görselinin sunumu görsel değerlendirme kriterlerine oldukça uygun bir biçimde hazırlanmıştır. Bu görsel, tüm görsel değerlendirme kriterleri açısından tam puan almıştır.

Görsel 2. Ali Rıza Efendi**Görsel 3.** Zübeyde Hanım**Görsel 4.** Kardeşî Makbule Hanım**Tablo 2.** Mustafa Kemal Atatürk'ün Ailesine Ait Görsellerin Değerlendirilmesi

Görsel Değerlendirme Kriterleri	2	1	0
Görselin Netliği	X		
Görselin Yeterliliği	X		
Görselin Uygunluğu		X	
Görselin Anlaşılabilirliği	X		
Görselin Renk Uyumu	X		
Görselin Açıklayıcılığı	X		
Görselin Zemin-Fon Zıtlığı	X		
Toplam Puan	13 Puan		

Tablo 2'ye göre Mustafa Kemal Atatürk'ün aile bireylerine ait görsellerin sunumu görsel değerlendirme kriterlerine oldukça uygun bir biçimde hazırlanmıştır. Sadece görselin uygunluğu kriteri kısmen uygun görülürken diğer tüm kriterler oldukça uygun görülmüştür.

Görsel 5. Manastır Askeri İdadisi

Görsel 6. 20 yüzyılda Manastır Şehri

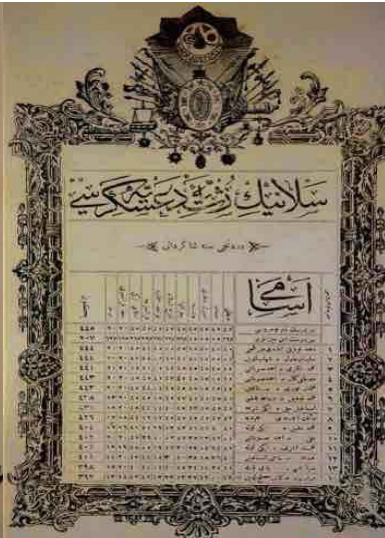
Tablo 3. Manastır Şehrine Ait Görsellerin Değerlendirilmesi

Görsel Değerlendirme Kriterleri	2	1	0
Görselin Netliği		X	
Görselin Yeterliliği	X		
Görselin Uygunluğu	X		
Görselin Anlaşılabilirliği	X		
Görselin Renk Uyumu		X	
Görselin Açıklayıcılığı	X		
Görselin Zemin-Fon Zıtlığı	X		
Toplam Puan	12 Puan		

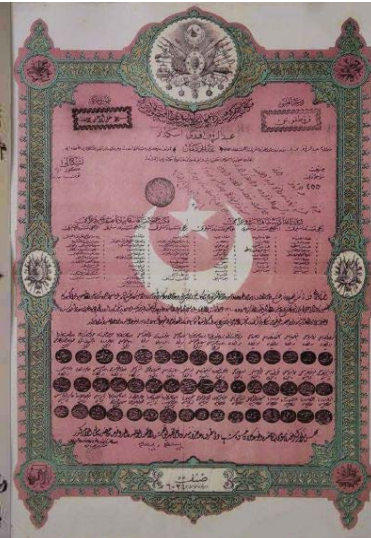
Tablo 3'e göre Manastır şehrine ait görsellerin sunumu görsel değerlendirme kriterlerine oldukça uygundur. Görselin netliği ve renk uyumu kısmen uygun görülürken diğer tüm kriterler oldukça uygun görülmüştür.

Görsel 7. Askeri İdadisi 3. sınıf not çizelgesi

Görsel 8. Askeri İdadisi 4. sınıf not çizelgesi

Görsel 9. Kara Harp Okulu Diploması

Tablo 4. Mustafa Kemal'in Not Çizelgeleri ve Diplomasına Ait Görsellerin Değerlendirilmesi

Görsel Değerlendirme Kriterleri	2	1	0
Görselin Netliği		X	
Görselin Yeterliği	X		
Görselin Uygunluğu	X		
Görselin Anlaşırılığı		X	
Görselin Renk Uyumu		X	
Görselin Açıklayıcılığı	X		
Görselin Zemin-Fon Zıtlığı	X		
Toplam Puan	11 Puan		

Tablo 4'e göre Mustafa Kemal'in not çizelgeleri ve Kara Harp Okuluna ait görsellerin sunumu görsel değerlendirme kriterlerine oldukça uygundur. Görselin netliği, anlaşırılığı ve renk uyumu kısmen uygun görülürken diğer tüm kriterler oldukça uygun görülmüştür.

Görsel 10.19. Yüzyılda Selanik**Görsel 11.**Günümüzde Selanik**Tablo 5.** Selanik Şehrine Ait Görsellerin Değerlendirilmesi

Görsel Değerlendirme Kriterleri	2	1	0
Görselin Netliği	X		
Görselin Yeterliği	X		
Görselin Uygunluğu	X		
Görselin Anlaşırılığı	X		
Görselin Renk Uyumu	X		
Görselin Açıklayıcılığı	X		
Görselin Zemin-Fon Zıtlığı	X		
Toplam Puan	14 Puan		

Tablo 5'e göre Selanik şehrine ait görsellerin sunumu görsel değerlendirme kriterlerine oldukça uygundur. Bu görsel, tüm görsel değerlendirme kriterleri açısından oldukça uygun görülerek tam puan almıştır.

Görsel 12. Mustafa Kemal Atatürk

Görsel 13. Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal Arkadaşlarıyla

Tablo 6. Mustafa Kemal Atatürk'e Ait 12-13 Numaralı Görsellerin Değerlendirilmesi

Görsel Değerlendirme Kriterleri	2	1	0
Görselin Netliği		X	
Görselin Yeterliliği		X	
Görselin Uygunluğu	X		
Görselin Anlaşılabilirliği		X	
Görselin Renk Uyumu		X	
Görselin Açıklayıcılığı	X		
Görselin Zemin-Fon Zıtlığı		X	
Toplam Puan	9 Puan		

Tablo 6'ya göre Mustafa Kemal Atatürk'e ait görsellerin sunumu görsel değerlendirme kriterlerine kısmen uygundur. Görselin uygunluğu ve açıklayıcılığı oldukça uygun görülürken diğer tüm kriterler kısmen uygun görülmüştür.

Görsel 14. Mustafa Kemal Hareket Ordusu'yla İstanbul'agitimeden önce İzzettin (Çalışlar) Beyle (sağda) Selanik Tren Garında, 1910

Görsel 15. Hareket Ordusu Kurmay Başkanı Mustafa Kemal Arkadaşları ile İstanbul'da, 1909

Tablo 7. Mustafa Kemal Atatürk'e Ait 14-15 Numaralı Görsellerin Değerlendirilmesi

Görsel Değerlendirme Kriterleri	2	1	0
Görselin Netliği		X	
Görselin Yeterliği		X	
Görselin Uygunluğu	X		
Görselin Anlaşırılığı		X	
Görselin Renk Uyumu		X	
Görselin Açıklayıcılığı	X		
Görselin Zemin-Fon Zıtlığı		X	
Toplam Puan	9 Puan		

Tablo 7'ye göre Mustafa Kemal Atatürk'e ait görsellerin sunumu görsel değerlendirme kriterlerine kısmen uygundur. Görselin uygunluğu ve açıklayıcılığı oldukça uygun görülürken diğer tüm kriterler kısmen uygun görülmüştür.

Görsel 16. Mustafa Kemal Trablusgarp'ta, 1912**Görsel 17.** Mustafa Kemal Trablusgarp'ta gönüllü subaylarla beraber, 1912**Tablo 8.** Mustafa Kemal Atatürk'e ait 16-17 Numaralı Görsellerin Değerlendirilmesi

Görsel Değerlendirme Kriterleri	2	1	0
Görselin Netliği		X	
Görselin Yeterliği		X	
Görselin Uygunluğu	X		
Görselin Anlaşırılığı		X	
Görselin Renk Uyumu		X	
Görselin Açıklayıcılığı	X		
Görselin Zemin-Fon Zıtlığı		X	
Toplam Puan	9 Puan		

Tablo 8'e göre Mustafa Kemal Atatürk'e ait görsellerin sunumu görsel değerlendirme kriterlerine kısmen uygundur. Görselin uygunluğu ve açıklayıcılığı oldukça uygun görülürken diğer tüm kriterler kısmen uygun görülmüştür.

Görsel 18. Mustafa Kemal, Rauf Bey'le Beraber, 1912

Görsel 19. Mustafa Kemal Yeniçeri Kıyafetiyle Bir Baloda, Sofya, 1914

Tablo 9. Mustafa Kemal Atatürk'e ait 18-19 Numaralı Görsellerin Değerlendirilmesi

Görsel Değerlendirme Kriterleri	2	1	0
Görselin Netliği		X	
Görselin Yeterliliği		X	
Görselin Uygunluğu	X		
Görselin Anlaşılabilirliği		X	
Görselin Renk Uyumu		X	
Görselin Açıklayıcılığı	X		
Görselin Zemin-Fon Zıtlığı		X	
Toplam Puan	9 Puan		

Tablo 9'a göre Mustafa Kemal Atatürk'e ait görsellerinsunumu görsel değerlendirme kriterlerine kısmen uygundur. Görselin uygunluğu ve açıklayıcılığı oldukça uygun görülürken diğer tüm kriterler kısmen uygun görülmüştür.

Tablo 10. Tüm Görsellerin Değerlendirilmesi

Değerlendirmeye Alınan Görseller	Puan
Mustafa Kemal'in Doğduğu Ev	14
Mustafa Kemal Atatürk'ün Ailesi	13
Manastır Şehrine Ait Görseller	12
Mustafa Kemal'in Not Çizelgeleri ve Diploması	11
Selanik Şehrine Ait Görseller	14
Mustafa Kemal Atatürk'e Ait 12-13 Numaralı Görseller	9
Mustafa Kemal Atatürk'e Ait 14-15 Numaralı Görseller	9
Mustafa Kemal Atatürk'e Ait 16-17 Numaralı Görseller	9
Mustafa Kemal Atatürk'e Ait 18-19 Numaralı Görseller	9
Görsellerin Ortama Puan	11,11

Tablo10'daki sonuçlara göre tüm görsellerin değerlendirme kriterlerine göre aldığı puan ortalaması 11,11'dir. Bu sonuç tüm görsellerin ortalamasının oldukça uygun olduğunu göstermektedir. Bu çalışma kapsamında yer alan *Bir Kahraman Doğuyor* ünitesindeki

Mustafa Kemal Atatürk'e ait tüm görsellerin toplamı değerlendirildiğinde 11 görsel, görsel değerlendirme kriterlerine oldukça uygunken 8 görsel ise kısmen uygun bir biçimde hazırlanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün fiziksek görünüşüyle ilgili hazırlanan tüm görseller (8 tane) görsel değerlendirme kriterlerine kısmen uygunken diğer görsellerin tamamı (11 tane) ise oldukça uygun bir biçimde hazırlanmıştır.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışma sonuçlarına göre *Bir Kahraman Doğuyor* ünitesinde toplam 31 görsele ve 3 haritaya yer verilmiştir. Bu 31 görselden 19'u doğrudan Mustafa Kemal Atatürk temalı fotoğraflardır. Mustafa Kemal Atatürk temalı bu 19 görselden 11'i görsel değerlendirme kriterlerine oldukça uygunken 8'i ise kısmen uygundur. Görsel değerlendirme kriterlerine kısmen uygun olan görsellerin tamamı Mustafa Kemal Atatürk'ün dış görünüşüyle ilgilidir.

Çakmak ve Kaçar (2020a) yaptıkları çalışmada sekizinci sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında yer alan resimlerin daha net bir şekilde algılanmasına olanak sağlanması gerektiği sonucuna ulaşmışlardır. Dolayısıyla bu çalışmanın Çakmak ve Kaçar'ın (2020a) yaptığı çalışmayla önemli ölçüde örtüştüğü ifade edilebilir. Zira bu çalışmada kapsamında incelenen görsel öğelerden sadece 19'da 11'i net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Sekizinci sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabının önemli unsurlarından olan görseller, öğrenme ve öğretme sürecini geliştirir (Çakır, 2016). İnan'a (2015) göre ders kitaplarında insan figürleri donuk ve anlamsal ifadeden yoksun yüz şekilleriyle betimlenmektedir. Bu açıdan ders kitaplarında yer verilen resimlerin; basit, sade, anlaşılır olması ve resimlerin verilmek istenen mesajı açık bir şekilde ifade etmesi gerekir (Ceyhan ve Yiğit, 2005). Bu açıklamalardan hareketle sekizinci sınıflarda okutulan MEB yayınlarına ait T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabının *Bir Kahraman Doğuyor* ünitesinde yer verilen Mustafa Kemal Atatürk'ün dış görünüşünü yansıtan görsellerin daha net, açık ve anlaşılır olması gerekir. Zira Atatürk temalı görsellerin ilgi çekici olması derste öğrencilerin dikkatinden kaçmayacaktır. Bu açıklamadan hareketle Atatürk temalı görseller, öğrencilerin ilgisini artıracak ve dikkatini çekecek nitelikte olmalıdır.

KAYNAKÇA

Ceyhan, E. ve Yiğit, B. (2005).*Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Çakır, U. (2016). Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı görsellerinin bazı özellikler açısından incelenmesi.*Ihlara Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 06-18

Çakmak, Z. ve Kaçar, T. (2020a). The Evaluation of the Turkish Republic Revolution History and Kemalism Text book in the 8th Grade in terms of the Picture-Text Relationship. *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 21(2), 455-474. Doi: 10.17679/inuefd.743084

Çakmak, Z. & Kaçar, T. (2020b). 7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabının resim - metin ilişkisi açısından değerlendirilmesi. *Turkish Studies - Education*, 15(3), 1629-1649. Doi: <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.43268>

Gülersoy, A. E. (2013). İdeal ders kitabı arayışında sosyal bilgiler ders kitaplarının bazı özellikler açısından incelenmesi. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*, 2(1), 8-26.

İnan Yıldız, F. (2015).*İlkokul 2. sınıf Türkçe ders kitabının resim-metin ilişkisi açısından değerlendirilmesi*(Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Mentiş Taş, A. (2007). Yeni sosyal bilgiler ders kitaplarına ilişkin öğretmen görüşlerinin belirlenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 519-532.

Pilatin, U. (2016).*Ortaokul ders kitaplarındaki değerlerin göstergebilimsel açıdan incelenmesi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.

Şahin, M. (2014). Sosyal bilgiler ders kitaplarının görsel tasarım ilkeleri açısından değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 31-46.

Ülkü, M., Mutlu, Ö. ve Çelikkaya, F. (2019).*Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı* (1. Baskı). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ATATÜRK'ÜN EĞİTİM LİDERLİĞİ EDUCATIONAL LEADERSHIP OF ATATÜRK

Dr. Eray DEMİRÇELİK

Milli Eğitim Bakanlığı, ORCID ID: 0000-0002-3165-7211

Başak DEMİRÇELİK

Milli Eğitim Bakanlığı, ORCID ID: 0000-0003-0313-1244

ÖZET

Eğitim, önemi her geçen gün artan bir kavram olarak dikkat çekmektedir. Birçok ülke vatandaşlarına iyi bir eğitim verebilmek ve daha iyi bir eğitim hedefine ulaşmak için sürekli bir arayış içerisinde. Eğitim alanında değişim ve dönüşümler hız kesmeden devam etmektedir. Eğitim tarihinde, milletin tüm fertlerinin eğitilmesi ve eğitimden eşit bir şekilde faydalanabilmesi için köklü değişimler yapabilen çok az lider bulunmaktadır. Atatürk'ün eğitim liderliği bu açıdan eşsiz bir örnektir. Bu çalışmada Atatürk'ün eğitim liderliği kavramsal bir açıdan incelenmeye çalışılmıştır. Tarih kitapları, anı kitapları ve ilgili alan yazın taraması içerik analizi yapılarak incelenmiştir.

Atatürk'ün eğitim paradigması en belirgin şekilde, İzmir'in kurtuluşu sonrası Halide Edip'in "Paşam, hayatınızın en büyük mücadelesini, nihayet tarihin kaydettiği en büyük bir zaferle, büyük başarılarla bitirdiniz, ne kadar bahtiyarsınız kim bilir?" Sözüne verdiği cevapta görülmektedir. "Halide Hanım, mücadelemizin bence en küçük kısmını bitirdik. Geri kalmış halkımızın yetiştirilmesi ve milletimizin batı medeniyeti seviyesine ulaştırılması için asıl ve büyük mücadelemize şimdi başlıyoruz." Atatürk'ün eğitime yönelik görüşleri "Misak-ı Maarif" sözcüğüyle bütünleşmektedir. Atatürk'ün görüş ve eylemleri analiz edildiğinde farklı liderlik stillerinden izler taşıdığı, demokratik liderlik, karizmatik liderlik, dönüşümcü liderlik gibi stillere benzediği görülmektedir.

Atatürk eğitime ilişkin kararlar alırken, Maarif Kongrelerini toplaması ve bilim adamlarının görüş ve fikirlerine değer vermesi onun demokratik liderlik özelliğini yansıtırken, cehalete karşı açtığı savaş ve milletin tüm fertlerinin eğitilmesi arzusu karizmatik liderlik özelliğini, gerçekleştirdiği inkılap hareketleriyle tüm dünyada örnek gösterilebilecek değişim ve dönüşüm hareketlerinin başlatıcı olması dönüşümcü liderliğinin bir yansımasıdır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, eğitim, liderlik, değişim.

ABSTRACT

Education attracts attention as a concept whose importance is increasing every day. Many countries are constantly looking for a good education for their citizens and achieve the goal of a better education. Changes and transformations in the field of education continue unabated. In the history of education, there are very few leaders who can make radical changes so that all members of their nation can be educated and benefit from education equally. Atatürk's educational leadership is a unique example in this respect. In this study, Atatürk's educational leadership was tried to be examined from a conceptual point of view. History books, memoir books and related fields were examined by conducting content analysis.

Atatürk's educational paradigm is most obvious, after the liberation of Izmir, Halide Edip said: "Pasha, you have finally finished the biggest struggle of your life with the greatest victory recorded in history, with great achievements, who knows how fortunate you are?" It is seen in his response to his promise. "Mrs. Halide, I think we have finished the smallest part of our

struggle. Now we begin our main and great struggle to raise our backward people and bring our nation to the level of Western civilization." Atatürk's views on education are integrated with the phrase "Misak-ı Maarif". When Atatürk's views and actions are analyzed, it is seen that they overlap with democratic leadership, charismatic leadership, and transformational leadership styles. Atatürk, when making decisions on education, convenes Maarif Congresses and values the views and ideas of scientists is a reflection of his democratic leadership.

While Atatürk is making decisions about education, his gathering of Education Congresses and his appreciation of the opinions and ideas of scientists reflect his democratic leadership characteristic, his war against ignorance and his desire to educate all members of his nation, his charismatic leadership characteristic, his revolutionary movements and the initiation of change and transformation movements that can be exemplified all over the world. It is a reflection of his transformational leadership.

Keywords: Atatürk, education, leadership, change.

1. GİRİŞ

Eğitim, önemi her geçen gün artan bir kavram olarak dikkat çekmektedir. Birçok ülke vatandaşlarına iyi bir eğitim verebilmek ve daha iyi bir eğitim hedefine ulaşmak için sürekli bir arayış içerisinde. Eğitim alanında değişim ve dönüşümler hız kesmeden devam etmektedir (Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], 2019). Eğitim tarihinde, milletin tüm fertlerinin eğitilmesi ve eğitimden eşit bir şekilde faydalanabilmesi için köklü değişimler yapabilen çok az lider bulunmaktadır (Akyüz, 2013, 6). Atatürk'ün eğitim liderliği bu açıdan eşsiz bir örnektir ve her açıdan incelenmesi önemlidir.

Liderlik, Türk tarihinde eski dönemlerden beri önem verilen bir kavramdır. Göktürklerde "Orhun kitabeleri", Selçuklu döneminde "siyasetname", Osmanlı dönemi "enderun yetiştirme sisteminde" ve kurtuluş savaşı ve Cumhuriyetimizin kuruluşunda liderliğin özellikleri görülmektedir (Demirçelik, 2010). Liderlik; değişimi yönlendirme kabiliyeti ve takipçilerini etkileyebilme yeteneği olarak tanımlanabilir (Kotter, 1990; Robbins & Judge, 2013, s. 377). Atatürk sahip olduğu üstün özellikler sayesinde etkili ve iz bırakan bir lider olarak dikkat çekmektedir.

Liderlerin, kendi uluslarının başarısında ve refahında önemli rollerinin olmasının yanında başka ulusları da etkileyen rolleri bulunmaktadır. Bu nedenle, liderlerin takipçilerini etkileme yöntemlerini incelenmektedir. Yirminci yüzyılın en önemli liderleri arasında yer alan Atatürk'ün hayatı, eserleri ve tarih sahnesindeki başarılarını konu alan farklı dillerde yayımlanmış birçok kitap, makale ve araştırma bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı; alanda yapılan diğer çalışmalara katkı olarak, Atatürk'ün eğitim liderliğinin, bilimsel ölçülere göre belirlenmesi, teori ve verilere göre analizinin yapılmasıdır.

2. ATATÜRK'ÜN KİŞİLİĞİ

Liderlerin sahip olduğu kişilik özellikleri, fiziksel özellikleri ve yetenekleri araştırmacılar tarafından incelenerek, liderleri lider olmayanlardan ayıran farkların bulunmasına çalışılmıştır (Bryman, 1992; Northouse, 2010; Stogdill, 1948). Özellikler kuramına göre lider doğuştan getirdiği özellikleri ve kişilik özellikleri bakımından diğer insanlardan farklıdır.

Atatürk, zeki, kararlı, korkusuz, reformcu, vizyon ve misyon sahibi bir liderdi. Milleti ve ülkesini çağdaş medeniyetler seviyesine ulaştırmak için olağanüstü hedefleri vardı. Dönemin en iyi okullarında kaliteli bir eğitim aldı. Başarı dolu bir eğitim hayatı sonrasında üstlendiği

tüm zorlu görevleri başarıyla tamamlamasını sağlayan dayanıklı ve sağlam bir yapıdaydı (Çulpan, 2009). Atatürk üstün bir sentez yeteneğine sahip bir düşünür ve eylem adamıydı. Askeri ve siyasi alanlarda etkili bir liderdi. Milletinin hizmetinde hayatının büyük bir bölümü savaş meydanlarında ve zorluklar içerisinde geçirdi. Hizmetkar, demokratik, karizmatik ve dönüştürücü bir lider olarak örnek gösterilebilecek birçok etkinliği fiilen yerine getirdi. Atatürk'ün liderliği yaratıcılık, gerçekçilik ve eylemcilik boyutlarını içeren bir davranışsal bütünlük gösteriyordu (Bursalıoğlu, 2019).

3. ATATÜRK'ÜN EĞİTİM LİDERLİĞİ

Liderlikte en önemli özelliklerden birisi de hedefe ulaşmadaki istek ve arzudur. Bu durum güdüleme olarak ifade edilebilir. Atatürk milleti için hayatın birçok basit zevklerinden uzaklaşarak sadece yapmak istediği işlere odaklanmış bir liderdir (Dönmezer, 1991). Bu yüksek güdü sayesinde ki elde edilmesi zor hedeflere ulaşmıştır. Atatürk usta bir düşünür ve iletişimciydi. Problemlerin bilim meclislerinde tartışılmasını ister ve karar almadan önce konunun uzmanlarına danışır (Kahya, 1999). Üstün bir sentez yeteneğine sahipti. Liderlik yaklaşımları gelişim dönem ve sırasına göre özellikler yaklaşımı, davranışsal liderlik, durumsal liderlik ve çağdaş yaklaşımlar olarak dört temel grupta toplanmaktadır (Akiş Toduk, 2004). Bu çalışmada Atatürk'ün eğitim liderliği, demokratik, karizmatik ve dönüştürücü liderlik olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir.

3.1. Demokratik Bir Lider Olarak Atatürk

Atatürk, aldığı kararlarda ve yapmak istediği yeniliklerde katılımcı bir iş birliğini önemsemiştir. Tüm hedeflerine yakın çevresinin desteği ve halkının desteği ile ulaşmıştır. Tüm olumsuzluklara rağmen takipçilerine cesaret, özgüven ve umut aşılamıştır (Çulpan, 2009). Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında, harf inkılabı gibi milletin kaderini değiştiren büyük reformların yapılmasında insanları kendisine katılması için bizzat alanlarda bulunmuştur. Milletine önder olarak ilham olmuş ve ikna etmiştir. Türk ulusunun kurtarıcısı ve milli kahramanı olarak görülmesi milletiyle birlikte kurduğu bu güçlü bağda gizlidir.

Atatürk, Sakarya savaşı esnasında, 15-21 Temmuz 1921 tarihlerinde Ankara'da "I. Maarif Kongresi"nin toplanmasını istemiş ve öğretmen temsilcileriyle birlikte Cumhuriyet döneminin eğitimsel ilkelerini belirlemiştir. Atatürk eğitim liderliği alanındaki görüşleri "Misak-ı Maarif" adında toplanabilir (Göksel, 1985). Amerikalı tanınmış eğitimci John Dewey'den istediği araştırma sonuçlarına göre tamamen milli değerlere sahip bir eğitim politikasının uygulanmaya konulması Atatürk'ün eğitim liderliğinin uygulama boyutunu bizlere göstermektedir. Alan uzmanları ve öğretmen görüşlerinin değerlendirilerek, halkının ihtiyaçlarına göre bir eğitim programının hazırlanması demokratik liderlik yaklaşımının eğitim alanındaki önemli bir örneğidir.

3.2. Karizmatik Bir Lider Olarak Atatürk

Karizma kavramı 1980'li yıllara kadar daha çok sosyal faaliyetleri, dini liderliği ya da politik liderliği ifade eden şekillerde kullanılmıştır (Yukl, 1994, 317). Karizmatik liderler, çalışanlarının üstün bir performansla ulaşmaları için onları teşvik ederek, üzerlerinde güven, itimat ve inanç oluşturabilirler (Howell & Avolio, 1995).

Atatürk'ün milletin tüm fertlerinin eğitilmesi arzusu, içinde yer aldığı toplumun yerleşmiş yönlerine karşı bilinçli bir muhalefeti göstermektedir. Max Weber'e göre, bu durum karizmatik liderlik özelliği olarak ifade edilebilir (Dönmezer, 1991). Atatürk bir eğitim bilimci olmamasına rağmen gerçekleştirdiği inkılap hareketleri tüm dünyada örnek gösterilebilecek değişim ve dönüşüm hareketlerinin başlatıcısı olmuştur. Atatürk Türk Harf devriminde kara tahta başında

“Başöğretmen” sıfatıyla milletin tüm fertlerinin eğitimden eşit bir şekilde yararlanması için çalışmıştır. Ona güvenen ve inanan milleti çok kısa süre içinde Atasının yaktığı bu meşaleyi Anadolu’nun her köşesine ulaştırmıştır.

3.3. Dönüşümcü Bir Lider Olarak Atatürk

Dönüştürücü liderlik ilk defa 1973 yılında Downton tarafından yürütülen sosyolojik bir çalışmada ortaya atıldıktan sonra 1978 yılında James McGregor ‘Liderlik’ kitabında dönüşümcü liderlik kavramını kullanmıştır. 1985 yılında ise Bernard M. Bass, liderin davranış modelleri ve diğer faktörleri de kapsayan dönüşümcü liderlik teorisini oluşturmuştur (Simic, 1998, 49).

Dönüşümsel liderlik süreci üç aşamalı bir şekilde değerlendirildiğinde; birinci aşamada lider, takipçilerinin yaptıkları işin önemli sonuçları olduğunu düşünmelerini sağlar. İkinci aşamada, lider takipçilerinin, grup başarısı ve örgüt için harcadığı gayretin kendi kişisel çıkarlarının üstünde olmasını sağlar. Son aşamada liderin, takipçilerinin ihtiyaçlarını farklılaştırmada ve genişletebilmede etkili olduğu kabul edilir (Bass & Avolio, 1990).

Atatürk, bağımsız ve modern bir Türkiye Cumhuriyeti vizyonu oluşturdu. Modern medeniyetler seviyesine çıkma vizyonu milleti için itici bir güç unsuru oluşturdu. “Hayatta en hakiki mürşit; ilimdir, fendir” sözü eğitim alanındaki paradigma dönüşümü göstermektedir. 1928’de Atatürk, Latin alfabesinin Türkçe fonetik özelliklerinin araştırılması ve geçiş için bir heyet oluşturdu. Heyet bu işin zaman yayılmasını tavsiye etti. Atatürk bu dönüşümün üç ay gibi bir sürede başarıyla tamamlanabileceğini öngördü. Bu durum reformlarını gerçekleştirmedeki kararlılığını dönüşümcü liderliğin eğitim alanındaki uygulaması için iyi bir örnek teşkil etmektedir.

4. SONUÇ

Askeri, siyasi, ekonomik, eğitim, kültür vb. alanlarda çok başarılı değişim hamlelerini yapmayı başaran bir lider olan Atatürk’ü sadece belirli liderlik stilleriyle karşılaştırmak ebetteki mümkün değildir. Ancak büyük hedefleri, sağlam kişilikleri, yetkinlikleri ve davranışları olan liderler büyük reformları başarabilir. Atatürk tüm bu durumlar değerlendirildiğinde önemli bir lider kişilik olarak görülmektedir.

Atatürk’ün eğitim hakkındaki görüşlerinin uygulaması “Misak-ı Maarif” ve eylemleri analiz edildiğinde demokratik liderlik, karizmatik liderlik, dönüşümcü liderlik stilleriyle örtüştüğü görülmektedir. Müthiş bir sezgi ve sentez yeteneğine sahip olan Atatürk’ün durumun şartlarına göre farklı liderlik stillerini başarıyla sergileyebilmektedir. Daha önce birçok tarihçi, siyaset bilimci ve sosyolog bu gerçeği farklı şekillerde ortaya koymuştur. Sadece yaşadığı döneme iz bırakan bir lider değil sonraki dönemlerde de başarılarına hayran kalınan bir liderdir. Atatürk’ün sergilediği liderlik stillerini incelenmesi, lider davranışları ve özelliklerinin anlaşılması için faydalı bir örnek olacaktır.

5. KAYNAKÇA

- Akiş Toduk, Y. (2004). *Türkiye’nin gerçek liderlik haritası*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Akyüz, Y. (2013). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000- M.S. 2013*. Ankara, Pegem Akademi.
- Bass, B. M., & Avolio, B. J. (1990). Developing transformational leadership: 1992 and beyond. *Journal of European Industrial Training*, 14(5), 21-27.
- Bryman, A. (1992). *Charisma and leadership in organizations*. London: Sage.

- Bursalıoğlu, Z. (2019). Atatürk'ün bilimsel liderliği. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 16(1), 481-487. DOI: 10.1501/Egifak_00000000915
- Culpan, R. (2009). Atatürk as a transformational leader. Retrieved from <http://www.ataturksociety.org/ataturk-as-a-transformational-leader/>
- Demirçelik, E. (2010). Lider(siz) okullar. *V. Ulusal Eğitim Yönetimi Kongresi Bildirileri*, 110-113.
- Dönmezer, S. (1991). Atatürk liderliğinin sosyopsikolojik analizi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 8(22), 15-32. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aamd/issue/55151/>
- Göksel, B. (1985). Atatürk'ün eğitim hakkında görüşleri ve Misak-ı Maarif. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1(3), 921-958.
- Howell, J., & Avolio B. (1995). Charismatic leadership: submission or liberation? *Business Quarterly*, 60, 62-70.
- Kahya, E. (1999). Atatürk ve bilim anlayışına bir bakış. *Erdem*, 33. Sayı, 777-784. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erdem/issue/44371/548746>
- Kotter, J. P. (1990). What leaders really do. *Harvard Business Review*, 68, 103-111.
- Northouse, P. G. (2010). *Leadership: Theory and practice*. NY: Sage.
- OECD (2019). PISA 2018 assessment and analytical framework. Paris: OECD Publishing. doi:<https://doi.org/10.1787/b25efab8-en>
- Robbins, S., & Judge, T. A. (2013). *Örgütsel davranış*. (İ. Erdem, Çev.). Ankara: Nobel.
- Simic, I. (1998). Transformational leadership the key to succesful management of transformational organizational changes, *Economics and Organization*, 1(6), 49-55.
- Stogdill, R. M. (1948). Personal factors associated with leadership: A survey of the literature. *Journal of Psychology*, 25(1), 35-71.
- Yukl, G. (1994), *Leadership in organizations, Third Edition*, Prentice Hall International.

ORTAÖĞRETİM MATEMATİK ÖĞRETMENİ ADAYLARININ ATATÜRK'ÜN YAZDIĞI "GEOMETRİ" KİTABI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

VIEWS OF PROSPECTIVE MATHEMATICS TEACHERS ABOUT THE "GEOMETRY" WRITTEN BY ATATÜRK

Menekşe Seden TAPAN BROUTIN

Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi
Bölümü Matematik Eğitimi Anabilim Dalı

ORCID ID: 0000-0002-1860-852X (Sorumlu Yazar)

Ömer Faruk BOYUN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Matematik ve Fen
Bilimleri Eğitimi Bölümü Matematik Eğitimi Anabilim Dalı

ORCID ID: 0000-0001-8427-4129

Hatice Kübra GÜLER SELEK

Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi
Bölümü Matematik Eğitimi Anabilim Dalı

ORCID ID: 0000-0002-6262-8421

ÖZET

Ulu önder Mustafa Kemal ATATÜRK, birçok alanda devrim yapmıştır. Bu devrimleri arasında matematik eğitimini en çok etkileyen yazmış olduğu "Geometri" kitabıdır. "Geometri" kitabı günümüzde öğrencilerin Türkçe terimler ile geometri öğrenmelerini sağlayan en önemli temel kaynaktır. Bu bağlamda matematik öğretmenlerinin günümüzde kullandığımız terimlerin kaynağını ve ortaya çıkma nedenlerini bilmeleri önem arz etmektedir. Kitabın bu denli önemli olmasına rağmen, literatürde matematik öğretmeni eğitimi açısından Atatürk'ün "Geometri" kitabına dair bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışma, ortaöğretim matematik öğretmeni adaylarının alanları ile ilgili bu kitabı ilk okumalarından sonra ortaya çıkan görüşleri incelenmeyi amaçlamıştır. Araştırma yöntemi nitel araştırma desenlerinden durum çalışması desendir. Bir devlet üniversitesindeki yirmi dokuz öğretmen adayı çalışma grubunu oluşturmaktadır. Pedagojik formasyon sertifika eğitimi programı kapsamında, öğretim teknolojileri ve materyal tasarım dersinde Atatürk'ün "Geometri" kitabı hakkında bilgisi olmayan matematik öğretmeni adaylarına, Atatürk'ün "Geometri" kitabını okutulmuş ve öğretmen adaylarının kitap hakkındaki görüşlerini kompozisyon olarak yazmaları istenmiştir. Öğretmen adayları tarafından yazılan kompozisyonlar, içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda öğretmen adaylarının, kitabın yazılmasındaki gerekliliği ve kitabın önemini vurguladıkları görülmüştür. Ayrıca kitabın, katılımcıların alan eğitimi bilgisine katkı sağladığı görüşü elde edilmiştir. Atatürk tarafından matematiğe verilen değer, matematik öğretmeni adaylarının matematiğe verdiği değeri ve mesleki motivasyonlarını arttırmıştır. Elde edilen olumlu görüşler ışığında lisans düzeyinde olan tüm matematik öğretmeni adaylarının, öz yeterliliklerini geliştirmek ve mesleki yaşantılarında anlamlı geometri öğretimini sağlamak adına kitabın geometri ve öğretimi dersi ya da yöntem teknik derslerinde okutulması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk'ün "Geometri" kitabı, Geometri Terimleri, Matematik Öğretmen Adayları

ABSTRACT

The great leader Mustafa Kemal ATATÜRK made a revolution in many areas. Among these revolutions, he wrote the book "Geometry" which is most affecting mathematics education. The "Geometry" book is most important basic resource that enables students to learn geometry in Turkish terms. Many prospective mathematics teachers do not know the existence of such an important work. In addition to that, there is not found the study on Atatürk's "Geometry" book in terms of mathematics education literature. In this context, it is important that mathematics teachers know the origin of the terms and the reasons for their occurrence which used nowadays. Within the scope of the pedagogical formation certificate training program, prospective mathematics teachers who had no knowledge of Atatürk's "Geometry" book in technologies and material design courses were instructed to read Atatürk's "Geometry" book and they were asked to write their opinions about the book as a composition. This study aimed to examine the opinions of secondary education prospective mathematics teachers after their first reading of this book which is about their area. The compositions written by the prospective teachers were analysed using the content analysis method. The investigation method is that a case study pattern from qualitative research methodology. The working group comprises twenty-nine prospective teachers in a public university. As a result of the findings, the prospective teachers absorb that the necessity of being written and the importance of the book, and the opinion were obtained that the participants contributed to the area of education knowledge. The value was given to mathematics by Atatürk has increased the value given to mathematics by prospective mathematics teachers and increased the professional motivation of them.

Keywords: Atatürk's "Geometry" Book, Geometry terms, prospective mathematics teachers

GİRİŞ

Matematiksel kavramlar ve terimler, tarih boyunca farklı kültür ve medeniyetler etkisindeki farklı bilim insanlarınin uğraşları sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda matematik öğretiminde kullanılan tüm terimlerin temellerinin kullanmış olduğumuz Türk dili ile oluşturulmadığını söyleyebiliriz. Bu nedenle bazı terimlerin Türkçeye en uygun şekilde uyarlanması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. 1937 yılına kadar kullanılan geometri kitaplarında terimler çoğunlukla Arapça ve Farsça olarak yazılmıştı. Bu durum geometrinin, Türkçe konuşan bireyler tarafından öğrenilmesini ve öğretimini zorlaştırmaktaydı. Atatürk geometri alanında bu ihtiyacı görmüş ve 1936-1937 kışında ölümünden yaklaşık olarak bir buçuk yıl önce, Dolmabahçe Sarayında "Geometri" adlı kitabı yazmıştır (ARI, 2006).

Atatürk'ün "Geometri" kitabının kapağında "*Geometri öğretmenlerle, bu konuda kitap yazacaklara kılavuz olarak Kültür Bakanlığınca neşredilmiştir*" yazmaktadır. Bu ifade açıkça geometri öğretecek olan matematik öğretmeni adaylarını işaret etmektedir. Etkili geometri öğretimi yapabilecek öğretmen adaylarının, geometrik terimleri detaylıca inceleyerek, geometrik bilgilerini sağlam temeller üzerine inşa etmeleri, mesleki yaşantılarında anlamlı geometri öğretebilmeleri adına fırsatlar yaratacaktır. Oldukça fazla olan geometrik tanım ve kavramları, dil ile ilişkilendiren öğrenciler daha kalıcı bilgi elde edebileceklerdir. Atatürk'ün "Geometri" kitabının okutulması bugün kullanmış olduğumuz geometri terimlerinin temellerinin neden ve nasıl ortaya çıktığının gerekçeleri ile anlaşılmasına olanak tanıyacaktır. Öğretmen farkındalığı, öğretim sürecince öğrencilerinin bilgiyi nasıl aldıklarını, nasıl işlediklerini ve elde edilen bilginin geçerliliğini sorguladıktan sonra doğru tepkiyi verebilmesidir (Açıl & Zeybek, 2017; Jacops, Lamp ve Philipp, 2010). Öğretmenlerin bu süreci iyi yönetebilmeleri için öncesinde, kendi alan bilgileri ile alakalı terim ve kavramları derinlemesine irdelemiş olmaları gerekmektedir. Öğretmen adaylarının Atatürk'ün "Geometri"

kitabını okumalarının, geometrik terimlerin dil ile olan ilişkini anlamlandırarak öğrenmelerini sağlayacağı söylenebilir.

Matematik ve geometri öğretiminde, öğretmenlerin düzgün ve anlamlı bir dil kullanması, öğrencilerin tanım ve kavramları anlamasını kolaylaştırmaktadır (Yeşildere, 2007; Çalikoğlu Bali, 2002). Matematik ve geometrinin anlaşılmasında bilginin doğasının getirmiş olduğu zorluklar bulunmaktadır. Matematik ve geometrinin öğretiminde uygun terim ve dil kullanılması bu zorlukları azaltacaktır. 1937'den önceki geometri terimleri incelendiğinde, üçgen yerine “*müselles*”, dikdörtgen yerine “*mustatil*”, ters açılar yerine “*re'sen mütekebil zâviyeler*” gibi terimlerin kullanılması geometrinin kavramsal anlamının önüne geçip kelimenin anlamını düşündürmeye sevk edecektir. Bu durum geometri öğretimi sürecini olumsuz yönde etkilemektedir. Geometrik terimlerinin sade, anlaşılır ve ana dile uygun olması geometri öğretimini kolaylaştırmaktadır.

Literatür incelendiğinde Atatürk'ün “Geometri” kitabının Türk dilene katmış olduğu terimlerin gerekliliğine ve önemine yönelik, edebiyat, tarih ve dil bilimcileri tarafından yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Konu ile alakalı soyadını Atatürk tarafından almış Agop DİLAÇAR (1981); “Atatürk hep matematikle uğraşır. Eski geometri terimleri çok ağırdı idi. Ben bile uzun uzun bu terimleri okuduğum halde, şimdiki güçlüğü daha iyi anlıyorum. Pedagoji de bir gerçek vardır. Fikir yolunun açık olması, bir ipucunun bulunması lazımdır. Yoksa bir külçe gibi çöker, “Müselles” kelimesi Arapçadır, okullarımızdan kaldırılmıştır. Sülüs 'ten müştak (türetilmiş) bir kelime olduğunu öğrenen nasıl bilsin? Arapça, soğutucu bir dildir. Örneğin: “Müştarik” “Şark” kelimesinden gelmiş bir kelimedir. Önüne, ortasına, arkasına birtakım heceler eklenmiş. Bunun aslını bulmak, bir Arapça gramer meselesidir. Okullarımızdan Arapça, Farsça kaldırılmış olduğundan öğrenci “Müselles”i kütle kelimeleri olarak karşısında görecektir. “Üç” aklına gelmeyecektir ama müselles yerine “Üçgen” dersek, bir üç var. “Gen” Atatürk'e göre “Genişlikten” alınmıştır. “Dörtgen” dörtten gelmiştir. Bir ipucu vardır. “Eşit” denk anlamına gelen “eş” ten gelmiştir ama “müsavi” Arapça bir kelimedir. Bu sebeple Atatürk'ün prensipleri burada da doğru idi. Onun için bu en ağırdaki bilim dalını ele aldı ve kitabı örnek olarak bıraktı.” ifadelerini kullanmıştır. Tanınmış bilim tarihçisi Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, tam bir yetkiyle, bu Geometri kitabını, “küçük fakat anıtsal bir yapıt” diye nitelendirmiştir.

Arı (2006) Atatürk'ün “Geometri” kitabı hakkında “Arapça sözcükler ve kavramlar beyinlerde tam bir anarşi yaratıyordu. Dildeki bu karmaşa, Türk çocuklarının pozitif bilimlerde yol almasını engelleyen en önemli etkenlerden birisi oldu. Kafada ve beyinde canlanamayan bir geometrik biçimden hareket ederek, kuşkusuz bu ve buna benzer bilimlerde yol almak olanaklı bulunmuyordu.” dediği üzere kelimelerin anlaşılabilirliği geometrinin önüne geçmekte ve bağlantılı olduğu bilim dallarını olumsuz yönde etkilemekteydi. Mazmanoğlu (2017), bir çalışmada “Atatürk de gençlerin eğitim alırken geometriyi önemseyerek, genç yaşta hata yapmanın önlenmesini sağlamak için en temel eğitimin temelini geometri ve tabii ki aritmetik olduğunu benimsemiştir. Yazdığı geometri kitabında o dönemde Arapça üzerinde kurulmuş olan terimlerin yerine öğrencilerin daha kolay anlayacağı terimleri koymuştur.” şeklindeki ifadesinde Atatürk'ün geometriyi önemseydiğini ve geometri öğrenecek bireylerin bilgiyi yabancı terimler yerine anlaşılabilir ve sade terimler üzerine kurabileceğine dikkat çekmiştir.

Atatürk bu kitabı kapağında belirtildiği üzere geometri öğretecek olan öğretmenlere kılavuz niteliğinde yazmıştır. Bu bağlamda matematik eğitimi alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde, Atatürk'ün “Geometri” kitabına ilişkin matematik öğretmeni adayları tarafından görüşlerini inceleyen veya konu alanına dair herhangi başka bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Araştırmanın Önemi

Atatürk yaşamı boyunca birçok devrim yapmıştır. Bu devrimleri arasında matematik eğitimi en çok etkileyen, yazmış olduğu “Geometri” kitabıdır. “Geometri” kitabı günümüzde öğrencilerin geometri öğrenmelerini sağlayan en önemli temel kaynağımızdır. Bu bağlamda matematik öğretmenlerinin günümüzde kullandığımız terimlerin kaynağını, oluşum sebeplerini bilmeleri önem arz etmektedir. Literatür incelendiğinde, matematik öğretmen eğitimi alanında kitap ile alakalı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Matematik öğretimi adına bu kadar önemli olan bir kitaba yönelik çalışmaya rastlanmaması matematik öğretmen ve öğrenenlerin yeterli farkındalığa sahip olmadığını göstermektedir. Çalışma bu konuda öncü bir çalışma niteliğinde olup, kitabın matematik eğitimi adına önemini anlaşılmasına ve tanıtılmasına katkı sağlayacaktır. Atatürk’ün “Geometri” kitabı okutulduktan sonra öğretmen adaylarının görüşleri incelenerek, matematik eğitimi lisans düzeyindeki dersler kapsamında “Geometri” kitabına yer verilmesine ışık tutacaktır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, ortaöğretim matematik öğretmeni adaylarının Atatürk’ün yazdığı “Geometri” kitabı ile ilgili görüşlerini, kitabı okuduktan sonra kitap hakkında yazdıkları kompozisyonlar çerçevesinde incelemektir.

Yöntem

Çalışmada, araştırma yöntemi olarak, nitel araştırma yöntemi desenlerinden durum çalışması deseni tercih edilmiştir. (Creswell, 2013)’e göre durum çalışması, özel bir durumun belirlenip, bir veya birden fazla grup, belirli bir yer ve belirli bir süreç ile sınırlandırılarak derinlemesine incelenip çıkarımlarda bulunulmasıdır. Bu bağlamda, ortaöğretim matematik öğretmeni adaylarının Atatürk’ün “Geometri” kitabı hakkındaki görüşleri özel bir durum olarak belirlenmiş, bir devlet üniversitesindeki ortaöğretim matematik öğretmeni adayları bir grup olarak seçilmiş ve öğretim teknolojileri ve materyal tasarım dersi kapsamında kitabı okuyup anlamlandırmaları bir süreç olarak nitelendirilip çalışmada bu desenin kullanılması uygun görülmüştür.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma gurubunu, 2018-2019 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde bir devlet üniversitesinin Pedagojik formasyon sertifika eğitimi programı kapsamında, 29 ortaöğretim matematik öğretmeni adayı oluşturmaktadır. Araştırmanın katılımcıları uygun örnekleme yöntemine göre gönüllülük esası temel alınarak seçilmiştir. Katılımcılar, Atatürk’ün Geometri kitabını daha önce okumadıklarını beyan etmiştir. Katılımcılardan 18 tanesi Fen Edebiyat Fakültesi Matematik Bölümü mezunu, 11 tanesi ise Fen Edebiyat Fakültesi Matematik Bölümü son sınıfında öğrenim görmektedir.

Veri Toplama ve Verilerin Analizi

2018-2019 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde bir devlet üniversitesinin Pedagojik formasyon sertifika eğitimi programı öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı dersi kapsamında matematik öğretmeni adaylarına Atatürk’ün “Geometri” kitabı tanıtılmış ve bu kitabı okumaları istenmiştir. Kitabın okutulmasının ardından öğretmen adaylarından kitap hakkında görüşlerine dair bir kompozisyon yazmaları istenmiştir. Öğretmen adaylarına kitabın okunması için 1 hafta, kompozisyonların yazılması için de 1 hafta olmak üzere toplamda 2 hafta süre verilmiş ve bu sürenin sonunda öğretmen adaylarından çalışmalarını e-posta yoluyla araştırmacıya göndermeleri istenmiştir. Elde edilen veriler, doküman incelemesi tekniğine uygun olarak içerik analizine tabi tutularak kodlar ve temalara ayrılmıştır.

BULGULAR

Verilerin analizinden elde edilen bulgular ortaya çıkarılan temalar dahilinde ilişkili kodlar ve öğretmen adayları ifadeleri ile birlikte sunulmuştur.

Atatürk'ün “Geometri” kitabını yazmasının nedenlerine dair görüşler teması

Tablo1. Kitabın yazmasının nedenlerine dair görüşler teması ve ilişkili kodlar

Kodlar	Katılımcılar
Geometri öğretiminde yabancı kökenli terimlerin öğretimi zorlaştırması	M3, M6, M10, M11, M12, M14, M15, M16, M17, M18, M19, M20, M25, M27, M28
Öğrencilerin geometri terimlerini anlamak yerine ezberlemek zorunda kalması	M3, M6, M10, M16, M25
Atatürk'ün eğitim dilini Türkçeleştirmesi	M6, M11, M14
Soyut olan geometri kavramlarının anlaşılmasının zor olması	M1, M12

Yapılan analizler sonucunda, kitabın yazmasının nedenlerine dair görüşler teması altında 16 öğretmen adayının görüş bildirdiği tespit edilmiştir. Tema üç kod ile oluşturulmuş olup bu kodlardan “Geometri öğretiminde yabancı kökenli terimlerin öğretimi zorlaştırması” kodu öğretmen adayları ifadelerinde en çok rastlanılan kod olmuştur. Öğretmen adaylarının bu temada incelenen ifadelerine yönelik iki örnek aşağıda sunulmuştur.

M6: “*Bu kitap yazılmamış olsaydı geometriyi Osmanlıca terimlerle öğrenmek zorunda kalırdık ve bu da öğrenimi son derece zorlaştırırdı hatta günümüzde öğrencilerin çoğunluğu Osmanlıca bilmediğinden öğrenmekten ziyade ezberlemiş olurlardı.*” ve “*Atatürk eğitimin Türkçe yapılmasının gerekliliğini önemle vurgulamış ve bu kitabı Türkçeyi yabancı kelimelerden arındırmak, daha anlaşılır hale getirmek için yazmıştır.*”

M16: “*Atatürk'ün bu kitabı dilimizin yabancı terimlerden kurtulması, bilim ve düşünce dilinin sadeleştirilmesini ki o zamanlar ağır Osmanlıca terimler kullanılıyordu. Ayrıca o zamanlar öğrenciler Osmanlıca terimlerle öğreniyorlardı daha doğrusu ezberliyorlardı ta ki Atatürk'ün bizzat yazdığı geometri kitabında matematik terimler geliştirilene kadar bu durum böylece sürüp gitti.*”

Atatürk'ün “Geometri” kitabının alan eğitimine katkısına dair görüşler teması

Tablo2. Kitabın alan eğitimine katkısına dair görüşler teması ve ilişkili kodlar

Kodlar	Katılımcılar
Kitaptaki öğretim yaklaşımının geometri öğretimine rol model olması	M3, M5, M7, M9, M29
Kitaptaki örneklerin geometri öğretimine farklı bakış açıları kazandırması	M7, M9
Kitaptaki örneklerin uygun, anlaşılır ve kalıcı olması	M8, M18, M20, M26

Verilerin analizi, kitabın alan eğitimine katkısına dair görüşler teması altında 9 öğretmen adayının görüş bildirdiğini göstermiştir. Tema üç kod ile oluşturulmuş olup bu kodlardan “Kitaptaki öğretim yaklaşımının geometri öğretimine rol model olması” kodu öğretmen adayı ifadelerinde en çok rastlanılan kod olmuştur. Öğretmen adaylarının bu temada incelenen ifadelerine yönelik iki örnek aşağıda sunulmuştur.

M7: “Kitapta ayrıca soruların çözümüne birden fazla yöntemle nasıl ulaşılabacağı da yer almaktadır. Ata’mız bu örneklerden yola çıkarak bizlere olaylara farklı açılardan bakmamız gerektiği mesajını da vermiştir. Her matematikçiye rehber olması gereken bu kitabı öğrencilerimize tanıtmak bizim görevimiz olmalıdır.”

M9: “Kitabın bana kattığı en önemli öğreti kitaptaki terimleri öğrencilerime açıklamam gerektiğinde izlemem gereken yol ve kavramları zihinlerinde oturtmaları için söylemem gerekenler, onların kafalarında canlandırmaları için nasıl örnekler vermem gerektiği oldu. Örneğin; hacim kavramını anlatırken her zaman kullandığımız “Hacim, cismin uzayda kapladığı yerdir.” tanımının öğrenciler için ne kadar yavan ve unutulması kolay ve kavramanın zor olduğu bir anlatım olduğunu fark ettim. Halbuki kitapta gördüğüm ‘Bir rafta yan yana dizilmiş olan birkaç kitabın ortasından birini çektiğimiz zaman, o kitaplar arasında kalan açıklığa, çektiğimiz kitabın ‘Hacim’ denir.’ tanımı bence muazzam bir anlatım, ayrıca kitapta buna benzer birçok güzel muhteşem öğretim teknikleri mevcut ve bu tekniklerin bir öğretmenin öğrencileri için faydalı olmak adına bilmesi ve uygulaması gereken tekniklerdir. Bu kitabı okuyarak bu bakış açısını yakalamış olmanın benim için çok yararlı olduğuna inanıyorum ve minnet duyuyorum.”

Atatürk’ün “Geometri” kitabının mesleki motivasyona katkısına dair görüşler teması

Tablo3. Kitabın mesleki motivasyon katkısına dair görüşler teması ve ilişkili kodlar

Kodlar	Katılımcılar
Atatürk’ün ilkeleri doğrultusunda ülkemizin gelişmesi ilerlemesi için üretken bir nesil yetiştirilmesi	M1, M16, M13, M18, M19, M20
Matematiğin öneminin anlaşılması ve alan bilgisinin geliştirme güdüsü	M1, M17, M19

Verilerin analizi, kitabın mesleki motivasyon katkısına dair görüşler teması altında 7 öğretmen adayının görüş bildirdiğini göstermiştir. Tema iki kod ile oluşturulmuş olup bu kodlardan “Atatürk’ün ilkeleri doğrultusunda ülkemizin gelişmesi ilerlemesi için üretken bir nesil yetiştirilmesi” kodu öğretmen adayı ifadelerinde en çok rastlanılan kod olmuştur. Öğretmen adaylarının bu temada incelenen ifadelerine yönelik iki örnek aşağıda sunulmuştur.

M16: “Biz öğretmen adaylarına düşen Atatürk’ün ilkeleri doğrultusunda ülkemizin gelişmesi ilerlemesi için üretken bir nesil yetiştirmek amacıyla aynı zihniyetle yola devam etmek düşer. Gelecek nesillerimize daha iyi ve yaşanır Türkiye bırakmak için bizim de bu süregelen eğitim seferberliğine omuz vermemiz gerekir diye düşünüyorum.”

M19: “*Matematik insan topluluklarına olumlu yol gösteren ve uygulanmasında yarar sağlayan bir ilim dalıdır. Atatürk “Ben öğrenim devrimde matematik konusuna çok önem vermişimdir ve bundan hayatımın değişik safhalarında yararlanmış olduğumu söyleyebilirim. Onun için herkes matematik bilgisinin çok gerekli olduğuna inanmalıdır.” diyerek ve bu kitabı yazarak bilime, eğitime ne kadar önem vermiş olduğunu görmüş oluyoruz. Biz matematik öğretmenleri olarak bize düşen görev, matematik bilgisinin çok gerekli olduğuna inanarak Atatürk’ün matematikte sağlamış olduğu bu kolaylığı gelecek nesillere en güzel şekilde aktarmak olacaktır.*”

SONUÇ

Atatürk’ün “Geometri” kitabı şüphesiz bugün kullandığımız geometrik ve birçok matematik terimin temelini oluşturmaktadır. “Geometri” kitabından önceki terimler ile bugün ki öğretim sürecini karşılaştıracak olursak günümüzde kullandığımız terimlerin daha anlaşılır olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum Atatürk’ün ileri görüşlülük özelliğini Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasında olduğu gibi matematik eğitimi alanında da göstermiş olduğuna işaret eder. Ölümünden bir buçuk yıl önce yazmış olduğu bu eser matematik eğitimine verdiği önemin aşikâr bir göstergesidir.

Matematik öğretmeni adaylarının kitap hakkındaki genel görüşü incelendiğinin de katılımcıların çoğu kitabın yazılmasındaki gerekliliğe işaret eden ifadelerde bulunmuşlardır. Katılımcılardan bazıları kompozisyonlarında günümüzdeki terimleri, eski kullanımı ile karşılaştırmış ve eski hallerinin anlaşılmasının oldukça zor olduğunu açıkça belirtmişlerdir. Tüm katılımcılar, günümüzde kullandığımız terimlerin “anlaşılır” olduğunu ifade etmiştir.

Katılımcıların kompozisyonları doğrultusunda birtakım kodlar oluşturulmuştur. “Geometri öğretiminde yabancı kökenli terimlerin öğretimi zorlaştırması” görüşüne dair 15 görüş çıkarılmıştır. “Öğrencilerin geometri terimlerini anlamak yerine ezberlemek zorunda kalması” beş katılımcı tarafından belirtilmiştir. “Atatürk’ün eğitim dilini Türkçeleştirmesi” üç katılımcı tarafından ve “Soyut olan geometri kavramlarının anlaşılmasının zor olması” iki katılımcının görüşleri doğrultusunda kod olarak yazılmıştır. Bu kodlar doğrultusunda Atatürk’ün “Geometri” kitabını yazmasının nedenlerine dair görüşler teması belirlenmiştir. Bu tema altında elde edilen bulgular doğrultusunda öğretmen adayları, kitabın yazılmasındaki gerekliliği ve önemi kavramışlardır. Geometri öğretecek öğretmen adaylarının bu görüşleri, Arı (2006) ve Mazmanoğlu (2017)’nin “Geometri” kitabının önemine yönelik yaptığı çalışmaları destekleyen görüşlerdir.

Geometri öğretiminde, “Geometri” kitabının içeriğinde verilen örneklerin günlük hayattan olması, katılımcıları mesleki yaşantılarında bu doğrultuda öğretim yapmalarına yönlendirmiştir. Bazı katılımcılar kitap içeriğinde verilen örnekleri direk olarak öğrencilerine aktaracaklarını belirtmiştir. Katılımcılardan birkaçı ise problem durumlarında, olayları farklı bakış açılarından ele alınması gerektiği çıkarımında bulunmuştur. Elde edilen bu bulgular sonucunda kitabın, katılımcıların alan eğitimi bilgisine katkı sağladığını görüşü elde edilmektedir.

Ülkemizin kurucusu olan Atatürk’ün askeri dehası ve devlet adamlığı görevlerinin yanı sıra matematik konusunda bir kitabının olması ilgi uyandırmaktadır. Başöğretmen Mustafa Kemal ATATÜRK’ün geometri ile alakalı yazmış olduğu bu eseri öğrenen her matematik öğretmeni veya adayının algısında şaşırma ve merak duygusu oluşmaktadır. Bu motivasyon ile kitabı okumaya başlayan matematik öğretmenleri kitabı okuduktan sonra da aynı ilgi ve motivasyonlarını sürdürmektedir. Atatürk’ün matematik ve geometri konusuna verdiği değer matematik öğretmeni adaylarının, konu alanlarına verdiği değere değer katmaktadır. Katılımcıların matematik alan bilgisini geliştirmeye yönelik görüşleri elde edilmiştir. Aynı

zamanda kitap okunduktan sonra “Atatürk’ün ilkeleri doğrultusunda ülkemizin gelişmesi, ilerlemesi için üretken bir nesil yetiştirilmesi” konusunu kendilerine görev atfetmiş katılımcılar bulunmaktadır. Bu bulgular doğrultusunda Atatürk’ün “Geometri” kitabının okutulması, öğretmen adaylarının mesleki motivasyonlarını arttırdığı görüşü elde edilmektedir.

Elde edilen olumlu görüşler ışığında lisans düzeyinde olan tüm matematik öğretmeni adaylarının, öz yeterliliklerini geliştirmek ve mesleki yaşantılarında anlamlı geometri öğretimini sağlamak adına kitabın geometri ve öğretimi dersi ya da yöntem teknik derslerinde okutulması önerilmektedir. Aynı zamanda Türk matematik eğitiminde devrim niteliğinde olan Atatürk’ün “Geometri” kitabının içeriği, matematik eğitimi açısından derinlemesine ele alınıp, kitap içerisinde verilen örneklerin, yaklaşımların matematik öğretiminde kullanılmasına yer verecek çalışmalar, matematik eğitimi literatürünü zenginleştirecektir.

KAYNAKÇA

- Açıl, E., & Zeybek, Z. (2017). Öğrencilerin Matematiksel Dili Kullanma ve Anlama Becerisi ve Öğretmenlerinin Öğrencilerin Matematiksel Dili Nasıl Kullandıklarını Fark Edebilme Yeteneği. *Pamukkale University Journal of Education*, 42, 87–107. <https://doi.org/10.9779/puje816>
- Arı, K. (2006). Atatürk’ün Yazarlığı ve Gazeteciliği. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Volume 5*(Issue 13), 3–23.
- Creswell, J. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*.
- Mazmanoğlu, A. (2016). Atatürk ve Matematik. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi, Volume 2*(Issue 4), 43–64. <https://dergipark.org.tr/en/pub/aitdergi/issue/43373/528360>
- Yeşildere, S. (2007). İlköğretim Matematik Öğretmen Adaylarının Matematiksel Alan Dilini Kullanma Yeterlikleri. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 24(2), 61–70.

DİJİTAL ÇAĞDA BÜYÜK VERİ VE ATATÜRK THE BIG DATA AND ATATÜRK ON THE DIGITAL AGE

Doç. Dr. Erhan ARSLAN

Mersin Üniversitesi, İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-7633-9495

Mehmet ÜLKER

Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

ORCID ID: 0000-0002-4926-3560

*Büyük veri: Dijital dünyanın değeri her daim
artan en büyük hazinesi*

ÖZET

Bu çalışmada bir milletin makûs tarihini ebediyen değiştiren Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ATATÜRK'ün, haber portallarındaki köşe yazılarında ele alınış biçiminin sorgulanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda TS Corpus Projesi kapsamında yayınlanmış olan ve "Columns Corpus V2" olarak anılan derlem kaynak olarak kullanılmıştır. "Columns Corpus V2" derleminde 2011-2016 yılları arasındaki çeşitli gazetelerin ve haber sitelerinin internet portallarından elde edilen 24 bin 562 köşe yazısındaki 17 milyon 138 bin 838 sözcükten oluşan büyük veri (big data) çözümlenmiştir. Farklı haber internet portallarında yer alan köşe yazılarında ATATÜRK'ün hangi sözcük seçimleri ile ele alındığı, ismin kullanım biçimlerinin yıllara göre ve haber portallarına göre nasıl değişim gösterdiği, sözcüğün bağlamları, eşdizimlilik örüntüleri ve sıfat kullanımları bu çalışmanın tarihsel ardalanı içerisinde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, derlem, büyük veri, medya, köşe yazısı, TS Corpus

*The Big Data: The biggest source and treasure which is rising as cumulative forever by its
asset of digital world*

ABSTRACT

In this study, it is aimed to question the way in which the founder and first president of the Republic of Turkey, Mustafa Kemal ATATÜRK, who changed the unfortunate history of a nation forever, is addressed in news portals. For this purpose, "Columns Corpus V2", which was published as part of the TS Corpus Project, was used as a source. In the "Columns Corpus V2", the big data consisting of 17 million 138 thousand 838 words and 24 thousand 562 columns obtained from the internet portals of various newspapers and news sites between 2011-2016 was analyzed. In the columns in different news internet portals, the collocations, adjective choices, the usage of the word itself, and the contexts of the word were examined within the historical background of this study.

Keywords: Atatürk, corpus, big data, media, columns, TS Corpus

1. GİRİŞ

Medya toplumu yönlendiren en etkin araçlar içerisinde yer almaktadır. Medya içerikleri kamuoyunun oluşumunda ve kamuoyunun bir fikre yöneltilmesinde toplumun en başat

kurumları arasında yer almaktadır. Medya içerikleri içerisinde yer alan köşe yazıları ise fikir yazıları olması nedeniyle toplum içerisindeki bireylerin; olaylar, eylemler, düşünceler hakkında bir görüş oluşturabilmeleri açısından önem arz etmektedir. Özünde yorum olan köşe yazıları bu özelliği ile haberden ayrılmaktadır. Ayrıca bu yazıları kaleme alan köşe yazarları da medya kurumlarında deneyim ve analitik düşünce yetenekleri ile ön plana çıkmaktadırlar. Hiç kuşkusuz ki, bir köşe yazarının bağlı bulunduğu medya kuruluşunun gücü, toplumun köşe yazarına duyduğu güven düzeyi, köşe yazarının etik ilkelere bağlılığı ve yazarın tanınırlığı gibi faktörler köşe yazısının okuyucular üzerindeki etkisinde belirleyici olmaktadır. Medya içerikleri ve köşe yazıları aynı zamanda yayımlandığı dönemdeki toplumsal yapıya, gündeme ve düşünce iklimine ilişkin de önemli ipuçları vermektedir. Tüm bu öngörülerden yola çıkılarak Mustafa Kemal Atatürk'ün köşe yazılarında ele alınmış biçimi farklı perspektiflerden sorgulanmıştır. Köşe yazıları yani bu fikir yazılarının bilimsel ölçütler içerisinde çözümlenmesi, kamuoyunun düşünsel haritalarının oluşmasında öncül rol oynayan medyayı daha iyi anlamak açısından da önem arz etmektedir.

Çağımızın en değerli hazinesi olan büyük veri, “Columns Corpus V2”¹ derlemi ile 24 bin 562 köşe yazısındaki 17 milyon 138 bin 838 sözcük kapsamında ve Atatürk ekseninde incelenmiştir. Bu çalışmada;

- Atatürk sözcüğünün kullanım sıklığı yıllara göre farklılık göstermekte midir?
- Köşe yazılarında ismin kullanım şeklinde farklılık var mıdır?
- Atatürk sözcüğünün farklı görünümünde yıllara göre bir değişim söz konusu mu?
- Köşe yazarlarının cinsiyetlerine göre sözcük kullanımında bir değişim ortaya çıkmakta mıdır?
- Köşe yazılarında incelenen konu bağlamında anlamı bir eşdizimlilik örüntüsü mevcut mudur?
- Atatürk sözcüğü ile kullanılan sıfatların dağılımında incelenen dönemler itibarıyla bir değişim ortaya çıkmakta mıdır?
- İsmin kullanımı ile medya kuruluşunun siyasi söylemi arasında bir bağ söz konusu mudur?

sorularına yanıt aranmıştır. Bu çalışma, yeni/dijital medya ortamlarında oluşan büyük verinin derlemler aracılığıyla incelenebileceğini ortaya koymak açısından önem ifade etmektedir. Özellikle sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalarda araştırmacıların bu ve benzeri derlemleri kaynak olarak çok farklı noktalara odaklanan eserler çıkarmaları mümkündür.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın kavramsal çerçevesi bağlamında büyük veri (big data) ve derlem dilbilim kavramları üzerinde durulmuştur.

2.1. BÜYÜK VERİ

Eski zamanlarda dünyadaki en kıymetli şey topraktı. Siyaset toprağı kontrol etme mücadelesiydi ve geniş topraklar az sayıda insanın eline geçtiğinde toplum aristokratlar ve halk diye ikiye ayrılıyordu. Modern çağda makineler ve fabrikalar topraktan daha önemli hale geldi ve siyasi mücadeleler bu elzem üretim araçlarının kontrolüne odaklandı. Fazla sayıda makine az sayıda insanın eline geçtiğinde toplum sermayedarlar ve proletarya diye ikiye ayrılıyordu ancak 21. yüzyılda veri en kıymetli şey olma anlamında hem toprağı hem makineleri gölgede

¹ <https://tscorpus.com/corpora/ts-corpus-v2/>

birakacak ve siyaset veri akışını kontrol etme mücadelesi verecek. Veri az ayda insanın eline geçerse insanlık iki ayrı türe ayrılacak (Harari, 2018: s.84). Birinci tür, büyük verinin kontrolünü elinde bulunduran; ekonomiden siyasete her alanda hegemonyasını ilan eden dijital çağın imparatorlukları; diğer yanda ise kendisine dayatılan bir dijital evren içerisinde sürekli en yeniyi yakalama arayışında olan tekno-konformistler.

Çoğunluğu oluşturan tekno-konformistlerin aradığı tekno-konformizm yeni teknolojilerin etkisinde oluşan dijital kültüre uyum sağlama durumunu ifade etmektedir. Tekno-konformist kavramı sanal mecrada gerçekleştirdiği etkileşimli iletişimle, reel dünyadan ve özünden yabancılaşan, yeni medya kullanımında bilinçli davranış sergilemeyen, özüne yabancılaşmış “dijital” teknoloji bağımlısı bireyler için kullanılmaktadır (Güney, 2018: s.113). Tartışmasız yeni dijital dünyada makineler daha zeki. Artık yalnız telefonlar akıllı değil; eşyalar, arabalar hatta evler dahi akıllı, iletişim kanalları sınırsız, günlük hayatta yaptığımız her hareket birikip bir gün sonunda bir veri yığınına (Big Data) dönüşmektedir. Artık internette iletişim kuran tek şey insanlar değildir. Bu noktada yakın gelecekte makineler birbirleri ile daha çok etkileşime geçerek (akıllı şehirler, maksimum fayda ile çalışan işletmeler vs.) kendi ortamlarını öğrenip bu ortamlara adapte olabileceklerdir. Makinelerin, insan-makine işbirliği ile belli beceriler geliştirerek önemli işler yapabileceği ve makinelerin öğrenme kabiliyetleri ile karmaşık süreçleri yönetilebileceği belirtilmektedir. Büyük verinin iş dünyasındaki önemi azımsanamayacak derecede büyüktür. Dijital dönüşüm çağında, her şey ölçülebilir durumdadır (Tanç, 2021: s.668). Çağımızda dijital çözümler birçok noktada uygulayıcısına verimlilik ve karlılık olarak geri dönmektedir. Yapılan araştırmalar dijital çözümlerin; gıda endüstrisinde %15 ile %20 düzeyinde prodüktivite, pazarlama alanında satışlarda %21’e varan artış ve enerji verimliliği konusunda ise sanayi alanında %30’luk bir geri dönüş sağladığı ifade edilmektedir. Şüphesiz ki, her geçen gün daha da çok gelişen; teknolojik altyapıları ile akıl almaz boyutlara ulaşan dijital dünya ve büyük veriden yararlanma çok farklı alanlara yayılım göstermektedir. Dijital dünyanın en büyük hazinesi büyük veri; medya, pazarlama, bankacılık, eğitim, sağlık, e-devlet uygulamaları, üretim sektörü, enerji ve güvenlik gibi birçok alanda kullanılmakta ve bu kullanım alanlarının önümüzdeki dönemde daha da artacağı yalın bir gerçek olarak görülmektedir.

Dijital çağda yaşanan teknolojik gelişmeler nedeniyle sosyal bilimlerin her alanında olduğu gibi iletişim alanında da dikkat çekici değişimler ortaya çıkmaktadır. Bu değişim sürecinde toplumsal yapının ve iletişim süreçlerinin çağa uygun yaklaşımlarla yeniden ele alınması gerektiğine ilişkin söylemler yeni bir paradigmaya ihtiyaç duyulduğu noktasında buluşmaktadır. Bu paradigmanın ne olduğuna ilişkin cevabın verilebilmesi için zamana ihtiyaç olduğu belirtilse de söz konusu paradigmanın temel bileşenlerinden birinin veri (data) olduğunu söylemek mümkündür. Dijital uygulamalar nedeniyle miktarı giderek artan büyük veri setlerinin toplanması, işlenmesi, saklanması ve paylaşılmasına ilişkin kapasite artışı bir taraftan iletişim alanına yönelik yeni bakış açılarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Tosyalı, 2021: s. 701). İletişim alanında özellikle son yıllarda büyük hacimli veri setleri ile oluşturulan derlem haber analizlerinde sıklıkla kullanılmaktadır. Büyük verinin derin sularına derlem aracılığıyla girerek yapılan çalışmalar iletişim çalışmalarına çok boyutlu katkılar sunmaktadır.

2.2. DERLEM DİLBİLİM

Longman sözlüğüne göre derlem, “dilbilim çalışmalarında kullanılmak üzere yazılı veya sözlü dile ait büyük miktardaki veridir.” Sinclair’a göre derlem; (1991: s.171) belirli dilbilimsel ölçütlere göre seçilmiş ve bir araya getirilmiş, dilin örneği olarak kullanılacak metinler bütünüdür. Leech (1992: s.106), sayısal ortamda toplanmış çok miktarda veri, McEnery, (1996: s.87) bir dili temsil etmek üzere, örnekleme özenle seçilmiş metin bütünü, Tognini-Bonelli (2001: s.2), bir dili temsil kabiliyetine sahip olduğu varsayılacak şekilde, dilbilimsel analiz

yapmak için bir araya getirilmiş metinler koleksiyonu, Bowker&Pearson (2002: s.9), sayısal ortamda, belirli bir ölçüte göre bir araya getirilmiş büyük metin koleksiyonları, Killgarriff&Grefenstette, (2003: s.334) dil ve edebiyat çalışmalarında kullanılacak şekilde tasarlanmış metin koleksiyonları olarak derlemi tanımlamaktadırlar. Tüm bu tanımlar göz önüne alındığında, derlem sadece basit bir metinler bütünü değil ancak belirli ölçütler ve özelliklerle bir araya getirilmiş veri setleridir (Arslan vd. 2019: s.86).

Yukarıdaki tanımlarda derlemlerin üç temel özelliği vurgulanmıştır (Sezer ve Sezer 2020: s.19):

- (a) Yapılandırılmış olmaları
- (b) Büyük miktarda veriden oluşmaları
- (c) Bilgisayar tarafından okunabilir biçimde olmalarıdır

Tanımların ortak vurguları değerlendirildiğinde (Resim 1) derlemlerin “belirli bir amaçla bir araya getirilmiş, sayısallaştırılmış, büyük hacimli dil verisi bütünlüğü” olduğu ifade edilebilir.

Belirli bir amaçla bir araya getirilmiş, sayısallaştırılmış dil verisi bütünlüğüdür.

Yapılandırılmış

Büyük miktarda

Bilgisayar tarafından okunabilir biçimde

- Belirli dilbilimsel kriterlere göre seçilmiş ve bir araya getirilmiş, dilin örneği olarak kullanılabilen metinler bütünüdür. (Sinclair)
- Sayısal ortamda (bilgisayarda) toplanmış çok miktarda veri (Leech)
- Bir dili temsil etmek üzere, örnekleme özeni seçilmiş metin bütünü (McEnery&Wilson)
- Bir dili temsil kabiliyetine sahip olduğu varsayılacak şekilde, dilbilimsel analiz yapmak için bir araya getirilmiş metinler koleksiyonu (Tognini-Bonelli)
- Sayısal ortamda, belirli bir ölçüte göre bir araya getirilmiş büyük metin koleksiyonları (Bowker&Pearson)
- Dil ve edebiyat çalışmalarında kullanılacak şekilde tasarlanmış metin koleksiyonları (Killgarriff&Grefenstette)

Resim 1. Derlem tanımlarındaki ortak özellikler (Sezer ve Sezer 2020: s.19)

Derlem çalışmalarının öncüleri Henry Kucera ve Nelson Francis olarak gösterilmektedir. Amerika’da Brown Üniversitesinde 1967’de oluşturulan derlem Brown Derlemi olarak adlandırılmıştır. Söz konusu bu derlem ile Amerikan İngilizcesinin ayrıntılı istatistiksel çözümlenmesi gerçekleştirilmiştir (Tahiroğlu, 2010: s.187). 1970’lerde British English (Brown Corpus)’e benzer tarzda oluşturulmuş olan LOB (Lancaster-Oslo-Bergen) Corpus sözcük sıklığı ve dilbilgisi çalışmaları için önemli bir kaynak olarak görülmüştür. 1980 itibarıyla bilgisayar destekli derlem çalışmaları hız kazanmıştır. Örnek olarak verebilecek belli başlı çalışmalar şunlardır (Karaoğlu, 2014: s.182):

- British National Corpus (BNC) <http://info.ox.ac.uk/bnc>
- Contemporary Corpus of American English (COCA)
- International Corpus of English (ICE) <http://www.ucl.ac.uk/english-usage/ice/>
- American National Corpus (ANC) <http://www.americannationalcorpus.org/OANC/index.html>
- Polish National Corpus <http://nkjp.pl/index.php?page=0&lang=1>
- Russian Reference Corpus <http://www.ruscorpora.ru/en/>

-Corpus Del Español <http://www.corpusdelespanol.org>

-A Historical Corpus of the Welsh Language 1500-1850 <http://people.ds.cam.ac.uk/dwew2/hcwl/menu.html>

Türkçe için oluşturulan ilk derlem ODTÜ tarafından hazırlanmıştır. ODTÜ Enformatik Enstitüsü tarafından oluşturulan derlemde 2 milyon sözcük bulunmaktadır. 2012’de yayınlanan TS Corpus ise ilk çevrimiçi erişilebilir ve etiketlenmiş Türkçe derlem olma niteliğindedir. TS Corpus projesi aktif olarak devam etmekte ve araştırmacılara 2019 yılı itibarıyla 16 ayrı derlemde toplam 1.8 milyar sözcük sunmaktadır (Sezer ve Sezer 2020: s.21). Bu çalışmaya kaynaklık eden derlem TS Corpus projesi kapsamında yayınlanmış olan ve “Columns Corpus V2” olarak anılan derlemdir.

İletişim alanındaki derlemler özellikle medya içerikleri üzerine odaklanmaktadır. Çok geniş çaplı haber içeriklerinden oluşmuş derlemler; toplumsal izdüşümü olan konuların medya içerikleri üzerinden hareketle analizlerini olanaklı kılmaktadır. Özellikle ele alınan konuların uzun yıllar içerisinde konu ediliş biçimlerindeki değişimlerinin büyük veri setleri ele alınması mümkün olmaktadır. Toplumsal izdüşümleri olan konuları mercek altına alan bir araştırmacının devasa boyutlu bir veriyi kısa bir zaman diliminde çalışması olanaklı bir durum değilken; derlemler binlerce hatta milyonlarca datayı araştırmacının kullanımına sunmaktadır. Bu genişlikteki bir veri araştırmacının geniş zaman kesitlerini daha büyük genellemeler yaparak çalışmasının da önünü açmaktadır. Burada önemli olan çalışılacak konunun amacına göre ölçütlerin ve kullanılacak derlemin belirlenmesidir. Çalışmanın amacına yönelik doğru derlem tercihi araştırmacının güvenilir ve geçerli sonuçlara ulaşmasını sağlayacaktır. Derlem oluşturma aşamasında bir dilbilimsel ölçütü olmayan metin yığınlarını bir araya getirmek derlem anlamına gelmemektedir. Derlem, dili temsil gücü sağlanmış, ölçütleri iyi belirlenmiş güvenilirliği olan yöntemi alanyazında son derece net çizilmiş bir biçimde bir araya getirilmiş metinlerin oluşturduğu bir dizgedir (<https://www.dilbilimderneği.org/derlem-dilbilim/>). Dolayısıyla derlem araştırmacıların farklı konulardaki çalışmalarında bir yol açıcı nitelikte olmalıdır. Özellikle günümüzün devasa boyutlu veri yığınları içerisinde derlemler; iletişim çalışmalarında araştırmacılar için önemli bir enstrüman olarak ön plana çıkmaktadır.

3. ARAŞTIRMA

Çalışmanın bu bölümünde yöntem, bulgular ve yoruma yer verilmiştir. Çalışmada Columns Corpus V2 derleminde bulunan 2011-2016 yılları arasındaki çeşitli gazetelerin ve haber sitelerinin internet portallarından elde edilen 24 bin 562 köşe yazısındaki 17 milyon 138 bin 838 sözcük ile oluşan büyük veri (big data) çözümlenmiştir.

3.1. Yöntem

Bu çalışma, dilbilim çalışmalarında kullanılan derlem dilbilim odağından hareketle gerçekleştirilmiştir. Derlem kullanılarak, anahtar sözcük taraması gerçekleştirilmiş, eşdizimlilik örüntüleri incelenmiş ve “Atatürk” sözcüğü anahtar kelime olarak kullanılarak bu kelime ile kullanılan sıfatlar ve haber karakterleri sorgulanmıştır. Derlem, “*çeşitli belge işaretleme dilleri sayesinde (Bunlardan bugün en çok kullanılanı SGML’den türetilen XML’dir.) yapılandırılmamış bir metin, hemen her ögesi, birimi, üzerinde birçok sorgulama, sıralama işleminin yapılabileceği*” (Tahiroğlu, 2010) bir uygulamadır. Yukarıda çerçevesi çizildiği şekilde elde edilen büyük veri üzerinde derlem ile içerik çözümlemesi gerçekleştirilmiştir. İçerik çözümlemesi konusunda Aziz (2020, s. 121), Berelson’un tanımında iki özelliğe dikkat çeker. Bunlar: “yansızlık” ve “dizgeli” olmaktır. Derlem, eşdizim örüntüleriyle “dizgeli” olmayı karşılarken aynı sorguyu başka birinin yapması durumunda da aynı sonucun ortaya çıkması ile “yansızlık” özelliğini karşılamaktadır. Bu çalışmada eşdizimlerin

anlamlandırmalarda yetersiz kaldığı durumlarda bağlamı ortaya çıkarmak için tam metine dönülüp söylem analizi gerçekleştirilmiştir. “Söylem, dilbilimsel ve dilsel olmayan etkinliklerin, özelliklerin bir arada oluşturduğu anlamlandırma ve sınıflandırma dizgisidir” (Aziz, 2020, s. 135).

Çalışmada da “Atatürk” sözcüğünün yorum öncelikli yazılar olan köşe yazılarında nasıl kullanıldığını belirlemek amaçlı TS Corpus derlemi kullanılmıştır. Derlem ile “Atatürk” sözcüğünün köşe yazıları metinleri içinde bir öge olarak hangi sıklıkta yer aldığı; sözcük temel alınarak sağında ve solunda bulunan diğer sözcüklerle nasıl sıralandığı ve gerektiğinde söz konusu metnin bütününe erişebilme imkânlarını bize sunmaktadır. Derlem gerek içerik çözümlemesi gerekse söylem analizinin gereksinimlerini karşılayabilmektedir.

Çalışmanın evrenini oluşturan Türk Basını içinde yer alan köşe yazılarına olasılıksız örneklem içinde uygun örneklem ile Columns Corpus V2 derleminde bulunan Cumhuriyet, Radikal ve T24 yayınlarının köşe yazarlarının yazıları çalışmanın örneklemine oluşturmaktadır. Çalışmamızda Derlem, 2006 ve 2017 yılları arasını kapsıyor olsa da derlem içinde 2011 ve 2016 yılları arası dışında diğer yıllarda metin yoğunluğunun yüksek değişkenlik göstermesi ve sağlıklı bir temsil gösteremeyeceği varsayımından yola çıkılarak bu çalışmada metin sayısı açısından birbirine yakın olan 2011-2016 yılları arası zaman kesiti olarak seçilmiştir. Ayrıca araştırmada zamansal yakınlık sağlanması açısından da bu tercih ön plana çıkmıştır.

Çalışmada TS Corpus derleminin genel derlemlerinden biri olan Columns Corpus V2 derlemi kullanılmış ve sorgulamalar büyük-küçük harf hassasiyeti gözetilmeksizin gerçekleştirilmiştir. Derlem üzerinden sorgulanacak sözcüğün yalın ve türemiş hallerini sorgulayabilmek adına sorgulama yapılan sözcüğün sonunda (*) asteriks işareti kullanılmıştır. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde sözcük sonunda (*) asteriks kullanımı yoksa yalın, varsa yalın ve türemiş hallerinin sorgulandığı kastedilecektir. Bu bağlam üzerine kurulan çalışmamızda “Atatürk*” sözcüğü sorgulanmıştır. Derlem içinde örneklem yılları içinde yer alan 3 ayrı yayına ait köşe yazılarının sözcük ve metin sayıları aşağıdaki gibidir.

Tablo 1. Örneklem yayınlarına göre sözcük ve metin sayıları

Yayımlar	Derlemdeki Sözcük Sayısı	Derlemdeki Metin Sayısı
Cumhuriyet	7,958,818	13,621
Radikal	5,196,581	6,868
T24	3,983,439	4,073
Toplam	17,138,838	24,562

Çalışmada zaman kesiti olarak belirlenen 2011 ve 2016 yılları arasındaki içeriğin niceliğine bakıldığında en yüksek içerik miktarı Cumhuriyet yayınındadır. Yayınların içerik kapasitelerindeki nicel fark sebebiyle sözcük sorgulamasındaki veriler sözcüğün milyona oranı şeklinde yer alacaktır. Çalışma toplam 24,562 metin içindeki 17,138,838 sözcük ile gerçekleşmiştir.

Çalışmada collocations (eşdizim) yapılarak söz konusu sözcüğün 5 sağ ve solunda yer alan sözcükler gerek sıklıkları gerekse log-likelihood (anlamlılık, benzerlik) istatistik türünde taramalar yapılmıştır. Sıklıklar tarandığında sorgu sonuçları içinde en yüksek frekans değerinden en düşük değere doğru bir sıralama yapılırken sıklıkta “ve”; “bir” gibi Türkçede sık kullanılan kelimeleri de karşımıza getirir. Bu yüzden anlama yönelik bir eşdizim yakalamak için log-likelihood istatistik türüyle tarama yapılırsa sorgulama sonucu ile derlemin geneli

arasındaki benzerlikleri göz ardı ederek sonuçları raporlar ve bu şekilde sorgulama sonucuna özel bir anlamlılık kümesi elde edilmiş olur. Bu yüzden sorgulama özelinde anlamlılık ihtiyacı olduğu noktalarda log-likelihood ile sorgulama gerçekleştirilmiştir.

3.2. Bulgular ve Yorum

Yapılan sorgulamada “Atatürk*” sözcüğü 4,370 kez kullanılırken 1840 farklı metinde yer almıştır. “Mustafa Kemal*” sözcüğü yine aynı derlem içinde 1,395 kez kullanılırken 638 farklı metinde geçmiştir. “Atatürk*” ve “Mustafa Kemal*” sözcükleri toplanıp kesişim kümeleri ayıklandığında “Atatürk*” ve “Mustafa Kemal*” sözcükleri derlem içerisinde 5,512 kez kullanılırken 2,247 metin içerisinde kullanılmıştır. İki sözcük her milyon sözcükte 321,6 kez kullanılmıştır. Metin açısından değerlendirildiğinde her bin metnin 91,48’inde sözcükler geçmektedir.

Bu sözcüklerin farklı kullanım şekilleri aşağıda belirtilmiştir. Aşağıdaki sözcüklerin kullanım şekilleri bir sonraki sözcükleri belirleyebilmek adına eşdizim örüntüleri sorgulanarak tek tek hesaplanmıştır.

Tablo 2. “Atatürk*” ve “Mustafa Kemal” sözcüklerinin kullanım şekilleri ve ayrıştırılmış şekilde milyon sözcükte kullanım oranları

İsmin Kullanım Şekli	Toplam Milyonda	Cumhuriyet Milyonda	Radikal Milyonda	T24 Milyonda
Atatürk*	218,4	310,02	204,3	53,4
Atatürkçü*	18,7	30,2	6,3	12
Mustafa Kemal Atatürk*	14,7	24,6	9,4	2
Kemal Atatürk*	1,5	2	1,9	-
M. Kemal Atatürk*	0,7	1,3	0,3	-
M. K. Atatürk*	0,4	1	-	-
K. Atatürk*	0,1	-	0,3	-
Atatürksel*	0,1	-	-	0,5
Mustafa Kemal*	66,6	51,6	128,1	16,3
Toplam Milyonda	321,6	421,1	351	84,3

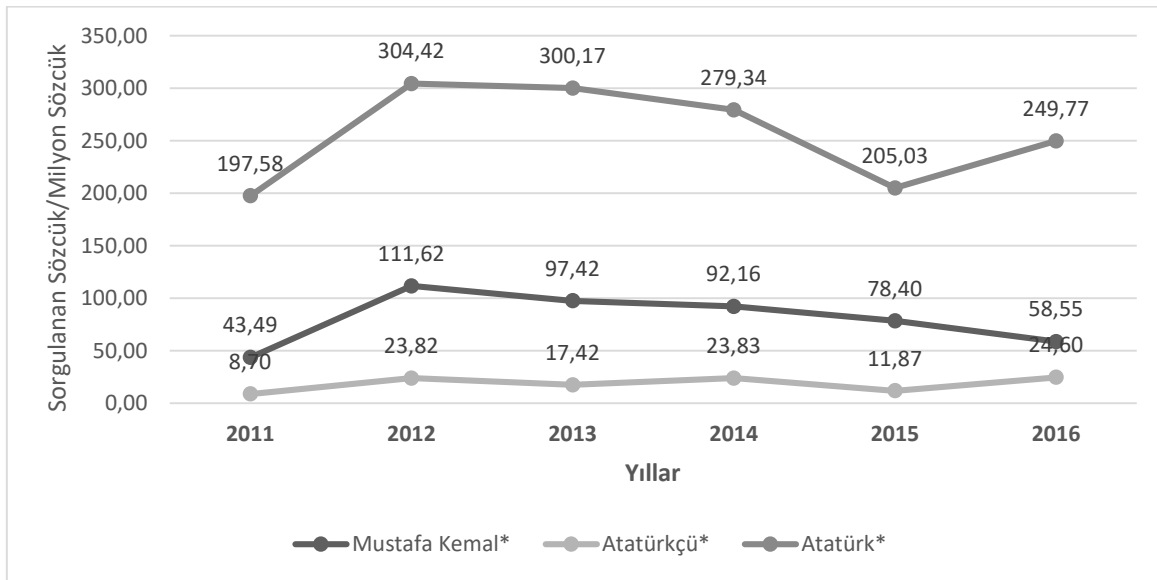
“Atatürk*” sözcüğünün kullanımı “Mustafa Kemal*” sözcüğünün kullanımı ile kıyaslandığında “Mustafa Kemal Atatürk*” şeklinde 253 frekans değerinde ortak elemanları vardır. Bu ayıklandığında “Atatürk*” ve “Mustafa Kemal*” sözcüklerinin toplamının yüzde 79,28’i “Atatürk*” şeklindedir. Bu yüzden aşağıdaki sorgulamalar yalnızca “Atatürk*” sözcüğü üzerinden gerçekleştirilecektir.

Ayrıca özel isim olan “Atatürk” sözcüğü kesme işareti ile eklerinden ayrılırken haber yazım kuralları açısından belirli bir standardın geliştirilememiş olmasından kaynaklı özel isimlerden sonra (') apostrophe ve (') prime işaretlerinin benzerliklerinden kaynaklı yapılan yazım yanlışları belirlenmiştir. Bu konu üzerine bir klavye standardının belirlenmesi özellikle günümüzde bilgisayar destekli yapılan sosyal çalışmalarda kolaylık sağlayacaktır.

Örneklem yayınların köşe yazarları tarafından 2011 ve 2016 yılları arasında kaleme alınan köşe yazılarında kullanılan her milyon sözcükten 254,98'i “Atatürk*” sözcüğüdür. Bu kullanımlar içinde “Atatürk*” sözcüğü ile türetilen bütün sözcüklerin yanında kurum, kuruluş ve yer ismi olarak da “Atatürk” sözcüğü yer almaktadır.

Çalışmada Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk'ün isminin kullanım biçimlerinde örneklem yayınlar arasında fark olup olmadığı gözlenmiştir. “Atatürk*” Tablo 2 incelendiğinde her ne kadar ismin kullanımında siyasal bir söylem aransa da bu bağlamda belirgin bir farklılık gözlemlenememiştir. Ancak kullanım sıklığı açısından bakıldığında Cumhuriyet gazetesi diğer örneklem yayınlara oranla oldukça fazla “Atatürk*” sözcüğünü kullanmıştır. T24 köşe yazarları ise “Atatürk*” sözcüğünü daha az kullanmışlardır. Radikal ise söz konusu genel örneklem ortalamasının altında kalmıştır. Yayınların köşe yazılarında “Atatürk*” sözcüğü farklı şekillerde kullanılmıştır. Bunlar: Atatürk, Atatürkçü, Mustafa Kemal Atatürk, Kemal Atatürk, M. Kemal Atatürk, M. K. Atatürk, K. Atatürk ve Mustafa Kemal şeklinde kullanılırken T24 köşe yazarı tarafından 2 kez “Atatürksel” sözcüğünü başkanlık sistemini desteklemek amacıyla sistemin Atatürk Dönemi ile ilgili benzerlikler taşıdığını iddia edilerek sistemin “Atatürksel model” olduğu öne sürülmektedir.

Grafik 1'e bakıldığında 3 farklı kullanımın yıllar içinde dağılımları verilmiştir. Bu üç kullanım yukarıda en çok kullanılan Atatürk; Mustafa Kemal; Atatürkçü kullanımlarıdır. Bu bulgulara göre 2012 yılı her üç kullanım için bir tepe noktası olmuştur. 2011 ve 2015 yılları ise diğer yıllara oranla söz konusu sözcüklerin en az kullanıldığı yıllar olmuştur.

Grafik 1. Atatürk; Atatürkçü ve Mustafa Kemal sözcüklerinin yıllara göre dağılımları

Grafik 1'e eğilim grafiği açısından bakıldığında da yıllar içinde kullanım oranlarında bir tutarlılık görülmektedir. Söz konusu sözcüklerin yıllar içinde kullanımında bir istikrar olduğu görülmektedir.

Köşe yazarlarının cinsiyetleri açısından incelendiğinde kadın köşe yazarlarının “Atatürk*” sözcüğünü erkek köşe yazarlarına oranla daha az kullandıkları gözlenmektedir. Erkek köşe yazarlarının her milyon sözcüğünden 311,51'i “Atatürk*” sözcüğü iken kadın köşe yazarlarının

her milyon sözcüğünün 207,35'inde "Atatürk*" sözcüğü kullanmıştır. *Tablo 3*'de yayınların köşe yazarlarının cinsiyetlerine ve yıllara göre "Atatürk*" sözcüğünü kullanım oranları verilmiştir. *Tablo 3*'de yayın ve yazarın cinsiyetine göre sınıflandırma yapılarak değerlendirme yapılmıştır.

Tablo 3. "Atatürk*" sözcüğünün yayınlara ve yayınların köşe yazarlarının cinsiyetine ve yıllara göre dağılımı

	Cumhuriyet		Radikal		T24	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
2011	236,55	364,98	109,28	127,15	21,31	200,44
2012	227,34	597,77	174,42	377,43	84,37	89,18
2013	623,28	323,39	307,10	187,43	72,20	18,00
2014	312,60	547,45	285,46	146,70	61,57	159,86
2015	135,64	468,21	366,83	101,76	17,62	48,88
2016	214,21	619,63	169,89	40,23	35,54	157,24

Erkek köşe yazarları yazdıkları her milyon sözcükte "Atatürk*" sözcüğünü daha fazla kullandıkları görülürken Cumhuriyet ve T24 yayınlarında 2013 yılında istisna yaşanmaktadır. Radikal ise, yine 2013 yılından başlayarak 2016 yılı da dâhil olmak üzere kadın köşe yazarlarının yazdığı her milyon sözcükte daha fazla "Atatürk*" sözcüğünü kullandığı bir yayın olmuştur. Cumhuriyet'te 2013 yılında kadın yazarlarının kullandığı her milyon sözcüğün 623,28'i "Atatürk*" sözcüğü olurken erkek köşe yazarları kullandıkları her milyon sözcüğün 323,39'u "Atatürk*" sözcüğü olmuştur. 2013 yılında Cumhuriyet'in kadın köşe yazarlarının sözcüğü kullanım oranı yıl bazında hiçbir yayının hiçbir yazar cinsiyet grubunun yakalayamadığı bir değeri yakalamıştır. 2013 yılına kadar erkek köşe yazarlarının yazdıkları her milyon sözcüğe oranla sözcüğü kullanım sıklıkları bütün yayınlarda yüksektir. 2013 sonrası Cumhuriyet ve T24 yayınları için durum bu şekilde devam ederken, Radikal'de 2013 yılı ile birlikte kadın yazarların yazdığı her milyon sözcük içinde sözcüğü daha fazla kullanmaya başladığı dikkati çekmektedir.

Cumhuriyet'te yayınlanan köşe yazılarında her milyon sözcükte 369,53'ü "Atatürk*" sözcüğüdür. Bu sözcüğün kullanımının yazarların cinsiyetlerine göre dağılımı yapıldığında erkek köşe yazarlarının bu sözcüğü daha sıklıkla kullandıkları görülmektedir. Cumhuriyet'in kadın köşe yazarlarının 2011-2016 yılları arası kullandıkları her milyon sözcükten 234,61'i; aynı yayının erkek köşe yazarlarının ise her milyon sözcüğünden 542,13'ü "Atatürk*" sözcüğüdür. T24 için oran milyonda 44,38'e 111,76 erkek köşe yazarları lehinedir. T24'te yayınlanan köşe yazarlarında kullanılan her milyon sözcükten 76,32'si "Atatürk*" sözcüğüdür. Örneklem yayınlar içinde T24, sözcüğü en az kullanan yayındır. Radikal'de ise kadın köşe yazarları lehine bir durum mevcuttur. Radikal'de kadın yazarların yazılarının her milyon sözcüğünden 287,54'ü "Atatürk*" iken erkek yazarları yazılarında milyonda 137,21 ile kadın yazarları takip etmektedir. Radikal'de yazılan her köşe yazısında kullanılan her milyon sözcükten 216,49'u "Atatürk*" sözcüğüdür.

Tablo 4'de bazı konu başlıkları belirlemek adına örneklemi oluşturan yayın kuruluşlarına yıl bazında tek tek eşdizim sorguları gerçekleştirilmiştir. Bu eşdizim sorgularıyla daha detaylı konu

belirlemek amacıyla yardımcı sözcükler aranmıştır. Bu amaçla “Atatürk*” sözcüğünün 5 solu ve 5 sağı sorgulanarak başka sözcüklere ulaşılmıştır. Bu sözcükler log-likelihood istatistik türünde anlamlılık temelinde sorgulanmıştır. Sorgulamada karşılaşılan ilk 3 sözcük dikkate alınmıştır. Ayrıca “Atatürk”; “Mustafa” ve “Kemal” sözcükleri ismin farklı kullanımları arasında yer aldığı için değerlendirmeye alınmamıştır. *Tablo 4*’de bu yöntemler ile belirlenen sözcükler yer almaktadır.

Tablo 4 incelendiğinde özellikle Cumhuriyet ve Radikal köşe yazılarında kalıplaşmış temaların olduğu tespit edilmiştir. Cumhuriyet köşe yazılarında temel tema “Atatürk devrimleri” temeli çerçevesinde gerçekleşmiştir. Her yıl Cumhuriyet köşe yazılarında “Atatürk devrimleri” teması mutlaka yer almıştır. *Tablo 4*’de Cumhuriyet köşe yazılarında 2012 yılında “Atatürk devrimleri” teması ilk üç içinde görünmese de bütün yıllarda yapılan sorgulamalarda karşımıza çıkmaktadır. Radikal gazetesinde de temel tema “İnönü” teması sıklıkla yer almaktadır. T24 köşe yazılarında temel bir tema tespit edilememiş olsa da “Havalimanı”; “Cumhuriyet” ve “Tabu*” sözcüklerinin bütün yıllar içinde öne çıktığı gözlenmektedir.

Tablo 4. Yıllara göre yayınların “Atatürk*” sözcüğünün 5 sol-5 sağ eşdizimleri

Yıllar	Yayımlar		
	Cumhuriyet	Radikal	T24
2011	<i>Kurtuluş</i>	<i>Cumhuriyet</i>	<i>Vekillerin</i>
	<i>Devrimleri</i>	<i>100</i>	<i>Yemini</i>
	<i>Entelektüel</i>	<i>Yıl</i>	<i>Devriminin</i>
2012	<i>Cumhuriyet</i>	<i>İnönü</i>	<i>Benzemek</i>
	<i>Anıtlarına</i>	<i>Milliyetçiliği</i>	<i>İnkılapları</i>
	<i>Nutuk</i>	<i>Kamâl</i>	<i>Gençliğe</i>
2013	<i>Devrimleri</i>	<i>İnönü</i>	<i>Kasım’da</i>
	<i>Cumhuriyet</i>	<i>İnönü’nün</i>	<i>Laiklerin</i>
	<i>Önderimiz</i>	<i>Havalimanı</i>	<i>Anıldı</i>
2014	<i>Orman</i>	<i>İnönü</i>	<i>Atatürkçülük</i>
	<i>Çiftliği</i>	<i>Döneminin</i>	<i>Oturtulamadı</i>
	<i>Devrimleri</i>	<i>Orman</i>	<i>Tabulaştırılması</i>
2015	<i>Orman</i>	<i>Nutku</i>	<i>Şarkı</i>
	<i>1923</i>	<i>Bursa</i>	<i>Oturtulur</i>
	<i>Devrimleri</i>	<i>Heykellerine</i>	<i>Büstü</i>
2016	<i>Devrimleri</i>	<i>Imagination</i>	<i>Havalimanı</i>
	<i>Devrimlerinin</i>	<i>Beyannameleri</i>	<i>Aşmak</i>
	<i>Cumhuriyet</i>	<i>Önderliğinde</i>	<i>Cumhuriyet</i>

Tablo 4 incelendiğinde Cumhuriyet yazarlarının 2011 yılı için “Atatürk*” sözcüğü ile birlikte Kurtuluş Savaşı söz öbeği ile bir arada kullanılırken entelektüel kimliğine yönelik düzenlenmiş bir sempozyumu öne çıkarmakta ve Atatürk’ün entelektüel birikimine dikkat çekilmektedir. Cumhuriyet’in yukarıda belirtildiği gibi “Atatürk devrimleri” vurgusu bütün yıllarda görülmektedir. Cumhuriyet köşe yazılarında anlamlılık düzeyinde karşımıza çıkan diğer bir sözcük “Cumhuriyet*” sözcüğüdür. Sadece 2012 yılı değil diğer yıllarda da “Cumhuriyet*” sözcüğü sıklıkla “ilkeleri; devrimleri; laiklik; kazanımları; değerleri; dönemi; rejimi” gibi ilişkilendirildiği sözcükler olmakla birlikte; “düşmanlığı; sahip çıkmak” gibi olumsuz vurgularla da karşımıza çıkmaktadır. Bu olumsuzluk vurguları Atatürk ilkeleri ve Cumhuriyet rejiminin üzerinde bir tehdit algısının Cumhuriyet yazarlarında oluştuğunu göstermektedir. “Cumhuriyet*” sözcüğü aynı zamanda Cumhuriyet yazarlarının kurumlarını işaret ettikleri Cumhuriyet gazetesi şeklinde de kullanımları mevcuttur. Cumhuriyet gazetesi olarak Atatürk’ün gazetenin isim babası olduğu vurgulanırken Atatürk ilkelerine kurumlarının

bağlılığı dile getirilmiştir. 2012 yılında Cumhuriyet yazarları tarafından Atatürk anıtlarına çelenk koymanın izin gerektirmesi eleştirilmiştir. Cumhuriyet yazarları 2012 yılında “Nutuk” kitabının okunması gerekliliği üzerinde de durmuştur. “Atatürk*” sözcüğü eşdizim olarak bakıldığında “önderimiz*” sözcüğü ile birlikte örneklem yayınlar içinde bir tek Cumhuriyet’te yer almaktadır. 2012 yılında “önderimiz*” Radikal köşe yazarında bir kez kullanılmış olsa da bu kullanım tırnak içinde (“”) bir aktarma şeklindedir. Cumhuriyet yazarlarının “Atatürk*” sözcüğü ile eşdizime sahip “Orman” sözcüğü kullanımları 2014, 2015 yıllarında yoğunlaşmaktadır. Bu konuyla ilgili “Atatürk Orman Çiftliği*” şeklindeki yeni sorgulamanın eşdizim sözcükleri karşımıza çıkmaktadır. Bu sözcükler “Saray; Durdurma; Kırılma; Kondurulan; Ortasına; Ağacı; Arazisine” şeklindedir. Atatürk Orman Çiftliği, Cumhuriyet köşe yazılarında araziye yapılan Cumhurbaşkanlığı/Başbakanlık konutuyla ilgili eleştiriler nedeniyle yer almaktadır. Diğer örneklem gazetelerinde bu konudaki eleştirilerin nitelik ve nicelik açısından daha az olduğu dikkat çekmektedir.

Radikal köşe yazarları 2011 yılında “Cumhuriyet*” sözcüğü ile ilgili olarak söz öbekleri incelendiğinde “*Atatürk’ün emaneti Cumhuriyet, devrimler[...].tehdit altında olduğu gerekçesiyle*” eleştiriler kaleme alınmıştır. “Cumhuriyet*” sözcüğü ayrıca “Cumhuriyet mitingleri; Cumhuriyet Türkiye’si; Cumhuriyet toprakları ve tarihsel dönem olarak Cumhuriyet dönemi” şeklinde kullanılmıştır. “İnönü*” Radikal’in üzerine yoğunlaştığı bir sözcük olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözcüğün bağlamlarına bakıldığında ağırlıklı olarak tarihsel bir anlatı hâkim olduğu görülmektedir. Bu sözcük ağırlıklı olarak “*Atatürk ve İnönü*” ve/veya “*Atatürk, İnönü (İsmet İnönü)*” şeklinde Atatürk ile birlikte cümlenin öznesini paylaşmaktadır. 2012 yılında radikal yazarı “Atatürk milliyetçiliği” kavramını tartışmaya açmış ve bir kuramsal yönünün olmadığını iddia ederek kavramın aslında olmadığını dile getirerek kavramı eleştirmiştir. “Kamâl” sözcüğü “*Kemal’ ve `Kamâl`*” olarak iki şekilde de kullanılmış isim ile ilgili tarihçesini anlatan bir köşe yazısına konu olmuştur. Her ne kadar isim literatürde “Kemal” olarak geçmiş olsa da bazı kesimlerce Yahudilikle ilişkilendirilerek kullanılmaktadır (Kara, 2021). Literatürde “Kemal” olarak günümüzde kalıplaşmış olan kullanım şeklinin dışında kullanılmasının nedeni anlaşılabilir değildir. Radikal gazetesindeki bu kullanım her ne kadar tarihsel bir olay aktarımı olsa da bu manada dikkat çekmektedir. “Atatürk Orman Çiftliği*” üzerinden bakıldığında Cumhurbaşkanlığı /Başbakanlık konutu inşaatı ile ilgili eleştiriler Cumhuriyet yazarlarında olduğu gibi açık bir şekilde belirtilmemiş olsa da inşaatı destek de söz konusu değildir. 2015 yılındaki “heykel” tartışması Rize’de şehir meydanındaki Atatürk heykelinin kaldırılarak yerine çay bardağı heykeli yerleştirilmesi üzerine kaleme alınmış köşe yazılarıdır. Bunun yanında köşe yazılarında bazı meczupların Atatürk heykellerine yaptıkları saldırıları konu edinen ve buna yönelik bir kanun tasarısının eleştirileri yer almıştır. Stefan Ihrig’in “Atatürk in the Nazi Imagination” (Nazi Tahayyülünde Atatürk) isimli kitabının havuz medyası tarafından nasıl kullanıldığının eleştirisini “Imagination” sözcüğü sorgusunda karşımıza çıkmaktadır.

T24 köşe yazarı “Atatürk’ün tabulaştırılması” ve “Atatürkçülüğün kutsal kılınması” gibi bazı tespitler yaparak bunların ülkedeki demokrasi üzerindeki olumsuz etkisini iddia etmektedir. Başka bir yazısında yazar “*Atatürk tabu değildir, Atatürk de tartışılmalıdır. Ve bu tartışma Atatürk düşmanlığı değildir.*” diyerek Atatürk’e karşı bir eleştiri zemini gözlemektedir. “Havaalanı” sözcüğü ile T24 yazarları Atatürk havalimanına yapılan bir terör saldırısını kınamaktadır. T24 köşe yazıları niceliksel olarak az sayıda olduğundan üzerinde geniş bir analiz yapmak da karşılaşılan sınırlılıklardandır.

Tablo 5. “Atatürk*” sözcüğünün 5 solu 5 sağı içinde yer alan 3 kereden fazla kullanılan haber karakterleri

Yıllar	Yayınlar		
	Cumhuriyet	Radikal	T24
2011-2013	Erdoğan (6) İnönü (6) Mandela (3)	İnönü (30) İsmet (Paşa) (6) Erdoğan (6) Celal Bayar (5) Sabiha Gökçen (4)	-
2014-2016	Erdoğan (36) İnönü (25) Andrew Mango (5) Ekmeleddin (İhsanoğlu) (3)	İnönü (20) Erdoğan (12) Bayar (Celal) (6) Sabiha Gökçen (3) Falih Rıfkı Atay (3)	Erdoğan (8) Mehmet (5)(<i>replik karakteri</i>)

Tablo 5’de temel amaç Atatürk ile birlikte köşe yazısına konu olan diğer aktörleri belirleyebilmektir. Yıllara göre tek tek incelendiğinde liste uzamakta ve bu listeyi yorumlamak güçleşmektedir. Bu sebeple çalışmanın yapıldığı tarih süreci üçer yıllık iki ayrı bölüme ayrılmış ve derlem içinde “Atatürk*” sözcüğünün 5 solu 5 sağı içinde yer alan ve derlemde 3 kereden fazla geçen haber karakterleri yayınlara göre sınıflandırılmıştır.

Diğer yayınlarda da “Atatürk” ve “Erdoğan” isimleri yukarıdaki kurallara bağlı olarak bir araya gelse de Cumhuriyet gazetesinde bu oran 2014 sonrası için oldukça fazla olduğu gözlemlenmektedir. Cumhuriyet gazetesinde “Atatürk” ve “Erdoğan” isimleri “2. Atatürk”; “Yeni Atatürk”; “Atatürk’e karşı”; “Atatürk ile kıyaslama” gibi konularda eleştiriler görülmektedir. Cumhuriyet gazetesinde “Atatürk” ve “İnönü” isimleri “birlikte”; “yan yana” minvalinde kullanılarak genellikle siyasal yapıdan gelen İnönü’ye yönelik eleştiriler “Atatürk ve İnönü birlikte yaptı.” şeklinde karşılanmaktadır. Andrew Mango ise Atatürk ile ilgili kitabıyla Cumhuriyet gazetesinin köşe yazarlarına konu olmuştur. Radikal gazetesi ise Cumhuriyet gazetesinden farklı olarak ağırlık “İnönü” ismine yöneliktir. Genellikle tarihsel anlatıların olduğu metinlerde Cumhuriyet gazetesinde olduğu gibi bir “birliktelik” hali mevcuttur. Radikal gazetesinde “Atatürk” ve “Erdoğan” isimleri Cumhuriyet gazetesinde olduğu kadar belirgin karşıt bir niteliği bulunmamaktadır. Güncel açıklamalar ve Atatürk Orman Çiftliği üzerinden eleştiriler yer almaktadır.

Tablo 6. “Atatürk*” sözcüğünün 1 solunda yer alan 3 kereden fazla kullanılan sıfatlar

Yıllar	Yayınlar		
	Cumhuriyet	Radikal	T24
2011-2013	Yüce (11) Bir (8) Yeni (7) Büyük (6) Önderimiz (4) Önder (3) Sahte (3) Gerçek (3)	Bir (3)	Bir (3)
2014-2016	Bir (10) Önder (6) Yüce (3) Tek (3)	Bir (7) Büyük (4)	Bir (6)

Uzun (2009), haberlerde sıfat kullanımının haber ve yorumu birbirinden ayırabilmenin en önemli göstergesi olduğunu belirtir ve sıfatların içerdiği yorum ve yargıların haberin nesnellliğini sorgulattığını dile getirir. Köşe yazıları yazarların kendi yorumlarını yansıttıkları için “Atatürk*” sözcüğü ile birlikte kullanılan sıfatlar sorgulanmıştır. Köşe yazısı metinlerinde yer alan sıfatları belirleyebilmek adına “Atatürk*” sözcüğünün hemen solunda yer alan dizim sorgulanmış ve *Tablo 6*’daki sonuçlara ulaşılmıştır. *Tablo 6*’da yer alan “Bir” sıfatı derlemin genelinde de en çok görülen sözcüklerden olduğu için dikkate alınmayacaktır. Sıfat kullanımı açısından incelendiğinde “Atatürk*” sözcüğünün önünde yer alan sıfatlar açısından Cumhuriyet gazetesinin diğer örneklem gazetelerine göre Atatürk söz konusu olduğunda daha yoğun sıfat kullandığı göze çarpmaktadır. “Yüce Atatürk*” söz öbeği eşdizim örüntüsü (collocation) olarak sorgulandığında Fethiyespor; yazılı; sahaya; ceza; tişörtleri eşdizimleri ile karşılaşmaktadır. Fethiyespor oyuncularının tişörtlerinde “Yüce Atatürk” yazılı şekilde sahaya çıkmasının ardından yaşanan cezai işlemlerle ilgili eleştiriler ve kınama yazıları yer almıştır. Diğer örneklem yayınların yazarları birer kez bu olaya değinmişlerdir. “Yeni Atatürk” söz öbeğinin kullanımı ise yukarıda da açıklandığı üzere Recep Tayyip Erdoğan için The Guardian gazetesinin yazarı Simon Tisdall’ın “Yeni Atatürk” terimini kullanmasıyla ilgili konular kaleme alınmıştır. Radikal gazetesinde de yer alan “Büyük Atatürk” terimi Cumhuriyet gazetesinde daha çok kullanılmış ve yazarların bir olay doğrultusunda değil kendi tercihleri ile kullandıkları bir sıfat olarak kaleme alınmıştır. “Önderimiz/önder” yine sık kullanılan sıfatlar içerisinde bulunmaktadır. “Evren Cuntası” şeklinde başka bir söz öbeği ile birlikte kullanılan “Sahte Atatürk*” söz öbeği Kenan Evren dönemini eleştirmektedir. Atatürkçülüğün niteliği ile ilgili bir tartışmada ise Cumhuriyet gazetesinin köşe yazarlarının “Gerçek Atatürkçülük” söz öbeğini kullandığı görülmektedir. Cumhuriyet gazetesi sıfat kullanımında da diğer örneklem gazeteleriyle aralarında büyük bir fark bulunmaktadır. “Atatürk*” sözcüğü Atatürk Orman Çiftliği; Atatürk Havalimanı; Atatürk Kültür Merkezi; Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu gibi birçok kurum ve kuruluş adı olarak da Cumhuriyet, Radikal ve T24 yayınlarının köşe yazarlarının oluşturduğu derlem içinde yer almıştır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

TS Corpus Columns V2 derlemi üzerinde yapılan çalışmada Cumhuriyet gazetesinin gerek içerik yoğunluğu gerek “Atatürk*” sözcüğüne duyarlılığı diğer örneklem gazetelerine göre

yüksektir. Cumhuriyet gazetesinin derlemdeki metin sayısı ile en yakın takipçisinin derlemdeki metin sayısı iki katıdır. “Atatürk*” sözcüğü çeşitli şekillerde kullanılsa da en sık kullanılan şekli “Atatürk” olmuştur. Çalışmada da bu sözcük üzerine odaklanılmıştır. Çalışmada Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Atatürk’ün isminin kullanımıyla ilgili siyasal bir söylem farklılığı aranmış olsa da böyle bir farklılığa rastlanmamıştır. Cumhuriyet gazetesi örneklem yayınlar arasında “Atatürk*” sözcüğünü en sık kullanan yayinken, T24 en az kullanan yayın olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Atatürk*”; “Mustafa Kemal*” ve “Atatürkçü*” sözcüklerinin yıllar içinde kullanımına bakıldığında sözcüklerin her yıl bir istikrar dâhilinde kullanıldığı belirlenmiştir. “Atatürk*” sözcüğü kullanımında yazarların cinsiyetlerine yönelik gözlem yapıldığında erkek yazarların sözcüğü daha fazla kullandıkları belirlenmiştir. Bu duruma gazeteler bağlamından bakıldığında Radikal gazetesinin kadın yazarlarının erkek yazarlarından daha fazla sözcüğü kullandıkları görülmektedir.

Yıllar içinde temalar belirlemek için sık kullanılan eşdizimler incelenmiş ve Cumhuriyet gazetesinin bütün yıllar içinde belirli bir kalıp içinde kaldığı görülmüştür. Cumhuriyet gazetesinde temel tema “Atatürk Devrimleri” olmuştur. Radikal gazetesi, Cumhuriyet kadar olmasa da “İnönü” teması çevresinde şekillenmiştir. T24 yayınının köşe yazarları ise tema bakımından oldukça değişken bir tutum sergilerken Atatürkçülüğü tartışmaya açtıkları gözlemlenmiştir.

“Atatürk*” sözcüğü eşdizim olarak incelendiğinde “Atatürk Orman Çiftliği” teması göze çarpmaktadır. Bu söz öbeği üzerine yapılan eşdizim sorgusu sonucu “Saray” gibi sözcüklerle 2014 ve 2015 yılları arasında yoğunlaşan Cumhurbaşkanlığı/Başbakanlık konutuyla ilgili eleştiriler yer almaktadır. Bu eleştirilerde de Cumhuriyet gazetesi başı çekmektedir. Radikal gazetesi ise Cumhuriyet gazetesi kadar sert bir karşı koyuşta bulunmasa da bu inşaaat karşı bir destek de göstermemektedir.

Bir başka dikkat çeken tema ise Mustafa Kemal Atatürk’ün “Kâmal” olarak anılması çabasıdır. Siyasal İslam yazarlarının Atatürk ile Yahudilik arasında bir ilişki kurma çabasına yönelik bu çaba Radikal gazetesinde de tarihsel bir anlatı olarak yer verilmiştir. T24 köşe yazarları ise Atatürk’e karşı yersiz bir eleştiri zemini arayışı gütmektedirler.

Fethiyespor’un “Yüce Atatürk” yazılı tişörtlerle sahaya çıkmasının ardından yaşanan soruşturma yine Cumhuriyet gazetesinde kendine yer bulmuş ve ağır biçimde eleştirilmiştir. Cumhuriyet gazetesinde ses getiren başka bir eleştiri de The Guardian yazarı Simon Tisdall’ın “Yeni Atatürk” terimini kullanması üzerinedir. Cumhuriyet gazetesi bu tartışmaya da sert bir şekilde taraf olmuştur. Cumhuriyet gazetesinin Atatürk’e yönelik hassasiyeti çalışmanın her aşamasında karşımıza çıkmaktadır.

Son olarak çalışmada haber yazım kuralları açısından kalemler arasındaki fark göze çarpmaktadır. İletişim fakültelerinde yazım kurallarında, klavye kullanımlarında belirli bir standardın belirlenmesi ve zorunlu bir ders olarak okutulması çalışmanın önerileri arasındadır. Bu standartlaştırma yeni iletişim teknolojilerinin gelişimi ile birlikte artık bilgisayar temelli yapılan akademik çalışmalara büyük kolaylıklar sağlayacaktır. Bu çalışma ile birlikte dilbilim alanında kullanılan derlembilim çalışmalarının iletişim sosyolojisi alanında da kullanımına yönelik çalışmaların sayılarının artmasına akademide destek verilmelidir. Yayın kuruluşlarının arşivlerini bu tür bilimsel derlem çalışmalarında kullanılmak üzere açması sosyal bilimler alanındaki çalışmalar açısından önemli görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Arslan, B., Arslan, E. ve Sezer, T. (2017) The Visibility of Masculine and Feminine in Columns, Dobrescu, E. (ed.) *Recent Ideas on Language and Literature*, Italy: EUSER, s. 53–64.
- Arslan, B., Arslan, E. & Sezer, T. (2019). The Use of Corpus in Analysis of News in Digital Media. Ayhan, A. (ed.), *New Approaches in Media and Communication*, Peter Lang ISBN:978-3-631-77980-4
- Aziz, A. (2020). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Ve Teknikleri*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Bowker, L., & Pearson, J. (2002). *Working with specialized language: A practical guide to using corpora*. London: Routledge.
- Güney, E. (2018). Hegemonik Unsurların Teknolojik Bağımlılık Motivasyonları İlişkisinde Tekno-Konformizm. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (4), s. 109-124.
- Harari, Y. H. (2018). *21. Yüzyıl İçin 21 Ders*. Çev: Selin Siral, 8. Baskı, İstanbul: Kolektif Yayınları
- Kara, V. (2021). yeniakit.com.tr. Niçin Kemal Değil Kamâl?: <https://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/vehbi-kara/nicin-kemal-degil-kamal-17299.html> adresinden 23.04.2021 tarihinde edinilmiştir.
- Karaoğlu, S., (2014). Türkçe Çevrimiçi Derlemler Üzerine, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 16 (Özel Sayı I)* s.181-188
- Kilgarriff, A., & Grefenstette, G. (2003). Introduction to the special issue on the web as corpus. *Computational linguistics*, 29(3), 333-347.
- Leech, G. (1992). Corpora And Theories of Linguistic Performance. *Directions in Corpus Linguistics*, s. 105–122.
- McEnery, T. & Wilson, A. (1996). *Corpus Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Sezer, B.S. ve Sezer, T. (2020). Büyük Veride Kadın Sözcüğünün Eşdizim Örüntüsü. E. Arslan (ed.). *İletişim Çalışmaları ve Kadın*. Konya: Literatürk Yayınları, s. 17-47.
- Sinclair, J. (1991). *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford: Oxford University Press, , s. 32, 171.
- Tahiroğlu, B. T. (2010). Derlem, Bilgisayar Destekli Sözlük Bilimi, Eş Dizimlilik Ve Otomatik Terim Çıkarımı. *Belleten*, s. 183-197.
- Tanç, C. E. (2021). Web 1.0'dan Web 4.0'a Emeğin Dönüşümü ve Dijital Kölelik, *Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi 7. Uluslararası İletişim Günleri Dijital Çağda İletişim Eğitimi Sempozyumu Tam Bildiri Kitabı*, İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Yayınları, s. 665-671
- Tognini-Bonelli, E. (2001). *Corpus linguistics at work* (Vol. 6). John Benjamins Publishing.
- Tosyalı, H. (2021). İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Bilgisayar Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesi, *Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi 7. Uluslararası İletişim Günleri Dijital Çağda İletişim Eğitimi Sempozyumu Tam Bildiri Kitabı*, İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Yayınları, s. 700-706
- Uzun, R. (2011). *İletişim Etiği Sorunlar ve Sorumluluklar*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- <https://www.dilbilimderneği.org/derlem-dilbilim/> adresinden 23.04.2021 tarihinde edinilmiştir.
- <https://ts корпус.com/corpora/ts-corpora-v2/> adresinden 23.04.2021 tarihinde edinilmiştir.

ATATÜRK VƏ ƏHMƏD AĞAOĞLU RUSİYA SOVET DİPLOMATI SEMYON ARALOVUN XATİRƏLƏRİNDƏ

ATATURK AND AHMED AGAOGLU IN THE MEMOIRS OF THE RUSSIAN SOVIET DIPLOMAT SEMYON ARALOV

Bağır BABAYEV

Doç. Dr., Naxçıvan Dövlət Universiteti

Rəşad ƏSGƏROV

Doç. Dr., Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası

Novruzəli RƏHİMOV

Doç. Dr., Naxçıvan Dövlət Universiteti

Abbas ƏHMƏDOV

Doç. Dr., Naxçıvan Dövlət Universitet

ÖZET

Semyon Aralov xatirələrində oxucuların gözləri qarşısında Atatürkün- Qurtuluş Savaşının Liderinin daxili- zahiri görünüşünü təsvir edir və xatırlanma zamanı adamda, doğrudan da, qəribə təəssüratlar yaratmış olur. Belə ki, Sovet diplomatı Mustafa Kamalı təqdim edərkən, onun mənəvi- ruhi aləminin nə qədər zəngin olduğunu gözlərimizin önündə canlandırmış olur. Bu da insanın qəlbinin dərinliklərinə təsir edən, onun ruhunu çəkir və qürur, fəxarət verir. Dinindən, dilindən, millətindən, mənsub olduğu- daşdığı məfkurəsindən tamamilə fəqli olan diplomat- dövlət adamı gördüyünü və hiss etdiklərini yazıya köçürür. Sovet səfirinin türk xalqının mübarizəsinə rəhbərlik edən, türk idealına xidmət edən Atatürk haqqında yazdıqları, həqiqətən də, sanki adamı göylərə qaldırır. Bu dediklərimizin sübutu kimi, Aralovun qırx ildən sonra yazdıqlarını oxumaq kifayətdir: "Xatirələrimi yazdığım indiki anda Mustafa Kamal Paşa canlı olaraq gözlərimin qarşısında canlanır, mən onun diqqətli baxışlarını görürəm" (Aralov, 1963:78-79).

Semyon Aralovun xatirələrində Atatürkün Əhməd Ağaoğluna arxalanması- güvənməsi təqdir olunur, alqışlanır. Onun Əhməd Ağaoğlu ilə elə ilk günlərdən yaxın münasibətləri yaranmışdı. Aralov xatirələrində diplomatik missiyasını tamamlayıb Türkiyədən gedənə qədərki müddətdə Əhməd Ağaoğlundan hər zaman səmimiyyətlə bəhs etmiş, hər zaman verdiyi məsləhətlərdən və göstərdiyi köməyindən yeri gəldikcə yazmış, onları xatırlamışdır.

Yeni Türkiyə uğrunda bütün varlığıyla, ruhuyla, qəlbiylə çarpışan Mustafa Kamal gərgin keçən iş günlərinin sonunda axşamların hansı birindəsə sovet səfirliyinə gələrdi və belə görüşlərdə həmişə dostcasına söhbətlər edərdi. Semyon Aralovun xatirələrində Mustafa Kamal Atatürkün milli- mənəvi dünyasının sonsuz zənginlikləri, onun çoxəsrlik Şərq mədəniyyətini, incəsənətini, ədəbiyyatını, poeziyasını dərinlən bildiyi göstərilir. Xüsusilə də, onun türk xalq musiqisi ilə bərabər, klassik türk poeziyasına da heyranlığı görünməkdədir. Sovet diplomatının xatirələrində Atatürkün həyata bağlılığı- həyatsevərliyi ifadə olunmaqdadır. Həyatının bütün ağırlıqlarına və çətinliklərinə baxmayaraq, Atatürkün o dövrdə Yeni Türkiyənin işıqlı gələcəyinə necə nikbinliklə baxdığının şahidi oluruq. Mustafa Kamal Paşa həyatının sonuna qədər ardıcılıq olaraq Türkiyənin milli mənafeələrinin və SSRİ ilə dostluq münasibətlərinin keşiyində qəti olaraq çox möhkəm dayandı.

Açar sözlər: Semyon Aralov, Sovet diplomatı, xatirələr, Atatürk, Əhməd Ağaoğlu, dostluq münasibətləri

ABSTRACT

In his memoirs, Semyon Aralov describes the inner and outer vision of the leader of the liberation war before the eyes of readers, and during the memories of Atatürk, he really made strange impressions on a person. Thus, introducing Mustafa Kemal, the Soviet diplomat brought to life before our eyes how rich his spiritual and moral world is. And this, acting on a person from the depths of his soul, attracts his soul and gives him pride. A diplomat is a statesman who is completely dependent on his religion, language, nationality, and the ideology to which he belongs, and conveys what he sees and feels in his memoir. What the Soviet ambassador writes about Atatürk, who led the struggle of the Turkish people and served the Turkish ideal, really raises a person from heaven. As proof that we are talking about this, it is enough to read what Aralov wrote forty years later: "at the moment, when I write my memoirs, Mustafa Kemal Pasha vividly comes to life before my eyes, I see his attentive gazes" (Aralov, 1963:78-79).

In the memoirs of Semyon Aralov, the support-the trust of Atatürk to Ahmed Aghaoglu is appreciated and welcomed. From the first days, he developed a close relationship with Ahmed Aghaoglu. In his memoirs, Aralov, before completing his diplomatic mission and leaving Turkey, always spoke sincerely about Ahmed Aghaoglu, always wrote about his advice and help, and by the way, remembered them.

Fighting for the new Turkey with all his being, soul, and heart, Mustafa Kemal went to the Soviet embassy at the end of busy working days on any of the evenings and always had friendly conversations at such meetings. Semyon Aralov's memoirs show the infinite riches of the national and spiritual world of Mustafa Kemal Atatürk, his deep knowledge of the centuries-old eastern culture, art, literature, and poetry. In particular, along with Turkish folk music, one can see his passion for classical Turkish poetry. In the memoirs of the Soviet diplomat, Atatürk's cheerfulness is expressed. Despite all the difficulties of his life, we see how Atatürk is optimistic about the bright future of the new Turkey at that time. Until the end of his life, Mustafa Kemal Pasha consistently stood very firmly on the guard of Turkey's national interests and its friendly relations with the USSR.

Keywords: Semyon Aralov, Soviet diplomat, memoirs, Atatürk, Ahmed Aghaoglu, friendly relations

1. GİRİŞ

"Semyon Aralov kimdir?",- sualına cavab axtarsaq, görürük ki, o, Mustafa Kamal Paşanın Öndərliyi ilə Türkiyənin Qurtuluş Savaşındaki qələbələr qazanılan dövrdə, yəni 1922- ci ildə Ankaradakı Türkiyə Böyük Millət Məclisi hökuməti yanında Sovet Rusiyasının səfiri- "rəsmi təmsilçisi olaraq" (Zafer Toprak,2008:XVIII) fəaliyyətə başlamışdır. O zaman TBMM hökumətinin tanınmağa başladığı ilk zamanlar idi. 1922- ci ildə Milli Mücadilənin böyük vüsət aldığı və Sovet Rusiyasının ilk Türkiyə Böyük Millət Məclisi hökuməti ilə münasibətlərinin müsbət inkişaf etməyə başladığı zamanlarda Aralov Ankaraya ölkəsinin rəsmi nümayəndəsi təyin edilmişdi. Milli Mücadilədə- Anadolu cəbhələrində ən böyük hərbi qələbələrin əldə edildiyi və Ankara Hökumətinin beynəlxalq münasibətlərdə tanındığı bir zamanda, orada olan Rusiya Sovet diplomatı Semyon Aralov Türkiyə Cümhuriyyəti elan edilməmişdən bir qədər əvvəl öz ölkəsinə qayıtmışdır. Aralov təxminən hadisələrdən qırx il keçdikdən sonra bu dövr haqqında xatirələrini yazmışdır.

Elə o vaxtdan başlamış- "Milli Mücadələdəki ən böyük əsgəri zəfərlərin qazanıldığı dönmədə" (Zafer Toprak,2008:XVIII) Sovet diplomatı Ankaraya qədər başladığı uzun bir yolçuluğunda müxtəlif şəhərlərdə, döyüş bölgələrində- cəbhələrdə baş verən hadisələrdən xəbər tutmaq üçün orada yaşayan əhalinin müxtəlif təbəqələri ilə görüşlərində yol boyunca sadə, sırayı türk

vətəndaşlarının Mustafa Kamal Paşa haqqındakı ürəkdolusu sevgilərinə qəti əmin olmuş, bu hadisələrdən qırx il keçdikdən sonra yazıb nəşr etdirdiyi xatirə- memuarlarında bunlardan yeri gəldikcə bəhs etmişdir. Belə ki, Batumdan, Trabzondan və Samsundan keçməklə Qara dəniz sahillərindən Ankaraya qədər gedən Sovet diplomatı Semyon Aralov, eyni zamanda da, öz diplomatik nümayəndə heyəti ilə birlikdə yol boyunca yaşadıklarından- gördüklərindən söhbət açmaqla sanki o dövrün- Qurtuluş Savaşıның rəngarəg bir mənzərəsini insanın gözləri qarşısında canlandırma bilmişdir.

Semyon Aralovun memuarlarının yazılmasından çox vaxt ötüb keçsə də belə, onlar elə başlanğıcdan maraqlıdır. Semyon Aralov “Sovet diplomatının xatirələri” adlı kitabında Mustafa Kamal Paşa və Əhməd Ağaoğlundan Türkiyənin tarixində mühüm xidmətlər göstərən şəxsiyyətlər kimi söhbət açır. Ankaraya çatan Sovet missiyası Milli Mücadilə dövrünün ətraflı mənzərəsini çəkir və yazır ki, Milli Mücadilənin ən qızgın dövrlərindən Mustafa Kamal Paşa Yeni Türkiyənin Xilaskarı və Qurucusudur. O, Qazi Mustafa Kamal Paşa ilə şəxsi görüşlərini, onun parlamentdəki ritorikalarını və cəbhəyə səfərlərini də qeyd edir. Aralov həmçinin Milli Mücadilə dövrünün digər görkəmli şəxsiyyətləri ilə, xüsusilə də, Əhməd Ağaoğlu olan münasibətlərə də aydınlıq gətirir və zaman- zaman belə şəxsiyyətlərə olan baxışları xarici müşahidəçi kimi böyük əhəmiyyət daşıyır.

Rusiya səfiri Semyon Aralov yazırdı ki, Əhməd Ağaoğlu ilə elə ilk günlərdən yaxın münasibətlər yarandı. Rusiya səfiri sovet- bolşevik- kommunist məfkurəli idi, amma onun yaxşı tanıdığı Əhməd Ağaoğlu bütünlüklə ruhu ilə, qanı ilə, nəfəsi- canı ilə türklük ideallarına sədaqətli, dönməz bir türk- istiqlalçı idi. Semyon Aralovun xatirələrində Atatürkün Əhməd Ağaoğluna arxalanması- güvənməsi təqdir olunur, alqışlanır. O, Əhməd Ağaoğlundan hər zaman səmimiyyətlə bəhs etmişdir. Aralov xatirələrində diplomatik missiyasını tamamlayıb Türkiyədən gedənə qədərki müddətdə Əhməd Ağaoğlundan hər zaman səmimiyyətlə bəhs etmiş, hər zaman ona verdiyi məsləhətlərdən və göstərdiyi köməyindən yeri gəldikcə yazmış, onları xatırlamışdır.

2. ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Semyon Aralov Türkiyə Böyük Millət Məclisi hökuməti yanında Sovet Rusiyasının Fövqəladə və səlahiyyətli səfiri təyin edilmişdi. O, 1922- ci ilin yanvar ayının 5- də Ankaraya gəlmiş və öz vəzifəsinin icrasına başlamışdı. Aralov Ankaraya qədərki yolculuğunda Atatürkü şəxsən görməmişdən əvvəl gördüyü insanlardan öyrənə bilmişdi ki, Mustafa Kamal İstanbuldan ayrıldıqdan və ilk olaraq 19 Mayda Samsuna gəldikdən sonra oradakı əhali bir lider kimi onun ətrafına toplanmışdı. Aralov yazırdı ki, “Mustafa Kamal onun ətrafına toplanmış insanlarla çox nəvazişlə, çox təvazökarlıqla- alçaqkönüllü davranmışdır” (Aralov,1963:50).

Sovet diplomatı Milli Mücadilənin başlanğıcında Atatürkün Samsuna gəldiyini və oradan xalqa müraciət edərək, onları “müqəddəs Anadolu torpaqlarını istilaçılardan qurtarmaq üçün” (Türkiye Anıları, 2008:39-40) mübarizə etməyə çağırırdı və bu yolda onların birliyinə nail oldu. Semyon Aralovun xatirələrindən onun Atatürkə çox böyük dəyər verdiyini görürük. Sovet diplomatı şahidlik edir ki, Mustafa Kamal Paşanın ətrafına toplaşan xalq qələbəyə böyük ümid bəsləməkdədir. Bu mübarizədə xalqın qələbə çalacağı açıqca görünməkdə idi. Aralova görə, “Mustafa Kamal Paşa güclü, iradəli bir komandan idi” (Türkiye Anıları,2008: 37). Həqiqətən də, Aralovun Atatürkə qüdrətli komandan kimi verdiyi qiymət özünü “İnönü döyüşlərində və Sakarya Meydan müharibəsindəki” parlaq qələbələrdə əyani sübut olunmuşdu. Sovet diplomatı Atatürkün güclü diplomat olması haqqında belə yazmışdı:”Ağıllı bir dövlət adamıdır, həm də böyük bir diplomatdır. Hər kəsə inanmaz” (Türkiye Anıları,2008:37).

Mustafa Kamal Paşa ilə hər görüşdən sonra xalqın mübarizə əzmi artır, güclənir, onun düşmənləri ölkədən qovub çıxarmaq üçün hər şeyə mətanətlə dözəcəyinə əminlik yaranırdı. Atatürklə görüşlərdə və onun söhbətlərini dinlədikdən sonra hamıda böyük bir ruh yüksəkliyi, qüvvətli bir mənəvi ruh- güc yaranırdı. Aralov Atatürkün Milli Mücadilədə geri dönməyəcəyinə dair türk xalqının qarşısında söz verdiyini və müqəddəs and içdiyini belə təsvir edirdi: "Yurdumuzun- vətənimizin tam azadlığına nail oluncaya qədər xalqımla birlikdə var gücümlə çalışacağıma bütün müqəddəs bildiklərim qarşısında and içirəm" (Aralov,1963:55).

Rusiya Sovet diplomatı Milli Mücadilədə Mustafa Kamal Paşanın hər zaman yanında olan türk aydınları haqqında da ayrı- ayrılıqda məlumat vermişdir. O, həmin görkəmli şəxsiyyətlərin türk milli idealına sədaqətlərini, Atatürkün ətrafındakı sıx birliyini, onların sultanlığa, xəlifəliyə, çürüməkdə olan köhnə cəmiyyətə, gerilikçi zehniyyətə necə düşmən olduqlarını öz xatirələrində yeri gəldikcə göstərmişdir. Bununla yanaşı, Atatürk idealları ətrafında onunla sıx birləşən türk aydınlarının Yeni Türkiyə uğrunda, türk xalqını- millətini və ölkəsini imperializmdən, düşmən imperialist dövlətlərdən qorumaq yolunda amansız ölüm- dirim savaşına qorxmadan atılmaları və oradan qalib ayrılmaları da Semyon Aralovun xatirələrində yer almaqdadır.

Semyon Aralov Mustafa Kamal Paşa ilə görüşə qədərki yolçuluğundan danışarkən "Samsundan paytaxt Ankaraya qədərki 400 kilometrlik yolu biz iki həftəyə qədər müddətə gedə bildik" (Aralov, 1963:60). Samsunda bu haqda qəzəblə danışdılar ki, "ingilislər İstanbulda (Aralovun xatirələrində İstanbulun adı Konstantinapol kimi keçir) Məclisi qovdular, deputatları isə həbs edərək Malta adasına apardılar. Bütün mütərəqqi düşüncəli aydınları həbs etdilər, həbsxanaya saldılar və sürgünə göndərdilər" (Aralov,1963:60). Bu zaman türk zabıtləri Aralova demişdi ki, "sizinlə gedənlərdən biri də hörmətli Əhməd bəy Ağaoğludur: o da Maltaya sürgünə göndərilmişdi" (Aralov,1963:60).

Rusiya səfiri Semyon Aralov yazırdı ki, Əhməd Ağaoğlu ilə elə ilk günlərdən yaxın münasibətlər yarandı. Rusiya səfiri sovet- bolşevik- kommunist məfkurəli idi, amma onun yaxşı tanıdığı Əhməd Ağaoğlu bütünlüklə ruhu ilə, qanı ilə, nəfəsi- canı ilə türklük ideallarına sədaqətli, dönməz bir türk- istiqlalçı idi. Onlar ayrı- ayrı siyasətlərə və ideallara xidmət edirdilər. Lakin Semyon Aralov Ağaoğlundan söhbət açarkən bildirirdi ki, onu Ağaoğlular ailəsinə yaxın edən- bağlayan onların hər ikisinin, xüsusilə də, Əhməd Ağaoğlunun rus dilinə, rus mədəniyyətinə çox yaxşı bələdçiliyi olmuşdu. Çünki Ağaoğlular Türkiyə mühitində də rus mədəniyyətinə bağlı olmuşdular. Digər tərəfdən isə, Semyon Aralov bunu çox təbii qəbul edirdi, çünki Əhməd Ağaoğlu bir zamanlar Rusiya imperiyasının tabeliyində, o dövrdə isə Sovet Azərbaycanın tərkibində yenə də Sovetlər Birliyinə bağlı olan Qarabağda doğulmuş, Parisdə ali təhsil alıb yenidən vətəninə dönmüş və bir müddət orada yaşamışdı. Yəni, həm Türkiyədəki Rusiya sovet diplomatı, həm də Əhməd Ağaoğlu Türkiyəyə gəlməmişindən öncə eyni ölkənin- eyni dövlətin vətəndaşları olmuşdular. Bu da onların rus mədəniyyətinə yaxından bələd olmalarında mühüm amillərdən sayıla bilərdi. "Heç bir qarışığı olmayan təmiz slav tipində nəzakətli, tərbiyəli bir adam" (Ağaoğlu,2013:138) olan Semyon Aralov, "Sovet diplomatının xatirələri" memuarında həmişə Atatürkün yaxın çevrəsindəki seçkin adamlar sırasında gördüyü, dəfələrlə məsləhət və köməyindən yararlandığı Əhməd bəydən minnətdarlıq hissi ilə bəhs edirdi" (Quliyev,2019:55).

Sovet diplomatı ölkəsindən Türkiyə Böyük Millət Məclisinə ünvanlanan təbrik teleqramının mətni ilə bağlı Əhməd Ağaoğlu ilə TBMM rəhbərliyi arasında baş vermiş xoşagəlməz və anlaşılmaz hadisədən xatirələrində söhbət açmışdır. Bu hadisə ilə bağlı baş verən insidentin əsas mövzusu Əhməd Ağaoğlunun "sırf protokol baxımından, həqiqətən də, tələskənliyə yol verməsi" (Quliyev,2019:56) olmuşdur. Türkiyəli tədqiqatçılardan bəzilərinə görə, "rus səfiri bu situasiyada səmimiyyətindən yararlanıb onu təxribata çəkmişdi" (Quliyev,2019:56).

Semyon Aralov burada diqqətə çatdırmağı vacib bilərək, xüsusilə qeyd edirdi ki, Mustafa Kamal Paşa Əhməd Ağaoğluna çox böyük ümidlər bəslədiyini açıqca bütün TBMM üzvlərinin nəzər- diqqətinə çatdırmaqla qalmamışdı. Qurtuluş Savaşı Lideri, eləcə də, Əhməd bəyin necə mühüm vəzifələr yerinə yetirməli olduğunu, ölkə daxili islahatları Əhməd Ağaoğlu kimi milli maraqları düzgün başa düşən aydınlara arxalanmaqla həyata keçiriləcəyinin zəruri olduğunu birmənalı şəkildə vurğulamışdı.

Mustafa Kamal Paşa yalnız mütərəqqi, vətənsəvər qüvvələrlə əhatə olunmamışdı. Yadelli zülmünə qarşı mübarizəsində onu dəstəkləməyənlər, mühafizəkar qüvvələr də az deyirdilər. Türk xalqının Milli Mücadilədə sevə-sevə vətəninin qurtuluşu uğrunda apardığı ədalətli istiqlalçılıq mübarizəsində hələ də zalımlarla əl-ələ verməkdə olan mühafizəkar qüvvələr qalmaqla və düşmən mövqeyində durmaqla davam edirdilər. Semyon Aralov diplomatik xidməti zamanı rastlaşdığı belə adamlar haqqında yazırdı ki, "onlar çoxsaylı olmasalar da belə," Atatürkə qarşı "generallar (paşalar) arasında, yeni qurulacaq dövlətə düşmən olan, sultanlığa və xəlifəliyə tərəfdar olanlar da qalırdılar. Mustafa Kamal yeri gəldikcə müxtəlif zamanlarda onları öz tərəfdarları ilə əvəzləyirdi" (Aralov,1963:62).

Rusya Sovet diplomatı "Qazi Mustafa Kamal ilə ilk qarşılaşdığım 30 Yanvar 1922-ci ildə" (Aralov, 1963:67) olduğunu xatırlayaraq, Atatürkün ilk görüşdə ona olan səmimi münasibətini qiymətləndirərək, qırx il sonradan xatırlayırdı ki, bu "görüş çox dostcasına baş tutdu" (Aralov,1963:64). Atatürk Sovet hökumətinin elçisinə münasibətdə TBMM hökumətinin təmsil etdiyi yeni, gənc Türkiyənin güclü imperialist dövlətlərə qarşı apardığı mübarizədə qazandığı zəfərlərlə bağlı bildirmişdi ki, "iki ölkə arasında, iki dövlətin və iki millətin beləliklə ehtiyac duyduğu böyük dostluğu" (Aralov,1963:67) gücləndirmək vacib şərtidir. O, "TBMM hökumətinin və özünün bu dostluğun möhkəmləndirilməsi üçün" gərəkli olan addımlar atılacağını xüsusilə vurğulamışdı.

Semyon Aralov xatirələrində oxucuların gözləri qarşısında Qurtuluş Savaşı Liderinin daxili və zahirə görüşünü aşağıdakı sözlərlə belə təsvir edirdi: "Mustafa Kamalın saçları sarı və seyrək idi, bıçqları qırmızımtıl və qırxılmışdı. Bütün xarici görünüşünə yaraşır və güclü, dönməz iradəsini göstərən gözləri polad kimi idi. Mənimlə ilk söhbətimizdə onları belə görmüşdüm" (Aralov,1963:66). Sovet diplomatı Mustafa Kamalın "polad kimi" gözlərinin təsvirinə dair söylədiyi sözlərdə o gözlərin ətrafla və ətrafdakı dostlarla, yoldaşlarla "qarşılaşmalarında və söhbətlərində" necə şirin, mehriban, xeyirxah baxışlarla əvəzləndiyini də qeyd edirdi. Amma Atatürkün yanında olan Aralov "döyüşlərlə bağlı məsələlərdə" yazırdı ki, "belə anlarda onun gözləri sanki qarşısındakını heç görmürdü" (Aralov,1963:69).

Semyon Aralovun xatirələrində Atatürkün xatırlanması zamanı doğrudan da adamda qəribə təəssüratlar yanmış olur. Belə ki, Sovet diplomatı Mustafa Kamalı təqdim edərkən, sanki neytral- seyrçi mövqedə qalaraq, onun mənəvi- ruhi aləminin nə qədər zəngin olduğunu gözlərimizin önündə canlandırmış olur. Aralov yazırdı ki, "Mustafa Kamal xalqının milli poeziyasının dərin bilisi idi. O, qəlbinin, ruhunun bütün dərinlikləriylə sevimli vətəninə, onun tarixinə, onun nəğmələrini çox sevirdi" (Aralov,1963:6075-76).

Semyon Aralovun xatirələrində insanın qəlbinin dərinliklərinə qədər təsir edən, onun ruhunu çəkən bu xatırlamalarda bir türk oğlu kimi adamın necə qürur, fəxarət duyduğunu hiss etməmək mümkün deyildir. Dinindən, dilindən, millətindən, mənsub olduğu- daşdığı məfkurəsindən tamamilə fəqli olan bir dövlət adamının- diplomatik vəzifə sahibinin gördüyü, gördüyü və hiss edəcəklərini yazıya köçürən Sovet səfirinin türk xalqının mübarizəsinə rəhbərlik edən, türk idealına xidmət edən Atatürk haqqında yazdıqları, həqiqətən də, sanki adamı yerdən ayıraraq göylərə qaldırır. Bu dediklərimizə sübut kimi, bunları oxumaq kifayətdir. Aralov qırx ildən sonra bunları belə ifadə edirdi: "Xatirələrimi yazdığım indiki anda Mustafa Kamal Paşa canlı

olaraq gözlərimin qarşısında canlanır, mən onun diqqətli baxışlarını görürəm, anlaşılmayan bir nöqtədə onun əlinin toxunuşunu hiss edirəm” (Aralov,1963:78-79).

Yeni Türkiyə uğrunda bütün varlığıyla, ruhuyla, qəlbiylə çarpışan Mustafa Kamal gərgin keçən iş günlərinin sonunda axşamların hansı birindəsovet səfirliyinə gedərdi: bu zaman o özünün köməkçilərini,yaxın dostlarını da özü ilə aparacağı unutmazdı. Semyon Aralov xatırlayırdı ki, ”onlar bizim səfirliyimizin həmişəki qonaqları idilər” (Aralov,1963:75). Belə görüşmələrdə Mustafa Kamal həmişə dostcasına söhbətlər edirdi. Masa arxasında əyləşəndə də “hər zaman narzan və ya Qafqazın digər mineral sularından içmək istərdi” (Aralov,1963:75).

Semyon Aralovun xatirələrində Mustafa Kamal Atatürkün milli- mənəvi dünyasının sonsuz zənginlikləri görünür, onun çoxəsrlik Şərq mədəniyyətinə, incəsənətinə, ədəbiyyatına, poeziyasına bələdçiliyi, xüsusilə də, onun türk xalq musiqisi ilə bərabər, klassik türk poeziyasına da vurğunluğu, heyranlığı görünməkdədir. Onun türk şairlərinin lirik şeirlərini uca səslə oxuyan zaman səsinin çox qərribə olduğu duyulurdu. Aralovun bu təqdimatı ilə oxucu, qərribə də olsa, qəddar, amansız dövlətlərin başdan- ayağadək silahlanmış güclü ordularına qarşı ölüm- dirim savaşına atılan, mətanətlə döyüşüb parlaq qələbələr əldə edən türk xalqının bu Mücadilədəki Lideri Mustafa Kamal Paşanın daxili mənəvi- ruhi ailəminin necə zəngin olduğu, onun çoxminillik milli- mənəvi dəyərlərə necə sahib çıxdığının bir daha canlı şahidinə çevrilir.

Semyon Aralov Mustafa Kamal Paşanın kimliyinə, necəliyinə və xarakterinə xas olan cizgiləri təqdim edərkən, bir diplomat kimi ona müxtəlif situasiyalarda diqqət yetirdiyini qeyd edir. Ankarada olduğu “yarım il müddətində“ o, TBMM hökuməti rəhbəri ilə özünün də dediyi kimi, həm “sovet səfirliyinin binasında, həm onun özünün mənzilində, həm TBMM-də, həm də cəbhədə” (Aralov,1963:75) onunla qarşılaşdığını bildirir. Sovet səfiri bütün bu görüşlərin hamsını ümumiləşdirərək qeyd edirdi ki, ümumiyyətlə, ”Mustafa Kamal Paşa uzun müddətli ciddi söhbətlərdən sonra həmişə musiqi dinləməyi, rəqs etməyi sevirdi. Elə vaxtlar olmuşdu ki, bizim səfirliyimizə gəldiyi gecələrdə musiqiçiləri də özü ilə gətirirdi. Xalq musiqi alətlərinin çalğısı ilə xor kapellası türk mahnılarını oxuyurdu. Mustafa Kamalın özü də xorla birlikdə mahnı oxumağı sevirdi. Bu zaman onun gözləri uzaqlara dikilir, kədərli bir hal alırdı. Mahnılarda hüzn- kədər, xalqın bitib- tükənmək bilməyən savaşlardan qopub gələn qəlb ağrıları duyulurdu” (Aralov,1963:75).

Sovet diplomatının Atatürk haqqındakı xatirələrində onun həyata bağlılığı- həyatsevərliyi ifadə olunmaqdadır. Həyatının bütün ağırlıqlarına və çətinliklərinə baxmayaraq, Atatürkün o dövrdə Yeni Türkiyənin işıqlı gələcəyinə necə nikbinliklə baxdığını şahidi oluruq. Burada onun sanki bugündən sabaha doğru gedən yolda necə ümidlə, inamla addımlar atacağını görürük.

Aralovun xatirələrində qeyd olunur ki, Şərq xalqlarının milli- azaldıq mübarizəsində istedadlı general Mustafa Kamal Paşanın başçılığı altında Türkiyədə aparılan Milli Mücadilə önəmli rol oynayırdı. Sovet diplomatı gənc, Yeni Türkiyənin və türk xalqının bu mübarizəsində mühüm faktlarla və nümunələr göstərməklə Qazi Mustafa Kamal Paşanın Yeni Türkiyənin rəhbəri və Sovet Rusiyası ilə dostluğun alovlu tərəfdarı kimi onun şəxsi kefiyyətlərinin canlı portretini yaradır” (Türkiye Anıları,2008,,9).

Semyon Aralov xatirələrində qırx il keçəndən sonra olub keçənləri yaddaşında- ancaq parçalar halında qalanları yada salıb bərpa etmək istəyərkən, “təmsil etdiyi” Sovet Rusiyasının bir zamanlar Türkiyədəki səlahiyyəti nümayəndəsi kimi, Türkiyə ilə Sovetlər ölkəsinin dostluq münasiblərini pozmaq istəyənlərə maneə olmağın vacibliyini vurğulayırdı. Rusiya Sover səfiri əminliklə bildirirdi ki, Sovet Rusiyası ilə Türkiyənin arasındakı dostluğu və qarşılıqlı etimadı qoruyub saxlamaq vəzifəsini biz gücümüz çatdığı qədər “Kamal Atatürkün və Türkiyənin milli aydınlarının, eləcə də, sırası vətəndaşlarının yaxından dəstəyi ilə yerinə yetirə bildik” (Aralov,1963:214).

SONUÇ

Semyon Aralov xatirələrində Şərqlə xalqları ilə Sovet Rusiyasının dostluq münasibətlərinin yaranması işində Qazi Mustafa Kamalın başçılıq etdiyi Yeni Türkiyə ilə dostluq münasibətlərinin yaranmasının necə əhəmiyyəti olduğunu çox önə çəkirdi. Burada öz “müqəddəs torpaqlarını” yadelli işğaldan təmizləməkdə gənc, Yeni Türkiyənin Sovet Rusiyasının göstərdiyi köməyin və dostluq münasibətlərinin mühüm rol oynadığı da diplomat tərəfindən qeyd olunur” (Aralov,1963:214). Bütün bunları xatırladıqdan sonra Semyon Aralov “mən öz xatirələrimi Qazi Mustafa Kamalın həyat yoldaşı ilə birlikdə Sovet nümayəndəliyinə sonuncu gəlişi ilə tamamlayıram” (Aralov,1963:214),- deyər bildirir.

Semyon Aralovun xatirələrində onun Atatürklə olan səmimi münasibətini açıqcasına hiss etməmək mümkün deyildir. Çünki Sovet səfiri xatirələrinin son cümlələrində olsa belə, yenə də Atatürkün xarakterindəki ülvə, xeyirxah insanı keyfiyyətləri vurğulamağı sanki özünə mənəvi bir borc bilir. Aralov yazırdı ki, hamı tərəfindən heç də eyni cür qəbul edilməyən, eyni cür anlaşılmayan, hamının eyni cür dərk edə bilmədiyi Atatürkün ciddi zahiri görünüşünü onun canından əziz bildiyi vətəni və xalqı yolunda Türkiyənin düşmənləri ilə apardığı amansız mübarizələr belə möhkəmləndirmişdi. O, yazırdı: “Qazi çox incə ruhlu, incə zövqlü, sevimli xarakterə malik idi. Vətəninə, millətinə olan sevgisi onun belə ciddi, möhkəm, dönməz xarakterli olmasına səbəb olmuşdu” (Aralov,1963:215).

Sovet diplomatı Atatürklə son vida görüşünü isə belə xatırlayırdı: “Tezliklə mən Moskvaya çağırıldım. Mənimlə vida görüşündə prezident Qazi Mustafa Kamal Paşa mənə öz avtoqrafı ilə portretini bağışladı. Biz möhkəmcə görüşüb- öpüşdük və bir- birimizə xoş günlər arzuladıq” (Aralov,1963:216).

Atatürklə son görüşünü daha ətraflı şəkildə xatirələrində yadına salan Semyon Aralov Atatürkün bundan sonra da Türkiyə- Sovet dostluğunun möhkəm təməllər üzərində davam edəcəyinə qətiyyətlə əmin olduğunu vurğulayır. O, göstərir ki, Mustafa Kamal Paşa həmişə olduğu kimi, böyük əminliklə bildirdi ki, Türkiyənin Sovet Rusiyası ilə dostluğu daha möhkəm və güclüdür. Sonra Atatürk son olaraq bunları söylədi ki, “Bizlər bir- birimizdən ayrılmamalıyıq. Bu, mənim sarsılmaz inamımdır və gələcək nəsillərə isə vəsiyyətimdir” (Aralov,1963:218).

Bu, Semyon Aralovun Sovet hökumətinin səlahiyyətli nümayəndəsi olaraq diplomatik missiyası zamanı Atatürklə olan son görüşündəki son xatırlamalarıdır. O, daha çox sonralar-1928-ci ildə diplomatik fəaliyyətini başa çatdırdıqdan sonra da “Türkiyənin taleyi ilə maraqlanmağı davam etdirdiyini” bildirir və bir daha Mustafa Kamal Atatürkün ömrünün sonlarına qədər Sovet- Türkiyə dostluğuna necə sadıq qaldığını göstərir: “Mustafa Kamal Paşa həyatının sonuna qədər Türkiyənin milli mənafehlərinin və ardıcılıq olaraq SSRİ ilə dostluq münasibətlərinin keşiyində qəti olaraq çox möhkəm dayandı” (Aralov,1963:218).

KAYNAKÇA

1. Ağaoğlu Samet. Hayat Bir Macera-Çocukluk ve Gençlik Hatıraları, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003
2. Ağaoğlu Səməd. Atamın dostları. Tərcüməçi: Vilayət Quliyev. Bakı, 2016, “Qanun” nəşriyyatı. 336 səh.
3. Aralov Semyon İvanoviç. Bir Sovyet Diplomatının Türkiyə Anıları. 1922-1923. Rusçasından çeviren Hasan Âli Ediz, yayına hazırlayan Candan Badem, İstanbul; Türkiyə İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, İstanbul yayıncılıq matbaacılıq, 289 ss.

4. Cebesoy, A. F. (2002). Moskova Hatıraları, Milli Mücadele ve Bolşevik Rusya. İstanbul: Temel Yayınları.
5. Quliyev Vilayət. Atatürk və Əhməd Ağaoğlu. Bakı, "Qanun" Nəşriyyatı. 2019. 192 səh.
6. Toprak Zafer. "Erken Dönem Türk-Sovyet İlişkileri ve Semyon İvanoviç Aralov," Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları 1922-1923, Semyon İvanoviç Aralov, çeviren: Hasan Âli Ediz, yayına hazırlayan Candan Badem, İstanbul; Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, 2008, s. XVIII-XIX.
7. Аралов С.И. Воспоминание Советского дипломата. Москва, 1963, Издательство Института Международных отношений. (Sovet diplomatının xatirəsi. Moskva, 1963, Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutunun Nəşriyyatı). 222 səh.

GÜLERYÜZ GAZETESİ'NİN MİLLİ MÜCADELE KARİKATÜRLERİNDE MUSTAFA KEMAL PAŞA İMGESİ

THE IMAGE OF MUSTAFA KEMAL PASHA IN THE NATIONAL FIGHT CARTOONS OF GÜLERYÜZ NEWSPAPER

Haluk ÖLÇEKÇİ

Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve
Sinema Bölümü

ORCID ID: 0000-0001-5571-907X

ÖZET

Güleryüz gazetesi, edebi ve siyasi yazı ve karikatürleriyle Milli Mücadelenin sesi olmuş yayınlardandır. Döneme ilişkin gelişmelerin mizahi bir bakışla ve üslupla sunulduğu yayın çizgisine sahiptir. Şahitlik ettiği olayları ve fikirleri özgün yorumuyla okuyucusuyla buluşturan Güleryüz'ün mizahı, güldürmenin yanı sıra düşündürülen bir işleve sahiptir.

Milli Mücadele döneminde yayımlarına başlayan gazete, Sedat Simavi tarafından hazırlanan içeriğiyle Anadolu'daki varoluş mücadelesinin taraftarı olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Güleryüz'ün karikatürlerinde, Milli Mücadele'nin lideri Mustafa Kemal Paşa önemli bir yer tutmaktadır. Türk milletinin haklı davasının ve bu mücadelenin liderliğini yürüten Mustafa Kemal Paşa'nın karikatürler üzerinden yansıtılan imajı, Milli Mücadelenin propaganda cephesinde önemli bir işleve sahiptir.

Bu çalışmada, Güleryüz Gazetesinin Milli Mücadele döneminde yayınladığı karikatürlerle ortaya konan Mustafa Kemal Paşa imgesinin taşıdığı anlamların çözümlenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele, Mizah, Karikatür, İletişim, Kuvayı Milliye, Yunan işgali.

ABSTRACT

Güleryüz newspaper is one of the publications that has become the voice of the National Struggle with its literary and political writings and cartoons. It has an editorial line where developments related to the period are presented with a humorous look and style. Güleryüz's humor, which brings together the events and ideas he witnessed with his original interpretation, has a thought-provoking function as well as making him laugh.

The newspaper, which started its publications during the War of Independence, clearly shows that it is a supporter of the struggle for existence in Anatolia with its content prepared by Sedat Simavi. Mustafa Kemal Pasha, the leader of the War of Independence, has an important place in Güleryüz's cartoons. The image of the just cause of the Turkish nation and of Mustafa Kemal Pasha, who leads this struggle, reflected through cartoons, has an important function in the propaganda front of the National Struggle.

In this study, it is aimed to analyze the meanings of the image of Mustafa Kemal Pasha, which was revealed by the cartoons published by Güleryüz Newspaper during the War of Independence.

Keywords: Mustafa Kemal Pasha, National Struggle, Humor, Cartoon, Communication, Nationalist Forces, Greek Invasion.

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşından mağlup çıkan Osmanlı Devletinin ağır şartlar içeren Mondros ateşkes anlaşmasıyla teslim olması, Sevr anlaşmasıyla ise neredeyse bütün topraklarının paylaşılması, devletin bağımsızlığını koruyamaz hale gelmesine neden olmuştu. İmparatorluğun sahip olduğu toprakların yitirilmesiyle yurtlarını kaybeden milyonların sığındığı son vatan toprağı Anadolu'nun da kaybedilmesi endişesi, Milli Mücadeleye giden yolu açmıştı. Türkiye'nin ulusal egemenliğini ve tam bağımsızlığını korumak için yapılan Kurtuluş Savaşı, bütün dünyada ezilen, sömürülen ve sömürgeleştirilen milletlere örnek olacak anti-emperyalist bir mücadele olarak tarihe geçti.

Türk milletinin bağımsızlık ve egemenlik ülküsüyle topyekûn seferberliğini ifade eden Milli Mücadele, kısa zaman içerisinde doğal liderini ortaya çıkardı ve O'nun önderliğinde elde edilen büyük zafer tarihteki yerini aldı. Mustafa Kemal Paşa'nın henüz genç bir Osmanlı subayı olarak dikkat çeken askeri kabiliyetleri ve liderlik vasıfları, Türk milletinin en zorlu mücadele günlerinde O'nu gerçek anlamda bir lider olarak öne çıkardı.

Türk milletinin egemenlik haklarını ve ulusal onurunu koruyacağına dair Milli Mücadelenin ve onun lideri Mustafa Kemal Paşa'nın bütün dünyaya verdiği mesajın en önemli destekçilerinden birisi de dönemin basınıdır. O yıllarda ülkenin işgal altında kalan idare merkezi ve Anadolu'da başlayan milli hareket gibi, basın da iki cepheli bir görünüm sergilemektedir. İstanbul basınının önemli bir kısmının da dâhil olduğu Milli Mücadeleyi destekleyen yayınların yanı sıra, bu mücadeleye karşı durarak mütarekeyi destekleyen bir basın da söz konusudur. Basının kamuoyu oluşturmada ve uluslararası ilişkilerdeki etkisinin fark edildiği bu dönemde, basının bütün tarafların etkin şekilde kullandığı bir mecra haline geldiğini görüyoruz.

Milli Mücadelenin teşkilatlanmasında ve dünya kamuoyunun yanı sıra Türk milletinin desteğini almasında basının gücünden yararlanılmaya çalışılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın kamuoyu desteğine ne kadar önem verdiği ve bunu kazanabilmek için basın faaliyetleri üzerinde hassasiyetle durduğuna dair yeterince bilgiye sahibiz. Mondros Mütarekesinden hemen sonra 1 Kasım 1918 tarihinde Mustafa Kemal Paşa ve Fethi Bey (Okyar) tarafından yayınlanan Minber Gazetesi, Milli Mücadeleye giden yolun işaret fişegidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına yönelik en önemli aşamalardan birisi olan Sivas Kongresi'nin yapıldığı sırada çıkarılmaya başlanan "İrade-i Milliye" ve artık Ankara'da Milli Mücadelenin başlamasıyla birlikte verilen kararların ulusal ve uluslararası kamuoyuna duyurulması amacıyla çıkarılan "Hâkimiyet-i Milliye" gazeteleri bu konudaki önemli örneklerdir (Özkaya, 2007: 66-68). Her iki gazetenin yayına başlamasına da öncülük eden Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da Milli Mücadelenin ilk günlerinde verdiği Anadolu Ajansının kurulması talimatıyla bir kere daha basın ve propagandanın gücünün ve öneminin bilincinde olduğunu göstermiştir.

Milli Mücadelenin propaganda cephesinde basının artan önemi, dönemin mizah gazetelerini ve dergilerini de içine almış ve adeta burada yeni bir cephe açılmıştır. Gerek mütareke basını ve Milli Mücadele basını arasında, gerekse bilhassa Yunanistan'da yayınlanan birçok mizah yayınına karşı karikatürler üzerinden farklı bir düzlemde savaş sürdürülmüştür.

Çalışmamızda, Milli Mücadele döneminin önemli yayınlarından Güteryüz Gazetesi'nde yayınlanan Mustafa Kemal Paşa karikatürleri incelenmiştir. Savaşın propaganda cephesinde Anadolu'daki mücadelenin safında yerini alan Güteryüz'ün pek çoğu birinci sayfadan yayınlanan Mustafa Kemal Paşa karikatürleri, göstergebilimsel analizle incelenerek, dönemin şartları, hangi mesajların verildiği ve nasıl bir Mustafa Kemal Paşa imgesinin yansıtıldığı ortaya çıkarılmıştır. Göstergebilimsel yöntem, görünenin yanı sıra görünmeyen mesajı anlamaya çalışmamıza yardımcı olmaktadır. Çoğunlukla simgelerin ve sembollerin üzerine inşa edilen karikatürler, mesaj içeren birer ileti olarak açık anlamların yanı sıra pek çok örtülü

anlamı da barındırmaktadır. Analizler yapılırken anlatının inşasındaki ortam ile olay ve olgular araştırmaya dâhil edilerek, elde edilen veriler bağlam çerçevesinde karikatürle birlikte sunulmuştur. Çalışmamız boyunca Barthes'in (2009: 88; 2011: 184) kavramları ve göstergeleri birleştirme yönteminden yararlanılarak oluşturulan derin anlam ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

MÜTAREKE VE MİLLİ MÜCADELE BASINI

İletişim, insanoğlunun temel ihtiyaçlarından birisidir. Basın ise bireysel ya da toplumsal gereksinimlerin karşılanmasındaki en etkili araçların başında gelmektedir. Her türlü düşüncenin ve haberin topluma ulaştırılmasını sağlayan yayın organlarının günlük olması halinde gazete; haftalık, onbeş günlük ya da aylık periyotta olması halinde ise dergi olarak adlandırılmaktadır. Bu tür bir sınıflandırmanın ilk dönemlerde yaygın olmaması nedeniyle, haftalık ya da onbeş günlük yayınların da gazete olarak adlandırıldığı örnekler söz konusudur (İnuğur, 1982: 19-20). Güteryüz de kimi zaman gazete, kimi zaman ise dergi olarak nitelenen bir yayın organıdır.

Gecikmeli de olsa Osmanlı kültür hayatına giren basın, hem devlet yöneticilerinin kararlarını halka duyurmanın ve yenileşme çabalarının, hem de devletin monarşiden meşrutiyete evrilmesi sürecinde siyasi rejime eleştiriler yönelten bir kısım gazeteci ve aydının etkili bir aracı olarak tarihi bir rol oynamıştır (Ölçekçi, 2016: 175).

Uzun istibdat yıllarının ardından ilan edilen İkinci Meşrutiyet, Türk basında özgürlük havası estirmiş ve Türkiye'nin fikri ve siyasi yapısının yanı sıra basın hayatının da zenginleştiği bir dönem yaşanmıştır (Bardakçı, 1977: 100). Bu dönemde, Türk basınındaki kamplaşmaların politik alanda temelini atan İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf partilerinin mücadelesi söz konusu iken, fikri manada ise İslamcı, Osmanlıcı ve Türkçü gruplar ve temsilcilerinden söz etmek mümkündür. Tanin ve Şurayı Ümmet gazeteleri İttihat ve Terakki'nin yayın organları olmuştur. Sürgünden dönen aydın ve gazetecilerin kurduğu Fedakaran-ı Millet'in yayın organları ise Hukuk-u Umumiye ve Serbesti gazeteleridir. Savunduğu Âdem-i merkezîyetçilik ile tanınan Prens Sabahattin taraftarlarının Ahrar Partisi Osmanlı gazetesiyle desteklenmiş, Ali Kemal'in idaresinde olduğu zamanlarda İkdam da benzer bir çizgiyi takip etmiştir. İttihad-ı Muhammedi Derneği adına çıkarılan Derviş Vahdeti'nin yönettiği Volkan (Enginün, 2006: 86) ve Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye Derneğince yayınlanan Beyan-ül Hak ve Sırat-ı Müstakim (devamında Sebil-ür Reşad) ise İslamcı fikirleri yaymaya çalışan yayınlardır. Türkçülük fikri ise Tanin gazetesinin yanı sıra Türk Yurdu, Genç Kalemler, Halka Doğru, Türk Sözü gibi dergiler vasıtasıyla basında yer bulmuştur (Tunaya, 1986: 260).

İkinci Meşrutiyet'in renkli ve çok sesli basın ve fikir hayatına karşın, Birinci Dünya Savaşından sonra 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması Türkiye'de her alanda olduğu gibi basında da yeni bir dönemi başlatmıştır. 1918-1923 yıllarını kapsayan bu dönemde, Mondros, Sevr ve İzmir'in işgalini endişeyle takip eden ve Anadolu'da başlayan Milli Mücadeleyi destekleyen basın ile padişah ve saray yanlısı olan, kurtuluşu işgalcilerle işbirliğinde görerek bağımsızlık yanlılarını hıyanetle suçlayan basın olmak üzere derin bir ayrışma yaşanmıştır. O güne kadar Türk basınının odak noktasını teşkil eden İstanbul basını, mütarekeyle birlikte ağır bir sansürle karşı karşıya kalmış, böylelikle milletin sesini duyurma görevi Anadolu'nun her köşesinde vücut bulan basın organlarına düşmüştür. İşgalin gölgesinde faaliyetlerini yürüten İstanbul hükümetinin ülke çapında, özellikle Anadolu'da, basını denetleyecek gücünü kaybetmesi, basının da Anadolu ve İstanbul basını olmak üzere iki gruba ayrılmasına yol açmıştır. Kuvayı Milliye ise kendi basınına hukuksal yön verecek siyasal örgütlenmeye henüz kavuşmadığı için Milli Mücadeleyi destekleyen Türk basını her ne kadar maddi imkânsızlıklar içerisinde olsa da bağımsız yayınlar yapmıştır.

Ülkenin içinde bulunduğu durumdan nasıl kurtarılacağı hakkındaki arayışlar, değişik görüşleri ileri süren cemiyet ve partilerin doğmasına yol açmıştır. Dönemin gazetecilerinin de etkilendiği ve yayın politikalarını tayin eden bu kaotik ortamda Milli Mücadele taraftarları olduğu gibi mandacılık yanlıları da yüksek sesle görüşlerini dile getirmiştir. Kurucu ve yöneticileri arasında Ali Kemal, Refik Halit gibi gazetecilerin olduğu “Hürriyet ve İtilaf Fırkası”, İngiliz taraftarlığı yapan ve İngiliz yardımı gören bir siyasi oluşum olarak bir kısım basın üzerinde etkili olmuştur. Partinin yayın organı Mesuliyet’in yanı sıra, Alemdar ve Peyam-ı Sabah gazeteleri yayınlarıyla bu partinin yanında yer almıştır (Tunaya, 1986: 260).

Mütarekenin ardından başlayacak Milli Mücadele döneminde de Peyam-ı Sabah, Alemdar, İstanbul ve Aydede gazeteleri İstanbul hükümeti ve işgalci devletler tarafından her yönden desteklenerek ve herhangi bir sansüre tabi tutulmadan sürdürdükleri yayınlarında Milli Mücadele karşıtı cepheyi oluşturmuştur. Bu yayınların dışındaki İstanbul basınının neredeyse tamamı şiddetli sansür ve baskılar nedeniyle yeterince cesur ve bilinçli yayınlar yapamamakla birlikte Ankara’yı desteklemekten geri durmamıştır (İnuğur, 2002: 337). Koloğlu (1994: 116) bunlar arasında Necmettin Sadak, Falih Rıfki (Atay), Ali Naci (Karacan) ve Kazım Şinasi’nin Akşam’ını, Asım ve Hakkı Tarık (Us) kardeşlerle Ahmet Emin (Yalman)’in Vakit’ini, Velit Ebüzziya’nın Tasvir’ini, başyazarını Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) ile Falih Rıfki (Atay)’nın yazdığı İkdam ile Sedat Simavi’nin Güteryüz’ünü sayar. Tevhid-i Efkâr, Tanin ve İkdam ise Kurtuluş Savaşı’na yakınlık duyan, ancak zaman zaman saltanatı da destekleyen bir çizgidedir (Mazıcı, 1984: 100-127).

Düşman işgaline karşı Milli Mücadelenin Anadolu’da doğup gelişmesi gibi, İstanbul basınının sesinin kısılması üzerine Anadolu’da bir milli mücadele basını filizlenmiş, en ilkel koşullarda, kâğıdın, matbaanın, mürekkebin, mürettibin ve matbaacının yokluğuna rağmen birlik ve beraberliği sağlamak için gazeteler çıkarılmıştır. Yurdun büyük bölümünün işgal altında olduğu bu dönem, ölüm kalım savaşındaki Türk milletinin yanındaki yerini alan Türk basınının kahramanlıklarıyla doludur. Anadolu basınının düşmana ilk direnişi, 1919 Mayıs’ında İzmir’de Hukuk-u Beşer (İnsan Hakları) gazetesi başyazarı Osman Nevres’in Kordonboyu’nda karaya çıkan Yunan askerlerine attığı kurşunla başlar (Topuz, 2003: 118).

Milli mücadele yanlısı Anadolu gazeteleri içerisinde Ankara’nın doğrudan direktifleri ile kurulan gazetelerin öncüsü, Sivas Kongresi’nin yayın ve propaganda organı olmak üzere Mustafa Kemal’in talimatlarıyla 14 Eylül 1919’da Sivas’ta yayınlanan İrade-i Milliye gazetesidir. Sivas kongresi zabıtları ve Mustafa Kemal’in bildirilerinin yayınlandığı gazete Anadolu’nun her tarafına gönderilerek Kuvayı Milliye’nin sesi olmuştur (Kayacan, 1996: 39).

Mustafa Kemal Paşa 1919’un Aralık ayı sonlarında Heyet-i Temsiliye Reisi sıfatıyla karargâhını kurmak üzere geldiği Ankara’da, Müdafa-i Hukuk Cemiyeti’nin kararlarını duyurmak üzere ikinci gazetesi olan Hâkimiyet-i Milliye’yi çıkartmıştır (Şapolyo, 1971: 194-195). İlk sayısı Mustafa Kemal’in başyazarı ile 10 Ocak 1920’de yayınlanan gazetenin başlığı altında “Mesleği, milletin iradesini hâkim kılmaktır” cümlesi yazılıdır (Oral, 1969: 42-43).

Ankara basını olarak addedebileceğimiz yayınlar arasında Yunus Nadi’nin İstanbul’da yayınlamaya başladığı, ancak baskılar sonucu kapatılması üzerine Ankara’ya taşınan Yeni Gün gazetesi de dönemin ilk yayınlarından. 9-10 Ağustos’ta Anadolu’da Yeni Gün adıyla yayınlamaya başlanan gazetenin kurucusu Yunus Nadi, 1924’ten itibaren Yeni Gün’ün yayınına son vererek Cumhuriyet gazetesini yayınlamaya başlayacaktır (Güz, 2008: 60; Tunçay, 1978: 165-166).

Anadolu’da yerel direnişle birlikte ve bazen ondan da önce yayınlanarak Milli Mücadeleyi destekleyen 82 gazetenin varlığından söz edebiliriz (Koloğlu, 2006: 115). İzmir, Balıkesir, Bursa, Konya, Kastamonu, Ankara, Adana, Sivas, Trabzon, Elazığ gibi Anadolu’nun dört bir

tarafında yayınlanan gazeteler Kuvayı Milliye ruhunun güçlenmesi ve yaygınlaşması için olağanüstü çaba göstermişlerdir.

Anadolu'da Milli Mücadele yanlısı gazetelerin yanı sıra, bilhassa işgale uğrayan bölgelerde düşmanın yardımlarıyla yapılan karşıt görüşteki yayınlara da rastlamak mümkündür. Yunan işgali altındaki Balıkesir'de Yunan Komutanlığının kontrol ve himayesinde 1920 Ağustos ayı ortalarından itibaren yayınlanan İrşad bu yayınlardan birisidir (Oral, 1969: 33). Mondros Mütarekesinin hemen ardından Adana'da Ali İlmî tarafından çıkarılan Ferda gazetesi de, Adana'nın işgali sırasında Fransız ordusunu ve onlarla birlikte Adana'ya giren gönüllü Ermeni alayını alkışlarla karşılamıştır. Yayınladığı yazılarla halkın mücadele azmini yıkmaya çalışan, Kuvayı Milliye'ye saldıran Ferda gazetesi, Anadolu'yu düşman işgaline açan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Adana'daki sözcülüğünü yapmıştır (İnuğur, 2002: 363). Bu yayınların dışında, 1919'da işgal altındaki İzmir'de yayınlanan Köylü, Musavat, Şark ve Islahat, işgal edilen Balıkesir'deki Adalet, Kastamonu'da Zafer, Mudurnu'da Kürsi-i Milliyet, Edirne'de Teemmin Hürriyet ve İtilaf Fırkası çizgisinde işbirlikçi bir yayın takip etmişlerdir (Kayacan, 1996: 43).

TÜRK MİZAH BASINI VE GÜLERYÜZ GAZETESİ

Güldürme ve eğlendirmenin yanı sıra düşündürmenin ve zayıflıkları, noksanlıkları dile getirmenin sanatsal bir biçimi olan mizah, kişilerin yanı sıra toplumların da kendini ifade ihtiyacını karşılayan en kesif düşünce ürünleri arasında yer bulmaktadır. Türk toplumunun da yüzyılları bulan mizah geleneğinde güldürü unsurunun yanı sıra düşündüren, iğneleyen, yeren ve başkaldıran bir yön daima olmuştur. Türk kültürünün önemli parçaları olarak milli hafızada yaşatılan Keloğlan, Karagöz-Hacivat, Nasrettin Hoca gibi güldürü ustaları toplumsal eleştirinin birer aracı olmaktan geri durmamışlardır.

Basınla mizahın buluşması, geleneksel Türk mizahına yeni bir soluk getirmiş ve zaman içerisinde çizginin de katkısıyla mizah anlayışının gelişiminde etkin bir rol oynamıştır. Türkiye'deki ilk mizah yayınları, İmparatorlukta basın hayatının Türklerden daha önce geliştiği gayrimüslimlerin yayınları arasında yer alan 1852'de Hovsep Varyantan'ın "Boşboğaz Bir Adem" dergisi ve 1856'daki "Meğü" dergisidir (Çeviker, 1986: 17). Türkçe mizah dergiciliğinin ilk örnekleri ise 1870 yılında yayınlanan Letâif-i Âsâr ve Diyojen dergileridir. Letâif-i Âsâr bağımsız bir dergi olmayıp Terakki gazetesinin ilavesi olarak haftada bir yayınlanmıştır (Tokmakçioğlu, 2011: 211). Bu nedenle Rumca, Ermenice ve Fransızca'dan sonra Türkçe de yayınlanan Diyojen, ilk müstakil mizah dergimiz sayılmalıdır. 1876'da Mehmet Tevfik Bey tarafından yayınlanmaya başlanan Çaylak dergisi gibi yirmiye yakın mizah dergisinin hayat bulduğu ilk dönem mizah basın organları, uzun soluklu olamamış ve yayın yasakları nedeniyle yaklaşık 38 yıllık bir suskunluk dönemi yaşanmıştır (Özkorkut, 2002: 75).

İstibdat yönetimine karşı çıkmak amacıyla ülke dışına çıkan Yeni Osmanlıların, mizah basınının sustuğu Osmanlı ülkesinden uzakta Avrupa'nın değişik ülkelerinde çıkardıkları yayınlar arasında mizah dergileri de vardır. İlk Jön Türk yayınlarından Ali Bey'in Londra'da çıkardığı Hayal dergisinde yayınlanan geleneksel mizahın önemli karakterleri Karagöz-Hacivat diyalogları dikkat çekicidir (Tokmakçioğlu, 2011: 217). Bu yayını 1896'da Hamidiye, 1898'de Beberuhi ve Pinti, 1900'de Davul ve Dolap, 1901'de Tokmak, 1906'da Curcuna mizah dergileri izlemiştir (Apaydın, 2006: 324-326). Bu mizah yayınlarının ortak konusu, Abdülhamit yönetiminin istibdatıdır.

Osmanlı basın hayatında büyük gelişmelerin yaşandığı 2. Meşrutiyet dönemi (Akyüz, 1995: 123-124), çok sayıda gazete ve derginin yanı sıra mizah basını için de bir milat niteliğindedir.

Mizahın karikatürle buluştuğu yeni dönemde, süreli yayınlardaki büyük artışa paralel biçimde doksanın üzerinde mizah gazetesi hayat bulmuş, ancak özgürlük havasının heyecanı pek çoğunun uzun ömürlü olmalarına yetmemiştir. Osmanlı mizah anlayışının yerini Batılı bir tarza bırakmaya başladığı yeni dönemin mizahında, eleştiri ve hicvin politize olduğu görülmektedir. İttihat ve Terakki iktidarında basın üzerinde yeniden başlayan baskılar, karşıt görüşlü iki cepheli bir mizah basınının ortaya çıkmasına yol açmıştır (Öngören, 1983: 77).

Türk mizah basınının ikiye bölünmüş hali, mütareke ve Milli Mücadele yıllarında farklı bir biçimde varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Mütareke ve Milli Mücadele döneminin mizah basını içerisinde Kuvayı Milliye yanlısı gazetelerin en bilinen ve etkililerinden birisi Güleriyüz gazetesidir. Türk basın tarihinin önemli isimlerinden Sedat Simavi'nin yayınladığı Güleriyüz, İstanbul'dan sürdürdüğü yayınlarında açıkça Ankara'daki milli hareketi ve Mustafa Kemal Paşayı destekleyen bir içerikle çıkmaktadır. Meslek hayatı boyunca sayısız dergi ve gazetenin imtiyaz sahipliğini yapan Sedat Simavi çizdiği karikatür, kullandığı fotoğraf ve resimler aracılığıyla geliştirdiği iletişim dili sayesinde Türk basınında iz bırakan bir isim olmuştur.

Karikatür çizmeye 1912 yılında devrin önemli dergilerinde başlayan Simavi'nin 1916 yılından itibaren imtiyaz sahibi olduğu yayınlar arasında Hande, Diken, İnci, Dersaadet, Payitaht, Güleriyüz, Hanım, Hacıyatmaz, Resimli Gazete, Yıldız, Meraklı Gazete, Yeni Kitap, Arkadaş, Bravo, Yedigün, Karagöz, Karikatür, Model, Yeni Ev Doktoru ve Hürriyet gazetesi bulunmaktadır (Gökman, 1970).

Sedat Simavi'nin Mondros Mütarekesinin ilk günlerinde işgale karşı tavrını ortaya koyduğu ilk yayını Diken dergisidir (Çeviker, 1986: 16). İşgale karşı bütün yurttan oluşmaya başlayan havanın yansımaya başladığı gazete ve dergilerin ilk örneklerinden olan Diken'in ardından, Sedat Simavi'nin içerik ve şekil olarak olgunlaştırdığı Güleriyüz gazetesi 5 Mayıs 1921'de başladığı yayın hayatını 14 Ağustos 1923'e kadar sürdürmüştür. Güleriyüz'ün imtiyaz sahibi ve aynı zamanda çizerliğini yapan Sedat Simavi'den başka, Cevat Şakir (Kabağağaçlı) ve Sedat Nuri derginin önemli karikatürcüleridir. Ayrıca Orhan Seyfi (Orhon), Yusuf Ziya (Ortaç), Ercüment Ekrem (Talu), Ahmet Rasim gibi devrin tanınmış isimleri Güleriyüz'e katkıda bulunmuştur (Çeviker, 1986: 165). Haftalık periyotla renkli baskıyla 122 sayı çıkan Güleriyüz, Milli Mücadele aleyhinde yayınlarıyla tanınan Refik Halit Karay'ın Aydede mizah dergisiyle adeta savaşı mizah yoluyla devam ettirmiştir.

Yayımlandığı dönemin siyasi ve sosyal olaylarına kayıtsız kalamayan Güleriyüz gazetesi, yazıları ve karikatürleriyle dönemin ruhunu yansıtan bir yayın organıdır. Yayına başladığı olağanüstü günlerin etkisiyle daha en baştan tarafını belli eden gazete, bütün gücüyle Milli Mücadele'yi desteklemiş, halka moral vermeye, düşmanı ise alaylarıyla demoralize etmeye çalışmıştır. Güleriyüz hedefine Milli Mücadele karşıtı yayınları ve işgal kuvvetlerini koymuş ve onlarla sert bir üslupla kavga etmiştir. Gazete Kuvayı Milliye'nin ve Mustafa Kemal'in yanında bir yayın çizgisini ilk sayısından son sayısına kadar sürdürmüştür. Türk ordusunun ve Mustafa Kemal Paşa'nın kahramanlıklarının yansıtıldığı yazı ve karikatürleri, kamuoyunda milli harekete yönelik desteğin artmasında etkili olmuştur.

Güleriyüz gazetesinin şahit olduğu olayları sayfalarına yansıtırken, bir mizah gazetesi olmanın gereği olarak güldürmenin yanı sıra düşündürmeyi de amaçladığı anlaşılmaktadır. Dergide yer bulan bütün türler, içlerinde kısmen de olsa mizah barındırmaktadır. Ancak Güleriyüz'ün mizahı, düşüncelerin ifade edilmesinde kullanılan bir araç niteliğindedir. İşgal altındaki İstanbul gazeteciliğinin en büyük engeli olan ağır sansür altında fikrini söylemeye çalışan Güleriyüz, mizahın keskin ancak bir o kadar da kıvrak dilini kullanmayı tercih etmektedir. Güleriyüz gazetesi vatan müdafaası için cepheye koşan Türk insanına, kalemiyle ve fırçasıyla açtığı mizah cephesinden destek olmaktadır. Vatanına göz dikmiş düşmana ve işbirlikçilere

karikatürleriyle en şiddetli biçimde hücum etmekte, vatan müdafaasındaki Kuvayı Milliye ve Mustafa Kemal Paşa'ya ise bir kurtarıcı gözüyle bakmaktadır.

GÜLERYÜZ KARİKATÜRLERİNDE MUSTAFA KEMAL PAŞA

Güleryüz gazetesi, ülkenin işgale uğradığı ve buna karşı milli bir direnişin yurdun dört bir yanında yükselmeye başladığı bir dönemde yayın hayatına başlamıştır. Sevr'in imzalanmasını bir müjdeymiş gibi duyuran mütareke basınının aksine, Milli Mücadele taraftarı diğer gazetelerin yanında bir mizah gazetesi olarak Güleryüz de savaşın henüz bitmediği yönünde yayınlarıyla dikkat çekmeye başlamıştır (Zincirkıran, 2007: 563). Gazete ilk sayısından itibaren takip ettiği yayın çizgisiyle, bağımsızlığın kazanılmasından yana hiçbir kuşkuya yer vermeyecek bir inancı yansıtmaktadır. Bu inanç, Güleryüz'ün henüz birinci sayısında, kapağındaki Mustafa Kemal imgesiyle ortaya konmaktadır.

“Nabzında bir imân vuran kanınla Bilmem ki Semâdan yüksek alınla
Bu ziyâ görmeyen ufka yükseldin Güneşin doğduğu yerden mi geldin?”

Şekil 1. Güleryüz, 5 Mayıs 1921, Sayı 1, s.1.

Gösterge: Muzaffer bir ordu/ **Gösterenler:** Mustafa Kemal Paşa, dalgalanan bayrak, düzenli ordu, beyaz at/ **Gösterilenler:** Atı üzerinde güven telkin eden, arka planda dalgalanan bayrakla ve ardından gelen ordusuyla bütünleşmiş bir lider/ **Düzanlam-Yananlam:** Karikatür, Mustafa Kemal Paşa'yı ve ordusunu resmetmektedir. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın beyaz atı üzerinde duruşu, dalgalanan Türk bayrağı ve teçhizatlarıyla, kılık kıyafetleriyle güven veren ordu imajı verilmektedir. Karikatürün altında yer alan Faruk Nafiz'in (Çamlıbel) şiiri, karikatürün görselini tamamlamaktadır. Şiirde Mustafa Kemal Paşa için beslenen umut, beyaz atın üzerindeki görselle bütünleşmektedir. “Ziya görmeyen ufuk” ile Anadolu işgali betimlenirken, buna karşı beyaz atının üzerindeki Mustafa Kemal Paşa ve ordusu “Güneşin doğduğu yerden” gelerek karanlığı aydınlatacak isimdir.

Türk ordusu, Anadolu'daki Yunan ilerleyişini durdurmaya ve zaferler kazanmaya başlamıştır. İstanbul'un ve İzmir'in işgaliyle başlayan ümitsiz hava, Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının İnönü'deki galibiyetleriyle dağılmaktadır. Güleryüz 5 Mayıs 1921'deki ilk sayısında, Türk ordusuna ve Mustafa Kemal Paşa'ya yönelik yurdun genelinde hakim olan inancı yansıtmaktadır. 1 Nisan 1921'de kazanılan İkinci İnönü Zaferinin hemen ertesinde yayına başlayan Güleryüz, daha ilk sayısında tam boydan renkli verdiği Mustafa Kemal Paşa tasviri ve Faruk Nafiz'in Paşa için yazdığı mısralarıyla tarafını ortaya koymuştur.

Güleryüz gazetesinde çizilen Türk ordusu ve Mustafa Kemal Paşa imajı, o sırada karşıt yayınlarla birlikte değerlendirildiğinde, anlamı daha iyi anlaşılmaktadır. Türkiye'deki Milli Mücadele karşıtı yayınların yanı sıra, bilhassa Atina'daki mizah dergi ve gazetelerinde Anadolu'daki milli hareketi küçümseyen, Türklükle ilgili saldırgan ve alaycı karikatürler

yayınlanmaktadır. Karşı taraftan gelen bütün bu saldırılar, Gülerüz'ün dilini de keskinleştirmekte ve cephede elde edilen başarıların verdiği özgüven karikatürlere yansımakta ve halkın moral ihtiyacını karşılamaktadır. Böylelikle Gülerüz, silahların konuştuğu savaşın mizah cephesini son derece keskin diliyle ve karikatürleriyle yürütmeye talip olmuştur.

İstanbul'daki hükümetin esir alınmasından sonra ellerini kollarını sallayarak Anadolu'yu işgal edeceklerini düşünen Yunan kuvvetleri, karşısında önce mahalli direniş örgütlerini hemen ardından ise bütün milli kuvvetleri birleştiren Türkiye Büyük millet Meclisi ordularını bulmuştur. Anadolu'yu işgallerini bir gezi olmaktan çıkararak Mustafa Kemal Paşa ve milli kuvvetler, işgalci düşmanın ve işbirlikçilerinin korkulu rüyasına dönüşmüştür. O sıralarda yayınlanan karikatürler, Mustafa Kemal Paşa'nın kalpağından dahi korkulduğunu alaycı bir üslupla dile getirmektedir. Gülerüz'ün dördüncü sayısının kapağı, Anadolu'daki milli hareket karşısında işgal kuvvetlerinin içine düştüğü psikolojiyi bu yansıtmaktadır.

“Çok bakma hemşehri, rüyana girer”

Şekil 2. Gülerüz, 26 Mayıs 1921, Sayı 4, s.1.

Gösterge: Korku ve endişe içerisindeki işgal subayı/ **Gösterenler:** Seyyar satıcı, işgal kuvvetleri subayı, Mustafa Kemal resimleri, savaş gemisi/ **Gösterilenler:** Seyyar satıcının alaycı tavrı, işgal subayının endişeli hali, arka planda savaş gemisi/ **Düzenlem-Yananlam:** Görünürde Galata Köprüsünde elindeki kartpostalları satmaya çalışan bir seyyar satıcı ve kartpostallarla ilgilenen bir işgal subayı yer almaktadır. Ancak seyyar satıcının elindeki kartpostallara dikkatli bakıldığında, bunların Mustafa Kemal Paşa'ya ait olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum işgal subayının yüzüne yansımakta, endişeli ve korku dolu bakışları gözlenmektedir. Köprü'nün arka kısmında muhtemelen İstanbul'un işgalinden sorumlu bir savaş gemisi görülmektedir. İşgal subayının karşısında kendinden emin ve vakur şekilde duran seyyar satıcı, aslında elinde tuttuğu kartları pazarlamaktan ziyade Mustafa Kemal Paşa fotoğraflarıyla mesaj vermektedir. Mesajı tamamlayan yazıda ise Mustafa Kemal Paşa'nın şahsında Anadolu'daki Milli Mücadele'nin işgalciler için bir kabusa dönüştüğü, korku ve endişelerinin yersiz olmadığı anlatılmaktadır.

Osmanlı'nın yüzlerce yıldır iskan ettiği toprakların kaybedilmesiyle yurtlarından sökülüp atılan ve sığınılan son vatan Anadolu'yu da kaybetme korkusuna kapılan Türk insanı, bütün kurtuluş ümidini Ankara'daki milli kuvvetlere bağlamaktadır. Mustafa Kemal Paşa bütün Anadolu'nun ortak sesi ve ümidi olarak Büyük Millet Meclisi'nin başında Kurtuluş Savaşı'nı yapacak düzenli orduları kurmakla meşguldür. Bu çabanın sonuçları İnönü muharebelerinde alınmaya başlamış, Türk insanının Mustafa Kemal Paşa'ya olan güveni de bir o kadar artmıştır. Mustafa Kemal Paşa artık Türk milletinin gerçek kahramanı, basın için ise gittikçe daha fazla dikkatleri üzerine çeken gerçek bir liderdir. Sadece Milli Mücadele basınının değil, yabancı basının da ilgisinin arttığı ve halkın gözünde adeta bir destan kahramanına dönüşen Mustafa Kemal Paşa'ya ait postere Gülerüz'ün altıncı sayısında yer verilmektedir.

Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri

Şekil 3. Güleryüz, 9 Haziran 1921, Sayı 6, s.4-5.

Gösterge: Savaş kahramanı güçlü lider imajı/ **Gösterenler:** Kalpağı, kılıcı, gösterişli üniforması, madalyalarıyla Mustafa Kemal Paşa/ **Gösterilenler:** Mustafa Kemal Paşa'nın üniforma içerisinde vakarlı hali/ **Düzanlam-Yananlam:** Milli Mücadele Türk milletinin sadece işgale karşı bir direnişi olmaktan çok, ezilmeye, küçümsenmeye ve yok sayılmaya karşı verilen bir varlık mücadelesidir. Bu yüzden İstanbul hükümetlerinin teslimiyetçi tavrı yerine, varlığını kabul ettirmeye, onurunu şerefini korumaya çalışan milli harekete Türk milleti canıyla ve malıyla desteğini esirgememiştir. Güleryüz'ün şekil 3'teki karikatüründe çizilen Mustafa Kemal Paşa imgesi, aslında Türk milletini temsil etmektedir. Milletın yükselen moral değerlerinin ve işgalci düşman karşısında kendine olan güveninin, Mustafa Kemal Paşa'nın parlayan liderliğiyle bir tutulduğu ve her geçen gün bu bütünleşmenin güçlendiği anlaşılmaktadır.

İşgalin ilk dönemindeki başıbozukluk ve güvensizlik nispeten atılmış ve milli ruh uyanmaya başlamıştır. Yurduna göz diken işgalciler karşısında gerileyen ve korkan bir millet yerine, artık egemenliği için mücadele veren ve zafer rüyaları gören bir Türk milleti vardır. Güleryüz'ün şekil 4'teki karikatürü, İnönü'deki Yunan mağlubiyetleri için kimlere hangi hediyein verileceğini anlatmaktadır.

Yeni Yunan mağlubiyeti münasebetiyle Güleryüz'ün hediyeleri

(Üst sağ baştan) 1. Papulas'a İsmet Paşa'nın tekmesi, 2. Ali Kemal Bey'e bir bardak soğuk su, 3. Papulas'a bir mendil, 4. Refik Halit'e gözlerim yollarda kaldı türküsünün notası, 5. Refik Halit'e derdine yanmak için bir mum, 6. Patrik Efendi'ye gözyaşlarını akıtmak için bir kâse, 7. Kral Konstantin'e kalk git borusu, 8. Venizelos'a bir dürbün, 9. Jurnal Doryan'a Mustafa Kemal Paşa'dan bir mektup, 10. Patris gazetesine bir fiçî mürekkep 11. Neologos'a nazarlık bir çift pabuç, 12. Mustafa Kemal Paşa'ya gözün aydın!"

Şekil 4. Güleryüz, 21 Temmuz 1921, Sayı 12, s.4.

İnönü Savaşları halkın orduya güvenini artırmakla birlikte, nihai bir sonuç için henüz erkendir. Nitekim kısa bir süre sonra Yunan kuvvetlerinin genel taarruza başlamalarıyla birlikte yapılan Kütahya-Eskişehir savaşlarında Yunan ilerleyişinin Uşak, Bursa ve Eskişehir cephelerine ulaşması engellenememiştir. İşgali yöneten Yunan Başbakanı Venizelos'un istifa etmesi ve ölen Yunan kralından sonra Konstantin'in megaloman ideacı söylemlerle ilerleyişi sürdürme çabası endişeleri de artırmıştır. Polatlı'ya kadar uzanan işgal Ankara'daki kimi siyaset çevrelerini endişeye sevk etmiş ve panik havasıyla Meclis'in taşınabileceği yeni şehir arayışlarına başlanmıştır. Cephe çatışmaların şiddetlendiği, önemli şehirlerin kaybedildiği haberlerinin zafere olan inancı zayıflattığı ve bunun faturasının Mustafa Kemal Paşa'ya çıkarılmaya çalışıldığı bu zor günlerde, milletin maneviyatını yüksek tutmada önemli rol oynayan Milli Mücadele basını hiçbir yılmıya düşmeden, düşmanın kovulacağından emin bir şekilde yayınlarını sürdürmüştür. O günlerde işgalci Yunan güçlerinin ilerleyişi ve psikolojik atmosferi etkileme çabalarına verilen cevaplardan birisini şekil 5'teki Güleryüz karikatüründe görüyoruz.

Kral Kosti: Doktorcuğum burnum büyüdü. Koltuklarım da mütemadiyen kabarıyor. Buna bir ilaç bulur musun.

Doktor: Onun ilacını ben bilmem... Bilse bilse Mustafa Kemal bilir. Bir kere ona danış.

Şekil 5. Güleryüz, 4 Ağustos 1921, Sayı 14, s.1.

Gösterge: Aşırı gurur ve kibir/ **Gösterenler:** Yunan kralı Konstantin, sargılı büyük bir burun, kahin görünümlü doktor/ **Gösterilenler:** Yunan Kralı Konstantin'in kendine olan aşırı güveni, fazlasıyla kibirli davranışları/ **Düzanlam-Yananlam:** Yeni Yunan Kralı Konstantin'in ordusunun İnönü'de bozulan moralini düzeltmek amacıyla ortaya attığı megaloman ideaların ve işgali ilerletme çabalarının boşa olduğu vurgusu yapılmaktadır. Doktorla kahin arasındaki bir kişi, Kralın koltuklarının kabarmasını ve burnunun büyümesini hastalık olarak nitelermekte ve çözüm için Mustafa Kemal'i adres olarak göstermektedir. Savaşın propaganda cephesinde önemli bir rol oynayan Güleryüz, İnönü sonrası gelişmelere atıfta bulunarak Yunan ordusuna Anadolu'yu işgalin kolay olmayacağı mesajını vermektedir.

Güleryüz'ün şekil 5'te yer alan karikatürünün yayımlandığı günlerde, Ankara'da önemli kararlar alınmaktadır. Tam da karikatürün işaret ettiği gibi, Yunan ilerleyişinin ve şımarıklığının ilacı Mustafa Kemal Paşa'dadır. Ankara'da kimi muhalifler Yunan ilerleyişinin sorumluluğunu alması, kimi samimi vatanseverler ise ilerleyişi durdurabilecek yegane lider olarak gördükleri için Mustafa Kemal'in başkomutan olmasını ve tüm sorumluluğu üzerine almasını istiyorlardı. Nitekim 5 Ağustos 1921'de Başkomutanlık kanunu ile Mustafa Kemal Paşa bu görevi üstlenmiş ve hemen ardından 7 Ağustos 1921'de Teklif-i Milliye kararlarıyla millete gidilerek ordunun hızlı bir şekilde toparlanmasının hazırlıklarına başlanmıştır (Atatürk, 1989: 414).

Türk milletinin topyekun cepheye koşarak dahil olduğu 22 gün 22 gece sürecek Sakarya Meydan Muharebesinde, Ankara yakınlarına kadar sokulmuş Yunan kuvvetleri karşısında elde edilen zafer, önemli bir dönüm noktası olmuştur. Adeta bir var oluş yok oluş savaşına dönüşen Sakarya savaşı, milletin, ordunun ve basının Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde tek vücut olmasıyla başarıyla netilecenmiştir. 28 Ağustos'ta Ankara'ya yakın bölgelerde başlayan çatışmaların sonunda düşman Sakarya'nın batısına kadar süpürülmüştür (Müderrişoğlu, 2013: 319). Savaşın bütün şiddetiyle sürdüğü günlerde, millete moral vermek ve düşmanı alaylarla küçültmek görevi mizah basınındadır.

Güleryüz'ün karikatürlerinde düşman kuvvetlerinin liderleri ve bilhassa yeni Kral Konstantin daima alaycı bir üslupla yer almaktadır. İşgali yöneten isim olan Konstantin karikatürlerin başlıca konusu olmakla birlikte, öne çıkarılan adı üzerinden genel olarak bütün işgalci güçlere göndermeler yapılmaktadır. Gazetenin karikatürlerinde düşman kuvvetleri yüzlere yansıyan korku, endişe ve şaşkınlıklarıyla alay edilerek yansıtılmaktadır. Buna karşılık Mustafa Kemal Paşa ve Türk askerleri güçlü, kuvvetli ve gösterişli bir görünümle Güleryüz'ün karikatürlerinde yer almaktadır. Güleryüz'ün Şekil 6'daki karikatüründe de Yunan Kralı Konstantin ile Mustafa Kemal ve İsmet Paşaların karikatüre yansıtılmalarında benzer bir yaklaşım görülmektedir.

İsmet Paşa- “Ne o Paşam kafasının içinde ne arıyorsun?”

Mustafa Kemal Paşa- “Akıl arıyorum, bulamıyorum. Dipsiz kelle boş ambar.”

Şekil 6. Güleryüz, 8 Eylül 1921, Sayı 19, s.1.

Gösterge: Kafatası içerisinde beynin olmayışı/ **Gösterenler:** Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa, Yunan Kralı Konstantin/ **Gösterilenler:** Yunan Kralı Konstantin'in kafasında beynin olmayışı ve aklıyla hareket etmeyişi/ **Düzenlem-Yananlam:** Anadolu'daki işgalin bir nuramalı sorumlusu olarak görülen Yunan Kralının akılla izah edilemeyecek eylemler içerisinde olduğu mesajı verilmektedir. Gazetenin karikatüründe Mustafa Kemal ve İsmet Paşalar Konstantin'in kafatasını açmakta ancak beynin yerinde pamuğa benzer işlevsiz bir organ olduğunu tespit etmektedir. Karikatürün alt yazısıyla görselin pekiştirildiği mesajda ise, Yunan Kralının yaptıklarının akılla ilişkisinin kurulamayacağı alaycı bir üslupla dile getirilmektedir. Karikatür, Anadolu'daki Yunan işgalinin akılsızlık olduğu mesajını vermektedir.

8 Eylül'de Güleryüz'ün birinci sayfasında yayınlanan Mustafa Kemal tasvirinde Yunan kralının akılsızlığına yapılan bu vurgu, gazetenin iç sayfalarında bir başka karikatürle pekiştirilmektedir. Şekil 7'deki karikatür, Yunan akılsızlıklarının sonucunun nereye varacağını, bu defa Mustafa Kemal Paşa'nın yapacağı hamleyi öne çıkararak göstermektedir. Sakarya savaşının kritik günlerinde basının Türk ordusuna ve Mustafa Kemal Paşa'ya güveni ve desteğinin tam olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan bütün yayınlar ordunun ve cephe gerisinde mücadelede destek veren milletin moral ve motivasyonunu yüksek tutmayı amaçlamaktadır.

Savaşın içinde doğan Güleryüz, Türk milletinin zorlu Milli Mücadele günlerine tanıklık etmesinin yanı sıra, Türk ordusunun zafer coşkusuyla paylaşmaktadır. Sakarya'da elde edilen büyük zafer, o güne kadar büyük bir fedakarlık ve sabırla vatan savunmasına koşmuş bir milletin yeniden ayağa kalktığını habere vermektedir. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Sakarya zaferinin başmimarı olarak Güleryüz'ün tasvirlerinde yer almaya devam etmektedir. Şekil 7'de yer verilen karikatürde, 23 Ağustos 1921'de başlayan Sakarya Savaşının son günlerinde Yunan kuvvetlerinin akıbeti tasvir edilmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın Yunan Generali Papulas ile oynadığı küp oyunu, Sakarya savaşının neticesini de ilan eder mahiyettedir.

Yerden göğe küp dizseler/ Birbirine perk etseler/ Altından birini çekseler/ Seyreyle sen gümbürtüyü

Mustafa Kemal Paşa: Çelebi sen küp oyununu biliyor musun?

Papulas: Bilmiyorum

Mustafa Kemal Paşa: İşte şimdi o oyunu oynayacağız.

Şekil 7. Güleryüz, 8 Eylül 1921, Sayı 19, s.4-5.

Güleryüz Gazetesinin şekil 8'deki karikatürü ise, Anadolu'daki milli direnişi ilmek ilmek dokuyan Mustafa Kemal Paşa'nın zaferdeki payımı ve nihai zaferin Sakarya'dan ilerisine uzanacağını anlatmaktadır.

Ankara'nın Koyunu, Sonra Çıkar Oyunu

Şekil 8. Güleryüz, 3 Kasım 1921, Sayı 26, s.8.

Gösterge: Zaferin adım adım gelişi/ **Gösterenler:** Mustafa Kemal Paşa, dalgalanan Türk bayrakları, işgal gemileri, iskambil kağıtları / **Gösterilenler:** Düşman kuvvetlerinin Mustafa Kemal Paşa karşısında bir nefeslik canının kaldığı imajı/ **Düzanlam-Yananlam:** Sakarya'dan sonra Anadolu'daki milli hareketin kendine ve başkomutana olan güveni yükselmiştir. Güleryüz'ün karikatüründe, iskambil kağıtları şeklinde dizilen işgal ordusunun ve

gemilerinin, Mustafa Kemal Paşa'nın güçlü nefesi karşısındaki akıbetleri tasvir edilmektedir. Ufukta Türk bayraklarının dalgalandığı karikatürde, iskambil kağıtları teker teker yıkılmakta ve işgal sona ermektedir.

Güleryüz'ün karikatürlerinde ağırlıklı olarak Milli Mücadeleye yer verilmekle birlikte, devrin bütün siyasi gelişmelerinin de yakından takip edildiği görülmektedir. Birinci Dünya Savaşına girilmesinin ve dolayısıyla sonuçlarının başsorumluları olarak görülen İttihat Terakki'nin liderlerinden Enver Paşa da, Güleryüz'ün şekil 9'daki karikatüründe eleştiri oklarından kurtulamamıştır.

“Anadolu Kapılarında Bir Muhavere:

Enver- Müsaade ediniz de içeriye gireyim ve sevgili Anadolu'ya getirdiğim hediyeleri takdim edeyim.

Mustafa Kemal Paşa- Buyurunuz, ... Girebilirseniz. Esasen Anadolu da size aynı hediyelerden takdim etmek için fırsat bekliyor.”

Şekil 9. Güleryüz, 8 Aralık 1921, Sayı 32, s.1.

Gösterge: Anadolu'ya dönüş arayışındaki Enver Paşa'nın istenmeyişi/ **Gösterenler:** Mustafa Kemal Paşa, Enver Paşa, kalenin burcunda dalgalanan Türk bayrağı, darağacı, kafatasları/ **Gösterilenler:** Enver Paşa'ya kafataslarıyla Sarıkamış, darağacıyla ise döndüğünde karşılaacağı akıbeti hatırlatılıyor/ **Düzanlam-Yananlam:** Karikatürde Mustafa Kemal Paşa ile Enver Paşa arasında kurgulanmış bir diyalog görselle tamamlanarak veriliyor. Enver Paşa, karikatürün yayınlandığı sıralarda Batum'da bulunmakta ve Anadolu'ya girmenin yollarını aramaktadır. Yunan ilerleyişinin sürdüğü ve Büyük Millet Meclisi'nde Mustafa Kemal Paşa'nın muhaliflerinin seslerini yükselttiği bir dönemde, Enver Paşa'nın Anadolu'daki milli hareketin başına geçmeyi istediği bilinmektedir (Çevik, 2002: 499).

Birinci Dünya Savaşı sonrası İstanbul basınında yükselen İttihatçı muhalifliği, Milli Mücadele'yi destekleyen basında çok fazla yer bulmamakla birlikte; Güleryüz, Diken ve Karagöz gibi mizah basınında olumsuz bir imajın yer yer yansıtıldığı görülmektedir. Güleryüz'ün şekil 9'daki karikatüründe Enver Paşa'nın istenmediği, Mustafa Kemal Paşa ile kurgulanan bir diyalog üzerinden anlatılmaktadır. Böylelikle Enver Paşa'nın Milli Mücadele için liderlik hayallerine yönelik net bir tavır sergilenmekte, Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğine yönelik tartışmaya fırsat verilmemektedir. Karikatürde burçlarda dalgalanan bayrak, Mustafa Kemal Paşa ile ilişkilendirilmekte, Enver Paşa'nın ise geride bıraktıkları olumsuz bir şekilde yansıtılmaktadır.

Gerek Ankara'daki muhaliflerin, gerekse Anadolu'ya dönmek için fırsat kollayan Enver Paşa'nın beklentilerinin aksine, Ankara hükümeti ve Mustafa Kemal Paşa, askeri alandaki başarılarının yanı sıra diplomatik sahada da her geçen gün ellerini güçlendirmektedir. Bu süreçte, Sakarya'daki zafer itilaf devletlerinin çözülmesini ve Fransa'nın Ankara hükümetiyle

masaya oturmasını sağlamıştır. Fransızlarla 20 Ekim 1921’de yapılan Ankara anlaşmasıyla Güney’deki cephe tamamen kapanıyor, Türk-Bolşevik anlaşmalarıyla ise Doğu’daki sınırlar kesinleştirilerek birliklerin Batıya kaydırılabilmesi için gerekli şartlar sağlanmış oluyordu. Böylelikle Mustafa Kemal Paşa’nın ve Ankara hükümetinin Sakarya’nın batısına kadar sürülmüş Yunan işgalini sonlandırmak için yapacağı hazırlıkların önündeki engeller azaltılmıştır.

Kısa bir süre öncesine kadar yok olmuş ve tükenmişlik hissiyle geri çekilen Türk milletinin kaybettiği toprakları yeniden kazanmaya başlaması, o güne kadar bir başka örneği olmayan Türk Milli Mücadelesinin bütün dünyada ses getirmesine yol açmıştır. Türk milletiyle pek çoğu tarihsel bağlara sahip o dönemin Asya ve Afrika ülkeleri başta olmak üzere Batılı emperyalist güçlerin kontrolü altındaki milletler, Atatürk tarafından mazlum milletler olarak tanımlanmaktadır (Şimşir, 1999: 197). Batının saldırganlığı karşısında büyük bir savaş veren Türk milleti, bütün bu ezilen ve mazlum milletler için örnek teşkil etmiştir. İngiltere’nin sömürgesi Hindistan başta olmak üzere dünyanın dört bir yanında büyük yankılara neden olan ve yakından takip edilen Türk Milli Mücadelesi, sadece Anadolu’nun kurtuluşu için değil başka toprakların da ümidi haline dönüşmüştür. Dönemin basınında ve karikatürlerinde yansıtılan bu ümidi, Güler yüz’ün şekil 10’daki karikatüründe de görebiliyoruz.

Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ve mahubeleri

Şekil 10. Güler yüz, 1 Aralık 1921, Sayı 31, s.4.

Gösterge: Mustafa Kemal Paşanın Büyüklüğü/ **Gösterenler:** Mustafa Kemal Paşa, her biri bir ülkeyi temsil eden kadınlar/ **Gösterilenler:** Devasa cüssesiyle kudreti temsil eden Mustafa Kemal Paşa’dan yardım bekleyen ülkeler/ **Düzanlam-Yananlam:** Mustafa Kemal Paşa’yı bir kurtarıcı olarak sayfalarına taşıyan Güler yüz, bu çizimiyle diğer ülkelerin de kurtarılmayı beklediğine işaret etmektedir. Mustafa Kemal Paşa’nın tam sayfa verilen posterinde, vücuduna tırmanan her kadının bir ülkeyi temsil ettiğini üzerlerindeki yazılardan anlıyoruz. Bu temsilde Azerbaycan Mustafa Kemal Paşa’nın başını öpen kadınla, Rusya sol omuzda başını dayayan kadınla, Ermenistan sağ tarafta avuç içinde duran ve Azerbaycan’ı tutan kadınla, Arnavutluk vücuduna tutunan kadınla, İran sol bacağa sarılmış kadınla ve Yunanistan kenarda ağlayan kadınla gösterilmektedir. Güler yüz’ün karikatürü, Mustafa Kemal Paşa’nın bu ülkeler tarafından da kurtarıcı olarak görüldüğünü anlatmaktadır.

Sakarya savaşının ardından bir yıla yakın bir süre, orduların hazırlıklarıyla geçmiş ve bu arada sulh görüşmeleriyle çözümler aranmıştır. Ancak son olarak Paris’teki konferans, Ankara hükümetinin ateşkes için Batı Anadolu’daki Yunan işgalinin sona erdirilmesi şartını ileri sürmesi üzerine uzlaşmazlıkla sonuçlanınca, nihai sonucun cephede alınacağı kesinleşmiştir. Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Ankara hükümetinin nihai barış için Türk yurdunun kurtuluşunu ve Misakı Milli’nin gerçekleşmesini vazgeçilmez bir hedef olarak ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Kazanılan askeri başarıların ve yükselen morallerin Milli Mücadele

basınında artırdığı zafer beklentisi, Güler yüz'ün karikatürlerinde de rahatlıkla okunmaktadır. Şekil 11'deki tasvirde, Yunan işgaline motivasyon sağlayan Megalo idea'nın çöküşü, Mustafa Kemal Paşa tarafında ilan edilmektedir.

Elveda Megalo İdea

“ – Kâfi derecede yorgunluk aldınız, gezdiniz, eğlendiniz keyfinize baktınız. Şimdi kumandamı dinleyiniz. İstikamet Atina!... İleri marş marş!”

Şekil 11. Güler yüz, 30 Mart 1922, Sayı 48, s.4.

Gösterge: Galip Mustafa Kemal Paşa ve mağlup Yunan ordusu/ **Gösterenler:** Mustafa Kemal Paşa, Yunan komutanı ve ordusu/ **Gösterilenler:** Düşmana komut veren Mustafa Kemal Paşa imgesi, bozgun halinde Yunan ordusu/ **Düzanlam-Yananlam:** Büyük Yunanistan hülyasıyla Anadolu'yu işgal eden Yunan'ın, Mustafa Kemal Paşa karşısında yenildiği resmedilmektedir. Türk basını artık büyük zaferin işaretini vermektedir. Yunan ordusu için Anadolu macerası sona ermek üzeredir ve Atina'ya çekilmekten başka çaresi yoktur.

Gazetenin aynı sayısında, bir başka karikatürde ise Paris Konferansından sonra işgalci Yunan'ı bekleyen akıbet resmedilmektedir. Yunan askerinin çaresizliğini anlatan karikatürde, Türk bayrağıyla birlikte Mustafa Kemal tasvir edilmektedir. Türk bayrağının hilaline eteğinden asılan Yunanlı askerın elleri, daha sonra “Küçük Asya Faciası”ndaki yenilgiden sorumlu tutularak idam edilecek Yunanistan başbakanı Dimitrios Gunaris'a uzanmış vaziyettedir. Karikatürde, Yunan tarafının çaresizliğini büyük bir vakarla ve göğsünü kabartarak izleyen Mustafa Kemal tasviri dikkat çekicidir.

Paris Konferansı kararını verirken Yunan vaziyeti siyasesinin şekli-i hazırı

“Nefer- Türk yakaladım Haşmetmeab!

Konstantin- Aferin sana getir.

Nefer- Gelmiyor Haşmetmeab!

Konstantin- Öyle ise koy ver.

Nefer- Beni bırakmıyor Haşmetmeab!”

Şekil 12. Güleriyüz, 30 Mart 1922, Sayı 48, s.8.

Yaklaşan Büyük Taarruzu, Güleriyüz’ün karikatürlerinde Yunan askerlerine ve hükümetine yönelik alayların artan dozu belli etmektedir. Ankara Hükümetinin barış görüşmelerini bir oyalama taktiği olarak görmeye başlaması, nihai sonucun cephede alınacağı inancını sağlamlaştırmıştır. Gazeteler ve dergiler Mustafa Kemal Paşa’yı Anadolu hareketinin lideri ve Türk milletinin kahramanı olarak birinci sayfalarına taşımaktadır. Mustafa Kemal Paşa’nın kadını, erkeği, çocuğu ve yaşlısıyla bütün milleti Milli Mücadelede tek vücut haline getirmesiyle Türk tarafında zafere olan inanç artarken, Yunan tarafında moraller bozuktur ve geri sayım başlamıştır. Savaşın sonuna yaklaşırken mizah yoluyla sürdürülen mücadelede Güleriyüz’ün eli artık çok daha güçlüdür. Şekil 13’deki karikatür, Anadolu güneşi olarak tasvir edilen Mustafa Kemal’in terlettiği Yunanlıların bu durumdan şikayetlerini ortaya koymaktadır.

Anadolu’nun Güneşi Parlادıkça Yunan Erkân-ı Harbiyesinde Bir Münakaşa

- Ne tuhaf şey! Bu güneş mütemadiyen beynimizin üzerinde. Galiba bu topraklar geceyi görmüyorlar.

Şekil 13. Güleriyüz, 8 Haziran 1922, Sayı 58, s.5.

Yunan işgalcilerin güneşten şikayetleri, Anadolu’da karanlık bir dönem yaşattıklarına vurgu yapmaktadır. Güleriyüz’de şekil 12 ve şekil 13’de görüldüğü üzere, sıklıkla Mustafa Kemal

Paşa güneş, hilal ve yıldız metaforlarıyla tasvir edilmektedir. Türk yurdunu karanlığa boğmak isteyen Yunan işgalinin üzerine Mustafa Kemal Paşa bir güneş gibi doğacak ve karanlığı dağıtacaktır. Yunan emellerinin, Milli Mücadelenin simgesi Mustafa Kemal Paşa sayesinde hiçbir zaman amacına ulaşamayacağı mesajı verilmektedir.

Ankara hükümeti Anadolu'nun birliğini temin yolunda askeri bir toparlanmanın yanı sıra, Avrupa ülkeleriyle diplomatik görüşmeleri de sürdürmektedir. Milli Mücadele'nin her cephede sürdürüldüğü bu dönemde, düşmanın işgaline son verebilmek için hiçbir siyasi müzakereden kaçınılmadığı anlaşılmaktadır. Yunan hükümetinin Anadolu'daki işgale son vermemek için bu konferanslarda çareler araması, Güleriyüz'ün dikkatinden kaçmamıştır.

- Beykoz Konferansına doğru-

Paşa: Ne o, Kosti Çorbacı! Pılıyı pırtıyı toplamışsın nereye gidiyorsun?

Kosti Çorbacı: Yeni konferansa, kukla oynatmaya.

Şekil 14. Güleriyüz, 27 Temmuz 1922, Sayı 67, s.1.

Gösterge: Mustafa Kemal Paşanın özgüveni ve büyüklüğü/ **Gösterenler:** Mustafa Kemal Paşa, Yunan ileri geleni, kukla, diplomatik çanta/ **Gösterilenler:** Özgüven içerisinde Mustafa Kemal Paşa imgesi, güvenilmez Yunan imgesi/ **Düzenlam-Yananlam:** Karikatürde temsil edilen Mustafa Kemal Paşa elleri ceplerinde, ağzında sigarasıyla son derece rahat bir görünüm sergilemektedir. Üzerindeki kıyafet savaş halini temsil eden üniforma ve O'nunla özdeşleşen kalpaktır. Buna karşın, karşısındaki üniformasıyla asker gibi görünmekle birlikte, elinde diplomasiyi ifade eden bir çanta taşımaktadır. Diğer elindeki kuklanın, alt yazıyla birlikte anlamı belirginleşmekte ve yapılan konferansların anlamsızlığını ortaya koymaktadır. Kosti Çorbacı başını öne eğerek Mustafa Kemal Paşa'ya bakmaktan kaçınırken, yüzünde de sinsi ve kaygılı bir görünüm dikkat çekmektedir. Mustafa Kemal Paşa ise karşısındaki asker/diplomata alaycı bir üslupla hitap ederken, dik duruşuyla da farklılığını ortaya koymaktadır.

Yunan ordusunun çok pahalıya mal olan Anadolu macerasının sonuna yaklaşılmaktadır. Savaş yorgunu Türk milletinin son yurdunda Büyük Yunanistan rüyalarıyla kolay zafer uman işgal ordusu, Mustafa Kemal Paşa'nın şahsında temsil edilen milli kuvvetleri aşamamıştır. Anadolu'nun içlerinden sökülen işgal orduları için nihai akıbet artık kaçınılmazdır. Büyük Taarruzun ve zaferin haberini Güleriyüz'ün Mustafa Kemal Paşa ve Yunan Kralı Konstantin tasvirinde görebiliyoruz.

Bıçağı böyle sizin ensenizde bilerim Ordumuzun karşısında tam bu hale geldiniz
Ondan sonra ulu Hak'dan şanlı zafer dilerim. Pek yakında topunuzu silerim

Şekil 15. Güleryüz, 17 Ağustos 1922, Sayı 70, s.1.

Gösterge: Nihai zafer, mağlup düşman/ **Gösterenler:** Mustafa Kemal Paşa, Yunan Kralı Konstantin, bıçak/ **Gösterilenler:** Yunan Kralı Konstantin'in, dolayısıyla Yunan işgalinin kaderi Mustafa Kemal Paşa'nın ellerinde/ **Düzanlam-Yananlam:** Yaklaşan Büyük Taarruz öncesi çizilen şekil 15'teki karikatür, Mustafa Kemal Paşa'nın Yunan işgaline son vereceğini müjdelemektedir. İşgalcileri temsil eden Yunan Kralı Konstantin, Mustafa Kemal Paşa'nın elindeki bıçağın altındadır. Karikatürün alt yazısıyla birlikte ifade ettiği anlam, Mustafa Kemal Paşa'nın zafer bıçağını bileceğini ve Yunan emellerine son vereceğini anlatmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa- Çorbacım bir nefeslik canın kaldı!

Şekil 16. Güleryüz, 21 Eylül 1922, Sayı 75, s.4.

Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle başlayan Büyük Taarruz, Eylül 1922'de Anadolu'daki işgale son verilecek zaferle sonlanacaktır. Gazetelere şenlik havası hakimdir artık, ancak henüz Yunan askerleri ve siyasetçileri gündemden düşmemiştir. 18 Eylül 1922 tarihi itibarıyla Anadolu'dan tamamıyla temizlenen Yunan ordularına Mustafa Kemal Paşa Güleryüz'ün tasvirinde son mesajını vermektedir. Türk ordusunun Başkomutanlık Meydan Muharebesinden zaferle çıkması ve ardından İzmir'in geri alınmasıyla sona eren işgal, Yunan tarafı için tam bir hezimettir. Mustafa Kemal Paşa'nın piposunda resmedilen Yunan Kralı Konstantin'in korku ve panik dolu hali, şekil 16'da alt yazıyla birlikte her şeyin sona erdiğini anlatmaktadır.

SONUÇ

Türk basın tarihinin önemli isimlerinden Sedat Simavi'nin imtiyaz sahipliğinin yanı sıra yazar ve çizerliğini yaptığı Güleryüz gazetesi, 5 Ağustos 1921'de başlayıp 14 Ağustos 1923'te

sonlandırdığı yayın hayatı boyunca Milli Mücadelenin sesi olmuş bir yayın organıdır. Her yayın gibi Güleriyüz de dönemini yansıtan bir içeriğe sahiptir. Türk milletinin Anadolu’da verdiği varlık yokluk mücadelesinde savaşın ve işgalin ağır şartlarına, işgalci düşmanın acımasızlığına, savaşımlardan bitkin düşmüş milletin ümitsizliğine Güleriyüz gazetesi şahitlik etmiş ve yaşananlara kayıtsız kalamadığını yayınlarıyla ortaya koymuştur.

“Edebi, siyasi, milliyetperver Türk mizah gazetesi” olarak kendisini tanımlayan Güleriyüz, Kurtuluş Savaşını ve Mustafa Kemal Paşa’yı her hal ve şartta desteklemekten geri durmamıştır. Milli Mücadeleye karşı çıkanları ve işgalci askerleri ise, sert ve bir o kadar alaycı üslubuyla eleştiri yağmuruna tutmuştur. Güleriyüz savaşın propaganda cephesinde mizahın gücünü kullanarak Türk milletine moral ve motivasyon kaynağı olurken, düşman kuvvetleriyle alay ederek mücadelesini sürdürmüştür. Savaşın en karanlık günlerinde dahi inancını yitirmeyen gazete, Türk milletine ümit aşılamayayı sürdürmüştür. İlk sayısından son sayısına kadar milli birliğin tesis edilmesi ve vatanın kurtuluşunu asıl gaye olarak yayınlarında öne çıkaran Güleriyüz, bütün bu amaçların gerçekleştirilmesinde Mustafa Kemal Paşa’ya olan inancını her fırsatta ortaya koymuştur.

Güleriyüz’ün karikatürlerinde, Türk milletinin kurtuluş savaşında Mustafa Kemal Paşa ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Milli Mücadelenin her aşamasını yakından takip eden ve mizahi bakış açısıyla okuyucusuna ulaştıran gazete, başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Türk askerinden övgüyle bahsetmiştir. Mustafa Kemal’i milletin kurtarıcısı olarak sunan Güleriyüz, O’nu düşman karşısında daima muzaffer bir komutan, yenilmez bir savaşçı olarak göstermiştir. Milli Mücadelenin simgesi olarak sunulan Mustafa Kemal Paşa, kimi zaman karanlığı arzulayan düşmanı ışıklarıyla körelten güneşe, kimi zaman da gökyüzünde hilale eşlik eden yıldızla dönüşmüştür.

Milli Mücadele dönemi, hem cephe silahların konuştuğu, hem de cephe gerisinde bütün dünyanın takip ettiği bir propaganda savaşının yapıldığı yıllardır. Türk milletinin canını en az işgal kadar, milli varlığının yok sayılmasını ve küçük düşürülmesini amaçlayan düşman propagandası da yakmaktadır. Güleriyüz gazetesi başta olmak üzere Milli Mücadele basını, savaşın propaganda cephesinde düşmanı kendi silahıyla vurmak için tarihi bir görevi yerine getirmiştir. Güleriyüz’ün karikatürlerinde işgalin sorumlusu düşman askerleri ve komutanlarını küçük düşürecek alaycı üslup amacına ulaşmıştır. Mizahın keskin dili düşmanı küçümserken, Türk milletinin moralini yükseltmiş, düşmandan korkulmadığı duygusunu yaygınlaştırmıştır.

Güleriyüz gazetesi Anadolu’daki milli hareketin mizah basınındaki sesi olarak vazifesini yerine getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa’ya olan inancını en zor günlerde dahi kaybetmeyen Güleriyüz, cephe kazanılan savaşımlara paralel bir şekilde sayfalarında işgalci düşmanı mizahın keskin diliyle tokatlamaktan geri durmamıştır. Geleneksel Türk mizahında yer alan ve esasen mizahın da temel unsurlarından olan haksızlığa karşı direnişin önemli örneklerinden birisi, Türk milletinin Milli Mücadelesine kayıtsız kalmayan Güleriyüz gazetesi tarafından verilmiştir.

Güleriyüz bütün dünyanın gözü önünde Anadolu’da yaşanan kötüyle iyinin savaşında doğrunun yanında saf tutmuştur. İyiyi temsil eden ve daha sonra bütün dünyanın antiemperyalist bir savaşın temsilcisi olarak saygısını kazanacak Mustafa Kemal Paşa, Güleriyüz’ün karikatürlerinde en başından itibaren sunulduğu şekilde, Anadolu’nun yanı sıra bütün ezilen ve sömürülen milletler için bir sembole dönüşecektir.

KAYNAKLAR

Kitaplar ve Makaleler

- Akyüz, K. (1995). Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Apaydın, M. (2006). “Tanzimat’tan Sonra Mizah ve Hiciv”, Türk Edebiyatı Tarihi, C.3, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Atatürk, M. K. (1989). Nutuk (1919-1927), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Bardakçı, İ. (1977). Mukayeseli Devlet Fikir ve Basın Rejimleri, Selçuklu Matbaası, İstanbul.
- Barthes, R. (2009). Göstergibilimsel Serüven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Barthes, R. (2011). Çağdaş Söylenler, Metis Yayınları, İstanbul.
- Coşar, Ö. S. (1964). Milli Mücadele Basını, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- Çevik, Z. (2002). “Cumhuriyetin İlk Yıllarında İttihatçıların Tasfiyesi”, Yeni Türkiye Dergisi Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı II, Ankara, Y.8, S.44, s.496-509.
- Çeviker, T. (1986). Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü I, Adam Yayınları, İstanbul.
- Enginün, İ. (2006). Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat’tan Cumhuriyet’e (1839-1923), Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Gökman, M. (1970). Sedat Simavi Hayatı ve Eserleri, Apa Ofset Basımevi, İstanbul.
- Güz, N. (2008). Türkiye’de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927), Turhan Kitabevi, Ankara.
- İnuğur, M. N. (1982). Basın ve Yayın Tarihi, Çağlayan Kitabevi, İstanbul.
- İnuğur, M. N. (2002). Basın ve Yayın Tarihi, Der Yayınları, İstanbul.
- Kayacan, İ. (1996). Dünyada ve Türkiye’de Gazetecilik - Basınımızın Anadolu Cephesi, Ece Yayınları, Ankara.
- Koloğlu, O. (1994). Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Koloğlu, O. (2006). Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi, Pozitif Yayınları, İstanbul.
- Mazıncı, N. (1984). Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926), Dilmen Yayınları, İstanbul.
- Müderrişoğlu, A. (2013). Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, ATAM Yayınları, Ankara.
- Oral, F. S. (1969). Türk Basın Tarihi, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi, Yeni Adım Matbaası, İstanbul.
- Ölçekçi, H. (2016). “Türkiye’de Milliyetçi Mizah Örneği: Çaylak Dergisi”, Humanities Sciences, C.11, S.3, s.172-188.
- Öngören, F. (1983). Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Özkaya, Y. (2007). Milli Mücadele’de Atatürk ve Basın (1919-1921), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Özkorkut, N. Ü. (2002). “Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti’ndeki Görünümü”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S.3, s.65-84.
- Şapolyo, E. B. (1971). Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın, Güven Matbaası, Ankara.

- Şimşir, B. (1999). Doğunun Kahramanı Atatürk, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Tokmakçioğlu, E. (2011). Türk Basın Tarihi, İsim Yayınları, Ankara.
- Topuz, H. (2003). II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Tunaya, T. Z. (1986). Türkiye'de Siyasi Partiler II, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tunçay, M. (1978). Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925), Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Zincirkıran, N. (2007). Olaylar, Anılar ve Gerçekler, Epsilon Yayınları, İstanbul.

Sürelî Yayınlar

- Güleryüz Gazetesi, 5 Mayıs 1921, Sayı 1.
- Güleryüz Gazetesi, 26 Mayıs 1921, Sayı 4.
- Güleryüz Gazetesi, 9 Haziran 1921, Sayı 6.
- Güleryüz Gazetesi, 21 Temmuz 1921, Sayı 12.
- Güleryüz Gazetesi, 4 Ağustos 1921, Sayı 14.
- Güleryüz Gazetesi, 8 Eylül 1921, Sayı 19.
- Güleryüz, 3 Kasım 1921, Sayı 26.
- Güleryüz Gazetesi, 1 Aralık 1921, Sayı 31.
- Güleryüz Gazetesi, 8 Aralık 1921, Sayı 32.
- Güleryüz Gazetesi, 30 Mart 1922, Sayı 48.
- Güleryüz Gazetesi, 8 Haziran 1922, Sayı 58.
- Güleryüz, 27 Temmuz 1922, Sayı 67.
- Güleryüz, 17 Ağustos 1922, Sayı 70.
- Güleryüz, 21 Eylül 1922, Sayı 75.

BİRİNCİ İZMİR İKTİSAT KONGRESİNDE “PATİKA BAĞIMLILIĞIN” İZLERİ TRACES OF “PATH DEPENDENCY” AT THE FIRST IZMIR ECONOMY CONGRESS

Dr. Öğr. Üyesi Ragıp YILMAZ

(Sorumlu Yazar)

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler
Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-1522-6542

Arş. Gör. Bahadır Emre KÜÇÜKKALAY

Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-7289-1581

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti kurulurken ekonomi politikalarında patika bağımlılığı bağlamında hangi kurumların ortadan kaldırılmaya çalışıldığını incelemektedir. Kurumsal iktisat düşüncesi tarafından geliştirilen patika bağımlılığı, kurumsal yapı inşa edilirken etkilenen ve ders çıkarılan geçmişin, bugün ve gelecekle nasıl bir bağ kurduğunu açıklamayı mümkün kılar. Patika bağımlılığı, bugün yapılan seçimlerin geçmişten gelen kurumsal birikimin mirası tarafından sınırlandırıldığını ifade eder. Diğer taraftan geçmiş ve onun şekillendirdiği kurumsal miras, patika bağımlılığı olarak tarihi geçmişi yansıttığından, kurumların kötü performans göstermeleri durumunda radikal değişikliklerin yapılması mümkün hale gelir. Patika bağımlılığını takip eden kurumlar aracılığıyla, devamlılığa sahip ve uzun ömürlü kurumlar tesis edilebilir. İstikrarlı ve uzun ömürlü kurumlar oluşturma çabasında yol gösterici olan patika bağımlılığının izleri tarihte görülür. Tarihsel hafıza içinde varlığını devam ettirmiş kurumsal sistemler, bugünün ekonomik ve siyasal yapılanmasında dikkate alınırlar. Böylece geçmiş ve geleceğe yönelik kurumsal düzenlemeler arasında patika bağımlılığı sayesinde bağ kurulabilir. Patika bağımlılığı bu özellikleriyle yeni kurulan kurumsal düzenleme esaslarının genel çerçevesinin belirlenebilmesine de fırsat verir. Çalışma Türkiye Cumhuriyeti kurulurken patika bağımlılığının etkisini incelemektedir. Bu amaçla Birinci İzmir İktisat Kongresi'nde Mustafa Kemal Atatürk'ün yaptığı konuşma analiz materyali olarak seçmiştir. Atatürk'ün yapmış olduğu konuşmada kapitülasyonlar ve Düyun-ı Umumiyye birer patika bağımlılığı göstergesi olarak kabul edilmiştir. Konuşmada yer alan kapitülasyon ve Düyun-ı Umumiyye eleştirileri, Türkiye'de mevcut durumda var olan ekonomik geriliğin temeli şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca ekonomi ve ekonomik gelişme, toplumsal gelişmenin öncüsü olarak değerlendirilmiş ve yeni devletin temel gayesinin ekonomik kalkınma olduğu vurgulanmıştır. Millet hakimiyetine dayalı bir kurumsal düzen oluşturulurken, patika bağımlılığı göz önünde bulundurularak ekonomik kalkınma ve siyasal bağımsızlık öne çıkarılmıştır. Sonuç olarak Atatürk'ün bu kongrede yapmış olduğu konuşmada kapitülasyonlar ve Düyun-ı Umumiyye patika bağımlılığı bağlamında ele alınmış ve inşa edilecek kurumsal yapılanmada tarihsel hafızayı temsil etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal İktisat, Patika Bağımlılığı, Kapitülasyonlar, Düyun-ı Umumiyye, İzmir İktisat Kongresi.

ABSTRACT

This study examines which institutions the Republic of Turkey tried to extinguish in the context of path dependency in economic policies when it was established. Path dependency developed by the institutional economics approach, enables to explain how the past, which was influenced and learned while establishing the institutional structure, relates to the present and the future. Path dependency implies that today's choices are limited by the legacy of an institutional accumulation from the past. On the other hand, since the past and the institutional legacy shaped by it reflect the historical past as path dependency, radical transformations become possible when institutions have poor performance. Sustainable and durable institutions can be established via institutions that pursue the path dependency. The traces of path dependency, which guides establishing stable and durable institutions, can be seen in history. Institutional systems that have survived in historical memory are considered today's economic and political establishment. Therefore, connections can be established between past and future institutional arrangements thanks to the path dependency. The path dependency also provides the opportunity to determine the general framework of the newly established institutional regulation principles with these features. The study examines the effect of path dependency during the establishment of the Republic of Turkey. Thus, the speech Mustafa Kemal Atatürk made in the First Izmir Economic Congress was chosen as the analysis material. Capitulations and Düyun-ı Umumiyye institutions were accepted as indicators of path dependency in Atatürk's speech. The criticisms of capitulation and Düyun-ı Umumiyye in the speech were expressed as the basis of the current economic backwardness in Turkey. Moreover, the economy and economic development were considered the pioneers of social development, and it was emphasized that the primary purpose of the new state was economic development. While establishing an institutional order based on national sovereignty, economic development and political independence were highlighted by considering the path dependency. As a result, in Atatürk's speech at this Congress, the capitulations and Düyun-ı Umumiyye were evaluated in the context of path dependency and represented the historical memory in the institutional structuring to be established.

Keywords: Institutional Economics, Path Dependence, Capitulations, Düyun-ı Umumiyye, Izmir Economy Congress.

1. GİRİŞ

Yeni bir devleti uzun yıllar süren savaşlar sonucunda kurmaya hazırlanan Atatürk ve arkadaşları, ülkenin istikametinin ne olacağını dünyaya Birinci İzmir İktisat Kongresi'nde ilan etmişlerdir. Yeni devlet yapılanması beraberinde kurumsal değişimleri de içermekteydi. Ülkenin ekonomik sisteminin oluşturulmasında ve devam ettirilmesinde hangi ekonomik ve siyasal politikaların temel alınacağı kurumlar tarafından belirlenmektedir. Yeni bir kurumsallaşma sürecine girilmesi ise belirli bir toplumsal yeniden üretim sürecinin oluşturulmasını işaret eder. Kurumsal yapı inşa edilirken etkilenilen ve ders çıkarılan geçmişin, bugün ve gelecekle nasıl bir bağ kurduğu patika bağımlılığına bağlı açıklamaları mümkün kılar. Patika bağımlılığı, bugün yapılan seçimlerin geçmişten gelen kurumsal birikimin mirası tarafından sınırlandırıldığını ifade eder.

Türkiye Cumhuriyeti de kurulurken kendi patika bağımlılığını Osmanlı Devleti'nin özellikle son dönemdeki uygulamalarında bulmuştur. Kurumsal düzenlemeler içine girilirken Osmanlı Devleti döneminde ülkede sorunlu ekonomik yapının oluşmasına neden olan kapitülasyonlar, yabancı sermaye ve borçlanma konularında patika bağımlılığı dikkatle takip edilmiştir. Ayrıca eski patika bağımlılığında güçlenen gayri Müslimlerin neden güçlendiği ve bu gücün Türk toplumuna ve devlete yönelik etkileri de göz önünde bulundurulmuştur.

Bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti kurulurken bugün ve geleceğe yönelik patika bağımlılığını etkileyen ve Cumhuriyete miras kalan eski patika bağımlılığına yönelik yaklaşım incelenmiştir. Yeni bir kurumsallaşma sürecine girilirken, nasıl bir kurumsal yapı oluşturulacağını izleri de Birinci İzmir İktisat Kongresi'nde Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün yapmış olduğu konuşma da değerlendirilmiştir. Konuşmanın analizini yapabilmek için çalışmanın ilk bölümünde kurumsal iktisat düşüncesi ve patika bağımlılığı arasındaki ilişki incelenmiştir. Daha sonra eski patika bağımlılığının temel göstergeleri olarak kapitülasyonlar ve Düyun-ı Umumiyye'nin nasıl ortaya çıktığı ve ne gibi sorunlara yol açtığı analiz edilmiştir. Son kısımda ise Atatürk'ün Birinci İzmir İktisat Kongresi'nde yaptığı konuşmada, üzerinde durduğu konulardan yola çıkarak yeni devletin patika bağımlılığı analiz edilmiştir.

2. KURUMSAL İKTİSAT VE PATİKA BAĞIMLILIĞI

Kurumcu/Kurumsal iktisat, ekonomik sistemlerin ve bu sistemlere bağlı yapıların hakim iktisat düşüncesinin öne sürdüğü gibi bireylerin tercihleri ya da özne olmalarıyla açıklanamayacağını ileri sürer. Ekonomik sistemlerin ve yapıların temeli bireyler yerine kurumlar tarafından atılır ve yönlendirilir. Bu etkisiyle kurumlar bireylerin de davranışlarını ve tercihlerini çevreleyen ve oluşturan kurumsal yapılarla onları yönlendiren bir özelliğe sahiptir (Demir, 1996:64). Ancak kurumsal iktisadın tanımlanmasındaki en önemli zorluk kurumların ne olduğuna yönelik anlam belirsizliğinden ortaya çıkmaktadır. Bir yönüyle kurum bireylerin içinde adeta bir mahkum gibi hareket ettiği kanunların ya da doğal hakların çerçevesinin çizilmesidir. Bununla birlikte klasik ya da hedonist yaklaşımlara getirilen eleştiriler kurumsal iktisat olarak değerlendirilmektedir. Ekonomik davranışların kendisi kurumsal iktisat olarak tanımlanabilmektedir. Statik denge yerine dinamik dengenin öne sürülmesi, ticari faaliyetlerdeki değiş-tokuşa konu metalar yerine süreçler, eylemler yerine duygular, bireysel davranışlar yerine kitlelerin hareketleri, denge yerine yönetim ya da bırakınız yapsınlar anlayışı yerine kontrol mekanizmalarının her biri kurumsal iktisat şeklinde nitelendirilmekte ve kurumların oluşumundaki temeller olarak savunulmaktadır (Commons, 1931).

Temel aldığı bu birbirinden farklı kavramlarla ve görüşlerle kurumsal iktisat, piyasanın doğal bir oluşum olmadığını ileri sürmekte ve ekonominin sadece piyasa tarafından açıklanamayacağını savunmaktadır (Özveren, 2007: 18). Bundan dolayı ülkelerin gerek ekonomik sistemlerinin oluşturulmasını ve devam ettirilmesini gerekse de ekonomi politikalarında hangi tercihlere dayalı karar verileceğinin sınırlarının belirlenmesinde kurumlar öne çıkmaktadır. Görüşlerini John Dewey'in (1987) pragmatik felsefesine bağlı olarak açıklayan neo-kurumsal yaklaşım, toplumsal hayatı statik bir denge olarak ele almaz. Tam aksine toplumsal hayat kurumların, alışkanlıkların, tutumların ve değerlerin diğer bir ifadeyle kültürel süreçlerin evrimi ile oluşan yapılar şeklinde değerlendirilir (Gruchy, 1984). Bu yönleriyle kurumsallaşma belirli bir toplumsal yeniden üretim sürecinin oluşturulmasını ifade ederken aynı zamanda kendisine ve değişime yönelik muhalefetten eş zamanlı kaçınmayı da bünyesinde barındırır (Jepperson, 1991). Kurumlar; formal kuralları, informal normları ve bunların yaptırım güçlerini içeren oyunun kurallarıdır. Organizasyonlar da oyunun gidişatını tayin eden oyunculardır (North, 2008: 22).

Evrimsel süreç içinde oluşan kurumların yönetilmesinde ve yönlendirilmesinde asıl etkisi olan yapı iktidardır. İktidar, açık ve dinamik sisteme dayalı kurumları oluştururken, ekonomik etkinliğin temelini oluşturan hakların gelenek ve hukuk yoluyla yeniden biçimlendirilmesini, davranışları yönlendiren gelenek ve hukuk kurallarının işleyiş düzenini ve bu düzenin oluşturulmasında yeniden biçimlendirme sürecini, hukuk düzeni içinde tasarlanan yasal süreçler ve piyasa süreçlerinin karşılıklı etkileşimini ve hukuk düzeni ile çalışma hayatı içinde yerleşmiş bulunan geleceğe dayalı değerlerin neler olduğunu ele almaktadır (Demir, 1996: 67).

Bu yönüyle kurumsal iktisat yaklaşımının temel aldığı kurumların bir toplumdaki en temel görevi, insanlar tarafından oluşturulan kurallar ve kısıtlamalar etrafında insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen yapılar olmalarından ileri gelir. Böylelikle hem gündelik hayat ve davranışlarda belirsizliği azaltacak hem de bireylere yol gösterecek istikrarlı yapılar tesis edilir (North, 1990: 6, Şenalp, 2007: 47). Kurumsal yapı, geliştirilen ve bir araya getirilen siyasi tercihlerin belirlenmesiyle oluşan siyasi yapıyı, formal ekonomik destekleri tanımlayan mülkiyet haklarını ve ekonomideki informal destekleri tanımlayan normlar ve geleneklerin oluşturduğu toplumsal yapıyı kapsar. Bunların yanı sıra kurumsal yapı, toplumun zaman içinde oluşmuş inançlarını da içerir. Kurumsal yapıdaki değişim, bugün ve gelecek üzerinde geçmişin dayatmalarını sınırlandıran süreci yansıtır ve yapıyı etkiler. Bu yapı sayesinde inançların ve kurumların, kültürel mirasın ve patika bağımlılığı üzerindeki etkilerin, tercihleri bir araya getiren ve etkileyen karar alma mekanizmasına ait yapıların ve nihayetinde kurumsal değişimin doğası arasındaki ilişkiyi gözlemlemek mümkün olabilir (North, 2005a: 49). Yeniden kurumsallaşma sürecinde bir kurumsallaşmadan çıkıp, kendinden önceki yapıdan farklı ilkeler ve kurullarla organize edilen başka bir kurumsallaşmaya doğru yol alınır (Jepperson, 1991: 152).

Kurumsal yapı inşa edilirken etkilenilen ve ders çıkarılan geçmişin, bugün ve gelecekle nasıl bir bağ kurduğu patika bağımlılığına bağlı açıklamaları mümkün kılar. Patika bağımlılığı, bugün yapılan seçimlerin geçmişten gelen kurumsal birikimin mirası tarafından sınırlandırıldığını ifade eder. Diğer taraftan geçmiş ve onun şekillendirdiği kurumsal miras patika bağımlılığı olarak tarihi geçmişi yansıttığından, kurumların kötü performans göstermeleri durumunda radikal değişikliklerin yapılması da mümkün hale gelir. Böylece hafızaya sahip kurumlar aracılığıyla, devamlılığa sahip ve uzun ömürlü kurumlar tesis edilebilir. Kaynakların kurumsal yapının devamlılığına yönelik kullanılması, kurumların varlığını tehlikeye atacak değişimlerden uzak durulmasına yardımcı olur (North, 2005a: 51). Diğer bir değişle, patika bağımlılığı durağanlık değildir; aksine tarihsel deneyimle elde edilen bilgiler ve tecrübeler, bugüne ait kararların şekillenmesinde sınırlar getirir ve kurumların evrim sürecinin de ana kaynağıdır (North, 1990: 44; North, 2005a: 52). Patika bağımlılığı, kurumsal matrislerin ve oyuncular olarak değerlendirilen bireylerin zihinsel oluşumlarının karşılıklı etkileşimi içinde çoğalan değişimi şekillendiren bir yapıyı oluşturur (North, 1993: 18). Bir toplumun sahip olduğu zihinsel modeller, kurumsal yapı ve sonucunda oluşan organizasyonlar arasındaki karşılıklı etkileşimler patika bağımlılığında temel yapıyı oluşturur (North, 1993: 21). Bilişsel ve kurumsal patika bağımlılığı nihayetinde ekonomik patika bağımlılığını meydana getirir. Sezgisel şekilde tanımlanan tarihsel sorunlar, bilişsel düzeyde başlayan, kurumsal düzeyde devam eden ve ekonomik düzeyde sonuçları elde edilen patika bağımlılığı kavramının önemini belirler (Mantzavinos, North ve Shariq, 2004: 81).

Kurumların evrim sürecindeki gelişmeyi anlayabilmek ve bugünkü seçimlerini değerlendirebilmek için patika bağımlılığının izlerini tarihte buluruz (North, 1990: 100). Tarihsel hafıza içinde yerleşmiş bulunan kurumsal sistemler, bugünün ekonomik ve siyasi organizasyon yapılarına ve bireylere çeşitli fırsatlar sunar. Geçmişin ve geleceğin kurumlarının davranışları ve seçimleri arasında bir ağ yapılanması oluşturulur (North, 1990: 109; North, 1991: 109). Böylece sahip olunan hafıza etrafında kurumsal yapıda değişim ve istikrar için belirleyici olan bugün elde var olan kurumsal çevre yaratılır. Kurumsal dönüşüm sürecinde ekonomik ve siyasi kurumların değişip değişmediği, bu değişim sürecinde bazı kurumların dinamik varlıklarını sürdürebilmesi, hem bugünün kurumsal yapılanmasına hem de patika bağımlılığı çerçevesinde geçmişin kurumsal yapılanmasına bağlıdır (Çevik ve Turan, 2007: 213). Buna karşılık ülkenin yaşadığı savaşlar, afetler, çok geniş kesimleri etkileyen ekonomik ve siyasi krizler, bugünün patika bağımlılığının değişmesine neden olabilir. Miras olarak geçmişten alınan patika bağımlılığı bugünün patikasında yıkıma yol açarken, mevcut patika

değişimine karar verecek siyasiler için yarattığı belirsizlikle karar verebilmenin alanını genişletir (Alptekin, 2018: 142). Dolayısıyla patika bağımlılığı, kültürel mirasa ve ekonominin belirli deneyimlerine dayanan ekonomik gelişmenin geniş bir türünü bugün ve gelecekte yaratabilir (North, 2008: 28). Bunun gerçekleşebilmesi için ekonomik yapının ve inanç sisteminin tarihsel gelişimini anlamaya yönelik anlayışların belirlenmesi gerekir (North, 2005b: 7).

Ülkelerin geçmişten gelen hafızalarında olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti de kurulurken geçmişin patika bağımlılığını Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan kurumsal yapılanmalara ve buradan elde edilen tecrübelerle dayalı olarak geleceğe taşımaya çabalamıştır. Bu açıdan ekonomik ve siyasal anlamda devletin kurucu kadrosunun geleceğe yönelik kararlarını şekillendiren temel iki olay kapitülasyonlar ve Düyun-ı Umumiyye olmuştur. Geçmiş kurumsal hafıza ve geleceğe yönelik politikalar arasında bir ağ kurulması vasıtasıyla, Türkiye Cumhuriyetinin kendi patika bağımlılığını belirleyebilmesine fırsat vermiştir. Bu anlamda Türkiye Cumhuriyetinde ekonomik ve siyasal kararlarda patika izleri Osmanlı Devleti'nde geniş zaman boyunca uygulanan ve uzun ömürlü iki kurumsal yapılanmada görülebilecektir.

3. PATIKANIN İZLERİ: KAPİTÜLASYONLAR VE DÜYUN-I UMUMİYYE

Osmanlı İmparatorluğu kuruluşundan itibaren askeri, sosyal, ticari hayatında bir takım düzenlemeler gerçekleştirerek varlığını sürdürmeye devam ettirmeyi amaçlamıştır. Bu düzenlemeler bazı tarihlerde çağdaşları ile benzer uygulamaları içerse de genel anlamda kendine has yapısı ile devlet düzeninde yer bulmuştur. Bu noktada öne çıkan ve imparatorluğun kuruluş aşamasından itibaren uygulamaya konulan kapitülasyonlar, çağdaşlarından farklı olarak devletin gerçekleştirdiği uygulamalardan birisidir. Kapitülasyon sözcüğü bir ülkede oturan yabancılara devletlerarası anlaşmalarla sağlanmış imtiyaz anlamına gelmekte ve hukuk, ticaret, siyaset gibi alanları kapsamaktaydı. Hukuk alanındaki uygulamalar yabancılara can ve mal güvenliğini korumak ya da genişletmek için uygulanırken ticaret alanındaki uygulamalar ise serbest ithalat ve ihracat hakkı tanınmasının yanında vergi muafiyeti, liman kullanım özgürlüğü gibi hakların uygulanmasını içermektedir (Nebioğlu, 1986: 1-2)¹.

Osmanlı Devleti, bulunduğu coğrafyada kurulurken Avrupalıların Bizans'ın üstündeki ayrıcalıklı konumlarını koruyan anlaşmalarıyla karşı karşıya kalmaktaydı. Osmanlılar oluşturulan bu sömürge ilişkilerini reddetmemekte yapılarını değiştirerek daha korumacı bir şekle büründürmekteydi (Genç, 2021: 55). 14. yüzyılda Osmanlılar, devletin sınırlarını genişlettikçe Venediklilerin gücü ile karşılaşmaya başladılar ve Venediklilerin rekabet içinde buldukları Ceneviz, Floransa, Ragusa gibi kent devletleriyle temasta bulunarak Venedik'in gücünü kırmayı amaçladılar (Pamuk, 1988: 84). Halil İnalçık, bu dönemde verilen ilk Osmanlı kapitülasyonunun 1352 senesinde Osmanlılar ile dostane ilişki içinde bulunan Cenovalılara verildiğini belirtmektedir (İnalçık, 2003: 66). Verilen kapitülasyonlar ile Osmanlı liman kentlerinde yaşayan müsteminler mallarını bir bölgeden başka bir bölgeye aktarabilme ve kendi bayraklarını taşıyan gemiler ile ticaret iznini de elde etmekte idiler (Pamuk, 1988: 179).

16. yüzyılın ortalarına kadar Venedik, Osmanlı Devleti'nin yürüttüğü ticarete başta gelmekte ve Mısır, Suriye gibi bölgelerin ticaretini de üstlenmekteydi (Tabakoğlu, 2009: 290). 1535 senesinde Osmanlılar, Fransızlara lütuf özelliği taşıyan ve adli, mali, dini, siyasi alanları

¹ İslam devletlerinde bu durum karşımıza Arapça ahd ile Farsça name kelimelerinin birleşiminden ortaya çıkan ahidname ile karşılık bulmaktaydı. Vasiyet etmek, ismarlamak, söz vermek, zimmetine almak gibi anlamları bulunan ahidname hükümdarın emriyle çeşitli kademelerde görev alan memurlarla ilgili kararları ve çeşitli gruplara tanınan hak ve imtiyazları gösteren belge niteliği taşımaktaydı (Fayda, 1988: 535). Bu belge sürüt, uhud, aman gibi terimleri içermekteydi. Ahidname verilen devlet ile yalnızca ticari gelişmeler meydana gelmemekte, diplomatik ilişkiler de gelişme göstermekteydi (İnalçık, 2003: 60-62).

kapsayan bir kapitülasyon verdi. Verilen bu kapitülasyon ile Fransız yargıçlar, Osmanlı topraklarında bulunabilme hakkı elde ederken, Osmanlı topraklarında yaşayan Fransız vatandaşları da her türlü vergiden muaf tutulma hakkını elde etmekteydiler (Kurdakul, 1981: 23-26). Bunlara ek olarak Fransız tüccarlar, Osmanlılar ile yaptıkları ticari işlemlerde %5 vergi ödeyecek ve gemileri Osmanlı sularında seyrüsefer hakkını elde edecekti (Yalçın, 1970: 288). Bu kapitülasyondan sonra Fransızlara 1559-1581-1597² tarihlerinde başka kapitülasyonlar verildi. Bu kapitülasyonlarda Fransızlar ihracı yasak olan deri, kösele, ip, bal-mumu, pamuklu dokuma gibi ürünlerin ticaret amacı ile yabancı memleketlere götürme iznini elde etmekteydiler (Kurdakul, 1981: 25-26). Devletin gücü yerinde iken bu gibi ürünlerin alım-satımını serbest bırakması birkaç yüzyıl sonra devletin başını oldukça ağrıtabilecek sonuçların doğmasına neden olacaktı. Nitekim bir devlete verilen kapitülasyonlar bir diğer yabancı devletin dikkatinden kaçmamakta ve imparatorluğa ayrıcalıklar elde edebilmek için baskı uygulamaktaydılar.

Bu yüzyılda verilen kapitülasyonlar ile Osmanlı yönetici eliti maden akışının sağlanmasının yanında pazarların canlı tutularak diğer ticaret rotaları ile mücadelesini amaçlamaktaydı (İnalçık, 1995:48). Ancak kapitülasyonlar verilen ülkeye politik ve dini konularda da kullanım alanları yaratmaktaydı. Nitekim 17. yüzyılın başında Cizvit papazları İstanbul, Selanik, İzmir, Sakız adası gibi bölgelere giderek Ortodoksları, Katolik saflarına çekmeyi amaçlarken, Osmanlı topraklarında da kendilerine yeni ortaklar yaratma amacını gütmekteydiler (Cem, 1998: 210-211).

17. yüzyılın sonunda kapitülasyonlar Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletlerin arasında destek arama arzusu ile kullanmaya başladıkları bir araç haline dönüşmekteydi³. İngilizler ve Hollandalılar, Fransızlardan sonra uyguladıkları baskılar sonucunda gümrük oranlarını %6'dan %3'e düşürmeyi başaracaklardı. Bu indirim ile gayrimüslimler en yüksek statüde bulunan Müslümanların da önüne geçmekteydi. Nitekim bu ayrıcalıklar tekrarlanacak ve Cenova da yüzyılın ikinci yarısında bu ayrıcalıklardan yararlanmayı elde edecekti (Genç, 2000: 201 – 202).

18. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti, kapitülasyonları batıya karşı her ne kadar silah olarak kullanma şansını elinde tutsa da sistemin aşınmaya uğraması ile imparatorluğun içine yerleşen batılılar Osmanlı Devleti'nin hammadde ve mamul madde pazarına dönüşmesi için çaba sarf etmekteydiler (Bağış, 1983: 15-16; aktaran Tabakoğlu, 2009: 303). Buna ek olarak savaşların devlete mali yük getirmesi ve hem mali hem de askeri açıdan ayanlara bağlı bulunması devletin gücünü zedeleyen iç meseleleri olarak karşımıza çıkmaktaydı (Zürcher, 2020: 30-32). Aynı dönemde uluslararası ticarete batı üstünlüğü hissedilmekte ve yeni ortaya çıkan devletler Tunus, Cezayir, Trablus gibi ülkelerde konsolosluklar açarak kendi ülke çıkarlarını savunmaktaydılar. Robert Mantran, bu yüzyıl içinde uluslararası nitelik kazanan Akdeniz ticaretinin Türklerin zararına olduğuna dikkat çekerken (Mantran, 1987: 164-166), Bruce McGowan, bu dönemde ticaretin zayıflamasını Avrupa'daki merkantilist düşünce çerçevesinde yükselen korumacı politikalara ve imparatorluğun içinde yaşanan taht kavgaları ile darbeler,

² Fransızların elde ettiği bu ayrıcalık sonrası İngilizler de 1575 senesinde kapitülasyonlar için başvurmuşlar ancak olumlu bir sonuç elde edememişlerdir. İlk girişimlerinden sonra Wiliam Harbone İstanbul'a gelerek yaptığı görüşmeler sonrası iki İngiliz tüccarı için aman ile ticaret izni almayı başarmış ve bu ayrıcalık 1579 tarihinde Kraliçe Elizabeth'in isteği ile bütün tebaasına uygun hale getirilerek Fransa'ya benzer bir kapitülasyonun İngiltere'ye verilmesini sağlamıştır (İnalçık, 2003: 69). Her ne kadar 16. yüzyılda Ceneviz ve Venedikliler Akdeniz ticaretini ellerinde tutsalar da yapılan anlaşmalar ile önce Fransızların sonrasında ise İngilizlerin ve Hollandalıların Akdeniz de belirmesi sonucunda üstünlüklerini yitirmekteydiler (Kütükoğlu, 2018: 365). İngilizlerin ve Hollandalıların bu güç kazanımının nedenleri Portekiz ve İspanya'ya karşı uygulanan denge politikasına bağlanmakta ve Osmanlıların askeri bir tehditten uzaklaşırken uzun vadede yıkıma yol açacak iktisadi sorunların temellerini attıklarına dikkat çekmektedir (Sander, 2011: 120-121).

³ Örneğin Fransızlar, Osmanlıların bu ihtiyacından yararlanarak Katoliklerin Kudüs'teki bazı kutsal yerlere dönme hakkını elde edilmesine ek, Mısır'daki gümrük vergilerini de %10'dan %3'e düşürerek hem siyasi hem de ekonomik bir ayrıcalık elde etmekteydi (İnalçık, 2003: 70).

isyanlar gibi olaylardan kaynaklandığına çekmekteydi (Mcgowan, 2004: 819). Yine bu dönemde yabancıların şehir ve limanlarda bulunan balyos, konsolos ve emin gibi yetkililer ile tacirlerinin haklarını takip etmesi (İnalçık, 2000: 246) ve bir sıkıntı ile karşılaşan tacirin şikâyetini balyos aracılığı ile Osmanlı yetkililerine aktarması (Faroqhi, 2017: 239-240) da yabancı devletlerin Osmanlı topraklarında bulunan tüccarlarına verdiği önemi ve kurulan baskıyı gösterir niteliktedir⁴. Elde edilen bu ayrıcalıklarla yabancı devletler imparatorluğun iç işlerine kendi tebaalarının üzerinden karışma fırsatını elde etmekteydiler. Yabancı devletlerin, imparatorluk üzerinde kurdukları bu baskıya her ne kadar III. Selim döneminde reaksiyon gösterilse de istenen başarının sağlanamaması iç ve dış ticaretin yanında sosyal, siyasi konjonktürü de olumsuz etkilemekteydi (Bağış 1983; 17).

19. yüzyıla gelindiğinde ticaret yabancıların elinde bulunmakta ve bu kendilerine sağlanan imtiyazlar çerçevesinde gerçekleşmekteydi (Çakır 2000; 48). Ayrıcalıkların daha fazla artmasını isteyen yabancı devletler imparatorluk üzerindeki baskılarını arttırmaktaydılar. 19. Yüzyılın başında meydana gelen Vaka-i Hayriye, Navarin baskını ve Mehmed Ali Paşa gibi iç ve dış problemler imparatorluğun gücünü zayıflatmaktaydı (İnalçık, 2000: 251). İmparatorluk yaşanan bu olaylar sonucunda dışa daha da bağımlı hale gelmekteydi (Karpas, 2002: 179). İngilizler imparatorluğun bu sıkışık durumundan yararlanarak 1838 senesinde Balta Limanı Ticaret Anlaşmasını imparatorluğa imzalatmayı başardılar. Bu anlaşma ile önceden %3 olan ithalat ve ihracat vergileri yine aynı oranda kalmaktaydı. Buna ek olarak çeşitli işlemler ile alınan ayrı vergiler tek bir vergi altında toplanmakta ve %9 olarak belirlenmekteydi. Bu oran yerli ve yabancı tüccar fark etmeksizin malını liman şehrine getiren herkesten alınacaktı. Eğer mal İngiliz bir tüccar tarafından iskelede satın alınır ise bu oran %3 olarak belirlenecekti (Kütükoğlu, 1992: 39). Bu durum hammadde üreticilerinin ve imparatorluktan aldığı sattığından fazla olanların işine gelmekteydi. Ayrıca Avrupalı tüccarlar Osmanlı topraklarındaki hareketlerinde %5 vergi öderken Müslüman tüccarlar ihracat veya nakliye için %12 vergi ödemekteydiler. Bu durumdan kurtulmak için Osmanlı tüccarı uyruk değiştirmeyi tercih etmekteydi (Yereli, 1994: 94-96). Bu anlaşma ile Osmanlı pazarlarında İngiltere'nin etkisi belirginleşmekteydi. Pazarlarda yabancıların baskısının artması Balkanlar, Anadolu ve Suriye de hissedilen sonuçlar doğurmakta (Karpas, 2002: 79) ve dinamik kapitalist ekonomi ile mücadelede Osmanlı Devleti'nin el üretimi güç kaybederken, tarım ticari ürünlerin üretimine kaydırılmaktaydı (Kınay, 2015: 71). Balta Limanı anlaşması ile batılılar kendilerine yeni bir sömürge yaratmadı, mevcutta olan bir sömürüyü belgelediler. Nitekim her ne kadar antlaşma belirleyici olsa da imparatorluğun kaderini tayin edici etkisi bulunmamaktadır (Ortaylı, 2005: 106-107).

Bu dönemde imparatorluk 18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın başlarında gerçekleştirilmeye çalışılan reform denemeleri ve savaşlardan dolayı mali sıkıntılar içerisinde bulunmaktaydı (Pamuk, 2007: 123). İmparatorluğun mali sıkıntılar içinde olduğunu bilen Avrupalı devletler imparatorluğu çözüm için borçlanmaya yönlendirmekteydiler. Nitekim Osmanlı yönetici eliti 1840 döneminde Galata bankerleri aracılığı ile Fransızlardan kısa vadeli borçlanma alacak sonrasında ise 1853 senesinde Kırım Harbi'nin patlak vermesi ile ilk borçlanmaya gidilecekti (Pamuk, 2016: 118-120). Her ne kadar devletin gelişimi ve düzenin devamı için bu borçlanmalara gidilse de alınan borçlar ekonomik fazlanın yeniden üretiminden ziyade fazlanın bölüşümünde gerçekleşen çatışmayı finanse etmeye harcanmakta ve Osmanlı tüccarının yerini Avrupalı tüccarlar doldururken yönetici elit buna kayıtsız kalmaktaydı (Kınay, 2015: 84).

⁴ 1738 senesine gelindiğinde Rusya'nın da Avrupalı devletlere benzer ayrıcalıklar elde etmesinden sonra kapitülasyonlar bağlayıcı ikili anlaşmalar haline dönüşmektedirler (İnalçık, 2012: 317). Buna ek olarak yüzyılın ikinci yarısında imzalanan Küçük Kaynarca anlaşması ile Ruslar en ayrıcalıklı ülke konumuna gelmekte ve bu zamana kadar kapalı olan Kara Denizde seyrüsefer izninin yanında Rus Çarına istediği yerde konsolosluk açma hakkı tanınarak vatandaşlarının isteklerini gözetme fırsatı tanınmaktaydı (İnalçık, 2000: 250).

İmparatorluğun düzelmeyen ekonomik durumuna karşılık yabancı piyasalar borç vermekte isteksizlerdi. Nitekim ilk borçlar Fransız ve İngilizlerin destekleri ile elde edilmişti (Kınay, 2015: 148). Yaklaşık yirmi yıl sonra 1875 tarihinde hükümet önce borç ödemelerini yarı yarıya düşürdüğünü duyuracak ve ardından da 1876 tarihinde iflas ettiğini açıklayacaktı (Pamuk, 2016: 118-120). Kemal Karpat, iflasta verimsiz geçen hasat yıllarının ve gerçekleşen isyanların etkisinin de bulunduğunu söylemekteydi (Karpat, 2002: 91-92). İflasın duyulmasından ve borçların ödenmemesinden sonra 1881 senesinde yabancı devletler ile borçların denetimi ve yeniden toplanması için yapılan görüşmenin sonunda Muharrem Kararnamesi yayınlandı. Bu kararname ile Osmanlı Devleti'nin borçları düşürülecek ve yeniden yapılandırılacak ve yabancı bir komisyonun denetimi altında bulunacaktı. Bunun gerçekleşebilmesi için devlet kendi toprakları içerisinde yabancı devletlerin temsilcisi ile çalışmak zorunda bırakılmakta ve teminat olarak tuz tekelleri, tütün tekelleri, damga resmi, balıkçılardan ve alkollü içkilerin vergisi, ham ipekten toplanan öşür ve doğu vilayetlerinin ödediği yıllık vergiler oluşturulan Duyun-u umumiye idaresine verilmekteydi (Pamuk 2016; 122). 20. yüzyıla gelindiğinde Dünya genelinde devletler ekonomide ve halklarının refahları üzerinde belirleyici rol oynarken. İmparatorluk, aldığı borçları idari bir yapı oluşturmak ve ordunun bakımını sağlamak amacıyla harcamaktaydı (Kınay, 2015: 1158). Nitekim borçlar, 1914 senesine gelindiğinde 160 milyon sterline dayanacaktı (Parvus, 1977: 40). İmparatorluğun bu durumu Jön Türklerin dikkatini çekmekte ve imparatorluğu içinde bulunduğu bataktan çıkartmak için yerli ve milli bir burjuva sınıfının oluşturulması gerektiğinin farkında bulunmaktaydılar. Bunun için 1914 senesinde verilmiş olan kapitülasyonları iptal edecek (Karpat, 2002: 99) ve imparatorluğun ekonomik özgürlüğü için ilk adımı atmış olacaktıdır.

4. YENİ PATİKA BAĞIMLILIĞI VE İZMİR İKTİSAT KONGRESİ

Türkiye Cumhuriyeti Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde kurumsal bir yapılanma içerisine girdiğinde, yeni patika bağımlılığını eski patika bağımlılığındaki ekonomik ve siyasal yapıların mirasını değerlendirerek inşa etme çabasında olmuştur. Bu amaçla topraklı zengin çiftçilerin, İstanbul'un Türk işadamlarının, Anadolu'nun önde gelen esnaflarının ve işçilerinin katıldığı İzmir İktisat Kongresi toplandı (Tezel, 2015: 175). Bunun için ekonomik hayatın tarihsel öneminin farkında olunması gerekir. Atatürk 1. İzmir İktisat Kongresi'nin açılış konuşmasında bu duruma işaret ederek başlamıştır:

“Bir milletin doğrudan doğruya hayatıyla alakadar olan, o milletin iktisadiyatıdır. Tarihin ve tecrübenin tespit ettiği bu hakikat bizim milli hayatımızda ve milli tarihimizde tamamen mütecellidir.” Ayrıca ekonomiyi tarihsel olarak değerlendirirken yükselmenin ve gerilemenin temel taşı olarak ele almaktadır: *“Hakikaten Türk tarihi tetkik olunursa itilâ, inhitat esbâbının iktisadî mesâilden başka birşey olmadığı derhal anlaşılır”* (İnan, 1989: 57). Bundan dolayı ekonomi zamanı olarak ifade ettiği 20. Yüzyıla gelene kadar ekonomiye yeteri kadar önem verilmediğini ileri sürmüş, ekonomiye çok önem verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Türkiye’de ekonomiye önem verilmemesinin ve yaşanan çağın gereklerinin anlaşılmasının tarihi sürecin değerlendirilmesi ile anlaşılabilirliğini ifade ederek patika bağımlılığını ekonomik açıdan göstermeye çalışmıştır:

“... İtirafa mecburuz ki, iktisadiyatımıza lüzumu kadar ehemmiyet verememiş bulunuyoruz. Bir milletin esbâb-ı hayatiyesiyle iştiğâl etmemesi veya edememesi, o milletin yaşadığı edvâr ile ve o edvârı tesbit eden tarih ile çok alâkadardır. Bunun esbâbını geçirdiğimiz edvârda, bilhassa tarihimizde arayabiliriz” (İnan, 1989: 58). Bu sözlerle Türkiye’de yaşanan çağda görülen ekonomik gerilemenin köklerinin tarihte olduğunu ileri sürerek, Osmanlı Devleti’nden miras alınan kurumsal düzenlemelere eleştiri getirmiştir. Burada yapmış olduğu en önemli eleştiri askeri başarıların çalışmaya dayalı bir ekonomik yapılanma desteklenmediği üzerine

kurulmuştur. Kılıç ve kol metaforlarını kullanarak yapmış olduğu eleştiride tarafını kol tarafında belirlemiştir (İnan, 1989: 60): “... *Kılıç kullanan kol yorulur, fakat sapan kullanan kol her gün daha çok kuvvetlenir ve her gün toprağa daha çok sahip olur.*” Ekonomik gelişmede çalışmanın önemine vurgu yaparak eski patika bağımlılığını sadece askeri fetihler yaptığı için eleştirmiştir.

Özellikle Osmanlı Devleti’nin klasik dönemlerinin en güçlü zamanları olarak bilinen Fatih Sultan Mehmet döneminde Cenevizlilere ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde Venediklilere verilen kapitülasyonları çok ağır bir şekilde eleştirmektedir (İnan, 1989: 59). Burada bu padişahlar döneminde verilen imtiyazların etkilerinin, devletin savaşlarda mağlup olup geri çekilmeye başlamasıyla ortaya çıktığını göstermiştir. Diğer bir değişle geri çekilme sürecinde kapitülasyonların asıl olumsuz etkilerinin, iki padişah döneminde verilen imtiyazlarla ortaya çıkan patika bağımlılığında aranması gerektiğine vurgu yapmıştır:

“Osmanlı fâtipleri, hakanları, müstevlileri unsur-i aslî ile beraber sapanın önünde mağlup olup ric’ate başladıktan sonra asıl felaketlerin büyüğü başladı. Atiyye-i Şahane olarak ecnebilere bahşedilmiş olan ve memleket dahilindeki gayr-ı Müslimlere verilen herşeyi hukuk-, müktesebe telakki olundu. Fakat ecnebler bununla iktifa etmediler; her gün bunu tevsi için çareler aradılar ve buldular.” (İnan, 1989: 60)

Bu sözlerle Osmanlı Devleti’nde 17. Yüzyıldan itibaren kapitülasyonlar aracılığıyla ticari hayatın içinde güçlenen ve imtiyazlar aracılığıyla devlet ile bağıni kopartıp, komprador burjuva haline gelen gayri Müslimlerin güçlenme nedeni olarak kapitülasyonları işaret etmektedir. Devlet içinde Müslüman Türk unsurun mülksüzleşmesine ve yoksullaşmasına yol açan patika bağımlılığı, Kongre’ye katılan gruplara ilan edilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti’nde yaşanan ekonomik gerileme sonucunda borçlanma politikalarının etkilerinden de bahsetmiştir. Osmanlı iç borçlanma kurumlarında meydana gelen değişmeler de bu süreçte etkili olmuştur (Pamuk, 2007: 12-16). Ömür boyu mültezimlik kurumu ve mültezim-valilere doğrudan eyaletlerin terk edilmesi, gayrimüslim tüccarların daha da güçlenmesine yol açmıştır (Tezel, 2015: 65). Bu tarihi mirası göz önünde bulunduran Atatürk, ülke içindeki gayri Müslimlerin sahip oldukları imtiyazlar ile siyasal hayat içinde de etkin olmaya çalıştıklarını ifade etmiştir. Yabancılar da gayrimüslimleri teşvik ederek ve devlet ekonomisine doğrudan müdahale ederek devlet ve millet karşıtı politikaları oluşturmuşlardır. Bu şartlar altında Müslüman Türk unsur elinde gelir olmadığından paraya da sahip olmadığı için devlet adamları, adeta komprador hükümeti gibi davranarak Batı Avrupa’nın iktisadi çıkarlarını kendi tebası aleyhine gözetmeye başlamışlardır (Tezel, 2015: 71). Bütün bunların sonucunda yaşadıkları hayatı devam ettirebilmeye gerekli olan parayı sonu Düyun-ı Umumiyye’de bitecek dış borçlanmada bulmuşlar ve ticari, sanayi bağımlılık yanında mali bağımlılık da (Tezel, 2015: 81) başlamıştır. Daha sonra Cumhuriyet döneminde devam ettirilecek dış borçlanmaya başvurmama politikasının ve devletin ekonomi politikalarında Osmanlı Devleti’nden farklı patika bağımlılığına yönelme nedenlerini izah etmiştir:

“Fakat istikraz şeraitini o kadar fena yapıyorlardı ki, bazılarını ödemek mümkün olmamağa başladı. Ve nihayet birgün devletler Osmanlı Devleti’nin iflasına karar verdiler ve düyûn-ı umumiye belasını başımıza çöktürdüler. Efendiler; milletin dûçar olduğu bu hazin hal ve bu sefaletin esbâbını arayacak olursak, doğrudan doğruya devlet mefhumunda buluruz.” (İnan, 1989: 60).

Tercih edilen bu politikaların Osmanlı Devleti’ni hangi ekonomik sorunlarla karşı karşıya bıraktığı üzerinde de durmuştur. Özellikle vergi ve gümrükler üzerinde devlerin egemenlik haklarını kullanamaması anlatılmıştır. Bunun yanı sıra devlet öyle bir müdahaleye maruz kalmaktadır ki demiryolu yapımında ve fabrika açmakta bağımsızlığa sahip olmadığı vurgulanmıştır. Bütün bunların neticesinde Balta Limanı Anlaşması sonrasında ekonomide yarı

sömürge konumuna indirgenen Osmanlı Devleti'nin, ekonomi politikalarında bağımsız karar verememesine ciddi eleştiriler getirmiştir:

“... Bir devlet ki, teb'asına koyduğu vergiyi ecnebilere koyamaz; bir devlet ki gümrükleri için rüsum muamelesi vesaire tanzimi hakkından men'edilir, bir devlet ki ecnebîler üzerinde hakk-ı kazasını tatbikten mahrumdur. O devlete müstakil denilemez. Devletin ve milletin hayatına yapılan müdâhalât bundan daha fazladır. Milletın ihtiyacat-ı iktisadiyesinden olan mesela şömendöfer inşası, meselâ fabrika yapmak için devlet serbest değildi!... Hayatını teminden âciz olan bir devlet müstakil olabilir mi?” (İnan, 1989: 61).

Kurumsal yapıda tam bir değişimi gösteren yeni patika bağımlılığının kurduğu Türkiye Cumhuriyeti, eski patika bağımlılığını temsil eden Osmanlı Devleti'nin tarihe gönderilmesiyle devletler hayatına atılmıştır. Bunu sağlayan kurumsal değişimi Anayasa olarak ifade etmiştir. Artık hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir.

“... Teşkilât-ı Esasîye Kanunu Osmanlı İmparatorluğu'nun, devletinin tarihine münkalib olduğunu idrak eden, onun yerine yeni Türkiye Devleti'nin kâim olduğunu iddia eden bir kanundur. Bu devletin hayatında bilâ kayd ü şart hakimiyetin milletin uhdesinde kalacağını ifade eden kanundur.” (İnan, 1989: 63).

Millet hakimiyetinin kurulmasındaki asli unsur ise ekonomik hakimiyettir. Zaten halkın dönemi, ekonomik dönem ile eşdeğerdir:

“Hakimiyet-i Milliye, hakimiyet-i iktisadiye ile tarsin edilmelidir... Siyasî ve askerî muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsun, iktisadi zaferle tetvic edilemezse semere, netice pâydâr olamaz... Bence halk devri, iktisat devri mefhûmiyle ifade olunur...” (İnan, 1989: 64).

Atatürk yaptığı bu konuşmada kapitülasyonlar ve Düyun-ı Umumiyye yapılanmasını çok sert bir şekilde eleştirmesine karşılık, yabancı sermaye konusunda daha yumuşak eleştiri getirmiştir. Yabancı sermayeye yasalara uyduğu müddetçe yeni patika bağımlılığında yer olacağını ifade ederken, eski patika bağımlılığına vurgu yaparak yeni Türkiye Devleti'nin Tanzimat'tan itibaren sahip oldukları ayrıcalıklara ülkenin esir olmasına fırsat vermemek için izin vermeyeceğini vurgulamıştır:

“Efendiler; İktisadiyat sahasında düşünür ve konuşurken zannolunmasın ki, ecnebi sermayesine hasımız; hayır bizim memleketimiz vâsi'dir. Çok sây ve sermayeye ihtiyacımız var. Kanunlarımıza riayet şartıyla ecnebi sermayelerine lâzımgelen teminatı vermeğe her zaman hazırız. Ecnebî sermayesi bizim sây'imize inzimam etsin ve bizim ile onlar için faideli neticeler versin. Mazide, Tanzimat devrinden sonra ecnebi sermayesi müstesnâ bir mevkie mâlikti, devlet ve hükûmet ecnebi sermayesinin jandarmalığından başka bir şey yapmamıştır. Her yeni millet gibi Türkiye buna muvafakat edemez. Burasını esir ülke yaptırmayız.” (İnan, 1989: 65).

Özellikle esir olmamaya vurgu yapılması, Osmanlı Devleti'nden miras alınan yarı sömürge patika bağımlılığına karşı nasıl bir tavır alınacağını işaret etmektedir. Yeni Türkiye Devleti kurulurken, kurucusu Atatürk İzmir İktisat Kongresi'nde yaptığı konuşmada, ekonomik gelişme ve ekonomik anlayışın önemine vurgu yapmıştır. Ekonominin bu kadar öne çıkarılmasında geçmişten yola çıkarak bugün ve geleceğin patika bağımlılığının hangi ilkeler üzerine kurulacağını da göstermiştir. Diğer bir ifadeyle kendinden önceki yapıdan farklı ilkeler ve kurullarla oluşturulmaya çalışılan yeni bir kurumsallaşmaya giden yolun taslağı çizilmiştir. Devleti yeniden kurarken tercih edilen kurumsallaşma, geçmişin kurumsal birikimleri tarafından sınırlandırılmış, kötü performansa sebep olan kurumsal düzenlemelerin kaldırılacağı da ilan edilmiştir.

5. SONUÇ

Ekonomik sistemler ve yapılar kurumlar tarafından oluşturulur düşüncesi kurumsal iktisat düşüncesi tarafından savunulmaktadır. Bu düşünceye göre ekonomik sistemlerin oluşturulması ve devamlılık kazanabilmesi için seçilen tercihlere dayalı olarak ekonomi ve siyaset politikalarındaki sınırlar kurumlar tarafından belirlenir. Dinamik bir süreç içerisinde varlığını devam ettiren toplumsal hayat da kurumları, alışkanlıkların, tutumların ve değerlerin evrim geçirmesiyle oluşur. Böylece kurumsallaşma belirli bir toplumsal ekonomi ve siyasete dayalı olarak yeniden üretilmesi sürecini içerir. Bu süreçte oyunun kuralları kurumlar tarafından çizilir. Yeniden üretim sürecinde gelenek ve geleneğe bağlı oluşan yapılar, toplumsal kimliğin ve alışkanlıkların üzerinde etkili olur. Kurumsal yapının tesis edilmesiyle gündelik hayatı düzenleyen kurallar ve bireylere yol gösterecek istikrarlı yapılar kurulabilir ve geleceğe yönelik söylemler içine girilebilir. Geleceğe yön verecek kurumlar inşa edilirken ve bu kurumların istikrarlı olabilmesi için geçmiş ve bugün arasındaki bağın patika bağımlılığı ile ortaya çıkarılması gerekir. Patika bağımlılığını takip ederek radikal değişiklikler yapmak, uzun ömürlü ve istikrarlı kurumlar oluşturmak mümkündür. Tarihsel izler patika bağımlılığında görülebileceğinden, bugünün ekonomik ve siyasal organizasyonu kurulurken yol gösterici de olur.

İstiklal Harbi sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti de kendisini yeni olarak ifade ederken, Osmanlı Devleti'nde var olan kurumsal yapılanmalara ve hafızaya bağlı patika bağımlılığını esas almıştır. Buradan elde edilen tecrübe ve bilgileri, Cumhuriyet kurulurken ve gelecekteki kurumsal düzenlemelerin devamlılığını amaçlarken hep göz önünde bulundurmıştır. Kurucu kadro Cumhuriyet kurulduktan sonra da bu patika bağımlılığını dikkate almış ve kendi patika bağımlılığını aynı hataları tekrarlamamak üzerine inşa etme çabası içinde olmuştur. Cumhuriyetin kurucusu Atatürk tarafından da sıklıkla ifade edilen ve daha sonrasında da devam ettirilen en önemli patika bağımlılığı olan kapitülasyonlar ve Düyun-ı Umumiyye hep uygulamalarda dikkate alınmıştır.

Atatürk Birinci İzmir İktisat Kongresi'nde yaptığı konuşmada bu patika bağımlılığına sürekli vurgu yaparak dünyaya mesaj vermiştir. Yeni devlet olarak ifade edilen kurumsallaşmada yeni patikanın gideceği yön belirlenirken, geçmişteki hatalara sürekli vurgu yapılmıştır. Özellikle geçmişte ekonomiye gerekli önemin verilmemesini geri kalmanın temeli olarak göstermiştir. Hatta askeri başarılar ile karşılaştırma yaptığında çalışmanın daha önemli olduğunu ileri sürmüştür. Dolayısıyla devletin temelinde ekonomik bakış açısının var olacağı buradan anlaşılmaktadır.

Patika bağımlılığı çerçevesinde Osmanlı Devleti'nden miras kalan kapitülasyonlar konusu ve Düyun-ı Umumiyye uygulaması en temel sorun şeklinde nitelendirilmiştir. Bu iki patika bağımlılığına bağlı olarak toplumsal hayattaki gerilikleri kaldırmaya yönelik politikaların uygulanacağı kurumsal yapılanma devlet içinde tesis edilmiştir. Devletin iflasına neden olan bu iki patika bağımlılığı, devlet yeniden kurumsallaşma sürecinde olduğunda hep göz önünde bulundurulmuştur. Buradan elde edilen tecrübeler, sanayileşme ve ekonomi politikalarında bağımsızlığı öne çıkaran politikalarla sürekli desteklenmiştir. Hatta toplumsal hayatta bölünmeye neden olan kapitülasyon gibi imtiyazlar, tekrardan kesinlikle uygulamaya konulmamıştır. Ulus devlet kurumsallaşmasında, tek bir millet oluşturma çabası içinde gayri Müslimlerin öne çıkmasının önüne geçilerek, yeni patika bağımlılığında milli burjuva yaratmaya yönelik patika bağımlılığının tesis edilmesinde geçmiş tecrübelerle göre hareket edilmiştir. Kötü performansla sebep olan kurumsal düzenlemeler kaldırılmış ve yeni bir patika bağımlılığı Türkiye Cumhuriyeti'nde inşa edilme sürecine girilmiştir.

KAYNAKÇA

- Alptekin, H. (2018). Türkiye'de Sivil Asker İlişkilerinde Özallı Yıllara Kurumsalcı Bir Yaklaşım: 1983-1993. *Muhafazakâr Düşünce*, 15(55), 141-156.
- Bağış, Ali İhsan. (1998). Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler Kapitülasyonlar Avrupa Tüccarları Berathlı Tüccarlar Hayriye Tüccarları (1750-1839). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Cem, İsmail. (1998). Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi (12. Baskı). İstanbul: Can Yayınları.
- Commons, J. R. (1931). Institutional Economics. *American Economic Review*, 21, 648-657.
- Çakır, Çoşkun (2000). Tanzimat'tan Önce Osmanlı Devleti'nde Ticaretin Organizasyonu ve Tüccarlar. *Çerçeve Dergisi*, 25, 40-50.
- Çevik, S. & Turan, E. (2007). Devletin Kurumsal Dönüşümü: Orta Asya Cumhuriyetleri Perspektifinden. *Bilig*(41), 205-224.
- Demir, Ö. (1996). Kurumcu İktisat. Ankara: Vadi Yayınları.
- Dewey, J. (1987). Özgürlük ve Kültür. (V. Günyol, Çev.) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Faroqhi, Suraiya (2017). Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya. (A. Berktaş, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Fayda, Mustafa. (1988). Ahidname, İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 1, ss. 535-536.
- Genç Mehmet, Özvar Erol: Osmanlı Ekonomisine Dair Konuşmalar-I, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2021.
- Genç, Mehmet (2000). Osmanlı İmparatorluğu'nda Devle ve Ekonomi. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Gruchy, A. G. (1984). Neo Institutionalism, Neo-Marxism, and Neo-Keynesianism: An Evaluation. *Journal of Economic Issues*, 18(2), 547-556.
- Jepperson, R. L. (1991). Institutions, Institutional Effects, and Institutionalism. W. Powell, & P. DiMaggio içinde, *The New Institutionalism in Organizational Analysis* (s. 143-163). Chicago: University of Chicago Press.
- İnalcık, Halil. (2000). İmtiyazat, İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 22, 245-252.
- İnalcık, Halil. (2003). Osmanlı'nın Avrupa ile Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret, *Doğu Batı Dergisi*, 24, 55-82.
- İnalcık, Halil (2012). Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I, Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim (51. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnan, A. (1989). İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat - 4 Mart 1923. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI.
- Karpat, Kemal (2002). Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus. (Çev. A. Z. Durukan-K. Durukan). Ankara: İmge Kitabevi.
- Kınay, Emine. (2015). Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar (5. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kurdakul, Necdet (1981). Osmanlı Devletinde Ticaret Anlaşmaları ve Kapitülasyonlar. İstanbul: Döner Neşriyat.

- Kütükoğlu, Mübahat (2018). Osmanlı'nın Sosyo-kültürel ve İktisadi Yapısı. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- McGowan, Bruce. (2004). Ayanlar Çağı 1699-1812, (Çev. Berktaş A.), H. İnalçık-D. Quataert içinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914 Cilt 2, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Mantran, Robert. (1987). XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ticaretin Değişmesi (Çev. Zeki Arıkan). Tarih İncelemeleri Dergisi, 3 (1), 159-175.
- Mantzavinos, C., North, D. C., & Shariq, S. (2004). Learning, Institutions and Economic Performance. Perspectives on Politics, 2(1), 25-84.
- Nebioğlu, Osman. (1986). Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitulasyonlar. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- North, D. C. (1990). Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge: Cambridge University Press.
- North, D. C. (1991). Institutions. Journal of Economic Perspectives, 5(1), 97-112.
- North, D. C. (1993). Institutions and Credible Commitment. Journal of Institutional and Theoretical Economics, 149(1), 11-23.
- North, D. C. (2005a). Understanding the Process of Economic Change. Princeton: Princeton University Press.
- North, D. C. (2005b). Institutions and the Process of Economic Change. Management International, 9(3), 1-7.
- North, D. C. (2008). Institutions and the Performance of Economies over Time. C. Menard, & M. M. Shirley içinde, Handbook of New Institutional Economics (s. 21-30). Berlin: Springer.
- Ortaylı, İlber (2005). İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı (5. Baskı). İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Özveren, E. (2007). Kurumsal İktisat: Aralanan Karakutu. E. Özveren içinde, Kurumsal İktisat (s. 15-43). Ankara: İmge Kitabevi.
- Pamuk, Şevket. (1988). 100 Soruda Osmanlı Türkiye İktisadi Tarihi: 1500-1914. İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Pamuk, Şevket. (2007). Osmanlı Ekonomisi ve Kurumlar. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pamuk, Şevket. (2016). Türkiye'nin İki Yüz Yıllık İktisadi Tarihi: Büyüme, Kurumlar ve Bölüşüm. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Parvus Efendi. (1977). Türkiye'nin Mali Tutsaklığı. İstanbul: May Yayınları.
- Sander, Oral. (2011). Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e (22. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Şenalp, M. G. (2007). Dünden Bugüne Kurumsal İktisat. E. Özveren içinde, Kurumsal İktisat (s. 45-92). Ankara: İmge Kitabevi.
- Tabakoğlu, Ahmet. (2009). Türkiye İktisat Tarihi (9. Baskı). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tezel, Y. S. (2015). Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yalçın, Aydın. (1979). Türkiye İktisat Tarihi Osmanlı İktisadında Büyüme ve Gerileme Süreci. Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Yereli, Burçin. (1994). “İslam Vergi Hukukunda Dış Ticaret Vergileri ve Osmanlı Devletinde Gümrük Vergileri Uygulaması”, Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi, 9, (1), 79-104.

Zürcher, Erik Jan. (2020). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi (4. Baskı), (Çev. Yasemin Saner). İstanbul: İletişim Yayınları.

H.CAVIDİN «İBLİS» FACİƏSİNDƏ ELXAN SURƏTİ ATATÜRKÜN BƏDİİ OBRAZI KİMİ

THE ROLE OF ELKHAN AS A LITERARY CHARACTER OF ATATURK ON HUSSEIN JAVID "IBLIS" TRAGEDY

Fil. ü.f.d Dos. Mələhət Babayeva

ADPU, Ədəbiyyat kafedrası

XÜLASƏ

«İblis» dramının əsas qəhrəmanlarının hamısı Osmanlı sarayının və ya türk ordusunun xidmətindədilər. Hələ Birinci Dünya müharibəsi başlamadan, İstanbul işğal edilmədən yüz illər əvvəl Osmanlı sarayında yad düşüncələr hakim kəsilmiş, onlarda yadlaşma, öz milli mənsubiyyətindən uzaqlaşma ünsürləri sürətlənmişdi. Osmanlı düşüncəsində türklərdən başqa bütün uluslara yer və hörmət var idi. Ulusunu sevən türklər sarayda ərəblər, ermənilər tərəfindən öldürülür və günahı da başqa yurdsevər türklərə yüklənirdi. Beləliklə iqtidarın mərkəzindən türkləri uzaqlaşdırma siyasəti böyüyür, hər an və hər yerdə türklərə tələ qurulurdu.

Açar sözlər: obraz, faciə, beynəlxalq, ideyalar, qəhrəman

ABSTRACT

One of the H.Javid's tragedy propagating international ideas is İblis. Here it was dealt with the idea-contest character of the play, the hero of the play Elkhan's being as a reflection of Ataturk and propagating his ideas was proved.

All the main characters of the drama "Devil" were in the service of the Ottoman palace or the Turkish army. Hundreds of years before the outbreak of the First World War and the occupation of Istanbul, foreign ideas dominated the Ottoman palace, and elements of alienation and alienation from their national identity were accelerated. In Ottoman thought, there was a place and respect for all nations except the Turks. Turks who loved their nation were killed in the palace by Arabs and Armenians, and the blame was placed on other patriotic Turks. Thus, the policy of alienating the Turks from the center of power was growing, and traps were set for the Turks at any time and in any place.

Keywords: character, tragedy, international, ideas, hero

GİRİŞ

Hüseyn Cavidin 1917-ci ildə qələmə aldığı «İblis» pyesində də «Osmanlı düşüncəsindən türkün özünə olan düşmənçiliyi götürülməmiş türklüyün qurtuluşu mümkün deyildir» problemi qoyulur və onun həlli yolları göstərilirdi.

TƏDQIQATIN METODLARI

Tədqiqat işində nəzəri yanaşma, nəzəri təhlil, analiz, səciyyələndirmə metodlarından istifadə olunub.

TƏDQIQAT

Pyesin baş qəhrəmanlarından biri olan Rənanın atası da Osmanlı sarayında xidmət göstərmişdir. Rənanın atası öldürülmüş və Rəna atasının qatilini tapıb ondan intiqam alacağına and içmişdir. Osmanlının ən çox etibar etdiyi ərəb general İbni-Yəmin Rənaya

aşıqdır. Rənanın atasının qatilinin tapılmasında ona kömək etməyə çalışır. Əslində isə, Osmanlı sarayında bütün fitnələri bu ərəblər törətməkdədir. İbni-Yəminlə bərabər Rəna atasının qatilini tapmaq üçün yola çıxır. Əsərdə uşaqlıqda bir-birindən ayrı düşən iki qardaş obrazları da var: Vasif və Arif. Onlar artıq böyüyəndə taleyin gərdişi nəticəsində bir-birlərini tapır, lakin tanımırlar. Hər ikisi də Rənaya aşiq olur. Vasif bir türk zabitidir. Vasif Rənanın atasının qatilinin kim olduğunu bilir. Arif isə daha sonralar İbni-Yəminin söhbətlərini təsadüfən eşidərək qatilin kim olduğunu öyrənir. Əsərdəki obrazlar qatilin kim olduğunu öyrəndikdə böyük mənəvi sarsıntı keçirirlər. Çünkü onların qorumaq istədikləri, uğrunda müharibəyə getdikləri Osmanlı sarayının və Osmanlı beynlərinin türk kimliyindən tamamilə uzaqlaşdığını, türklərə düşmən olduğunu açıq-aydın görürlər. Belə ki, «Osmanlı dövlətinin yolunda canını fəda edən türklərin heç bir etibarı yoxdur, amma dövlət büdcəsini soyub talayan ərəblərin etibarı isə çox yüksəkdir». [3:25] Ərəblərin bu qədər yüksək mövqə tutmasının yeganə səbəbi isə onların, güya bütün ərəblərin peyğəmbər soyundan gəlməsi xurafatıdır. Buna görə də türklər ümüdsüz və narahatçılıq içində yaşamağa məcbur olurlar. Hər kəs Osmanlı cəhalətindən artıq bezmişdir. Bütün türkləri özünə düşmən görən Osmanlı sarayının vəzifəlisi ərəb oğlu İbni-Yəmin türk ordusuna etdiyi xəyanətlərindən dolayı çox məmnundur.

Rəna atasının qatildən intiqam almaq ümidini İbni-Yəminə bağlamışdır. Çünkü İbni-Yəmin həm də hiyləgər bir siyasətçidir. Rəna qatilin tapılmasında yalnız İbni-Yəminin kömək edə biləcəyini düşünür. Buna görə də İbni-Yəminlə birlikdə səhralara, qatili axtarmağa gedir.

Türk zabiti olan Vasif isə Osmanlıdakı bütün cinayətlərin kimlərin tərəfindən törədildiyini çox gözəl bilir. Vasif bilir ki, Osmanlı sarayı türkləri tarixdən silmək üçün bir tələdir. Vasif hər yerdə İbni-Yəmini təqib edir. «Vasif dərk edir ki, bütün bu problemlərin qaynağını, yəni Osmanlı imperiyasını yixacaq gücdə və iradədə deyildir. O, qaynağı qurutmaq uğrunda mübarizə etmək əvəzinə çox cüzi bir hissəsilə mübarizəyə girişib. Yalnız bir qatili təqib edir. Lakin saray bütünülklə türk qatillərinin əlindədir». [1:148] Qaynağı qurudacaq olan dahi şəxsiyyəti isə Hüseyin Cavid hadisələrin inkişafı nəticəsində üzə çıxaracaq.

Türk zabiti Vasif saraydakı hadisələrdən çox narahatdır. Çünkü Vasif bilir ki, türklər Osmanlıda sadəcə savaşı materialı kimi işlədilməkdədir və türkün Osmanlı zəhnində heç bir insani dəyəri yoxdur. O yalnız bir savaşı alətidir. Ərəb-müsəlman kimliyinin savaşı alətidir türklər. Bu reallığı dərk edən Vasif çox gərgin sarsıntı ilə öz narahatçılığını belə dilə gətirir:

Əfsus ki, heçdir sonu, türk ordusu varsın,

İstərsə, bütün Hindi də, Əfqanı da sarsın

İstərsə, bütün qarşı çıxan manii yıxsın,

Turanı basıb bağına, Altaylara çıxsın,

Mümkün deyil, əsla olamaz naili-amal

Etdikə xəyanət əli bu milləti pamal.[2:63]

Doğrudan da, sarayda türk ulusuna, türk kimliyinə və türk ordusuna qarşı fitnələr gündəngünə artdıqca, bu zəfərlərin nə mənası var? Xəyanət dövlətin başında olanlarındadır. Vasifin söylədiklərini kiçik zabit anladıqca, o da tamamilə sarsılır. Vəziyyət belədirsə, o zaman bu xəyanətin qaynağını necə basdırmaq olar? Ordu siyasətlə məşğul olmur. Ordunun vəzifəsi ölkəni qorumaq, hətta ölkənin sərhədlərini lazım gələndə genişləndirməkdir. Lakin orduların bütün zəfərləri siyasətlə təsdiqlənir. Siyasət isə, türk ulusunun mənafeyini qoruyacaq başların əlində deyildir. Türk ordusunun zəfərlərini siyasətçilərin xəyanəti heçə çevirir. Osmanlı sarayındakı siyasi satqınlığı Vasif də təbii ki, dərk edir:

Türk ordusu daim basaraq ölkələr almış,
Ən sonra siyasətdə basılmış və bunalmış.
İdrakı sönük başçıların qəfləti ancaq,
Etmış, edəcək milləti əllərdə oyuncaq.[2:67]

Cavidin bu sözlərini Türk xalqının böyük oğlu Atatürk gəncliyə xitab edərkən fərqli şəkildə dilə gətiriləcəkdir. Budur milləti əllərdə oyuncaq edən bir siyasi diktatura göz önündədir. İdrakı sönük Osmanlı idarəetməsi, vəziyyətin bu şəkildə inkişafı “Sevr” «sülhünə» təbii ki, gətirəcəkdə.[4] Cavid dühası bunu əvvəlcədən görmüş və bunların baş verməməsi üçün düşüncələrini qələmə almışdı.

Əsərdə məğlub olmuş yaralı tatar əsiri də təsvir edilmişdir. Taleyin hökmü ilə rus cəbhəsində vuruşmalı olan tatar əsir də Anadoluda türk ulusunun məğlubiyətini həzm edə bilmir. O, əsl türkdür, ancaq taleyi onu rus ordusunda əsgər etmişdir. Yaralı tatarın bir başqa kədəri də Anadolunun qurtuluşu yolunda savaşa bilməməsi və öz soyları tərəfindən öldürüləcəyidir. Ərəb zabıt gülə-gülə və tam bir sevinc içində İstanbulun ingilislər tərəfindən işğal edildiyini söylədiyi zaman tatar əsirin az qalsın ürəyi partlayır. Tatar əsir bərk hirsələnərək:

Ah ərəb, ruhu, qəlbi ərəb,
Həm də məmnun... nədir bu halə səbəb?-[2:97]

Deyə səbəb axtarır və səbəbi anlayır. Bu ərəbi tatar əsir tanımışdır. Türk ordusuna xəyanət edib rusların lehinə casusluq edən bir ərəbdir. Bu zaman tatar, Osmanlı-ərəb zabitinə atəş açıb öldürür. Budur Anadolunu rus təbəəsi olan tatar, türkü Osmanlıda zabıt olan ərəbdən daha çox sevir. Böyük Atatürkün daha sonra dilə gətirəcəyi “Türkün türkdən başqa dostu yoxdur” [4:17] düşüncəsini Hüseyin Cavid daha əvvəl bu şəkildə canlandırmışdır. Cavid məhz belə türklüyün dünyada var olmasını istəyir. Yoxdursa da var olmalıdır, var edilməlidir.

Hüseyin Cavidin «İblis» əsərində canlandığı bu hadisə bizə İsmayıl Qaspirllanı xatırladır. İsmayıl Qaspirali türk ordusuna qatılmaq üçün Fransada hərbi təlim keçir. İstanbula gəlib bir müddət burada yaşadıqdan sonra «Türkün tək düşməni Osmanlıdır»[5:27] qənaətinə gəlir.

Əsərdə gerçəkləri bilən türk zabıtlərinin narazılıqları təsvir edilsə də, bu zabıtlərin heç biri Osmanlı varlığına, Osmanlı dəyərlərinə və xurafatına meydan oxuyacaq səviyyədə deyillər. Osmanlı dəyərlərinə savaş açılmaqdıqca da qurtuluş mümkün olmayacaqdır. Beləliklə də «İblis» dramında hadisələr xilaskar öndər obrazına yaxınlaşılır. Bu obraz isə Elxan adında bir gənc türkdür.

Elxan Osmanlı sarayında vaxtilə xidmət etmidir. Lakin törədilən qətləri, cinayətləri ifşa edib günahkarları yaxalamaq istədiyi üçün onun da səsini boğmaq, məhv etmək istəmişlər. Buna görə də Elxan saraydan ayrılmış, quldurlar kimi meşələrdə yaşamağa məcbur olmuşdur. Onun tərəfdaşları ilk baxışda quldurlara bənzəsələr də, onların böyük məqsədləri və amalları vardır: artıq öz əzəmətini itirməkdə olan Osmanlı imperiyasını yeni quruluşla əvəz etmək və bununla da türk millətinin tarixi mövcudluğunu qorumaq.

Hüseyin Cavid Elxan obrazına xüsusi diqqət yetirmişdir. Çünki Elxanın xarakterində, şəxsiyyətində, əxlaqında ulussevərlik, ədalət, insansevərlik duyquları mövcuddur. Elxan bir meşədə gizlənərək Anadolunun xilasını üçün planlar hazırlayır, həm də tərəfdar toplayır. Bu meşə həm də yerləşdiyi yerinə görə də böyük əhəmiyyət daşıyır. Belə ki, bütün yollar gəlib Elxanın gizləndiyi bu meşəlikdən keçir. Elxan meşədə Osmanlı ilə, Osmanlıyı təmsil edən bütün mənfiliklərlə qarşılaşır. Nəticədə Elxan elə bu meşədə də Osmanlı ilə hesablaşacaq.

Elxanın tərəfdarları onun ədalətinə inanır, ona güvənirlər. Elxanın dürüstlüyü və cömərdliyi bütün dürüst türk insanlarını cəlb etməkdədir. Yalnız Elxan, haqsız tökülən qanların qarşısını

ala biləcək böyük insandır. Yalnız onun iradəsi, onun dünyaya baxışı cinayətlərin, xəyanətlərin qarşısını ala bilər.

Osmanlı sarayının xəyanətlərini görüb mübarizə etməyə cəsarəti olmayan Asif və Arif də bu mübariz rəhbərlə rastlaşır, onun görkəmindəki öndərlik cazibəsini görürlər. Əsərin qərarlı, şübhəci və iblisə tez-tez uyan obrazı olan Arif Elxanı görər-görməz onun görkəmi qarşısında heyrdəndən donur:

Parlıyor çöhrənidə fəzlü zəka

Sizə haydut denirmi? Yox, əsla![2:102]

Elxan quldur kimi yaşasa da, əsla yurdunu qurtarma amalından vaz keçməmiş, bunun üçün uyğun zaman gözləmişdir. Gözlədiyi bu uzun zaman içində qurtuluşun yollarını yaxşıca düşünüb hazırlamışdır. Türk ordusu ərəb xainlərindən təmizlənməlidir. Türk ordusu türk ulusunun nümayəndələrindən təşkil edilməlidir. Türk ulusunun yaşaması üçün də xəyanət amillərinin hamısı silinməli, ortadan qaldırılmalıdır. Əsərin ən maraqlı doğuran məqamlarından biri də budur ki, İblis bütün obrazları aldada bilir, yalnız Elxanı aldatmağa nail olmur.

Liderlik xüsusiyyətini özündə daşıyan Elxanın qarşısında ərəb oğlu İbni-Yəmin türk ulusuna, türk ordusuna etdiyi xəyanətlərindən dolayı hesab verməlidir. Burada İbni-Yəmin sadəcə bir fərd deyildir. O, bir zehniyyəti, Osmanlı sarayında yuva salmış bir antitürk cərəyanını təmsil etməkdədir. Türk ulusunun xilaskar öndəri kimi göstərilən Elxan bu cərəyanlara qarşı öz kəsin iradəsini meydana qoymalıdır.

Doğrudan da Osmanlı sarayında yuva salmış və türk ordusuna arxadan hücum edən, içəridə min cür xəyanət edən əcnəbi xainlər bağışlana bilməzdi. Burada bir ulusun tarixdəki ölüm-dirimindən söhbət gedir və Elxan əsərdə türk ulusunun dəmir iradəsi kimi göstərilir. Elxan, türk ulusunun yaşayacağına inanan, hər şeydən əvvəl isə öz mübarizəsində inamlı olan qüvvətli bir qəhrəmandır. Lakin Osmanlı sarayı yalnız ərəb-erməni əsgərləri ilə dolmayıb. Elxanın ortadan götürülməsi üçün həm də Osmanlı dəyərləri, Osmanlının dünyaya baxışı da əsas amildir. Bunlar aradan qaldırılmazsa, ərəb-erməni və digər xarici amillər saraya, idarə etməyə yenidən yol tapa bilərlər. Quldurların yaxalayıb Elxanın hüzuruna gətirdikləri bir papaz haqqında dedikləri bu mənada çox maraqlıdır:

Nöbətçi:

Şu papaz ermənidir vaxtilə

Ermənistanı daşırmış qurşun,

Həm də incil deyə!...[2:107]

Daha sonra növbə xalq arasında yayılmış xurafatlarla mübarizəyə gəlir. Kütlənin zəhinlərindən bu xurafatlar yox olmadıqca, onların kökü kəsilmədikcə, inkişaf etmək, müasirləşmək, maariflənmək mümkün deyil. Bunun üçün H.Cavid əsərdə Elxanı şəfa tapması üçün Kərbəlaya səfər edən bir qadınla qarşılaşdırır. Elxanın qadına verdiyi:“Xəstə oğlunu nədən doktora göstərməyib də ölümlərdən yardım ummağa gedirsən?” sualı təbii ki, cavabsız qalır.

Pyesin sonunda bütün günahkarlar bir yerə toplanılır və Elxan günahkarların cəzalanmaları üçün əmr verir. Bütün bu məhv olanların hamısı türk kimliyinin, türk varlığının qarşısında duran maneələr idi. Artıq qurtuluş mümkündür. Toplumu içindən gəmirən Osmanlıya aid nə varsa, hamısı çökdürülmüşdür. Belə bir gələcəyi Hüseyn Cavid böyük dühası ilə öncə görmüşdü.

Elxan amalı olan, prinsiplərindən heç vaxt dönməyən qurtarıcı bir rəhbər obrazdır. Bu rəhbəri 1918-ci ildə Hüseyn Cavid Anadolunun qurtuluşu üçün arzulamışdır. Dorudan da, düz bir il sonra Elxan obrazı Mustafa Kamal Atatürkün timsalında əyaniləşmişdir.

NƏTİCƏ

Hüseyn Cavidin təsvir etdiyi Elxan obrazının fəaliyyəti ilə Mustafa Kamal Atatürkün fəaliyyəti və davranışları arasında çox bənzərlik var. Elxan da Osmanlı imperiyasını süqut etdirmək üçün saraydan ayrılmışdır, Mustafa Kamal da. Elxan da Osmanlı sarayı üçün bir qanun qaçağıdır, Mustafa Kamal da. Elxan da Osmanlı süqut etdirmədən qurtuluş olmaz inancına sahibdir, Atatürk də. Elxanın meşələrində hesablaşdığı xainlərlə və Osmanlı dəyərləri ilə Atatürk də eyni şəkildə hesablaşmış, Osmanlı süqut etdirməklə bütün dəyərləri və idarəetmə metodu ilə birlikdə tarixə çevirmişdi. Elxan, hökuməti ərəb və erməni casuslarından təmizləyir. Atatürk 1921-ci ildə Türk Ocaqları Konfransında “Dövlətin qurucusu olan biz türklər “nəcib millət” adı altında ərəblərə, sadıq millət adı altında ermənilərə və arnavutlara qul edilmişdik”[6] deyir. Elxan da dövləti Osmanlı adı ilə tanınan əcnəbinin əlindən çıxarmağa çalışır, Atatürk də.

Beləliklə də Hüseyn Cavidin yaratdığı Elxan obrazı gerçək həyatda öz təcəssümünü tapır. Hüseyn Cavid belə bir qurtuluş arzulamışdı və Hüseyn Cavidin arzuları gerçək oldu. Hüseyn Cavid türklüyün qurtuluşu üçün bir yol göstərmişdi: Xilaskar rəhbərin meydana çıxması. Elxan və Mustafa Kamal, yalnız ulusun və ölkənin xilaskarı deyil, tarixin də xilaskarı kimi meydana çıxır. Biri Hüseyn Cavidin təsəvvüründə, digəri isə gerçək həyatda.

ƏDƏBİYYAT

1. Azər Turan. Cavidnamə. Bakı: «Elm və təhsil», 2010, 576 s.
2. Cavid Hüseyn. Əsərləri; 5 cildə, I cild. Bakı: “Lider nəşriyyat”, 2005, 256s.
3. Əlioğlu Məsud. Darıxan adamlar. II cildə, 2-ci cild. Bakı: «Təhsil», 2009, 288 s.
4. Natiq Məmmədli. Atatürk bizimlə. Bakı: AzAtaM, 2006, 96s.
5. Türkəqul Mustafa Haqqı. Azərbaycan türk şairi Hüseyn Cavid. Bakı: Azərbaycan gənclik dərnəyi yayınları, 2002, 153s.
6. <http://www.canaz.tv/editor/31-guntay-cavansir.html>

YA İSTİKLAL YA ÖLÜM DİZİSİNDE DEYİM VARLIĞI

IDIOMATIC EXPRESSIONS IN TV SERIES *YA İSTİKLAL YA OLUM*

Muhammet ATASEVER

Öğr. Gör. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi OZDK Türk Dili Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-9633-8297

ÖZET

Kalıp ifadeler yahut yargılar bir milletin uzun tecrübeler neticesinde elde ettiği söz hazineleridir. Formellerin en kısa ve yoğun anlatıma sahip olanı deyimler; ihtiyari veya gayri ihtiyari halkın her kesiminden insanın; sözün etki gücünü artırmak, akılda kalıcılığı kolaylaştırmak, muhatabını ikna etmek, ilgi çekmek gibi çeşitli sebeplerden ötürü kullandığı söz öbekleridir. Halk Edebiyatı mahsulleri içerisinde en canlı olanı, yaşamın içinde her mekânda her an yeniden yaratılanı, en sık kullanılan ve benimseneni de deyimlerdir.

Yaşadığı toplumun dili kullanış biçim ve amacını, dünyaya bakış açısını, yaşam tarzını, zihin ve hayal dünyasını, örf ve adetlerini yansıtan, geleneğin taşıyıcısı, sözcüğü az manası çok olan bu söz kalıpları, Türkün ilk yazılı belgelerinden günümüze kadar sözlü, yazılı, elektronik ve diğer kültür ortamlarında kendisine yaşam alanı bulmuştur.

Şairler şiirlerinde, yazarlar eserlerinde, yapımcılar beyaz perdede; en az iki kelimededen müteşekkil, kimi zaman gerçek anlamında kimi zaman ise asıl anlamından büsbütün uzaklaşan deyimleri; zaman ve mekândan tasarruf etmek, insanlar üzerinde etki bırakmak, sözde akıcılığı sağlamak, sanat eserinin nihai amaçlarından olan ölümsüzlüğü yakalamak ve yapıtlarda bahis olunan dönemin şartlarını yansıtabilmek amacıyla kullanmışlardır.

Bildirimizde, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisinin kuruluşunun 100. yılı anısına çekilmiş, olayların Gazi Mustafa Kemal Atatürk etrafında geliştiği “*Ya İstiklal Ya Ölüm*” dizisindeki deyim varlığı tespit edilmiş, deyimlerin kullanıldığı bağlamda dönem şartlarını yansıtır yansıtmadığı irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, *Ya İstiklal Ya Ölüm*, deyim, kalıplaşmış sözler, elektronik kültür.

ABSTRACT

Stereotypes or stereotypical expressions are verbal treasures that a nation has acquired over a long period of time. As the shortest and most intense formal expressions, idioms are expressions used by people from all walks of life for various reasons such as increasing rhetorical power, facilitating memorability, persuading interlocutor, and attracting attention. Idioms are the most vivid, the most created and the most frequently used and adopted element in daily life among the products of folk culture.

These phrases, which reflect the linguistic behavior of the culture it resides in, its perspective, mind and lifestyle, its customs and traditions by transferring tradition to future with their limited vocabulary, are sustained in verbal, written, electronic and other forms from the days of the first written documents of Turkish to the present day.

Poets in their poems, writers in their works, producers on TV screens utilized idioms, sometimes in their true sense and sometimes deviating from their original meaning, so as to save time and space, to make an impact on people, to achieve so-called flow, to capture immortality as one of the ultimate purposes of the work of art, and to reflect the conditions of the period depicted in the works.

This paper identifies idiomatic expressions in TV series *Ya Istiklal Ya Olum*, produced by TRT to commemorate the 100th anniversary of the founding of Turkish parliament, and examines whether they reflect the conditions of the period.

Keywords: Atatürk, *Ya Istiklal Ya Olum*, idiom, stereotypes, electronic culture.

1. GİRİŞ

Tanımı ve özellikleri atasözleri kıstas alınarak yapılan, bazen atasözünden ayrı değerlendirilirken kimi zaman ise ondan ayrıştırılamayan deyim; bir kavramı, bir durumu ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce (Aksoy, 2020a: 50); asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözler, tâbir (Elçin, 457); genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir (Türkçe Sözlük, 2005: 517) biçiminde tanımlanır.

Deyimler çoğunlukla atasözleri ile olan benzerlik ve farklılıkları üzerinden ayrıştırılarak verilir. Sakaoğlu ve Alptekin de deyimlerin özelliklerini bu yolla sıralamayı tercih eder: kalıplaşmış sözlerdir ve bir kelimesi dahi değiştirilemez, az sözle çok şey anlatılmak istenir, en az iki kelimedenden oluşur, genel kural özeliği göstermez, birçoğu mastar halindedir; deyimlerin birer hikâyesi vardır; deymi yerinde kullanan yazarın dile hâkimiyetini gösterir; hem deyim hem atasözü özelliği gösterenler vardır; iç kafiyeye sahiptir; söz sanatlarına rastlanır (2007: 706). Deyimlerin en az iki kelimedenden oluşabileceğini kabul eden bu kanaatin aksine Püsküllüoğlu, tek bir kelimedenden de oluşabileceğini kabul eder ve deyimleri anlatıma çekicilik, akıcılık katan, çoğunun gerçek anlamından farklı bir manası bulunan ekseriyetle de birden çok sözcükten oluşan dil ögesi, kalıplaşmış söz öbekleri biçiminde (1995: 452) tanımlar.

Ömer Asım AKSOY, deyim ve atasözünün ayırmanın güçlüğüne gökkuşağında yan yana olan iki rengi ayırmak gibi olduğunu (2020a: 12), deyimle birleşik sözcüğü de kesin olarak ayırt etme olanağı olmadığını belirtir. Ona göre deyim türü ile alakalı bu problemi çözebilme adına Türk dilindeki söz varlığı tek tek ele alınmalı, bilhassa bitişik ve ayrı yazım konusunda mutabakata varıp “şu sözü deyim sayalım, şu sözü bileşik sözcük kabul edelim” demek lazımdır (2020a: 47-49). Deyimlerin gerçek olanları ile olmayanları ayırt edebilmek için ise onlarla çok uğraşmak, yoğrulup kaynaşmak, onların büyümlü inceliklerini sezecek bir sağduyu kazanmış olmak gerekir (2020a: 100). Atasözleri Sözlüğü’nün giriş kısmında ise on üç farklı sözlüğü; atasözü, deyim yahut kalıplaşmış sözler bakımından tenkit eden Aksoy, eserlerin eksik ve hatalı yönlerini örneklendirerek incelemesinde ele alır (2020a: 54-100).

Deyimler üzerine, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında bugüne kadar dördü doktora olmak üzere toplam yetmiş iki tez çalışması yapılmıştır. Tezlerin büyük bir çoğunluğu edebi kaynaklardan yahut halk ağzından deyimlerin bütünsel veya tematik tespiti, diğer Türk lehçeleri ile ortaklık ve farklılıklar şeklinde kıyası, sözcük yapıları, söz dizimi ve kuruluş biçimleri üzerine hazırlanmıştır. Deyimler, tezlerin bir kısmında/bölümünde ise atasözleri ile birlikte çalışılmıştır.

Netice itibari ile hakkında çok sayıda çalışma yapılan deyim tanımıyla başlamak kaydıyla, bu küçük söz öbekleri ile ilgili en az kaç kelimedenden oluştuğu, birleşik sözcüklerden nasıl ayırt edileceği, argo ve jargon söz yahut söz öbeklerinin, bazı kalıplaşmış alkış-kargış ifadelerinin, kimi ikilemelerin deyim sayılıp sayılmayacağı, deyimleşmekte olan kalıpların nerede konumlandırılacağı, deyimlerin başka dillere çevrilip çevrilmeyeceği, millî kimliklerinin varlığı yahut yokluğu, temel meselelerden birisi olarak atasözleri ile karıştırılan birçok deyim hangi kıstaslar esas alınarak ayırt edilebileceği, nihayetinde tanım ve tasnifinin nasıl yapılacağı konuları açığa kavuşturulmayı beklemektedir.

Bu bildirinin konusunu teşkil eden deyimler, halk ağzından doğrudan derlenmiş yahut folklor arşivlerine hapsedilmiş mahsullerden ayıklanmış söz öbekleri değildir. Honko'nun dediği gibi; sözlü edebiyatın gerçek kitaplığı, folklor arşivleri değil insan hafızadır (2006: 139). Söz konusu hafızanın yani kültürel belleğin yansımaları da çağımızda yaşayan insanların gündelik yaşantılarında ve ortaya koydukları sanat yapıtlarında görülmektedir.

Sanat yapıtları, teknoloji ile yoğrularak yeni formlara bürünmekte temelde radyo ile başlayan estetik mahsullerin sair insanlara aktarılma işi, günümüzde telefon, televizyon, bilgisayar ve bu cihazların kapılarını evrene açan internet erişimi ile mekân, zaman ve değişime diren(e)me(me) bağlamında form değiştirmektedir. Mekân ve zaman sınırsız hale gelip alabildiğine genişlerken değişime direnme bazı halkbilimsel unsurların ayakta kalabilmesi bazılarının ise içerisinde bulunulan asra uyum sağlaması biçiminde olmaktadır. Sözlü kültürün yeni mecralarda kendisini göstermesi, halk yaratmalarının yeni mecralarda kendisine yaşama ve küresele ulaşma şansı bulması yeni bir çağın kapılarını açmaktadır. Ong'a göre, elektronik teknoloji; telefon, radyo, televizyon ve çeşitli ses kayıt araçlarıyla bizi "ikincil sözlü kültür çağı"na sokmaktadır (2010: 161).

Her türlü vaka ve eyleme uygun bir söz kalıbı olması, dilimizdeki zenginliğinin yanısıra deyim sayısının azımsanmayacak ölçüde fazla olması, gündelik hayat ile iç içe onunla birlikte ortak yaşam sürmesi, hemen her edebi mahsulün içerisinde yer alması deyimlerin *ikincil sözlü kültür çağına* uyum sağlamasını kolaylaştırmaktadır.

Sinema hem sanat aktarma aracı hem de modern bir sanattır. Sinemayı kültürel bellek aktarma vasıtası sayan bu çalışmada, formel ifade sayılan deyimlerin bu mecrada kullanılma sıklığı bir dizi üzerinden analiz edilmektedir. Tıpkı edebi eserlerde olduğu gibi bir senaristin ne söylediği kadar nasıl söylediği de önemli olduğundan, işlediği dönemin yaşayan kültürünü ne ölçüde halkın yaratmaları aracılığı ile yansıttığı ve yaratmalardan birisi olan söz öbekleri deyimlerin dönemi ne kadar aksettirdiği sanatçının başarısını etkileyecektir.

2. YA İSTİKLAL YA ÖLÜM DİZİSİNDE DEYİM VARLIĞI

Kirli Kedi & Atlantis Yapım'ın üstlendiği *Ya İstiklal Ya Ölüm* dizisinin yönetmeni Yasın USLU, senaryo yazarı Funda ÇETİN (İnternet: 19.05.2020), tarih danışmanı ise Millî Mücadele Dönemi, Kurtuluş Savaşı yılları, Milli irade, İngiliz Yıllık Raporları ve Mustafa Kemal ATATÜRK üzerine çeşitli çalışmaları olan Marmara Üniversitesi Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ali SATAN (İnternet: 01.05.2021)'dir.

Ya İstiklal Ya Ölüm adlı yapım 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgale gelen bir İngiliz fırkateyninde başlayıp 23 Nisan 1920 Cuma günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni, Türk milletinin iştiraki ile Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün açması ve "Milletimize hayırlı olsun!" temennisi ile son bulur. Dizi, on iki bölüm planlanmış; lakin bölümler ikişerli olarak tarihi kronolojiye uygun, altı haftalık tarihi kesitte yaşanan gelişmeleri kapsayacak biçimde altı haftada yayınlanmıştır. Dizinin son bölümü, Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışının 100. yılı, 23 Nisan 2020'de ekranlara gelmiştir.

Altı haftalık bu süre zarfında, 16 Mart 1920'de başlayan İtilaf Devletleri tarafından İstanbul'un resmen işgali, resmi kurumlara el konması, Mebusan Meclisi'nin basılarak dağıtılması, fikir adamları ve mebusların tutuklanıp Malta'ya sürgüne gönderilmesi, Damat Ferit Paşa'ya işgalci devletlerin istekleri doğrultusunda bir kabine kurdurulması; Osmanlı saltanatı ve hilafetin baskı altında kendi iradesi ile hareket edememesi, milli iradenin her durum ve şartta işgal kuvvetlerine baş kaldırması, Meclisi Mebusan bazı üyelerinin binbir meşakkat ve tehlikeyi göze alarak Ankara'ya gelişi, Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde tesis olunan Kuva-yı Milliye hareketi ile milli mücadele ruhunun halkın tek kurtuluş ümidini oluşu ve kutlu mücadelenin en somut

meyvesi tam bağımsız Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bir çok meşakkatle, halkın yüksek teveccühüyle Ankara'da açılışı; hülâsa Mustafa Kemal Atatürk ve onun kutlu dava arkadaşları en yüksek rütbelisinden, sade vatandaşa kadar Türk milletinin Kurtuluş Mücadelesi ve Mustafa Kemal etrafında tek vücut olup bir yürekte atışı işlenmektedir.

Dizide; konu, mekân, zaman, olay ve durumların işlenişi yani bağlamın yansıtılmasında Türk Dilinin kıvraklığı, yoğunluğu, az söz ile çok şey anlatma isteğinin mahsulleri olan deyimler sıklıkla kullanılmaktadır. Aksoy'a göre bu söz kümeleri, ulusal damga taşıyan dil varlıklarıdır. Ulusun söz yaratma gücünden doğarlar. Her deyim hoş bir buluştur. Bir küçük söz dağarcığına koca bir alem sığdırılmıştır (2020a: 45). Sadece söz kalıplarından ibaret yoğun anlatımlı klişe ifadeler sayılamayacak olan söz/sözcük grupları, aynı zamanda yaratıldıkları ve yaşatıldıkları bağlamı, onu yaratan milletin kültürünü de yansıtan ifadelerdir. Onlara bakarak geçmişin izi sürülebilir. Yaşam şartları, duygu ve düşüncelerin aksettiriliş biçimleri, bulunulan şartlar ekseninde bir milletin zihin haritası kavranabilir.

3. DEYİMLER İLE BAĞLAMI YAKALAYABİLMEK

Yasin USLU'nun *Ya İstiklal Ya Ölüm*, "Ne Mutlu Türküm diyene" diyenlerin bulunduğu bir dizi oldu (İnternet: 01.06.2020) dediği yapımda, kurulan cümlelerde bilhassa heyecan, merak ve duygu unsurlarının yoğunlaştığı sahnelerde deyimler, durumun aktarılmasını kolaylaştırmakta, duygu yoğunluğu ve akıcılığı sağlamakta, anlatıyı-senaryoyu ayakta tutmaktadır. Dönem şartları düşünüldüğünde, eserin az bir zaman diliminde çok mesaj verme, güçlü etki uyandırma isteğini de söz öbekleri karşılamaktadır.

"Tanrı misafiri" (İnternet: 19.05.2020) deyiminin Kuva-yı Milliyeciler tarafından bir parola olarak kullanılması hem Türkün misafirperverliğini göstermesinden hem de Türk kültürüne ait önemli bir söz öbeği olmasından kaynaklanmaktadır. Üstelik bu parolayı-sık kullanılan ve yabancı bir kavram- yabancıların tahmin etmesi güç olacağından istihbarî anlamda da Kuva-yı Milliyecilerin elini güçlendirmektedir.

Dönemin istihbarat ve muhabere savaşının en önemli silahı iletişimdir. Bu sebepten; tel kesmek, makineye davet etmek, makine başında beklemek, bağlantı kesilmek-kurmak, muhabere etmek, nota göndermek, telgraf yağmak, irtibatı kesmek (İnternet: 19.05.2020) gibi deyimler dönemin en önemli ve hızlı iletişim aracı olan telgraf etrafında oluşmaktadır. İstanbul Telgraf Merkezi'nin baskına uğrayıp düşman kuvvetlerinin eline geçmesi ile Mustafa Kemal Atatürk ve merkez son kez yazışmalar, iletişim için yeni bir hat tesis edilmelidir: Allah muhafaza, işgal etmek, teli kesmek, acele etmek, tertibat almak, bağ kesmek, mâni olmak, muhabere etmek, tebliğ etmek (İnternet: 19.05.2020). Bir aksiyon sahnesinden yansıyan bu sözlerle; işgalin gerçekleşme anı izlenmekte, gizli bilgi ve belgelerin önemi-ne olacağı, işgalden sonraki mücadele şeklinin nasıl olacağı kararlaştırılmaktadır.

Darülfünun, İtilaf Devletleri tarafından basılıp kapatılınca mektepte öğrenci olan Galip, babasının yakın arkadaşı, dağıtılan Teşkilât-ı Mahsusa çalışanı Hüsamettin'ten vatanın kurtuluşu için vazife ister. Hüsamettin, Galip'e Damat Ferit'in yalısına sızma görevi verir: aralarına sızmak, zaman kazandırmak, kökünü kurutmak, mücadele etmek, gözünü kulağını dört açmak, ne gerekiyorsa yapmak (İnternet: 19.05.2020). Görevin hususiyeti, tehlikesi, yapılış şekli ve amacını deyimler bildirmektedir.

Galip, Damat Ferit Paşa'nın sır kâtibi Hikmet Bey'in kızı Nazan'a pazar yerinde çarpar ve âşık olur, eve büyük bir heyecan ile dönen Nazan da Galip'ten etkilenmiştir ve duygularını dadısı ile paylaşır. Her iki diyalogda kullanılan; kusura bakmak, önüne bakmak, birbirine kilitlenmek, refakat etmek, istirham etmek, peri padişahının oğlu, ilk görüşte, yüreğinden vurmak, aklına düşmek, ağzının içine bakmak, niyeti salih olmak, ilan etmek, köklü aileden gelmek (İnternet:

19.05.2020) söz öbeklerinden, aşkın neticesinin Türk kültüründe evlilik olduğu, yeni kurulacak birlikteliklerde soyun önemli olduğu, kız ve erkekte oluşan duygu yoğunluğu görülmektedir.

Başka bir sahnede Nazan ile dadısı Galip hakkında konuşurken; kalbi çıkmak, eski köye yeni adet, niyeti ciddi olmak, dün bir bugün iki, huyunu suyunu anlamak, gözünü boyamak, aklından çıkaramamak, aklını başından almak, gönül eğlendirmek, fena olmak, hayal kurmak, kalbinin peşinden gitmek, açık sözlü olmak, hoşuna gitmek, rüyada yaşamak (İnternet: 19.05.2020) gibi formelleri kullanırlar. Burada evlenecek çiftlerin tanışmasının bir geleneğe bağlı olduğu ve bunu değiştirmenin zor olduğu, evlilik işlerinin aceleye gelmeyeceği, aşkın insanın akli melekelerini kullanmasına engel olabileceği, sevdanın kişiyi hayal alemine sürükleyebileceği fikirleri örf adet bağlamında yansımaktadır.

Galip ve Nazan'ın aşkının işlendiği diğer kısımlarda ümit ve korku arasında gidip gelen, aşklarını vatanın kurtuluşu için feda eden bir çift sahnededir. Soğuk havada yağmur altında Galip'i bekleyen Nazan hasta olur ve Galip ile görüşmeyince Nazan'ın hastalığı daha da ilerler. Nazan dadısı ile Galip'i konuşur: Kalbi göğsüne sığmamak, fazla istimam göstermek, ciğerine işlemek, benzi sararmak, cayır cayır yanmak, yuva kurmak, evden uçurmak, gururuyla oynamak, helal süt emmek, yüreğinden vurmak (İnternet: 19.05.2020). Millî Mücadele'ye katılmak için Anadolu'ya geçmek zorunda kalan Galip, Nazan'a bir türlü ulaşamaz, asıl kimliği de açığa çıkınca annesine Nazan'a iletilmek üzere bir mektup bırakır: pusula bırakmak, ömrünün sonuna kadar, müjdeli haber vermek, kaldığı yerden devam etmek, tarifi imkânsız olmak, tatlı canını üzme, aynı duaya âmin demek (İnternet: 19.05.2020). Her iki sahnede de olay örgüsünü yakalamak, aşkıdan yataklara düşen bir kız, onu vatani uğruna bırakmak zorunda olan bir erkek, yarım kalan aşkları için geleceklerinden ümitli olmaları ve sair duygular ile senaryodaki hikâyeyi kavrayabilmek mümkündür.

Halide Edip ve eşi Adnan Adıvar arasında mebuslar, aydınlar ve gazeteciler hakkında geçen konuşmada; takip etmek, irtibat kurmak, macera aramamak, tehdidin bini bir para olmak, sürgüne göndermek, kelleyi koltuk altına almak, kanlı yüzünü göstermek, ateşten gömlek, başı dik olmak (İnternet: 19.05.2020) kelime gruplarından birbirlerini uyardıkları, Millî Mücadeleye katılacakları ve bu işin hiç de kolay olmayacağı hissi baskındır.

Galip ile Mustafa Kemal Atatürk'ün İstanbul'daki gayri nizami istihbarat servisinin başındaki kişi Topkapılı Cambaz Mehmet, Galip'in hususi görevi ve Nazan hakkında konuşurlar: manası açık olmak, gönlünü çelmek, sevda kapanı, manyetize olmak, önce vatan, hiç şüphesi olmamak, zerre faydası dokunmak, bahtiyar olmak, şeref sözü vermek, içerden çökertmek, celladın yağlı ipi, devlet sırrı (İnternet: 19.05.2020). Topkapılı'nın, Galip'in sevdası yüzünden zaafa düşmesinden endişe duyduğunu, Galip'in ise vazifesine ne kadar bağlı olduğu, vatan için gerekirse nelerden feragat edebileceği söz öbeklerinden anlaşılır.

Topkapılı Cambaz Mehmet'in Fevzi Paşa ile son olayları konuşması ve alınacak tedbirler görüşmesi sahnesinde zikredilen; baskın yemek, maskesini indirmek, gerçek yüzünü görmek, şeytanın oyunu, işini bitirmek, kılıçları çekmek, av sezonu başlamak (İnternet: 19.05.2020) gibi formeller Kuva-yı Milliyecilerin içine sızan hainleri, taraf değiştirenleri varlığını işaret etmekte ve Millî Mücadelenin meşalesinin yakıldığı muştulanmaktadır.

Bu kısmın kadar ele alınan örnekler sahnelerden kesitler içermekteydi. Bu kesitlerde kullanılan söz öbekleri bağlamı büyük oranda aksettirmektedir. Sahneyi hiç izlemeyen, Türk kültür ve tarihine aşina olan birisi için kalıp ifadeler art arda sıralansa ve buradan bir öykü yahut senaryo çıkarması istense benzer bir olay örgüsü karşımıza çıkacaktır. Ong'un deyimleri, deyimleşmekte olan kalıp ifadeleri kastederek bu mahsullerin yeni sözlü kültür çağında da kullanıldığı/kullanılacağı tespiti bu bağlamda önem kazanmaktadır: Katılımcı gizemi, topluluk duygusunu geliştirmesi, yaşanan anı odaklayışı, hatta formelleri kullanışıyla, bu ikincil sözlü kültür, "birincil" sözlü kültüre şaşılacak derecede benzemektedir (Ong, 2010: 161). Tespitte

önemli olan bir diğer nokta ise birincil sözlü kültür dönemine ait halk yaratmalarının yeni çağ ve kültür döneminde de milli birlik ve beraberlik duygularını geliştirmesi ve olay/durum anımı odaklayabilmesidir.

Eserde dikkat çeken bir diğer nokta ise belirli grupların kendi aralarında bilinçli yahut bilinçsiz oluşturup kullandıkları söz kalıplarıdır. Farklı sahnelerden elde edilen bu deyimler derlenip bir araya getirildiğinde bağlama aşına olanlar; kahraman-hain, korkak-cesur, milliyetçi-mandacı, ajan-sade vatandaş ve sair sıfatlandırmaları yapabilecektir. Çalışma bağlamında seçilen dört farklı örneklem grubun sıklıkla kullandıkları deyimler ise şunlardır:

Milli Mücadele karşıtları, Amerikan ve/veya İngiliz mandası taraftarları, ümitsizliğe düşmüş ve kendisinde mücadele edecek cesareti göremeyen, Milli Mücadele taraftarlarını küçük gören veya onlara engel olmaya çalışan kişiler: Korkuya kapılmak, ümitsizliğe kapılmak, elinden bir şey gelmemek, şeytanın avukatlığını yapmak, mucizeye ihtiyacı olmak, kanına girmek, uşaklık etmek, silahlar altında, peşin hükümlü olmak, tahrik etmek, iyi bile dayanmak, felakete sürüklemek, darağacında sallanmak, ele başı, peşine takılmak, kendi ipini çekmek, göbek bağını kesmek, ikiye bölünmek, maşası olmak, ortalık kaynamak, kan ağlamak, yerle yeksan olmak, yağlı ilmekte sallanmak, bir avuç insan, inancı törpülemek, celladın suratını görmek, başı bozuk, başın yanmak, eline düşmek, kaderin önüne geçmek, celladın yağlı ipi, kendi canından kanından, yiyecek ekmeği giyecek çarığı olmamak (İnternet: 19.05.2020).

Millî Mücadeleye destek verenler: Ümit etmek, hafıza tazelemek, sevinçten ağlamak, umuda yolculuk, hayır duasını eksik etmemek, meşaleyi yakmak, boyun eğmemek, akın akın koşmak, yangın olup yürümek, dilini eşek arısı sokmak, tırnaklarını sökmek, kaderin kuşağına yüklenmek, gözü olmak, göğsünü siper etmek, kanına susamak, musalla taşından pay almak/aldırmak, kurda çakala bırakmamak, söke söke almak, sonunu düşünmemek, adam almak, adam haklamak, vaziyet almak, kanını dökmek, kökünü kurutmak, ağır darbe indirmek, aynı topraklarda doğup büyümek, canını hiçe saymak, yaptıkları yanına kalmamak, ne gerekiyorsa yapmak, bedel ödetmek, Osmanlı tokadı, sürüp atmak, bir çöp bile alamamak, niceleri doğmak, kısasa kısas, mezarına koymak (yok etmek), top tüfek düşünmemek, el birliği yapmak, bedelini ödetmek, tırnaklar ile boğmak (İnternet: 19.05.2020).

Kuva-yı Milliyecilerin kurduğu istihbarat servisi elemanları: Aralarına sızmak, zaman kazandırmak, gözü kulağı dört açmak, malumatı olmak, postu kaptırmak, tehdidin biri bin para, tedbir almak, akıllı geçinmek, kalelerini içten yıkmak, rapor etmek, istihbarat almak, sorguya çekmek, kolaçan etmek, namusu üstüne yemin etmek, gizli kapaklı iş, sesi kulağı olmak, göze almak, kuş uçurtmamak, tavuk kaçırmak, işi batırmak, ağzını sıkı tutmak, kelleyi koltuk altına almak, ateşten gömlek giymek, on ikiden vurmak, çomak sokmak, kendini adamak, feleğin çemberinden geçmek, gözünün içinden ruhunun haritasını çıkarmak, pabucunu ters giydirmek, postu deldirmemek, mayına basmak, uçan sineği vurmak, kuş bile uçmamak, boğaz dokuz boğum (İnternet: 19.05.2020).

İşgalci güçler ve destekçileri: Gözdağı vermek, işgal etmek, karakol basmak, tahrik etmek, namlu doğrultmak, etrafını sarmak, demir atmak, esaret altına almak, diz çöktürmek, el koymak, gözünü kan bürümek, ava giderken avlanmak, başına balyoz inmek, büyük yem, içeri tıkmak, sıçanın deliğine girmek, kendi silahıyla vurmak, kendi ipini çekmek, kuyruğunu kıstırmak, şeytanın oyunu, fırıldak çevirmek, elinde patlamak, oyun oynamak (İnternet: 19.05.2020).

4. YAPIMDA TESPİT EDİLEN DEYİMLER

Toplam on iki bölümden oluşan *Ya İstiklal Ya Ölüm* dizisi, 12 saat 17 dakika sürmektedir. Dizide yaklaşık 500 deyim tespit edilmiştir. Dizinin giriş ve bitiş jenerikleri, sözsüz ve/veya

müzik icra edilen kısımları, duraksama, entrika, kaçış, savaş gibi hareketli sahneleri de düşünüldüğünde dakikada yaklaşık iki kalıp ifade kullanıldığı görülmektedir. Bu dizinin esasen sözcüklerden sonra en önemli öğesinin hatta onunla neredeyse aynı öneme sahip unsurunun deyimler olduğunu gösterir.

Söz öbekleri aktarılırken aynı bölümde tekrarlamış ise alınmamıştır. Deyimlerin kontrolü ise Ömer Asım AKSOY ve Ali PÜSKÜLLÜOĞLU'nun konu hakkındaki sözlüklerinden hareketle yapılmıştır.

4.1. 1. ve 2. Bölüm

altından çapan oğlu çıkmak, bayrağı devretmek, ne güne durmak, ayakta kalmak, tertibat almak, sekteye uğramak, adam almak, adam haklamak, hayra benzemek, gözdağı vermek, tampon yapmak, karakol basmak, vaziyet almak, tel kesmek, içine sinmek, kalbini ferah tutmak, hizaya sokmak, akan sular durmak, kanı dökülmek, yerine çekmek, görev gereği, namlu doğrultmak, teli kesmek, tertibat almak, hafıza tazelemek, bir yana bırakmak, ele almak, elden bir şey gelmemek, meydan okumak, korku kaplamak, ümitsizlik kapılmak, meşruiyet kazanmak, lüzum icab etmek, ağzını açmak, dik durmak, sevinçten ağlamak, akla getirmek, nota göndermek, esip gürlmek, demediğini bırakmamak, yaptıkları yanına kalmamak, demir atmak, ne gerekiyorsa yapmak, oyun oynamak, fırtınanın dinmesini, beklemek, bedel ödetmek, deliye dönmek, hareketlerine dikkat etmek, canını hiçe saymak, itibarı artmak, iş bitirmek, gözünü dört açmak, bir kelime daha etmek, önüne bakmak, yol bulmak, baş vurmak, şeytanın avukatlığını yapmak, Osmanlı tokadı, aralarına sızmak, derme çatma, kökünü kurutmak, gözü kulağı dört açmak, fazla lafa mahal yok, öylece durmak ,dünya görmek, vaziyeti bildirmek, etrafını sarmak, makineye davet etmek, makine başına çağırmak, yüz bulmak, topraklarda doğmak büyümek, canını hiçe saymak, kör göz, akıllı geçinmek, arkana bile bakmamak, kalelerini yıkmak, kökünü kurutmak, ne gerekiyorsa yapmak, gözünü kulağını dört açmak, birbirine kilitlenmek, ağzının içine bakmak, gözü kamaşmak, niyeti salih olmak, elinden kurtarmak, kolaçan etmek, ayağa kaldırmak, kuvvetini kırmak, esaret altına almak, postu kaldırmak, namusu üstüne yemin etmek, tuzağa düşmek, sürüp atmak, gizli kapaklı iş, canına kıymak, midenin sesini duymak, aklına düşmek, laf aramızda, gözden düşürmek, başını çekmek, iş başa düşmek, sesimiz kulağımız olmak, gönlünü çelmek, çelik gibi olmak, sükuneti korumak, göze almak, göz göre göre, bir çöp bile alamamak, can feda, niceleri doğmak, vatan sağolsun, tanrı misafiri, vaziyete el koymak, diz çöktürmek, biz mi yaman onlar mı yaman, kısasa kısas, kuş uçurtmamak, ağzı açık kalmak, hesabını kitabını yapmak,, vatan haini, gözü üstünde olmak, mezarına koymak, kendi eliyle teslim etmek, sağ salim dönmek, top tüfek düşünmemek, ya istiklal ya ölüm (İnternet: 19.05.2020).

4.2. 3. ve 4. Bölüm

sağ salim ulaşmak, aklında bir şeyler olmak, deli olmak, içi rahat olmak, suratını görmek, telgraf yağmak, o vakit görmek, nefes alamamak, vesika göstermek, kolaçan etmek, vücuda getirmek, ayak basmak, el birliği yapmak, talihi yenmek, hakkını yememek, lafa atlamak, üzüm yemek değil beğçi dövmek, tavuk kaçırmak, işi batırmak, ağzını sıkı tutmak, gözünün içine bakmak, gözünü çevirmek, macera aramak, yüzünü göstermek, biri bin para, hakkını ödeyememek, top yekun, adam kazanmak, el koymak, içeri atmak, boş gezenin boş kalfası, sağ kolu olmak, hayırdır inşallah, işine gelmek, önüne bakmak, cevap bile vermemek, başında beklemek, maskara olmak, içeri almak, yolu açık olmak, yok öyle yağma, büyük adam olmak, kılına zarar gelmek, iş göremez hale gelmek, meydan okumak, ne niyet neye kısmet, gözlerini dört açmak, kelleyi koltuk altına almak, ateşten gömlek, önde gelen, söyleyeceğini söylemek, on ikiden vurmak, gözü arkada kalmak, umuda yolculuk, aç gözlülük, akli almak, benzi atmak, işi olmamak, bir gören olmamak, ayıptır günahıdır, kalbi çıkmak, eski köye yeni adet, niyeti ciddi olmak, huyunu suyunu anlamak, gözünü boyamak, şiraze kaydırmak, gün doğana kadar,

ne alemde, adam akıllı, elinden geldiğince, özünü kan bürümek, içine oturmak, sıkı tutmak, göze almak, ortalık kaynamak, manası açık olmak, gönlünü çelmek, ava giderken avlanmak, sevda kapanı, önce vatan, yolunu bulmak, başına balyoz inmek, canını vermek, beş paraya satmak, ayak altında dolaşmak, göze almak, emsali olmak, and içmek, erken davranmak, icab etmek, yapacağını yapmak, içini ferah tut, dalga geçmek, çomak sokmak, tabiatını değiştirmek, kan ağlamak, aklına sokmak, hakkını ödeyememek, fitne çıkarmak, aklından çıkamamak, sır katibi, tek bir sözü yetmek, elinden geleni yapmak (İnternet: 19.05.2020).

4.3. 5. ve 6. Bölüm

gün yüzü görmek, kılına zarar gelmek, kanına girmek, gözünü açmak, uşaklık etmek, elinden geleni yapmak, kalbinin peşinden gitmek, yalan dolan, şefkat yüzünü göstermek, iki dudağı arasına bakmak, feleğin çemberinden geçmek, gözünün içinden ruhunun haritasını çıkarmak, sıçanın deliğine girmek, göze almak, pabucunu ters giydirmek, oldubittiye getirmek, başına iş açmak, kulağına gitmek, kulağına gelmek, sıkıntıya duçar olmak, boynunun borcu, vatan borcu, arkasında olmak, baş ağrıtmak, göze almak, çekidüzen vermek, eteğindeki taşları dökmek, işten bile olmamak, ateşten gömlek, emrine girmek, bugün yarın, sesini kesmek, elinden geleni ardına koymamak, kimin eline kalmak, lamı cimi olmamak, özü tutmak (İnternet: 19.05.2020).

4.4. 7. ve 8. Bölüm

postu deldirmemek, esaslı adam olmak, ayrı gayrı olmak, meşaleyi yakmak, teşviki mesai, ne münasebet, mühür basmak, adam tartmak, mayına basmak, ziyan olmak, kendi ipini çekmek, darağacından indirmek, çocuklar bile inanmamak, beterin beteri, elinden geleni yapmak, mühür elinden alınmak, vaktini almak, sorgusuz sualsiz, sık boğaz etmek, ulu orta, ayak yolunda akşamı etmek, paçayı yırtmak, emri vaki olmak, dün bir bugün iki, selam durmak, aklını başından almak, elinde kalmak, tedbir almak, hurda fiyatına, yola koyulmak, rüyada yaşamak, aç gözlü, ağzından bal damlamak, sözün arkasında durmak, iyi bile dayanmak, boyun eğmek, safa getirmek, felakete sürüklemek, kuyruğunu kıstırmak, peşine takılmak, mührünü basmak, her yerde cirit atmak, attığı her adımı bilmek, iyi bile dayanmak, bağrından kopmak, zinciri kırmak, ömür sürmek, sözcüsü olmak, kendi kendine yürümek, kelleyi koltuğun altına almak, çakı gibi, yer yerinden oynamak, başına yıkmak, ödünü koparmak, maskesini indirmek, gerçek yüzünü görmek, şeytanın oyunu, hesap sormak, hesap vermek, işini bitirmek, kılıçlarını çekmek, av sezonunu başlatmak, ileri geri konuşmak, aynı dili konuşmak, hedef göstermek, sadede gelmek, iyiye işaret, neye uğradığını şaşırarak, hayati önem taşımak, canını hiçe saymak, sorgusuz sualsiz, kelli felli, bıyığı yeni terlemek, şerefi çiğnenmek, aklını karıştırmak, söz geçirmek, uzak durmak, güya, kendini -canını vakfemek, adam tepelemek, tedbiri elden bırakmamak, akın akın koşmak, kalbine indirmek, Allah müstahakını vermek, sözün arkasında durmak, uçan sineği vurmak, helal olsun, gözünü sevmek, her şeyi unutmak, kum dökmek, öylece yatmak, düşman süngüsü ile ayakta kalmak, sırtı sağlam olmak, tam da zamanı olmak, üzerine düşeni yapmak, yumuşak sözlü, geldiği belli olmak, ciğerine işlemek, kalbi göğsüne sığmamak, benzi sararmak, cayır cayır yanmak, darağacında sallanmak, kendi işini kendi görmek, gönül almak, tam istediği gibi olmak, canını malını feda etmek, yangın olup yürümek, karşısında hiçbir kuvvet duramamak (İnternet: 19.05.2020).

4.5. 9. ve 10. Bölüm

katli vacib, dilini eşek arısı sokmak, makbule geçmek, yoldan çıkmak, peşine takılmak, önüne katarak, ipini çekmek, göbek bağını kesmek, ne gerekiyorsa yapmak, toprakları çiğnetmek, aç susuz bırakmak, tırnaklarını sökmek, üstesinden gelmek, her yer kaynamak, tesirini kırmak, kendi ipini çekmek, kemiklerini kırmak, hayat vermek, bir yolunu bulmak, abuk sabuk konuşmak, her geçen gün aleyhine işlemek, maşası olmak, vebalini ödemek, yerle yeksan

olmak, yakalarını paçalarını toplamak, başına dert açmak, yola düşmek, bertaraf etmek, ele geçirmek, yağlı ilmekte sallanmak, yuva kurmak, gün yüzü görmek, başı diyeti olmak, canını ortaya koymak, bir avuç insan, el kulu, evden uçurmak, sıkıntıya sokmak, kolay adam olmamak, maceraya atılmak, kaderin kuşağına yüklenmek, keyfi yerinde olmak,, hafife almak, inancı törpülemek, can vermek, bozguna uğratmak, neticeye bakmak, arkadaş canlısı, adamdan anlamak, ağzından laf almak, ortakçı tutmak, kan ağlamak, canı sıkılmak, gururuyla oynamak, helal süt emmek, iç güveyi, başı bozuk, disiplin altına almak, tahmin bile edememek, tasdik almak, habersiz kuş bile uçmamak, yüreğinden vurmak, işlerini bitirmek, ırzına geçmek, vaziyete hakim olmak, heba olmak, yadigar olmak, başı yanmak, emin ellerde olmak, tasdik almak, eline düşmek, bir yolunu bulmak, kaderin önüne geçmek (İnternet: 19.05.2020).

4.6. 11. ve 12. Bölüm

bizi bize kırdırmak, ağırına gitmek, göğsünü siper etmek, vatan toprağında gözü olmak, mühür vurmak, kanına susamak, müteessir olmak, hafife alınacak gibi olmamak, şansını denemek, lafının üstü laf etmek, kimin haddine, çekeceği olmak, mührünü basmak, fırıldak çevirmek, keyfi yerine gelmek, sesi bozuk gelmek, sakıncası olmak, derme çatma, durup dinlenmeden, yanlış anlaşılmaya mahal bırakmamak, hesap vermek, oldu bittiye getirmek, mutabık olmak, isnad etmek, lüzum icab etmek, kaderine terk etmek, başını çıkaramamak, aklını başına getirmek, diyeceğini demek, kendi halinde, itham edilmek, musalla taşında pay almak, adam oyalamak, gününü göstermek, çorbada tuzu olmak, vatani yedirmemek, el birliği, el atmak, kurda çakala bırakmamak, elini kolunu bağlamak, ayakta kalmak, işi olmamak, cihana ilan etmek, ne demek olduğunu bilmek, boğaz dokuz boğum, neler görmek, kelepçe vurmak, ölse bile gam yememek, bir olmak, nifak sokmak, birbirine düşmek, ayrılık gayrılık, oyuna dahil olmak, başları ezilmek, soyunu sopunu bilmek, haber uçurmak, safa getirmek, zerre faydası dokunmak, şeref sözü vermek, içerden çökertmek, yerinde olmak, celladın yağlı ipi, devlet sırrı, sağ salım, sırtı yere gelmemek, arkasında olmak, bellemek, ibreti alem, boyun borcu, dar ağacına yollamak, itibarını düşürmek, kendi canından kanından, bela açmak, hangi deliğe girmek, pusula bırakmak, masaya oturmak, tarifi imkanız, söke söke almak, aynı duaya amin demek, yiyecek ekmeği olmamak, giyecek çarığı olmamak, sonu düşünmemek (İnternet: 19.05.2020).

5. SONUÇ

Kalıp ifadeler ve yargılar, Oğuz'un Orta Asya'dan Tuna kıyılarına kadar yaşam şartları, hayat görüş ve muhayyilesi hatta inancı ile o kadar bütünleşmiştir ki asırlar süren engin tecrübeler neticesinde elde edilmiş bu çıkarımlar, yoğun anlatımlı söz öbekleri için, İslamiyet'e girişten sonra ayet-i kerime ve hadis-i şerifler gibi hukuksal bir kaynak veya dayanak olup olmadığı sorulmuş, bu arayış - halkın özlü sözlerinin ve kıvrak zekasının mahsulleri Kur'an'a girmez ancak onunla birlikte koşar, ondan geri durmaz - manasına gelen bir atasözünün kültürel bellekte yer etmesini sağlamıştır: "Atalar sözü Kur'an'a girmez, yanınca yelişür."

Dildeki gücü ve etkisi yadsınamayacak olan sözlü kültür ürünlerden kalıp ifadelerin elektronik kültür mahsullerine dönüştüğü çağımızda, Orhun Yazıtları'nda ilk örneklerine rastladığımız küçük söz öbekleri deyimler; halk ağzından, taş kitabelere, sonrasında kâğıda ve ikincil sözlü kültür çağı aracı olarak kabul edebileceğimiz, ister bir sanat olsun isterse bir eseri aktarma vasıtası olsun, sinema/beyaz perde eliyle etkisini kaybetmeden ve teknolojinin ona kattıkları sayesinde artan bir tesir ile yaşamını sürdürmektedir.

Dilde başlayıp elektronik ortama uzayan deyimlerin uzun yolculuğu bitmeyecektir. Kültürel ve millî değerleri sinemaya aktaran yapımcı/yazar/senaristler, her yapımda sair halk anlatılardan faydalanmasalar da bilhassa mekân, zaman, olay akışı, durum tasvirleri gibi unsurların

işlenmesi ve aktarılması yoğun anlamlı, söz akışı sağlayan formellere ihtiyaç duymaktadırlar. *Ya İstiklal Ya Ölüm* adlı yapımda kullanılan kalıp ifadeler, Türk dilindeki deyimlerin sözcüklerden sonra cümlede ve anlatımda en önemli öge olduğu göstermektedir. Bu kelime grupları anlatının iskeleti gibi yapımı ayakta tutmakta, etki gücünü artırmakta, az söz ile çok kelam edildiğinden mekân, zaman ve maddi yönden tasarruf sağlamaktadır. Dizideki söz varlığı tıpkı gerçek hayattaki gibi yaşam ile iç içe görülmektedir. Yapımdaki tüm öğeler senaryo, oyuncular, mekânlar, diğer sözcükler çıkarılsa ve sadece yapımda geçen deyimler alt alta sıralansa; konuya, anlatılana hâkim olmak ve ana fikre ulaşmak için bu söz öbekleri neredeyse yeterli olmaktadır.

Sonuç olarak, halk edebiyatı mahsullerini işleyerek onlara yeni mecralarda aslına sadık kalmak kaydı ile yeni formlar kazandırarak yaşatmak, kuşaktan kuşağa aktarmak, söz konusu mahsullerin kayda alınıp işlenmesi ile mümkündür. Çağ dönüşüm istiyor ise değişime direnmek yerine milli ve manevi değerlerin çağın aktarma araçları ile yeni nesillere benimsetilmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Aksoy, Ö. A. (2020a). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1-Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
2. Aksoy, Ö. A. (2020b). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2-Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
3. Elçin, Ş. (1997). *Tuz-Ekmek Hakkı Deyimi Üzerine. Halk Edebiyatı Araştırmaları II*. (İkinci Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları, 457-464.
4. Honko, L. (2006). *Ağıtlar: Yeniden Yaratma, Yapı ve Tür Problemleri*. Görkem, İ. (Çeviren). Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 139-150.
5. İnternet: *Haluk YALÇINKAYA'nın Yasin USLU ile yaptığı röportaj*, <https://www.gazetebursa.com.tr/ya-istiklal-ya-olum-dizisi-devam-edecek-mi-makale,4694.html> adresinden 01.06.2020 tarihinde alınmıştır.
6. İnternet: *Prof. Dr. Ali SATAN özgeçmiş*, <https://avesis.marmara.edu.tr/ali.satan> adresinden 01.05.2021 tarihinde alınmıştır.
7. İnternet: *Ya İstiklal Ya Ölüm 1-2. Bölüm* <https://www.youtube.com/watch?v=s5Vs4leR9-s> adresinden 19.05.2020 tarihinde alınmıştır.
8. İnternet: *Ya İstiklal Ya Ölüm 3-4. Bölüm* <https://www.youtube.com/watch?v=onq0vlpBHqE> adresinden 19.05.2020 tarihinde alınmıştır.
9. İnternet: *Ya İstiklal Ya Ölüm 5-6. Bölüm* https://www.youtube.com/watch?v=7WHB-x_dJKA adresinden 19.05.2020 tarihinde alınmıştır.
10. İnternet: *Ya İstiklal Ya Ölüm 7-8. Bölüm* <https://www.youtube.com/watch?v=yBQrbo9IOuU> adresinden 19.05.2020 tarihinde alınmıştır.
11. İnternet: *Ya İstiklal Ya Ölüm 9-10. Bölüm* <https://www.youtube.com/watch?v=J0c5nwOKDIY> adresinden 19.05.2020 tarihinde alınmıştır.

12. İnternet: *Ya İstiklal Ya Ölüm 11-12. Bölüm* (Final)
<https://www.youtube.com/watch?v=Pd13LWrX39c> adresinden 19.05.2020 tarihinde alınmıştır.
13. Ong, W. J. (2010). *Sözlü ve Yazılı Kültür-Sözün Teknolojileşmesi*. Postacıoğlu Banon, S. (Çeviren). İstanbul: Metis Yayıncılık.
14. Püsküllüoğlu, A. (1995). *Türkçe Sözlük*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
15. Püsküllüoğlu, A. (2004). *Türkçe Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
16. Sakaoğlu, S.; Alptekin, A. B. (2007). *Anonim Halk Edebiyatı*. Halman, T. S.; Horata, O.; Çelik, Y.; Demir, N.; Kalpaklı, M.; Korkmaz, R.; Oğuz, M. Ö. (Editörler). *Türk Edebiyatı Tarihi 2*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 683-710.
17. Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ATATÜRK'ÜN ENDÜSTRİYEL SOSYAL HİZMET UYGULAMALARINA HAK TEMELLİ KATKISI

ATATURK'S RIGHT-BASED CONTRIBUTION TO INDUSTRIAL SOCIAL WORK PRACTICES

Büşra GÜLER

Yüksek Lisans Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, 45030 Uncubozköy Manisa/ Türkiye (Sorumlu Yazar)

ORCID ID: 0000-0002-5513-700X

Buğra YILDIRIM

Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, 45030, Uncubozköy Manisa/ Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-2840-3624

ÖZET

Sosyal hizmet mesleği değişimi, gelişimi ve özgürleşmeyi destekleyen, bireylerin güçlenmesini temel alan, sosyal refahı arttırmayı amaçlayan bir meslektir. Sosyal adalet, insan hakları, farklılıklara saygı, sosyal hizmet için temeldir ve endüstri alanı sosyal hizmetin çalışma alanlarından biridir. Sosyal hizmet uygulamaları; Sanayi Devrimi sonrası artan yoksulluk ve sosyal sorunlara bir çözüm bulabilmek amacıyla temelde gönüllü kişilerin uygulamaları ile başlamıştır. Yirminci yüzyılın başlarında bilimsel yöntem ve uygulama becerilerinin önem kazanması ile sosyal hizmet eğitimi veren okullar açılmış, sosyal hizmet mesleği profesyonel bir meslek alanı haline gelmiştir. Ülkemizde sanayi Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi ile birlikte gelişmeye başlamış, işçi sınıfı bu dönemde oluşmuştur. Üretimde verimliliğin artırılması, sanayide elde edilen başarının sürdürülmesi için işçi sınıfına haklar verilmiştir. Atatürk döneminde işçilere verilen hak temelli hizmetler ülkemizde sosyal hizmet eğitimin gelişimine zemin hazırlamış, sosyal hizmet mesleğinin hayırseverlikten profesyonel bir meslek alanı haline gelmesine katkı sağlamıştır. Meydana gelen gelişmeler sonucunda sosyal hizmet eğitimi 1959 tarihli, 7355 sayılı Sosyal Hizmetler Enstitüsünün Kurulmasına Dair Kanun sonrasında 1961 yılında kurulan Sosyal Hizmetler Akademisi ile başlamıştır. Bu bildiride Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan endüstriyel uygulamalar, çalışma yaşamı ve endüstriyel sosyal hizmet konuları ele alınmış, Atatürk'ün endüstriyel sosyal hizmet uygulamalarına katkısını hak temelli sosyal hizmet perspektifiyle gözden geçirmek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Hak Temelli Hizmetler, Endüstriyel Sosyal Hizmet

ABSTRACT

The social work profession is a profession that promotes change, development and emancipation, relies on the empowerment of individuals, and seeks to increase social welfare. Social justice, human rights, respect for differences are fundamental to social work, and the industry area is one of the working areas of social work. Social work practices began with the practice of volunteer people to find solutions to rising poverty and social problems after the Industrial Revolution. At the beginning of the 20. century, schools providing social work education with the importance of scientific methods and practical skills were opened, and the profession of social work became a professional profession. In our country, with the period of Atatürk and the Republic, industry began to develop, and during this period, the working class was formed. The working class has been given the right to increase productivity in production

and to continue the success achieved in industry. Rights-based services provided to workers during the Atatürk period laid the foundation for the development of social work education in our country and contributed to the transformation of the social work profession from philanthropy to a professional profession. As a result of the developments, in 1959, the Law No. 7355 on the establishment of the Institute of Social Services was passed, and then Social Work Education began with the Academy of Social Services, which was established in 1961. In this statement, industrial practices, working life and industrial social work issues made during Atatürk and the Republic were discussed and it was aimed to review Atatürk's contribution to industrial social work practices from the perspective of rights-based social work.

Keywords: Ataturk, Rights Based Services, Industrial Social Work

1.GİRİŞ

Sosyal hizmet mesleği, temelini insan haklarından alan, dezavantajlı bireylerin ve grupların toplumda özgür bir şekilde var olmasını, hizmetlere eşit şekilde ulaşmasını amaçlayan, tüm bireylerin özgür bir şekilde insan onuruna yakışır bir hayat yaşamasını hedefleyen bir meslektir. Sosyal hizmet mesleği bireylerin işlevselliğini ve potansiyellerini geliştirmeyi amaçlar. Savunuculuk, ayrımcılık karşıtlığı, sosyal adalet, güçlendirme, baskı karşıtlığı, hak temelli yaklaşım gibi temel kavramlarla da yakından ilgilidir. Hak temelli yaklaşım; bireylerin özgürlüğü, kimlik ihtiyaçlarının karşılanması, güvenliği, uygun şartlarda yaşaması, gıdaya erişim sağlaması, kalacak yer, yiyecek, kıyafet, ücretsiz sağlık ve eğitim gibi haklara erişimini kapsamaktadır. Temel ihtiyaçların karşılanmaması gibi konularda hak temelli yaklaşım kaynakların eşit paylaşılıp paylaşılmadığına dahil olmaktadır. Hak temelli sosyal hizmet uygulamaları hem makro politikalara katkı sağlamakta hem de bireyle mikro düzeyde fark oluşturmaktadır (Örgen, 2017). Sosyal hizmet uzmanları endüstri alanı da dâhil olmak üzere birçok alanda sosyal refahı arttırmak için çalışmaktadırlar.

Çalışan ve işveren refahı, insan onuruna yaraşır çalışma koşullarının oluşturulması, hak temelli politikaların uygulanması sosyal hizmet uygulamasının amaçlarındandır. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte yeni bir devlet kurulmuş, toplumsal düzeyde birçok yenilik ve değişim meydana gelmiştir. Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi ile birlikte endüstriyel uygulamalar gelişmiş, işçi sınıfı doğmuştur. Sanayinin hızla gelişmesi, devletin üretimde aktif rol alması ile birlikte çalışma hayatına katılım sağlayan bireylerin hakları birçok düzenleme ile güvence altına alınmaya çalışılmış, işçi verimliliğinin artırılması amaçlanmış, işçi ve işveren faydasına uygulamalarda bulunulmuş, işçinin talepleri göz ardı edilmemiş, haklarını savunabilecekleri alanların oluşturulduğu görülmüştür. Bu dönemde sosyal hizmetin ülkemizde gelişmemiş olması sebebiyle yapılan uygulamalar sosyal hizmet perspektifiyle gerçekleşmemiş olsa da Atatürk'ün gündeme getirdiği hak temelli uygulamalar sosyal hizmetlerin gelişimine büyük katkı sağlamıştır. Atatürk döneminde gelişen ve sosyal hizmet mesleğinin Türkiye'de gelişimine katkı sağlayan bir diğer önemli olay ise Türk Devleti'nin Milletler Cemiyetine üye olmasıdır. Birleşmiş Milletlerinde temelini oluşturan Milletler Cemiyeti İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletler olarak faaliyetlerine devam etmiştir. Türkiye'de sosyal hizmet eğitimi ise İkinci Dünya Savaşı sonrası Birleşmiş Milletlerden gelen yetkililerinde çalışmaları ile gelişme göstermiştir. 1959 yılında yoksulluğu araştırmak, çocuk koruma hizmetlerini geliştirmek, yapılacak sosyal hizmetleri belirlemek amacıyla Sosyal Hizmetler Enstitüsü kurulmuştur (Yeler, 2019). 1961 yılında Sosyal Hizmetler Enstitüsüne bağlı olarak alanında uzman kişileri yetiştirmek üzere Sosyal Hizmetler Akademisi kurulmuş, 1967 yılında ise Hacettepe Üniversitesi Sosyal Çalışma Yüksekokulu açılmış, iki yıl sonra Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi'nde sosyal çalışma bölümüne dönüştürülmüştür (Karataş ve Erkan, 2002).

2. ATATÜRK VE CUMHURİYET DÖNEMİ ENDÜSTRİYEL UYGULAMALARIN TEMELLERİ

19. yy sonları 20. yy başlarında Osmanlı Devleti'nin sürekli savaşta olması ve nüfusun azalması mevcut ekonominin gerilemesine sebebiyet vermiştir. Osmanlı imparatorluğunun çöküş aşamasındaki mevcut sanayi bağımlılığı, tarımda çağın gerisinde tekniklerle üretim yapılmaya çalışılması, Duyun-u Umumiye'den kalan borçlar, mevcut sanayi kuruluşlarının gayri Müslimlere ait olması, tüketim mallarının ham maddelerinin ithal ediliyor olması mevcut ekonominin yokluklar içinde olduğunu bizlere göstermektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarına ve daha sonraki yıllara da damgasını vuran ekonomik anlayış kazançların milli olmayan faktörlerden milli faktörlere aktarılmasını anlatan milli iktisat görüşü ile milli özel girişimciliği desteklemek amaçlanmıştır (Özçelik ve Tuncer, 2007). Maliye politikasında ise denk bütçe-düzenli ödeme ilkesi benimsenmiştir (Eroğlu, 2007). Hedef Türk milletini çağın uygarlık seviyesine ulaştırmaktır. Ancak mevcut toplumun geçimini ilkel tarım yöntemleri ile sağlaması, eğitim seviyesinin düşük ve toplumun yoksul olması, ithal ürünlerin alınmasını belirten bir gümrük rejiminin olması, demir ve deniz yollarının yabancı şirketlere verilmesi, Duyun-u Umumiye borçları sebebiyle ticari faaliyetleri son derece kısıtlanmış olması acil iktisadi reformların uygulanmasını gerekli kılmıştır. Ekonomik ve endüstri alanındaki sorunların, konuşulması, tartışılması, çözümlenebilmesi bir politika geliştirilebilmesi için 1923'te İzmir İktisat Kongresi düzenlenmiştir. Ayrıca belirtmek gerekir ki 1923'ten 1929'a kadar olan süreçte gelişen ekonomik, siyasi ve sosyal gelişmeler endüstriyel uygulamaların acil önlemler şeklinde biçimlenmesini gerekli kılmıştır (Özçelik ve Tuncer, 2007). Atatürk dönemi endüstriyel uygulamaları etkileyen iki temel unsur bulunmaktadır. Bunlardan biri İzmir İktisat Kongresi bir diğeri ise Lozan Barış Antlaşmasıdır. Bu sebeple alt başlıklar halinde iki konuya da değinilecektir.

2.1. İzmir İktisat Kongresi

Atatürk ekonomi ve endüstriyel uygulamaların adımlarını Kurtuluş savaşından itibaren atmaya başlamıştır. Kongre Lozan Konferansına ara verilen 17 Şubat -4 Mart 1923 tarihlerinde İzmir'de gerçekleştirilmiş olup bu kongreye çiftçi, tüccar, sanayici ve işçi temsilcilerinden oluşan toplam 1135 temsilci katılmıştır (Özçelik ve Tuncer, 2007). İşçilerin işçi grubu olarak katılması ve taleplerini böyle bir kongrede dile getirebiliyor olmaları çalışma hayatı ve endüstriyel uygulamaların gelişiminde önemli bir yer teşkil etmiştir.

Kongrenin iki temel amacı bulunmaktadır. Birinci amaç tüccar, çiftçi, sanayici ve işçilerin sorun ve taleplerini belirlemek, bu kişilerin siyasal kadro ile bütünleşmesini gerçekleştirmek, ikincisi ise yabancı sermayelere Türkiye ekonomisinin gelecekte alacağı durumu anlatmaktır. Kongrenin düzenlendiği tarihe bakıldığında ekonomiye verilen önemin derecesini anlamak mümkündür. Kongrede ilk olarak nasıl bir ekonomik yapılanmanın gerçekleşeceğini, bu iktisadi yapılanma gerçekleşirken iktisat siyasetinin nasıl bir faktör olarak yer alacağını anlatan Misak-ı İktisadi kabul edilmiştir. Kongrede katılımcılar; sanayi ve endüstriyel uygulamaların gelişmesini amaçlayan; özel girişimi destekleyen ve koruyan, vergilerin azaltılmasına olanak veren, çalışanlara yeni sosyal haklar tanıyan, özel mülkiyet haklarına saygılı bir ekonomi oluşturmak üzerine anlaşmışlardır. Kongrede ayrıca devletin özel girişimin endüstriyel uygulamalarını arttırabilmek için karayolu, demir yolu, liman inşası, haberleşme ağının geliştirilmesi, ticaret ve sanayi bankalarının açılmasına öncülük etmesi daha sonra bu yapıların özel girişime devredilmesi konusunda destek sağlaması konusunda fikir birliğine varılmıştır.

2.2. Lozan Antlaşması

Kurtuluş Savaşı sonrası imzalanan, Yeni Türk Devleti'nin varlığını simgeleyen, Atatürk ve Cumhuriyet dönemi uygulamalarını derinden etkileyen, dışa açık bir iktisat politikasının izlenmesine neden olan gelişmelerden bir diğeri de Lozan Antlaşmasıdır (Ertan, 2016).

Lozan'da çözüme kavuşturulacak konular üç başlıkta ele alınmıştır. Bunlar; toprak sorunları, kapitülasyonlar ve azınlıklar, iktisadi ve mali konulardır. Her bir konu için sorumlu ayrı bir komisyon oluşturulmuştur (Özdemir, 2013). Komisyon görüşmelerinin tamamlanmasının ardından Lozan Antlaşması imzalanmış; sınırlar, Ege adaları, boğazlar, savaş tazminatları, Duyun-u Umumiye borçları, kapitülasyonlar, kabotaj hakkı gibi ekonomiyi derinden etkileyen konuların neticelendirilmiştir (Özdemir, 2013). Lozan ile birlikte kapitülasyonlar kaldırılmıştır ancak Osmanlı Devletine ait Borçlar Türkiye Cumhuriyeti'ne devredilmiştir (Ulusoy, 2017). Lozan'ın gümrüklere dair sınırlamaları endüstriyel uygulamaların önünü kesen başka bir etmen olarak karşımıza çıkmıştır. Ayrıca bu antlaşma, Türk Devletinin bağımsızlığının tanınması açısından oldukça önemlidir.

3. ATATÜRK VE CUMHURİYET DÖNEMİ ENDÜSTRİYEL UYGULAMALAR

Cumhuriyetin ilanından sonraki ilk yıllarda devlet, direkt olarak ekonomik uygulamalara girmemiş, özel sektörü yatırım yapmaya teşvik etmeye çalışmıştır. Ancak devlet, özel sektöründe imkanlarının kısıtlı olduğunun bilincine varmış endüstriyel uygulamalara-müdahil olmak durumunda kalmıştır. 1923-1929 yılları arasında yapılan endüstriyel uygulamalar İzmir İktisat Kongresi'nde kabul edilen kararlar neticesinde şekillendirilmiştir. Türkiye İş Bankası, Türkiye Sanayi Kredi Bankası, Emlak ve Eytam Bankası, Ziraat Bankası, Merkez Bankası gibi bankalar bu yıllarda aktif olmuşlardır. Bu dönemde Osmanlı'dan kalan vergiler hususunda da düzenlemeler yapılmış, Aşar Vergisi kaldırılmıştır, Aşar vergisinden oluşan kayıpları önlemek, devletin gelirlerini arttırmak amacıyla Osmanlı Devleti'nden arda kalan tekellerin millileştirilmesi sağlanmıştır. Yine yabancıların elinde olan demiryolları devletin ekonomik faaliyetleri sonucunda millileştirilmiş, yeni demiryolu yapımına başlanmıştır, ekonomik gelişimin ilerlemesinde ulaşımın sunacağı katkının büyük olacağı öngörülmüştür. 1926 yılında Kabotaj Kanunu ile deniz ticaretinin gelişimi için adımlar atılmıştır (Ulusoy, 2017).

Atatürk Döneminde gerçekleştirilen endüstriyel uygulamalar ve iktisad politikasını etkileyen bazı olaylar aşağıdaki gibidir:

- Kayseri uçak fabrikası, Ereğli ve Nazilli Bez Fabrikası, Uşak Şeker fabrikası, Gemlik Suni İpek Fabrikası, Bursa Merinos Fabrikası, Eskişehir Şeker Fabrikası, Kayseri İplik ve Bez Fabrikası, Divriği Demir Madenleri, Murgul Bakır işletmesi, Paşabahçe Şişe Cam Fabrikası, Malatya İplik ve Bez Fabrikası gibi işletmeler kurulmuştur.

- 1933 yılında Sümerbank, 1935 yılında Etibank Atatürk'ün talimatıyla kurulmuş, Telgraf şirketi ve İzmir Telefon İşletmesi devlete devredilmiş, telefon şirketi de 1936 yılında devletin idaresine geçirilmiştir, vapurculuk şirketi ile anlaşma yapılmış bütün kabotaj denizyolları idaresine geçirilmiştir.

1923-1929 yılları arasında özel girişime öncelik verilmiş ancak Türk endüstrisinin istenen gelişmeyi gösterememesi üzerine 1932 sonrasında devlet; devletçi endüstrileşme sürecine girmiştir. 1934 yılında faaliyete geçen birinci beş yıllık kalkınma planı; hammaddesi Türkiye'de bulunan malların üretimine öncelik verilmesini, gereksinim duyulan hammaddenin ülke içinde üretilmesini, özel sektöre yatırım yapmaya imkân verecek bir sanayileşme planını içermiştir. Ancak bu yıllarda sanayide kullanılacak ekipmanların ve nitelikli iş gücünün yetersizliği mevcut planlamayı olumsuz etkileyen etmenlerdendir (Vural, 2008). Tüm bunlara rağmen yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti 1929'da %9.9'unu oluşturan sanayiden elde edilen cari gelirin payı 1939'da % 18.3'e yükselmiştir. Ülke temel ihtiyaçları olan unu, şekeri ve dokumayı tamamıyla kendi kurduğu işletmelerde üretmeye başlamıştır. Büyük Ekonomik Buhan Dönemi'nde, Osmanlı borçlarının varlığı ve hızlı artan nüfus artışına rağmen, yeni

kurulan bir ülke konumundaki Türkiye Cumhuriyeti için gerçekleştirilen uygulamalar oldukça büyük bir başarıdır (Deniz, 2005).

4. ENDÜSTRİYEL SOSYAL HİZMETİN TARİHSEL GELİŞİMİ

18. yüzyılda buhar gücüyle çalışan makinelerin üretilmesi ile başlayan sanayi devrimi ile birlikte küçük işletmelerin ve atölyelerin yerini büyük fabrikalar almaya başlamıştır. Fabrikalarda çalışan işçiler çok ağır şartlarda çalışmak zorunda kalmışlardır. Artan çalışma saatleri, sağlık koşulları gözetilmeyen iş yeri ortamı, düşük ücretler sonucunda bireyler 19. Yüzyılın sonlarına doğru bilinçlenmeye başlamış, birlik olma ve hak arama sürecine girmiştir. Endüstrileşme, demokrasi, hak arama, hak savunuculuğu, sosyal hizmet gibi kavramları doğurmuş gelişmesine katkı sağlamıştır (Demir vd., 2018).

Endüstriyel sosyal hizmet alanında yapılan çalışmalar Amerika'da başlamıştır. 1800'lü yılların sonuna doğru Amerika'da artan kadın iş gücü, ağır çalışma koşulları, olumsuz çalışma şartları devlet düzenlemelerinin çalışanların refahını yükseltmeye yönlendirmesi ve işçi örgütlerinin oluşması işverenleri harekete geçirmiştir. İşçi ve işveren arasındaki sorunların çözümü, iletişimin güçlendirilmesi noktasında yeni bir çalışana ihtiyaç duyulmuştur (Zastrow, 2016). Bu ihtiyaç refah sekreterleri desteğiyle, grup çalışmaları ve bireysel çalışmalar yapılarak çözülmeye çalışılmıştır. Ayrıca refah sekreterleri; işe alma, personelin değerlendirilmesi, ücretin belirlenmesi gibi konularda da çalışmalara katılım sağlamışlardır. Ancak işçiler bu kişilerin muhbir olduğunu, işverenlerle çalıştığını, sendikalaşmaya karşı olduklarını düşünmüşler bu yüzden bu kişilerle çalışmak istememişlerdir. İkinci dünya savaşından sonra azalan erkek nüfusu ile birlikte kadınlar, göçmenler ve çocuklar çalışma hayatının ana faktörleri olmuşlardır. Bu yeni işçilerin uyumu konusunda sosyal hizmet uzmanlarına ihtiyaç duyulmuştur, uçak, mühimmat, gemicilik gibi alanlardaki sendikalar sosyal hizmet uzmanı istihdam etmişler, uzmanlar işçilerin haklarını savunma noktasında etkili olmuşlardır. Hak savunuculuğu rolü sosyal hizmet uzmanlarının kabul edilme, işçilerle uyum içinde çalışma durumuna olumlu bir etki sağlamıştır (Demir vd., 2018).

1960'lı yılların ortalarında Amerika'da iki şirketin sosyal hizmet uzmanı istihdam etmesi ve ruh sağlığı birimi kurması endüstriyel sosyal hizmetin gelişimine büyük katkı sağlamış, endüstriyel sosyal hizmetin büyüme ve gelişme dönemi olmuştur. 1970'li yıllarda ise şirketler sosyal devlet anlayışıyla hareket etmiş, işçilerin üretiminden daha da verim almak amacıyla endüstriyel sosyal hizmet uzmanı istihdam etmişlerdir (Ulu ve Küsmen, 2020). Yine bu dönemde endüstriyel alandaki problemlere çözüm niteliğinde olan kanunlarda çıkarılmıştır. Çalışanların sağlığında meydana gelen olumsuz durumlar, iş yerinde meydana gelen kazalar, ekonomik problemler, aile için problemler, ailenin sosyalleşmesi, uyum gibi konularda çalışmalar yapılmıştır. Akademik alanda da Amerikan Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği bu konu ile ilgili hem pilot uygulama çalışmaları hem de araştırmalar yaparak literatüre katkı sağlamıştır (Demir vd., 2018).

Ülkemizde ise endüstriyel sosyal hizmet alanında sınırlı kaynak bulunmaktadır bu alanda yapılan çalışmalar arttırılmaya çalışılmakta, üniversitelerde endüstriyel sosyal hizmet ile ilgili dersler verilmektedir. Sahada yapılan araştırmalarda ise endüstriyel sosyal hizmet uzmanı istihdamı ile ilgili çok az veri bulunmaktadır. Bu verilerde ise kişinin idari personel olarak görev yaptığı görülmektedir (Demir vd., 2018). Son tahlilde sosyal hizmet mesleği; değişimi, gelişimi ve özgülleşmeyi destekleyen, bireylerin güçlenmesini temel alan, sosyal refahı arttırmayı amaçlayan bir meslek olarak tanımlanmaktadır. Sosyal adalet, insan hakları, farklılıklara saygı, sosyal hizmet için temeldir ve endüstri alanı sosyal hizmetin çalışma alanlarından biri olarak kabul görmektedir. (IFSW, 2014).

5. ATATÜRK DÖNEMİ ENDÜSTRİYEL UYGULAMALAR VE ENDÜSTRİYEL SOSYAL HİZMET

Atatürk; Cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren işçilerin hakları ve sorunlarına büyük önem vermiştir. Kurtuluş savaşı devam ederken çalışma koşullarının çok yetersiz olduğu bilinen Zonguldak ve Ereğli Havzası ile ilgili 1921 tarihli iki kanun çıkarmış, işçilerin yararına uygulamalarda bulunmayı, işçilerin çalışma koşullarını iyileştirmeyi hedeflemiştir. Çıkarılan her iki kanunda zorla çalıştırma, çalışma süresi, çalışma yaşı, asgari ücret, işçilerin eğitimi gibi konular oluşturulan maddeler ile koruma altına alınmıştır. En küçük çalışma yaşı 18, günlük çalışma saati 8 saat olarak belirlenmiştir. Fazla çalışmaya ek mesai verilmesi, işçilerin konaklaması için konutlar yapılması, kararlaştırılmıştır. Çalışanın sağlık sorunu yaşaması durumunda ücretsiz tedavi edilmesi, kazanın ölümle sonuçlanması halinde ise ailesine tazminat ödenmesi gerektiği belirlenmiştir (Dilik, 1985).

Cumhuriyetin ilk yıllarında çalışma hayatını erkek nüfus oluşturmaktadır ancak erkek nüfus 1. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşına katıldığı ve birçoğu hayatını kaybettiği için çalışabilecek nüfusta ciddi bir azalma yaşanmıştır. Kurtuluş Savaşı sonlanmasından yıllar geçmesine rağmen kadın nüfusu erkek nüfusundan fazladır beş yılı aşkın süre sonucunda erkek nüfusu artmaya başlamıştır. 1927 yılında %39.3 düzeyinde işsizlik saptanmış, bu oranın Cumhuriyetin kuruluş yılı olan 1923'ten daha da kötü olduğu belirtilmiştir. İşsizliğin bu denli fazla olması ekonominin içinde bulunduğu vahim durumu bizlere göstermiştir. Ancak yıllar içinde nüfusun artması endüstriyel uygulamaların artırılması, sanayi yatırımlarının çoğalması ile işsizlik oranında azalma meydana gelmiştir (Deniz, 2005).

1927 yılının verilerine göre Türkiye nüfusu tarımsal üretime dayalı ortalama 1-5 kişinin çalıştığı küçük atölyelerde çalışmaktadır. Erkek nüfusun az olması sebebiyle kadın ve çocuklar çalışma hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Avrupa'da hedeflenen büyük fabrikalarda üretime geçme düsturu Osmanlı'da meydana gelmemiş, Cumhuriyet Döneminin ilk yıllarında ise gerçekleşmemiştir.

Cumhuriyet Döneminde çalışma yaşamını ve endüstriyel uygulamaları etkileyen ilk yasa düzenlemesi 1924 Anayasası'dır. Özellikle çalışma hayatının nasıl şekilleneceğini belirten bir maddesi yoktur lakin 70. maddesi, kendi edindiği malı kullanma, dernek kurma, çalışma, mülk edinme, ortaklık kurma gibi hakları düzenlemektedir. Bu yönüyle 1924 Anayasası hem endüstriyel uygulamalar hem de çalışma yaşamının başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Yine bu dönemde 1924 tarihli Hafta Tatili Kanunu, 1926 tarihli Medeni Kanun, 1926 tarihli Borçlar Kanunu ile çalışma yaşamı kanunlarla belirlenmeye ve düzenlenmeye çalışılmıştır (Deniz, 2005).

Atatürk Dönemi'nde kadın, çocuk ve bütün işçilerin haklarını koruyan bir diğer düzenleme ise Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'dur. Hamile kadınların doğumdan önce ve sonra üçer hafta çalışması, 12 yaşındaki çocukların sanayi ve maden gibi işletmelerde çalışması, 12-16 yaş arasındaki çocukların gece mesaisi ile günde sekiz saatten fazla çalışması yasaklanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne katılımıyla birlikte Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) üyeliğine de katılmıştır (Dilik, 1985).

Endüstriyel uygulamaların artış göstermesi, sanayinin gelişmesi ile birlikte işçi nüfusunda ciddi bir artış olmuştur. İşçi ve işveren arasındaki hakların düzenlenmesi için 1936 yılında 3008 sayılı İş Kanunu kabul edilmiştir. Kanun sosyal sigortalara ilişkin temel ilkeleri içinde barındırmıştır (Güvercin, 2004). Tarım işçisi ve fikir işçileri bu kanunun dışında tutulmuş, sanayi alanında çalışanlar kapsama alınmıştır. Sanayinin gelişmesiyle birlikte bu kanun bir ihtiyaç olarak görülmüş, sanayi politikasına olan güvenin artmasına fayda sağlamıştır (Deniz, 2005).

Sosyal hizmet endüstrileşmeyle gelişmiş bir meslektir. Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi endüstriyel uygulamalar hak temelli sosyal hizmet perspektifinden gözden geçirildiğinde sosyal hizmetin hak temelli bakış açısının dönemin koşulları içerisinde yer bulunduğunu, gelişen endüstri uygulamalar içerisinde sektörün öznesi konumunda olan işçilerin haklarının devlet eliyle korunmaya çalışıldığı görülmektedir. İzmir İktisat Kongresi'nde verilen kararlarda işçi grubunun aktif yer alması bu grubun kongreye özellikle davet edilmiş olması hizmeti sunan ve hizmetten etkilenen kesimlerin eşitliğini vurgulamış, katılımcı bir yaklaşım sergilendiğini göstermiştir. Sosyal hizmet mesleği de işçi ve işveren arasındaki sorunları her iki tarafın bakış açısı ile inceleyerek tarafları ortak bir payda da ve mümkünse işçinin lehine olacak kararlarda buluşturmayı amaçlamaktadır. Dönem şartları da göz önünde bulundurulduğunda bu bakış açısı Atatürk'ün endüstriyel uygulamalarında yer bulmuştur.

6. SONUÇ

Atatürk'ün endüstriyel sosyal hizmet uygulamalarına katkısını özetlemek gerekirse; işçilerin ve çalışanların insan onuruna yakışır bir muamele görmesi insana layık uygulamalara taraf olması odağında temel bir insan ve çalışan hakkı olarak ele alınan kararlardan oluşan bir bütün olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda işletmelere de bu bilinç aşılınarak üretimin sürekliliği esas alınmış, işçinin yararına yorum ilkesi ile sanayi politikaları başarıyla sonuçlanmıştır. Ülkedeki senelik nüfus artışı %11 olmasına rağmen, 1927 –1935 arası işsizlik oranı %39'dan %25'e indirilebilmiş, işletme başına düşen çalışan sayısı ise 1932 yılından sonra kırkın altına düşmemiş, işçi sınıfı oluşmuştur. Cari fiyatlarla oluşan milli gelir 1929-1939 yılları arasında iki katına çıkmıştır. 20. yüzyıl devletlerin iktisadi ve siyasi sorunların çözümüne ilişkin örgütlenmeye başladığı bir dönemdir ve bu dönemde kurulmuş, faaliyetleri geniş alana yayılmış örgütlenmelerden biri de Milletler Cemiyetidir. Türk Devleti, Atatürk Döneminde uluslararası çalışmalara katılmayı amaçlamış, Milletler Cemiyeti'ne 1932 yılında genel kurul kararı ile katılım sağlamıştır. Bunun sonrasında Milletler Cemiyeti'nin bir alt örgütü olan Uluslararası Çalışma Örgütü'ne de üye olmuştur. İlerleyen yıllarda sosyal hizmet eğitiminin gelişmesine büyük katkı sağlayacak bu katılımların temelleri Atatürk Dönemi'nde atılmıştır. İşçilerin temel haklarının korunması, zorla çalıştırılmanın engellenmesi, fırsat eşitliği, örgütlenme hürriyeti gibi konularda işçilerin talepleri dinlenmiş, yapılan kanunlar işçi yararına yorum ilkesi uyarınca düzenlenmiştir (Deniz, 2005).

Atatürk döneminde yapılan endüstriyel uygulamalar ve özellikle endüstri alanında elde edilen başarı sonucunda işçilerin refahının artırılması ve üretimin devamı için düzenlemeler yapılmıştır. Ülkemizde endüstriyel sosyal hizmet alanının gelişmekte olması sebebiyle bu dönem de yapılan uygulamalar her ne kadar sosyal hizmet bakış açısı ile gerçekleşmemiş olsa dahi devlet kurum refahını, işçinin üretimini, aile içi ilişkilerin düzenlenmesini, toplum örgütlenmesini, sosyal politikayı ve iktisadi gelişmeyi etkilemek amacıyla sosyal ve politik faaliyetlerde bulunmayı içeren uygulamaları hayata geçirmiştir (Duyan, 2010). Endüstriyel alanda elde edilen bu başarı, dünya ekonomik bunalımı ve Osmanlı'dan kalan borçlarının ödenmesi gibi sorunlara rağmen hayata geçirilmiş, mevcut başarı sadece bu yıllar içerisinde kalmamış, günümüz endüstrisinin, iş yaşamının temelini meydana getirmiş, sosyal hizmet mesleğinin ülkemizde profesyonel bir alan olarak gelişmesine katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

1. Demir, S., Yavru, R., Yavuzdeğer, O., Yetim, G., ve Durgun, B. (2018). Endüstri alanında sosyal hizmet uzmanlarına istihdam oluşturulması sürecinin incelenmesi: Manisa organize sanayi bölgesi örneği (s. 115) [Araştırma]. Celal Bayar Üniversitesi.

2. Deniz, Ö. (2005). Atatürk döneminde çalışma hayatı ve 3008 sayılı iş Kanunu. DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
3. Dilik, S. (1985). Atatürk döneminde sosyal politika. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 40(01).
4. Duyan, V. (2010). Sosyal hizmet: Temelleri, yaklaşımları, müdahale yöntemleri. Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği.
5. Eroğlu, N. (2007). Atatürk dönemi iktisat politikaları (1923-1938). Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 23(2).
6. Ertan, T. F. (2016). Sevr ve Lozan Antlaşmaları hakkında karşılaştırmalı bir değerlendirme.
7. Güvercin, C. H. (2004). Sosyal güvenlik kavramı ve Türkiye’de sosyal güvenliğin tarihçesi.
8. IFSW, (2014) (testimony of IFSW). <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
9. Karataş, K., ve Erkan, G. (2002). Türkiye’de sosyal hizmet eğitiminin tarihçesi. Sosyal hizmet sempozyumu, 18-19.
10. Örgen, A. (2017). İnsan Hakları, Sosyal Hizmet ve Mültecilik Üzerine Bir Derleme. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 17(1), 38-52.
11. Özçelik, Ö., ve Tuncer, G. (2007). Atatürk dönemi ekonomi politikaları. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(1), 253-266.
12. Özdemir, A. U. (2013). Lozan’da başarıyı ölçmek: Konular bazında bir değerlendirme.
13. Ulu, A. S., ve Küsmez, B. (2020). Üniversitelerdeki mobbing davranışının önlenmesinde işyerinde sosyal hizmetin rolü. MEYAD Akademi, 1(2), 110-134.
14. Ulusoy, İ. (2017). Atatürk dönemi iktisadi kalkınma modeli (1923-1938). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2, 111-174.
15. Vural, İ. Y. (2008). Atatürk dönemi maliye politikaları: Liberal iktisattan karma ekonomiye. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20.
16. Yeler, A. (2019). Türkiye’de sosyal politikaların sosyal hizmet eğitimi üzerindeki belirleyiciliği. İmgelem, 3(5), 273-285.
17. Zastrow, C., Aykara, A., Beyazova, A., ve Yakut-Çakar, B. (2016). Sosyal hizmete giriş. Nika Yayınevi.

ATATÜRK DÖNEMİNDE UYGULANAN ARKEOLOJİ POLİTİKALARININ ESKİ ANADOLU TARİHİ ÇALIŞMALARINA KATKILARI

CONTRIBUTIONS OF THE ARCHEOLOGY POLICIES IMPLEMENTED DURING ATATURK'S ERA TO THE ANCIENT ANATOLIA HISTORICAL STUDIES

Hülya KAYA HASDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-9529-1167

ÖZET

Tarihöncesi dönemlerden itibaren yerleşim gören ve birçok medeniyete ev sahipliği yapan Anadolu toprakları oldukça zengin bir mirasa sahiptir. Osmanlı Devleti zamanında gerek ekonomik ve siyasi buhranlar gerek yetişmiş eleman eksikliğinden kaynaklanan sorunlar nedeniyle yeterince ilgi gösterilmeyen bu zenginlik ihmal edilmiştir. 1923 yılında Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte ülkede arkeoloji ve tarih çalışmaları yeni bir ivme kazanmıştır. Anadolu'nun zengin tarihinin farkında olan Atatürk, bu tarihin gün yüzüne çıkarılması için arkeoloji, tarih, dil, antropoloji ve eskiçağ alanlarına önem vermiş, Eski Anadolu tarihinin Türk bilim insanlarınca çalışılıp, yazılması için bir takım politikalar izlemiştir. İzlenen bu politikaların başında Türk Tarih Kurumu'nun açılması, İstanbul Üniversite'ne bağlı olarak Türk Arkeoloji Enstitüsü ile Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kurulması, Halkevlerinin programına tarih ve müzecilik kollarının eklenmesi, yeni kurulan İstanbul ve Ankara üniversitelerinde arkeoloji ve ilgili dallarda görevlendirilmek üzere yurtdışından önde gelen bilim insanlarına görev verilmesi ve yetiştirilmek üzere Avrupa'ya öğrenciler gönderilmesi yer almaktadır. Bu çalışmada Atatürk'ün bu derece önem verdiği arkeoloji biliminin ülkemizde bir kürsüye sahip olması için izlediği politikalar ve bu politikaların Eski Anadolu tarihi çalışmalarına sağladığı katkılar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Arkeoloji, Eski Anadolu Tarihi, Türk Tarih Kurumu

ABSTRACT

The Anatolian territories, populated and hosted many civilizations from the Prehistoric periods, have a quiet rich heritage. During Ottoman Empire period this wealth was ignored due to the problems caused by both economic and political crises and also due to the absence of skilled personnel. In 1923, together with the establishment of the Turkish Republic, the archeological and historical studies gained speed in the country. Ataturk, who was aware of the rich history of Anatolia, gave importance to the archeology, history, language, anthropology and prehistoric period fields to have the Anatolian history to be revealed and he followed some policies to have the Turkish scientists study and record the Ancient Anatolian history. The establishment of the Turkish Historical Association, the establishment of the Turkish Archeology Institute in Istanbul University and the Faculty of Language History and Geography in Ankara, the addition of history and museum branches into the program of the Community Centers, assigning tasks to important foreign scientists in the archeology and relevant departments of newly established Istanbul Ankara Universities and sending students to Europe for education were the main ones of these policies. In this study, the policies followed by Ataturk to provide archeology, to which he gave such importance, to have a professorship in our country and the contributions of these policies to the historical studies on Ancient Anatolia were discussed.

Keywords: Ataturk, Archeology, Ancient Anatolian History, Turkish Historical Association

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin Batı dünyasında 500 yılı aşkın bir geçmişe sahip olan arkeoloji ile tanışması Batılılaşma sürecinde, 19. yüzyılın başlarında gerçekleşmiştir (Özdoğan, 2006a, s. 45; Kutlu Dilbaz, 2018, s. 13). Osmanlı'da savaş ganimetleri, hediyeler ve kutsal emanetler dışında eski kültürlerle ait eserlerin toplanması ise 1845 yılında Ahmet Fethi Paşa tarafından başlatılmıştır. Ahmet Fethi Paşa, Aya İrini Kilisesi'nde eski eser ve silahları toplamaya başlamış ancak burası halka açık bir mekândan ziyade depo olarak kullanılmıştır. Osmanlı'da müze kavramı ilk kez 1869 yılında Müze-i Humayun (daha sonraları İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne dönüşecektir) ile kabul edilmiştir (Mutlu, Başaran Mutlu, 2018, s. 66). Müzecilik faaliyetleri ile birlikte bazı Osmanlı aydınlarının arkeoloji ile ilgilendikleri görülür (Düring, 2016, s. 38). Ancak devletin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik buhran ve yetmişmiş eleman eksikliği arkeoloji ve eskiçağ tarihi çalışmaları ile ilgili diğer sosyal bilimlerin gelişmesine engel olmuştur (Şakiroğlu, 1988, s. 815–816).

Tarihöncesi dönemlerden itibaren yerleşim gören Anadolu oldukça zengin bir mirasa sahiptir. Zengin bir kültürel mirasa sahip olmanın beraberinde getirdiği bazı sorumluluklar ve yükümlülükler vardır. Bunların başında bu birikimi tüm insanlığın faydalanabileceği bilgiye dönüştürmek gelmektedir. Akif olmayan toprak yığını arkeolojinin yöntemleri ile ele alındığı zaman anlamlı bir bilgiye dönüşür. İşte bu birikim ile kendi kimliğimizi ve geçmişte aynı topraklarda yaşayan uygarlıkların tarihlerini aydınlatmak mümkündür (Özdoğan, 2006a, s. 34). Osmanlı Devleti zamanında yeterince ilgi gösterilmeyen ve ihmal edilen bu hususa Cumhuriyet Dönemi'nde Atatürk tarafından büyük önem verilmiştir. 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte ülkede arkeolojinin gelişimi yeni bir ivme kazanmıştır (Düring, 2016, s. 39). Atatürk'ün hedefi, Türk tarihi ile Türkiye tarihini, kaynakları özenle toplayarak bilimsel metotlarla be objektif bir şekilde işleyerek Türklerin Orta Asya'dan getirdikleri yüksek kültür değerleri ile birlikte, eski Anadolu haklarıyla kaynaşarak yarattıkları kültür sentezini göz önünde tutarak eski Anadolu uygarlıklarının gerçek varislerinin Türkler olduğunu ortaya koymak ve bunu dünyaya kabul ettirmektir (Yıldırım, 1997, s. 33). Atatürk, Türk kimliğini doğrudan Orta Asya'ya bağlayıp, Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli olan Türk ulusunu başka bir coğrafyaya bağlamanın bu topraklarda emanetçi gibi kalınacağını öngörerek, M. Özdoğan'ın öne sürdüğü "Anatolizm" olarak tanımlayabileceğimiz farklı bir yaklaşım belirlemiştir. Bu yaklaşım Anadolu'nun uzak geçmişinde yaşamış uygarlıklarla Türk kimliğini bütünleştirmeyi temel almıştır. O yıllarda dilleri tam olarak çözülmemiş olan Hatti ve Sumer uygarlıkları Türk kimliği ile bütünleştirilmiş Hatti adı Türkçe 'ye uygun olarak Eti'ye dönüştürülmüştür. Bu yaklaşım ve Tarih Tezi bugün bize aykırı görülebilir. Ancak o dönemde diğer ulus devletlerde kendilerine görkemli bir etnik köken yaratmak amacıyla aynı uygulamalara başvurmuşlardır (Özdoğan, 2006b, s. 32). Türk Tarih Tezi hatalı olsa da Atatürk'ün Türk kimliğini Anadolu'nun en eski dönemleriyle bağdaştırması, Türkiye Cumhuriyeti'nin bu topraklar üzerinde yaşamış olan tüm kültürleri sahiplenmesi ve arkeolojik çalışmalara daha fazla önem verilmesini sağlamıştır. Arkeoloji Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatlarıyla takip edilen politikalar sonucunda üniversiter bir bilim haline gelmiş ve bunun sonucunda Anadolu'nun zengin tarihi gün yüzüne çıkarılmaya başlanmıştır (Ortaylı, 2018, s. 334). Bu çalışmada Atatürk'ün arkeoloji biliminin ülkemizde bir kürsüye sahip olması için izlediği politikalar ve bu politikaların eski Anadolu tarihi çalışmalarına sağladığı katkılar ele alınacaktır.

2. ATATÜRK DÖNEMİNDE ARKEOLOJİ ve TARİH ALANLARINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

“Hangi medeniyet olursa olsun, hangi kavmin ismi ile tanınmış olursa olsun bu topraklar üzerinde yaşamış, gelişmiş ve sonunda bu topraklar altında kalmış medeniyetleri incelemek, vatanın sahipleri tarafından tanınmasıdır” görüşüne sahip olan Atatürk (Yıldırım, 1997, s. 34) arkeolojinin tarih, yurdumuzun da arkeoloji için tükenmez bir kaynak olduğunu fark etmiştir. Bu nedenle Anadolu toprakları altında yatan kültür hazinelerinin Türk arkeologlar tarafından çıkarılmasını ve halk tarafından değerlerinin bilinerek korunmaları için çeşitli çalışmalar planlamıştır (Çığ, 1996, s. 624).

Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde arkeolojik çalışma ve araştırmaları desteklemek için Türk Tarih Kurumu, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü kurulmuştur. Bunlara ilaveten devletin yarı resmi kuruluşu olan Halkevleri arkeolojik çalışma ve belgelendirmelere yönlendirilmiştir. Yeni kurulan İstanbul ve Ankara üniversitelerinde arkeoloji ve ilgili dallarda görevlendirilmek üzere yurt dışından önde gelen bilim insanlarının katılımı sağlanırken, Avrupa’daki saygın bilim kuruluşlarına yetiştirilmek üzere öğrenciler gönderilmiştir (Özdoğan, 2006b, s. 36–37).

“Kendi vatanını kendin incele, bilimsel metotlarla kendi tarihini kendin öğren” düşüncesi ile kurulan ve 1935 yılından itibaren Türk Tarih Kurumu olarak adlandırılan kurum Atatürk’ün tarihe ve arkeoloji bilimlerine verdiği önemi göstermektedir (Yıldırım, 1997, s. 34). Atatürk, Türk Tarih Kurumu’nun çalışmalarında özellikle yurdumuzun eski uygarlıklarını ortaya çıkarmak, bu suretle bugünkü Türkiye halkının ve Türk kavminin, tarih boyunca birbiriyle ilgisini meydana çıkararak Türk tarih ve uygarlığını yeni ilmi araştırmalara göre tutarlı bir şekilde yazılmasını amaçlamıştır (İnan, 2018, s. 272).

“Tarih araştırmalarında arkeoloji ve antropoloji başta gelir, tarih bu bilimlerin çıkardığı belgelere dayandıkça sağlam temelli olur.” “Çağdaş uygarlığı anlayabilmek, kavrayabilmek, dünyadaki eski uygarlıkları, insanlığın ilk uygarlıklarını doğru tanıyabilmekle mümkündür” diye Atatürk (Çığ, 1996, s. 624) arkeolojiyi Türk Tarih Kurumu’nun tarih araştırmalarından hiçbir zaman ayırmamıştır. Hatta çalışmaların birlikte yürütülmesi için Türk Tarih Kurumu’nun tüzüğüne “Türk tarihini aydınlatmaya yarayacak vesaik ve malzemeyi elde etmek için icap eden yerlere taharri, hafır ve keşif heyetleri göndermek” hükmünü ilave ettirmiştir. Böylece Türk Tarih Kurumu’na tarih araştırmalarının yanında, kazı yapma görevi de bizzat Atatürk tarafından verilmiştir (Yıldırım, 1997, s. 35). Ölümünden sonra Türk Tarih Kurumu bünyesindeki araştırmaların ve arkeolojik kazıların sürdürülmesini isteyen Atatürk, bunun için vasiyetnamesinde varlığının önemli bir kısmının bu kuruma bağışlanmasını istemiştir (İnan, 2018, s. 272).

19 Şubat 1932 yılında kurulmaya başlanan Halkevlerinin çalışma alanları içindeki en önemli faaliyetlerden biri tarih ve müzecilik alanlarında gerçekleştirilmiştir (Arıkan, 1999, s. 261). Tarih ve müzecilik çalışmalarını birlikte yürüten Halkevlerinin 1940 yılı çalışma talimatnamesinde tarih alanında yapacağı işler “Tarih ve müze şubesi ayrıca Halkevinin bulunduğu yerde resmi müze varsa, arkeolojik eserlerle onları zenginleştirmeye, eksiklerini tamamlamaya çalışmak; yoksa tedarik edecekleri eserleri en yakın resmi müzeye göndermek veya müze tarafından alınmasını temin için haber vermek, eski eserleri fazla bulunan yerlerde resmi müzenin kurulması için ilgililerle işbirliği yapmak” şeklinde belirtilmiştir (Ortakçı, 2014, s. 186). Anadolu’nun her yerinde yaygın olan Halkevleri, bölgelerindeki tarihi eserlerin envanterini çıkarmak, bunları sergilemek ve araştırmacıların hizmetine sunarak görevini yerine getirmiştir. Ayrıca konferanslar, seminerler ve yayınlar aracılığıyla tarih çalışmalarına yararlı verilerin toplanmasına ve halktan kurumlara bilgi ve belge aktarımını sağlamıştır (Özdoğan, 2006b, s. 36).

Atatürk, Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülkemizdeki tarih ve arkeoloji alanlarında yetişmiş insan eksikliğini kapatmak için iki farklı girişim gerçekleştirmiştir. Bu girişimlerden ilki Türk Arkeoloji Enstitüsü ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kurulması olmuştur. Yeni kurulan bu kurumlarda arkeoloji ve ilgili dallarda nitelikli çalışmaların yapılabilmesi için yurt dışına yetişmeleri amacıyla öğrenciler gönderilirken, Avrupa'da Nazi rejiminden kaçan bilim insanlarına bu kurumlarda görevler verilerek önde gelen bilim insanlarının bu kurumların bünyesine katılımı sağlanmıştır (Özdoğan, 2006b, s. 37).

Atatürk'ün reformları içerisinde 1933 yılında yapılan üniversite reformu ayrı bir öneme sahiptir. Üniversitelerin açılıp, öğrenci yetiştirilmesi amacı doğrultusundaki ilk adım 1933 yılında İstanbul Üniversitesi'ne bağlı olarak Türk Arkeoloji Enstitüsü'nün kurulması ile atılmıştır. Daha sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü olacak Türk Arkeoloji Enstitüsü, Cumhuriyet'in ilk yıllarında arkeoloji ve ilgili alanlarda çalışmalar yapılan ve bu dallarda pek çok önemli bilim insanının yetiştirildiği bir kurum haline gelmiştir (Erdem, 2012, s. 377- 382).

Tarih, dil, coğrafya, arkeoloji ve antropoloji dallarında çalışmalar yapılması için Ankara'da bir fakülteni kurulması üniversite reformu kapsamında gerçekleştirilmiştir. Büyük Millet Meclisi'nde kurulması kararlaştırılan Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 14 Haziran 1935'te 2795 numaralı kanun ile resmi kimliğine kavuşmuştur. Atatürk bu fakültenin adını bizzat koymuş ve kuruluşu ile yakından ilgilenmiştir (İnan, 2018, s. 310). Fakülteye özellikle Dil ve Tarih-Coğrafya adını vererek onun sadece bir Edebiyat Fakültesi değil; hem daha geniş kapsamlı hem de hedefleri daha belirli bir kurum olmasını istemiştir (Erdem, 2012, s. 383). Tarih ve coğrafya bölümlerinde Türk halkının ve Anadolu'nun tarihinin araştırılması amaçlanırken, dil bölümünde öncelikle Türk ve Anadolu tarihine kaynaklık edecek bütün eski dillerin öğretilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda fakülteye Sümeroloji, Hititoloji, Hindoloji, Hungaroloji'ye ek olarak klasik dillerden Latince, Yunanca, Arapça ve Farsça kürsüleri eklenmiştir (İnan, 1957, s. 7-8).

Bu kürsülerdeki uzaman açığı Almanya'daki Nazi rejiminin baskıları sonucunda ülkeden ayrılmak zorunda kalan çok sayıdaki bilim insanının üniversitelerde görev almalarını sağlayarak kapatılmıştır (Kökdemir, 2012, s. 21). Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ve İstanbul Üniversitesi'nde huzurlu ve rahat bir çalışma ortamı sunulan yabancı öğretim üyeleri sayesinde ülkemizde tarih, arkeoloji ve filoloji gibi alanlarda çalışmalara girişilmiş, diğer yandan değerli bilim insanlarının yetiştirilmesine başlanılmıştır (Yıldırım, 1997, s. 35; Çığ, 1996, s. 621-622). Hans Henning von der Osten'in Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü'nde göreve başlamasıyla 1937 eğitim-öğretim yılının itibaren ilk kez arkeoloji dersleri verilmeye başlanmıştır (Kökdemir, 2012, s. 23). Türkiye'ye gelen pek çok akademisyenden olan Benno Landsberger, Hans Gustav Güterbock, Rudolf Fritz Kraus sayesinde hem çivi yazısı çalışmaları Türkiye'de başlatılarak bu alanda birçok öğrenci yetiştirilmiş hem de İstanbul Müzesi'nde bekleyen on binlerce çivi yazılı tablet bilim dünyasının hizmetine sunulmuştur (Çığ, 1988, s. 213).

Yurt dışından gelen bilim insanları İstanbul Üniversitesi ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde öğrenciler yetiştirmeye başlamış ancak dönemde bu kurumlarda ve yeni açılan müzelerde çalışacak yetişmiş eleman eksikliği hala devam ediyordu. Atatürk bu eksikliğin tamamlanması için 1920'li ve 1930'lu yıllarda yurt dışına sınavla başta tarih ve arkeoloji alanlarında uzmanlaşmaları için öğrenciler gönderilmesini istemiştir (Yıldırım, 1997, s. 35). 22 Mart 1931 yılında müze ve eski eserlerini görmek için gittiği Konya şehrinden dönerken dönemin başvekili İsmet İnönü'ye gönderdiği telgrafta *"Memleketimizin her tarafından eşsiz vesikalar halinde yatmakta olan eski medeniyet eserlerinin ileride kendi arkeologlarımız tarafından meydana çıkarılıp bilimsel olarak tasnifleri ve korunmaları, ihmale uğramış*

abidelerin bakımları için daha çok çalışılması ve arkeoloji tahsili için yurt dışına daha fazla talebe gönderilmesi” emrini vermiştir (Çığ, 1996, s. 624–625). Atatürk’ün bu direktifinden sonra 1932 yılında Avrupa’ya tarih ve arkeoloji eğitimi görmesi amacıyla daha fazla öğrenci gönderilmiştir (Kökdemir, 2012, s. 20).

Ekrem Akurgal, Remzi Oğuz Arık, Sedat Alp, Arif Müfid Mansel, Halet Çambel, Tahsin Özgüç ve Jale İnan devlet bursuyla yurt dışına arkeoloji öğrenimine gönderilen ilk kuşak öğrencilerdir (Mutlu, Başaran Mutlu, 2018, s. 71). Mustafa Kemal Atatürk yurt dışına gönderilen öğrencilerle yakından ilgilenmiş ve eğitim hayatlarını takip etmiştir. Avrupa’ya eğitime gönderilen öğrencilere yazdığı telgrafta yer alan notta “Sizi birer kıvılcım olarak gönderiyorum; alevler olarak geri dönünüz!” diyerek onlardan beklentilerinin ne kadar yüksek olduğunu göstermiştir. Atatürk, Avrupa’ya eğitime gönderilen bu öğrencilerden Remzi Oğuz Arık’ın memlekete dönüp yaptığı çalışmalara şahit olabilmış ancak diğer isimlerin her biri de memlekete döndüklerinde Atatürk’ün çalışılmasını istediği kürsüler açılmasını sağlayıp, yaptıkları çalışmalarla alanlarının duayen isimleri olmayı başarmışlardır (Kökdemir, 2012, s. 24–27; Gülen, 2016, s. 1018 vd.).

3. ATATÜRK DÖNEMİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN ARKEOLOJİ ve TARİH ÇALIŞMALARININ ESKİ ANADOLU TARİHİ ÇALIŞMALARINA KATKILARI

Atatürk döneminde gerçekleştirilen arkeoloji ve tarih politikalarının her biri eski Anadolu tarihi çalışmalarında büyük faydalar sağlamıştır.

Türk Tarih Kurumu, Türk tarihi ve Türkiye tarihi ile ilgili konuları inceleyerek elde edilen sonuçları her türlü yollarla yaymayı amaçladığını tüzüğünde yer alan 4. ve 5. maddelerde şöyle belirtmiştir:

“Madde 4: Kurum'un amacı Türk Tarihi ile Türkiye Tarihini ve bunlarla ilgili konuları incelemek ve elde edilen sonuçları her türlü yollarla yaymaktır. Kurum bu amacına erişmek için aşağıdaki yolda çalışır:

- a) Türk ve Türkiye tarihi kaynaklarını araştırır ve inceler; bunları ve bunlarla ilgili ilmi değerlerde monografileri, çeşitli eserleri ve dergileri yayımlar.
- b) Türk ve Türkiye tarihine dair kaynak ve tetkikleri Türkçeye tercüme ve neşreder.
- c) Yeni buluşları ve ilmi konuları tebliğ ve münakaşa etmek üzere toplantılar yapar ve kongreler tertip eder.
- d) Türk ve Türkiye tarihini aydınlatmaya yarayacak belge ve malzemeyi elde etmek için gereken yerlere inceleme, kazı ve bunlarla ilgili araştırmalar yapmak üzere gereken kimseleri tek olarak veya heyet halinde gönderir.

Madde 5: Kurum gerekli hallerde yurt içinde ve dışında yabancı ilmi kurumlarla araştırma ve yayın hususunda işbirliği yapabilir. Kurum yerli ve yabancı ilmi teşekküllere üye olabilir, bunlara temsilci gönderebilir ve kongrelere katılabilir. Bu nevi ilmi teşekküllerle işbirliği yapmak, bunlara temsilci göndermek ve kongrelere iştirak etmek bahis mevzuu olunca, davete icabet edilip edilmeyeceği ve kimin delege olarak gönderileceği hakkında kollardan bir veya birden fazlasını ilgilendiren hususlarda ilgili kol veya kollar tarafından, Kurum'un bütün üyelerini ilgilendiren hususlarda Genel Kurul tarafından karar verilir. Delegeler gizli oyla seçilir. Ancak Kurum'un kollarından birden fazlasını ilgilendiren davetlerde bütçe imkânsızlıkları karşısından tercih hakkı Genel Kurul’a aittir. Genel Kurul üyelerinin oyları, icabında yazılı olarak da alınabilir.” (Bellekten, 1950, s. 426). Bu doğrultuda ortaokul ve liselerde okutulmak üzere ders kitapları hazırlanmış, doğu ve batı dillerinden eserlerin

tercümesi yapılmış, “*Türk Tarihinin Ana Hatları*” eseri yayınlamıştır (Öztaş, 2009, s. 98). Türk Tarih Kurumu’nun faaliyetleri içerisinde atılan önemli adımlardan biri 1937 yılı Ocak ayından itibaren Belleten Dergisi’nin yayın hayatına başlaması olmuştur. Adı Atatürk tarafından belirlenen bu dergi, Türk Tarih Kurumu’nun yayın organı olarak Türk tarihi ve arkeolojisi ile ilgili çalışmaları, belgeleri, haberleri, bibliyografya yazılarını yayınlamayı amaç edinmiştir (Belleten, 1937, s. 1–3; İğdemir, 1939, s. 355- 356).

Türk Tarih Kurumu’nun tüzüğünde yer alan 4. maddenin C fıkrasında kurumun, “*yeni buluşları ve ilmi konuları tebliğ ve münakaşa etmeye üzere toplantılar yapar ve kongreler tertip eder*” (Belleten, 1950, s. 426) hükmünde belirtildiği üzere kurum bünyesinde bilimsel toplantılar ve kongreler düzenlemeye başlamıştır. Bu bilimsel toplantılardan en önemlisi şüphesiz 2 Temmuz 1932’de ilki düzenlenen Türk Tarih Kongreleri olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk, günümüzde hala önemli çalışmaların bilim dünyasına duyurulmasına aracı olan bu kongrelerden 1932’de düzenlenen I. Türk Tarih Kongresi ve 1937 yılında düzenlenen II. Türk Tarih Kongresi’ni görebilmiştir (Öztaş, 2009, s. 99- 100).

Türk Tarih Kurumu, Atatürk’ün vasiyetinin desteği ile ülkemizde sistemli arkeolojik kazıların yürütülmesine, önemli keşifler sağlanmasına, arkeoloji ve tarih problemlerinin çözülmesinde büyük katkılar sağlamıştır (Yıldırım, 1997, s. 34). Kurumun eski Anadolu tarihi çalışmalarına yaptığı katkılardan en önemlisi şüphesiz arkeolojik kazıları desteklemesi olmuştur. 1935 yılında Atatürk’ün emri ile Türk Tarih Kurumu için hazırlanan çalışma programının 7. maddesinin IX. ve X. fıkralarında yer alan “*ecnebi tarih ekspedisyonlarının büyük sermayelerle başardıkları hafirleri, ilerde maliğ kudretimizin vüsatlı zamanında yapmak üzere, şimdilik, küçük mikyasta hafirler tertibile arkeolojik ve antropolojik araştırmalar ve keşif yapmak; (Müzeler Umum Müdürlüğünün Reisliğinde bir mütehassıs komisyon buna ait teklif projesini hazırlayacaktır. Profesör Şevket Aziz dâhil).*” “*memleket içinde ve dışındaki mühim hafir ve keşif yerlerine seyahatler tertip ederek, bulunan tarihi eserler ve abideler üzerinde ilmiğ terkikler yapmak; (As başkan Bayan Afet bu husustaki programı hazırlayacaktır)*” hükümleri, Anadolu’da yapılacak olan arkeolojik kazılara önem verildiğini göstermektedir (İğdemir, 1963, s. 645).

Türk Tarih Kurumu, yapmış olduğu kazı çalışmaları ile Anadolu tarihinin neredeyse her devrini aydınlatan belgelere ulaşmakla kalmamış aynı zamanda bu kazılar sayesinde ülkemizdeki müzelerin eser bakımından zenginleşmesini sağlamış ve Türk arkeologların uygulama yaparak yetişmelerine katkı sağlamıştır. Kurum bünyesinde 1933–1937 yılları arasında Anadolu’da gerçekleştirilen bazı kazılar şunlardır: 1933 yılında Hamit Zübeyr Koşay Ahlatlıbel kazısında bakır dönemine ait bir yerleşim kalıntısı ve bazı Eti (Hitit) eserleri bulmuştur. 1933’te Remzi Oğuz Arık’ın Ankara’ya 60 km yakınlıktaki Karalar’da gerçekleştirdiği kazılarda Galat devrine tarihlenen bir şehir ortaya çıkarılmıştır. Yine Remzi Oğuz Arık’ın 1934 yılında Göllüdağ’da gerçekleştirdiği kazılarda Frig medeniyetine ait bir şehir kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. 1936–37 yılları arasında Trakya’da tespit edilen 500 kadar höyükten Apullu Höyük, Sinanlı, Hasköy Höyük, Lüleburgaz Höyük’te Arif Müfid Mansel tarafından kazılar gerçekleştirilmiştir. 1937 yılında Ankara Üniversitesi Tarih Fakültesi öğrencilerinin Etiyokuşu mevkiinde eski devirlere ait çanak, çömlek kalıntıları buldukları haberi, Türk Tarih Kurumu’na ulaştıca, burada Şevket Aziz Kansu başkanlığında bir kazı başlatılmıştır (İnan, 1938, s. 1- 8).

Atatürk döneminde Türk bilim insanları tarafından gerçekleştirilen bu kazıların bütçeleri Türk Tarih Kurumu tarafından karşılanmıştır. Ancak Ahlatlıbel ve Alacahöyük kazılarının giderlerinin tamamı Atatürk tarafından karşılanmıştır. Gerçekleştirilen bu kazıların tümü Anadolu tarihini aydınlatmada ve Türk arkeolojisinin sağlam temellere kurulmasına katkı sağlasa da Alacahöyük kazıları Atatürk için ayrı bir öneme sahip olmuştur. Atatürk’ün desteği ile gerçekleştirilen kazılar sırasında Alacahöyük’ü hak ettiği üne kavuşturan buluş Erken Tunç Çağı’na ait kral mezarlarının gün yüzüne çıkarılması olmuştur. 1935 yılında bulunmaya

başlanan kral mezarlarındaki buluntular Ankara Anadolu Müzesi'ne gönderilmiştir. Atatürk 1935'te bizzat ziyaret ettiği Alacahöyük'te yeni kral mezarlarının bulunduğu haberini alınca burayı tekrar ziyaret etmek istemiş ancak sağlık durumu bu ziyarete imkân vermemiştir. Bunun üzerine kral mezarlarında ele geçen buluntular Dolmabahçe Sarayı'na getirilerek Atatürk'e gösterilmiştir (Ünar, 2020, s. 139- 140).

Arkeoloji, antropoloji ve filoloji alanlarında kendi ülkemizde eğitim vermek ve tarih derslerini okutacak öğretmenler yetiştirmek için kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi geleceğin önemli bilim insanlarının yetiştirilmesini sağlamakla kalmamış, ülkemizde birçok arkeolojik kazılar gerçekleştirip, yayınlar çıkararak eski Anadolu tarihinin aydınlatılmasına yardımcı olmuştur (Öztaş, 2009, s. 99).

Üniversite reformu kapsamında açılan İstanbul Üniversitesi ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi bünyesinde görev alan yabancı öğretim görevlilerinin yetiştirdiği öğrenciler ve yurt dışına gönderilen öğrencilerin gerçekleştirdiği akademik faaliyetler göz önüne alınırsa hem üniversite reformu hem de yurt dışına öğrenci gönderme politikasının amacına ulaştığı söylenebilir. Yurda dönüp çalışmalara başlayan isimlerden Arif Müfid Mansel, Türkiye'de Klasik Arkeoloji alanında çalışan ilk bilim insanı olmuştur. Mansel, Trakya'daki ilk sistemli kazıları gerçekleştirmiş, 1946 yılında İstanbul Üniversite'sinde kurduğu Klasik Arkeoloji Kürsüsünde çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Berlin Üniversitesi'ndeki eğitimini tamamladıktan sonra Türkiye'ye dönen Ekrem Akurgal, 1945- 1965 yılları arasında Zile, Sinop, Erdek, Hisar Tepe, Foça, Nemrut ve Çandarlı kazılarını gerçekleştirmiş, 1945'te Malatya Hitit Kabartmaları ile ilgili "*Remarques Stylistique Sur Les Reliefs*" isimli kitabını Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesi yayınları arasında çıkarmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında yetişen önemli bilim insanlarından bir diğeri olan Halet Çambel, İstanbul Üniversitesi'nde öğrenciler yetiştirilmesi konusunda büyük emek sahibi olmuştur. Çambel, 1952'den itibaren Karatepe-Aslantaş Höyüğündeki arkeolojik buluntuların restorasyonu, korunması ve sergilenmesi için Türkiye'de ilk kez bir açık hava müzesinin açılmasını sağlamıştır. 1932 yılında eğitim için Almanya'ya gönderilen Sedat Alp, Leipzig ve Berlin üniversitelerinde Eskiçağ Tarihi, Hititoloji, Eski Anadolu Dilleri ve Kültürleri, Sümeroloji ve Arkeoloji öğrenimi görmüştür. Ülkeye döndüğünde Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Hititoloji Kürsüsünde göreve başlayan Alp, alanında yaptığı önemli çalışmalarıyla tüm dünyada kabul gören bir bilim insanı olmuştur (Gülen, 2016, s. 1019- 1025).

SONUÇ

Mustafa Kemal Atatürk ulus devlet kurma hedefi doğrultusunda Anadolu'nun en eski dönemlerinde bu topraklarda yaşamış uygarlıklara da sahip çıkan bir tarih anlayışının benimsenmesini hedeflemiştir. Bunun gerçekleşmesi için Anadolu tarihinin Türk bilim insanlarınca araştırılması ve yazılması gerekliliğinin farkındaydı. Ancak bu hedefin gerçekleşmesinin önünde yer alan bazı engeller vardı. Bu engellerin başında arkeoloji, eskiçağ tarihi, filoloji ve antropoloji gibi alanlarda yetişmiş bilim insanının olmayışı ve ilgili alanlarda uzman yetiştirecek kurumların eksikliği yer alıyordu. Ayrıca tarih ve arkeoloji alanlarında yapılacak çalışmaları himaye edecek mevcut kurumlar da bulunmuyordu. Atatürk bu engelleri aşmak için Erken Cumhuriyet Dönemi'nde tarih ve arkeoloji çalışmalarından oluşan bazı politikalar belirlemiştir. Bu politikalar dâhilinde Türk Tarih Kurumu, İstanbul Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulmuş; Avrupa'dan ülkemizde kurulan bu kurumlarda ders vermesi için çok sayıda bilim insanı davet edilmiş, ilgili alanlarda yetişmeleri için pek çok öğrenci Avrupa'daki seçkin kurumlara gönderilmiştir. Bu politikaların hepsi birbirini destekleyen ve tamamlayan halkalar şeklinde birbirine bağlı olmuştur. 1930- 1937 yılları arasında bu kurumların ve yetişen Türk bilim insanlarının yaptığı yayınlar, gerçekleştirdiği

arkeolojik kazılar ve bilimsel toplantılar Atatürk'ün hedeflediği gibi Anadolu tarihini aydınlatacak önemli sonuçlara ulaşılmasını sağlamıştır.

KAYNAKLAR

- Arıkan, Z. (1999), “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, Atatürk Yolu Dergisi, 6 (23): 261- 281.
- Belleten, (1937), Önsöz, I (1): 1–9.
- Belleten, (1950), Haberler, XIV (54): 293- 318.
- Çığ, M. İ. (1988), “Atatürk and the Beginnings of Cuneiform Studies in Turkey”, Journal of Cuneiform Studies, 40 (2): 211–216.
- Çığ, M. İ. (1996), “Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye'de Arkeoloji”, Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, (26): 621- 628.
- Düring, B. S. (2016), Küçük Asya'nın Tarihöncesi Karmaşık Avcı-Toplayıcılardan Erken Kentsel Toplumlara, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Erdem, A. R. (2012), “Atatürk'ün Liderliğinde Üniversite Reformu: Yükseköğretim ve Bilim Tarihimizde Dönüm Noktası”, Belgi Dergisi, 4: 376- 388.
- Gülen, T. (2016), “Cumhuriyet ile Birlikte Anadolu'ya Işık Tutanlar; Arif Müfid Mansel, Ekrem Akurgal, Halet Çambel ve Sedat Alp”, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9 (2): 1015 -1028.
- İğdemir, U. (1939), “Atatürk ve Belleten”, Belleten, III (10): 355–356.
- İğdemir, U. (1963), “Atatürk'ün Buyruğuyla Türk Tarih Kurumu için Hazırlanan Bir Program Tasarısı”, Belleten, XXVII (108): 641- 655.
- İnan, A. (1938), “Türk Tarih Kurumunun Arkeoloji Faaliyeti”, Belleten, II (5–6): 5- 12.
- İnan, A. (1957), “Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin Kuruluş Hazırlıkları Üzerine”, Tarih Araştırmaları Dergisi, 1: 1- 16.
- İnan, A. (2018), Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kökdemir, G. (2012), “Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Tarihçesi (1936–1960)”, DTCTF 75. Yıl Armağanı, Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları.
- Kutlu Dilbaz, B. (2018), Osmanlı Devleti'nin Arkeoloji Politikası, Okur Tarih, İstanbul.
- Mutlu, S., Başaran Mutlu, M. (2018), “Anadolu'da Arkeolojinin Kurumsallaşma Süreci ve Gelişimi”, Academic Knowledge, 1(1): 64-76.
- Ortakçı, A. (2014), “Halkevleri Müze ve Sergi (Tarih) Şubesi'nin Faaliyetlerinde Halk Kültürünü Koruma Düşüncesi”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7 (30): 181- 189.
- Ortaylı, İ. (2018), Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Kronik Kitap, İstanbul.
- Özdoğan, M. (2006a), Arkeolojinin Politikaları ve Politik Bir Araç Olarak Arkeoloji, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Özdoğan, M. (2006b), “Türkiye Arkeolojisine Tarihsel Süreç İçinde Bir Bakış”, Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti, Deutsches Bergbau-Museum Bochum Yayınları, Bodrum.

Öztaş, S. (2009), “Atatürk Dönemi Tarih Anlayışı ve Tarih Öğretimi”, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2: 94- 107.

Şakiroğlu, M. H. (1988), “Atatürk Döneminde Başlatılan Tarih Çalışmaları ve Halk Bilgisi Alanındaki Gelişmeler”, Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 5(12): 813–878.

Ünar, Ş. (2020), “Atatürk Dönemi’nde Türk Arkeolojisi”, Anasay, 4 (11): 129- 148.

Yıldırım, R. (1997), “Atatürk’ten Günümüze Eskiçağ Tarihi ve Arkeoloji Çalışmaları”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 2(6–7): 33–47.

GENÇLİĞE HİTABEDE METAFORLAR DÜNYASI THE WORLD OF METAPHORES IN TITLE TO YOUTH

Fevziye ALSAÇ

Dr. MEB, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Elazığ/Türkiye

ORCID ID: 0000-0001-6419-1617

ÖZET

Mustafa Kemal Atatürk'ün Nutuk eserinin son bölümünü oluşturan 'Gençliğe Hitabe' yüksek bir bilinçle geleceğe yönelen bir liderin eseridir. Atatürk'ün hitabesinde kültürel değerlerle yüceltilen millet ülküsü üzerinden geleceğin sahibi nesle seslenilir. Gençliğe, millet ülküsünün kodlarını yaşatan tarihi ve kültürel değerler öğretilir. Bu değerlerin en başında şanlı mazi ve ataların zaferleri yer alır. Büyük bir mücadeleden sonra kazanılan zaferin değerinin hatırlatıldığı milli-romantik bir dokusu bulunur. Milli-romantik doku, Türklük fenomeninin nesiller boyu var ettiği ortak değerlerdir. Gençliğe Hitabede Türklük fenomenini oluşturan vatan, bayrak ve millet ülküsünden beslenen ilke ve inkılaplar aktarılır. Gençliğe Hitabede tarihi, mitolojik ve kültürel metaforların ön plana çıktığı görülür. Tarih gerçeklik ilgisiyle kişi, yer ve zaman üzerine kuruludur. Kültür bir milleti var eden değerler bütünüdür. Mitoloji edebi eserler aracılığıyla üretilen kutsal öykülerdir. Hitabede bir fikir ve duygudaşlık ifade eden Türklük kavramı ve Türk milleti; tarihi, kültürel ve mitolojik metaforların dönüşümüdür. Atatürk Gençliğe hitabında Türklük kavramının göstergelerini işaret eder. Metafor gösteren ve gösterilen ilgisiyle bir göstergedir. Gençliğe Hitabede tarihi, kültürel ve mitolojik bir gösterge olan metaforlar Türk milletinin ortak hafızasını gösterir. Ortak hafızada istiklâl ve istikbal için süren bir mücadele ruhundan ilham alınır. Duygu ve fikir aktarımının bir arada olması hitabenin samimiyetini ortaya koyar. Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi dil özellikleriyle eşsiz bir hazinedir. Nesir diliyle yaratılan ritmi, bedii sıfat ve tamlamaları Türk dilinin güzelliğini işaret eder. Hitap, üslubuyla Atatürk'ün fikirlerinin metaforlarla işlendiği kültürel kodları gösteren edebi bir metindir. Çalışmada hitabenin milli kültür içindeki mesajları ve metaforları ele alınmıştır. Gençliğe Hitabe dil yetkinliği ve metaforların kullanımı yönüyle incelenmiştir. Türklük fenomeninin hitabede işaret ettiği tarihi, kültürel ve mitolojik metaforlar yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Gençliğe Hitabe, metafor.

ABSTRACT

'Address to the Youth', which is the last part of Mustafa Kemal Atatürk's Speech, is the work of a leader who turns to the future with a high consciousness. In the address of Atatürk, the nation, which is glorified with cultural values, is addressed to the future generation. The youth are taught historical and cultural values that keep the codes of the nation's ideal. The most important of these values are the glories of the glorious past and the ancestors. It has a national-romantic texture that reminds the value of victory after a great struggle. National-romantic texture is the common values that the phenomenon of Turkishness has created for generations. In the Address to the Youth, the principles and reforms that are fed by the country, flag and nation that constitute the phenomenon of Turkishness are conveyed. In the Address to Youth, historical, mythological and cultural metaphors are seen to come to the fore. History is based on person, place and time with a relation to reality. Culture is the set of values that create a nation. Mythology is sacred stories produced through literary works. The concept of Turkishness and Turkish nation expressing an idea and sympathy in addressing; it

is the transformation of historical, cultural and mythological metaphors. Atatürk points out the indicators of the concept of Turkishness in his Address to Youth. It is a sign of metaphor showing and showing interest. Being a historical, cultural and mythological indicator in addressing youth, metaphors show the common memory of the Turkish nation. The common memory draws inspiration from a spirit of struggle for independence and the future. The combination of the transfer of feelings and ideas reveals the sincerity of the address. Atatürk's Address to the Youth is also a unique treasure with its linguistic features. Its rhythm, bedii adjectives and phrases created by the language of prose indicate the beauty of the Turkish language. Address is a literary text that shows the cultural codes in which Atatürk's ideas are processed with metaphors. In the study, the messages and metaphors of the address in the national culture are discussed. Addressing to youth was examined in terms of language competence and the use of metaphors. Historical, cultural and mythological metaphors indicated by the phenomenon of Turkishness in the address are interpreted.

Keywords: Atatürk, Address to Youth, metaphor.

GİRİŞ

Milletlerin tarihlerini değiştiren ve millet ruhunu yeniden diriltiren büyük kahramanlar vardır. Mustafa Kemal Atatürk, bu özellikleriyle tüm dünyaya ün salmış Türk'ün atası unvanını almıştır. Atatürk, Türk milletinin yeniden doğuşunu destanlaştıran milli bağımsızlık mücadelesinin baş mimarlarından. Büyük liderler aynı zamanda toplumlarına ait milli ve manevi değerlerin de temsilcisidir. Kişiliğın oluşumunda milli bilinci sağlayan kültürel kodlar, dönemin zihniyet dünyası, bireyin yetiştiği ortam vb. karaktere dönüşerek ait olunan milletin temsiline dönüşür. Mustafa Kemal, bir lider olarak milli kültürü oluşturan değer ve uygulamaların temsilcisidir. Hitabet, sesleniş ve görüş kazandırmaya yönelik etkili konuşma türüdür. Bir topluluğa düşünceler, duygular aşılacak amacıyla söylenen, uzunca, coşkulu ve güzel söz, nutuk, hitabe. (<https://tdk.sozluk.gov.tr>). Mustafa Kemal, Nutuk eserinde milli mücadele ruhuyla millete/topluma seslenir. Gençliğe ise bu eserin sonunda ayrı bir metinle yeniden hitap eder. Bu hitabette kendisinin de emanet olarak aldığı ve sorumluluğunu yüklediği milletin bağımsızlığını ve geleceğini gençlere emanet eder. Türk'ün atası, millet ve tarih önünde tüm zamanlarda değerini koruyan Türkiye cumhuriyetinin kuruluş öyküsünü var eden bir eser bırakmıştır. “Atatürk Nutuk adlı eserini yazmaya 1927 yılında geçirdiği bir kalp krizinden sonra karar vermiştir. Bu üzücü olayın tarih önünde, tarihle hesaplaşarak Partisine yön ve emir vermesi olayını hızlandırdığında da kuşku yoktur.” (Şehirli 2000: 637). Mustafa Kemal, millete hizmet için inkılaplarını ve ilkelerini bir belgeyle tarihe aktarmıştır. Nutuk/söylev/hitabet; toplumu/milleti ülkü birliğiyle geleceğe hazırlayan, mücadele ruhunun kaynağını gösteren gençliğin coşkusunu tamamlayan/bütünleyen bir konuşmadır. Nutuklar/hitaplar/söylevler, seslenilen topluluğun psikolojik açıdan da güçlendirilmesiyle millete/bireye motivasyon kazandırır.

Metinde/hitabede Ata'nın gelecek nesillere yüksek bir şuurla sunduğu değerler, hiçbir zaman değerini yitirmeyecek Türk millete ait kültürel kodlardır. Hitabe tarihe tanıklık eden, tarihi değiştiren ve gücünü millet ülküsünden alan bir liderin ulusa seslenişidir. “Dil, düşünce ve eylem arasında doğrudan bir bağlantının olduğu bilinen bir gerçektir. Bu nedenle Nutuk'u Mustafa Kemal'in düşünce ve duygu dünyasının dış dünyaya yansımaları olarak değerlendirmek mümkündür.” (Yıldız 2006: XIII). Gençlik, toplumun her ferdi gösteren bir topluluktur. Gençliğe Hitabede realist bir bakış ve milli romantik bir izlek görülür. Gençliğe hitabede tarihi, kültürel ve siyasi bir çehreyle tecrübelerin ve duyguların aktarımı vardır. Söylevinde Mustafa Kemal Atatürk, kendi deneyimlerinden ve kutlu soyun ortak hafızasından oluşan tarihi, mitolojik ve kültürel metaforlar oluşturur. Metafor, gösteren ve gösterilen

İlgisiyle bir göstergedir. Türklük bir olgu/fenomen olarak Gençliğe Hitabede metafor olarak ele alınır. Türklük fenomeni, ataların ülküdaşlığı olan güçlü bir ideolojidir; Türklük ideolojisi vatan, millet, bağımsızlık ve gelecek idealiyle ortaya konulur. Hitabede, Türk milletinin ülküdaşlığı; değerlerle aktarılır ve atalar emaneti olarak gençliğe teslim edilir. Türk milletinin her ferdi bu sorumluluğu alacak bir kişiler topluluğudur. Çalışmada Gençliğe Hitabe, üslup özelliklerinin yarattığı dil metaforlarıyla değerlendirilecektir; tarihi, kültürel ve mitolojik metaforların işaret ettiği ortak hafıza kodları ele alınacaktır.

1. ATATÜRK ve GENÇLİK

Türk milletinin atası, milli mücadelenin mimarı başkomutan Mustafa Kemal Atatürk kişiliği, askeri başarıları, siyasetçiliği ve idealleriyle çağları aşan bir ünle adından söz ettirmiştir. Yalnızca Türk toplumunda değil dünya kamuoyunda da Türk milletinin kaderini değiştirerek tarihte üstlendiği misyonla ön plana çıkar. Atatürk'ün fikirlerinin kaynağı tarih, milli kültür ve yetiştiği ortamdır. Hem ailesinden hem de öğrenim hayatından kazandığı milli ve manevi değerler kişiliğini ve başarılarını belirleyen etmenlerdir. Dönemin bir özelliği olan geleneksel eğitimi ve modern eğitimi birlikte almıştır. Mahalle Mektebiyle başlayan öğrenim hayatı kişiliğini ve başarılarını inşa eden askeri okullarla devam eder. Atatürk, Türk töresinin ve İslâm geleneklerinin egemen olduğu bir aile ortamında yetişmiştir. Baba tarafından büyük dedesi orduda hizmetleri olduğu bilinen Ahmet Efendi, dedesi bir mahalle mektebi hocası olan Hafız Mehmet Efendi, babası başlangıçta gümrük memurluğu yapan, sonra ticarete yönelen, bir süre 'Asakir-i Muavine' Taburunda üsteğmen olarak çalışan Ali Rıza efendidir. Annesi Rumeli'nin işgali döneminde Aydın veya Konya'dan gelen ve Sarıgöl bucağına yerleşen bir Yörük-Türkmen ailesinden Sofuzade Feyzullah Ağanın kızıdır. Görüldüğü gibi, Atatürk'ün ailesi, Türk tarihi ile özdeşleşmiş, bütün Türk ailelerinin ortak kaderini yaşayan bir örnektir. (<https://isteataturk.com>). Mustafa Kemal Atatürk dinine, devletine ve geleneklerine bağlı bir ailede yetişir. Atatürk, Türk milletinin geleneksel kültürüyle yetişmiş, çalışma disiplini ve azmiyle tüm dünyanın hayranlığını kazanmıştır. Edebiyat, tarih, felsefe vb. birçok bilime ilgisi olan, okuyan ve araştıran bir liderdir. Parlak zekâsı daha çocuk yaşlarda fark edilen Mustafa, matematik hocası Mustafa Bey'in ona verdiği Kemal ismini uygunluğuyla hak eder ve layıkıyla bu ismi taşır. Kemal ismi; olgun, bilgili, gelişen kişi anlamındadır. Mustafa Kemal Atatürk, Türk milli mücadelesinin millet olma bilincini özümsemiş bir liderdir. Kahraman bir milletin mazisiyle büyüyen duyarlı bir asker ve millet evladıdır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün millet anlayışı içinde halk/toplum; çocuk, kadın, erkek, yaşlı, tek tek kıymetli büyük bir birliği ifade eder. Ata, milletine verdiği değeri yaptığı inkılaplarla ve kurucusu olduğu cumhuriyet ilkeleriyle ortaya koyar. Millet her ferde önem veren ve onlarla sık sık bir araya gelen Ata, yurt gezileri yaparak halkın sorunlarıyla ilgilenmiş; vatan millet sevdasıyla geceler boyu çalışmıştır. Bu geziler sırasında özellikle gençlerle de bir araya gelerek onlarla sohbet etmiştir. Mustafa Kemal gençliği ve gençlik ruhunu önemseyen bir lider olarak gençlerle bir araya gelir ve onlarla sohbet ederdi. Türk gençliğine duyulan güven tarih boyunca zaferler yaratan bir toplumun evlatlarının bilincidir. Ata, güven duyduğu ve ortak idealler paylaştığı gençliğin enerjisinden ve fikirlerinden güç alır. Mustafa Kemal Atatürk, gençliğe olan inancını hemen her konuşmasında dile getirmiştir. "Gençler! Benim gelecekteki emellerimi gerçekleştirmeyi üstlenen gençler! Bir gün bu memleketi sizin gibi beni anlamış bir gençliğe bırakacağımndan dolayı çok memnun ve mesudum. Buna gerçekten sevinmekteyim. Fakat beraber yaşadığımız sürece benim hedefime yürümenizi hepinizden istemek, geçerli bir hakkım olarak tanınmalıdır. Gençler! Cesaretimizi kuvvetlendiren ve devam ettiren sizsiniz. Siz, almakta olduğunuz eğitim ve kültür ile insanlık meziyetinin, vatan sevgisinin, fikir özgürlüğünün en değerli simgesi olacaksınız. Ey yükselen yeni kuşak!

Gelecek sizindir. Cumhuriyeti biz kurduk; onu yükseltecek ve devam ettirecek sizsiniz!” Bu söylemler güvenle geleceğin teslim edildiği gençlere Türk milletinin sorumluluğunu bırakan Ata'nın umut dolu seslenişidir. Gençliğe Hitabe, milli mücadele bilincini ortak hafızada kodlaştıran özlü bir hitaptır ve milli değerlerle oluşmuş yüksek bir şuurun dillenmesidir. 19 Mayıs'ı gençliğe armağan eden ata, bugünün Türk soyunun yeniden dirildiği, şahlandığı gün olduğunu genç bireylere hatırlatır. Türkiye Cumhuriyetiyle birlikte kendisinin de doğum günü olarak bugünü işaret eder. Bu düşüncede milleti için yaşayan ve millet ülküsüyle var olan bir liderin duyguları ve fikirleri bulunur. 19 Mayıs 1919 Atatürk'ün ve Türkiye Cumhuriyetinin doğduğu kutlu gündür. Nutuk, Türk bağımsızlık mücadelesinin ilanı olan 19 Mayıs 1919 tarihinden başlar. Bu tarih Türk milletinin özgürlüğü için yemin ederek meşale yaktığı gündür. Nutuk 19 Mayıs 1919-15 Ekim 1927 tarihlerini anlatır. Nutuk, Mustafa Kemal Atatürk'ün devlet adamı, asker ve vatansever kimliğiyle ele aldığı eserdir. Nutuk, edebi bir eser ve tarihi bir belge olma vasfına sahiptir. Genç Türkiye'nin kuruluşunu yeniden doğuş öyküsüyle anlatan Nutuk, mesajları ve içeriğiyle nesiller için canlı bir bellektir. Nutuk, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kuruluşunun ikinci yılında bilim yolunda milli ve çağdaş bir devletin/toplumun oluşum öyküsünü anlatır. Okundukça hatırlanan ve fark edilen milli birlik ruhunu aktaran bir içerik bütünüdür. Türk gençliğinin Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlılık ilhamını taşır. Ata, Türk gençliğinde gördüğü bu bilinçten ilham alarak büyük seslenişini gerçekleştirir.

Atatürk toplumun her kesimine değer vermiştir; ancak çocuklar ve gençler konusunda biraz daha hassas davranmıştır. Hem çocuklara hem de gençlere özel ve anlamlı günlerle birer bayram armağan eden Ata, bu davranışlarla geleceği inşa eder. Atatürk için gençlik güç aldığı, güvenle ideallerini emanet ettiği büyük bir ruhtur. “Büyük Adam, daha Milli Mücadele'nin başından itibaren köhnemiş düşüncelere, milleti geriye götürmek isteyenlere karşı, tek çarenin gençlikte ve genç düşüncelerde olduğunu görmüş, çağdaş düşünce ve anlayışla yetişecek kuşakların, gelecekte eserini daha da geliştireceğini, onu her türlü tehlikeden koruyarak sonsuza dek yaşatacağını hissetmişti.” (Gündüz 2011: 29). Gençlik çoğul bir güç olmakla birlikte tek tek bilinçli ve milli şura sahip fertleri işaret eder. Gençlik, bir topluluktur ancak ayrı ayrı Türk milletine aitiklikle erdemli ve vatan ülküsüyle birleşen bireyleri gösterir. Atatürk'ün gençliğe emanet ettiği bağımsızlık ülküsü ve milletin geleceği cumhuriyet ilkesinin temelidir. Ulusun bağımsızlığı her şeyin üstündedir ve bağımsızlık en büyük hazinedir. Bu durumu Türk milleti I. Dünya Savaşıyla deneyimlemiştir. Dost denilen düşmanlar içerden ve dışardan aziz vatani bölme gafletinde bulundular. Unutulan ise her ferdiyle asker olan ve kutsal değerlerini her şeyin üstünde tutan milli hafızanın kahramanlıklarıdır. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı bu bilinçle Türk çocuklarına armağan edilir. 23 Nisan 1920 tarihi 'Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.' ilkesini nesillere bir bayram coşkusuyla hatırlatır. Bugünün çocukları ve gençleri yarının büyükleri olarak millet ülküsüyle bir araya gelir. Çocuklarına ve gençlerine bir bayram hediye eden tek lider Mustafa Kemal Atatürk'tür. Türkiye Cumhuriyeti için önemli tarihler çocuklara ve gençlere bir bayram ve atalarıyla aynı değerlerde bir araya gelme imkânı sağlar. Bursa'da kendisini karşılayan çocuklara hitaben: “Küçük hanımlar, küçük beyler! Sizler hepiniz atının (geleceğin) bir gülü, yıldızı, bir nur-ı ikbalisiniz (mutluluğun ışığıdır). Memleketi asıl nura gark edecek sizsiniz.” demiştir. Bayram olarak kutlanan bu tarihler tarihi, mitolojik ve kültürel metaforların anlam kodlarıyla gençliğe bilinç kazandırır. Şanlı mazi, millet ruhu ve mefkûresi kutlu amaç olarak çocuklara/gençlere telkin edilir. Tüm bu tarihlerle özel bir nesle, milli kültüre ait değerler aktarılır. Aktarım coşku ve gurur kaynağı olan Türk milletinin yeniden doğuş tarihleriyle kodlanır. Yeni Türkiye, çocukluğun ve gençliğin muazzam ruhuyla güven telkin ederek geleceği yeşertir. Atatürk bu ruhu konuşmalarında geleceği güvenle inşa eden bir kod olarak vurgular. “Yeni Türkiye Devleti bütün Türklük karakterlerini, yani onun dinç, kararlı, erdemli etkinliklerini kendisinde toplamıştır. Gençler! Biz size geçmişten,

geçmişin hurafelerinden, geçmişin olaylarından uzak bir yeni doğmuş çocuk çıkardık. Olaylardan, olayların zorunluluğundan çıkan bu çocuk, sizin pek değerli katılımınızla, aydın yardımınızla çıktı. Bu çocuğu büyütüp yükseltmek bizlerden sizlere yönelir. Bu görevde başarılı olacağınıza, gördüğüm kanıtlar sayesinde pek çok kuvvetlerle iman edenlerdenim.” Atatürk atalar bilincini taşıyan tam bağımsızlık ülküsünü dinamik bir güç olan bugünün çocuklarının ve gençlerinin belleğine bir tohum olarak eker. Tohumlar, ortak ideallerle dinamik Türkiye olarak kök salar. Gençliğe söylenen ve ithaf edilen son bölüm bu bağlamda büyük bir tarihin neticesidir.

2. HİTABEDE DİL/ÜSLUP METAFORLARI

Hitabe, etkili konuşma sanatıdır. Hedef kitleye heyecan yoluyla fikir ve duygu kazandırma amacı taşır. Hitabet/nutuk/söylev, hitap edilen topluluğa duygu ve düşünce aktarımıyla etki etme görüş kazandırma; görüşlerini değiştirme amacı taşıyan coşkulu, yoğun ve uzun konuşmadır. Nutuklar/söylevler, içerik ve duygu olarak aktarılan yoğun konuşmalardır. Belli bir kültürel derinlikle fikir, sanat ve kültür alanlarında bir topluluğa düşünce kazandırma ve topluluğun izlenimlerini değiştirme hitabetin temel özelliğidir. Hitabet sırasında amaca inandırma, umut aşılama ve hedefin gerçekleşeceğine dair telkinlerde bulunma vb. olumlu aktarımlar gerçekleşir. Savaşlar öncesi komutanların askerlerine seslenişi, protesto mitingleri, siyasi parti konuşmaları bu tür özelliklere sahiptir. Hitabet düşüncelerin güzel, vurgulu ve bir plan dâhilinde oluşturulduğu incelikleri bulunan konuşma türüdür. Hitabetler için kültürel bir derinlik, güçlü fikir ve edebi bir kurguluma yeteneği de gereklidir. Sözlü anlatım türünün bir özelliği olan dilin canlılığının anlatım ve üsluba yansması, hatibin/söyleyicinin dile hâkimiyetidir. Sesi vurgu ve tonlamalarla etkili kullanmak; hitabenin fikri ve edebi gücünü, hayallerle ve güzellekle açıklamak gerekir. Fikri güzellik edebi güzellekle bir ahenk yaratır. Hitabelerde samimi bir dil kullanılır; bu özellik seslenilen topluluğa içtenliğin gösterilmesi, samimiyetin jest ve mimiklerle ifade edilmesidir. Yaşanmışlığın veya anlatılanlarla ilgili duygudaşlığın dinleyiciye aktarılması hitabenin etkisini belirler. Hitabelerde, hitap edilen/edilecek topluluğun ilgisini ve dikkatini çekecek sade ve anlaşılır bir üslup oluşturulur. Söylevler/hitabetler, sözlü anlatımın kendini ifade etmede sağladığı kültürel zenginliğe sahiptir. Dilin malzemesi olan deyimler, atasözleri, özlü sözler vb. söz grupları kullanılır. Nutuklarda/söylevlerde bilgiyle birlikte fikir ortaklığı ve ortak ülküyle aynı duyguları yaşama amaçlanır. Hitabetin/söylevin en güzel örneklerine Türk tarihinin/edebiyatının şaheserlerinden olan Orhun Abidelerinde rastlanır. Orhun Abideleri, millete seslenişin ve milletle bütünleşmenin içerdiği değerleri taşıyan bir söylevdir. “Tarihî olayların, özellikle de Türk milletine müracaatların ağırlıklı olduğu kısımlarda heyecan verici, gösterişli bir dil hâkimdir.” (Bayat 2004: 16). Kül Tigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk Yazıtlarında törenin uygulanmasıyla oluşmuş tarihi, kültürel ve mitolojik kodları taşıyan bir millet mefkûresi bulunur. Hitabet/söylev dilini içeren anıtlar, dikili bir tarih olarak Türk kültürünün değerli bir eseridir. Siyasi tarih içinde hitabetler/söylevler önemli bir geleneği teşkil eder.

Atatürk’ün Gençliğe Hitabesinde kültürel bir kod olarak Türk töresiyle özdeşlik içeren millete karşı sorumluluk beyanı bulunur. Gençliğe Hitabe ulusa sesleniş ve tarih önünde millete karşı sorumluluğunu yerine getirme bilinciyle yazılmış/okunmuş bir metindir. Atatürk millete/gençliğe müracaat eder. Tarihi gerçeklerle ve milli hislerle Türk gençliğine atalar ruhunu taşıyan her zaman ve her yerde kök salma ülküsünü ulaştırır. Hitabetlerin okunuşunda amaç birliği ve toplumsal bir heyecan bulunur. Atatürk kendisinden sonra millete kendisini ve fikirlerini anlatacak ebedi bir konuşma hazırlar. Bu hitabeyle çok sevdiği millete ve gelecekteki nesiller olarak Türk gençliğine seslenir. Hitabede Nutukla birlikte millete hitap edilmiş milli mücadelenin ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunun öyküsüyle bir değerlendirme yapılmıştır. Türk toplumunda görülen tarih bilincinin örnek eserlerinden

biridir; eserde dilin göndergesel işleviyle tarihi gerçekler sunulur. Tarih yazmış nesillerin tekerrür şeklinde tarihi yeniden inşa etmesi milli romantik ifadelerle aktarılır. Milli romantik ifade, ortak hafızanın barındırdığı tüm değerlerdir. Ortak hafızada millet ülküsü birlik ve beraberliği sağlayan bir idealdir. Türk toplumunun belirgin bir özelliği olan milli romantik ülküdaşlık güç alınan büyük bir kuvvettir. İç ve dış düşmanların esaret planı, bağımsızlık ve vatan ülküsüyle iman eden bir toplumun/milletin dik duruşuyla bozulur. Ülkü birliği kültürel, tarihi ve mitolojik formlardan doğar.

Gençliğe Hitabede nesir dilinin güzelliği bir kompozisyon planıyla dilsel metaforları aktarır. Kompozisyon bütünlüğü giriş, gelişme ve sonuç planıyla edebi bir dille ifade kazanır. Ata'nın Gençliğe Hitabesi 'ritimli nesir' özelliğini taşıyan söyleniş ve anlam üzerinedir. Seslenmeler, hitaplar, dikkatin yoğunlaştırılması vb. dil kullanımları ritimli nesrin söylenişi ve anlamları güçlendiren özellikleridir. Hitabede nesir diliyle kurulmuş dinamik bir ruh ve geleceğe umutla bakmanın ritmi hissedilir. Hitabenin söylenişinde Türkiye Cumhuriyeti'nin genç dinamiği Türk gençliğiyle eşleştirilir. Atatürk hitabesinde Türkiye Cumhuriyeti ve gençliği karşısındaki coşkusunu ve umudunu ritimli nesirle hissettirir. Türkiye Cumhuriyeti de Türk gençliği gibi dinamik bir güçtür. Türk soyunun kutlu nesillerinin devamı olarak ataların kurduğu devletlerin ilkelerini taşır. Tarih boyunca Türk milleti tam bağımsızlık ülküsüyle güçlü ve etkili devletler kurmuştur. Gücün kaynağı töredir; töre devletlerin, yöneticilerin ve halkın birlikte ülküdaşlık kurduğu kanun ve uygulamalardır. Töre içinde yöneticilerin millete karşı sorumlu olması kut anlayışıyla bir gelenektir. Atatürk'ün Gençliğe Hitabesinde kültürel bir kod olarak Türk töresiyle özdeşlik içeren millete karşı sorumluluk beyanı bulunur. Nutuk anlatımındaki tarihi ve kültürel metaforlarla kanıtlayıcı anlatımın yapıldığı bir metin özelliği taşır. Kanıtlayıcı anlatım, tarihi bir metaforla dilin göndergesel işlevinin kullanımınıdır. Gençliğe Hitabe'de tarihi zemindeki olaylar, milli kültüre ait değerler ve bilim bilgisel metaforların kullanıldığı bir anlam yoğunluğu bulunur. Ritimli nesirle tarihi, kültürel ve bilim-bilgisel metaforlar Türk dilinin güzelliğiyle sunulur. "Tarihsel metafor, kültürel metafor ve bilim-bilgisel metafor terimleriyle adlandırabileceğimiz bu yapıların ilki gerçek dünyada yaşanmış olaylara, ikincisi insanoğlunun kültürel mirasına, sonuncusu ise bilimsel bilgiye yaslanır. Aralarındaki ince farklarla birlikte bunları, göndergesel oldukları için aynı çatı altında toplamak olasıdır." (Yivli 2017: 59). Nutuk ve Gençliğe Hitabe Türkiye Cumhuriyetinin doğuş öyküsüyle tarihe nostaljik bir dönüş taşır. Bu metin, nostaljinin sunduğu cetlerle buluşma ve yurt/vatan kutsalında bir araya gelme içerik düzlemiyle milli ve manevi bir değere sahiptir.

Gençliğe Hitabede üslup özelliği olarak sözcük gruplarıyla yaratılmış bedii sıfat ve tamlamalar kullanılır. Bedii sıfatlarla/isimlerle nutuk/söylev, mesajlarını/iletilerini; özlü bir anlatımla işlevsel hale getirir. Dilin bu kullanımlarıyla özlü ve güzel anlatımın içinde öne çıkan değerler kalıcı hale gelir. Bedii sıfat ve tamlamalar fonksiyonel/işlevsel bir anlatımı güzellikle sunar. Tamlamalar, güzellik derecesiyle ortak değerleri milli hafızada yeniler. Bedii sıfatlar/tamlamalar, metnin amacını ve işlevini belirten kodlara sahiptir. Dilin kullanımının şiirsel üsluba yansımaları olan bedii sıfat ve hitaplar teşbih/benzetme sanatıyla kurulur. Zihniyet planıyla kültüre ait bellek, mitoloji ve tarihten beslenen bir köktür. Tamlama ve sıfatlar millet fenomenini değerler düzleminde somutlaştırır. Yoğunlaşma ve dikkat bu özelliklere bağlanarak seslenilen topluluğa yüksek bir bilinç kazandırılır. Teşbih, benzetme ilgisiyle bedii sıfatlar, coşkulu hitap/sesleniş olarak kurulur. "Sıfatların belki de en önemli yönü metnin anlamsal yönüne sunduğu katkıdır. Zira her sıfatın metinde bir anlamsal işlevi bulunmakta, bu da metnin anlamsal yönünü tamamlamaktadır. Sıfat olma görevini üstlenen sözcük, kendinden sonra gelen adla birlikte hem işlevsel hem de anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır." (Arslan ve Orhan 2012: 79). Türk milletini diğer toplumlardan ayırıcı özellikler, kutsal değerler olarak vatan ve kutlu soy/kan sıfatlarıyla özellikle vurgulanır. Aziz vatan, asil kan bedii sıfatları dil

özelliklerinin en güzel kullanımudur. “Aziz vatanın bütün kaleleri’, ‘aziz vatanın bütün tersaneleri’, ‘aziz vatanın bütün orduları’ birer belirtili isim tamlamasıdır. Bu tamlamaların tamlananları da (bütün kaleler, bütün tersaneler, bütün ordular) birer sıfat tamlamasıdır.” (Tanıgök 2006: 105). Söyleniş, okuma ve anlama dönüşen metin; isim ve sıfat tamlamalarıyla estetik bir değerle sunulur. Aziz vatan, ana kavramıyla yüce bir değerdir. Bedii sıfatların kullanımı kültürel bir özellik olarak milli ve etnografiktir. Milli ve etnografik özellikler yurt/vatan ve kan/soy bilinciyle yoğun bir manaya işaret eder. “Bu vasıflar halkın dünya görüşü, tefekkürü ile ilgili olup, millî-etnografik, psikolojik esaslara dayanır. Her bir dilin kâideleri, o dilde konuşan halkın hayat tarzı, maişeti, âdet ve an’anesi, düşünce tarzı ile ilgili olan bir sıfatlar sistemi vardır. Zaman geçtikçe bu sıfatlar değişir, zenginleşir, inkişâf eder.” (Veliyev 1989: 82). Asil kan tüm zamanların eşzamanlılıkla anlamlandığı Türklük ruhunu içerir. Millet, kök ve vatan/yurt Türklük idealinin ana izlekleridir. Türk istikbalinin evladı hitabı seslenen topluluğun yükleneyeceği yüce değerlerin kodlarını taşır. Anahtar/açar kelimeler tamlamalarla bedii tamlamalardır. ‘Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli’ tamlaması aitlik belirten ilgi haliyle vurgu ve ahenk sağlar. Dil özellikleri hitabenin mesajlarını güçlendiren tamlamalara sahiptir. Ey Türk Gençliği! Büyük bir gücün tarihte korku salan bir milletin vurgusudur. Bu söylem/hitap, gurur duyulan güven bağlanan bir gücün varlığıdır. Genç nüfus değerlerle bilinçlendirildiğinde milleti için umudun kaynağıdır. “Bedii tamlamalar bilindiği gibi sentaktik karakter taşır ve onu oluşturan halkın hayat tarzını, düşüncesini, hayat felsefesini, inanç yapısını, âdet ve geleneklerini ifade eder.” (Bayat 2006: 50). Toplumun hayat felsefesi, inanç ve gelenekleri, milli kodları vb. değerler genç nesle belirgin bir kimlik kazandırır. Tamlamalar, ahenk yaratmak için kullanılan sözcük gruplarıdır. Ahenk, kelime ve cümleler arasındaki fikri ve ritmik uyumdur.

Hitabenin bir başka üslup özelliği dil-nutuk paralelizmidir. Dil-nutuk (normativ-üslubi) paralelizmi Atatürk’ün Gençliğe Hitabesinde atalar sözüyle genç bireylere bilinç kazandırır. Atatürk bir varoluş mücadelesi olan Türkiye Cumhuriyeti’ni koruma görevini verdiği gençliğe dil-nutuk paralelizmiyle hitap eder. Yüksek bir duyum, düşünüş ve hissediş ruhuyla atalar sözünü emanet eder. “Eski metinlerde paralelizmin en yaygın türü üslubi paralelizmdir. Her faslın sonunda verilen ‘bu iyidir’, ‘bu kötüdür’ zıtlığı üslubi paralelizmi oluşturmakta anahtar rolünü oynar. Anlaşıldığı gibi üslubi paralelizmin başlıca özelliği herkes tarafından kabul edilmiş, normatif dil unsurlarını içine alan dil paralelizmleridir.” (Bayat 2006: 53). Dil-nutuk paralelizminde tek tek şahısların verdiği ders/ mesaj, atalar sözü olarak nostaljik bir ifade kazanır. Milli değerlere dair mesajlar verme özelliğiyle kullanılan dil birlikleri söylev türünün üslubi paralelizmini yansıtır. Gençliğe Hitabe Nutuk metni içinde son bölüm olarak kaleme alınmıştır. Nutuk milli bağımsızlık ruhunun, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş öyküsünü anlatır. Bu bağlamda öğütlerle ve uyarılarla görev bilincini gençlere hatırlatır. Gençliğe Hitabe, dil-nutuk (normativ-üslubi) paralelizmin mükemmel bir örneğidir. Milli değerleri ve ruhu taşıyan/aktaran hitabede söylem/ifade ataların sözü ve tecrübesidir. Türk töresinin binlerce yıllık uygulamasıdır. Töreyi oluşturan örf, gelenek ve halk hukuku atalar ruhunun dil-nutuk paralelizmini taşır. “Basından anlaşıldığına göre, Mustafa Kemal Paşa’nın, Nutuk’unun sonlarına doğru, kısılan sesinin “bilhassa bu neticeyi Türk gençliğine emanet ediyorum” cümlesine gelince, ahengi değişmiş gözlerinden yaşlar akmaya başlamıştır. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa, cebinden çıkardığı mendil ile gözlerinin yaşını silmiş ve alkış tufanı arasında kürsüden inmiştir. Bu sırada kendisi ile birlikte kongredekiler de ağlamıştır.” (Uzun 2005: 30). Nutuk-dil paralelizminde Türk gençliğine emanet söylemi atalar sözünün gençlere ulaşmasıdır. Gençliğe Hitabe anlaşılır dili ve milli bilince yönelik ifadeleriyle atalar sözüdür. Atatürk’ün görüşlerini tarihi ve kültürel ifadelerle aktaran vecize/özlü söz değerine sahiptir.

Hitabenin içinde şiirsel bir üslup olan ve nesir dilinde de görülen incelemeler dikkat çeker. İncelemeler üslupla yapılan anlamı güçlendirme ve vurgulu söyleyiştir. İncelemeler, cümlelerin anlamını vurgulama ve güçlendirme işleviyle yapılır. Hitabede dır/tir ekleri inceleme ve üslubi paralelizmle yapılan sorumluluk bilincini yansıtır. Dır/tir ekleriyle görev ve sorumluluk bilinci sunulur. İncelemelerin bu eklerin işaret ettiği kutsal değerler üzerine inşa edilmesi üslubi dil paralelizmini yaratır. Dır/tir eki açıklama ve tanımlama cümlelerinde kullanılan bir ektir. Yükleme eklenen bu ekle tanımlama ve açıklama yapılır. Bildirme işleviyle sorumluluğun ve görevin belirtilmesi/öncelenmesi görülür. İncelemelerle Türklük mefkûresi büyük bir güç olarak vurgulanır. Milli mücadele ruhu Gençliğe Hitabede, Türklük fenomeniyle öncelenir. Hitabede 'Ey Türk gençliği' ve 'Ey Türk istikbalinin evladı' tamlama grubuyla incelemeler yapılır. Türk sözcüğü/kavramı, incelemelerle fikri coşkunun dışavurumudur. 'Türk istiklâlini', Türk Cumhuriyetini' incelemeleri seçilerek millet ülküsü aktarılır. Metnin/hitabenin ilk söylemi birinci vazifen koduyla öncelenen bağımsızlık ve gelecektir. Bu değerleri korumak var olmanın temelidir. Milli hâkimiyet incelemesi asırlar boyunca oluşturulmuş tarihi, mitolojik ve kültürel metaforlarla aktarılır. Atatürk emanetin sahiplerine seslenerek Nutuk ve Gençliğe Hitabede metaforlarla incelemeler yapar. Hitabe tarihi okumanın, bilmenin ve unutmamanın önemini vurgulayan incelemelere sahiptir. Gençliğe Hitabe, Türk gençliği için öncelikli amaç ve değerleri ileten metaforik göstergeleriyle Nutuk'un amacını ve hedefini ortaya koyan özlü ve son sözdür.

3. GENÇLİĞE HITABEDE TARİHİ, MITOLOJİK ve KÜLTÜREL METAFORLAR

Metafor, gösteren ve gösterilen ilgisiyle bir başka şeyi işaret etme ve göstermedir. Edebiyatta çokça kullanılan metaforlar bir açıklama ve güzel ifade yöntemidir. Gençliğe Hitabe'de tarihi, kültürel ve mitolojik metaforlar birlikte yer alır. Mitoloji tarihi bir gerçek, olay veya durumun kurguya dönüşmüş öyküsüdür. Mitolojiler gerçek bir tarihin kültürel değerlerle yeniden yazılmış ve yorumlanmış halidir. Mitoloji, ait olduğu toplumun tarihiyle ilişkili bir gerçeğin kurgusudur; inanç ve inanışlardan beslenen tarihi bir zemini bulunan kutsal bir öyküdür. Mitolojiler ait olduğu toplumun tarihi ve kültürel değerleriyle şekillenir. Mitoloji gerçeğin kutsalla anlamlandırıldığı ve dönüştürüldüğü bir öyküdür. Mitolojik metaforlar anlatılarda tarihi ve kültürel öğelerle kurulur. Oğuz Kağan Destanı'nda Hun Devleti'nin büyük hükümdarı Mete'ye telmihler bulunur. Oğuz Kağan, prototip özelliğiyle Türklük mefkûresinin güçlü kahramanıdır. İdeal Türk kahramanını ve liderini betimleyen destan, Türk töresinden gelen kutsallıkla mitolojik bir anlatıdır. Oğuz Kağan anlatısının Türklük mefkûresiyle tarihi ve kültürel bir gerçekliği bulunur. Büyük ve güçlü Türk soyunun tarihi, mitolojik ve kültürel özelliklerle ortaya koyduğu Oğuz Kağan Destanı, Türk milletinin büyük komutanı Mete'nin kutsal bir temayla kurgulanmış dönüşümüdür.

Gençliğe Hitabede Türk milletinin bağımsızlığının ve geleceğinin temel ilkeleri tarihi, mitolojik ve kültürel bir zeminle Türklük fenomeni etrafında şekillenir. Türklük bir fenomendir ve kendine ait kutsal bir öyküsü vardır. Türklük fenomeni hafızalara özellikle anlamlı bir okumayla aktarılır. Bu okuma Nutuk'ta ve Gençliğe Hitabede coşkulu bir söylemle sunulur. Mustafa Kemal Atatürk, Türklüğün millet fenomeni olarak ilkelerini Nutuk'ta açıklar. Nutuk okunması altı gün sürmüş, Türk milletinin varoluş mücadelesini tarihi bir zeminde milli romantik bir tema olarak anlatan tarihi bir belge niteliğindedir. Milli romantik tema dilin sosyokültürel işleviyle toplumu/milleti inşa eder. Hitabeler/söylevler sosyal dil inşasıyla kültürel belleği ifade eder. Kültürel bellek milletin ortak değerleriyle gelişen milli bir kavramdır; dil, kültürel bellek değerlerinin aktarımında önemli bir işleve sahiptir. Nutuk ve özelinde Gençliğe Hitabe milli bir ruh taşıyan sosyal dil mühendisliğini de ifade eder. Dilin kullanımı ve toplumu inşa etmedeki işlevi sosyal bir göstergedir. Dil, kültürel bir çerçeveye milli birlik ruhunu taşır. Hitabetler/söylevler bu açıdan dil üzerinden

etkili kılınan sosyal bir işleve sahiptir. Sosyal dil mühendisliği milliyetçilik politikasıdır; ulusun inşası amaçlanır. “Sosyal dil mühendisliği, dil düzenlenmesi, dil planlanması gibi çeşitli kavramlarla ifade edilen bu süreç, dil alanında yapılan çalışmaları betimlemektedir. Dil planlaması veya sosyal dil mühendisliği gibi bir sürecin amacı, ortak bir dil oluşturabilmektedir. Bu durum Almanca’da ‘bildung’ olarak ifade edilmektedir. Yani, ortak bir dile dayalı olarak bir ulusun kültürel bir çerçeve içinde birlik yaratma sürecidir.” (Aygül 2008: 81). Ortak dil, tarih ve kültür olarak ifade edilen ve kültürel milliyetçilik olarak yürütülen faaliyetler; milli bir şuur taşır. Sosyal dil işlevsel bir süreçtir. Bu özellik Gençliğe Hitabede işlev kazanan kültürel metaforlardan biridir. Gençliğe Hitabe bu değeriyle her okunduğunda toplumu/gençliği yeniden inşa eder. Dil canlı olması ve milli kimlik kodu olması bağlamıyla sosyokültürel bir değer taşır. Hitabenin dil aracılığıyla ortak idealleri aktarması sosyokültürel bir işlemdir.

Nutuk/söylev ataların tecrübesini imgeleştiren yüksek bir söyleyiştir. Geleceğe umutla bakabilmenin en önemli şartı bilinçli ve idealist bir nesil yetiştirmektir. Bu bilinçle Nutuk’un son kısmı Türk gençliğine seslenişle bitirilir. Hitabe, taşıdığı bu değerle çağları aşan ve realiteyi yansıtan bir üslupla söylenmiştir. Gençliğe Hitabe, milli değerlerin içerdiği kültürel belleği canlı kılar. Atatürk’ün ‘Türk Gençliğine Bıraktığım Emanet’ olarak nitelendirdiği hitabe, şimdide geçmişe ve geleceğe bağlanan asil bir nesle atalarının tarihi, kültürel ve mitolojik kodlarını aktaran metaforlara sahiptir. Gençliğe Hitabe metnine bu değerlerle bir bütün olarak bakmak gerekir. Nutuk’un son sözü olması milli bilince kültürel kodların gönderilmesidir. Gençliğe Hitabe Nutuk’un özlü mesajlarını yenileyerek belleğe taşır. 36 saat 33 dakika okunan Nutuk, ataların emanetinin mirasın sahibi gençliğe ilan edilmesidir. Atatürk ilkelerinin temeli ve işlevleri atalar kültürüyle ortak bir idealle Nutuk’ta açıklanır. Atatürk gençliğe büyük sevdasını Türkiye Cumhuriyeti’ni emanet eder. Bu sevdanın ilhamını veren kaynakları ve ilhamın meyvelerini emanet eder.

Ey Türk Gençliği! hitabıyla başlayan bu eser, gençliğin bilinçlenmesinin önemini bilen geleceğin sahiplerine millet ülküsünün neler olduğunu hatırlatan anılar belleğinden ve millet olma ülküsünden beslenen bir ruh taşır. Türk evladının ilk vazifesi, bağımsızlığın kazanımı Cumhuriyet’i ve milletin var olması ülküsü olan istiklâli/geleceği korumak ve savunmaktır. Atatürk ilke ve inkılaplarını da işaret eden hitabenin bu biçimiyle okunması önem arz eder. Hitabe Atatürk ilkeleri olan devletçilik, milliyetçilik, cumhuriyetçilik, halkçılık, laiklik, inkılapçılık üzerine kuruludur. Atatürk Cumhuriyet ilke ve inkılâplarını Gençliğe Hitabe’de asil bir milletin gençlerine kıymetli bir hazine olarak sunar. Masallarda ve destanlarda yolculuğun mükâfatı olarak hazinelere kavuşma metaforu vardır. Bu metaforunda anlatının kahramanı için hazineyi hak ediş ve ödül bulunur. Türk istiklali ve istikbali tarihi-mitolojik bir metaforla kıymetli bir hazineye teşbih edilir. Kıymetli hazine tam bağımsızlık ve gelecek ülküsünde buluşmaktır. Öncelikli görevin bağımsızlığı korumak olduğu vurgusu Cumhuriyetçilik ilkesini işaret eder. Cumhuriyet egemenlik hakkına sahip milletin kendi kendini yönetmesidir. Kendi kendini yöneten toplum geleceğini de koruma altına alır. Ata bu bilinçle ilk görevin Türk ulusunun bağımsızlığı ve geleceği olduğunu ifade eder. Gençlik geleceğin teminatıdır ve gençliğin değerlerini bilmesi önemlidir. Nutuk, Türk milletinin diriliş öyküsünü tarihi ve edebi bir metin olarak ortaya koyar.

Millet ülküsü, her şeyin üstündedir; çünkü devleti var eden ve geleceği temin eden insanların ülkü birliği milleti oluşturur. Türk gençliğinin ihtiyacı olan güç şanlı tarihin içinde mevcuttur. Türk milleti güçlü devletler kurarak birlik ve bağımsızlık ruhuyla her daim var olmuştur. Türk töresi, nizam ve ülküsüyle geleceğe kök salar. Soyu kahramanlıklarla yüceltilmiş bir milletin mazisi gelecekte nesillere soyundan güç alma yönüyle ilham olur. Tarih boyunca çeşitli sebeplerle gaflet ve delalet içinde olanlara dikkat edilmesi gerekir. Gaflet, delalet hatta hıyanet içindekiler Türklük ideolojisinden beslenen millet ülküsünün gücünü görmekten

acizdirler. Millet fakr u zaruret içindedir ama Namık Kemal'in dediği gibi yere düşse de altın değerini yitirmez. Millet, zillete düşmüş yönetim erki yüzünden değersizleştirilmiştir. Ancak bu durum millet ülküsünün altına teşbihi gibidir; millet, sahip olduğu tarihi-kültürel bilinçle değerinden hiçbir şey kaybetmemiştir. Gençliğe Hitabe, Türk milletinin değerler dünyasını ifade ederek Kurtuluş Savaşı'nın neferlerini/ataları gelecek nesillerin hafızasına kazır. I. TBMM'nin inşasında milletin evinden, okulundan, iş yerinden getirdiği tuğlalar vardır. Bu tuğlalar aynı ülküde yükselen güçlü bir milletin andının ispatıdır. İşte millet böyle bir ruhla tarihi, kültürel ve mitolojik bir kökende buluşmaktadır. Nutuk, tarihi bizzat kendisi değiştiren bir millet ve bu milletin lideri olan Atatürk'ün yaşadığı bir varoluş mücadelesini anlatır. Millet ve vatan sevgisi/bilinci, Türk devletlerinin mitolojik bir karakter taşıyan töreden aldıkları güçtür. Töre, sözlü ve yazılı şekilde ataların kanunlaştırdığı uygulamalardır. Törenin uygulanması gelenekle, kutla ve milli hafızayla bağlantılıdır. Tanrının verdiği kut, devleti ve milleti için çalışarak Tanrı'nın hoşnutluğunu kazanmayı ifade eder. Mitolojik öyküler/söylemler, tarihi bir zeminden ve kutsal bir bağlamdan beslenir. Törenin millet bağlamı anlayışı ve ilkeleri de mitolojik bir metaforudur. Töre, Türk kültürünün var ettiği kanun, düzen ve eşitlik vurgusudur. Cumhuriyet'in ilkeleri içinde törenin kutsallaştırdığı devlet ülküsü ve milletin bağımsızlık mücadelesi öncelenir. Devletçilik ilkesi tüm varlığıyla halkını, milletini koruyan büyük bir yapıyı işaret eder. Türk milletinin kurduğu devletlerin bir soy olarak devam etmesinde töre içinde yer alan milleti koruma ülküsü mitolojik bir metaforudur. Mevcudiyetin teminatı için milliyetçilik ülküsünün değerleri yol göstericidir. Türk milleti asırlar boyunca varoluşunu bağımsızlığını bu ilkeye bağlılıkla sağlamıştır. Gençlik, ihtiyacı olan gücü tarihi, kültürel ve mitolojik metaforların oluşturduğu Türklük bilincinden kazanır. Türk milleti, bağımsızlığı ve istiklali tehlikeye girdiğinde tek vücut olan bir millettir. Şanlı mazi tek yürek olan ataların kahramanlıklarıyla gençliği kucaklar. Gençliğe Hitabede kültürel, tarihi ve mitolojik bir kavram olan Türklük ve Türk milleti ülküsü ifade edilir. Türklük fenomeni, tarih boyunca kahramanlıklar gösteren bir milletin doğuş metaforudur. Asil kanın temsilcileri, tarihi şekillendiren yeniden yazan hesapları ve oyunları bozan imanından güç alan alp tipinin güçlü neslidir. Türklük fenomeninde her ferdi asker gibi yaşayan bir ulus bilinciyle geleceğe kök salınır. Bu ülkünün temelinde ataların şanlı mazisi ve ideallerini kızıl elma mefkûresiyle bir inanışa dönüştüren milli bilinç etkilidir. Hitabede gençliğe en kötü durum gösterilerek/anlatılarak olabilecek durumların hiçbirinin onları/gençleri yıldırmaması gerektiği telkin edilir. Tarihi ve mitolojik metaforların gençliğe güç veren örneklerinden ilkinde telmih Orhun Abideleridir. Orhun Abidelerinde 'Ötüken yurdundan çıkarsan Türk öleceksin!' diyen ataların tecrübesiyle Gençliğe Hitabede aynı ülkü ortaklığı vardır. 'Çin'in yumuşak ipeğine tatlı sözüne kanma' diyen ataların yüzyıllar öncesinden seslenen tecrübesi vardır. O günkü iç ve dış düşmanlar tarih boyunca ihanetlerini devam ettirir. 'Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgale dilmiş olabilir.' Bu söylemde aziz vatan, kutsal bir değerdir. Türk milletinin bir karışı için can vermekte tereddüt etmeyeceği vatan toprağı, ataların kanıyla yoğrulmuş/sulanmış bir emanettir. Emanetin korunması önemsenen kutlu bir değerdir. Türk gençliği bu gerçeği unutmamalı ve geleceğini bu tecrübelerden yararlanarak şekillendirmelidir. Uyarılar tarihi bilme, bilinç kazanma, sorumluluk alma, görev yetisi ve Türklük fenomeninin ifade ettiği değerleri algılama olarak sunulur. Düşman her daim var olacaktır. Bu durumun içinde içerden vatana ihanet edenler olacağı vurgusu da gençliğe bir uyarıdır. İstiklali ve cumhuriyeti korumak sorumluluğu ataların milli mücadeledeki ruhunu düşünerek yaşanmalıdır. Bu durumdan kurtuluş ne kadar zor olsa da imkânsız değildir. Nasıl başarılıcağının öyküsü Çanakkale'dedir. Seyit Onbaşlıların iman gücündedir. Nene Hatunların analık ruhundadır. Hiç mezun vermeyen Galatasaray, Sivas, Erzurum, Kastamonu ve Konya Liselerinin gençlerinin Çanakkale Savaşı'nda vatan aşkıyla aldıkları şehitlik diplomasıdır. İçteki ihanet daha büyük ve korkunç

bir sorundur. İstanbul hükümetinin yabancı himayesiyle kendini kurtarma çabası affedilemez. Millet ülküsünden halkçılık ve devletçilik ilkesinden uzaklaşmıştır. Milletın bağımsızlığını sağlayacak güç Türklük fenomeninin oluşturduğu paylaşım ve değerlerdir. Hangi koşullar ve durumlar söz konusu olursa olsun Türk Gençliği her zaman cumhuriyeti ve bağımsızlığı korumada daima en önde olacaktır. (Sakaoğlu 1990: 49). Bağımsızlık ve istikbâlin devamının nasıl başarılacağıının göstergesi milletin imanla büyüttüğü vatan aşkıdır ve daha nice zaferlerle destanlara dönüşen birlik ruhudur.

Gençliğe hitapta mazinın geleceği şekillendirdiği bilgisi de tarihi, kültürel ve mitolojik metaforlarla sunulur. Yahya Kemal Beyatlı'nın 'Kökü mazide olan atiyim' sözünde olduğu gibi Türk milletinın geçmiş, şimdi ve gelecek konusunda ortak bir ülküyle güçlü kaldığı vurgulanır. "Yahya Kemal, Ziya Gökalp'la olan manzum bir şakalaşmasında: 'Kökü mâzide olan atiyim' demişti. Bu dört kelimelik mısra, yaşamak kabiliyeti olan bütün milletler için değişmez bir düsturdur. Maziyi unutsak, atsak, inkâr etsek bile kökümüz, aslımız oradadır. Manevî kanımızda, yani ruhumuzda olan istidatların, iyi ve kötü her şeyin genleri oradan gelmektedir. Onları bilmek, kusurlu olanları düzeltmek milletteki yaşama inancının şartı, kanunudur." (huseyinnihalatsiz.com/makale). Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi nostaljik bir nutuk değerine sahiptir. Gençliğe Hitabe, dinamik bir ruh taşıyan milletin evlatlarına atalarıyla ülkü birliğini metaforlarla gösteren yetkin ve duygulu bir konuşmadır. Ulu Önder Atatürk'ün hayal ettiği ideal gençlikle buluşması ve onlarla birlikte heyecanlandığı güçlü bir fikir ve duygu birliği taşır. Atatürk bu söylevle tarih ve millet önünde ilke ve inkılaplarını aktarır ve geleceğin teminatı gençliğe ilke ve inkılaplarını koruma ve yaşatma görevini verir.

'Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur.' hitabı geçmişi şanlı bir tarih olan ecdadın zaferlerine ve destansı mücadelesine dönüştür. Üç kıtaya yayılan, İstanbul'u fetheden ecdadın asil kanı, kudretli büyük bir güç olarak Türk gençliğine ilham olur. Kan aitlik ilgisiyle soydaşıktır ve hayat sunan bir metafordur. Var olabilmenin tek dayanağı bağımsızlık ve gelecek ülküsünü yüceltmektir. Bağımsızlık ve gelecek hazine kıymetindedir. Sahip olunan bu değer güçlü devlet olmanın temelidir. Bu temel üzerine inşa edilen bir bilinç gelecekte devamlılığın kaynağıdır. "Büyük lider Atatürk kendisinin gerek istiklâl savaşı gerekse inkılâpları yaparken güç aldığı kaynağın 'Türklük' olduğunu bu kez Türk gençliğine; 'Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur!' diyerek göstermektedir." (Şehirli 2000: 640). Gençliğe Hitabenin konusu, Türk milletinın milli mücadelesinden doğan istiklal ve istikbal idealinin öyküsüdür. Gelecekte karşılaşılabilecek durumlar karşısındaki bilinç; geçmişte de var olan şanlı mazide ataların mücadelesindedir. Güç alınacak değerler şanlı mazi ve asil soyun eylemleriyle gençliğe yol gösterecek ve Türklük ülküsüyle nesilleri birleştirecektir. Kurtuluş Savaşı, milleti derinden etkileyen bir hadisedir. Nutuk bu olayla başlar; mücadele ruhuyla gerçekleştirilen eylemlerin aktarılmasının sonucunda istikbal demek olan gençlere ülkü birliğiyle hitap edilir. Asırlar boyunca atalarla torunlarını birleştiren ruh iklimi asil kanda mevcut olan vatan, millet ve bağımsızlık ülküsüyle iletilir. Gençliğe Hitabe zekâsı, hayal gücü ve idealleriyle bir komutanın ve devlet adamının geleceğe ve gelecekteki nesillere seslenmesidir. Gelecek/gençlik, milletin ve millet ülküsünün sürmesini sağlayacak dinamik ve önemli bir güçtür. Sonuç bölümü şanlı mazinın köklerinden ve atalar ruhundan güç almak vurgusuyla bitirilir. Bu sesleniş gençliğe cesareti, umudu ve geleceğe sarılmayı, çalışmayı öğütleyen bir bitiriştir. Türkiye Cumhuriyeti, Atatürk ilke ve inkılâplarıyla bilinçlenmiş bir gençlikle yükselişe geçecektir.

SONUÇ

Söylevler/hitabetler toplumu/milleti ortak hedeflerle birleştirme, ortak şuur kazandırma, birlik ruhuyla hareket etme ülküsü taşır. Siyasi, edebi askeri vb. alanlarda ülkü birliği sağlama ve

bilinç kazandırma gayesiyle topluluğa/millete hitap edilir. Mustafa Kemal Atatürk hitabede geleceğin teminatı gençlere, kutlu bir amaç ülküsünü işaret eder. Gençliğe Hitabede tarih bilinci, millet olma ülküsü ve gençlik ruhunun diri tutulması öncelenir. Gençliğe Hitabenin hedef kitlesi gençlik vurgusuyla Türk milletidir. Gençlik, milletin geleceğe kalmasında önemli bir güçtür. Genç bireyler, geleceğin/yarının ülke yönetiminde yer alacak ve toplumu inşa eden her bir görevi üstlenecek bir bilince sahip olarak zikredilir. Nutuk ve Gençliğe Hitabede Cumhuriyet ruhunun dinamik enerjisi gençlerle bir ülkü haline getirilir. Emanet, Atatürk'ün tüm atalar ruhu adına kutlu bir maziyi ve milli bilinç ülküsünü gençlere teslim etmesidir. Hitabede ve Nutuk'ta Atatürk, yetkin bir dil ve bilgi birikimiyle mesajlarını gençliğe ulaştırır. Nutuk ve son bölümdeki sesleniş, Türk gençliği için şanlı mazisindeki birçok başarıdaki gibi yol gösterici bir değerdir. Gençliğe Hitabe, tüm millet için yol gösterici tarihi, kültürel ve mitolojik kökleri olan Türklük fenomeninin aktarımıdır. Türk gençliği için her daim okuyup yolunu çizeceği bir rehber ve kılavuz niteliğindedir. Türk milletini ve millet ülküsünü tanımak isteyenlerin Nutuk'u okumaları gerekir. Gençliğe hitabede kutsal değerler için bir araya toplanmış bir topluluğa hitap edilir. Nesir dilinde oluşturulan metaforlar milli bir gösterge olan dilin başarılı kullanımınıdır. Atatürk Türk diline verdiği önemi hitabede kullandığı dil göstergeleriyle ortaya koyar. Hitabede Türk dilinin güzelliği işlevsel tamlamalarla şiirsel bir üslupla ifade edilir. Hitabet bir sanattır ve ritimli nesrin yüksek duyuş ve aktarış özelliğini taşır. Dil-nutuk paralelizmiyle ataların nesillere aktardığı kültürel, tarihi ve mitolojik değerler bir ülkü olarak sunulur. Öncelemelerle Türklük fenomenini ifade eden hitap, sesleniş ve atalar sözü milli bilince kodlanır.

Nutuk içeriğindeki tarihi ve kültürel kodlarla geçmişi bugüne/milli hafızaya taşır. Nutuk, Türk töresinden güç alan bir liderin ilke ve inkılâplarıyla Türkiye Cumhuriyetinin dinamik ruhunu geleceğin teminatı gençlerle köken kodlarıyla buluşturmasıdır. Türk töresi ata kültüründen doğan kutsama ve bilinçle yurt/vatan geleneğinin doğduğu tarihi, kültürel ve mitolojik metaforları işaret eder. Türklük töresinin idealleri nutuk/söylev olarak bir imgeye dönüşür. Türklük ülküsünü oluşturan değerler; şanlı bir tarih, mitolojik bir öykü ve kültürel değerlerle yaşatılır. Gençliğe Hitabe nesilleri şimdi de geçmişle ve gelecekle buluşturan Türklük fenomeninin ideallerini ifade eder.

KAYNAKÇA

a. Yazılı Kaynaklar

Arslan, A. ve Orhan S. (2012). Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi'nde Geçen Sıfatların Metnin Anlamsal Yönüne Etkisi Üzerine Bir İnceleme, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (2), s.77-85.

Aygül, H. H. (2008). *Türk Modernleşme Sürecinde Dil Olgusunun Sosyolojik Analizi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.

Bayat, F. (2004). "Sözlü Kültür Bağlamında Eski Türk Yazıtları" *Milli Folklor*, Yıl: 16, S.61, s. 1 -20.

Bayat, F. (2006). "İrg Bitig Metninin Poetik Yapısı", *Türkiyat Araştırmaları*, Bahar, S. 4, s. 39-65.

Gündüz, A. O. (2011). Atatürk ve Gençlik, *Anıtkabir Dergisi*, Yıl: 11, S. 42, s. 29-31.

Sakaoğlu, S. (1990). *Atatürk, Gençlik ve Kültür*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.

Şehirli, Y. A. (2000). "Atatürk'ün Gençliğe Hitabesinin Tahlili" *Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı; 47, C. 16, Temmuz, s.637-644.

Tanıgık, D. (2006). *Metinleri Anlamada Doğru Okumanın Önemi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.

Uzun, H. (2005). *Atatürk'ün Nutuk'unun İçerik Analizi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Veliyev, K. N. (1989). *Destan Poetikası* (Çev. Halil Açıkgöz), İstanbul: Türkiyat Matbaacılık.

Yıldız B. (2006). *Nutuk'un Fikri ve Edebi Yönünden İncelenmesi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Yivli, O. (2017). Metaforların Yorumlanması Sorunu, *Türk Dili*, Yıl: 67, S. 78, s.57-65.

b. İnternet Kaynakları

<https://huseyinnihalatsiz.com/makale/milli-degerler-ve-milli-ruh> erişim tarihi 24.04.2021

<https://www.tdk.gov.tr/> erişim tarihi:02.05.2021

<https://isteaturk.com/g/icerik/Ataturk-un-Yetistigi-Ortam> erişim tarihi 25.04. 2021

ATATÜRK VE HALK (YETİŞKİN) EĞİTİMİ ATATÜRK AND PUBLIC (ADULT) EDUCATION

Fatma TEZCAN

Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

ORCID ID: 0000-0003-4489-0247

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, eğitime özel bir önem vermiş, her fırsatta bu konudaki görüşlerini ifade etmiştir. Çocuk ve gençlerin eğitiminin yanında, halkın eğitimine de dikkat çekmesi, O'nun eğitim üzerine bütüncül bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir. Halkın eğitimi ile ilgili olarak bilgisizliğin ortadan kaldırılmasının öncelikli olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, Cumhuriyet'in ilanını izleyen yıllarda halk eğitimi çalışmaları, halkın okuma yazma, vatandaşlık haklarını ve görevlerini öğrenmesi üzerinde şekillenirken, Millet Mektepleri ve Halkevleri uygulamaları ile halkın bilinçlendirilmesi ve çağdaşlaşması yolunda adımlar atılmıştır. Yeni alfabeyi halkın öğrenmesi için açılan Millet Mektepleri'nde, Atatürk'ün halkına okuma yazma öğretmesi, onun öğretici yönünün ve halkının öğretmeni olmasının bir göstergesidir. Cumhuriyet'in çağdaşlaşma hedefinin ve eğitim politikalarının temelinde, halkçılık ilkesi yer almıştır. Bir çağdaşlaşma projesi olarak tanımlanan Halkevleri, Atatürk tarafından açılmıştır ve bünyesindeki dokuz ayrı şube ile halkın çağdaşlaşmasına katkı sağlamıştır.

Halkın büyük kısmının yaşadığı köylere eğitimi ve bilgiyi ulaştırma gayretleri, Köy Enstitüsü Sistemi'nin kurulmasını sağlamıştır. Köy Enstitüleri'nden mezun olan öğretmenlerin köylerde, sağlık, tarım ve okuma yazma gibi alanlarda köy halkına da rehber ve öğretmen olmaları halk eğitimi ve toplum kalkınması bağlamında önemlidir. Cumhuriyet'in ilanından 1940'lara kadar, eğitim alanında yapılan yeniliklerin ve gelişmelerin önemli bir kısmını halk (yetişkin) eğitimi çalışmaları oluşturmakta, bu çalışmaların merkezinde de halkçılık ilkesi yer almaktadır. Eğitim sorunlarını ve uygulamalarını yakından takip eden Atatürk, çağdaşlaşma ve cehaletin ortadan kaldırılmasında eğitimi işaret etmiştir ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olarak pek çok alanda olduğu gibi halk (yetişkin) eğitimi alanında da önemli bir yere sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti, yetişkin eğitimi, halk eğitimi, yetişkinler

ABSTRACT

Mustafa Kemal Atatürk, the founder and first president of the Turkish Republic, attached special importance to education and expressed his views on this point on all occasions. The fact that he draws attention to the education of the public as well as the education of children and young people shows that he has a holistic view on education. He stated that it is a priority to eliminate ignorance regarding the education of the public. For this reason, in the years following the proclamation of the Republic, while the public education activities were shaped on the people's learning of literacy, civic rights and duty, steps were taken to raise the awareness and modernize the public with the practices of Nation Schools and People's Houses. Atatürk's teaching how to read and write to his people in the Nation Schools, which was opened for the public to learn about the new alphabet, is an indication of his teaching side and being the teacher of his people. The principle of populism has taken place at the basis of the Republic's modernization goal and educational policies. Defined as a modernization project, People's Houses was opened by Atatürk and contributed to the modernization of the people with its nine separate branches.

Efforts to provide education and knowledge to the villages where the majority of the people live have led to the establishment of the Village Institute System. It is important in the context of public education and community development that teachers who graduate from Village Institutes are also guides and teachers to the villagers in areas such as health, agriculture and literacy. From the proclamation of the Republic to the 1940s, a significant part of the innovations and developments made in the field of education is the public (adult) education, and the principle of populism is at the center of these practices. Following the educational problems and practices closely, Atatürk pointed out education in modernization and eradication of ignorance, and as the founder of the Turkish Republic, he has an important place in the field of public (adult) education as in many other fields.

Keywords: Atatürk, Turkish Republic, adult education, public education, adults

GİRİŞ

Eğitim bir toplumun gelişmesi, ilerlemesi ve modern dünyada yerini alabilmesinde etken olan unsurların başında gelmektedir. Bu nedenle, 1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte eğitim, üzerinde titizlikle durulan bir konu olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, eğitime özel bir önem vererek ve üzerinde dikkatle durarak, her fırsatta bu konudaki görüşlerini ifade etmiştir. O'nun eğitimi çok boyutlu ve bütün yönleri ile ele aldığı görülmektedir. Atatürk'ün eğitime ilişkin gözlemleri ve eğitim nasıl olmalı sorusuna ilişkin düşünceleri çocukluk dönemine kadar uzanmaktadır. Kendi öğrenim yaşantısında tanık olduğu ve bizzat yaşadığı olaylar, eğitim konusundaki düşüncelerinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Atatürk, Selanik'te yeni pedagojik yöntem ve uygulamaların yaşama geçirildiği Şemsi Efendi'nin okulundan Harb Okulu ve Akademisi'ne kadar, askeri eğitimin yanında yabancı dil, matematik, kitabet, tarih alanlarında yaşamını şekillendiren kapsamlı bir eğitim almıştır. Akyüz (2019, s. 335) Atatürk'ün Türk eğitim tarihindeki yerini ortaya koymak için başlıca konuları şu şekilde sıralamaktadır: 1. Atatürk'ün yetişmesi ve öğretmenleri, 2. O'nun eğitimimizin durumuna ilişkin gözlem ve teşhisleri, 3. Eğitimimiz için önerileri ve istekleri, 4. O'nun öğretici kişiliği ve eğitim uygulayıcısı oluşu.

Atatürk'ün eğitime ilişkin gözlemleri, bütüncül bir bakış açısı ile örgün ya da okul eğitiminin yanında halk eğitimi ya da yetişkin eğitimini de kapsamaktadır. Halk eğitimi ile ilgili olarak gözlem ve teşhisi, toplumda eskiden beri devam eden bilgisizliktir. Gerçek kurtuluşun bilgisizliği yok etmekte olduğunu ifade eden Atatürk, cehaletin ortadan kaldırılması için eğitimi işaret eder ve ekler: "Bu memleketin asıl sahibi ve esas unsuru köylüdür. İşte bu köylüdür ki bugüne kadar bilgi ışığından yoksun bırakılmıştır" (Akyüz, 2019, s. 336). Atatürk'ün bilgisizliğin ve cehaletin ortadan kaldırılması için halkın büyük çoğunluğunu oluşturan ve köylerde yaşayan nüfusa dikkati çekmesi anlamlıdır. Çünkü Cumhuriyet ilan edildiğinde nüfusun %75-80 gibi önemli bir kısmı köylerde yaşamaktadır ve okuma yazma oranı tüm ülkede yeterli düzeyde olmadığı gibi, okuma yazma bilmeyen nüfusun neredeyse tamamı kırsal alanlardadır. O nedenle, Cumhuriyet'in kuruluşunu izleyen yıllarda köye ve köy için öğretmen yetiştirme çabaları hız kazanmış, bilgisizliği ve cehaleti ortadan kaldırmak için adımlar atılmıştır.

Atatürk'ün eğitimin "milli, laik, bilime dayalı ve işe yarar, üretici ve hayatta başarılı olacak insanlar yetiştiren" bir nitelikte olmasını önermiştir; O'na göre "eğitim toplumu cehaletten kurtarmalı, onun bilgi ve ahlak düzeyini yükseltmeli, kabiliyetlerini ortaya çıkarıp geliştirmelidir" (Akyüz, 2019, s. 342). 1 Mart 1922'de TBMM'nin üçüncü toplanma yılını açarken, tüm köylülere okuma yazma ve dört işlemin yanında dünyasını tanıyacak bilgiler

vermeyi eğitim programının ilk hedefi olarak belirtmiş, halkın eğitilmesinin önemine işaret etmiştir (Okçabol, 2006).

Eğitim üzerine gözlem ve teşhislerinin ve eğitimle ilgili öneri ve isteklerinin yanında, Atatürk'ün bir başka yönü “öğretici kişiliği ve eğitim uygulayıcısı oluşu”dur (Akyüz, 2019, s. 342). Felsefe ve eğitim alanında uzmanlığı ile tanınan Farabi (2019, s. 35) üç tür eğitimci tanımlamıştır: Ailenin reisi, devlet başkanı ve öğretmen. Farabi'ye göre, devlet başkanı milletin öğretmenidir. Yurt gezileri sırasında sıklıkla okul ziyaretlerinde de bulunan Atatürk, bu ziyaretlerde öğretmen ve öğrencilerle bir araya gelmiş, sorular sorarak onları dinlemiş ve eğitim konusunu yakından izlemiş ve gözlemlemiştir. Halkı eğitmenin önemine sürekli vurgu yapan Atatürk'ün “Başöğretmen unvanı ile yeni harfleri halka öğretmek için giriştiği çabalar da O'nun gerçek bir öğretmen, tüm Türk milletinin öğretmeni olduğunu” göstermektedir (Akyüz, 2019, s. 343). Bu nedenle bu çalışmada, Atatürk'ün halk eğitimine ilişkin görüşleri halkçılık ilkesi ve 1923'ten 1930'lu yılların sonlarına kadar halk eğitimi alanında öne çıkan uygulamalar bağlamında ele alınacaktır.

CUMHURİYET'İN İLK ON YILINDA HALK EĞİTİMİ ALANINDA ÖNE ÇIKAN ÇALIŞMALAR

Cumhuriyet'in ilanından önce “daha Kurtuluş Savaşı sürerken yetişkin eğitimine önem verildiği görülmektedir” (Okçabol, 2006, s. 127). Cumhuriyet'in ilanını izleyen yıllarda ise eğitim ve halk eğitimi, eğitim gündeminin ilk sıralarında yer almıştır. Bu nedenle öncelikle, okuma yazma oranını arttırmak ve halkı bilinçlendirmek ve bilgilendirmek için çeşitli çalışmalar yürütülmüştür. 1922 yılında, yetişkinlere okuma yazma öğretmek ve temel eğitim vermek üzere “Halk Mektepleri” ve “Gece Dersleri” uygulaması başlatılırken, Mayıs 1925'te Türk Öğretmenler Birliği tarafından yetişkinlere okuma yazma öğretmek ve temel yurttaşlık bilgileri vermek amacıyla “Halk Dershaneleri” açılmıştır; bu dershanelerden Temmuz 1926 tarihine kadar 26 binden fazla yetişkin yurttaş yararlanmış, 1927-28 öğretim yılında bu rakam 60 binin üzerine çıkmıştır (Geray, 2002; Okçabol, 2006).

1 Kasım 1928'de Latin kökenli 29 harften oluşan Yeni Türk Alfabesi'nin kabul edilmesi ile halk eğitimi alanında ve halkın okuma yazma öğrenmesi konusunda önemli bir adım atılmıştır. Yazının ıslahı ve dilde sadeleşme konusu Tanzimat döneminden itibaren eğitim alanında tartışma konuları arasında yer alırken, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yazının değiştirilmesi konusunun yeniden gündeme geldiği görülmektedir. “Milli Mücadele Dönemi'nde Ulu Önder Atatürk'ün farklı yerlerde yaptığı toplantılarda bu konuyu dile getirdiği ve aydınlar ile yazarlardan görüşler aldığı” bilinmektedir (Güven, 2018, s. 221). Atatürk'e göre Arap harfleri şu nedenle bırakılmalıydı (Akyüz, 2019, s. 344):

1. Türkçe'ye uygun değildir.
2. öğrenilmesi zordur ve toplumda eğitim düzeyinin düşüklüğünün temel nedenidir.
3. ağdaş uygarlığa girmenin en önemli araçlarından biri Latin harfleridir.”

24 Kasım 1928'de TBMM'de kabul edilen Millet Mektepleri Yönetmeliği ile halka okuma yazma öğretmek için Millet Mektepleri (Ulus Okulları) kurulmuş aynı gün Gazi Mustafa Kemal'e “Başöğretmen” unvanı verilmiştir.

“Bu yönetmeliğe göre, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk bu okulların başöğretmeni oldu. Atatürk de bu etkinliklere katılmıştır. Hatta, 1928 yılında Sivas'ta halka yeni harfleri öğretirken çekilen fotoğraf, yazı devriminin ve Millet Mektepleri'nin simgesi olmuştur” (Binbaşıoğlu, 2014, s. 382)

Resim 1: Atatürk Sivas'ta Yeni Türk Alfabesi'ni öğretirken. (1928)

“Ulus Okulları ve Halk Odaları hareketine, Atatürk’ün başöğretmenliğinde girilmiştir (Geray, 2002, s. 171). Köylerde 12-45, kentlerde 16-45 yaş arasındaki kadın ve erkek yetişkin vatandaşların devam ettiği Millet Mektepleri’nde iki tür derslik yer almaktaydı: A dersliğinde yeni harflerle okuma yazma öğretilirken, B dersliğinde okuma yazmanın yanında hesap, sağlık bilgileri ve yurttaşlık eğitimi veriliyordu (Binbaşıoğlu, 2014; Okçabol, 2006). Millet Mektepleri hareketinin en yoğun çalışma döneminin ilk 5-10 yıl olduğu, buna göre 1927’de %10,7 olan okuryazar oranının, 1935’te %19,5’e ve 1940’da da %22,4’e yükseldiği belirtilmektedir (Akyüz, 2019). Diğer yandan, “1928-1936 yılları arasında Millet Mektepleri’ne devam eden yetişkinlerin sayısı 2.105.892’tür ve okuryazarlık belgesi alanların sayısı ise 1.086.159’dur” (Güven, 2018, s. 222). Millet Mektepleri’ni bitirenlere Atatürk tarafından Anayasa metninin hediye edilmesini Akyüz (2019, s. 405) “vatandaşlık eğitimi” bakımından anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Nitekim Cumhuriyet’in kuruluşunu takip eden yıllarda halk eğitimi etkinliklerinin hareket noktası, vatandaşlık eğitimi ve okuma yazma öğrenmek/öğretmek olmuş, bu yönde çalışmalar yapılmıştır. Diğer yandan, milletin öğretmeni olan Atatürk’ün “Başöğretmen” unvanı ile tahta başında halkına okuma yazma öğretmesi, O’nun kişiliğinin öğretici yönüne ve eğitim uygulayıcısı oluşuna örnek oluşturmaktadır.

Harf Devrimi sonrasında halk eğitimi çalışmalarının kesintisiz sürdüğü görülmektedir. Harf Devrimi’ni tamamlayan biçimde, “1930’lardan itibaren köylerde yetişkinlere okuma yazma öğretmek için Halk Okuma Odaları açılmıştır” (Akyüz, 2019, s. 405). Yurttaşların öğrendiklerini unutmamaları, okuma alışkanlıklarını sürdürmeleri amacı da taşıyan ve herkesin kullanımına açık olan Halk Okuma Odaları’nın sayısı 1936’da 500’e kadar yükselmiştir (Geray, 2002; Güven, 2018).

Cumhuriyet’in ilk on yılında halk eğitimi alanında öne çıkan bir başka uygulama ise Halkevleri’dir. “Halkevleri 19 Şubat 1932 tarihinde 14 şube ile bizzat Gazi Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulmuştur” (Duman, 2011, s. 1). Bir çağdaşlaşma projesi olan Halkevleri’nin temel görevi, devletin yeniden yapılandırılmasına uygun olarak ulusun da yeniden yapılandırılmasıdır ve bu yapılandırmanın Halkevleri’nde açılan dokuz şube ile gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Halkevleri’nin etkinlik alanları veya çalışma şubeleri ise şunlardır: 1. Dil, edebiyat, tarih 2. Güzel Sanatlar 3. Temsil 4. Spor 5. Sosyal yardım 6. Halk dersane ve kursları 7. Kütüphane ve yayın 8. Köycülük 9. Müze ve sergi (Akyüz, 2019; Çeçen, 2000, s. 97-98).

Halkevleri “ulusal egemenlik” ve “ulus devlet” ilkeleri ile uyumlu olan ve Atatürk’ün de sıklıkla dile getirdiği (Duman, 2011) ve “ulusal kurtuluş hareketinin de temelinde olan” (Çeçen, 2000, s. 50) “halkçılık” ilkesinin bir yansıması olarak görülmektedir. Nitekim Atatürk halkı tanımlarken Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırları içinde yaşayan herkesi işaret ederek, “Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir” diyerek, milleti “dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlı vatandaşların oluşturduğu siyasal ve sosyal bir birlik” olarak tanımlamıştır (Afetinan, 2010, s. 26). Halkevleri ise Türk milletini oluşturan halkı, çağdaş ve modern Türkiye Cumhuriyeti’ne uygun olarak, çağdaşlaştırma görevi üstlenmiştir (Duman, 2011). Buna göre Halkevleri’nin kurulmasının ana nedeni Cumhuriyet devrimlerini ve Atatürk inkılaplarının halka benimsetilmesi ve daha iyi anlatılması yoluyla onları daha iyi koruma gereksinimi olduğu görülmektedir. Bu nedenle, Halkevleri aynı zamanda “bir halk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluş ilkeleri ile uyumlu kurumlar olmaktadır (Çeçen, 1998, s.101). Halkevlerinin sayısı 1932’den 1938’e kadar geçen sürede 14’ten 209’a çıkarken, üye sayısı ise 34 binden 100 binin üzerine ulaşmıştır ve 1938’e kadar Halkevleri’ne konferans, sergi, tiyatro, kütüphane gibi etkinlik alanlarında 7 milyona yakın yurttaşın geldiği ifade edilmektedir (Akyüz, 2019, s. 405).

Resim 2: Atatürk’ün Tunceli-Pertek Halkevi’ni ziyareti. (17 Kasım 1937)

Cumhuriyet’in ilanını izleyen yıllarda halk eğitimi çalışmaları halkın okuma yazma ve vatandaşlık haklarını ve görevlerini öğrenmesi üzerinde şekillenirken, Millet Mektepleri ve Halkevleri uygulamaları ile halkın bilinçlendirilmesi ve çağdaşlaşması yolunda adımlar atılmıştır. Bu dönemde diğer yandan, toplum yaşamında gerçekleştirilen inkılaplar, enformel biçimde halkın eğitimi çalışmaları arasında değerlendirilebilir. 1926’da Türk Medeni Kanunu ile kadın yetişkinlere tanınan haklar ve kadın eğitime önem verilerek karma eğitime geçilmesi, kıyafet devrimi ve Şapka Kanunu ile günlük yaşamda kullanılan ölçü, saat ve takvim ile kültür alanında yapılan yenilikler (tiyatro, opera, resim, müze, heykel vd.) enformel yollardan halk eğitime katkı sağlayan uygulamalar arasında yer almaktadır. Toplumsal yaşamdaki bu yenilikler aynı zamanda, Cumhuriyet’in ilk yıllarında vatandaşlık eğitimi ile eşit olan halk eğitimi çalışmalarını da desteklemekte ve tamamlamaktadır.

KÖYE ÖĞRETMEN YETİŞTİRME VE HALK EĞİTİMİ

Cumhuriyet'in ilanını izleyen yıllarda eğitim konusu, tüm vatandaşları kapsayacak biçimde ele alınırken, bir yandan örgün eğitimi düzenleyen çalışmalar yürütülmüş diğer yandan başta okuma yazma olmak üzere yetişkin nüfusun eğitimi ile ilgili girişimlerde bulunulmuştur. 1923'te nüfusun büyük çoğunluğunun köylerde veya kırsal alanlarda yaşıyor olması nedeniyle, köylere eğitim götürmek Cumhuriyet'in eğitim politikalarının amaçlarından biriydi. Bu amaç doğrultusundaki çalışmalara Cumhuriyet'in ilanını izleyen birkaç yıl içinde başlanmıştır.

Eğitim sorunlarının geniş biçimde tartışıldığı 2. Meşrutiyet döneminde (1908-1918) köy eğitimi konusu, köye göre eğitim ve öğretmen, köy yaşamını uygarlaştırmak, yatılı köy ilkokullarının kurulması, tüketici değil üretici unsurlara ihtiyaç duyulması gibi başlıklar altında tartışılmıştır (Akyüz, 2019). Bu dönemdeki halk eğitimi çalışmaları arasında Temmuz 1908'de yetişkinlere yönelik gece dersleri, konferans ve kurslar, kadın derneklerinin toplantı ve konferansları ve eğitimci İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun 1913'te verdiği Terbiye-i Avam (Halk Eğitimi) konferansı yer almaktadır. Kurtuluş Savaşı Dönemi'nde Temmuz 1921'de Kütahya-Eskişehir Savaşları sürerken, Ankara'da toplanan ve Mustafa Kemal Paşa'nın açış konuşması yaptığı Maarif Kongresi'nde de halk eğitimi konusunda alınan karar, yüksek programlar yerine onlar (yetişkinler) için gerekli olan dil ve hesap derslerinin okutulması yönünde olmuştur. Kurtuluş Savaşı Dönemi'nde halk eğitiminde öne çıkan bir diğer uygulama da Aralık 1921'de Ankara'nın önde gelen aydınları tarafından halk ve memurlara yönelik eğitim, hukuk, tarih gibi alanlarda herkese açık verilen ders ve konferanslardır. (Akyüz, 2019). Bu gelişmelerden hareketle, Cumhuriyet öncesinde halk eğitiminin eğitim gündeminin bir parçası olduğu ve sınırlı düzeyde de olsa bu alanda çalışmalar yapıldığı görülmektedir.

Maarif Kongresi'nde alınan kararlar savaş nedeniyle gerçek anlamda uygulamaya konulmaması da Cumhuriyet'in eğitim politikaları için zemin oluşturmuştur (Akyüz, 2019). Cumhuriyet'in eğitim politikalarının önemli bir bileşeni olan halk eğitimi çalışmalarının 1923 sonrasında özellikle halkın büyük çoğunluğunun yaşadığı köylere eğitim götürmeye yönelik olarak başladığı ve özellikle 1940'lara kadar halk eğitimine önem verildiği görülmektedir. Köylere eğitim ve öğretmen götürme amacıyla 1925'te Köy Öğretmen Okulları açılmış ve burada öğrenim görenlerin köylerde öğretmenlik yapması amaçlanmıştır. 1930'ların ortalarına kadar Cumhuriyet'in eğitim bakanlarının üzerinde çalıştığı ve Atatürk'ün de yakından izlediği konu köye öğretmen yetiştirme işi olmuştur.

1936'da Meclis'te konuşma yapan Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan, 40 bin köyden 35 bininde okul ve öğretmen olmadığını, İlköğretmen okullarının her yıl ortalama 650 mezun verdiğini ifade etmiştir (Akyüz, 2019). Bir başka ifade ile nüfusun çoğunluğunun yaşadığı köylerin büyük bölümünü eğitim ile buluşturmak için yeterli sayıda öğretmen bulunmamaktadır. Köylerde yaşayan nüfusa eğitim götürmek amacıyla 1925'lerden beri süren uygulamalar ve eğitim bakanlığının çalışmaları dikkate alındığında, Atatürk'ün de önerisi ile 1936 yılında Eskişehir'in Mahmudiye Köyü'nde "6 Aylık Yatılı Eğitimlik Kursu" uygulaması başlamıştır (Altunya, 2014). Yatılı Eğitimlik Kursu ile askerliğini çavuş veya onbaşı olarak yapan köy çocuklarının, altı ay süreyle verilen eğitim sonrasında köylerde ilkokulun ilk üç sınıfını okutmak üzere "eğitmen" olarak yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Bu uygulamanın amacına ulaşması ve başarılı olması sonucunda, köye çok yönlü öğretmen yetiştirme ve toplum kalkınması uygulaması olan Köy Enstitüleri'ne giden yol açılmıştır.

1937-38 öğretim yılında İzmir Kızılçullu'da ve Eskişehir Çifteler'de açılan ilk Köy Öğretmen Okulları'nın ardından 1940'da Köy Enstitüleri Yasası ile hızlıca kısa sürede Köy Enstitüleri açılmış, 1940'a kadar açılan Lüleburgaz ve Kastamonu'daki diğer Köy Öğretmen Okulları da Köy Enstitüleri'ne dönüşmüştür (Altunya, 2014). Köy Enstitüleri'nde, yasada belirtildiği şekilde "köy öğretmeni ve köye yarıyan meslek erbabını yetiştirmek üzere" zeki köy

çocuklarına beş yıl süreyle eğitim verilerek köy öğretmeni yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Hem teori hem de uygulama derslerinin yer aldığı enstitülerde öğretmen adaylarına genel kültür ve öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin yanında tarım, teknik ve sanat derslerinin de olduğu “çok yönlü bir eğitim” verilmekteydi (Türkoğlu, 2000, s. 209).

Köy Enstitüsü Sistemi, Cumhuriyet’in ilanından itibaren sürmekte olan halk eğitimi ve tüm yurttaşlara eğitim olanağı sağlama isteği ve çalışmalarının bir sonucu olmuştur. Köy Enstitüleri’nin mimarlarından biri olarak tanınan İsmail Hakkı Tonguç’un iş eğitimi ilkesinin benimsendiği enstitülerde, öğretmen adayları yaparak yaşayarak, deneyimleyerek öğreniyorlardı (Türkoğlu, 2000). Köy Enstitüleri ile köylerin çok yönlü kalkınması ve canlanması, ülkenin de sosyal, ekonomik, kültürel ve politik açıdan hızla kalkınması amaçlanmıştır. Bu nedenle enstitülerde yetişen ve köye öğretmen olan genç öğretmenlerin görev alanı yalnız köydeki çocukları eğitmeyi değil, aynı zamanda buldukları köyün halkının eğitimini de içermekteydi. “Toplum kalkınmasının çalışma alanları arasında yer alan tarım, sağlık, okuma yazma, halk eğitimi, yurttaşlık/demokrasi eğitimi gibi alanlarda Köy Enstitüsü mezunlarının köylerde yaptıkları etkinlikler” enstitü sisteminin toplum kalkınması yönüne işaret etmektedir (Aydın, 2018). Buna göre enstitülü öğretmenlerin, yetişkinlerin okuma yazma öğrenmesinden tarım ve hayvancılık gibi alanlara kadar köy halkına yardımcı olmaları, toplum kalkınması ve halk eğitimi bağlamında önemliydi.

SONUÇ

Mustafa Kemal Atatürk’ün kendi öğrenim yaşantısındaki tanıklıkları ve eğitim üzerine gözlemleri onun eğitim alanındaki düşüncelerinin oluşmasında etken olmuştur. Bu anlamda eğitimin birey ve toplum için önemini çok erken yaşlarda kavradığı görülmektedir. O eğitim üzerine gözlemleri sonucunda, eğitim nasıl olmalı sorusuna ilişkin öneri ve tavsiyelerde bulunarak, eğitim konusuna çözüm odaklı bir yaklaşımı benimsemiştir. Her fırsatta eğitimi öncellediği ve bunun için çaba gösterdiği bilinmektedir. Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara’da Maarif Kongresi’nin toplanması ve bizzat cepheden gelerek bu kongrede açış konuşması yapması, O’nun eğitime verdiği değeri göstermesi açısından simgesel bir öneme sahiptir.

Atatürk’ün eğitime bakışı bütüncül bir bakış olup, çocuk ve gençlerin yetiştirilmesinin yanında halkın eğitimine de aynı önem ve dikkati vermiştir. Bu nedenle, Cumhuriyet’in ilanını izleyen yıllarda öncelikli konular arasında eğitim ilk sırada yer almış, örgün veya okul eğitimini düzenleyen çalışmaların yanında, halk eğitimi alanında da çalışmalar yürütülmüştür. Bu dönemde “halkçılık” ilkesi doğrultusunda gerçekleştirilen halk eğitimi çalışmalarının odağında okuma yazma ve vatandaşlık eğitimi yer almıştır. Cumhuriyet ile başlayan çağdaşlaşma hareketinin ve ulus devlet anlayışının yerleştirilip sürdürülmesinde halk eğitimi çalışmaları önemli bir yere sahiptir.

Yeni Türk Alfabesi’nin kabulünden sonra açılan Millet Mektepleri, öncesinde yetişkinlere yönelik sürdürülen okuma yazma çalışmalarının son ve önemli bir halkası olmuştur. Ardından açılan Halk Okuma Odaları ve Halkevleri, bir yandan okuma yazma çalışmalarına katkı sağlarken diğer yandan halkın çağdaş ve vatandaşlık bilincinde yurttaşlar olmasında önemli kurumlar olarak öne çıkmıştır. Özdemir ve Aktaş (2011, s. 256), Halkevleri’nin “modernleşmenin halka götürülmesinde önemli bir araç” olduklarını ve “toplum bilinci uyandırdıklarını ve yardımlaşma duygularını geliştirdiklerini” (s. 260) vurgulamışlardır. Halkın büyük çoğunluğunun yaşadığı köylere eğitim götürmek, Cumhuriyet’in eğitim alanındaki öncelikli hedefleri arasında yer alırken, bu konudaki çalışmalar önce Yatılı Eğitimlik Kursu uygulamasının sonra da Köy Enstitüleri Sistemi’nin doğmasını sağlamıştır. Köy Enstitüleri, köylerin ve dolayısıyla ülkenin çok yönlü kalkınması ve halkın eğitimi için Halkevleri ile birlikte Cumhuriyet’in çağdaşlaşma projeleri arasındaki yerini almıştır. Eğitimci ve yazar

İsmail Hakkı Baltacıoğlu “bu iki kurumu eğitim ve toplum kalkınmasının önemli bir aracı olarak” görmüştür (Güngör, 2008, s. 63).

Kurtuluş Savaşı’nı halkla birlikte yürüten Mustafa Kemal Atatürk, her fırsatta halkın arasında olan ve halkı dinleyen bir önder olmuştur. “Atatürk, daha milli mücadele döneminden itibaren halk idaresi, halk hükümeti ve halkçılık deyimlerini kullanmıştır” (Duman, 2011, s. 6). Cumhuriyet’in ilanından sonra da çağdaşlaşma hareketinin odağında halkçılık ilkesi olmuştur. Bu nedenle, 1920’li yıllarda halk eğitimi okuma yazma, vatandaşlık bilinci ve çağdaşlaşma anlamı taşımaktadır. Bu yıllarda halk eğitiminde önde gelen kurumlar olan Halkevleri ve Halk Okuma Odaları kavramlarında geçen “halk” sözcüğünün günümüzde halk (yetişkin) eğitiminde yadsınamaz rolü bulunan Halk Eğitimi Merkezleri ve Halk Kütüphaneleri kullanımlarında da yer aldığı görülmektedir. Türk eğitim tarihinde halk (yetişkin) eğitimi, kaynağını “halkçılık” ilkesinden alan ve kökleşmiş bir yapı ve anlama sahiptir.

Sonuç olarak, Cumhuriyet’in ilanını izleyen yıllarda eğitim alanında yapılan yeniliklerin ve gelişmelerin önemli bir kısmını halk (yetişkin) eğitimi çalışmaları oluşturmaktadır. Eğitime her zaman özel bir önem veren ve bunu her fırsatta dile getiren Mustafa Kemal Atatürk, bir yandan sözleri ve davranışı ile halkına öğretmenlik yaparken, diğer yandan eğitim sorunlarını ve uygulamalarını yakından takip ederek, halkın eğitimine, bilgili ve donanımlı olmasına verdiği önemi göstermiştir.

KAYNAKLAR

1. Afetinan, A. (2010). *Medenî bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün el yazıları*. (Yay. Haz.: A. Sevim, A. Süslü ve M. A. Tural). Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi.
2. Altunya, N. (2014). *Köy enstitüsü sistemi toplu bakış*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
3. Akyüz, Y. (2019). *Türk eğitim tarihi M.Ö. 1000-M.S.2019*, (Genişletilmiş 31. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
4. Aydın, B. M. (2018). *Köy enstitüleri ve toplum kalkınması*. (3. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
5. Binbaşıoğlu, C. (2014). *Başlangıçtan günümüze türk eğitim tarihi*. (Genişletilmiş 2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
6. Çeçen, A. (1998). *Atatürk ve cumhuriyet*. (4. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
7. Çeçen, A. (2000). *Atatürk’ün kültür kurumu halkevleri*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
8. Duman, S. (2011). *Bir modernleşme aracı olarak tokat halkevi*. Ankara: Berikan Yayınevi.
9. Farabî (2019). *Mutluluğun kazanılması*. (Çev. A. Arslan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
10. Geray, C. (2002). *Halk eğitimi*. (Güncelleştirilmiş 3. Bası). Ankara: İmaj Yayınevi.
11. Güngör, M. (2008). Çağının önünde koşan bir aydın: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4:1, 54-64.
12. Güven, İ. (2018). *Türk eğitim tarihi*. (Gözden Geçirilmiş 7. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
13. Okçabol, R. (2006). *Halk eğitimi (yetişkin eğitimi)*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
14. Özdemir, Y. ve Aktaş, E. (2011). Halkevleri (1932’den 1951’e). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi [TAED]*, 45, 235-262.

15. Türkoğlu, P. (2000). *Tonguç ve enstitüleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Resim1:https://tr.wikipedia.org/wiki/Millet_mektebi#/media/Dosya:Sivas_Turkish_alphabet.jpg

Resim2: <https://ataturk.org.au/egitim/halkevleri/>

ATATÜRK PORTELERİNE SANAT PSİKOLOJİSİ AÇISINDAN YAKLAŞIM APPROACH TO ATATÜRK PORTRAITS IN TERMS OF ART PSYCHOLOGY

Ayşe SEZER

Doç., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Resim Bölümü

ORCID ID: 0000-0003-4766-9476

ÖZET

İnsan duyuları, akli ve duyguları olan bir varolandır. Sanatı yaratan insan, sanat yolu ile kendi ve diğer insanların duygularına seslenmiştir. İnsan duygularını, psişik durumunu temel alarak sanata yaklaşmak ise sanat psikolojisinin ilgi alanı içerisinde.

Sanat psikolojisi; araştırma konusu olarak üç süje üzerinden irdeleme yapar. Bunlar; eseri ortaya koyan sanatçı, sanat eserindeki karakterler ve eser ile teke tek ilişki içerisinde olan alıcıdır. Sanat psikolojisi, değinilen bu üç süjenin duygusal durumunu irdeleyen bir sanatbilimdir.

Bu araştırma, Atatürk portrelerine, sanat psikolojisinin süjeleri ve bunların psişik durumları bağlamında ilerlemiştir. Atatürk portresini resimleyen sanatçının, tuvaldeki Atatürk portresinin ve portreyi seyreden izleyicinin duygusal durumları sanat psikolojisi bağlamında ele alınmıştır. Sanatçı açısından, Cumhuriyet öncesi ve sonrası önemli Türk ressamlarımızdan ve iki yabancı ressamdan psişik analizler yapılmıştır. Portrelerdeki Atatürk'ün tuval üzerindeki ruhsal durumu, fizyonomik bir değerlendirme ile belirlenmeye çalışılmıştır.

Sanat olgusuna, konumuz gereği Atatürk portrelerine, sanat psikolojisi açısından yaklaştığımızda kaçınılmaz bir süje olarak karşımıza çıkan alıcı ve onun duygusal durumudur. Atatürk portreleri karşısında, sanat psikolojisi açısından alıcıyı merkeze aldığımızda ise, insana ilişkin iç duyular, duygudaşlık, sosyal ortam ve önyargılar doğal olarak irdelenmesi gereken konular olmuştur. Atatürk'ün yapıp etmelerini bilen, bunların ülkemiz için önemini kavramış olan alıcı psikolojisi ile bunların ayırımında olmayan alıcı psikolojisi üzerine, psikolojik temellere dayalı değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk portresi, Sanat psikolojisi, Süje, İç duyu, Duygudaşlık.

ABSTRACT

Human is a being with senses, mind, and emotions. Creating art, the human addressed his own and other people's feelings through art. Approaching art based on human emotions and psychic state is within the field of art psychology.

Art psychology as an art science examines three subjects as a research subject. These; the artist who creates the work, the receiver who is in a one-on-one relationship with the work and characters in the work of art. Art psychology is an art science that examines the emotional state of these three subjects.

This research progressed to Atatürk portraits in the context of the subjects of art psychology and their psychic states. The emotional states of the artist who painted the portrait of Atatürk, the Atatürk portrait on the canvas and the viewer watching the portrait are discussed in the context of art psychology. In terms of the artist, psychicanalyzes were made by important Turkish painters and two foreign painters before and after the Republic. The mental state of Atatürk in the portraits on the canvas has been tried to be determined with a physiognomic evaluation.

When we approach the phenomenon of art, Atatürk portraits from the point of view of art psychology, it is the receiver and his emotional state as an inevitable subject. In the face of Atatürk portraits, when we center the receiver in terms of artistic psychology, internal senses, empathy, social environment and prejudices are inevitably issues that need to be examined. On the psychology of the receiver who knows Atatürk's actions and understands their importance for our country, and the psychology of the receiver, which is not distinguished from them, based on psychological bases, evaluations have been made.

Keywords: Atatürk portrait, Art psychology, Subject, Inner sense, Empathy.

GİRİŞ

Sanat, insan tarafından var edilen ve insana, insan aklına ve ruhuna seslenen bir olgudur. İnsan ise duyuları, akli ve duyguları olan bir varolandır. Bu durumda sanat olgusuna insan psikolojisi açısından yaklaşım, sanatı algılama, anlama ve irdeleme de insan duygularını işin içine katmak kaçınılmaz olmaktadır.

Sanat olgusuna psikoloji açısından yaklaşım, Antik Yunan'da Platon ve Aristoteles'e kadar dayanmasına karşın, sanatbilim olarak 20. yüzyılın başlarına değin beklemek gerekmiştir. Sanatbilim, ereğinde sanatı bilimsel açıdan, bilimsel yolla irdelemeyi gerekli kılar. Bir sanatbilim dalı olan sanat psikolojisi de, sanat yaratılarında insan aklını ve duygularını temel alarak bu irdelemeyi ve incelemeyi amaçlar.

Sanatın ne olduğu, neyin sanat olduğu yüzyıllardır sorgulanmış ve hala sorgulanmaktayken, soruna yaklaşım ve yanıtlar yüzyıllar içerisinde sürekli değişmekte ve yenilenmekteyken, insan psikolojisini işin içine sokmak, sanat olgusuna psikolojik açıdan yaklaşmak, sorunu çok daha geniş bir kapsamda değerlendirmek anlamına gelmektedir. Çünkü bilinmektedir ki, psikoloji bilimi de çok büyük bir kapsama sahip ve hala birçok bilinmeyenler ile doludur. Sanata, psikoloji bilimi açısından bakarsak, öncelikle belirlenmesi gereken, sanat psikolojisinin kapsadığı sünelerdir. Sünelerdir, çünkü sanat olgusunda akıl ve duygulara sahip, düşünce ve duyguları davranışa dönüştürebilen varolan sünedir. Erinç'e göre; "Sanat olgusuna insanlar açısından bakan; sanatçıyı, alıcıyı, ya da sanat ürünündeki kahramanları, tipleri, tiplerini merkeze alan sanatbilim dalına sanat psikolojisi denmektedir" (Erinç, 1998). Bu sava göre, sanat psikolojisinin ilgi alanı olan süneler sanatçı, alıcı ve sanat eserindeki, sanatçı tarafından var edilmiş karakterlerdir, bunların psişik durumudur. Bu aşamada, sanat psikolojisi açısından irdelenebilecek öncelikli konular şu şekilde genellenebilir; Sanatçının bir sanat ürünü ortaya koymadan önceki ve ürünü üzerinde cebelleşirken ki psişik durumu, sanatçının eserinde var etmiş olduğu karakter ya da karakterlerin psişik durumu, ve alıcının bir sanat eseri ile teke tek ilişkisi sürecinde ki psişik durumu.

Bu araştırmada, Atatürk portrelerine, sanat psikolojisi açısından yaklaşılacağından, yukarıda değinilen savlara göre, üzerinde durulması gereken ana sorunlar; Atatürk portresini resimleyen sanatçının resme başlamadan önceki ve resimleme sürecindeki ruhsal durumu, resimdeki karakterin yani Atatürk portresinin tuval üzerindeki ruhsal durumu ve portre ile teke tek ilişki içinde bulunan, onu seyreden alıcının ruhsal durumu olacaktır.

Araştırmaya ilk örnek olarak, Cumhuriyet öncesi ve sonrası sanatçılarımızdan İbrahim Çallı'yı vermek yerinde olacaktır. Çünkü Çallı, Atatürk'le en çok zaman geçirmiş, O'nu ve O'nun yapıp etmelerini iyi bilen, aynı zamanda dönemin koşullarını bire bir yaşamış bir sanatçımızdır.

Berk ve Özsegin'e göre; "Çallı, içine kapanık değildi, aksine, sofraya zevklerine düşkün, toplantıları renklendiren, sıcak, sevimli bir kişiydi. Esprileri, hazırcevaplığı, hayli 'bohem'

yaşantısına değin fıkraları bugün bile anlatılır” (N. Berk, K. Özsezgin, 1983). Böyle bir genel karaktere sahip olan Çallı'nın içinde bulunduğu dönem ve bu dönemde yaşadıkları da dikkate alınacak olursa, sanatçının nasıl bir artistik duygu ile eserlerine yaklaştığını daha net anlarız. “Artistik duygular, şuradan buradan toplanarak oluşturulamaz. Bu duygunun oluşturulabilmesinin belli bir süreci vardır ve bu süreç bilinçli ya da bilinçsiz, dolaysız ya da dolaylı bir etkileşimde bulunulan iç ve dış etkenlere bağlıdır” (Erinç, 1998). Erinç'in değindiği üzere, bu iç ve dış etkenlerin, Çallı'nın artistik duygularını şekillendirmiş olduğunu, eserlerini bu duygular içerisinde oluşturmuş olduğu söylenebilir.

Resim 1. İbrahim Çallı, Atatürk Portresi, 143x121 cm., Muşamba Üzerine Yağlıboya, 1935, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi (URL 1).

Yine Cumhuriyet öncesini ve sonrasını bilen, Atatürk ile aynı yılda doğmuş ancak ondan bir yıl önce yaşamını yitirmiş olan, Atatürk'ü doğrudan gören diğer sanatçımız Nazmi Ziya Güran'dır. Nazmi Ziya 1914 Kuşağı diye anılan sanatçıların içinde İzlenimciliğe daha öğrencilik yıllarından yakınlık duyan tek ressamdır. Öbürlerinin hemen hepsi başlangıçta akademik bir anlayışta çalışmış, İzlenimciliği, sanat öğrenimlerini Fransa'da yaparken benimsemişlerdir. Yapıtlarında İzlenimciliğin parlak renklerini ışıltılı etkiler yaratacak biçimde ustaca kullanmıştır. Figür alanında ise daha çok portre üzerinde çalışmıştır (Ana Britannica, 1987). Resim 2. de sanatçının, Atatürk portrelerini de gönül vermiş olduğu İzlenimcilik ekolüyle ve vatanseverlik duyguları içerisinde resmetmiş olduğu görülmektedir.

Resim 2. Nazmi Ziya Güran, Mustafa Kemal Paşa, 146x96,5 cm., TÜYB, 1926, MSGSÜ İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu (URL 2).

Çallı ve Güran gibi, dönemin önemli diğer bir ismi de Feyhaman Duran'dır. Duran, değindiğimiz sanatçılarımızla aynı dönemde yaşamış, dönemin siyasi, askeri, sosyal, kültürel tüm unsurlarını varlığında duyumsamış bir sanatçımızdır. Berk ve Özsegin'in değindiği üzere Duran'ın duygusal yapısı, karakteri O'nu portre resim üzerine yoğunlaştırmıştır. "Feyhaman memlekete döner dönmez bütün gücünü portreciliğe verdi. Mizacı onu, öteki türlerden çok figüre, portreye götürüyordu" (N. Berk, K. Özsegin, 1983). Resim 3 de, Atatürk'ün sanatçımız üzerinde oluşturduğu duygunun, duyguların başarılı bir anlatımını görürüz. Duran'ın da Atatürk gibi kendinden emin tavrı fırça darbelerinin sağlam dokunuşlarında hissedilmektedir.

Resim 3. Feyhaman Duran, Atatürk Portresi, 91 x 72 cm., Çuval Üzerine Yağlıboya, 1937, İstanbul Üniversitesi Feyhaman Duran Koleksiyonu (URL 3).

Dönemin diğer ismi ise aynı zamanda ilk kadın ressamlarımızdan olan Mihri Müşfik hanımdır. 1886-1954 yılları arasında yaşamış, Mihri Rasim (Müşfik) hanımın yapmış olduğu “Mustafa Kemal Atatürk’ün mareşal üniforması ile ayakta poz verdiği üç metrelik portresi Cumhuriyet’in ilanından sonra bir Türk ressam tarafından yapılan ilk Atatürk portresi olmuştur” (URL 4).

Portrenin yapıldığı tarihte, Yunan ordusu ciddi bir yenilgi almış ve ülkemizde Cumhuriyetin hazırlıkları başlamıştı. Doğal olarak bu koşullar altında hem ülkemiz insanının toplumsal psikolojik durumunun hem de sanatçılarımızın bireysel psikolojik durumunun çok daha iyi olduğunu söyleyebiliriz. Bu duygularla “Büyük bir Cumhuriyet yandaşı olan Mihri Hanım da kendi adına Atatürk’e bir teşekkür olarak onun bir portresini yapmak istediğini belirtti. 1921’de ‘Gazi’ ve ‘Mareşal’ unvanlarını kazanan Mustafa Kemal, Mihri Hanım’ı Çankaya Köşkü’ne davet ederek poz verdi” (URL 5).

Cumhuriyet ve Atatürk hayranı olan Mihri Hanım’ın, Çankaya Köşkü’nde, kendisine poz vermiş Atatürk karşısındaki psişik durumunu kestirebilmemiz, sanıyorum ki bizim hayal gücümüzün sınırlarını zorlayacak düzeydedir.

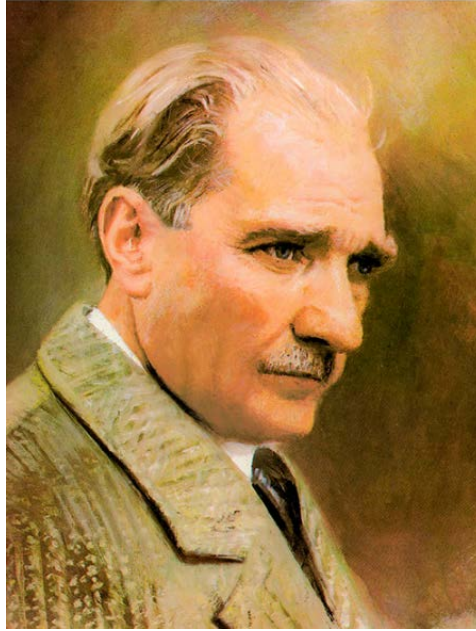

Resim 4. Mihri Rasim (Müşfik), Mareşal Atatürk, Yükseklik: 300 cm., TÜYB, 1922, Belgrad (URL 6).

Cumhuriyet sonrası Türk ressamlarımızdan çok önemli bir isim de Mahmut Cuda’dır. Cuda, küçük yaşlarda yalnız kalmış, yaşam savaşımını tek başına gerçekleştirmiştir. Bu da O’nun güçlü bir kişilik yapısına ulaşmasını sağlamıştır.

Giray’a göre sanatçı; “portrelerinde, çeşitli yaş ve karakterdeki kişilerin, fiziksel özelliklerini ayrıntılarıyla betimlerken, yaptığı duyarlı psikolojik incelemelerle, ruhsal değişimlerinin izlenimini ve iletimini de aktarmaktadır” (Giray, 1982). Sanatçının portrelerinde genellikle durağan bir atmosfer görülmektedir. Resim 5’deki Atatürk Portresi’nde de bu atmosfer duyumsanırken, Atatürk’ün bakışlarındaki duygusal etki dikkat çekicidir. Genelde ‘yüz okuma’ olarak bilinen ve insan yüzündeki karakteristik özellikleri yakalayarak, portrenin

psişik durumunu aktarmak olarak bilinen fizyonomik anlatı, Cuda'nın en belirgin sanatsal özgünlüğü olarak görülebilir. Böyle bir anlatım tarzıyla da, "Belirtmek gerekir ki, Cuda'nın gerçekçi üslup ve irdeleme yöntemi ile ürettiği portreler kişinin fiziksel özelliklerini, kuvvetle aktardıkları için izleyicilerle duygusal diyaloglar kurulmasını sağlamaktadır" (Giray, 1982).

Resim 5. Mahmut Cuda, Atatürk Portresi, 58x48,5 cm., TÜYB, 1981 (URL 7).

Araştırmanın buraya kadar olan kısmında, Cumhuriyet öncesi ve sonrası, önemli Türk ressamlarımızın Atatürk portrelerini resimleme öncesi ve sırasındaki psişik durumları üzerinde duruldu. Ancak aynı dönemde yaşamış, Atatürk'ü tanıyan ve bizzat görmüş olan iki yabancı ressam var ki, bu sanatçıların yapmış oldukları portrelere değinmek, konumuz gereği kaçınılmazdır. Bu sanatçılardan biri Avusturyalı ressam Wilhelm Victor Krausz, diğeri ise Alman Prof. Arthur Kampf'tır.

Avusturyalı ressam Krausz, "Atatürk'ün fizik görünümünü çok ilginç bulmuş, kendisinden izin alarak cephede kullandığı körüklü makinesiyle fotoğrafını çekmiş ve o dönemin serpuşlarından olan enveriyesi ile portresini yapmıştır" (URL 8). Bu portre (Resim 6) Anafartalar Savaşı esnasında yapılmıştır.

Resim 6. Wilhelm Victor Krausz, Mustafa Kemal, 1916, Anafartalar (URL 9).

Diğer yabancı sanatçı Prof. Arthur Kampf'tır. Atatürk, Berlin'de iken bir askeri müzede Kampf'ın yapmış olduğu resimleri görür ve oldukça beğenir. Sonrasında Kampf'a portresini yaptırır. Ancak, "Arthur Kampf'ın gerek at üstünde, gerekse ayaktaki boy resimleri bazı sanatkarlar tarafından fizik açısından nispetsizlik nedeniyle eleştirilere uğradı. Belki bu nedenle ünlü Türk ressamlarına Atatürk'ün portreleri yaptırıldı" (URL 10). Resim 7., günümüzde Çankaya Köşkü'nde bulunan, Kampf tarafından yapılmış 'Atatürk' resmidir.

Resim 7. Prof. Arthur Kampf, Atatürk, 1927, Çankaya Köşkü (URL 11).

Hem Avusturyalı ressam Wilhelm Victor Krausz'un hem de Alman Prof. Arthur Kampf'ın resimlemiş oldukları Atatürk portrelerine baktığımızda, her ikisinin de belleğimizdeki Atatürk'ten, Atatürk görüntüsünden biraz uzak olduğunu duyumsarız. Krausz 38, Kampf ise 63 yaşında iken bu resimleri yapmışlardı ve her ikisinin de resim tekniğindeki yeterlikleri tartışılmazdı. Durum böyle iken, bu duyumsamamızın nedenini psikolojik temellere bağlayabiliriz. Krausz ve Kampf, o yaşlarına değin kendi ülkelerinde, kendi ülkelerinin kültürel değerlerinde edinimlerini oluşturmuşlar, bu değerlerin öyle ya da böyle etkisinde psişik durumlarını şekillendirmişlerdir. Her ikisinin de Atatürk'e karşı hayranlıkları olsa dahi, görünen o ki, bazı psikolojik etkenler için içine girmiş görünmektedir.

Araştırmamızın buraya kadar olan kısmında, Atatürk portrelerine sanat psikolojisi açısından yaklaşımımızda, sanatçıyı merkeze aldık. Yukarıda da değinildiği üzere, sanat psikolojisinin ilgilendiği diğer bir kişilik, sanat eserindeki karakter ve onun psişik durumudur.

“Özellikle Müller-Freiefels’in geliştirdiği ve ‘objektif-analitik yöntem’ olarak adlandırılan, sanat eserinin kendini sanat psikolojisi açısından inceleme ve o yapıyla ortaya konmak istenen psişik olguları, durumları, tutum ve davranışları saptama yöntemidir.” (Erinç, 1998). Düşünce, duygu ve davranışların oluşturduğu psikolojik yapı unsuruna ‘kişilik’ deriz ve kişilik durağan değil devingen bir özelliğe sahiptir. İnsanın yaşına, içinde yer aldığı ortamın özelliklerine, deneyimlenen yaşantılara göre değişiklik ve gelişme gösterir.

“Ancak bilimin çağdaş yaklaşımı olan ‘sistem’ mantığını burada da kullanırsak, kişiliğe biçim veren üç ana amaç görürüz. Bunlar büyüme, kararlılık ve etkileşimdir. Bu üç amaç kişiliğin yapısal öğeleri olan duygu, düşünce ve davranış kesimlerinde etkisini sürdürür. Söz konusu amaçlara göre kişiliğini geliştirenler veya kendilerinde böyle bir kişilik gelişimi görülenler, toplumda "büyük insan" diye nitelenirler. Kuşkusuz böyle büyüklerin başında, toplumlara önderlik yapmış kişiler gelir. İşte Cumhuriyetimizin kurucusu, toplum önderi ATATÜRK, kişiliği gerçekten araştırmayı gerektiren, ‘büyük insan’ kimliğiyle sürekli olarak andığımız ve anlamaya çalıştığımız yüce bir değerimiz olmaktadır” (Aşkun, 1993).

Aşkun’un da yukarıda değindiği üzere, Atatürk’ün sağlam bir karakteri olduğunu, idealist, disiplinli ve kendinden emin bir yapıya sahip olduğunu biliyoruz. Yukarıdaki her bir resim üzerine fizyonomik bir analiz yapacak olursak, değindiğimiz tüm bu niteliklerin portrelere yansımış olduğunu görebiliriz. Kendinden emin duruşu, bazen ileriye bazen izleyiciye bakan ve ileriye görür bir izlenim uyandıran gözleri ilk duyumsadığımız fizyonomik izlerdir.

“19. yüzyılda modern psikolojinin ve psiko-fizik’in kurulması ile sanatın anlamı süje’de, sanat eserini kavrayan ve ondan hoşlanan süjede aranır. Çünkü sanat eserine anlamını veren süje’dir. Bir kimse bir sanat eserini güzel olarak değerlendiriyorsa, bunun nedeni, o kimsenin o sanat eserinden hoşlanmasıdır. Sanat eserinin değerini belirleyen, onun süje ile olan bu duygusal ilgisidir” (Tunalı, 2013).

Tunalı’nın yukarıda değindiği yargı, sanat psikolojisinin değerlendirmeye aldığı, bizim de bu araştırmada son olarak üzerinde duracağımız süjedir, alıcıdır. Bilindiği üzere alıcı, sanat eseri ile teke tek ilişkiye giren, onu seyreden, dinleyen, okuyan ve sanat eserinin vermeye çalıştığı iletiyi alabileceği umulan potansiyel süjedir. 19. yüzyıldan itibaren alıcı, sanat alanında neredeyse sanatçı ve sanat eserinden daha ön planda irdelenmeye ve değerlendirilmeye başladı. Çünkü artık önemli olan, sanat eseriyle teke tek ilişki içerisindeki alıcının, eser üzerinden elde ettiği duygudur ve bu duygunun yoğunluğu eserin değerini belirlemede bir ölçüttür.

Duygusal ilgi, Shaftesbury’nin de değindiği üzere alıcının iç duygusu ile doğrudan ilgilidir. “Shaftesbury’e göre; bizi güzelliğe, dolaylı olarak da sanata götüren, insanın sahip olduğu bir iç-duyudur. O’na göre, bu ‘İç-duyu, belli bir görüş kolaylığı ile bağlantılıdır ve bu görüş kolaylığı komposition’un güzelliğine, çizgilerin birliğine, karakterlerin gerçekliğine ve tabiatın doğru bir taklidine karşılık verir” (Tunalı, 2013). Bir eserin değerini alıcının iç duygusuna göre değerlendirmek, sanat yapısının anlamını psikolojik açıdan irdelemek, temel tutmasını sağlamaktır. Özellikle alıcı bir Atatürk portresi ile karşı karşıya ise, belleğinde de bir Atatürk görüntüsü var ise, eserdeki karakterin gerçekliği, doğru taklidi, o alıcının duygularına yansıtacak, duygularını şekillendirecektir. Ayrıca burada özellikle üzerinde durulması gereken bir konu da, alıcının eserdeki karakter ile kuracağı, kurabileceği empatidir, duygudaşlıktır.

Modern psikolojik sanat kuramının en önemli ismi olan Theodor Lipps, “asıl estetik sorun, obje’nin süje’de uyandırdığı bu özel estetik duygudur. Bu duygunun çözümlenmesi, hem sanatı hem de sanatın içerdiği güzelliği açıklayacaktır. Bu duygu, Einfühlung adını alır” der (Worringer, 1963).

Einführung almanca kökenli bir kelimedir ve bir şeyi içten kavrama, duyumsama yani duygudaşlık kurabilmedir denebilir. Lipps'in bu kuramına göre, bir Atatürk portresi ile teke tek ilişkide bulunan alıcı, Atatürk'ün yapıp etmelerini, Türkiye Cumhuriyeti'nin bugünkü varlığını sağlamasında ve korumasında Atatürk'ün attığı adımları bilen biri olarak, karşısındaki portre ile kuracağı Einführung yani duygudaşlık, tüm bunların ayırımında olmayan başka bir alıcıya göre, çok daha derin olacaktır. Bu durumda da, Einführung'u derinden duyumsayan alıcı için, karşısındaki eserin sanatsal değeri, değinilen duygudaşlığın derinliği ve yoğunluğu ile artacaktır.

Alicının, bir Atatürk portresi karşısındaki duygudaşlığını etkileyen unsurlardan biri olarak da, alıcının içinde bulunduğu sosyal ortamı söyleyebiliriz. Geory Valentinoviç Plekhanov'a göre de "psikolojik araştırmalar aracılığı ile estetik diye tanımlanan bireysel davranışların tümü, o bireyin içinde bulunduğu sosyal ortamın bir sonucudur" (Erinç, 1998). Türkiye Cumhuriyeti topraklarında yaşayan, geçmişini, şimdisini bilen ve bu sosyal ortamın bir parçası olan, bunun ayırımında olan bir birey, kanımızca da Lipps'in vurguladığı Einführung'u, Atatürk portresi karşısında derinden yaşayacaktır.

Ancak insanda, ayırımında olarak veya olmayarak davranışa dönüştürdüğü bir psişik durum daha vardır ki, konumuz gereği değinmeden edemeyiz. Bu durumun psikolojideki adı 'önyargı'dır.

"Önyargılar (prejudice) yaşamın bir parçasıdır. Farkında olmadan düşünce ve davranışlarda önyargılar kullanılır. Çoğu kez önyargıların kendimizde var olduğunu kabul etmeyiz, farkına varsak bile onların etkisini tümüyle ortadan kaldırmakta büyük zorluklarla karşılaşırız. Önyargının iki temel ögesi vardır: (1) Bir grup ya da kişiye karşı olumsuz bir duygu, (2) kalıp yargı, bireyleri tanımadan onları bir grubun üyesi olarak yargılamak" (Cüceloğlu, 1997).

İster Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olsun, ister olmasın, Cüceloğlu'nun değindiği yukarıdaki, önyargının iki temel ögesi ya da her hangi biri için içine girdimi, o alıcının bir Atatürk portresi karşısındaki duyguları, tavrı eseri değerlendirmede ve duygudaşlık yaşamada olumsuz bir etken oluşturacaktır. Elbette bir esere sanatsal kaygı ile yaklaşmak, eseri değerlendirirken önyargılarımızdan uzak olmak istendik bir durumdur. Bu da alıcının bilgi ve görgüsü ile olduğu kadar, kendini tanıması ve önyargılarına ket vurabilme gücüyle de ilgilidir. Her insan kendine özgü bir varolan olduğuna göre, eser karşısındaki duygularda, her birey için kendine özgü olacaktır. Sanat eseri ile estetik süje arasındaki ilgiyi belirlemek, sanatın anlamını psikolojik temellerde irdelemek demektir. Psikofiziğin önemli ismi Gustav Theodor Fechner şöyle diyor. "Ama en ilginç ve en önemli soru, daima şu soru olacaktır: Bir şey neden hoşta gider ya da gitmez? Ve ne dereceye kadar haklı olarak hoşta gider ya da gitmez? Bunu araştırmak, psikolojiye düşen bir görevdir. Ama bu, bir teorik psikoloji değil de bir ampirik psikoloji olarak" (Tunalı, sf.12). Yine her insanın kendine özgü olduğunu vurgularsak, sanat psikolojisi de, alıcı ile eser arasındaki ilgiye deneysel psikolojinin araştırma alanı içerisinde yaklaşmak zorunda kalacakmış gibi görünmektedir. Aksi durumda, insan ile eser arasındaki ilişki sonunda oluşan duyguları ve ortaya çıkan davranışları genelleme yapmak, teorilere bağlamak zorunda kalırız ki, bu da insanın kendine özgünlüğünü bir kenara bırakmak olacaktır. Bu bağlamda, bir Atatürk portresi karşısında, onunla teke tek ilişki kuran her bir alıcının psişik durumuna göre duygusal-davranışsal durumlarla karşılaşılacağı kaçınılmazdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sanat, insan aklına ve duygularına yönelik olduğundan, psikoloji biliminin verileri doğrultusunda sanata yaklaşmak kaçınılmazdır. Böyle bir yaklaşım, sanat psikolojisi denilen sanattbilimi var etmiştir ki bu da, sanatı anlamada ve irdelemede insanın psişik durumunu

sanata katmak ya da sanat eserinin insanın ruhsal durumuna etkisini araştırmak demektir. Bu araştırmada sanat psikolojisinin ilgi alanı olan sùjeler; sanatçı, sanat eserindeki karakter ve alıcıdır, bunların ruhsal durumlarıdır.

Bu araştırmada, Atatürk portreleri üzerinden, resmi yapan sanatçının, resimdeki karakterin yani Atatürk portresinin ve portre ile ilişki durumundaki alıcının psişik durumları irdelenmeye çalışılmıştır.

Araştırmada, Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönemde, Atatürk portreleri resimlemiş olan Türk ve yabancı ressamalardan örnekler alınmıştır. Bu sanatçılar ile bir röportaj şansımız bulunmadığından, onların portreleri yaparken içinde buldukları ruhsal durumlarını sorma, öğrenme durumumuz olası olmadığından, konu ile ilgili yapılan sanatsal yargılar öngörüye dayanmaktadır. Ancak, Atatürk ile bizzat görüşmüş hatta kendisini canlı model olarak resimlemiş ve dönemin sosyal, askeri, siyasi tüm niteliklerini deneyimlemiş sanatçıların, böylesine büyük ve önemli bir karakteri resmederken duyumsadıklarını kestirmek, kestirebilmek çok zor olmasa gerek.

Sanat psikolojisi açısından tualdeki Atatürk portrelerini değerlendirmeye aldığımızda ise fizyonomik bir değerlendirme yapılmış ve görülmüştür ki, Türk ressamlarımız, Atatürk'ün ruhsal durumunu ifade etmede, yabancı ressamalara göre daha başarılıdır. Yabancı ressamaların teknik yeterlikleri kuşku götürmez bir gerçek olmasına karşın, fizyonomik anlatımdaki ayrılığın nedenlerini, onların yetişmiş oldukları sosyal ortamdan başlayarak, edimlerine ve duygularına kadar götürmemiz psikolojik bir yaklaşım olacaktır.

Atatürk portrelerine alıcı psikolojisi açısından yaklaştığımızda ise özellikle alıcının iç duyusu, portre ile yüzleştğinde kurduğu ya da kurabildiği umulan empati yani duygudaşlık, içinde yetiştiği ve bulunduğu sosyal ortam ve önyargıları dikkate alınarak psişik bir irdemeye gidilmiştir. Karakterin gerçekliği, doğanın doğru bir taklidi alıcının iç duygusunu doğrudan etkilediğinden, Atatürk portresi ile karşı karşıya gelen alıcının belleğindeki Atatürk görüntüsü ile resimdeki karakterin çakışması, örtüşmesi gerekmektedir. Aksi durumda o alıcı için Atatürk portresi hiçbir ruhsal etki oluşturmayacaktır. Yine aynı şekilde bir duygudaşlık bağı da duyumsatmayacağından, eserin o alıcı için sanat psikolojisi bağlamında bir değeri olmayacaktır. Belleğinde bir Atatürk görüntüsü olan, Atatürk'ün yapıp etmelerini bilen, O'nun önemini bilincinde olan bir alıcı için ise Atatürk portresi karşındaki iç duyusu, duygudaşlığı yoğun hissedeceğinden, O portre sanat psikolojisi açısından o alıcı için sanatsal değere sahip olacaktır.

Araştırmada üzerinde durulan diğeri bir insana ilişkin psikolojik durum ise önyargıdır, önyargılarımızdır. Elbette sanatsal tavır önyargılardan uzak olmalıdır ancak alıcı bunu ne derece engelleyebilir, önyargısına ya da önyargılarına ne derece ket vurabilirse o denli doğru bir davranış sergileyebilir. Atatürk'e karşı, O'nun yapıp etmelerine karşı önyargılara sahip bir alıcı için ise Atatürk portresinin sanatsal değerinden söz etmek olanaksız olacaktır.

Her insan kendine özgü bir varolandır. Aynı olay veya olgu karşısından insanlar ayrı psişik durumlar yaşayabilir. Bu nedenle Atatürk portresi resimlemiş olan sanatçıların, bir Atatürk portresi karşısındaki alıcıların aynı psişik durumu duyumsamaları beklenemez. Bu da bir genelle yapmamızı engelleyeceğinden, konu ile ilgili olarak yapılacak irdemeler teorik psikoloji açısından değil de deneysel psikoloji açısından gerçekleştirilmelidir.

Bu araştırmada, Atatürk portrelerine sanat psikolojisi bağlamında, insanın psişik durumunu belirleyen iç duyusu, duygudaşlık, sosyal ortam ve önyargılar açılarından yaklaşılmıştır. Psikoloji biliminin insana yönelik ortaya koyduğu çok daha ayrı duygular da söz konusudur. Bu duygulardan hareketle sanata yaklaşım veya sanat eserinin değerini ortaya koymak gibi bir araştırma, araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKLAR

- Ana Britannica, Cilt 10, (1987), Ana Yayıncılık, İstanbul.
- Aşkun, İ., (1993), “SÖYLEVDEKİ KİŞİLİĞİ İLE ATATÜRK”, Atatürk Yolu Dergisi, 3 (11). DOI: 10.1501/Tite_0000000169 sf. 259).
- Cüceloğlu, Doğan., (1997), “İnsan ve Davranışı”, Remzi Kitapevi Yayınları, İstanbul.
- Erinç, S. M., (1998), “Sanat Psikolojisi’ne Giriş”, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Giray, Kıymet., (1982), “Türk Ressamlar Dizini: 3 Mahmut Cuda”, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- N. Berk, K. Özsegin., (1983), “Cumhuriyet Dönemi Türk Resmi”, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Tunalı, İ., “Sanatın Psikolojik Anlamı ve Worringer’in Üslup Analizi”. Felsefe Arkivi 0 (2013):
- Worringer, W., (1963), “Soyutlama ve Einfühlung”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Çev.: İsmail Tunalı, İstanbul.
- URL 1. <https://twitter.com/tarihotag/status/1253668184340783105/photo/1> (22.04.2021)
- URL 2. [https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Mustafa_Kemal_Paşa_\(Nazmi_Ziya_Güran\)JPG](https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Mustafa_Kemal_Paşa_(Nazmi_Ziya_Güran)JPG) (23.04.2021)
- URL 3. <https://www.canvastar.com/feyhama-duran-ataturk-portresi> (22.04.2021)
- URL 4. <https://www.tarihli-sanat.com/mihri-musfik-hanim/> (24.04.2021).
- URL.5.<https://resimbiterken.wordpress.com/2014/03/17/mihri-musfik-hanimin-maresal-uniformali-mustafa-kemal-portresi-eseri/> (24.04.2021).
- URL 6. <http://www.incisozluk.com.tr/w/baskomutanligin-95-yil/> (20.04.2021)
- URL 7. <https://www.biyografi.info/kisi/mahmut-cuda> (20.04.2021)
- URL 8. <https://isteaturk.com/g/icerik/Wilhelm-Victor-Krauszun-yaptigi-Mustafa-Kemalin-ilk-portresi-1916/1566> (09.04.2021).
- URL 9.
<https://twitter.com/Kitapyurdu17/status/1253269900413620226/photo/1>
(20.04.2021)
- URL10.<https://isteaturk.com/g/icerik/Prof-Arthur-Kampf-Ataturk-Cankaya-Kosku-1927/1570> (09.04.2021).
- URL 11. <http://www.antikalar.com/ataturk-portreleri> (20.04.2021)

ATATÜRK ŞİİRLERİ ANTOLOJİSİNDE ALIŞILMAMIŞ BAĞDAŞTIRMA UNUSUAL HARMONISATION IN ATATÜRK POEMS ANTHOLOGY

Erdost Özkan

Öğr. Gör. Dr, Pamukkale Üniversitesi

ORCID ID: 0000-0002-4366-243X

ÖZET

Şiir, dilin imgelerle düş yaratımında ortaya çıkan bir edebi türdür. Bu bağlamda şiirin bireyde canlandırdığı hislerin birtakım araçları bulunmaktadır. Bunlardan biri de “alışılmamış bağdaştırma” kavramıdır.

Şiir, bir duygu halinin en belirgin yansımasıdır. Şiir, bireyin anlamsal bir dışı vurumudur. Şiir, sözcüklerin dansından doğan yeni bir öpüktür. Şiir, şairin elinde büyüttüğü bir ağacın hiç sararmayan yapraklarıdır. Şiir, anlamın gizli topraklarındaki açmayı bekleyen kardelenlerdir. Şiir, insan ve ezginin bileşiminden oluşan taze bir ekmektir.

Bu bağlamda alışılmamış bağdaştırma ise imgelerin varsıl ve baş döndürücü semantik yolculuğunda karşımıza çıkan ve okuyucuyu duraklatan sıra dışı, anlamsızlıktan anlam yaratmaya çalışan yazınsal kullanımlardır.

Alışılmamış bağdaştırmalarda sözcüklerin temel anlamlarından çok, yan anlamlarından, çağrışım güçlerinden, uzak çağrışımlardan, duygu değerlerinden yararlanılarak, sözcüğe şair tarafından yüklenen değişik anlamlarla simgesel bir anlatım yaratarak okuyucunun etkilenmesi, onda değişik imge ve tasarımların uyandırılması amaçlanır (Toklu, 2003: 147). İmgesel kullanımını taçlandıran bir diğer unsur da araştırmamıza konu olan alışılmamış bağdaştırma kavramıdır. Bu çalışmada *Muzaffer Reşit*'e ait (Varlık Yayınevi, on dördüncü baskı, Mayıs 1981) “*Atatürk Şiirleri Antolojisi*” kitabındaki Atatürk şiirlerinde (yüz altı şiir) “alışılmamış bağdaştırma” ögeleri aranılmış, bulunmuş ve anlamsal derinliklerine inilerek irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, şiir, alışılmamış bağdaştırma, imge.

ABSTRACT

Poetry is a literary genre which shows up during the vision formation of language through images. In this context, there are some means of emotions which revive in both language and its carrier, individual. One of these is the notion of unusual harmonization.

Poetry is the most obvious reflection of a state of emotion. Poetry is individual's semantic expressing. Poetry is a new kiss born from the dance of the words. Poetry is the leaves of a tree grown in the hands of the poet which never go pale. Poetry is the snowdrop expecting to blossom in the hidden soils of the meaning. Poetry is a fresh bread formed from the compound of human and melody.

Within this context, unusual harmonization is literary uses which we encounter during images' rich and dazzling semantic journey and try to form a meaning from odd meaningless state which pause the reader.

In unusual harmonization, it is aimed to influence the reader by creating a symbolic expression with different meanings attributed to the word by the poet, and to awaken different images and designs by making use of the connotations, associative powers, distant associations, and emotional values rather than the basic meanings of the words (Toklu, 2003: 147). Another element that crowns the use of imaginary is the unusual harmonization, which is the subject of

our research. In this study, the "unusual harmonization" elements in Atatürk's poems (a hundred and six poems) in the book "Atatürk Poems Anthology" by Muzaffer Reşit (Varlık Publishing House, fourteenth edition, May 1981) were sought, found and examined in their semantic depths.

Keywords: Atatürk, poem, unusual harmonization, image.

GİRİŞ

1. AMAÇ

Bu araştırmanın amacı daha çok şiir dilinde kullanılan ‘alışılmamış bağdaştırma’ kavramını, Muzaffer Reşit’e ait “Atatürk Şiirleri Antolojisi” kitabında irdelemektir.

2. YÖNTEM

Araştırmada Varlık Yayınları’nın 14. baskısı (Mayıs, 1981) olan ve Atatürk’e sunulmuş şiirleri barındıran “Atatürk Şiirleri Antalojisi” adlı şiir kitabı incelenmiştir. Yetmiş dokuz (79) şaire ait toplamda yüz altı (106) şiir incelenmiş, şiirlerin doküman analizleri yapıldıktan sonra araştırmaya konu edilen kavramlar sıralanmıştır.

Şiir Adı	Şair Adı
Tavaf	İbrahim Alettin Gövsa
Atatürk’e	Mithat Cemal Kuntay
Atatürk’ün Cenazesi Ankara’da Karşılarken	Mithat Cemal Kuntay
Gidiyor	Orhon Seyfi Orhon
And	Edip Akyel
Uyuyor	Halid Fahri Ozonsoy
Ağıt	Aşık Veysel
Gazimize	Yusuf Ziya Ortaç
Çankaya	Faruk Nafiz Çamlıbel
Atatürk’ün Tabutu Arkasında	Faruk Nafiz Çamlıbel
Gazi Söylüyor	Faruk Nafiz Çamlıbel
Bir Yolcu	Faruk Nafiz Çamlıbel

Şiir Adı	Şair Adı
Çankaya	Kemaleddin Kamu
Atama Ağıt	Kemaleddin Kamu
Destan	Orhan Şaik Gökyay
Ayrılış Destanı	Zeki Ömer Defne
Ülkü Tanrımıza	Ömer Bedrettin Uşaklı
Gazi'ye	Haşim Nezih
Gazi	Haşim Nezih
Mustafa Kemal	İlhami Bekir
Gazi	Halide Nusret Zorlutuna
İnkılap Türkümüz	Vasfi Mahir Kocatürk
Mustafa Kemal'in Türküsü	Yaşar Nabi
Atatürk'ü Dinlerken	Yaşar Nabi
Asırlarca	Behçet Kemal Çağlar
Atatürk'e Sesleniş	Behçet Kemal Çağlar
Mezarın Başında	Behçet Kemal Çağlar
İzinde	Behçet Kemal Çağlar
Ağıt	Behçet Kemal Çağlar
Yarıya Çekilen Bayrak	Hamit Macit Selekler
O'nsuz	Ziya Osman Saba
Atatürk	Cahit Sıtkı Tarancı
On Kasım	Cahit Sıtkı Tarancı
Atatürk Kurtuluş Savaşı'ndan	Cahit Külebi
Atatürk	Fazıl Hüsnü Dağlarca
Mustafa Kemal'in Kağnısı	Fazıl Hüsnü Dağlarca

	Şair Adı
Al Türkü	Fazıl Hüsnü Dağlarca
Atamız	Fazıl Hüsnü Dağlarca
Atatürk Deyince	Rıza Apak
Atatürk Akdeniz Kıyısında	Baki Süha Ediboğlu
Atatürk	Behçet Necatigil
Resim	Behçet Necatigil
Atatürk'ü Duymak	Behçet Necatigil
Eşsiz Yürek	Oğuz Kasım Atok
Mustafa Kemal'den Mektup	Oğuz Kasım Atok
Şu Sonsuz Koşu	Ceyhun Atuf Kansu
Havza Yollarında Mustafa Kemal	Ceyhun Atuf Kansu
Bir Resimde Atatürk	Sabahattin Kudret Aksal
Gazi Heykelinde	Nahit Ulvi Akgün
Gazi Heykelinde 9 Eylül	Nahit Ulvi Akgün
Gazi Heykelinde Güvercinler	Nahit Ulvi Akgün
Atatürk	Arif Hikmet Par
Kahramanın Ölümü	Coşkun Ertepinar
Selam	Nüzhet Erman
En Büyük Yas Günümüz	Bedri Gider
Sendendir Atatürk	Suat Taşer
Atatürk İçin	Osman Atilla

Şiir Adı	Şair Adı
Uzun Havada Yakım	İbrahim Zeki Burdurlu
Ağıt	Teoman Karahun
Mustafa Kemal Türküsü	M. Sunullah Arısoy
Nutuk	Talip Apaydın
Mustafa Kemal	Attila İlhan
Yaşıyorsun	Başaran
Mustafa Kemal Paşa	Nurettin Özyörük
Gazi Mustafa Kemal Paşa	Turgut Uyar
Gazi Paşa'ya Ağıt	Turgut Uyar
Taşlar Onu Anlatıyor	Adnan Bulak
1938-1952	Cevdet Atmaca
Her Mevsimde Çocuklarla Atatürk	Adnan Ardağı
Atatürk Kocatepe'de	Kemalettin Koç
Kocatepe'de	M. Şerif Onaran
Atatürk	İlhan Demirarslan
Atatürk	Namık İrfan Gökçe
Yitik	Ercüment Uçarı
Yay Bedenli Adam	Abdullah Rıza Ergüven
Zeynebime Şiirler	Jülide Gülizar
Ninemin Bellettiği	H. Vasfi Uçkan
İstiklal Savaşı'nda Mustafa Kemal	Sabih Şendil
Uyanık Uyku	Tarık Dursun K.
Kasım Rüzgarları	Mesut Tarcan
Atatürk Çağı	Mesut Tarcan

Şiir Adı	Şair Adı
Mustafa Kemal'i Gördüm	Mustafa Canpolat
Atatürk Destanı	Doğan Ergeneli
Mustafa Kemal'i Düşünüyorum	Ümit Yaşar
Atatürk Çağında	Celal Ertugay
Utaniyoruz	Özker Yaşın
Vatan Rüzgârlarınla Dalgalandı	Özker Yaşın
Kalabalıklara Diyesi Vardı	Mahmut Kuru
Atatürk	E. Faik Üstün
Atatürk Özlemi	M. Sami Aşar
On Kasım Üstüne	Şahinkaya Dil
Atatürk	Ali Püsküllüoğlu
Paşam	Rıza Bulut
Adına Yazdığım Şiirlerden	Ethem Yazgan
Yitik	Muazzez Menemencioğlu
Yitik Sevda	Diñçer Sümer
Mustafa Kemal'in Gençliği	Ergun Evren
Atatürk Çizgisi	Subutay Hikmet
Atatürk'le	Subutay Hikmet
Mustafa Kemal	Özbek İncebayraktar
Kocatepe'de Kemal	Mahmut Alptekin
10 Kasım	M. Şükrü Sarı
Mustafa Kemal'in Elleri	Ergin Ünsal

3. KURAMSAL ÇERÇEVE

“Şiir dilinin en yaygın özelliklerden biri, normal dil kullanımlarının dışına çıkan, okuyucu üzerinde iz bırakan sanatsal yapılarıdır. Bu sanatsal kullanımlara kişileştirme, benzetme, tekrarlama, devrik cümle kullanımı, sapma ve alışılmamış ve bağdaştırma kullanımı gibi çeşitli dilbilimsel yaklaşımlar dâhil edilebilir. Ayrıca sözcüklerin çok anlamlılığından (Polysemie) sıkça faydalanan şairler sözcüğün temel anlamı ile yan anlamları arasında bilinçli bir bağ kurar ve okuyucuyu mecazî bir oyunun içine sürükler. Bu tarz dil kullanımı şiir dilinin anlaşılmasını da zorlaştırmaktadır” (Balci, 2012: 44). Şiir dilinde okuyucuyu şaşırtıp dilin farklı anlamsal zenginlikleriyle karşı karşıya bırakan bu durum “alışılmamış bağdaştırma” kavramının temelini oluşturmaktadır. Dil bilimin dallarından olan semantik ve gösterge biliminde de karşımıza çıkan bu anlamsal değişimler, uzun süredir edebiyat alanında kullanılmakla beraber şiir dilinde okuyucuda hem imgesel hem de düşünsel kullanımlara neden olabilmektedir. Aynı zamanda alışılmamış bağdaştırma kavramı, okuyucunun kendisinde ilk başta bir şaşkınlık yaratırken daha sonra oluşturduğu imgelerle şiirin derinliklerine inebilme yolunda okuyucuya tatlı bir heyecan da katabilmektedir. Şairlerin dizelerinde oluşturdukları bu söz oyunları söz bilimin inceliklerinden ve dilin ulaşılamaz zenginliğinden kaynaklanmaktadır. Sanatsal ifadelerle başvuru bu dil cambazlığı, şairlerin birer dil oyuncağı olup okuyucuda çok farklı duygular uyandırmaktadır. Birbirinden uzak çağrışımların, düz anlamdan çok imge yüklü ve farklı anlamların kullanıldığı, okuyucuda zihinsel ve çağrışım oluşumun ortaya çıktığı kavram, şiirlerde şairlerin oluşturduğu bir diğer dil olmuştur. “Alışılmamış bağdaştırmalarda sözcüklerin temel anlamlarından çok, yan anlamlarından, çağrışım güçlerinden, uzak çağrışımlardan, duygu değerlerinden yararlanılarak, sözcüğe şair tarafından yüklenen değişik anlamlarla simgesel bir anlatım yaratarak okuyucunun etkilenmesi, onda değişik imge ve tasarımların uyandırılması amaçlanır” (Toklu, 2003: 147). Toklu’nun da belirttiği üzere duygu değerli bir odaklanmanın sonucu olarak ortaya çıkan kavram, şairlerin sözcüklerle oluşturduğu zihinsel ve imgesel bir ağ haritasıdır. Dilin sözcükleriyle ortaya çıkarılan bu ağın en önemli göstergeleri de şiir dilinin şaire izin verdiği bağdaştırma unsurlarıdır. “Dilbilimcilerin şimdiye kadar alışılmamış bağdaştırmalara değişik yaklaşımlarla değindiklerini görüyoruz. Özünlü, R.Jakobson’un açıklamasına dayanarak şiir dilinde seçim ekseninde bulunan dizisel (İng.paragramatic) sözcüklerle birleştirme eksenindeki dizimsel (İng.syntagmatic) sözcüklerin bağdaştırılabilmesine dikkati çekmekte, örnek olarak Attilâ İlhan’da görülen yorgun öksürükler, yorgun yağmurlar, yorgun bir keder, yorgun bir saat kullanımlarını göstermektedir. Araştırmacıya göre bu tür örneklerin içinde bulunduğu kullanımlar şiirsel anlambilim adı verilebilecek olan bir dalın ortaya çıkmasıyla açıklık kazanabilecektir” (Aksan, 2013: 152). Şairlerin dizelerinde başvurduğu ve anlatımı daha güçlü hale getirmek adına kullandıkları bu dil oyunu, onların şiirdeki estetik değerleri kullanım güçlerini de gösterir niteliktedir.

4. BULGULAR

Yazar Yaşar Nabi Nayır’a (takma adı: Muzaffer Reşit) ait “Atatürk Şiirleri Antolojisi” kitabındaki bütün şiirlerin irdelenmesi sonucunda elde edilen alışılmamış bağdaştırma örnekleri ve tümcelerinin ait oldukları şiir isimleri aşağıdaki gibidir:

*Çamlar hüznü, yollara düşmüştü söğüt, çınar,

Yaprak döküp huzura kapanmıştı sonbahar

*Susmuş bütün saray, nefes almaz o izdiham,

Son uykusunda tek rahat etsin deyip Atam (Tavaf, 5).

- *Ne büyüsun ki, huzurunda küçüktür matem
On sekiz milyon adam tek kişidir ağlarken (**Atatürk'e, 7**).
- *Ruhun tutacaktır bizi her gün elimizden (**And, 11**).
- *Söylüyor, dinle: sesin göklere yalvardığı gün,
Duyanın, dinliyenin varsa o şahindi senin (**Gazi Söylüyor, 18**).
- *Sesinde ıslığı eser kuvvetin,
Sözünde şahlanır Hakkın bayrağı.
- *Ürperir ovalar avazesine
Dağlar dümdüz olur işaretiyle
Devrilir hincına çarpan ordular
Kaleler dayanmaz yelpazesine.
- *Okşar saçlarını ezelin eli,
Yüzüne ebedin ışığı vurur (**Atama Ağıt, 21-22**).
- *Defne, burcu burcu seril yerlere
Bak, selama durmuş minarelere!
Bir şair şehirden bu âşık şehre,
Bir bayrak dolusu destan geçiyor (**Ayrılış Destanı, 26**).
- *Bir güneş gibi yalnız
Sensin ülkü tanrımız
Ey Türklüğün bütününü! (**Ülkü Tanrımıza, 27**).
- *Gözlerinden almıştır güneşini bu gökler,
Senin hızın ardından kaç ülkeyi sürükler (**Gazi'ye, 28**).
- *Küf kesilmiş maziyi O'dur bu hızla yakan,
Şimdi bir güneştir O, yurda ışık, can verir (**Gazi, 29**).
- *Güneşi eriterek yeni ruh potasında
Ona kattık en sıcak, en temiz kanımızı
- *Dalgalar türkümüzü yıldızlara taşıyor,
Vuruyor bir nabızla şimdi bütün antenler (**Mustafa Kemal'in Türküsü, 35**).
- *Bir kan gibi gezerek yurdun damarlarını,
Bu ses, bir nabız gibi her bilekte atıyor (**Atatürk'ü Dinlerken, 36**).
- *Adın besmeledir her işimizde (**Atatürk'e Sesleniş, 38**).
- *Seninçin yas tutuyor bulutlariyle gökler
*Bekçindir başucunda, şehirler kalemleri,
Tarlalar başakları, köyler oraklariyle
Şimdi dolan bir gözdür sis içinde her kıyı

Hasretinden yanıyor bozkır çoraklariyle (**Mezarın Başında, 39**).

*En büyük en güzel en yiğit kayıp

Dereler denizler çağlar ağlayıp

Rabbimde gözyaşı dökmezse ayıp

*Gitti her ocağın söndü alevi

Yeryüzü dediğin bir ölü evi

Cihan türbe olsa almaz o devi

Türklük yüreğini dağlıyor şimdi

Cihan da bizimle ağlıyor şimdi (**Ağıt, 42-43**).

*Sonbaharın bütün tasası, hüznü,

Artık yaprak yaprak dökülecekti

*An hicranlarını, dök gözyaşlarını...

Ve nemli sabahtan, solan akşamdan

Muhteşem çelenkler örsün sonbahar (**Yarıya Çekilen Bayrak, 45**).

*Artık fethedilemez, istilalarla, ateş ateş,

Uzak ihtiyarlar nazlı tarlalarını eksin,

Artık hiçbir üstün insan gelmeyecek dünyamıza

Sen üstün değilsin Atatürk,

Gerçeksin... (**Atatürk, 53**).

*Toprak gülümserdi çarıklı ayaklarına,

Alını yeşilini kapmıştı, geçirmişti,

Niceden, niceden (**Mustafa Kemal'in Kağnısı, 55**).

*Bir yeşilliğin yüreğime degen barışı kocamandı ama

Yeryüzü bir avuçtu,

Yeryüzünde kardeşlikten, sevgiden, erdemden,

Ülkeler kuruyordum (**Al Türkü, 57**).

*Dolanır durur her on kasım,

Ata topraklarda toprak Ata.

*Alamaz ki, güz yeli varlığını,

İçimizde yeşilcek kalır hep yaprak Ata.

*Sevmek mi yürümek mi, ikisi birden belki,

Ama anlamak Ata (**Atamız, 58**).

*Sesini enginlerden getirdi mavi sular;

Mavi sular bu sabah bir cihan getiriyor,
Sevincinden ağlayan, gülen, haykıran rüzgâr,
Kalelere sevinç umut ve inan getiriyor

*Getiriyor en büyük konuğunu Akdeniz,
Şelale diyarına bu sabah ıraklardan,

Ve bu sabah mavi bir nurla yanan her beniz
Güneşi seyrediyor gözlerini kırpmadan

*İçimizde doğuyor altın rengi bir bahar,
Coşuyor hislerimiz, içimiz sellere eş.

Sevin Antalya sevin, en büyük konuğun var,

Gözlerin aydın anam, gözlerin aydın kardeş **(Atatürk Akdeniz Kıyısında, 61).**

*Mahmur dağının başında bir duman, bir duman,

Mustafa Kemal'in başında daha bir duman

Dağ düşünür gündüz gece başından duman gitmez

Mustafa Kemal düşünür gündüz gece başından duman gitmez

*Sabah güneşi gelip bağdaş kurdu bir yana,

Yarı karanlıkta yüzleri birden aydınlandılar,

Acı çekmiş, susamış dağ çizgileri sert **(Havza Yollarında Mustafa Kemal, 77-78).**

*Saçı başı perişan Anadolu'nun

Efkârlı milletim Gazisine ağlıyor,

Ağlamasın da ne yapsın?

Kanadı kınalı turnalar geçmez oldu üstümüzden

Bulutlar serseri, yıldızlar çıldırmış derdinden.

Canım güneşin saçları rüzgârda savrulur

Neşemiz savrulur, derdimiz haram olur **(Atatürk, 83).**

*Acı çığlıklar uçar dağ dağ

Turnalar hıçkırır ardında... **(Kahramanın Ölümü, 85).**

*Bir güneş doğmuş yaprakların üstüne

İnce ince, göğüs göğüs ağlanmış

Uzanmış bir gözyaşı

Her damla büyümüş vatan toprağı kadar

Her insanda aynı yasla kavrulmuş bir gözyaşı **(Uzun Havada Yakım, 91).**

*Gökte bir bulut geziyordu

Bir yanı kırmızıydı bir yanı beyaz

*El ettim, görmedi;

Ses ettim, duymadı;

Dövünsem de nafiye

Küskün bir hali vardı bulutun,

Aldıracak değildi

Geldi, ağırdan ağırdan,

Rasat Tepe'nin üzerinde eğildi (**Mustafa Kemal Türküsü, 94**).

*Atatürk'ün pehlivan fikri (**Nutuk, 100**).

*Dağ başını efkâr almış,

Gümüş dere durmaz akar,

Gözyaşından kana kesmiş gözlerim:

Ben ağlarım, çayır ağlar, çimen ağlar

Mızıkalar iniler; ırlam-ırlam dövülür,

Altmış üç ilimiz: altmış üç yetim

*Karalar kuşanmış, Karadeniz akmam diyor

Dokunmayın! Ağlamaktan bıkmam diyor (**Mustafa Kemal, 101**).

*Yüreğimin İzmir'inden

*Oğluna hüznü emziren ana (**Yaşıyorsun, 104**).

*Yorgun söğütler, mahzun yollar, kağnılar (**Gazi Mustafa Kemal Paşa, 108**).

*Bütün rüzgârlar beni bulmalı şimdi

*Artık süvariler başka seslerle yarışsın

*Bir çelimsiz ışık dolanır gökyüzünü

*Bulutlar bir beyazdan ürkek; bir siyahtan kavi

Sönmeli bütün ateşleri yeryüzünün,

Uyanılmaz uykulara vardı Paşam

Nefesi daha serin, bakışı daha az mavi...(Gazi Paşa'ya Ağıt, 110).

*Uyuyor uyanık uyku içinde

Maviler, siyahlar, lacivertler

Üçe karşı beş, beşe karşı on

*Acısından bir baş soğan

Üç zeytin kuru mu- kuru karasından

Çömeldik anaç toprağın üstüne

Toprak yağmuru yemiş şişkince yatar (**Uyanık Uyku, 128-129**).

*On kasım aydın çağ Atatürk çağı
Gözlerim keskin ve uğultulu bir bıçak
Düşlerce büyüttüğüm güce bak
Yürür dağ, taş, dere tepe, özgürlük sancağı (**Atatürk Çağı, 131**).

*Ağrılı bir güz sabahı ıııslak
Dünya dönmesini unuttu
Tedirgin bulutların gölgesinde
Gözlerimiz gülmesini unuttu (**Atatürk Özlemi, 144**).

*Küfür gibi bir yel esmiş
Bilememişim (**Yitik Seveda, 150**).

*Dolanır yeryüzünü
Atatürk çizgisi
Dağların doruklarından
Doldurur yürekleri
Yayla sularının
Ağaç oluklarından
Duyulur sesi
Mazlum ulusların
Sıcak soluklarından (**Atatürk Çizgisi, 152**).

*Atının terkisinde özgürlüğün çağrısı
Bıçak gibi kınından çekiyor
Uzak bir Kuvay-ı Milliye sabahını
Tekmil dağlar bulutlarını toplamış Sultan Dağlarına
Kocatepe yerinden yekiniyor (**Kocatepe'de Mustafa Kemal**).

*Mustafa Kemal'in elleri
Selam verdi dağa taşa
Öyle bir güneş doğdu ki sormayın
Aydınlandık baştanbaşa
Yollara hey hey dedi elleri
Düşmanlara ölüm dedi:
Sarışın, saçlarında rüzgârlar
Özgürlüğün türküsünü söyledi (**Mustafa Kemal'in Elleri, 158**).

SONUÇ

Yetmiş dokuz şairin toplamda yüz altı şiiriyle Gazi Mustafa Kemal Atatürk için yazdıkları şiirler elbette değerlidir. Bu derlemeye ait kitabın (Yaşar Nabi Nayır-takma adı Muzaffer Reşit) incelemesinde şiirdeki dilin önemli bir unsuru olan “alışılmamış bağdaştırma” örneklerini görebildik. Şiirlerin tematik anlamda genel ağırlığı Atatürk’ün ölümü, kahramanlıkları, Anadolu insanındaki yeri ve vatana olan katkıları üzerinedir. Fakat alışılmamış bağdaştırma örneklerini tek ulam (kategori, sınıf) altında toplamak mümkün olmamıştır. Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Türk şiirinde ikinci yeni şair grubunun ağırlıklı olarak kullandığı bu imgesel şiir dili, Atatürk için yazılmış şiirlerde de birçok şair tarafından kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2013). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili (7. baskı)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Balcı, U. (2012). *Şiir Dilinde Sapma ve Alışılmamış Bağdaştırmaların Çevirisi*, The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science Volume 5 Issue 2, p. 43-53, April 2012.
- Cebeci, O. (2013). *Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- İsi, H. (2016). *Yapı ve Tür Bakımından Oksimoron (Modern Türk şiiri örnekleri bağlamında dil İncelemesi)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi- Diyarbakır.
- Karaağaç, G. (2013). *Anlam (Anlam Bilimi ve İletişim)*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karasar, N. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Reşit, M. (1981). *Atatürk Şiirleri Antolojisi*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Shen, Y. (2007). *Foregrounding In Poetic Discourse: Between deviation and Cognitive Constraints, Language and Literature* s.169-181
- Shen, Y. (1987). *On The Structure Understanding Of Poetic Oxymoron, Poetics Today* C.8: 1,s.105-122
- Toklu, O., M. (2003). *Alışılmamış Bağdaştırmaların Anlam Yapısı, İçinde: II. Dil, Yazın ve Değişbilim Sempozyumu Bildirileri, Çukurova Üniversitesi Yayınevi, Adana, 2003, s. 144-153*
- Özünlü, Ü. (1997). *Edebiyatta Dil Kullanımları*. Ankara: Doruk Yayıncılık.

BİR BAŞKA O -ORATORYO- / ATATÜRK ORATORYOSU
ANOTHER HE – ORATORIO - / ATATÜRK ORATORIO

Dr. Öğr. Üyesi Celal ASLAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimleri Eğitimi Bölümü,
Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi ABD

ORCID ID: 0000-0001-6729-4531

ÖZET

Sinema ve tiyatro oyunculuğu ile tanınan Yılmaz Gruda (d. 1930), 1945'ten süregelen şiir yazımına 2007'de yayımlanan *Bir Başka O -Oratoryo-* adlı eseri ile devam eder. Yılmaz Gruda'nın şiirinde 'tarih'in ele alınış biçimi ve şiirsel söyleme dönüştürümü tarih yazıcılığından uzak bir karaktere sahip görünmektedir. Toplumcu gerçekçi nitelikli Gruda şiirinin; yazıldığı tarihî kesitler dikkate alındığında -mesela 27 Mart 1960, 12 Mart 1970, 12 Eylül 1980 darbeleri gibi olağandışı dönemler- bizzat yaşanan tarihe ne kadar tanıklık ettiği sorgulanabilir. Bu tür bir sorgulamanın şiirsel söylem açısından bir değer taşımadığı baştan söylenmelidir. Ancak toplumcu şiirin politik karakteristiğinin şiirsel söylemi etkilemesi açısından Gruda şiirine bakılırsa ideolojik söylemden bilinçli bir biçimde kaçındığı görülebilir. Bunun yerine ikame edilen, şiire özgü bir dilin olanakları ile anlatma biçimine yöneliştir. Söz konusu yönelişte; tarihten kaçmak yerine tarih yazmayı tarihçiye bırakmak, aynı tarihsel olguyu şiire özgü bir anlatım biçimine dönüştürerek dile getirme çabası sezilir. Gruda, tarihî kişilik olarak Atatürk'ü imgesel bir anlatımla portreleştirmeyi tercih eder. Bu yönelim, şiirin art alanında konumlanan ideolojik tercihi içermekle birlikte şiire özgü olanın şiirsel olarak sergilenme çabası olarak da poetik bir nitelik taşır.

Gruda'nın eserine bu açıdan bakıldığında, başkalarının yazılmış Atatürk konulu şiirlerden farklılığı dikkat çeker. Zira Gruda; Atatürk'ü alelade bir insan kimliği ile yansıtmaya, onun iç dünyasına ayna tutmaya ve insani yanını görünür kılmaya çalışır. Atatürk'ün yalnızlığı eserin başat izleğidir. Bu bildiride; sahnelenmeye elverişli bir öyküleme tarzı da bulunan *Bir Başka O -Oratoryo-* adlı eser, tematik ve yapısal olarak çözümlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yılmaz Gruda, Atatürk, oratoryo, portre şiir.

ABSTRACT

Yılmaz Gruda, known for his cinema and theater acting, adds a work to Atatürk poems library with his work titled *Another He –Oratorio-* published in 2007, to his poetry writing continual since 1945. In Yılmaz Gruda's poetry, the handling of "history" and its transformation into poetic discourse seem to have a character far from historiography. Socialist realist Gruda poetry; considering the historical sections and periods in which it was written - for example, the coups of 27 March 1960, 12 March 1970, 12 September 1980 - it can be questioned how much it witnessed the history itself. It should be said from the beginning that this kind of questioning has no value in terms of poetic discourse. However, if we look at Gruda poetry in terms of the political characteristics of socialist poetry affecting poetic discourse, it can be seen that he consciously avoided ideological discourse. It is substituted instead the way of telling with the possibilities of a language specific to poetry. In this orientation; instead of escaping from history, it is perceived to leave history to the historian and to express the same historical phenomenon by transforming it into a form of expression specific to poetry. Gruda prefers to portray Atatürk as a historical personality with an imaginary expression. Although this orientation includes the ideological preference located in the background of the poem, it

also carries a poetic character as an effort to exhibit what is unique to the poem as poetical. When Gruda's work is viewed from this point of view, it draws attention to its difference from poems about Atatürk. Because Gruda tries to reflect Atatürk with an ordinary human identity, to mirror his inner world and to make his human side visible. Atatürk's loneliness is the main theme of the work. In this statement; the work named *Another He -Oratorio*, which also has a narrative style suitable for staging, will be tried to be analysed thematically and structurally.

Keywords: Yılmaz Gruda, Atatürk, oratorio, portrait poem.

ORATORYO ÜZERİNE BİRKAÇ SÖZ

Fransızca oratorio sözcüğünden aslına uygun olarak Türkçeye geçen oratoryo Türkçe Sözlük'te şöyle tanımlanır: “Solo sesler, koro ve orkestra için yazılmış, oyun ögesi bulunmayan, kutsal nitelikte müzik eseri: Yunus Emre oratoryosu.” (URL1). Bir diğer kaynakta ise “Oratoryo (Lat.). Dinsel ya da din dışı bir metin üzerine, solo şarkıcılar, koro ve orkestra için bestelenen eser. 16'ncı yüzyılda dekor, kostüm ve hareket gibi sahne öğelerini de içeren oratoryo, 18'inci yüzyıldan başlayarak din dışı konular üzerine de yazılmıştır. Latince oratio: “dua” sözcüğünden kaynaklanan terim dilimize Fransızca söylenişle girmiştir. Almanca *Oratorium*, Fransızca, İngilizce ve İtalyanca *oratorio*” (Say, 2005 cilt 2, s.621).

Dinî özellikte olan ve tiyatro öğelerini de içeren oratoryonun, opera sanatının din dışı konuları işlemesine seçenek olarak kilisenin desteğiyle 17. yüzyılın başlarında 'dinsel eser' yönüyle biçimlenmeye başladığı görülür. İtalya'da doğup gelişen oratoryo, başlangıçta Hıristiyanlık öğeleri içermesi nedeniyle kilise müziği olarak gelişir. Tarihsel seyir içinde oratoryo bu özelliğinden sıyrılarak evrensel bir form kazanır. Batı müziği tekniğiyle beste yapan Türk müzisyenlerin oratoryo türünde eserler vermesi 1940'lı yıllardan sonra gerçekleşir: Ahmet Adnan Saygun'un Yunus Emre'nin şiirlerine dayanan *Yunus Emre Oratoryosu* (1946); Nevit Kodallı'nın, Cahit Külebi'nin “Atatürk Kurtuluş Savaşında” (1950) adlı uzun şiiri üzerine bestelediği *Atatürk Oratoryosu* (1953); Ali Doğan Sinangil'in *Mevlâna* (1973) adlı oratoryosu ve Fazıl Say'ın *Nazım Hikmet Oratoryosu* Türk müziğinde öne çıkan örnekler olarak görülür.

Konumuz açısından; sözü edilen eserler arasında Cahit Külebi'nin “Atatürk Kurtuluş Savaşında” adlı destansı şiiri Atatürk oratoryosu olarak bestelenen ilk eser olması nedeniyle üzerinde durulmaya değerdir. Külebi, şiirin yazılma süreci ile ilgili şunları söyler:

“Atatürk'ün Büyük Nutkunu çok sık okurum. Bütün varlığımla onun tesirinde kalmış bir insanım. Zaten epik şiirlere pek meraklıyım. Benden Atatürk için yapılacak besteye livre istedikleri zaman çok memnun oldum. Ve “Atatürk Kurtuluş Savaşında” adıyla yazdığım destanımı bir oratoryo livresi olacak şekilde düzenledim. Bunun için birkaç oratoryo inceledim. Bir yaz çalıştığım bu eseri 1950'de yayımladım. İlk kısmı *Zafer* gazetesinde çıktı. Eserimde bilhassa Doğu havası yaşar. Atatürk de ilham kaynağı olmuştur.” (Günel'den aktaran Tezcan, 1982: 223-224).

Aslında bu eser Külebi'nin *Rüzgâr* adlı şiir kitabında yer alan “Atatürk'e Ağıt” şiirinin yeniden işlenmiş ve genişletilmiş biçimidir. “Atatürk'le Birlikte Savaşanlara ve Çocuklarına” ithaf edilen şiirde Kurtuluş Savaşı anlatılır. Şiirde “Mustafa Kemal'in halka olan güveni, halkın O'na olan bağlılığı ve inancı, bağımsızlık tutkusu, güçlükler karşısında yıkılmayan yüce umutları, üstün nitelikleri başlıca” (Tezcan, 1982: 224) izlekler olarak öne çıkar.

Şiirin üslup ve dil özellikleri ile Nuran Tezcan'ın değerlendirmelerini, daha sonra Attila İlhan'ın yorumları ile karşılaştırılacağı için, aktarmak uygun olacaktır: “Kurtuluş Savaşı, ulusal duygu, yurt ve halk sevgisi üstün tutularak Anadolu halkının gönlünde duyduğu coşku

ile anlatılır. Burada halk şiirinin, söyleyişinin öncekilere göre daha açık, daha belirgin bir etkisi görülmektedir. Konu ile söyleyişin uygunluğu Külebi'yi sanatında başarıya ulaştırırken onun Anadolu halkına, beğenisine, duyarlığına olan yakınlığının, yatkınlığının da başka bir kanıtı olmaktadır. Halk türkülerinin söyleyişini ve dilini çağdaş bir anlayışla özümleyerek rahatlıkla şiirinde kullanır. Dilinin işlekliliği, kurgusunun sağlamlığı, halk ağzından ustaca yararlanması şiirine ölçülü ve etkili bir yapı kazandırır.” (Tezcan, 1982: 224).

Atatürk Kurtuluş Savaşında'nın ilk biçimi “Atatürk’e Ağıt”, “edebiyatımızda benzeri olmayan bir ağıttır.” (Bayıldırın, 2019: 179). Şiiri, oratoryoya dönüştürme işini Nüvit Kodallı yapar. “Kodallı'nın bestesi ‘Oratoryo, Atatürk’ün naaşının Etnoğrafya Müzesi’nden, Anıtkabir’e naklolunmasından önce 9 Kasım 1953 akşamı, Ankara Devlet Operası'nın sahnesinde ilk kez çalınır. Bu eser, böylece Devlet'in onayını almış olur.” (Bayıldırın, 2019: 181).

Attilâ İlhan, Külebi'nin şiirine dair şu eleştirileri yapar:

“Bir şâir ki sosyal, tarihî ve millî bir probleme herhangi bir fikrî birleşime varmadan yanaşır; bir şâir ki, bu problemi defalarca tekrarlanmış bir ana image’le deyimlemeye çalışır; bir şâir ki şiirinde ne bir yenilik getirebilir ne de değişik düzenler kurabilir; eserinde alelâdelikler, fukaralıklar sıralanmıştır; elbette onun eseri bir şaheser olamaz; hatta doğru dürüst eser sayılamaz ya, siz ille şaheser olmasında ısrar ederseniz, alelâde bir şaheser olur.” (İlhan, 1980: 72’den aktaran Bayıldırın, 2019: 181).

Bayıldırın’ın eleştirileri ve yorumları Atatürk hakkında yazılan şiirlerin genelini de kapsamı açısından dikkate alınmalıdır: “Şair, Mustafa Kemal’i de idealize eder. O, sanki büyük bir komutan değildir de insanüstü bir varlıktır. Mustafa Kemal’i büyük yapan, olağan bir insan olarak büyük örgütçülüğü ile sevk ve idaresindeki başarıdır. O nedenle Mustafa Kemal’e ‘mistik’ özellikler katmak, onun dünya görüşüne aykırıdır: “*Bin selam gibi geldi Sivas’a Erzurum’dan/ Dağlar alçaldı yol vermeye/ Temizlendi ikliminden karından*” Bu, şeyhini uçuran mürit tavrıdır. Devlet’in de istediği aslında budur; gerçek bir Mustafa Kemal imgesi yerine, mistik bir tülün ardına gizlenmiş bir Atatürk!” (Bayıldırın, 2019: 182).

YILMAZ GRUDA’NIN ŞİİRİNDE ATATÜRK PORTRESİ

Bir Başka O, kitabın adının da ima ettiği üzere, yukarıda sözü edilen Atatürk imgesine bir karşı çıkış olarak görülebilir. Vecihi Timuroğlu, hazırlamış olduğu *Atatürk Şiirleri* (1998a) seçkisine “Şiirimizde Atatürk” başlıklı uzunca bir giriş yazısı ekler. Yazının tümünden anlaşılacağı üzere -Bayıldırın’ın da işaret ettiği gibi- Türk şiirinde mistik bir Atatürk portresi yaratılmıştır. Bu yüceltme, kimi şiirlerde o kadar aşırıya götürülmüştür ki karşımıza insani kimliği yok edilen bir Atatürk portresi çıkar. Aynı yazıda Timuroğlu; 12 Eylül 1980’den sonra Atatürk şiiri yazılmadığına değinerek bunun sebebi olarak 12 Eylül’ün Atatürkçülük karşıtı niteliğine, değişen toplumsal koşullara ve bireysel yönelimlerin ve ihtiyaçların değişimine vurgu yapar (1998b: 30).

Bir Başka O; yalnız ve hatıralarıyla yüzleşen bir Atatürk portresi çizer. Şiirde öyküsel anlatım vardır. İki anlatıcı kimliği bulunmaktadır: Şair (o-anlatıcı) ve Atatürk (ben-anlatıcı). Şiir, iki anlatıcının sarmal anlatımı üzerine kurulmuştur. Atatürk’ün anlatıcı olduğu kısımlar italik yazı ile gösterilmiştir. Kitapta bölümlendirme ve başlıklandırma yapılmamıştır. Kitaba başlık olarak seçilen “O” zamiri kitapta 27 kez alt başlık olarak tekrar edilir.

Şiir, o-anlatıcının Atatürk’ü uzaktan betimlemesi ile başlar:

“baktı- / son defa baktı: / baktığını hiç bilmedikleri aynaya / o uzak kendine baktı: / ince – uzun / tetikte bir pars duruşu / şimdi / bir soluk yüz / mavisî yok / anne’den gözlerinin / kalan kendi- ağır geliyor kendine / derin bir nefes çekti son sigarasından:

“- hep tütün ekim saklımdaki fideliğe / toprağa göçürdüm sonra / geceler boyu bekleyip, geceler boyu derledim / kehribar sarısını, abanoz siyahını- / tek tek soldurdum, kuruttum / tava bıraktım balyalarla / aldım uzun acısını / kendi ellerimle ince ince kıyarak / kendi ellerimle ince ince sarıp”

yaktığı sigaradan son bir nefes (...)” (7)¹

Yukarıdaki dizeler, eserin çift anlatıcılı sarmal anlatımına ve öyküleme tarzına örnek olarak gösterilebilir. Şiirin çift katmanlı yapısı; ben-anlatıcının (Atatürk’ün) maziye ait imgeleri geriye dönüşlerle anımsamasına, o-anlatıcıya da öyküleme yapma olanağı sağlar. Şiirin ilerleyen kesitinde o-anlatıcının bir kadın olduğunu, Atatürk’le karşılıklı oturduklarını anlatır ve okura bir söyleşi sahnesini andıran bir atmosfer duyumsatılır: “Bir an / bir an bile bakmıyor bana- / kadınlığım yok! / yalnız o / yalnız o konuşuyor / o!” (20). Atatürk’ün mücadelesi ve halkçılığı ben-anlatıcının aktarımıyla gerçekleştirilir: “- bir karanlığa çıkıyorum / upuzun bir karanlığa / ışık yok- yok hiçbir ışık / arımda hem benden bir avuç yiğit / hem benden uzak bir avuç tedirgin / (...) / halkı gördüm / içi sökülüp atılmış / bir büzüşmüş et yığını / suyu ekşimiş / bir aseton, bir çürümüş çotuk kokusu / bir metal yığını yanı başında / çapak basmış mavzerler, filintalar / halkı gördüm- halkı gördüm / ki, yok! / uluyor bir çapul / bir talan sürüsü / yürüdüm” (24).

Ancak ben-anlatımla destansı bir dile başvurulmaz, ben-anlatım imge yüklü şiirsel bir dille gerçekleştirilir. Anlatıcı müdahalesi diyebileceğimiz o-anlatıcı, sahne ve atmosfer betimlemesi işlevi gören dizelerle anlatımın akışını sağlar: “yürüdü / kabzası erguvan kılıç / ve o kalabalıklarda bile yaşadığı yalnız’ıyla / artık devlet o’na / kuzgun leşlerine!” (25).

Atatürk’ün halk için ve halk içindeki yalnızlığı şiirin merkezî izleği olarak öne çıkarılır. Şiirde dikkate değer kesitlerden biri de halkın sembolize edilerek ben zamiriyle konuşturulmasıdır: “-Bir kul’dum ben/bir yitik/bir yok! / -kovuklardan, inlerden / çalı diplerinden aldı beni / kayaların ardından / korkulardan çekti aldı / sökülüp içimdeki teb’a kalıtını / yeniden çattı kemiklerimi / etimi giydirdi yeniden / sildi yüzümdeki çentikleri / sudaki aynaya baktım: / asıl ben” (27).

Şiirde en açık mesajlardan biri ben-anlatıcının diliyle aktarılır. Atatürk’ün iç konuşma ile konuşturulduğu bu kesit, şiirin ideolojik tezini yansıtan somut göstergelerden biridir: “- adadım kendimi- adadım hırslımı, gücümü / hiçbir zaman, hiçbir insan, farklı olmayacak hiçbir / insandan / ölüm yok artık- el ele sürececek bu uzun kavgada” (28).

O-anlatıcının “bir destan indirdi / halkla birlik- / yazılmadı böylesi / biz yazalım” (38) cümleleriyle şiirin bu kesitinde epik bir söyleme geçilir. Kurtuluş Savaşı esnasında Tekâlif-i Millîye Kanunu ile iade edilmek üzere halktan toplanmasına karar verilen eşya ve emtia tek tek sayılır. Tarihin imgesel bir dille şiirleştirilmesine denk düşen bu dizeler, Kurtuluş Savaşı’nın nasıl gerçekleştirildiğinin ifadeleri olur.

Bir Başka O, Atatürk’ün konuşturulduğu bir şiirdir. Anlatım tutumu; içerik açısından olmasa da teknik açıdan Gruda’nın şiirini, Atatürk şiirleri arasında özgün bir konuma taşıdığını söyleyebiliriz. Atatürk şiiri ile ilgili genel bir değerlendirmeyi Timuroğlu şöyle yapar: “Atatürk şiirinde, üç şairimizin tutumları, çok başka görünüyor. **Nazım Hikmet**, **Cahit Külebi** ve **Ceyhan Atuf Kansu**, ağıttan ve övgüden başka amaçlar taşıyorlar. Bir kez salt Atatürk şiiri yazmıyorlar. (...) Onlar, Atatürk eylemi içinde bir Atatürk’ü yazmayı deniyorlar. Hiç kuşkusuz, gerçek Atatürk şiiri de bu yoldamdan çıkıyor. **Nazım Hikmet**, **Kurtuluş Savaşı** sürecindeki bir Atatürk’ü düşünüyor ve yazıyor. **Cahit Külebi**, emperyalizme ve emperyalizmle bütünleşmiş iç düşmanlara karşı, ülkesinin bağımsızlık savaşını hazırlayan ve

¹ Kaynakçada künyesi verilen *Bir Başka O*’dan alıntılar yalnızca sayfa numarası ile gösterilecektir.

bu savaşın büyük gücü olan halkı örgütleyen, bağımsızlıktan sonra da halkının çağdaşlaşma savaşını sürdüren ve tüm bunları yaparken ulusuyla tekvücut olmuş Atatürk'ü anlatıyor. **Ceyhan Atuf Kansu**'ysa her toplumsal tıkanma sırasında, toplumsal açmazımıza yol gösteren eylemci ve toplumcu Atatürk'ü işliyor.” (Timuroğlu, 1998b: 28). Bu alıntıdan anlaşılın şairlerin içerik açısından nasıl bir Atatürk şiiri yazmış olduklarıdır. Gruda'nın şiiri yöneldiği anlatım tekniği açısından özgün olarak kabul edilebilir kanısındayım.

SONUÇ

Atatürk şiiri içerisinde Yılmaz Gruda'nın eseri yeni ve özgün bir teknik arayışın yanı sıra Atatürk kimliğinin resmî yansımalarından uzakta durmaya çalışılarak Atatürk portresinin betimlenmesine odaklanan bir şiirdir. Öyküleme tekniğine özgü anlatım teknikleriyle kurgulanan *Bir Başka O -Oratoryo-*, tahkiye üslubuyla kaleme alınmıştır. Şiirde; iç konuşma, iç çözümlenme, diyalog, monolog, geriye dönüş, alıntı gibi birçok anlatım tekniğinin katıştırıldığı gözlenir. Teatral tekniklerin de kullanıldığı şiirde o-anlatıcı, şiirin hikâye katılımcısı olarak ara ara sahnede görünse de şiirin ben-anlatıcısı (Atatürk) birincil figür olarak hep önde tutulmuştur.

KAYNAKLAR

1. Bayıldırın, S. K. (2019). *Ulusçu Türk Şiiri*. Ankara: Kaos Çocuk Parkı Yayınları.
2. Gruda, Y. (2007). *Bir Başka O -Oratoryo-*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
3. Say, A. (2005). *Müzik Ansiklopedisi*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
4. Tezcan, N. (1982), “Külebi'de Anadolu”, *Türk Dili*, Sayı: 370, ss. 217-228.
5. Timuroğlu, V. (1998a). *Atatürk Şiirleri* (derl.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
6. Timuroğlu, V. (1998b). *Şiirimizde Atatürk*. *Atatürk Şiirleri* (derl.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
7. URL1. <https://sozluk.gov.tr/>

MUSTAFA KAMAL ATATÜRKÜN TÜRK ƏDƏBİYYATINDA VERDİYİ DƏYƏR

Şıxəliyeva Validə

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Xülasə

Uşaqlıq illərindən şeir, hekayə və roman oxuyan Mustafa Kamal Atatürk ədəbiyyatın gücünü Monastr Əgəri İdadisində Namiq Kamalı, Tofiq Fikrəti və Ziya Göyölpə oxuduğu zamanlarda hiss etdi. Onların şeirləri ilə özünü tapan Mustafa Kamal Atatürk qəlbindəki vətən sevgisini onların yazılarıyla böyütdü. O gözəl nitqə malik bir natiq idi. İnsanların düşüncələrini bu yolla başqalarına ötürə biləcəyinə inanan Mustafa Kamal hər zaman müharibə ilə deyil mədəniyyətlə qazanacağına inanırdı. O, daima mədəniyyət adamlarına xüsusi qayğı göstərirdi və onları qoruyardı. Atatürk müasir cəmiyyətin yaradılmasında ədəbiyata dəyər verən bir dövlət başçısı idi. Şair və yazarların millətin təmsilçisi yəni millət vəkili olmasını istəyirdi. Bəzilərinin isə səfir kimi başqa ölkəyə göndərirdi. Atatürk əvəzolunmaz siyasətçi, əsl mədəniyyət adamı idi. Tələbəlik illərində hər zaman hikmətli sözlər deməyi alışqanlıq halına gətirən Atatürkün ədəbiyyat sevgisi, məhz o illərdən başlamışdır. Fransız yazarlarının əsərlərini orijinalından oxuyar, xarici qəzet və jurnallara isə hər gün göz gəzdirdirdi. Müasirliyə can atan dövlətin həyatındakı inkişaf yeni bir sənət, yeni bir ədəbiyyat ilə olacaqdır. Ədəbiyyat milləti oyandırma və maarifləndirmə yolunda ən yararlı üsullardan biridir. Türk övladları ədəbiyyat vasitəsilə millətin ucalığını və sağlam xarakterini öyrənib onu qoruyacaqdır. Atatürk böyük kitab oxucusudur. Eyni zamanda ədəbiyyatla bağlı maraqlı fikir yürütmə qabiliyyəti olan bir şəxsdir. O müsair toplumun formalaşması və inkişafı üçün ədəbiyyata böyük önəm və dəyər verir.

GİRİŞ

“Mən ədəbiyyatı və şeiri sevirəm” deyən Atatürk hər zaman ədəbiyyata və ədəbiyyatçılara xüsusi diqqət və qayğı göstərmişdi. Hələ gənclik illərində daim ədəbiyyatla maraqlanan Atatürk məktəb dərslərlərindən əlavə daim kitablar oxuyurdu. Bu isə onda ədəbiyyata və şeirə olan marağı daha da artırırdı. O, özü etiraf edirdi ki: “Mən, Ömər Nacini tanıyana kimi ədəbiyyata, şeiriyyətə marağım yox idi. Ömər Nacı Bir dəfə Bursa İdadisindən tələsik bizim sinifə gəldi və məndən oxunmalı kitablar istədi. Ona bütün kitablarımı göstərdim, ancaq o heç birini bəyənmədi. Kitabları bəyənməməsi məni kədərləndirdi. Şeir və ədəbiyyat anlayışı ilə o vaxt tanış olmağa başladım. Şeiriyyət mənə daha da maraqlı gəlməyə başladı. Ancaq Mehmet Asim Efendi sənənin bu marağın əsgər olmağına mane olacaq deyib məni fikirdən uzaqlaşdı”.

ARAŞDIRMA VƏ TƏDQIQAT

Mustafa Kamal Atatürkün milli duyğu və düşüncəsinə böyük təsiri olan yazarlardan biri də Namiq Kamaldır. Onun Namiq Kamalla ilk tanışlığı “Hüriyyət” qəsidəsilə başlamışdır.

Görüp ahkâm-ı asrı münharif sıdk u selâmetten
Çekildik izzet ü ikbâl ile bâb-ı Hükûmet'ten

Usanmaz kendini insan bilenler halka hizmetten
Mürüvvət-mend olan mazlûma el çekmez îânetten

Hakir olduysa millet, şanına noksan gelir sanma
Yere düşmekle cevher sâkıt olmaz kadr ü kıymetten

Vücûdun kim hamîr-i mâyesi hâk-i vatandandır
Ne gam râh-ı vatanda hâk olursa cevri ü mihnetten
Mûini zâlimin dünyâda erbâb-ı denâ'ettir
Köpekdir zevk alan sayyâd-ı bî-insâfa hizmetten
Hemân bir feyz-i bâkî terkeder bir zevk-i fâniye
Hayâtın kadrini âli bilenler hüsn-i şöhretten
Nedendir halkta tûl-i hayâta bunca rağbetler
Nedir insana bilmem menfaat hıfz-ı emânetten
Cihânda kendini her ferdden alçak görür ol kim
Utanmaz kendi nefsinden de âr eyler melâmetten
Felekden intikâm almak demektir ehl-i idrake
Edip tezyîd-i gayret müstefid olmak nedâmetten
Durur ahkâm-ı nusret ittihâd-ı kalb-i milletde
Çıkar âsâr-ı rahmet ihtilâf-ı re'y-i ümmetten
Eder tedvîr-i âlem bir mekînin kuvve-i azmi
Cihân titrer sebât-ı pâ-y-ı erbâb-ı metânetten
Kazâ her feyzini her lutfunu bir vakt için saklar
Fütûr etme sakın milletdeki zâ'f u betâetden
Değildir şîr-i der-zencîre töhmet acz-i akdâmı
Felekte baht utansın bî-nâsib erbâb-ı himmetten
Ziya dûr ise evc-i rifâtinden ıztırârîdir
Hicâb etsün tabiat yerde kalmış kabiliyetten
Biz ol nesl-i kerîm-i dûde-i Osmâniyânız kim
Muhammerdir ser-â-pâ mâyemiz hûn-ı şehâdetten
Biz ol âlî-himem erbâb-ı cidd ü içtihadız kim
Cihân-girâne bir devlet çıkardık bir aşiretten
Biz ol ulvî nihâdânız ki meydân-ı hamiyetde
Bize hâk-i mezâr ehven gelir hâk-i mezelletten
Ne gam pür-âteş-i hevl olsa da gavgâ-yı hürriyet
Kaçar mı merd olan bir cân için meydân-ı gayretten
Kemend-i can-güdâzı ejder-i kahr olsa cellâdın
Müreccahdır yine bin kerre zencîr-i esâretten
Felek her türlü esbâb-ı cefâsın toplasın gelsin
Dönersem kahpeyim millet yolunda bir azimetten
Anılsın mesleğimde çektiğim cevri ü meşakkatler
Ki ednâ zevki a'lâdır vezâretten sadâretten
Vatan bir bî-vefâ nâzende-i tannâze dönmüş kim
Ayırmaz sâdikân-ı aşkını âlâm-ı gurbetten
Müberrâyım recâ vü havfden, indimde âlîdir
Vazifem menfaatten hakkım agrâz-ı hükûmetden
Civân-merdân-ı milletle hazer gavgadan ey bidâd
Erir şemşîr-i zulmün âteş-i hûn-i hamiyetten

Ne mümkün zulm ile bî-dâd ile imhâ-yı hürriyet
Çalış idraki kaldır muktedirsən âdemiyyetten
Gönülde cevher-i elmâsa benzer cevher-i gayret
Ezilmez şiddet-i tazyikten te'sîr-i sikletden
Ne efsûnkâr imişsin âh ey didâr-ı hürriyet
Esîr-i aşkın olduk gerçi kurtulduk esâretten
Senindir şimdi cezb-i kalbe kudret setr-i hüsn etme
Cemâlin tâ ebed dür olmasın enzâr-ı ümmetden
Ne yâr-ı cân imişsin âh ey ümmîd-i istikbâl
Cihânı sensin âzâd eyleyen bin ye's ü mihnetden
Senindir devr-i devlet hükmünü dünyâya infâz et
Hüdâ ikbâlini hıfz eylesin her türlü âfetten
Kilâb-ı zulme kaldı gezdiğin nâzende sahrâlar
Uyan ey yâreli şîr-i jeyân bu hâb-ı gafletden

Şeridə deyilir ki: Vücudun mayası vətən torpağındandır. Vətən yolunda çəkilən əziyyət və sıxıntılarla görə təəssüflənməyə dəyməz. Millət əgər təhqir olunursa bu onun şanına nöqsan gələcəyi anlamına gəlməz, dəyərini itirməz. Çünki gövhər yerə düşməklə öz qiymətliyini itirməz. Dünyada zalım insanın köməkçisi ancaq alçaq insanlar olur, insafsız ovçulara xidmət etməkdən zövq alan ancaq itlərdi. Fələk, tale, qədər hər cür sıxıntılarla gəlsə də gəlsin, ancaq heç vaxt millət yolunda qərarımdan dönmərəm. Düşmən xəncərini vətənin bağına tutub ancaq bu vətəni xilas edəcək kimsə yoxdur. Bizi yerin dibinə atsalar da yenə də vətənə və millətə xidmətə uğurunda yerində dinibdən çıxarıq. Özünü bilən insanlar xalqa xidmət etməkdən yorulmazlar. Qalibiyyətin açarı ancaq millətin qəlbində duran birlikdən asılıdır. Tale həmişə zəfər üçün bir zaman saxlar. Biz Osmanlı boyunun ulu soyunun, bizim mayamız şəhadət qanı ilə yoğrulmuşdur. Biz o insanlarıq ki, axırətdən dünyaya hökm edən dövlət çıxartdıq. Azadlıq mübarizəsi qorxulu bir atəş olsa da, insan olan şəxs o atəşin olmasına baxmayaraq bu mübarizə meydanından qaçmaz. Zülm və işgəncə ilə azadlıq fikirlərini aradan qaldıra bilməzsən. Əgər gücün varsa beyinlərdəki azadlıq fikrini aradan qaldır.

İllər sona Türkiyə Böyük Millət Məclisində o, Namiq Kamalın “Vətən mənzuməsi” dəki:

Vatanın bağına düşmən dayadı hancerini
Yok mudur kurtaracaq bahtı kara maderini?

Bu misralardakı sözlərin ikisi “dayadı” sözünün əvəzinə “dayasın”, “yokmudur” sözünün yerinə “Bulunur” sözünü işlədərək sanki sabaha ümidini işıqlandırmışdır:

Vatanın bağına düşmən dayasın hancerini
Bulunur kurtaracaq bahtı kara maderini?

Hər misrası vətən qoxulu olan bu şeir Mustafa Kamal Atatürkdə böyük təəssüraf yaratmışdır. Məlumdur ki, II Əbdülhəmid dövründə gəclərdə vətənpərvərlik hissləri oyatdığına görə Namik Kamalın şeirləri qadağan olunmuşdur. Vətənpərvərlik şeirlərini gizləncə oxuyanlar isə cəzalandırılırdı. Ancaq buna baxmayaraq Mustafa Kamal Atatürk hər kəsdən gizləncə bu şeirləri oxuyardı.

Hərbi akademiya təhsil aldığı illərdə o, Tofiq Fikrət, Namiq Kamal və Abdulhaq Hamidin şeirlərini oxumaqdan zövq alardı.

Mehmet Emin Yurdakulun 1987-ci ildə Selanikdə “Asır” qəzetində dərc etdiyi “Cenge giderken” şeiri Mustafa Kamal Atatürkün qəlbində xüsusi bir tutmuşdur.

Ben bir Türk'üm; dinim, cinsim uludur;
Sinem, özüm ateş ile doludur.
İnsan olan vatanının kuludur.
Türk evladı evde durmaz giderim.

Muhammed'in kitabını kaldırtmam;
Osmancık'ın bayrağını aldirtmam;
Düşmanımı vatanıma saldırtmam.
Tanrı evi viran olmaz, giderim.

Bu topraklar ecdadımın ocağı;
Evim, köyüm hep bu yerin bucağı;
İşte vatan, işte Tanrı kucağı.
Ata yurdun, evlat bozmaz, giderim.

Tanrım şahit, duracağım sözümde;
Milletimin sevgileri özümde;
Vatanımdan başka şey yok gözümde.
Yâr yatağın düşman almaz, giderim.

Ak gömlekle gözyaşımı silerim;
Kara taşla bıçağımı bilerim;
Vatanım için yücelikler dilerim.
Bu dünyada kimse kalmaz, giderim.

Mustafa Kamal Atatürk Mehmed Eminin Yurdakulun türəcə şeirləri ilə Fofiq Fikrətin “Rübab-I Şikəstə” dən bəzi şeirləri eyni zamanda müqayisə etmək istəyərkən hər ikisi bir birindən fəqlilikdə gözəlliyə malik bir sənət əsəridir. Onun, Mehmed Emin Yurdakulun “Yaşamaq kavgası” şeiri Mustafa Kamal Atatürk dünyasında özünəməxsus yeri var idi.:

Her mahluk her gün gibi bugün de
Yuvasından dışarıya uğruyor
Dağ başında, şehir içində, her yerde
Öldürecek, yiyecek şey arıyor.

Şu saf, mavi gök altında alem böyle kurulmuş
Her bir vücut başkasının kanı ile yoğrulmuş.
Bir çiçeğin ruhu gibi nazik güzel görünen
Bir yetimin gönlü gibi dokunmaya gelmeyen
Kelebekler birer birer kan içici canavar
Onlarda da gizli gizli öldürücü şeyler var

Yemek yemek!...İşte budur yaşamanın kanunu!

Seni yerler, yemez isen sen onu

Böyle doğar, böyle ölür mahlukat

Burada her ses, yaralı iniltisi, bir feryat!

Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi Tofiq Fikrət ilə Mustafa Kamal Atatürk düşüncə və fikirləri qarşılaşdırsa eyni nəticəyə çıca bilerik. Mustafa Kamal Atatürk hər zaman gənclərə Tofiq Fikrəti oxuyun deyə səslənirdi. O, Tofiq Fikrət haqqında bu sözləri deyirdi: “Biz məktəbdə oxuyarkən onun şeirlərini vərəqləyirdik. Ondakı əzəmət, ahəng heç bir şairimizdə yoxdur”. xüsusilə də şairin “Sis” şeiri Atürkün qeydiyyat dəftərində yer alması onun Tofiq Fikrətə olan sevgisinin təsdiqi tapır. Şeirdə İstanbul dəhşətli, darıxdırıcı bir duman qatında göstərilir. Zülmət rəmzi kimi təsvir olunan duman şəhərin zülm altında inləməsinə işarədir. Müəllif İstanbulun timsalında bu vəziyyəti bütün ölkəyə şamil edir:

SİS

Sarmış ufuklarını senin gene inatçı bir duman,
beyaz bir karanlık ki, gittikçe artan
ağırlığının altında herşey silinmiş gibi,
bütün tablolar tozlu bir yoğunlukla örtülü;
tozlu ve heybetli bir yoğunluk ki, bakanlar
onun derinliğine iyice sokulamaz, korkar!
Ama bu derin karanlık örtü sana çok lâyıq;
lâyık bu örtünüş sana, ey zulümlér sâhası!
Ey zulümler sâhası... Evet, ey parlak alan,
ey fâcialarla donanan ışıklı ve ihtişamlı sâha!
Ey parlaklığın ve ihtişâmın beşiği ve mezarı olan,
Doğu'nun öteden beri imrenilen eski kıralıçesi!
Ey kanlı sevişmeleri titremeden, tiksinden
sefahate susamış bağrında yaşatan.
Ey Marmara'nın mavi kucaklayışı içinde
sanki ölmüş gibi dalgın uyuyan canlı yığın.
Ey köhne Bizans, ey koca büyüleyici bunak,
ey bin kocadan artakalan dul kız;
güzelliğindeki tâzelik büyüğü henüz besbelli,
sana bakan gözler hâlâ üstüne titriyor.
Dışarıdan, uzaktan açılan gözlere, süzgün
iki lâcivert gözünle nekadər canayakın görünüyorsun!
Canayakın, hem de en kirli kadınlar gibi;
içerinde coşan ağıtların hiç birine aldırış etmeden.
Sanki bir hâin el, daha sen şehir olarak kuruluyorken,
lânetin zehirli suyunu yapına katmış gibi!
Zerrelerinde hep riyakârlığın pislikleri dalgalanır,
İçerinde temiz bir zerre aslâ bulamazsın.
Hep riyânın çirkefi; hasedin, kârgüdmenin çirkeflikleri;
Yalnız işte bu... Ve sanki hep bunlarla yükselinecek.
Milyonla barındırdığın insan kılıklarından
Parlak ve temiz alınlı kaç adam çıkar?
Örtün, evet ey felâket sahnesi... Örtün artık ey şehir;
örtün, ve sonsuz uyu, ey dünyanın koca kahbesi!
Ey debdebeler, tantanalar, şanlar, alaylar;

Kaatil kuleler, kal'ali ve zindanlı saraylar.
Ey hâtıraların kurşun kaplı kümbetlerini andıran, câmîler;
ey bağlanmış birer dev gibi duran mağrur sütunlar ki,
geçmişleri geleceklere anlatmıya memurdur;
ey dişleri düşmüş, sırttan sur kafilesi.
Ey kubbeler, ey şanlı dilek evleri;
ey doğruluğun sözlerini taşıyan minâreler.
Ey basık tavanlı medreseler, mahkemecikler;
ey servilerin kara gölgelerinde birer yer
edinen nice bin sabırlı dilenci gürûhu;
“Geçmişlere Rahmet! ” diye yazılı kabir taşları.
Ey türbeler, ey herbiri velvele koparan bir hâtıra
canlandırdığı halde sessiz ve sadâsız yatan dedeler!
Ey tozla çamurun çarpıştığı eski sokaklar;
ey her açılan gediği bir vak'a sayıklıyan
vîrâneler, ey azılıların uykuya girdikleri yer.
Ey kapkara damlariyle ayağa kalkmış birer mâtemi
sembole eden harap ve sessiz evler;
ey herbiri bir leyleğe yahut bir çaylağa yuva olan
kederli ocaklar ki, bütün acılıklariyle somutmuş,
ve yıllardır tütmek ne... çoktan unutulmuş!
Ey mîdelerin zorlaması zehirinden ötürü
her aşâlığı yiyip yutan köhne ağızlar!
Ey tabi'atin gürlükleri ve nimetleriyle dolu
bir hayata sâhip iken, aç, işsiz ve verimsiz kalıp
her nâmeti, bütün gürlükleri, hep kurtuluş sebeplerini
gökten dilenen tevekkül zilleti ki.. sahtadır!
Ey köpek havlamaları, ey konuşma şerefiyle yükselmiş
olan insanda şu nankörlüğe lânet yağdıran feryât!
Ey faydasız ağlayışlar, ey zehirli gülüşler;
ey eksinlik ve kaderin açık ifadesi, nefretli bakışlar!
Ey ancak masalların tanıdığı bir hâtıra: Nâmus;
ey adamı ikbâl kıblesine götüren yol: Ayak öpme yolu.
Ey silahlı korku ki, öksüz ve dulların ağzındaki
her tâlih şikayeti yapageldiğin yıkımlardan ötürüdür!
Ey bir adamı korumak ve hürriyete kavuşturmak için
yalnız teneffüs hakkı veren kanun masalı!
Ey tutulmıyan vaitler, ey sonsuz muhakkak yalan,
ey mahkemelerden biteviye kovulan “hak”!
Ey en şiddetlikuşkularla duygusu kö”rleşerek
vicdanlara uzatılan gizli kulaklar;
ey işitmek korkusuyla kilitlenmiş ağızlar.
Ey nefret edilen, hakîr görülen millî gayret!
Ey kılıç ve kalem, ey iki siyasî mahkûm;
ey fazilet ve nezâketin payı, ey çoktan unutulan bu çehre!
Ey korku ağırlığından iki büklüm gemeye alışmış
zengin – fakir herkes, meşhur koca bir millet!
Ey eğilmiş esir baş, ki ak-pak, fakat iğrenç;
ey tâze kadın, ey onu tâkîbe koşan genç!
Ey hicran üzgünü ana, ey küskün karı-koca;

ey kimsesiz; âvâre çocuklar... Hele sizler,
hele sizler...

Örtün, evet, ey felâket sahnesi... Örtün artık ey şehir;
Örtün, ve sonsuz uyu, ey dünyanın koca kahpesi!

Abdulhaq Hamiq Atatürk üçün böyük dühaya malik bir qəhrəman şair idi. Hər zaman Atatürk ədəbiyyatla bağlı təşkil etdiyi məclislərdə başda yer alan Abdülhak Hamit qaralan vətən üfüqlərində yol göstərən ulduzu bele qeyd edirdi

Onu mahir və muktedir bir el
Döndürür iktiyazı hale gore

NƏTİCƏ

Göründüyü kimi hər zaman sənətə, sənətkarlara dəyər verən Atatürkə ədəbi yazarları yüksək şəkildə qiymətləndirirdi. O kitablara, ədəbiyyata verdiyi dəyər ilə hə zaman gənclərə yol göstərmişdir. Mustafa Kamal Atatürk Türkiyə Cümhuriyyətinin yüksəlişi elmin, sənətin və mədəniyyətin gücü ilə ola bileceyinə inanırdı.

ƏDƏBİYYAT

1. Atatürkün özel kitablığının kataloğu. Ankara, 1973
2. Cemil Sönmez. Atatürkte Edebiyyat sevgisi. Ankara, 1998
3. Fofiq fikrət seçilmiş əsərləri. Bakı, 2017
4. Vurkaç Yılmaz. Atatürk ve kitap. İstanbul, 1987
5. Yücebaş Hilmi. Edebiyyatımızda Atatürk. İstanbul, 1940

**MUSTAFA KEMAL ATATÜRK HAKKINDA YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZ
ÇALIŞMALARININ BİBLİYOMETRİK ANALİZİ**
**BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF THE POST GRADUATE THESIS STUDIES
ABOUT MUSTAFA KEMAL ATATÜRK**

Metin ELKATMIŞ

Doç. Dr, Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü,
(Sorumlu Yazar)

ORCID ID: 0000-0002-6132-8865

Mutluhan TANIK

Bağımsız Araştırmacı

ORCID ID: 0000-0002-6566-5236

ÖZET

Önce asker sonra da reformist bir politikacı ve devlet adamı olarak çok yönlü bir kimliğe sahip olan Mustafa Kemal Atatürk, Türk milletinin yetiştirdiği en önemli tarihi şahsiyetlerden birisidir. Onu, bilime ve eğitime verdiği önemle de kültür insanı olarak tanımlamak mümkündür. Bu kapsamda yakın tarihi geçmişte rol aldığı misyon ile Mustafa Kemal Atatürk'ü anlamak ve geleceğe anlatmak bilim insanlarının en önemli sorumluluklarından birisidir. Bu çalışmada Mustafa Kemal Atatürk'ü konu alan lisansüstü tezlerin; yazım dili, tez türü, basım yılı, yayımlandığı üniversite, enstitü, anabilim dalı ile çalışma konusu ve araştırma yöntemi gibi değişkenler açısından ele alınarak bibliyografik olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışma nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan doküman incelemesi tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk anahtar kelimesi ile 2000-2020 yılları arasında YÖK Yayın ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından onaylanıp arşivlenen 87 yüksek lisans ve 14 doktora olmak üzere toplam 101 lisansüstü tez incelemeye dâhil edilmiştir. Doküman analizi tekniğiyle toplanan verilerin analizinde ise içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Buna göre elde edilen sonuçlardan bazıları şöyle özetlenebilir; Atatürk'ü konu alan lisansüstü tezlerinin en çok 2007 yılında yazıldığı anlaşılmıştır. Konu kapsamında en çok tez çalışmasının yapıldığı üniversitenin ise Ankara Üniversitesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yazılan lisansüstü tezlerin en çok Sosyal Bilimler Enstitüsü kapsamında, Tarih Anabilim Dalında ve Türk İnkılâp Tarihi konusuna ilişkin olduğu da saptamalar arasındadır. Yine lisansüstü tezlerin araştırma yöntemlerinde ise toplam 14 tezin nitel, 1 tezin nicel, 1 tezin karma ve 85 tezin ise belli bir yöntem ile gerçekleştirilmediği tespit edilmiştir. Son olarak çalışmada Mustafa Kemal Atatürk'ü dolaylı olarak konu alan 198 lisansüstü tezde tablolaştırılarak incelemeye dâhil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, Üniversite, Bilim, Lisansüstü Tez, Bibliyometrik Analiz

ABSTRACT

Having a multi-faceted identity first as a soldier and later as a reformist politician and statesman, Atatürk is one of the most important historical figures raised by the Turkey. It is possible to define him as a person of culture with the importance he attaches to science and education. So, it is one of the most important responsibilities of scientists to understand Atatürk and tell to future generations . In this study, the postgraduate theses on Atatürk; It is aimed to be examined in terms of variables such as writing language, type of thesis, year of

publication, university, institute, department, subject of study and research method and to be examined bibliographically. For his purpose; the study was carried out with the document review technique, which is one of the qualitative research methods. Total of 101 post graduate theses (87 master's and 14 doctoral theses) which were approved and archived by the YÖK Publication and Documentation Department between 2000-2020 with the keyword Atatürk, were included in study. Content analysis technique was used in the analysis of the data collected by the document analysis technique. In summary; It has been understood that the postgraduate theses on Atatürk were written mostly in 2007. Most of the theses have been done Ankara University. It is also among the findings that the postgraduate theses written are mostly related to the Social Sciences Institute, the Department of History and the Turkish Revolution History. In the research methods of graduate theses, it was determined that 14 theses were qualitative, 1 thesis was quantitative, 1 thesis was mixed, and 85 theses were not carried out by a certain method. Finally, 198 graduate theses on Mustafa Kemal Atatürk indirectly were tabulated and included in the study.

Keywords: Mustafa Kemal Atatürk, University, Science, Graduate Thesis, Bibliometric Analysis

1. GİRİŞ

Önce asker sonra reformist bir politikacı ve sonrada devlet adamı olarak tanımlayabileceğimiz Mustafa Kemal Atatürk, Türk toplumunun sahip olduğu en büyük değerlerden birisidir. Kurucu devlet adamı olarak üstlendiği misyon ile eğitimden sağlığa, ekonomiden ulaşıma, sanattan spora her alanda gerekli değişim ve dönüşümü başlatmıştır. Mustafa Kemal Atatürk özellikle de kültür, eğitim ve bilim alanlarında önemli reformlar yapmıştır (Erendil, 1990; Eroğlu, 2005). Atatürk asker kökenli olmasına karşın eğitimle elde edilen başarının her daim askeri başarılarından daha üstün ve daha kalıcı olduğunu düşünmüştür. Bu sebeple Türk milletine yalnızca askeri başarılarla katkıda bulunmamış eğitim ve kültür anlamında yaptığı reformlarla Türk toplumunun gelişimi için büyük adımlar atmıştır. Bu anlamda Atatürk'ün gerçekleştirdiği reformlar "ilim ve iktisat zaferlerine" inanmış aydın bir lider olduğunun kanıtı niteliğindedir. Eğitime ne denli değer verdiğinin göstergesi olarak: "Cumhurbaşkanı olmasa idiniz, ne olmak isterdiniz?" sorusuna, "Millî Eğitim Bakanı olarak eğitim davasına hizmet etmek isterdim" şeklinde verdiği cevabı örnek verebiliriz (Sözcü, 2015). Ayrıca Mustafa Kemal Atatürk bu cevabıyla de yaşanan sorunların çözüm adresi olarak eğitime ve bilime olan inancını göstermiştir. Atatürk eğitime olan inancını ve güçlü eğitim felsefesinin bir toplumun gelişmişliği için şart olma düşüncesini çoğu konuşmasında dile getirmiş, milli mücadele yıllarında bile kurulacak yeni devletin eğitim politikasına ilişkin kararlar almıştır (Okur, 2005; Göksel, 1985). Atatürk'e göre "Bir millet irfan ordusuna sahip olmadıkça, muharebe meydanlarında ne kadar parlak zaferler elde ederse etsin, o zaferlerin kalıcı sonuçlar vermesi ancak irfan ordusuna bağlıdır".

Yaşamını Türk milletinin bağımsızlığına ve kalkınmasına adanmış bir lider olan Mustafa Kemal Atatürk'e karşı Türk Milletinin de sorumlulukları bulunmaktadır. Atatürk değerinin unutulmaması ve gelecek kuşaklara aktarılabilmesi bu sorumluluklardan en büyükleridir. Bu bağlamda Atatürk hakkında yazılan yazılar ve yapılan araştırmalar önem arz etmektedir. Özellikle de bilimsel anlamda Mustafa Kemal Atatürk'ü ele alan çalışmalar Atatürk'ün düşünce dünyasının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Konuyla ilgili alan yazın incelendiğinde de bu doğrultuda yapılmış pek çok çalışmanın olduğu görülmektedir. Özellikle de Mustafa Kemal Atatürk'ün görüş ve düşünceleri ile hayata geçirdiği pek çok uygulamanın lisansüstü tezlerde konu olarak incelendiği bilinmektedir. Buradan hareketle Mustafa Kemal

Atatürk'ün bilimin konusu olduğu ve bilimsel süreç içerisinde pek çok kez ele alındığı görülmektedir.

Genel olarak, kişinin bilme isteğinden hareketle, herhangi bir konuyu belirlenmiş amaçlar ve yöntemler doğrultusunda araştırma sürecine bilim denir. Ayrıca bilim kâinatı ve üzerindeki inceleterek olay ve olguları anlama ve anlamlandırma sürecidir. Merakla başlayan bu süreç sistematik yöntemlerle gelişir ve nihayetinde de bilimsel yasalara bağlanır. Yapılan bu çalışmaya bilim bunu yapana da bilim insanı denir. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de üniversiteler nezdinde gerçekleştirilen bilimsel çalışmalar Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK), Ulusal Tez Merkezinde arşivlenmektedir. Bu kapsamda Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatı, fikir ve düşünceleri ile ortaya koyduğu icraatları pek çok açıdan bilimsel yollarla incelemeye tabi tutulmuştur.

Mustafa Kemal Atatürk hakkında yazılan tezlerin bir bütün olarak ele alınması ve değerlendirilmesi bu kapsamında çalışacak araştırmacılara kılavuzluk edecek ve önemli bir kaynak işlevi görecektir. Bu nedenle ulusal tez merkezinde konuyla ilgili arşivlenen bilimsel çalışmalar bir bütün olarak ele alınıp incelenmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca literatür incelendiğinde konu hakkında böyle bir çalışmanın yapılmadığı da saptanmıştır.

Alan yazın incelendiğinde farklı alan ve konuda yazılan lisansüstü tezlere ilişkin yapılan analizlerde çoğunlukla bibliyometrik analizlerin kullanıldığı saptanmıştır. Bu şekilde ele alınıp incelenen lisansüstü tezlerin alana ve araştırmacılara hem pratik hem de derinlemesine katkı sağlayacağı ileri sürülmektedir (Beşel, 2017). Buna göre herhangi bir konu ya da alanda yayınlanmış çalışmalarını istatistiksel tekniklerle analiz edilmesi bibliyometri kavramı iken, bibliyometrik analiz ise belge ya da yayınların belirli özellikler çerçevesinde analiz edilmesi ve çeşitli bulguların elde edilmesi esasına dayanır. Başka bir ifadeyle Bibliyometrik analiz, ulaşılan bilimsel bulguların farklı yöntemler eşliğinde çeşitli boyutlarının ortaya konması olarak tanımlanır. Al ve Coştur (2007) ise daha yalın bir ifadeyle, temeli sayım yapmaya dayanan inceleme alanı olarak tanımlamışlardır. Bu bağlamda bibliyometri araştırmaları, yapılan bilimsel çalışmaların hem nicelik hem de nitelik açısından değerlendirilmesine imkân sağlamaktadır (Al ve Soysal, 2012). Yapılan bibliyometrik araştırmalar ilgili bilim dalına hem bilim insanlarının katkılarının belirlenmesi hem de akademik yayın organlarının niteliklerinin saptanması adına önemli katkılar sağlamaktadır (Yozgat ve Kartaltepe, 2009). Bibliyometrik çalışmalar neticesinde ulaşılan bulgular incelenen bilim dalının gösterdiği gelişimin düzeyinin tespit edilmesine, eksikliklerin belirlenmesine ve getirilen eleştiri ya da önerilerle geliştirilmesine olanak sağlar (Ulu ve Akdağ, 2015).

Yeniden doğuş olarak adlandırılabilir Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kuruluşunda fikirleri, öncü rolü, akılcı ve ileri görüşlülüğü ile başat faktör olan Mustafa Kemal Atatürk hakkında yapılacak bibliyometrik analizin onun düşünce dünyasının ve mirasının anlaşılmasında büyük bir rol oynayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda eldeki araştırmanın temel amacı da Türkiye'de Mustafa Kemal Atatürk'ü konu alan lisansüstü tezlerinin bibliyometrik analizinin yapılması olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda çalışmanın amacına ilişkin aşağıdaki sorulara yanıt aranmaya çalışılacaktır;

2000-2020 yılları arasında Mustafa Kemal Atatürk'ü konu alan lisansüstü tezlerin;

- Türü, dili ve araştırmacının cinsiyetine göre dağılımı,
- Genel dağılımı,
- Yıllara göre dağılımı,
- Üniversitelere Göre Dağılımı,
- Enstitülere Göre Dağılımı,

- Anabilim Dallarına Göre Dağılımı
- Konularına göre dağılımı,
- Araştırma yöntemine göre dağılımı,
- Mustafa Kemal Atatürk'ü dolaylı olarak konu alan lisansüstü tezlerin genel dağılımı nasıldır? şeklinde belirlenmiştir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmanın modeli oluşturulurken nitel araştırmalarda kullanılan desenden faydalanılmıştır. Nitel araştırmalar gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, olay ve olgulara herhangi bir müdahalede bulunulmadan doğal ortamlarında gerçekçi ve bütüncül olarak ele alınarak nitel bir sürecin izlendiği araştırmalar olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008; Demirbaş, 2015). Araştırmada Mustafa Kemal Atatürk'ü konu alan lisansüstü tez çalışmalarının analizi için nitel bir teknik olan “belge tarama, doküman metodu” gibi farklı şekilde de isimlendirilen doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi tekniğiyle yapılan araştırmalarda mevcut belge ve kayıtlar toparlanarak sistemli bir şekilde incelenir (Kararsar, 2012). Doküman analizinin araştırmacılar tarafından tercih edilmesinin pek çok sebebi bulunmaktadır. Ancak en önemli sebeplerinden birisi araştırmacıya zaman konusundan sağladığı tasarruftur (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Doküman analizi tekniğiyle yapılan bu çalışma ele alınan yayınların farklı yöntemlerin kullanılmasıyla analizinin yapılmasına ve değerlendirilmesine olanak sağlayan bibliyometrik araştırmalar şeklinde de isimlendirilmektedir. Bibliyometrik yöntemlerin kullanılmasının amacı çalışmaların sonuçlarını ve etkinliğini ölçmektir (Coşkun vd., 2014).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini YÖK Yayın Dokümantasyon daire başkanlığı tarafından arşivlenen Atatürk hakkındaki lisansüstü (Yüksek lisans-Doktora) tezler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise 2000-2020 yılları arasında Atatürk'ü konu alan lisansüstü tezleri kapsamaktadır. Bu amaçla YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında Atatürk hakkında 87 yüksek lisans ve 14 doktora olmak üzere toplam 101 tane tez incelenmiştir. Bu kapsamda çalışma Yüksek Öğrenim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'ne kayıtlı olan 2000-2021 yılları arasında yapılmış lisansüstü tezlerle sınırlıdır.

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırmanın verilerinin toplanması içinepistemolojik doküman analizi yöntemi kullanılarak elektronik ortama aktarılmıştır. Bu amaçla Atatürk hakkında yapılan lisansüstü tez çalışmalarının incelenmesi için araştırmacılar tarafından veri toplama aracı olarak araştırmanın amacına hizmet edecek şekilde tez inceleme formu oluşturulmuştur. Tez inceleme formu oluşturulurken alan yazında yer alan formlar da göz önünde bulundurulmuş ve analizi yapılmış ve son halini almıştır.

Doküman analizinin ilk aşamasında örneklem grubunda yer alan kısıtlaması bulunmayan yüksek lisans ve doktora tezleri YÖK dokümantasyon dairesi başkanlığının internet sitesinden pdf formatında bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Ancak bilgisayar ortamına aktarılan bazı tezlerin başlıklarında “Atatürk” ibaresi bulunmasına rağmen içeriklerinin çalışmanın amacına uygun olmadığı anlaşılmıştır. Araştırmanın örneklem grubuyla belirtilen tüm tezlerin bu şekilde analizi yapılarak çalışılan konuyla ilgili olmayan tezler örneklem grubundan

çıkarılmıştır. Dikkatle oluşturulan örneklem grubunda yer alan tezler belirlenen temalar dâhilinde sınıflandırılarak çözümlenmesi yapılmıştır. Verilerin çözümlenmesinin ardından elde edilen bulguların yorumlandırılması yapılmıştır. Bu maksatla çalışmanın amacına uygun olacak şekilde verilerin önemine ilişkin açıklamalar yapılmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde nitel araştırmalarda sıkça kullanılan içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizine ilişkin ilk olarak veriler iki uzman tarafından bağımsız bir şekilde analiz edilmiştir. Her iki uzmanın da yaptıkları analiz sonuçları karşılaştırılarak incelenmiştir. Yapılan karşılaştırmada her iki uzmandan alınan analizinin genel olarak örtüştüğü görülmüş ve fikir birliğine varılarak ortak bir sonuç elde edilmiştir. Elde edilen bulgular ise frekans (*f*) ve yüzde (%) olarak tablolaştırılarak belirtilmiştir.

3. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde 2000-2020 yılları arasında Atatürk hakkında çalışılan lisansüstü tezlerin incelenmesinden elde edilen veriler tablolaştırılarak incelenmiştir. Konu kapsamında toplam 101 lisansüstü tezin (87 yüksek lisans/ 14 doktora) üretildiği belirlenmiş ve bunların dağılımlarına ilişkin bilgiler ilgili başlıklar altındaki tablolarda ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Tablo 1. Mustafa Kemal Atatürk Hakkında Yazılan Lisansüstü Tezlerin Türü, Dili ve Araştırmacıların Cinsiyetine Göre Dağılımı

Araştırmanın Türü			Araştırmacının Cinsiyeti			Araştırmanın Dili		
Araştırma Türü	<i>f</i>	%	Cinsiyet	<i>f</i>	%	Dil	<i>f</i>	%
Yüksek Lisans	87	86,14	Kadın	49	48,51	Türkçe	98	97,03
Doktora	14	13,86	Erkek	52	51,49	İngilizce	3	2,97
Toplam	101	100	Toplam	101	100	Toplam	101	100

Tablo 1’de konu kapsamında üretilen lisansüstü tezler hakkında üç farklı bilgi verilmiştir. Bunlardan ilki çalışmanın örnekleminde yer alan eğitim tezlerinin iki farklı türe (yüksek lisans/ doktora) göre dağılımıdır. Tablo 1 incelendiğinde çalışmada ele alınan eğitim tezlerinin 87 tanesinin (%86,14) yüksek lisans, 14 tanesinin (%13,86) ise doktora tezi olduğu anlaşılmaktadır. Belirtilen konu kapsamında araştırma yapan lisansüstü öğrencilerinin cinsiyetlerinin dağılımı ele alındığında 101 araştırmacıdan 49’unun kadın (%48,51) ve 52 tanesinin ise erkek (%51,49) olduğu görülmektedir. Ayrıca son yirmi yılda yapılan lisansüstü tezlerin yalnızca 3 tanesinin (%2,97) dili İngilizce olurken 98 tanesinin (%97,03) ise dilinin Türkçe olduğu da saptamalar arasında yer almaktadır.

Araştırmada Mustafa Kemal Atatürk hakkında yapılan lisansüstü tezlerin genel dağılımları da incelenmiştir. Buna göre getirilen veriler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Mustafa Kemal Atatürk’ü Konu Alan Lisansüstü Tezlerin Genel Dağılımı

No	Tür	Yıl-Soyisim-İsim	Tez Adı	Anabilim Dalı
1	Y.L.	2000, Meriç, N.	Atatürk Döneminde Yapılan Harf ve Dil İnkılabı	Tarih
2	Y.L.	2001, Geyik, E.	Ruşen Eşref Ünaydın, Atatürk ve Türk Devrimi	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
3	Y.L.	2001, Demirlika, İ.	Arnavutluk Kaynaklarında Atatürk ve Türk Devrimi	Belirtilmemiş
4	Y.L.	2002, Yazıcı, A.G.	Atatürk Düşüncesinde Gençlik Eğitim ve Spor	Eğitim Bilimleri
5	Y.L.	2002, Kayıkcı, K.	Atatürk Önderliğinde Türk Çağdaşlaşması	Belirtilmemiş
6	Y.L.	2002, Çakmak, E.	Atatürk ve Rıza Şah’ın Modernleşme Politikaları: Karşılaştırmalı Bir İçerik Analizi	Belirtilmemiş
7	Y.L.	2002, Kapıcı, H.Z.	Mustafa Kemal Atatürk’te İnkılapçılık Anlayışının Oluşumu ve İnkılaplar	Tarih
8	Y.L.	2003, Ergin, M.	Mustafa Kemal Atatürk’ün Sivil Giysileri	Giyim Endüstrisi ve Giyim Sanatları

9	DR.	2003,Doster,B.	Atatürk'ün Kurtuluş Savaşında Türk Dili Topluluklarla İlişkileri	Belirtilmemiş
10	Y.L	2003,Türel,E.	Ağıtlarda Atatürk	Türk Dili ve Edebiyatı
11	Y.L	2003,Kaya,G.	Türk Resim Sanatında Atatürk Portrelerinin Plastik Analizleri	Resim Ana Sanat Dalı
12	Y.L	2003,Kökyay,F.	Atatürk'ün İfadeleriyle Milli Şuur ve Milli Şuurun Oluşmasında Türk Kimliğinin Rolü	Tarih
13	Y.L.	2003,Seslikaya,A.	Atatürk'ün Tarihçiliğe Yaklaşımı ve Atatürk Devri Tarih Eğitimi Politikası(1920-1938)	Türk Tarihi
14	DR.	2004,Bayındır,S.	Atatürk'ün Sosyo-Kültürel Politikaları	Tarih
15	Y.L	2005,Özgür,M.	Güney Doğu Anadolu Bölgesindeki Atatürk Anıtları	Sanat Tarihi
16	Y.L	2005,Kartın,C.	Mustafa Kemal Atatürk'ün Milli Mücadele Döneminde Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'daki Aşiretlere Yönelik Siyaseti	Tarih
17	Y.L	2005,Tekin,S.	Atatürk ve Anıtkabir	Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi
18	Y.L.	2005, Soylu, A. S.	Atatürk'ün Sosyo-Kültürel Değişme Modeli	Sosyoloji
19	Y.L	2005,Bektaş,M.	Atatürk'ün Askerliğe İlişkin Görüşleri ve Bu Kapsamda Yazdığı Eserlerin Tahlili	Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi
20	Y.L	2006,Gülнар,H.	Psikolojik Harekât ve Mustafa Kemal Atatürk' ün Kurtuluş Savaş'ında Örnek Uygulamaları	Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi
21	Y.L	2006,Saraç,İ.	Atatürkçü Düşünce Sisteminde Milliyetçilik İlkesi ve Devlet Yönetiminde Tam Bağımsızlık Anlayışının Esasları	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
22	Y.L.	2006,Özkan,F.	Atatürk'ün Laiklik Anlayışının Eğitim Sistemimizdeki Yansımaları (1919-1938)	Tarih
23	DR.	2007,Wilson,C.S.	Mustafa Kemal Atatürk'ün Defin Yapılarında Anımsama ve Unutma; Milli Belleğin İnşası ve Sürdürülmesi	Belirtilmemiş
24	Y.L	2007,Kılınç,Ö.P.	Atatürk'ün Yaşamında İzmir'in Yeri	Tarih
25	Y.L	2007,Gün,T.	Atatürk'ün Donanma Gemileri ile Yaptığı Geziler	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
26	Y.L	2007,Birlik,G.K.	Milli Mücadele ve Cumhuriyet Döneminde Atatürk'ün Sofrası	Tarih
27	Y.L.	2007,Ekinci,N.	Akdeniz Bölgesi'ndeki Atatürk Anıtları	Sanat Tarihi
28	Y.L	2007,Doğan,H.	Dış Gelişmeler Işığında Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Son İki Yılı (1936-1938)	Tarih
29	Y.L	2007,Koşar,E.	Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Duygu ve Düşünce Dünyasında Kadının Yeri	Tarih
30	Y.L	2007,Çakır,İ.	Atatürk'ün Ölümünün Türk Basınındaki Yankıları	İlköğretim
31	Y.L.	2007,Kılıçer, Y.İ.	Atatürk ve Kırşehir (1919-1938)	
32	Y.L	2007,Elmas,E.	Türkiye'de Modernlik Okuması: İlkokul Çocuklarında Atatürk Algısı	Eğitim Bilimleri
33	Y.L	2007,Korkmaz,H.	Erken Aydınlanan Birey Atatürk	Belirtilmemiş
34	Y.L	2007,Şirin,E.	Falih Rıfki Atay'ın Kaleminden Atatürk ve Türk Devrimi	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
35	Y.L.	2008, Aslan, M.	Atatürk ve Azerbaycan Politikası	Tarih
36	Y.L	2008, Keklik, C.	1938 Yılı Türk Basınında Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve Türk İnkılabı.	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
37	Y.L	2008, Çelikkanat, E.	Atatürk'ün Afganistan'a İlgisi, Bakışı, Türk-Afgan İlişkileri Hakkındaki Görüşleri ve Günümüze Yansımaları	Strateji Bilimi
38	Y.L	2008, Akdeniz, E.	Atatürk ve Yönetim Felsefesi	Kamu Yönetimi
39	Y.L.	2009, Giray, E,N.	Türk Milletinin Aydınlanmasında Bir Entelektüel Olarak Mustafa Kemal Atatürk	Belirtilmemiş
40	Y.L	2009, Baysal, U.	Atatürk'ün Avrasya Politikasında Mazlum Milletlerin Yeri	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
41	Y.L	2010, Dokumacı, M, N.	Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Hakkında Yurtdışında Yapılan Araştırmalardaki Genel Eğilimlerin Tespiti	Tarih
42	Y.L	2010, Yolcu, N.	Kurtuluş Savaşı ve Devrim Yıllarında Mustafa Kemal Atatürk'ün İletişim Yönetimi	Halkla İlişkiler ve Tanıtım
43	Y.L.	2010,Kurtulan, A.İ.	Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Mustafa Kemal (Atatürk)'İN Katıldığı Harp Oyunları ve Askeri Manevralar	Tarih
44	Y.L	2011, Kuş, B.	Toplumsal Tarih Dergisinde Atatürk, Atatürkçülük ve İnkılap Tarihine Dair Yazılar (1994- 2010)	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
45	Y.L	2011, Üstün, T.F.	Türkiye'nin Modernleşmesinde Atatürk'ün Kurduğu Kurumların (Eğitim, Kültür Ve Sanat) Önemi	Tarih
46	Y.L	2011, Yücel, Ö.M.	Atatürk' ÜN Kamu Kurumlarında Sergilenmiş Olan Sözlerinin Tipografik Açından İncelenmesi ve Bir Uygulama	Grafik Ana Sanat Dalı

47	Y.L.	2011, Özkan, B.U.	Örneği Atatürk'ün Eğitim Anlayışının Şekillenmesinde Kitapların Rolü ve Etkisi	Eğitim Bilimleri
48	DR.	2011, Çağlar, H.	Türk Basınına Göre Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetleri (01 Temmuz 1927-10 Kasım 1938)	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
49	DR.	2011, Bolat, M.	Tarihçesi, Derlenmesi ve Diziniyle Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
50	Y.L.	2011, Kılıç, E.	Alevi-Bektaşilerin Millî Mücadele'deki Rolü ve Atatürk İle İlişkileri	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
51	Y.L.	2012, İyi, A.Ö.	1937 Yılı Türk Basınında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Devrimi	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
52	Y.L.	2012, Kaş, P.	Atatürk'ün Adana Ziyaretleri	Tarih
53		2012, Karabulut, M.	Biyografi Kaynaklarında Atatürk ve Özel Hayatı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
54	DR.	2012, Kaya, Y.	Düşünce ve Uygulamalarıyla Halk Adamı Atatürk	Tarih
55	Y.L.	2013 Ataman, M.	Atatürk'ün Sivil Giysilerinin Fotoğraflarda İncelenmesi	Giyim Endüstrisi ve Giyim Sanatları
56	Y.L.	2013, Şakir, N.	Meclis Celse Zabıtlarında Mustafa Kemal Atatürk'ün Kişiliği (1931-1939)	Tarih
57	Y.L.	2013, Kaya, Z.	Atatürk'ün Askeri Giysilerinin Fotoğraflarda İncelenmesi	Giyim Endüstrisi ve Giyim Sanatları
58	Y.L.	2013, Topuz, E.	Atatürk'ün Dil Politikası	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
59	Y.L.	2013, Tümay, E.	Cumhuriyet Döneminde Atatürk'ün Akdeniz Bölgesi Gezileri	Türk Tarihi
60	Y.L.	2014, Yedigül, M.K.	Atatürk'ün Tarihsel Varlıkların Korunmasındaki Düşünceleri, Söylemleri ve Uygulamaları	Tarih
61	Y.L.	2014, Uçak, A.	Mustafa Kemal Atatürk'ün Malatya Gezileri ve Bu Gezilerin Malatya'daki Siyasi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hayata Etkileri	Belirtilmemiş
62	Y.L.	2014, Korkmaz, H.	1934 Yılı Ulusal Basında Atatürk ve Türk İnkılabı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
63	Y.L.	2014, Nagiyev, E.	Azerbaycan Tarih Araştırmalarında Türk İstiklal Savaşı ve Atatürk	Tarih
64	Y.L.	2015, Aliyeva, U.	Azerbaycan ve Atatürk	Tarih
65	Y.L.	2015, Orhan, O.	Mustafa Kemal Atatürk'ün Trakya Bölgesi Gezileri (1923-1938)	Türk Tarihi
66	Y.L.	2016, Baran, İ.H.	Mustafa Kemal Atatürk'ün Karadeniz Bölgesi Gezileri (1923 - 1938)	Türk Tarihi
67	Y.L.	2016, Yılmaz, Z.	Atatürk'ün Sosyal Değişim Politikaları İçerisinde 'Soyadı Kanunu' ve Yankıları	Tarih
68	DR.	2016, İçke, A.	Atatürk Dönemi Yurt Dışı Eğitimi (1923 - 1938)	Tarih
69	DR.	2016, Şıvgın, D.L.	12 Eylül Dönemi Türk Yazılı Basınında Atatürk ve Atatürkçülük	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
70	Y.L.	2016, Yaşar, B.	Atatürk Dönemi Türk-Afgan İlişkileri ve Afganistan'a Yapılan Yardımlar	Tarih
71	Y.L.	2016, Kaya, R.	1955-1960 Yılları Arasında Türk Basınında Atatürk Algısı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
72	Y.L.	2016, Çelik, N.N.	Resimli Çocuk Kitaplarında Atatürk ve Cumhuriyet Değerlerinin İncelenmesi (1950-1997)	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
73	DR.	2016, Keçetep, İ.	Atatürk Döneminde Türkiye'de Bilim: Sosyal Bilimler Örneği	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
74	Y.L.	2016, Kabakçı, M.	Türk Sinemasında Mustafa Kemal Atatürk	Sinema Televizyon
75	Y.L.	2016, Kostak, E.	Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanı Olarak Katıldığı Askeri Manevralar	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
76	Y.L.	2017, Yüksel, A.	Türk Dış Politikasında Lider Odaklılık: Atatürk Dönemi (1923-1938)	Uluslararası İlişkiler
77	Y.L.	2017, Demir, N.	Atatürk'ün Muhafız Kıtaatı	Tarih
78	Y.L.	2017, Aydın, A.	Ulusal Hareketin Üç Lideri Yusuf Akçura, Ziya Gökalp ve Mustafa Kemal Atatürk'ün Milliyetçilik Anlayışları	Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
79	Y.L.	2017, Genç, Y.	Siyasal İletişim Yönetiminde Mustafa Kemal Atatürk'ün Lider İmajı	Halkla İlişkiler ve Tanıtım
80	DR.	2017, Çetin, İ.	İktidarın Görsel Repertuarı: Lider Kültürünün İnşasında Mustafa Kemal Atatürk Fotoğrafları (1912-1951)	Siyaset Bilimi

81	Y.L.	2018, Ateş, B.	Ulus Markalama: Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Ulus Markalama Faaliyetleri	Halkla İlişkiler ve Tanıtım
82	Y.L.	2018, Özdemir, N.	Atatürk Dönemi Türk Dil Kurultayları ve Türk Dünyası	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
83	Y.L.	2018, Dinler, Ç.	Yöneticilik İle Liderlik Arasındaki Temel Farklar ve Atatürk'ün Liderliği Üzerine Bir Çalışma	Yönetim Bilimleri
84	Y.L.	2018, Gürses, Ö.	Atatürk'ün Halkçılık Politikasında Halkevlerinin Yeri ve Önemi (1932-1938)	Tarih
85	Y.L.	2019, Karaman, F.	Makedonyalı Türk Öğrencilerin Türkiye ve Atatürk Algısı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
86	DR.	2019, Kodaz, Y.	Hatay Sorunu, Atatürk ve Türk Kamuoyu (1936-1939)	Türkiye Cumhuriyeti Tarihi
87	Y.L.	2019, Aslan, M.	Atatürk Döneminde Köy Politikaları	Türk Tarihi
88	Y.L.	2019, Alparslan, G.R.	Atatürk Döneminde Türkiye ve Kıbrıs Türkleri	Uluslararası İlişkiler
89	Y.L.	2019, Aksular, Y.	1950 -1955 Yılları Arasında Türk Basınında Atatürk Algısı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
90	Y.L.	2019, Aydemir, Y.	Atatürk Dönemi Doğu Anadolu Gerçeği	Tarih
91	Y.L.	2019, Balevi, E.	Mustafa Kemal Atatürk'ün Strateji Uygulamaları	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
92	Y.L.	2019, Songür, B.	Atatürk Dönemi Ekonomi Politikalarının Türkiye Ekonomisine Etkileri	İktisat
93	DR.	2019, Çakır, G.	Atatürk Dönemi'nde Çocuk, Kadın ve Aile Algısı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
94	Y.L.	2019, Düzgün, T.	Milliyetçi Cephe Hükümetleri Döneminde Atatürk Algısı (1975-1978)	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
95	Y.L.	2019, Kaya, E.	Bir Alman Gazetesi'nin Gözünden Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
96	DR.	2020, Özbay, Ç.	Sosyal Bilimlerin Türkiye'ye Girişi (1908-1938) ve Atatürk Düşüncesi Üzerindeki Etkileri	Bilim Tarihi
97	Y.L.	2020, Çolak, G.	Türkiye'de Atatürk Dönemi Ziraat Eğitimi	Tarih
98	DR.	2020, Arslan, H.T.	Türkiye'de Askeri Müdahale Dönemlerinde Atatürk ve Atatürkçülük	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
99	Y.L.	2020, Uçar, M.	Atatürk ve İsmet İnönü Dönemi Çağdaşlaşma Uygulama Örnekleri	Tarih
100	Y.L.	2020, Erkoyuncu, Ü.	Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yapılan Yenilikler ve Kütüphanelerin Gelişimi	Tarih
101	Y.L.	2020, Yaylagül, G.	Atatürk Döneminde Türkiye ile Hint Müslümanları Arasındaki İlişkilerin Türk Basınına Yansımaları	Tarih

Tablo 2'de 2000-2020 yılları arasında Mustafa Kemal Atatürk'ü konu alan lisansüstü tezler detaylı olarak belirtilmiştir. Araştırmada belirlenen yıllar arasında 87 yüksek lisans ve 14 doktora olmak üzere toplam 101 tane lisansüstü tezin üretildiği saptanmıştır. Yirmi yıllık süre içerisinde Mustafa Kemal Atatürk'ün araştırmalara en çok konu edildiği yıl ise 2007 yılı olarak belirlenmiştir. Yine ilgili dönemde üretilen tezlerin 21 farklı anabilim dalında gerçekleştiği de saptamalar arasındadır. Ancak ele alınan tezlerden 8 tanesinin ise yazıldığı anabilim dalının açıkça belirtilmediği de görülmüştür. Bu kapsamda yirmi yıllık dönem içerisinde Mustafa Kemal Atatürk'ün çok farklı alanlarda ve yoğun bir şekilde incelemeye tabi tutulduğu söylenebilir.

Araştırmada Mustafa Kemal Atatürk hakkında yapılan lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı da incelenmiştir. Buna göre getirilen veriler Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Mustafa Kemal Atatürk'ü Konu Alan Lisansüstü Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Araştırmanın yapıldığı yıllar	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam	%
2000	1	0	1	0,99
2001	2	0	2	1,98
2002	4	0	4	3,96
2003	5	1	6	5,94
2004	0	1	1	0,99
2005	5	0	5	4,95
2006	3	0	3	2,97
2007	11	1	12	11,88
2008	4	0	4	3,96
2009	2	0	2	1,98
2010	3	0	3	2,97
2011	5	2	7	6,93
2012	3	1	4	3,96
2013	5	0	5	4,95
2014	4	0	4	3,96
2015	2	0	2	1,98
2016	7	3	10	9,90
2017	4	1	5	4,95
2018	4	0	4	3,96
2019	9	2	11	10,89
2020	4	2	6	5,94
Toplam	87	14	101	100

Tablo 3 incelendiğinde 2000-2020 yılları arasında Atatürk'ü konu alan çalışmaların yıllara göre dağılımı görülmektedir. Bu yıllar arasında 87 yüksek lisans ve 14 doktora olmak üzere toplamda 101 tez yazılmıştır. Ancak tablodan yola çıkarak en fazla çalışmanın 2007 yılında yapıldığı görülmektedir. 2007 yılında 11 tane yüksek lisans 1 tane de doktora olmak üzere toplam 12 (%11,88) tez çalışması yapılmıştır. 2007 yılını ise sırasıyla 2019 (f:11-%10,89) ve 2016 (f:10-%9,90) takip etmektedir. Araştırma kapsamında en az çalışmanın yapıldığı yıllar incelendiğinde ise 2000 ve 2004 olduğu anlaşılmaktadır. Bu iki yılda da yapılan çalışma sayısı aynıdır (f:1- %0,99). Ancak 2001, 2009 ve 2015 yıllarında ise yalnızca 2'şer çalışma (%1,98) yapılmıştır. Ayrıca 2000-2020 yılları arasındaki yazılan tezler türlerine göre incelendiğinde yalnızca 2004 yılında konu dahilinde herhangi bir yüksek lisans tezinin üretilmediği görülmektedir. Diğer taraftan ilgili dönem içerisinde 2003, 2004, 2007, 2011, 2012, 2016, 2017, 2019 ve 2020 yıllarında Mustafa Kemal Atatürk'ü konu alan doktora tezinin üretildiği görülmektedir. Özetle belirtmek gerekirse yirmi yıllık süreç içerisinde Mustafa Kemal Atatürk hakkında bilimsel çalışmaların kesintisiz olarak gerçekleştiği, özellikle yüksek lisans türündeki çalışmaların da doktora düzeyindeki çalışmalara kıyasla oldukça fazla olduğu belirlenmiştir. Ayrıca tablodan çıkarılan bir başka sonuç ise incelenen dönemin son 10 yılında ise konu kapsamındaki çalışmaların sayısının belirgin bir şekilde artış göstermiştir.

Araştırmada Mustafa Kemal Atatürk hakkında yapılan lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımı da incelenmiştir. Buna göre getirilen veriler Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4. Mustafa Kemal Atatürk'ü Konu Alan Lisansüstü Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversiteler	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam	%
Ankara Üniversitesi	6	6	12	11,88
Marmara Üniversitesi	10	1	11	10,89
İstanbul Üniversitesi	7	2	9	8,91
Dokuz Eylül Üniversitesi	6	1	7	6,93
Atatürk Üniversitesi	5		5	4,95
Gazi Üniversitesi	5		5	4,95
Hacettepe Üniversitesi	4	1	5	4,95
Dumlupınar Üniversitesi	4		4	3,96
Yeditepe Üniversitesi	3		3	2,97
Selçuk Üniversitesi	3		3	2,97
Fırat Üniversitesi	2	1	3	2,97

Ahi Evran Üniversitesi	2		2	1,98
Balıkesir Üniversitesi	2		2	1,98
Erciyes Üniversitesi	2		2	1,98
Kocaeli Üniversitesi	2		2	1,98
Niğde Üniversitesi	2		2	1,98
Trakya Üniversitesi	2		2	1,98
Yüzüncü Yıl Üniversitesi	2		2	1,98
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	1	1	2	1,98
Adnan Menderes Üniversitesi	1		1	0,99
Akdeniz Üniversitesi	1		1	0,99
Avrasya Üniversitesi	1		1	0,99
Bahçeşehir Üniversitesi	1		1	0,99
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	1		1	0,99
Bingöl Üniversitesi	1		1	0,99
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	1		1	0,99
Dicle Üniversitesi	1		1	0,99
Galatasaray Üniversitesi		1	1	0,99
Harp Akademileri komutanlığı	1		1	0,99
Hitit Üniversitesi	1		1	0,99
İnönü Üniversitesi	1		1	1,98
İstanbul Bilgi Üniversitesi	1		1	0,99
İstanbul Medeniyet Üniversitesi	1		1	10,89
Ordu Üniversitesi	1		1	0,99
Mersin Üniversitesi	1		1	0,99
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	1		1	0,99
Maltepe Üniversitesi	1		1	0,99
Toplam	87	14	101	100

Konu kapsamında üretilen lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımı ele alındığında toplam 37 farklı üniversitede konuyla ilgili çalışmanın yapıldığı belirlenmiştir. Tablo 4 incelendiğinde konu kapsamında lisansüstü tez çalışmasının en fazla yapıldığı üniversitenin Ankara Üniversitesi (%11,88) olduğu görülmektedir. Ankara Üniversitesi bünyesinde 6'sı yüksek lisans ve 6'sı da doktora düzeyinde olmak üzere toplam 12 tane lisansüstü tez üretilmiştir. Ankara Üniversitesi'nden sonra ise en fazla tezin yazıldığı üniversitelerin sırasıyla Marmara Üniversitesi ($f:11$ - %10,89), İstanbul Üniversitesi ($f:9$ - %8,91) ve Dokuz Eylül Üniversitesi ($f:7$ - %6,93) olduğu görülmektedir. Geriye kalan üniversiteler incelendiğinde ise; üç üniversitede 5'er tane, bir üniversitede 4 tane, üç üniversitede 3'er tane, 8 üniversitede 2'ser tane ve 18 üniversitede ise 1'er tane konu kapsamında lisansüstü tezinin üretildiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca belirtilen üniversiteler arasında en fazla yüksek lisans tezi Marmara Üniversitesi'nde ($f:10$) en fazla doktora tezinin ise Ankara Üniversitesi'nde üretildiği görülmektedir.

Araştırmada Mustafa Kemal Atatürk hakkında yapılan lisansüstü tezlerin enstitülere göre dağılımı da çalışma başka bir boyutunu oluşturmaktadır. Buna göre getirilen veriler Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5. Mustafa Kemal Atatürk'ü Konu Alan Lisansüstü Tezlerin Enstitülere Göre Dağılımı

Enstitüler	Yüksek Lisans	Doktora	f	%
Sosyal Bilimler Enstitüsü	50	7	57	56,44
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü	21	2	23	22,77
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü	9	1	10	9,90
Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü	4	3	7	6,93
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	1		1	0,99
Stratejik Araştırmalar Enstitüsü	1		1	0,99
Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü	1		1	0,99
Fen Bilimleri Enstitüsü		1	1	0,99
Toplam	87	14	101	100

Tablo 5 incelendiğinde konu kapsamında 2000-2020 yılları arasında yazılan tezlerin 8 farklı enstitü dâhilinde çalışıldığı belirlenmiştir. Üretilen tezlerin büyük bir çoğunluğu ($f:57$ - %56,44) Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde çalışıldığı görülmektedir. Konu kapsamında en fazla

tez çalışmasının olduğu diğer enstitülerin ise; Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü ($f:23$ - $\%22,77$) ve Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü ($f:10$ - $\%9,90$) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine en fazla doktora tezinin de ($f:7$) Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde üretildiği görülürken, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü ile Türk Dünyası Araştırmaları Enstitülerinde doktora düzeyinde herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Araştırmada Mustafa Kemal Atatürk hakkında yapılan lisansüstü tezlerin anabilim dallarına göre dağılımı da incelenmiştir. Buna göre getirilen veriler Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Mustafa Kemal Atatürk’ü Konu Alan Lisansüstü Tezlerin Anabilim Dallarına Göre Dağılımı

Anabilim Dalı	Yüksek Lisans	Doktora	<i>f</i>	%
Tarih Anabilim Dalı	28	5	33	32,67
Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı	23	6	29	28,71
Belirtilmemiş	7	2	9	8,91
Türk Tarihi Anabilim Dalı	4		4	3,96
Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı	3		3	2,97
Giyim Endüstrisi ve Giyim Sanatları Anabilim Dalı	3		3	2,97
Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı	3		3	2,97
Sanat Tarihi Anabilim Dalı	2		2	1,98
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı	2		2	1,98
Bilim Tarihi Anabilim Dalı		1	1	0,99
Grafik Ana Sanat Dalı	1		1	0,99
Resim Ana Sanat Dalı	1		1	0,99
Strateji Bilimi Anabilim Dalı	1		1	0,99
Siyaset Bilimi Anabilim Dalı	1		1	0,99
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı	1		1	0,99
Sinema Televizyon Anabilim Dalı	1		1	0,99
Sosyoloji Anabilim Dalı	1		1	0,99
İlköğretim Anabilim Dalı	1		1	0,99
İktisat Anabilim Dalı	1		1	0,99
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı	1		1	0,99
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı	1		1	0,99
Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı	1		1	0,99
Toplam	87	14	101	100

Tablo 6’dan anlaşılacağı gibi Mustafa Kemal Atatürk’ü konu alan lisansüstü tezler,21 farklı anabilim dalınca üretilmiştir. Ayrıca 9 ($\%8,91$) lisansüstü tezde ise 7’si yüksek lisans ve 2’si doktora düzeyinde olmak üzere toplam 9 ($\%8,91$) tezde ise anabilim dalına ait herhangi bir bilgilendirmenin yapılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre eldeki bulgular incelendiğinde en çok lisansüstü tez çalışmasının Tarih Anabilim Dalı’nda ($f:33$ - $\%32,67$) yapıldığı görülmektedir. Daha sonra sırasıyla Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalında 29 ($\%28,71$), Türk Tarihi Anabilim Dalı’nda ise 4 tane ($\%3,96$) lisansüstü tez üretilmiştir. Geriye kalan tezlerin ise 3 anabilim dalında 3’er tane, 2 anabilim dalında 2’şer tane ve 13 anabilim dalında ise 1’er tane üretildiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Bilim Tarihi Anabilim Dalı’nda konuyla ilgili yüksek lisans tezinin olmadığı ancak 1 tane doktora tezini üretildiği de saptamalar arasındadır. Tablodaki dikkat çeken önemli bulgulardan birisi ise doktora düzeyinde üretilen tezlerin en çok Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı ($f: 6$) ile Tarih Anabilim Dalında ($f: 5$) yapıldığına ilişkin belirlemedir.

Araştırmada Mustafa Kemal Atatürk hakkında yapılan lisansüstü tezlerin konularına göre dağılımı da incelenmiştir. Buna göre getirilen veriler Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Mustafa Kemal Atatürk'ü Konu Alan Lisansüstü Tezlerin Konularına Göre Dağılımı

Konular	Yüksek Lisans	Doktora	f	%
Türk İnkılâp Tarihi	38	8	46	45,54
Tarih	23	3	26	25,74
Sosyoloji	3	1	4	3,96
Güzel Sanatlar	3		3	2,97
Giyim Endüstrisi	3		3	2,97
Eğitim ve Öğretim	2		2	1,98
Halkla İlişkiler	2		2	1,98
Türk Dili ve Edebiyatı	2		2	1,98
Uluslararası İlişkiler	2		2	1,98
Sanat Tarihi	1	1	2	1,98
Siyasal Bilimler	1	1	2	1,98
Bilgi ve Belge Yöntemi	1		1	0,99
Ekonomi	1		1	0,99
Gazetecilik	1		1	0,99
İşletme	1		1	0,99
İletişim Bilimleri	1		1	0,99
Sahne ve Görüntü Sanatları	1		1	0,99
Kamu Yönetimi	1		1	0,99
Toplam	87	14	101	100

Araştırmada incelenen bir başka konu ise Mustafa Kemal Atatürk hakkında üretilen lisansüstü tezlerin konularının belirlenmesi olmuştur. Tablo 7'den de anlaşılacağı üzere Atatürk temalı tezlerin 18 farklı konu çerçevesinde ele alındığı tespit edilmiştir. Buna göre konu kapsamında çalışılan lisansüstü tezlerin en çok Türk İnkılâp Tarihi (f:46- %45,54) ile Tarih (f:26- %25,74) alanında olduğu görülmektedir. Daha sonra sırasıyla Sosyoloji, Güzel Sanatlar ve Giyim Endüstrisi konularında 3'er; Eğitim ve Öğretim, Halkla İlişkiler, Türk Dili ve Edebiyatı ve Uluslararası İlişkiler konularında ise 2'şer tez çalışılırken; Sanat Tarihi, Siyasal Bilimler, Bilgi ve Belge Yöntemi, Ekonomi, Gazetecilik, İşletme, İletişim Becerileri, Sahne ve Görüntü Sanatları, Kamu Yönetimi konuları çerçevesinde ise 1'er tez yazıldığı görülmektedir. Genel bir değerlendirmeye söyleyecek olursak Mustafa Kemal Atatürk hakkında üretilen lisansüstü tezlerin daha çok tarih alanında toplandığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan doktora düzeyinde üretilen tezlerinde benzer özellik gösterdiği ve tarih alanında ortaya konduğu görülmektedir.

Araştırmada Mustafa Kemal Atatürk hakkında yapılan lisansüstü tezlerin araştırma yöntemlerine göre dağılımı da incelenmiştir. Buna göre getirilen veriler Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 7. Mustafa Kemal Atatürk'ü Konu Alan Lisansüstü Tezlerinin Araştırma Yöntemine Göre Dağılımı

Yöntem	Yüksek Lisans	Doktora	f	%
Nitel	10	4	14	13,86%
Nicel	1		1	0,99%
Karma: Nitel+Nicel	1		1	0,99%
Diğer	75	10	85	84,16%
Toplam	87	14	101	100

Tablo 7'deki bulgular incelendiğinde Mustafa Kemal Atatürk hakkında üretilen lisansüstü tezlerde kullanılan yöntemlerin 4 farklı şekilde sınıflandığı görülmektedir. Konu kapsamında yazılan 10 yüksek lisans ve 4 doktora olmak üzere toplam 14 (%13,86) tezde nitel araştırma yöntemi tercih edilirken yalnızca 1 (%0,99) çalışmada nicel araştırma yönteminin kullanıldığı belirlenmiştir. Ayrıca 1 (%0,99) lisansüstü tezde ise karma (nicel+nitel) araştırma yöntemi kullanılmıştır. Geriye 75'i yüksek lisans ve 10'u doktora olmak üzere toplam 85 (%84,16) lisansüstü tez çalışmasında ise herhangi bir araştırma yönteminin belirtilmediği tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmada nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı lisansüstü tez sayısının nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı tez sayısından fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada Mustafa Kemal Atatürk doğrudan konu alan çalışmalar olmakla birlikte dolaylı olarak inceleyen çalışmaların olduğu da görülmüştür. Konuyu bütüncül olarak yansıtabilme adına başlığında Mustafa Kemal Atatürk ya da Atatürk olup da içeriğinde Atatürk'ü konu edinmeyen çalışmalarda araştırma kapsamına dahil edilmiştir. Buna göre dolaylı olarak Mustafa Kemal Atatürk'ü konu edinen lisansüstü tezlerin dağılımına ilişkin getirilen veriler Tablo 8'de verilmiştir

Tablo 8. Mustafa Kemal Atatürk'ü Dolaylı Olarak Konu Alan Lisansüstü Tezlerin Genel Dağılımı

No	Tür	Yıl- Soyisim-İsim	Tezin Adı
1	Y.L.	2000, Bulut, K.	Atatürk Dönemi Dış Politikası Çerçevesinde Türkiye'yi Ziyaret Eden Devlet Başkanları ve Heyetler
2	Y.L.	2000, Can, A.	Atatürk Dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikası
3	Y.L.	2000, Özbal, M.Ü.	Atatürk Dönemi Türk-İran İlişkileri
4	Y.L.	2000, Meriç, N.	Atatürk Döneminde Yapılan Harf ve Dil İnkılabı
5	Y.L.	2001, Gedikli, Ş.	Atatürk Dönemi Sosyo-Kültürel Yapılanma ve Değişimler
6	Y.L.	2001, Güneş, B.	Atatürk Dönemi (1923-1938) Balkan Politikası
7	Y.L.	2001, Yüksel, Ş.	Atatürk Dönemi Hukuk İnkılabı
8	Y.L.	2002, Erden, Ö.	Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Türkiye'yi Ziyaret Eden Yabancı Devlet Başkanları ve Türk Basınındaki Akisler
9	DR.	2002, Öztürk, İ.	Atatürk Döneminde Alman Bilim Adamlarının Üniversitelerimizde İstihdamı Türk Bilim ve Kültür Hayatı Üzerindeki Etkileri
10	Y.L.	2003, Boykoy, S.	Atatürk Dönemi Siyasal Devrim Süreci
11	Y.L.	2003, Kilimci, P.	1923-1938 Atatürk Döneminde Askeri Havacılığımız
12	Y.L.	2003, Yılmaz, İ.	Atatürk Dönemi'nde Türkiye'de Ermeni Azınlığı
13	Y.L.	2004, Arslan, D.S.	Atatürk Döneminde Kurulan Partilerin Program Karşılaştırması ve Taban Eğilimi
14	Y.L.	2004, Balıkcı, K.	Atatürk Dönemi Jandarma Teşkilatı (1923-1938)
15	Y.L.	2004, Çatak, S.	Tarihsel Süreç İçinde Atatürk Dönemi İktisat Politikalarına Bakış
16	Y.L.	2004, Devlet, G.B.	Atatürk Devri Yüksek Öğretim Kurumları Türk İnkılap Tarihi Öğretim
17	Y.L.	2004, Demirtaş, B.	Atatürk Dönemi Cumhuriyet Hükümetlerinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Politikaları (1923-1938)
18	Y.L.	2004, Dinçeller, T.	Atatürk Döneminde Havacılık Faaliyetleri
19	Y.L.	2004, Musa, F.A.	Atatürk Dönemi Türkiye-Afganistan Münasebetleri ve Afganistan'ın Modernleşme Çabaları
20	Y.L.	2004, Özdemir, M.	Atatürk Dönemi'nde Sümerbank (1933-1938)
21	DR.	2004, Ortak, Ş.	Atatürk Dönemi Eğitim Politikalarında Yabancı Uzman Raporlarının Etkileri
22	Y.L.	2004, Uzun, E.	Atatürk Dönemi Türk Bahriyesi
23	Y.L.	2005, Akdemir, Y.	Atatürk Dönemi Türk Havacılığı
24	Y.L.	2005, Bayguş, A.K.	Mustafa Kemal Atatürk Döneminde (1923-1938) Azınlıklar-Yahudiler
25	Y.L.	2005, Bildirici, B.	Atatürk Dönemi Kültür Politikasında Türk Tarih Kurumu Halkevleri Ve Türk Dil Kurumu'nun Yeri ve Önemi
26	Y.L.	2005, Deniz, Ö.	Atatürk Döneminde Çalışma Hayatı ve 3008 Sayılı İş Kanunu
27	Y.L.	2005, Erceyes, S.	Tarihi Açından Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)
28	Y.L.	2005, Eğilmez, F.	Atatürk Dönemi'nde Musul Sorunu
29	Y.L.	2005, Karacan, Ö.	Atatürk Döneminde Yapılan Karayolları, Barajlar ve Limanlar (1923-1938)
30	Y.L.	2005, Karakaş, G.	Atatürk Dönemi Toprak Reformu Girişimleri
31	Y.L.	2005, Kartın, C.	Mustafa Kemal Atatürk'ün Milli Mücadele Döneminde Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'daki Aşiretlerine Yönelik Siyaseti
32	Y.L.	2005, Kılınç, A.	Atatürk Dönemi Kültür Politikasının Türk Toplumsal Yaşamına Etkileri ve Katkıları
33	DR.	2005, Mencütekin, M.	Karizmanın Görsel Kültürde Sunumu: Gandhi, Atatürk, Musa ve Hitler Örnekleri
34	Y.L.	2005, Öztürk, M.	Atatürk Dönemi'nde Türkiye'nin Kafkasya Politikası.
35	Y.L.	2005, Işık, F.	Atatürk Döneminde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası
36	Y.L.	2005, Seçkin, İ.	1929-1938 Bütçeleri Işığında Atatürk Dönemi Maliye Politikası
37	Y.L.	2006, Candan, L.	Atatürk Dönemi'nde Harf Devrimi Sonrası Deniz Basımevi'nde Basılmış Yayınların İncelenmesi (1929-1938)
38	DR.	2006, Durgun, B.	Atatürk Döneminde İzmir Ekonomisi 1923-1938
39	DR.	2006, Gözütok, T.K.	Atatürk Dönemi (1923-1938) Türk Hikâyeciliğinde Anadolu
40	Y.L.	2006, Taş, H.	Atatürk Döneminde Planlama Çalışmaları

- 41 Y.L. 2006, Opruklu, H. Türkiye Suriye İlişkileri (Atatürk Dönemi) 1923-1938
42 Y.L. 2006, Türk, İ. Atatürk Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1920-1938)
43 Y.L. 2006, Kıdış, O. Atatürk Döneminde Recep Peker (1920 - 1938)
44 Y.L. 2006, Yüzer, A. Atatürk Döneminde Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Çalışmalar (1931-1938)
45 Y.L. 2007, Çakmak, F. Atatürk Döneminde Türkiye'nin Nüfus Politikası
46 Y.L. 2007, Çolak, B. Atatürk Dönemi Türk-Rus İlişkileri
47 DR. 2007, Çoşkun, O. Atatürk Dönemi'nde Toplumsal Olaylar ve Güvenlik Önlemleri
48 Y.L. 2007, Dündar, B. Atatürk Dönemi Siyasi Parti Programlarının Karşılaştırmalı Analizi
49 Y.L. 2007, Gökçedağ, N.L. Atatürk Dönemi Müzik İdeolojisi ve Günümüze Yansımaları
50 Y.L. 2007, Kalaycı, İ. Atatürk Dönemi'nde Türk-Sovyet İlişkileri (1919-1938)
51 Y.L. 2007, Özel, E. Atatürk Dönemi Türk Eğitim Politikaları
52 DR. 2007, Sandıklı, A. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Işığında Avrupa Birliği'ne Giriş Süreci
53 Y.L. 2008, Butur, S. Atatürk Döneminde Devletçilik Modelinin Uygulanması Evresinde Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri (1934-1938)
54 DR. 2008, Bulut, S. Atatürk Dönemi Türk Amerikan İlişkileri (1923-1938)
55 Y.L. 2008, Çatalçam, A. 1923-1938 Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası'nda Lozan'ın Etkisi
56 Y.L. 2008, Kırca, L. Atatürk Döneminde Deniz Lisesi Tarihi
57 Y.L. 2008, Pala, K. Atatürk Dönemi Türk Tarih Kongreleri
58 Y.L. 2008, Onar, H. Atatürk Dönemi Emniyet Müdürleri
59 Y.L. 2008, Yel, F. Atatürk Döneminde Köy Eğitimliği
60 DR. 2009, Baytal, Y. Atatürk Döneminde Sosyal Yardım Faaliyetleri (1923-1938)
61 Y.L. 2009, Çelik, R. Atatürk Dönemi'nde Türk Kimliğinin İnşası ve 1930?1938 Basımı
62 Y.L. 2009, Çevik, U. Milli Mücadele ve Atatürk Döneminde Gelibolu (1919-1938)
63 Y.L. 2009, Demirel, R. Tevhid-İ Tedrisat Kanunu ve Atatürk Dönemi Uygulamaları
64 Y.L. 2009, Dikçam, U.U. Atatürk Döneminde 9 Eylül Kutlamaları (1923-1938)
65 Y.L. 2009, Kocakaya, A.H. Atatürk Dönemi Güzellik Yarışmaları ve Keriman Halis
66 Y.L. 2009, Kumlu, S. Atatürk Dönemi Sonrası Türkiye Cumhuriyeti'nde Meydana Gelen Darbeler
67 DR. 2009, Özcan, H. Atatürk Dönemi Türkiye-Arnavutluk İlişkileri (1920-1938)
68 Y.L. 2009, Payaslı, V. Atatürk Dönemi Eğitim Kültür Politikalarının Hatay'a Yansımaları
69 Y.L. 2009, Pektaş, Ü. Milli Ekonominin Kurulması Sürecinde Atatürk Sonrası Dönem Millileştirme Politikaları(1938-1950)
70 Y.L. 2009, Şahin, B. Atatürk Devrinde Sanat Tarihi Çalışmalarının Gelişimi
71 Y.L. 2009, Tuncay, Ç. Atatürk Döneminde Müzik Alanında Yapılan Çalışmalar
72 Y.L. 2010, Baytok, M. Türk-Amerikan İlişkilerinin Türk Basınında Yansımaları (Atatürk'ün Ölümünden 1960'a Kadar)
73 DR. 2010, Cihangiroğlu, A. Atatürk Dönemi Türkiye'de İskân Çalışmaları (1923?1938)
74 Y.L. 2010, Çelik, H.S. Atatürk Döneminde Halk-Devlet İlişkileri (1923-1938)
75 DR. 2010, Mikayılov, E. Atatürk Dönemi Türkiye Azerbaycan İlişkileri (1919-1938)
76 DR. 2010, Özçelik, M.H. Atatürk Dönemi Faaliyetleri İle 1938-1960 Dönemi Hükümetlerinin Faaliyetlerinin Mukayesesi
77 DR. 2010, Saltık, E. Atatürk Dönemi (1923-1938) Türk Şiirinde 'Anadolu'
78 Y.L. 2010, Sayın, K. Atatürk Dönemi Türkiye Büyük Millet Meclisi Görüşmelerinde Emniyet Teşkilatı (1920-1938)
79 Y.L. 2010, Şener, A. Atatürk Dönemi'nde Türk-Sovyet İlişkileri (1919-1938)
80 DR. 2010, Sevinç, C. Atatürk Dönemi (1923-1938) Türk Romanında Anadolu
81 Y.L. 2010, Solak, M. Atatürk Dönemi'nde Şükrü Kaya'nın Siyasi Hayatı (1923-1938)
82 Y.L. 2010, Tekin, A. Atatürk Sonrası Tek Partili Dönemde (1938-1945) Cumhuriyet Halk Partisinin Ekonomi Politikaları
83 Y.L. 2011, Aksakal, H.İ. Atatürk Dönemi Sağlık Politikaları (1923-1938)
84 Y.L. 2011, Altınışık, A.H. Atatürk-İnönü Dönemi Kültür Politikaları Temelinde Türk Tarih ve Türk Dil Kurumu
85 Y.L. 2011, Çağatan, K. İstanbul Atatürk Havalimanı İçin Uçak Emisyonlarının Belirlenmesi ve Çevresel Etkileri
86 Y.L. 2011, Çoban, Y. Atatürk Dönemi Tarım, Sanayi ve Ticaret Sergileri
87 Y.L. 2011, Durmaz, A. Atatürk Dönemi Burdur Milletvekilleri ve Faaliyetleri
88 Y.L. 2011, Gök, H.V. Atatürk Ve İnönü Dönemi Kültür Politikaları
89 Y.L. 2011, Haykır, Y. Atatürk Dönemi Kara ve Demiryolu İnşa Çalışmaları (1923-1938)
90 Y.L. 2011, İşçi, H. İnönü Döneminde Atatürk İmajı(1938-1950)
91 Y.L. 2011, Karakuzu, H. Atatürk Dönemi Manisa Milletvekilleri (1923-1938)
92 DR. 2011, Kapluhan, Türkiye Cumhuriyeti'nde Atatürk Dönemi Eğitim Politikaları (1923-1938) ve Coğrafya

- E. Eğitimi
- 93 DR. 2011, Korhan, T. Mustafa Kemal Atatürk Dönemi Doğu ve Güneydoğu Anadolu Politikası (1930-1938)
- 94 DR. 2011, Metin, Ö. Atatürk Dönemi Türkiye-Romanya İlişkileri (1923-1938)
- 95 DR. 2011, Sarı, M. Atatürk Dönemi İç Anadolu Bölgesi'nde İmar-İskân Faaliyetleri (1923-1938)
- 96 DR. 2011, Şavklı, C. Atatürk Döneminde Parlamento Faaliyetleri (1920 -1938)
- 97 Y.L. 2011, Yelbaş, S. 11. Sınıf Öğrencilerinin T.C. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Dersi İle İlgili Öğrencilerin Kavram Yanılgıları ve Bu Yanılgılarının Nedenleri
- 98 Y.L. 2012, Acar, E. Atatürk Döneminde Genel Milletvekili Seçimleri: Çanakkale Örneği (1923-1938)
- 99 Y.L. 2012, Bayraktar, M. Atatürk Dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Sadabat Paktı
- 100 Y.L. 2012, Cem, A. Atatürk Döneminde Türkiye'de Sivil Havacılığın Kuruluşu ve Gelişimi: 1925-1938
- 101 Y.L. 2012, Debreli, P. Atatürk ve İnönü Döneminde Edirne Şehri
- 102 Y.L. 2012, Elhan, O. 1923-1938 Atatürk Dönemi Balkan Politikası
- 103 DR. 2012, Karıklı, M.Y. Atatürk Dönemi Türk Deniz Politikası (1923-1938)
- 104 Y.L. 2012, Özgan, D. II. Mahmut (1808-1839) ve Atatürk (1923-1938) Dönemi Eğitim Politikalarının Karşılaştırılması ve Analizi
- 105 Y.L. 2012, Özsoy, G. Atatürk Dönemi Ticaret: Sanayi Odaları ve Borsalar Birliği
- 106 Y.L. 2012, Taikinoğlu, M. Atatürk Dönemi Türk Eğitim Politikasının İzmir'deki Yansımaları
- 107 Y.L. 2013, Birgün, M. Atatürk Döneminde Eskişehir (1923-1938)
- 108 Y.L. 2013, Borlat, B. Atatürk Döneminde Türkiye'de Tütün ve Sigara Kaçakçılığı: 1923-1938
- 109 Y.L. 2013, İkinci, E. Atatürk Döneminde Türkiye'de Milli Eğitim ve İdeoloji
- 110 Y.L. 2013, Dağlı, E. Atatürk Dönemi Alman Büyükelçileri 1923-1938
- 111 DR. 2013, Özkurt, F. Mustafa Kemal (Atatürk) Döneminde İcra Edilen Askeri Manevra ve Tatbikatlar (1909-1938)
- 112 DR. 2013, Özkurt, F. Mustafa Kemal (Atatürk) Döneminde İcra Edilen Askeri Manevra ve Tatbikatlar (1909-1938)
- 113 Y.L. 2013, Sağlam, G. Anılarda Atatürk Döneminde İç Siyaset: 1923-1938
- 114 DR. 2013, Seçkin, S. Atatürk Döneminde Konut ve Yerleşme: Mübadele Yerleşimleri
- 115 Y.L. 2013, Taşkıran, Ö.M. Atatürk Döneminde Ankara'da Günlük Yaşam
- 116 Y.L. 2013, Ünar, Ş. Atatürk Döneminde (1923-1938) Eski Eser Politikaları ve Türkiye'de Yapılan Kazı Çalışmaları
- 117 DR. 2014, Altınok, S. Atatürk Dönemi Sinop Valileri
- 118 Y.L. 2014, Atalay, L. Atatürk Dönemi Düşünürlerin Gözüyle Kemalizm ve Türk İnkılabı
- 119 Y.L. 2014, Aydın, T. Atatürk Döneminde Bürokrasi ve Modernleşme (1923-1938)
- 120 Y.L. 2014, Bayram, E. Atatürk ve İnönü Dönemi Giresun'da İktisadi Hayat (1923-1950)
- 121 Y.L. 2014, Erol Şimşek, E. Atatürk Dönemi Din-Siyaset İlişkisi
- 122 DR. 2014, Kaya, M. Atatürk Dönemi Magazin Dergiciliği ve Sosyo-Kültürel Dönüşüme Etkisi
- 123 DR. 2015, Altay, S. Atatürk Dönemi Sağlık Politikalarının Halka Yansımada Öncü Kurumlar: Numune Hastaneleri (1924 - 1938)
- 124 Y.L. 2015, Aliyeva, U. Azerbaycan ve Atatürk
- 125 DR. 2015, Can, N. Atatürk ve İnönü Dönemi Sosyal Yardım Politikalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi (1923-1950)
- 126 DR. 2015, Çoşğun, S. Atatürk Dönemi Yurt Bilgisi Ders Kitaplarının Eğitim Felsefesi ve Sosyolojisi Açısından Değerlendirilmesi
- 127 Y.L. 2015, Demirkan, A. Atatürk Döneminde Matematik Eğitimi
- 128 Y.L. 2015, İbrahimi, N.M. Atatürk Dönemi Türk- Afgan İlişkileri
- 129 Y.L. 2015, Karahan, A.G. Atatürk Dönemi ve Sonrasında Tarım Politikalarının Gıda Sanayisine Yansımaları (1923-1960)
- 130 Y.L. 2015, Öz, K. Atatürk Dönemi Türkiye Kıbrıs İlişkileri
- 131 Y.L. 2015, Pürmüşlü, N. Atatürk Dönemi Türkiye-Mısır Siyasi İlişkileri
- 132 DR. 2015, Şahin, A.G. Atatürk Dönemi (1923-1938) Türk Şiirinde 'Gurbet' Temi
- 133 DR. 2015, Şur, Ş. Atatürk Dönemi Sürgün Politikası ve Uygulamaları: 1923 - 1938
- 134 DR. 2016, Demir, G.T. Atatürk Dönemi Eğitim Dergilerindeki Sosyal Bilimlerle İlgili Konuların İncelenmesi (1923-1938)
- 135 Y.L. 2016, Edirmelgil, A. Müdahaleci Akımlar Bağlamında Atatürk Dönemi Sanayileşme Politikaları
- 136 DR. 2016, İçke, A. Atatürk Dönemi Yurt Dışı Eğitimi (1923 - 1938)
- 137 Y.L. 2016, Kaya, R. 1955-1960 Yılları Arasında Türk Basımında Atatürk Algısı
- 138 DR. 2016, Keçetep, İ. Atatürk Döneminde Türkiye'de Bilim: Sosyal Bilimler Örneği
- 139 Y.L. 2016, Sevinç, Ö. Atatürk Döneminde Aydın'da Eğitim (1928-1938)

- 140 Y.L. 2016, Yaşar, B. Atatürk Dönemi Türk-Afgan İlişkileri ve Afganistan'a Yapılan Yardımlar
141 Y.L. 2017, Arıkan, Ö. Atatürk Dönemi'nde Sosyal Alanda Yapılan İnkıplara Tepkiler (1925-1935)
142 DR. 2017, Avcı, M. Atatürk Dönemi Kütüphanecilik Faaliyetleri (1923-1938)
143 Y.L. 2017, Aydoğmuş, E. Atatürk Dönemi Tarım Politikalarının Balıkesir'deki Uygulamaları (1923-1938)
144 Y.L. 2017, Kartal, K. Atatürk Döneminde Türkiye-İran İlişkileri
145 Y.L. 2017, Keskin, Y. Maarif Yıllıklarına Göre Atatürk Döneminde Doğu Anadolu'da Eğitim (1923-1938)
146 Y.L. 2017, Koç, M. Atatürk Döneminde Müteşebbis Sınıfın Geliştirilmesine Yönelik Tasarruflar
147 Y.L. 2017, Özkul, Y.E. Siyaset-Tarih İlişkisi Bağlamında Atatürk Dönemi Tarih Kongreleri (1932-1937)
148 Y.L. 2017, Şişmanoğlu, G. Atatürk Dönemi Sanayileşme Politikaları
149 Y.L. 2017, Yüksel, A. Türk Dış Politikasında Lider Odaklılık: Atatürk Dönemi (1923-1938)
150 Y.L. 2018, Akkaya, F. Atatürk Dönemi'nde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Türk Diline İlişkin Teklif, Kanun ve Tartışmalar
151 Y.L. 2018, Ateş, B. Ulus Markalama: Mustafa Kemal Atatürk Ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Ulus Markalama Faaliyetleri
152 Y.L. 2018, Balcı, A.Ç. Atatürk Döneminde Türkiye-Romanya İlişkileri (1923-1938)
153 Y.L. 2018, Daşkıran, T. Atatürk Dönemi Zonguldak (1923-1938)
154 Y.L. 2018, Demirezer, H. Ortaokul Öğrencilerine Atatürk İlkelerinin Öğretilmesinde Müzik Destekli Etkinliklerin (Karaoke Tekniği) Etkililiği Üzerine Deneysel Bir Araştırma
155 Y.L. 2018, Dıac, D. Atatürk Döneminde Türkiye-Romanya İlişkilerinde Dış Politika Analizi (1923-1938)
156 DR. 2018, Gündoğan, H. Atatürk Devri Türk Edebiyatında Edebî Çevre ve Konu Olarak Ankara (1920-1938)
157 Y.L. 2018, İller, Z.R. Atatürk Dönemi Kadın Eğitimciler (1923-1938)
158 DR. 2018, Karagülmez, M. Atatürk Döneminde Türkiye'deki Macar Elçileri ve Türk-Macar Siyasi İlişkileri
159 Y.L. 2018, Özbayık, R.M. Atatürk Döneminde Erzincan (1923-1938)
160 DR. 2018, Öz, H. Atatürk Döneminde Madencilik (1923-1938)
161 Y.L. 2018, Özcanlı, İ. Üniversite Öğrencilerinin Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Dersine Yönelik İlgi Düzeyleri ve Tutumları ile Dersin Önemi Konusundaki Farkındalıkları
162 Y.L. 2018, Özdemir, N. Atatürk Dönemi Türk Dil Kurultayları ve Türk Dünyası
163 DR. 2018, Miyak, D.L. Atatürk Dönemi'nde Milli Müdafaa Vekâleti ve Güvenlik Politikaları (1923-1938)
164 Y.L. 2019, Albayrak, A. Felsefi Akımların Atatürk Dönemi Türk Eğitim Sistemi Üzerine Yansımaları
165 Y.L. 2019, Alparslan, G.R. Atatürk Döneminde Türkiye ve Kıbrıs Türkleri
166 Y.L. 2019, Aksular, Y. 1950 -1955 Yılları Arasında Türk Basınında Atatürk Algısı
167 Y.L. 2019, Aslan, M. Atatürk Döneminde Köy Politikaları
168 Y.L. 2019, Asydemir, Y. Atatürk Dönemi Doğu Anadolu Gerçeği
169 Y.L. 2019, Bedir, M.E. Ulusal Güvenlik Politikalarında Barışçıl Güvenlik Stratejisi: Atatürk Dönemi Analizi
170 Y.L. 2019, Balevi, E. Mustafa Kemal Atatürk'ün Strateji Uygulamaları
171 Y.L. 2019, Binekci, Ö. Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş Sınavında Yer Alan T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Alt Testi Hakkında Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri
172 Y.L. 2019, Çabuk, A. Cumhuriyetten Günümüze İnkılap Tarihi Öğretiminde Atatürk İmajı (1943-2017)
173 DR. 2019, Çakır, G. Atatürk Dönemi'nde Çocuk, Kadın ve Aile Algısı
174 Y.L. 2019, Çakaralı, E. Atatürk Döneminde Çocuk Eğitimi(1923-1938)
175 Y.L. 2019, Duman, Y. 8. Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarı Düzeylerine Göre Model Oluşturma Süreçlerinin İncelenmesi: Atatürk Anıtı Problemi
176 Y.L. 2019, Düzgün, T. Milliyetçi Cephe Hükümetleri Döneminde Atatürk Algısı (1975-1978)
177 Y.L. 2019, Erşahin, Y. 12 Eylül 1980 Darbesinin Ortaokul Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Öğretimine Etkileri
178 Y.L. 2019, Feyyaz Koç, F. Atatürk'ün Başyaveri Salih Bozok'un Hayatı ve Kişiliği (1881-1941)
179 Y.L. 2019, Hülagü, Ş.G. Atatürk Döneminde Kocaeli'de Ekonomik Gelişmeler (1923-1938)
180 Y.L. 2019, Karakaş, G. Atatürk Dönemi Savaş Sanayi Üretimi
181 Y.L. 2019, Okur, G. Milli Eğitim İstatistikleri Işığında Atatürk Dönemi'nde Marmara Bölgesi'nin Eğitim Durumu (1923-38)
182 Y.L. 2019, Pekşen, C. Sovyet Kaynaklarında Mustafa Kemal Atatürk ve Dönemin Türkiye'si (1923-1938)
183 Y.L. 2019, Songür, B. Atatürk Dönemi Ekonomi Politikalarının Türkiye Ekonomisine Etkileri
184 Y.L. 2019, Şen, İ. Atatürk Dönemi Türk Kadınının Değerlendirilmesine İngiliz Basınından Örnekler (1923-1938)
185 Y.L. 2019, Şahin, M. Atatürk Dönemi Gümrük Politikaları ve Uygulamaları (1923-1938)
186 Y.L. 2019, Şentürk, K. Aleviler Üzerinde Protestan Misyonerlik Faaliyetleri (19. Yüzyılın Başından Mustafa Kemal Atatürk'ün Ölümüne Kadar)
187 Y.L. 2019, Tatan, Z. Atatürk İnkıplalarının Adana Basınında Yansımaları
188 DR. 2020, Eken, C. Atatürk Dönemi Türk Romanında Adli Süreçler ve Mahkemelerin İşleyişi

189	Y.L.	2020, Erkoyuncu, Ü.	Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yapılan Yenilikler ve Kütüphanelerin Gelişimi (1923-1938)
190	Y.L.	2020, Çolak, G.	Türkiye'de Atatürk Dönemi Ziraat Eğitimi (1923-1938)
191	Y.L.	2020, Genç, M.	Saltanattan Cumhuriyete Toplumsal Değişimi Sağlama Aracı Olarak Atatürk Dönemi Yaygın Eğitim Kurumları ve Toplumsal Değişime Etkileri
192	Y.L.	2020, Kaya, F.	Yükseköğretimde Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Dersinin Uzaktan Eğitim Yoluyla Verilmesine İlişkin Öğrenci Görüşleri
193	Y.L.	2020, Kayser, Ö.F.	Atatürk Dönemi Erzincan Valileri
194	DR.	2020, Özbay, Ç.	Sosyal Bilimlerin Türkiye'ye Girişi (1908-1938) ve Atatürk Düşüncesi Üzerindeki Etkileri
195	Y.L.	2020, Sığın, S.	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Dersinin Uzaktan Eğitim Yoluyla Verilmesi Konusunda Öğrenciler ve Öğretim Elemanları Ne Düşünüyor? Tek Durumlu Bir Örnek Olay Çalışması
196	Y.L.	2020, Şankaya, G.A.	Atatürk Dönemi Türk Tiyatrosu: Afife Jale ve Kadın Tiyatrocular
197	Y.L.	2020, Uçar, M.	Atatürk ve İsmet İnönü Dönemi Çağdaşlaşma Uygulama Örnekleri
198	Y.L.	2020, Yaylagül, G.	Atatürk Döneminde Türkiye ile Hint Müslümanları Arasındaki İlişkilerin Türk Basımına Yansımaları

Tablo 8'den de anlaşılacağı gibi 2000-2020 yılları arasında YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında 198 lisansüstü tezin (42 doktora-156 yüksek lisans) dolaylı olarak Mustafa Kemal Atatürk'ü konu aldığı tespit edilmiştir.

4. TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Türkiye'de 2000-2020 yılları arasında Mustafa Kemal Atatürk konusunda yazılan lisansüstü tezlerin analizi yapılmıştır. Araştırma kapsamında 87 yüksek lisans ve 14 doktora olmak üzere toplam 101 tez ele alınmıştır. İncelenen lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımına bakıldığında en fazla sayıda tezin 2007 yılında yazıldığı görülmüştür. Ancak 2019 ve 2016 yıllarında da benzer sayıda tezin yazıldığı görülmektedir. En az tezin yayınlandığı yıllar ise 2000 ve 2004 olduğu görülmüştür. Mustafa Kemal Atatürk'ü konu alan doktora tezinin en fazla yazıldığı yıl ise 2016'dır. Ayrıca incelenen 2000-2020 yılları arasındaki tezlerin düzenli olarak arttığı ve son 10 yıldaki toplam tez sayısının ilk 10 yıldan fazla olduğu da ulaşılan bir başka sonuçtur. Atatürk hakkında yazılan tezlerin sayısının üniversitelere göre dağılımına bakıldığında ise en fazla tezin yazıldığı üniversitenin Ankara Üniversitesi olduğu daha sonra ise Marmara ve İstanbul Üniversitelerinin geldiği görülmüştür. 18 üniversitede ise konusu Atatürk olan 1'er tezin üretildiği belirlenmiştir. Yine belirtilen üniversiteler arasında en fazla doktora tez çalışması Ankara Üniversitesi'nde üretilirken en fazla yüksek lisans tezinin de Marmara Üniversitesinde olduğu saptanmıştır.

Araştırmada Mustafa Kemal Atatürk hakkında üretilen tezlerin enstitülere göre dağılımı da incelenmiş olup toplam sekiz farklı enstitü bünyesinde gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Doktora düzeyinde üretilen tezlerin ise dört enstitü ile sınırlı kaldığı da belirlemeler arasındadır. Çalışmada ele alınan bir başka konu ise üretilen tezlerin ait olduğu anabilim dallarıdır. Buna göre Atatürk ile ilgili çalışmaların 21 farklı anabilim dalında yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak 2000-2020 yılları arasında Atatürk ile ilgili yazılan lisansüstü tezlerin 9 tanesinde (7 yüksek lisans-2 doktora) anabilim dalına ait bilginin yer almadığı da belirlemeler arasındadır. Konu kapsamında en fazla tezin yazıldığı anabilim dalının ise sırasıyla Tarih ve Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalları olduğu saptanmıştır. Ayrıca en çok doktora tezi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalında yazılırken en çok yüksek lisans tezinin ise Tarih Anabilim Dalında yazıldığı belirlenmiştir. Konu kapsamında yazılan doktora tezlerinin ise 4 farklı anabilim dalında yazıldığı da çalışmada ulaşılan bir başka sonuç olarak kaydedilmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk hakkında yazılan lisansüstü tezlerinin konularına göre dağılımı incelendiğinde ise en fazla Türk İnkılâp Tarihi konusunda yazıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde hem doktora hem de yüksek lisans düzeyinde de en fazla tezin Türk İnkılâp Tarihi konusunda yazıldığı saptanmıştır. Ayrıca toplam 18 farklı konuda yüksek lisans tezi yazılırken doktora tezinin ise yalnızca 5 farklı konuda ele alındığı görülmüştür. Genel bir değerlendirmeyle söylenecek olursa Mustafa Kemal Atatürk hakkında üretilen tezlerin oldukça geniş bir alanda üretildiği buna karşın daha çok tarih temalı alanda yoğunlaştığı söylenebilir.

Yine çalışmada üretilen tezlerin araştırma yöntemleri de incelemeye dahil edilmiştir. Buna göre incelenen tezlerin 14'ünde (10 yüksek lisans, 4 doktora) veri toplama yöntemi olarak nitel araştırma yöntemlerinin tercih edildiği kaydedilmiştir. Ayrıca 1 yüksek lisans tezinde nicel araştırma yöntemi kullanılırken 1 yüksek lisans tezinde ise karma yöntemin (nicel+nitel) kullanıldığı saptanmıştır. Geriye kalan 75 yüksek lisans ve 10 doktora olmak üzere toplam 85 lisansüstü tezde ise herhangi bir yöntemin belirtilmediği saptanmıştır.

Bu çalışmada doğrudan Mustafa Kemal Atatürk'ü üzerine yazılan lisansüstü tezlerin incelenmesi yapılmıştır. Ancak çalışmada ulaşılan ilginç sonuç ise Atatürk'ü dolaylı olarak konu alan çalışmalarında bulunmasıdır. Bu kapsamda Mustafa Kemal Atatürk'ü doğrudan konu alan çalışmalar toplamda 101 iken dolaylı olarak dahil olan çalışmalar ise 198 olarak gerçekleşmiştir. Bu iki durum birbiriyle kıyaslandığında doğrudan Atatürk üzerine yazılan tezler dolaylı olarak Atatürk'ü ele alan tezlerin sayısının yarısı kadar olduğu kaydedilmiştir.

Araştırmanın bulgularına bağlı olarak şu önerilerde bulunulabilir:

- Mustafa Kemal Atatürk konusunda üretilen doktora düzeyindeki tezler sayıca yüksek lisans tezlerinden azdır. Bu bağlamda doktora düzeyinde tezlerin üretilmesi teşvik edilmelidir.

KAYNAKLAR

1. Al, U. ve Coştur, R. (2007). Türk Psikoloji Dergisi'nin bibliyometrik profili. Türk Kütüphaneciliği, 21(2), 142-163.
2. Al, U. ve Soydal, İ. (2012). Dergi kendine atfının etkisi: Energy Education Science and Technology örneği. Türk Kütüphaneciliği, 26(4), 699-714.
3. Beşel, F. (2017). Türkiye'de maliye alanında yapılmış lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi (2003-2017). International Journal of Public Finance, 2(1), 27-62.
4. Coşkun, İ., Dündar, Ş. ve Parlak C. (2014). "Türkiye'de Özel Eğitim Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi (2008-2013)". Ege Eğitim Dergisi, 15(2), 375-396.
5. Demirbaş, M. (2015). Bilimsel Araştırma ve Özellikleri, Pegem Akademi, Ankara.
6. Erendil, M. (1990). Evrensel nitelikleriyle Atatürk. Ankara Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 2(6), 307-319.
7. Eroğlu, H. (2005). Mustafa Kemal Paşanın millî mücadele'nin lideri olması. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 21(63), 841-858.
8. Göksel, B. (1985). Atatürk'ün eğitim hakkında görüşleri ve misak-ı maarif. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 1(3), 921-958.
9. Sözcü Gazetesi. (2015). Milli Mücadele sürerken Atatürk'ün önceliği eğitim oldu! Erişim Tarihi: 26.04.2021 <https://www.sozcu.com.tr/2015/egitim/milli-mucadele-surerken-aturkun-onceligi-egitim-oldu-966371/>

10. Karadağ, E. (2009). “Eğitim bilimleri alanında yapılmış doktora tezlerinin tematik açıdan incelemesi”, Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 10(3), 75-87.
11. Karasar, N. (2012). Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Nobel Yayınları, Ankara.
12. Okur, M. (2005). Milli mücadele ve cumhuriyetin ilk yıllarında milli ve modern bir eğitim sistemi oluşturma çabaları. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(5), 199-217.
13. Pritchard, A. “Statistical bibliography or bibliometrics?” Journal of Documentation, 25, 348-349.
14. Ulu, S. ve Akdağ, M. (2015). Dergilerde yayınlanan hakem denetimli makalelerin bibliyometrik profili: Selçuk iletişim örneği. Selçuk İletişim, 9(1), 5-21.
15. Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayınları, Ankara.
16. Yozgat, U. ve Kartaltepe, N. (2009). Ulusal yönetim ve organizasyon kongre kitaplarında yer alan bildirilerin bibliyometrik profili: Örgüt teorisi ve örgütsel davranış bildirileri üzerine bir araştırma. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 4(1), 149-165.

TÜRKİYƏ TÜRKÇƏSİNİN MİLLİLƏŞMƏSİNDƏ ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCƏ SİSTEMİ

ATATÜRK'S THINKING SYSTEM IN THE NATIONALIZATION OF TURKISH TURKISH

Aynurə Babayeva

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin “Türk araşdırmaları” Elmi-tədqiqat Mərkəzinin
böyük laborantı

ÖZET

Turan dediyimiz bütün Türk vilayətlərini əhatə edən bu coğrafiyada bu qəhrəmanlarımızı dastanlarda, nağıllarda və mifologiyada yaşatdığımız hər kəsə bəllidir. Tariximizdə bunu yaşadan qəhrəmanlara bir çoxlarını misal göstərmək olar. Belə qəhrəmanlar tarix yazır və tarixini yazdıqları ölkənin, millətin sevimlisinə çevrilərək yaddaşlara həkk olunurlar.

Ölümündən sonra yaşamaq çox az insana nəsb olunan bir xoşbəxtlikdir. Bəli, Atatürk məhz belə şəxsiyyətlərdəndir ki, ölümündən sonra hələ də yaşamaqdadır. Atatürk bu gün də türk dünyasının başındadır.

Azərbaycanın milli dövlət quruculuğu prosesində ulu öndərimiz Heydər Əliyevin məhz Atatürkə əsaslanması, onun dövlətçilik ənənələrindən ilham alaraq yola çıxması təsadüfi deyildir. Çünki Atatürkün ideyaları ardıcıl olaraq həyata keçmiş, böyük perspektivə malik Türkiyə dövləti yaranmışdır. Böyük Atatürk türk millətinə işıqlı bir gələcək miras qoymuşdur. Bu miras türk millətinin gələcəyinə, müstəqil addımlarına işıq tutacaqdır.

Türkiyə Cümhuriyyəti qurulduqdan sonra yeni Türkiyəni qüdrətli bir dövlətə çevirmək üçün bəzi dünyəvi inqilablar həyata keçirmək lazım idi. Atatürkün rəhbərliyi ilə keçirilən belə inqilablardan biri də dövlət və milli mənafə baxımından böyük əhəmiyyətə malik olan dil inqilabı idi. O, dil inqilabına yazı islahatlarını həyata keçirərək başladı. Mustafa Kamal Paşanın fikrincə dil milli kimlikdir, o fərdlər arasında birlik və bərabərliyin yaranmasında böyük rol oynayır. Ölkəsini, yüksək istiqlalını düşünən Kamal Paşa türkcəni yabancı dillərin boyunduruğundan beləcə xilas etdi.

Atatürk öz şəxsiyyətində, fəaliyyətində mənsub olduğu millətin ruhunu, iradəsini ifadə edirdi. Onun bəzi hallarda hətta daxili müqavimətə rast gələn mübarizəsi xalqın tərəqqisinə hesablandığından, nəticə etibarilə, bütün maneələri dəf edirdi. Atatürk bütün dünyaya sübut etdi ki, türklər müstəqil və mükəmməl bir dövlət qurmaq qabiliyyətinə malikdirlər. Onlar dünya dövlətçilik tarixinin sahibi olaraq qalacaqlar. Və eyni qəhrəmanlığı XX əsrin sonunda Heydər Əliyev göstərərək Azərbaycanın xilaskarına çevrildi. Biz əminik ki, dünya ictimai-siyasi şüuru Türkiyənin Atatürk kimi, Azərbaycanın Heydər Əliyev kimi dahilərini layiqincə dərk edəcəkdir.

Açar sözlər: türk, dövlət, dil Atatürk, millət

ABSTRACT

Everyone knows that in this geography, which covers all the Turkish provinces we call Turan, we lived these heroes in epics, fairy tales and mythology. There are many examples of heroes who lived this in our history. Such heroes write history and are engraved in the memory by becoming the favorite of the country and nation where they wrote their history.

Living after death is a blessing for very few people. Yes, Ataturk is one of those personalities who still lives after his death. Ataturk is still at the head of the Turkic world.

It is not accidental that in the process of building the national state of Azerbaijan, our great leader Heydar Aliyev relied on Ataturk, inspired by the traditions of statehood. Because Ataturk's ideas were consistently implemented, a Turkish state with great prospects was created. Great Ataturk left a bright future to the Turkish nation. This heritage will shed light on the future of the Turkish nation and its independent steps.

After the establishment of the Turkish Republic, some secular revolutions had to be carried out to turn the new Turkey into a powerful state. One of such revolutions under Ataturk's leadership was the language revolution, which was of great importance for the state and national interests. He began the language revolution by implementing writing reforms. According to Mustafa Kemal Pasha, language is a national identity, it plays a major role in creating unity and equality between individuals. Kamal Pasha, who thought of his country and its high independence, thus saved Turkish from the yoke of foreign languages.

In his personality and activity, Ataturk expressed the spirit and will of the nation to which he belonged. In some cases, his struggle, even in the face of internal resistance, was calculated for the progress of the people, and as a result, he overcame all obstacles. Ataturk proved to the whole world that the Turks have the ability to build an independent and perfect state. They will remain the owners of the history of world statehood. And at the end of the twentieth century, Heydar Aliyev showed the same heroism and became the savior of Azerbaijan. We are confident that the world socio-political consciousness will adequately understand the geniuses of Turkey, such as Ataturk and Heydar Aliyev of Azerbaijan.

Keywords: turkish, state, language Ataturk, nation

Ey nəcib türk irqinin əziz vətəndaşları, bildiyimiz kimi, millətlər çətin anlar yaşadığı zaman, zəiflədiklərində və süquta uğradıqlarında bir qəhrəman ortaya çıxaraq o topluluğu bir bayraq altında birləşdirir. Türk dünyasının tarixinə nəzər yetirdiyimizdə buna bənzər hadisələrin diqqətimizi çəkdiyinin şahidi oluruq. Turan dediyimiz bütün Türk vilayətlərini əhatə edən bu coğrafiyada bu qəhrəmanlarımızı dastanlarda, nağıllarda və mifologiyada yaşatdığımız hər kəsə bəllidir. Tariximizdə bunu yaşadan qəhrəmanlara bir çoxlarını misal göstərmək olar. Belə qəhrəmanlar tarix yazır və tarixini yazdıqları ölkənin, millətin sevimlisinə çevrilərək yaddaşlara həkk olunurlar.

Osmanlı imperiyasının süquta uğraması ötən əsrin əvvəllərində türk xalqını çıxılmaz vəziyyətə salmış və Türkiyəni dünya xəritəsindən silinmək təhlükəsi ilə üzləşdirmişdi. Belə çətin bir zamanda türk xalqının iradəsi və böyük Atatürkün rəhbərliyi ilə görünməmiş bir möcüzə türk xalqını baş verəcək bütün bəlalardan xilas etdi. Bu gün həm Azərbaycan xalqı üçün, həm də türk xalqı üçün əlamətdar və fərəhli bir gündür. Bu gün qardaş Türkiyə ulu öndər Atatürkün doğumunun 140-cı ildönümünü qeyd edir. Bu gün haqqında danışılan şəxs Türkiyə Cümhuriyyətinin dövlətçilik tarixində əvəzedilməz rolu olmuş bir şəxsiyyətdir.

Ölümündən sonra yaşamaq çox az insana nəsib olan bir xoşbəxtlikdir. Bəli, Atatürk məhz belə şəxsiyyətlərdəndir ki, ölümündən sonra hələ də yaşamaqdadır. Atatürk bu gün də türk dünyasının başındadır. Onu digər insanlardan fərqli edən bir millətin yox olma fəlakətini var olma sevincinə çevirən insan olmasıdır. Bu gün türk dünyası onun hədəflərini reallaşdırmaq üçün hələ də çalışır. Lakin, türk milləti beynəlxalq arenada qazanmış olduğu nüfuzunu məhz Atatürkə bərlüdür. Bu gün Türkiyənin dünyanın dörd tərəfi ilə təmasda olması, hər bir ölkədə cərəyan edən olaylara dair operativ, analitik informasiya əldə etməsi faktı yalnız kommunikasiya texnologiyasının, xəbərləşmə mühitinin yüksək səviyyəli inkişafının təzahürü deyildir. Bu həm də Cümhuriyyətin xarici siyasət fəlsəfəsinin göstəricisidir. Eyni zamanda, qonşularla, həmçinin irili-xırdalı bütün digər dövlətlərlə də yaxşı münasibətlər saxlamağı

Türkiyə xarici siyasətinin əsas prinsipi hesab edən Atatürkün bununla bağlı fikirlərinin ifadəsidir. Onun fikrincə, insan dünyanın hansı yerində olursa olsun, əgər bir problem varsa ona laqeyd qalmamağa çalışmalıdır. Bax belə bir düşüncə tərzini xalqına, millətinə aşılamağa çalışan bu əvəzədləməz lider insanları daima millətçilik, mənçilik, eqoistlik ruhundan xilas olmağa səsləmişdir.

Azərbaycanın milli dövlət quruculuğu prosesində ulu öndərimiz Heydər Əliyevin məhz Atatürkə əsaslanması, onun dövlətçilik ənənələrindən ilham alaraq yola çıxması təsadüfi deyildir. Çünki Atatürkün ideyaları ardıcıl olaraq həyata keçmiş, böyük perspektivə malik Türkiyə dövləti yaranmışdır. Böyük Atatürk türk millətinə işıqlı bir gələcək miras qoymuşdur. Bu miras türk millətinin gələcəyinə, müstəqil addımlarına işıq tutacaqdır.

Millət anlayışının ortaya çıxmasında ən önəmli faktor dildir. Dil yalnızca ünsiyyət vasitəsi deyil, eyni zamanda düşünmə, anlama, anlız etmə qabiliyyətini formalaşdıran bir vasitədir. Hər dilin özünə xas düşünmə və hissetmə tərzidir. Bu da ondan istifadə edən toplumlarda ortaqlıq fikri və düşüncə tərzini formalaşdırır. Bu səbəbdən də hər milli dilin arxasında bir milli ruh vardır. Bütün bu gerçəklikləri dərk edən ulu öndər Atatürk öz ulusunun mükəmməl olaraq formalaşmasında dilin gücünü artırmağı qarşısına məqsəd qoymuşdur.

Türkiyə Cümhuriyyəti qurulduqdan sonra yeni Türkiyəni qüdrətli bir dövlətə çevirmək üçün bəzi dünyəvi inqilablar həyata keçirmək lazım idi. Atatürkün rəhbərliyi ilə keçirilən belə inqilablardan biri də dövlət və milli mənafə baxımından böyük əhəmiyyətə malik olan dil inqilabı idi. O, dil inqilabına yazı islahatlarını həyata keçirərək başladı. Bildiyimiz kimi türk xalqlarının əlifba-yazı mədəniyyəti çox qədim tarixə malikdir. Lakin sonralar İslam dininin Şərqdə, o cümlədən türk dünyasında geniş yayılması nəticəsində bir çox xalqlar kimi türklər də ərəb qrafikalı yazı sistemə keçməli olmuşlar. Azərbaycan dilində olduğu kimi türk dilinin də səs quruluşuna uyğun gəlməyən bu yazının öyrənilməsində də bir sıra çətinliklər ortaya çıxırdı. Geniş xalq kütləsinin oxuma-yazma öyrənə bilməməsi Türkiyənin savadsız bir ölkə kimi formalaşmasına gətirib çıxara bilərdi. Lakin İslam dininin hakim olduğu bir ölkədə, əsrlərdir müqəddəs hesab olunan bu əlifbanı dəyişmək böyük cəsarət tələb edirdi. Hətta Atatürkün ölkənin dirçəlişi uğrunda atdığı bu addımı uzun illər dinə xəyanət, dinsizlik adlandıranlar da çox oldu. Lakin düşünən bir cəmiyyətin bu addıma layiqli qiymət verdiyinin tezliklə şahidi olduq.

Bir neçə il gedən hazırlıqlar nəticə verir. Və Atatürk latın qrafikalı əlifbaya keçid etmək barəsində qərar qəbul edir. Onun bu addımı Türkiyə tarixində sözün əsl mənasında böyük ictimai-siyasi inqilab idi. O, bu inqilaba xüsusi əhəmiyyət verir, onu cəmiyyətin müasirləşməsinin, mədəni səviyyəsinin yüksəlməsinin təməli sayırdı. Məhz buna görə də yeni əlifbanın öyrənilməsinə xüsusi nəzarət edir, yazı islahatlarını dil inqilabının başlanğıcı sayırdı.

Atatürkün dil inqilabını həyata keçirməzdən əvvəl türk dilinin vəziyyətindən danışsaq, qeyd edə bilərik ki, o dövrdə Türkiyədə milli dil anlayışı yox idi. Saraydakı müxtəlif din xadimlərinin türkcəyə olan etinasızlığı ərəb-fars dilinin milli dili sıradan çıxarmasına yol açmışdı. Əsasən sarayda inkişaf edən, sonradan “osmanlıca” adlandırılan bu dildə ərəb, fars və türk dilinin ifadələrindən istifadə edilirdi. Bu üç dilin qarışımı xalq dili ilə arada uçurum yaradırdı ki, bu da türkcələşmə və sadələşmə hərəkətini doğurdu. Cümhuriyyətəqədərki dövrdə bu sahədə müəyyən uğurlar qazanılsa da, xalq danışdığı dili ilə yazı dili arasındakı kəskin fərq nəzərdən qaçmırdı. Təbii ki, dilin zənginliyini, milliliyini, müasirliyini təmin etmək üçün ona elmi şəkildə müdaxilə etmək lazım idi. Dil inqilabını doğuran başlıca səbəb də məhz bu idi. Atatürk qarşısına məqsəd qoyaraq həyata keçirdiyi dil siyasətini elmi əsaslarla həyata keçirməyi özünə borc bilirdi. Belə ki, 1932-ci ildə Çankaya köşkündə aparılan müzakirələr zamanı “Türk Dilini Tədqiq Cəmiyyəti” adlanan təşkilatın layihəsi hazırlandı. Və

həmin il sentyabr ayının 26-sında İstanbul Dolmabağça sarayında Birinci Türk Dil Qurultayı toplandı.

Mustafa Kamal Paşanın fikrincə dil milli kimlikdir, o fərdlər arasında birlik və bərabərliyin yaranmasında böyük rol oynayır. Ölkəsini, yüksək istiqlalını düşünən Kamal Paşa türkcəni yabancı dillərin boyunduruğundan beləcə xilas etdi. Dil siyasətini həyata keçirməyə başladığı ilk illərdən heç bir güzəştə yol vermədən dili əcnəbi ifadələrdən tez bir zamanda xilas etdi. Və ilk növbədə dildəki xarici sözlərə uyğun türk ifadələri dəyişərək özləşdirməçilik yoluna üstünlük verdi. Buna görə də o, xarici əsərləri tez bir zamanda türkcəyə tərcümə etdirir, özü də gecə-gündüz araşdırmalar aparır, dil qaydaları üzərində saatlarla çalışırdı. Fransız, yunan, bolqar dillərini mükəmməl bilən Kamal Paşa bu dillərdə tərcümələr edir, məktublar yazırdı. Deyilənlərə görə o, alman dilini həmin dildə əsərlər oxuyub müzakirə edəcək dərəcədə mükəmməl bilirdi. Lakin bu xüsusi istedadı onu öz dilindən bir an belə ayrı salmadı. Özünü dünyaya sübut etmək istəyən bir dövlətin rəsmi dili və yazısı olmalı idi. Və Atatürk buna nail oldu.

Təbii ki Atatürk dilin yalnızca bədii tərəfdən inkişafını düşünmür. O, dilin tədrisə tətbiqində yeniliklər axtarır, müxtəlif fənn kitablarının tərcüməsində iştirak edir. İlk növbədə dərslərin türkcəyə çevrilməsini reallaşdırır. “Türlü bilimləre ait Türkçe terimler tespit edilmiş, bu suretle dilimiz yabancı dillerin tesirinden kurtulma yolunda esaslı adımını atmıştır. Bu yıl okullarımızda tedrisatın Türkçe terimlerle yazılmış kitaplarla başlamış olmasını kültür hayatımız için mühim bir hadise olarak kaydetmek isterim.” (4, 15)

O, dildə ifrat özləşdirməçilikdən qaçaraq, diləyatımlı, xalq tərəfindən mənimsənilmiş sözləri dildən çıxarmayaraq mülayim, orta bir yol seçmişdir. Canlı danışq dilində vətəndaşlıq hüququ qazanmış sözləri dildən çıxarmamaqla dilin bir növ öz axarı ilə gedərək türkcələşməsinə nail olur. Yeri gəlmişkən, bir maraqlı faktı da qeyd etməliyik ki, Atatürk şəxsi sərvətinin böyük bir hissəsini ölümündən öncə Tarix və Dil Qurumlarına vəsiyyət etmişdir. Dilin inkişafı yolunda bütün bu uğurlara imza atan Atatürkün ölümündən sonra dildəki milliliyi dəyişmək, əski dilə geri dönüş etmək istəyənlər də az olmadı. Bu mənada ən çox hücumə məruz qalan Dil Qurumu idi. Buna baxmayaraq, inqilab gedişində əldə edilmiş nailiyyətləri dəstəkləyənlər ona qarşı çıxanlardan sayca çox idi. Bu dövrdə türkcələşmə yolunda mühüm bir addım atıldı. Belə ki, 1944-cü ilin noyabrında Cümhuriyyət Xalq Partiyası Məclis qrupunun təşəbbüsüylə “Təşkilat-i Əsasiyyə Qanun”nu dil baxımından araşdıran komissiya yaradıldı. 1945-ci ildə Komissiyanın hazırladığı layihəyə əsasən “Təşkilat-i Əsasiyyə Qanunu” dəyişdirilərək “Anayasa” adlandırıldı.

60-cı illərdə dilin inkişafında bəzi yeniliklər özünü biruzə verirdi. 1961-ci ildə Ankarada yerləşən Türk kültürünü Araşdırma İnstitutunun tərkibində türk dili şöbəsi təşkil edildi. 80-ci illərin əvvəllərində isə daha bir mühüm hadisə özünü göstərdi. 1983-cü ildən Atatürk Kültür, Dil və Tarix Yüksək Qurumu yeni quruluşda rəsmi fəaliyyətə başladı. Beləliklə, Ulu öndərin tarix və dil akademialarını yaratmaq arzusu həyata keçdi. Və beləliklə, Atatürkün həyata keçirdiyi dil siyasətinin nəticəsi olaraq Türkiyə bu gün çox zəngin və müasir dilə malik dünya ölkələri sırasındadır. Bununla yanaşı, dil siyasətinin nəticəsi olaraq, dilin cəmiyyətdə, milli mədəniyyətdə bütünləşdirici və birləşdirici rolu təmin edildi.

Bu gün dünyada geniş vüsət alan, sevgi və sayğıyla keçirilən “Uluslararası Türkçe Olimpiyatları”Atatürkün dil siyasətinin bir növ davamıdır. Bu yarışmaların keçirildiyi müddətdə dünya ölkələrinin diqqəti məhz Türkiyənin üzərində cəmlənir. Bu yolla Türkiyə əsil türk dilinin incəliklərini, göz oxşayan türk milli geyimlərini, ruha şəfa gətirən türk milli rəqslərini, bütün dünyaya məlum olan türk qonaqsevərliyini nümayiş etdirir. Bu yarışlarda təkcə türk dili deyil, türk milli şüuru və mədəniyyəti də dünya ölkələrinə tanıtılır. İlk dəfə 2003 - cü ildə təşkil olunan bu yarışda 17 ölkədən olan yarışmacılar öz məharətlərini nümayiş

etdirərək yer tutmağa çalışırdı. Yarışma iştirakçıları türk dilində şeir, mahnı, rəqs, dil bilgiləri və bir sıra bacarıqlarını nümayiş etdirərək öz ölkəsini təmsil edir, müxtəlif hədiyyələr qazanırdılar.

Bu gün də Türkiyədə fəaliyyət göstərən “Uluslararası Türkçe Öğretim Derneği” türk dili yarışlarında iştirakçılara bu dilə yüksək önəm verən, dilin bu səviyyədə təşəkkül tapmasında əvəzsiz rolu olan ulu öndərin xatirəsinə adlandırılmış “Atatürk Türk Dili Ödülü” təqdim edir. Bu da Türkiyə dövlətinin, Türk Dil Qurumunun ulu öndər Atatürkə verdiyi qiymətin nümunəsidir.

Atatürk öz şəxsiyyətində, fəaliyyətində mənsub olduğu millətin ruhunu, iradəsini ifadə edirdi. Onun bəzi hallarda hətta daxili müqavimətə rast gələn mübarizəsi xalqın tərəqqisinə hesablandığından, nəticə etibarilə, bütün maneələri dəf edirdi. Atatürk bütün dünyaya sübut etdi ki, türklər müstəqil və mükəmməl bir dövlət qurmaq qabiliyyətinə malikdirlər. Onlar dünya dövlətçilik tarixinin sahibi olaraq qalacaqlar. Və eyni qəhrəmanlığı XX əsrin sonunda Heydər Əliyev göstərərək Azərbaycanın xilaskarına çevrildi. Biz əminik ki, dünya ictimai-siyasi şüuru Türkiyənin Atatürk kimi, Azərbaycanın Heydər Əliyev kimi dahilərini layiqincə dərk edəcəkdir.

Mustafa Kamal Atatürkün adı Azərbaycanda onun tarix səhnəsinə çıxdığı dövrdən – XX əsrin əvvəllərindən məşhurlaşmağa başlamışdır. Lakin, Sovetlər Birliyinin dağılmasına qədərki dövrdə Atatürkə və türkçülüyə münasibət birmənalı olmamışdır. 80-ci illərin sonu 90-cı illərin əvvəllərində Sovetlər Birliyinin dağılması, Azərbaycanın milli müstəqillik qazanması xalqın Atatürk (həmçinin Türkiyə) barədəki düşüncəsini dəyişməyə başladı. Xalqın tarixi yaddaşı belə demək mümkünsə, canlandı.

Azərbaycanda müstəqil dövlətin, azad ideologiyanın olmadığı bir şəraitdə, təbii ki, elmin sərbəstliyindən söhbət gedə bilməzdi. Müstəqil milli siyasi-ideoloji düşüncənin formalaşdığı 90-cı illərin ortalarından etibarən Azərbaycanda atatürkçülüyn normal inkişafı üçün həm mənəvi, həm də intellektual şərait yarandı. Və bu gün də həmin şərait get-gedə geniş vüsət almaqdadır.

Azərbaycanda Atatürkçülüyn sözün əsl mənasında geniş vüsət alması keçən əsrin 90-cı illərindən başlamışdır. Atatürkə, onun dövlətçilik siyasətinə məhəbbət Heydər Əliyevin fəaliyyətində bilavasitə təzahür edir. Atatürk türk tarixini, dövlətçiliyini, Heydər Əliyev isə Azərbaycan xalqını, dövlətçiliyini xilas etmişlər. Və tarix dəfələrlə sübut etmişdir ki, bir dahinin fəaliyyəti başqa bir dahinin fəaliyyətində özünü daha mükəmməl, daha canlı şəkildə biruzə verir. Çünki başqalarından fərqli olaraq, Heydər Əliyev Atatürkü dərk edir. Onun kim olduğunu, hansı maneələri hansı yollarla dəf etdiyini təhlil edir. Və bu siyasəti belə qiymətləndirir: “Türkiyə Cumhuriyyəti Atatürkün yalnız fəaliyyətinin deyil, həm də qəhrəmanlığının nəticəsidir”. (3,10)

Mustafa Kamal Atatürk kitablara olan xüsusi sevgisi ilə də seçilirdi. “Kitab oxumaq xüsusi sənətkarlıqdır”-, deyən Atatürkün hətta ölüm döşəyində belə mütaliə etdiyi deyilir. Deyilənə görə onun öyrənmək iştahası çox güclü olub. Kitab oxumaq onun üçün nəfəs almağa bərabər imiş. Xalidə Ədib Adıvar, Fəxrədiin Altay və başqaları bu barədə xatirələrində ətraflı qeyd etmişlər. Qurtuluş savaşının ilk illərində İslam tarixini dərinləndirən öyrəndiyi və araşdırdığı da bəzi mənbələrdən məlumdur.

Tarixin əbədiyaşar şəxsiyyətlərinə məxsus olan natiqliq qabiliyyəti Mustafa Kamal Paşanın da məşhur istedadlarından biri idi. 1927-ci ildə cəmi 3 ay ərzində yazaraq ərsəyə gətirdiyi “Nıtq” kitabı buna əyani sübutdur. Həmin əsəri 6 gün ərzində 6 saat olmaqla Türkiyə Böyük Millət Məclisinin kürsüsündən şəxsən özü oxumuşdur. Kitabı, oxumağı çox sevən bu şəxsiyyət öz

ulusuna da bunu dönə-dönə aşılamağa çalışmış, maarrifçi bir millət yetişdirməyi özünə qayə hesab etmişdir.

Ən çox sevdiyi, hərbi məktəblərdə tədris üçün məsləhət gördüyü kitab isə rus yazıçısı Qriqori Petrovun “Ağ zanbaqlar ölkəsində” əsəri olmuşdur. Lakin o yalnızca bədii ədəbiyyat oxumurdu. Fizikaya dair elmi-nəzəri kitablar, tikinti sahəsindən bəhs edən kitablarla yanaşı, Eynşteynin nəzəriyyələrindən də xəbərdar idi.

...Və dünyaya gözlərini yummazdan əvvəl Türk Tarix Qurumunun “Bülleten”ini oxumuşdu.

Azərbaycan ədəbiyyatında da türk ulusunun xilaskarı ulu öndər Atatürklə bağlı sayısız-hesabsız kitablar yazılmışdır. Bu kitablara Vilayət Quliyevin “Atatürk və Əhməd Ağaoğlu”, Qənirə Paşayevanın “Dünyanın itirdiyi böyük insan”, Eldar İsmayılın “Türkün xilaskarı” Nazir Əhmədlinin “Mustafa Kamal Atatürk” kimi bir çox kitabları misal göstərə bilərik.

Ümummillə liderimiz Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasətinin nəticəsi olan müasir Azərbaycanda Atatürk Mərkəzinin yaradılması bu istiqamətdə görülən ən mühüm işlərdən biridir. Mərkəzin Türkiyə tarixi, ədəbiyyatı və mədəniyyətinin öynənilməsi və böyük Atatürkün fəaliyyətinin tədqiqi istiqamətində apardığı işlər təqdirəlayiqdir. Atatürk Mərkəzi Azərbaycanın, Türkiyənin, ümumən Türk dünyasının əsas Atatürk mərkəzləri ilə əlaqələr saxlamaqla yanaşı, beynəlxalq fəaliyyət sahəsini daha da genişləndirməyə çalışır.

Türk millətinin dili türkcədir və türk dili dünyada ən gözəl, ən zəngin dildir. Türk dili digər dillərdən fərqli quruluşa sahibdir. Riyazi əməllərdəki dəqiqlik, hər aqlayışın fərqli bir sözlə ifadəsi türk dilinin zənginliyindən xəbər verir. Buna görə də hər bir türk öz dilini çox sevməli və onu yüksəltmək üçün çalışmalıdır. Dillər içərisində ən mükəmməl dil olan türkcə türk milləti üçün müqəddəsdir. Məhz bu şirin dildən türk qardaşlarımızla yanaşı biz də bəhrələndiyimiz üçün qürur duyuruq. Türkdilli xalqlar sırasında Azərbaycan da öz dili, mədəniyyəti və tarixi ilə xüsusi bir yer tutur. Əsil türk qanının daşıyıcısı olan Azərbaycan da türk dilli türk əsilli türk ölkəsidir. Yerləşdiyimiz coğrafi ərazinin adını millət olaraq adımıza yaraşdıraraq “azərilər” ifadəsini işlətsək də biz türk soyundanıq. Gələcək nəsillərə də aşılamağı şiddətlə tövsiyə etdiyimiz bu nüans hazırkı şəraitdə ən vacib şərtlərdən biridir. Xain düşmənin hər an dilimizə, incəsənətimizə və mədəniyyətimizə göz dikdiyi bir dövrdə türkçülüğümüzü hər fürsətdə dönə-dönə vurğulamağımız dümənin ciyərinə ox kimi sancılacaqdır. Mənfur düşmən üzərində qələbəni elan etdikdən sonra isə dünya türkün gücünə bir daha şahid oldu. Və qürur duyaraq bir daha qeyd edirik ki, qardaş Türkiyənin mənəvi dəstəyi və Azərbaycan əsgəri qələbə çaldı. Bu yerdə məşhur bir ifadəni xatırlamaq yerinə düşər, “Türkün türkdən başqa dostu yoxdur”. Həqiqətən də tarix boyu dünya türkün gücünə heyran qalmışdır. XXI əsrdə yenə də tarix türklərin –Azərbaycan türklərinin zəfərini gördü. Ulularımızın bizə miras qoyduğu “əsil türk qanı”nın mirascısı olduğumuzu bütün dünyaya göstərmək, tək millət, tək vətən və tək bayraq altında birləşmək də dəyişməz olan tək devizimizdir. Önümüzə çıxacaq maneələri də bu milli şüur və ruhla aradan qaldıracağımız hər birimizə məlumdur.

Can Azərbaycanımızın əsrə möhür vuran qələbəsi qardaş Türkiyənin əvəzsiz mənəvi dəstəyi iləldə edilmişdir. Hələ Ulu Öndər Heydər Əliyevin hakimiyyəti illərindən bu yana Azərbaycanın Atatürkə olan sevgisi bütün türk dünyasına məlumdur. Zəfər Bayramımızın 10 noyabra təsadüf etməsinə baxmayaraq, ölkə başçısı möhtərəm prezidentimiz İlham Əliyevin və Azərbaycan xalqının istəyi ilə bu gün 8 noyabra dəyişdirilmişdir. 10 noyabr tarixinin Atatürkün ədəbiyyətə qovuşduğu gün olaraq tarixdə öz əksini tapması bizim qələbə günümüz kimi qeyd oluna bilməzdi. Xalqımızın və prezidentimizin nümayiş etdirdiyi bu incəlik “Bir Millət - İki Dövlət” adlandırdığımız qan qardaşlarımızla qəlbimizin birgə döyündüyünü bir daha təsdiqləyir.

ƏDƏBİYYAT

1. Abdullayev M. Azərbaycan-Türkiyə əlaqələri.- B.: Mütərcim, 1998, 112s.
2. Akkan Suver. Atatürkü yaşamaq.B.: Azərənəşr, 2003, 63 s.
3. Azərbaycanda Atatürk Mərkəzi Bülleteni. Mustafa Kamal Atatürk və Türkçülük. B: AzTaM, 2006, 73 s.
4. Eldar İsmayıl. Türkün xilaskarı. B.: AzAtaM, 2005, 151 s.
5. Cahangirli H.C. Azərbaycan Türkiyə...- B.: "Çaşıoğlu", 2004, 104 s.
6. Cəfərov N. Heydər Əliyev.- B.: AzAtaM, 2002, 53 s. (Azərbaycanda Atatürk Mərkəzi. "Türk dünyasının böyük dövlət xadimləri", seriya №1).
7. Cəfərov N. Ədəbiyyatdan siyasətə.- B.: AzAtaM, 2003, 103 s.
8. Göyalp Z. Türkçülüyn əsasları. B.: "Maarif, 1991, 175 s.
9. İlber Ortaylı. Gazi Mustafa Kemal Atatürk. Kronik kitab, 2020, 480 s.
10. Məmmədova P. Atatürkün dil siyasəti.- B.: "Nurlan" 2003, 232 s.
11. Nəzərli S. Azərbaycan Atatürk Mərkəzi. Buklet.- B., 2004
12. Nezihe Araz. Bir kırmızı gül. T.C Kültür bakanlığı- Ankara, 1993, 208 s.
13. Речь. Мустафа Кемаль Ататюрк. Анкара (Центр Ататюрковских исследований), 2005, 732 с.
14. <https://www.veryansintv.com/ataturkun-dilimiz-turkce-uzerine-ozlu-sozleri>
15. https://jag.journalagent.com/turkhijyen/pdfs/THDBD_64_1_1_5.pdf

ATATÜRK'ÜN MÜZİK POLİTİKALARI IŞIĞINDA YETİŞEN BİR SANATÇI: FLÜTİST MÜKERREM BERK

AN ARTIST GROWING IN THE LIGHT OF ATATÜRK'S MUSIC POLICIES: FLUTIST MÜKERREM BERK

Merve ÇOKAMAY

Öğretim Elemanı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Devlet Konservatuarı

ORCID ID: 0000-0002-9626-6238

ÖZET

Atatürk'ün müzik politikaları, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin yurttaşlarında milli bir müzik beğenisi oluşturmak ve müziği uluslar arası platforma taşıyacak ve evrensellik ilkesi bağlamında tüm dünyaya duyurabilecek çalışmaların alt yapısını oluşturmayı amaçlamaktadır. Her ne kadar bu sürecin hızlanmasında Osmanlı'dan devir olan müzik kurumları olduğu kadar, batılı anlamda eğitim verecek yeni müzik kurumlarının açılması olsa da, bu kurumlar sayesinde Atatürk'ün müzik devrimi daha sağlam adımlarla ilerlemiştir. İlk kurumsallaşma örneği 1924'de kurulan Musiki Muallim Mektebi olmuş ve müzik alanındaki öğretmen açığı önemli derecede kapanmıştır. Yine aynı yıl Riyaset-i Cümhur Orkestrası'nın İstanbul'dan Ankara'ya gelmiş ve kurumsallaşma kararlılığı sürmüştür. Darülelhan, 1926'da İstanbul Belediye Konservatuvarı'na dönüşerek dönemin çoksesli müzik anlayışına uygun olarak tekrar düzenlenmiştir. Bu arada yabancı müzik insanlarının ülkeye gelerek çeşitli raporlar sunmaları ve müzik kurumlarında görev almaları müzikal reformların bir başka ayağını oluşturmuştur. 1936'da müzik alanındaki bir diğer önemli adım Ankara Devlet Konservatuvarı'nın kurulması olmuştur. Bu kurumdan yüzlerce başarılı öğrenci mezun olarak yeni kurulan Cumhuriyet'in idealleri içinde yer almış, bugünkü bir çok müzik kurumunun oluşum ve gelişiminde önemli rol oynamışlardır. Bu başarılı öğrencilerden biri olan flütist Mükerrerem Berk de bu dönem kurulan okullarda eğitim görmüş ve yine bu dönem temelleri atılan orkestralarda başarıyla görev almıştır. Mükerrerem Berk, Atatürk'ün müzik politikaları ışığında yetişen bir sanatçı ve döneminin önemli bir figürü olarak müzik tarihindeki yerini almıştır. Bu çalışmada Atatürk'ün müzik politikalarının bir sonucu olarak kurulan İstanbul Belediye Konservatuvarı ve Ankara Devlet Konservatuvarı'ndan mezun olmuş, başta Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası olmak üzere, Ankara, İzmir, İstanbul Senfoni ve Opera-Bale Orkestralarında yönetici ve icracı olarak görev almış, eğitimci olarak onlarca öğrenci yetiştirmiş aynı zamanda ülkenin çoksesli müzik yaşamına sayısız katkısı olan flütist Mükerrerem Berk'in hayatına yer verilmiştir. Yapılan literatür taramasında Mükerrerem Berk'i konu alan makale, tez veya bildiri gibi akademik çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın amacı, Atatürk'ün müzik politikaları sayesinde yetişen Mükerrerem Berk'in hayatının yanı sıra, eğitimci, yönetici ve sanatçı yönlerinin anlatılmasıyla adının daha çok akademik platformda yer alması ve daha geniş kitlelere tanıtılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Müzik, Flüt, Mükerrerem Berk

ABSTRACT

Ataturk's music policies aimed to create not only a national music taste among the citizens of the newly established Republic of Turkey but also the infrastructure of the works which would carry the music to the international platform and make it known to the whole world within the context of the principle of universality. The music institutions, which were devolved from the Ottoman Empire, and the establishment of new music institutions, which

aimed to provide education in the western sense, were effective in the acceleration of this process, and thanks to these institutions, Atatürk's musical revolution progressed with more solid steps. The first example of the institutionalization process was the Music Teachers School (Musiki Muallim Mektebi) established in 1924, and the shortage of teachers in the field of music was, then, substantially eliminated. In the same year, the Presidential Orchestra (Riyaset-i Cumhur Orkestrası) came to Ankara from Istanbul and the determination of the institutionalization process continued. Darülelhan was transformed into the Istanbul Municipal Conservatory in 1926 and rearranged in accordance with the polyphonic music understanding of the period. In the meantime, the fact that foreign musicians came to the country, presented various reports and took part in music institutions constituted another leg of the musical reforms. Another important step in the field of music in 1936 was the establishment of the Ankara State Conservatory. Hundreds of successful students, who graduated from this institution, took part in the dissemination of the ideals of the newly established Republic and played an important role in the formation and development of many music institutions today. Flutist Mukerrem Berk, one of these successful students, was also educated in those schools established during this period and successfully took part in orchestras, the foundations of which were laid during this period. Mukerrem Berk took his place in the history of music as an important figure of his time who grew up in the light of Atatürk's music policies. This study, in this context, examines the life of flutist Mukerrem Berk who graduated from the Istanbul Municipal Conservatory and the Ankara State Conservatory, which were established in line with Atatürk's music policies, worked as a manager and performer in Ankara, Izmir, Istanbul Symphony and Opera-Ballet Orchestras, especially the Presidential Symphony Orchestra, and educated dozens of students as an educator and made numerous contributions to the polyphonic life of the country. In the literature review, no academic study on Mukerrem Berk, such as articles, theses and papers, was found. The objective of this study is, therefore, to explain the life of Mukerrem Berk, who grew up in the light of Atatürk's music policies, as an educator, manager and artist, to make his name appear in more academic platforms and to introduce him to a wider audience.

Keywords: Atatürk, Music, Flute, Mukerrem Berk

GİRİŞ

Anadolu topraklarında sanatsal-kültürel dönüşüm ve gelişimi Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası olarak ikiye ayırmak pek de yanlış olmayacaktır. III. Selim dönemine uzanan Batılılaşma hareketleri ve beraberinde modernizm kavramının getirdiği yenilikler toplumun her katmanında kendini göstermiştir. Müzik alanındaki atılımlar da bu yeniliklere bağlı olarak Avrupa'dan gelen müzisyen ve çalgı topluluklarının verdiği konserler, özellikle İstanbul'da piyano çalgısına olan ilginin artmasıyla ilerleyişini sürdürmüştür. Yeniçeri ocağının ve ona bağlı Mehter teşkilatını kaldıran II. Mahmud dönemi belki de müzik alanındaki en önemli değişimlere sahne olan süreçtir. Mehter teşkilatının kaldırılmasıyla yeni ordu düzenine de ayak uydurabilecek bando topluluğunun gelmesi, Osmanlı'da çoksesli müziğin resmîyet kazanmasını sağlamıştır. Sadece bando değil; tiyatro ve operanın Osmanlı kültür ve sanat yaşamındaki varlığı batılılaşma hareketlerinin önemli bir parçasıdır da. 19. yüzyılın sonu ile Cumhuriyet'in ilanına kadarki süre içinde çeşitli toplumsal olaylar ve savaşların sürmesi müzik alanındaki gelişmeleri olumsuz etkilese de Osmanlı'daki bir çok müzik kurumu yeni kurulan Cumhuriyet'e miras olarak kalmıştır.

1917'de açılan müzik eğitim kurumu Darülelhan (Melodiler evi), Cumhuriyet'le birlikte yeniden şekillenerek bir konservatuvara dönüşmüş, daha sonra bu kurum İstanbul Belediye Konservatuarı'na bağlanmıştır. Ankara'da 1924'te kurulan Musiki Muallim Mektebi,

öğretmen yetiştiren bir kurum işlevini üstlenmiş ve 1936'da kurulacak olan Ankara Devlet Konservatuvarı'nı da kendi bünyesinden ortaya çıkarmıştır (İlyasoğlu, 2009: 297).

Kökleri II. Mahmud döneminde kurulan Muzika-i Hümayun, Cumhuriyet dönemindeki bir çok müzik kurumunun kurulmasında ya da devamlılığında kaynak teşkil etmiştir. Bu kurumlardan biri olan Riyaset-i Cumhur Musiki Heyeti 27 Nisan 1924'te İstanbul'dan Ankara'ya getirilmiş ve yeni bir yapılanmaya girmiştir. Bu topluluk 1933 yılında orkestra ve bando olarak ayrılmış, Cumhurbaşkanlığı Filarmonik Orkestrası ve Cumhurbaşkanlığı Armoni Müzikası olarak iki ayrı kurum halini almıştır (Say, 1997). 1927 yılında Cumhurbaşkanlığı Armoni Müzikası'na icracı asker müzisyen yetiştirmesi amacıyla İhzari Küçük Zabıt Mektebi'ne bağlı olan Müzik Gedikli Şubesi açılmış olup, 1 Eylül 1939'da ise diğer askeri bandolara eleman yetiştirmek üzere Musiki Gedikli Erbaş Hazırlama Ortaokulu hizmete girmiştir.¹

Ayrıca yine bu dönem halkın birçok alandaki eğitimini sağlamak için Halkevleri kurulmuş (1932), bu kurumda özellikle müzik eğitimine de yer verilmiştir. Cumhuriyet döneminin müzik politikalarına uygun olarak bu kurumlarda daha çok çoksesli müzik alanında konserler düzenlenmiş, Türk halkı için çok yeni olan bu müzik türünün yayılması, sevdirmesi ve benimsetilmesi amaçlanmıştır (Ürün ve Çakır, 2019: 602).

Müzikoloji, bir çok başlık altında bilimsel olarak müziğin incelenmesi olarak tanımlanabilir. Bu alt başlıklardan biri olarak tarihsel metot, belgeleri bulma, inceleme ve bunlardan nesnel gerçeklere vurgu yapan yaklaşımdır. Yine bir diğer metot olan teorik-felsefe, dönemselleştirme ve biyografi çalışmalarını içine alan oldukça geniş bir alandır. Müzik tarihinin gelişimine de katkısı olan biyografi çalışmaları, genel olarak bestecilerin ya da müzisyenlerin hayatını inceleme üzerine kuruludur (Tekin, 2019: 225). Bu çalışmada da Atatürk'ün müzik politikaları sonucunda temelleri atılmış kurumlarda eğitim almış ve devamında diğer kurumlarda sanatçı ve yönetici olarak görev almış flütist Mükerrer Berk'in biyografisi konu alınmıştır. Berk'in hayatı, müzik yaşamı, eğitimci yönü gibi çeşitli başlıklarda ele alınan biyografi için internet kaynaklı fotoğraf, belge ve bilgilere ayrıca kitap ve akademik tezlere ulaşılmıştır.

1. ARAŞTIRMA VE BULGULAR

1.1 Hayatı ve Müzik Yaşamı

1917 yılında İstanbul'da doğan Mükerrer Berk, müzikle yakından ilgili bir ailede yetişti. İlk müzik ve flüt eğitimine İstanbul Belediye Devlet Konservatuvarı'nda başlayan Berk bu okulun yüksek kısmından dereceyle mezun oldu. Daha sonra girdiği Ankara Devlet Konservatuvarı'ndan mezun olup 1937 yılında Riyaset-i Cumhur Filarmoni Orkestrası'nın (Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası) sınavlarına girerek flüt grubu üyeliğine atandı². 1949 yılına kadar bu kurumda devam eden Berk, aynı yıl Milli Eğitim Bakanlığı tarafından bilgi ve deneyim artırımı için gönderildiği A.B.D.'de John Wummer ile çalıştı. 1951 yılında tekrar Türkiye'ye geri döndü ve C.S.O.'da idari şef yardımcısı görevini aldı. Orkestra için yeni yasa hazırlanması çalışmalarında yer aldı ve köklü değişimler yapılması için girişimlerde bulundu. Berk, 1954-1958 yılları arasında dönemin Başbakanı'nın hazırlamış olduğu "Bağdat Paketi" kapsamında Mesut Cemil Tel ile birlikte Bağdat şehrinde bir Güzel Sanatlar Akademisi kurmakla görevlendirildi (Sözer, 1986: 99 ve Say, 2005: 205).

¹ Dünden Bugüne Silahlı Kuvvetler Bando Okulları Komutanlığı Bilgi Kitapçığı (2009), Ankara.

² Say, Mükerrer Berk'in C.S.O.'ya atanmasını 1942 olarak belirtmiştir (2005: 205).

Resim 1. Mesud Cemil Tel, Mükerrerem Berk ve Cevdet Çağla Bağdat Konservatuvarında Görevliken³

C.S.O.'da 1973 yılına kadar flüt grup şefliği ile birlikte yanında, müdürlük görevini de yürüten Berk, 1960 - 1961 yıllarında orkestranın konserlerini düzenli olarak gerçekleştirebilmek için büyük çabalarla bugünkü Devlet Konservatuvar Salonu inşasını gerçekleştirdi. Orkestraya iki yıllık bir kontratla gelen İtalyan orkestra şefi İtalyan Bruno Bogo ile 1962 yılında Tahran, Şam, Beyrut ve Bağdat şehirlerini kapsayan turneler düzenledi. Ardından orkestra şefliği görevine getirilen Otto Matzerath ile 1963 yılında İtalya, Yugoslavya, Avusturya, Almanya, İsveç, Norveç, Finlandiya'yı kapsayan bir Avrupa turnesi düzenleyerek, Türk çoksesli müziğinin bu ülkelerde tanınmasını sağlamış ve de Türk sanat camiasında yeni ufuklar açmıştır (Yuvarlak, 2008: 32).

'1972 yılında Kültür Bakanlığına bağlanan İstanbul Devlet Senfoni Orkestrasında da müdürlük görevi yapan Berk, orkestra şefi Prof. G. E. Lessing ile birlikte orkestra kadrosunun tamamlanmasını ve düzenli konserler verilmesini sağladı.'⁴ Ayrıca İzmir Devlet Senfoni Orkestrası'nın ilk kurucu müdürlük görevini üstlendi. Ayrıca başbakanlık müşavirliği, İstanbul Opera ve Balesi müdürlüğü ve konservatuvar müdürlüğü gibi görevlerde bulundu. Fransa ile olan ikili sanatsal ilişkileri nedeniyle dönemin Fransız Cumhurbaşkanı tarafından Legion Merit Nişanı'yla onurlandırılmıştır (Yuvarlak, 2008: 33 ve Say, 2005: 205).

Müzik hayatımıza yaptığı sanatsal ve idari hizmetleri nedeniyle Devlet Sanatçısı ve Profesör ünvanlarına da sahip olan ünlü sanatçı Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Devlet Konservatuvarı'nda uzun yıllar çalıştı ve birçok flüt öğrencisi yetiştirdi.⁵

³ <https://klasikmusiki.wordpress.com/tag/mukerrem-berk/> (Erişim Tarihi: 02.05.2021)

⁴ <https://guzelsanatlar.ktb.gov.tr/TR-2150/tarihce.html> (Erişim Tarihi: 02.05.2021)

⁵ <http://arsiv.ntv.com.tr/news/268447.asp> (Erişim Tarihi: 02.05.2021)

Resim 2. Mürkerrem Berk Flüt Çalışırken⁶

1.2 Müzik Yaşamı

Mürkerrem Berk, Atatürk'ün müzik politikaları doğrultusunda kurulan İstanbul Belediye Konservatuarı ve Ankara Devlet Konservatuarı'ndan mezun olmuştur. Doğal olmaktadır ki bu politikalara uygun bir sanatçı kimliğiyle ülkenin müzik yaşamında yer almıştır. Hatta Berk; *“Batı müziğinin kabul görmesini sağlayacak yolu açan Mustafa Kemal Atatürk'tür”*⁷ demiştir.

Berk, ülkemizde özellikle çoksesli müziğin gelişimi için oldukça fazla çalışmış, sadece icracı olarak değil kurumların kuruluş ve devamında idareci pozisyonlarında da yer almıştır. Türkiye'de devlet müzik kurumlarının çağdaş, yenilikçi bir yapıya kavuşması yolunda emeği geçen sanatçı- yöneticilerin başında sayılması gereken Berk, İzmir Devlet Konservatuarı'nın kuruluş aşamasında da yer almış, kurduğu Ankara Nefesli Sazlar Beşlisi ile yurtiçi ve yurtdışında birçok başarılı konsere imza atmış ve birçok Türk bestecinin^{8 9 10} oda müziği eserlerinin ilk çalınışlarını gerçekleştirmiştir (Say, 2005: 205).

⁶<https://www.google.com/imgres?imgurl=https://pbs.twimg.com/media/EydO0VKXMAAymED.jpg&imgrefurl=https://twitter.com/bulentevcil&tbnid=uLYebrxzE6IICM&vet=1&docid=LKDxWKJyFP1qdM&w=868&h=1200&source=sh/x/im> (Erişim Tarihi: 02.05.2021)

⁷ <https://iyikigormusum.com/anilarda-ismet-inonunun-bati-muzigi-sevgisi> (Erişim Tarihi: 02.05.2021)

⁸ Cengiz Tanç, Nefesli Çalgılar Beşlisi, <https://www.youtube.com/watch?v=n0vA4EtCvnU> (Erişim Tarihi: 02.05.2021)

⁹ Ahmed Adnan Saygun, Nefesli Çalgılar Beşlisi op.46, <https://www.youtube.com/watch?v=JdB531Wd908> (Erişim Tarihi: 02.05.2021)

¹⁰ İlhan Baran, Demet, https://www.youtube.com/watch?v=QrUu3D_MaQQ (Erişim Tarihi: 02.05.2021)

Resim 3. Ankara Nefesli Sazlar Beşlisi¹¹ (1968) Mükerrer Berk - Sakir Yolaç - Hayrullah Duygu - Orhan Nuri Göktürk ve Erol Gömürgen

Mükerrer Berk müzik yaşamı boyunca bestecilerle de iyi ilişkiler içinde olmuştur. ‘Öyle ki İkinci Kuşak Türk Bestecilerinden olan İlhan Usmanbaş (1921), 1975 yılında bestelediği *FL-75* adlı solo flüt yapıtını Mükerrer Berk’e ithaf etmiştir. Oldukça güç pasajlar içeren eserin ilk icrasını Berk, aynı yıl İstanbul’da kendisi yapmıştır’ (Şanver, 2016: 28).

Mükerrer Berk Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Müdürlüğü görevini sürdürürken müzik alanındaki sivil toplum kuruluşlarına da destek vermiştir. Bu kuruluşlardan biri olan İstanbul Filarmoni Derneği’nde ikinci başkanlık görevini yürüten Berk, bu dernek ile İstanbul müzik yaşamına büyük katkılar sağlamıştır.

Uzun yıllar İstanbul Filarmoni Derneği işbirliği içinde olan grafiker Deniz Özsezen, Mükerrer Berk hakkında şunları söylemiştir:

“...Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Müdürü, ki emin değilim o tarihlerde İstanbul Devlet Opera Balesi Müdürlüğü’ne getirilmiş de olabilir flütist Mükerrer Berk’in önemli katkıları olduğunu biliyorum. Sırası gelmişken, CSO’dan flütist rahmetli babamın da yakın dostu olan Mükerrer Bey’i bu orkestranın kuruluşuna, gelişimine; nice emsalsiz konserlere ev sahipliği yapan konser salonunun başkent Ankara’ya kazandırılmasına olan hizmetlerinden dolayı saygıyla anmış olalım. Ülkem’in (Deniz Özesezen’in oğlu) müziğe yönelmesinde de önemli teşvikleri olmuştur. "Müzik eğitimi önemli pedagoji bilgisi gerektirir " derdi...¹²

¹¹ <https://www.nadirkitap.com/ankara-nefesli-sazlar-beslisi-konser-fotografi-1968-mukerrer-berk-sakir-yolac-hayrullah-duygu-orhan-nuri-gokturk-ve-erol-gomurgen-efemera9282467.html> (Erişim Tarihi: 02.05.2021)

¹² <https://cazkolik.com/icerik/ozel-haber-turkiyenin-ilk-caz-festivali-hangisi-kaynaklar-bizi-18-30-mayis-1982-beyoglu-dunya-ve-fitassinemalarina-geri-goturuyor> (Erişim Tarihi: 02.05.2021)

Resim 4. İstanbul Filarmoni Derneği Kurucu ve Yönetim Kurulu Üyeleri¹³

Mükerrem Berk'in C.S.O.'daki görevini sürdürürken ve öncesinde dönemin Cumhurbaşkanı ve Başbakanı olarak görev yapmış İsmet İnönü ile farklı zamanlarda karşılaşması olmuştur. "Mükerrem Berk'e göre kendisinin İsmet Paşa ile ilk karşılaşması İkinci Dünya Savaşı sırasında. O dönemde cumhurbaşkanı olan İnönü müzisyenleri tanımaya, teftiş etmeye gelmiştir. Daha sonrasında, Mükerrem Berk'in görünüşüne bakarak, yeterince sağlıklı olmadığını düşünür ve o dönemin milli eğitim bakanı olan Hasan Ali Yücel'e oradaki müzisyenlere gıda takviyesi yapılması talimatını verir".¹⁴

Bir diğer karşılaşmasına dair belge, Atatürk'ün 26. Ölüm yıldönümüne rast gelen 10 Kasım 1964 tarihli konserin izlencesinde yayınlanan ve Mükerrem Berk'e hitaben yazılmış İsmet İnönü'nün mektubudur. Mektupta İnönü, Atatürk'ün müzik sevgisine ve müzik politikalarına dair açıklama ve bilgilere yer vermiştir:

"Sayın Mükerrem Berk, Atatürk'ün aramızdan ayrıldığı yıl dönümünde onun güzel sanatlara düşkünlüğünü müzik alanında gerçek değeri ile canlandırmak isterim...Onun toplum hayatında enerji verici, insanlığın asil zevklerini besleyici tesirini bilirdi. Kendisi güzel sesi ile misaller vermesini sever ve herkesin müzikten teselli ve hayat aramasını teşvik ederdi. Batı tekniği üzerinde müzik istidadımızı millet olarak geliştirmemiz lüzumuna inanmıştı. Cumhurbaşkanlığı Orkestrası Atatürk'ün eline geçtiği zaman çok eskiden kurulmuş olduğu halde uluslararası sanat ve ilim çapında bir varlık olmamıştı. Batı Müziğinin memlekette başka bir yuvası da yoktu. Her manası ile bu alanda ilk önce orkestramızı değerli bir hale getirmek ve temel ölçüde batı tekniğini milli müzik hayatımıza sokmak için Konsevatuvar açılması, Batı'dan muktedir hocalar getirilmesi ve içinde yetişen genç sanatkarların korunması ve teşvik edilmesi bakımından milletimize gerçek bir örnek ve öğretmen olmuştu. Batı Müzik tekniğinin, milletin bütün hayatında öğretici ve insanları mesleklerinde ve her alanda yaratıcı bir kuvvet olarak yetiştirme tesirinde, Atatürk'ün anlayışına iyice uymuş bir insan olarak, müzikte çalışan sanatkarlarımıza milli eğitimde

¹³ <https://cazkolik.com/icerik/ozel-haber-turkiyenin-ilk-caz-festivali-hangisi-kaynaklar-bizi-18-30-mayis-1982-beyoglu-dunya-ve-fitas-sinemalarina-geri-goturuyor> (Erişim Tarihi: 02.05.2021)

¹⁴ <https://iyikigormusum.com/anilarda-ismet-inonunun-bati-muzigi-sevgisi> (Erişim Tarihi: 02.05.2021)

büyük ödevler düşmekte olduğunu hatırlatmak istedim... Müzik eğitimi çok dinletmek ve sebat etmekle gelişebilir” (Oransoy’dan Aktaran Gökçedağ, 2007: 190).

1.3 Eğitimci Yönü

Mükerrem Berk flüt sanatçılığı ve yöneticiliği yanı sıra eğitimci yönüyle de öne çıkmaktadır. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Devlet Konservatuvarında bir çok öğrenci yetiştiren Berk’in bu öğrencilerinden birisi, halen İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası Flüt Sanatçısı olan Bülent Evcil’dir. Evcil, Berk’in eğitimci yönünü şöyle anlatmaktadır:

“...İlk sınavı başarıyla geçtikten sonra (konservatuvar giriş sınavını) jürinin önüne gelip viyolonsel çalmak istediğimi söylediğimde viyolonsel hocası yanıma yaklaşmış ellerimin küçük olduğunu, ileride zorluk çekebileceğimi söyledi. Flüt hocası rahmetli Prof. Mükerrem Berk ise flüte çok yatkın olduğumu, iyi bir flütçü olabileceğimi, fiziksel özelliklerimin uygun olduğunu ama dünyada ve Türkiye’de bu enstrümanı çalan çok sayıda müzisyen olduğunu ve ancak çok çalışırsam bir yerlere gelebileceğimi söyledi...Mükerrem Berk gerçekten Türkiye’deki en büyük duayenlerden birisiydi. Sadece bir flüt sanatçısı değil; aurası çok yüksek, bir İstanbul beyefendisiydi. Bana sadece flüt öğretmekle kalmayıp çorabımdan kravat bağlamaya kadar, doğru kemer seçiminden doğru ceket, takım elbise seçimine kadar herşeyle ilgilenip hayat dersleri de veren, son derece iyi bir pedagoğdu. Duygusal gelişme ve ergenlik dönemimdeki yükselişlerim, depresyon hallerimde beni çok iyi dengeleyen, bunların farkında olan, bazı dönemlerde flüt çalmak istemememe rağmen flütü sevdirmekle uğraşan çok kıymetli bir insandı. Kendisi sınıfta sürekli flüt çalardı, yani çalmayan bir hoca değildi ki bu çok önemliydi. En önemli özelliklerinden biri de bizi gururla her tarafa sunmaya, TV ve radyolara çıkartmaya çalışması, yurtdışında tanıdığı diğer flütçü meslektaşlarına tanıtma çabası, Christian Larde ve Jean Pierre Rampal’a benim için mektup yazması, burs alıp henüz 16 yaşındayken Fransa’da Christian Larde ile çalışmama vesile olması gibi uluslararası alanda da önümü açan, bana ileride solist olduğum zaman bu işten ne kadar zevk alabileceğimi o dönemden tattırma çabasında olan çok kıymetli bir hocaydı...”¹⁵

Mükerrem Berk hakkında yukarıdaki anlatılanlara göre öğrencileriyle diyalogunun çok iyi olduğu ve onlara iyi bir örnek olmaya çalıştığı görülmektedir.

Berk’in bir diğer örnek öğrencisi halen Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Devlet Konservatuvarında öğretim üyeliği görevini sürdüren ve başarılı bir flüt sanatçısı olan Nihan Atalay’dır. Atalay Berk hakkında şunları söylemektedir:

“İstanbul Senfoni Orkestrası’nın kurucularından Mükerrem Berk ile çalıştım. İlk hocamdı. Tam bir İstanbul beyefendisiydi. Hem babacan hem de vizyonu çok geniş biriydi. Bizi lisedeyken Fransa’da Nice’de bir workshopa yollamıştı. Arkadaşının yaz kampıydı, benim için çok heyecanlı geçmişti”¹⁶

Berk’in yukarıda anlatılanların ışığında öğrencilerinin daha iyi yetişmeleri ve iyi yerlere gelmeleri için elinden geleni yaptığı ayrıca vizyoner bir kişiliğe sahip olduğu görülmektedir.

Ayrıca Mükerrem Berk’in hiçbir kaynakta yazmamasına rağmen Ankara Koleji 1956 mezunlar yıllığında gitarist ve müzik eğitimcisi Ziya Aydın’tan ile birlikte müzik derslerine girdiği tespit edilmiştir.

¹⁵ <https://www.sanattanyansimalar.com/bulent-evcil-falaut-dergisine-kapak-oldu/5858/> (Erişim Tarihi: 02.05.2021)

¹⁶ https://dergi.salom.com.tr/haber-628-dunden_bugune_nihan_atalay.html (Erişim Tarihi: 02.05.2021)

Resim 5. Ankara Koleji 56 Yılığında Mükerrerem Berk¹⁷

SONUÇ

1923'te yeni kurulan Cumhuriyet'in kurumları Atatürk'ün siyasal, eğitsel, kültürel, sanatsal, teknolojik ve diğer birçok sosyal politikalarının ekseninde oldukça hızlı ve reformist bir şekilde yapılanmıştır. Osmanlı'dan Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen süreçte batılılaşma hareketleri ve modernizm eşliğinde süren bu yapılanmaların Cumhuriyet sonrasında da devam ettiği görülmüştür. Atatürk'ün müzik politikalarındaki ısrarcı ve köklü atılımları Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra başlamış ve yapılanmaya gitmiştir. Uygulamalar esnasında bazı yanlışların olduğunu da kabul ederek müzik politikalarındaki başarıları günümüze kadar bir çok başarılı müzik kurumu ve anlayışını taşımıştır.

Bu çalışmada Atatürk'ün müzik politikaları ekseninde kurulan İstanbul Belediye Konservatuarı ve Ankara Devlet Konservatuarı'ndan başarıyla mezun olmuş ardından başta Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası olmak üzere Ankara, İstanbul ve İzmir'deki senfoni ve opera-bale orkestralarında flüt sanatçısı ve yönetici olarak yer almış, yine eğitimci yönüyle bir çok başarılı flüt sanatçısı yetiştirmiş Mükerrerem Berk'in hayatı, müzik yaşamı, sanatçı ve eğitimci yönü farklı bakış açılarıyla ele alınmıştır. Çalışma, Mükerrerem Berk'i konu alan Türkiye'deki ilk araştırma olması bakımından önem arz etmektedir. Çalışma esnasında yapılan literatür taramasında Mükerrerem Berk ile ilgili kaynağa çok az ulaşılabilmektedir. Genel olarak internet tabanlı yazılı ve görsel kaynaklara ulaşılan çalışmada ancak akademik platformda Berk ile doğrudan ilgili olmayan fakat kendisinden bahsedilen tezlere ulaşılmıştır. Yapılan çalışmada Berk ile ilgili arşiv niteliğinde fotoğraf ve belgeler de kullanılmıştır.

Türkiye'deki müzik ortamının gelişimi için özellikle çoksesli müzik alanında sayısız katkısı olan Mükerrerem Berk ve benzeri sanatçılarla ilgili çalışmaların artmasıyla Atatürk'ün müzik politikaları ve Cumhuriyet döneminde yetişmiş sanatçılar konusunda araştırma yapacak araştırmacılara daha geniş ve kapsamlı bir kaynak havuzu oluşturulabileceği değerlendirilmektedir.

¹⁷ http://www.ak-59.org/hocalar56_3.html (Erişim Tarihi: 02.05.2021)

KAYNAKÇA

Gökçedağ, N.L. (2007). Atatürk Dönemi Müzik İdeolojisi Ve Günümüze Yansımaları, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

İlyasoğlu, İ (2009). Zaman İçinde Müzik, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Say, A. (1997). Müzik Tarihi, Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.

Say, A. (2005). Müzik Ansiklopedisi, Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.

Sözer, V. (1986). Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Şanver, A.Z. (2016). İlhan Usmanbaş'ın Solo Flüt İçin "Fl.-75" ve Hasan Uçarsu'nun Flüt ve Piyano İçin "... Zamansal Çelişkiler Kenti, İstanbul ..." Adlı Yapıtlarının Yapısal İncelenmesi, (Sanatta Yeterlik Eser Metni Çalışması), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.

Tekin, E. (2019). Modern Türk Askeri Bandoculuğunun Son Kuşak Bestecilerinden: Halil Çolakoğlu, Müzik Kültürüne Dair Çeşitli Görüşler, Konya: Eğitim Yayınevi.

Ürün, T. ve Çakır, S. M. (2019). Cumhuriyet Dönemi (1923-1950) Müzik Politikalarına Asker Müzisyenlerin Katkıları, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 88, Şubat 2019, s. 595-616.

Yuvarlak, G. (2008). Çağdaş Türk Bestecilerinin Flüt Repertuarı ve Çağdaş Türk Flütistler, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Dünden Bugüne Silahlı Kuvvetler Bando Okulları Komutanlığı Bilgi Kitapçığı (2009), Ankara.

<https://guzelsanatlar.ktb.gov.tr/TR-2150/tarihce.html> (Erişim Tarihi: 02.05.2021)
<https://www.sanattanyansimalar.com/bulent-evcil-falaut-dergisine-kapak-oldu/5858/> (Erişim Tarihi: 02.05.2021)

https://dergi.salom.com.tr/haber-628-dunden_bugune_nihan_atalay.html (Erişim Tarihi: 02.05.2021)

<https://klasikmusiki.wordpress.com/tag/mukerrem-berk/> (Erişim Tarihi: 02.05.2021)

<http://arsiv.ntv.com.tr/news/268447.asp> (Erişim Tarihi: 02.05.2021)

http://www.ak-59.org/hocalar56_3.html (Erişim Tarihi: 02.05.2021)

<https://iyikigormusum.com/anilarda-ismet-inonunun-bati-muzigi-sevgisi> (Erişim Tarihi: 02.05.2021)

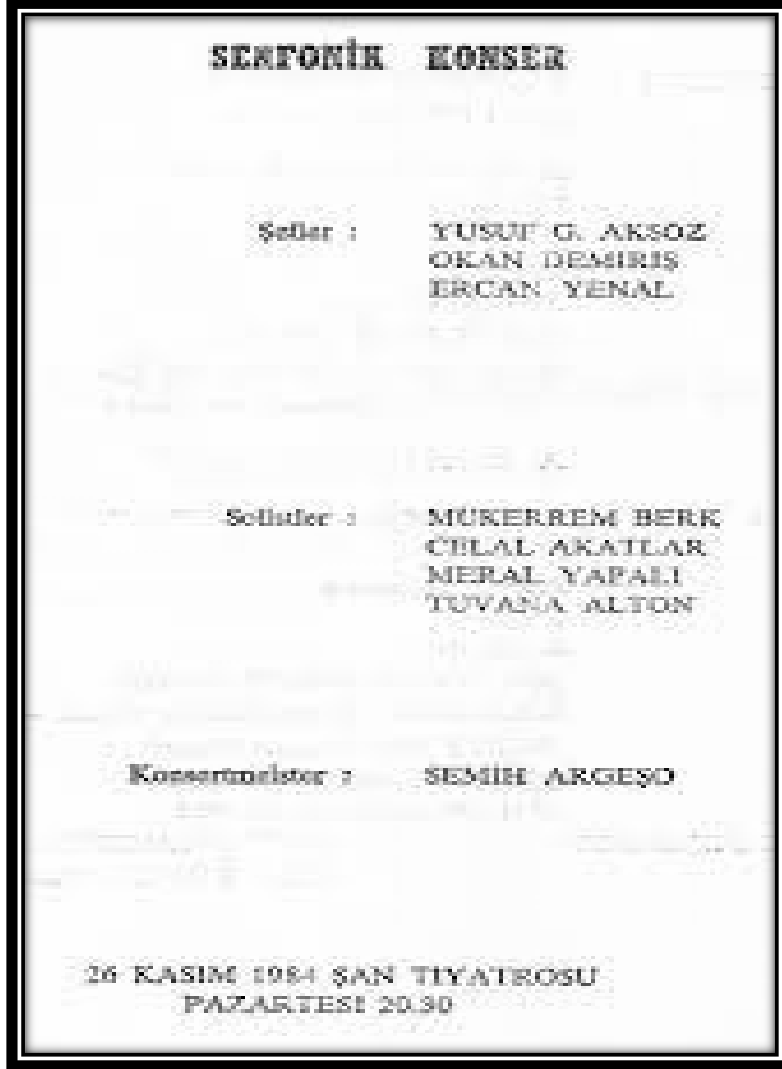
<https://www.nadirkitap.com/ankara-nefesli-sazlar-beslisi-konser-fotografi-1968-mukerrem-berk-sakir-yolac-hayrullah-duygu-orhan-nuri-gokturk-ve-erol-gomurgen-efemera9282467.html> (Erişim Tarihi: 02.05.2021)

<https://www.facebook.com/cso1826/photos/w-m%C3%BCkerrem-berk/1982583821778028/> (Erişim Tarihi: 02.05.2021)

https://www.google.com/imgres?imgurl=https://lookaside.fbsbx.com/lookaside/crawler/media/?media_id%3D1624044687629187&imgrefurl=https://www.facebook.com/media/set/?set%3Da.1624030527630603%26type%3D3&tbid=jLSS1SgNgG23AM&vet=1&docid=YZH8CnI ZoD5OvM&w=506&h=960&itg=1&source=sh/x/im (Erişim Tarihi: 02.05.2021)

EKLER

Resim 6: Mükerrerem Berk'in Flüt Solisti Olarak Katıldığı Bir Konserin Programı¹⁸

¹⁸ https://www.google.com/imgres?imgurl=https://lookaside.fbsbx.com/lookaside/crawler/media/?media_id%3D1624044687629187&imgrefurl=https://www.facebook.com/media/set/?set%3Da.1624030527630603%26type%3D3&tbnid=jLSS1SgNgG23AM&vet=1&docid=YZH8CnIZoD5OvM&w=506&h=960&itg=1&source=sh/x/im
(Erişim Tarihi: 02.05.2021)

Resim 7: İranlı Piyanist Nevin Afrouz'un Konseri Sonrası¹⁹

Resim 8: Mükerrer Berk, Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'nda Solist Olarak Katıldığı Bir Konserden²⁰

¹⁹ <http://openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11655/5621/1.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Erişim Tarihi: 02.05.2021)

²⁰ <https://www.facebook.com/cso1826/photos/w-m%C3%BCkerrem-berk/1982583821778028/> (Erişim Tarihi: 02.05.2021)

Resim 9: CSO Müdürü Olarak Mükerrerem Berk'e Gelen Davetiye²¹

Resim 10: Mükerrerem Berk Anısına Düzenlenen Konser Haberi²²

²¹ <https://www.nadirkitap.com/sanat-konser-1963-davetiye-cumhurbaşkanlığı-senfoni-orkestrası-mukerrem-berk-konser-davetiyesi-efemera9511926.html> (Erişim Tarihi: 02.05.2021)

²² <http://arsiv.ntv.com.tr/news/268447.asp> (Erişim Tarihi: 02.05.2021)

CUMHURİYET DÖNEMİYLE TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNDEKİ TEFTİŞ UYGULAMALARINDA YAŞANAN DEĞİŞİMLER

CHANGES IN INSPECTION PRACTICES IN THE TURKISH EDUCATION SYSTEM DURING THE REPUBLIC PERIOD

Dr. Öğr. Üyesi Celal GÜLŞEN

Beykent Üniversitesi, MYO Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü-Bölüm Başkanı

ORCID ID: 0000-0003-3929-9954

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Cumhuriyet dönemiyle birlikte eğitim sistemimizde teftiş anlayışında ve uygulamalarındaki değişimleri ortaya koymak, bu değişimler ışığında Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Cumhuriyetin başlarındaki eğitim ve öğretime ilişkin genel durum hakkında bilgiler vererek, eğitim sistemindeki teftiş anlayışı ve uygulamalarındaki değişimlere dikkat çekerek günümüz eğitim sistemine ışık tutmaktır. Bu amacı gerçekleştirmek amacıyla öncelikle Cumhuriyeti kuran temel değerler incelenmiş ve bu değerler bağlamında Mustafa Kemal Atatürk'ün eğitime verdiği önemle birlikte, eğitim sistemindeki dolayısıyla eğitimde teftiş sistemiyle ilgili yapılan çalışmalar ile ilgili kaynaklar incelenmiştir. Bu bağlamda araştırma, evren hakkında genel yargıya varmak amacıyla, evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup örnek ya da örneklem üzerinden yapılan tarama düzenlemelerinden olan genel tarama modeliyle yapılmıştır. Araştırma sonucunda; teftiş kavramına Osmanlı Devleti'nde ilk defa Tanzimat Döneminde rastlandığı, Tanzimat öncesi dönemde ise, medreselerdeki uygulamaların kontrol edilerek bir şekilde teftiş edildiği görülmüştür. Osmanlı devletinin son dönemlerinde yayımlanan layihalarda, teftiş kavramı yanında, teftiş yapan kişilerin isimlerinden de bahsedilerek “yardım eden” anlamına gelen “*muin*” unvanı ile görevlendirmeler yapıldığı anlaşılmaktadır. “*Muin*” unvanı, günümüz maarif müfettişlerine verilen ilk unvan olması bakımından büyük önem arz etmektedir. Cumhuriyet döneminde de teftiş sisteminde farklı zamanlarda çeşitli değişiklikler ve düzenlemeler yapılmıştır. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Mustafa Kemal Atatürk¹'ün eğitime verdiği öneme paralel olarak 1923 yılında teftiş sistemiyle ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Sonraki yıllarda maarif müfettişlerinin hak, yetki ve görevlerine ilişkin birçok yasal düzenleme yapılmıştır. Cumhuriyet ile birlikte kalkınma hamleleri içerisinde eğitim sisteminin de payına düşeni aldığı ve yapılanları kontrol üzere de eğitim sistemini kontrol edecek müfettişlere ve teftiş sistemine hak ettiği değerini fazlasıyla verildiği görülmüştür. Bu sonuçlara bakarak günümüze çıkarımlar yaptığımızda, günümüz eğitim sistemindeki teftiş uygulamalarına bakıldığında, teftiş uygulamalarının birçok yönüyle Cumhuriyet dönemini arattığı söylenebilir. Bu nedenle eğitimde teftiş sisteminin Cumhuriyetin ilk yıllarındaki gibi tekrar önemsenmesi ve hak ettiği değeri görebilmesi için yasal düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Milli Eğitim, Maarif Müfettişi, Teftiş, Cumhuriyet, Eğitim Yönetimi.

ABSTRACT

The purpose of this research is to reveal the changes in the understanding and practices of inspection in our education system with the Republican era, by giving information about the general situation of education and training in the last periods of the Ottoman Empire and the beginning of the Republic in the light of these changes, and to shed light on the current

¹ Bu çalışmada Soyadı Kanunu öncesindeki dönemlerde de kronolojik süreç göz ardı edilerek Mustafa Kemal Paşa'dan, Mustafa Kemal Atatürk olarak bahsedilmiştir.

education system by drawing attention to the changes in the inspection understanding and practices in the education system. . In order to realize this purpose, the fundamental values that founded the Republic were examined firstly, and in the context of these values, the importance Mustafa Kemal Atatürk gave to education, as well as the sources related to the studies related to the education system and therefore the inspection system in education were examined. In this context, the research was carried out with the general scanning model, which is one of the scanning arrangements made over the whole population or a group of samples or samples taken from it, in order to make a general judgment about the universe. As a result of the research; It was observed that the concept of inspection was first encountered in the Ottoman Empire during the Tanzimat Period, and in the period before the Tanzimat period, the practices in the madrasahs were controlled and inspected in some way. It is understood that in the layihahs published in the last period of the Ottoman state, besides the concept of inspection, the names of the people who made the inspection were also mentioned, and the assignments were made with the title of "muin", which means "helping". The title of "Muin" is of great importance as it is the first title given to today's education inspectors. During the Republic period, various changes and regulations were made in the inspection system at different times. With the proclamation of the Republic, in parallel with the importance that Mustafa Kemal Atatürk gave to education, regulations regarding the inspection system were made in the "Education Inspectors Instruction" published in 1923. In the following years, many legal regulations were made regarding the rights, powers and duties of education inspectors. With the Republic, it has been observed that the education system has taken its share in the development moves and that the inspectors and inspection system who will control the education system have been given the value they deserve in order to control what is done. When we make inferences today by looking at these results, when we look at the inspection practices in today's education system, it can be said that inspection practices look like the Republican era in many aspects. For this reason, legal regulations are needed in order for the inspection system in education to be regarded again as in the first years of the Republic and to see the value it deserves.

Keywords: National Education, Education Inspector, Inspection, Educational Administration.

GİRİŞ

Türk eğitim sisteminde, eğitim kurumlarının yasal çerçeve ile belirlenen amaçlarına, temel ilke ve hedeflerine ulaşım ulaşılmadığı yetkili personel tarafından yapılan kontrollerle tespit edilmeye çalışılmaktadır. Çağdaş yönetim süreçlerinin bir aşaması olarak kabul edilen bu kontroller, ilgili kurumlarda durum tespiti sonrasında değerlendirme yapılmasını, değerlendirme sonuçlarına göre de düzeltme ve geliştirme önerilerinin yapılarak hedeflere ulaşılmasını sağlayacak bir süreç olarak kabul edilir. **Denetim** ya da **teftiş** olarak isimlendirilen bu kontroller, günümüzde Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde görev yapan maarif müfettişlerince yapılmaktadır.

Teftiş ya da denetim, klasik bir tanım olarak, kamu yararı adına çalışan insan davranışlarını ve ortaya koyduğu ürünleri kontrol etme süreci olarak tanımlanmaktadır (Aydın, 2013: 119). Daha genel bir klasik tanım yapmak gerektiğinde ise teftiş, kamu yararı adına çalışan insan davranışlarını ve ortaya koyduğu ürünleri kontrol ederek, örgütsel eylemlerinin kabul edilen amaçlar doğrultusunda saptanan ilke ve kurallara uygun olup olmadığının anlaşılması süreci olarak ta tanımlanabilmektedir (Bakırcıoğlu, 2012:245; Başaran, 1989 207; Bursalıoğlu, 1994: 129; Gülşen, 2016; İlğan, 2012: 114; Taymaz, 1982: 2). Teftiş, kişi ve kurumların gelişmesine, mali yönetim ve kontrol sistemlerinin geçerli, güvenilir ve tutarlı hâle gelmesine rehberlik etmek ve elde edilen sonuç ve bulguları ilgililere duyurmak için uygulanan sistemli bir süreç olarak ta kabul edilmektedir. Teftiş; bir yönüyle, “ne oldu, ne oluyor, ne olmalı ve nasıl olmalı?” sorularına cevap arama işlemidir. Teftiş eylemleri ile ne yapıldığı, nerede bulunduğu, nasıl

yapıldığı, amaç ve hedeflere ne kadar ve nasıl ulaşıldığı, aksama ve sapmaların neler olduğu, gelinen noktaya göre nereye ve nasıl varılacağı tespit edilir (Gülşen, 2016: 404). Örgütler için kaçınılmaz olan *teftişin genel amacını*, örgütlerde yapılmakta olan işlerin; durumsallık ilkesi çerçevesinde belirlenen amaçlara, öngörülen temel ilke ve hedeflere uygunluğunu ve sürecin gerçekleşme düzeyinin doğruluğunu, verimliliğini, ekonomikliliğini; objektif, geçerli, güvenilir ölçütlerle karşılaştırmak, objektif standartlara ve planlanan esaslara göre durum tespitini yaparak, giderilebilir eksikliklerin geliştirilmesi için rehberlikte bulunmak; amaçtan sapma durumunda ise, düzeltme ve değişimi sağlayacak misyon ve vizyon kazandırarak gerekli önlemleri alıp çözüm üretmek olarak kabul edebiliriz (Gülşen, 2016: 381-385).

Türk eğitim sistemi içerisindeki teftiş uygulamalarının Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde kurulan, Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile birlikte çok yönlü değişikliklere uğradığı, eğitim sistemindeki değişikliklerin eğitimde teftiş sistemini de etkilediği, teftiş sisteminde de köklü değişiklikler yapılarak, teftiş kurumuna hak ettiği değerin verildiği, teftiş yapan müfettişlere çok önemli görevler verilerek hak ettiği değerleri almaları sağlanmıştır (Gülşen, 2016).

Bu çalışmanın genel amacı olarak ele alınan, Cumhuriyet dönemiyle birlikte eğitim sistemimizde teftiş anlayışında ve uygulamalarındaki değişimleri ortaya koymak için öncelikle Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Cumhuriyetin başlarındaki eğitim ve öğretime ilişkin genel durum hakkında bilgiler verilmiştir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte eğitim sistemindeki teftiş anlayışı ve uygulamalarındaki değişimlere dikkat çekerek günümüz eğitim sistemine ışık tutmak için öncelikle Cumhuriyeti kuran temel değerler incelenmiş ve bu değerler bağlamında Mustafa Kemal Atatürk'ün eğitime verdiği önemle birlikte, eğitim sistemindeki değişiklikler ve dolayısıyla eğitimde teftiş sistemiyle ilgili yapılan çalışmalar araştırmanın kapsamı dâhilinde Mustafa Kemal Atatürk'ün dönemiyle sınırlı tutularak, bu döneme yönelik ilgili kaynaklar incelenmiştir.

2. YÖNTEM

Bu araştırmanın amacı, Cumhuriyet dönemiyle birlikte eğitim sistemimizde teftiş anlayışında ve uygulamalarındaki değişimleri ortaya koymak, bu değişimler ışığında Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Cumhuriyetin başlarındaki eğitim ve öğretime ilişkin genel durum hakkında bilgiler vererek, eğitim sistemindeki teftiş anlayışı ve uygulamalarındaki değişimlere dikkat çekerek günümüz eğitim sistemine ışık tutmaktır. Araştırma kaynak tarama modeliyle yapılmıştır. Araştırmanın yürütülmesinde *genel tarama modeli* kullanılmıştır. Genel tarama modelleri, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel yargıya varmak amacıyla, evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinden yapılan tarama düzenlemeleridir (Karasar, 2012: 79). Araştırmanın amacına ulaşması için, öncelikle Cumhuriyeti kuran temel değerler incelenmiş ve bu değerler bağlamında Mustafa Kemal Atatürk'ün eğitime verdiği önemle birlikte, eğitim sistemindeki dolayısıyla eğitimde teftiş sistemiyle ilgili yapılan çalışmalar ile ilgili kaynaklar değerlendirilmiştir. Araştırmanın kapsam sınırlılıkları içerisinde öncelikli olarak kısaca Cumhuriyet Öncesi *Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti Döneminde Eğitimde Teftiş Uygulamaları* ele alınmış, sonrasında ise *Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kurulmasıyla birlikte Eğitimde Teftiş Uygulamalarına* yer verilerek, Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatı boyunca eğitimde teftiş uygulamalarıyla ilgili yapılan değişim ve gelişmeler incelenerek değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda; elde edilen bulgular ışığında günümüz eğitim sistemindeki teftiş uygulamalarına yönelik öneriler yapılmıştır.

3.BULGULAR

Türk eğitim sistemi içerisindeki teftiş uygulamalarını, Türkiye Cumhuriyeti Devleti öncesi ve sonrası olarak ayrı ayrı ele almanın daha doğru olacağı düşünülmüştür. Bu nedenle aşağıda öncelikli olarak kısaca Cumhuriyet Öncesi *Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti Döneminde Eğitimde Teftiş Uygulamaları* ele alınmış, sonrasında ise *Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kurulmasıyla birlikte Eğitimde Teftiş Uygulamalarına* yer verilerek, detaylı açıklamalar yapılmıştır.

3.1.Türk Eğitim Sisteminde Dünden Bugüne Teftiş Uygulamaları

Selçuklu dönemine ait teftişle ilgili ilk belgelere Büyük Selçuklu İmparatorluğu döneminde rastlamaktayız. Özellikle mali teftiş sisteminin alt yapısını oluşturduğu kabul edilen teftişle ilgili ilk uygulamalara Selçuk Bey döneminde rastlamaktayız. Büyük Selçuklu Devleti'nde devletin genel işlerinin görüşülüp yürütüldüğü “Divan-ı Saltanat” adı verilen “Divan” bulunmaktaydı. Divanda teftiş görevini yapmakla görevli olan kişilere de “**Müşrif**” denilirdi. Müşriflik birden fazla görevle birlikte üstlenildiği için, vezâret makamına yükselme öncesinde yapılan önemli görevlerden biri olarak kabul edilmekteydi. Müşriflerin her eyalette ve bölgede bir **nâibi** olurdu. Bunlar eyalet divanını ilgilendiren şeylerden hesap vermek zorundaydılar. İshrâf'ın önemli görevlerden biri olduğunu kaydeden Nizâmülmülk müşriflerin güvenilir kimseler arasından seçilmesinin, bunların şehir ve nahiyelere nâib göndermesinin, ülke içinde olup biten her şeyden haberdar olmalarının, hıyanet ve rüşvetten korunmaları için hazineден kendilerine gereken miktarda tahsisat ayrılmasının önemini vurgulamıştır (Küçükaşçı, 2006: 167-169; Özaydın, 2001: 147-149).

Anadolu Selçukluları'nda da teftiş işlerini yapmak üzere Dîvân-ı İshrâf adıyla divanların oluşturulduğu, mali alandaki teftişler yanında eğitim kurumlarının teftişleri gibi değişik görevleri de bulunan bu divanlarda, teftiş işlerinin bu kurul aracılığıyla müşrifler tarafından yapıldığı bilinmektedir (Küçükaşçı, 2006: 167-169; Özaydın, 2001: 147-149)

Osmanlı devleti içerisinde bir teftiş kurumu olarak kabul edilebilecek kurumların en eskisi, Fatih Sultan Mehmet döneminde kurulmuş olan maliye müfettişliği sisteminin de temelini oluşturan “Bakı Kulluğu” isimli teftiş kurulumudur. Bu kurul, üst düzey yetkilerle donatılmış ve teftiş faaliyetlerini sürdürmüştür (Gülşen, 2016: 404-422; Şahin, Elçiçek ve Tösten, 2013: 1106-1123).

II. Mahmut döneminde ilköğretimin zorunlu hale getirilmesinden sonra, II. Mahmut'un yayımladığı bir fermanla, ilkokulu bitiren öğrencilere mühürlü bir izin belgesi verileceği, bu belgeleri alanların çırak olarak çalışmaya hak kazanacakları ve bu durumun aksine hareket edecek olanlar olursa, durumun aile, okul hocası veya mahalle imamı tarafından tespit edilip kadı'ya bildirileceği belirtilmiştir. Bu fermanla yapılacak iş ve işlemlerin okul hocası veya mahalle imamı tarafından tespit edilip kadı'ya bildirileceğine vurgu yapılarak dolaylı yoldan teftişten bahsedilmiştir. Doğrudan bir teftiş görevi olmasa da, dolaylı olarak kontrol ve tespitleri yapmak üzere bu teftiş görevinin kadı, öğretmen ve imamlara verildiği görülmektedir (Akyüz, 2013: 150-155; Şahin, Tösten ve Elçiçek, 2013: 1108).

1838 yılında hazırlanan mahalle mektepleri hakkında ki layihada, bu mekteplerde öğretim aksaklıklarının giderilmesi amaçlanmıştır. Bu mekteplerde ki öğretmenlerin mesleki yeterliliklerini sağlamak adına görevlendirilecek memurlar tarafından teftiş edilmeleri öngörülmüştür. 1838 yılında çıkarılmış olan bu layihada, “Okullardaki öğretmenlerin mesleki yeteneklerini tespit etmek, öğretimi geliştirmek ve öğrencilerin daha iyi yetişmelerini sağlamak üzere, görevlendirilecek memurlar tarafından teftiş edilmeleri...” ifadesine yer verilmiştir. Bu ifadeyle **teftiş** sözcüğü ilk olarak kaynaklarımızda yer almıştır (Gülşen, 2016: 404-422; Kasapçopur, 2007: 187; MebRdb, 2014: 1; Taymaz, 2013: 19).

İlk kez 1846 tarihli "Sıbyan Mekatibi Hocaları Efendilere İta Olunacak Talimat" adlı bir layihada "Mekatibi Muin" olarak teftiş yapacak görevlilerden de bahsedilmiştir (Aydın, 2013: 143). *Mekatib-i Umumiye Nezareti kurulduktan sonra Sıbyan okulları ile Rüşdiye okullarını teftiş etmek üzere muin'ler tayin edilmiştir.* 1847 yılında ise, Sıbyan Mekatib-i Hocaları Efendilere İta Olunacak Talimat adıyla yayımlanan layihada, teftiş kavramı yanında, teftiş yapan kişilerin isimlerinden de bahsedilerek görevlendirme de yapılmıştır. *1847 yılında "yardım eden" anlamına gelen "muin" unvanı ile yapılan bu görevlendirmeler, günümüz milli eğitim müfettişlerine verilen ilk unvan olarak karşımıza çıkmaktadır.* Muinler, o dönemde, unvanlarındaki anlama uygun olarak, Sıbyan okulları ile Rüşdiye okullarını teftiş etmek ve öğretmenlere yardımcı olmak amacıyla görevlendirilmişlerdir (Ateş, 2014: 16-20; Buluç, 1997: 27-30; Kasapçopur, 2007: 187; MebRdb, 2014: 1; Öz, 2003: 3; Taymaz, 2013: 20).

Başlangıçta öğretmenlere mesleki yardım yapmak amacıyla görevlendirilen "muin"lerin görev tanımlarında, okullaşma oranlarının artmasıyla birlikte *1862 yılından itibaren değişiklik yapılmaya başlanmış ve Sıbyan okulları ile Rüşdiye okullarını teftişle görevli memurlara ilk defa "müfettiş" denilmiştir* (Gülşen, 2016: 404-422).

1872 yılında ise, yapılan düzenlemeyle teftiş esasları belirlenmiş ve ilk defa, "teftiş" ve "müfettiş" kavramları kullanılmaya başlanmıştır. 1875 yılında hazırlanan bir nizamname ile de, rehberlik ön plana çıkarılmış, kurumlarda teftiş defteri bulundurulması, tespit, gözlem ve önerilerin buraya yazılarak saklanması öngörülmüştür (MebRdb, 2014: 1; Sağlamer, 1985: 3-4; Taymaz, 2013: 20).

Teftiş sistemiyle ilgili müfettişlerin görev ve yetkilerini belirleyen ilk yönetmelik, 1910 yılında yürürlüğe konulan "Mekatib-i İbtidaiye Müfettişlerinin Vezâifine Mûteallik Talimat" isimli yönetmelik olmuştur (Aydın, 2013: 143).

1916 yılında yayınlanan talimnamede ilköğretim müfettişlerinin görevlerini "teftiş", "tahkikat (soruşturma)" ve "talimat ve irşad" üç ana esası çerçevesinde yapmaları gerektiği belirtilmiş ve müfettişlerin çok yönlü rehberlik ve teftiş sorumlulukları bulunduğu belirtilmiştir (Koçer, 1992;187-188).

3.2. Türkiye Cumhuriyeti Devleti Döneminde Eğitimde Teftiş Uygulamaları

Balkan savaşları peşinden 1.Dünya Savaşı ile eğitim hizmetlerinde beklenen başarının elde edilemediği, eğitim sisteminde kurumlar arası koordinasyonun sağlanmasının zorlaştığı görülmektedir. 1.Dünya Savaşı sonrasında ülkenin yabancı işgallerine karşı başlatılan Kurtuluş Savaşı döneminde eğitim hizmetlerinde aksamalar daha da fazlasıyla hissedilmeye başlamıştır. Bu nedenle Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatıyla 23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin açılmasından bir hafta sonra 1 Mayıs 1920'de milli eğitim hizmetlerinin tümünün koordinasyonu ve kontrolü TBMM tarafından Maarif Vekâletine verilmiştir (Atatürk, 2007; Taymaz, 2013: 15). Bu düzenleme yapılırken eğitimin teftişi de gündeme alınmış ve Maarif Vekâleti (Eğitim Bakanlığı) teftiş kadrosunun bakan adına vazife gören 3 müfettişten oluşacağı belirtilmiştir. Bu müfettişler 1920-1922 yılları arasında bakan adına eğitimin teftişiyle ilgili görev yapmışlardır. Atatürk'ün eğitime verdiği önemin bir yansıması olarak müfettişer geniş yetkilerle donatılmıştır (Atatürk, 2007; Öz, 2003: 3).

Yeni meclis tarafından eğitim konusu fazlasıyla önemsenmiş ve 15 Temmuz-15 Ağustos 1923 tarihleri arasında ilk kez toplanan Maarif Heyeti gündemine "Teftiş Heyeti Tüzüğü" de alarak, teftiş heyetinin sayısını arttırıp, teftiş heyetinin bir kurul haline gelmesini kararlaştırmıştır (Memişoğlu, 2001: 58). Daha sonra yine 1923 yılında "Maarif Müfettişleri Talimatnamesi" ve "İlk Tedrisat Müfettişlerinin Vazifelerine Dair Talimatname" yayımlanarak, teftiş görevi, doğrudan bakanlık makamına bağlı bir müdür ve 10 müfettişten meydana gelen bir teftiş heyetine verilmiş ve müfettişlerin yetkisi arttırılmıştır. Bu talimatnameyle "müfettişlik görev

ve yetkileri, teftiş esasları ve müfettişlik makamının kuruluşu” ayrıntılı bir şekilde açıklanmış ve Teftiş Heyeti ibaresi ilk defa kullanılmıştır (Kasapçopur, 2007: 185-191; MedDrb,2014:1; Su,1974: 17; Öz,2003:3-4). Teftiş Heyeti, bu düzenleme sonrası 1 Ekim 1923 tarihine kadar bir müdürlük olarak hizmet vermiştir. Bu tarihte yapılan düzenlemeyle Teftiş Heyeti müdürlükten “Maarif Vekaleti Heyet-i Teftişiyeye Riyaseti” adıyla başkanlığa dönüştürülmüştür. “Maarif Müfettişleri Talimatnamesi”nde yapılan bu değişiklikle ayrıca, müfettişlerin Milli Eğitim Bakanlığı’nın tayin edeceği bölgelerde görev yapacağı da belirtilmiştir(Gündüz, 2008: 16; Şahin, Elçiçek ve Tösten, 2013: 1106-1123; Taymaz,2013:15; Öz, 2003: 4). Cumhuriyetin ilanıyla birlikte, batıdaki eğitim uygulamalarıyla ilgili gelişmelerde dikkate alınarak teftiş sistemiyle ilgili çalışmalara ağırlık verilmiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun 03 Mart 1924 tarihinde kabul edilmesiyle birlikte tüm okul ve medreseler Maarif Vekaletine bağlanmış, bu düzenlemeye paralel olarak teftiş sistemindeki düzenlemelerde tekrar gündeme getirilmiştir. Bu çerçevede, dönemin Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati’nin gayretleriyle 1926 yılında Maarif Emirlikleri kurulmuş ve ülke mıntikalara (bölgelere) ayrılmıştır. 1927 başında, Hasan-Âli (Yücel), Reşat Şemsettin (Sırer) ile birlikte "Mıntika Müfettişleri" unvanıyla İstanbul Maarif Emirliğine verilirler (MEB, 2016: 1, MebRdb, 2014: 1). Bu arada yabancı uzmanlardan da yararlanılmaya başlanmıştır. 1924-26 yılları arasında Türkiye’ye davet edilen John Dewey, genel olarak milli eğitim sistemi ile ilgili hazırladığı Türkiye’nin Maarifi Hakkında Rapor”da müfettişlerin yetiştirilmesi amacıyla, eğitim bilimleri bölümlerinin açılarak bu programlara özel olarak seçilmiş öğretmenler ile birlikte, lise mezunlarının kabul edilmesini tavsiye etmiştir. Bu rapor sonrası “İlk Tedrisat Müfettişlerinin Vezaifine Dair Talimatname” yürürlüğe konulmuştur (Akkutay, 1996: 134; Gülşen ve Gökyer, 2015: 57). Sonraki yıllarda da Türk Eğitim Sistemiyle ilgili yabancı uzmanların raporlarından istifade edilmeye devam edilmiştir. Bu raporlar, doğrudan olmasa da dolaylı yoldan teftiş sistemiyle ilgili yapılan düzenlemelere etki etmiş ve teftiş sisteminin yapılanmasına yönelik mevzuat çalışmalarına zemin hazırlamıştır. 1927 yılında Mısır asıllı Belçikalı Omar Buyse mesleki-teknik eğitim ve tarım okulları, 1935 yılında Alman eğitimci Kuhne’de öğretmen yetiştirme, eğitim harcamaları ve kadınların iş eğitimi konularında çalışmalar yapmış ve öneriler sunmuştur. Ayrıca 1932 yılında Cenevre Üniversitesinden A.Malche, Darülfünun’un 1933 yılında yeniden yapılandırılmasına zemin hazırlayacak bir rapor hazırladı. 1933’de gerçekleştirilen üniversite reformu ile Darülfünun, İstanbul Üniversitesi’ne dönüştürüldü. Bu çalışmaların devamında dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel’in de gayretleri sonucu 25 Haziran 1946 yılında Üniversiteler Yasası çıkartılarak yükseköğretim kurumlarının Bakanlıkla olan "sıkı bağı" önemli ölçüde gevşetilmiş, mevcut kuruluşlar yapısal bir bütünlüğe kavuşturularak, üniversitelere organik bir karakter kazandırılmıştır. Bu yasayla aynı zamanda yükseköğretimin denetimi ile ilgili önemli bir adım atılarak yükseköğretimde "içeriden denetim" anlayışı da getirilmiştir (Akkutay, 1996: 134-135; Akyüz, 2013: 61-135; Gülşen, 2016: 48; Wikipedia, 2016a: 1).

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Hasan Ali (Yücel)’in 1930 yılında Milli Eğitim Bakanı olduğu dönemde bir gün Mustafa Kemal (Atatürk) ile bir lisede yaptığı teftişlerle ilgili olarak aşağıdaki anısı paylaşılmaktadır (Meb, 2016: 1):

“Demokrasiye geçiş denemesi çerçevesinde kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kapatılmasından sonra, Mustafa Kemal, ülke boyutunda bir denetleme gezisine çıkmıştır. Her bakanlık, O’na danışmanlık yapacak ve yönergeler çerçevesinde araştırmalarda bulunacak bir müfettiş görevlendirir. Maarif Vekaleti de bu görevi 33 yaşındaki genç Hasan-Âli’ye verir. Mustafa Kemal, kendisin; İzmir’den hatırlar. Bu gezinin ilk durağı Kayseri’dir, Burada, Mustafa Kemal, ders dinlemek üzere kent lisesine davet edilir. Girdikleri sınıfta felsefe dersi yapılmakta ve öğrencilerin önünde yazarı Hasan-Âli olan ders kitabı bulunmaktadır. Mustafa Kemal, hem öğretmenin anlatımını dinler, hem de ders kitabını inceler. Arapça terimler boldur, anlaşılma güçlüğü vardır. Akşam yemeğinde, Mustafa Kemal, Hasan-Âli’ye bu sorunu çözme

düşünüp düşünmediğini sorar. Bu görüşmede Hasan-Âli, dilde sadeleşme ve birliğin sağlanmasının kişisel girişimlerle değil, merkezi-kurumsal çalışmalarla oluşturulabileceği düşüncesinde olduğunu söylemiştir. Buna rağmen, bu doğrultudaki kişisel çabalarını sürdürmekten geri durmamıştır. 3 Mart 1931'e kadar devam eden bu üç aylık gezi esnasında, Mustafa Kemal'le Hasan-Âli arasında oldukça anlamlı bir diyalog daha gerçekleşir. Mustafa Kemal, bir gün, yanında bulunanlara "Türk milleti ne zaman kendini kurtulmuş sayabilir?" diye sorar. Yanındakiler doğal olarak görüşlerini bildirirler- Sonra Hasan-Âli söz alır; "Paşam," der; "Türk milleti ne zaman kurtarıcı arama ihtiyacını duymayacak hale gelirse o zaman kurtulmuş olur." Mustafa Kemal, kendisine, "Bu çocuğun ileri attığı, üstünde bizi derin derin düşündürmeye değer bir fikirdir." diyerek takdirlerini bildirir.

1925 yılında Konya'da Maarif Umumi Müfettişleri toplantısı yapılmış ve Bakanlar Kurulu onayıyla "Maarif Müfettişlerinin Hukuk, Salahiyet ve Vazifelerine Dair Talimat" hazırlanmıştır. Bu talimata uygun olarak teftişle görevli müfettiş-i umumilerin yanına muavinlerinin atanması hükme bağlanmıştır(Başar, 1993:75-79; Başaran ve Bozkurt, 2003:20-22; Kasapçopur, 2007:185-191).

1926 yılında 789 Sayılı Maarif Teşkilât Kanununun yürürlüğe girmesiyle, müfettişlerin hak, yetki ve görevlerine ilişkin bir yönetmelik hazırlanmış, burada Müfettiş-i Umumi yerine "Vekâlet Müfettişi" unvanı kullanılmış, muavinlik kaldırılmıştır. Bu arada Maarif Eminliklerinin kurulmasıyla, merkez ve mıntika müfettişleri diye vekâlet müfettişliği ikiye ayrılmıştır (Aytekin, 1991: 40-41; Başar,1993: 75-76; Başaran ve Bozkurt, 2003: 20-22; Kasapçopur, 2007: 185-191; MebRdb, 2014: 1).

1927 yılında "İlk Tedrisat Müfettişleri Talimatnamesi" yayımlanmıştır. Bu talimatnamede, müfettişlerin seçilmesi üzerinde durulmuştur. Bu talimatnameye göre müfettiş olarak seçilebilmek için ilköğretmen okulu mezunu olmak, 24-45 yaş arasında olmak ve ilkokullarda beş yıl öğretmenlik yapmak vardır. Müfettiş seçme ve atama işlerini Milli Eğitim müdürleri veya maarif emirleri doğrudan yapabilmekteydiler. 25 yaşını bitirmiş olan ilköğretim okul müdür ve öğretmenleri, en az iki yıl öğretmenlik yapmış olan "orta muallim mektebi" mezunları da sınavsız olarak "İlk Tedrisat Müfettişliğine Talip Olanların Seçilmesi Tazıları Hakkında Talimatname"ye göre müfettiş olabilmekte idiler (Başar, 1993: 75-76).

1929 yılında yayınlanan "İlk Tedrisat Müfettişleri Rehberi"nde ise, ilk tedrisat müfettişlerinde bulunması gereken kişisel ve mesleki özellikler sıralanmıştır. Bu rehberde, "ilk tedrisat müfettişliğinde, başarının sevgi, özel yetenek ve kuramsal uygulamalı hazırlığa bağlı olduğu, müfettişin önce iyi bir öğretmen olması gerektiği" belirtilmiştir (Ateş, 2014: 20-22; Başar, 1993: 77; Öz, 2003: 4-5; Taymaz, 2013: 22).

1931 yılında yapılan düzenlemeyle merkez ve mıntika müfettişleri diye ikiye ayrılan vekâlet müfettişleri, tekrar birleştirilerek tek çatı altında toparlanmıştır (MebRdb, 2014: 1). 1933 yılında yayınlanan, 2287 sayılı Maarif Vekâleti Merkez Teşkilat Vazifeleri Hakkında Kanun'la Maarif Vekâletinin örgüt yapısı genişletilmiş ve Teftiş Kurulu oluşturularak, teftiş kurulunun görevleri belirlenmiştir (Başaran ve Bozkurt, 2003: 20-22; Kasapçopur, 2007: 185-191; MebRdb, 2014: 1; Öz, 2003: 4).

1935 yılında İsmail Hakkı Tonguç'un İlköğretim Genel Müdürlüğü yaptığı dönemde hazırladığı köy enstitülerinin temelini oluşturacak rapor sonrası 1937 yılında yayımlanan Köy Eğitim Yasağı ile ilköğretim kurumlarının incelenmesi üzerinde daha titizlikle durulmaya başlandı (Wikipedia, 2016b:1).

1938 yılında yürürlüğe konulan 3407 sayılı "İlk Tedrisat Müfettişlerinin Muvazene-i Umumiye İçine Alınmasına Dair Kanun"la ilköğretim müfettişleri genel bütçe içine alınmıştır. Aynı Kanun ile müfettişler arasındaki öğrenim süresi bakımından görülen farklılığı gidermek üzere

de düzenleme yapılmış ve ilköğretim müfettişliğine atanacak olanların Gazi Terbiye Enstitüsü veya yabancı ülkelerdeki benzer okullardan mezun olması şartı getirilmiştir (Başar, 1993: 77; Yıldırım, 2006: 715-729).

Mustafa Kemal Atatürk'ün 1938 yılında ahirete irtihalinden sonraki dönemlerde de eğitimde ve eğitimde teftiş sisteminde yapılan değişim ve yenileşme çalışmaları devam etmiş ve hala da devam etmektedir. Teftiş sistemiyle ilgili olarak kurumsallaşmayı engelleyecek düzeyde değişiklik yapılması, teftişten beklenen faydayı sağlamayı engelleyecektir. Günümüz eğitim sisteminde teftiş uygulamalarına bakıldığında Cumhuriyetin ilanı ile birlikte teftiş kurumuna ve müfettişlere verilen değerin, sonraki yıllarda giderek azaldığı görülmektedir. (Gülşen, 2016).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türk Eğitim Sistemi'ndeki teftiş uygulamaları tarihsel süreç içerisinde incelendiğinde, teftiş sistemi ve müfettiş ismiyle ilgili fazlaca değişiklikler yapıldığı bilinmektedir. Türk eğitim sistemindeki değişikliklerin dünden-bugüne seyrine bakıldığında, ilerleyen zamanlarda da değişikliklerin yapılacağını söylemek imkân dâhilinde olacaktır. Ancak teftiş sistemiyle ilgili olarak çok sık değişiklik yapılmasının, eğitimde teftiş sisteminin beklenen düzeyde kurumsallaşmasını engelleyeceği unutulmamalıdır. Kurumsallaşmaya vakit bulamadan yeni değişiklikler yapılması yoluna gidilmesi “denetlenemeyen kurumların, yönetilemeyeceği” gerçeğini de bir kez daha hatırlatmaktadır (Aytekin, 1991: 40-41; Başar, 1993: 75-76; Başaran ve Bozkurt, 2003: 20-22; Kasapçopur, 2007: 185-191; MebRdb, 2014: 1).

Bu genel çerçevede içerisinde değerlendirildiğinde Cumhuriyetin ilanı ile birlikte eğitimde köklü değişiklikler yapılmış; eğitimde teftiş kurumu da bu değişikliklerde payına düşeni almıştır. Cumhuriyetle birlikte müfettişler geniş yetkilerle görevlendirilmiş, Mustafa Kemal Atatürk de bizzat teftişlere katılarak teftiş kurumuna ve müfettişlere verdiği önemi göstermiştir (Atatürk, 2007: Başar, 1993; MebRdb, 2014: 1). Atatürk sonrasında da eğitimde ve eğitimde teftiş sisteminde değişim çalışmaları devam etmiş, ancak o kadar çok ve sık değişiklikler yapılmış ki, teftiş sistemi tam anlamıyla kurumsallaşamamış denilebilecek kadar değişikliğe uğramıştır (Gülşen, 2016; MebRdb, 2014: 1).

Teftiş sistemiyle ilgili yapılan değişikliklerde “öz”den, “hukuk”tan ve “bilimsellikten” uzak kalınması, değişikliklerin sadece günü ve çıkarları korumaya yönelik siyasi, göstermelik ve şekli düzenlemelerle sınırlı kalması, bir sonraki değişikliğe baştan davetiye çıkarmaktadır (Gülşen, 2016). Türk eğitim sistemindeki değişikliklerin dünden-bugüne seyrine bakıldığında, bilimsellik adına zihinsel bir değişim sağlanmadığı sürece ilerleyen zamanlarda da şekli değişikliklerin yapılacağını söylemek için kâhin olmaya gerek olmadığı da görülmektedir. Bu nedenle başında milli olan bir kurumun bünyesindeki teftiş sisteminin hak ettiği değeri bulacak yasal değişikliklerin yapılması ve bu değişikliklerin siyaset üstü bir anlayışla uygulama konulması; yapılacak yasal düzenlemelerle teftiş sisteminin ve müfettişlerin çalışma şartlarının, yetkilerinin ve imkanlarının iyileştirilmesi yoluna gidilmesi gerekli görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Akkutay, Ü. (1996). Milli Eğitimde yabancı uzman raporları (Atatürk Dönemi). Ankara: Avni Akyol Ümit Vakfı Yayını
- Akyüz, Y. (2013). Türk eğitim tarihi, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- (Atatürk). Kemal, Gazi Mustafa. (2007) Nutuk. Ankara. Elips Kitapevi

- Ateş, A. (2014). “Milli eğitim müfettişlerinin rehberlik rollerini gerçekleştirme düzeylerine ilişkin ilkökul ve ortaokul öğretmenlerinin algıları”. İstanbul: Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Aydın, M. (2013). Çağdaş eğitim denetimi. Ankara: Hatipoğlu Basım-Yayım Danışmanlık A.Ş. Yayını.
- Aydın, İ. (2014). Öğretimde denetim: durum saptama değerlendirme ve geliştirme. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Aytekin, H. (1997). Türkiye cumhuriyeti ile kuzey kıbrıs türk cumhuriyeti eğitim sistemlerinde müfettiş niteliklerinin karşılaştırılması (Ankara ve Lefkoşa İlleri Örneği), (Doktora Tezi), Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bakırcıoğlu, R. (2012). Ansiklopedik eğitim ve psikoloji sözlüğü. Ankara. Anı Yayıncılık.
- Başar, H. (1993). Eğitim denetçisi, rolleri-yeterlikleri-seçilmesi-yetiştirilmesi. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Başaran, İ. E. (1989). Yönetim. Ankara: Gül Yayınevi.
- Başaran, A ve Bozkurt, E. (2003). Türk milli eğitim teftiş sisteminde yapılanma sorunu. Ankara: Tem-Sen Yayını.
- Buluç, B. (1997). “Türk eğitim sisteminde teftiş ve denetim alt sisteminin gelişim süreci”. Bilgi Çağında Eğitim Dergisi. Cilt: Ekim-Aralık:1997. Sayı:4, Sayfa:27-30.
- Bursalıoğlu, Z. (1994). Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Gülşen, C. (2016). Türkiye’de milli eğitim müfettişliğinin tarihi ve müfettişliğe geçiş” (Editör:Ahmet Aypay) içinden “Türkiye’de eğitim yöneticileri ve maarif müfettişleri. Ankara: PegemA Yayını.
- Gülşen, C. ve Gökyer, N. (2015). Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gündüz, Y. (2008). Avrupa birliğine uyum sürecinde milli eğitim bakanlığı teftiş sisteminin yenilenme ihtiyacı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Karasar, N. (2021). **Bilimsel Araştırma Yöntemi**. 24.Basım. Ankara. Nobel Akademi Yayıncılık.
- Kasapçopur, A. (2007). Avrupa birliği ülkelerinde eğitim denetimi. Ankara: MEB Teftiş Kurulu Başkanlığı Yayını.
- Koçer, H. A. (1992). Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi, Ankara, MEB Yayınları.
- Küçükaşçı, M. S. (2006). “Türkiye diyanet vakfı islam ansiklopedisi 32.cilt” içinden Türkiye Diyanet Vakfı (Ed:TDV), “*Müşrif*”. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını. (<http://www.diyanetislamansiklopedisi.com/musrif/>). (Erişim Tarihi: 10.12.2016)
- Meb (Milli Eğitim Bakanlığı) (2016). “Hasan Ali Yücel”. <http://www.meb.gov.tr/meb/hasanali/hayati/halibiyografi.htm> (Erişim Tarihi: 10.12.2016).
- MebRdb. (Milli Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Denetim Başkanlığı). (2014). “Türk eğitim sisteminde rehberlik ve denetimin tarihsel gelişimi”. <http://rdb.meb.gov.tr/www/turk-egitim-sisteminde-rehberlik-ve-denetimin-tarihsel-gelisimi/icerik/9> (ET.25.03.2015)

Memişoğlu, S. P. (2006). Çağdaş Eğitim Denetimi İlkeleri Açısından İlköğretim Okullarında Öğretmen Denetimi Uygulamalarının Değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi. Bolu. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öz, F. (2003). Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Sisteminde Teftiş. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Basımevi.

Özaydın, A. (2001). Sultan Berkyaruk devri Selçuklu tarihi (485-498/1092-1104), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını.

Sağlamer, E. (1985). Eğitimde teftiş ve teknikleri. Ankara Gül Yayınevi.

Su, K. (1974). Türk eğitiminde teftişin yeri ve önemi. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Şahin, S; Elçiçek, Z.ve Tösten, R. (2013). “*Türk eğitim sisteminde teftişin tarihsel gelişimi ve bu gelişim süreci içerisindeki sorunlar*”. International Journal of Social Science (JASSS). May 2013, Volume 6, Issue 5, p. 1105-1126.

Taymaz, H. (2013). Eğitim sisteminde teftiş kavramlar ilkeler yöntemler. Ankara PegemA Yayıncılık.

Wikipedia. (2016a). “Hasan Ali Yücel”. https://tr.wikipedia.org/wiki/Hasan_%C3%82li_Y%C3%BCcel . (Erişim Tarihi: 10.12.2016).

Wikipedia. (2016b). “İsmail Hakkı Tonguç”. https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0smaail_Hakk%C4%B1_Tongu%C3%A7

Yıldırım, A. (2006). İlköğretim müfettiş yardımcılarının yetiştirilmesi. Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Yıl: 2006, Sayı: 16. Sayfa: 715-729.

MUSTAFA KAMAL ATATÜRK VƏ TÜRKCÜLÜK İDEYALARI MUSTAFA KAMAL ATATÜRK AND TURKISH IDEAS

Səfərova Çinarə Qabil qızı

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti, müəllim

Gəncə Dövlət Universiteti, dissertant

Əhmədova Türkan Yusif qızı

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti, müəllim

Lənkəran Dövlət Universiteti, doktorant

ABSTRACT

Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938) was an army officer who founded an independent Republic of Turkey out of the ruins of the Ottoman Empire. He then served as Turkey's first president from 1923 until his death in 1938, implementing reforms that rapidly secularized and westernized the country. Under his leadership, the role of Islam in public life shrank drastically, European-style law codes came into being, the office of the sultan was abolished and new language and dress requirements were mandated. But although the country was nominally democratic, Atatürk at times stifled opposition with an authoritarian hand. Mustafa Kemal's government espoused industrialization and adopted new law codes based on European models.

Keywords: Turkism, the Republic of Turkey, Ataturk, reforms

GİRİŞ

XIX yüzilliyin sonu XX yüzilliyin əvvəllərində bir çox cəhətdən sivilizasiyaya qovuşmuş Qərbin əksər sahələrdə geridə qalmış Şərqlə ayrı-ayrı üsul və formalarla müdaxiləsi onu tədricən silkələdi. Şərq sözün bütün mənalarında hərəkətə gəlməyə məcbur oldu. Dünya imperializminin qüvvətlənməsi fonunda hegemonçuluq siyasətinə qarşı yeni qüvvələr meydana çıxmağa başladı. Bu tarixi zərurəti həqiqətə çevirə biləcək ideya, hər şeydən öncə, artıq zamanın qabaqcıl məfkurələrindən birinə çevrilməkdə olan türkcülük və türk millətçiliyi oldu. Türkcülüynün mayası türk övladının millətinə olan sevgisindən qaynaqlanıb. Azərbaycan və Türkiyədə türkcülük ideyaları XIX əsrin ikinci yarısından etibarən formalaşmağa başlayıb. Həmin dövrdən Azərbaycanda Ə. Hüseynzadənin, Ə. Ağaoğlunun, Ə. Topçubaşovun, M. Ə. Rəsulzadənin, N. Yusifbəylinin, Ə. Cavadın eləcə də Türkiyədə H. Tunalının, N. Asimin, Z. Göyalpın türkcülük ideyaları geniş yayılıb. Türkcülük ideologiyasının təbliği nəticəsində istər Azərbaycanda, istər də qardaş Türkiyədə türkdilli xalqlar arasında milli şüurun oyanmasına böyük təkan verib. Qədim dövrlərdən eyni tarixi, mədəniyyəti, soykökü, dili, dini inancları və s. paylaşan Türkiyə və Azərbaycan türklərinin XIX əsrdən etibarən islamçılıq, türkcülük və yeniləşmə ideyalarının yaranmasında, inkişafında və formalaşmasında bərabər iştirak etmələri təbii bir proses olmuşdur. Coğrafi baxımdan böyük bir ərazidə (Orta Asiya, Turan-Altay, Qafqaz-Azərbaycan, Anadolu və b.) məskunlaşmış türklərin ortaq ideyalardan çıxış etməsinin ən başlıca amilləri kimi soykök və dil birliyini, din birliyini, mədəniyyət birliyini və sairəni göstərə bilərik. Əslində bu ideyalar, hansı türk elindən yaranmasından asılı olmayaraq vahid türk təfəkkürdən, türk inancından, türk düşüncə sistemindən və s. qaynaqlanmışdır. Bu baxımdan soykökü, dili, dini, mədəniyyəti, adət-ənənələri və s. bir olan türkləri üçün həmişə Türkiyədən Azərbaycana əsən türkcülük və islamçılıq yelləri ilə, Azərbaycandan Türkiyəyə əsən küləklər rəmzi xarakter daşmışdır. Yəni burada söhbət birinin

digərinə zorla ideya aşılmasından deyil, qarşılıqlı şəkildə bir-birini tamamlamasından, inkişaf etdirməsindən gedə bilər. [6]

Türkiyədə isə Azərbaycanda olduğu kimi ümmətçilik və millətçilik arasında kəskin fikir mübadiləsi gedirdi. Əslində bu mübarizəni Osmançılıqla yeniləşmə - Türkiyəçilik arasında mübarizə kimi xarakterizə etmək olar. Mübarizənin ikinci tərəfində çağdaş Türkiyənin qurucusu və dünyanın çox böyük dövlət və siyasət adamı Mustafa Kamal Atatürk dayanırdı.[1,s.3]

Mustafa Kamal Atatürk (1881-1938) 1881-ci ildə Səlanikdə (indiki Yunanıstanın Salonika şəhəri) doğulub. Atası Əli Rza Əfəndi (Polis zabıtlı, katiblik və taxta-şalban ticarəti ilə məşğul olmuş) 1871-ci ildə Zübeydə xanım ilə evlənir. Atatürkün beş bacı və qardaşlarından təkə Makbulə (Atadan) 1956-cı ilə qədər yaşayıb. Mustafa 7 yaşında atasını itirib. Bir müddət Rapla fermasında dayısının yanında qaldıqdan sonra Səlanikə qayıdıb məktəbi tamamlayır. 1893-cü ildə hərbi məktəbə daxil olur, bu məktəbdə ikən riyaziyyat müəllimi Mustafa bəy adına "Kamal"ı əlavə edir. 1896-1899-cu illərdə Manastır Hərbi məktəbini bitirərək İstanbul Hərb Məktəbində təhsilə başlayır. 1902-ci ildə leytenant rütbəsi ilə məzun olur, Hərbi Akademiyada təhsilinə davam edir. 1905-ci ildə kapitan rütbəsi ilə Akademiyanı bitirir. 1905-1907-ci illər arasında Şamda 5-ci Ordu əmrində xidmət edir, 1907-ci ildə kolağası (kıdemli yüzbaşı) rütbəsi alır. Sonra Manastıra 3-cü Orduya təyin olunur. 1909-cu ildə İstanbulla girən Hərəkət Ordusunda qərəgah rəisi olaraq xidmət edir. 1910-cu ildə Fransaya göndərilir, Pikardi Manevralarında iştirak edir.[4] 1911-ci ildə İstanbulda Baş Qərəgah Mərkəzi əmrində xidmətə başlayır. Türk-İtalyan müharibəsində Mustafa Kamal bir qrup yoldaşıyla Tobruk və Dərnə bölgəsində xidmət edir, 1911-ci ilin dekabrında italyanlara qarşı Tobruk döyüşündə qalib gəlir. 1912-ci ilin martında Dərnə komendantı təyin olunur. 1912-ci ilin oktyabrında Balkan müharibəsi başlayan vaxt Mustafa Kamal Gəlibolu və Bolayırda ordu hissələri ilə müharibədə iştirak edir. Dimetoka və Ədirnənin geri alınmasında böyük xidmətləri olur. 1913-cü ildə Sofiyə Hərbi Ataşeliyinə təyin olunur, bu vəzifədə ikən 1914-cü ildə podpolkovnik rütbəsinə yüksəlir. Hərbi Ataşe vəzifəsi 1915-ci ilin yanvarında sona çatır. Bu müddət ərzində I Dünya Müharibəsi başlayır, Osmanlı İmperatorluğu müharibəyə girmək məcburiyyətində qalır. Mustafa Kamal 19-cu Tümeni qurmaq üçün Tekirdağa göndərilir, Çanaqqalada Antanta dövlətlərinə qarşı vuruşlarda böyük şücaət göstərir. Çanaqqala döyüşündən sonra 1916-cı ildə Ədirnə və Diyarbəkirdə vəzifə alır, general-mayor rütbəsinə yüksəlir. Muş və Bitlisin ruslardan geri alınmasını təmin edir. 15 avqust 1918-ci ildə Hələbdə 7-ci Ordu komandiri təyin edilir, bu cəbhədə ingilislərə qarşı uğurlu müdafiə təşkil edir. Mondros Müqaviləsinin imzalanmasından bir gün sonra 31 oktyabr 1918-ci ildə İldırım Orduları Qrupuna komandir təyin edilir, bu ordunun ləğv edilməsindən sonra isə 13 noyabr 1918-ci ildə İstanbulla gələrək Müdafiə Nazirliyində vəzifəyə başlayır.

M.K.Atatürkün (1881-1938) başçılığı altında milli azadlıq hərəkatı (1919-23) I Dünya Müharibəsindən qalib çıxmış imperialist dövlətlərin Türkiyəyə qarşı yeni təcavüzünə və təslimçi mövqe tutmuş sultan hakimiyyətinə qarşı yaranmışdır. Müharibədə Türkiyənin məğlubiyyətini rəsmiləşdirən Mudros sülh müqaviləsinin (30.10.1918) şərtləri ilə də kifayətlənməyən imperialist dövlətlər (İngiltərə, Fransa, İtaliya və Yunanıstan) Paris konfransında (18.01.1919-21.01.1920) Türkiyənin ərazilərini öz aralarında bölüşdürməyi qərara alırlar və 1919-cu ilin əvvəllərində Türkiyənin əksər ərazilərini öz hərbi nəzarətləri altına keçirirlər. Ölkədə təslimçiliklə razılaşmayan hərbi və mülki qüvvələr cəsur hərbiçi Mustafa Kamal Paşanın başçılığı altında birləşərək hərəkatın əsasını qoyurlar.

Antanta dövlətlərinin Osmanlı ərazilərini işğala başlamalarından sonra Mustafa Kamal 19 May 1919-cu ildə Samsuna gəlir. 23 iyul-7 avqust 1919-cu il tarixində Ərzurum, 4-11

Sentyabr 1919-cu ildə Sivas Konqresini çağıraraq ölkənin işğaldan təmizlənməsi üçün izlənməli yolu müəyyən edir. 1919-cu ilin dekabrında Ankarada həyəcanla qarşılır. 23 Aprel 1920-ci ildə Türkiyə Böyük Millət Məclisinin açılmasıyla Türkiyə Cümhuriyyətinin qurulması yolunda əhəmiyyətli addım atılır. Məclis və hökumət başqanlıqına seçilərək Türkiyə Böyük Millət Məclisinin Qurtuluş Mübarizəsinin uğurla nəticələnməsi üçün gərəkli qanunları qəbul edib tətbiqinə başlamasını təmin edir. [4]

1923-cü il oktyabrın 29-da Türkiyənin Ankara şəhərində atəşfəşanlıq keçirildi. Həmin gün TBMM Türkiyəni respublika elan etdi. Azad, müstəqil Türkiyə Cümhuriyyətini yaradan Qazi Mustafa Kamal bir daha türk millətinin qəhrəmanlığını, mübarizliyini Avropaya sübut etdi. Türkiyənin ilk prezidenti, görkəmli dövlət xadimi, Türk Qurtuluş Savaşıның öndəri Qazi Mustafa Kamal təkcə Türkiyədə deyil, Avropada və bütün türk dövlətlərində tanındı. Qazi Mustafa Kamalın adı bu gün türk dünyası üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Çünki türkçülük, dövlətçilik tarixində xidmətləri misilsizdir. Türkiyənin dünya xəritəsindən silinmək təhlükəsi ilə üzləşdiyi anda Qazi Mustafa Kamal böyük savaş meydanına atılaraq sərkərdəlik məharətini göstərib. O Mete xandan, Atılladan, Alp Arslandan əmanət qalan türkün torpağını qanı bahasına qoruyaraq türk adını yüksəkliklərə qaldırdı.

Atatürkün tarixi əhəmiyyət daşıyan ilk qələbəsi Trabsulqarb qələbəsi olsa da türk millətinə yuxarıdan aşağı baxan Avropa xalqlarında və dövlətlərində türk millətinin hörmətini özünə qaytaran, avropalıların gözündə qaldıran Çanaqqala zəfəri oldu. [5, s.31]

Ən əsası millətini, xalqını düşmən ayağına vermədi. Heç də təsadüfi deyil ki, Atatürkün Allah məni Türkiyəni bəladan qurtarmağa məmur etdi söyləməsi əslində Atatürkün böyüklüyünü, türk xalqlarına açılan nicat yolunu göstərir. Beləcə gənclik çağından müstəqil və güclü Türkiyə dövlətini görmək arzusunda olan Qazi Mustafa Kamalın adı türkün şərəf kitabına yazıldı. Eyni zamanda Avropadakı kimi modern dövlət yaratmağı və bu dövləti dəyişdirmək imkanı da nəsb etdi. Həyata keçirilən islahatlar nəticəsində xəlifəlik ləğv olundu, din dövlətdən ayrıldı, dünyəvi təhsil sistemi yarandı, çoxarvadlılıq ləğv olundu, qadınlar seçki hüququ aldılar, dil inqilabı və yeni latın qrafikalı əlifbaya keçid başlandı. Əlbəttə bu islahatların təməlinə millətin mənafeyinə xidmət edən qərarlar dayanırdı. Qərarların qəbul edilməsi qarşısında Türkiyənin çiçəklənməsinə, firəvanlığına xidmət etdi. [5]

Atatürk türk xalqını, türk dövlətçiliyini xilas etmişdir. Onun içində çağlayan şüar “Ya istiqlal, ya ölüm şüarı” idi. Qazi Mustafa Kamal Paşanın sağlam düşüncəsi, fitri istedadı və mahir sərkərdəlik qabiliyyəti ona və türk millətinə başucalığı gətirdi. Paşanın arzusu həm də türk millətini və onun dilini daimi qorumaq idi. Xalqın qarşısında çıxış edərkən hər zaman türk dilinin türk milləti üçün xəzinə olduğunu dilə gətirirdi. Ümummili lider Heydər Əliyevin sözləri ilə desək, “Türkiyədə türk dilinin inkişaf etdirilməsi böyük Atatürkün adı ilə bağlıdır. Bugünkü türk dilinin yaranması böyük Atatürkün xidmətləridir”.

Mustafa Kamal Atatürkün xidmətləri bir də ondan ibarətdir ki, o, Türkiyə Cümhuriyyətinin nəinki əsasını, təməlini qoydu, həm də onu qurdu, onun bütün təsisatlarını yaratdı, böyük dövlət etdi, bu günkü nəslə, gənclərə əmanət edərək əbədiyyətə qovuşdu.

Atatürk öz şəxsiyyətində, fəaliyyətində mənsub olduğu millətin ruhunu, iradəsini ifadə edirdi və onun bir sıra hallarda hətta daxili müqavimətə rast gələn mübarizəsi xalqın tərəqqisinə hesablandığından, nəticə etibarilə, bütün maneələri yarıb keçirdi. Atatürkün inqilablarının biri də dövlət və milli mənafe baxımından böyük əhəmiyyət daşıyan dil inqilabı idi. Atatürk dil islahatlarına-dil inqilabına yazı inqilabından başladı. Türk xalqlarının əlifba-yazı mədəniyyəti qədim tarixə malik olsa da, sonralar islam dininin Şərqdə, o cümlədən türk dünyasında qəbul olunması ilə bağlı bir çox xalqlar kimi türklər də ərəb yazı sisteminə keçməli olmuşlar. Bu yazı türk dilinin səs quruluşuna uyğun gəlməməklə bərabər, öyrənilməsi də mürəkkəblik yaradırdı; geniş xalq kütləsi oxuma-yazma öyrənə bilmədiyi üçün Türkiyə

savadsızlar ölkəsinə çevrilmişdi. İslam dininin hakim olduğu bir ölkədə əsrlərdən bəri işlənən, müqəddəs hesab olunan ərəb əlifbasını dəyişmək böyük cəsarət tələb edirdi. Atatürk bir neçə illik hazırlıq işləri gördükdən sonra latın əlifbasına keçmək barədə qərar qəbul etdi. Onun bu addımı sözün həqiqi mənasında böyük ictimai-siyasi məzmunla malik olan əsl inqilab idi. Atatürk əlifba inqilabına xüsusi əhəmiyyət verir, onu cəmiyyətin müasirləşməsinin, avropalaşmasının, mədəni səviyyəsinin yüksəlməsinin təməli sayırdı. Buna görə də yeni əlifbanın öyrənilməsinə şəxsən nəzarət edir, onun uğurla həyata keçdiyindən iftixarla danışır, yazı islahatını dil inqilabının başlanğıcı sayırdı. Mustafa Kamal Atatürk Türkiyə Cümhuriyyətini qurduqdan sonra yeni Türkiyəni qüdrətli bir dövlətə çevirmək üçün həyatın bütün sahələrini əhatə edən dünyəvi inqilabları həyata keçirmək lazım idi. Atatürkün rəhbərliyiylə Cümhuriyyət dövründə həyata keçirilməyə başlanan inqilablar Türkiyə Cümhuriyyətini həm siyasi quruluş, həm də sosial-mədəni dəyərlər baxımından ən müasir bir dövlətə çevirmək prinsipinə əsaslanırdı. Atatürkün həyata keçirdiyi dil inqilabının labüd nəticəsi olaraq Türkiyə türkcəsi işlənmiş, çox zəngin və ən müasir mədəniyyət dili səviyyəsinə çatdı. Artıq Türkiyədə canlı danışq diliylə yazı dili (ədəbi dil), ziyalıların diliylə xalqın dili arasındakı uçurum ortadan qaldırıldı. Türk dili ifadə - üslub baxımından sadələşdirildi və çeviklik qazandı. Dil inqilabının, dil siyasətinin həyata keçirilməsi nəticəsində qazanan uğurlarla Atatürkün nəzərdə tutduğu kimi dilin cəmiyyətdə, milli mədəniyyətdə bütünləşdirici və birləşdirici rolu təmin edildi.

1920-1930-cu illərdə Türkiyədə türkçülüyn bütün türk xalqları açısından daha geniş anlam kəsb etdiyi bəyan edilərək, onun əvəzində konkret burada yaşayan türk və qeyri-türk vətəndaşların birliyini hədəfləyən türkiyəçilik və yaxud da xalqçılıq irəli sürülmüşdür. Halbuki, bu vaxta qədər türkçülüyn ideoloqu Ziya Gökalpın müdafiə etdiyi türkləşmək, müasirləşmək və islamlaşmaq «düsturu» Türkiyə türklərinin əsas ideologiyası idi. Özü də bu ideologiyanın arasında türkçülük ideyası aparıcı rola malik idi. Digər tərəfdən də Türkiyə Cümhuriyyətinin qurulmasında (1923) əsas rolu türklər və türkçülük ideyası oynamışdı.[7]

NƏTİCƏ

Mustafa Kamal Atatürkün ən böyük xidməti Türkiyə Cümhuriyyətini yaratmaq oldu. Osmanlı imperatorluğunun 700 illik fəailiyəti şəraitində onun təsiri altında yaşamış insanların cümhuriyyət qurmağa sövq etmək,cəlb etmək və bu cümhuriyyəti qurmaq,yaratmaq və yaşatmaq Mustafa Kamal Atatürkün çox böyük xidmətidir,demək olar ki,tarixi xidmətdir.Cümhuriyyət qurarkən o yalnız hərbcilərin və siyasətçilərin deyil, türk dünyasının ünlü fikir adamlarının rəy, münasibət,təklif və məsləhətlərinə də böyük önəm vermişdi.Onlarla sıx ünsiyət saxlamışdı, dillərindən yalnız mübaliğəli təriflər deyil, işgüzar məsləhətlər,hətta sərt irad və tənqidlər eşitməyi hər zaman gərəkli saymışdı.Anadolu,habelə Şimali Qafqaz və Balkan türklərinin bir sıra tanınmış ziyalıları ilə yanaşı,müxtəlif vaxtlarda Atatürkün çevrəsində səmimi münasibətlər saxladığı,zaman-zaman fikir və məsləhətlərinə üz tutduğu, Yeni Türkiyənin qurulmasında elmi,siyasi və mənəvi potensiallarından yararlandığı tatar Yusuf Akçura, Reşit Rahmeti Arat,Sadri Maksudi Arsal, başqırd Zeki Velidi Togan,Kırım türkü Seydahmet Cafer Kırimer kimi tanınmış şəxsiyyətlər də olmuşdu.[3, s.11]

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Akalın Gülsərən.Türk düşüncə və siyasi həyatında Əhməd Ağaoğlu.Bakı-AzAtaM-2004.s.138
2. Cəbiyeva T.Atatürk və Türklük. Respublika, 16 noyabr 2013-cü il
3. Quliyev Vilayət.Atatürk və Əhməd Ağaoğlu.Bakı,Qanun Nəşriyyatı, 2019,s.191

4. Qaliboğlu Elçin. Atatürk - Çağdaş Türkiyənin qurucusu. Xalq Cəbhəsi.- 2010.- 12 noyabr.- S.11.
5. Mustafa Kamal Atatürk və Türkçülük. Elmi Konfransın materialları, 29 oktyabr 2005-ci il. Bakı, AzAtaM, 2006. s.75
6. Türkçülük: Azərbaycan və Türkiyə türklərinin vahid milli ideyası. 21 Aprel 2012, <https://modern.az/az/news/23301>
7. <https://modern.az/articles/35833/1/>

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE ANADOLU AJANSI'NIN PROPAGANDA ROLÜ

THE PROPAGANDA ROLE OF ANATOLIAN AGENCY IN THE NATIONAL STRUGGLE ERA

Cavit YAVUZ

Prof. Dr. Ordu Üniversitesi Turizm Fakültesi Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı

ORCID ID: 0000-0001-9279-1740 (Sorumlu Yazar)

Melis Nur DALAR

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı

ORCID ID: 0000-0002-2956-2854

ÖZET

Anadolu'da Milli Mücadele'nin başladığı yıllarda sadece cephede savaşmakla kalmayıp yurtiçinde ve yurtdışında İtilaf devletlerinin yapmış olduğu kara propagandalar ile de savaşılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, bu durumdan büyük rahatsızlık duyarak önüne geçmek için çaba göstermiştir. Basının propaganda yapma gücünden yararlanan Atatürk, Anadolu halkını kara propagandalara karşı güçlü tutmak ve milli bağımsızlık ruhunu aşılama için bizzat basın faaliyetleri ile ilgilenmiştir. Basını her daim önemseyen Mustafa Kemal Paşa, kendisine sunulan milli bir ajans kurulması fikrine sıcak bakmış ve Milli Mücadele'nin Basın Kahramanı olarak nitelendirilen Anadolu Ajansı'nın kurulmasını sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, Milli Mücadele, Anadolu Ajansı, Basın, Propaganda, Kamuoyu Oluşturma.

ABSTRACT

In the years when the National Struggle started in Anatolia, it was not only fought on the front, but also the black propagandas of the Allied Powers at home and abroad. Mustafa Kemal Pasha was very uncomfortable with this situation and made an effort to prevent it. Taking advantage of the propaganda power of the press, Atatürk was personally involved in press activities in order to keep the Anatolian people strong against black propaganda and instill the spirit of national independence. Mustafa Kemal Pasha, who always cared about the press, welcomed the idea of establishing a national agency offered to him and ensured the establishment of the Anatolian Agency, which was described as the Press Hero of the National Struggle.

Keywords: Mustafa Kemal Atatürk, National Struggle, Anadolu Agency, Press, Propaganda, Molding Public Opinion.

1. GİRİŞ

Tarihte birçok milletin milli mücadele dönemleri olmuş ve bu dönemler o milletler için yaşamsal öneme haiz mücadelelerle geçmiştir. Olağan üstü durumları ifade eden milli mücadele dönemlerinde, milletler bağımsızlık mücadeleleri sırasında sadece cephede silahlı bir çatışma içinde olmayıp aynı zamanda hem kamuoyu oluşturmak ve hem de düşman tarafı etkilemek için propaganda faaliyetlerini de yürütmek durumunda kalmışlardır. Kendi

milletlerine savaşın gidişatı hakkında bilgi ve moral vermek amacıyla basın yolunu kullanmışlardır. Bu mücadele dönemleri sanıldığına aksine sadece silahlar ve savaş oyunları ile gerçekleşen bir süreç değildir. Basının milli mücadele dönemlerinde çok önemli bir araç olduğundan hareketle, tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurma amacıyla girilen bizim milli mücadele döneminde de basının önemli bir araç olduğu gözardı edilememiştir. Milli mücadeleyi gerçekleştiren önderimiz Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün de basına verdiği değeri: “Basın, milletin müşterek sesidir. Bir milleti aydınlatma ve irşatta, bir millete muhtaç olduğu fikrî gıdayı vermekte, hülâsa bir milletin hedefi saadet olan müşterek bir istikamette yürümesini teminde, basın başlı başına bir kuvvet, bir mektep, bir rehberdir.” sözleriyle göstermektedir. Atatürk'ün, basın üzerine söylenmiş daha birçok sözü bulunmaktadır. Bakıldığı zaman Atatürk, yaşamı boyunca basını önemli görmüş ve basının önemini hep vurgulamıştır. Bu dönemde basının gücünün farkına varan büyük önderimiz, kamuoyunu bilgilendirmek ve yönlendirmek amacıyla basın faaliyetleri ile bizzat ilgilenmiştir. Milli Mücadele Dönemi'nde bu fikri destekleyecek olan basın faaliyeti özellikle Anadolu Ajansı'nın kurulmasıdır. Savaş ortamında kamuoyunu bilgilendirmek ihtiyacı ve toplumu yönlendirme düşüncesi ile Anadolu Ajansı'nın kurulması sağlanmıştır. 6 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından 17 gün önce kurulan Anadolu Ajansı, Halide Edip'in de dediği gibi “Türk'ün Ateş'le İmtihanı” sayılan Milli Mücadele döneminde içeride ve dışarıda halka seslenerek faaliyetlerini yürütmüştür. Milli Mücadele sürecinin “Basın Kahramanı” olarak da nitelendirilen Anadolu Ajansı, günümüzde de yayın hayatına devam ederek Nisan 2021 yılı itibari ile 101. yılını kutlamıştır. Çalışma kapsamında Atatürk'ün basına verdiği önem, Milli Mücadele Dönemi'nde gerçekleştirilen basın faaliyetleri ve Milli Mücadele Dönemi'nin ikinci cephesi olarak adlandırılan Anadolu Ajansı'nın kurulması ile birlikte propaganda amaçlı kullanılması ve bu süreç içerisindeki habercilik faaliyetleri ele alınmaktadır.

2. ATATÜRK VE BASIN

Basın faaliyetleri toplumun bilgilendirilmesini ve aydınlatmasını sağlamak amacıyla yönelik olup demokrasinin de bir gereği olarak kamusal bir görev icra etmektedir. Basının, kamusal olarak atfedilen görevleri içerisinde en önemlilerden biri kamuoyu oluşturmaktır. Kitle iletişim araçları kamuoyu oluşturmalarının yanında ele aldıkları konuları, olayları ve gelişmelerle birlikte kendi gündemlerini oluşturmakla kalmazlar bunun yanında ulaşmak istedikleri kitlelerin oluşturduğu insanların gündemini de etkilerler (Bekiroğlu, 2006: 132). Basının bu manada halka yön verici ve bilinçlendirici özelliğinden Cumhuriyetimizin kuruluşu aşamasında da çok yararlanmış olup basın bu dönemde çok önemli görevler üstlenmiştir. Bağımsızlığını kaybetmiş ve parçalanmak üzere olan bir ülkenin, Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde özgürlük ve bağımsızlık mücadelesine girmesi ve basının da desteği ile halkın mücadeleye katılımının sağlanması ile Kurtuluş Savaşı kazanılarak Cumhuriyet ilan edilmiştir (Oğuzhan, 2009: 107).

Basının özellikle kamuoyu oluşturmada önemli yeri olduğunu bilen ve düşünen Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele sürecinde bize ait bir basının oluşması için çabalar sarf etmiş ve Milli Mücadele'yi basından aldığı destekle devam ettirmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, Milli Mücadele Dönem sürecinde çeşitli nedenlerle gerek Anadolu Basınına gerekse de Anadolu'daki mücadeleyi destekleyen Milli Mücadele taraftarı İstanbul basınına önemli demeçler vermiş ve gazetelerin muhabirleriyle görüşmeler yapmıştır. Atatürk, sadece Anadolu ve İstanbul basınıyla değil aynı zamanda Milli Mücadele sürecinde yabancı basın kuruluşlarıyla da ilişkilerini sürdürmüştür. Amerika Birleşik Devletlerinden ve Batı ülkelerinden gelen birçok gazeteciyle Ankara'da birçok görüşme gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştiren bu görüşmeler dış basında yer almış ve önemli bir ses getirmiştir. Atatürk bu

görüşmelerinde ve verdiği demeçlerinde özellikle Misak-ı Milli'yi hatırlatmış ve bunun gerçekleşmesi için çabalar sarf edeceğini söylemiştir (Kaygusuz, 2020: 12-13).

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, 1 Mart 1922 tarihinde meclis kürsüsünden yaptığı konuşmada “Basın milletin müşterek sesidir. Bir milleti aydınlatma ve doğru yolu göstermede, milletin muhtaç olduğu gıdayı vermekte, özetle bir milletin saadet hedefi olan müşterek istikamete yürümesini teminde basın başlı başına bir kuvvet, bir mektep, bir rehberdir” ifadesini kullanmış ve basın kuruluşlarının halka bir yol gösteren önemli bir unsur olduğunu vurgulamıştır. Mustafa Kemal Atatürk, 5 Şubat 1924 tarihinde basın mensupları ile gerçekleştirdiği görüşmede ise basının Cumhuriyet'e sahip çıkması gerektiğinin önemine dikkat çekmiş basının milletin gerçek sesinin ve iradesinin zuhur ettiği yer olan Cumhuriyet Türkiye'sinin etrafında çelikten bir kale oluşturacağını ifade etmiştir (Temel, 2020: 418).

Mustafa Kemal Atatürk, başlatmış olduğu Milli Mücadele'nin Anadolu halkı tarafından bilip desteklenmesini istemiştir. Girişmiş olduğu bu milli bağımsızlık mücadelesinde, kamuoyunu bir fikir doğrultusunda biçimlendirmeye yönelik propaganda faaliyetine girmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, ülke içinde gelişen olayların yurtiçinde ve yurtdışında olan kamuoyuna duyurulması amacıyla Erzurum ve Sivas kongrelerinin yapıldığı o yoğun dönemlerde İrade-i Milliye ve Hakimiyet-i Milliye gazetelerinin yayınlanmasını gerçekleştirmiştir. İrade-i Milliye gazetesi ile Paşa'nın bildirimleri, yayınlamış olduğu beyannameler ve Temsil Heyeti'nin almış olduğu kararlar halka duyurulurken Hakimiyet-i Milliye gazetesiyle de milli bağımsızlık savaşının amaçlarıyla beraber yapılmakta olan faaliyetlerin kamuoyuna yansıtılması sağlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa, bu iki gazete ile yakından ilgilenmiş ve halka ulaşması için çabalar göstermiştir. (Ulusoy, 2004: 56).

3.MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ VE BASIN

Birinci Dünya Savaşı'nın son bulmasıyla imzalanan Mondros Mütarekesi ile Osmanlı İmparatorluğunun sahip olduğu toprakların büyük bir kısmı, 1 Kasım 1918 tarihiyle birlikte itilaf devletleri tarafından işgal edilmiştir. 1918-1923 yıllarını içeren bu dönemde, merkezi İstanbul'da olan bir Osmanlı hükümeti ile merkezi Ankara'da olan TBMM hükümeti bulunmaktaydı. Merkezi İstanbul'da olan Osmanlı hükümeti işgal kuvvetleriyle işbirliği yaparken Ankara hükümeti ise, ülkenin bağımsızlığı için Kurtuluş Savaşı'nı yürütmekteydi. Ülkede bulunan basın kuruluşları da bu duruma paralel olarak İstanbul basını ve Anadolu basını şeklinde iki merkezde toplanmıştır (Gezgin, 2007: 90).

Milli Mücadele sürecinde kamunun desteğini sağlamak, halkın bilinçlenmesine katkı sağlamak ve aynı zamanda onları yönlendirebilmekte basının çok önemli rolleri olmuştur. Basın, ulusal ve uluslararası arenada kamuoyunun desteğini elde edebilmenin yanında halka doğru bilgilerin ulaştırılmasında önemli bir faktör olarak görülmektedir. Bu kapsamda Milli Mücadele'den taraf olan İstanbul ve Anadolu vilayetlerindeki basın hayatı derecede önemli görevler yerine getirmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa, Kuvâ-yı Milliye hareketini destekleyecek ve Milli Mücadele'ye olumlu katkılar sağlayacak bir basının var olması için sürekli çaba göstermiştir. İstanbul ve Anadolu'daki birçok vilayette yayımlanan Milli Mücadele yanında yer alan gazeteleri yakından takip etmiş, bu gazeteleri mücadelesinde yaptığı faaliyetleri kamuoyuna duyurma ve anlatmada bir araç olarak görmüş ve bu şekilde değerlendirmiştir. Milli Mücadele Dönemi'nde yapılan basın faaliyetlerine bakıldığında bu dönemde Anadolu vilayetlerinde ve İstanbul'da Milli Mücadeleden yana ve karşısında olan iki farklı yaklaşımı izleyen politikaların takip edildiğini görmekteyiz(Kılıç, 2019: 50).

Milli Mücadele Dönemi'nde Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen basını, İstanbul ve Anadolu basını şeklinde iki grupta toplayabiliriz. İstanbul basınında; Tasvir-i Efkâr, İkdam, Vakit,

Akşam, Âti-İleri, Yeni Gün, Alemdar, Peyam ve Peyamı Sabah gibi gazeteler yer alırken Anadolu basınında ise Envar-ı Şarkıyye, Yeni Adana, Açık Söz, İrade-i Milliye, Hâkimiyet-i Milliye gibi gazetelerin varlığından söz edilebilmektedir. Milli Mücadelenin karşısında olan bazı Anadolu gazeteleri ise Ferda, İrşat ve Zafer gazeteleridir (Yazıcı, 2015: 297).

3.1. Milli Mücadele Dönemi'nde İstanbul Basını

1919 yılında İstanbul basını içerisinde Milli Mücadele yanlısı olarak en çok dikkat çeken basın araçları gazete ve mecmualardır. Çeşitli kesimlerin görüşlerini yansıtan gazetelerin çoğunluğu, günlük ve haftada birkaç defa olarak yayımlanmıştır. İşgal kuvvetlerinin sansür politikası ve baskıları etkisiyle İstanbul basını yabancı devletlere karşı tavır takınamamış, istedikleri yazıları yazamamışlar, yazdıkları zaman ise gazeteleri kapanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Çoğu zaman gazete sütunları boş çıkmıştır. İstanbul basınının büyük bir kısmı Milli Mücadele'nin yanında yer almıştır. Ancak uygulanan baskılar nedeni ile 1919-1921 yılları arasında; Mustafa Kemal Paşa'dan Kuvâ-yi Milliye teşkilatından, Milli Mücadele ve Büyük Millet Meclisi'nden herhangi bir şekilde bir bahis ve yazı yayımlayamamışlardır (Güner, 1998: 92).

Milli Mücadele yanlısı İstanbul gazetelerinden Tasvir-i Efkâr gazetesi, İbrahim Şinasi tarafından 1862 yılında yayınlanmaya başlanan bir gazetedir. Velid Ebuşşîya'nın Milli Mücadele'yi destekleyen yazıları sonucu 1920 yılında Malta'ya sürülmesinden sonra gazete yayınlarına bir süre ara vermiş ancak 1921 yılında itibaren yeniden yayınlanmaya başlamıştır. Milli Mücadele yanlısı diğer bir gazete olan ve 1894'te yayına başlayan İkdâm gazetesi, Ahmet Cevdet tarafından çıkartılmış ve Milli Mücadele'yi destekleyen türde yayınlar yapmış ancak 1928 yılında kapanmıştır. Vakit gazetesi, İstanbul'da 22 Ekim 1917 yılında Ahmet Emin Yalman ve Mehmet Asım Us tarafından hayata geçirilmiştir. Bu gazete Anadolu'da yürütülmekte olan Milli Mücadele'ye her zaman destek vermiştir. Akşam gazetesi İstanbul'da, 1918-1982 yılları arasında yayımlanmıştır. Âti-İleri gazetesini Celal Nuri İleri ile Suphi Nuri İleri birlikte faaliyete geçirmişlerdir. Bu gazete yayınlarıyla İttihatçıları ve İstanbul hükümetini çok sert bir dille eleştirmiş ve Milli Mücadele'yi güçlü bir şekilde desteklemiştir. Âti-İleri gazetesinde Mustafa Kemal Paşa'nın gönderdiği bazı yazıların başka adlar altında yayımlandığı da bilinmektedir. Âti-İleri gazetesi, adeta Milli Mücadele'nin İstanbul sözcüsü konumundaydı (Nalcioglu, 2010: 252-254).

3.2. Milli Mücadele Dönemi'nde Anadolu Basını

Mustafa Kemal, Erzurum ve Sivas kongrelerinin yapıldığı tarihlerde ülke içinde meydana gelen olayları, ulusal bağımsızlık mücadelesini başlatanlara karşı halkın duyduğu destek ve güvenin, içte ve dıştaki kamuoyuna sürekli iletilmesi amacı ile İrade-i Milliye ve hemen sonrasında da Hâkimiyet-i Milliye gazetelerinin yayınlanmasını gerekli görmüştür. Mustafa Kemal, bu gazeteleri kurmakla kalmayıp Anadolu'daki Milli Kurtuluş Savaşı'nı destekleyecek basının oluşturulup daha da güçlendirilmesi için de çalışmalar gerçekleştirmiştir (Gezgin, 2007: 91).

Milli Mücadeleye destek veren Anadolu basınının sayısında İzmir'in Yunan işgaline uğramasıyla birlikte önemli bir yükseliş görülmüştür. İtilaf Devletleri'nin Anadolu'daki işgalleri sonucunda ortaya çıkmaya başlayan ulusal direnişin sözcülüğünü Anadolu'nun birçok vilayetinde büyük özverilerle çıkartılmaya çalışılan bu gazeteler yerine getirmiştir. Milli Mücadele Dönemi'nde Anadolu'da bağımsızlık yanlısı olan bu gazeteler özellikle ekonomik sıkıntılar ve teknik açıdan yaşadıkları büyük zorluklarla yayımlarını sürdürmeye çalışmışlardır. Renksiz ve resimsiz iki sayfadan oluşan Anadolu basınındaki bu gazetelerin çoğunun haberleri okuyucularına aktarış biçimleri, sütun sayıları neredeyse hep aynı olmuştur. Yakup Kadri, Mehmet Akif, Reşat Nuri gibi o dönemin bazı bilindik yazarların Anadolu'daki milli mücadele yanlısı bu gazetelere zaman zaman yazılarıyla destek oldukları

görülmektedir. Milli Mücadele Dönemi'nde gazetelerin işlediği konular çoğunlukla vatan sevgisi olmuştur. Milli Mücadele Dönemi'nde yaşanan maddi ve manevi zorluklara rağmen direnişin başarıya ulaşmasına katkı veren, vatan topraklarının ve milletin kurtuluşu için yollar arayan, halkı bilgilendirmek ve bilinçlendirmek için çabalar sarf eden bir Anadolu basını bulunmaktadır (Kılıç: 2019: 78-79).

Anadolu illerinde Milli Mücadele'yi destekleyen ilk gazete olan İrade-i Milliye gazetesi Mustafa Kemal'in talimatı ile Selahattin Bey sorumluluğunda açılan bir gazetedir. İlk sayısında Mustafa Kemal'in kongrede yaptığı açılış konuşmasına da yer vermiştir. Hakimiyet-i Milliye gazetesi, Mustafa Kemal'in Sivas'tan Ankara'ya gelir gelmez çıkartılmasını istediği ikinci gazetedir. Kuvayı Milliye'yi destekleyen ve İstanbul Hükümeti'ni şiddetle kınayan Açık Söz gazetesi, 15 Haziran 1919'da yayın hayatına başlamıştır. Yeni Adana gazetesi ise, Çukurova'da Kuvayı Milliye'nin yayın organı durumunda olan bir gazetedir. Bu gazete Milli Mücadele'nin örgütlenmesinde, kamuoyu oluşturulmasında ve düşmanın yapmış olduğu propagandayı etkisiz hale getirmekte önemli bir duruş sergilemiştir (Küçüköğlü, 2005: 89-90).

Basının haber verme, eğitme, bilgilendirme, kamuoyu oluşturma ve propaganda gücü dikkate alınarak hem siyasi hem de kültürel açıdan insanlar üzerinde önemli bir etki aracı olduğunu unutmamak gerekir. Basın, toplumların siyasi tercihlerini etkilemekle kalmayıp toplumların belirli konulardaki tutumlarını da değiştirebilmektedir. Bu da bize basının kitleler üzerinde oluşturduğu etkiyi fazlasıyla göstermektedir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk, bunun farkında olduğu için basına ve basının gelişimine büyük önem vermiş, Milli Mücadele Dönemi başta olmak üzere hayatının her döneminde basını değerli görmüştür. Mustafa Kemal özellikle Milli Mücadele Dönemi'nde bağımsızlık yolunda fikir birliği oluşturmak adına basını etkin bir şekilde kullanmıştır. Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı ve sonrasında da milli bir basın oluşması için önemli çabalarda bulunmuştur (Ulusoy, 2004: 56).

4. MİLLİ MÜCADELE'NİN İKİNCİ CEPHESİ VE PROPAGANDA GÜCÜ: ANADOLU AJANSI

Anadolu Ajansı'nın kuruluş aşaması Milli Mücadele yıllarının dönüm noktası olarak ifade edilen sıkıntılı günlerine denk gelmektedir. İstanbul'un 16 Mart 1920 tarihinde itilaf devletlerince işgal edilmesi ve Meclisi Mebusan'ın lağvedilmesiyle Mustafa Kemal Atatürk, Ankara'da toplanacak Meclis için seçim yapılması gerektiği ile ilgili olarak Anadolu illerine bir yazı göndermiştir. Artık işgal edilen İstanbul'da kalınmayacağını düşünen aydınların bazıları Milli Mücadele'ye katılmak için çeşitli arayışlar içerisine girmişlerdir. Konumuz olan Anadolu Ajansı'nın kuruluş süreci de İstanbul'un işgal edilmesi ile birlikte bazı aydınların İstanbul'dan Anadolu'ya geçişleri döneminde gerçekleşmiştir. Anadolu Ajansı Milli Mücadele'nin sesi olma misyonunu da edinmiştir (Ayhan, 2005: 85).

Anadolu Ajansı'nın kurulmasında birçok amaç bulunmaktadır. Anadolu Ajansı'nın; Anadolu ve İstanbul'da var olan basına, yapılmakta olan bağımsızlık mücadelesi hakkında bilgi akışının sağlanması, Anadolu'da yaşayan halka iç ve dış konularla ilgili doğru bilgiler ve haberlerin verilmesi, Anadolu'da devam eden mücadelenin birlik ve beraberlik içerisinde devam ettiği izlenimin verildiği haberlerin yayılmasını sağlamak, dış ülkelerdeki kamuoyuna İstanbul hükümetinden ayrı olarak Ankara'da yeni, genç, milli ve bağımsız bir devletin temellerinin atıldığını bilgisinin ulaştırılması, kurulan bu yeni devletin propagandasının yapılması, içerde ve dış ülkelerdeki kamuoyuna birlik ve beraberlik içinde bulunduğu, Türk milletinin Mustafa Kemal Paşa'nın önderliği ve liderliğinde başlatılan Kurtuluş Savaşı'nı kazanma azminin duyurulması gibi amaçları bulunmaktaydı (Nalcıoğlu, 2010: 259).

Milli Mücadele Dönemi'nde cephede kazanılan başarıların dış dünyadaki kamuoyuna duyurulmaması ve milli mücadelenin amacının anlatılamaması problemini ortadan kaldırabilmek amacıyla yeni ve milli bir ajans kurulması ihtiyacının ortaya çıkmasıyla birlikte bu amaç doğrultusunda çalışmalara başlayan Halide Edip ve Yunus Nadi, Anadolu Ajansı'nın kurulmasında ortak bir kanaate vararak bu durumu Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya aktarmışlar ve sonrasında günümüzde Meteoroloji Genel Müdürlüğü tarafından kullanılan o zamanların Ziraat Mektebinde 5 Nisan akşamı bir toplantı gerçekleştirilmiş ve Ajansla ilgili hazırlıklara son şekil verilmiştir (Bengi, 2012: 302).

Yunus Nadi ve Halide Edip, kurulması düşünülen ajansın adını düşünürken "Türk," "Ankara," "Anadolu" gibi seçeneklerin içinden Anadolu Ajansı isminde mutabık kalmışlardır. 5 Nisan akşamında gerçekleştirilen toplantıdan tam bir gün sonra Anadolu Ajansı 6 Nisan 1920 tarihinde kuruluşunu gerçekleştirmiştir. Mustafa Kemal, tüm yurda gönderdiği tarihi bir genelge ile Anadolu Ajansı'nın kuruluşunu ilan ederek girişilen bu mücadelenin içerde ve dışarda kamuoyuna duyurulmasının önemli olduğunu işaret etmiştir (aa.com.tr).

Mustafa Kemal tarafından yurttaki bütün kolordulara, vilayet ve müstakil livalara, Müdafaa-i Hukuk ve Müdafaa-i Milliye idare heyetlerine gönderilen 9 Nisan tarihli Anadolu Ajansı'nın kuruluşuna ilişkin genelge şunlar ifade edilmiştir:

"İslam'ın canevî olan Osmanlı Saltanatı merkezînin düşman işgaline girmesi ve bütün vatan ve ulusumuzun en büyük tehlikeyle karşı karşıya kalması sonucu Rumeli ve Anadolu'nun tamamının giriştiği ulusal ve kutsal mücadeleler sırasında, halkımızın iç ve dış en doğru haberlerle aydınlatılması ihtiyacının zorunluluk kazandığı önemle dikkate alınarak, burada en yetkili kişilerden oluşan bir özel kurul yönetiminde, Anadolu Ajansı unvanı altında bir kurum meydana gelmiştir. Anadolu Ajansı'nın en hızlı araçlarla vereceği haber ve bilgi aslında Temsilciler Kurulumuzun esas kaynaklarına ve değerlendirmelerine dayanacağı için bu ajans bildirimlerinin oraca ve özellikle Müdafaa-i Hukuk örgütümüzce seçilecek caddelere ve toplanılacak yerlere asılması, dağıtımı, dahası bucak ve köylere dek ulaştırılması yolunda, mümkün olduğunca çok yayımlanabilmesi için gereken önlemlerin acele alınması, sonucundan da bilgi verilmesi önemle rica olunur." (Altınsoy, 2018: p10).

Yukarıda günümüz Türkçesi ile verilen 9 Nisan tarihinde Mustafa Kemal tarafından gönderilen bu genelgede Anadolu Ajansı'nın amacının, gerçekleşen mücadele sırasında halkın iç ve dış haberler ile aydınlatılması olduğunu belirterek Anadolu Ajansı'nın en yetkili kişilerin yönetiminde olduğunu da altını çizmiştir.

23 Nisan 1920 tarihinde açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sadece 17 gün öncesinde Ankara'da kurulan Anadolu Ajansı, böylelikle yeni Türk Cumhuriyetinin ilk milli kurumu olma özelliği sıfatını da taşımaktadır. İlk olarak yayımlarını bülten şeklinde gerçekleştiren Anadolu Ajansı'nın bu bültenleri Osmanlı Bankası'ndan sağlanan bir daktilo yazılmaktaydı. Ankara'da halkın bilgilendirilmesi için duvarlara asılan bültenler Ankara dışına ise telgraflar aracılığıyla ulaştırılıyordu. Anadolu Ajansı, Milli Mücadele Dönemi'nde kamuoyunu yanlış yollara sevk edecek, milli birlik ve beraberliğe zarar verecek iç ve dış yayınlara karşı halkı uyarmak için de aracı olmuştur. Anadolu Ajansı, Milli Mücadele'de kurtuluşun sağlanmasına yarar getirecek kararları ve hareketleri, Türkiye Büyük Millet Meclisince alınan kararları günü gününe halka ulaştırarak hükümet ile halk arasında bir köprü görevi görmüştür. Gazi Mustafa Kemal, Anadolu Ajansı'nın kuruluşunun ilk zamanlarında kurumla bizzat ilgilenmiş özellikle ajansın yayımlarının İstanbul'a ulaşması için çaba göstermiştir. Mustafa Kemal Paşa, ajans tarafından çıkartılan bültenlerin en hızlı şekilde dağıtılması için posta ve telgraf idaresini uyarılmış engelleyenleri de vatan suçu işlemiş sayacaklarını belirtmiş destek olanlara ise teşekkür etmiştir (Bengi, 2019: 470-471).

Anadolu Ajansı, kuruluşundan günümüze kadar yayıncılık sektöründe yaşanan teknolojik gelişmelere ayak uydurmayı başarmış bir ajanstır. İlk olarak Osmanlı Bankası'ndan alınan bir daktilo ile yayın hayatına başlayan ajans, Cumhuriyetin ilk yıllarında ise telgrafları yoğun olarak kullanmıştır. 1940'lı yıllarda telgraf yerine teleks kullanarak haber servisi yapmış, 1986 yılında ise bilgisayar teknolojisine geçiş yapmıştır. 1987'de haberleri, 1988 yılının sonunda ise fotoğrafları ayrı ayrı abonelerine ulaştırmayı başarmıştır. Günümüzde ise artık haber, fotoğraf ve videoyu, internet teknolojisini kullanarak kendi yazılım ürünü olan Haber Akış Sistemi ile servis hizmetini icra edebilmektedirler. 4.5G internet teknolojisinin yanı sıra uydu teknolojilerini de kullanarak özellikle savaş alanlarında görev yapan personeline uydu modemleri kullandırmaktadır (Geyik, 2020: 267-268).

Anadolu Ajansı'nın ilk bülteni "Anadolu Halkına Çağrı" niteliği taşımaktadır ve 12 Nisan 1920 tarihli tebliğin ilk bölümü şöyledir:

"Devlet merkezinin düşman işgali altına geçmesi üzerine, Anadolu ve Rumeli'nin müdafaa-i hukuk azim ve kararlılığı içinde yiğitçe harekete geçtiği şu sıralarda, din ve vatan kardeşlerimizin en doğru haber ve bilgiler alabilmelerini sağlamak için kurulan Anadolu Ajansı, bugünden itibaren göreve başlıyor. Bugün alınan haber ve bilgilerin, oralarda da mümkün olduğu kadar fazla kimse tarafından okunup bilinmesi gereğini arz ve açıklamaya yer yoktur. Bu maksatla oralarda dahi özel teşkilatlar meydana getirerek her gün vereceğimiz bilgilerin, telgrafhane kapılarında siyah levhalar üzerine yazılması ve yeterli araç olan yerlerde basılması, yayımlanması ve dağıtılması, nahiyelere ve hatta köylere kadar gönderilmesi hususlarının yerine getirilmesini, hepimizin vatan ve millet sevgisinden ver yardımlarından rica ederiz." (Avşar, 2010: 203).

Anadolu Ajansı'nın yapmış olduğu haberlerin halka ulaştırılmasının yanında cephede savaşan askeri birliklere de düzenli bir şekilde ulaştırılmasında da tedbirler alınmıştır. Anadolu'nun farklı bölgelerindeki İtilaf devletlerince yapılan baskı ve işgal girişimlerine karşılık olarak da Anadolu halkında dayanışma bilincini geliştirmek amacıyla yayınlar yapan ajans bültenleri, Anadolu basınına da ulaştırılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği talimatlarla, Anadolu Ajansı tarafından yapılan haberlerin gizlilik içerisinde işgal altında bulunan İstanbul ahalisine ve Milli Mücadeleye destek veren gazetelere ulaştırılması için yoğun çabalar harcanmıştır. Ankara hükümetinden verilen resmi tebliğleri, yurt dışında meydana gelen gelişmeler, halkın uyarılmasına yönelik haberler, TBMM'de alınan kararlar ve cepheden gelen haberler ile işgal güçleri tarafından yapılan kara propagandalara karşı cevaplar içeren Anadolu Ajansı'nın çıkartmış olduğu bültenler, Milli Mücadele yıllarında adına basın denecek ikinci bir cepheyi açmıştır (Gündoğmuş, 2020: p24-25).

Anadolu Ajansı'nın Milli Mücadele'nin hemen başlarında sayılabilecek bir zamanda kurulmuş olması, hiç şüphesiz haberlerin alınması ve bu haberlerin yayılarak propaganda faaliyetlerinin yerine getirilmesi konusunda yapılan işlerden en önemlisi olmuştur. Anadolu Ajansı, Milli Mücadele Dönemi'nde milli birlik ve beraberliği tehlikeye düşürecek kışkırtmalar ve yalanlara karşı halkı uyandırmış, milli bağımsızlığı sağlayacak karar ve hareketlerin de zamanında duyurulmasını sağlamıştır. Ajans, kısa zamanda kısıtlı imkanlara rağmen ilk görevi olan halka siyasi olaylar hakkında bilgi vermiştir. İlk yayınlarında öncelikle ortalarda dolaşan yalan haberlerin önüne geçilmesine katkı sağlayan Anadolu Ajansı, TBMM'nin ilk toplantısına kadar yaptığı tüm faaliyetlerle o zor günlerde çok önemli işler başarmıştır (Avşar, 2010: 203-204).

Propaganda kavramı, günümüzde birçok insan tarafından olumsuz olarak algılansa da aslına bakıldığında bir ikna etme yöntemidir. Çeşitli kitle iletişim araçları kullanarak bir alıcıyı ya da bir topluluğu bir konu üzerinde ikna etmektir. Bir düşüncüyü başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak propaganda için kullanılmaktadır (Çavuşoğlu, 2021: 4). Milli

Mücadele Dönemi'nde yurtiçinde ve yurtdışında birçok kışkırtıcı propaganda faaliyeti yapılmıştır. Halkın doğru bilgiye ulaşması, yurtiçinde ve yurtdışında İtilaf devletleri tarafından yapılan kara propagandaların halkın inancını kırmaması için kurulan Anadolu Ajansı'yla bir nevi karşı propaganda yürütülmüştür.

5. SONUÇ

Basının gücünün her daim farkında olan Mustafa Kemal Atatürk, kamuoyunu etkileme de basını bir araç olarak kullanmıştır. Milli Mücadele sürecinde askeri olarak giriştiği bağımsızlık hareketine destek sağlamak açısından sadece savaş alanında değil fikir alanında da bir çatışma gerçekleştirmiştir. İlk olarak Sivas ilimizde İrade-i Milliye ve Ankara'da Hakimiyet-i Milliye gazetelerinin kurulmalarını sağlamış Anadolu halkını girişmiş oldukları bağımsızlık hareketine destek olmaya ikna etmek için Anadolu'da çeşitli gazetelerin kurulmasına da öncülük etmiştir. Milli Mücadele Dönemi'nde basının çok önemli rolü olduğu görülmektedir. Atatürk, İtilaf devletleri tarafından yapılan kışkırtıcı propagandalar ile halkının etkilenmesini istememiş ve bu olumsuzluğu önlemek için sürekli olarak çaba göstermiştir. İstanbul'un işgalinden sonra bazı aydınların Anadolu'ya gelmesiyle yeni bir milli ajans kurulması fikri ortaya atılmıştır. 5 Nisan akşamı yapılan bir toplantı sonrası temelleri atılan Anadolu Ajansı'nın fikir ortakları Yunus Nadi ve Halide Edip'tir. Bu fikre sıcak bakan Mustafa Kemal Paşa ise 9 Nisan'da yayımladığı bir genelgeyle Anadolu Ajansı'nın kurulduğunu duyurmuştur. Anadolu ajansının kuruluş amaçlarından en önemlilerinden birisi Türk halkını ve kamuoyunu yanlış bilgilendirmeden kurtarmak, milli birlik ve beraberliği tehlikeye düşürecek faaliyetlere karşı uyanık olunmasını sağlamak ve milli bağımsızlığı gerçekleştirecek kararların Türk halkına zamanında ulaşmasını temin etmektir. Anadolu Ajansı zor şartlarda kurulmuş olan bir basın aracıdır ve propaganda yoluyla ikna etmek, yönlendirmek, kamuoyu oluşturmak ve aynı zamanda yabancı ülkelerin de kamuoyunu etkilemek amacıyla kullanılmıştır. İtilaf devletleri tarafından yapılan propagandalara karşılık olarak bir karşı propaganda aracı olma görevini de üstlenmiştir. Milli Mücadele döneminden yapılan olumsuz ve moral bozucu kara propagandalara karşı Türk halkının ve cephede savaşan kahraman askerlerimizin moralinin yükseltilmesi ve ayakta kalmasını sağlayarak bir nevi ikinci bir cephe konumuna gelmiştir. Anadolu ajansı Türk Milletinin Milli Mücadelesinde ve Kurtuluş Savaşının kazanılmasında hayati derecede bir görevi yerine getirmiş olup önemini hala sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

Avşar, S. Milli Mücadelede Propaganda Faaliyetleri 1918-1923 (Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2010.

Ayhan, B. Olağanüstü Durumlarda Toplumsal Dayanışma Ve Bütünleşmeye Basının Katkısı: Milli Mücadele Dönemi Türk Basını (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2005.

Bekiroğlu, O. Yerel Kamuoyunun Oluşumunda Yerel Basının Rolü: Trabzon Örneğinde Bir Araştırma (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006.

Bengi, S. H. (2012). Tarihsel Süreç İçinde Anadolu Ajansı'nın Özgün Kurumsal Yapısı 1920-2011. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 50, 299-341.

Bengi, S. H. (2019). Ülkelerin Bağımsızlık Mücadeleleri Ve Haber Ajansları İlişkisi – Anadolu Ajansı Örneği. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 100, 449-478.

Çavuşoğlu, Ş. B. Birinci Dünya Savaşı Dönemi Basın Hayatında Propaganda Aracı Olarak Harp Mecmuası (Yüksek Lisans Tezi), Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2021.

Geyik, K. (2020). Mobil İletişim Ortamlarına Uyum Sürecinde Muhabirlik Pratikleri: Anadolu Ajansı Örneği. Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi, 16, 259-286.

Gezgin, S. (Ed.). (2007). Türkiye’de Yerel Basın. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Güner, Z. (1998). Millî Mücadele’de Türk Kamuoyunu Oluşturan Basın. Erdem, 11(31), 89-104.

Kaygusuz, S. Milli Mücadele Döneminde Basın (Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi İletişim Fakültesi, Sivas, 2020.

Kılıç, F. (2019). Millî Mücadele Döneminde Türkoğlu Gazetesi. Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, 36, 49-64.

Kılıç, F. (2019). Millî Mücadele Döneminde Dertli Gazetesi. Türkiye Mecmuası, 29, 75-87.

Küçüköğlü, B. Milli Mücadele Sürecinde Uygulanan Propaganda Yöntemleri ve Atatürk’ün Propagandacı Kişiliği (Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2005.

Nalcıoğlu, B. U. (2010). Türk Basın Tarihi. İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.

Oğuzhan, E. (2009). Atatürk Döneminde Basın Ve Basın Özgürlüğü. İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi, 1(106),106-122.

Temel, F. (2020). Türkiye’de Cumhuriyet Vatandaşının İnşasında Basın. Selçuk İletişim Dergisi, 13(2), 409-437.

Ulusoy, B. (2004). Milli Mücadele, Propaganda ve Basın. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 0(20), 55-64.

Yazıcı, Ö. (2015). Milli Mücadele Dönemi Yerel Basınına Bir Örnek: Köy Hocası Mecmuası. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(32), 296-308.

URL 1: <https://www.aa.com.tr/tr/aa-98-yasinda/milli-mucadelede-basin-cephesinin-kahramani-anadolu-ajansi/1109030> / 20 Nisan 2021.

URL 2: <https://www.aa.com.tr/tr/p/tarihce> / 21 Nisan 2021.

URL 3: <https://www.aa.com.tr/tr/aa-yuz-yasinda/guvenilir-haberciligin-yuz-yillik-yolculugu-anadolu-ajansi/1792827> / 22 Nisan 2021.

YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU'NUN İDEAL İNSAN ARAYIŞI ve ATATÜRK YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU'S SEARCH FOR IDEAL PEOPLE AND ATATÜRK

Emin ONUŞ

Girne Amerikan Üniversitesi Beşerî Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Üyesi
ORCID ID: 0000-0002-2279-672X

ÖZET

Tanzimat'tan Türk Kurtuluş Savaşına kadar gelen kültür ve edebiyatımızda Osmanlı Türkiye'sinin gerilemesine ve zayıflamasına paralel ideal insan, ideal kahraman arayışı ve özlemi belirmeye başlar. Bu ideal kahraman âdeta destan kahramanları gibi -örneğin *Oğuz Kağan Destanı*'ndaki Oğuz misali- kısa sürede yetişir, büyür ve kendini topluma adar. Ahmet Mithat Efendi için bu ideal insan tipi *Felâton Bey ve Rakım Efendi* romanındaki Rakım'dır. 1918'lere kadar devam eden toplumun bu ideal insan ve baba arayışı Mustafa Kemal Paşa'nın (Atatürk'ün) ileriye atılmasıyla örneğini, arayışını bulmuş olur. Jale Parla *Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri* adlı eserinde, bu dönem yazarlarının roman kahramanlarının çoğunun babasız olarak kurgulanmasını, sosyal devlet, halkı düşünen ve iyi yöneten ideal insan, ideal kahraman eksikliğine bağlar. Bir başka ifadeyle devletin iyi yöneticilere sahip olamaması “devlet baba” anlayışının yıkılması ve milletin öksüz kalması demektir. Türk Kurtuluş Savaşı'na kadar gelen edebiyatımızda Tevfik Fikret, Ziya Gökalp ve Mehmet Âkif Ersoy başta olmak üzere birçok şair, yazar ve aydınımız bu ideal insanı, kahramanı, babayı arar ve bu yolda örnek kahramanlar geliştirmeye çalışır. Tevfik Fikret oğlu Haluk'u, Ziya Gökalp efsaneleşmiş Oğuz Kağan'ı, Mehmet Âkif Ersoy ise babasının yakınlarından birinin oğlu Asım'ı böyle ideal kahraman insan olarak kurgular ve ileri sürer. Ancak bunların hiçbiri “beklenen o kişi” değildir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Atatürk* adlı monografisinde; “*Bizim ilk gençlik yıllarımız bir millî kahramana hasretle geçti*” der. Kimi kişilerin peşinden koştuklarını, Çanakkale'den sonra o ideal kahramanın Mustafa Kemal Paşa olduğunu gördüklerini ve peşine düştüklerini anlatan Yakup Kadri, bir başka yerde de Atatürk'ün doğuştan, yaratılıştan gelen bir misyonu olduğunu söyleyerek Anima Arketip (ortak ruh-ortak kişi) bağlamında Atatürk'ü değerlendirir ve ondan: “*O Türk milletinin tetikte uyuyan ruhuydu*” diye söz eder. İşte Tanzimat'tan Türk aydınlarının bunalım yılı olan 1918'e, Namık Kemâl'in *Vatan Yahut Silistre*'de İslâm Bey'le, Mizancı Murad'ın *Turfanda mı Turfa mı?*'da Mansur Bey'le, Tevfik Fikret'in Haluk, Ziya Gökalp'in Oğuz Kağan, Âkif'in Asım ile aradığı ideal insan, kahraman ve baba aslında Atatürk'ün kendisidir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu romanlarında aradığı ideal insan modelini, Atatürk'te bularak *Atatürk* adlı monografisinde onu bir roman kahramanı gibi anlatmıştır. Bu yazıda, Yakup Kadri'nin kaleminden, Atatürk'ü ideal insan, aranan, beklenen kahraman, koruyucu baba yapan karakteristik özellikler analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Millî Mücadele, Atatürk, İdeal İnsan, İdeal Kahraman, Yakup Kari Karaosmanoğlu.

ABSTRACT

In our culture and literature from the Tanzimat to the Turkish War of Independence, parallel to the decline and weakening of Ottoman Turkey, the search for and longing for the ideal human, ideal hero begins to appear. This ideal hero grows up, grows and devotes himself to the society in a short time, just like the heroes of the epic. For Ahmet Mithat Efendi, this ideal human type is *Felâton Bey and Rakım* in the novel *Rakım Efendi*. The search for this ideal man and father

of the society, which continued until the 1918s, finds its example, the quest, with the advancement of Mustafa Kemal Pasha (Atatürk). In Jale Parla *Fathers and Sons: The Epistemological Foundations of the Tanzimat Novel*, most of the novel heroes of the writers of this period are fictionalized without a father, the social state, the ideal person who thinks and manages the people well, the lack of ideal heroes. Many poets, writers and intellectuals, especially Tevfik Fikret, Ziya Gökalp and Mehmet Âkif Ersoy, search for this ideal person, hero, father and try to develop exemplary heroes in this way. Tevfik Fikret's son Haluk, Ziya Gökalp, the legendary Oğuz Kağan, and Mehmet Akif Ersoy, on the other hand, constructs and asserts Asım, the son of one of his father's relatives, as such an ideal hero. However, none of this is “the expected person”. Yakup Kadri Karaosmanoğlu in his monograph named Atatürk; “*Our early youth years passed with a longing for a national hero,*” he says. Yakup Kadri tells that they were chasing after some people, that they saw that the ideal hero after Çanakkale was Mustafa Kemal Pasha and that they followed him. Yakup Kadri says in another place that Atatürk had a birth and creation mission. He evaluates Atatürk in the context of Anima Archetype (common soul-common person) and mentions of him as: “*He was the watchful sleeping spirit of the Turkish nation*”. From Tanzimat to 1918, the year of depression of Turkish intellectuals, Namık Kemâl’s Mr. İslâm, Mizancı Murad’s Mr. Mansur, Tevfik Fikret’s Haluk, Ziya Gökalp’s Oğuz Kağan, Mehmet Âkif’s with Asım, the hero and the father are actually Atatürk himself. Yakup Kadri Karaosmanoğlu found the ideal human model he sought in his novels in Atatürk and described him as a novel hero in his monograph *Atatürk*. In this article, the characteristics that make Atatürk the ideal person, the sought, the expected hero, the protective father from Yakup Kadri’s pen will be analyzed.

Keywords: National Struggle, Atatürk, Ideal Man, Ideal Hero, Yakup Kari Karaosmanoğlu.

1. GİRİŞ

Yakup Kadri’nin romanlarında Atatürk müstakil bir roman kahramanı değildir. *Yaban, Sodom ve Gomore, Ankara, Panorama* gibi romanlarında Mustafa Kemal Atatürk’e, başka bir deyişle bu millî kahramana karşı duyduğu hayranlığı dile getirir. Atatürk’ten kimi zaman efsaneleştirilmiş veya destanlaştırılmış bir kahraman olarak söz eder. Edebiyat ve kültür perspektifi oldukça geniş ve güçlü olan Yakup Kadri, Atatürk’ü çeşitli sıfatlar ve orijinal benzetmelerle vasıflandırır. Heyecanlı bir üslûp ile anlatılan bu eserlerde Atatürk, âdeta sihirlî bir kelime gibi zikredilir ve adeta mucizevî bir kurtarıcıdır. (Enginün, 2004: 474-493).

Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Atatürk* adlı monografisinde Atatürk’ü; “kahramanlığı, dahiliği, devlet kuruculuğu, milliyetçiliği, askerliği, insanlığı ve ideolojisi” şeklinde pek çok cephesiyle tahlil etmektedir. Bu vasıflar onun roman kahramanlarında aradığı karakteristiklerin birleşimidir. Bir başka ifadeyle yazarın *Atatürk* adlı monografisi ve burada Atatürk için çizilen karakter özellikleri, onun romanlarında aradığı ideal insan, kahraman veya baba imgesinin ta kendisidir. Yakup Kadri’nin kaleminden Atatürk’ün veya romanlarında aradığı ideal insanın, kahramanın özelliklerini ele alalım:

2. ARAŞTIRMA VE BULGULAR

2.1. Atatürk’ün Askerliği ve Kahramanlığı

Türk kültür ve edebiyatında askerlik, şehitlik ve kahramanlık duygularının yoğun biçimde işlenmesi Türk karakterinin onlarla yakından ilgili oluşuna bağlıdır. İslâmiyet öncesi Türk kültüründen günümüze kadar yazılan kahramanlık konulu ve hamâsî eserlerde, daima bir alp kahraman tipi ön plâna çıkmıştır. Bu durum İslâmiyet’ten önce, *Oğuz Kağan Destanı*’na kadar

dayanır. Türk kültüründe Oğuz Kağan, en eski Türk kahramanı ve lideridir. Türkler zor durumda kaldığı dönemlerde, Savaş hallerinde destan edebiyatı, hamâsî- kahramanlık eserleri harekete geçer. Mehmet Kaplan, İslâmiyet öncesindeki bu tiplere Alp tipi adını vererek, bunların daha sonra Alperen, Gazi ve Veli tipi olarak geliştiğini ifade eder. (Kaplan, 1985).

Divan edebiyatında Gazavatnâme, Danişmentnâme ve Battalnâmelerde de askerler ve onların kahramanlıkları yüceltilmektedir.¹ Atatürk'ün liderliğindeki Türk Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasında da gelenek devam eder. Kahraman tipler ve destansı edebiyat yine canlanır.

Mehmet Kaplan, Gazi unvanının Atatürk'e verilmesini şöyle yorumlar:

“İmparatorluğun yıkılması, sürekli mağlubiyetler dolayısıyla bu devirde “alp” ve “gazi” tipi, Namık Kemâl'in eserlerinde görülen vatan için ölümü göze alan kahraman şekline girer. Atatürk'e verilen “Gazi” ünvanının arkasında sadece Mustafa Kemal'in şahsiyeti yoktur. Bütün bir tarih vardır. Atatürk'ü yücelten edebî eserler incelenirse, onlarda İslâmlıktan önceki mitlere, Ergenekon ve Bozkurt efsanelerine kadar gidildiği görülür.” (Kaplan, 1996: 6).

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Atatürk* kitabında Atatürk'ü yenilmeyen, hatasız bir kahraman olarak görür ve dâhi bir kumandan, yiğit bir asker şeklinde yüceltir:

*“Bütün bunlar sayesinde Mustafa Kemal'in ne yiğit bir asker, ne dâhi bir kumandan, ne tam bir inkılâpçı ve ne kadar realist bir devlet adamı olduğunu biliyoruz. Gene bu vesikalardan aldığımız intibaa ve insanlık tarihinin umumî kıymet ölçülerine göre inanıyoruz ki, o, yiğitlerin en yiğidi, dâhilerin en dâhisi, inkılâpçıların en inkılâpçısı ve devlet adamlarının en mükemmeli idi. Harp dehâlarından bahsedilirken daima, en belirli bir örnek olarak ileriye sürülen Napoleon Bonaparte'in askerî hayatının birçok zaferlerle dolu olduğu kadar, bir sürü mağlûbiyetlerle de yüklü bulunduğunu bilmeyen kimse yoktur. Buna karşı tarih Mustafa Kemal'in tek bir mağlûbiyetini, tek bir hatasını kaydetmemektedir.”*²

2.2. Bilge ve Veli Tipine Bir Örnek: Mustafa Kemal Atatürk ve Dahiliği

Türk kültür ve tarihinde devlet adamlarından, sıradan kişilere kadar etkili olan, öğütler veren, devlet meselelerinde doğruyu bulan, gerçeği ve faydalıyı gösteren bilge kişiler her devirde görülür. (Öztürk, 2012: 242) Oğuz Kağan'ın yanında kendisine akıl veren ak saçlı, tecrübeli Uluğ Türk vardır. (Kaplan, 1996: 16).

Oğuz Kağan Destanı'nda Uluğ Türk bir rehber gibi Oğuz'a yol gösterir:

“Söz dışında kalmasın, bilsin herkes bu işi,

Oğuz Kağan'ın yanında vardı bir koca kişi

Sakalı ak, saçı boz, çok uzun tecrübeli

Asil bir insan idi, akıllı düşünceli,

Unvanı Tüşümel idi, yani kağan veziri,

Ulug Türük (Türk) Oğuz'un seçme eri,

¹ Bu konu hakkında yapılmış bazı çalışmalar için bak: Hasan Köksal, *Battalnamelerde Tip ve Motif Yapısı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1984; Kemal Yüce, *Saltuknamede Tarihi, Dini ve Efsanevi Unsurlar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987; Lütfi Sezen, *Halk Edebiyatında Hamzanameler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

² Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Atatürk*, (Yay. Haz: Atilla Özkırımlı), İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 1991, s.39-40. Bundan böyle metin içinde, yalnızca sayfa numarası ile gösterilen alıntılar aynı baskıya aittir.

*Altundan bir yay gördü, uyur iken uykuda
Yayın bulunuyordu, üç gümüşden oku da*

*Ta doğudan batıya; altın yay uzamıştı,
Üç gümüş ok kuzeye sanki kanatlanmıştı*

*Anlatdı Oğuz Kağana uyanınca uykudan,
Rüyayı tabir etdi, içindeki duygudan*

*Dedi: “Bu düşün sana, dirlik, düzenlik versin
Kağanıma inşallah, birlik güvenlik versin!*

*Rüyada ne gördüysem, Gök Tanrının sözüyle,
Seni de öyle yapsın, Tanrı kutsal özüyle.*

*Yer yüzünün ki hepsi, dolup taşar boyuna,
Tanrım bağışlayıver Oğuz Kağan soyuna!*

*Oğuz Kağan çok beğendi, Ulug Türük’ün (Türk) sözünü,
Öğüt ver dedi bana, tutdu onun öğüdün.” (Öztürk, 2012: 207).*

Bilge tipine bir örnek de İstanbul’un fethinde Fatih Sultan Mehmet’in yanında yer alan hocası Akşemseddin’dir. Akşemseddin de bir rehberdir ve İstanbul’un fethi sırasında Fatih Sultan Mehmet’e her daim yol gösterir. Mehmet Kaplan Akşemseddin için şu sözleri söyler:

“Bazı velîler, büyük manevî tesir güçleriyle tarihî şahsiyetler ve hadiseler üzerinde önemli roller oynamışlardır. Bunlardan tanınmış olanlarından biri Fatih’in hocası Akşemseddin’dir.” (Kaplan, 1996: 125)

Bilge tipinin başka bir örneği ise Mustafa Kemal Atatürk’tür. O alp ve gazî tipi oluşunun yanı sıra bilge kişiliği ile de ön plâna çıkar.

Mehmet Kaplan, Türk Kurtuluş Savaşı lideri Mustafa Kemal Atatürk’ü alp ve gazi tipi olarak da yorumlar. Onun yanında bulunan aydın kesime ise veli tipinin devamı olan, aydın tipi demek de yanlış olmaz. Kaplan’a göre aydın tipi akıldan kuvvet alır. Gazinin kılıcına karşı velinin elinde asa, aydının elinde ise kalem vardır. O yeni aydın tipinin özelliklerini; batıyı örnek alan, batıl inançlara yer vermeyen, akla, tabiata, insan iradesine inanan, toplum düzeninin zorla değil kanuna dayanmasını isteyen, fikir hürriyetine inanan, çalışmaya ve birleşmeye önem veren, vatanına sınıksız bağlanan tip olarak yorumlar. (Kaplan, 1996: 167-176) Bu bağlamda Atatürk sadece alp ve gazi tipi değildir. Ona gerçekleştirdiği ilke ve inkılaplarıyla, batı medeniyetini benimsemesi ve yeni Türkiye Cumhuriyeti’ni kurmasıyla, yeni aydın tipi demek de yanlış olmayacaktır. Millî Mücadele yıllarında liderimiz ulu önder Atatürk, devrin aydın kişilerini etrafında toplar ve bu yolda memleket adına onlardan faydalanır. Onların her biri yeni aydın

tipidir.³ Hamdullah Suphi, *Dağ Yolu I* ve *Dağ Yolu II* adlı eserlerinde, Millî Mücadele yıllarında emeği geçen lider ve aydınlarımıza temas ederek onların bu yoldaki önemine değinir. Hatta kendisi de bu yolun rehberlerindedir. Onlar fikirleriyle, sanatlarıyla, önderlikleriyle bu zorlu yolculuğun bir nevi peygamberleri, rehberleridir. Suphi'nin eserlerinde bu lider ve aydınlar arasında, ulu önderimiz Mustafa Kemal Atatürk, Nâmık Kemal, Abdülhâk Hamid Tarhan, Samipaşazâde Sezai, Ziya Gökalp, Tefvik Fikret, Mehmet Emin Yurdakul gibi isimler ve öğretmenler zikredilir.

Hamdullah Suphi Tanrıöver, Atatürk'ün çok yönlü kişiliğini bize şöyle özetler:

“O bir rehberdir. Askerlikte, idarede, siyasette, içtimaiyatta, sanatta ve zevkte bize daima hayret veren en güzel esasları O koydu, en güzel şekilleri O gösterdi. (...)

Şimdi o kurşun uğrağı ve uçurumlarla çevrili ölüm yollarından geçmiş, bu sulh ve umran günlerine vasıl olmuş, Anadolu yaylaları üstünden Garbın ve istiklâlin engin ufuklarına bakıyor.” (Tanrıöver, 1987: 15-16).

Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Atatürk* kitabındaki “Dahiliği” bölümünde Mustafa Kemal Atatürk'ün bir deha oluşunu zekâsı, bilgeliği, cesareti ve de sabrıyla birleştirerek özetler ve onu çeşitli hikâyeler ile anlatır. Yakup Kadri'ye göre Atatürk'ün Sofya elçiliğine ateşemiliter olarak tayini bir nevi sürgündü. Ancak yurttan uzaklaşarak onun memleket işlerinden vazgeçmediğini söyler. Yakup Kadri, Mustafa Kemal'in oradan yazmış olduğu bazı mektuplara, Çanakkale'de aldığı vazifeye ve onun dehâ oluşunun temelinde sabrın olduğuna işaret eder:

“Bazılarını kendi gözümle okumak fırsatına nail olduğum bu mektuplar, diyebilirim ki, peygamberane “vision” larla doludur. Hele Osmanlı Devletinin merkezi imparatorlukların yanısıra harbe iştirak etmemesi için yazdığı bir mektubundaki deliller ve müşahedeler, gerek bir büyük kumandanın, gerek bir büyük diplomatın biyografisine şeref verecek görüşlerle doludur. Mustafa Kemal Paşa, hele “Marno” taarruzundan sonra, Almanya'nın tarafını tutmayı bir delilik telâkki ediyordu. (Umumî harpten sonra, her iki muharip ordunun askerî uzmanları tarafından yazılmış olan etütler, bu görüşün doğruluğunu bize kesin bir surette ispat etmiştir.) Demek ki, Binbaşı Mustafa Kemal (Bey) Çanakkale müdafaasında vazife alırken, bizim tarafın herhangi bir nihaî zafere erebileceğini çoktan imkân dışında görüyordu. Fakat o, her şeyden önce bir asker ve bir vatanperverdi; kendisine verilen vazifeyi kabulden kaçınmazdı. Bundan başka, Mustafa Kemal, en güç ve en tehlikeli vaziyetlerin adamıdır. İşin ağırlığı nispetinde iradesi artar ve tehlikenin büyüklüğü nispetinde cüret ve cesareti galeyana gelirdi. Onun için taze, bir şevkle ilk ateş hatlarına atıldı.

Hiç şüphesiz ki, onu, oraya gönderenler, bu iddialı ve ihtiraslı Zâbitin bir facialı çıkmazda mahvolup gideceğini tahmin ediyorlardı. Fakat bu Zâbit, kendini ucuza satmayacak, birtakım cahil ve beceriksiz kumandanların zevk ve idare hatalarına kendini kurban vermeyecektir. Önce, salâhiyet ve mesuliyeti kendi eline alıp tehlikeye ondan sonra atılacaktır. Bu hareket, bir cüretin değil, korkunç ve endişe verici bir zekâ berraklığının alâmetidir. Bunun aydınlığında, şimdiden kendi alınyazısını okuyor ve kendi kabiliyet ve iktidarının hudutlarını ölçüyor. Artık, hayatında, çoktan beri beklediği karar saati çalmıştır. Devrin kara bulutları arasında bir batıp bir çıkan şu ufuktaki parlak yıldız, onun yıldızıdır. Kendi kendine emrediyor: Yürü! Ve sonu ebediyete dayanan şan ve şeref yoluna ilk adımını atıyor.

³ Millî Mücadele yıllarında ve sonrasında Atatürk'ün yanında bulunan ve millî bir edebiyatın oluşmasında öncü olan bazı şair ve yazarlar arasında: Mehmet Akif Ersoy, Halide Edip Adıvar, Yahya Kemal Beyatlı, Mehmet Emin Yurdakul, Reşat Nuri Güntekin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Yusuf bZiya Ortaç, Enis Behiç Koryürek, Halit Fahri Ozansoy, Faruk Nafiz Çamlıbel, Orhan Seyfi Orhon, Refik Halit Karay, Falih Rıfki Atay gibi isimler gelir.

Bu kararı vermek için tam otuz beş yıl bekledi. Dehâ, uzun bir sabırdır.” (Karaosmanoğlu, 1991: 67-68).

2.3. Atatürk’ün Devlet Kuruculuğu: Devlet Baba

Yakup Kadri Karaosmanoğlu Atatürk monografisinde “Devlet Kuruculuğu başlıklı bölümde Türklerin devletçi oluşuna vurgu yapar:

“Devlet kurmak, Türklerin en millî fonksiyonlarından biridir. Terzi kuşları yuvalarını nasıl örerse, arılar kovanlarını nasıl yaparsa, Türkler de öylece devlet kurarlar. Bu hassa, onlarda bir Tanrı vergisi, bir ikinci tabiat, bir içgüdüdür. (...)

Türk, tek başına bile bir devlet kudretidir. Yarım pabuçlu bir garip olarak uğradığı memleketin, çok sürmez, mukadderatı başına geçmesini bilir. Burada bir Vezir, şurada bir Serdar, ötede bir Hükümdardır. Yakın ve uzak şarkın bütün tahtlarında menşei Türkçe bir ismin turasını görürsünüz.” (s.77-78).

Yakup Kadri’ye göre Atatürk, inkılapçı bir devlet kurucusudur. Diktatör bir devlet adamı değildir. Kendi istediği değil, milletin istediği önemlidir. Atatürk’ün “**Hâkimiyet kayıtsız şartsız, milletindir**” sözü Yakup Kadri’nin söylediklerini doğrulamaktadır.

Atatürk Türkiye Cumhuriyeti’nin temellerini atarken en ileri bir demokrasiyi ve halk hâkimiyeti prensibini yerleştirmiştir. Totaliter rejimlerin bu sistemde yeri yoktur. Uzun vadeli iktidarlar sakıncalıdır.

Yakup Kadri’nin Atatürk’e duyduğu hayranlığı çeşitli açılardan ele almak mümkündür.

Yakup Kadri *Atatürk* adlı eserinde, “*Atatürk kendisini unutmayanlar için, tükenmez bir enerji ve optimizma kaynağıdır ve onu unutturmamak hepimize kutsal bir vatan borcudur.*” (s.16) sözü ile onun Türk milleti için ne kadar önemli olduğunu vurgular.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Mustafa Kemal Atatürk’ün adını ilk defa Çanakkale Savaşı’nda yaptığı olağanüstü başarılarından ötürü duyduğunu söyler. Bu kahraman askerin, bir gün Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu öncesinde girdiği Millî Mücadelenin lideri olarak gazete sayfalarından öğrenileceğini ifade eder.

Yunanlıların İzmir’e çıktığı, Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’ya geçtiği zaman Yakup Kadri, yurt dışında bulunmaktadır. Yakup Kadri Avrupa’da Yunan işgalinin haklı görüldüğü bir ortamdan söz eder ve karşılaştığı bir gazete haberi ile inanılmaz bir hal içine girdiğini şöyle ifade eder:

“İşte, o şehrin bu cehennem atmosferi içinde, bir gün, yılgın ve çekingen dolaşırken, gözlerim, ansızın, bir gazete satıcısının sergisinde, bir sürü gazete adı ve başlıkları arasında, iri harflerle dizilmiş şu satıra ilişiverdi: Bir Türk generali İtilaf kuvvetlerine karşı yeniden harbe hazırlanıyor. Titreyerek gazeteyi aldım. Yürürken, okuyorum; Mustafa Kemal Paşa isminde bir Türk generali.” (s.34).

İşte bu güzel haber Yakup Kadri’de millî mücadele ruhunun oluşmasına ve derhal Avrupa’dan ayrılarak Atatürk’ün kurtuluş için seçtiği yola girmesine neden olmuştur. Bu sözler Yakup Kadri’de henüz yüzünü bile görmediği bu kahraman askerin, düşüncelerine katılmasını sağlamış ve derin bir Atatürk sevgisi başlatmıştır. “Bağımsızlık benim karakterimdir”, diyen Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu, Türk Milletinin kurtarıcısı Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün söylemleri ve yaptıkları ölümünden önce ve sonra da yazar ve devlet adamları tarafından birçok eserde yer alır, konu olur. Yakup Kadri Atatürk’ün inkılapçı yönünü şu cümlelerle ortaya koymaktadır:

“Türk İnkılapçısı gayesini yazılmamış bir dava halinde ortaya koydu ve onu sırf kendine ait metotlarla hayata tatbik etti. Kemalist inkılabın bütün azametini, bütün kuvvetini her şeyden önce bu orijinalliğinde aramak gerekir.” (s.40).

Yakup Kadri'nin romanlarında da Atatürk ve Cumhuriyet kavramları hep bir aradadır. O her daim Atatürk ve Cumhuriyete olan bağlılığını dile getirir. Yakup Kadri pek çok eserinde Mustafa Kemal Atatürk'ü işlemiş ve Cumhuriyeti onunla bütünleştirerek analiz etmiştir. Bu eserlerde, halkın Atatürk'e olan bağlılığını net bir şekilde gösterir.

2.4. Atatürk ve Türk Milliyetçiliği

1789'da Fransız ihtilâli ile birlikte ortaya çıkan ulusal bilinçlenme sonucunda millet ve milliyetçilik kavramları şekillenmiş, yeni çağ son bulmuş ve yakın çağ başlamıştır. Hiç şüphesiz bu devrim sonucunda tüm dünyada milliyetçilik kavramı önem kazanmaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nu da derinden etkileyen bu milliyetçilik anlayışı ile azınlıkların, bağımsızlık mücadelesi sonucunda ortaya çıkan Balkan ve I. Dünya Savaşı yenilgileri sürecinde, ülkemizde de Türk milliyetçiliği kavramı gelişmiştir.

Osmanlı topraklarında yaşayan azınlıkların ayrılıkçı hareketleri Türklerde millet olma ve milliyetçilik fikirlerinin gelişmesine neden olmuştur. Milliyetçilik akımı ile birlikte millî edebiyat dönemi de başlar. Edebiyatımızda millî kaynaklara yönelmenin ilk adımları ise dil üzerinde yapılmıştır.⁴

Halkın anlayabileceği dilden eserler verilmeye başlanan bu dönemde bağımsızlık, özgürlük, millet bilinci, vatanseverlik duyguları hâkimdir. Yazar ve şairler halkın anlayabileceği, millî kaynaklara yönelme, şiirde hece ölçüsünü kullanma, sade bir dille yazma çabasına girmişlerdir. Yakup Kadri de bu yazarlardan bir tanesidir.

Önceleri “sanat sanat içindir” anlayışını benimseyen Yakup Kadri ümitsizliğe düştüğü bu dönemlerde milliyetçilik anlayışı gelişmiştir. Yakup Kadri, devletin düştüğü bu olumsuz olaylardan sonra “müstakil sanat müstakil vatanda olabilir” diyerek, yaşanan bu acı olaylara seyirci kalmaz ve “sanat toplum içindir” anlayışıyla eserler vermeye başlar.

Nitekim Türk milliyetçiliği benimsenir, çağdaşlaşma ve millî birliğin sağlanmasının temeli oluşturulur. Türk milleti bağımsızlık savaşını kazanır. İşgal devletlerin uyguladığı sömürgecilik anlayışı ülkemizde yok edildiği gibi diğer dünya milletlerinin, sömürgecilik anlayışı karşısında cephe almasına da sebep olunmuştur. Millî bilince ulaşılmak, laik, bağımsız, millî bir devlet kurmak ilk hedeftir ve Türk milliyetçiliği anlayışı bunun temelidir. (Şahin, 1999: 68) Yakup Kadri'nin milliyetçilik kavramı Atatürk ile benzerlik gösterir. Bu benzerlik “Millî sınırlar içinde, Türklük duygusuyla yaşayan herkes Türk ulusunu meydana getirir.” anlayışıdır. Yakup Kadri, Atatürk gibi ırkçılık anlayışını reddeder ve dünyada yer alan bütün milletlerin aynı derecede yetenekli olduğunu düşünür ve savunur.

SONUÇ

Atatürk'ü anlatan yazarlar içinde Yakup Kadri'nin özel bir yeri vardır. Çünkü o, Kurtuluş Savaşı'nda Atatürk'ün yanı başında yer almış Millî Mücadeleyi Atatürk'ün gayret ve kahramanlığını gün be gün müşahade etme şansını yakalamıştır. Osmanlı Türk aydınlarının bunalım yılı olan 1918'den sonra pek çok edebiyatçı ve Türk aydını gibi Yakup Kadri de peşinden gidilecek bir kurtarıcı bir yol gösterici aramış romanlarındaki erkek kahramanlarda bu arayışın denemelerini yapmış 1921'de Ankara'da Millî Mücadeleye katılınca bu ideal

⁴ 1911'de Selânik'te yayınlanan *Genç Kalemler* dergisinde Ömer Seyfettin'in kaleme aldığı “Yeni Lisan Hareketi” adlı yazısı bir manifesto niteliği taşımaktadır.

insanın kahraman veya kurtarıcının Mustafa Kemal Paşa olduğunu anlamıştır. Yakup Kari için Millî Mücadele bir ikinci Ergenekon, Ergenekon'dan çıkış Atatürk ise bir Bozkurt imgesi olarak şekillenmiş ve döneminde birçok yazar tarafından benimsenmiştir.

KAYNAKLAR

- AKI, Niyazi. (2001). *Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İnsan-Eser-Fikir-Üslup*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ENGİNÜN, İnci. (2004). “Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarında Atatürk”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 5. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, s.474-493.
- KAPLAN, Mehmet. BİRİNCİ, Necat, EMİL, Birol. ENGİNÜN, İnci ve UÇMAN, Abdullah. (1981). *Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal*, C.I-II, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KAPLAN, Mehmet. (1985). *Tip Tahlilleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KARAOŞMANOĞLU, Yakup Kadri. (1991). *Atatürk*, 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KÖKSAL, Hasan. (1984). *Battalnamelerde Tip ve Motif Yapısı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- SEZEN, Lütfi. (1991). *Halk Edebiyatında Hamzanameler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ŞAHİN, Cemile. (1999). **Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Türk Devrimi**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- TANRIÖVER, Hamdullah Suphi. (1987). *Dağ Yolu I*, (Yay Haz: Fethi Tevetoğlu), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- YÜCE, Kemal. (1987). *Saltuknamede Tarihi, Dini ve Efsanevi Unsurlar*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

**SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMINDA ATATÜRK TEMALI
KAZANIMLARIN, ÖĞRENME ALANLARININ VE KONULARIN BELİRLENMESİ**
**DETERMINATION OF ATATURK-THEMED LEARNING OUTCOMES,
LEARNING AREAS AND SUBJECTS IN THE SOCIAL STUDIES CURRICULUM**

Dr. Turan KAÇAR

TOBB Ferdi Yiğit Anadolu İmam Hatip Lisesi, Diyarbakır / Türkiye

ORCID ID: 0000-0001-8390-7262

ÖZET

Türkiye’de 2005-2006 eğitim-öğretim yılından beri ilk ve ortaöğretim kurumlarında yapılandırıcı öğrenme yaklaşımı doğrultusunda hazırlanan öğretim programları uygulanmaktadır. Bu doğrultuda günümüzde, güncellenerek uygulamaya devam eden en son öğretim programlarından birinin de 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı olduğu bilinmektedir. 1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanununda belirtilen Türk Millî Eğitiminin genel amaçları ve temel ilkelerine uygun bir biçimde “*Atatürk ilke ve inkılaplarının, Türkiye Cumhuriyeti’nin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrayıp demokratik, laik, millî ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olmaları*” amacı 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programının özel amaçlarından biridir. Bu çalışmayla Türkiye’de 2018-2019 eğitim-öğretim yılından beri 4-7. sınıflarda uygulanan 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Atatürk temalı kazanımların, öğrenme alanlarının ve konuların belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışma nitel bir araştırma olarak yürütülmüş olup tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Veri toplamada doküman incelemesi tekniğinden yararlanılmıştır. Bu çalışmanın kuramsal evrenini 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve 4-7. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları oluşturmuştur. Bu çalışma kapsamında elde edilen veriler, *betimsel analiz* yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre; Sosyal Bilgiler Öğretim Programında toplam 131 kazanım bulunmasına rağmen doğrudan Atatürk temalı kazanımların ve öğrenme alanlarının sayısı ise yalnızca bir tanedir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Atatürk temalı bir kazanıma yer verilirken 4-7.sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında ise Atatürk temalı altı konuya yer verilmiştir. Sonuç olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer verilen Atatürk temalı kazanımların, öğrenme alanlarının ve konuların sayısının artırılması gerektiği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, Kazanım, Öğrenme alanı, Konu

ABSTRACT

In Turkey, since the 2005-2006 academic year, curriculums prepared in line with the constructivist learning approach have been implemented in primary and secondary education institutions. In this direction, one of the latest curriculums that are being updated and implemented today is the 2018 Social Studies Curriculum. 1739 National Education, in accordance with the general objectives and basic principles of Turkish National Education stated in the Basic Law, "Ataturk's principles and reforms of the Republic of Turkey, social, cultural and democratic understand its place in economic development, secular, are not willing to live in national and contemporary values" 2018 Social Studies Curriculum is among the special aims of the curriculum. With this study, it is aimed to determine the learning outcome, learning areas and subjects with the Ataturk theme in the 2018 Social Studies Curriculum, which has been applied in the 4-7th grade since the 2018-2019 academic year in Turkey. This

study was conducted as a qualitative research and was carried out in a scanning model. Document analysis technique was used for data collection. The theoretical universe of this study is the 2018 Social Studies Curriculum and the 4-7th grade Social Studies textbooks. The data collected within the scope of this study were analyzed by *descriptive analysis* method. According to the findings obtained as a result of this study; Although there are a total of 131 learning outcomes in the Social Studies Curriculum, the number of Atatürk-themed learning outcomes and learning areas is only one. While an learning outcome with an Atatürk-themed was included in the Social Studies Curriculum, the social studies textbooks of the 4-7th grade included six subjects with the Atatürk-themed. As a result, it is thought that the number of Atatürk-themed learning outcomes, subjects and learning areas included in the Social Studies Curriculum should be increased.

Keywords: Atatürk, 2018 Social studies curriculum, Learning outcome, Learning area, Subject

1. GİRİŞ

Öğretim programı, Türk Dil Kurumu [TDK] (2021) güncel Türkçe sözlüğünde “*Bir okulu bitirmek veya bir alanda uzmanlaşmak için okunması gereken ders ve konuları kapsayan plan, ders programı, müfredat, müfredat programı*” şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca öğretim programını, “*okulda veya okul dışında bireylere kazandırılması planlanan bir dersin öğretimiyle ilgili tüm etkinlikleri içeren yaşantılar düzeneği*” şeklinde tanımlamak da mümkündür (Demirel, 2013). Alan yazında öğretim programının bir diğer adı da müfredat olarak bilinmektedir. Bu doğrultuda öğretim kurumlarında okutulan her dersin bir öğretim programı veya müfredatının olması gerekmektedir.

Öğretim programları vasıtasıyla devletler gelecek nesillerin nasıl bir istikamette olmaları gerektiğini belirlemektedir. Bu açıdan öğretim programlarının içeriği, felsefesi, hedefleri, amaçları ve kazanımlarının belirlenmesinin oldukça önemli olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda devletler, öğretim programlarına oldukça önem vermektedirler. Bu açıdan Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kurucu önderi olan Mustafa Kemal Atatürk temalı konuların, öğrenme alanlarının ve kazanımlarının en çok yer verilmesi gereken öğretim programlarından birinin Sosyal Bilgiler Öğretim Programı (SBÖP) olduğu ifade edilebilir.

Bu bağlamda Öztürk (2015) SBÖP’yi, “*hemen her açıdan değişen ülke ve dünya şartlarında bilgiye dayalı karar alıp ve problem çözebilen etkin vatandaşlar yetiştirilmesi amacıyla sosyal ve beşeri bilimlerden aldığı içeriği disiplinler arası bir yaklaşımla kaynaştırarak uygulayan*” bir öğretim programı olarak tanımlamaktadır (s. 28). SBÖP, 4-7. sınıf düzeyinde okutulan sosyal bilgiler dersini kapsamaktadır. 4. sınıf düzeyi ilkökul öğrencilerini kapsarken 5-7. sınıf düzeyi ise ortaokul öğrencilerini kapsamaktadır. 8. Sınıflarda ise sosyal bilgiler dersine yer verilmemiştir. Bunun yerine sosyal bilgiler öğretmenlerinin okuttuğu 8. Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi konmuştur. Bu doğrultuda SBÖP’nin hangi felsefeye ve öğrenme yaklaşımına dayalı olduğunun belirlenmesi oldukça önemli bir husustur.

Ülkemizde 2005-2006 eğitim-öğretim yılından beri SBÖP’de felsefi olarak yapılandırmacı öğrenme yaklaşımının ön planda olduğu söylenebilir. Bu yaklaşımla öğrencinin bilgiye doğrudan ulaşmasından ziyade öğretmenin öncülüğünde bilgiyi kendisinin keşfetmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda yapılandırmacı öğrenme yaklaşımında öğretmenler öğrenciler için sadece bir yol göstericidir yani bir rehberdir. Bu yaklaşımda öğrenciler öğretmenlerin öncülüğünde becerilerini, tutumlarını geliştirip, ödevler ve projeler hazırlayıp, çeşitli araştırmalar yaparak, ipuçlarıyla öğrencilerin bilgiye erişmesi hedeflenmiştir (Ambarlı, 2010, s.132). Yani yapılandırmacı öğrenme yaklaşımında, çocukların öğrendikleri bilgiyi, beceriyi yaparak ve yaşayarak kendilerinin yapılandırdığı ve öğrendiği söylenebilir.

Bu doğrultuda sosyal bilgiler dersinin 4-7. sınıf düzeylerinde okutulan ve disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınan oldukça önemli bir ders olduğu ifade edilebilir. Bu açıklamalar ışığında tüm öğretim programlarının temel amacının öğrencilerin bilgi, beceri, kazanım, değer ve olumlu tutum ve davranışları benimsemelerini sağlamak olduğu söylenebilir. Bu açıdan öğretim programlarında yer alan kazanım kavramının tanımlanmasında ve açıklanmasında oldukça fayda vardır.

Kazanım genel olarak öğrenme alanlarında verilen ders içeriklerinin öğretimi sonunda veya sırasında öğrencilerin edinmesi gereken bilgi, beceri, değer, olumlu davranış ve tutumlar olduğu ifade edilebilir. Çocuklar hayatlarının hemen hemen her alanında bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde bazı şeyler kazanırlar. Ancak öğretim programları vasıtasıyla planlı ve programlı bir biçimde çocukların gelişim düzeylerine uygun olarak kazanımların belirlenmesi oldukça önemli bir husustur. Bu açıdan kazanımlar belirlenirken öğrencilerin sınıf düzeyine, ders içeriğine, öğretim programının amaçlarına uygun bir biçimde hareket edilmelidir. Aksi takdirde hazırlanacak kazanımların uygulama aşamasında pek faydalı sonuçlar doğurmayacağı ifade edilebilir. Kazanım kavramının yanında önemli olan bir diğer kavram ise öğrenme alanıdır.

Öğrenme alanı SBÖP’de (2018), “birbiriyle ilişkili olan bilgi, beceri ve değerlerin bir bütün olarak görülebildiği ve öğrenmeyi organize eden disiplinler arası bir yapı” olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan SBÖP’deki öğrenme alanları 4-7. sınıf düzeyinde birbirinin devamı ve geliştirilmesi olarak değerlendirilebilir. Örneğin “Birey ve Toplum” öğrenme alanı 4. sınıf düzeyine göre ele alınırken 7. sınıf düzeyindeki “Birey ve Toplum” öğrenme alanının ise önceki sınıf düzeyleriyle ilişkilendirilerek öğrencilerin gelişim düzeylerine uygun bir biçimde hazırlandığı söylenebilir. Ayrıca SBÖP’nin 4. sınıf düzeyindeki tüm öğrenme alanları birikimli bir biçimde 7. sınıfa kadar devam etmektedir. SBÖP’de yedi öğrenme alanına yer verilmiştir.

Bu doğrultuda **Birey ve Toplum** öğrenme alanı “*Temel olarak ben ve biz olma süreçlerini içeren bu öğrenme alanında sosyal bilimlerden psikoloji, sosyoloji ve sosyal psikolojiye odaklanılmakla birlikte disiplinler arası bir yaklaşım da benimsenmiştir.*” **Kültür ve Miras** “*Temelde tarih odaklı olan bu öğrenme alanı kültür ve kültürel mirası ön plana çıkaran bir yapıya sahiptir. Türk kültürünü oluşturan temel öğelerden hareketle kültürün korunması ve geliştirilmesini sağlayacak bir millî bilincin oluşturulmasını amaçlamaktadır.*” **İnsanlar, Yerler ve Çevreler** “*İnsan yaşamı için gerekli mekânsal temel bilgi, beceri ve değerleri öğrencilere kazandırmayı amaçlayan bu öğrenme alanı, temelde coğrafya odaklıdır. İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanı ile insanın çevresi ve etkileşimini tanımak, bu konuda çeşitli beceri ve değerleri kullanarak bu etkileşimin neden ve sonuçlarını anlamak ve geleceğe yönelik bireysel ya da toplumsal bakış açısı kazandırabilmek amaçlanmaktadır.*” **Bilim, Teknoloji ve Toplum** “*Bu öğrenme alanında öğrencilerden; yenilikçi, eleştirel ve bilimsel düşüncenin bilim ve teknolojiye gelişmelerin temeli olduğunu; bilim ve teknolojinin gelişim sürecini ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini kavrayarak bilgiye ulaşmada teknolojiyi kullanma becerisi edinmeleri beklenmektedir.*” **Üretim, Dağıtım ve Tüketim** “*Bu öğrenme alanının temelini öğrencilerin girişimci ve bilinçli tüketici becerilerinin geliştirilmesi oluşturur. Ülke ekonomisinde kaynakların sınırlı olduğunu kavramaları, mevcut kaynakları korumak gereğinin önemine inanmaları, kendi ekonomik yaşantısını diğerlerinininkiyle karşılaştırarak farklılıkları ve benzerlikleri ortaya koymaları, yaşadığı yerin ekonomik koşullarını inceleyip bu koşulları inceleyip bu koşulları geliştirmek için çaba göstermeleri beklenmektedir.*” **Etkin Vatandaşlık** “*Bu öğrenme alanı sosyoloji, siyaset bilimi ve hukuk çerçevesinde etkin vatandaşlık kavramına odaklanmaktadır.*” **Küresel Bağlantılar** “*Küresel bağlantılar öğrenme alanı ile gelişen dünyanın gündemini takip eden, karşılaştığı sorunlara çözüm üretebilen etkin ve sorumlu Türk vatandaşları yetiştirmek amaçlanmaktadır.*” (SBÖP, 2018, s.11-12).

Bu bilgiler ışığında öğretim programlarının uygulama sürecinde ders kitaplarını hazırlayanlara ve öğretmenlere de önemli görevler düşmektedir. Bu açıdan bir öğretim programı ne kadar iyi hazırlanırsa hazırlansın bu öğretim programının amaçlarını, felsefesini ve kazanımlarını doğru bir biçimde yansıtan ders kitaplarının olması gerekir. Bunun yanında öğretim programının uygulayıcıları olan öğretmenlere önemli görevler düştüğü de unutulmamalıdır. Zira ders kitabı ve öğretim programının uygulayıcıları olan öğretmenlerin bu programları benimsemesi, bu hususta bilgilendirilmesi ve onlara eğitim verilmesi gerekmektedir.

Bu açıklamalar ışığında 1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanununda belirtilen ve Türk Millî Eğitiminin genel amaçları ve temel ilkelerini yansıtan bir biçimde “Atatürk ilke ve inkılaplarının, Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrayıp demokratik, laik, millî ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olmaları” SBÖP'nin özel amaçları arasında yer almaktadır. Dolayısıyla bu açıklamalardan hareketle SBÖP'de Atatürk temalı kazanımların, öğrenme alanlarının ve konuların oldukça önemli bir yerinin olması gerektiği söylenebilir.

Bu bağlamda bu çalışmayla ülkemizde 2018-2019 eğitim-öğretim yılından bu yana 4-7. sınıflarda uygulanan SBÖP'de yer alan, Atatürk temalı kazanımların, öğrenme alanlarının ve 4-7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer verilen Atatürk temalı konuların belirlenmesi amaçlanmıştır. Alan yazın incelendiğinde doğrudan bu çalışmayı yansıtan bir araştırmaya ulaşılamaması da bu çalışmaya duyulan ihtiyacı göstermektedir. Bu doğrultuda SBÖP'de Atatürk temalı kazanımların, öğrenme alanlarının ve sosyal bilgiler ders kitaplarında Atatürk temalı konuların belirlenmesi oldukça önemlidir. Dolayısıyla bu araştırmanın ana problemi SBÖP'de 4-7. sınıf düzeylerinde Atatürk temalı kazanımların, öğrenme alanlarının ve sosyal bilgiler ders kitaplarında Atatürk temalı konuların yerini belirlemektir. Bu açıdan yapılan bu çalışmayla SBÖP'de Atatürk temalı kazanımların, öğrenme alanlarının ve konuların önemi ifade edilmeye çalışılmıştır.

2. YÖNTEM

Bu çalışma nitel bir araştırma olarak yürütülmüş olup tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmanın veri toplama aşamasında nitel araştırma yöntemlerinde yaygın olarak uygulanan doküman incelemesi tekniğinden faydalanılmıştır. Bu açıdan doküman incelemesi tekniğinin daha çok “araştırılması hedeflenen olaylara veya olgulara ilişkin bilgileri içeren ve daha çok yazılı materyallerin analizini kapsayan bir inceleme tekniği” olduğu ifade edilebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, 217).

Bu çalışmanın kuramsal evrenini 2018 SBÖP ve 4-7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları oluşturmuştur. Bu açıdan araştırmacı öncelikle SBÖP'yi ve 4-7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarını gözden geçirmiştir. Araştırmacı SBÖP'deki tüm kazanımları (131 adet), öğrenme alanlarını ve ders kitaplarındaki konuları incelemiştir. Daha sonra 4-7. Sınıf SBÖP'de yer alan tüm kazanımlar, öğrenme alanları ve konular bir forma aktarılmıştır. Araştırmacı Atatürk temalı olan kazanımları, öğrenme alanlarını ve konuları bu form üzerinde işaretleyerek belirlemiştir. Bu çalışmanın daha geçerli ve güvenilir olması için araştırmacı hazırladığı bu formu değerlendirmeleri için iki sosyal bilgiler eğitimi alan uzmanına (Dr. Öğr. Üyesi) göndermiştir. Alan uzmanlarından alınan dönütlerden sonra araştırmacı hazırladığı bu forma ilişkin gerekli düzenlemeleri yaparak veri toplama aracına son şeklini vermiştir.

Bu çalışma kapsamında elde edilen veriler, betimsel analiz yöntemi doğrultusunda analiz edilerek yorumlanmıştır. “Bu tür analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır. Bu amaçla elde edilen veriler, önce sistematik ve açık bir biçimde betimlenir. Daha sonra yapılan bu betimlemeler açıklanır ve yorumlanır,

neden-sonuç ilişkileri irdelenir ve birtakım sonuçlara ulaşılır.” (Şimşek ve Yıldırım, 2008, 224).

3. BULGULAR

SBÖP’de yer verilen 4-7. sınıf sosyal bilgiler dersine ait tüm kazanım sayıları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. SBÖP’deki Kazanım Sayıları

Sınıf Düzeyi	Kazanım Sayısı
4. Sınıf	33
5. Sınıf	33
6. Sınıf	34
7. Sınıf	31
Toplam	131

Tablo 1’de görüldüğü gibi SBÖP’de 4-7. sınıf düzeyinde toplam 131 kazanım yer almaktadır. Kazanım sayılarının birbirine oldukça yakın olduğu (Ortalama 32,5) anlaşılmaktadır. Kazanım sayılarına en fazla 6. sınıfta (34) yer verilirken en az da 7. sınıfta (31) yer verilmiştir. Kazanım sayılarının fazlalığı veya azlığından ziyade önemli olan kazanımların öğrenme alanlarındaki ders içerikleriyle nasıl ilişkilendirildiği ve ne şekilde gerçekleştirildiğidir.

SBÖP’nin 4-7. sınıf düzeylerindeki öğrenme alanları ve bu öğrenme alanlarında yer alan kazanım sayıları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. SBÖP’deki Öğrenme Alanlarında Yer Alan Kazanım Sayıları

Öğrenme Alanları	Kazanım Sayısı
1. Birey ve Toplum	18
2. Kültür ve Miras	19
3. İnsanlar, Yerler ve Çevreler	19
4. Bilim, Teknoloji ve Toplum	18
5. Üretim, Dağıtım ve Tüketim	23
6. Etkin Vatandaşlık	18
7. Küresel Bağlantılar	16
Toplam	131

Tablo 2’de görüldüğü gibi SBÖP’de 4-7. sınıf düzeyinde toplam 131 kazanıma ve yedi öğrenme alanına yer verilmiştir. Kazanım sayısı en fazla olan “*Üretim, Dağıtım ve Tüketim*” öğrenme alanı (23 kazanım) iken en az olan da “*Küresel Bağlantılar*” öğrenme alanı (16 kazanım) olduğu görülmektedir.

SBÖP’de toplam 131 kazanıma yer verilmiştir. Bu bağlamda Tablo 3’te SBÖP’deki 4-7. sınıf düzeyinde yer alan doğrudan Atatürk temalı kazanım sayıları verilmiştir.

Tablo 3. SBÖP’de Yer Verilen Atatürk Temalı Kazanımlar

Sınıf Düzeyi	Kazanım Sayıları
4. Sınıf	-
5. Sınıf	-
6. Sınıf	-
7. Sınıf	1
Toplam	1

Tablo 3 incelendiğinde SBÖP’nin 4-7. sınıf düzeyinde doğrudan Atatürk temalı kazanıma yalnızca 7. sınıf düzeyinde ve sadece bir kazanıma yer verildiği anlaşılmaktadır. 4, 5 ve 6. sınıf düzeyinde ise doğrudan Atatürk temalı hiçbir kazanıma yer verilmemiştir.

4-7. Sınıf SBÖP’de yer verilen doğrudan Atatürk temalı kazanımların olduğu öğrenme alanları Tablo 4’te yer verilmiştir.

Tablo 4. SBÖP’deki Atatürk Temalı Öğrenme Alanları

Öğrenme Alanları	Sayı
1. Birey ve Toplum	-
2. Kültür ve Miras	-
3. İnsanlar, Yerler ve Çevreler	-
4. Bilim, Teknoloji ve Toplum	-
5. Üretim, Dağıtım ve Tüketim	-
6. Etkin Vatandaşlık	1
7. Küresel Bağlantılar	-
Toplam	1

Tablo 4 incelendiğinde SBÖP’deki Atatürk temalı konuların olduğu öğrenme alanı yalnızca “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanı olduğu anlaşılmaktadır. Etkin Vatandaşlık öğrenme alanında yer verilen Atatürk temalı tek kazanım ise SB.7.6.2. numaralı “Atatürk’ün Türk demokrasisinin gelişimine katkılarını açıklar.” kazanımı olduğu tespit edilmiştir.

Farklı yayın evleri tarafından basılan MEB tarafından okutulan 4-7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarındaki Atatürk temalı öğrenme alanlarına ve konulara Tablo 5’te yer verilmiştir.

Tablo 5. 4-7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Öğrenme Alanlarında Yer Alan Atatürk Temalı Konular

Sınıflar	Yayın Evi	Öğrenme Alanı	Atatürk Temalı Konular
4. Sınıf	Tuna	Kültür ve Miras	Milli Mücadele Dönemi
		Etkin Vatandaşlık	TBMM’nin Açılışı ve Cumhuriyetin İlanı
5. Sınıf	Ata	Etkin Vatandaşlık	Türk Kadınına Verilen Siyasi Haklar
6. Sınıf	Anadol	Etkin Vatandaşlık	Türk Kadınına Verilen Siyasi Haklar
7. Sınıf	Ekoyay	Etkin Vatandaşlık	Atatürk ve Demokrasi
		Küresel Bağlantılar	Yurtta Sulh Cihanda Sulh

Tablo 5 incelendiğinde 4 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında Atatürk temalı ikişer konuya yer verilirken 5 ve 6. sınıflarda ise birer konuya yer verilmiştir. Atatürk temalı

konulardan dördü *Etkin Vatandaşlık* öğrenme alanında yer alırken birer tane konu da *Kültür ve Miras* ve *Küresel Bağlantılar* öğrenme alanlarındadır. Ancak bu konular doğrudan SBÖP’de yer verilen kazanımlarla ilişkilendirilmemiştir. Sadece sosyal bilgiler ders kitaplarında kısa konu başlıklarıyla Atatürk temalı bilgilere yer verilmiştir. Doğrudan Atatürk temalı tek öğrenme alanı olan *Etkin Vatandaşlık* öğrenme alanında yer verilen tek konu ise Atatürk ve Demokrasi konusudur.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

SBÖP’de 4-7. sınıf düzeyinde toplam 131 kazanıma yer verilmiştir. SBÖP’deki 131 kazanımdan sadece biri doğrudan Atatürk temalı bir kazanıma sahiptir. Atatürk temalı kazanımın olduğu tek öğrenme alanı ise 7. sınıfta yer verilen “*Etkin Vatandaşlık*” öğrenme alanıdır. Bu öğrenme alanındaki Atatürk temalı tek kazanım ise “*Atatürk’ün Türk demokrasisinin gelişimine katkılarını açıklar.*” kazanımıdır. 4 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında Atatürk temalı ikişer konuya yer verilirken 5 ve 6. sınıflarda ise birer konuya yer verilmiştir. Atatürk temalı konulardan dördü *Etkin Vatandaşlık* öğrenme alanında yer alırken birer konu da *Kültür ve Miras* ve *Küresel Bağlantılar* öğrenme alanlarındadır.

1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanununda açıklanan ve Türk Millî Eğitiminin genel amaçları ve temel ilkelerine uygun bir biçimde “*Atatürk ilke ve inkılaplarının, Türkiye Cumhuriyeti’nin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrayıp demokratik, laik, millî ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olmaları*” amacı SBÖP’nin özel amaçları arasında yer aldığı bilinmektedir. Bu nedenle SBÖP’de Atatürk temalı kazanımların ve öğrenme alanlarının oldukça önemli bir yerinin olması gerektiği söylenebilir. Ancak bu araştırma sonucunda böyle bir bulguya maalesef ulaşılamamıştır. Nitekim SBÖP’deki 131 kazanımdan sadece biri doğrudan Atatürk temalıdır.

Bu doğrultuda Çoban ve Akşit (2018) de yaptıkları çalışmada SBÖP’de Atatürk temalı yalnızca bir kazanıma yer verildiğini tespit etmişlerdir. Ayrıca Çoban ve Akşit (2018), 2005 SBÖP’de Atatürkçülükle ilgili yedi kazanıma yer verilmesine rağmen 2018 SBÖP’de yalnızca bir kazanıma yer verildiğini tespit etmişlerdir. Benzer şekilde Çelikkaya ve Kürümlüoğlu (2018) da yaptıkları çalışmada 2018 SBÖP’de Atatürk temalı konuların ve kazanımların azaltıldığını ifade etmektedir. Ayrıca Çelikkaya ve Kürümlüoğlu (2018) yaptıkları çalışmada, öğretmenler Atatürk temalı konuların ve ders saatinin artırılması gerektiğini ifade etmektedir.

Dursun’un (2019) 2018 SBÖP’ye yönelik yaptığı çalışmada gerek öğretmenlerin ve gerekse de akademisyenlerin önemli bir bölümü SBÖP’de Atatürk’le ilgili kazanımların azaltıldığını belirtmişlerdir. Nitekim Turan’a (2018) göre 2018 SBÖP’de Atatürkçülükle ilgili konulara hem kazanım halinde hem de ilişkilendirme yoluyla yer verilmemiştir. Kalaycı ve Baysal (2020) SBÖP ile ilgili yaptıkları çalışmada, Atatürkçülükle ilgili öğrenme alanı, konular ve kazanımları incelediklerinde 2005 SBÖP’de Atatürkçülük temasına ilişkin yoğun bir içeriğe yer verilmesine rağmen, 2018 SBÖP’de Atatürkçülük temasının içerik açısından dikkat çekici bir biçimde azaltıldığını tespit etmişlerdir. Ayrıca 2018 SBÖP’de tüm sınıf düzeylerinde Atatürk temalı tek kazanım 7. sınıf *Etkin Vatandaşlık* öğrenme alanındaki “*Atatürk’ün Türk demokrasisinin gelişimine katkılarını açıklar.*” kazanımını olduğunu tespit etmişlerdir. Dolayısıyla bu çalışmaların yapılan bu araştırmalarla önemli ölçüde örtüştüğü ifade edilebilir. Çünkü yapılan bu çalışma sonucuna göre de SBÖP’de Atatürk temalı tek bir kazanım olmasına ulaşılmıştır. Bu kazanımda 7. sınıf *Etkin Vatandaşlık* öğrenme alanındaki kazanım “*Atatürk’ün Türk demokrasisinin gelişimine katkılarını açıklar.*” kazanımıdır.

2018 SBÖP’de Atatürk temalı kazanımların sayısının oldukça az olmasının bir nedeni 8. sınıflarda sosyal bilgiler dersi yerine müstakil olarak okutan T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük

dersinin olmasından kaynaklandığı ifade edilebilir. Her ne kadar 8. Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde Atatürk temalı kazanımlara fazla yer verilebileceği düşünülse de 4-7. sınıf sosyal bilgiler dersinde, öğrencilerin gelişim düzeyleri göz önünde bulundurularak Atatürk temalı kazanımlardan ve ders içeriğinden yeterince bahsedilmemesi olumsuz bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Zira 4-7. sınıf düzeyindeki sosyal bilgiler ders içeriğinde Atatürk'ten pek fazla söz edilmemesinin bir faydasının olmayacağı söylenebilir.

Bu açıdan 2018 SBÖP'de Atatürk temalı kazanımların oldukça yetersiz olması 4-7. sınıf öğrencilerinin Atatürk'ü yeterince tanıyamamasına yol açabilir. Nitekim dört yıllık süreçte 4-7. sınıf düzeyindeki öğrencilerin Atatürk temalı sadece bir kazanıma gerçekleştirmeleri onların Mustafa Kemal Atatürk'ü pek fazla tanıyamayacakları sonucuna varılabilir. Ayrıca sosyal bilgiler konuları, ders içerikleri ve öğretim programları bir bütün olarak incelendiğinde Atatürk temalı kazanımlara yer verilmesinin en uygun olduğu derslerden birinin sosyal bilgiler olabileceği de söylenebilir.

Bu açıklamalar ışığında, bu çalışma kapsamında elde edilen bulgular doğrultusunda 2018 SBÖP'de yer verilen Atatürk temalı konuların, kazanımların ve öğrenme alanlarının öğrencilerin gelişim düzeyi göz önünde bulundurularak artırılması gerekir.

KAYNAKÇA

Ambarlı, A. (2010). *Türkiye'de cumhuriyetten günümüze sosyal bilgiler programları (değişiklikler, düzenlemeler, güncellemeler)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Çelikkaya, T. ve Kürümlüoğlu, M. (2018). Yenilenen sosyal bilgiler dersi öğretim programına yönelik öğretmen görüşleri. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(11), 104-121.

Çoban, O ve Akşit, İ. (2018). 2005 ve 2017 Sosyal bilgiler öğretim programlarının öğrenme alanı, kazanım, kavram, değer ve beceri boyutları açısından karşılaştırılması. *Journal of History Culture and Art Research*, 7(1), 479-505. doi:http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v7i1.1395

Demirel, Ö. (2013). *Eğitimde program geliştirme kuramdan uygulamaya* (20. baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Dursun, A. (2019). *2018 Sosyal bilgiler öğretim programı'na ilişkin öğretmen ve akademisyenlerin görüş ve değerlendirmeleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kalaycı, N. ve Baysal, S. B. (2020). Sosyal bilgiler öğretim programlarının karşılaştırmalı analizi (2005- 2017-2018). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 106-129.

Öztürk, C. (2015). Sosyal bilgiler: Toplumsal yaşama disiplinlerarası bir yaklaşım. C. Öztürk (Yay. Haz.). *Sosyal bilgiler öğretimi demokratik vatandaşlık eğitimi* (4. baskı) içinde (s. 2-28). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Sosyal Bilgiler Öğretim Programı (2018). Erişim adresi: <https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SOSYAL%20B%C4%B0LG%C4%B0LER%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%20.pdf>

Turan, R. (2018). 2017 ilkököl ve ortaokul sosyal bilgiler dersi öğretim programı üzerine genel bir değerlendirme. *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 295-328

Türk Dil Kurumu [TDK] (2021). Güncel Türkçe Sözlüğü. Erişim adresi <http://tdk.gov.tr/index.php?option=comigts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5936642c84f45.680770>

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (7. baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.

ATATÜRK'ÜN DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİK SIRLARI: BİLİŞSEL ETMENLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRME

ATATÜRK'S TRANSFORMATION LEADERSHIP SECRETS: AN EVALUATION IN TERMS OF COGNITIVE FACTORS

Nuran VARIŞLI

Dr., Uzman, Sosyal Güvenlik Kurumu

ORCID ID: 0000-0002-0657-756X

ÖZET

Dönüşümcü liderlik; yeniliğe, reforma, geleceğe ve değişime dönük olan bir liderlik tarzı olmaktadır. Atatürk'ün hayatı incelendiğinde dönüşümcü lider olarak verilecek en güzel örnek sayılmaktadır.

Milli mücadele devrinde bir askeri dâhi olan Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasından sonra kararları ve eylemleriyle, siyasi duruşlarıyla bir lider olarak bütün dünyanın takdirini ve dikkatini üzerinde toplamıştır. Ölümünün 140. Yılında ölümsüz olmasının nedenlerini bilimsel yaklaşımlar açısından değerlendirilmesini yaparak günümüzü ve geleceğimizi aydınlatmasına yol açmaktadır. Türkiye Cumhuriyetini kuran Mustafa Kemal Atatürk'ün dönüşümcü liderliğinin sırlarını milli mücadele devirlerinde ve yeni kurulan bir cumhuriyet yönetiminin zor şartlarında başarılı öngörülleri ile almış olduğu kararlar ışığından yol alan bir çalışma olmaktadır.

Çalışmanın amacı; akılcılığı, uygulamaları, davranış ve yönelişleri, övünçleri, tutkularıyla Atatürk'ün dönüşümcü liderlik sırlarını belgeler ve tarih ile anlamak; bilişsel dehasını nasıl yönettiğini değerlendirmektir. Atatürk devlet adamı olması yanında asker kimliğiyle bir dönüşümcü liderde olması gereken bütün özelliklere sahip olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Dönüşümcü Liderlik, Bilişsel Etkinlik

ABSTRACT

Transformational leadership is a leadership style that is oriented towards innovation, reform, future and change. When Atatürk's life is examined, he is regarded as the best example to be given as a transformational leader.

Mustafa Kemal Atatürk, who was a military genius in the period of national struggle, gained the admiration and attention of the whole world as a leader with his decisions and actions and political stances after the establishment of the Republic of Turkey. The reasons for his immortality on the 140th anniversary of his death are evaluated in terms of scientific approaches, causing him to enlighten our present and future. The secrets of the transformational leadership of Mustafa Kemal Ataturk, who founded the Republic of Turkey, is a work that proceeds in the light of the decisions he has taken with his successful predictions during the times of the national struggle and the difficult conditions of a newly established republic.

The aim of the study is to document Atatürk's transformational leadership secrets with his rationality, practices, behavior and tendencies, boosters, passions and to understand them with history; to evaluate how he manages his cognitive genius. In addition to being a statesman, Atatürk possesses all the features that a transformational leader should have with his military identity.

Keywords: Atatürk, Transformational Leadership, Cognitive Efficiency

1. GİRİŞ

Lider, insanları etkileyerek yapıyı hareketlendirme süreçleriyle sınırlı kalmaktadır. Toplumlarda insanın sahip olduğu en önemli kaynakları olan yetenek, bilgi ve becerisinden faydalandığı da günümüz rekabetin fazlaştığı, çalışanların iş tatminleri, örgütsel verimliliğe yansımalarıyla liderin varlığı ve etkinliği geçmişin liderlik ilişkisinden çok fazla karmaşık duruma gelmiştir.

Dönüşümcü liderler, etkili ve ani değişimi örgütte gerçekleştirmektedirler. Bunlar değişimi destekleyerek yeni oluşan örgütsel değerleri geliştirmeye önem vermektedirler. Öngörü sahibi olur, güzel bir gelecek tasarlayarak vizyon oluşturur ve herkese bu vizyonu benimseterek yaşama geçirmek için arzu uyandırır (Tichy & Deuenna, 1988).

İnsanları ikna etme yeteneğini kullanan dönüşümcü liderler, kişilerin belli kurallara adapte olmaları için gerekli şartları hazırlamaktadırlar. Onlar, yönlendirdikleri kişilerin, doğal olan gelişim sürecinde bağlılık ve saygı göstermelerine yönlendirirler. Kendini izleyenlere yönelerek, gerçek ilgi ve dikkat göstermekte (Norris vd., 1996), doğru olanı yapmaktadırlar (Sharma, 2006).

Günümüz yöneticileri içinde dönüşümcü liderler “O gerçek olan bir lider!” olmak üzere anılan insanlardan oluşmaktadır. Türkiye Cumhuriyetini kuran Atatürk gerçekte dönüşümcü bir liderdir. Gerçekleştirdiği devrimlerle, dönüşümlerle ülkenin yeniliklere dönüşüp gelişmesine, eski düşünce sistemi ve eski kurumların yerine yeni düşünce sistemiyle yeni kurumların getirilmesinde başrolde olan bir liderdir.

Bilişsel beceriler, liderlik becerilerinin esası olup, bilginin toplanarak, işlenmesiyle iletilmesi, uyarılma ve öğrenme gibi temel bilişsel kapasiteye ait becerilerden meydana gelmektedir. Lider davranış stratejilerini bilişsel becerilerle etkili ve hızlı bir biçimde gerçekleştirmektedir. Atatürk etkili bir lider olarak sahip olduğu bilişsel dehasıyla şartlara uygun biçimde Sevr şartları, Türkiye’yi ele geçirme, kurtuluş savaşı, Cumhuriyetin kurulması ve daha sonrası değerlendirildiğinde dönüşümcü bir lider olduğu görülmektedir.

Mustafa Kemal Atatürk’ün başarıları bilişsel çerçevede düşündüğümüzde, harici ve dâhili tehditleri gerçekçi şekilde algılayıp değerlendirdiğimizde tartışılmaz görünmektedir. İlk önce daha iyi bilişsel becerileri anlayabilmek için bilişsel etmenler tanımlanarak ve ardından Atatürk’ün dönüşümcü liderlik sınırlarına ilişkin değerlendirmeye yer verilmektedir.

2. ÜST DÜZEY BİLİŞSEL ETMENLER

Üst biliş, kişinin kendisinin bilişsel sürecini fark ederek izlemesi, düzenlemesi ve denetlemesi için yaptığı tüm işlemleri anlatmak üzere kullanılan kavram olmaktadır (Karakelle, 2012). Dolayısıyla üst bilişsel süreçler kişisel farkındalık ve kontrolle işleyen süreçler sayılmaktadır. Üst düzey bilişsel etmenler insana mahsus etkenler olup, bu çalışmada düşünme, karar verme, zekâ, problem çözme, analiz sentez yeteneği ve bilişsel esneklik ele alınmaktadır.

2.1. Düşünme

Düşünme becerilerinin; bilimsel düşünme, problem çözme, yaratıcı düşünme, okuduğunu anlama, eleştirel düşünme, yazma, ve yaratıcı problem çözme becerilerinden meydana gelmektedir. Her insanın zekâsının işlevi ayrı olduğundan düşünme becerileri de ayrı biçimde belirmektedir. Zira düşünme becerileri kişisel farklılıklar göstermektedir. Yaratıcı düşünme ise problemler üstüne alışık olunmayan alternatif ve karar oluşturmayı içermektedir. Günlük problemlere bu becerilerin uyarlanmasını uygulamalı düşünme içermektedir (Tok & Sevinç,

2010). Atatürk üstün olan yaratıcı düşünceleriyle en zor vaziyetlerde dahi problemlere çözümler bularak bunları başarıyla uygulayabilen bir dönüştürücü liderdir. Yaratıcı düşünceleriyle kimsenin düş bile edemediği işlerini başarıyla sonuçlandırmıştır (Kara. 2000).

2.2. Karar Verme

Kişi karar verme aşamasında benimsediği bir karar çerçevesi kişinin alışkanlıkları, normları kişisel özellikleri yönünden de kontrol edilmektedir. Kahneman ve Tversky karar çerçevesi tanımı ile belirli bir alternatifle bağlantılı olasılıklar, davranışlar ve sonuçları kastetmektedir (Solso, vd., 2011).

2.3. Zekâ

Üst düzey bilişsel etmenlerle problem çözme ve zekâ veya öbür zihinsel yeteneklerle teorik olmak üzere ilişkiler kuran ve üst bilişe zihinsel yetenekler ile alakalı teorilerinde birincil bir vazife yükleyen teorisyenler bulunmaktadır (Karakelle, 2012). Zeki insan çevre şartlarını uygun biçimde değerlendirmekten ve davranışının intibak becerilerinden mahrum olması muhtemel değildir. Atatürk'ün çevresel şartları ve bağlamsal olan özellikleri zeki şekilde değerlendirdiğini ve sahip olduğu bir davranış örüntüsü gözlemlenmektedir.

2.4. Problem Çözme

Tepkilerin oluşumunu aynı zamanda tepkiler arasında en elverişli olanını fark etmeyi içeren, özellikli bir sorunun çözümüne yönlendirilmiş düşünmeye problem çözmeye denir. 1910 yılında problem çözmeye alakalı esas model öne John Dewey tarafından sürülmüştür. İlk aşama problemi tanımak, arkasından çözüm alternatiflerini değerlendirmek ve çözüm muamelesine karar vererek bu hükümün uygulanması basamaklarından söz etmektedir. Son basamak ise çözümün değerlendirilmesidir. Tüm basamaklar Dewey'e göre problem çözen bireyin tercihleri, ilgileri, kültürü, istekleri ve o anki hissi vaziyetine bağlıdır. İşmen, yapılmış olan araştırmalarda, başarılı olarak kendilerini problem çözücü görenlerin problemlerin kaynaklarını değişken, içsel ve kontrol edilebilir sebeplere yükleme meyilinde olduklarını; problem çözmek için daha çok vakit tükettiklerini, problem çözme müddetinin farkında olduklarını; sosyal olan becerilerde daha iyi olup daha az tasalı, daha dikkatli bulunmak ve problemleri anlayış güçleri daha çok olan kişiler olduklarını ortaya çıkardıklarından söz etmektedir (İşmen, 2001).

2.4. Analiz Sentez Yeteneği

Sentezci düşünme şekli ise bilinenlerden özgün, orijinal bir ürün ortaya çıkarmayı anlatmaktadır. Analiz ise, parça ile tam ilişkisini kurma, tamamı parçalara bölme, neden ile sonuç bağlantısını görme gibi daha karmaşık olan bir yetenek düzeyini icap ettirmektedir. Atatürk'ün yaratıcı gücünü ve cesaretini çok kısa müddette ilerleme ve çağdaşlaşma yolunda yapılan devrim hareketleri göstermektedir.

2.5. Bilişsel Esneklik

Bilişsel esneklik, belirli vaziyetlere intibak sağlamak, bir fikirden ötekine geçme becerisi veya farklı problemlere çok yönlü olan stratejilerle bakabilme kapasite namına değerlendirilmektedir. Kişinin alternatiflerin farkında olması, yeni vaziyetlere uyum sağlaması ve bu vaziyetlere ait olarak kendisini mükemmel hissetmesidir (Gündüz, 2013). Bilişsel becerilerin doğru, verimli ve hedef yönelimli olarak kullanılmasında mühim olan bilişsel esnekliktir. Atatürk'ün her vaziyetin üstesinden geleceğine, tüm karşıtları ile başa çıkacağına olan güvenci her vakit onun atılganlığına ve cesaretine bağlı olmamaktadır. Esnek davranmasını duruma göre bilirdi. Kimi vakitler onun, uygun vaziyeti beklediği söylenenler arasında bulunmaktadır. Tüm Bağımsızlık Savaşı boyunca Atatürk'ün Padişah'a alenen karşı çıkmamasında ve aynı pek çok umumi stratejik vakada görmek imkanı vardır (Kongar, 2005).

3. DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİĞİN GELİŞİMİ

Dönüşümcü Liderlik çağdaş liderlik yaklaşımlarından sayılarak değişim esaslı liderlere dikkat çekmiştir. Dawston'un çalışması olan "isyan liderliği" (Rebel Leadership) ilk olarak dönüşümcü liderlik tanımını kullanmıştır. Daha sonra dönüşümcü liderlik kavramı McGregor Burns tarafından 1978 yılında sistematize edilmiştir (Eraslan, 2004). Onun için lider; ekiptekiler üzerinde yüksek seviyede motivasyon, performans ve moral yaratan kişi olmaktadır. Dönüşümcü lider, olası taraftarlarda olması gereken isteğin ve ihtiyacın farkında olup bunları kullanmaktadır. Ama bunun ilerisinde, dönüştüren liderler, taraftarlardaki olası güdülmeyicileri arayarak daha yüksek seviyedeki gereksinimleri karşılamak için uğraşarak ve taraftarların tamamı ile ilgilenmektedir. Taraftarları liderlere dönüştüren veya moral temsilcilere dönüştürebilen karşılıklı yükseltme ve uyarım ilişkisi, dönüşümcü liderliğin bir neticesidir (Erçetin, 2000: 60). Dönüşümcü lider, kendini gerçekleştirmek ve başarı yoluna taraftarların gereksinimlerini yükseltmede yardım etmektedirler. Taraftarları daha büyük moral olgunluğa isteklendirirler, taraftarların örgütlerinin, gruplarının ya da toplumun iyiliği uğruna kendi çıkarlarının ilerisine geçerek gerçekten dönüşümcü liderler olabilirler (Erçetin, 2000: 61). İşletmeler, ordu, kamu ve özel kurumları, eğitim kurumları, emniyet örgütünde dönüşümcü liderlik üzerine çalışmaları yapılmaktadır. Bir hayli bilim adamı dönüşümcü liderlik mevzusuna alaka göstermiştir. Bilim adamları şunlar: Tichy, Conger-Kanungo, Tavenna, Avolio, Sashkin ve Yukl eğitim alanında Leithwood ve Jantzi ve Pielstick'tir. Dönüşümcü liderlikle alakalı çalışmalarda ülkemizde ise sınırlı olsa da artış eğiliminde olmaktadır. Son yıllarda liderlik ve yönetim bilimiyle alakalı akademik çalışmalarda süratli bir artma görülmektedir. Dönüşümcü liderlerin işi yeni bir dünya görüşü, vizyon ya da gerçeklik yaratmak, yeni bu gerçeklikle alakalı uyumlu yeni davranışlar, kurallar, standartlar ve normlar geliştirmek, anlayabilecekleri dilde kitlelere ulaşma yollarını göstermektir. Bu liderin yaptığı yeni gerçekliğin ortamında kitleler yeni manalar bulur, davranışları ve hayatları mana kazanır, geleceğe ait kesin ve açık beklentileri oluşmaktadır (Şimşek, 1997: 164).

4. DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİĞİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

İnsanlar, kriz zamanında olduklarını farkına vardıklarında, ağır ve basamaklı değişimin yeterli olmadığını ve bunun için kökten bir kültürel değişime ihtiyaç olduğunu görmektedirler. Benzer şekilde insanlarda kriz düşüncesi olmayınca kültürel değişime ihtiyaç kalmadığına inanarak devam eden kültürün muhafaza edilmesine yol açmaktadır. Örgüte kriz dönemlerinde kültürel yenilik getirebilecek bir lidere gereksinim vardır. Bu çeşit düzensiz ve dinamik ortamlarda dönüşümcü liderler daha rahat ortaya çıkmakta ve kurumlar için kökten dönüşümler gerçekleştirmektedir (Çobanoğlu, 2003: 4). Aynı zamanda dönüşümcü liderlik çalışanların yüksek performans, kurallara uyum gibi olumlu davranışlara karşılık ödül; düşük performans ya da kaidelere karşı gelme gibi olumsuz olan davranışlarına karşılık ceza verme yanlısıdır. Dönüşümcü liderler etkili bir biçimde aktardıkları ve ortaya koydukları vizyonlarıyla hayallerinden ileriye başarıya ulaşmaktadırlar. Bass'ın deyişiyle klasik lider "işleri doğru yapar", bundan ilerisini gören dönüşümcü lider ise "doğru işleri yapar" (Özsoy, 2003: 1). Dönüşümcü liderler, etraflarını değiştiren liderler olmaktadır. Çevresel vaziyetlere bu liderler tepki göstermeyerek yeni bir çevre aynı zamanda yaratmaktadırlar. Onların misyonları, stratejileri ve vizyonları devamlı olmak üzere değişim görüşüne endekslidir. Belirlenen amaçların değeri ve ehemmiyetiyle bunları başarabilme gayeleri hakkında dönüşümcü liderler takip edenlerinin daha fazla bilgilendirilmesini sağlamaktadırlar. Takip edenlerini, kollektif şuuru ve amaçları sonuçlandırmak için kendilerini geçmeye ikna etmektedirler. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk, yıkılmış bir imparatorluktan, ekonomik, sosyal ve kültürel hayatta kökten bir dönüşüm gösterimi gerçekleştirerek dönüşümcü liderlere verilebilecek en karakteristik örnek sayılmaktadır. Atatürk'ün donatılmış olduğu çoğu özelliği dönüşümcü lider nitelikleri ile örtüştüğü

anlatılmaktadır. Hayat boyu öğrenme, yaratıcılık, etkili iletişim, değişimin temsilcisi sayılma, cesaret, yetkilendirme, öz-güven ve güvenilirlik sahibi olma, ortak vizyon yapma ve paylaşma, karizmatik etki, yüksek motivasyon hünéri, duygusal dayanıklılık, risk alma, esnek yönetim anlayışı, takım çalışmasına önem verme gibi özel nitelikler dönüşümcü liderlerin esas özellikleri olarak aktarılmaktadır (Eraslan, 2004).

5. DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİK ÖZELLİKLERİNDE ATATÜRK'ÜN DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİĞİ

Argun'un liderlik mevzulu bir makalesinde, gerçek liderde olması gereken esas özellikleri içermekte olan bir yaklaşıma sahip olmaktadır. Gerçek lideri ifade ederken kullandığı tasvir dönüşümcü liderlik hususlarıyla büyük boyutta örtüşmektedir. Gerçek lider ilk önce insanı seven ve değer veren bir yapısı vardır. Alçakgönüllü ve sevecen sayılmaktadır. Empati esas ilişkiler felsefesi olmak üzere ön plana çıkmaktadır. Kendinden önce, takip edenleri yüceltmeyi ve onların konumlarını iyileştirmek amacı olmuştur. İnsanlara güvenir ve güven vermektedir. Vizyon sahibi olmaktadır. Gelecekte bu vizyonun elde edilmesi çok kolay değil, yalnız olanaksız da olmayan bir amaç sayılmaktadır. İletişimin iyi bir ustası olduğundan, takip edenleri bu amaca inandırmış ve bu amaca onları yönlendirmiştir. Bu amaca ulaşmak için lazım olan enerjiyi insanların içinden çıkararak onları ateşlemiştir. Onlara güç vererek yetkilendirmiştir. Detaylar ile uğraşmamıştır. Resmin hepsini görmektedir. Engelleri çok evvelce bertaraf etmektedir. Anlaşmazlıkları sıradana indirgeyen uzman olmaktadır. Başarısızlıkları kendine, başarıları takip edenlere varlık etmektedir. Teşekkür ederek yüceltmektedir. İnsana mühim olduğunu sezdirirken kendisini gereksiz göstermektedir. Kriz anında meydana çıkar, panikleymeyerek insanlara maneviyat vermektedir (Argun, 2002). Görüldüğü gibi çok sayıda dönüşümcü liderlik özelliğinden bahsedilmektedir. Bunlar dokuz madde olarak ana başlıklar şeklinde özetlenmektedir.

5.1. Değişimin Önderi Olma

Değişim, var olan vaziyet anlayışının tersine, farklı ve yeni şeyleri denemek ve yaratıcı olabilme manasında olmaktadır. Dönüşümcü lider daha evvelden uygulanan yöntemleri uygulamamaktadır. Problemleri çözüme yaratıcı ve orijinal kaynaklar meydana çıkarmaktadır. Rutin olan olaylardan hoşlanmamaktadır (Nal, 2003: 69). Dönüşümcü bir lider, saplantı olmadan halihazırdaki paradigmayı terk ederek dönüşümü gerçekleştirebilen kişi olmaktadır. Diğer bir anlatımla dönüşümcü lider, çevresel etmenlere göre her zaman paradigmatik değişime hazır ve takip edenlerine, çevresine değişimi anlatmaktadır (Demirci, 1999: 110). Türk Halkının mutluluk ve refahını edinen reform hareketlerine Atatürk de girişmiş ve direktifler vererek değişim temsilcisi sayılmıştır (Erendil, 1986). Atatürk'ün devrim yaptığı faaliyetleri ile değişimin temsilcisi olmasıyla ilişkili olanlarının bazıları şöyle sıralanabilir: Kılık kıyafet kanunu, Yazı devrimi, Din ve devlet işlerini birbirinden ayırma ve laiklik ilkesini kabul etme, Eğitim ve öğretim birliği kanunu (Tevhid-i Tedrisat) vb.. Bu değişimler Atatürk'e göre gerçekleştiği takdirde, yenilik yeteneği halkın ruhunda kısa sürede var olarak, ateşli bir istek gibi tüm benliği sarmaktadır. Böylelikle Türk Milleti yeni olan bir düşünce ve anlayış içine girerek çağın en ilerideki medeniyet düzeyine yükselmektedir (Black, 1986).

5.2. Ortak Vizyon Oluşturma

Liderin vizyon oluşturması vazgeçilmezdir. Vizyon oluşması için olayları yönlerini ve tarihin akışını tahmin edebilmek ve onları gerektiğinde tesir etmeye çalışmak gerekebilir. Etrafındakilere lider, sahip olduğu anlayışı, kararlılığını, vizyonu ve inancını bir tarzda anlatabilmelidir. Örneğin, büyük bir lider olan Atatürk'ün söylediği cümleleri O'nun ne ölçüde vizyon sahibi olduğunun belirtisidir: "Bu yalnız kurumların değil düşüncelerin de temelli bir inkılap yapmış olan Türk Milletinin dinamik idealidir. Büyük davamız en medeni

ve en çok refaha kavuşmuş bir millet olarak varlığımızı yükseltmektir” (Güney, 1999). Dünya ve Türkiye ile ilgili Atatürk’ün yargıları hep doğru çıkmıştır. Örneğin; Birinci Dünya Harbini kaybedeceğimizi, daha sonra İkinci Dünya Harbinin çıkacağını; bu harpte Romanya’nın kaderini, Hatay konusunda Fransa’nın tutumunu daima doğru tahminde bulunmuştur. Türkiye ilişkin yargılarında ise bizzat kendisi olayları biçimlendirip yönlendirdiğinden aşağı yukarı hiç yanılmamıştır (Kongar, 1981).

5.3. Karizmatik Etkiye Sahip Olma

Dönüşümcü liderlerde karizmatik özellikler sıkça rastlanan hususlardandır. Bilhassa içtenlik, karşılıklı etkileşim, ikna edicilik, vizyonerlik ve sinerji önce akla gelenlerdir. Karizma, liderin takip edenlerinde gurur, sadakat, sevk ve güven uyandırması, lider ile takip edenler arasında yüksek bir duygusal bağlantının oluşturulması süreci olmaktadır (Çelik, 2000: 143). Karizma dönüşümcü liderlikte, takip edenlerin yüksek kademede performans göstermesi ve amaçlara daha güzel bağlanmaları amacı ile kullanılmaktadır (Brestrich, 1999: 92). Atatürk’ün en mühim liderlik hususlarından birisi de yönettiği şahıslara önem vererek, kararlara katarak, ilişkilerinde içten, sıcak ve yumuşak olmasıdır (Güney, 1999).

5.4. Zihinsel Uyarım ve Yaratıcılık

Dönüşümcü lider, takip edenlerini problemlerin çözümü için yeni yöntemler bulmaya yönlendirir ve onları motive edip işe yönlendirmektedir. Takip edenleri olumsuz düşünceleri reddetmeyi öğretmek ve pozitif düşüncenin gücüne inanmaktadırlar (Friedman, vd., 2000: 10). Bir örgüt, dönüşümsel bir perspektife sahip ise, takip edenler, zihinsel becerilerinin ve güçlerinin haberdarı olarak yaratıcılıklarını ilerletici bir ortam ile iç içedirler. Takip edenlerinin bu zenginlikleri değerlendirmelerinin dönüşümü kalıcılaştıracağı ve kolaylaştıracağı dönüşümcü lider bilincindedir. Dönüşümcü liderler bu sürecin meydana gelmesinde belli bir riskle yüz yüze gelebilirler. Organizasyonu geliştirmek için dönüşümcü liderler risk almaktadırlar. Atatürk, her olayı Nutuk’ta belirttiği gibi zamanı geldikçe basamak basamak uygulayıp, bir hayli şeyi “vicdanında milli sır” olarak saklamıştı. Koşullar olgunlaşmadıkça düşüncelerini açıklamadı. Yalnız harekete geçme vakti geldiğinde de bir lahza dahi beklemedi. Yetkisini değerlendirmekten çekinmeyip kesin, isabetli ve hızlı kararlar vermekteydi (Uzun, 2009).

5.5. Güven Verme

Dönüşümcü liderin en mühim hususiyetlerinden biri de kendinde bulunan öz güvenidir. Yüksek bir amaçla bu lider motive edilmiştir. İlavesi odaklanmış olarak iç kontrol odağı olmaktadır. Güce ihtiyaçları vardır. Lakin bu gücü, kendi ihtiyaçlarından çok, takip edenlerine yetki yöneltmekte kullanmaktadırlar. Bireysel güven duygusuyla kullanıldığında güç, kontrol kaynağından fazla, enerji kaynağı olmaktadır (Açıkalın, 2000: 45). Atatürk’ün söylediği şu sözü yönettiği şahıslara ve onların kişiliklerini çok önemseydiğini göstermektedir (Villalta, 1982). “Milletin evlatları bir sürü gibi değil, şanlı, şerefli insanlar olarak şan ve şerefle yönetilebilirler”.

5.6. Etkili İletişim ve Yüksek Motivasyon Becerisi

Liderler, takip edenleriyle etkili iletişim sistemi kurup onları örgütsel hedefleri doğrultusunda motive etmektedirler. Liderlerin esas görevi şahısların kendilerini bilgili, yeterli, güçlü ve işin içinde fark etmelerini sağlayarak onları harekete geçirmektir. Etkin lider olmak için kusursuz bir iletişim yeteneğini geliştirmek mutlak gerekli olmaktadır. Lider bilgi ve fikirlerini paylaşmak zorunda olarak başkalarını harekete geçirmektedir. Şayet mesajını bir lider açık bir biçimde başkalarına aktararak onları motive edemezse, bir mesaja sahip olabilmemesinin hiçbir ehemmiyeti olmamaktadır (Maxwell, 1999: 29). İzleyenleri ile dönüşümcü lider hareket ederek onların ilgi, duygu, istek ve düşüncelerini dikkate almaktadır. Bir lider bu davranışıyla

ulaşabilir profiline sahip olmaktadır. Dönüşümcü liderler takip edenlerini beklentileri aşan bir başarıyı göstermeleri mevzusunda motive etmektedirler (Brestrick, 1999: 92). Birçok olayda Atatürk'ün güçlü bir etkileme tarafı olduğunu gördüğümüzü ispatlayan bir hayli olay bir duruma örnektir: “Ankara'dan Eskişehir'e Atatürk geldiği sırada Kuvay-ı Milliye Kuvvetlerinin Eskişehir'e doğru çekildiğini görmüş ve bunun üzerine hemen onları toplayıp konuşma yaparak morallerini yükseltmiştir.” (İnan, 1984). “Sizler kahramansınız, aslanlar gibi dövüştünüz, çok üstün düşman kuvvetleri karşısında elbette çekileceksiniz. Yeni kuvvetler vereceğim, toplu olacağız ve düşmanı yeneceğiz”.

5.7. Esnek Yönetim Anlayışı

Esnek yönetim anlayışını dönüşümcü lider değişimi yarara çevirmek için lüzumlu bir sorumluluk olarak kabul etmektedir. Kaotik ortamlarda muvaffakiyetli olmanın sırrı, değişmez, katı politikalar ya da tutumlar değil, kendini esneklikle koruyarak onun içinde olmayı öğrenmektir. Bundan dolayı dönüşümcü lider, takip edenlerinin tutum ve davranışlarını yeni vaziyetlere uyarılama özgürlüğünü tanımıştır (Açıklan, 2000: 121). Atatürk hiçbir vakit devamlı emirler ve bu emirlerin uygulanmasında zor kullanan dönüşümcü bir lider değildir. Arkadaşlarıyla aralarında bir uyuşmazlık olduğu zaman, herhangi yetki ve güç kullanmadan bu uyuşmazlığı tartışma yolu ile gidermeye çalışırdı (Karaosmanoğlu, 1971).

5.8. Duygusal Dayanıklılık, Cesaret ve Risk Alma

Dönüşümcü liderler, hem yeni sınırlar ve ilkeler belirler (risk alma becerisini gerektirir) hem de sınırları ve ilkeleri yıkar (cesaret gerektirir). Dönüşümcü liderler, yeni tutum ve ilkeler oluşturarak bunları sağlamlaştırmayı odaklaşırlar. Esasında yeni mana sistemlerinin kurulmasına ve yaratılmasına çalışmaktadırlar. Bu çeşit liderlik, kurumun insan kaynakları yönetiminde ve yapısında, misyonunda büyük değişiklikler yapmaktadırlar. Dönüşümcü liderin misyonu olanı devam ettirmek ya da korumak değildir. Dönüşüm, devrimci ve reformist odaklı olan düşünen lider, takip edenleri yeni bir çevre yaratarak onu geliştirmek hedeflidir. Tarihsel prosese bakıldığında, tarihe yön veren liderlerde olan müşterek özelliklerinin fazla cesur olmaları ve risk alabilme becerisi bulunduğu görülmektedir. Atatürk büyük bir dönüşümcü lider olarak verilebilecek en güzel örnek olmaktadır. Atatürk'ün risk alma becerisi ve cesur olma kalitesi tüm hayatında yüzlerce olayda, aldığı kararlarda ve katıldığı savaşlarda kendini göstermektedir (Güney, 1999: 112). Çanakkale Savaşında Atatürk vatanın kurtuluşu için askerlerine “ölmeyi emretmesi”(Black, 1986). “Ya İstiklal Ya Ölüm” düşünceli risk almanın, cesaretin ve kararlılığının ölçüsünü gösteren mühim bir örnek sayılmaktadır. Atatürk en tehlike ve güçlü şartların lideriydi. İş çok ağır olsa da O oranda kararlı olması; tehlikenin büyüklüğü ne denli artsa da, o oranda da cesareti ve risk alması fazlaşan bir lider olmaktadır (Belen, 2003).

5.9. İzleyenleri Güçlendirme / Yetkilendirme

Takip edenlerine dönüşümcü liderler, güvenirlere, onların kapasitelerini geliştirmeleri için uygulamalı süreçte yetkilerini aktarabilirler. Örgütsel bir kazanç olarak güç paylaşımının olduğu ve bütün katılımın hedefleri gerçekleştirmede mühim bir beğenilmeyen güç olduğu hipotezden hareket etmektedirler. Mutlak karar verici yerine demokratik davranışları çok tercih etmekte olan dönüşümcü lider, örgütsel değişimin olduğu süreçte takip edenlerinin karara katılmalarını isteklendirmektedir. Tüm bu yönetsel anlayışın tabanında liderin her şeyi düşünerek yapacak takatı bulunmadığı ve hedeflere takip edenleriyle erişebilme gerçeği var olmaktadır (Çınar, 2002: 5). Esasen yetki vakası, otorite vakasını benzemektedir. Bir liderin yetkisini paylaşması, takip edenleri yönetim süreçlerine ilave etmesi, yetki kararından, katılımcı karara doğru yönelmenin belirtisi olmaktadır. Yapılan araştırmalarda, karara çalışanların katılımının, iş tatminini, üretkenliği, güveni, motivasyonu, özdeşleşmeyi ve

verimliliği arttırarak meydana koymuştur (Brestick, 1999: 145). Atatürk bütün hayatı boyunca halkının etrafındaki şahısların görüşüne başvurarak, paylaşımlar ile onlardan güçlenerek, katılımcıların olduğu yönetin anlayışını tatbik etmiştir (Cevizoğlu, 1980).

6. SONUÇ

Değişimin gücü bütün alanlarda sezinlenmekte ve elzem bir olgu bulunarak karşımızda durmaktadır. Dönüşümcü liderler değişimi icap ettiği gibi algılayarak örgütlerinin hedeflerinin gerçekleşmesinde önder olabilmektedirler. Atatürk'ün hayatı incelendiğinde dönüşümcü liderliğe en büyük verilecek örnek olduğu sayılmaktadır. Yok olmuş olan bir imparatorluktan modern, her şeyi ile çağdaş bir Türk Devletini Atatürk kurarak, yönetsel, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatta köklü olarak bir dönüşüm sürecini yapmıştır. Bu dönüşüm süreciyle Türkiye Cumhuriyeti çağdaş uygarlık gayelerine ulaşma yolunda devamlı çalışmalar yapmaktadır. Yalnız değişimi temin etmek yeterli olmamakta, bunun kalıcılığının sağlanması da gerekli olmaktadır. Atatürk devrimlerinin hedefi Türkiye'yi sadece demokratik, çağdaş bir toplum pozisyonuna dönüştürmek değil, bu yönde aynı zamanda gelişmesini sağlayarak çağdaş uygarlık seviyenin üstüne çıkmaktır. Gerçek dönüşümcü lider Mustafa Kemal Atatürk Türkiye ruhunu hem kökünden hem de baştan aşağı değiştirdi. Atatürk her insanda olan üst düzey bilişsel etmenleri kullanarak, bakış ve gözlerinin ışığından belli seçkin bir adam olarak adını tarihte dönüşümcü lider olmak üzere yazılmıştır. Oysa o devirde yaşayan yüksek şahsiyetler konferanslarında, kitaplarında Türkiye'nin asla değişmeyeceğini ve değişmeden öleceğini ilan etmişlerdi. Oysaki ölmeden değişti. Atatürk devriminin esas yapısal niteliği eski ile değil gelecekle, ileriyle ilgilenmektir. En güzel söz edilen ve örnek olarak tarih, dil, alfabe ve eğitim alanlarında; heykel, resim ve müzik gibi sanat bölümlerinde olarak kültürel alanda uygulanan değişikliklerle; ulusal egemenlikle ilgili siyasi dönüşümlerle; modern kılık kıyafeti yerinde görme, halifelğin kaldırılması, çağdaş dünyanın yararlandığı ölçülerin ve takvimin kabulü, medeni kanun gibi sosyal dönüşümler ile; din ve vicdan özgürlüğüne dayanan laik sistemle Türkiye'yi dünyanın çağdaş inkılap sürecine koyan bir değişimci lider sayılmaktadır. Sınırsız hayal gücünü gerçek dönüşüme dönüştüren Atatürk, değişim düzeneğinin düğmesine basarak dönüşümü gerçekleştirmiştir. Şu sözleri: "Yolunda yürüyen bir yolcunun yalnız ufku görmesi yeterli değildir, mutlaka ufkun ötesini de görmesi ve bilmesi gerekir." O'nun uzağı gören, başarısının altında yatan ve çökmüş bir imparatorluktan görülmemiş bir cumhuriyet yaratarak dönüşümcü liderlik dahiliğini çok fazla açık seçik görmekteyiz. Dünyanın ilgisini çeken, askeri ve siyasi dehasıyla dönüşümcü lider olan Mustafa Kemal Atatürk, üstün bilişsel özellikleri ve bu özellikleri kullanımında pek çok ayrı alanda örnek teşkil etmiştir. Tarihin akışını değiştirip tekrar tarih yazdıran, dünya tarihine konu olmuş, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, ulusu ile özdeşleşmiş bir kişiliktir. İnan'ın tanımlaması ihtimal de olsa bu konumu en iyi anlatan anlatımlardan biridir: "Ulusunun kurtuluşunu planlayan bir komutan, hem savaş yöneten hem de siyasal alanında dış ve iç yararsız döngülere karşı asıl bir lider, bunun yanında dış dünyanın askeri ve siyasi zorluklarının yanında onları inceleyip, hakikate uygun kararlar çıkararak içerdeki tüm güçleri elinde tutmayı başaran bir devlet adamı." (İnan, 1996). Çalışmada üst düzey bilişsel beceriler gerektiren liderlik özellikleri bağlamında Atatürk'ün dönüşümcü lider kişiliği hakkında değerlendirme yapılmıştır. Atatürk'ün liderlik sıraları için insanlara şunları söylemiştir: "Şeffaf olun, insanlar ancak o zaman size güvenirler, çalışanları geliştirin ve destekleyin, zekice risk almalarını teşvik edin, çalıştığınız alandaki kişilerin bilgilerinden faydalanın, hatanızda ısrar etmeyin. Çünkü iş yapan hatasız bir yönetici olamaz. Yöneticilerin malzemesi insandır. Herkesi en iyi işe yarayabileceği yerde kullanın." Günümüzdeki değişimci liderler, Atatürk'ün liderlik sıralarından faydalanmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Açıkalin, A. (2000) İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Dönüşümcü Liderlik Özellikleri ve Empati Becerileri Arasındaki İlişki(Ankara İli Örneği). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
2. Argun, T. (2002). "Gerçek Liderlik"www.Tanjuargun.com
3. Belen, F.(2003). Atatürk'ün Askeri Kişiliği. MEB Basımevi. Ankara.
4. Black C. E. (1986) Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri. (Çev. Fatih Gümüş) Doğuş YayınlarıAnkara.
5. Brestrich, E.T. (1999). Yönetim Düşüncesinin Evriminde Liderliğin Gelişimi ve Dönüşümcü Liderlik ve Bir Uygulama Örneği. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
6. Cevizoğlu, H.(1980). Atatürkçü Düşünce ve Sonuçları. Türk Kara Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı Yay.
7. Çelik, V.(2000). Eğitimsel Liderlik. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
8. Çınar, F. (2002). "Organizasyonlarda Çağdaş Bir Yaklaşım: Yetkilendirme (Empowerment)" <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi>.
9. Çobanoğlu, Fatma. (2003). İlköğretim Yöneticilerinin Dönüşümcü Liderlik Davranışları (Denizli İli Örneği). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
10. Demirci, M. K. (1999) Önderlik Kuramları ve Dönüşümcü Önderlik ilişkisi. Dumlupınar Üniversitesi Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
11. Eraslan, L. (2004). Liderlikte Post-Modern Bir Paradigma: Dönüşümcü Liderlik. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 1(1).
12. Erçetin, S. (2000). Lider Sarmalında Vizyon. Ankara: Nobel Yayınları.
13. Erendil, M,(1986). Çok Yönlü Lider Atatürk. Genkur, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını Ankara.
14. Friedman, Hershey H., Mitchell, Langbert, Kreindy Giladi. (2000). "Transformational Leadership
15. National Public Accountant." 45(3). New York.
16. Gündüz, B. (2013). Bağlanma Stilleri, Akılcı Olmayan İnançlar ve Psikolojik Belirtilerin Bilişsel Esnekliği Yordamadaki Katkıları. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri (Educational Sciences: Theory & Practice), 13(4), 2071-2085.
17. Güney, S. (1999). Davranış Bilimleri Açısından Atatürk'ün Liderliği. Ocak Yayınları. Ankara
18. İnan, A. (1984). Atatürk Hakkında Hatıra ve Belgeler. T. İşbankası Kültür YayınlarıAnkara.
19. İnan, M.A. (1996). Atatürk'ün Not Defterleri, Gündoğan yayınları, Ankara.
20. İşmen, E.A. (2001). Duygusal zeka ve problem çözme. M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 13, 111-124.
21. Kara, K. (2000). Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük. Önde yayıncılık, İstanbul.

22. Karakelle, S. (2012). Üst Bilişsel Farkındalık, Zekâ, Problem Çözme Algısı ve Düşünme İhtiyacı Arasındaki Bağlantılar. *Eğitim ve Bilim*, 37(164), 237-250.
23. Karaosmanoğlu, Y. K. (1971). Atatürk. Yükselen Matbaası. Ankara.
24. Kongar, E. (1981). Atatürk ve Devrim Kuramları. T. İşbankası Yay.
25. Maxwell, C. J.(1999). Liderlik Yasaları: Red edilemez 21 liderlik Yasası (Çev. İ Şener) Beyaz Yay.
26. Nal, K. (2003) Sınıf Öğretmenlerinin Yöneticilerinin Yönetim Tarzlarına İlişkin Tutumları ile Kuruma Bağlılıkları Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı Davranış Bilimleri Bilim Dalı.
27. Norris, C. (1996). The Chort: A Vhichel For Building Transformational Leadership Skills. Planning and Chonning. Vol. 27
28. Özsoy, B. (2003). “Kişisel Liderlik” <http://195.87.83.106/articles/details.kariyer?>
29. Sharma, R.(2006). Aile Bilgeliği. GOA Yayınları.
30. Solso, R.L., MacLin, M.K., MacLin, O.H. (2011). Bilişsel Psikoloji, (çev: Ayşe Ayçiçeği Dinn), Kitabevi, İstanbul.
31. Şimşek, H.(1997). 21. Yüzyılın Eşiğinde, Paradigmalar Savaşı Kaostaki Türkiye, Sistem Yayıncılık .,İstanbul.
32. Tichy, N., Devana, M.(1988). The Transformational Leader. Newyork, Wiley.
33. Tok, E. & Sevinç, M. (2010). Düşünme Becerileri Eğitiminin Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme Becerilerine Etkisi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 27, 67-82.
34. Uzun, H. (2009). Çeşitli Yönleri ile Atatürk. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi GEFAD, Prof. Dr. Reşat Genç Özel Sayı 2, 29, 1226–1249.
35. Villalta, J. & Blanco, G.(1982). Atatürk Yalnız Türkiye’ye Değil Bütün İnsanlığa Aittir. (A. Onur)Uluslararası Askeri Tarih Dergisi No:5. Ankara.

AZƏRBAYCAN MƏTBUATINDA ATATÜRKÜN ZƏFƏR YÜRÜŞLƏRİNİN ƏKSİ REFLECTION OF ATATURK'S VICTORY MARCHES IN THE AZERBAIJANI PRESS

Fəridə Tağıyeva

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası A.A.Bakıxanov
adına Tarix İnstitutunun tədqiqatçısı

ÖZET

Birinci dünyaya müharibəsi dövründə Türkiyə dövlətinin apardığı zəfər yürüşləri sübhəsiz ki, müasir dünya tarixində baş vermiş ən önəmli hadisələrdən biri hesab edilir. Bu yürüşlərin nəticəsində Osmanlı ərazilərinin bir hissəsi və türklərin dövlətçilik ənənəsi qorunub saxlanıldı.

Osmanlı ərazilərində 1912-1913-cü illərdə başlanmış Balkan müharibələrindən etibarən gənc zabıt Mustafa Kamal paşanın aparıcı olmuşdur. O, səbəbdən 1-ci dünya müharibəsində 19-cu diviziyanın komandirliyi ona verilmişdir. Mustafa Kamal Çanaqqalada aparılan yürüşlərdə yaxından iştirak etmiş, böyük nailiyyətlər qazanmış və Gelibolu yarımadasında düşmənlərin təcavüzlərini dəf etdiyi üçün general rütbəsi ilə təltif olunmuşdur. Mustafa Kamal başda olmaqla türk ordusunun Liviyada, Suriyyada və Şərqi Anadolu torpaqlarında apardığı müharibələrin tarixi və hərbi əhəmiyyəti olduqca önəmlidir. Bu müharibələrin nəticəsində əldə edilən nailiyyətlər kəsinliklə Türkiyə Cümhuriyyətinin təşəkkülünü və bəqasını qarantı etdi. Həmin dövrdə Azərbaycan dövlətçiliyi və xalqı da böyük təhdidlərə məruz qalmışdır.

Həmin zəfərlər Azərbaycan mətbuatında da böyük əks-səda yaratmışdır. Bütün bunlara baxmayaraq Azərbaycanda nəşr olunan “Tan”, “Təsvir əfkar”, “Yeni gün”, “Təmps”, “Tayms”, “Qurultay” və ən başlıca Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin rəsmi orqanı olan “Azərbaycan” qəzetində nəşr olunan xəbərlər xeyli önəmlidir. Məsələn üçün “Tan” qəzetinə istinadən qeyd olunur ki, Mustafa Kamal tədricən Konstantinopola yaxınlaşmaqdadır. Həmçinin 1920-ci ildə “Təsvir Əfkar” qəzetinin də məlumatına görə Sivasda “Vətənin müdafiə naminə Anadolu Qadınlar Cəmiyyəti” yaradılmışdır. “Yeni gün” qəzetində İstanbulun taleyinə həsr olunmuş məqalədə İstanbul məsələsi ilə boğazlar (Bosfor və Dardanel) məsələsinin qarışdırılmaması qeyd olunmuşdur. “Təmps” qəzetinin yazdığına görə Fransa bu məsələdə İngiltərəyə heç bir zərər vurmada uzaqgörən siyasət aparırdı. “Yeni gün” qəzetinin məlumatında isə Məkkəli Şərif Hüseyn Parisdə olan böyük oğlu Əmir Feysələ göndərdiyi teleqrafında Türkiyə hökumətinin və xilafətin Konstantinapolda qalması üçün sülh konfransında çox ciddi addımlar atmasını tövsiyə etdiyi qeyd olunmuşdur.

Məqalədə əsas məqsədimiz o ağır günlərdə Türk qardaşlarımızın əldə etdiyi nailiyyətlərinin Azərbaycan cəmiyyətində rəğbətlə qarşılandığını əks etdirməkdən ibarətdir.

Açar sözlər: Atatürk, Zəfər yürüşləri, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti, Mətbuat, Azərbaycan qəzeti

ABSTRACT

The victorious marches of the Turkish state during the First World War are undoubtedly one of the most important events in the history of the modern world. As a result of these marches, part of the Ottoman territories and the tradition of Turkish statehood were preserved.

Since the Balkan wars in the Ottoman territories in 1912-1913, the young officer Mustafa Kemal Pasha has been the leader. For this reason, he was given the command of the 19th division in World War I. Mustafa Kemal took an active part in the marches in Canakkale, achieved great successes and was awarded the rank of general for repelling enemy aggression on the Gallipoli Peninsula. The historical and military significance of the wars waged by the Turkish army, especially Mustafa Kemal, in Libya, Syria and Eastern Anatolia is very important. The achievements of these wars definitely guaranteed the formation and development of the Turkish Republic. At that time, the statehood and the people of Azerbaijan were also under great threats.

These victories caused a great response in the Azerbaijani media. Despite all this, the news published in the Azerbaijani newspapers such as "Tan", "Tasvir afkar", "Yeni Gun", "Temps", "Times", "Kurultay" and the "Azerbaijan" which is the main official body of the Azerbaijan Democratic Republic is essential "Azerbaijan". For example, according to the Tan newspaper, Mustafa Kemal is gradually approaching Constantinople. Also, according to the Tasvir Afkar newspaper in 1920, the Anatolian Women's Society for the Defense of the Motherland was established in Sivas. An article in the Yeni Gun newspaper on the fate of Istanbul noted that the issue of Istanbul was not confused with the issue of the straits (Bosphorus and Dardanelles). According to the Temps newspaper, France pursued a far-sighted policy in this matter without harming Britain. Yeni Şafak reports that Meccan Sharif Hussein sent a telegram to his eldest son Amir Faisal in Paris, recommending that the Turkish government and the caliphate take very serious steps at the peace conference to keep Constantinople.

Our main goal in the article is to reflect the sympathy of the achievements of our Turkish brothers in those difficult days in the Azerbaijani society.

Keywords: Ataturk, Victory marches, Azerbaijan Democratic Republic, Press, Azerbaijan newspaper

GİRİŞ

Mustafa Kamal Atatürk 1934-cü ildən 1935-ci ildən sonra Kamal Atatürk 1881, Saloniki, vilayətində anadan olmuşdu. Atatürk ölkəsində monarxiyanı ləğv edərək respublikanı qurdu və 1923-cü ildən 1938-ci ildəki vəfatına qədər prezident vəzifəsini icra etdi. Birinci Dünya Müharibəsi əsnasında osmanlı ordusunda xidmət edən Atatürk Çanaqqala Cəbhəsində polkovnikliyə, Sina-Fələstin Cəbhəsində isə İldırım Orduları (7-ci Ordu) tərkibində olaraq, generallığa təyin edilmişdir. Döyüşün sonunda Osmanlı İmperiyasının məğlubiyyəti dönməndə Türkiyə İstiqlaliyyət Müharibəsindəki Türk Milli Hərəkətinə öndərlik etmişdir. Qurtuluş döyüşü müddətində Ankara Hökumətini qurmuş, hərbi hərəkətlərlə Antanta dövlətləri tərəfindən göndərilən hərbi gücləri məğlubiyyətə uğratmış və türk millətini zəfərə aparmışdır. Atatürk daha sonra köhnə Osmanlı İmperiyasını müasir və sekulyar bir millət dövlətinə çevirmək üçün siyasi, iqtisadi, ictimai və mədəni islahatlar başlatmışdır. Liderliyi altında minlərlə yeni məktəb inşa edildi. İbtidai pulsuz və zəruri hala gətirildi. Qadınlara qeyri bərabərlik və siyasi hüquqlar verildi. Kəndlilərin küreyinə yüklənən ağır vergilər azaldıldı. Türk orduları baş komandiri olaraq Sakarya meydan müharibəsindəki müvəffəqiyyətinə görə 19 sentyabr 1921-ci il tarixində "Qazi" adını almış və marşallığa yüksəlmişdir. Xalq Fırqəsini qurmuş və ilk ümumi başçısı olmuşdur. 1938-ci ildəki vəfatına qədər ard-arda 4 dəfə prezident seçilən Atatürk, bu vəzifəni ən uzun müddət icra edən prezident olmuşdur.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Birinci dünya müharibəsinin başa çatması ilə dünyada mövcud olan bir qrup “köhnə” imperiyanın süqutu (Almaniya, Avstriya-Macaristan, Osmanlı və Rusiya) və ya çiçəklənməsi (Böyük Britaniya və Fransa) mərhələsi başladı. Bununla bərabər birincilərin süqutu ilə əlaqədar olaraq dünya yeni dövlətlərin yaranması mərhələsinə qədəm qoydu. Müharibədən sonra qalib dövlətlər məğlubiyyətə uğramış Almaniya, Avstriya-Macaristan və Osmanlı imperiyalarının ərazilərinin bir qismini öz imperiyalarının tərkibinə qatmağa, bir qisminə isə öz nəzarətləri altında olacaq yeni, amma kiçik dövlətlər yaratmağa başladılar. Dünya xəritəsi yenidən çizilirdi. Müharibənin nəticələri Almaniya, Avstriya-Macaristana nisbətən Osmanlı dövləti üçün daha acınacaqlı sonluqla bitməsi təhlükəsi yarandı. Belə ki, müharibə başa çatandan qısa bir zamanda Almaniya, Avstriya-Macaristan dövlətləri ilə sülh bağlanmış və onların hər ikisi heç olmasa öz əzəli dövlət və paytaxtlarını qoruyub saxlamaq imkanı əldə etmişdilər. Türkiyəyə gəldikdə isə onun vəziyyəti olduqca ağır idi. Qərb dövlətləri Osmanlı dövləti ilə böyük sülh sazişi bağlamağı gecikdirmək və onun ərazisində özlərindən asılı olan xırda-xırda dövlətlər yaratmaqla yanaşı, ümumiyyətlə, qos-qocaman Türkiyəni bir dövlət kimi dünya xəritəsindən silmək fikrində idilər. Onların: 1) Türkiyəni Avropadan çıxartmaq; 2) Osmanlı dövlətinin 465 il paytaxtı olan və İslam aləminin dini mərkəzi hesab olunan İstanbuldan türkləri birdəfəlik qovmaq və s. bu kimi planları var idi. Qərb dövlətləri bu məkrli planlarını gizlətmir, əksinə belə bir planın olduğunu açıqca bildirməkdən çəkinmirdilər.

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin yaranması Zaqafqaziya Demokratik Federativ Respublikasının parçalanması şəraitində baş vermişdir. 1918-ci il may ayının 27-də artıq keçmiş Zaqafqaziya Seyminin müsəlman fraksiyası yaranmış siyasi vəziyyəti müzakirə etmək üçün fəvqəladə iclas çağırırdı. Uzun sürən müzakirələrdən sonra Müvəqqəti Milli Şura yaratmaq qərarına alındı. Müvəqqəti Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Milli Şurasının sədri vəzifəsinə Məhəmməd Əmin Rəsulzadə (Müsavat Partiyasının MK sədri), İcra Komitəsinin sədri vəzifəsinə isə Fətəli xan Xoyski (bitərəf) seçildi.

1918-ci il may ayının 28-də Milli Şuranın birinci iclası keçirildi və iclasda Azərbaycanın müstəqil dövlət elan olunması haqqında tarixi qərar qəbul edildi. Beləliklə, 100 ildən artıq fasilədən sonra Azərbaycanın Şərqi və Cənubi Zaqafqaziya hüduqlarında milli dövlətçiliyi bərpa olundu. Elə həmin iclasda yeni demokratik dövlətin yaranması faktını hüquqi cəhətdən təsbit edən "Azərbaycanın istiqlaliyyəti haqqında Akt" qəbul edildi.

İyunun 23-də Fətəli xan Xoyski Azərbaycan əhalisinə çağırışla müraciət etdi və milli hökumətin təsbit olunması üçün dost Türkiyənin dəstəyinin əhəmiyyətini vurğuladı. Elə həmin gün hökumət respublikanın bütün ərazisində hərbi vəziyyət elan etdi. Batum müqaviləsinə əsasən, Azərbaycan Cümhuriyyətinə kömək üçün Türkiyə ordusunun ümumi sayı 15 min nəfərə qədər olan 5-ci və 15-ci diviziyaları göndərildi. Türkiyənin 1918-ci il oktyabr ayının 30-da Mudros sazişi ilə birinci dünya müharibəsini məğlub vəziyyətdə tərk etməsi nəticəsində ölkəninin çətin günləri başlamışdır. Hakimiyyət böhranı vətənin ayrı-ayrı bölgələrinə nəzarətin qismən itilməsinə, düşmən qüvvələrin fəallaşmasına, Vətənin gələcək taleyinin yadlar tərəfindən həll edilməsinə imkan vermişdir [1,s.3].

“Azərbaycan” qəzeti haqqında onu demək mümkündür ki, bu qəzetin 443 sayı Azərbaycan dilində (əski əlifba ilə), 438 sayı isə rus dilində işıq üzü görmüşdür. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin rəsmi orqanı olan “Azərbaycan” qəzetinin səhifələrində Cümhuriyyətin 1918-1920-ci illərdə həyata keçirdiyi bütün siyasi-ictimai, iqtisadi və mədəni tədbirlərinin mənzərəsini özündə əks etdirməyə çalışmışdır. “Azərbaycan” qəzetinin ilk 4 sayı Gəncədə çıxmış, sonralar isə Bakıda Azərbaycan, həmçinin dünya və region ölkələrinə aid xəbərlər, eləcə də oxucuları maraqlandıran başqa yazılar dərc edilmişdi. Ümumiyyətlə, Türkiyənin

birinci dünya müharibəsindən sonrakı vəziyyətinin öyrənilməsi ilə bağlı məsələyə qismən aydınlıq gətirilməsində “Azərbaycan” qəzetinin səhifələrində çap olunmuş materialların əhəmiyyətli olacağı qənəyətindəyik.

Araşdırılan problemlə bağlı “Azərbaycan” qəzetinin səhifələrində daha çox aşağıdakı mövzulara aid yazılara rast gəlmək mümkündür: 1) Türkiyənin gələcək taleyi; 2) İstanbul, Sultanın və Xəlifənin taleyinə dünya müsəlmanlarının və Qərbin bəzi dövlət rəhbərlərinin münasibəti 3) Yunan qoşunlarının Türkiyə torpaqlarına hücum zamanı yunan əsgərlərinin dinc Türk əhalisinə qarşı törətmiş olduqları qırğınları 4) Türkiyə ərazisinin bölüşdürülməsinə cəhd göstərilməsi; 5) Mustafa Kamal Paşa başda olmaqla Anadolu və Rumeli milli təşkilatının qalib gəlmiş dövlətlərin Türkiyəni bölüşdürmək siyasətinə qarşı güclü və barışmaz mövqedə durması və xalqın müqavimətini təşkil etməsi “Azərbaycan” qəzetinin səhifələrində kifayət qədər materiallara rast gəlmək mümkündür.

Həmin istiqamətdə “Tayms” qəzeti türklərin avropadan qovulması və onun, öz paytaxt İstanbuldan məhrum edilməsi ilə bağlı çap olunmuş məqaləyə öz etirazını bildirmişdi. “Tayms” qəzetinin redaksiyasına göndərdiyi məktubunda, qəzeti İngiltərənin hakimiyyəti altında olan 100 milyonluq müsəlman əhalisinin hiss və əhvali-ruhiyyəsi ilə hesablaşmadığına görə tənqid etmişdir[2].

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi “Yeni Gün” qəzetinin məlumatında isə Məkkəli Şərif Hüseyn Parisdə olan böyük oğlu Əmir Feysələ göndərdiyi teleqrafında Türkiyə hökumətinin və xilafətin Konstantinopolda qalması üçün sülh konfransında çox ciddi addımlar atmasını tövsiyə etdiyi qeyd olunmuşdur[3].

1920-ci ildə “Təsvir Əfkar” qəzetinin məlumatına görə Sivasda “Vətənin müdafiə naminə Anadolu Qadınlar Cəmiyyəti” yaradılmışdır [4] . Bu Cəmiyyətin əsas məqsədi bütün Türk xalqının birləşmiş qüvvəsi ilə Türkiyə dövlətinin ərazi toxunulmazlığını və türk xalqının hüquqlarını müdafiə etmək idi. “Azərbaycan” qəzetinin 1920-ci il 25 mart tarixli sayında [5] “Tan” qəzetinə istinadən Türkiyə məsələsi ilə əlaqədar çap olunmuş məlumatlar içərisində M. K. Atatürklə bağlı maraqlı məlumatlar da öz əksini tapıb. Qəzetin yuxarıda qeyd olunan sayındakı məlumatlardan aydın olur ki, Mustafa Kamal tədricən Konstantinopola yaxınlaşmaqdadır. Ankara və Kayserinin əhalisi onu qarşılamağa çıxırlar. Keçmiş Hələb valisi Bəkir Sami bəy və Vaşinqton sarayındakı səfir Əhməd Rüstəm bəy Əskişəhərdə, Mustafa Kamalın yanındadır. Daha sonra qəzet yazırdı ki, Mustafa Kamal belə güman edirdi ki, Avropanın Türkiyəni sülhün şərtlərinə razı salmağa gücü çatmayacaq. O, Anadolunun müxtəlif yerlərində hərbi depo yaratmış, ərzaq və hərbi sursat toplamışdır. Eyni zamanda hərbi kadrlar hazırlanmışdı.

Qurultay qəzetində məlumat veriliirdi ki, İtalyan mətbuatı türk xalqına zalimənə münasibətlərə qarşı çevrilən türk millətçilərinin çıxışlarını tamailə düzgün sayırdı. “Qurultay” qəzeti belə bir inamı önə sürürdü ki, Anadolunun bölüşdürməsi qeyd olunan bölgənin türk əhalisinin ciddi müqavimətinə səbəb olacaqdır [6].

“Azərbaycan” qəzetinin səhifələrində çap olunmuş materiallarda Türkiyə xalqının müqavimət hərəkatı haqqında məlumatlar xüsusi yer alıb. Həmin məlumatlarda Mustafa Kamal Paşa Atatürkün rəhbərliyi altında Anadolu və Rumeli milli təşkilatının qalib gəlmiş dövlətlərin Türkiyəni bölüşdürmək siyasətinə qarşı güclü və barışmaz mövqedə durması, eləcə də xalqın müqavimətini təşkil etməsi məsələlərinə geniş yer verilib [1, s.29].

SONUÇ

Problemlə bağlı yazılmış elmi-tədqiqat əsərlərin, eləcə də “Azərbaycan” qəzetində çap olunmuş materialların bir qisminin təhlili belə bir nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, birinci dünya müharibəsində qalib gəlmiş dövlətlər Türkiyəni bir dövlət olaraq tarixin səhnəsindən silmək fikrində olmuşdur. Həmin ərəfədə Azərbaycanda çap olunan qəzetlərdə problemlə bağlı dərc olunmuş materialların təhlilindən həm də belə bir nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, müttəfiq dövlətlərin müharibədə qalib gəlmələrinə baxmayaraq, müharibənin uzun müddət davam etməsinin nəticəsi olaraq, onların hərbi qüvvələrinin “yorulması”, çoxsaylı itkilər vermələri, Türkiyə siyasətləri ilə bağlı aralarındakı ziddiyyətlər və s. bu kimi səbəblərdən Türkiyə qarşı məkrli planlarını tam icra edə bilməmişdir. Birinci Dünya müharibəsində məğlub olan Türkiyə beynəlxalq arenada dünya müsəlmanları tərəfindən ciddi müdafiə olunmuşdur. Müsəlmanlar bütün vasitələrdən (müaciət, tətıl, itaətsizlik, hətta silahlı təhdidlər) istifadə edərək İstanbulun Türkiyənin paytaxtı kimi qalmasına və Sultan-Xəlifənin toxunulmazlığına çalışdılar. Müttəfiq dövlətlər öz işğalçılıq siyasətlərini həyata keçirə bilmələrinin ən əsas səbəbi isə, şübhəsiz Mustafa Kamal Paşa Atatürkün rəhbərliyi altında Türk millətinin istiqlal savaşı olmuşdur. Məhz Türk milləti apardığı istiqlal savaşı nəticəsində öz varlığını, dövlətçiliyini qoruyub saxlaya bilmişdir.

KAYNAKÇA

1. Şirinoğlu V. Türkiyə 1918-1920-ci illərdə: məğlubiyyətdən qələbəyə doğru. (“Azərbaycan” qəzetinin materialları əsasında. 1918-1920). Bakı: “Avropa” nəşriyyatı, 2020, 192 s.
2. Эмир Фейсал и Туция. Эмир Али и Турция. «Обращение мусульман Северной Африке». Газ.Азербайжан, 14-го февраля 1920 г.
3. Газ.Азербайджан, 7-го марта 1920 г.
4. «Женское общество защиты родины». Газ. Азербайджан, 15-го феврал 1920 г.
5. «Турецкия дела в освещении». Газ. Азербайджан, 25-го марта 1920 г.
6. О выступлении турецких националистов.Газ. Азербайджан, 4-го марта 1920 г.

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK VE GÖRSEL SANATLAR

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK AND VISUAL ARTS

Sevda KARASEYFİOĞLU PAÇALI

Dr. Arş. Gör., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi
Bölümü, Resim-İş Eğitimi ABD

ORCID ID: 0000-0002-3286-5063

ÖZET

Bir nesnenin kapladığı alan duyu organları ile kavranır, algılanır. Bu duyu organlarından biri olan göz çok önemli bir yere sahiptir. Göz görme eylemini gerçekleştirir. Tabii bu görme eylemi uyaranlara verilen basit bir tanımdan ibaret değildir. Görme eylemi, konuşma eyleminden önce gelir. Çünkü, bir çocuk yaşama tutunduğu ortamı-söyleyeceği ilk birkaç kelimedenden daha önce -bakarak tanımayı öğrenir. Yaşadığı alanı bu şekilde keşfetmeye başlar. Kısaca, görmek kelimelerden daha öncedir. Yaşanılan olaylar, anılar, tarih, kelimeler ile anlatılabilir. Ancak kelimeler ile anlatımda o an ile anlatılanlar arasında zaman farkı vardır. Bu zaman farkını ortadan kaldıran bir aracı vardır. Bu aracı, sanattır.

Sanat sözcüğü geniş bir anlatıma, açıklamalara sahiptir. Literatürler tarandığında sanat sözcüğüne değişik tanımların yapıldığına rastlanabilir. Yaşanılan bu süreçte sanat kavramı denildiğinde ilk akla gelen görsel sanatlardır. Görsel sanatlar; resim, heykel, özgün baskı, seramik, grafik, fotoğrafçılık, mimarlık, süsleme sanatlarını (ebru, minyatür, hat sanatı) içermektedir. Görsel sanatlar, insan yaşamının mihenk taşıdır. Mustafa Kemal ATATÜRK,

“Sanatsız kalan bir milletin, hayat damarlarından bir kopmuş demektir”, sözüyle sanatın ne kadar önemli olduğunu dikkat çekmiştir.

Bu çalışmada; görsel sanatlar, Mustafa Kemal ATATÜRK’ün sanata bakışı, sanata ve dönemin sanatçılarına katkıları ayrıntılı bir şekilde aktarılacaktır. Ayrıca yapılacak bu bağlamdaki diğer çalışmalar için önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal ATATÜRK, Sanat, Görsel Sanatlar.

ABSTRACT

The area covered by an object is grasped and perceived by its sense organs. The eye, which is one of these sensory organs, has a very important place. Eye performs the act of seeing. Of course, this act of seeing is not just a simple definition given to stimuli. The act of seeing takes precedence over the act of speaking. Because a child learns to recognize the environment in which he clings to life by looking - before the first few words he will say. A child starts to explore the place whose live in. In short, seeing is before words.

Experienced events, memories, history can be told with words. However, there is a time difference between the moment and what is told in words and narration. There is a tool that eliminates this time difference. This tool is art.

The word art has a wide range of expressions and explanations. When the literature is scanned, it can be found that different definitions are made for the word art. In this process, when the concept of art is mentioned, the first thing that comes to mind is the visual arts. Visual arts; It includes painting, sculpture, printmaking, ceramics, graphics, photography, architecture, decorative arts (marbling, miniature, calligraphy). Visual arts are the cornerstone

of human life. Mustafa Kemal ATATÜRK, he drew attention to the importance of art with his saying “A nation without art means a cut off from the life veins”.

In this study; visual arts, Mustafa Kemal ATATÜRK's view of art, his contributions to art and the artists of the period will be explained in detail. In addition, suggestions will be made for other studies in this context.

Keywords: Mustafa Kemal ATATÜRK, Art, Visual Arts.

1. GİRİŞ

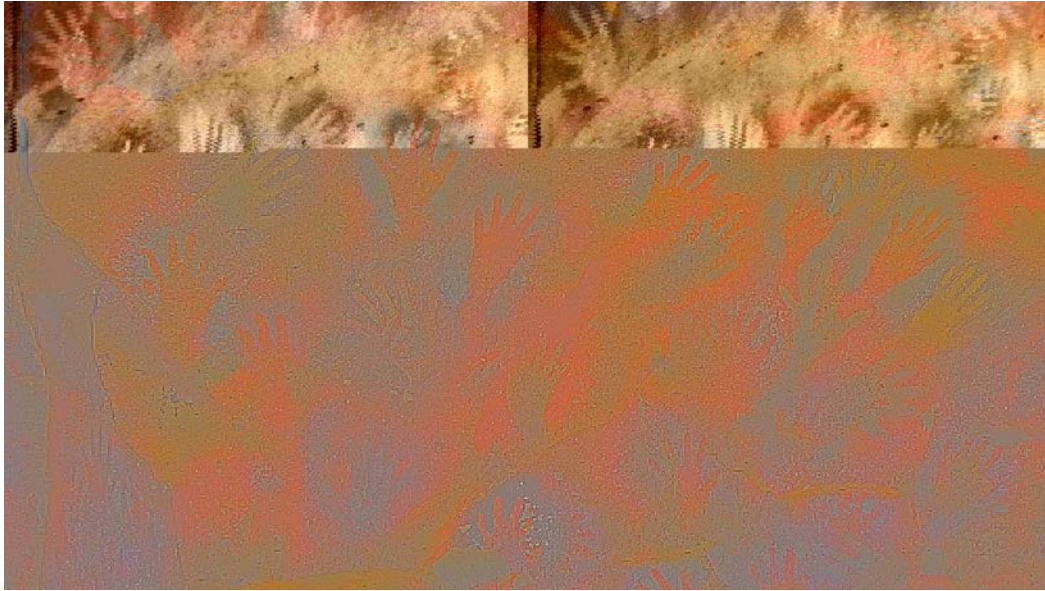
Yazının bulunuşu insanlık tarihinin en büyük gelişmelerinden biridir. Ancak insanlık yazmadan önce çizerek, boyayarak bir şeyler anlatmaya çalışmıştır. Çizgilerle ya da renklerle anlatılan çizimler, resimler süsleme amacından ziyade var olma, varlığını sürdürme, yaşadıklarını, yaptıklarını aktarmada kullandıkları araçtır. Tarihöncesinde yapılan bu resimlere mağara duvarlarına yapılmış resimler örnek olarak verilebilir.

Resim 1: Mağara Resmi, Lascaux Mağarası

Resim 2: Mağara Resmi, Altamira Mağarası

Resim 3: Mağara Resmi, Arjantin Eller Mağarası

Bu resimlerde, -o dönemler düşünüldüğünde- yapılan çizimlerde öncelikle aktarılan olayların dikkatli bir şekilde incelendiği ve ele alındığı görülmektedir. Kullanılan renklerde de önemli bir beceri söz konusu olduğu görülmektedir. Bu duvarları resmeden insanlar, boyaları hayvanlardan, bitkilerden elde etmiş ve renkli toprak kullanmışlardır. Resimlerin sınırlarını (konturlarını) kalın şekilde boyama, kazıma gibi yöntemlerle ortaya çıkarıyorlardı. Ayrıca boyayı püskürterek kullanmaları da ayrı bir dikkat çekici durumdur (Tansuğ, 1999).

Bu çizimleri, resimleri primitif (ilkel) sanat olarak kabul edenlerle birlikte kabul etmeyenlerde çıkabilir. Ancak, bir dürtünün bunları ortaya çıkardığı da bellidir (Resim1, 2, 3).

2. GÖRSEL SANATLAR

Sanatın tanımı, bilimsel bir kavramın tanımı gibi net değildir. Farklı cümlelerle, yorumlarla tanımın yapıldığını kaynaklara bakıldığında görmek mümkündür. Yapılmış bir tanım ile

sanat; “ İnsanların doğa karşısındaki duygu ve düşüncelerini çizgi, renk, biçim, ses, söz ve ritim gibi araçlarla güzel ve etkili bir biçimde, kişisel bir üslupla ifade etme çabasından doğan ruhsal bir faaliyettir” (Aytaç, 1981:11-12). Kısaca sanat, insan düşüncelerinin, duygularının birikimlerini biçimlendirerek aktarmasında kullandığı bir araç olarak kabul edilebilir. Sanat kelimesi söylendiğinde ya da duyulduğunda ilk akla gelen görsel sanatlardır.

Görsel sanatlar; resim, heykel, özgün baskı, seramik, grafik, fotoğrafçılık, mimarlık, süsleme sanatlarını (ebru, minyatür, hat sanatı) içermektedir. Görsel sanatlar; bireyde yaratıcılığa önem verir. Ortaya çıkarılan eserde, yapıda yaratıcı birikimlerini, hissettiklerini sergiler. Görsel sanatlar, reklamlarda, yenilen-içilen ürünlerin dış yüzeylerinde, mobilyalarda, yemek yemede kullanılan araç-gereçte, giyimde, binalarda hayatın her alanında kendini gösterir (Özsoy, 2015: 32). Sanatın her bir enstrümanı, hayata renk yaşanan ortama ruh katar. Sanatın bir parçası olmak, onunla bütünleşmek kişinin önce kendisine bununla paralel çevresine olumlu etkiler ve katkılar sağlar.

3. MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN SANATA VE GÖRSEL SANATLARA BAKIŞI

Mustafa Kemal ATATÜRK'ün sanat ile ilgili sözlerini, yaptıklarını genel çerçevede hemen hemen herkesin bildiği, duyduğu ya da eğitim yolu ile öğrendiği bir gerçektir. Sanatın kişiye, çevresine ve dünyaya katkılarına bakıldığında ATATÜRK'ün bu yaptıklarının ve sözlerinin bilgi dâhilinde kalması üzücü bir noktadadır.

Mustafa Kemal ATATÜRK sanatın ne denli önemli olduğunu vurgulamıştır. Ankara'da ikamet ettiği evin çalışma odasında ressam Namık İsmail'in “Harman” isimli tablosu bulunmaktaydı. Yine çalışma odasının duvarında Osman Gazi'nin karakalem portresi asılıydı (Meydan, 2012). Henri Brager (Fırtınalı Deniz), Leopold Müller(Kırlarda Dolaşan Kızlar ve Çıplak Ayaklı Kız), Alman ressam Adolf Schreyer (Fesli Süvari), Eduard Becher(Bedevi), Emile van Marcke, Şevket Dağ, Halil Paşa, Hoca Ali Rıza, Ömer Adil, Fikret Mualla gibi sanatçıların imzalı tabloları ve Rus ressam Ayvazovski'nin üç tablosu 2015 yılına kadar Çankaya Köşkü'nde bulunuyordu (Çankaya Köşkü'nde Bulunan Tablolar, 2014). Kütüphanesinde çoğalttırdığı Piri Reis'in haritası, Hüseyin Avni Lifij imzalı “Çıplak Kadın” tablosu vardı. Mimariye ve Mimar Sinan'a hayrandı. Mimar Sinan'ın heykelinin yapılmasını istedi. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin bahçesinde yer alan 1956 yılında Türkiye Emlak ve Kredi Bankası tarafından heykeltıraş Hüseyin Anka Özkan'a yaptırılmıştır (Resim 4).

Resim 4: Mimar Sinan Anıtı, Hüseyin Anka Özkan, 1956

Bunun yanı sıra Kanuni Sultan Süleyman, Barbaros Hayrettin Paşa'nın(Resim 5) ve İbni Sina'nın heykellerinin yapılmasını istedi.

Resim 5: Barbaros Anıtı, Zühtü Müridoğlu ve Ali Hadi Bara, 1944

1937 yılında kendisinin açtığı Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın sinema salonu, tiyatro salonu, tiyatro kulübü, müzik gurubu, korusu vardı. Fabrikada resim-heykel sergileri açılıyordu. Bahçesindeki havuzun içinde bir bronz heykel vardı. Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme ve gelişme amacına uygun yenilikler barındırıyordu (Gökbayrak, 2018). Bu proje çığırın projelerinden biriydi. Diğer bir projesi, Karadeniz Vapuru'ydu. Daha sonra Mudanya adını alan bu gemi yüzen bir müzeydi, sergi alanıydı. Halılar, çiniler, nakışlar, Türk malı ürünler ve Anadolu Medeniyetleri müzesinden seçilmiş eserler vardı. Ayrıca bu gemide Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası, İstiklal Marşı'nın bestecisi Zeki Üngör, ilk kadın heykeltıraşlarımızdan Nermin Faruki, ses ve tiyatro sanatçıları bulunuyordu. Sergi salonları resim, heykel ile donatılmıştı (Özdil, 2018).

Sanırım en büyük adımımı 1921'de, Sakarya Savaşı olmadan önce, işgalcilerin Ankara'ya yaklaştığı anda, kısaca memleketin geleceği belli değilken 'Etnografya Müzesi kurulmasını ve tarihi Ankara Evlerinin korunması' talimatını verdi. Ayrıca envanter araştırması yapılmasını, ören yerlerinin tespit edilmesini istedi. Cumhuriyet'in ilk müzesi olma özelliğini taşıyan Topkapı Sarayı'nı müzeye dönüştürdü(1924). Efes ve Bergama Antik Kentinin, Ankara Arkeoloji ve Etnografya Müzelerinin, Konya Mevlana Müzesinin, İzmir, Sivas, Adana, Niğde, Isparta, Amasya, Edirne, Tokat, Silifke, Bursa, Afyon, İznik, Kayseri, Denizli, Sinop, Kırşehir, Diyarbakır, Manisa müzelerinin açılmasını sağladı. 15 yılda 30 müze açtırdı (Özdil, 2018). Bu sürece bakılacak olunursa Mustafa Kemal ATATÜRK'ün sanata, kültüre ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

Türkiye'nin ilk güzel sanatlar müzesini 1937'de Dolmabahçe sarayı'nın Veliht Dairesi'nde kurdurdu. Açılışını kendisi yaptı.

16 Mart 1923 tarihinde Adana'da sanatçılara seslenen Atatürk şöyle demiştir:

"Bir milleti yaşatmak için bir takım temel işlere ihtiyaç vardır ve biliniz ki bu temel işlerin en önemlilerinden biri sanattır. Bir millet sanattan ve sanatkârdan yoksunsa tam bir hayat yok demektir. Böyle bir millet bir ayağı topal, bir kolu çolak, sakat, aksayan biri gibidir. Hatta söylediklerimi, söylemek istediklerimi belirtmeye yeterli bile değildir. Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş demektir."

Atatürk 1935 yılında yapmış olduğu bir konuşmada "Bir ulus ki resim yapamaz, bir ulus ki bilimin gerektirdiği şeyleri yapmaz, itiraf etmeli ki o ulusun ilerleme yolunda yeri yoktur. Oysa bizim ulusumuz gerçek nitelikleriyle ilerleyecektir." sözleriyle Türkiye'de resim ve heykel sanatlarına verdiği önemi belirtmiş ve bu sanatların Türkiye'nin uzak köşelerine kadar girerek büyük kitlelere yayılmasını mümkün kılmıştır. Osmanlılar zamanında 1883'de "Sanayi Nefise Mektebi Alisi" olarak kurulan yüksekokul 1926'da Atatürk'ün emriyle "Güzel Sanatlar

Akademisi”ne dönüştürülmüş ve Fındıklıda çifte Saraylardan önce birine, sonra ikisine taşınmıştır. 20 Eylül 1937’de Dolmabahçe Sarayı Veliht Dairesindeki İstanbul Resim ve Heykel Müzesi’nin açılışını Atatürk yapmıştır (Anka Enstitüsü, para 1 ve 2, 2017).

Bu müzede Osman Hamdi Bey, Şeker Ahmet Paşa, Hüseyin Avni Lifij, Hikmet Onat, Rus ressam Ayvazovski, Pierre Bornard, Pablo Picasso, Henri Matisse, Maurice Utrillo gibi sanatçıların eserleri bulunmaktadır.

1928 yılında “Mareşal Üniformalı Mustafa Kemal” portresini yapan ilk Türk ressam, ülkemize, yurt dışında eğitim alarak modern resmi getiren ilk kadın sanatçı olan Mihri Müşfik’tir(1886-1954).

Resim 6: “Mareşal Üniformalı Mustafa Kemal”, Mihri Müşfik, 1928

Gittiği sergilerde sanatçıların çalışmalarını ilgile izliyor ayrıca sanatçıları hem maddi hem de manevi açıdan destekliyordu. Hat, tezhip, minyatür gibi geleneksel sanatların kaybolmaması için ders olarak okutulmasını sağladı. Başkent’te yeni yapılan kamu binalarında vitray, çini gibi süsleme sanatlarından kullanılmasını istiyordu.

4. BULGULAR

Tarih ve özelinde sanat tarihi incelendiğinde sanatın ne denli önemsendiği olduğu görülmektedir. Yapılan okumalar ve araştırmalar sonuçları gösteriyor ki Mustafa Kemal ATATÜRK sanatın, kültürün korunmasında edilgen bir tavır sergilememiştir. Modayı da takip etmesi, kendisinin kızlarının giymesi için modeller tasarlaması, Türk Silahlı Kuvvetlerinin

general üniformalarını, Fransız modacı Coco Chanel'e tasarlatması sanatın içinde olduğu ayrıca kültürün korunması sürecinde, ören yerlerinin korunması konusunda çıkartılan kanunlar, kurulan müzeler ile etken bir tavır sergilemiştir. Buna en güzel örnek savaş öncesi Etnografya Müzesi kurulması emrini vermesidir. Dünya çapında bu düşünce, vizyon ve tavır sahibi bir liderdir. Sanatçıları desteklemesi, bir sanat okulunu açması sanata ne denli önem verdiğini gösterir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sanatın, sanatın özelinde görsel sanatların önemi kişinin kişilik kazanmasına, toplumsal yaşamın gelişmesine katkılar sağlar. Sanat, bilim, felsefe, mimarlık ile tekrar hayata dönüşün adı olan Rönesans ile başlayan ilgi aydınlanma çağı ile modernizmde güçlenmiştir. Sanat, yaşam sürecinin kalitesinde, kişinin kendisine ve çevresine karşı duyarlı olmasında yön verir. Algıları geliştirmede, estetik duyarlılığın gelişmesinde, hayatı bakmak ile görmek arasındaki büyük farkın anlaşılmasında ve görülen şeylerden zevk duymayı sağlar. Bu zevk kazandırılmadığında her yerin aynı tip, estetikten yoksun binalardan, beton yığınlarından olması kaçınılmaz bir durumdur. Kısaca, farklı ve renkli yaşam kurulmasında rol oynar. Yaratıcı, üretici insan olma sürecini destekler. Yaratıcı kişi; özgün düşünebilen, konulara, sorunlara başka açıdan yaklaşip çözümler üretebilen, yeni olana yakın bakabilen, tasarlayabilen, hayal gücü zengin olan, sorunlara çözüm bulandır. Mustafa Kemal ATATÜRK'ün yaptıkları, yön vermeleri, şekillendirmeleri onun yaratıcı kişiliğine kanıttır. Okuması, araştırması, sanata önem verilen yerlerde ortaya çıkan gelişmeleri incelemesi bu yaratıcı kişiliğini destekleyen bilimsel yönlerdir. İşte sanat, sanatın içinde görsel sanatları sevmek ya da ilgilenmek bu yaratıcı kişiliğin gelişmesinde önemlidir.

Görsel sanatları sevmek, onunla ilgilenmek okul öncesi dönemden de önce evde, ailede başlaması gerekir. Bir çocuğun yapacağı karalamalar, küçük kaslarını kullanmaya başladıktan sonra kalemlerle, boyalarla yaptığı şekiller ve ileride okuma-yazma sürecinin de katkısıyla önce ruhsal, duygusal ve zihinsel yönden gelişecektir. Bu uzun yolun basamaklarından biri olan okuldaki görsel sanatlar derslerinin sadece müfredatı uygulamak düşüncesinin tamamen unutulmuş programlı, planlı ve kişiye özgü yürütülmesi ayrıca diğer sayısal-sözel derslerle birlikte kaynaştırılarak bireylere/öğrencilere aktarılması gerekmektedir. 1940 yılında kurulan Köy Enstitülerinde sanat derslerine önem verilmesi örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca genel olarak sanat eğitiminin sorunları olan, kişisel, çevre, eğitim, politik uygulamalar ve ekonomi gibi sorunlarının kökenine inerek bu sorunların en asgari düzeye indirgenmesi gerekmektedir. Bunun içinde bu sorunları çözmek için öznel değil nesnel bir tutum ile sanat eğitimine akılcı ve bilimsel yaklaşılmalıdır. Sanat eğitimini iyi seviyelere getiren ülkelerin neler yaptıkları araştırılarak kendi üzerine uyacak şekilde sanat eğitimini şekillendirip yön vermelidir. Çağı, değişiklikleri takip etmek ona göre bir yol haritası belirlemek gerekmektedir. Sanat, kişide yetenek olsun olmasın mutlaka sanat kişinin hayatının bir parçası olmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Artut, K. (2001), “ Sanat Eğitimi Kuramları ve Yöntemleri”, Anı Yayıncılık, Birinci Baskı, Ankara.
2. Atalayer, F. (1994), “Görsel Sanatlarda Estetik İletişim”, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:770, Eskişehir.

3. Ayaydın, A. (2015), “Çoklu Zekâ Tabanlı Görsel Sanatlar Eğitimi”, Nobel Yayıncılık, Ankara.
4. Berger, J. (2003), “Görme Biçimleri”, Metis Yayınları, İstanbul.
5. Eroğlu, Ö. (2021), “Sanat Sözlüğü”, Tekhne Yayınları, İstanbul.
6. Gombrich, E. H. (1999), “Sanatın Öyküsü”, Çev: Erduran, E. Ve Erduran, Ö., Remzi Kitabevi, Hong Kong.
7. Özdiş, Y. (2018), “Mustafa Kemal”, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.
8. Özsoy, V. (2015), “Görsel Sanatlar Eğitimi”, Pegem Akademi, Ankara.
9. Tansuğ, S. (1999), “Resim Sanatının Tarihi”, Remzi Kitabevi, Ankara.
10. Turgut, İ. (1991), “Sanat Felsefesi”, Bilgehan Matbaası, İzmir.
11. URL 1. https://www.arkeotekno.com/pg_82_ust-paleolitik-cag-lascaux-magarasi-arkeoastronomisi
12. URL 2. <https://www.tarihlisanat.com/magara-resimleri-buyulu-eller/>
13. URL 3. <https://muratgulgor.blogspot.com/2014/08/turk-milli-armasi-ve-namik-ismail.html>
14. URL 4. <https://umutgokbayrak.medium.com/>
15. URL 5. <https://listelist.com/ataturk-uniforma-coco-chanel/>
16. URL 6. <https://www.biyografi.info/kisi/zuhtu-muridoglu>
17. URL 7. <https://www.millisaraylar.gov.tr/saraylar/topkapi-sarayi>
18. URL 8. <http://ankaenstitusu.com/turkiyenin-ilk-guzel-sanatlar-muzesi-acildi/>
19. URL 9. <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44029/msgsu-istanbul-resim-heykel-muzesi.html>
20. URL 10. <https://isteaturk.com/g/icerik/Mihri-Rasim-Musfik-Maresal-Ataturk/1569>
21. URL 11. <https://resimbiterken.wordpress.com/2014/03/17/mihri-musfik-hanimin-maresal-uniformali-mustafa-kemal-portresi-eseri/>
22. URL 12. <http://www.kimkimdir.net.tr/anitlar/mimar-sinan-aniti-ankara>

M. KEMAL ATATÜRK VE CUMHURİYET DÖNEMİ MODASI

M. KEMAL ATATÜRK AND THE FASHION OF THE REPUBLICAN PERIOD

İrem KETMEN

Moda ve Tekstil Tasarımcısı/Yüksek Lisans Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Moda ve Tekstil Tasarım Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-9181-4370

Ebru ÇORUH

Doç. Dr. Gaziantep Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Moda ve Tekstil Tasarım Bölümü, Gaziantep/Türkiye, ORCID ID: 0000-0001-8039-828X

ÖZET

Moda olgusu her çağda insanoğlunun kendini ifade etme yöntemi olarak görevini sürdürmüştür. Toplumun sosyolojik, psikolojik etkileriyle birleşmiş, yeniliklerin ve gelişmelerin üslubu olmuştur.

Mustafa Kemal Atatürk, ileri görüşlülüğü yenilikçi yaklaşımlarıyla moda olgusunu vurgulamıştır. Giyim tarzını iletişim aracı olarak kullanmış, yeniliklere açık bir moda anlayışı geliştirmiştir. Cumhuriyet döneminde Türkiye’de moda gelişimini ve ulusal kimliği destekleyen modern bir yöntem izlemiştir. Ulusal kimlik inşasına katkı sağlayacak bu yöntem inkılaplar ile desteklenmiştir.

1931-1940 yılları arasında Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde gerçekleşen kıyafet inkılabı sonrası Türk Moda’sının temelleri atılmış, Cumhuriyet dönemi modası şekillenmeye başlamıştır. Modern Türk devletinin giyim tarzı her anlamda estetik görünüm ile tarih ve sanat olgularını vurgulayarak rengarenk bir moda anlayışı ortaya çıkartmıştır.

Çalışmamızda Moda olgusunun etki alanları kapsamında toplumsal değişimlerde liderlerin rolü referans alınmış, araştırma yöntemi izlenmiştir. Mustafa Kemal Atatürk’ün moda anlayışı giyim-iletişim bağlantısı incelenmiştir. Cumhuriyet dönemi modasına yönelik yapılan uygulamalar derleme yöntemiyle anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk modası, Cumhuriyet dönemi modası, Moda.

ABSTRACT

The phenomenon of fashion has continued to serve as a method of self-expression of mankind in every age. It has been combined with the sociological and psychological effects of society and has been the style of innovations and developments.

Mustafa Kemal Ataturk emphasized the phenomenon of fashion with his innovative approaches to forward thinking. He used his clothing style as a means of communication and developed a fashion approach that is open to innovations. During the Republican period, it followed a modern method that promoted fashion development and national identity in Turkey. This method, which will contribute to the construction of national identity, has been supported by revolutions.

After the clothing inking under the leadership of Mustafa Kemal Ataturk between 1931 and 1940, the foundations of Turkish Fashion were laid and the fashion of the Republican period began to take shape. The clothing style of the modern Turkish state has created a colorful

fashion concept by emphasizing the aesthetic appearance and the facts of history and art in every sense.

In our study, the role of leaders in social changes within the scope of the domains of moda phenomenon was referenced and the research method was followed. Mustafa Kemal Ataturk's fashion sense clothing-communication connection was examined. The applications made for republican fashion are explained by compilation method.

Keywords: Ataturk fashion, Republican fashion, Fashion.

TÜRK ŞİİRİNDE ATATÜRK İMGESİ

THE IMAGE OF ATATURK IN THE TURKISH POETRY

Prof. Dr. NƏCƏFOVA Mərziyyə

Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi

ORCID ID: 0000-0001-9502-3392

ÖZET

Her milletin kahramanı tarihinin içinde yaşar ve edebiyatı nesillerden nesile miras kalır. Özellikle edebiyatın şiir türü, kahramanlık, cesaret, şehitlik gibi ölümsüz fikirleri şiirsel bir şekilde geleceğimize aktarır. Türk şiirini bu yönde takip ettik. Türk şiirinin en büyük ve en derin örneklerine sahip olduğunu gördük. Bu şiirler, oldukça iyi yazılmış şiirlerdi. Türk şiirinin temelini oluşturan bu örnekleri oluşturmak büyük bir beceri gerektirir. Şairler iyi bir iş çıkardılar. Şunu da belirtelim ki, şiirlerde büyük Atatürk'ün yaptığı işleri, gittiği yolu, tarihteki imzasını ve nihayet ona neyin ki, Türk halkının sevgisini, aynı zamanda ona olan dünya sevgisini göre biliriz. Atatürk'ün Türk edebiyatında Türk şiiri görülebilir ve bu imge Türk şiirinin nesillerden nesile aktarılması için çok değerli bir görevi yerine getirir. Bu örnekleri değerlendirirken Türk şiirinde Atatürk konunun işlenme meqamlarını aşağıdaki bentlerde incelemek doğru olacaktır.

1. Atatürk Cumhuriyetinin kurucusu, eşsiz bir devlet adamı olarak
2. Atatürk'ün kahramanlık ve savaşçı askerlerinin şiirsel bir ifadesi.
3. Atatürke olan saygı ve sevgi şiirleri.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Türk, İmge, Savaş, Şiir

ABSTRACT

The hero of every nation lives in its history and its literature is inherited from generations to generations. Especially, the poem genre of literature conveys immortal ideas such as heroism, courage and martyrdom to our future in a poetic way. We followed Turkish poetry in this direction. We have seen that Turkish poetry has the largest and deepest examples. These poems were well written. It is a great skill to create these examples that form the basis of Turkish poetry. The poets did a good job. We should also state that in the poems we know the works of Atatürk, the way he went, his signature in history and finally what is the love of the Turkish people and the love of the world to him. Turkish poetry can be seen in Atatürk's Turkish literature and this image fulfills a very valuable task for transferring Turkish poetry from generation to generation. When evaluating these examples, it would be correct to examine the processing points of Atatürk in Turkish poetry in the following paragraphs.

1. he founder of the Republic of Ataturk, as a unique statesman
2. poetic expression of Atatürk's heroism and warrior soldiers.
3. Love poems to Atatürk.

Key words: Atatürk, Turkish, Image, War, Poetry

MUSTAFA KEMAL - A SYMBOL OF TURKEY

Vera Zirka, Dr. Sc.(Philology)

Professor, Head of Dnipro Department
of Research and Education Center of Foreign Languages,
National Academy of Sciences of Ukraine

ABSTRACT

When coming to Turkey in certain cases, whether on scientific conferences or on tours we are firstly faced with the airport of Mustafa Kemal Atatürk. Everyone really does know the Person, who is known far off and widespread in Turkey. He could be named as a symbol of Turkey, the Advertisement of its culture, mentality, habits and traditions. The assembly of Turkey gave Mustafa Kemal the name Atatürk (“Father of the Turks”). He succeeded in restoring to his people pride in their Turkishness. His portrait could be seen in every home or business center, on the postage and bank notes. His sayings are chiseled on the buildings that are of great significance or value. The people of Turkey and the government are proud of the Man by immortalizing in statues of him abound. Turkish politicians, academicians, scholars, intellectuals and common men claim to be the inheritors of Atatürk’s vision, his dedication and selflessness. Being a strong national leader Mustafa Kemal Atatürk was very much successful in modernizing education. It was a reform of truly revolutionary proportions when he promoted the replacement of the Arabic script by Latin alphabet. Another important step was the adoption of surnames or family names. He is well-known to be determined in creation a modern state, initiated a dramatic program of social and cultural change in which education played an important role. He promoted coeducation, reorganized Istanbul University into a modern institution that was lately reorganized into Ankara University.

Keywords: Advertisement, impact, personality, great leader, culture

YÖNETİMDE KARİZMATİK LİDERLİK TARZI VE ATATÜRK CHARISMATIC LEADERSHIP STYLE IN MANAGEMENT AND ATATÜRK

Nurettin GÜRCAN

Doktora Öğrencisi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim ve Organizasyon Programı

ORCID ID: 0000-0002-5361-4351

ÖZET

Toplumların ve örgütlerin yönetim anlayışları içerisinde liderlik önemli bir konudur. Bu yönetim anlayışları içerisinde şekillenen liderlik tarzları da grupların yönetim kademesindekilerden beklentileri ve yönetimdekilerin özelliklerine bağlıdır. Dolayısıyla uygun liderlik tarzının ne olacağı hem bağlamın hem de liderin kişisel özelliklerinin bir bileşimi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda örgütsel ortamın etkili olduğu kadar liderin kendine özgü kabiliyetleri de önem taşımaktadır. Bunlar içerisinde liderin iletişim yeteneği, dışadönüklüğü, hitabet yeteneği, dış görünüşü, inandırıcılığı ve bunların bir bütünü olarak tanımlanabilecek bir olgu olan karizması örnek gösterilebilecektir.

Liderin karizması izleyenlerini etkilemesi ve onlarla birlikte hedeflenen sonuca ulaşabilmesi için önemli bir yönetim yeteneği olarak görülmektedir. Karizmatik bir lider çevresindekileri olağanüstü ve dikkat çekici özellikleriyle etkileyen ve kitleleri amaçları doğrultusunda yönlendirebilen bir liderdir. Böyle bir lider izleyenlerin ona olan inancı ve güveni sayesinde bir devleti bile kurabilecektir. Nitekim tarihimizde bunun en güzel örneği Mustafa Kemal Atatürk'tür. Atatürk'ün böyle bir şeyi başarabilmesinin temelinde ise liderliği ve halkı tarafından kabul gören karizması yatmaktadır.

Bu anlamda çalışmanın amacı, Atatürk'ün liderlik davranışları ile liderlik kavramının önemli bir özelliği haline gelen karizma kavramı ve karizmatik liderliği ilişkilendirmektir. Bu doğrultuda öncelikle karizma olgusu ve liderlik ilişkisi ortaya konmuştur. Ardından örgütsel ortamda bu olgunun liderlik anlayışı üzerindeki etkisi karizmatik liderlik özelinde ele alınmıştır. Karizmatik liderlikle ilgili bu kavramsallaştırmadan sonra karizmanın ortaya çıkış biçimleri ve karizmatik liderlikte öne çıkan lider davranışları irdelenmiştir. Son bölümde ise Atatürk'ün yönetim anlayışında karizmanın ve karizmatik lider davranışlarının nasıl yer edindiği inceleme konusu edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, Karizma, Karizmatik Liderlik, Atatürk

ABSTRACT

Leadership is an important issue within the management understanding of societies and organizations. Leadership styles shaped within these management approaches depend on the expectations of the groups from those at the management level and the characteristics of those in the management. Therefore, what will be the appropriate leadership style emerges as a combination of both the context and the personal characteristics of the leader. In this sense, the unique capabilities of the leader are important as well as the organizational environment is effective. Among these, the leader's communication ability, extroversion, rhetoric, external appearance, credibility and charisma, a phenomenon that can be defined as a whole, can be cited as examples.

The charisma of the leader is seen as an important management skill in order to influence his followers and reach the targeted result with them. A charismatic leader is a leader who

impresses those around him with his extraordinary and remarkable qualities and can direct the masses towards their goals. Such a leader will even be able to establish a state thanks to the faith and trust of the followers in him. As a matter of fact, the best example of this in our history is Mustafa Kemal Atatürk. Atatürk's leadership and charisma, which is accepted by his people, lie behind his success in such a thing.

In this sense, the aim of the study is to associate the leadership behaviors of Atatürk with the concept of charisma and charismatic leadership, which has become an important feature of the concept of leadership. In this direction, first of all, the relationship between charisma and leadership has been revealed. Then, the effect of this phenomenon on the leadership understanding in the organizational environment is discussed in the context of charismatic leadership. After this conceptualization of charismatic leadership, the forms of charisma emergence and leading behaviors in charismatic leadership were examined. In the last part, how charisma and charismatic leader behaviors have taken place in Atatürk's management understanding has been examined.

Keywords: Leadership, Charisma, Charismatic Leadership, Atatürk

CONCEPT ATATURK IN THE RUSSIAN LANGUAGE

Prof. Olena PANCHENKO

Oles Honchar Dnipro National University, Department of Translation and Linguistic training
of Foreigners, Dnipro, Ukraine,

ORCID ID: 0000-0003-2217-5613

ABSTRACT

The name of famous people can be traced in quite different texts and in quite different languages becoming a linguocultural and linguocognitive complex. The name of Atatürk is bound to be used in great extent. Thus the essence of our research is to find out the main aspects of conceptual usage of Atatürk's name in the Russian language. The material of the investigation is the fragments from National Corpus of the Russian language. This famous name is presented in 84 documents having 119 entries. It is sure to be found most in newspaper section of the Corpus. The least representation is in poetical section – only one entry. The fragments give possibility to define the main features of the concept “Atatürk” in the Russian language. The most prominent of them are: the world wide fame of the Turkish leader (*Что признавал основатель и первый президент страны Мустафа Кемаль Ататюрк, до сих пор пользующийся у турок непререкаемым авторитетом*); the row of the greatest leaders of all times (*Де Голль во Франции, Бисмарк в Германии, Дэн Сяопин в Китае, Ататюрк в Турции*); personal qualities of Atatürk (*Ататюрк до сих пор считается одним из самых стильных мужчин, когда-либо живших в Турецкой Республике, истинным законодателем моды и иконой стиля того времени*); poetic attitude to the leader and his city (*В верхах любимый и в народе / Великий, славный Ататюрк / Взмывают к небу минареты / Сияют в золоте мечети...*) and others. Thus we can conclude that the personality of Atatürk is a versatile concept in the Russian as well as other languages.

Key words: Atatürk, national corpus, concept, personality

INTRODUCTION

The paper deals with the relevant problem of investigating verbalization of a concept in such useful linguistic creation as a National corpus of a language. Practically all developed languages have created such collections of text fragments which allow researching versatile problems of linguistic, literature studies, linguoculturology etc. The aim of our paper is to analyse the verbalization of the personalized national concept Atatürk in the Russian consciousness with the help of the National corpus of the Russian language. To achieve this aim it is necessary to solve such tasks as to get acquainted with the role and structure of the National corpus, to accumulate the fragments describing the concept Atatürk and to analyze the slots of the concept mentioned.

RESEARCH AND FINDINGS

Various aspects of Atatürk personality have been discussed in a number of papers referred in our article. But as far as we know the verbalization of his personality in Russian language texts has not been paid attention to yet/

1. The national corpus of the Russian language

The national corpus of the Russian language is a very large number of Russian texts (now it contains about 120 million tokens, the planned volume is 200 million), processed so that it is

possible to carry out various searches on these texts. You can set the form of a certain word (for example, all examples of a particular proper name). It is very important that the corpus makes it possible to sort the source of examples. You can limit yourself to a specific year, a specific type of text - say, only non-fiction texts on the topic of economics; limit yourself to autobiographies, sermons, or promotional texts, or simply select one or more authors. Of course, not all of these kinds of texts are really abundant; however, the presence of all possible genres, styles and themes is a fundamental principle of the compilers of the corpus, therefore it is constantly updated.

The concept of a corpus is a continuation of the traditional filing cabinets with which linguists have always worked. In the XX century these filing cabinets became computerized and publicly available. The Internet played a significant role in the formation of the corpus approach. In the process of its development, large volumes of text material became available, suitable for various linguistic research. At the same time, the traditional question arises - about the representativeness and balance of the linguistic material, which forms the basis of dictionaries and grammars. The representativeness of the corpus should be ensured by both a sufficient amount of text material and its variety. The choice of texts can be based on a systematic analysis of the target population or on the basis of a random selection method.

The corpus of the Russian literary language is conceived as an array of morphologically annotated texts in the Russian literary language presented in electronic form. The corpus contains texts with a balanced genre composition (fiction - not less than 30%, journalism - not more than 30%, scientific literature (analytics and reviews, popular science) - not more than 20%, as well as dramatic works (as some approximation to colloquial language) - about 20%), numbering a little more than 1 million tokens. I The corpus includes texts from the early 50s. XX century to the present.

The corpus is a necessary means - not even just needed, but necessary - for professional linguists, those who, in one way or another, deal with the facts of the language, which means they must collect and systematize these facts. For linguists, the corpus is at least an invaluable tool that reduces the time spent on technical work. In fact, of course, the corpus is something more than just a technical aid - it is actually a reference and information system for the modern Russian language, which allows getting answers to the most unexpected questions, moreover, it allows posing new problems that the linguistics of the past almost never did. concerned.

2. he personality of Ataturk in literature and Russian National corpus.

Mustafa Kamal Ataturk is considered one of the important figures who shape the modern life of Turkish nations. Kamal's ideology and his political structure are important to be studied since both gives important contributions towards the establishment of modern secular Turkey. Kemal's revolutions and reforms has brought Turkey into a new era of modernization on certain aspects. Amongst his reform were the establishment of Kamalist republic, the attack on traditional Islamic leadership, the implementation of modernist Turkified Islam and the attack on Islamic culture. He was the one who founded the Modern Republic of Turkey, which still successfully continues today. Mustafa Kemal Ataturk was the first President and Founder of Turkey until his death in 1938. He is known for being a leader of Turkey who freed the country from being controlled by other countries, and later for starting changes that made Turkey more modern and similar to Western civilization, mainly Europe and the United States. He has realized a fundamental transformation process in administrative, social, economic and cultural life by establishing a new state with all aspects from an empire. Mustafa Kemal Pasha, officially named "the father of the Turks" (Atatürk), is one of those figures who not only took an active part in historical events, but also were, to a certain extent, their creator. A commander, politician and diplomat, the creator of a new state on the ruins of the Ottoman Empire, he was guided by

the idea of directing all his efforts and abilities to serve his people. The life of Atatürk is one example of how a person can earn international recognition in the field of selfless service to the homeland. Being a purely military man by education and manner of life, he constantly strived for civil reform activities and repeatedly stressed that successes in the military sphere could not bring the same results as reforms in the field of economy, life and culture. Explaining the nature of his actions, he referred to the example of Peter the Great, comparing the history of Russia at the beginning of the 18th century. and Turkey at the beginning of the 20th century. With the establishment of the Republic, Atatürk made language reform an important part of the nationalist agenda. In one of his speeches, Atatürk said: “The cornerstone of education is a simple system of reading and writing. The answer to this is the new Turkish alphabet based on the Latin alphabet”.

Using a secondary analysis, published materials written by scholars and writers in the field, presented in the National corpus, give us possibility to summarise those features of him which are known and recognized internationally.

The name of Atatürk is known in all languages and is sure to be used in great extent. As we have already mentioned the material of the investigation is the fragments from National Corpus of the Russian language. This famous name is presented in 84 documents having 119 entries. It is sure to be found most in newspaper section of the Corpus. The least representation is in poetical section – only one entry.

The fragments give possibility to define the main features of the concept “Ataturk” in the Russian language. The most prominent of them are:

- the world wide fame of the Turkish leader which can be illustrated by the following fragments: *Что признавал основатель и первый президент страны Мустафа Кемаль Ататюрк, до сих пор пользующийся у турок непререкаемым авторитетом; Люди ощутили объединяющий порыв — и на этом подъеме Ататюрк стал создавать новую Турцию;*

- the row of the greatest leaders of all times (*Де Голль во Франции, Бисмарк в Германии, Дэн Сяопин в Китае, Ататюрк в Турции*); *Подобно Петру Великому, Кемаль Ататюрк просто-напросто запретил национальный костюм у мужчин; Идеи о якобы присущей России евразийской миссии... только еще больше изолировали Россию от Европы и в целом от Запада... задержав необходимую модернизацию и вестернизацию россий-ского общества по тому принципу, как это сделал Кемаль Ататюрк в Турции после распада Оттоманской империи...*;

- religious views of the leader: *Немногие же состоявшиеся страны – такие как Турция – были известны не столько как «мусульманские», сколько «мусульманотерпимые», и это ещё в лучшем случае: Ататюрк, как известно, был последовательным антиисламистом...*

- relations with other countries: *Известно, что президент Турецкой республики Мустафа Кемаль Ататюрк дружески относился к СССР*

- personal qualities of Atatürk (*Ататюрк до сих пор считается одним из самых стильных мужчин, когда-либо живших в Турецкой Республике, истинным законодателем моды и иконой стиля того времени*);

- poetic attitude to the leader and his city (*В верха́х любима́й и́ в наро́де / Вели́кий, сла́вный Атаю́рк / Взмыва́ют к не́бу минаре́ты / Сия́ют в зо́лоте мече́ти...*) and others. Thus we can conclude that the personality of Atatürk is a versatile concept in the Russian as well as other languages.

CONCLUSIONS

The outstanding personality of Atatürk can be analyzed and described from different points of view. We have paid our attention to his reflection in texts fragments in National corpus of the Russian language defining such features as his worldwide fame, comparison to other world leaders, personal qualities and the role in the country development.

REFERENCES

Aysel Morin, "Crafting a Nation: The Mythic Construction of the New Turkish National Identity in Atatürk's Nutuk," Presented at the Cornell University Turkish Forum on European Turkey: Modernization, Secularism, and Islam, December 3-4, 2004, available at www.einaudi.cornell.edu/Europe/initiatives/pdf/Morin_Paper.pdf.

Clive Foss (2014) Kemal Atatürk: Giving a New Nation a New History, Middle Eastern Studies, 50:5, 826-847, DOI: [10.1080/00263206.2014.913574](https://doi.org/10.1080/00263206.2014.913574)

Hülya Adak, "National Myths and Self-Narrations: Mustafa Kemal's Nutuk and Halide Edib's Memoirs and The Turkish Ordeal," *The South Atlantic Quarterly*, Vol.102, No.2/3 (2003), pp. 509-27.

Galeeva, A. P. (2021). Atatürk language reform and its striking success. *Young Scientist*. № 1 (343). C. 121-123. URL: <https://moluch.ru/archive/343/77287/> (access date: 24.04.2021).

Landau, J. (1983). NEW WORKS ABOUT ATATÜRK (Review Article). *Wiener Zeitschrift Für Die Kunde Des Morgenlandes*, 75, 183-192. Retrieved April 25, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/23868557>

Morin, Aysel and Lee, Ronald, "Constitutive Discourse of Turkish Nationalism: Atatürk's Nutuk and the Rhetorical Construction of the "Turkish People"" (2010). *Papers in Communication Studies*. 129. <http://digitalcommons.unl.edu/commstudiespapers/129>

Sarıçoban, G. & Sarıçoban, A. (2012). Atatürk and the history of foreign language education. *The Journal of Language and Linguistic Studies*, 8 (1), 24-49

Toni Alaranta (2008) Mustafa Kemal Atatürk's Six-Day Speech of 1927: Defining the Official Historical View of the Foundation of the Turkish Republic, *Turkish Studies*, 9:1, 115-129, DOI: [10.1080/14683840701814042](https://doi.org/10.1080/14683840701814042)